

FRANCISCI

VALLESII,

Pertinet ad Bibliothecam

DE

SACRA PHILOSOPHIA;

SIVE DE IIS, QVÆ IN LIBRIS sacris physicè scripta sunt,

S. Isaci Trans Tyberim

LIBER SINGVLARIS;

Cui subiunguntur duo alij, nempe
LEVINI LEMNII *de Plantis sacris,*

ET

FRANCISCI RVEI *de Gemmis.*

EDITIO SEXTA

Correctior, & iuxta Indicem expurgatorium reformata.

LVGDVNI,

Sumpt. PHILIPPI BORDE, LAVRENTII ARNAVD,
& CLAVDII RIGAVD.

M. DC. LII.

AD PHILIPPVM II.

Hispaniarum, Indiarum Regem potentissimum, Dominum suum,

FRANCISCVS VALLESIVS Couarrubianus.

VM tibi me meáque omnia debeam (Rex potentissime,) *non possum librum quempiam in lucem emissurus, de vllo alio patrono cogitare. Nam cùm me tua Maiestas deterret, ea benignitas, & beneuolentia, quam in primis expertus sum, inuitat. Tanto igitur nomini dicatum volo librum de sacra Philosophia. Videbitur certè, éstque munusculum tenue, tamen argumentum non indignum, est enim de iis quæ in sacris libris occurrunt, quæ ad Philosophiam pertinent: quo solo nomine quæ tua est in res omnes sacras pietas, recipere non dedignaberis. Pondus meis humeris impar esse scio, tamen conatus tales haudquaquam possunt esse inutiles. Nam si quàm maximè videbor in re*

tanta parum præstitisse, hac ipsa causa alios prouocabo, vt in argumento optimo & nouo tractato tenuiter laborent fœliciùs. quod etiam mihi debebitur quodammodo, qui quam alij percurrerent, viam indicauerim. Ergo, Rex potentissime, *& bonorum studiorum vnicum præsidium, faue his incœptis, atque, si res exiget, etiam authoritate defende.*

PROOE

PROOEMIVM

De iis, quæ scripta sunt Physicè in libris sacris, siue de sacra Philosophia.

QVAM plurima occurrunt in libris sacris ad naturam pertinentia, quæ plerique sic censent accipienda, quasi sanctissimus Dei spiritus, nihil ad naturam pertinens nobis voluerit interpretari; sed omnia ad salutem animarum referens, iuxta humanas sententias Philosophorum, aut etiam vulgarium hominum, proposuerit. Veterum Philosophorum plerique, ad quorum manus sacri libri peruenerunt, eos legebant velut alia quæuis Philosophica monumenta, atque adeò ipsa Iudæorum & Christianorum dogmata, velut singularis cuiusdam scholæ Philosophorum, examinabant, certabantque, de eorum probabilitate conferentes cum aliis dogmatis, quæ fuerunt innumera. Ego diuina hæc eloquia minimè ad naturæ interpretationem scripta esse à viris Dei amicis, sancto afflatis spiritu, mihi persuadeo, quia, vt testatũ reliquit Ecclesiastes c. 1. naturæ arcana noluit Deus reuelare nobis (quod ad vitam æternam obtinendũ, quam quis de natura teneat opinionem, indifferens est) *hanc occupationem pessimam*, philosophãdi, *dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea.* Tamen, cùm quædam in ipso sermonum ductu texantur naturalia, ea omnia verissima esse existimo, vtpote quæ à summè vero Dei spiritu dictata sint, & ab ipso naturæ authore fluxerint, quẽ latere nihil potuit. Velut profectò, contexta sunt in libris quamplurima pertinentia ad historias, quæ & ipsa aliorsum spectant, quàm vt antiquiorum facta, & gesta prælia, homines nouerint. Nemo tamen pius, & Catholicæ Ecclesiæ filius, putauerit, vel latum vnguem à veritate deuiare, aut rem aliter ac narretur, gestam esse. Cur non ergo eodem modo censeas de historia naturali? Noluit enim nos Deus naturales rerum causas, & ortus docere, vtpote quas nos certò scire, non adeò referat ad æternam salutem: atque ob id de illis ne edisserat, sed cùm obiter aliquid attingit, cur nos decipiat? Certè decipi non potest, neque decipere: siquidem summè sapiens, & bonus est. Atqui naturales rerum causas scire, vt non

Sacri libri cur scripti.

 est

est ad salutem æternam necessarium, ita neque quidquā lædit. Quapropter, vt neque nobis Deum aperire, ita neque celare fuit necessarium Ob hæc ego mihi persuadeo, atque omnibus persuasum volo, vt omnem aliam doctrinam, quæ vera sit, ita naturalem, in his diuinis libris contineri, adeò, vt disciplinas omnes quamplurimùm iuuari posse sperem, si doctissimi viri, aliis perlustratis, in eis præcipuè laborent, sua quique tractantes. Nam veterrimi Philosophi, horum lectione sunt plurimùm adiuti proinde ego, perfectis iam in omnes Auditorios Aristotelis de Natura, & quamplurimos Hippocratis, & Galeni de re medica, libros, commentariis, quod Deus concesserit vitæ reliquum, statui in his philosophari, cùm quoniā nulla alia ratione censeo certi quidpiam de naturalibus haberi posse. tum quia nescio quo modo eorum lectio, etiam historica, aut Physica, animum pietate imbuit latenter. Quare huic lectioni consecrare senectutem, æquum est putare, scripta esse mihi hactenus Philosophica, ad opinionem, hæc autem scribi ad veritatem. Horum enim author ipse est Deus, qui quoniam totius naturæ est principium & causa, constat interpretationem naturæ non aliunde posse meliùs incipere, quàm ab ipso. Volo tamen hæc in Dei gloriam potius, quàm mei nominis celebritatem, scripta, atque rei tantæ difficultatem, & humanæ mentis debilitatem agnoscens, testor ante omnia, nihil me in hoc, aut vllo alio meorum operum asserere, nisi quatenus probetur à sancta Romana Ecclesia, penes quam veritas est, & sapientia, quæ, vt dicitur Prouerb 9 *misit ancillas suas*, hoc est, naturales scientias, *vt vocarent in arcem*, vt me nunc naturalis Philosophia vocat in arcem, & ciuitatis mœnia, hoc est, lectionem sacrorum, in quibus tamen ita versabor, vt à Physicis quàm minimùm recedam; mihi enim magnopere probatur illud: *Ne sutor vltra crepidam*.

Authoris edita volumina.

Authoris protestatio.

CAPVT PRIMVM GENESEOS.

IN principio creauit Deus cœlum & terram. Terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi, & spiritus Domini ferebatur super aquas. Dixitque Deus, fiat lux, & facta est lux. Et vidit Deus lucem quòd esset bona, & diuisit lucem à tenebris, appellauitque lucem diem, & tenebras noctem; factumque est vespere & manè dies vnus. Dixit quoque Deus, fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat

diuidat aquas ab aquis. Et fecit Deus firmamentum, diuisitque aquas, quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum. Et factum est ita, vocauitque Deus firmamentum cælum, & factum est vespere & manè dies secundus. Dixit verò Deus, congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum vnum, & appareat arida, & factum est ita. Et vocauit Deus aridam, terram, congregationesque aquarum appellauit maria. Et vidit Deus quòd esset bonum, & ait, Germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram, & factum est ita. Et protulit terra herbam virentem, & facientē semen iuxta genus suum, lignumque faciens fructum, & habens vnumquodque sementem secundùm speciem suam. Et vidit Deus quòd esset bonum, & factum est vespere & manè dies tertius. Dixit autem Deus, fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem ac noctem, & sint in signa, & tempora, & dies & annos, vt luceant in firmamento cæli, & illuminent terram, & factum est ita. Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti, & stellas, & posuit eas Deus in firmamento cæli, vt lucerent super terram & præessent diei ac nocti, & diuiderent lucem à tenebris. Et vidit Deus quòd esset bonum, & factum est vespere & manè dies quartus. Dixit etiam Deus, producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile super terram sub firmamento cæli, creauitque Deus cete grandia, & omnem animam viuentem atque motabilem quam produxerant aquæ in species suas, & omne volatile secundùm genus suum. Et vidit Deus quòd esset bonum, benedixitque eis, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete aquas maris, auesque multiplicentur super terram, & factum est vespere & manè dies quintus. Dixit quoque Deus, Producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ, secundùm species suas, factumque est ita. Et fecit Deus bestias terræ, iuxta species suas, & iumenta, omne reptile terræ in genere suo. Et vidit Deus quòd esset bonum, & ait: Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & volatilibus cæli, & bestiis, vniuersæque terræ, omnique reptili, quod mouetur in terra. Et creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam; ad imaginem Dei creauit illum, masculum & fœminam creauit eos. Benedixitque illis Deus, & ait: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subiicite eam, & dominamini piscibus maris, & volatilibus cæli, & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram. Dixitque Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna quæ habent in semetipsis sementem generis sui, vt sint vobis in escā,

& cunctis animantibus terræ, omniquè volucri cœli, & vniuersis quæ mouentur in terra, & in quibus est anima viuens, vt habeat ad vescendum, & factum est ita. Viditque Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona, & factum est vespere & manè dies sextus.

Philosophorũ de mundi exordio opiniones.

Nihil magis controuertitur inter veteres Philosophos, quàm sitne corporeus & aspectabilis mundus, principio temporis carens, fueritque semper qualis nunc esse conspicitur, itaque semper fuerint hæc Luna, hic Sol, hæc Astra, & aliæ omnes mundi partes quæcunque videntur esse incorruptibiles, reliquarum verò species, æterna vicissitudine, seruatæ sint, & nunc seruentur, an aliquando incœperit, cùm aliquando omninò non extiterit. rursum, an ab aliquo factus incœperit, an per seipsum casu constiterit. Atqui profectò, optimum id mihi esse videtur totius Physicæ exordium, si quis velit resolutiuum tenere ordinem, qui discentium naturæ magis se accommodat, & petitionibus minùs indiget, quia incipit à postremis. de quibus primùm omnium naturaliter contingit dubitare. Nihil autem est, de quo priùs homines natura dociles, cùm primùm ex puerili ignoratione incipiunt emergere, dubitent, & per seipsos dubitando contendant inuestigare, Deo arbitror ita volente, quia nulla disquisitio citiùs fert in Dei optimi maximi, mundi scilicet opificis, cognitionem. Plato & Pythagoras, factum esse mundum hunc aliquando à Deo censent, atque à nullo alio, quàm ab ipsomet Deo, à quo factus est, posse ad interitum deduci, interiturum verò nunquam, sed Dei voluntate perseueraturum, ita tamen factum, vt non ex nihilo, sed ex rudi quadam materia, in qua sine ordine, omnia mundi huius exordia latitauerint, eam verò materiam factam esse nunquam, sed extitisse semper, & aliquando exornatam esse. Aristoteles, vt nullus est futurus interitus mundi, ita nullum fuisse temporalem mundi ortum, sed æternam quandam à prima causa emanationem, & dependentiam. Epicurus, cœpisse mundum, interiturumque rursum, atque vtrumque sæpe, fortuitò, nunc coëuntibus aptè, nunc discedentibus corpusculis. Anaxagoras, temerario etiam congressu, sæpè dissolutis quæ ineptè coierant, aliquando aptè coniuncta esse corpuscula homogenea, bonasque rerum formas non ampliùs dissolui, sed successiua generatione æternùm seruari. Deus optimus maximus, in initio eorum, quos per eos, quos elegit in Prophetas, ad homines habuit sermones, nobis reuelat mundum hunc à se factum esse, neque

De mundi ortu Philosoph. sententia.

Mundi perpetua emanatio.

extitisse

extitisse semper, vt piis iam hominibus dubitandi nullus relictus locus sit. Vt verò naturalis etiam Philosophia & ipsa per sese humana mens, ad contemplandam Dei veritatem, suam exiguam conferat supellectilem, enitendum nobis est eorum quæ in his libris videbuntur, ad eam, aliqua ex parte, pertinere, naturales inuenire rationes. Præstabo quod potero, certò sciẽs, idipsum, quantumcumque erit, ab ipso esse Deo. Sententia Platonis hoc solùm dissidet à veritate, quòd ponit materiam æternam, à qua sit factus mundus temporalis. Cætera enim omnia vera sunt, & rationi congruentia, mundum scilicet hunc factum esse à Deo, ac proinde à nulla alia causa dissolui posse, quàm ab ipso Deo: ab eo verò posse, vt factus est, corrumpi. Plato dicit dissolui in ea, ex quibus est compactus; nos verò dicimus posse à Deo in nihilum deduci, vt ex nihilo est factus. Itaque *in principio*, id est, cùm nondum vllum fuisset tempus, neque vlla rerum corporearum extitisset, *Deus*, hoc est, prima causa, æterna, & immutabilis *fecit* ex nihilo *cœlum, & terram*, hoc est, totum hunc mundi aspectabilis, & corporalis orbem, qui etiam in nihilũ reduci ab eodem Deo posset; seruabitur verò in æternum, eadem bonitate, qua factus est. Verùm quandoquidem multas continet assertiones propositus sermo, satius est sigillatim disputentur. Mundum hunc non esse ab æterno, sed incœpisse aliquando, constare videtur posse. Nam eius sunt partes duplices (de solis agitur hîc corporibus, ne de insensibilibus disputatio incertas reddat monstrationes) quædam natura incorruptibiles, quæque eodem numero persistunt, vt cœlestia corpora: quædam corruptibiles & quæ similiũ successione seruantur alioqui defecturę, vt homines, equi, arbores, ac denique omnia, quæ intra cœlum oriuntur. Res corruptibiles non possunt ab æterno esse; sunt verò necessariæ mundi partes: ergo neque mundus omninò potest ab æterno esse. Propositio indicatur, quia res corruptibiles seruantur multitudine singulariũ ordine succedentium; multitudo verò non potest esse infinita actu, sed potentia, non potest ergo ea successio ab æterno venire, (possit verò si Deus velit in æternum abire,) nam nullum corruptibile potest durare, nisi tempus finitum: ex finitis verò numero, & magnitudine, non potest constare nisi finitum: tempus verò ab æterno veniens, necessariò fuisset infinitum. Ergo necesse esset, quodcunque corruptibile venire ab infinitis numero similibus; fuisset igitur infinitus numerus singularium, numerum verò infinitum esse actu continet contradictionem; igitur fieri non potest, vt corruptibilium generatio veniat ab æterno. Vt verò

Platonis & veritatis de mũdi ortu discrimen.

Mundi partes duplices.

Infinitum actu impossibile. in æternum abeat, non repugnat, quia multitudo adiectione finitorum, etsi adiectio nunquam cesset, nunquam fit infinita, nisi potentia, hoc est, quòd nunquam finiatur, neque cesset adiectio: vt continuum potest diuidi diuisione nunquam finienda; tamen congestione singulorum, nunquam posset esse congesta multitudo infinita. Eadem ratione monstratur, neque corpora cœlestia ab æterno esse (nisi fortè fuerunt æternùm quiescentia, & cœperunt aliquando moueri) nam etsi neque oriantur, neque intereant, mouentur semper successiuis circuitionibus, adiectione verò circuitionum constat earum numerus, quare esset iam numerus infinitus Itaque constat posse dierum successiua continuatione ordinem durare in æternum, si velit Deus. tamen venire ab æterno non posse, continetque re vera contradictionem, æternum & principio carens esse, quod vmquam mutabile sit. Sed fortè quispiam monstrationem non intelliget, & proteruiens dicet, non posse esse numerum certum & infinitum, tamen posse esse multitudinem incertam & infinitã, aut rursum, non posse esse infinitam multitudinem rerum simul existentium, posse tamen esse ordine præteritarum. Ob hanc enim causam, sunt qui dicant, repugnare, mundum ab æterno esse, & hominum animas immortales, timentes scilicet ne infinitæ iam animæ æterna hominum generatione, collectæ sint. Sed hi debiliter admodum intelligunt quam contradictionem contineat, numerum esse infinitum, non enim refert, res quarum est numerus, sint, an fuerint, nisi fortè censeãt, ob id non posse esse eam rerum multitudinem infinitam, quòd non sit locus quo capiantur, aut quibus nutriantur cibi. certè repugnantia in ipsius numeri natura est, qui si numerus est, non potest non esse numerabilis, par, aut impar, atque ob id finitus: neque potest esse numerus, qui non fiat adiectione vnitatis maiori; infinito verò nihil maius, neque minus est numerus rerum præteritarum, quàm præsentium, verè enim idem est numerus dierum præsentis anni, & superioris, neque verò locus est dicendi, multitudinem esse quæ non sit numerus, multitudo enim omnis diuisibilis, & quanta; quanta verò quantitate discreta: quantitas verò discreta, & numerus, eadem res est. quapropter multitudo, etsi mihi possit esse incerta & innumerabilis, simpliciter verò & in sese nulla potest esse, nisi certa & numerabilis. Verùm propter imperitos, & proteruos, monstratur hoc idem, ducendo ad inconueniens: hæc enim ratio faciliùs reuincit minùs perspicaces. Pone contrarium, putà, ab æterno esse hunc Solem, & circa terram volutari, necesse est diem hodiernam ab infinitis

Continui diuisibilitas.

Infinito nihil maius.

infinitis diebus ordine succedentibus, fluere: quapropter à superiorum dierum aliquibus, distabit hæc, tempus finitum, ab aliquibus, infinitum, nam si ab omnibus distaret finitum, totus ipse mundus habuisset initium: ab omnibus verò non distat infinitum (neque enim ab hesterna,) si igitur fuerũt dies à quibus hæc distat, infinitum tempus, ab illarum quacunque incœpit dierũ numerus qui additione vnitatum factus fuerit infinitus; quare si ab ea die cœpisset fieri, ita vt singulis diebus pars proportionalis decederet, perfecta iam esset cõtinui diuisio: siquidem facta esset diuisio infinita, atque eadem ratione, qui ab hodierna die inciperet numerus, aliquando esset euasurus infinitus, fieretque infinitum ex finito additione finitorum: & esset infinitum inter duos fines, hanc scilicet diem, & illam à qua hæc distabat infinitum. Dices, non potest indicari dies, à qua hæc distaret, infinitum, à te certè non possit, sed rogo, an fuerit aliqua? si enim nulla fuit, neque mundus fuit ab æterno, sin autem fuit, ab illa incœpit numerus, tam quæcunque vnitas, quæ non est vltima, inchoat numerum. Dices, continent contradictionem hæc, atque ob id non potest intelligi dies quidam, à quo hic distauerit infinitum Certè si fuerunt plures, in multis non potuit non esse aliquis, quare si posito mundo ab æterno, fit necessariò vt plures dies fuerint, à quibus hic distet infinitũ & multis existentibus fit necessariò, vt eorum quiuis fuerit aliquis, à quo hic distet infinitum. & dato aliquo tali, sequuntur absurda, & contradictionem continentia, fit necessariò, vt id quod primò ponebatur, putà mundum ab æterno existere, contineat contradictionem, & censeatur impossibile, nam ob absurdum, quod colligitur, tolli debet quod primum ponebatur, non quæ fiebant, nam si concedis id quod accipiebatur, & tollis aliquid eorum quę fiebant, cogeris concedere duas assertiones contradicentes, quia non potes non concedere, quod fit ex eo quod admittis, quia verò hoc idem tollis, concedes oppositum, & contradicens. Mundus igitur non potuit esse ab æterno. Sed hactenus processit mõstratio ex corruptibilibus mundi partibus, aut saltem mutationes aliquas subeuntibus. Sed si quis affirmet, ortus & interitus, atque omninò omnes mutationes, aliquando incœpisse, tamen fuisse ab æterno, & ante omnem mutationem, æterna cœlorum corpora, quiescentia, aut etiam corpora elementorum, ob cœlorum quietem ab omni mutatione vacantia, itaque, præcipuas mundi partes esse nunquam, moueri verò cœpisse aliquando atque inde cœpisse initium ortus & interitus, qui, inquam, diceret; Nunquid conuinci posset? posset certè, hac ratione. Aut corpora illa, quæ æternum quiete

Mundum esse ab æterno contradicit.

quieuerunt, fuerunt facta ab æterno, aut omninò non fuerunt facta; neutrum verò esse potest verum: ergo neque omninò potuerunt esse ab æterno. Nam si facta omninò non sunt, fit vt sint per sese ab æterno, & esse proprio existentia. Quapropter nullum illorum ab alio pendeat, aut alio posterius sit, sed per se sint, & operentur ab æterno, (cùm operatio procedat à cuiusque rei natura, & proprio esse,) quare nulla illis prior causa sit, (si enim hæc effecta ab alio non sunt, nō sit vlla eorum causa,) quapropter mundus hic vniuersus, neque vnus erit neque totus, neque perfectus, cùm non pendeat totus ab vnica virtute & causa, neque causæ omnes in vnam omnium primam referantur: sed sint multæ mundi partes à quibus non procedatur ad vllam aliam superiorem, & priorem, hoc verò fieri non potest: nam, aut illæ partes habent aliquam naturam siue essentiam communem, aut omninò habent nihil cōmune. Ex adeò diuersis, vt nihil commune dicatur de illis, nulla ratione potest conflari vnum: nam neque ordo esse potest inter omninò diuersa, ordo enim secundùm aliquid commune est, dicimus enim inter Petrum & Franciscum ordinem quemdam esse iunioris & senioris, quà Doctores sunt, quia hic iunior, ille senior, tamen quà Petrus homo, & Franciscus doctor, aut quà Petrus doctor, & Franciscus Burgēsis, nullus ordo est, quia hominis, & doctoris & Burgēsis, non est vlla communis ratio. Si igitur dicas, illas partes à nulla causa pendentes, neque vlla posteriores nihil habere commune, tollis omninò mundum, quo sublato, nihil est: nam mundus, neque vnitate causæ primæ. neque vnitate essentiæ, neque ordinis, erit vnus. si verò nulla ratione vnus est, neque est omninò, quia ens. & vnum conuertibiliter dicantur. Si eò velis procedere stupiditatis, vt concedas mundum non esse ens, sed entia diuersa omninò, & æquiuocè dicta, mundum ponis rem omniū imperfectissimam, præterquam, quòd sensus ita dicere prohibet, cùm vnica & omnium perfectissima totius figura, & partiū positio, esse cernatur. Si verò concedis, partes illas mundi habere aliquā essentiam communem, constat, quandoquidem non sunt omninò eadem, habere eas aliquid commune, & aliquid diuersum. Est autē quod commune vnum, quæ diuersa multa. Illud ergo cōmune, priùs erit illis omnibus diuersis, siquidē ex eo constant, hæc non: ergo erant illæ partes suo quæque ordine, primæ causæ, sed pendebant illæ omnes ab aliqua priori causa, à qua data erat eis communis illa essentia. Nullatenus ergo fieri potest, quin corpora omnia facta sint. Si verò facta sunt, non certè ab æterno tempore, sed aliquando: nam quòd fit, ex non ente

Operatio procedit à natura & esse.

Non ens; entis principium.

ente fit, quod factum, ex non ente est factum. Ergo antequam esset ens, fuit non ens, seu non fuit ens, non ergo fuit semper, & ab æterno ens, sed aliquando ens, aliquando non ens. quod enim semper fuit, numquam est factum, quia quod fit, non est. Neque certè aliud est facere, quàm ei quod non est, esse tribuere. Verùm hoc ita habere, hoc modo meliùs intelliges. Nemo dicet Solem nunc fieri à Deo, quia nunc Sol non fit. Si verò Sol ab æterno est, numquam fiebat magis quàm nunc fit, quia numquam erat minus, quàm nunc est: nullo ergo modo potest esse ab æterno, quod factum est Siquidem ergo satis monstratum est mundum esse factum, constat non esse ab æterno, sed in principio temporis, simul scilicet cum corporibus incipiente motu, & cum motu nascente tempore. Itaque in principio facta sunt cœlum & terra.

Cœlum & terra facta sunt non à seipsis, sed ab alio.

Si verò facta sunt in principio, aut facta sunt à seipsis sponte naturæ orientia, aut ab alio: à seipsis non potuerunt, quia quod facit, est actu, quod fit, non est actu. non magis ergo potest aliquid facere seipsum quàm esse simul & non esse. Superest facta esse ab alio. illud verò aliud, aut non erat factū, aut æternū. si factum, illud rursum fuerit factum ab alio, & illud ab alio; peruenietur ergo ad aliquod æternum, à quo sint facta omnia, aut ibitur in infinitum. Si permittis ire in infinitum, redibunt omnia argumenta quibus monstrabatur non potuisse infinitas rerum generationes antecedere: ergo necesse est ponere æternum aliquod, & primum, à quo facta sint omnia, quæ facta sunt: illud verò, quia æternum, fit primum, quia primum, simplex, & vnum; quod verò eiusmodi, omnes homines Deum esse dicunt. Deus igitur est, qui in principio fecit cœlum & terram.

Latini dicunt mūdum fuisse creatū, non factum.

Sed quo pacto fecit? Latini nolunt legere, *fecit*, sed *creauit*, significantes hoc verbo, fecisse ex nihilo. quod etiam ipsum videtur mihi monstrari posse eisdem argumētis. nam si fecit ex aliquo, aut illud aliquid factum fuit, aut non: si factum fuit, rursum rogabo an ex nihilo, an ex aliquo, si ex aliquo, de illo rogabo rursum, ibiturne iterum in infinitum, & redibunt argumenta numeri infiniti: sin aliquando cœpit rerum fabrica ex nihilo, hoc est quod asseritur: si verò illud numquam est factum, redeunt argumēta eadem quæ de incorruptilibus mundi partibus proferabantur.

Mūdus ex nihilo factus.

eisdem igitur argumētis, quibus indicauimus, mundum esse factū, indicatur factū esse ex nihilo.

Philosophorum ignorātia de ortu mundi.

Adeò ridere lubet præstātissimos illos Philosphos, qui ante mundi ortum ponebant alij corpuscula, quæ in immenso spatio sine ordine volutarentur: alij hæc ipsa corpora, velut in conturbata miscella latitantia. quid hi faciebant lucri? vt scilicet mūdus ab æterno fuisset de-

formis

formis, & aliquando exornaretur. an minus eſt abſurditatis & repugnantiæ, in infinita multitudine motionũ inordinatarum, quàm ordine ſuccedentium, & in æternitate corporis deformis, quàm pulchri? an nõ ſatius erat pulchrum ab æterno ponere? nam perfectio & pulchritudo propior eſt ipſi eſſe: imperfectio & deformitas, ipſi non eſſe. Ego certè hac in re laudo Ariſtotelem, quod cùm impoſſibilitatem (vt ita dixerim) æternorum motuum, & corporum, non prouiderit, maluit ab æterno eſſe pulchram hanc mundi faciem, quàm aliquando ex æterna deformitate emerſiſſe: oportuit verò ipſum æternitatem illam temporis meditari, reperiſſet ſiquidem, vt neque in corpore, neque in loco (hæc enim ille demonſtrauit) ita neque in tempore infinitatem eſſe potuiſſe, ſiquidem eſt etiam tempus quantum, vt & corpus, & locus; ſi igitur omnia quanta finita, tempus quoque totum finitum eſt, & erit, quare factus eſt aliquãdo mundus ex nihilo. Porrò fieri aliquid album, eſt fieri quale; fieri ſeptipedale, eſt fieri quantum, huic loco accedere, eſt fieri hîc, fieri verò hominem, aut equum, eſt fieri hoc; fieri mundum, eſt ſimpliciter fieri, aut fieri ens; quia neque eſt fieri hoc aut illud, neque quantum, neque quale, ſed fieri ſimpliciter: vt ergo quale fit ex non tali, vt album ex non albo, quantum ex non tanto, vt tripedale ex non tripedali; ſic ex non hîc exiſtente; velut Complutum venit qui erat Toleti: hoc aliquid, ex non hoc, vt homo ex non homine. ita neceſſe eſt fieri ſimpliciter, ex ſimpliciter nõ ente, atque ita ex nihilo. Reſpondebis fortaſſe Platonicè, factum eſſe mundum ex non ente ſimpliciter, non tamen proinde ex nihilo. Sed neque hoc dici poteſt, nam ſi ponis illud, ex quo mundus eſt factus, quodque ab æterno erat, qualem materiam primam fingimus, ea ne intelligi quidẽ ſine omni forma poteſt, nedum eſſe. Si enim ea, mera potentia, omni actu vacua erat, non poterat exiſtere actu (nulla enim exiſtentia ſine eſſentia eſt,) ſed potentia, potens virtute diuina educi ex nihilo, vt ex ea corporales formæ virtute naturali educerentur: interim tamen nihil exiſteret, præter ipſum Deũ, qui in principio fecit cœlum & terrã, ex nulla materia. Sed quo pacto fecit? iubẽdo fieri. Hoc quoque deridebant ſummi illi, & admirandi Philoſophi, cenſentes Deũ, velut fabrũ quendam, aut figulum eſſe. neque aliter, quàm quædam cõtorquendo, quædã producẽdo, quædã pinſendo, & alia quædam machinando, ſua opera effeciſſe: & quædam eorum per ſe, quædam per minores Deos. Verùm ſi, vt monſtratum eſt, fecit Deus omnia ex nihilo, conſtat, Deũ ipſum per ſe feciſſe omnia, quia potentiæ infinitæ eſt, ex nihilo facere, & ob id nulli finitæ poterat demãdari. nõ poteſt verò eſſe virtus infinita niſi vnica,

Laudatur Ariſtoteles ab authore.

Materia mera potentia.

Exiſtentia ſine eſſentia nulla.

Deus potentia infinitus.

eaque prima & summa, neque enim in infinitis est malus. Si igitur fecit Deus ipse per sese omnia ex nihilo, non potuit facere aliter, quàm iubendo:non enim educēdo ex materia vlla, neque aliquid machinādo circa materiā,quæ erat nulla:neque erat quod operi repugnaret, neque quæ se minùs ductilē præstaret,materia, quā elaboraret, nihil aliud esse potuit,illud facere, quàm ex sua infinita fœcunditate,bonitate, potētia,& sapientia infinita,quæ in eo vnica & simplicissima res est,iubere, vt res fierent. esse autem primę causæ fœcunditatē infinitā,hoc est,facultatē faciendi ex nihilo,neq;indigere,vt faciat,materia vlla,idque ponere,ob ipsius mūdi integritatē & perfectionem, necessariū esse, in Physicis quæstionibus monstrauimus:neque pigebit nunc repetere.Certè non est perfectus & pulcher mundus,nisi omne quod sit pulchrū,sit aliqua bonitas quæ velit;& omne quod scibile,sit sapientia quæ sciat;& quod possibile,potentia quæ possit.Nam quà aliquid possibile nō potuit,aut scibile ignorauit,aut pulchrū noluit,vel inuidit,mancū & imperfectū exierit opificiū,ipsum verò pulchrū,aut scibile, nemo definit ad bonitatē volentis,aut scientiam scientis. Sed pulchrum est quod rei cui accidit, ad propriā bonitatem obtinēdam,perfectionem adiicit;& scibile, quod in sese habet principiū,vnde sciri possit:igitur neque possibile,quod simpliciter dicitur & nō ad aliquid,definiri debet ad potētiam, sed simpliciter possibile, est illud,quo facto & posito, nulla repugnantia sit,aut contradictio,tunc enim res per sese fuerit impossibilis,cùm in ipsa est (vt ita dicamus)impossibilitas,externū verò quiddam fuerit, si ob id solum dicatur impossibilis,quòd non sit causa quæ possit facere.Oportet igitur sit in rebus causa aliqua,quæ possit,quidquid in sese repugnantiam nullam continet. At verò fieri ex nihilo,nō est simpliciter impossibile,sed impossibile cuidā virtuti finitæ,putà naturali,qua virtute esse aliam superiorem, & potentiorem,non est impossibile. Si igitur esse aliam virtutem maiorē omni natura,quæ possit facere ex nihilo,nō est impossibile,est possibile:si verò est possibile,est etiā necessarium,quia, (vt Aristoteles acutissimè dicit)in æternis idem est quod possibile,& quod necessariū.necesse est igitur esse Deū, eumque per sese fecisse in principio temporis cœlum & terram,iubendo vt ex nihilo fierent, neque est quòd quempiā perturbēt aniles dubitationes, quid faceret Deus solus,in illa æternitate otiosus? cur non faceret hæc corpora multò antea;nā qui omnia habet intra se eminenter, nulla vnquā re caret, qui sibi est sufficientissimus,nūquam est otiosus. Iam verò mūdus,siquidem factus est in principio tēporis,cùm in æternitate neque sit prius,neque

Causæ primę fœcunditas.

Mundi perfectio.

Possibile quid sit.

Fieri ex nihilo, nisi à finito potest.

Deus quid ante mundum.

posterius,

posterius. fieri verò non potuit ab æterno, ob contradictionem, quam aperuimus. non est ergo quod queramur non esse factum anteà. Sed relicta æternitate, accipies interrogationem à tempore, in quo est plus & minus, prius & posterius, rogabisque, cur vt est nunc mundus sex mille annorum, non est etiam decem mille, vt esset factus mundus quatuor millibus annorum antequam factus est? ego te rursum rogo, an si ita esset factus, non esset hæc tua dubitatio? neque rogares cur non esset factus priùs, certè esset eadem; quid si centum mille nunc esset annorum mundus, vt aliquando erit, nisi intercipiatur tempus? esset certè eadem; quid si centies millenis mille? tunc quoque. si igitur nisi ab æterno fieret, non posset abesse hæc dubitatio; ab æterno verò fieri non potuit ad quem potiùs pertineret momentum creationis indefinitum definire, ad te qui dubitas, an ad Deum qui fecit; meritò ergo fecit in principio, idque temporis principium fuit cum ipso creationis. Videri possit, verbum illud, *creare*, non habere eam vim, quam diximus, sed esse vtcumque facere, siquidem dicitur, *creauit Deus hominem*, at verò non fecit eum ex nihilo, sed ex limo terræ. sed neque alia viuentia fecit nisi ex terra aut aqua. Diuus Augustinus censet; omnia esse creata simul eodem momento, seu in eodem nunc, illam verò partitionem dierum non significare partes temporis, sed distinctionem, & gradus quosdam naturæ rerum: atque factum esse hominem ex terra, non actu præexistente, sed existente potentia in ipso, velut quiuis dicitur nostrûm verè factus ex quatuor elementis, tametsi nulla terra, aut aqua erat actu id, ex quo facti sumus, sed semen & sanguis. Itaque vt vnico intuitu tota facies, & eius omnes partes, in speculo exprimuntur, ita vnica iussione Dei, constitisse totam hanc corpoream molem, & in ea refulsisse illum diuinitatis fulgorem, quem vocamus naturam: cæterùm quia non omnes Sancti hoc ita intelligunt, alia responsione est opus. Dei verbo, *creare*, ego ita censeo, creare duplex esse, alterum & præcipuum, ex nihilo facere: alterum sine materiæ dispositione facere, nam substantia non videtur aliter fieri posse, quàm generatione, aut creatione: generatio verò non est nisi in materia dispositia; quæ igitur sine materiæ dispositione est, creatio vocari debet. Quapropter siue ex nihilo omnia, siue ex nihilo quædam, quædā ex materia non disposita, sed iubendo fecit, omnium est Deus effector & creator. Fecit verò Deus, omnia quæ fecit, valde bona, id est, suis singula formis perfecta, quia ipse valde bonus est: & bonus omnia vult bona esse, quia nulla vmquam

Mundus cur non priùs factus.

Creare quid.

Homo ex terra.

Homo ex elementis factus.

Creare duplex est.

Substantia quomodo fiat.

de re inuidia tangitur. voluit ergo omnia fieri valde bona, quoniam bonus; sciuit verò quæcunque voluit; & potuit quæcunque sciuit & voluit, quia vt est summè bonus, ita & summè sapiens & potens. Tria igitur sunt omnium rerum principia, potentia, sapientia & bonitas, quæ in prima causa vnicum, & idem principium est. innumera alia continet præscriptum caput, de quibus, quia scio non posse me pro dignitate dicere tacere malo, ac relinquere enarranda Theologis, quibus dedit Deus, in hoc sanctarum scripturarum paradiso liberiùs versari. Apponam verò quam mihi Deus dederit, sex dierum enarrationem; hinc capto initio: *Vidit* (inquit) *Deus quòd esset bonum, & ait, germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram, & factum est ita & protulit terra herbam virentem, & facientē semen iuxta genus suum, lignumque faciens fructum. & habens vnumquodque sementem iuxta speciem suam.* Tria rerū principa.

Videtur his verbis significari, nullam omninò esse herbam, neque plantam, quæ semen non proferat: siquidem omnia quæ terra producit, videntur esse creata à Deo, at verò nihil videtur Deus iussisse vt germinaret terra præter ea quæ semen proferunt. omnia ergo quæ terra germinat, semen proferunt. at verò videtur, huic assertioni experimentum repugnare: siquidem in arboribus Salix, Vlmus, Populus, & Fraxinus, & huiusmodi aliæ, nullum videntur habere semen. minutulæ & annuæ herbulæ, quibus prata omnia conuestiuntur, spontè nascuntur sine vllo semine, & fungorum omnia genera, qui & ipsi nutrimentum & ortum ex terra capiunt. fici etiam nullus flos, nullus fructus est, teste Dioscoride, sine quibus semen nullum esse possit. Quid ergo, an hæc non sunt creata à Deo? certè creata sunt omnia à Deo, sed, vt arbitror (nisi tamen aliter sancta censeat Ecclesia, ita enim facilè assentiar) non omnia eodem modo: nam rerum, quæ ortui & interitui sunt obnoxiæ, quædam non aliter generari possunt quam à suo simili: vt homo ab homine, equus ab equo; quædam verò dissimilium causarum concursu generantur per accidens, vt quæ generantur per putrescentiam, aut etiam per concoctionem, aut per alterationes quasdam, quarū rerum generationes, non tam referuntur in vllam facientem causam, quæ proxima sit, quàm in materiæ dispositionem velut aurum non gignitur ab auro, aut argentum ab argento, aut omninò metallorum vllum ab eiusdem specie alio, neque lapis vllus à lapide. his enim rebus nulla seminalis virtus est, vt neque vllis earum, quæ vegetabilem non habent naturam. Plantarum etiam & animalium multis accidit, vt per accidens, neque

De plantarum seminibus quæstio.

Generatio à simili & dissimili.

Generationis animaliū & plantarum triplex modus.

neque à sui similibus generentur, atque in vtrisque (plantis inquam & animalibus) est triplex differentia. quædam enim (quæ scilicet sunt perfectissima) non aliter quàm per se, & à sibi similibus generari possunt, vt homo, equus, bos, & elephas, & nux, prunus, & palma, & pomifera omnia: quædam (quæ scilicet sunt vilissima) semper generantur per accidens; vt pediculi, & vermes & fungi, & alga. quædam sunt inter hæc, perfectione etiam media, quæ cum à similibus, & seminali vi generentur, sponte etiam nasci possunt; vt mures, qui habent vtranque generationem, & vesparum, & locustarum, ac scarabæorum genera. Herbas etiam aliquas, earum quæ semen afferunt, sponte nasci, ac sine semine posse, omnes existimant, inde capto argumento, quòd quibusdam in terris visæ sint denuò, atque vbi nullæ vnquam tales fuerint innasci. velut Theophrastus, cap. 5. lib. 1. de Causis plantarum, narrat, laserem aliquando in Apturea ortum esse ex imbre quodã crasso, cùm in ea mundi parte fuisset nunquam: atque ibidem syluam quandam ingentem profiluisse aliquando, vbi nulla anteà fuisset. quanquam non desunt, qui horum etiam euentuum quærunt seminalem causam, velut Anaxagoras, qui censet ipsum aërem deferre ex aliis in alia loca semina, hincque fieri, vt hominibus id non sentientibus, fiant generationes quædam alicubi, quæ videbantur esse spontaneæ, cùm tamen non sint. alij causantur inundationes, confluxusque aquarum, dicentes omnium digressionibus fieri, vt semina ex aliis in alias partes deferantur. Sed etsi hæc non ineptè dicantur, mihi videtur multò probabilius, siquidem in animalium genere sunt nonnulla quæ vtrunque habent ortum esse in plantis quamplurimas. nam ex semine solùm posse consistere, neque vllum habere accidentalem ortum, perfectioni tribuitur. at verò genus animalium perfectius multo, quàm plantarum est. plantæ ergo plures habent nascendi modos, neque tam renentur conditione nascendi ex semine, quã animalia. quod rursus vel hoc argumento constat, quòd animalia perfecta, non aliter quàm ex semine nasci possunt, plantæ verò etiã hæ, quæ maximè semen proferunt, nascuntur etiam insitione, & plantatione, & germinatione, suntque illis omnes hæ productiones per se. itaque non est quod videatur inopinabile, plantas plerasque earum, quæ ex semine nascuntur, nasci posse spontè ex terra & aquæ fœcũditate solum, cùm id accidere videamus animalium non paucis. quin potiùs existimo, quæ omni careant semine, esse perpaucas: quæ possint spontè nasci quàmplurimas, nam, vt Theophrastus rectè censet laritare potiùs quàm non esse seminis naturam, est arbitrandum. velut in thimo est semen, quod

Quædam herbæ nascuntur sine semine.

Laseris ortus.

Ortus ingentis syluæ.

Seminalis vis in plantis.

Thimi salicis & vlmi semen.

quod sensu percipi nequit,& in salice,& vlmo & eiusmodi aliis. sunt etiam quibus seminalis vis est in lacryma, vt iridi. atque generatim,vt Theophrastus inquit,ea faciliùs,atque ex minori principio valent generari, quæ imperfectiora sunt. quamquam ergo verisimile sit,quàmplurimas,& herbas & arbores,quæ carere videantur,habere semina vt de salice,& vlmo,dicebamus: non tamen proinde negandum, esse multas, quæ omninò non habeant, & nonnullas earum,quæ habent, sponte etiam oriri posse:cùm illa triplex nascendi differentia notetur in animalibus, quæ genere quidem sunt perfectiora. ex dictis constat res quasdam esse,quibus(nisi illas Deus in illo mundi exordio fecisset) necessariò esset semper mundus cariturus, alias verò, quæ,etsi à principio factæ non essent,possent deinceps,ex ipsis mundi elementis naturaliter oriri. Nam elementorum, si vel vnum tollas,necesse est tolli omnia,ac cum illis etiam concreta corpora.quia cùm primæ contrarietates, primo insint elementis, sintque ipsæ elemtorum naturæ, sublatis elementis, tollerentur contrarietates primæ,atque his sublatis tollerētur rerum omnium generationes,cùm hæ omnes agantur per alterationes mutuas.quæ nascuntur à contrarietatibus. quòd verò sublato eorum quocunque, necesse sit tolli omnia elementa constat:quoniam si frigus omninò non est, neque calor sit. siquidem si calfactio nulla esse potest, neque calor omninò est: at verò si omninò non frigus,neque calfactio vlla est:neque refrigeratio,nisi calor:siquidem omnes contrarij motus, sunt inter eosdem terminos,contrario modo:vt calfactio à frigido in calidum;refrigeratio à calido in frigidum. Necesse est igitur, quocunque eorum sublato, alterum tolli. eadem ratio est humidi & sicci.Porrò hæ duæ contrarietates, calidi & frigidi humidi & sicci,relationem quandam habent ad sese : sunt enim primæ actiuę,secūdæ passiuæ.quapropter vtræque sine aliis,ad generationes rerum essent otiosæ & inutiles. omnes ergo necesse est in mundi exordio extiterint: quare, & prima corpora, quorū primæ illæ, seu virtutes,seu qualitates,sunt. necessariò ergo si modò futurus erat mundus,creata fuerint in initio elementa. quo autem modo posteà dicemus. Iam verò cœlestia corpora multò magis, & propter sese, & propter alias mundi partes.propter sese;quando quidem nisi diuina virtute essent in initio creata,cùm nullum habeant ortum aut interitum naturalem,nunquam deinceps oriri possent:propter alia verò,quoniam cùm omnis aliarum rerum virtus ab illis gubernetur, nullæ prorsus naturalium mutationū sine illis esse posset. Necesse etiam est fecerit Deus ab initio ea omnia animalia,atque

Facta necessario in principio.

Contrariis sublatis generatio tollitur.

Frigore sublato tollitur calor.

Motus contrarij inter quę.

Corpora cœlestia quorsum.

Facta necessariò in principio.

omninò viuentia, quæ ex solo semine, aut germinatione generationem habent. nisi enim initio diuina virtute essent facta, nunquam deinceps oriri possent: vt neque modò, si omnes homines, aut equi, aut leones morerentur, esset vnde rursus oriri possent: nimirum non habent aliam generationem quàm ex semine. Ita etiam arbitror, si nuces omnes, eum toto nucum semine perirent, mundus esset in posterum ea planta cariturus. at verò metalla, & lapides, & ea siue animantia, siue plantas, quæ putrescentia quadam generari possunt, non par necessitas est, vt Deus fecerit ab initio: possent enim ipsa posteà ex rebus aliis naturaliter oriri, velut nunc gignuntur mures & vermes, vbi nulli anteà fuerint, atque metallum quodcunque, solis virtute gignitur ex terra & aqua. quapropter, ne mundus his careret, minùs videtur necessarium fuisse, vt Deus creandi vim apponeret, cùm naturalis esset futura satis. atqui fortasse propositæ dubitationi iam respondimus, atque ob hanc causam, non simpliciter dixit Deus, *producat terra herbam viuentem, sed virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructũ iuxta genus suum*: ac repetit, *cuius semen in semetipso sit super terrã*, hoc est, quod non aliter oriri ex terra possit, quàm ex suo semine. fortasse etiam hanc ob causam, in tota mundi creatione, nulla fusilium, neque gemmarum, facta mentio est sed tantùm elementarium corporum, & cœlestium, & animalium natantium, & volantium, & terrestrium, & plantarum, quarum semen in semetipsis sit super terram, ac postremò hominis: quasi ex in initio creatis, reliqua essent naturaliter eruptura. neque verò huic sententiæ repugnat, quod 18. cap. Ecclesiastici dicitur, *Deus qui semper est fecit omnia simul*: verè enim fecit omnia simul in illo mundi initio, non tamen omnia eodem modo, sed alia quidem ipsa per sese, alia in suis principiis. Extiterunt à principio omnes rerum formæ, aliæ quidem actu, aliæ potentia: quoniam iam inde omnes, aut erant actu, aut poterant naturaliter oriri. neque quidem hoc durum videri cuipiam debet, quod in quibusdam exemplis videtur posse demonstrari. cùm enim sint quædam animalcula, quæ non aliam, quàm ex hominis morbis, ac excrementis generationem habent, vt pediculi, lentes, & acarus, animaleulum inquam illud omnium minimum, quod scabiei est initium (aratorem vocant vulgò, & vulgares Chirurgi syronem) & lumbrici, tam lati, quàm rotundi, & ascarides vocati, & quædam alia animaleula innominata, quæ in quibusdam abscessibus, & in ossium carie reperta sunt, constat ea ab initio non extitisse: cùm Adamus sine vllo morbo creatus à Deo sit, atque adeò perstiterit vsque dũ peccauit, quod perfecta iam

Fusilium & gemmarum nulla métio in creatione.

Facta simul omnia.

Actu aut potentia semper formæ sunt.

Animalia ex crementis. Adamus sine morbo creatus.

iam mundi creatione, euenit. Itaque res quasdam vilissimas, & quæ ex putrescentia tantùm fiunt, cuiusmodi quæ dicta sunt animalcula, & algam, quæ putrescente aqua in lacunis gignitur, quæque sordes potiùs dicuntur quàm res, vt inquit Arist. non dubito post exactam mundi creationem pullulasse an verò res aliæ, quæ adeò viles non sunt, poterunt tamen naturaliter oriri, vt metalla, lapides, & viuentia, quæ vtrunque ortum habent, ex semine inquam, & spontaneum, intra sex primos dies ornandi mundi gratia extiterint, an non, sed posteà orta sint: haud habeo quòd affirmem. Illud tamen mihi videtur probabilissimum, ea si in ipso mundi initio extiterunt, non tam creatione, quam properata generatione esse facta. nam receptissimum est illud Philosophorum axioma, naturam (multò magis Deum) nihil frustra facere. frustra verò apponeretur creatio, vbi generatio naturalis esset satis. poterat verò Deus optimus maximus, exornandi statim ac perficiendi mundi gratia, earum omnium rerum ortum, alioqui naturalem, properare adeò, vt statim erumperent cum creandis, etsi non eodem ortus genere. neque verò proinde non esset ille naturalis ortus, quia aucta celeritas non mutat speciem motus. si enim lapis descenderet, eadem celeritate qua Sol fertur, aut etiam prima sphæra, celeritas quidem illa, maior esset quàm pro lapidis natura, motus verò nihilominus naturalis. vt ergo tria rerum genera esse diximus, ita nunc tria earum initia ponimus. quædam enim initio creata esse factáque ex nihilo aut sine materiæ dispositione: quædam posteà succreuisse; quædam, inter hæc, extitisse quidem in initio: ortu tamen naturali. Moses verò ea tantùm videtur narrasse, quæ primo modo extiterunt. creata scilicet per sese, ac non solum per sua principia. nam primo die fecit elementorum corpora, & lucem. secundo fecit firmamentum, hoc est, corpus illud totum cœleste, quod constat multis orbibus: tertio separauit aquam à terra, colligensque aquam in locum vnum fecit maria, terráque detecta creauit omne genus plantarum, quæ ex semine habent generationem: quarto fecit Solem, Lunam, & Stellas, & posuit in firmamento ex eadem, arbitror, firmamenti substantia, non aliter ac hominem fecit ex terra: quinto fecit animalia omnia, natatilia & volatilia: sexto terrestria, cum quibus & hominem. At verò præter hæc, constat esse in mundo res quàm plurimas, quæ intra sex primos dies non extiterunt. vnum enim non esset, cùm nulla antecessit vindemia: neque oleum, cùm nondum tusæ oliuæ: neque mel, cùm nondum apes mellificassent. nimirum hæc, & huiusmodi alia, creata sunt in suis principiis, ex quibus deinceps orta

Natura nihil frustra fecit.

Motus celeritas nō mutat speciem.

Tria rerū initia.

Creata sex diebus.

Creata in suis principiis.

naturaliter sunt, vt etiam ex terra & aqua, fouentibus ea cœlestibus corporibus, aut intra ipsos sex dies, aut postea, orta sunt metalla, & lapides, & bitumina, & herbæ sponte nascentes, ac denique alia omnia, quæ sunt habent seminalem ortum, neque fiunt à similibus, sed concursione aliarum causarum, per accidens, producuntur. Videtur neque ignis facta esse, in hac narratione mentio. quapropter existimare videtur quispiam posse, ne omnia quidem elementa facta esse in illo mundi exordio, sed tria tantùm, ignem verò posteà, concursione aliarum causarum, ortum esse. Iuuabit hanc opinionem antiquitas, quæ, vt aliarũ rerum quàm plurimum, ita etiam huius, quærit inuentorem, quasi ignis non sit à principio in rebus, sed alicuius hominis industria postmodùm factus: scilicet, vt & vinum. Plinius narrat, ignem è silice primùm inuentum esse à Pyrode, Cilicis filio: idem autor affirmat, primùm esse inuentum in Pyrpile. Si igitur inuentum hominum ignis est, non videtur à principio mundi extitisse. sed quo pacto potuit hic mũdus constare, præstantissimo & efficacissimo carens elemento? Cum sint duæ mundi partes, altera humilior ac imperfectior, corporibus constãs ortui & interitui obnoxiis: altera sublimior ac perfectior, constans corporibus incorruptibilibus, humiliorem & ignobiliorem, oportuit primò fieri, quasi fundamentũ & mundi exordiũ. natura enim ita comparatũ est, vt principia sint viliora, atque ad perfectiora, in cuiusuis rei opificio, procedatur. atque illam quidem oportuit primò fieri impolitam & incultã, posteà exornari, ita enim & natura & ars procedit, ab obscuris quibusdam & rudibus delineamentis, ad exactiorem formam. neque verò non est hoc optimum argumentum: nam vt ars naturam imitatur, ita natura diuinitatem, à qua fluxit: vt ergo artificialia opera imitantur naturalia, ita est rationi consonum, naturalia imitari diuina opificia. Quapropter ex eo ordine, quem rerum natura tenet, rationem diuini opificij volẽtes inuestigare, haudquaquàm errabimus: ipse enim Deus est naturæ parens. Proinde primo die. facta est tota generabilium & corruptibilium sphæra, constans elementorum corporibus, terra, inquam, aqua, aëre, & igne: illis verò, neque puris, & syncerissimas naturas retinẽtibus. neque seorsũ positis, & ordine collocatis, neque illustratis vllo cœlesti lumine, sed intra obscurum aërem aqua & terra permistis, atque intra hæc omnia, igne inuisibiliter inclusо, qui inter cætera, fouebat aquas reddebatque fluxiles, ne frigore concrescerent, moxque, ac Cahos hoc extitit, fecit Deus lucem, per quam reddita sunt corpora illa aspectabilia, factusque est dies primus. verùm vt hæc distinctius eloquamus

Ignis an sit & quãdo creatus.

Mũdi partes duplices.

Ignobiliora primò creata.

Ars naturã imitatur.

Artis & naturæ progressus.

Elementorũ impuritas.

Elemẽtorũ confusio.

mus

mur, oportet quædam, de elementorum naturis, enarremus. Elementa prima, principiis rerum naturalium, materiæ inquam & formæ adeò proxima sunt, vt per sese, & omni mistione vacantia, nullibi munda sint, aut fuerint vnquam, aut etiam esse possint. nam cùm eorum naturæ definiantur per summas qualitates, & consistentia corporis, misturam quandam desideret, & contrarij misturam, quia mera humiditas nullam consistentiam haberet, mera siccitas nullam compactionem & continuitatem, nihil penitus syncerum existere in corporibus potest. Quapropter elementa prima intelliguntur, definitis seorsum eorum naturis, suntque potentia in rebus concretis, actu verò nullibi. quod quia intellexit Galenus in com. primi de natura humana, elementis primis nullas formas substantiales attribuit, sed pro his, qualitates primas, affirmans ea constare ex materia prima, & calore, frigore, humore, aut siccitate, aut harum binis qualitatibus. itaque terra hæc quam incolimus, & aqua qua vtimur, aerque quem inspiramus, elementa mera non sunt, sed corpora simplicissima eorum, quæ extant, & proxima elementorum naturis. quo factum est, vt eorum nomina dentur ipsis elementis, quæ mente potiùs intelliguntur, quàm re vera subsistunt. aut certè, si simplicium elementorum sunt illa nomina, priora hæc corpora, quæ videmus, non sunt appellanda hæc, sed, vt Plato dicit in Timæo, talia. nimirum non terra, sed terreum corpus: non aqua, sed aqueum: ita & aëreum, & igneum. ridiculum enim quod quidam pueriles Philosophi affirmant, oportere, vt quodcunque elementum sit alicubi purũ in propriis scilicet regionibus. Vbi enim talis sit aqua; an in mari, vbi salsissima, & piscibus scatens? Elementa itaque prima, potentia sunt in corporibus, actu nusquam. neque verò expedit; ob concreta enim sunt illa necessaria: per sese nihil esset inutilius. Verùm etsi elementa actu non sint, maximè viget eorum natura in his elementis, quibus vtimur, terra inquam, aqua, aëre, & igne, quæ ordinem eum amant naturaliter, vt sint crassa sub tenuibus. atque proinde, sicubi confusa ac conturbata sunt, mox in imum mergitur terra, aërque emergit, & interfluit aqua. Ignis quoque, vt maximè cõmunis Philosophorum opinio fert, effertur naturaliter in supremum locum, atque proinde proximum cœlo locum tenet. aut, vt ego existimo, is solus inter omnia corpora, nullum potiùs locum præ alio amat, neque in vllum fertur, nisi per accidens motu materiæ, quã occupat, aut tractus à lumine (ab hoc enim naturaliter trahitur) sed velut quædam mundani huius corporis anima, totum occupat, permeans per omnia, vt omnia fœcundet, ac quodãmodo viuificet.

Qualitates elementorũ formæ.

Elementa actu nullibi.

Elementorum nomina.

Ignis motus.

Ignis anima mundi.

Cócoctio à quo. Nam cùm omnes naturales ortus agantur concoctione quadam, quod caloris est opus, constat sine eo omn a futura sterilia: aquam præcipuè, quæ ab omnibus ferè Philosophis censetur esse primum frigidorum. vt verò ortus tribuuntur calori, vt efficienti causæ, ita tribuuntur humido crassiori, qualis aqua est, vt materiæ. atque hac ratione efficitur, vt aqua ob humiditatem crassam, qua abundat, sit velut mater omnis generationis: ignis verò pater per calorem. Rerum ergo generationes, maximè adscribi debent aquæ ab igne fœcundatæ. ita fit, vt nisi hæc duo adhibeantur principia, omnia sterilescant. velut terra, nisi irrigetur primùm, ac deinde concalescat. Ipsum quoque mare, quod omnium mundi partium est fœcundissimum, vt mirabilis rerum, tam viuentum, quàm vita carentium, quæ in eo gignuntur, differentia indicat, si calore destituetur, futurum esset penitus generationis ineptum, & concretum frigore. quin & tota mundi aqua, nisi, à quo concalescit, igne funderetur, futura esset glacies. Si enim primum frigidorum esse rectè dicitur, nulla frigiditas potest illi esse præter naturam. videmus verò eam aliquando concrescere frigore: haberet ergo id secũdùm naturam semper, nisi aliquid accederet, quod funderet. quid verò aliud potiùs sit quam ignis, qui caloris omnis principium cùm sit fouet, atque fœcundat, facítque, animalium & aliarum rerum ortui & conseruatione, idonea? atqui consentaneum est censere, aquam per hyemem, absentia ignis potiùs concrescere, quam præsentia frigidi aëris, vt putant, qui aërem statuunt primum frigidorum. verum in eam adeò diffidentem à communi sensu opinionem incidunt quia hanc ignis, per res omnes delationem non assequuntur. Ignis itaque per omnia permeat, alimẽtum ab illis accipiens (quia sunt illi omnia substrata vt materia, vt mirus dixit Aristoteles) aquæ verò ab eo accipiunt calorẽ genitalem, & motum, ac fluxilitatem. Itaque ignè fouente & incubante aquas rerum omnium aguntur generationes. Hæc verò disertissimè docuit Hippoc. lib. 1. de dieta, his verbis: *Constituuntur quidẽ igitur tum animantia omnia alia tum homo ipse ex duobus, differentibus quidẽ facultate, concordibus verò & commodis vsu, igne inquam & aqua. hæc autẽ ambo simul sufficientia sunt, tum aliis omnibus, tum mutuò sibi ipsis, vtrũuis verò seorsum, neque sibiipsi, neque vlli alteri sufficiẽs est. vim igitur ac facultatẽ vtrumque ipsorum talem habet. ignis enim omnia mouere potest, aqua verò omnia per omnia nutrire. particulatim verò vtrũque superat & superatur (hoc est, pugnant mutuò inter se, vtroque eorũ partim vincente, partim victo) ad summum ac minimum quantũ eius fieri potest (hoc est plus aut minus, vt quocunque* *eorum*

Aqua principiũ frigidorũ.

Aqua generationis mater. Ignis pater.

Mare fœcundissimum.

Aqua principiũ frigidorũ.

Ignis per omnia fusus.

Ignis est spiritus ille incumbens aquis.

Aqua cur fluxilis.

eorum potest) neutrum enim superare penitus potest. hanc ob causam sanè, igni quidē, vbi ad extremitatem aquæ peruenerit (hoc est, vbi penitus cōsumpta humiditas est) deficit alimentū (ita euanescit ignis cùm ventum est ad cineres) euertitur igitur eo, vnde nutriri potest (hoc est, serpit in alias materias quærens alimentum) aqua verò vbi ad extremitatē ignis peruenit (hoc est vbi penitus exclusit ignem) deficit motus (quia concrescit in glaciem, fitque immobilis.)

Ignis necessitas.

Vides quàm disertè Hippocrates dicat, aquam accipere fluxilitatem, motum, ac fœcunditatem ab igne; ignem verò ipsum ferri per omnia, atque alimentum ex omnium humiditate capere, & generationes omnes his duobus principiis attribui. hoc idèm est quod hîc insinuatur his verbis, *Et spiritus Domini ferebatur super aquas*, seu, *incubat aquis*, ambo enim hæc significat dictio Hebraica. insinuatur verò vtrumque, ignem scilicet ferri per aquas, easque fouere ac incubare. meritò verò spiritus appellatur, quia ignis, corporum omnium maximè videtur ad spiritualium substantiarum naturam accedere est enim tenuissimus, & visum ac omninò sensum fugiens, nisi cùm, ob materiæ quam occupat, densitatem apparet, vt in ignito carbone, & fumo ardente. In his enim ipsis, cum rarescunt, disparet, vt cùm dissipatur fumus. contrà, cum eius ignis, qui intra nubem inuisibilis continebatur, circunstanti frigore densatur materia, is emicat, abiens in fulgur, aut etiam fulmen. itaque est tenuissima quædam & insensibilis substantia, vt quædam eorum anima, per alia permeans neque apparens, nisi cùm densatur cum materia. hanc substantiam à principio fecit Deus. cùm verò multo tempore homines igne non indigerent sensibili, vtpote neque carnibus vescentes, neque fructus assantes aut elixantes, eo caruerunt. vsque dum inuenerunt rationem retinendi eius in materia densa, in qua appareret, fierétque vtensilis. Meritò itaque inter corpora omnia hic maximè dicitur spiritus. Domini verò ob magnitudinem virtutis, & præstantiæ. est enim phrasis diuinæ scripturæ, Domini, aut Dei vocari, quæ magna, aut præstantia. hîc igitur spiritus, hoc est, hæc substantia, tenuissima, ac perfectissima, ferebatur, incubans & fœcundans aquas. per hunc spiritum factæ sunt aquæ fluxiles, alioqui futuræ, vt diximus, concretæ: in quam sententiam dictum est illud Psalmi, *flabit spiritus eius, & fluent aquæ*, sed quia Physici nunquam acquiescunt vllis dogmatis, fine monstratione, hanc adhibeamus oportet, quoad nostra fieri possit, indicemúsque, ignem non habere vllam regionem, in quam seorsum feratur, separatus ab aliis corporibus. Primùm quidem illa, quam Hippocrates adhibuit, non leuis est

Vnde ignis alimentum capiat.

Ignis natura insensibilis.

Fulgur.

Ignis vsus quando cœperit.

Aqua per ignem facta fluxilis.

Ignis nullibi seperatus.

Ligna cur supernatent.

Ignis motus.

Calor solis quid.

procedit enim ab experimento.siquidem videmus nullibi ignē manere, nisi illi suppetat materia vnde alatur,eaque consumpta statim deficere , vt dissipato fumo & consumpto oleo, flammam;siccatis vsque ad cineres lignis , prunas.at verò in sua regione seorsum ab aliis omnibus positus , omni alimento esset destitutus,sed ex motu eius corporis multò euidentiùs monstratur, quod propositum est. si enim supremū appeteret locū, in eum ferretur naturaliter. si autem ferretur , efferret etiam secū alia,quæcūnque ei essent agglutinata atque vt lignū quod ob naturalem raritatem,aëris nonnihil habet inclusum,ascendit per aquam.ita etiam quod ignitū esset,ascenderet per aërem (tanto enim leuior esset ignis aëre, quāto aër aqua)at verò nō ita fit:euolarent enim ex prunariis aut foco prunæ omnes : vt scilicet magnæ etiam trabes emergunt è profundissimo flumine. tantum autē abest,vt quæ sunt imbuta igne,euolent,vt ne ramillum illis ignis ponderis detrahat. frustum enim ferri aut lapidis ignitum , non minùs deprimit lancem quam frigens, nisi quid substantiæ decisum illi sit, dum vreretur. non ergo ignis sursum potiùs fertur quàm deorsum , sed materiam sequitur atque cum densis, lapillis, ferro,aut carbonibus , descēdit:cum exhalatione ignita qui fumus ardēs est,ascendit:cōparet verò dum dēsam tenet materiam,ea extenuta , aut dissipata,disparet. sed & ex vsu , in quem res omnes naturales semper diriguntur.cōstare videtur posse, quod asserimus. quē enim rebus vsum præstaret ignis , supremam mundi regionem tenens, seiunctus à reliquis corporibus ?non enim calorem,cùm media regio frigidior qnàm infima esse cognoscatur , actiones verò naturales contingant per medium:sine calore verò nihil præstare possit.at verò permeans per alia omnia,calefacit, & , vt dictum est,liquat, fundit ac mouet : quædam alia densat , concoquit atque ad ortum deducit,atque in humoribns quos elaborat omnis naturalis ortus parens est At dices , id me falso igneo calori tribuere , quò sit solaris ; igneum enim potiùs vrere , ac per siccitatem in marcorem trahere omnia,& interitum.Ita est sanè, solaris calor est qui hæc præstat,ipse verò solaris calor,nihil est aliud quàm calor ignis, solis fulgore,quo naturaliter trahitur,vt ita dixerim, modificatus. nam sol, cum sit corpus incorruptibile,necessariò sit expers qualitatum corruptiuarum,caloris,inquam,frigoris,humoris, ac siccitatis non possit ergo calfacere,nisi per aliud & accidente quodam.Quid verò sit illud,cuius accessu calorem inferat,potiùs quàm quod à Philosophis omnibus statuitur , per se,ac primò calidum. Si enim Sol per accidens calidus est , ignis vero quòd primò ac

per

per se, necesse est causam caloris illius, ad hunc referri. est verò hoc ipsius etiam ignis naturæ valdè congruens. Cùm enim inter elementaria corpora, igneum solum cœlestem imitetur fulgorem: ipsum verò ita, vt plurimi veterum Philosophorum, ob eam similitudinem astra ignea esse suspicati sint, fit valde consentaneum, vt similitudinis illius causa, facilè trahatur ignis cælesti lumine: quod etiam vestigium quoddam, diuinitatis eius corporis, est. Maxima ergo ignis pars, cum lumine Solis circa terram voluitur, comitaturque circumeuntem diem. quod indicant illa verba cap. 1. Ecclesiastes. *Oritur Sol, & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibique renascens, gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem, lustrans vniuersa in circuitu, pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur.* His verbis apertè dicitur, spiritum illum, quem indicatum est esse ignem, circuire simul cum ipso Sole: nam nomine spiritus, non est verisimile, vocari Solem ipsum: nam præterquàm quòd esset repetitio inutilis, vocari ita non potest: nam neque quòd tenuis, neque quòd inuisibilis, neque quòd animatus & viuens, cùm nihil horum sit. circuit itaque ignis, vt ipse Sol, estque eius comes. Quo fit, vt dies, atque omninò lux omnis, calida: nox, atque omninò tenebræ, frigidæ sint. hic ipse igitur est Solaris calor, qui cùm ad materiam accedit moderatus, coquit, ac nutrit: alioqui, si copiosus, atque destitutus humore accedit, etiam vrit; vt non rarò messes, ante tempus, ob pluuiæ inopiam, & defectum etesiarum. Vnde rursum constat, non esse aliam diuinitatem Solari calori, sed eundem penitus esse & igneum. Itaque multis iam argumentis probabilissimum effecimus ignem esse illum spiritum domini, qui in ipso mundi exordio, generationum præstans initium, incubabat aquis. est verò ignis symbolum diuini amoris, qui Deus ipse est. vnde sublimior alius, quid ad me non spectat, nascitur sensus. His positis, ad enarrationem primæ diei, videmur iam posse accedere. *In principio*, hoc est in ipso tẽporis initio, *creauit* (hoc est, fecit de nouo ex nullis præexistentibus) *cœlum & terram*. cæli nomen, tum in tota scriptura diuina, tum in hoc ipso capite, significat aërem, aut incorruptibile illud & maximũ corpus quod superstat. Constat verò si quidem dicitur, *dominamini piscibus maris & volatilibus cœli*. nõ sunt autem volatilia, nisi in aëre. & iterum, *vocauit Deus firmamentum cœlum*. Firmamentum verò non est aër, sed firmum illud, æternum, & stabile corpus, in quo posuit Deus duo luminaria, & stellas omnes. cùm autem duo hæc significare possit ea vox, in narratione diei primæ significat aërem, quia firmamentũ fecit Deus in die secunda. Fecit itaque Deus in prima die aërem

Ignis Solem sequitur.

Ignis diuini amoris symbolum.

Cœlum quid.

Firmamentum quid sit.

aërem & terram, vt verò insinuet, non hæc duo solùm elementa facta esse in illa die, neque hæc ante alia, sed quatuor corpora simul, velut vnum Chaos: addit, *Erat autem terra inanis & vacua, & tenebræ super faciem abyssi*, hoc est, aquarum: *& spiritus Domini*, hoc est, ignis, *ferebatur per aquas*, itaque cùm primum fecit cœlum & terram, fecit & abyssum, & ignem, erantque ea in prima illa die adeò confusa ac conturbata, vt terra commista cum aqua intra ipsum aër esset. cum verò aquæ maior quàm terræ moles sit, secundùm superficiem videbatur esse tota aqua, vt quoddam lutum, atque ita erat terra inanis, hoc est, nulla gignens ex sese animalia, *& vacua*, hoc est nullis plantis ornata: *& erant tenebræ super faciem abyssi*, qui scilicet tenebat intra se totam terram: nam cùm essent iam corpora, quæ lucem poterant recipere, nondum habebant tamen, constet esse tenebras. ignis verò inuisibiliter permeabat per aquas fœcundare iam inde eas incipiens, ac prohibens quominus concrescerent, vt gelu. hæc cùm ita se haberent, creauit Deus lucem, per quam ea corpora in conspectum venire posse cœperunt, diuisitque Deus lucem à tenebris, quia non illuminauit totam eam molem æquè, sed ab altera superficie apposito lumine, ab opposita corpus ipsum faciebat tenebras, vt & nunc. gyrante verò lumine totum id corpus, factus est vespere & mane dies vnus. In die secundo fecit Deus firmamentum, firmum inquam illud & solidum cœli corpus, neque diuisionem, neque raritatem, neque omninò alterationem vllam recipiens corruptiuam: posuitque illud firmamentum in medio aquarum, fecitque vt diuideret aquas ab aquis, eas scilicet quæ sunt sub firmamento, ab iis quæ supra firmamentum. De his aquis, quæ supra firmamentum sunt, dubitatur quàm plurimum. Sunt qui dicant aquas supra firmamentum, vocari eas, quæ pluendo decidunt in terram, illásque, ab his quæ supra terram sunt separari cœlo, hoc est, aëre. verùm falluntur, quia etsi cœli nomen de aëre, & de superno illo & incorruptibili corpore dici possit, firmamenti verò non ita. sed firmamentum illud solum est, in quo sunt luminaria & stellæ. itaque haud dubiè supra cœlum sunt aliæ aquæ. sed quo pacto; supra cœlum enim hoc, quòd conspicimus, nihil aliud esse potest, quàm sedes Beatorum, quam quidem tantò præstantiorem, & mutationis minùs participem esse oportet, quàm cœlum; quàto ipsum quam elementaria corpora. quare vt elementaria sunt motus & alterationis participia, cœlestia motus solius, ita sedem Beatorum esse oportet corpus purissimum, & mutationis, & omnis motus expers. at verò si aqua esset, aut ex aqua, recipere posset alte

Lucis creatio.

Aquæ supra firmamentum.

alterationem, atque à contrariis pati, siquidem frigus & humiditatem haberet naturaliter, & cõtrarias illis qualitates, posset, præter naturam, recipere: certè eodem argumento, quo Aristoteles monstrauit, astra non esse ignea, monstratur cœlum illud supremum aqueum non esse, sed vt fatemur, cœlum & astra ignea esse, igne quodam cœlesti, qui præstantioris quàm elementaris est naturæ, fulgore solùm referens illum, non etiã calore, & siccitate, ita dicemus, cœlum illud, quod plurimi hanc ob causam vocant Crystallinum, aqueum esse, aqua quadam cœlesti, quæ puritate aquam referat, non tamen frigore aut humore, atqui nomen ignis & aquæ, non propriè dicuntur de vtrisque, sed analogia quadam, vt si duplex ignis (non genere sed secundum analogiam) elementaris & cœlestis, & aqua quoque duplex. Vt itaque astra vocamus æthereos ignes, ita quod supra firmamentum est, vocamus cœlestes aquas, aut aquas, quæ supra cœlos sunt, quas in Psalmo inuitat Dauid ad laudes Domini duobus itaque diebus fecit Deus elementaria corpora, & totum cœlum: duobus sequentibus exornauit: postremis duobus repleuit ea animalibus: exornauit verò priùs eam mundi partem, quam priùs fecerat (elementarem inquam) *dixit itaque Deus, congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida, & vocauit Deus aridam terram, & congregationes aquarum maria*, hæc congregatio aquarum in locum vnum, ita vt terræ facies appareret, ac nunc appareat, celebratur plurimùm in sacris eloquiis quasi argumentum maximum potentiæ Dei: mirum enim est, vt quod supra naturam esse videatur, terram grauiorem multò & minorem aqua, ab ea non obrui, turgentésque & elatissimos maris fluctus, intra certos fines sese continere, neque in totam terram, quæ longo interuallo substare videtur, sese effundere. Verùm hoc æquè est argumentum sapientiæ & potentiæ, non enim violentiã continet Deus terram supra aquas, aut cohibet aquas quo minùs fluant, sed ita composuit ab initio, vt naturaliter eueniat, sitque, nisi Deus disponat aliter, in æternum citra violentiam, duraturum: nimirum fecit, non quidem terræ solius globum (hîc enim necessariò aut innataret, aut sub aqua totus mergeretur) sed ex terra & aqua globum vnicum, cuius centrum, mundi etiam centrum est: non ita, vt eiusdem globi medietas altera, aut pars tertia terræ sit, reliquum aquæ, (ita enim etiam mergeretur terra sub aqua) sed terra & aqua ita sese continent mutuò, vt vtriusque sit idem centrum, quod & totius mundi: id verò fit terra integrum globum reddente, eum verò non solidum, sed maxima parte interiùs, & ad superficiem, cauum:

Astra ignea.

Cœlum Crystallinum.

Duplex ignis.

Aquæ & terræ globus.

canum:amplissimasque illas cauitates replente aqua.quo fit vt terræ facies & maris, eiusdem globi sint superficies. vt verò non corruat in sese tota terra, & in mundi medium subsidens, exprimat aquam, cum sit cauitatibus plena, causa est, longè maior soliditas,quam habet in profundis,quàm ad superficiem quod iis qui aperiunt puteos,aut defodiunt mineralia, liquidò constat: cùm multò infra speciem sentiatur lapidescere. fecit ergo Deus in terra ingẽtes sinus,intra quos colligi iussit aquas, vt appareret arida: atque vt id ita manere posset, fecit firmissima fundamenta terræ. Posteà terram exornauit herbis virentibus, ac facientibus semen, & arborib. pomiferis, & omnibus quorum semen in semetipsis est vt anteà explicuimus. Dei quarta fecit Deus duo luminaria, Solem scilicet & Lunam, &

Astrorum creatio. Stellas omnes, posuitque astra ea omnia in firmamento, vt diuiderent diem ac noctem, & essent in signa, & tempora, & dies, & annos. Quoniam in firmamento posita sunt astra, constat facta esse ex ipsa firmamẽti substantia,alioqui necesse

Cœli & astri differentia. esset eam firmamẽti partem,quæ erat vbi quodcunque astrum positum est, redactam esse in nihilum, cùm cœli partes abscedere non possent aliæ ab aliis, vt denuò nascentibus astris loco cederent, & indiuisibiles sint natura, & neque densitatem, neque rarefactionem recipere possint. at verò Deus, nihil vnquam eorum quæ fecit, redegit in nihilum,fecit ergo lumina-

In signa facta. ria illa ex substantia firmamenti. Quoniã autẽ inquit, vt essent in signa & tempora,& dies & annos, qui Astrologiæ iudiciariæ sunt studiosi, accipere hinc tentant argumentum certitudinis dicentes, Deum fecisse astra vt essent in signa, hoc est significationem præberent mortalibus imminentium casuum, verùm, quia ea Astrologiæ pars vanitatis insimulatur, à plerisque piissimorum & sapientissimorum, satius est intelligere, dictum esse in signa & tempora, quasi in signa temporum. nimirum motus astrorum, præcipuè Solis & Lunæ, definiunt tẽpora.vt dies est circuitio solaris:hora vigesima quarta eius circuitionis pars, annus motus integer Solis per totum Zodiacum mensis motus Solis per vnicum Zodiaci signũ,aut motus Lunæ per totum Zodiacum:tempora etiam quatuor anni definiuntur accessu & recessu Solis nimirum. tempus, vt Arist.docet, est numerus qui numeratur motu: motus verò est numerus,quo numeratur tempus vt numerantur horæ per trangressiones gnomonis à lineis ad lineas, & dies per circutiones Solis. non tamẽ quia fecit Deus astra in signa temporum, statuendum est, vt vulgus Philosophorum censet, tempus ipsum esse motum cœli.nam,vt Plato inquit, tempus est imago æter-

nitatis,

nitatis, in numero fluens. in quod idem aliis verbis dixit Aristoteles, Æternitatem esse nunc stans, tempus verò nunc fluens. ille verò fluxus, seu illa duratio, quod ipsum tempus est, non aliter numerari potest, quàm per motum. In motibus autem, nullus tam idoneus calculus est, quàm cœlestis, ac præcipuè solaris, quia maximè omnium regularis, & incommutabilis, minimè possit calculus fallere. omnibus etiam mortalibus idem conspicuus, vt nullum aliud habere possit mundus totus, commune horologium. Scimus tamen numerari etiam vtcunque horas clepsydris: quin & menses & annos horologio Ianeli. verum est, hæc omnia horológia ad primum illud referri, vtpote ad priorem motum stabiliorem, & sui similiorem: atque nisi ad illud referantur, non posse esse certam computationem temporis: cùm alij omnes motus sint irregulares, & in subiecto corruptibili. nihilominus in quocunque motu est duratio numerabilis, quod tempus est. Quapropter nullam repugnantiam continet, fuisse ante cœlum diem, & ante Solem, res. Sed si hæc vocanrur luminaria, quasi luminis fontes, factaque sunt vt separent diem à nocte, diuidantque in dies, quo pacto potuerit esse lux nes dies ante Solem? ipsi dies quo pacto potuerunt numerari? Quod quidem id fieri potuerit, nulli videri debet dubium quia quæcunque potest Deus facere per causam secundam, facere potest per sese. Si enim rectè monstratum est anteà (vt certè mihi videtur) factum esse hunc mundum ex nihilo, constat Deum, à quo factus est, nulla, ad quippiam faciendum, indigere secunda causa: siquidem neque ad faciendum totum, indiguit vlla materia. At verò cur ita fecerit, ac non potiùs solem principio, per eum lucem & dies, dignum consideratione est. primùm quidem, pro hac dubitatione non est satis dicere, quòd multi, iique grauissimi sacræ Scripturæ interpretes dicunt, omnes mundi partes factas esse simul in eodem instanti. Nam etsi ita esse concedatur, est necesse, hac serie narrationis, ordinem aliquem indicari naturæ. non enim temerè hæc dicuntur ante illa facta, cùm præcipuè etiam dierum numero distinguatnr ille ordo. Si ergo quæ priùs facta dicuntur, priora etiam esse natura oportet, nulla necessitas cogit affirmare, in eodem instanti facta esse, quin potiùs consentaneum magis esse videtur, mundum in tempore futurum, temporalem habere creationem: atque in eam, hebdomadam vnam insumi, quandoquidem omnia sæcula, multitudine hebdomadarum constant. vnitas ergo hebdomadis, meritò fit principium multitudinis hebdomadarum, hoc est, omnium

Cœli regularitas.

Lux ante solem.

Sol cur non primus creatus.

An totus mūdus in instanti.

Hebdomadarum principium.

sæculorum

sæculorum. neque verò hoc vllam arguit primæ causæ debilitatem. non enim eam causam naturalem ponimus, quæque faciat semper quantum potest, sed liberam & sapientissimam, quæ facit vt maximè expedit, atque omnia pulcherrima & concinna, in numero, pondere, & mensura. Quapropter verba illa capitis 18. Ecclesiastici, *qui viuit in æternum creauit omnia simul.* ego ita interpretor, Creata esse omnia intra illam hebdomadam, perfectúmque esse mundum, ita vt nulla eius pars princeps, quæque à creatione habitura esset initium, deesset. Nam vt initio capitis secundi dicitur, *perfecti sunt cœli, & terra, & omnis ornatus eorum, compleuitque Deus die sexta opus suum,* quibus verbis facilè refelli potest sententia quorundam Astrologorum, qui stellam illam, quæ superiori anno qui erat septuagesimus tertius supra millesimum & quingentesimum, apparere cœpit in genu Cassiopeæ, durauítque per magnam præsentis anni partem, affirmarunt esse nouam, creatámque denuò: non minùs quàm deceptus est Hipparchus, nouam stellam suo æuo se putans deprehēdisse: quod narrat Plinius lib. 2. cap. 2. nondum enim fuisset perfectus omnis ornatus cœlorum, si illa stella in hoc vsque sæculum caruisset mundus, essetque iam mutilus nunc, ex quo desiit apparere Itaque fuisset nunc, & creatio, & annihilatio, cùm scriptum sit 3. cap. Ecclesiastes, *didici quòd omnia opera Dei perseuerent in perpetuum*, durasset verò illa stella minùs anno. Rem profectò fuisse admiratione dignissimam, vel ex opinionibus, in quas viri doctissimi coniecti sunt, intelliges. Cùm enim nullam stellam primæ magnitudinis, qualis ea esse videbatur, ibi vnquam extitisse scirent, videretur verò, quicquid id esset quod appareret, supra Solem esse, quod nullam haberet paralaxim: alij stellam quidem esse, eámque nouam, affirmabant: alij (facilius hoc rati) esse cometam genitum intra ipsum cœlum, atque inde agnosci, cœlum non esse alterationis incapax, vt censetur, sed, quia hoc mihi durissimum videtur, illud prorsus falsum censeo, stellam illam à mundi principio ibidem extitisse, ac nunc extare, exiguam adeò, vt videri, nisi debiliter, non possit: túncque visam esse increscere vsque ad primam magnitudinem, ob aliquam medij mutationem. quæ tandiu durauit: cùm enim cœli partes non sint æquè crassæ, vt via lactea. & Lunæ maculæ & ipsa astra indicant, fieri potuit, vt ea stella, per proprium stelliferi motum, inciderit in partem aliquam proximi cœli, densiorem reliquis: per quam densatum lumen, maioris stellæ exhiberet speciem, deinceps verò inde decedens, videretur esse minor, vt nunc quidem, aliquando videtur exigua, aliquando nulla, vt

Deus causa libera.

Stella nulla de nouo.

Stella anni.

Via lactea.

aër

aër habet. Facta itaque sunt omnia simul intra primam hebdomadam, sed alia ante alia, vt ego existimo, non natura solùm, sed etiam tempore. cur verò lux ante Solem, rursum dicere aggrediamur. Sol non illustrat totum hunc orbem, sed eam solùm partem, quæ motui subiecta est. nam quandoquidem in quarto orbe situs est, substántque illi tres tantùm, superstant verò plures: siquidem planetarum alij tres, insupérque stellatus & nona spæra, atque qui his superstant, tantò sunt crassiores, quanto sublimiores, constat Solis splendorem non posse sedem Beatorum attingere, aut adeò languidum, vt illa futura esset obscura. constat verò eam non posse esse lumine vacuam, quia cùm corpus luminis receptiuum sit, esset in tenebris, si lumine careret. quid verò magis absurdum, quàm putare Beatorum sedem tenebrosam esse, aut omninò parum lucidam, ídque lumine ab imperfectiori mundi parte emendicato? cùm enim sint tres mundi partes, suprema, ima, & media: media tantò imperfectior est quàm suprema, quantò perfectior quàm infima. media est cœlum quod mouetur, corruptioni verò non est obnoxium; suprema verò est cœlum purissimum, & omni vacans motu, in quo sunt etiam beatam ducentia vitam, vt Aristoteles dicit, absurdum ergo illam aut lumine carere, aut ab imperfectiori emendicare. non est ergo ita, sed tantò est fulgentior, quàm solaris orbis, quantò sublimior: ídque lumen à Sole non accipit, sed ab ipso supernæ illius ciuitatis rege Deo, vt scriptum est in capite penultimo Apocalypsis, vbi ita habetur: *Et ciuitas non eget Sole neq; Luna, vt luceant in ea. nam claritas Dei illuminauit illam & lucerna eius est agnus.* Sed neque in hoc mundi orbe, qui subiacet mutationibus, est omnis lux à Sole. nam ignis etiam effundit lucem, & animalium etiam oculi præcipuè quorundam. hoc si ita est, constat lucem priorem esse natura Sole. quia non potest esse Sol sine luce, potest tamen esse lux sine Sole, vt in sede Beatorum, & ab igne. Si igitur lux prior est Sole, & alterum ante alterum fieri oportuit, consentaneum erat fieri lucem ante Solem. oportuisse verò non fieri simul, hinc rursum constabit. Consentaneum est rationi, ídque ordo exigit, vt in omni structura, seu opificio, procedatur ab impefectioribus ad perfectiora. non decuit igitur Solem præstantissimum huius corporei & mobilis mundi membrum, ante alia creari: quin potiùs omnem corruptibilem partem, & cœlum ipsum, fieri prius, lucem verò in ipsa prima die oportuit, quia, vt dictum antea est, hæc tribuit rebus vitam, ignem generationem omnium parentum, per omnia circunducendo. Si ergo

Lux ante Solem.

Solis lux quousque pertingat.

An omnis lux à Sole.

Lux causa vitæ.

melius fuit, ab ipso principio generationis, incipere aquarum fœcunditatem, ipsamque rerum naturam pullulare, quàm per tres dies esse omnia otiosa, tenebrosa, & Chaos, satius profectò fuit, in medio hebdomadæ fieri Solem, in medio astrorum, vt omnium regem collocandum, vt lucem tueretur, impertiretuique aliis omnibus corporibus: lucem verò fieri à primo die, vt mundi vitam, dumque nondum erat Sol, ab ipso mundi parente pendere: non aliter ac in hominis cuiusque ortu (qui non hac solùm in re, sed in multis aliis, similis est ortui totius mundi) euenit, ante cor gigni vmbilicum & hepar, & in illis facultatem esse vitalem. pendentem à matre, tametsi in animali iam integro, non aliunde quàm à corde ea facultas esse potest. ita inquam, lux quæ in mundo iam perfecto à Sole pendet, in illo inchoato, pendebat à Parente. Vsque ad diem quartam, ita actum est. Creatis iam in quatuor primis diebus omnibus quæ vita carent (dictum enim antea est, plantas esse virentes, non viuentes) processum est ad viuentia: natantia, & volantia, die quinta: sexta, serpentia, & progredientia. quorum vltimus factus est homo, vt omnium rector, & dominus: nisi ipse paulò post, veri Domini imperium detrectando, è domino fecisset seruum. Itaque duobus primis diebus fecit duas mundi partes, sphæram hanc corporum corruptibilium, & illam incorruptibilium. neutram verò exornauit, neque perfecit. duobus sequentibus exornauit eas, eodem ordine quo fecerat, corruptibilem, separando elementa, vestiendoque terram omni fruticum genere: incorruptibilem, luminaribus, velut gemmis, exornando duobus vltimis creauit viuentium omnia genera: aquatilia primùm, deinde terrena; atqui, quoniam primis duobus diebus, nihil fecit perfectum & exornatum, cùm in singulis sequentium quatuor dicat Moses, *& vidit Deus quòd esset bonum*, primo & secundo die id non dixit: scilicet, quod factum fuerat primo & secundo die, nondum erat bonum, id est, perfectum, & plenè exornatum, sed imperfectum & inchoatum. Quoniã verò primo die fecit lucem, quæ, vt dictum est, natura prior est Sole, ac proinde nulla creatura corporali posterior, sed suo genere perfecta, hanc laudare oportuit. Proinde in primi diei narratione, Moses non dixit, *vidit Deus quod esset bonum*: sed *vidit Deus lucem quòd esset bona*, reliquum verò eius diei opificium non laudauit, neque omninò quod factum est die secundo. Occurrere possit hîc dubitatio, cur vt totius mundi fabricam ab imperfectioribus inchoauit, non ita, singulorum, & animalium & arborum primùm quidem semina creans, deinde ex illis ipsa nasci iubens. huius verò causa

Homo cur vltimus creatus.

causa est, quòd semen generationis est causa, ipsum verò generare animalium perfectiorum (eadem est ratio arborum) est: quapropter naturalis ordo poscebat, vt semina post perfecta fierent animalia. est enim homo hominis causa præcipua & effectrix, semen instrumentalis & materialis. naturaliter verò prior est causa præcipua, quàm instrumentum: & effectrix quàm materia. Porro animal quodcunque, prius esse natura quàm suum semen, docet Aristoteles cap. 7. duodecimi Metaphysicorum, his verbis. *sperma namque ex alius prioribus perfectu est, neque sperma primum est, sed quod perfectum est, veluti hominem priorem spermate esse, non illum qui ex eo generatur, sed alium ex quo ipsum sperma est.* hanc ipsam ob causam, factus est vir ante mulierem, vt capite vndecimo epistolæ primæ Pauli ad Corinthios dicitur: *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.* Videri possunt alicui, verba hæc, Physicè consideranti, improbabile aliquid, & iis quæ secundum naturam eueniunt aduersum, continere. Siquidem non videtur rationi consonum, idem esse ex quo, & propter quod aliquid fiat. nam id ex quo, videtur pertinere ad materiam: propter quod, ad finem, & cuius gratia. materia verò & finis in causis, videntur plurimum dissidere. alterum enim est quid imperfectissimum, putà materia: alterum quid perfectissimum, optimum, & diuinissimum, putà finis. quomodo igitur colligit Diuus Paulus, vir ex muliere factus est, quia mulier facta est propter virum; imò verò videtur meliùs fortasse dicturus, vir factus est ex muliere, quia mulier propter virum: vt scilicet ligna congerimus propter ignem, quia ignis ex lignis fit. quapropter videtur, neque hoc dici satis Physicè, neque secundùm naturæ rerum conditionem effectum esse, quod cap. 2. Geneseos narratur, vt scilicet vir fieret ante fœminam: sed oportuisse, vt fœmina velut imperfectius quiddam constaret prius, ac deinceps opificio crescente, & perfectionem consequente, ex ea fieret vir, vt scilicet, fit priùs embrio, & deinde ex illo homo, hæc certè fuit sententia Pythagoricorum, & Pseusippi, qui dictis agumentis, vt narrat Aristoteles duodecimo Metaphysicorum, cap. 7. censebant semen natura prius esse animali aut planta, quæ ex illo fieret. quia, vt illis videbatur, quod optimum & pulchettimum; non potest esse in principio, sed potiùs ex tenuibus principiis inchoatæ res perfectiores euadunt. quapropter iuxta horum sententiam, neque arbores, arbusta, & herbas virentes, oportuit fieri in principio, sed

Animalia ante semina.

Vir ante fœminam quare.

Mulier propter virum.

De semine quid Pythagoras.

eorum femina, atque ex eis illa deinceps: neque virum ante fœminam, sed fœminam primùm, & ex ea virum deinde nasci. si enim alterum ex altero fieri oportebat, ac non ambos simul, vicem viri supplere Deum fœcundantem mulierem, vt nasceretur vir, erat magis consentaneum, quàm fœminæ, vt ex viro nasceretur fœmina. hoc enim passionis & imperfectionis est, illud efficaciæ & perfectionis Videtur huic opinioni facere, opificium totius mundi, quod ab inanimatis ad vtcunque viuentia, & ab his ad sentientia, & ab his ad rationalem processit creaturam, atque omninò ab imperfectioribus ad perfectiora. Cur non igitur perinde in singulis rerum generibus factum sit? hæc videntur pro Pythagoricis & Pseusippo dici posse, & præscriptis verbis D Pauli obiici. Nihilominùs Aristoteles loco citato ex Metaphysicis, contrariam statuit assertionem, licet, quid optimum & pulcherrimum esse rerum principium. quod quidem primum in vniuersitate manifestum est. quia non aliter quàm participatione boni, quod inest primo, facta esse possunt reliqua omnia. nam, aut mundus hic totus ab æterno extat qualis nunc est, aut aliquando factus est, cùm anteà non extiterit. non posse esse ab æterno quidpiam, eorum, quæ commutationis, aut vtcunque motus alicuius sunt receptiua, monstratum anteà est. superest ergo, aut omninò nihil ab æterno esse, aut solum principium aliquod impatibile, atque immobile, vt omninò nihil fuerit ab æterno, fieri non potest. quia nulla potentia, neque actiua neque passiua præexistente, ne intelligi quidem potest, effectum esse aliquid. Quando igitur mundus hic corporalis, quem conspicimus, est nunc, non est autem ab æterno, necesse est aliqua actiua, aut passiua, aut vtraque, ab æterno extiterint. passiua sine actiua necesse quidem potest, quia fieri non potest, quod nulla res potest facere. effectiuam igitur virtutem fuisse ab æterno necesse est, siquidem factus est mundus. illi autem virtuti nihil potuit esse coæternum extra ipsam, quia essent duo per se entia diuersa natura: ita verò neque maneret mundi vnitas, neque perfectio, neque omninò mundus. nulla ergo erat ab æterno futuri mundi materia, alioqui esset dualitas in principio, quod fieri non poterat, quia non potest esse dualitas, quã non sit prior aliqua vnitas. omnium ergo primum fuit quod vnum, idque fuit virtus omniũ effectrix, sine vlla materia. nulla ergo ex re fecit, sed ex seipso; constat verò quòd non ex se vt ex materia, siquidem nihil habebat passiuæ potentiæ, sed vt ex exemplari. vtraque ergo ratione constat illud principium esse quod summum bonum, & quia fecit omnia præcipuè ex nulla

Principiũ rerũ quid optimum.

AEternũ vnum solum.

nulla materia: & quia ex seipso vt exemplari. nam si fecit, habuit in sese actu bona omnia, quæ reliqua poterant recipere. quod enim facit, facit qua actu habet id, quod accipit, id quod fit. si verò ex nulla materia, virtutis infinitæ erat. omnis enim finita certæ cuiusdam materiæ dispositionis necessitate tenetur. Si igitur aliarum omnium rerum habuit perfectiones omnes, & virtute infinita est, certè nullam admittit imperfectionem, quia imperfectio omnis perfectionem aliquam excludit. vbi ergo nulla perfectio deest, nulla est imperfectio. illud ergo ex quo vt exemplari, & vt effectrice causa, facta est rerum vniuersitas, omnium est optimum. si autem omnium optimum, necesse est, & omnium esse finem. siquidem finis omnium in bono est, & ipsa bonitas est ratio finis, & cuius gratia necesse est. ergo illud ipsum exemplar, ex quo facta sunt omnia, fecisse omnia propter seipsum, propter bonum scilicet, quod capite 16. Prouerbiorum apertè dicitur, his verbis: *Omnia propter seipsum operatus est Deus* Si quidem igitur ipse ex seipso vt ex exemplari, propter seipsum fecit, verissimè dicitur cap. 21. Apocalypsis, *Ego sum α & ω principium & finis*. Itaque in vniuersitate, constat principium esse quod optimum, atque inde reliqua deriuari. Sed in quocunque rerum genere perinde habent, éstque, quod perfectius & melius, etiam prius: velut arbor & homo (eadem est ratio cuiuscumque viuentis, seu virentis, cuius est semen iuxta genus suum) prior est semine: semen verò posterius quiddam. nam illud est generationis instrumentum, generatio verò est perfecti seu animalis, seu omninò vegetabilis, actio. Vt igitur natura prius est quod vtitur quàm id quo vtitur, & artifex quàm instrumentum, ita ipsum animal quàm semen. hoc verò, vt posterius quiddam, ex illo deciditur, ita etiam in sexu euenit. mas enim vt perfectior, ita prior natura est quàm fœmina. nam cùm eiusdem sint naturæ, solóque discreta sexu, sitque sexus fœmineus, vt Aristoteles docet 4. de generatione animalium, læsio quædam, & quoddam detrimentum, seu, vt quis dixerit, quædam mutatio virilis sexus, constat fœminæ generationem esse velut mutilationem, & debilitationem viri. constat verò necessariò, quid integrum & perfectum, prius esse quàm debile & mutilatum. quia quod mutilatum, fit integri mutilatione. vt ergo homo sanus natura prior est quàm mancus: quia hic fit illo hoc modo læso; ita secundùm naturam effectum est, vt si quod fuit totius generis initium, id esset à mare, illo verò percusso, fœmina fieret, vt debilius quiddam, necessarium tamen propter ipsum virum. nimirum vir est quod firmum, & proinde efficax,

Finis omnium Deus.

Perfectum imperfecto prius.

Mas perfectior fœmina.

efficax, fœmina quod debile, ac proinde receptiuum, & pati idoneum. finis autem est in eo quod melius. igitur fit, vt, velut in re quacumque natura constanti, materia propter formam est, forma verò causa efficiens & finis, ita in quocumque genere cuius est sexus, mas fit causa præcipuè effectiua & finis, fœmina verò, qua fœmina sit, passiua dixi *qua fœmina*: quia si quæ illi vis est & efficacia, id masculinæ perfectionis inest participatione, vt fœminæ verò sola debilitas, patibilitas, & mutilatio. nimium mas & fœmina idem animal est, facit verò fœminam defectus, quare qua tali nihil efficaciæ, sed sola passio inest. Cùm igitur causarum omnium, intentione prima sit finis, effectionis autem ordine, quæ efficit, constat marem naturæ ordine esse priorem fœmina, efficit quia & intentione, quia fœmina propter virum. Si enim solis viris posset constare humanum genus, neque indigeret sexu debiliori ad generationem, omninò nullæ factæ essent mulieres (nisi fortè per impotentiam vt monstra quædam) illud enim nostri principium, quod & summum bonum esse indicauimus. boni gratia semper operatur, bonáque omnia esse valt. si ergo fœmina facta est propter virum, vt propter optimum sui generis, oportet verò principium esse quod optimum, constat appositissimè atque admodùm Philosophicè dictum esse à Diuo Paulo, mulierem factam ex viro, quia propter virum, maximéque congruere hæc cum Aristotelica doctrina ex 12. Metaphysicorum. neque verò ex dictis difficile fit respondere Pythagoricorum argumentis & Pleusippi. id enim quod dicunt (principium scilicet rerum esse quod imperfectissimum & minimum de materiali principio solùm verè dicitur, & fit panis ex frumento, & ex cæmento domus. nos verò de principio effectiuo intelligimus & exemplari, quod idem indicatum est esse finem & cuius gratia. homo ergo factus est ex vilissimo principio vt materia, ex limo inquam terræ, tamen vt effectiuo ex diuino exemplari, per quod, & cuius gratia facta sunt omnia, fœmina verò ex viro, propter quem etiam facta est: quia non erat bonum esse eum solum, vtpote periturum, nisi per debilitatem mulieris, facta conceptione similium conseruaretur. est enim, vt loco citato Diuus Paulus dicit, mulier ex viro, vir tamen non sine muliere, sed per mulierem. omninò enim & à principio, fœmina ex viro, deinceps autem per singulos, viri per mulieres seruantur. itaque hominis ortus (ita autem & aliarum rerum omnium natura constantium) ex vilissimo principio materiali incepit, effectiuo verò optimo & sui generis præstantissimo, à quo & propter quod factus est. ita & tota rerum vniuesitas ab imperfectissimis

Forma & finis & efficiens idem.

fectiſſimis ſuis partibus vt reliquorum omnium futura materia inchoata eſt, effecta autem eſt per optimum illud æternum & diuiniſſimum principium, ex quo etiã vt exemplari,& propter quod facta ſunt omnia. Neque verò (vt obiiciebatur) ſi fecit Deus alterum ex altero, vt fœminam ex viro, neceſſe eſt alterius vicem ſuppleuiſſe,neque enim ex viri perfecti ſemine fieri mulierem voluit,vtpote quam non oportuit eſſe filiam viri(ne deinde ex turpi congreſſu inciperet generatio naturalis) ſed ex latere deciſam,vt ſociam, & alteram hominis partem quaſi vir & fœmina eadem caro futura eſſet,& alter idem,vtrumque itaque fecit ipſe Deus,non tamen æquè primò,ſed alterum ex altero,vt ex quodam principio perfectiori, & exẽplari;nimirum, vt fecit virum ad imaginem & ſimilitudinẽ ſuam,ita mulierem ad imaginem & ſimilitudinem viri,atque proinde,vt caput viri eſt Deus per Chriſtum,ita caput mulieris eſt vir:atque quoniã vir ex Deo,& fœmina ex viro ſuam accepit perfectionem,merito vir gloria Dei eſt, & fœmina gloria viri, vt ſcilicet filius patris, & diſcipulus magiſtri, & optimum quodque opificium artis,& cuiuſque imaginis pulchritudo,ſui exemplaris. cur igitur arbores , fructus, & herbæ facta ſint antequam ſua ſemina, & vir ante mulierem,curque mulier ex viri latere deciſa,dicta vtcumque eſt naturalis cauſa. non enim ſpero me,vel minima ex parte cõſequi poſſe quæ in his & aliis ſacræ Scripturæ locis latent,vel quæ ad ſolam naturã ſpectant arcana.de quibus ſolis eſt hæc commentatio. altiora enim quæ hic ſunt ſacramenta, perquirent Theologi, quorum altiſſimis contẽplationibus humiliores has noſtras ſeruire volumus,vt viro fœminã. Succedit verò mox dictis dubitatio,cur ſiquidem mõſtratum eſt, ſexum maſculinum natura priorem eſſe fœminino, quod hic velut ex illo mutilato fiat, non perinde Deus in aliis animantibus efficiendis ſe geſſit atque in homine , maſculos ſcilicet efficiens priùs & ex illis fœminas , ſed nulla ſexus diſtinctione , aquis terræque imperauit dicens, *Producant aquæ reptile animæ viuentis,& natatile & volatile ſuper terrã ſub firmamento cœli*.& rurſum, *Producat terra animam viuentem in genere ſuo, iumento & reptilia & beſtias terræ ſecundum ſpecies ſuas*:certè nõ in vno aut altero,ſed in omni genere viuentiũ,quibus eſt ſexus differẽtia, mas, vt perfectior, ita eſt natura prior quàm fœmina,nimirum vt ſingulorum animalium ſunt duo latera, dextrũ & ſiniſtrum, quorum dextrum & perfectius. & prius eſt quàm ſiniſtrũ(definitur enim dextrum mouendi principio , ſiniſtrum ſine ita cuiuſque generis talis eſt duplex ſexus,maſculinus,qui perfectior eſt & natura prior,neque certè exẽplũ eſt valde diſſimile. nam

Mulier non ex ſemine.

Vir eſt gloria Dei.

Dextri definitio.

vt à dextro incipit animalis progressio, & sinistro finitur, ita generatio à mare inchoatur, & perficitur in muliere. itaque vt dextrum sinistro, ita masculinũ fœminino prius est. tamen satis fuit id in vnius, eiusque præstãtissimi animantis ortu indicare, in aliis multò magis præstitit materialem significari naturam, nihilque in illis esse Diuinum, & supra corporalem essentialem separabile, & immortale, vt in homine, sed omnia, secundùm se tota, educi de potentia materiæ. Hoc enim significans dicit, *Producant aquæ reptile, & natatile, & volatile super terram, & terra producat iumenta, & reptilia, & bestias,* hominem verò, etsi ex terra fecit, non tamẽ iussit terræ vt produceret, sed ipse apud sese Deus statuit illum facere, dicens: *Faciamus hominem*, vsque adeò habent magnam energiam verba singula. Sed hîc rursum dubitatio alia subit. Cur volatilia ex aqua potiùs fecerit quàm ex terra, cùm præter quædam illorum genera, perpauca sint quæ submergantur aut natent, omnia verò terræ insideant, cùm cessant à volatu, ibique nidificent, dormiant, oua incubent, pullos excutiant. si igitur inde animantia fieri oportuit vbi viuunt, ex terra potiùs quàm ex aqua videntur debuisse fieri volatilia, aut saltem ex aëre; ex aqua verò minimè, vtpote in quam eorum plurima nunquam descendunt, maximè cùm plurima eorum victum ex terra capiant (perpauca enim eorum sunt icthyophaga, vt aquilæ vnum genus) Hippocrates enim & Medici omnes vno ore affirmant, ex eisdem nos fieri, quibus nutrimur. Præterea si substantiã eorum & temperiẽ consideres, videbuntur ex terra potiùs quàm aqua esse facta. tametsi enim magna ex parte tenuior substantia est volatilium quàm terrestrium. tamen eorũ quædam duriorem & crassiorem habere videntur quàm horum multa, vt vultur & accipitrũ genera, quàm arietes, atque adeò omnia in commune, vt sunt quàm terrestria tenuiora, ita & sicciora. siccitas verò plurimum dissidet ab aquæ natura, à terra non dissidet. Sed quoniam terra vt sicca, ita & crassa est, quod tenue & siccum igneum potiùs videtur. Cõgruit ergo volatiliũ natura cum igne maximè, cũ terra aliquatenus, cum aqua minimè, facta ergo fuerint, si habitaculum spectes, ex aëre: si temperiem, ex igne: sin minùs, ex terra: cum qua vtraque ratione conueniunt ex parte, nimirum partim viuentia in ea, & partim illi temperie similia secundùm siccitatem scilicet: ex aqua verò nulla ratione videntur fuisse efficienda. Esse qualem diximus eorum naturam ex Hippocrate licet discere, qui lib 6. Epidemicôn sectione sexta, inquit, *bilis vt dicebam de auibus, quod biliosæ. quo pacto ergo potuerunt biliosam naturam ex aqua recipere?* Medici quoque omnes carnes volatilium cen-

Esse ex quibus.

Siccitas.

Aues igneæ.

sent esse tenuiores & ficciores. quin & ganeones testimonium tali naturæ præbent, quidā enim eorum non satis assis vescuntur, nulli verò nisi cùm sunt pingues: vt scilicet leui assatione, & pinguedine, temperetur naturalis earum carnium siccitas. vnde ergo quis coniectet, aues esse ex aqua natas? Aristoteles cap.4.lib.4. Meteorum indicauit, in igne aut aëre nullum animal gigni, sed in aqua aut terra omnia, eò quod corpora omnia solida, ex sicci & humidi crassi commixtione, generentur, quæ sunt terræ & aquæ, atque ita corpora omnia concreta, aut ad aquā, aut ad terram pertinere, quod ad substantiæ modum attinet. Itaque tametsi ponātur elementa quatuor, corpora verò solida, ex crassis esse: ex tenuibus, aëre inquā & igne, accedere illis temperamenta & virtutes. siquidem igitur ex quocunque quatuor elementorum animalia, fieri possent, aeri, vaga ex aere fieri, fuisset consentaneum: cùm verò id aeris substantia non ferat consentaneum mox è duobus crassis, ex quibus fiunt omnia, ex eo maximè facta esse quod aëri est proximum eiusmodi est aqua. Nolo nunc de aëris temperie disserere, neque difficilem contentionē ingredi. Stoici enim affirmant esse summè frigidum. Peripatetici summè ferè calidum. Mihi semper visus est nihil esse insigniter, sed temperatum quiddam, & mediocre. sed hoc nunc habeat vtcunque, commutandi facilitate proximam esse dico aquam aeri, idque ob substantiæ modum. nam aqua in aerem abit extenuata, & aer in aquam densatus, nulla intercedente generatione, nisi fortè vaporis. facta itaque dicimus volucria in aerem euolatura ex aqua vt ex ipsius aeris materia futura vt etiam ex aqua vapores, ipsius aeris proxima materia. ita enim euolant etiam ex aqua vapores, ipsius aeris materia futuri; nisi rursum densati in pluuiam præueniant descendere. Diuus August. lib.2. de Genesi ad literam, addit volatilia non volare per sublimem aerem, qui serenus tranquillúsque est: sed per hunc turbidum & crassum, terræ proximum, qui excipit vapores omnes terræ & maris, & in quo pluuiæ concrescunt, ita vt ea eius pars, aqua potiùs extenuata, quàm aer esse videatur atque ita principium ex quo sunt factæ aues, & habitaculum earum, simile ac ferè idē esse. insinuat ergo Augustinus, natatilia & volatilia facta esse ex aqua: illa verò ex crassa quæ in mari fluctuat; hæc ex tenui, quæ in aere volitat. tamen corpulentia auium crassum etiam desiderat principium: iuxta id quod ex Aristotele accepimus. neque verò quia non sunt volatilia temperie aquæ, non sunt facta ex illa, non enim ex similibus res fiunt, sed ex contrariis, & ea non fiunt ex manente tali, sed ex alterata aqua exemplo est sal, qui non solùm

In aëre nihil gignitur.

Aëris tēperies.

Aëris materia proxima.

Aues in qua parte aëris volent.

eam facilè emollitus soluitur, tamen temperie est siccus & calidus. Itaque ex aqua facta sunt natatilia & volatilia: illa verò est minùs alterata, hæc est alterata magis: proinde pisces temperamento etiam sunt similes aquæ, aues contrariæ: tenuior verò substantia quàm terrestribus vtrisque est Attestantur huic cõmuni ortui, multa, quæ piscibus & auibus communia sunt, quibus à terrestribus discrepant. vtraque enim sunt ouipara (præter pauca quædã natantium, quæ & ipsa intra sese pariunt oua) hæc viuipara. vtraque etiam vesica carent, & partim nullo, partim exiguo potu vtuntur. terrestria omnia habent vesicam, & mingunt, & vtuntur copioso potu Porro squammæ & plumæ ad aquam videntur pertinere, præ pilis, hi verò ad terram, generationem enim his tribuunt omnes, & Physici & Medici, ex fuliginibus, quarum est terrea & exusta natura: illis verò ex pituitosis crassisque excrementis. argumento sunt quidam morbi, per quos crustæ quædam squammis similes, cuti adhærent. eæ enim in crudorum & crassorum excrementorum circa cutem putrescentiam, referuntur: squammarum verò & plumarum materiam esse aquam, quæ mingenda foret, author est Aristoteles, vt multis aliis in locis, ita tertio de partibus animalium, cap. 7. quod idem de alimento pennarum auium dixit pluries in eodem opere. Itaque non parum videtur cum rerum ipsarum naturis consonare, vt volatilia & natatilia ex aqua facta sint, velut terrestria ex terra inanimatorum, itaque & animatorum omnium ortus primus ita constitit.

Piscium temperamentum.

Vesica carentia.

Habentia.

CAPVT II.

Ex cap. 2. Geneseos.

ISta sunt generationes cœli & terræ, quando creata sunt in die quo fecit Dominus Deus cœlum & terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis, priusquam germinaret. His verbis, intelligit Philo Iudæus significari rerum omnium ideas, & causas exemplares: quòd non aliorsum videatur posse dicere, *virgultum agri antequam oriretur in terra & herbam regionis antequam germinaret*, nisi vt insinuaret, factum fuisse virgultum antequam oriretur è terra, intelligibile scilicet & incorporeum, exemplarque huius materialis, quod posteà è terra ortum est. ita etiam & res alias omnes quæ corporeæ creatæ sunt, extitisse anteà incorporeas, at verò si Virgultam antequam oriretur in terra significat virgulti

gulti ideam, videntur hæc verba significare, fecisse Deum virgulti (ita verò & aliarum rerum omnium) ideas, atque adeò totum mundum intelligibilem, antequam res ipsas sensibiles, deinde has ab illis, velut ab exẽplari, deduxisse. id verò falsum est. nam si exemplares causæ factæ essent, earum oporteret esse alia exemplaria, & illorum rursum alia, atque ita procedetur in infinitum, aut perueniretur ad æterna, omnique carentia, principio, exemplaria. quæ si sunt, mox ab illis, citra aliorum exemplarium generationem fieri deducíque possunt res sensibiles, & omnes mundi partes Ideæ ergo, & exemplares rerum causæ, extra Deum nullæ sunt, sed in ipsius Dei substantia. id quod Platonem quoque sensisse, haud dubium est, siquidẽ dicit. *Rursus cõsiderandum est, an mũdi faber sit imitatus exemplar: id ne quod semper idem & simile est, an id quod genitum fuerit, atqui si pulcher est hic mundus, & opifex mundi bonus, sempiternum certè exemplũ maluit imitari: sin secus, quod ne dictu quidem fas est, generatum exemplar, est, pro æterno, sequutus.* hæc Plato. ex quibus constat, exemplar rerũ, quæ factæ sunt in substantia, esse ipsius opificis. nihil enim Plato æternum esse censet, præter Deum. nam minores Deos, & factos, & dissolubiles, nisi benignitate Dei Optimi Maximi seruarentur, esse autumat. mundi igitur intelligibilis, nulla temporalis genesis est, sed tantùm huius sensibilis. Quapropter, ponere vlla rerum exemplaria creata, absurdum est, alioqui fecisset Deus hominem, deinde Petrum & Ioannẽ. id verò fieri non potest, quia in definitione & essentia hominis est, vt constet corpore & anima. ac sine eis, ne intelligi quidem potest, nedum esse. vt neque simitas esse potest, vbi nõ sit nasus, quia in definitione simitatis est nasus, cùm sit nasi carnitas. quo pacto ergo homo, quin sit animal? aut quo pacto animal, quin sit corpus; corpus autem non Mathematicum, quia non esset sensitiuum: si autem corpus Physicum, certè & hoc: siquidem vniuersalia per materiã fiunt hæc. non potest igitur esse homo, qui non sit aliquis homo. sed vniuersale in rebus creatis, est ratio vniuersalis in omnibus existens, cogitatione separabilis. exemplar verò ad quod facta sunt singula, est æterna illa notitia rerum omnium, quam Deus semper apud se habuit, ab æterno conceptam, factam autem nunquam. Constat etiam ex verbis his capitis octaui Prouerbiorũ, *Dominus possedit me in initio viarum suarum antequã quidquã faceret à principio.* si enim ea à Deo esset facta quomodo posset à Deo possideri, antequam quidpiam fieret? esset enim ipsa facta. non est itaque facta, est tamen eadem ab æterno concepta, siquidem addit, *ab æterno ordinata sum, & ex antiquis*

Exemplar mundi æternum.

antequa &

antequam terra fieret. Nondum erant abyssi. & ego iam concepta eram, & c.24. Ecclesiastici dicit ipsa Sapientia, *Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturã*. Itaque Dei sapientia per quam facta sunt omnia quæ facta sunt, facta esse non potest, concepta verò ab æterno, quæ est ipsum Dei verbum, Dei sapientia, hæc verò in Deo (vt & alia omnia quæ in ipso sunt) nullatenus accidentalis, sed ipsamet diuina substantia est. hanc in Deo necesse est ponere, alioqui fecisset Deus omnia nesciens quid faceret, velut, cæcutiens, & temere aliquid agens: factáque essent omnia casu, præter intẽtionem agentis; hoc verò est impossibile, quia aut hæc faciens volebat alia facere, quæ non fecit, aut nihil volebat, sed necessitate hæc fecit: si primum, Deus fuerit causa per accidens mundi. quod si ita est, non potest esse causa præcipua, quia omne quod fit per accidens, reducitur ad aliam causam per se. Mundi ergo esset, præter Deũ, alia causa per se, & præcipua. illa ergo potiùs esset Deus. quapropter Deus non potest ita fecisse mundum, si verè necessitate fecit; nulla causa est quòd non fecerit ab æterno. at verò monstratum anteà est, mundum non esse ab æterno, igitur superest Deum ab æterno habere apud sese notitiam rerum omnium creandarum, atque fecisse tales quales agnoscebat, illamque notitiam esse exemplar per quod facta sunt omnia. atque cùm illamet notitia sit ex substantia Dei, diuinitùs enarrata est mundi creatio in Euangelio Ioannis, ducta scilicet ab exemplari causa, & æternis ideis, *In prinpio* (hoc est Deo) *erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, omnia per ipsum facta sunt*. Præter hoc verbum nullæ sunt ideæ, neque causæ exemplares mundi, neque in tota hac narratione mihi videtur Moses, exemplaris causæ rei vllius meminisse, præterquam hominis, de quo inquit, *ad imaginem Dei creauit illum*. Propriè quidem, quia ad illud exemplar, quod est verbum Dei. id verò est imago substantiæ Patris. hoc ipsum fuit exemplar aliarum omnium rerum, siquidem omnia per ipsum facta sunt. fortasse satis fuit hic exponere causam exemplarem hominis, vt eadem intelligeretur esse totius mundi. quandoquidem in substantia hominis sunt omnes mundi partes, vt nihil verius à Philosophis dictum sit, quàm hominem esse microcosmũ. quod non ita intelligens Philo. cõmentatur illud esse dictum de anima hominis, illique soli fuisse Deum ipsum exemplarẽ causam, corpus verò atque reliqua corporalia, facta esse ad exemplaria creata. proinde in 1. cap. creationem animæ, quæ præcipua hominis pars est. atque vt censet Plato in dialogo de natura hominis, & Auicenna in mahar, sólus est homo, traditam esse, vbi dicitur,

Sapientia ab æterno.

Exemplar hominis.

Microcosmus.

An sola sit anima creata.

dicitur, *Ad imaginem Dei fecit illum*, in hoc 2. cap. tradi corporis creationem, vbi nulla imaginis Dei fit mentio, sed dicitur, *formauit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.* Verba verò Philonis in libello de opificio mundi, sunt hæc. *Quod autem in anima quoque par inerat præstantia, manifestum est, nullo enim creato exemplari, in ea facienda vsus videtur, sed solo, vt diximus, suo ipsius verbo, ideoque narratur, effigiem & imitamentum fuisse, hunc hominem inspiratum in faciem.* Hæc Philo: quibus apertè dicit, hominem inspiratum in faciem illius statuæ, quæ ex luto constitit, esse animam, eamque sine creato exemplari factam esse, effigiem & imitamentum Dei: corpus verò, atque adeò alia, facta esse ad exemplaria, quæ erant in vrbe intelligibili, quam primo die, de sententia illius, fecit. neque verò non ita sentit, quia paulò anteà dixerat, mundum intelligibilem esse verbum Dei. Nam non vtcumque id dicit, sed mundum intelligibilem, esse verbum Dei iam facientis mundum; vrbem verò intelligibilem (hæ sunt causæ exemplares) esse ratiocinationem Architecti, cogitantis iam verbum mente conceptam, condere. Itaque ille ponit verbum Dei, idque æternum, illud verò, non ab æterno, sed cùm iam vellet mundum condere (ita vt solent artifices) excogitasse intra se mundum quendam seu vrbem intelligibilem, ad cuius exemplar condidit hanc visibilem. audiamus verò eius verba. *Quod sicut liberat* (inquit) *apertioribus vti vocabulis, nihil aliud dixerit esse mundum intelligibilem, quàm verbum Dei iam mundum condentis, neque intelligibilis vrbs est aliud quid, quàm illa architecti ratiocinatio, cogitantis iam vrbem, mente conceptam, condere.* Itaque ponit mundum intelligibilem, quod dicit verbum Dei iam condentis mundum, & in eo vrbem intelligibilem illam effigiem mundi tunc conceptam, cum iam conderetur, atque in ea vrbe fuisse exemplaria omnium, præterquam animæ, quæ non ad exemplaris vllius creati, sed ad Dei ipsius imitamentum, facta est. Ex dictis nascuntur duæ opiniones, quæ malè Philosophantium Iudæorum sunt, vna, esse sapientiam quandam creatam, quæ ante mundi opificium facta est, atque per eam alia omnia, illam scilicet mente conceptam vrbem intelligibilem. Cui opinioni fauere videntur quã maximè illa verba cap. 1. Ecclesiastici, *Prior omnium creata est sapientia, & fons sapientiæ verbum Dei.* & rursus, *Vnus est altissimus & creator omnium omnipotens, & rex potens, & metuendus nimis, sedens super Thronum illius, & dominans Deus ipse creauit illam.* Alia opinio est, mentem humanam, siquidem non ad exemplar creatum est facta, ex substantia esse ipsius Dei. in quam

Philonis de mundi creatione somnia.

Vrbs intelligibilis Philonis.

Mundus intelligibilis.

Iudæorũ opinio de sapientia.

Anima an ex Dei substãtia.

quam Philo quoque videtur lapsus, quia ita inquit. *Omnis homo, iuxta mētem, diuino verbo est cognatus, beata illius natura sigillum, siue particula quadam, siue splendor, & quasi radius.* Verum hæc omnia plena sunt absurditate nam, vt monstratum est, exemplares mundi causæ, non possunt non esse æternæ, vt Deus ipse, ac proinde, neque aliud quàm ipse Deus. quare nulla vrbs intelligibilis, nulla sapientia creata esse potest, per quam omnia facta sunt, neque omninò quidquam, quod non sit ipsum verbum. nã, præter dicta, si illa vrbs intelligibilis aut illa sapientia erat in verbo, neque ex substantia ipsius verbi, atque adeò ipsum verbum, erat profectò quiddam illi accidens, & tempore superueniens. constat verò, Deum incapacem esse alterationum. nihil ergo aliud fuit per quod omnia fierent, quàm ipsum verbum Dei. Atqui illa verba Ecclesiastici, de generatione æterna sapientiæ diuinæ intelligi, etsi abusiuè accipiatur nomen creationis, constat ex adiunctis. Hæc enim sunt prima verba capitis, *Omnis sapientia à Domino Deo est, & cum illo fuit semper, & est ante æuum.* de hac sapientia dicuntur alia omnia. super cuius thronum dicitur sedere Deus dominans, super thronum scilicet sapientiæ illi coæternæ, & consubstantialis, quæ est suum verbum, per quod facta sunt omnia. nam si velimus eo loco, nomine sapientiæ creatæ, intelligere intellectualem substantiam Angelorum, ne ita quidem quadrabunt reliqua. quadrarent enim fortasse illa, *Prior omnium creata est sapientia*, si quidem spiritualis substantia censetur creata ante corporalem: sed non illa, *Ipse creauit illam, & effudit illam super omnia opera sua*, hoc est, & creauit omnia opera sua, effundens sua bona ex æterno illo sui thesauri promptuario, super omnia illa. nimirum bonum est sui ipsius diffusiuum, atque ita summum bonum summè se effudit. effusione igitur illius diuinæ sapientiæ, quæ ab æterno est apud Deum, atque ipse Deus, facta sunt omnia. quapropter, vt neque animæ, ita neque corporis, neque omninò rei vllius creatæ fuit creatum exemplar, sed omnium increata. vt verò imitamenta non fiunt ex substantia exemplarium; sed ad similitudinem illorum, ita neque anima facta est ex substantia Dei, sed ad imaginem & similitudinem, vt & totus homo, & aliæ omnes res creatæ, suo quæque gradu, vt bonitas illa, quæ exemplariter erat in verbo, plus aut minus, in quamcunque se effudit. itaque anima rationalis, atque humana mens, multò plus accepit illius bonitatis, quàm aliæ animæ, non tamen ex substantia Dei est magis quàm illæ. atque sapientia illa, quæ prior omnium creata esse dicitur, est per quam facta sunt omnia: at verò per intellectualem

Philonis reprobatio.

Spiritualis substãtiæ creatio.

Dei Thronus.

Bonum.

lem,& incorpoream Angelorum substantiam, nullæ res creatæ sunt, nisi verò etiam placeat cum Platone & Philone (ambo enim huius sententiæ sunt) illud colloquium, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, fuisse inter Deum Deorum & minores Deos, hoc est, Angelos, alloquente illos Deo, atque ad hominis opificium prouocante. Id verò est absurdum, quia cui esset communicata facultas creandi, communicata esset facultas infinita, nulli verò creaturæ infinita virtus cõmunicata est, atque an possit communicari, meritò à Theologis dubitatur à probabiliori sententia negante. Nulla igitur creatura cooperta est cum Deo in creatione. quare superest, vt illud colloquium intra ipsum Deum habitum sit, apud quem erat verbum, per quod omnia facta sunt, & infinita bonitas, seu amor, quo sese effudit per omnia opera sua. Quod igitur ad causam exemplarem attinet, ita habet, neque in tota tractatione Moses illius meminit, nisi in his verbis, quibus ad imaginem & similitudinem Dei dicitur factus esse homo. neque vlla idearum, siue exemplarium creatio, seu Genesis temporalis fuit, quidquid Philo velit. Interpretemur ergo, quid sibi velint illa verba in initio huius capitis præscripta. *Hæ sunt generationes cœli & terræ quando creata sunt, in die quo fecit Dominus cœlum & terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis, antequam germinaret.* Aristotelicorum omnium, & partis magnæ Platonicorum, opinio est, mundum hunc à Deo factum esse, ita tamen, vt nunquam fuerit, sed factum esse ab æterno: quod ego anteà refutaui, indicans fieri non posse, vt quod factum est, aliquando infectum non fuerit. huic opinioni occurrit Moses, ac ne quis falleretur, putans, etsi Deus fecerit virgulta & herbas, ac denique omnia, nunquam tamen non fuisse virgulta ex terra orta, & herbam germinantem, inquit, *Fecit Dominus omne virgultum agri antequam oriretur ex terra, & omnem herbam regionis, antequam germinaret.* quasi diceret, fecit Deus hæc omnia in mundi initio, cùm anteà nunquam virgulta essent orta ex terra, neque herba germinasset. itaque cùm anteà nunquam extitissent, nisi in exemplari, facta sunt denuò omnia, & rerum omnium species, quæ in priori illo sæculo, hoc est, in illa æternitate, erant in mundo intelligibili, inuisibiles, visibiles in hoc temporali sæculo fecit Deus apparere, quod disertissimè dixit Paulus cap. 11. epistolæ ad Hebræos, his verbis, *Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent.*

Virtus infinita incõmunicabilis creaturæ.

Mundus æternus & factus.

CAPVT

CAPVT III.

Ex cap. 2. Genescos.

LEgimus, *Omne enim quod vocauit Adam anima viuentis, ipsum est nomen eius: appellauitque Adam nominibus suis cuncta animantia.* Quæ verba non videntur oscitanter prætereunda, oritur enim ex illis, magna illa & antiqua dubitatio, an sint rebus sua nomina eis naturaliter congruentia, an nulla sint talia, sed consensione hominum, atque ad colloquentium libitum constent omnia. si enim suis nominibus appellauit Adam cuncta, videntur habuisse nomina antequam appellarentur, alioqui non vocauerit illa suis nominibus, sed dederit illis nomina: quòd si antequam appellarentur ab Adamo habebant nomina, non sunt nata ex appellatione & vsu, sed ex rerum naturis: naturaliter ergo congruunt rebus sua nomina, non voluntate hominum. in hanc sententiam videtur multis argumentis ferri Plato in Cratylo, siue de recta nominum ratione. Huic quæstioni videtur esse coniuncta illa alia, an nominibus insita sit vis aliquid efficiendi, siue boni siue mali, an nihil aliud, quàm significent. si enim sunt naturales rerum imagines, non sit inopinabile posse naturaliter aliquid efficere, vt & res ipsæ: si verò nihil est verbis cum rebus præter hominum placitum, nulla illis inesse vis naturalis potest, siue facultas. si igitur indicari possit, vim inesse verbis aliquid efficiendi, indicatum etiam putari oportet, esse ea naturaliter coniuncta rebus, significaretque non ex placito solùm, sed naturaliter, habere autem verba vim talem, authoritate Medicorum eorumdemque Philosophorum præstantium constare videtur posse: qui, vt pharmacis, ita etiam verbis quibusdam, ad quosdam morbos vti iubent: neque verbis solùm prolatis, sed & scriptis, ægroto alligatis, aut suspensis. Plinius lib. 28. Naturalis historiæ, cap. 2. quæstionem hanc disceptans, multa narrat ad hanc partem pertinentia, velut Vlyssem (narrante Homero) profluuium sanguinis, vulnerato femore, inhibuisse carmine, Theophrasto authore sanari ischiadicos carminibus, authore Catone, laxatis membris auxiliari carmen. Marco Varrone, podagricis: Ætius lib. 8. cap. 50. ita inquit, *Ad eductionem eorum quæ in tonsillas deuorata sunt, statim te ad ægrum desidentem conuerte, ipsumque tibi attendere iube, ac dic, Egredere os, si tamen os, aut festuca, aut quid*

Nomine an suis rebus cõgruentia.

Morborũ superstitiosæ curationes.

quid tandem existit, quemadmodum IESVS CHRISTVS ex sepulchro Lazarum eduxit, & quemadmodum Ionam ex certo, atque apprehenso ægri gutture dic, *Basilius martyr* CHRISTI *dicit, aut ascende, aut descende.* Tralianus incantationes plurimum posse iuuare asserens, cap. 4. lib. 6. authoritate Galeni suam sententiam confirmat, ita dicens: *Præterea etiã diuinissimus Galenus, qui ne esse quidem incantationes putauit, longo tempore multóque vsu plurimũ ipsa posse deprehendit. audi igitur verba ipsius, quæ de medica Homeri tractatione reliquit. habent autẽ ea in hunc modum, nonnulli igitur putant incantationes anicularum fabulis esse persimiles, quemadmodum ego quoque diu existimaui, temporis autem processu ab ipsis, quæ euidenter apparent, parẽ persuasus sum, vim ipsis inesse. nam in percussis ab scorpio adiumentum sum expertus, nihilo autem minus in ossibus gutturis infixis, quæ incantatione statim expuebantur: ac multa præclara singula habent incãtationes, cùm institutum consequuntur.* hæc Tralian. ex Gal. qui licet nunc non extet, extitisse tamen verè, authoritate Traliani comprobatur. Extat quidem in Galeni scriptis libellus quidam de incantatione, is verò non est genuinus, tamen est alicuius non contemnendi authoris; apud Quintum Serenum legimus inscriptã modo quodam certo vocẽ hanc Abracadabra, & charta lino inclusa, atque collo suspensa, sanare hemetriteum. multa alia huiusmodi occurrent scripta & apud Græcos, & Latinos, atque apud Arabes Medicos. Iam verò inter vulgares nihil magis vsu receptum, quàm quibusdam recitationibus (Hispani vocant *ensalmos*) morbos quosdam, aut etiam omnes, curari. videtur autem hoc ita se habere, vel hoc argumento, quòd si verba quædam sunt noxia, aut etiam mortifera, possint etiam esse alia salutaria. at verò omnes homines videntur naturaliter timere maledictiones, & imprecationes, & venefici vtuntur diris carminibus. multáque passim narrantur exempla morborum, per imprecationes, fascinationes, venefica verba, & alia eiusmodi, illatorum. possint ergo & Medici vti verbis salutaribus, ac benedictionibus, minùs quàm pharmacis ad morborum curationes. si igitur verba vim habent efficiendi quidpiam, velut ignis vrendi, non sint tantum ex colloquentium placito significantia id quod quispiam cogitet, sed naturam quampiam habeant communem cum ipsis rebus, ob quam, & ipsis congruant naturaliter. his argumentis censent plurimi (in quibus Platonem etiam pono) non temere his vocibus has, illas illis significari, sed naturaliter nomina rebus apta suis. Non tamen omnia æquè, neque quæcunque, neque enim Hispana, neque Gallica, neque verò Latina, neque Græca quæcunque,

Hemetritei curatio.

D sed

sed vt Plato censet citato Homero, quibus loquuntur Dij: & vt alij, primæua illa quibus Adam putatur esse vsus, hoc est, Hebræa. eam ob causam dicunt, in Ecclesiasticis hymnis retineri semper verba quædã Hebræa, vt *Alleluia*, *Osanna*, *Sabaoth*, *Ephata*, & alia eiusmodi, quæ sanè (dicunt) verterentur etiam in Latina, vt alia omnia, nisi vis quædam & efficacia illis naturaliter inesset. hanc sequuti sunt sententiam Magi, quorum princeps putatur fuisse Zoroastres rex Bactrianorum, Nini contemporaneus, quique naturalem esse suam Magiam contendunt, & inter Hebræos vocari Cabalistæ, qui suam doctrinam, iactant à secretioribus Dei reuelationibus fuisse deriuatam, promittunt se verbis & characteribus miraculosa quædam opera edituros videtur autem his fidem etiam facere, de incantationibus, sæculis omnibus concepta opinio Si enim (vt ex Atali sententia narrat Plinius) prolata hac voce, *duo*, visus scorpio cohibetur ne vibrare ictus possit. sique (vt ait Poëta) *frigidus in campis cãtando rumpitur anguis*. quî possit negari naturalis verborũ vis? aut cur non poterunt rectè apud omnes gentes adhiberi salutares incantationes aduersus morsus rabidorum canum & venenatorũ omnium ictus, atque adeo aduersus ipsas feras? Neque verò vanum esse videtur, quod de incantationibus fertur, siquidem Psal. 57 ita cecinit Regius vates. *Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ & obdurantis aures suas, quæ non exaudiet voces incantantium, & venefi incantantis sapienter.* Ecce vt diuino oraculo confirmari videatur vis, & facultas incantationum, & incantatoris sapientia, & calliditas serpentis obturantis sibi aures, ne audiat voces incantatoris. adeò igitur naturalis est verborum potentia, vt etiam ab irrationalibus naturliter agnoscatur, atque aduersus eam naturaliter sese muniant; constat verò aduersus noxas, quæ naturales non essent, non fuisse naturam belluas armaturam, neque daturam instinctum, quo se ab illis tuerentur. Hieremias quoque cap. 8. ita scripsit, *Ecce ego mittam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio* videtur autem comminatio hæc innuere, aliis serpentibus esse incantationes. hanc sententiam videtur etiam iuuare authoritas Ecclesiæ, quæ iubet exorcistas vti conceptis verbis, quasi illis, dæmones fugandi virtus quædam præcipuè insit quò etiam spectare dicat quis illud Euangelij, *In nomine meo dæmonia eiicient*. non enim iam in ieiunio, solum & oratione dicit, sed *in nomine meo*, quasi ipsa nominis I E S V prolatio, efficaciam habeat ingentem. præterea illa crebra recitatio, qua Ecclesia & fideles singuli vtuntur, illæ, nunc ter, nunc quinquies, nunc quinquagesies, nunc pluries repetitæ. Salutationes Angelicæ, aut dominicæ preces, quid aliud innuũt,

Hebraicarum vocũ vsus in sacris.

Zoroastres Princeps Magorum. Cabalistæ.

Serpentis astutia.

Exorcistæ & eorum virtus.

Angelica salutatio.

quàm in ipsa verborum Sanctorum recitatione, vim quandam esse animæ salutarem? alioqui si non ob ipsorum verborũ vim, sed orandi Deum gratia recitarentur, quorsum recitarẽtur eadem pluries; videtur ergo his omnibus argumentis fieri, inesse verbis ipsis vim quandam naturalem, partim noxiã, partim salutarẽ, idque nunc corporibus, nunc animabus, nunc vtrisque, atque ita analogiã habere cum rebus, quarum sunt, quod præscripta Geneseos verba innuebant. Verùm etsi tam multa congerant vani & superstitiosi, magi, & Cabalistæ & qui se putant diuinissimos, Platonici, falsum est prorsus, & ab omni ratione alienum, vim esse per se vllam verbis, aut aliam, quàm significandi ex hominum placito. Nam, vt eidem, cui illi, viæ insistamus, si verbis ipsis nihil est commune cum rebus, neque ipsa quidpiam sunt aliud, quàm ita diuerberatus aër, neque alia causa est, qua hæc has, illa illas, res significent, quàm hominum, ab eorundem voluntate profecta consuetudo, nulla vis esse potest nominibus per se. Quid autem aliud est loqui, quàm per quasdam linguæ motiunculas, res quasdam innuere, vt inter colloquentes constitutum est? nimirum: vt quidam (multi præcipuè) consueuerunt, suas sibi mutuò cogitationes aperire varia digitorum motitatione. hoc solum interest, quòd lingua accõmodatissima est omnium nostri corporis partium, ad significandum quod mente conceptum est, ob illam mirabilem mobilitatem, & quia in ipsa via spiritus posita, eius diuerberatione, sonitus edit multiplices, auditui hominis, etiam eminus, occurrentes, itaque, est hæc particula paratissima, ac maximè idonea, cui homines demandent munus innuendi inuicem, quæ mente conceperint: quia nulla tot, tamque varias motiunculas subire potest, eáque sola voces effingit multiplices, vnde & aspectabiles, & audibiles nascuntur differentiæ: neque quidem casu factum est, vt lingua ad hunc vsum extiterit accommodata, sed ipsa natura ita est comparata, mollis scilicet, ac substantia volubilis, multis ad radicem musculis prædita, superposita laryngi, supposita palato, circumsepta dentibus, vt expiratum per laryngem aërem excipiens, & ad palatum & dentes multifariam allidens, posset multiplices edere sonitus, quibus pro suo arbitratu, posset homo homini significare, incognoscibiles alioqui cogitationes. accõmodatior ergo multò est ad innuendum lingua, quàm manus, aut pes, aut vlla alia particula, velut aurem, vtcunque tu moueas digitos, nihil intelliget alter, nisi inter ambos conuenerit, vt hæc motiuncula huius, illa illius rei nota sit, ita neque vtcunque crepas ore. neque enim Hispanus Gallum, neque hic Germanum, neque ille Arabem, neque

Magorum & Cabalistarũ reprehẽsio.

Linguæ vsus.

Latinus Græcum, neque Græcus Hebræum, loquentem intelligit. quia, scilicet, non sunt docti eundem sermonem nimirum sermo non constat natura, sed consuetudine. alioqui vt est omnibus gentibus vna eademque natura, esset idem sermo: sed non ita est, quin potiùs multiplex, & vt consuetudo. falsum enim ac ridiculum, quod sibi quidam Philosophiæ ignari persuaserunt, si quis ab infantia nullum omninò doceretur sermonem, futurum vt loqueretur Hebraicè, sermonem scilicet, innatum hominibus. Nam si sine doctore, vt alia quàm plurima, innasceretur sermo iste hominibus, innasceretur profectò, etiam si alium sermonem discerent, essentque omnes duplicis sermonis. Si enim sermo quem priùs homo didicit, non prohibet quominùs discat alium denuò, sed sciunt multi bifariam, trifariam, aut etiam quadrifariam loqui: multò minùs prohiberi posset qui ex ipsa natura pullularet, ab eo qui esset comparatus studio. quin potiùs, si vllus sermo hominibus esset naturalis, non possent esse ad alios dociles, quia quid intus manet, prohibet extraneum. vt ergo natura fecit hominem prorsus inertẽ, vt esset ad omnes artes habilis, necesse est, fecerit omni sermone carentem, vt possit omnes discere. videmus verò plures homines, ad alios multos sermones habiliores, quàm ad Hebræũ, quod quidem nullatenus fieri posset: nam in id quod naturale illis est, sponte feruntur res omnes. Ex dictis igitur constat loqui quidem naturale esse hominibus, quia natura, vt ex ipsa linguæ formatione cognouimus, in hunc vsum eam destinauit. hoc autem aut illo sermone vti, studio ac doctrina euenit, & ipsa quidem idiomata, vsu ac tacita consensione hominũ, nata sunt præter septuaginta illa, quæ ad turrim Babel in diuisione linguarum orta sunt, quorũ Deus ipse voluit esse author & doctor. non quòd illa potiùs, quam quæ deinceps vsu extiterunt, cognationem vllam haberẽt cum natura, sed quòd ad breuem & expeditam distributionem gentium, expediret esse multilingues dilexit verò Deus, quæ ipsi placuit. ita cùm hominum vitæ nihil posset esse vtilius, neque iucundius quàm suas sibi inuicem cogitationes communicare, neque quidquam magis naturale, quàm scientiæ desiderium, & scientia comparetur docendo ac discendo: docere verò ac discere non contingat aliter, quàm conceptionum mentis communicatione: ipso naturæ impulsu feruntur in loquelam, quia, vt indicatum est, nulla neque potior, neque facilior excogitari potest ratio innuendi. inuenerunt igitur primùm loquelam, quo verbis significarent animi conceptiones. deinde, quia sermo haberi non poterat, nisi ad præsentes, ac statim ac emissus est, effluit, excogitata

Margin notes: Infans sine doctore quo idiomate loquutus. — Homo cur natura iners. — Sermo quomodo naturalis. — Idiomatũ origo. — Loquelæ inuentio.

gitata scriptura est, quasi verba missilia, & permanentia quibus & cum absentibus. atque adeò cum posteritate loqui contingeret. loqui, inquā, hoc est verba illis significare, ac sermonem præsentare. quoniam enim scriptura, inuentione posterior est loquela, fit vt loquela per se significet omnes conceptiones, & scriptura loquelam, nimirum hæ duæ Scripturæ, homo & ἄνθρωπος eandem rem significant, sed non per eandem vocem, lectæ enim diuersum admodùm sonant, per diuersas enim voces significant eandem rem, & ingerunt menti eandem notitiam: velut etiā per diuersas scripturas significari potest eadem vox, vt per has, ἄνθρωπος & ἀνθρώπους: eodem igitur modo se habent scripturæ ad voces, quo voces ad cogitata Atqui, neque hic ordo, vt sermo discatur ante scripturam, atque proinde scriptura per vocē significent, potiùs quàm vox per scripturam, necessitatem habet naturalem, ita vt nullatenus possit contrà fieri. Sed ob facilitatem potiùs ita euenit, & quia citiùs sunt homines nullo sensu orbati, habiles ad loquendum, quàm ad scribendum. posse verò omnino contrà fieri, apertè indicauit Petrus Pontius, Monachus Sancti Benedicti, amicus meus, qui (res mirabilis) natos surdos docebat loqui, non alia arte, quàm docens primum scribere, res ipsas digito indicando, quæ charcteribus illis significarentur, deinde ad motus linguæ qui characteribus respondetent, prouocando; itaque vt audientibus à loquela, ita auribus captis, rectiùs incipitur ab scriptura. neutrum igitur habet necessitatem naturalem. Sed videtur ex rei natura esse eadem ratio sermonis & scripturæ præter maiorem loquendi facilitatem, in iis qui omnibus sensibus vtuntur. qui verò carent auditu habere possint scripturam loco sermonis, acceditque illis rerum diuinarum notitia ex visu, vt aliis ex auditu, cuius ego rei testis sum, in discipulis illius amici mei. Itaque est sermo, velut scritura affluens, & scriptura velut sermo manens. at verò scribendi nullā rationem constare natura, sed vsu & arte, manifestum est: nam neque cuiusque hominis est scribere, neque hominum omninò fuit semper, sed post aliquot mundi sæcula excogitatū, diuersum admodum apud diuersos, vbique magno labore discitur. ita igitur de loquela & verbis censere consentaneum est: nulla, scilicet verba significare aliter, quàm ad libitum eorum qui primum eis vsi sunt. quod (si nihil aliud) ipsa idiomatum mutabilitas indicat, nullus enim est, qui non vel in suo sæculo, videat, vbique gentium quædam verba antiquari, quædā nouati. vt facile sit intelligere, nisi scripturæ beneficio seruata essent, nullum omninò verborum, quibus antiquissima secula vsa sunt, suam significationē fuisse retenturū.

Scripturæ inuentio.

Sermonis & scripturæ cōparatio.

Surdi loqui docti.

Conseruatio rerum. non igitur eorum significationes natura constant, sed vsu. nam præter dicta, res omnes ab eisdem seruantur causis, à quibus fiunt. seruantur verò significationes verborum omnium, vsu, alioqui per obliuionem perituræ, igitur & natæ sunt ex voluntate vtentium, non ex natura. neque quidem obstat, verba quędam quibusdam rebus, ob quasdam causa, tributa esse (quod maximè facit Socrates in Cratylo) vt homo quia ex humo φωνὴ quasi φῶς νῆς. nā deriuatiua deducuntur ex primitius, ipsa verò

Deriuatiua. primitiua & simplicia non alia ex causa significant res quarum sunt, quàm ex placito authorum. igitur & deriuatiuorum & compositorum significationes referuntur ad volunratem vtentium quin & illa eriam nomina, quæ ob similitudinem quandam sonitus conficta sunt (Grammatici vocant Onomatopeiam) vt clangor. tinnitus, bombus βορβορυγμός significant ad libitum vtentium. quia si illa eadem nomina tributa essent rebus longè diuersis, aut illis eisdem rebus nomina longè diuersa, valeret colloquentium vsus, nulla neque similirudine, neque dissimilitudine obstante. itaque & voces omnes & scri-

Vocū significatio. pturæ significant ad libitum, quapropter ex ipsa natura nullam vim habent significandi, nedum efficiendi quidpiam: sed significant solùm, quia ita conuenit inter colloquentes, plures, aut pauciores. Nulla igitur naturalis ratio est, qua verba aut characteres possint morbum inferre, aut sanitatem, aut aliud quidpiam efficere, eorum quæ Magi pollicentur, & Ca-

Characteres nihil inferunt morbo, nec sanitati. balistæ. quòd si quædam nomina Hebræa, in Sacris hymnis retinentur incommutata, id quidem non fit, quòd Deus Sabaoth, verbi gratia, maius quidpiam sit, quàm Deus exercituum, sed (vt Plinij vtar verbis) externa & ineffabilia verba audientium animos magis mouent, semper quid aliud immensum expectantes, ac dignum Deo mouendo. itaque facit id Ecclesia, vt peregrinarum vocum recitatione magis animus inflammetur, quia vulgares facilè contemnuntur. quo etiam fortasse consilio sanctissimus Papa noster Gregorius decimus tertius, prohibuit horarias preces vulgari sermone recitari, ne scilicet vulgates voces vulgus contemnat, quod inauditas solet demirari. hanc verò esse causam retinendi eas voces, non quod Hebrææ sint, constat, siquidem & Grææ retinentur quàm plurimæ, vt *Kyrie Eleyson, ò Theos, Athanates, Ischyros*, & alia eiusmodi. certè nihil hoc aliud est, quàm, quod sancta Ecclesia, omni ratione curat secundùm hominum conditionem, nos ad pietatem, & rerum diuinarum æstimationem prouocare, alioqui verbis ipsis nulla naturalis vis inest. Quapropter incantationes vanæ sunt, ac superstitiosæ quæque de

illis

illis narrantur.falsa aut maligna : maligna die,quo cacodæmonis interuentu fiunt : falsa, quæ cùm non fiant,delusa,sibi persuadet vulgi credulitas. falsum est igitur, cantando rumpi angues, falsum quoque eos sibi obturare aures, ne audiant, quod vel Plinius per derisum narrat dicens, *Non pauci etiam*(credunt scilicet)*serpentes ipsas incantari,& hunc vllum illis esse intellectu, contrahique Marsorum cantu.* Meritò ergo illa impostura damnatur diuinis oraculis, & interdicitur fidelibus. Deuter.18. ita habetur : *Quando ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, caue ne imitari velis abominationes illarum gentium, neque inueniatur in te qui lustret filium suum, aut filiam, ducens per ignem,aut qui ariolos sciscitetur,aut obseruet somnia atque augúria, neque sit maleficus, neque incantator,neque qui pythones consulat,neque diuinos,& quarat à mortuis veritatem, omnia enim hæc abominatur Dominus,& propter istiusmodi scelera deleuit eos in introitu tuo. Itaque abominatur Dominus incătationes, iuxta lustrationes aliorum, & pythones,vsque adeò, vt ob eas dicat se deleuisse illas gentes.* Rursus Paralip.2.c.33. Manassæ crimina ita recẽsentur, *maleficis artibus inseruiebat,habebat secum magos & incantatores, multaque mala operatus est corã Domino.* Isa.87. *Venient tibi*(alloquitur Babylonẽ)*duo hæc subitò in die vna sterilitas & viduitas,vniuersa venerunt super te propter multitudinem maleficiorum tuorum,& propter duritiem incãtatorum tuorum vehementem.* Hæc Isaias. Si verò vis talis data esset verbis à Deo, non esset profectò incantatorum ars abominabilis ipsi magis quàm medicina. velut enim incantator nunc vtitur incantationibus aduersus morbos & venena, nunc ad maleficia, ita & medicina,nunc componit medicamenta salutaria,nunc deleteria,non tamen proinde medicina est Deo abominabilis,sed gratissima : quoniam scilicet possumus ea vtiliter vti.quandoquidem igitur incantatio est Deo abominabilis, naturalis non est, sed,vt dixi,vana,aut maligna. Res ergo iam exigit,vt interpretemur carmina illa Psal.57. quæ in subsidium incantationum citata sunt. Inter alios philosophandi modos, quibus antiquitas ad notandum hominum mores, vsa est, non fuit in postremis, qui per confictas quasdam fabellas, aliud quiddam allegoricè significabant. quem tenuerunt Æsopus, & Cyprius, & Lybicus, & alij multi Philosophi & Poëtæ, inter antiquos inter iuniores quoque, omnes qui emblemata scripserunt. multa verò, quæ ab antiquissimis illis, ad innuendum figuratè aliud aliquid, conficta sunt, incautè sunt accepta à posteris, & eorum sanè nonnullis eruditissimis, quasi simpliciter, ac sine vlla figura, dicerentur. velut, inquit Æsopus, castor præter

Marsi & incãtatores serpẽtũ reprehendũtur.

Incantationes.

Fabularũ vtilitas.

præter cæteros quadrupedes in aqua durare fertur, & eius genitalia ad artem medicam vtilia esse, hic vbi videt se à venatoribus captũ iri, ipse genitalia præcidit, atque in sequentes proiiciens, hoc modo euadit incolumis. hæc conficta sint, ad significandum hominibus, prudentes si esse velint, pro adipiscenda salute, nullam esse habendam rationem fortunarum: non defuerunt plurimi, qui affirmarent, eam esse, reuera, castori à natura inditam prudentiam. Ita etiam factum est in fabula de serpente & incantatore, cùm enim antiquitus cõficta esset, ad arguendam impietatem eorum, qui à veritate auditum auertunt, nolentes, neque consiliis neque exhortationibus, ac multò minùs reprehensionibus aures præbere, non defuerunt qui opinarentur, id quoque esse verum, eamque esse serpentis naturalem versutiem, verùm re, vt habet, intellecta, planéque perspecta, dicet Philosophus, hominem qui in naufragij periculo, merces vestésque, & omnem supellectilem, mittit in mare, similem esse castori præcidenti sibi testes, cùm vrgetur à venatoribus, qui tamen Philosophus arguendus non est, quòd affirmet, castorem sibi testes secare, non enim affirmat, sed per moralem fabulam docet homines prudentiam. tale etiam est quod in Psalmo facit Dauid, scilicet interpretatus est parabolam ad arguendam pertinacem intemperantiam eorum, qui audire recusant veritatem, neque quidquam audire sustinent, nisi quod ad suam voluptatem spectat, prurientes auribus, & ad sua desideria coaceruantes sibi magistros, fabulæ itaque moralis, seu parabolæ interpretationem, continent dicti Psalmi carmina. nimirum intemperantes homines sunt similes serpentibus, quia obturant aures suas, ne audiant voces incantatoris sapienter incantantis, hoc est, concionatoris qui docet veram sapientiam, & per hanc incantationem, incantat morbos animi, neque verò in hoc solùm scripturæ loco, sed in multis aliis occurrunt morales fabulæ seu apologi, seu parabolæ, seu vtcunque vocare lubet, quæ allegoricè aliud innuunt, quàm litera sonet. quinimo nullus est modus vtilis philosophandi, eorum qui ab hominibus ad componendos mores excogitati sunt, qui non reperiatur exactiùs in sacris. Quis enim vnquam acutiùs aut eloquentiùs vsus est fabula, quàm Ioatham ad Sichemitas ex montis vertice (narratur cap. 9. Iudicum) vbi non solùm inducit loquentes beluas, vt Æsopus, sed etiam arbores, dicens: *iuerunt ligna vt vngerent su per se regem, dixeruntque oliuæ, impera nobis, quæ respondit, nunquid possum deserere pinguedinem meam, qua & Dij vtuntur & homines, & venire vt inter ligna promouear; dixeruntque ligna ad arborẽ ficum, veni, & super nos regnũ accipe, quæ respondit*

respondit eis, nunquid possum deserere dulcedinem meam, fructusque suauissimos, & ire, vt inter cætera ligna promouear; loquutáque sunt ligna ad vitem, veni & impera nobis, quæ respondit eis, nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum *& homines, & inter cætera ligna promoueri. dixeruntque omnia ligna ad rhamnum, veni & impera super nos: quæ respondit eis, si verè me vobis regē constituitis, venite, & sub vmbra mea requiescite: si autem non vultis, egrediatur ignis de rhamno & deuoret Cedros Libani.* Significatur verò his verbis, iniqua promotio Abimelech in regem. Sunt alia his similia exempla, quæ tamen præteriens redeo ad pensum. Reprehendit itaque, vt dixi, Dauid duritiem ac pertinaciam eorum, qui non sustinent audire exhortationes, interpretatione allegorica moralis fabulæ, quam antiquissimi Philosophi ad increpationem hominum, confinxerant. Vocati verò incantationes, disputationes atque exhortationes prouocantes ad virtutem, etiam à Phisophis; videre possis in Charmide, seu dialogo de temperantia, vbi Socrates narrans quæ audierat à quodam medico Thrace, hæc scripsit: *Animæ verò medelas esse dicebat incantationes quasdam: eas Præclaris rationibus contineri, quibus animæ temperantia tribuitur, qua incerta, atque præsente, facile esse sanitatem capiti, totique corpori tribuere,* Ille igitur cùm medelam incantationesque doceret, iussit vt nullis precibus motus, alicui contra capitis dolorem remedium adhiberet, nisi priùs animā incantationibus ipsis purgandam commisisset. his verbis manifesta satis est sententia Socratis, morbos corporis non curari incantationibus per se, sed morbos animi. Sed & vocari eos homines, qui magnis animi morbis teneantur, nominibus beluarum, consonum est dictis Philosophorum. Siquidem Plato (allegoricè fortasse alludens ad illud Psal. 48. *Homo cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis*, & ad illud Prou. n. 18. *Leo rugiens, & vrsus esuriens, princeps impius*) in calce dialogi de Natura (præter plura quæ decimo de Republica, siue de Legibus habentur) ita reliquit scriptum. *Auium autem genus ex rostro ita est aptè formatum, vt pro pilis pennas acciperet, in hoc illi homines transeunt, qui simplices & innocentes cùm sint, leues tamen sunt, & frustra in rebus sublimibus curiosi, quique adeò fatui sunt, vt oculorum iudicio confisi, hæc altissima quæque firmiter demostrari posse non dubitent; gressilium verò ferarum genus ex his notum hominibus, qui à Philosophia penitus alieni, ad cœlestia nunquam penitus oculos erexerunt, eoque volutionibus illis quæ in capite peragi solent, nunquam vsi sint, sed illas animæ partes sequuti, quæ in ventre & pectore dominantur, ex his vtique studiis*

Incātationes quid.

anteriora membra & capita, ob ipsam cognitionem humi penitus defixerunt, in longum productum, ac diuersum corporis verticem tenuerunt: quandoquidem ibi propter desidiam singulorum collisi sunt & fracti circuitus, & ideò quòd quatuor pedum, ac etiam plurimum est instituta figura, & insipientioribus Deus, maiorem, ex pedibus multis, atque progressu, occasionem praestet, per quam magis etiam deflectantur ad terram, eos autem qui horum insipientissimi erant, corpusque in terram penitus prosternebant, quasi nihil vltra pedibus opus foret, in corpora carentia pedibus, & humi serpentia permutauerunt. His, & aliis quæ deinceps sequuntur, verbis, Plato differit, homines per animorum vitia transire in corporum diuersa genera, quod plerique allegoricè dictum existimant. si verò id dicit allegoricè, quòd similes facti sint illis, constar belluarum nominibus apertissimè significari homines insipientes, & improbos, atque adeò serpentium omnium nequissimos, qui ne audire quidem sustinent sapientium consilia, hinc igirur haud dubiè nara est illa moralis fabula, ad quam alluditur in Psalmo, serpentem obturare sibi aures, ne audiat verba incantatoris. Reuera autē incantationes nullam vim habent aduersus naturales feras, aut serpentes, sed aduersus homines, qui ob ferinos mores, illis nominibus appellantur: neque aduersus corporis morbos per se, sed animi. Arqui, nullus est, ex plebe, qui audiens Orpheum, sua cithara solitum serpentium & ferarum omne genus ad se trahere, non intelligat, illum suis poëmatis, feros homines, & seorsum deerrantes, velut cicurasse, atque ad humanam societatem, & oppida allexisse, cùm has veritates sapientes fabulis obumbrarent, insipiens vulgus non intelligens, in opinionem de morbis per incantationem curandis, & fugandis, aut necandis feris & serpentibus, lapsum est, impostores verò & circulatores, & vtentes in sua commoda indocti vulgi credulitate, multa se facere huiusmodi profitentur. re vera tamen incantationum ad solos morbos animi vis est per se: atque ad hos curandos eis vtitur Ecclesia cantionibus scilicet, & recitationibus precum pluries repertis, velut euoluendis vocatis rosariis, & recitandis, ac canendis hymnis, & horariis precibus. nimirum his pro more Ecclesiæ faciendis, præstatur obsequium Deo, & auocatus ab aliis rebus animus, ad illum liberiùs euolat, ea verò vis non est verborum materialium, neque characterum, sed quia rerum sanctarum sunt, vt neque ipsum sanctissimum nomen IESV, quod ad omnia est efficacissimum, vim eam, habet materialiter, sed quia Deum significat Saluatorem. de exorcistatum etiam verbis perinde dicendum:

Animarū transmigratio.

Orphei cithara.

Iesu nominis efficacia.

dicendum, esse scilicet vim fugandi dæmones in illis, quà res quædam sunt, aut ita sonant, aut talibus descripta figuris, sed quia ita significant. neque ea quidem verba fugare, torquere, aut premere dæmones vi vlla naturali, sed Dei concursu, cui placuit, in bonum hominum, ad fugandam hanc pestem, ita inuocari, & vim talem initiatis, impertiri. ex his autem omnibus non fit, vt vlla vis naturalis sit verbis, neque vt aliud quidpiam possint, quàm significare, atque id ex hominũ placito. quapropter; si magi Pharaonis insusurrando aliquid, aut characteres aliquos describendo (vt nunc quoque qui se magos profitentur, & inter Iudæos Cabalistæ) fecerunt colubros & ranas, & dæmonum scientiam, ad arcana quædam naturæ potiùs, quàm ad verborum vim vllam, referri debet, quid quòd tot, támque docti Medici, quin & Galenus ipse, alioqui adeò rigidus Philosophus, affirmant tot morbos verbis quibusdã, & incantationibus cedere, idque sibi esse longo experimento confirmatum; certè vt ex ignoratione veri Dei, retenta solùm incerta quadã diuini cultus recordatione nata idololatria est, ita ex ignoratione moralium incantationum, quas fabulis obumbrauerant antiquissimi sapientes, retenta tantùm nominis memoria, natæ sunt istæ superstitiosæ incantationes, atque hoc, cum aliis multis, errore disseminato, vsi sunt homines sæpè incantionibus aduersus morbos, atque adeò confidentiùs non raró quàm medicamentis, accedit, quòd aliquando leuissimis hominibus, & qui admittunt incantatores, vtilis quodammodo est sua credulitas, quia (vt inquit author libelli de incantatione, qui est inter Galeno adscriptos) *quando mens humana* (hæc sunt ipsius authoris verba) *rem amat aliquam, licèt naturaliter non iuuatiuã sibi eam prodesse certificat. ex sola autem mẽtis intentione corpus res illa iuuat. verbi gratia, si quis incantationem sibi prodesse confidat, qualiscunque sit, eum tamẽ iuuat.* Hæc ille, quibus verbis innuit, incãtationes aliquando prodesse ad pellendos morbos ob confidentiam infirmi, nimirum vt timor & mœstitia, ac desperatio plurimos morbos augent, & ægrotos lædunt, ita confidentia & alacritas plurimos subleuant, & ipsa imaginatio per eos animi motus, morbos tollit, aut saltem minuit, aut cùm minimè, in eis qui vehementissimè confidunt, opinionem efficit sanitatis; verùm hanc incantationum vtilitatem, constat ex accidenti esse ob affectus animi, eius qui curatur, non per naturalem verborum potentiam. nonnulli ergo ob inscitiam, verè ac per se vtiles esse putantes; nonnulli verò etiam docti, & periti Medici, ægrorum stultitiæ concedentes (velut qui insaniam) incantationibus vti permitant, etsi eas

Pharaonis Magi.

Galenus delusus.

De incantatione.

Imaginationis vis ad morbos tollendos.

eas per se nihil posse certè sciant. Nomina itaque nihil habent cum rebus præter significationem, quæ ex solo consensu, manifesto, aut tacito ipsorum hominum nascitur, neque sunt nomina rebus alia ratione sua. Adam verò dicitur appellasse res nominibus suis, id est, propriis & maximè congruentibus, non omnes, sed viuentes vt animalia omnia, quia, vt qui linguæ Hebrææ sunt periti optimè norunt, indidit illis nomina, quæ proprietates & naturas eorum maximè exprimerent: quæ nomina constat deriuata esse ab aliis primitiuis, quæ ad placitum Adæ sunt rebus data, & posteritatis consensu recepta, atque huc vsque, vsu, & Sanctarum scripturarum beneficio, seruata. de fascinatione seorsum dicetur alio loco.

Nomina ab Adamo posita.

CAPVT IV.

Ex capitibus primo & secundo Geneseos, & trigesimo septimo Ezechielis.

CVm natatilium, volatilium, reptilium, & progredientium, irrationalium tamen animalium creationem narrat Moses, his vsus est verbis: *Dixitque etiam Deus, producant aqua reptile anima viuentis, & volatile super terram sub firmamento cœli*, & rursum: *Dixit quoque Deus, producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta & reptilia, bestias terræ secundùm species suas*: cùm tamen ageret de hominis creatione, inquit, *Formauit igitur Dominus Deus hominem, de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem.* Quæ verba magnum continent naturæ arcanum, indicauit enim apertè, illud quod tantopere inter Philosophos controuersum est, hominis animam non esse eductā ex materiæ potentia & fœcunditate, velut animas irrationalium, sed extrinsecus accessisse, naturæ immaterialis participem: non quidem nascentem intrinsecus ex materia, sed diuina vi extrinsecus in illam immersam, & mirabili quodāmodo ei alligatam, & substantia quædam cùm sit incorporea, potens per se subsistere, factam esse corporis formam, hac de re dubitant multi, in suam perniciem plus satis Philosophi, nisi potiùs belluas dicere consentaneum magis est, eos, qui se belluis hac in re præstare, neque intelligunt, neque credunt. hinc pendet quæstio de nostræ animæ immortalitate, de qua, etsi in commentariis, quæ in libros Aristot. scripsi, dictum mihi satis est, tamen

Anima immortalis.

tamen tentandum nunc quoque videre iuxta præsentis operis institutum, quantum possit naturalis ratio consequi, eius quod Deus Opt. Max. hoc loco reuelauit per Mosen, vt hac saltem ratione, si fieri possit, belluini Philosophi è sua impietate incipiant auocari. portò perpendere oportet hæc verba. *Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animã viuentem.* His verbis apertè indicatur, illud spiraculum quod extrinsecus inspiratum est, non esse mentẽ solam, & vim intelligendi, aut omnibus hominibus eandem, vt censent quidam Philosophi, aut aliam in aliis, quæ superueniat homini iam sentienti & habenti animam, sed illud ipsum esse ipsam animam, qua homo sentit, & viuit, itaque non duas, sed eandem esse in homine animam, qua sentit & intelligit. nam qua intelligit, est quæ extrinsecus accessit inspirata. Vocat verò eam spiraculum vitæ & per eam dicit factum hominem in animam viuentem. tenemur itaque asserere, hominis animam neque fluxisse ex materiæ potentia, neque ab ea esse inseparabilem, sed substantiam quandam incorpoream separabilem & in posterum æternam, eandémque esse corporis formam, & animam qua homo sentit. non tamen propterea tenemus etiam dicere, eandem esse formam vegetabilem, non enim Moses more Aristotelico vocat, ea etiam, quæ tantùm vegetantur, viuentia, & eorum actum animam, sed more Stoico, qui & communi hominum sensui propinquior est; ea solùm viuentia vocat, quæ sentiunt & mouentur, eorum formam animam, reliqua vocat virentia, & producentia fructum, ac semen secundùm genus suum, non tamen viuentia. itaque Veritas Catholica non cogit nos asserere, ipsam animam qua sentimus, mouemur & intelligimus, esse in nobis principium vegetandi, nedum & formam actúmque primum ipsarum partium corporis homogenearum, vt ossium, carnis, & neruorum, quod plurimi etiam affirmant, putantes absurdum esse in eadem substantia multas formas ponere. Ego verò sequutus quod & rationi magis consonum, & diuinis etiam oraculis, vt ego existimo, congruentius est, affirmo esse in nobis ante animam formas merè corporales homogeneorum, quibus ossa, carnes & nerui differunt, non minùs profectò (nisi me meis sensibus credere nolunt) quàm aurum, argentum & plumbum: his bene temperatis accedere actum quendam perfectiorem: corporalem eum quoque, & velut naturam quandam meliorẽ (ita enim placet vocare, potiùs quàm animã) qua nutriuntur: omnésque hos actus educi ex potentia materiæ his postremò accedere extrinsecus animam, quæ nobis vim sentiendi & intelligendi præstet, non enim intelligendum

Anima ex quo.

Formæ plures in vno.

Formæ animã præcedũnt.

est

est illud corpus hominis, in quo spirauit Deus spiraculũ vitæ, fuisse statuam quandam luteam, eamque accessione illius spiritus factam esse carneam & osseam, sed corpus quoddam ex ossibus, neruis, carne & cute non quidem aridis, sed floridis ac virentibus, immobile tamen adhuc & sensus expers & hæc accedente spiritu recepisse. Iudicat id visio Ezechielis c. 37. cùm enim vellet ei Deus ostẽdere resurrectionem mortuorum, dimisit in medio campi pleni aridis ossibus, quibus non statim accessit spiritus, qui virorem & reliqua omnia præstaret, sed primùm quidem accesserunt ossa ad ossa, vnumquodque ad iuncturam suam, & super ea nerui & caro ascenderunt (virescentibus scilicet iam partibus) & extenta est eis desuper cutis, & adhuc spiritum non habebant, vsquedum ingressus est in ea spiritus, & reuixerunt, & steterunt super pedes suos. Itaque esse ossis, neruorem, & carnis, & cutis & earum partium vitor, non præstatur ab spiritu qui extrinsecus accedit, atque immortalis est, sed à formis corruptibilibus & merè corporalibus, quæ ad animam quidem rationem habent dispositionum materiæ, & ob id animæ accessione non tolluntur, sed simul cum ea manent hac in re seruientes illi, quòd seruant, quam ea desiderat, in corpore temperiem, & formationem. Si autem hæc sententia diuinis eloquiis est consona, cur non putetur etiam esse consona rationi; cur vellemus miseros Philosophos à Fide Catholica deterrere, plus quàm veritas ipsa postulet imperantes cedere, nihil enim est quod eos adeò conturbet, quàm substantiam separabilem & incorpoream, esse actum corporis. nam actus rei est ipsa rei essentia seu ipsum quod quid erat esse rei. Hoc verò vix intelligi potest, quo pacto sit corporis, quod à corpore separabile. conquiescet hæc perturbatio, si his concedimus, animam non esse actum corporis quà corpus, sed quà sensitiuum & intelligens. non anima corpori pręstat esse corpus, neque verò ossi esse os, neq; nutriri, quod materiale etiam est & elementorũ imitatur naturam. sed hæc per corporales formas habenti, præstat sensum & intellectionem, quæ spiritalis videtur esse naturæ. neque sanè Aristoteles animã finiens actum corporis simpliciter esse dixit, sed adiecit potentiam vitam habentis. quod est, actũ esse corporis, non quà corpus, sed quà potest vitales actiones edere. Colligimus itaque ex hoc sacræ scripturæ loco duas assertiones, primã, esse in nobis animam separabilem, & nunquam interituram: alteram, hanc ipsam esse animam qua sentimus & mouemur. Distinctioris doctrinæ gratia, vtrumque seorsum aggrediemur monstrare. Socrates, vt licet videre in Phædone,

Adami statua lutea.

Homogeneorum forma in homine.

secumdam hanc non verrit in dubiũ neque in id vsque tempus hominibus vlla subieiat dubitario,an esset in nobis eadem animam senriẽdi & intelligendi principiũ. Aristoteles primus cœpit ab anima mentem distinguere, animæ sensũ mẽti intellectum tribuens, vnde accepta occasione, posteri de ea re acriter disputauerunt censuerúnque quàm plurimi, animam & mentem res esse diuersas numero, alterámque cũ homine mori, alterã manere. quapropter, vt dixi, vtraq; quæstio erit nobis seorsũ examinanda. Primæ quæstionis Socrates duos articulos esse fecit, primũ, an anima sit à corpore separabilis: alterũ, an sit immortalis. quãdo quidem Cebes dubitationẽ quandã ingessit, dicens, fieri posse, vt anima diuturnior viuaciórq; esset quàm corpus, atq; aliquando maneret à corpore separata, fuisserque fortasse antequã in corpus mergeretur, non tamen ob id esset omninò immortalis, sed postremò aliquãdo etiã cũ homine moreretur, ob hanc suspicionẽ Cebetis: Socrates, postquã, vt sibi videatur, mõstrauerat animã diuturnioré esse corpore, & ab eo separabilẽ, denuò est aggressus monstrare esse immortalẽ, atq geminam quæstionẽ esse fecit, quanquã ea re vera, simplex est & vnica. Si enim anima substãntia, est à corpore separibilis, immortalis eriã necéssariò est. nam ortus & interitus naturalis, corporearum tantùm rerum sunt. quæ incorporeæ sunt, non habent Physicã compositionem, ac proinde dissolui non possunt, nisi ab eo solùm à quo sunt colligatæ (vt inquit Plato) purà ab ipso Deo. ab eo verò per se summè bonus cùm sit nihil extinguetur, aut dissipabitur: sed eius voluntate perseuerabunt in æternum, quæcumque ab eo solo facta sunt Hæc adeò vera sunt, vt nemo iam sit, quem timor corripiat Cebetis: quòd sibi omnes persuaserint, animam, si semel possit subsistere à corpore separata, merè esse incorpoream (corpus enim nulla ratione esse potest alterius corporis actus) atque adeò immortalem. quare nobis hac de re simplex quæstio erit. atqui Socrates cùm geminam fecerit primam partem, puta diuturniorem esse animam corpore, insufficiẽter probauit: alteram, putà esse omninò immortalem, ei qui non considerauit, procedere disputationem proposita priori assertione videbitur probare eriã sophisticè. nam summa ratio monstrationis primæ independet, quod nostrum scire reminisci quoddam sit. quod etsi probabilitatem quandam per se fert, falsum esse monsttauit Aristoteles. Iam verò secunda est, quia corpus viuit per animam, & anima per se, necesse esse animam semper viuere, neque posse mori. Velut quia concreta corpora calida sunt, per ignem, iguis verò primò ac per se, necesse est eũ semper calere, neque posse refrigarari.

Quorum principiũ.

Cebetis de anima sententia.

De animæ immortalitate.

Ignis semper calidus.

huic

huic argumentationi, qui ex aduerso assereret animam nullam substantiam separabilem esse, sed formam tantùm corporis viuentis, responderet negans animam viuere primo ac per se, sed ne viuere quidem, sed esse vitæ causam vt formam, viuere verò hominem per animam, non vt est calidus per ignem, sed vt ipse ignis est calidus per calorem, qui tamen calor calidus non est, qui verò semel recepisset, esse animam substantiam quandam corpore antiquiorem, potentem per se existere, vt videbatur Socrates, cùm in eam agumentationē venit, indicasse, cogeretur profectò concedere, hominem viuere per animam per se primùm, atque ideò eam mori. non posse, meritò ergo diximus, vnicam quæstionem esse hanc, & eius decisionem ex prima assertione pendere, puta animam hominis esse separabilem à corpore. quod quia à Socrate non satis mōstratum est quòd nostrum discere reminiscētiam esse non probatur, aliis rationibus vtar, si quæ videbuntur esse firmissimæ, in iis quas produxerint iniores, aut mihi nunc dederit Deus. Certè probabiles rationes sunt excogitatæ quamplurimæ, monstrationi verò proximæ, si quæ ea est profectò, qua Arist. est vsus, scilicet homo actionem aliquam habet, ad quam nullo corporali organo vtatur, eius anima incorporea est, & seperabilis: nam constat animam hominis esse eius formam: forma verò cuiuscunque rei est principium & causa actionum omnium eius, ergo anima est præcipua causa actionum omnium hominis, vtitur verò organis corporeis ad eas obeundas: si quam ergo habet homo, quæ sine vllo organo corporali agatur, eā operatur anima per se: talis ergo est ea forma, vt possit aliquid agere, etiam si esset sine corpore, si verò agere & esse, ac viuere posset sine corpore. Dices fortasse, esse aliquid; quod anima existens in corpore possit facere corpore non vtens, tamen extra corpus nihil posse facere, quia ne esse quidem potest. velut ego nō vtor cerebro ad pulsum arteriarum, tamen sine capite pulsare non potero, quia neque viuere. Itaque per accidens esse corpus necessarium ad eam actionem, quæ sine organo corporali agatur, vt viuat scilicet anima. Verum hoc de illis tantùm rebus dici posse constat, quæ aliis indigent vt seruentur, aliis vtuntur vt operentur: de anima & corpore non ita, sed si anima corpore non eget vt operetur, multò minùs vt seruetur: & argumentum ita rursum procedit, si aliquid potest agere anima nullo vtens corpore, habet in sese, ac præter corpus naturam & principium agendi illud. omnis autem vis agendi fluit ex aliquo esse, ergo principium aliquod habet in sese existendi, id ergo retinebit etiam si separetur à corpore, separari enim etiam poterit

Anima quomodo causa vitæ.

Anima sine corpore.

teri*t*

terit secundùm illud.nam quod anima agit nullo vtens corpore,non agit quà forma corporis, forma enim rei non operatur quidpiam per se, sed est principium operandi ipsi rei cuius est. si ergo anima agit aliquid per se, quà id agit non est corporis actus, sed substantia aliqua à corpore separabilis, quare & incorruptibilis. erit igitur anima geminæ quodammodo naturæ, qua corporales & per corpus exercet actiones forma corporis; qua spirituales & nullo vtẽs corpore,substantia incorporea separabilis & immortalis.si verò est in anima aliquid immortale, constat ipsam animam immortalem esse, atque separatione corporis tantùm priuari eis actionibus, quas obit per corpus velut artifex priuatus instrumentis. Propositio ergo satis est euidens.videndum verò an re vera sit aliqua actio hominis, cuius nullum sit corporale organum.tales certè sunt duæ, intellectus & voluntas.quod ita constat: euenit hominem intelligere atque cognoscere cõtrarium,ei quod sensus omnes corporales,siue externi,siue interni,dictant,& velle cõtrarium ei, quod appetunt corporales omnes potentiæ:ergo neque intellectus neque voluntas,ea scilicet,penes quam est liberum arbitrium,est corporalis potentia. nam nulla potentia corporalis dictat, stellam esse maiorem terra:intellectus dictat esse maiorem: ergo intellectus non est corporalis,neque vllus vnquam appetitus corporalis appetere potest dolorem, neque languorem; voluntas hominis sæpè appetit hæc(vt ieiunia & verbera) ergo voluntas hominis non est corporalis. ad intelligendum ergo aut volendum nullo corporali instrumento vtitur anima. Porrò euenit aliquando disputare de re,separata omni conditione materiali, vt de homine, nulla ratione habita loci, magnitudinis, coloris aut figuræ, aut alterius cuiuspiam conditionis corporalis & sensibilis, ergo potentia quà id agitur, nullo corporali organo vtitur. nam cùm cognitio agitur aliquo organo corporali, facultas nihil aliud percipit quàm organi passionẽ.organi verò corporalis passio,non possit esse sine corporis conditionibus.quare neque facu'tas per eam perciperet, nisi accidentia corporalia;quæ igitur percipit sine corporeis accidentibus incorporea est. Præterea, adeò videtur euidens esse in nobis aliquam substantiam incorpoream, separabilem, & æternam, vt vel quia in dubium vertitur, & vocatur in disputationem, necessarium sit ita esse. nam si in nobis nihil esset nisi corporeum & caducum, vnde orta esset nobis ea dubitatio, aut omninò cogitatio de æternis & incorporeis, magis quàm belluis; omnis enim cogitatio, aut ab obiectis orta est, aut interius ex nobis ipsis suppullulat. immortale & incorporeum

Natura gemina.

Liberum arbitrium.

Cogitationis principium.

reum nihil nobis obiici potest, dum in hac vita sumus, nam ipsæ spirituales substantiæ, si quando hominibus volunt apparere, corporales species induunt. Si ergo in nobis nihil lateret tale, nullum omninò principium esset cogitandi de incorporeis & æternis: nam finge Deum fecisse ab initio omnes homines sine oculis, quis vnquam disputasset, an color esset fulgor quidam, an superficiei extremitas in corpore terminato; vel an calor esset visibilis per species quas effunderet, an per facultatem, quæ ab oculis emitteretur: nunc verò disputatur de incorporeis substantiis, & æternis, & de modo quo intelligunt & operantur: est ergo in nobis vis aliqua ea agnoscendi, quæ non potest esse corporea, sed incorporeum aliquid & æternum, cuius præcipuè ea facultas est, & vnde naturaliter suppullulat omnibus gentibus, diuinorum, immortalium, & incorporeorum cultus, & desiderium. igitur haud dubium est esse in nobis mentem immortalem. neque locus est dubitandi, an Arist. ita putauerit, putauit enim procul dubio. An verò ea mens, & anima, per quam sentimus & mouemur, sint diuersæ, hæc mortalis, illa immortalis, iuxta sententiam Aristotelis, ac re vera, an sint partes diuersæ eiusdem animæ immortalis, id videtur posse in dubiū vocari. In qua disputatione ita videtur procedendum. Aut illa mens (si non esset eiusdem animæ, qua sentimus, pars) esset in omnibus hominibus eadē, aut in aliis alia. eadem numero in omnibus, non videtur posse, nam etsi idem homo ponatur in multis locis esse, non tamen poterit, idem cùm sit, cōtraria habere simul, velut vno loco esse albus, alio niger secundùm eandem partem, & eodem tempore, tamen humana mens quædam in hoc homine scit, quæ in alio ignorat, & est huic bona, illi mala mens: non est ergo eadem numero. Si verò est vnicuique sua, quandoquidem ea nullo corporeo vtitur instrumento, non sit corporis actus, neque sit in homine vt forma in materia, sed vt natura in naue, vel vt intelligimus esse in orbibus cœlestibus spirituales alias substantias. Si verò ita est, homo duo sit supposita diuersa, illud animal ἄλογον, ex corpore & anima sensitiua conflatum, vt equus, & bos: aliud substantia illa per se quidem subsistens. quandoquidem si forma corporis non est, neque corpus est illi materia, sed adest, velut cacodæmon aliquādo tenet humanum corpus. nō ergo erunt eædem vtriusque, neque totius ex vtroque conflati eædem actiones, neque cōmunes, sed vtrique suæ. sentiet sanè illud animal, intelliget illa mens, homo tamen non intelliget, magis quàm sues, in quos sunt immissi dæmones. hæc autem omnia sunt absurda. non est ergo ita: sed anima illa tota

[Margin notes: Angelorū apparētia. — Animæ assistentis refutatio. — Anima quādo imperfecta.]

qua

qua sentimus, mouemur, & intelligimus, substantia est incorporea, æterna, & separabilis, habet tamen mirabilem naturam præ aliis omnibus intelligentiis, quòd cùm sit substantia potens per se subsistere, potest etiam corpori ita temperato & formato hærere vt forma, & per corporalia organa, esse illi principium sentiendi & mouendi: atque intelligit, quà separabilis, sentit & mouet, quà forma. quare cùm à corpore recedit, illud retinet, hoc amittit. atque ideò, à corpore separata, imperfecta quodammodo est, quia exercere non potest multas earum virium, quas natura habet, sentiendi scilicet & mouendi: sed dices, humanum corpus habet temperiem & compositionem meliorem, quàm aliorum animantium corpora, & ad viuendum accommodatiorem, ergo dum in vtero geritur, vbi primùm talem temperiem & compositionem attigerit, orietur necessariò ex materiæ potentia forma sensitiua, ita vt necessariò, etsi eo momento Deus nullam rationem immergeret, esset futurum quoddam animal, idque perfectius aliis irrationalibus. Si igitur sensitiua forma necessariò oritur ex illius materiæ potentia, frustra datur rationali animæ pars sensitiua. erit enim otiosa sensitiuarum altera, aut vtentur duæ eisdem organis. Certè nisi Deus immergeret in humanum corpus rationalem animam, illud verò nihilominùs temperiem & compositionem acciperet talem, oriretur naturaliter forma aliqua sensitiua: nunc verò non oritur, quia eodem temporis momento, quo commodam compositionem corpus consequutum est, inspirat in illud Deus spiraculum vitæ, quod simul sensitiua & intellectiua anima est, eo verò inspirato, materia non profert aliud, vt neque vlla alia res producit, quod productum inuenit. Itaque non profert quam proferret formam sensitiuam, quia præuenit accedere illud spiraculum vitæ, quod non minùs sensitiua anima est, quàm quæ ex materiæ potentia oriretur. Monstratum itaque esse videtur animam hominis esse incorpoream, & separabilem, non ex materiæ potentia ortam, sed extrinsecus accedentem, eandemque esse in nobis sentiendi & intelligendi principium, etsi non eodem modo. Considerare autem superest, an anima antiquior sit corpore, vt Plato censet, atque creata priùs, in corpus deinde immittatur, an in ipso creetur corpore, neque vnquam antea sit, quàm teneat corpus. Nullam esse arbitror naturalem rationem & viam, qua alterutrum monstrari possit, quia, vt Aristoteles dicit, post mortem non reminiscimur, hoc est, scire non possumus, an nostræ animæ præextiterint, & sæpe ab aliis corporibus decesserint, quia etsi id factum esset, non

Anima antiquior corpore.

possemus recordari, quòd omnium rerum corporalium in singulis decessibus essent deleta phantasmata: itaque Aristoteles etiam existimauit, prætentis dubitationis nullam nos posse monstrationem comparare. Sequentibus verò nobis hac in parte, quod est probabile, videtur præter rationem ponere animam antiquiorem corpore. nam anima quà anima forma est, formæ verò quà forma, non est aliud esse, quàm esse formam. non est ergo consentaneum esse priùs animam quàm sit forma, forma verò actu non est nisi in materia, ergo non est priùs quàm sit in materia, sed in ipsa creatur. Porrò secundùm naturæ ordinem prior est potentia, quàm actus, quia potentia via est ad actum, materia verò est potentia, forma actus, ergo materia generatim prior est quàm forma, & antiquior: igitur & hæc materia, quàm hæc forma, corpus inquam quàm anima. quoniam verò corpus omne dissolubile, anima verò. vt monstratum est, immortalis sit, vt posterius, corpore corrupto anima maneat, vsque dum, vi diuina, eidem rursus vnita, tribuat immortalitatem. hanc ob causam Moses hominis ortum narrans, dixit: *inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ*, hoc est, dedit illi spiritum, quo viueret. Ezechiel verò cùm rationem Palingenesiæ, seu resurrectionis exponeret, dixit iussu Dei quatuor ventis, *Veni spiritus & insuffla super interfectos istos, & reuiui eant*. Iubet itaque mortuorum spiritus, quasi separatos, & adhuc manentes, redire in sua corpora, atque à quatuor ventis venientes congregari. Sunt itaque hæc eadem, quæ diuina tradunt eloquia, partim naturali ratione indicata, partim confirmata probabiliter. Esse scilicet in homine vnicam animam (nam alendi principium animam non appello) eamque non oriri ex materiæ potentia, sed à Deo inspirari, non quidem seorsum factam priùs, sed creatam in ipso corpore, separabilem & æternam, atque manentem post interitum: sed quoniam huic contrem platiqni coniunctum est, de brutorum animis, quid sacra innuant, adiiciamus.

Potentia prior actu.

CAPVT V.

Capite 9. Geneseos dicitur: *Omne quod mouetur & viuit erit vobis in cibum: quasi olera virentia tradidi vobis omnia, excepto quòd carnem cum sanguine non comedetis, sanguinem enim animarum vestrarũ requirã de manu cunctarum bestiarum.* Rursum 17. Leuitici, ter repetuntur hæc verba: *Anima omnis carnis in sanguine est.* Rursum 12. Deuter. *Hoc solum caue, ne sanguinem*

sanguinem comedas, sanguis enim eorum pro anima est, & idcirco non debet animam comedere cum carnibus. His verbis Philo, libello quod deterius priori insidietur, intelligit dici, animam esse ipsum sanguinem. cuius sententiæ fuerunt inter Philosophos nonnulli, vt Critias, cuius meminit Arist. 1 de Anima. quoniam verò 2. cap. Geneseos dictum est, inspirasse Deum in faciem hominis spiraculum vitæ, atque illud esse animam quia viueret: quibus verbis apertè significatur, animam hominis esse illum spiritum inspiratum à Deo. componens hæc duo loca. dicit, esse in homine duas animas: alteram carnis, per quam homo animal fit, hanc esse vt in brutis sanguinem: alteram hominis quà homo est, hanc esse illud spiraculum incorporeum, separabile, & æternum: ob idque dicere Mosem, inspiratum esse in faciem, quò id non sit per totum corpus, & in sensatissimas etiam partes dispersum, vt sanguis, sed sublimem corporis partem teneat, quo superna cœlestiáque contempletur. Sed cùm monstratum anteà sit, eandem esse vnicámque in homine animam, qua sit animal & homo, hoc est, qua sentiat & intelligat, non potest nunc hæc Philonis interpretatio probari. neque verò dicere possumus, brutorum animas esse sanguinem, hominum verò non. nam 4. cap. Geneseos dicitur, *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me*, id verò dicitur de sanguine Abel, quasi anima Abel clamaret, & effusus sanguis. quid ergo dicemus? certè non videtur necesse intelligere, quia dicitur, *Anima omnis carnis in sanguine est*, essentiam ipsam animæ esse in sanguine, seu animam esse ipsum sanguinem, necesse tamen est, sanguini esse cum anima aliquid præ aliis corporis succis: aut sanguinem esse aliquid animæ quod alia quæ in nostro corpore continentur, non sint, cuius gratia dicatur, anima esse in sanguine, potiùs quàm in vllo aliorum. id verò quid sit oportet inuestigare. Primùm omnium sanguis, anima carnis non est. Anima enim est forma corporis viuentis: corpus verò non potest esse forma corporis. forma enim & materia partes sunt rei, vt principia, non vt partes quantæ, quapropter ex materia & forma constat res secundùm se totam, neque qua forma & materia possunt esse separabiles aut dissitæ. Sed neque pars animantis propriè videtur esse posse sanguis (dico verò partem propriè esse, quæ est animata, non vt capilli, & extremi vngues) nam sanguis est alimentum commune partium omnium corporis, nulla autem partium videtur parte alia animantis nutriri. neque videtur consentaneum rationi, vt inter eiusdem animantis partes ea pugna sit, vt aliæ alias conficiant. porrò sanguis non est continuatus cum solidis partibus,

Anima an sanguis.

Animæ duæ Philonis.

Brutorum anima.

Sanguis non est pars viuentis.

sed vt liquor quiuis alius in vase continetur. non facit ergo cum illis vnum per se, & vnitate formæ. Porrò nemo hominem, minorem fieri, aut mutilari putat cùm sanguis emittitur: oporteret verò si is esset pars. sed si nihil horum est sanguis, quid superest vt sit aliud quàm alimentum; non enim est excrementum, sed si id tãtùm, quid potiùs est quàm pituita, bilis, melancholia, lac, medulla ossium, semen, communis ros, quæ etiam nutriunt. Certè in ratione alimenti præstat plurimũ aliis succis sanguis, quia solus potest nutrire partes omnes: alij verò succi, partim non nisi cum quodam sanguine misti, vt bilis vtraque, partim non nisi quasdam partes, vt pituita pituitosos, chylus vocatus ventriculum, lac mammas, medulla ossa, semen testes. est itaque antonomasticè, ac ratione quadam potiori, sanguis alimentum animalium, atque ideò cũm nutritione seruetur eorum vita, videtur non ineptè dici, carnis animam, hoc est, vitam, in sanguine esse, hoc est, sanguine seruari. Verùm cùm nutritio non sit animantium propria, sed communis cùm his rebus qua Moses non vocat viuentes, sed virentes, vt indicatum antea est, leue esse videtur nutritionis esse materiam, vt anima in eo esse dicatur: consentaneumque est, aliud prætereà esse aliquid in eius natura, cuius gratia ita dicatur. Certè, vt Galenus dicit, sanguis non tantùm præstat corpori alimentum, sed calor etiam naturalis perseuerantiam in eo obtinet, quia fouet, seruatque naturalem calorem sanguine præditorum, quod vel inde intelliges, quòd effusione sanguinis refrigerantur. quamquam hoc contradictionem videtur posse accipere. siquidem Aristoteles censet (atque Hippocrates alicubi videtur eiusdem esse sententiæ) sanguinem esse subiecto frigidum, calere verò calore cordis & spirituũ. atque adeò Galenus ipse, etsi subiecto calidum esse censeat, tamen eius feruorem calore cordis fieri concedit. si igitur sanguis aut subiecto frigidus est, aut saltem minùs calidus quàm cor, non seruat ipse cordis calorem, nisi fortè per accidens, vt vestes aut medicamenta, quæ recalfaciunt partes, à quibus calorem acceperunt. Atque hoc quidem, vt ego existimo, consentaneè dicitur, & res ita habet, nisi sanguinis nomine intelligamus sanguinem vt in animantibus existit, spiritu scilicet plenum, eiusque admistione calentem, & fluentem. atqui oportet ita intelligere, semper enim intra sua vasa talis est, in arteriis quidem magis, in venis minùs, vtrobique tamen spirituosus. quia semper cum sanguine spirituum copia effunditur, hisque euanescentibus cõcrescit vbi effusus est, nisi sit corruptus. spirituosus ergo est ex quo caloris naturalis perseuerantiam obtinet, &

Succi quo modo nutriant.

Sanguis alimẽtum est.

Sanguis natura frigidus calorem semper seruat.

& in quo anima, hoc est, vita, est quia, scilicet facultas vitalis, quæ viuentium propria est (neque commmunis cum virentibus, vt nutritio) in naturali cordis calore consistit. hic verò sanguine & spiritibus seruatur. Sed dices, nondum videri hæc esse satis, vt anima in sanguine dicatur esse, neque sanè priùs videri esse posse satis pro dignitate explicata hæc verba quàm indicetur animam ipsam aliquo modo in eo esse. Certè hoc quoque indicari potest. nam nisi anima in sanguine spirituoso est, quo pacto possint in eo esse eius actiones? at verò sunt. nam quid est, quod ferueat per iram, fugiat per timorem, per mœstitiam pigrescat, per gaudium effundatur, per pudorem in faciem occurrat, quàm sanguis & vitales spiritus? necesse igitur est animam cuius sunt hi affectus, in sanguine esse aliquo modo, quo in nulla alia re, earum quæ ad corpus nostrum pertinent: siquidem nulla alia ita mouetur per animæ affectiones. si verò, vt indicatum est, non est sanguis ipsa anima, non est in eo animæ essentia, vt humanitas in homine, atque si ne animatus quidem est sanguis, non est anima in sanguine, vt in corde, cerebro, & aliis partibus, vt inquam in subiecto proprio: subit verò sanguis motus, qui primariò ipsius animæ sunt, est igitur in eo anima vt in instrumento proprio ipsius. dico autem vt in instrumento proprio ipsius: quia cùm sint duplices motus in animante quidam dicuntur esse corporis, vt ambulare, & clamare, quidam animi per se, vt irasci, gaudere, mœrere, timere, & erubescere: horum est sanguis cum spiritu fluens instrumentum proprium. atque ita anima in eo est modo quodam diuiniori, quàm in vllo alio instrumento: non quidem per informationem, aut per præsentiam, sed per potentiam, & operationem, quia nulla alia in re manifestiùs quàm in eo operatur, quin potiùs videtur ipse sanguis, animæ proprias operationes operari, esseque velut alia quædam anima corporalis & manifesta, exprimens suis actionibus, illam primã & veram animam, quæ per se est nobis ignoscibilis. Vigebis rursus dicens, fieri non posse, vt sanguis moueatur motibus animæ per se, nisi animatus sit, aut ipsamet anima, nunc verò videtur, motus illos subire per se. neque enim sanguis ita mouetur, quòd trahatur, pellatur, aut mittatur ab aliquibus corporis organis, sed quòd per sese sequatur imaginationem, quasi percipiens animæ ipsius conceptiones. Certè hæc admiranda sympathia sanguinis cum anima est, vt hæc percipit, ille mouetur. Indicat porrò ea res, diuinitatem quandam in anima animantium perfectorum, quæ sanguine prædita sunt, & illos habent animi motus, maiorem, quàm sit in rerum

Anima quomodò in sanguine.

Motus animalis duplex.

Sanguinis & animæ sympathia.

imperfectiorum formis: posse scilicet mouere, vi imaginationis, materiam deiunctam, & cuius actus ea non sit, illaque vti vt instrumentum proprio suorum motuum. hanc fortasse ob causam, Auicenna maiorem adhuc virtutem (vt par est) rationali animæ volens tribuere, putauit, posse eam hoc idem in materia extra corpus longéque consistente, circa omnem contactum Physicum, facere. Ea verò sententia non probatur. neque sanè sanguis ab anima, sine contactu mouetur, sed Mathematicè tangitur à viuentibus partibus: Physicè, hoc est, per virtutem ab anima: est enim, vt dictum est, anima in sanguine per operationem & virtutem. hanc ob causam, volens Deus Optimus Maximus, homines quàm maximè à cædibus, & iniuriis abstinere, curauit, vt à sanguinis effusione super terram, & esu, abhorrerent. estque hoc quodammodo simile symbolis Pythagoricis, quibus præcipiebatur aliquid, vt aliud insinuaretur, velut iubebat ille abstinere à fabis, quò abstinerent à comitiis. voluit verò Deus, vt sanguinis effusione tantùm vterentur ad expiationem animarum: vt quoad fieri posset, anima pro anima redderetur. nimirum sanguis est quodammodo altera anima, vt explicatum est Ex dictis facilè constat (de quo Theologi solent dubitare) animal neque perfectum, neque integrum sine sanguine futurum. quia erit in eo anima, impos actionum vitalium, vtpote propriis orbata instrumentis, sanguine inquam & spiritu. his de anima dictis, non intempestiuè, de corporis nutritione, & vitæ tutela, disseremus.

Animæ vis.

Animal non perfectû sine sanguine.

CAPVT VI.

Capite 3. Geneseos ita habetur, *Nunc ergo, ne fortè mittat manum suam, & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum, emisit eum Dominus de paradiso voluptatis, vt operaretur terram, de qua sumptus est.* His verbis apertè significari videtur, si Adamus vesci potuisset fructu arboris vitæ, futurum vt viueret in æternum. An verò id vlla ratio Physica ferat, examinandum. Viuentia omnia nutrione seruari, nisi nutrirentur, mox interitura, nutritionemque capi ex alimentis, adeò notum est experimento, vt dubitent Physici, an possit, eorum salua vita, nutritio intercipi, vel momentum temporis. Atqui, nutritio est nouæ substantiæ repositio, pro ea quæ continenter absumitur, quæ causa sit eius absumptionis, non adeò constat. Plurimi enim Philosophi, naturalem calorem

De ligno vitæ disputatio.

causantur

causantur, eundem scilicet qui nutritionis est causa: ergo calorem igneum, qui in nobis, leuibus ex causis, frequentur accenditur, & externas causas, quæ nos perpetuò afficiunt, consumptionem nostri facere affirmo: naturalem calorem contra, seruare & augere, verùm de hac quæstione alibi est mihi disputatum, modò nihil interest: siue enim naturalis calor veterem substantiam absumit, & nouam reponit: siue siccant corpora externæ causæ, & naturalis calor substantiam reponit, stat eadem dubitatio. Asserendum enim est, corpora viuentia, accessione eius substantiæ, quam accipiunt ex cibis, seruari: & cibos alios aliis esse meliores, plus ac melius nutrientes: alios deteriores, ac nutrientes minùs: & meliorũ vsu diutius seruari corpora, deteriorum verò, venire citiùs ad interitum. An verò cibi vllius bonitas sufficere possit, quò vllum viuentium, sine interitu, seruetur in æternum: an semper viuere, viuentium ex alimento naturæ repugnet: vel quòd eorum mortali vitæ mori intimum, ac necessarium sit: vel quòd ipsa ratio alimẽti vim tantam non admittat, id est, quod vertitur in controuersiam. si enim hoc natura rerum non fert, dicemus benedictionem fuisse in ligno vitæ, vt qui eius fructu vteretur, in æternum viueret, aut illud æternum, longum potiùs significare, quàm nunquam finiendum tempus. sin autem fert, dicemus fuisse naturam. primum quidem, ipsi viuentium naturæ non videtur repugnans, carere interitu: non enim nisi quia genita sunt. monstrauimus verò anteà, totum quoque mundum factum esse, & posse sine interitu seruari. porrò Galenus, qui in Physicis magnæ authoritatis censeri debet, genitum omne aliquando interiturum, nullam monstrationem habere posse, affimat, sed sola inductione probari. id verò si ita est, non repugnat ipsi geniti rationi, non mori. alioqui, illa ipsa ratio, qua non mori repugnaret, posset esse medium mõstrationis, qua colligeretur moriturum. Galenus meminit sophistæ cuiusdam Ægyptij, qui asserebat, homines non mori necessitate naturali, sed ignorantia faciendorum, atque de ea re scribere librum cœperat, quasi quis nunc affirmaret, fieri posse naturaliter, vt homines seruarentur in æternum si fructus ligni vitæ daretur copia, mori verò, quod is fructus ignoretur, aut iussu Dei, à Cherubim interdicatur. Multò minùs videtur hoc repugnare naturæ alimenti. quia alimẽtum nomen est materiæ, atque vt Aristoteles dicit, rei victæ non effectricis causæ, non enim cibus nutrit, quòd faciat aliquid, sed quòd mutetur in substantiam nutriti. in materia verò non desideratur virtus, neque facultas vlla, sed dispositio, & copia. velut igitur ignis, si suppeditẽtur ligna ardere apta,

Ciborum differentia.

Genita non necesse est interire.

nunquã deficiet, nec elychni flamma extinguetur, si suppetat oleum, ita viuere possit animal, si abundet idoneus cibus, aut saltem mortis causa non in ipso cibo sit, ab hoc enim quid petas aliud, quàm vt sit materia. Nihilominus videtur manifestum, naturaliter non posse non mori, quod viuit ex alimento, quocunque vtatur, vel hoc solo argumento, quòd nullum talium vnquam extitit, quod non moreretur, nam si numquam extitit, neque erit quidem, nam circulo semper redeũt tempora, & cùm circulari mutatione totus semper agatur mundus, eadem continenter abeunt & redeunt, neque est quidpiam eorũ, quæ naturaliter fiunt, quod non fuerit anteà: quod disertissimè dixit Ecclesiastes, c.1. his verbis. *Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. quid est quod factum est? ipsum quod faciendũ est. Nihil nouum sub sole. nec valet quisquã dicere: Ecce hoc recens est, iam enim præcessit in sæculis, quæ fuerũt ante nos.* Itaque quod nũquam factum est, nec erit quidem (id intelligo de rebus cõstantibus natura, non enim perinde est de casu, aut arte factis) quod verò nunquam fit, neque potest fieri naturaliter. nulla enim est naturalis potentia, quæ nunquam ad actum deducatur. igitur Philosophi vel hac sola ratione tenentur concedere, fieri non posse, vt quod viuit ex alimento, non moriatur, quòd nunquam factum est: atque eodem argumento constat, nihil eorum quæ naturaliter oriuntur, posse non perire. neque quidquam obstat quod de mundo dicebatur. mundus enim non est naturaliter ortus, sed factus à Deo, causa infinitæ virtutis, & libera, à qua extingui potest, seruabitur tamen eius bonitate. Natura verò, nihil eorum quæ facit, seruare potest, nisi tempus certum, quia finitæ virtutis est, neque libera causa. cæterum hoc argumento, posteriori solùm, vt dicunt Dialectici, indicatur, non posse fieri id de quo quæritur: qua tamen causa id fieri non possit, non explicatur. Quapropter, vt hoc quoque, si fieri potest, explicetur, aliunde petendum principium est. Non videtur autem aptiùs peti posse, quàm ab eo quod in obiectione quære batur. Cur scilicet ignis accessione materiæ possit in æternum seruari, atque ab eo, quantum agitur in eius natura cresceret in immensum. homo autem & planta non possit, vtcunque patiatur cibo, seruari, nisi certum quoddam & finitum tempus, neque comparare nisi certam & definitam molem. Huius si inuenta idonea ratio fuerit, simul habebitur & monstratio à priori necessarij interitus eorum quæ genita sunt. Constat verò, eius rei causam esse, indifferentia nutritionis viuentium & ignis. Ea est ignem, & alia inanima, neque augeri, neque nutriri nisi secundùm partes materiales: viuentia verò secundùm

Mortis necessitas.

Futura nunquam.

ſecundùm formales, hoc eſt, illa nutriri acceſſione partium magnitudinis, diuerſarum & diſſitarum à præexiſtentibus: hæc verò non ita, ſed alimento ita præexiſtentes in aſſumpto & commutato, vt non afferat nouas, ſed ſeruet veteres, aut etiam augeat. Atqui, per illam improp riè vocatam nutritionem, non tam ſeruatur idem corpus, quàm gignitur aliud & aliud, neque aliter exiſtens idem, quàm fluuius: per nutritionem verò propriam durat idem. quapropter in æternum ſeruari non poteſt, ignis verò poteſt. vt homo ſpecie idem, ſeruatur ſucceſſione multorum, ſed cur idem exiſtens, vt hic homo, aut hæc morus, non poteſt propria nutritione in æternum ſeruari, nondum diximus. incipiamus verò ab ipſius nutritionis ratione, ea eſt reparatio naturalis humidi quod intus perit, ex alimento, quod & cõmutatur, & penitiſſimè in partes alendas aſſumitur diſtributum, & affigitur, itaque humiditas naturalis continentet diſſipatur, alioqui non indigerent corpora alimento: non ambigitur autem an indigeant, ſed an id ſufficiat, vt non moriantur. Itaque indigent aliměto, & ſiccantur, ſiue à ſuo ipſorũ calore, ſiue ab externis cauſis, maximque ab aëre, qui, aut calore abſumit humorem, vt in æſtate, aut frigo re exprimit calidũ, cum quo abit & humor, vt areſcunt arbores præ frigore in hyeme, & res omnes flante Borea ſiccantur. vtcũque de hac quæſtione cenſeas, concedes ſiccari ſemper viuentium corpora, alimento verò fieri, ne areſcant citò, velut quæ deciduntur, & radicibus abſtracta, alimento priuantur ligna, ea enim videmus, humi iacētia, breui ſiccari, adeò vt non poſſint germinare rurſus, etſi humi figantur: quod eorũ mortis indicium eſt; moriuntur ergo deciſa ligna, breui ſiccata, nõ alia cauſa, quàm quòd priuentur alimento, non enim iugulantur, vt truncati homines, aut aliquid aliud patiuntur quod eis moriendi cauſa ſit (viuunt enim rami ſinguli, & germinant, ſi ante ariditatem figantur) ſed areſcunt quòd priuentur alimento. alimentum ergo reparando humidam ſubſtantiam, facit, ne areſcant corpora, alioqui breui, præ ſiccitate, interitura. ſi igitur humectatio ab alimento accedens, æqualis eſſe poteſt ſiccationi, quæ ab aliis cauſis obſtare vtique poterit, quominus corpus ſiccetur: ſi maior, facere vt etiam euadat humidius: ſi verò neceſſariò eſt maior motus, quem ſubit corpus ab externis, eo quem à cibo, neceſſariò ſiccabitur corpus ſemper, ac poſtremò morietur. alimentum verò, tantummodò obſtabit, ne tam citò. Atqui, maiorem motum eſſe quem cient externa, primùm quidem, experimento conſtat, quia multò citiùs ſiccatur deciſum lignum, & homo cibo priuatus, quàm reficitur rigatũ & cibatus. deinde,

Nutritio quorum fit.

Corporis exſiccatio.

Alteratio duplex. multis etiam rationibus videtur id esse necessarium. nam cùm eueniat, duobus modis alterare corpus, aut simpliciter alterando, aut gignendo substantiam alteram, constat illud faciliùs esse, ac citiùs fieri, hoc difficiliùs, & fieri tardiùs. nam faciliùs

Thapsia. ficces corpus, admouens thapsiam, aut euphorbum, aut ignem, quàm iubens vti cibis assis, & milio, aut eruo: & humectes citiùs balneo aquæ, quàm esu lactis aut ptisanæ: cùm ergo siccentur semper corpora externis; non ob substantiæ repositionem, sed alterata, humectentur verò à cibo, non aliter quam repositione substantiæ, necesse est lentiorem motum cieri à cibo, quàm ab externis. portò motus, qui incipit ad eodem ipso quod mouetur, non potest non esse tardior, quàm qui ab ipsa mouente causa incipit. quia cùm id quod mouet principium mouendi accipit, ab eo ipso quod mouendum est, operosior, & difficilior est motio. velut faciliùs est corpora calfacere igne, quàm thapsia: quia thapsia nō potest vrere, antequam à re ipsa vrenda calfacta sit: ignis verò nihil aliunde recipiens, statim vrit. Externæ causæ pleræque vi propria, & quà actu tales, siccant: alimenta non humectant, nisi conficiantur priùs ab ipso viuentis corpore. necesse est igitur humectationem à cibo tardiorem motum esse, siccatione ab externis, atque ob id, citiùs aut tardiùs tamen postremò viuentia omnia mori. Certè hæc, quæ proposuimus, verissima sunt, putà, maiorem & celeriorem esse motum, qui alterando agitur, & principium accipit à facultate, quæ actu inest causæ mouenti, quàm qui repositione substantiæ, & initium duci ab ipsius patientis actione. si conferantur æquales mouendi causæ: si verò conferantur inæquales, aliter potest euenire, nam magis calescet corpus affricata thapsia, quàm si moretur in tepente sole: & humectabitur magis, multo esu recentium vuarum, lactis, piscium, & lactucæ, quam modica lotione, nimirum conferuntur magnæ causæ cum exiguis. verùm si conferrentur æquales, eueniret semper, quod propositum est. Vnica igitur superest dubitatio. An possit cibus vllus esse tantò potentior humectando, quàm causæ omnes externæ siccando, vt eius motus illarum possit motui præualere, atque ita seruari animal sin einteritu: & an talis fortasse fuerit fructus ligni vitæ. non certè. nam externæ causæ, siccando absumunt partem substantiæ humidæ, necesse est ergo vt dum absumunt tantam, reliquam alterent secundum qualitatem, reddántque ficciorem & duriorem: cibus ergo aut reponet solùm substantiam humidam, aut reliquas etiam, & quæ supersunt, alterabit secundùm qualitatem si substantiam tantum reponit, quantumuis reponat copiosè, reddentur in dies

Motus difficultas & facilitas.

Ciborum differentia.

ficciores

ficciores partes animantis, atque ita quoque ibunt in interitum (vt certè fit) secundùm molles partes, & quæ abundanter reficiuntur, aliquando factæ humidiores: secundùm solidas verò, quæ ob siccitatem & soliditatem naturalem, siccantur multùm & reficiuntur exiguum, semper siccescentes sin autem cibus non reficit solùm, sed qualitati etiam obsistit, non nutrit solùm, sed etiam alterat, neque alimentum solùm est, sed etiam medicamentum; si verò est medicamentum, corpori sano morbum faciet, morbum verò faciens, mortem attulerit citiorem: sin autem corpus morbosum fuerit, ita quoque morietur. nulla igitur ratio est naturalis. qua possit corpus cibus quispiam in æternum à morte liberare. Quid ergo dicemus de homine semper victuro, nisi peccasset: & de fructu arboris vitæ, quo qui vesceretur, in æternum viueret. Certè homo nisi peccasset, nunquam fuisset moriturus, siquidem per peccatum intrasse mortem sacra canunt eloquia. tamen, etsi non peccasset, fuisset mortalis: non enim idem est; neque per peccatum factus est mortalis qui mortalis nō esset, sed moriturus, qui mortalis iam esset. Sed quo pacto non esset moriturus, qui esset mortalis; certè volūtate Dei, sicut de toto orbe etiam ex sententia Platonis dicebatur, extingui posse, & redigi in nihilum ex quo est factus, tamen voluntate Dei semper perseueraturum. ita quoque homo, qui mortalis erat, & redigi naturaliter poterat in suum cinerem, & voluntate Dei viueret semper, nisi peccatum obstitisset. non est itaque per peccatum factus mortalis, sed qui cum erat innocens voluntate Dei seruabitur, ob peccatum traditus est suæ mortalitati. quo modo mortalis cùm esset à morte præseruabatur, Deus scit, non possum apertè dicere; magnam verò partem eius præseruationis fuisse in fructu ligni vitæ, ipse dicit. duorum igitur alterum videtur consentaneum, aut fructum illum fuisse ciborum omnium, qui vnquam extiterint præstantissimum atque vim habuisse naturalem seruandi homines diutissimè. diutiúsque quam post peccatum, voluerit eos Deus viuere (significauit verò ita illud, *in æternum*, tempus longum, vt in multis aliis locis) Deúmque antequam id expleretur tempus, fuisse eos in vitam æternam translaturum: aut habuisse vim tribuendi vitam æternam. habuisse verò eam non natura, sed benedictione: nam cùm anteà monstratum sit, Deum habere vim infinitam, & nulli naturæ legibus teneri, atque adeò ipsam naturam nihil aliud esse, quam exiguum quendam diuinitatis fulgorem, quid obstat, quominùs possit, si velit, ipsis corporibus, quibus dedit naturam, facultatem aliam tribuere superiorem? vtrumuis igitur facere potuerit Deus, vtrum

Causarum externarum vis.

Immortalitatis argumentū. 1

Æternū pro lōgo.

vtrum videatur magis consentaneum, disputent Theologi, excedit enim id meum institutum. Hactenus mihi de mundi opificio, animæ immortalitate, & hominis, aliorumque omnium viuentium interitu dictum est: quod ad naturales vitæ fines spectat, adiiciamus.

CAPVT VII.

CApite 6. Geneseos: *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est, eruntque dies illius centum viginti annorum.* His verbis videtur significari, à temporibus Noë hominum vitam, Dei præcepto, quod oportet esse inuiolabile, ad centum viginti annos esse contractam. reclamat verò vita Abrahæ, qui vixit centum septuaginta quinque, & vxoris eius Saræ, quæ vixit centum viginti septem, & eorum filij Isaac, qui vixit centum octoginta, & nepotis Iacob, qui vixit centum quadraginta septem, ac multò magis eorum qui inter Noë & Abraham, vixerunt ferè 400. annos omnes. hanc ob causam quidam verba illa cap. 6. Geneseos interpretantur dicta, non de singulorum hominum vita, sed de totius mundi duratione vsque ad diluuium: itaque verba illa dicta esse ad Noë, centũ viginti annos ante diluuium, prædicique, non quantum posset vita cuiusque hominis produci, sed quantum superesset, vsque ad totius carnis internecionẽ, hoc est, vsque ad diluuium. Mihi verò non probatur ea interpretatio, sed dixerim potiùs, vsque ad diluuium, hominum vitas, Dei voluntate, fuisse multò longiores, in posterũ, eiusdẽ præcepto fuisse contractas ad centum viginti annos. neque verò hoc debet Philosophos deterrere, neque censendum, aut hanc breuitatẽ esse naturæ morbum, aut illam vitæ longitudinẽ, fuisse supra naturã. si enim, vt ipsi multis argumentis, neque ineuidentibus confirmant, Deus est actionũ omnium naturalium causa prima, necesse est naturã rerũ plus aut minus posse, vt ei Deus aspirat. Cur autẽ illa verba non possint ad diluuium pertinere, dicamus, primùm quidẽ quia non est reuelatum Noë tanto priùs. Iam enim habebat Noë filios, qui cum eo sunt ingressi in arcam, putà, Sem, Cham, & Iaphet, cùm ei est reuelatio facta: siquidem hæc sunt Dei ad illum verba: *Ecce ego adducam aquas diluuij super terrã, vt interficiam omnem carnem, in qua spiritus vitæ est subter cœlum, & vniuersa, quæ in terra sunt, consumentur, ponamque fœdus meum tecũ. & ingredieris arcã tu & filij tui, vxor tua, & vxores filiorũ tuorũ tecum.* Itaque

Explicantur verba supradicta.

cùm

cùm reuelatio est facta, habebat iam filios, qui etiam duxerant vxores. at verò erant quingentorum annorum Noë, cùm genuit Sem, Cham, & Iaphet, cœpit verò fieri diluuium ruptis fontibus & apertis cœli cataractis, anno sexcentesimo vitæ Noë. non ergo est prænunciatum diluuium centum viginti annis antequam fieret. quapropter non est illa legitima interpretatio. sed eum finem statuit hominum vitæ. Confirmatur hoc verbis Mosis, capite trigesimo primo Deuteronomij, qui causam reddens qua illum mori oporteret, neque posset ampliùs viuere, dicit, *centum viginti annorum sum hodie, non possum vltra egredi & ingredi.* Est itaque Dei iussu centesimus vigesimus annus vltimus clymactericorum, & quo longissima vita hominis concluditur. ante hunc est centesimus, clymactericus etiam ipse. nam decimo octauo capite Ecclesiastici dicitur, *Numerus dierum vitæ hominum, vt multum, centum anni.* neque immeritò dixi longissima, est enim alia vitæ productio, vt plurimis communis, ita longè breuior, cuius clymactericus vltimus est octogesimus primus, qui numerus constat nouies nouem. Breuiorem & pluribus communem vitæ periodum exposuit Dauid, dicens, *Vita hominis septuaginta anni, in potentatibus octoginta ampliùs labor & dolor* quos eodem vitæ fines, septuagesimum scilicet, & octogesimum statuisse Solonē, Diogenes Laërtius narrat. longissimam itaque periodum vitæ describit, quod modò enarramus, diuinum oraculum. Annos clymactericos, id est, scalares, vocauit antiquitas, quosdam, quibus obseruatum est, plurimorum vitas finiri, quòd sint illi anni, velut gradus quidam scalæ humanæ vitæ. hi sunt quasi fatales moriendi fines, non absimiles diebus decretoriis morborum. nimirum vt Plato in dialogo de Natura docet (quod ab eo accepit etiam Galenus) habent morbi suas ætates, similes ætatibus hominum, atque suos etiam naturales fines. vt ergo sunt duplices morbi: alij acuti, alij chronici, quorum vtriq; habent suos decretorios, non tamē eosdem, sed acutorum decretorij sunt dies impares, præcipuè septennarij: chronicorū vigesimi, vt sexagesimi, octogesimi, centesimi: ita sunt duplices vitæ productiones, quædam plurimis cōmunes, quædam paucis, iisque viuacissimis, contingentes. vtræque habent suos clymactericos, seu mauis dicere decretorios annos, prioribus quidem sunt, qui per septennia numerantur, & per nouennia, quorum præcipui sunt, quadragesimus nonus, qui constat septem septennis, & sexagesimus tertius, qui constat nouem septenniis: post hunc septuagesimus, quia decem septenniis: postremus octogesimus primus, quia constat nouem nouenniis. posterioribus sunt decre

Anni clymacterici.

Morborū ætas.

Dies decretorij.

Duplex vitæ productio.

decretorij, qui numerantur per decennia, vt centesimus, quorum postremus est vigesimus supra centesimum. neque certè huic numero exigua vis inest, neque vanum est in naturalibus rebus (etsi quibusdam videtur) numerorum habere rationem: siquidem fecit Deus omnia, in numero, pondere, & mensura. dignitas verò dicti numeri inde est, quòd constat tribus quadragenariis: quadragenarij verò quaternis decenniis: ternarius verò est primus numerus perfectus qui rationem habet formæ, & maris, & generationis, ac perfectionis, & indiuisibilitatis. quaternarius continet denarium, qui continet ternarium, binarium & vnitatem; vno verò & duobus & tribus & quatuor fiunt decem, decem autem sunt omnia. nulli enim hominum sunt, qui vltra decem numerent. itaque & quatuor sunt omnia. quare quaternius denariorum, hoc est, quadragenarius fit totum cum toto coalescente. totum verò est quod perfectum. hoc ergo ter redeunte, completur perfectissimum tempus, tribus perfectissimis numeris conflatum ternario, & quaternario, & denario. neque verò non indicat satis apertè diuina historia, hanc esse præcipuam perfectionem huius numeri, quòd constet tribus quadragenariis, in vita Mosis. Ea enim hos habuit tres articulos. Nam quadraginta annos moratus est in Ægypto, totidem fuit in Madian, totidem duxit populum per desertum. postremus itaque finis viuacissimorum est vigesimus supra centesimum: minùs viuacium, octogesimus perfectus, qui finitur octogesimo primo. Non ita tamen sunt hi humanæ vitæ fines, vt necessitate naturali moriantur, in illis omnes, neque possint vllo modo vlterius viuere, sed quòd plurimi intra eos moriantur, atque pauci quidam vlterius viuentes nullis iam rebus gerendis sint idonei. hoc verò ita esse intelligendum constat ex ipsis diuinis eloquiis. Psalmo enim dicitur: *Vita hominis septuaginta anni, in potentatibus octoginta, amplius labor & dolor.* Moses quoque loco cit. haud dixit, *centum vinginti annorum sum hodie. nō possum ampliùs viuere*, sed *non possum vltra ingredi & egredi* hoc est, laborare, & militiam exercere. itaque Deus dicens, erunt dies illius anni centum & viginti. haudquaquam ineuitabile moriendi tempus sanxit, sed viuendi fines, quasi qui iam gerendis rebus idoneus non sit, non ampliùs viuat. sed cum labore & dolore moriatur. neque verò quia non est statim à diluuio contracta adeò vita, sed qui inter Noë & Abraham vixerunt ferè omnes quatercentum, negandum est eam legem de vita non vltra 120. annos producenda, latam esse tunc. lata enim est reuera, obseruatúrque, atque obseruabitur semper, quandiu homines nascentur & interibunt.

Ternarij perfectio.

Quaternarij vis.

Pauci extra 80. annum sunt rebus gerendis idonei.

interibunt. non tamen statim lata obseruari cœpit, sed ob mũdi necessitatem, vsque dum in eam multitudinem, quæ replere posset terram, creuerunt, dispensatione diuina vixerunt diutius, vbi mundi necessitati factum est satis, lapsa est natura in constitutos à Deo fines. Itaque verba illa, *Erunt dies illius centum viginti annorum,* naturalem viuendi legem cõtinent: illa verò, *Crescite & multiplicamini & replete terram*, benedictionem, & legis illius dispensationem, quà, mundo iam hominibus pleno, cessante, manet, persistitque natura, in illa viuendi lege, neque ea in re ab antiquis illis seculis mutatio fit, vt sine vlla dubitatione constare potest, legenti Hebræorum, & Romanorum, & nostrorum monumenta. eædem enim omninò ætates, & iidem vitarum fines, antiquum verò est homines suum interitum deplorantes, censere cum suo seculo deterius agi, & superioribus inuidere, est verò hoc vt antiquum, ita & vulgare: nam eorum qui nullius manifesti morbi vi intereunt, perpauci non attingunt 70 annum: plerique talium attingunt octogesimum, rari quidam, nunc quoque superant centesimum.

CAPVT VIII.

Capite 6. Geneseos: *Cumque cœpissent homines multiplicari super terram, & filias procreassent, videntes filij Dei filias hominum quòd essent pulchra. acceperunt sibi vxores ex omnibus quas elegerant,* & paulo post, *Gigantes aute erant super terram in diebus illis, postquã enim ingressi sunt filij Dei ad filias hominum, illaque genuerunt, isti sunt potentes, à seculo viri famosi.* Aliæ sunt loci huius enarrationes non ineptæ, mihi verò multò magis arridet, vocari hîc dæmones filios Dei nam hæc est phrasis sacrarum literarum; siquidem c. 1. libri Iob ita habetur: *Quadam die, cùm venissent filij Dei, vt assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Sathan.* Itaque haud dubiè vocantur in sacris filij Dei, qui apud Platonẽ, Dij minores, aut dæmones: ita enim inducit Plato alloquentem Deum in Timæo, *Dij Deorum, quorum opifex & pater ego sum,* itaque dæmonum patrem se vocat apud illum Deus, & illos consequens est, vocare filios Dei, quid ergo? confirmamus ea quæ in sacris habentur libris verbis Platonicis ceu antiquioribus & potioribus? absit, sed suspicamur, Platonem multos sacrorum libros legisse, indéque transtulisse multa in suam Philosophiam, eorum pleráque non bene intelligens (neque enim poterat) illam ergo filiorum Dei appellationem, arbitror eum ex his locis accepisse: vt verò inducerer

Dæmones cur dicantur filij Dei.

duceret Deum alloquẽtem filios suos de rerum opificio commẽdantémque illis animalium, & hominis maximè formationem, deceptum esse illis verbis capitis primi Geneseos, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Videtur enim illic Deus alios alloqui, hortarí que ad hominis fabricam. quæ tamen verba diuinissimum continent sacramentum, quod ille non est assequutus, intellexit tamen, vt mihi videtur bene dæmones vocari filios Dei, sed si ita est, non exiguam dubitandi occasionem præbet hic locus. nam quî poterant dæmones admare mulierum pulchritudinem, & cum illis congredi? An est illis ea natura vt tanquam homines possint mulieribus potiri. & formosis delectari, magis quam deformibus; quid verò & homines possunt talibus congressibus generari, aliena quidem vidẽtur esse hæc omnia ab spiritali & incorporea substantia & natura adeò dissidente. videntur verò affirmare eloquia diuina non solùm natos esse homines ex illis congressibus, sed eos quidem potentes Gigantes, & à sæculo viros famosos, quasi Diis genitos. Omnis etiam Gentilitas celebrauit Heroas, hoc est semideos, natos scilicet ex fœminis & Diis aut viris & Deabus. atqui quoniam durabat adhuic in memoria hominum illorum, qui non longè aberant à diluuio Gigantum fama, viros omnes egregios censebant esse ab aliquo Deo, aut Dea genitos, vt Herculem à Ioue: Achillem à Tethyde, à Venere Æneam, deinceps & Alexãdrum ab Homone, hinc tam multæ fabulæ hinc tam multa adulteria ad Deos referebantur, quæ, quandoquidem dæmones illi colebant pro Dii, eósque vocabant Tethydem, Porcim, Saturnum. Rheam, Iouem, Iunonem, Cupidinem, & Venerem, vt apud Platonem legimus in Timæo, siquidem congredi cum mulieribus, & generare possunt, fortasse non erant prorsus fabulosa, & mentita: sed ex certis rerum euentibus orta. Multis etiam publicis testimoniis constat certissimè, hoc etiam sæculo deprehensas esse mulieres quæ dæmonibus sub hominum specie familiarissimè vtebantur, qui cum illis rem habebant, congrediebantúrque frequenter, vt cum propriis vxoribus: viros quoque quibus fæminea specie succumbebant dæmones: vocantúrque hanc ob causam tales dæmones alij quidem incubi, alij succubi, quos quidem ego (vt dixi) suspicor tam multis fabulis inter gẽtes dedisse principium, & incubos quidẽ Deorum, succubos Dearum peperisse opinionem sed quo pacto fieri possint hæc, considerandũ Platonici cẽsebant, dæmones animalia quædam rationalia & immortalia esse, corporũ tenuium, & aereorum, morum verò humanis similium, irasci enim & placari, atque

An dæmones mulieres ament & congrediantur.

Gigantum ortus. Heroes.

Dij gentium.

De dæmonibus incubis & succubis.

atque amicitias inire, & odia cum hominibus exercere. esse enim censet Apuleius (in quem Augustinus inuehitur 8. de ciuitate Dei) dæmones quorundam hominum osores, quorundam amatores, animo passiuo, hoc est, non tranquillo iudicio, sed ea animi affectione, quam vocamus amorem. vnde fit vt iuxta illa Philosophorum placita, sint lasciui, & delectentur ludis scenicis, & exoptent muliebres amplexus, & cantilenas amatorias, quibus sua ipsorum crimina decantentur. horum si vera esset opinio, sublata esset è medio prima dubitatio, diceremus enim, tales cùm essent, captos esse amore pulchrarum mulierum, atque hominum more, potitos earum amplexibus, & voluptate quam inde caperent. superesset solùm altera dubitationis pars, quî potuerint generare homines, homines cùm non sint. Cæterum Apuleij sententiam verum non esse, neque Philosophiæ consonam, vel ex primis eius rudimentis facilè intelligi potest. nam infra cœlestes orbes, nulla corpora esse possunt, secundùm se tota incorruptilia. dicunt vero illi, degere dæmones in aëre. prætereà, si dæmones, vt illi affirmant, habent corpora ex purissimo aëris, & sereno elemento coälita, nihil terrenæ soliditatis habentia, non possunt frui voluptatibus Venereis, quia voluptas Venerea ad tactum pertinet, tactum verò Plato æquè ac Aristoteles & Empedocles, & Galenus, & alij omnes Philosophi, attribuunt terræ, vt auditum aëri gustatum aquæ, visum igni, iuxta illud citatissimum Empedoclis carmen, *Sentimus terram tellure, liquore liquorem, aëre aëream substantiam, ignem quoque cernimus igne.* quod igitur corpus nihil habet terrenæ soliditaris, neque tactu sentire potest, neque capere Venereas voluptates. Si qua voluptate, ea maximè videntur potiri posse, quæ ex musico accedit concentu, quòd is sensus ad aërem pertineat quapropter videri possit alcui consentaneum, ob id Saülem, vt narratur 1. lib Regum, cùm à dæmone discerperetur, pulsante Dauide citharam, iuuari, quòd dæmon suauitate concentus placatus mitesceret. cæterùm neque hoc est Philosophiæ consonum, neque dæmones frui posse vlla alia voluptate corporali: nam fieri non potest auditio, quin verberatio aëris externi, in partem aliquam substantiæ sentientis transmitat. (quid enim refert innumeros colores esse oppositos, nisi crystallino humore recipiantur? aut quid interest illo humore recipi, an calceo, an vngibus extremis, aut pilis, nisi illa pars nostri esset, haberetque in sese sentiendi principium) quod si quæ pars substantiæ dæmonis verberationem ab aëre reciperet, distrahi vtique ea, discerpíque posset, quare & corrumpi. non

An dæmones generare possint.

Voluptas Venerea.

ergo secundùm se totos essent incorruptibiles dæmones, quin potiùs essent iam olim eorum plurimi surdi, ob patiendi assiduitatem, & excellentiam multorum sensibilium: atque cùm tandiu vixerint, fortasse iam essent surdi omnes: quare neque ita potiri iam possent ea voluptate. Dæmones itaque nulla corporali voluptate frui possunt, neque omninò sentire. corporum enim corruptibilium est omnis sensus: maximè tractus, cuius obiecta sunt qualitates commutatrices rerum omnium natura constantium, calor inquam & frigus, quidquid enim tactum habet, vim habet discretricé calidi & frigidi. non potest autem calorem sentire, quod non calescat, neque frigus, quod non frigescat. calescere autem aut frigescere nihil potest, quod corruptibile non sit, quia mutatio temperamenti via est ad interitum, & ea solùm pati possunt intemperiem, quæ ex talibus sunt concreta: concreta verò ex contrariis actiuis, dissolubilia sunt. Animalium ergo immortalium natura (si quæ essent talia) longissimè abesset à voluptatibus corporalibus, maxime à Venereis; non possent ergo dæmones talibus tangi, ne si corporales quidem essent, vt Platonici putauerunt: maxime cùm omninò sint sine corporibus, vt alio loco huius operis, concedente Deo, indicabimus. quid ergo superest ex hac disputatione? Certè, nullos magis, quàm Platonicos, à dæmonibus esse delusos: qui non intelligentes eorum vasticiem, quod in nequitiam oportebat referri, in eorum naturam, præter omnes Philosophiæ leges, referebant, & putantes vera esse, quæ dæmones mentiuntur, in falsas de eorum natura opiniones incidebant. nimirum, dæmones neque his neque illis figuris videri vnquam possunt, neque vllos mortalium amant, neque vlla corporalis pulchritudinis specie capiuntur, neque musicis concentibus delectantur, neque congredi possunt cum mulieribus multóque minùs generare. tamen hæc omnia simulant, miísque modis ementiuntur, vt nobis sese inserant, & ita à veri Dei cultu, & legum, tum diuinę tum etiam naturalis obseruatione, homines auertant qua arte, ante diluuium, totum ferè hominum genus reddiderunt belluis immanius, & absurdius. mulieres enim dæmonum factæ sunt concubinæ, *& omnis caro corruperat viam suã*. obliquè, vt suspicor, homines naturalis legis, præpostera congrediebantur. Sed & nunc, omnes malefici, necromantici & maleficæ illæ, quæ stryges, seu lamiæ vocantur (Hispanè *brusas*) tenentur hoc infami crimine conuictus cum dæmone. ineunt enim cum dæmonibus amicitias (proh dolor!) renuntiantes gratiæ Dei, & ignorantissimi hominum, figmentis delectantur, & sordidissimæ mulierum ex diabolicis illu

Dæmones nulla corporali voluptate fruuntur.

Intemperantes.

Platonici à dæmonibus delusi.

Lamiarũ cũ dæmonib. familiaritas.

illusionibus quærunt carnales voluptates. sed quo pacto hæc mentiantur dæmones, nondum aperimus. præbent se conspiciendos his aut illis formis, pulchris quidem aut turpibus, vt ex vsu illis est, ad eas quibus tunc temporis parant technas, corporibus hinc inde conquisitis ex circumfluo aëre, aut, quæ in illo voluuntur, corpusculis: aut nonnunquam etiam ne id quidem faciunt, sed corporis speciem, in solis hominis intuentis oculis confingunt, vt re vera homo nullum corpus videat, sed sibi videatur videre. vt autem congrediatur ac coëat, perinde facit, fictitia conflat corpora, aut velut oculos, ita tangendi organum deludit, passionem illi inferens talem, qualem à veris obiectis solet subire. ita verò constat mulieris corpus easdem voluptates capturum, ac si verissimus esset corporum congressus, res enim ipsæ non sentiuntur, neque animam attingunt, nisi per passiones propriorum instrumentorum sensuum has passiones si ementiri sciat dæmon, nihil refert ad sensus, voluptatem verarum an falsarum rerum obiectu id fiat. sed quo pacto generant; certè non generant, neque id dicitur in sacris eloquiis, sed *ingressi sunt filij Dei ad filias hominum, & illæ genuerunt.* Itaque illis ad eas ingressis, ipsæ genuerunt, & ex proprio semine, & ex seminibus hominum, quæ cùm petulanter in illa totius carnis corruptione effunderentur, receptabantur à succubis, & in vteros earum, quæ sese illis subdebant, immittebantur, ea celeritate, vt genitiuus spiritus non dissiparetur. iam verò, vt homines potentes, famosi pariter ac superbi, & nequissimi, ex turpibus illis congressibus nascerentur, naturali etiam causa arbitror euenisse. Ea verò est, quòd cùm dæmones mendacissimi, hanc de sese opinionem studerent ingerere, quòd generarent, curabant omni arte, vt grandes, robustissimi, ferocissimi, superbissimi, ac nequissimi nascerentur, vt parentum similitudini imputaretur. prætereaquam quòd tales illi vellent esse omnes homines, qua verò id arte efficere possent, dicam: immittebant in vteros, neque qualecunque, neque quantulumcumque semen, sed plurimum, crassissimum, calidissimum; spiritibus affluens & seri expers. id verò erat eis facile conquirere, diligendo homines calidos robustos & abundantes multo semine quibus succumberent: deinde & mulieres tales quibus incumberent: atque vtrisque, & viris inquam & fœminis, voluptatem solito maiorem afferendo. tantò enim abundatiùs emittitur semen, quantò cum maiori voluptate excernitur. poterant verò illi voluptatem augere, & titillando plurimùm, & imaginationi plurima ad rem facientia repræsentando. maxima enim pars Venereorum motuum

De congressu dæmonum cum mulieribus.

Quale semen dæmonum.

ab imaginatione fluit. quo fit vt religiosi viri, & Deo adeò deditì, vt imaginationem etiam compescant, eiusmodi motus nō præsentiscant. robusti ergo & grandes, vt nascerentur, ita poterant dæmones procurare. vt verò essent pessimi, poterant magica arte corrumpere semen, atque ad eam temperiem transferre, vt cum robore corporis, in omne vitiorum genus pareret propositionem, nimirum receptissimum ab omnibus illud Galeni, *Animi mores corporis sequi temperaturam*, his addiderint nugaces Astrologi potuisse dæmones ad illos congressus obseruare quosdam astrorum concursus & aspectus, qui tales homines nati essent gignere.

Venerei motus vnde.

Gigantes cur pessimi.

CAPVT IX.

CApite 9. Geneseos: *Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me & terram: cumque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus cœli, & recordabor fœderis mei quod pepigi vobiscum, & cum omni anima viuente, quæ carnem vegetat, & non erunt vltra aquæ diluuij ad delendam vniuersam carnem.*

De Iride multa.

Videri possit alicui hæc legenti, ante diluuium, & initum fœdus cum Noë, nunquam fuisse eum cœli arcum, quem Iridem appellant, sed tunc primùm, in signum fœderis, positum esse Dei iussu in nubibus; atque eo magis, quòd cap. 43 Ecclesiastici dicitur, *Vide arcum, & benedic ei qui fecit illum, valde speciosus est in decore suo, gyraui cœlum in circuitu gloriæ suæ, manus excelsi aperuerunt illum.* Quibus verbis videtur significari ipsius Dei esse opificium, potius quam naturæ. Ego verò non ita censeo, sed apparuisse etiam sæpe ante diluuium (neque enim deerat vlla naturalium causarum eius, cùm essent solares radij, oppositæ nubes) Deum verò, cum iniret fœdus cum Noë, & eius posteris, ac pacisceretur, non futurum iterum vnquam diluuium, quo inundaretur tota terra, iussisse Iridem signum esse: designasse verò eam potius, quam aliud quidpiam, eorum quæ in nubium regione apparent, vocanturque meteora, quia ea naturaliter mitescentium imbrium nota est, neque verò quia ipsa per sese, ac sua natura talis erat, nō erat apta vt signum talis fœderis statueretur à Deo, quinimò hac ratione potius fuit statuenda. Cùm enim Deus author ipsius naturæ sit, atque adeò ea tota fluxerit ab eius voluntate, atque ea virtus, quam vocamus naturam (vt alibi diximus) sit in rebus corpo

An Iris ante diluuium fuerit.

corporalibus quoddam velut vestigium diuinitatis, nihil magis consentaneum, quàm vt vtatur Deus ad faciendum, aut significandum aliquid in naturalibus, atque hæc cum eius voluntate & præceptis consonent. ipse enim à principio futura omnia præuidens, suo verbo totā condidit naturam. quid ergò mirum, si naturalia eo semper ductu decurrentia, quo ab illò principio dirigebantur, in illius præcepta & iussiones semper incidant? atqui, hic est plerunque suauissimus & ordinarissimus diuinarum iussionum concentus. tametsi aliquando (ratò quidem) vt euidentiùs hominibus suam diuinitatē ostendat, præter earum naturam, aliquid imperet rebus. nunc verò iuxta illius naturam iussisse, vt Iris signum esset mundi nunquam ampliùs imbribus delendi, ex eius naturalibus causis erit apertissimum. De cuius generatione, vt licet videre apud Galenum libello de historia Philosophica (hic liber Galeni est) non admodùm discrepant Philosophorum sententiæ. Nam etsi quodammodo euarient, omnes tamen postremò in hanc veniunt, esse colores quosdam apparentes, mistione splendoris Solis & opacitatis obiectæ nubis: apparere verò circulari figura, ob figuram Solis ipsius. semper enim apparet Iris ex aduersus Solis, repercussis scilicet eius radiis ab opposita nube: apparere verò tres illos colores, puniceū, viridem, & rubrum, quod ex splendido cum maiori opaco fiat rubrum. cum minori viride, cum minori adhuc puniceum. Igitur in exteriori ac superiori parte Iridis, quæ ad extremitatem, ac peripheriam nubis spectat, puniceum apparere: quòd ea parte tenuior ac minùs opaca nubes, radios minùs repellat, & meliùs penetretur, in interiori & inferiori contrarias ob causas apparere rubrū: inter hæc, ob mediocres causas, viridē: absolui verò hîc meritò totā hanc colorum differentiam triade, vt alia quæuis maioris & minoris differentia, principio, medio, ac fine. Metrodorus cùm Solis radij nubē intrarint, nubem viridem, radios purpureos apparere dicit. Sed hoc dicat vt lubet, illud inter omnes conuenit, fieri radiis solaribus nubem aliquatenus penetrantibus, aliquatenus repercussis. necesse est ergo apparere, vbi apparatus quidam est pluuiæ (alioqui aut nullæ sint nubes, aut eæ adeò tenues; vt more aeris penetratæ radios non repellant) is verò non adeò magnus, neq; pluuiæ ingentis. Si enim totum cœlum esset nubibus obductū, neq; vlla parte pateret Sol, nulli radij in oppositā cœli partē abirent: neq; si nubes obiecta, esset densa admodùm, penetraretur à radiis aliquatenus, sed tota appareret atra ob opacitatem. fit ergo Iris ab aduerso Sole mittente radios in nubē non dēsam, significat ergo naturaliter, quod & iussu Dei

Quomodò Iris generetur.

Tres Iridis colores quando fiunt.

imbrem nequaquam obruturum mundum. quî enim possit, cùm neque cœlum totum obductum nubibus sit, neque quæ adsunt, sunt valde densæ? verba Ecclesiastici suo loco enarrabuntur.

CAPVT X.

Capite 18. Geneseos, *Erant autem ambo senes prouectaque ætatis, & desiderant Sara fieri muliebria.* De Abrahamo & Sara cùm genuerunt Isaac, dicuntur hæc verba, quibus significatur, eius conceptionem fuisse portentosam, ratio verò qua hoc ita habet, naturalis est: nam ita est natura comparatum, vt neque senes generationi sint idonei, neque mulier, cui menstrua fluere desierint. Rectè autem dicitur, *erant autem ambo senes productaque ætatis, & desierant Sara fieri muliebria.* Si enim alter senex esset, vir scilicet, mulieri verò non desiissent fieri muliebria, aut etsi desiissent, non esset vetula, sed iuuenculæ adhuc desiissent præter naturam, & ob morbum, non esset mirabile gignere. nam senes ex iuuenculis gignere, quotidie euenit, etsi vetulas ex iunioribus, non ita mulieres enim quibus per ætatem defecerunt menstrua, concipere, neque ex senibus, neque ex iuuenibus possunt: quibus verò defecerunt per morbos, euenit non rarò senescentes concipere, antequam appareant. ergo senex centenarius ex muliere nonagenaria, non poterat naturaliter generare; eius verò causa non erat in viro (ille enim plures posteà filios genuit ex Cethura) sed in fœmina, cui ob senium defecerant menstrua. hæc ergo omnia physicè dicuntur, eorum verò ratio pendet ex menstruorum natura, & eorum causis. Menstrua vocantur euacuationes sanguinis, quæ singulis mensibus fluunt ex vulua. dicuntur hæc ipsa muliebria, quia solis mulieribus inter omnigenas fœminas fluunt: aut quia (vt inquit Aristoteles) nullis æquè atque his, huius causam esse constat, quia nullum animal æquè sanguineum est, atque homo: nam & inter ipsas mulieres, quæ maximè sunt sanguineæ illis maximè abundant. quòd vero homo sanguine magis abundet, meritò euenit, quandoquidem optimam præ cæteris habet temperiem, & ideò optimo succo generando maximè idoneam. causa itaque talis euacuationis sanguinis redundantia est, vt autem sanguis in fœminis, plus etiam quam in viris redundet, duplex est causa. altera necessaria, altera quæ posita est in fine. necessaria est, temperies frigida & humida, cutis densitas, & vita otiosa. temperies frigida, non quidem quòd ea plus eius succi generet quàm calida, sed quòd minus dissipet, humida cum humoris redundantia

Saræ sterilitas.

Mulieres quando concipere desinant.

Menstrua quid.

Duplex causa cur sanguis plus in mulieribus redūdet quàm in viris.

semper

semper coniuncta est, meritò ergo humida, & frigida(quæ tamen non admodùm frigida sit) habet redundantiam quæ non dissipetur, ac proinde euacuatione indigeat manifesta. densa autem curis, & otiosa vita, tollunt dissipationem succorum, & corpora replent. Causa quæ posita est in fine, est bonum prolis. nimirum oportuit talem esse mulieris naturam, vt redundaret sanguine, qui satis esset gignendo fœtui, & nutriendo infanti, ea enim est materia generationis fœtus, quæque sola, vt cēset Aristoteles, eius materia est, viro vim tantum & efficaciā præstante per semen: vt verò censent Medici, quorum sētentia hac in parte videtur probabilior, non sola, maxima tamen ac præcipua: quia ea & ortum primum præbet partium carnosarum, & nutritionem deinceps omnium. atque vt vir præstat efficaciæ plurimum, ita materiæ minimum. fœmina contrà, vt minimum efficaciæ, ita materiæ plurimum; præstat verò ea minimum, præter sanguinem. sanguis igitur mulieribus totam ferè præstat generationis materiam, & ob hanc præcipuè sunt illa fœcundæ. hoc ita esse apertè constat, quia neque gerentibus vtero, neque lactantibus fluunt euacuationes menstruæ, his, quia sanguis qui alioqui redundaret, abit in lac: illis, quia insumitur in fœtus generationem. neque enim causari possumus ing erentibus vtero, viarum defectum. sunt enim, præter eas, quæ alimentum fœtui deferunt, aliæ quædam venæ, in os vteri subeuntes, per quas citra fœtuum læsionem, raris quibusdam fluunt, etiam vtero gerentibus, vel quòd ipsæ redundent plurimo sanguine, vel quòd fœtus sint debiles. itaque fluunt menstruæ euacuatione, quibus sanguis redundat, & ea ipsa redundantia facit vt sint generationi aptæ, hinc fit necessariò, vt eo vitæ tempore solùm fluant, quo sunt aptæ concipere; atque vt concipere aptæ non sint, quibus fluere desierunt. nimirum incipiunt fluere mulieribus in initio pubertatis, quatuordecimo, quindecimo, aut vsque ad decimum septimum annum, quibusdam etiam citiùs aut tardiùs. Ita etiam desinunt non omnibus eodem tempore, sed ferè inter quadragesimum & quinquagesimum annum. Concipiunt itaque, cùm incipiunt sanguine redundare: desinūt, cum ob senium incipiūnt laborare sanguinis penuria. vt ergo antequam fluere incipiant, concipere non possunt, quòd materiæ copiam nondum habeant: ita neque postquam cessauerunt, quòd iam careant, eandem ob causam videmus, viragines quasdam, mulieres scilicet temperamento viris similes, quibus ob id menses, aut parcissimi aut nulli fluunt, steriles esse, quamquam profectò ne hæ quidem adeò absunt à concipiendi potentia, quàm senes, quibus naturaliter fluere desie-

Materia generationis.

Generationis efficiens.

Menstrua quibus sistentur.

Tempus mēstruorum.

Viragines mulieres.

desierunt: quia iuuenes in humidius transferri posse temperamentum quodammodo, monstrant Medici: senes verò non posse reiuuenescere, plus satis constat. neque certè alia ratione, cui cessauerunt iam naturaliter menstrua, concipere posset, quàm reiuuenescens nam præter causas infœcunditatis puellarum, & senum, quas in materiæ penuria posuimus, sunt aliæ nihilo minores, in ipsorum vterorum affectione, nimirum quibus nondum fluxerunt, nondum vterus dilatatus & satis capax est; quibus cessauerunt, siccus iam contractus & durior. est verò pars neruosa, quæ naturaliter nescit reuirescere. igitur haud dubiè fieri non potest, vt cui naturaliter desierunt muliebria, naturaliter concipiat. dico autem naturaliter desiisse cui fluebant anteà (quibusdam enim viraginibus, vt dixi, nũquam fluxerunt) neque ob morbum vllum, sed ob senilem siccitatẽ desierũt fluere. talem porrò fuisse Saram, cùm singulariter Dei beneficio concepit Isaac, constat cùm annorum esset nonaginta.

CAPVT XI.

TRigesimo capite Geneseos: *Tollens ergo Iacob virgas populeas virides, & amygdalinas, & ex platanis, ex parte decorticauit eas, detractisque corticibus, in iis quæ spoliata fuerant, candor apparuit. illa verò quæ integra fuerant, viridia permanserunt, atque in hunc modum color effectus est varius. Posuitque eas in canalibus vbi effundebatur aqua, vt cùm venissent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in aspectu earum conciperent, factumque est, vt in ipso calore coitus, oues intuerentur virgas, & parerent maculosa & varia & diuerso colore respersa. Diuisitque gregem Iacob, & posuit virgas in canalibus ante oculos arietum & ouium, vt in earum contemplatione conciperent. quando verò serotina admissura erat, & conceptus extremus non ponebat eas. Factáque sunt ea quæ erant serotina, Laban, & quæ primi temporis, Iacob.* Mirabilem quendam euentum continent verba hæc, quæ duarum nobis dubitationem occasionem præbent. prima est, quam ob causam contemplatio virgarum variegatarum in ipso calore coitus fœtus variegatos esse fecerit: secunda cur Iacob virgas eas gregi opposuerit, in matutino potiùs congressu quàm vespertino. An quòd in matutino congressu, quàm in vespertino contemplatio rerum oculis obiectarum plus valeat ad similium fœtuum ortum: an quòd is congressus fœcundior sit, an ob vtrumque. Nullus Philosophorum vnquam, huius euentus causam, in ipsum intuitum reiecit, sed in imaginationẽ, neque ob id factum esse quisquam putat, quòd in virgas oculorum

horũ acies intenta esset: sed quòd visio internos moueret sensus, atque gregis coeuntis imaginatio circa illa variegata versaretur. Itaque censent omnes, vel hoc vnico exemplo (quanquam multa alia narrantur his similia) maginationem rei cuiuspiam in ipso congressus tempore vim magnam habere, vt fœtus ei similes fiant, eius verò causa non est dictu facile. Si enim eiusdē facultatis esset de re aliqua cogitare, & generare, aut ad eandem corporis partem pertinerent, fortasse tolleretur aliquid admirationis: nunc verò facultas cogitādi ad animam pertinet sentientem, generandi verò, aut ad aliam animam, aut ad aliam animæ partem, aut vt Stoici dicebant, ne ad animam quidem, sed ad naturam porrò, facultas cognoscendi à Medicis omnibus collocatur in cerebro, gignendi in testibus, partibus adeò dissitis. itaque quod cognoscitur, concipirur sensibili animæ parte, cuius sedes cerebrum est, quod gignitur, vtero. quid habent hæc commune, vt iuxta mentis, aut sensuum internorum cogitationem, generatio variet? Imprimis constat imaginationem & generationem eiusdem esse animantis actiones, siue ab eadem anima fluant, siue à diuersis: atqui, quia facultates à quibus fluunt, eiusdem sunt suppositi, ad quod actiones omnes referuntur primo, tāta sympathia eorum est (vt & aliarum omnium facultatum, quibus gubernatur animal) vt mutuò sese ad actiones permoueant, & passiones. hinc fit, vt cùm genitales partes semine redundant, imaginatiō libidinosis scateat phantasmatis, ob corporis vitium, rursum etiam, vt cùm ob morbum animi imaginatio in rebus libidinosis volutatur, genitales partes, etsi alioqui non redundatent, turgeant, & irritentur, tantus est imaginationis & genitricis facultatis consensus. Porrò anima, quæ nihil aliud est, quàm essentia corporis animati, vt Aristoteles dicit secūdo de generatione animalium, quæ inquam tantùm est actus corporis, ab eo inseparabilis, huiusmodi est quæ sensitiua vt nihil potest agere sine corporali instrumento, ita neque pati. Si enim ipsa per sese aliquam haberet siue actionem, siue passionem, secundùm eam separari posset. nunc verò non potest: sed vt formæ ligni, aut lapidis, nihil euenit agere, aut pati, sed ligno ipsi: ita neque formæ equi, aut bouis, sed equo, aut boui. tametsi ergo dicimus, animam equi cogitare, imaginari, aut omninò sentire: abusiuè quodammodo id dicimus, quia ex anima id potiùs quam ex materia fluit propriè tamen dicitur, equum cogitare, imaginari, atque sentire & mouere sese sentire, atque vtcunque cognoscere, iuxta eam Philosophorum sententiam, quæ maximè probatur, quoddā pati est. id verò peti, nihil est aliud, quam animā ipsam

Imaginationis vis ad formandum fœtum.

Facultatũ sedes.

Facultatum sympathia.

Anima immortalis quid.

Brutorum opera.

quodam

Anima quodammodo omnia.

quodammodo fieri illud ipsum quod agnoscitur: quapropter anima quodãmodo omnia est, quia cùm omnia possit agnoscere, omnium quodammodo speciem potest recipere. non quidem recipit ipsa per sese, sed cum corpore: vt neque sentit per se, sed cum corpore, siquidem monstrauimus nullam eam habere per se, neque actionem neque passionem. igitur ipsum animal quod agnoscit, fit quodammodo, secundum partes etiam corporales, simile ei quod agnoscitur: non quidem secundùm partes corporales, quà corporales, materialesque sunt, sed quà sunt formaliter (vt dicunt) instrumenta sensuum. non enim oues ipsæ cùm contemplarentur variegatas virgas, fiebant variegatæ corporaliter, vt cernentibus tales viderentur: fiebant tamen quodammodo (quà scilicet secundùm sensuum organa, actu cognoscebant) variegatæ. itaque animal actu cognoscens, secundùm organa corporalia, fit spiritaliter simile rei quæ agnoscitur, quod autem gignit, facit sibi simile: nam hoc ipsum est gignere. si ergo quod actu agnoscit aliquid, est ei actu simile & quod gignit simile sibi facit, quod simul cõtemplatur aliquid, & gignit, gignet aliquid simile ei, quod cõtemplatur, quia tale est ipsummet. hoc autem vt eueniat, necesse est vt contempletur in ipso calore coitus, vt simul & generet & cõtẽpletur. non enim animal generat simile sibi, secundùm id quod fuit aut erit, sed quod est tunc actu. Sed dices, corporales species, quæ in animali cernuntur, vt magnitudinem, figuram, & colorẽ, meritò deferri cum semine, vtpotè materiali principio. istas verò, siue species, siue similitudines spiritales, etsi in corporibus sint, non videri posse ita deferri. certè istæ species, siquidẽ in organis corporalibus recipiuntur, vt indicatũ est, non possunt esse omninò spiritales, ad spiritalium verò naturam magis accedunt, quàm quæ cernuntur, quia sunt sensibilium quædam insensibiles effigies, atque cum spiritualiter quodammodo in generante sint, in eo quod gignitur, ob diuinam vim seminis, corporaliter imprimuntur.

Cognoscentis & cogniti similitudo, Fœtus similitudo.

Semen quodammodo anima.

Ea vis est, vt Arist. dicit accedendi ad omnia quod nihil aliud est, quàm semen esse, quod vim habet efficiendi membra omnia, animantis cuius est, veluti in semine humano, potentia sunt partes omnes hominis, quia omnes natum est facere, aut ex sanguine fœmineo, aut ex seipso: in equino eadem ratione sunt omnes partes equinæ. neque solùm est differentia seminum, secundùm differentiam generis, vt ex equino equina, ex humano humana fiant, sed & singulorum, vt semen Petri ad partes Petri natum sit accedere, potiùs quàm alterius. eam vim accepit ab anima generantis, potiùs quàm à corpore. factiuæ enim omnes facultates à forma fluunt, passiuæ à materia.

ria. quod ergo effectiuum in semine, est ab anima, & quod generat, secundùm animam potiùs generat, siquidem id facere est. generari verò à corpore formando primùm incipit, siquidem id pati est, & accipere. transfert ergo vim effectiuam generantis, quæ animæ præcipuè est, in corpus rei generandæ. Consentaneum est ergo vt ea potiùs deferat ex generante, quæ illi secundùm animam insunt, quàm quæ secundùm corpus, eáque in corpus potiùs rei generandæ transferat, quàm in animam. Igitur consentaneum etiam, vt in corpore geniti corporaliter fiat, quod in generante erat spiritualiter, quapropter fiet, vt ab albo animali nigrum cogitante, nigrum generetur, potiùs quàm à nigro, cogitante album. Ex dictis facilè constat, vim hanc & efficaciam cogitationis, in brutis potiùs esse quàm in hominibus. hominum enim mens diuina cùm sit, & separabilis, multa meditatur sine instrumento corporali, atque cùm corporali instrumento vtitur, vt illi minus hærens, minores illi infigit affectiones. itaque hanc imaginationis vim in prole permutanda, multò magis licet experiri in animantibus mutis, quàm in nobis, quo fit, vt quod de ouibus, animalibus insensatissimis, narratur, sit naturæ rerum maximè conforme. Animaduertendum verò, eam vim, non maribus solùm aut fœminis, sed vtrisque inesse, & tunc maximè tale aliquid euenturum, cùm contigerit vtrumque, marem dico & fœminam, in ipso calore coitus, de eadem re efficaciter cogitare, vt tunc contigit. Ita enim dicitur, *Et posuit virgas in canalibus ante oculos arietum, & ouium, vt in earum contemplatione conciperent.* Est verò hoc valde consonum illi Philosophorum sententiæ, quæ maximè probatur, & statuit, vtrumque parentem efficientem vim & materiam conferre ad generationem, vterque ergo cùm vim faciendi præstet, & amborum congressu vna quædam potentior causa fiat, vis permutandi imaginatione fœtum, vtrique inerit aliquatenus, euidenter tamen ea permutatio non fiet fortasse, nisi cùm contigerit ambos in eo congressus momento, eandem rem imaginari. Vt ergo exempla euentuum huic similium, multa non sint, duplex videtur esse causa. Altera quòd vtrumque in eadem imaginatione fortiter hærere, non nisi fortuitò & rarò accidit. Altera, quòd hoc in animalibus mutis, potiùs quàm hominibus, natum est fieri: quæ non possunt nobis suas imaginationes narrare. sunt nihilominùs nonnulla exempla. D. Aug. 18. de ciuitate Dei, c. 5. in hanc ipsam causam refert, quòd apud Ægyptios nunquam deficeret bos quidam, maculis quibusdam candidis insignitus, quem Apim vocabant, & pro Deo colebant. Censet enim dæmo

Generationis efficiens.

Exẽplar.

Dolores cur die tertio grauissimi.

fracturis fiunt, agens ad omnia vlcera, quin etiam ad omnes morbos sermonem transtulit: significans, vlcera omnia magna & notatu digna (exigua enim vlcera nullas solent afferre exacerbationes) solere diebus, tertio & quarto, fieri grauiora. Causam verò huius rei proximam ipse insinuauit, dicens, *Et quæ in inflammatione & sordes incitantur & quæcunque in febres tendunt.* nimirum, quia inflammationes & fluxiones, & febres, diebus tertio & quarto solent vulneratis partibus superuenire. prima enim die, qua quis vulneratus est, dolor tantùm esse solet ex ipsa carnis diuisione, dum vulneratur, aut particula tractatur Chirurgi manibus, à curatione verò citò conquiescit, cessante scilicet dolendi causa, quia dolor non fit cùm secta iam est pars, sed cùm secatur. Cùm enim dolor sit sensus rei corrumpentis, moueat verò sensum non facta iam, sed quæ fit passio, mox ac cessat externa causa, manet pars sine dolore, atque (nisi in paucis quibusdam, quos contingit esse paratissimos) sine febre, vsque dum noua alia causa dolendi aut febricitandi accedat, vsque dum scilicet, conuocata ad partem malè affectã fluxione, succrescat inflammatio, aut sordes multa, atque ob hæc nonunquam etiam febris. proxima itaque dicti euentus causa hæc est. cur autem non ante tertium superueniat fluxio, aut non diutiùs protrahatur (quæ prima propositæ dubitationis pars est) nondum diximus: neque verò Hippocrates dixit, neque Galenus in cõmentatione apposuit nisi fortè eam Hippocrates insinuauit dicens: *Non enim pertinet ad vlcera solùm, sed alios quoque morbos complures.* Nimirum eadem esse videtur causa in vlceribus, & in aliis omnibus morbis pendentibus ex materia, & habentibus exacerbationes (cùm vlcera non ob ipsam propriam essentiam, sed ob fluxiones exacerbentur) ea est natura humorum, qui commoti, & exagitati, morbos faciunt, & augent fiunt enim morborum circuitus, siue quotidiani, siue tertiani, siue quartani, cùm sunt in corpore partes quædam paratæ recipere, quædam mittere, apparatus recipientium est, dolor, aut debilitas: mittentium, multitudo succorum, aut vitiosa qualitas, vlcerata ergo particula parata est recipere, debilis enim est necessario, neque sine dolore; nisi ergo corpus reliquum vacuatissimum & purissimum esse contigerit (ita enim fortasse nùnquam redibunt magni dolores) nihil deest ad humorum influxus, ipsis verò seruantibus suas naturas, influet die secundo pituita. succus mitis, moderatus, miniméque imitans; tertia die bilis flaua. succus acer, mordax, & impensè calidus, cum quo ob dolorem, necessariò accurrit sanguis, paritque phlegmones & febres, quæ cùm mitescere intra diem non possint

Vlcerum exacerbationis causa & tempus.

Morborũ circuitus.

possint, sed cùm citissimè intra viginti quatuor horas, vt quæ à causis externis ortum habent, necessariò incidunt in diem sequentem, qui est quartus ab accepto vulnere. hæc itaque est causa qua vulnerum dolores solent die tertia exacerbari. atque eadem causa Chirurgi, vt Hippocrates monet, post primam seu admotionem labiorum, seu consutionem (vt res exiget) non debent vsque ad diem quartum vlcera irritare, neque aliter tangere, quàm leuiter, quæ inflammationem arcent, admouendo.

CAPVT XIII.

CAp.46. Geneseos: *Cunctaque anima quæ ingressa sunt cum Iacob in Ægyptum, & egressa sunt de femore illius, absque vxoribus filiorum eius sexaginta sex.* Hæc eadem verba repetuntur in initio Exodi. Egressos esse ex femore Iacob dicit filios & nepotes, qui ab eo geniti sunt. Causam habet ea phrasis naturalem, in hominum & genitalium partium compositione. nimirum vasa seminalia, quæ meliorem ac puriorem deferunt sanguinem in testes, vt in ipsis semen fiat, sunt venæ quædam, quæ ortæ ex venis, quæ in lumbis discisæ in crura iam descendunt, antequam in tres ramos, qui per crura decurrunt, distribuantur, recurrunt per femora in testes in viris, & in mulieribus in vterum. nā venæ quæ ex caua eo ferè loco quo siti sunt renes mittuntur in testes, sinistra quidem venit ex emulgente vocata, quæ serosum sanguinem in renem defert, atque ob id ipsa quoque serosam materiam in testem transfert: dextra verò non multò post exortum emulgentis quare ne ipsa quidem satis expurgatum defert sanguinem, saltem non adeò ac venæ, quæ multò post ortæ, ex ipsis femoribus recurrunt, quas ob id est verisimile, etsi non adeò multam materiam atque superiores, quia minores multò sunt, tamen præstare vtiliorem ad generationem fœcundi seminis, meritò ergo in sacris eloquiis generatio ad femora refertur. vt & Iacob in Iudæ benedictione dixit. *Non auferetur sceptrum de Iuda, neque dux de femore eius,* & hanc ipsam ob causam 5. cap. Numerorum, inter adulteræ maledictiones, illud præcipuè præcipiebatur sacerdos dicere, *Ingrediantur aqua multa in ventrem tuum, & vtero putrescente putrescat femur.* vt scilicet, *per quæ quis peccat, per eadem puniatur.* vt dicitur 11. cap. Sapientiæ.

Generatio ad femora refertur.

Seminis differentiæ.

Adulteræ maledictio

Venerei motus vnde. Gigantes cur pessimi.

ab imaginatione fluit. quo fit vt religiosi viri,& Deo adeò dediti,vt imaginationem etiam compescant, eiusmodi motus nō præsentiscant robusti ergo & grandes,vt nascerentur,ita poterant dæmones procurare. vt verò essent pessimi, poterant magica arte corrumpere semen, atque ad eam temperiem transferre,vt cum robore corporis,in omne vitiorum genus pareret propositionem,nimirum receptissimum ab omnibus illud Galeni, *Animi mores corporis sequi temperaturam*,his addiderint nugaces Astrologi potuisse dæmones ad illos congressus obseruare quosdam astrorum concursus & aspectus, qui tales homines nati essent giguere.

CAPVT IX.

CApite 9. Geneseos: *Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me & terram: cumque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus cœli, & recordabor fœderis mei quod pepigi vobiscum, & cum omni anima viuente, qua carnem vegetat, & non erunt vltra aqua diluuij ad delendam vniuersam carnem.*

De Iride multa.

Videri possit alicui hæc legenti, ante diluuiam, & initum fœdus cum Noë, nunquam fuisse eum cœli arcum, quem Iridem appellant, sed tunc primùm, in signum fœderis, positum esse Dei iussu in nubibus; atque eo magis, quòd cap 43 Ecclesiastici dicitur, *Vide arcum, & benedic ei qui fecit illum, valde speciosus est in decore suo, gyraui cœlum in circuitu gloria sua, manus excelsi aperuerunt illum.* Quibus verbis videtur significari ipsius Dei esse opificium, potius quam naturæ. Ego verò non ita censeo, sed apparuisse etiam sæpe ante diluuium (neque enim deerat vlla naturalium causarum eius, cùm essent solares radij,oppositæ nubes) Deum verò, cum iniret fœdus cum Noë, & eius posteris, ac pacisceretur, non futurum iterum vnquam diluuium, quo inundaretur tota terra, iussisse Iridem signum esse:designasse verò eam potius,quam aliud quidpiam, eorum quæ in nubium regione apparent, vocanturque meteora, quia ea naturaliter mitescentium imbrium nota est, neque verò quia ipsa per sese,ac sua natura talis erat,nō erat apta vt signum talis fœderis statueretur à Deo, quinimò hac ratione potius fuit statuenda. Cùm enim Deus author ipsius naturæ sit, atque adeò ea tota fluxerit ab eius voluntate, atque ea virtus, quam vocamus naturam (vt alibi diximus) sit in rebus

An Iris ante diluuium fuerit.

corpo

corporalibus quoddam velut vestigium diuinitatis, nihil magis consentaneum, quàm vt vtatur Deus ad faciendum, aut significandum aliquid in naturalibus, atque hæ cum eius voluntate & præceptis consonent. ipse enim à principio futurá omnia præuidens, suo verbo totá condidit naturam. quid ergò mirum, si naturalia eo semper ductu decurrentia, quo ab illo principio dirigebantur, in illius præcepta & iussiones semper incidant? atqui, hic est plerunque suauissimus & ordinatissimus diuinarum iussionum concentus. tametsi aliquando (raró quidem) vt euidentiùs hominibus suam diuinitatẽ ostendat, præter earum naturam, aliquid imperet rebus. nunc verò iuxta illius naturam iussisse, vt Iris signum esset mundi nunquam ampliùs imbribus delendi, ex eius naturalibus causis erit apertissimum. De cuius generatione, vt licet videre apud Galenum libello de historia Philosophica (hic liber Galeni est) non admodùm discrepant Philosophorum sententiæ. Nam etsi quodammodo euarient, omnes tamen postremò in hanc veniunt, esse colores quosdam apparentes, mistione splendoris Solis & opacitatis obiectæ nubis: apparere verò circulari figura, ob figuram Solis ipsius. semper enim apparet Iris ex aduersus Solis, repercussis scilicet eius radiis ab opposita nube: apparere verò tres illos colores, puniceũ, viridem, & rubrum, quod ex splendido cum maiori opaco fiat rubrum, cum minori viride, cum minori adhuc puniceum. Igitur in exteriori ac superiori parte Iridis, quæ ad extremitatem, ac peripheriam nubis spectat, puniceum apparere: quòd ea parte tenuior ac minùs opaca nubes, radios minùs repellat, & meliùs penetretur, in interiori & inferiori contrarias ob causas apparere rubrũ: inter hæc, ob mediocres causas, viridẽ: absolui verò hîc meritò totá hanc colorum differentiam triade, vt alia quæuis maioris & minoris differentia, principio, medio, ac fine. Metrodorus cùm Solis radij nubẽ intrarint, nubem viridem, radios purpureos apparere dicit. Sed hoc dicat vt lubet, illud inter omnes conuenit, fieri radiis solaribus nubem aliquatenus penetrantibus, aliquatenus repercussis. necesse est ergo apparere, vbi apparatus quidam est pluuiæ (alioqui aut nullæ sint nubes, aut eæ adeò tenues, vt more aeris penetratæ radios non repellant) is verò non adeò magnus, neq; pluuiæ ingentis. Si enim totum cœlum esset nubibus obductũ, neq; vlla parte pateret Sol, nulli radij in oppositá cœli partẽ abirent: neq; si nubes obiecta, esset densa admodùm, penetraretur à radiis aliquatenus, sed tota appareret atrá ob opacitatem. fit ergo Iris ab aduerso Sole mittente radios in nubẽ non densam, significat ergo naturaliter, quod & iussu Dei

Quomodò Iris generetur.

Tres Iridis colores quando fiunt.

imbrem nequaquam obruturum mundum, quî enim possit, cùm neque cœlum totum obductum nubibus sit, neque quæ adsunt, sunt valde densæ? verba Ecclesiastici suo loco enarrabuntur.

CAPVT X.

Capite 18. Geneseos, *Erant autem ambo senes prouectaque ætatis, & desiderant Sara fieri muliebria.* De Abrahamo & Sara cùm genuerunt Isaac, dicuntur hæc verba, quibus significatur, eius conceptionem fuisse portentosam, ratio verò qua hoc ita habet, naturalis est: nam ita est natura comparatum, vt neque senes generationi sint idonei, neque mulier, cui menstrua fluere debeant. Rectè autem dicitur, *erant autem ambo senes productaque ætatis, & desierant Sara fieri muliebria.* Si enim alter senex esset, vir scilicet, mulieri verò non desiissent fieri muliebria, aut etsi desiissent, non esset vetula, sed iuuenculæ adhuc desiissent præter naturam, & ob morbum, non esset mirabile gignere. nam senes ex iuuenculis gignere, quotidie euenit, etsi vetulas ex iunioribus, non ita mulieres enim quibus per ætatem defecerunt menstrua, concipere, neque ex senibus, neque ex iuuenibus possunt: quibus verò defecerunt per morbos, euenit non rarò senescentes concipere, antequam appareant. ergo senex centenarius ex muliere nonagenaria, non poterat naturaliter generare; eius verò causa non erat in viro (ille enim plures postcà filios genuit ex Cethura) sed in fœmina, cui ob senium defecerant menstrua. hæc ergo omnia physicè dicuntur, eorum verò ratio pendet ex menstruorum natura, & eorum causis. Menstrua vocantur euacuationes sanguinis, quæ singulis mensibus fluunt ex vulua. dicuntur hæc ipsa muliebria, quia solis mulieribus inter omnigenas fœminas fluunt: aut quia (vt inquit Aristoteles) nullis æquè atque his, huius causam esse constat, quia nullum animal æquè sanguineum est, atque homo: nam & inter ipsas mulieres, quæ maximè sunt sanguineæ illis maximè abundant. quòd vero homo sanguine magis abundet, meritò euenit, quandoquidem optimam præ cæteris habet temperiem, & ideò optimo succo generando maximè idoneam. causa itaque talis euacuationis sanguinis redundantia est, vt autem sanguis in fœminis, plus etiam quam in viris redundet, duplex est causa. altera necessaria, altera quæ posita est in fine. necessaria est, temperies frigida & humida, cutis densitas, & vita otiosa. temperies frigida, non quidem quòd ea plus eius succi generet quàm calida, sed quòd minus dissipet, humida cum humoris redundantia

Saræ sterilitas.

Mulieres quando concipere desinant.

Menstrua quid.

Duplex causa cur sanguis plus in mulieribus redūdet quàm in viris.

semper

ſemper coniuncta eſt, meritò ergo humida, & frigida(quæ tamen non admodùm frigida ſit) habet redundantiam quæ non diſſipetur, ac proinde euacuatione indigeat manifeſta. denſa autem curis, & otioſa vita, tollunt diſſipationem ſuccorum, & corpora replent. Cauſa quæ poſita eſt in fine, eſt bonum prolis. nimirum oportuit talem eſſe mulieris naturam, vt redundaret ſanguine, qui ſatis eſſet gignendo fœtui, & nutriendo infanti, ea enim eſt materia generationis fœtus, quæque ſola, vt cēſet Ariſtoteles eius materia eſt, viro vim tantum & efficaciā præſtante per ſemen: vt verò cenſent Medici, quorum sētentia hac in parte videtur probabilior, non ſola, maxima tamen ac præcipua: quia ea & ortum primum præbet partium carnoſarum, & nutritionem deinceps omnium. atque vt vir præſtat efficaciæ plurimum, ita materiæ minimum. fœmina contrà, vt minimum efficaciæ, ita materiæ plurimum; præſtat verò ea minimum, præter ſanguinem. ſanguis igitur mulieribus totam ferè præſtat generationis materiam, & ob hanc præcipuè ſunt illa fœcundæ. hoc ita eſſe apertè conſtat, quia neque gerentibus vtero, neque lactantibus fluunt euacuationes menſtruæ, his, quia ſanguis qui alioqui redundaret, abit in lac: illis, quia inſumitur in fœtus generationem. neque enim cauſari poſſumus ingerentibus vtero, viarum defectùm. ſunt enim, præter eas, quæ alimentum fœtui deferunt, aliæ quædam venæ, in os vteri ſubeuntes, per quas citra fœtuum læſionem, raris quibuſdam fluunt, etiam vtero gerentibus, vel quòd ipſæ redundent plurimo ſanguine, vel quòd fœtus ſint debiles. itaque fluunt menſtruæ euacuatione, quibus ſanguis redundat, & ea ipſa redundantia facit vt ſint generationi aptæ, hinc fit neceſſariò, vt eo vitæ tempore ſolùm fluant, quo ſunt aptæ concipere; atque vt concipere aptæ non ſint, quibus fluere deſierunt. nimirum incipiunt fluere mulieribus in initio pubertatis, quatuordecimo, quindecimo, aut vſque ad decimum ſeptimum annum, quibuſdam etiam citiùs aut tardiùs. Ita etiam deſinunt non omnibus eodem tempore, ſed ferè inter quadrageſimum & quinquageſimum annum. Concipiunt itaque, cùm incipiunt ſanguine redundare: deſinūt, cum ob ſenium incipiūnt laborare ſanguinis penuria. vt ergo antequam fluere incipiant, concipere non poſſunt, quòd materiæ copiam nondum habeant: ita neque poſtquam ceſſauerunt, quòd iam careānt, eandem ob cauſam videmus, viragines quaſdam, mulieres ſcilicet temperamento viris ſimiles, quibus ob id menſes, aut parciſſimi aut nulli fluunt, ſteriles eſſe, quamquam profectò ne hæ quidem adeò abſunt à concipiendi potentia, quàm ſenes, quibus naturaliter fluere

Materia generationis.

Generationis efficiens.

Menſtrua quibus ſiſtentur.

Tempus mēſtruorum.

Viragines mulieres.

desierunt: quia iuuenes in humidius transferri posse temperamentum quodammodo, monstrant Medici: senes verò non posse reiuuenescere, plus satis constat. neque certè alia ratione, cui cessauerunt iam naturaliter menstrua, concipere posset, quàm reiuuenescens nam præter causas infœcunditatis puellarum, & senum, quas in materiæ penuria posuimus, sunt aliæ nihilo minores, in ipsorum vterorum affectione, nimirum quibus nondum fluxerunt, nondum vterus dilatatus & satis capax est; quibus cessauerunt, siccus iam contractus & durior. est verò pars neruosa, quæ naturaliter nescit reuirescere. igitur haud dubiè fieri non potest, vt cui naturaliter desierunt muliebria, naturaliter concipiat. dico autem naturaliter desiisse cui fluebant anteà (quibusdam enim viraginibus, vt dixi, nũquam fluxerunt) neque ob morbum vllum, sed ob senilem siccitatẽ desierũt fluere. talem porrò fuisse Saram, cùm singulariter Dei beneficio concepit Isaac, constat cùm annorum esset nonaginta.

CAPVT XI.

TRigesimo capite Geneseos: *Tollens ergo Iacob virgas populeas virides, & amygdalinas, & ex platanis, ex parte decorticauit eas, detractisque corticibus, in iis quæ spoliata fuerant, candor apparuit. illa verò quæ integra fuerant, viridia permanserunt, atque in hunc modum color effectus est varius. Posuitque eas in canalibus vbi effundebatur aqua, vt cùm venissent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in aspectu earum conciperent. factumque est, vt in ipso calore coitus, oues intuerentur virgas & parerent maculosa & varia & diuerso colore respersa. Diuisitque gregem Iacob, & posuit virgas in canalibus ante oculos arietum & ouium, vt in earum contemplatione conciperent. quando verò serotina admissura erat, & conceptus extremus non ponebat eas. Factáque sunt ea quæ erant serotina, Laban, & quæ primi temporis, Iacob.* Mirabilem quendam euentum continent verba hæc, quæ duarum nobis dubitationem occasionem præbent. prima est, quam ob causam contemplatio virgarum variegatarum in ipso calore coitus fœtus variegatos esse fecerit: secunda cur Iacob virgas eas gregi opposuerit, in matutino potiùs congressu quàm vespertino. An quòd in matutino congressu, quàm in vespertino contemplatio rerum oculis obiectarum plus valeat ad similium fœtuum ortum: an quòd is congressus fœcundior sit, an ob vtrumque. Nullus Philosophorum vnquam, huius euentus causam, in ipsum intuitum reiecit, sed in imaginationẽ, neque ob id factum esse quisquam putat, quòd in virgas oculorum

lorũ acies intenta esset: sed quòd visio internos moueret sensus, atque gregis coeuntis imaginatio circa illa variegata versaretur. Itaque censent omnes, vel hoc vnico exemplo (quanquam multa alia narrantur his similia) maginationem rei cuiuspiam in ipso congressus tempore vim magnam habere, vt fœtus ei similes fiant, eius verò causa non est dictu facile. Si enim eiusdẽ facultatis esset de re aliqua cogitare, & generare, aut ad eandem corporis partem pertinerent, fortasse tolleretur aliquid admirationis: nunc verò facultas cogitãdi ad animam pertinet sentientem, generandi verò, aut ad aliam animam, aut ad aliam animæ partem, aut vt Stoici dicebant, ne ad animam quidem, sed ad naturam porrò, facultas cognoscendi à Medicis omnibus collocatur in cerebro, gignendi in testibus, partibus adeò dissitis. itaque quod cognoscitur, concipitur sensibili animæ parte, cuius sedes cerebrum est, quod gignitur, vtero. quid habent hæc commune, vt iuxta mentis, aut sensuum internorum cogitationem, generatio variet? Imprimis constat imaginationem & generationem eiusdem esse animantis actiones, siue ab eadem anima fluant, siue à diuersis: atqui, quia facultates à quibus fluunt, eiusdem sunt suppositi, ad quod actiones omnes referuntur primo, tãta sympathia earum est (vt & aliarum omnium facultatum, quibus gubernatur animal) vt mutuò sese ad actiones permoueant, & passiones. hinc fit, vt cùm genitales partes semine redundant, imaginatiò libidinosis scateat phantasmatis, ob corporis vitium, rursum etiam, vt cùm ob morbum animi imaginatio in rebus libidinosis volutatur, genitales partes, etsi alioqui non redundarent, turgeant, & irritentur, tantus est imaginationis & genitricis facultatis consensus. Porrò anima, quæ nihil aliud est, quàm essentia corporis animati, vt Aristoteles dicit secũdo de generatione animalium, quæ inquam tantùm est actus corporis, ab eo inseparabilis, huiusmodi est quæ sensitiua vt nihil potest agere sine corporali instrumento, ita neque pati. Si enim ipsa per sese aliquam haberet siue actionem, siue passionem, secundùm eam separari posset. nunc verò non potest: sed vt formæ ligni, aut lapidis, nihil euenit agere, aut pati, sed ligno ipsi: ita neque formæ equi, aut bouis, sed equo, aut boui. tametsi ergo dicimus, animam equi cogitare, imaginari, aut omninò sentire: abusiuè quodammodo id dicimus, quia ex anima id potiùs quam ex materia fluit propriè tamen dicitur, equum cogitare, imaginari, atque sentire & mouere sese sentire, atque vtcunque cognoscere, iuxta eam Philosophorum sententiam, quæ maximè probatur, quoddã pati est. id verò peti, nihil est aliud, quam animã ipsam

Imaginationis vis ad formandum fœtum.

Facultatũ sedes.

Facultatum sympathia.

Anima immortalis quid.

Brutorum opera.

quodam

Anima quodammodo omnia.

quodammodo fieri illud ipsum quod agnoscitur: quapropter anima quodãmodo omnia est, quia cùm omnia possit agnoscere, omuium quodammodo speciem potest recipere. non quidem recipit ipsa per sese, sed cum corpore: vt neque sentit per se, sed cum corpore, siquidem monstrauimus, nullam eam habere per se, neque actionem neque passionem. igitur ipsum animal quod agnoscit, fit quodammodo, secundum partes etiam corporales, simile ei quod agnoscitur: non quidem secundùm partes corporales, quà corporales, materialesque sunt, sed quà sunt formaliter (vt dicunt) instrumenta sensuum. non enim oues ipsæ cùm contemplarentur variegatas virgas, fiebant variegatæ corporaliter, vt cernentibus tales viderentur: fiebant tamen quodammodo (quà scilicet secundùm sensuum organa, actu cognoscebant) variegatæ. itaque animal actu cognoscens, secundùm organa corporalia, fit spiritaliter simile rei quæ agnoscitur, quod autem gignit, facit sibi simile: nam hoc ipsum est gignere. si ergo quod actu agnoscit aliquid, est ei actu simile & quod gignit simile sibi facit, quod simul cõtemplatur aliquid, & gignit, gignet aliquid simile ei, quod cõtemplatur, quia tale est ipsummet. hoc autem vt eueniat, necesse est vt contempletur in ipso calore coitus, vt simul & generet & cõtépletur. non enim animal generat simile sibi, secundùm id quod fuit aut erit, sed quod est tunc actu. Sed dices, corporales species, quæ in animali cernuntur, vt magnitudinem, figuram, & colorẽ, meritò deferri cum semine, vtpotè materiali principio. istas verò, siue species, siue similitudines spiritales, etsi in corporibus sint, non videri posse ita deferri. certè istæ species, siquidẽ in organis corporalibus recipiuntur, vt indicatũ est, non possunt esse omninò spiritales, ad spiritalium verò naturam magis accedunt, quàm quæ cernuntur, quia sunt sensibilium quædam insensibiles effigies, atque cum spiritualiter quodammodo in generante sint, in eo quod gignitur, ob diuinam vim seminis, corporaliter imprimuntur. Ea vis est, vt Arist. dicit accedendi ad omnia quod nihil aliud est, quàm semen esse, quod vim habet efficiendi membra omnia, animantis cuius est, veluti in semine humano, potentia sunt partes omnes hominis, quia omnes natum est facere, aut ex sanguine fœmineo, aut ex seipso: in equino eadem ratione sunt omnes partes equinæ. neque solùm est differentia seminum, secundùm differentiam generis, vt ex equino equina; ex humano humana fiant, sed & singulorum, vt semen Petri ad partes Petri natum sit accedere, potiùs quàm alterius. eam vim accepit ab anima generantis, potiùs quàm à corpore. factiuæ enim omnes facultates à forma fluunt, passiuæ à materia.

Cognoscentis & cogniti similitudo, Fœtus similitudo.

Semen quodammodo anima.

ria. quod ergo effectiuum in semine, est ab anima, & quod generat, secundùm animam potiùs generat, siquidem id facere est. generari verò à corpore formando primùm incipit, siquidem id pati est, & accipere. transfert ergo vim effectiuam generantis, quæ animæ præcipuè est, in corpus rei generandæ. Consentaneum est ergo vt ea potiùs deferat ex generante, quæ illi secundùm animam insunt, quàm quæ secundùm corpus, eáque in corpus potiùs rei generandæ transferat, quàm in animam. Igitur consentaneum etiam, vt in corpore geniti corporaliter fiat, quod in generante erat spiritualiter, quapropter fiet, vt ab albo animali nigrum cogitante, nigrum generetur, potiùs quàm à nigro, cogitante album. Ex dictis facilè constat, vim hanc & efficaciam cogitationis, in brutis potiùs esse quàm in hominibus. hominum enim mens diuina cùm sit, & separabilis, multa meditatur sine instrumento corporali, atque cùm corporali instrumento vtitur, vt illi minus hærens, minores illi infigit affectiones. itaque hanc imaginationis vim in prole permutanda, multò magis licet experiri in animantibus mutis, quàm in nobis, quo fit, vt quod de ouibus, animalibus insensatissimis, narratur, sit naturæ rerum maximè conforme. Animaduertendum verò, eam vim, non maribus solùm aut fœminis, sed vtrisque inesse, & tunc maximè tale aliquid euenturum, cùm contigerit vtrumque, marem dico & fœminam, in ipso calore coitus, de eadem re efficaciter cogitare, vt tunc contigit. Ita enim dicitur, *Et posuit virgas in canalibus ante oculos arietum, & ouium, vt in earum contemplatione conciperent.* Est verò hoc valde consonum illi Philosophorum sententiæ, quæ maximè probatur, & statuit, vtrumque parentem efficientem vim & materiam conferre ad generationem, vterque ergo cùm vim faciendi præstet, & amborum congressu vna quædam potentior causa fiat, vis permutandi imaginatione fœtum, vtrique inerit aliquatenus, euidenter tamen ea permutatio non fiet fortasse, nisi cùm contigerit ambos in eo congressus momento, eandem rem imaginari. Vt ergo exempla euentuum huic similium, multa non sint, duplex videtur esse causa. Altera quòd vtrumque in eadem imaginatione fortiter hærere, non nisi fortuitò & raro accidit. Altera, quòd hoc in animalibus mutis, potiùs quàm hominibus, natum est fieri: quæ non possunt nobis suas imaginationes narrare. sunt nihilominùs nonnulla exempla. D. Aug. 18. de ciuitate Dei, c. 5. in hanc ipsam causam refert, quòd apud Ægyptios nunquam deficeret bos quidam, maculis quibusdam candidis insignitus, quem Apim vocabant, & pro Deo colebant. Censet enim dæmo

Generationis efficiens.

Exẽplar.

Apis taurus. dæmones id fecisse, ad decipiendos Ægyptios phantasiam talis tauri, quam solam cerneret, vaccæ concipienti ostentantes: *Vt libido* (inquit) *eius attraheret, quod in eius fœtu iam corporaliter appareret.* quibus verbis nihil aliud potest Augustinus innuere, quàm quod ego explicui. nam libidinem vaccæ attahere, quod in eius fœtu deinceps corporaliter appareret, quid aliud sit, quàm vaccam in ipso feruore coitus spiraliter concipere formam, & speciem, quæ deinceps in fœtu corporaliter exprimeretur? Galenus quoque libello de theriaca ad Pisonem, narrat, mulierem quandam intuitu pulcherrimæ picturæ, pulchrum infantem ex deformi parente concepisse: *visu* (inquit) *opinor, natura imaginem transmittente*, quæ verba obscura admodum sunt: non enim explicar, quomodo visus imaginem trãsmittat naturæ, sed mihi dictum iam est. Quod ad alteram dubitationis partem attinet, his dictis, facilius sit explicare, videntur haud dubiè Iacob, vtraque causa, virgas in congressu matutino potiùs quàm vespertino, gregi obiecisse: quod scilicet eo congressu copiosior conceptio fiat, & quòd imaginatio in eo sit efficacior, nascuntur ambo hæc, & ex animalium victu, & ex natura temporis. Ex animalium victu, quia natura comparatum est, vt animalia omnia (præter pauca quædam in quibus, quia contrà faciunt, contrà etiam euenict, quod nunc dicimus) noctu dormiant, interdiu vescantur, & laborent. Coitus ergo matutinus est à somno, ante cibum, vespertinus à cibo ante somnum. quapropter manè semen concoctius est, & cerebrum in quo imaginatio præcipuè viget, expeditius, liberius, & magis fulgens. Somnus enim concoctionem ciborum maximè iuuat, & cerebri vapores absumit, vigorémque præstat animali vncatæ à Medicis facultati, cuius opera sunt, sentire & mouere. igitur & semen ob concoctionem meliorem, erit fœcundius, & imaginãdi vis, ob recentem refectionem spirituum (reficiuntur enim somno) & deneratione ẽ cerebri, erit efficacior. vesperi contra semen (vt neque alius succus) concoctionem tantam non acceperit, caput vaporibus ex ventre multis & crassis grauatum, & velut obtenebratum sit, & facultas longa iam vigilia defatigata euenient ergo contraria. Ex natura etiã temporis nascitur hoc idem. Nam vt veterrimis etiam Philosophis, & qui ante Hippocratem fuerunt est celebratissimum, & rationi maximè consonum, temporum differentia plurimùm valet ad mouendum animalium corpora, atque adeò res omnes alterationi subiectas. atque cùm astrorum motus, accessúsque & recessus, tempora varient, Sol præcipuè id facit. vnde euenit, vt diei cuiusque partis quatuor, manè, meridies, vesperum,

Congressus matutinus.

Somnij vtilitates.

vesperum, & nox media, quatuor anni partibus respondeant, veri, æstati, autumno, & hyemi. quia vt motum, quem Astrologi vocant proprium, toto anno complet Sol, ita quem vocant motum raptus, complet singulis diebus: atque vt motu illo accedit & recedit secundùm cœli amplitudinem, ita hoc secundùm longitudinem, & vt hyeme plurimùm à nobis abest, ita nocte media, & vt æstate proximus, ita in meridie, & vt autumno abit. ita vesperi, & vt vere venit, ita mane. est ergo matutinum tempus verno, & vespertinum autumnali simile. vt ergo corpora degunt vere salubertimè, & maximè valent, autumno insalubertimè degunt, & languent maximè, ita etiam summo mane, optimè, vesperi, pessimè habebũt, ad omnia quidem, maximè verò ad generationem: nam vere omnia oriuntur, autumno tabescunt, & intereunt. anima itaque & corpus sunt mane vegetiora quare & imaginatio erit fortior, & semen fœcundius vesperi contrà.

Anni partes.

Anni partium cum diei partibus comparatio.

CAPVT XII.

CApite 34. Geneseos: *Et ecce, die tertio, quando grauissimus vulnerum dolor est, arreptis, duo filij Iacob, Simeon & Leui fratres Dinæ, gladijs, ingressi sunt vrbem confidenter.* Cur vulnerum dolores soleant esse tertio die grauissimi, ad Medicum pertinet considerare. Dubitet verò hoc loco quispiam, an vniuersum ita habeat, fitque omnis vulneris dolor die tertio grauissimus, an illorum tantùm vulnerum, de quibus eo loco agebatur, præcisi inquam præputij: atque alterutrum horum sit, cur potiùs tertio quàm secundo, aut primo, aut sequentium aliquo. Hippocrates libello de fracturis, iuxta Galeni diuisionem commentario tertio, ita reliquit scriptum: *Tertio & quarto die vulnera omnia minimè sunt exagitanda, & vt in summa dicam specilli quoque omnes admonitiones vitandæ his diebus sunt omniaque alia quibus vulnera irritantur, in totum enim tertius & quartus dies in plerisque vulneribus exacerbationes parit, & quæ in inflammationes & sordes incitantur, & quæcunque in febres tendunt. vnde magni admodum momenti si quod aliud, documentum hoc est, nam quæ sunt in medendi arte grauissima, quibus id non sit commune? non enim pertinet ad vlcera tantùm, sed ad alios quoque morbos complures.* His verbis Hippocrates satis apertè docet, non in his aut illis, sed in omnibus etiam vlceribus solere dolores tertia & quarta die fieri grauiores, nam de vlceribus, quæ cum

Vulnerum dolores tertio die grauissimi.

Specilli quãdo vitandi.

fracturis

possint, sed cùm citissimè intra viginti quatuor horas, vt quæ à causis externis ortum habent, necessariò incidunt in diem sequentem, qui est quartus ab accepto vulnere. hæc itaque est causa qua vulnerum dolores solent die tertia exacerbari. atque eadem causa Chirurgi, vt Hippocrates monet, post primam seu admotionem labiorum, seu consutionem (vt res exiget) non debent vsque ad diem quartum vlcera irritare, neque aliter tangere, quàm leuiter, quæ inflammationem arcent, admouendo.

CAPVT XIII.

CAp.46. Geneseos: *Cunctaque anima qua ingressa sunt cum Iacob in Ægyptum, & egressa sunt de femore illius, absque vxoribus filiorum eius sexaginta sex.* Hæc eadem verba repetuntur in initio Exodi. Egressos esse ex femore Iacob dicit filios & nepotes, qui ab eo geniti sunt. Causam habet ea phrasis naturalem, in hominum & genitalium partium compositione. nimirum vasa seminalia, quæ meliorem ac puriorem deferunt sanguinem in testes, vt in ipsis semen fiat, sunt venæ quædam, quæ ortæ ex venis, quæ in lumbis discisæ in crura iam descendunt, antequam in tres ramos, qui per crura decurrunt, distribuantur, recurrunt per femora in testes in viris, & in mulieribus in vterum. nā venæ quæ ex caua eo ferè loco quo siti sunt renes mittuntur in testes, sinistra quidem venit ex emulgente vocata, quæ serosum sanguinem in renem defert, atque ob id ipsa quoque serosam materiam in testem transfert: dextra verò non multò post exortum emulgentis quare ne ipsa quidem satis expurgatum deferr sanguinem, saltem non adeò ac venæ, quæ multò post ortæ, ex ipsis femoribus recurrunt, quas ob id est verisimile, etsi non adeò multam materiam atque superiores, quia minores multò sunt, tamen præstare vtiliorem ad generationem fœcundi seminis, meritò ergo in sacris eloquiis generatio ad femora refertur. vt & Iacob in Iudæ benedictione dixit. *Non auferetur sceptrum de Iuda, neque dux de femore eius,* & hanc ipsam ob causam 5. cap. Numerorum, inter adulteræ maledictiones, illud præcipuè præcipiebatur sacerdos dicere, *Ingrediantur aqua multa in ventrem tuum, & vtero putrescente putrescat femur.* vt scilicet, *per qua quis peccat, per eadem puniatur.* vt dicitur 11. cap. Sapientiæ.

Generatio ad femora refertur.

Seminis differentiæ.

Adulteræ maledictio

CAPVT XIV.

CAp.3. Exodi: *Ait Moses ad Deum, Ecce ego vadam ad filios Israel, & dicam eis: Deus Patrum vestrorum misit me ad vos, Si dixerint mihi, quod est nomen eius? quid dicam eis? dixit Dominus ad Mosem, Ego sum qui sum; & sic dices filiis Israël. Qui est, misit me ad vos.* Itaque rogatus Deus quod sit nomen suum, respondit, *qui est*, Dauid quoque secundùm eundem spiritum Deum alloquutus inquit Psal 92. *à seculo tu es* atque adeò IESVS seruator noster, diuina authoritate, qua & deturbauit eos, respondit (quærentibus se, *ego sum*, sed cur potiùs dicitur Deus esse, *qui est*, quàm qui bonus, siquidem vt ipsemet dicit in Euangelio, *solus Deus bonus est*; aut quàm *qui sapiens*, aut quàm *qui fortis*, si quidem hæc omnia est æquè infinitè, & æquè primò? Certè huius rei causam à nullo meliùs accipies, quàm à D. Dionysio, c.5. de Diuinis nominibus, quod inscribitur de ente. illi ergo volo accepta referri, quæ à me dicentur in hac quæstione. Cùm dicitur, *qui est*, duo licet nobis intelligere. aut simpliciter qui est, aut qui semper est vtrouis modo intelligas, est maximè consentaneum, vocari Deum, *qui est*, potiùs quàm aliud quiduis. primo quidem modo, quia cùm Deus definiri, aut nominari non possit secundùm substantiam & essentiam propriam, quia ea à nullo viuentium agnosci potest, necesse est nominetur ex bonis, quæ creaturis communicat: quæ quidem omnia, quandoquidem creaturis non sunt simpliciter, sed quodammodo, necesse est esse in Deo modo quodam eminentiori: quoniam autem, etsi sint in Deo omnia æquè perfectè & primò, non tamen omnia æquè communicantur omnibus, sed quædam pluribus, quædam paucioribus, æquum est nomen tribui Deo, ab eo quod communicat omnibus; illud verò tantum est, esse. nam intelligere tribuit paucis, sentire aliquantò pluribus nutriri & crescere pluribus adhuc: esse verò omnibus. secundo autem modo dicitur Deus, *qui est*, hoc est, qui semper est, quia cùm alia omnia creatis rebus tribuat habere aliquatenus, omnia enim & sunt, & bona quodammodo sunt, tamen æternum esse nulli accidit, nisi soli Deo, vt mõstratum mihi est in initio huius operis. Coniunctis ergo vtrisque, dicitur Deus, *qui est*, quia esse omnibus rebus tribuit, & esse semper, sibi soli habet, nam aliud quiduis est aliquando ens, aliquando non ens, solus verò Deus simpliciter ac semper ens. hoc etiam assequuti videntur Philosophorum optimi. nam Arist. cap 4. lib.3. de Physica doctrina, Diuinum & Deum, asserit dixisse plurimos Philosophos, quod æternum,

Dei nomina.

Est, dupliciter dicitur.

Deus indefinibilis.

æternum, immortale, & nulli interitui obnoxium. Plato quoque in dialogo de Natura, ita disserit de Diuina essentia. *Dicimus de illa, est, erat, & erit, sed illi re vera solum esse competit.* Quapropter garrulitatem esse puto Platonicorum quorundam, affirmare, ex sententia Platonis, vnum & bonum esse priora ente, atque adeò Deum non dici ens, quia scilicet Plato in Parmenide, in suppositione prima dicit, *Nullo igitur modo est ipsum vnum*, & rursum. *Non itaque ita est vt sit vnum, esset enim iam ens & essentia particeps.* verùm quandoquidem ipsemet Plato loco citato ex Timæo dicit, *illi re vera solùm esse competit*, constat illum censere Deum esse re vera, non autem esse vt reliqua, quæ non re vera, sed quodammodo sunt, in tempore scilicet, & cōposita. Deus verò modo quodam eminentiori, & per se est extra omne tempus, & citra vllius essentiæ participationem, sed vnum & simplicissimum. quod nihil aliud est, quàm quod nostri Theologi dicunt apertiùs, ens dici analogicè de Deo & creaturis. ita verò dicuntur & alia omnia eius nomina, Vnum, verum, & sapiens: quia secundùm nullum illorum habet vllam communem essentiam cum re alia extra se, neque continetur in vlla entis Cathegoria. Omnia enim illa dicuntur de Deo æquè primo, & eminenter, quin potiùs sunt in eo ea omnia vnum. verùm dictis de causis, quas ex Dionysio accepimus, satius est Deum nominari per ipsum esse, quod ipsius Dei testimonio hoc loco constat. Esse verò legitimam Platonis enarrationem, eam quam diximus, cuiuis legenti dialogum illum patebit. non enim ille aliam causam adhibet, qua vnum non dicatur esse, quàm quòd esse tempus præsens contineat, & quòd ens participatione alicuius essentiæ fiat; illa verò duo non congruunt Enti vt vnum est, sed vt multa, quæ creata sunt. itaque Deus non est, vt sunt hæc: atque ipsum esse, vt de his & illo dicitur, non est vniuocum, vt verò Deus est, non accidit illi prius vnum & bonum quàm ens, alioqui nulla ratione minus esset vnum, quàm habens quædam alia aliis priora. sed in Deo adeò non est prius & posterius, adeò omnia illa nomina significant vnum, vt ne ratione quidem differant, nedum possint prioris & posterioris ratione differre. ita mihi videntur multi Platonicorum facere, ne intelligendo, vt nihil intelligant, qui parum abest quin dicant cum insipiente, *Non est Deus.*

Ente quæ priora.

Entis analogia.

CAPVT XV.

EXodi 15. *At ille clamauit ad Dominum, qui ostendit ei lignum, quod cùm misisset in aquas, in dulcedinem versa sunt.* Cùm hoc legimus magna subit dubitatio, an lignum in aquas missum, naturali quapiam facultate dulcedinem intulerit, an id voluntate Dei, & miraculo effectum sit, in figura maioris cuiuspiam sacramenti. atque plerisque hoc videtur probabilius, primùm quidem, quia nemo, neque Medicorum, neque qui naturalem historiam scripserunt, talem facultatem vnquam videtur agnouisse. neque facilè videtur dici posse, aut excogitari, quam passionem inferret id lignum aquæ, vt amaritudinem eleuaret, cùm præcipuè in Historia scholastica, ex sententia Hebræorum, dicatur id lignum fuisse amarissimum, & mottiferum; deinde, neque si talem vim habere potest lignum, potest ea in magnum flumen, aut ingentem locum vri, habet enim modum quemdam facultas omnis naturalis, cúmque secundum magnitudinem eius quod facit, & accipientis, non enim si magnes trahere potest ferrum, continuò possit trahere mentem ferreum, neque ferri exiguum quantuluscunque lapis, sed tantus tantum, omnes autem naturæ fines videtur excedere tantam aquæ molem, à ligno non maiori, quàm vt à Mose posset apprehendi, & in aquas mitti, tantam recipere alterationem nihilominus videtur necessarium fateri, secundùm naturalem aliquam facultatem, illud esse effectum, quandoquidem cap. 39. Ecclesiastici in confirmationem operum medicinalium, & virtutum medicamentorum, & commendationem artis dicitur, *Nonne à ligno indulcata est aqua amara.* Nisi autem naturali aliqua ligni facultate id factum esset, quale obsecro esset argumentum; certè tale, ac si diceres: magna vis medicinæ est, quia infusio aquæ benedictæ, & admotio Crucis, & reliquiarum Sanctorum, ad omnes morbus prodest. immò verò ob hoc ipsum dicent multi, opus non esse medicina: quod scilicet vita & mors, sanitas & morbus, penes Dei voluntatem esse videatur, non penes artem vllam. Respondent à contraria sententia Ecclesiasticum proferre illud exemplum, vt ex eo quod miraculosè Deus fecit per lignum, indicaret omnia etiam illa quæ naturaliter efficiuntur per creaturas, ad Deum esse referenda. Mihi verò videtur id exemplum indicaturum, non solùm à Deo esse tributas rebus virtutes, sed suspicionem etiam illarum, nullas omninò esse naturales ipsarum rerum, sed à Deo ipso effici quiduis, vt immisso

De ligno in aquas à Mose misso.

De medicina.

ligno in aquas factæ sunt dulces. quapropter censendum potiùs videtur, naturali aliqua ligni virtute effectum esse illud. iuuat plurimùm hanc sententiam, quòd Hebraicæ linguæ periti dicunt, iuxta suum idioma legendum potius fuisse, *Clamauit ad Dominum.qui docuit illum lignum*,quod quid aliud est, quàm docuisse illum ligni facultatem,& virtutem? Certè cùm Deus ostenderit Mosi lignum, quo aquas dulces efficeret, necesse est indicasse illi lignum tali præditum facultate,aut simul indicasse lignum, & illi tamen facultatem indidisse, cùm eam nullatenus haberet anteà, aut nulla facultate data ligno, ipsummet Deum, cùm iniectum à Mose est, aquas reddidisse dulces. hoc vltimum nihil penitus haberet cum medicina, neque vllum argumentum in artis laudem, aut fidem, capi posset. nam mera Dei voluntate res esset acta. supersunt igitur priora duo. Rursum si lignum tali præditum erat facultate,aut tali tantaque erat præditum, vt naturaliter, nihilque denuò apponente Deo, posset tantam, adeò amaram aquam,reddere potui aptam,aut eam Deus, naturalem alioqui ligni vim,noua quodam intuitu auxit,atque fortiorem fecit. Quod horum fecerit Deus, non possum vlla monstratione indicare. nam his omnibus modis solet in homines beneficia conferre atque qui dicet, Deum tribuisse ligno facultatem, qua anteà caruerit argumentum fidei artis medicæ, ita concludet. quandoquidem Deus tribuere potuit ligno facultatem adeò mirabilem, alterandi scilicet magna flumina,non est diffidendum quin herbis, lapidibus, ac metalis, alterandi nostra corpora dederit vires, vt scilicet,argumentum sit à maiori, multo autem firmius argumetum, & ad rem ipsam propiùs accedens sit, ab exemplo, ita scilicet,non est contemnenda medicina,quasi magnam vim non habeat transferendi ægrotantium corpora in pristinam sanitatem,maximas enim vires habent res quamplurimæ, multis modis afficiendi res alias. Exemplo est lignum, quod aquas amaras reddidit dulces. ob hæc mihi videtur magis consentaneum, lignum illud naturali vi aquas fecisse dulces. atque de ea facultate dixerim ego duorum alterum, aut esse secretricem aquæ,& exustæ terræ, similem ei qua acetum findens lac,serum secernit (nulla enim ratione meliùs possit aqua ex salsa dulcescere,quàm secreto sale,atque ita neque ex amara quàm secreris terræ valdè exustæ partibus, talium quippe admistione fit amarus sapor) aut esse tractricem partium amararum,gratia similitudinis(si modò credimus dicentibus fuisse amarissimum lignum)atque alliciendo ad sese, imbibendóque amaras quæ partes illam dulcem & potui aptam reddidisse. Crediderim Aquarum dulcedo.

sanè eam facultatem, quæcunque in ligno fuerit, plus solito tunc, annuente Deo, valuisse: velut medicamenta existimo nonnunquam, plus quàm aliàs, valere, ob gratiam Numinis, nimirum Deus prima causarum est, quare aliarum quæcunque ita mouere poterit, vt ipse exordiatur motum. ita enim euenit, in causis omnibus, quæ ordine positæ sunt.

CAPVT XVI.

Salis vsus in sacris.

SEcundo capite Leuitici: *Omnis oblatio, quæ offertur Domino, absque fermento fiet, neque quidquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio.* Paulò infrà, *Quidquid obtuleris sacrificij sale condies*, & rursum, *In omni oblatione offeres salem.* Mirum est, solenne fuisse, non solùm in veri Dei, sed etiam falsorum Deorum sacrificiis, sale vti, quod quidem intelliges ex Plinio lib. 31. c. 7. vbi de salis laudibus agens, inquit, *Maximè autem in sacris intelligitur eius authoritas, quando nulla conficiuntur sine mola salsa.* Quapropter suspicor eam consuetudinem fluxisse à primis illis nascentis mundi sacrificiis, quæ Deo Optimo Maximo offerebant, & inde in omnium gentium sacros ritus deriuatam esse, cõsentaneum enim est censere, falsos illos sacrorum ministros, à veris sacerdotibus accepisse eam consuetudinem, Dæmonibus id poscentibus, quóque maximè fieri posset, diuina sibi offerrentur sacrificia: potiùs quàm veri Dei cultores, falsorum ritus esse imitatos. Verum itaque esse fatemur, quod Plato in dialogo de Natura dicit: *Sal Deo amicum corpus.* quòd cum præsenti loco maxime congruit. poscit enim Deus in omni oblatione offerri sibi salem, quasi sibi gratum & amicum corpus. sed quo pacto potest salis corpus esse gratum, & amicum Deo potiùs quàm fermenti & mellis (quæ tamen duo respuit Deus) aut alterius cuiuspiam rei? videri possit alicui, esse vllam causam naturalem, velut fortè aliquam sympathiam, aut antipathiam diuinæ naturæ cum his, aut illis corporibus, ob quam his delectetur, ab illis abhorreat. quia & dæmones, qui sunt etiam incorporei, quibusdam corporibus allici, quibusdam fugari quasi experimento confirmatum affirmat omnis antiquitas. quin & vocati exorcistæ, suffitu rerum fœtidarum, vt caprini stercoris, & admotione rutæ, & hypericonis, quæ ob hanc causam fuga dæmonum appellata est, vtuntur. Tobias quoque suffitu exusti iecoris fugauit dæmonem, ídque præcepto Raphaëlis, eò vsque procedunt nonulli eorum, qui de dæmonibus sunt philosophati, vt eorum quosdam affirment rebus

Exorcistarum vis.

qui

quibusdam delectari, quas alij habeant exosas, itaque multorum sententia est, esse rebus incorporeis cum corporeis familiaritatem, aut dissidium. vnde fieri videtur posse, vt Deus quibusdam corporibus, plus quàm aliis, delectetur, cùm præcipuè quædam alia loca sacrarum scripturarum, hoc idem videantur innuere. nam in libro Iudicum capite nono ita est scriptum. *Nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines?* itaque innuūt sacra eloquia delectari Deum sale & vno, offendi verò fermento, & melle. quid sibi volunt hæc; aut quæ est causa? Dæmones quidem, ob hæc, & his similia censebant omnes Platonici, corporeos esse, & alios terreos, alios aqueos, alios igneos, aëreos alios: quòd illi huic, alij illi corpori habeant naturam propinquorum, & eò maximè delectentur. fiet sanè necessariò ex horum sententia, vt quia cum elementis his aut illis habent naturalem familiaritatem, cum concretis etiam quibusdam habeant sympathiam, aut antipathiam quandoquidem concretum quodcunque corpus, ad hoc aut illud elementum pertinet, vt multis in locis, præcipuè quarto libro meteorum indicatum est. Aristotelis quoque placitis mihi videtur consonum, nihil esse in rebus quod per se subsistere possit omninò incorporeum, præter primam causam. quia ille asserit omne, quod mouet moueri, vsque ad primam causam, quæ sola mouet & non mouetur; & nihil moueri quod non sit diuisibile & corporeum. Ex quibus assertionibus fit, vt prima solùm causa sit incorporea. Nam si omnis causa præter primam mouetur, & omne quod mouetur est corporeum, omnis causa præter primam corporea est. Omnium ergo Philosophorū placitis videtur consonum, Dæmones esse corporeos: quāquam id profectò verū non est. Nam aut haberent corpora elementaria, hoc est, naturæ corporaliū elementorum (terræ dico, aquæ, aëris, & ignis) participia, aut cœlestia, velut Aristoteles innuit secundo de Generatione animalium cap. 3. de animabus, quas velut substantias quasdā, separabiles eo loco imaginatur, disserens his verbis: *Sed enim omnis anima seu virtus siue potentia, corpus aliud participare videtur, idque magis diuinum, quam ea quæ elementa appellantur. Verum prout nobilitate aut ignobilitate animæ inter se differunt; ita & natura eius corporis differt. Inest enim in semine omnium, quod facit vt fœcunda sint semina, videlicet, quod calor vocatur, idque non ignis, non talis facultas aliqua est, sed spiritus, qui in semine spumosoque corpore continetur, & natura qua in eo spiritu est proportione respondens elemento stellarum.* Hæc Aristoteles. Sed, si dæmones elementaria haberent corpora, pati quidem possent ab his

Deus quibus delectari dicatur.

An dæmones habeant corpora.

corporibus quæ penes nos sunt, & voluptate ac dolore ab illis affici: si verò hæc, & corrumpi, essentque natura sua mortales, quod cuiuis videatur esse absurdum; sin autem haberent corpora cœlestia, aut cœlestibus hæc in re similia, quòd immortalia essent, essent ita quoque inalterabilia, & voluptatis & doloris incapacia, quia dolor & voluptas sensus quidam est, ille tristis, hæc iucundus. sensus verò actus, sine sensorij alteratione non est. igitur ponere corporales dæmones, nisi etiam ponas mortales, quò delectentur aut doleant obiectu rerum corporearum, superuacaneum est, & insufficiens, quapropter Apuleius libello de Deo Socratis, cuius meminit Diuus Augustinus octauo de ciuitate Dei, contradictionem inuoluit in dæmonum definitione, dicens, eos esse genere animalia, animo passiua, mente rationalia, corpore aerea, tempore æterna. genere enim animalia esse dicit, quòd corporibus constent & animis, animos verò eorum passiuos, quòd irascantur iniuriis irritati, & donis placentur, & gaudeant honoribus, ac denique eisdem, quibus hominum animi, perturbationibus agitentur. si verò animalia sunt, atque ita timore, mœstitia, & gaudio afficiuntur, non possunt non habere etiam corpora patibilia. nam motus huiusmodi corporales sunt, feruétque cor per iram, contrahitur per timorem & mœstitiam, effunditur gaudio. quòd si dicas in homine esse has passiones corporales, in dæmonibus verò pertinere ad solum animum, esséque aliud genus, iræ, timoris, mœstitiæ, & gaudij, fit vt illorum animi nullas actiones per corpora exerceat (quas enim potiùs quàm has?) quare non magis erunt illorum corporum actus, neque animalia efficient, quàm animæ intra testaceas ollas conclusæ: neque ex illis corporibus & animabus constarent supposita, cùm actiones non essent totius compositi: sed animæ ipsæ per se, essent supposita, corpora verò ferrentur ab animabus, vt vasa fictilia quæ ab inclusis animalculis transferuntur. præterea, si sunt corpore aerea, non possunt non habere contrarietatem cum terreis, & cum omnibus elementis, ac concretis corporibus communem materiam, quare & corruptilia necesse est sint. quòd si hîc quoque fingas aliud aeris genus, à corruptibili hoc quo suffundimur, diuersam, primùm quidem non est iuxta ipsius Apuleij mentem, siquidem quia aerei sunt dæmones, affirmat in aere & infra cœlum ipsos viuere. huius igitur aeris, quem incolunt, habebunt naturam, non alterius, quem non incolunt, hic verò corruptibilis est, & quæcunque eo constant, necesse est esse corruptibilia. Porrò, si alio aere impatibili cōstant, nullum habent sensum: quia sensus nullus ag. potest

Sententia Apuleij de dæmonibus.

poteſt quin proprium ſentiendi inſtrumētum patiantur à ſenſibilibus: inſenſibilia verò corpora non ſint animalia, neque problematum, quæ proponebantur, qui ſcilicet fiat vt quibuſdam rebus delentur, alias habeāt exoſas, reddita eſt vlla cauſa. ſatius ergo eſt exiſtimare, incorporeos illos eſſe, vt ſunt natura indiſſolubiles, quare Diuus Auguſtinus (vt hoc quoque dicam obiter) octauo de Ciuitate Dei, capite 15. vbi ita ſcripſit: *Abſit vt iſta conſiderans animus veraciter religioſus, & vero Deo ſubditus, ideò arbitretur dæmones ſeipſo eſſe meliores, quòd habeant corpora meliora.* vbi, inquam, hæc dicit Auguſtinus, ne putetur concedere dæmones habere corpora meliora, ſed negare hanc conſequutionem, habent corpora meliora, ergo ſunt meliores. porrò in verbis illis Pſalmi cēteſimi tertij, *Qui facis Angelos tuos ſpiritus, & miniſtros tuos ignem vrentem*, nomina illa ſpiritus, ſeu aer, & ignis ſignificant metaphoricè ſubſtantias corporeas magnæ virtutis, ac potentiæ, non tamen quòd verè aerei aut ignei ſint, nam præter dicta quantum, non eſt in ratione ubſtantiæ, ſed accidens quoddam illius, vt igitur eſt in rerum vniuerſitate ſubſtantia quanta, ſic etiam aliqua non quanta, ea autem non ſit ſolùm quæ incorporea & infinita; nam inter corporeum finitum & incorporeum infinitum, medium eſt incorporeum finitū, aut incorporeum infinitum. Corporeum infinitum eſſe omninò non poſſe, multis euidentibus argumentis indicauit Ariſtoteles. ſupereſt igitur vt ſit incorporeum finitum. Eſſe verò Deum virtute infinitum, indicatum mihi eſt in hoc ipſo opere; ſupereſt ergo præter ipſum, eſſe ſubſtantias aliquas incorporeas, eáſque finitas. Itaque cenſendum non eſt Angelos eſſe corporeos, neque ſuffitu torqueri, aut bonis odoribus allici, aut rei cuiuſpiam naturalis contactu dolere, aut delectari, nihil enim horum ſine contactu fert natura: contactus verò corporum tantùm eſt, ſed vanum eſſe ac ſuperſtitioſum quidquid eiuſmodi moliuntur exorciſtæ, mendaciſſimóſque dæmones hominibus illudentes, ea omnia mentiri. Multò minùs quiſpiam poſſit cenſere, Deum Optimum Maximum vlla voluptate ſenſus affici, aut vllo colore: ſiquidem omninum Philoſophorum conſenſu eſt incorporeus, & omninò immobilis, nullamque mutationem ſubiens: quà autem opera ſua ſunt, omnia amat, & nihil eorum, quæ fecit, odio habet; quia omnia ſunt valde bona, vt primo capite Geneſeos & 38. Eccleſiaſtici ſcriptum eſt. Quid ergo dicemus de ſale, corpore adeò Deo amico, & de vino quo lætatur, & de fermento & melle quæ interdicit in ſacrificiis, & de multis aliis corporibus, quæ in libris ſacris dicuntur, alia gratum,

Dæmones quibus alliciuntur.

Grata & ingrata Deo.

alia ingratum Deo odorem expiare? Certè nihil aliud, quàm substantias has corporales, res alias quasdam nobis indicare, quas prima adesse, partim abesse, oportet in sacrificiis. Nimirum sal symbolum esse videtur integritatis, & incorruptionis, ac proinde innocentiæ, contrà fermentum, corruptionis & impuritatis: vinum, charitatis: mel, voluptatis & deliciarum, quia sal, vt experimento constat, atque Aristoteles 26. sectione problematum docet, siccat, ac proinde incorrupta seruat quæcunque eo condita reponimus. fermentum verò nihil est aliud, quàm massa facta acidior: constar verò eum saporem ex rebus anteà integris, debilitatione naturalis caloris, & accessione caloris alterius præter naturam fieri, quæ alteratio corruptio est. Fit itaque ex massa fermentum, vt ex vino acetum, atque ita fermentat massam, augeri & rarescere faciens, vt acetum fermentat terram: quod opus refertur ad partes illas, quæ calorem præter naturam contraxerunt in illa corruptione. Adiicit præterea fermentum pani saporis gratiam, quod aciditaris illius moderatæ mistione facit, velut idoneo quodam condimento. Rectè hæc explicuit Plinius lib. 18. cap. 11. dicens, *Fermentū fit ex ipsa farina quæ subigitur, priusquàm addatur sal ad pultis modum decocta, & relicta donec acescat. vulgò verò (hic est hodie vsus) neque suberuefaciunt, sed tantùm pridie asseruata materia vtuntur.* Hæc Plinius. quibus docet fermentum acore & corruptione massæ, seu pultis fieri: salis verò admistione, prohiberi eam corruptionem, vt certè aliam omnem putrescentiam. Meritò ergo id, cuius natura & essentia constat corruptione, symbolum peccati est: quia corruptio & putrescentia via est ad naturalem cuiusuis corporis interitum, vt peccatum animi, & quod natura aptum est cohibere omnem putrescentiam, symbolum est iustitiæ, quæ tollit peccata: oportétque hoc adesse sacrificiis, illud abesse. Huc spectat quod Deus dixit ad Aaronem cap. 18. Numerorum, *Pactum salis est sempiternum eorum Domino tibi, ac filiis tuis.* Vocat enim pactum salis pactum sacrificiorum, quo pepigerat scilicet Deus, in æternum se daturum ius offerendi sacrificia Leuitis. vocat verò id pactum salis, id est, sacerdotij, quia à nulla oblatione aberat sal: aut, vt alij interpretantur, pactum salis, id est, pactum perpetuum, quia sal tollit corruptionem. porro mel symbolum deliciarum esse, ob dulcedinem, constat; delicias verò ingratas esse Deo, & deliciosos homines non præstare Deo grata sacrificia, constat etiam, quia, vt Aristoteles inquit secundo Ethicorum capite tertio, ob voluptatem res improbas agimus, & ob dolorem res posthabemus honestas. vnde fit, vt, vt qui Dei sit futurus amicus,

Sal cuius rei symbolum.

Mellis vsus.

Fermentum.

Pactum salis.

Mel cuius rei symbolum.

amicus, voluptatis contemptor, & doloris patiens esse debeat, aut contemptor vtriusque, ad amplexandum dolorem, & dimittendam voluptatem. amant ergo sacrificia salis incorruptionem & mordacitatem: respuunt verò fermenti corruptionem, & suauitatem mellis. hæc itaque Deus verus, has ob causas, circa sacrificia ita disponebat. Cacodæmones autem, vt diuinitatem simularent, Dei æmulatores in rebus quibusdam efficiebantur: non tamen in omnibus: quia non ferebat eorum nequitia, quin atrocia quædam à suis miserrimis mancipiis postularent, velut hominum cruorem, & viscera. Sed neque quod Tobias fecit, vt iecoris odore dæmon fugaretur, censeo esse naturale, sed eam benedictionem datam à Deo iecori, vt nunc datur aquæ. Contigisse verò illud etiam in figura, vt significaretur, exuendam esse concupiscentiam in sanctis connubiis. Iecur enim symbolum concupiscentiæ est. huiusmodi sunt omnia legis antiquæ præcepta: significant enim in sensu allegorico, aliud quàm in literali, quem modum docendi imitari sunt multi veterum Philosophorum, præcipuè Pythagoras, cuius adhuc extant symbola multa, quale est illud quod ad præsentem disputationem facit, *Salem apponito.* nimirum in rebus gerendis semper apponi iubebat salem, hoc est, prudentiam, & integritatem. Hieroglyphica etiam ratio scribendi, quam Ægyptij sacerdotes tenuerunt in sacris, similem continebat sapientiam. quam etiam in veti Dei cultu quadamtenus retineri videmus. nam est in templis Dei multus vsus ignis & aquæ; quia, arbitror, hæc hieroglyphicè munditiem indicant, causa verò qua indicent est, quòd hæc duo sint, quæ corpora omnia à sordibus mundent., quia verò emundandi corpora habent vim naturalem, benedictiones quoque emundatorias animorum, his præcipuè Deus tribuit, igni dico & aquæ. corporeis verò & incorporeis substantiis nulla naturalis est sympathia: nedum aliis rebus cum Deo: cui nihil cum illis est commune in essentia.

Dæmones quibus fugantur.

Iecur cuius rei symbolū.

Pythagorica symbola.

Ignis & aquæ vsus in sacris.

CAPVT XVII.

Leuitici cap. 11. ita scriptum est, *Et sus cùm vngulam non diuidat, non ruminat.* quatuordecimo autem Deuteronomij, *Sus quoque quoniam diuidit vngulam, & non ruminat, immunda erit.* Quod quidem multum diúque me torsit, non intelligentem, qui fieri posset, vt sus diuidere & non diuidere vngulam diceretur, vsque dum apud Aristotelem repeti

aper

apertissimam huiusmodi dissolutionem. Ille siquidem c.1.l.2. de Historia animalium, hanc animalium differentiam statuens ita inquit: *Quadrupedum autem quæ sanguine constant, eademque animal generant, alia multifida sunt, quales hominis manus pedesque habentur, sunt enim, quæ multiplici pedum fissura digitentur, vt Canis, Leo, Panthera; alia bisculæ sunt, quia forcipem pro vngula habent, vt oues, capræ, cerui, equi fluuiatiles: alia infissa sunt pede, vt quæ solipedes nominantur, vt equus, mulus. genus sanè suillum ambiguum est. Nam & in terra Illyricorum, & in Paonia, & nonnullis aliis locis, sues solipedes gignuntur.* Hæc Aristoteles. Ex quibus apertè constat, sues partim quidem findere, partim non findere vngulam, vtrosque tamen, & qui findunt, inquam, & qui secus, esse immundos, quia neutri ruminant. Alij igitur vtraque ratione immundi sunt, & quia neque ruminant, neque findunt vngulam, de quibus 11. Leuitici agitur, suntque Illyrici sues, alij altera tantùm, quia scilicet etsi findant vngulam, non ruminant. de quibus agitur 14. Deuter. suntque nostrates sues.

Suum differentia.

CAPVT XVIII.

Leuitici c.12. *Mulier, si suscepto semine peperit masculum, immunda erit septem diebus, iuxta dies separationis menstruæ. Et die octauo circuncidetur infantulus; ipsa verò triginta diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Omne sanctum non tanget, neque ingredietur in sanctuarium, donec impleantur dies suæ purificationis. Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menstrui, & sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Cumque expleti fuerint dies purificationis suæ, pro filio, siue pro filia, deferet agnum*, &c. cap.15. Leuitici, *Mulier, quæ redeunte mense patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur.* Mos circuncidendi Iudæis solùm erat antiquitus, nisi etiam fortasse sacerdotibus Ægyptiorum, vt Horus Apollo Niliacus in hieroglyphicis insinuat, dicens, Cynocephalum fuisse notam sacrificii, quia nascitur circuncisus. *Circuncisionem verò sacerdotes* (inquit) *magno studio peragebant.* quod quidem si ita erat, haud dubiè Ægyptij acceperunt ab Hebræis. Non enim Hebræi ab Ægyptiis, sed à pacto quod fecit Deus cum Abrahamo capite decimosexto Geneseos. Nisi etiam fortasse naturalis legis sacerdotes, vt signo quodam pietatis, circuncisione vtebantur, atqui Abrahami circuncisio noua non fuit, sed à Deo denuò probata, &

Circuncisio. Horus Apollo.

sanctificata. Vtcunque hoc habeat, consuetudo imponendi nomina die octauo plurimis aliis gentibus fuit. Causam naturalem reddit Aristoteles, capite vltimo libri septimi de Historia animalium, his verbis, Plurimi, antequàm exactus sit dies septimus, intereunt, & hanc ob causam tunc nomina imponuntur, tanquàm saluti iam pueri magis credamus. Itaque imponuntur nomina die octauo, quia antequàm exactus sit septimus, parum constat an fœtus sit perfectus & vitalis, an imperfectus, abortiuus, neque vitalis, exemplo fuit filius primus Dauid ex Bersabee, qui die septima mortuus est, vt secũdo Regnum narratur. Magnam vim esse hebdomadæ, in iis quæ ad fœtuum intra vterum formationem, & in lucem iam editorum vitam pertinet, Hippocrates probat multis in locis, maximè autem libello de carnibus, multis argumentis, statuens hanc assertionem, vitam hominis septem dierum esse: primùm quidem quòd septima dies certam firmamque iam perfectæ conceptionis notam præstet, quia, vt Aristoteles capite tertio libri nuper citati dicit, si in septimum diem intus (hoc est intra vterum) permanserit genitura, conceptum iam esse certum est. Atque vt Hippocrates loco citato affirmat, quod conceptum est, si intra septem excedit dies, nullam præ se fert delineationem, si verò post septem, in aquam immissũ, oculorum, oris, & pudendorum quandam non inevidentem delineationem ostendit. Hanc ob causam dicit Aristoteles, qui intra septem dies sunt, non vocantur abortsus, sed effluxiones. Nam ante septimum ne fœtus quidem, neque embrio putatur esse, sed semen. Itaque conceptio certa septem dierum est, & quod immissum in vterum, in certam firmamque conceptionem non peruenit, intra septem dies effluit & perit. Ita etiam recens natos dies septima probat, nam plurimi eorum qui vitales non sunt, intra hebdomadam pereunt. Adultis etiam hominibus est vita septem dierum, quia vt dicit Hippocrátes libello de carnibus. Si quis septem diebus nihil edere, aut bibere velit, plerique quidem in ipsis moriuntur, sunt tamen qui illos transmittunt, & tamen moriuntur. Ieiunum enim intestinum in his diebus concreuit, moriunturque etiam illi. Hanc ob causam ego indico, misisse Deum die sexta cibum Danieli in lacu Leonum existenti, ne scilicet, si septimam attingeret, periret fame. Nam etiam in his quæ miraculosè agit, habet Deus rationem aliquam naturæ, ne plura quàm opus sit eueniant miracula. Itaque & conceptio, & argumentum vitalis ortus, & duratio vitæ hominum sine refectione septem dierum est, vt certè mundi totius fabrica septimo die est conclusa.

Nominis octauo die imponendi ratio.

Septenarij ratio in vita.

Sine cibo quousque vita duret.

Hominis ortus quid imitetur.

In quàm plurimis enim rebus, hominis ortus mundi creationem imitatur, nimirum est microcosmos. Meritò ergo, atque iuxta hominum naturam, iussit Deus pueros die octauo circumcidi, quasi iam victuros. Interim iubet mulierem quæ peperit masculum, immundam esse septem diebus iuxta dies separationis menstruæ, hoc est, continere sese secundùm legem eius cui menstrua fluunr, quæ capite decimoquinto huius eiusdem libri scripta est his verbis, *Mulier, quæ redeunte mense, patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur.* Hoc quoque secundùm rei ipsius naturam præcipitur, quia hic etiam est finis fluxionis menstruæ naturaliter euenientis. Quæ enim vltra hebdomadam prorogatur,, symptomatica est, & morbi soboles. Quamquam enim, vt libello de superfœtatione dicit Hippocrates, multis rempus eius purgationis tres sunt dies, plerisque tamen, vt ipsemet dicit, multò plures, duplum scilicet, hoc est, vsque ad septimum, quo ea cessat, velut morbi etiam acutissimi Neque sanè vltra tres vel quatuor dies prorogari prærer naturam est, nisi etiam vltra septem prorogetur, tametsi multò salubriores & fœcundiores sint, quibus non vltra tres durat. esse verò potest etiam naturale, vsque ad septem, etsi minùs vtile. sed est etiam in naturalibus plus aut minus bonũ. Hoc verò ita habere, Hippocrates lib. 1. de morbis muliebribus docet, dicens: *Quibus verò in natura est, vt plures quàm quatuor dies purgantur, & menses valde multi prodeunt. hæ tenues sunt, & fœtus earum tenues, & emarcescunt.* Iraque optimus menstrorum finis, duorum, aut trium, aut ad summum quatuor dierum est: naturalium verò vltimus, septem. Meritò igitur mulier, quæ redeunte mense, patiebatur fluxum sanguinis, septem diebus separabatur, & ob hanc ipsam causam quæ pepererat masculum, septem diebus quasi immunda esse iubebatur. Circuncidebatur verò puer die octauo, quasi exactum iam esse septimum, magnam vim haberet ad v itæ securitatem: post septenarium verò maximam vim habent in affectionibus fœruum qui gerunrur vtero, & infantium recèns in lucem editorum, quadragenarij: atque vt intra seprem dies fieri diximus effluxiones seminis, cùm conceptio non perficitur: ita intra quadraginta plurimi fiunt abortus, ac corruptiones. Quod Aristoteles capite tertio, septimi de Historia animalium, his verbis dicit *Effluxiones vocãtur, quæ intra septimam diem corruptiones fiunt, abortiones autem quæ intra quadragesimum.* Et quidẽ plurimi fœtus intra tot numero dies deprauantur. Hippocrates quoque libello de partu septimestri ita scriptum reliquit: *Dicunt autem & abortus plurimos in primis quadraginta diebus fieri,*

Quadragenarij numeri in fœtu.

fieri, sed & reliqua conscripta his accidere in quadraginariis. Rursus paulò infrà eodem libello: *At verò quadragenarij primùm in fœtibus iudicant; quisquis enim primos quadraginta dies tramiserit, abortus effugit ex omni causa contingentes. plures autem fiunt in primo quadragenario abortus, quàm in aliis omnibus.* Itaque ex sententia Hippocratis & Aristotelis, quos hac in re sequutus etiam est Galenus, vt intra septem dies fiunt seminis effluxus. ita intra quadraginta abortus: atque vt recens nati solent intra septem dies perire, ita qui hos effugiunt, alium, eumque proximum periculi finem habent, quadraginta dies: atque vt supra septem dies contentum intra vterum semen esse, certa est conceptionis nota, cùm verò transit prægnationis quadragesima dies, abortus periculum maximum recessit: ita cùm recens natus (respondent enim vitæ principia principiis generationis) attigit octauum diem, homo iam vitalis est: cùm quadragesimum, robustior, viuacior, & sapientiæ iam particeps est. Indicio est, quòd eorum qui euaserunt, septimum multi moriuntur intra quadragesimum, à quadragesimo vero incipiunt iam pueri ridere, quasi firmiores iam facti, & sapientiæ quædam exordia ostentantes. Docet hoc Hippocrates in calce libelli de partu septimestri. Merito ergo, atque vt natura ipsa poscebat institutum est, vt puer die octauo circuncideretur, mater verò ingrederetur in Sanctuarium, illum Deo oblatura quadragesimo. Nimirum circuncidebatur die octauo, vt qui iam non imperfectus fœtus, sed homo vitalis esse cognosceretur. deferebatur in templum quadragesimo, vt qui magnum recens natorum periculum euasisset, & roboratus iam esset, & sapientiæ indicia per se ferret: interim, vt mater ante diem circuncisionis immunda esset, iuxta dies separationis menstruæ, dies septem iubebantur, quia id tempus est naturale menstruæ purgationis, ita inter diem circuncisionis & delationis in templum iubebatur manere in sanguine purificationis suæ dies triginta, quia tot dies solet durare expurgatio iis quæ mares peperunt. Quod facilè intelliges ex his Hippocratis verbis, quæ libello de natura pueri scripta sunt, *Atque hæc mihi de hoc dicta sint, & factus iam est puer, & ad hoc peruenit, fœmella quidem quadraginta & duobus diebus vt longissime, primam coagmentationem ac coarticulationem accipiens: masculus verò vt longissimè in triginta diebus: vt plurimũ enim hoc tempore, aut paulò breuiori, aut paulò longiori articulatio ipsis cõtingit. Nam & purgatio fit à partu vt plurimũ, in fœmellis quidem diebus quadraginta & duobus, atque hæc tardissima est, & perfecta: vacauerit autẽ periculo etiam si in viginti quinque diebus purgetur:* in

Abortus quando fiant.

Fœtus formationis tempus.

Expurgatio à partu.

in masculo verò purgatio fit diebus triginta, atque hac tardissima, & perfecta, circa tamen periculum fuerit mulier, etiam si in viginti diebus purgeret. Hæc Hippocrates, quibus docet tẽpus formationis pueris respondere tempori purgationis matri, atque quia mares in vtero citiùs formantur quàm fœmellæ, proinde & eas quæ mares pepererũt, purgari citius, esséque tempus formationis pueri, & purgationis eius quæ marem peperit triginta dies. Quod attinet ad purgationem eius quæ marem peperit, verissimum est, & iis quæ in lege Domini dicuntur maximè consonum. Quod verò attinet ad tẽpus formationis maris & fœmellæ, & ad æqualitatem temporis formationis fœtus & purgationis matris, neque admodùm firmum, neque certum est, sed contingit ita, & aliter. Neque hoc latuit Aristotelem aut Hippocratem. Nam Arist. cap. 3. libri citati, ita inquit: *Purgationes autem accidunt plurimis cùm conceperint ad tempus quoddam scilicet triginta dierum, maximè si concepta fœmina est, quadraginta si mas. A partu etiam purgationes eodem numero dierum consequi volunt, quamquam non æquè ita diligenter eueniunt.* Hæc Aristoteles. Locus haud dubiè corruptus est, legendum enim *triginta dierum, maximè si conceptus mas est: quadraginta si fœmina.* Nam dicit tempus expurgationis à partu, æquale esse tempori expurgationis, quæ fit initio conceptionis, constat verò iuxta omnium sententias longiorem expurgationem esse à partu fœmellæ, quàm masculi. At verò Aristoteles non admodùm certam esse eam expurgationis cũ expurgatione æqualitatem, dicit: *Quare neque formationis fœtus cum expurgatione à partu, adeò exacta erit æqualitas.* Videtur enim tempus expurgationis, quæ initio conceptionis fit, respondere tempori formationis, quanquam neque hic erit adeò certa æqualitas, vt neque in tempore toto prægnationis mulieribus, neque in vllis eius partibus firmum quidquam ac certum est. Quapropter Aristoteles paulò infrà inquit: *Mares magna ex parte circa quadragesimum diem, dextro potiùs latere mouentur: fœminæ sinistro, circiter nonagesimum. Nihil tamen certi in his affirmare licet. Sed enim hac, & reliqua huiuscemodi, vt differunt eò quòd magna ex parte, & eò quòd magis ac minùs accidit, sic accepimus.* Hæc Aristoteles. Hippocrates quoque libello de alimento, cùm recensuisset multa variaque partus tempora, & formationis, motus, & editus tempora, & eorum proportiones, adiecit, *Non est, & est*: insinuans nihil eorum esse perpetuum, sed quodcunque fieri posse, ita aut aliter. Verba verò Hippocratis sunt hæc: *Ad figurationem soles triginta quinque, ad motum septuaginta, ad perfectionem ducenti & decem. Alij tradunt formam*

Expurgationis à partu maris & fœmellæ differentia.

Quo tempore fœtus in vtero mouetur.

formā quadraginta quinque, ad motum septuaginta sex, ad exitum ducenti & decem Alij sic ad formam quinquaginta, ad primum saltem centum, ad perfectionem trecenti. Alij sic, ad discriminationem quadraginta, ad transitum octoginta, ad elapsum ducenti quadraginta, non est, & est. His verbis Hippocrates, vt in commentatione eius loci explicuimus, narrat multas Medicorum sententias de tempore partus naturalis, & de temporibus quibus fœtus formationem acciperet, inciperet moueri, & exiret in lucem, ac de proportione temporum, quibus illæ mutationes insignes contingerent, eisque narratis, dicit, nihil in illis esse perpetuum, sed posse fieri quodcunque illorum, & non fieri. Hoc idem docuit libro secundo de morbis popularibus sectione tertia, easdem sententias narrans. Nimirum, vt Aristoteles dicit capite quarto citati iam sæpe libri; cùm cætera animalia omnia, singulari ac simplici modo partum suum perficiant. certum enim pariendi tempus statutum est singulis generibus, homini vni datum multiplex. Nam & septimo mense, & octauo, & nono parere potest, & quod plurimum decimo, nonnullæ etiam & vndecimum tangunt. Itaque consensu probatissimorum auctorum constat neque partus muliebris, neque mutationum insignium quæ fœtui accidunt, formationis dico, & motus, esse simplex & statutum tempus, sed varium & multiplex. Neque solùm homini non est certum tempus horum, sed neque sexui vlli. Nulla enim est sexui nascendi differentia siue inquam mas sit, siue fœmella. Nam tametsi Aristoteles dicit, fœminam sæpius in vndecimum mensem incidere quàm marem, huncque sæpius fieri septimestrem, tamen experimentum repugnat: adeoque minus certi quidquam est in rebus quàm veteres putarunt, vt nostro sæculo nata sit fœmella haud dubiè quinquemestris, quæ adhuc viuit, plusquam duodecim iam annos nata, cuius gracilitas ac tenuitas maior quàm mulieribus esse consueuerit, indicat, certam esse de eius ortu fidem, præter quam quod multis domesticis, neque ineuidentibus argumentis constitit: vsque adeò in Physicis alterationibus vix quidquam est omninò aut impossibile, aut necessarium. Quid ergo, an nihil est in rebus quæ ad fœtus & puerperas spectant certum, ac firmum? sanè nullum est tempus certum, quo mas aut fœmina figuram accipiat in vtero, neque quo moueri incipiat, neque quo in lucem exeat, neque quo mulier vtero gerens, statim à conceptionis initio expurgetur, neque quo expurgetur quæ peperit, siue marem siue fœminā: sed hæc omnia tempora, multiplicia & varia sunt. Illud tamen certum est, mares citiùs figuram recipiendi

Vario tēpore mulier parere potest.

Puella quinquemestris.

& mouendi vim quàm fœminas,& eas quæ mares conceperunt breuiores habere expurgationes,& eas quæ prægnationis initio fiunt (quamquam has non omnes mulieres habent)& eas quæ à partu. Horum omnium eadem est causa , humidior scilicet , frigidior , & excrementosior natura fœminæ Quoniam enim talis est : ex frigidioribus , & humidioribus principiis gignitur. Humidiora verò principia , ineptiora sunt ad recipiendam figuram propriam, quàm sicciora : frigidiora verò quàm calidiora ineptiora sunt ad motum. Necesse est ergo fœminæ quàm mares tardiùs accipiant figuram,& moueantur : non tamen proinde & tardiùs edantur in lucem , sed eisdem temporibus quibus mares : quia quantò tardiùs accipiunt figuram & mouentur, tanto, postquam formata sunt,citiùs veniunt ad incrementum. Quod Hippocrates docuit secundo Epidemicōn, & rursum sexto. Sunt verò eius verba in calce sectionis tertiæ lib.2 *Quod citiùs discretum & motum est, augetur rursus segniùs, & in longius tempus.* In calce sectionis secundæ libri sexti dicit, *Concretum est, constitit citiùs, postquam motum est, desinit & tardiùs augetur, & pluri tēpore* Aristoteles hoc interpretatur de eo incremento, quod mares & fœminæ recipiunt editi iam in lucem vsque ad cōsistendi ætatem. Monstratum verò à me est in eius operis commentariis , de eo etiam incremento intelligi quod intra vterum accipiunt , postquam moueri cœperunt,vsque dum vtero exeunt Quod vel ipsa authoris verba apertè sonant.Itaque etsi mares æquale tempus gerantur vtero,fœminę verò tardiùs accipiunt figuram & mouentur dictam ob causam. Atque ob eandem, quæ fœminas pepererunt diutiùs sunt immundæ, & longiores habent purgationes. Nam cùm mulieres humidiores & excrementosiores sint quàm viri , & earum principia quam ex quibus viri fiūt, cōstat ab iis etiam mulieribus cōcipi quæ aut natura sint,aut tunc fortè cōtigerit esse excrementosiores Indigebunt igitur tales expurgatione diuturniori. Cum verò non sit idem statutumque tempus expurgationis omnibus,neque quæ mares,neque quæ fœmellas pepererint , sit verò periculosum minùs durare expurgationē quàm natura poscebat , & morbosum durare plus, necesse est tempus aliquod esse vltra , & citra quod naturalis non censeatur expurgatio. Id rectè dicit Aristoteles esse in ea quæ marem peperit , à viginti vsque ad triginta dies. Nam & experimentum subscribit eius sententiæ. Scire tamen expedit, iis quæ pepererunt duplicem ex vtero vacuationem succedere , primam sanguinis copiosè fluentis , vt singulis mensibus mulieribus solet, secundam aliorum excrementorum cum exiguo sanguine fluen

Cur mulieres quæ fœmellā pepererūt diutiùs sunt immundæ.

Puerperarū vacuatio.

fluentium paulatim. vtraque est ei quæ marem peperit, breuior. Est verò secunda cùm longissima triginta dierum, prima septem. Hanc ob causam iussit Deus eam quæ peperit marem, esse immundam diebus septem, & octauo circuncidere puerum, vt iam viralem mox triginta diebus expurgari: iis exactis ingredi in Sanctuarium, & offerre Deo puerum. Sed euenit hic dubitare, si septem solùm diebus erat futura in separatione quæ marem peperisset, deinde triginta in purificatione, mox itura in templum, & puerum oblatura, quî fieri poterat, vt oblatio pueri non ante quadragesimum à partu diem ageretur. Videtur enim futura die trigesimo & septimo. At verò consueuisse esse quadragesimo, communis omnium sententia est, & Ecclesia Sancta id testatur, festum purificationis Mariæ celebrans secundo Februarij, qui est quadragesimus à natali Domini. Quidam respondent rationem computandi esse, vt dies primus detur partui, septem sequentes separationi, mox alius circuncisioni, deinde triginta expurgationi, his exactis aliud oblationi pueri, atque ita fieri quadraginta. Verùm hoc non est consentaneum. Primùm quia circuncisio incideret in diem nonum, atque circuncisionis festum secundo Ianuarij celebraretur, potiùs quàm primo: deinde quia pueri circuncisio non prohibet matrem eadem die expurgari. In Græcis codicibus iuxta versionem septuaginta interpretum, quam secutus est D. Augustinus, legitur: *Ipsa verò manebit triginta tribus diebus in sanguine mundo suo.* Quæ lectio eleuat dictam dubitationem: nam septem & triginta tribus fiunt quadraginta. Atqui quoniam Philosophi, vt ex dictis constat, triginta dierum censent esse maximè legitimum tempus expurgationis ei quæ peperit marem, dicemus præcipisse Deum vt mulier antequam in templum domo abiret, & puerum deferret, maneret domi septem dies ob expurgationem primam, triginta, ob secundam, tres insuper propter infantem: ne scilicet ante quadraginta exiret domo puer. Iuxta versionem autem D. Hieronymi dicemus, mulieres quidem manere solitas domi dies triginta tres post septem primos, quo compleretur ante pueri oblationem primus quadragenarius, Mosem verò præcepisse manere diebus triginta, insinuantem illos esse purificationis, reliquos tribui pueri incolumitati. Nimirum quadragenarius primus dierum celebrarissimus est ab omnibus Medicis, censeturque habere vim magnam ad retinendos in vita pueros. Eam quæ peperit fœminam, explere voluit Deus duos quadragenarios antequam in sanctuarium ingrederetur, vtpote duplo longiori

Festum Purificationis.

indigentem expurgatione. Ob idque dedit expurgationi primæ duas hebdomadas, secundæ dies sexaginta sex, vt coniunctis vtrisque fierent octoginta, qui duobus constant quadragenariis: qui numerus imperfecto & fœmineo sexui maximè congruit, vt vnitas virili. Quia vnitas perfectio & forma est, binarius principium diuisionis, & materia. Ego itaque diuinam sequutus authoritatem, eam quæ marem pepererit, profluuio muliebri vocato, aut vllo alio morbo teneri hanc ob causam non censeo, nisi diem quadregesimum euacuatio superauerit, neque eam quæ fœminam, nisi octogesimam. Etiam si Hippocrates loco citato libelli de genitura, & rursus lib. 1. de morbis muliebribus dicat, longissimam expurgationem eius quæ pepererit marem, esse dierum triginta, & eius quæ fœminam, quadraginta duorum.

Vnitatis perfectio. Binarij imperfectio.

CAPVT XIX.

De Lepra.

CAp. 13. Leuit. *Loquutusque est Dominus ad Mosen & Aaron, dicens, Homo in cuius cute & carne ortus fuerit diuersus color siue pustula, aut quasi lucens quidpiam, id est, plaga lepræ, adducetur ad Aaron, sacerdotem, vel ad vnum quemlibet filiorum eius, aut cùm viderit lepram in cute, & pilos in album mutatos colorẽ, ipsumque speciem lepræ humiliorem cute, & carne reliqua, plaga lepræ est & ad arbitrium eius separabitur.* Et paulò post: *Si obscurior fuerit lepra, & non creuerit in cute, mundabit eum, quia scabies est. Lauabitque homo vestimenta sua, & mundus erit.*

Quandoquidem præceperat Deus tantopere immunditiem omnem vitare, corporalem quidem & externam, quo significaret multo magis immunditiem omnem vitandam esse, & amandam conscientiæ puritatem, cibos omnes immundos interdixit, permisit verò mundis vti, & quod ad corporum affectiones pertinebat, eorum qui morbis tenerentur permittens conuictu vti, eos qui non tam morbis, quàm immunditiis, vt leprosos homines, & gonorrhœa, siue profluuio seminis laborantes, & mulieres quibus fluerent menstrua, iussit separare: eos quidem qui essent suspecti recludere, apertè immundos ab aliorum cœtu separare, & extra castra reiicere. Quæ omnia plena sunt magnis mysteriis. Significant enim omnia hæc quæ vitare Deus iubet, prauas animorum affectiones, quas oportet veri Dei cultores cauere. Et ille quidem populus quibus lex in scriptis tradita est, corporalia illa & externa obseruabat:

Immunditiei vitandæ præcepta.

nabat: nos verò quibus non soluta, sed adimpleta traditur, sequentes potiùs spiritum quàm literam, intelligimus omnem animi immunditiam vitandam, & conuictum cum immundis. Summa verò rei est, vitari debere omnem turpitudinem, & immunditiam. Atque cùm sint duplices corporum passiones, quædam quæ actiones lædunt, ac proinde morbi propriè sunt, atque ita affecti, ægrotantes, vt febris, pleuritis, & phrenitis, & lethargus: quædam quæ non tam morbi, quàm turpitudines quædam sunt, quia non tam lædunt actiones, quàm pariunt fœditatem quandam, vt lepra, & gonorrhœa, & profluuium menstruum, morbos non iussit Deus deuitare, sed deformitates & turpitudines. fortasse quia vbi pura conscientia est, infirmitates & morbi nihil lædunt. Hippocrates libello de affectionibus ita inquit: *Lepra & pruritus, & scabies & impetigines, & vitiligo, & alopecia à pituita fiunt: sunt autem talia turpitudo magis quam morbi.* Itaque hanc ob causam lex hæc lepræ lata est. Vitia cutis quæ fœditatem afferunt, sunt in triplici genere: maculæ enim sunt, aut vlcera, aut asperitates, aut duo horum, aut omnia simul Vitia coloris seu maculæ, vocantur Græcis leucæ, & alphi, Latinis vitiligines seu morpheæ, Arabibus guada seu alguada. Hæc cùm summam tenent cutem, nihil adiiciunt aliud, sed sunt solùm maculæ, alba, aut nigra: vocaturque vitiligo alba, aut nigra: cùm altiùs partem tenent, mox adiiciunt asperitates exiguas furfuri similes, & Græcis vocatur psora. Latinis scabies: aut maiores ac velut squammas & vocatur Græcis lepra. Arabibus barràs, seu albarràs, & hæc quoque est alba aut nigra, vt fit à pituita salsa, aut à melancholia. & propriè quæ nigra est vocatur lepra, quæ alba lychen seu impetigo. quæ eadem vocatur aliis lepra volatilis, quia serpit, videturque volare per partes. Si non solùm tenetur cutis altiusculè, sed etiam venæ & caro, fit morbus qui vocatur Græcis elephas. Arabes verò, & vulgus vocant hunc lepram, albarràs nigrum, dicunt lepram antecedere. Elephantem verò vocant Arabes hunc eundem morbum cùm tenet crura, vt sæpe solet. Itaque leucæ seu alphi, seu vitiligo, seu morphea, seu guada, & scabies, seu psora, & lychenes, seu impetigines, seu volatilis lepra. seu barràs album, & lepra, seu barràs nigrum, & elephas, seu lepra vulgò vocata, & Arabibus, vitia & turpitudines externi corporis habitus sunt fiuntque alia ex aliis, intentione & remissione diuersa, nascunturque ex redundantia pituitæ, aut melancholiæ. Hæc omnia vitia communi appellatione, vbi ingrauescentia recedunt à simplici scabie, vocantur lepræ genera, & iudicium ferre quàm grauis sit aut secus ea

Passiones corporum duplices.

Vitiligo.

Scabies.

infectio est discernere inter lepram & lepram, quod ad sacerdotem pertinebat, ac nunc quoque spiritualiter pertinet. Describuntur ergo hîc quædam notæ, quibus discerni possint qui grauiter, & qui leuiter infecti sunt: & qui facilè curentur, aut curationem non admittant: vt qui simplici tantùm scabie deprehenderentur laborare, mundi iudicati dimitterentur: quos spes esset fore vt mundarentur, recluderentur, aut ad arbitrium Sacerdotis (hoc est, quantùm sacerdoti videretur esse satis, separarentur: qui iam esse viderentur desperatæ emundationis, omninò separarentur & reiicerentur extra castra. Tria signa scribuntur hîc maligni vitij, & ob quod oporteret ita affectos homines ab aliorum consortio separari, quæ eadem apud Medicos scripta reperias, & causas habent naturales. Duo eorum sunt lychenum, seu lepræ volatilis, seu albarràs albæ, seu alphi, quem maligniorem esse quàm leucem dicunt: pilos qui ex leprosa cute nascuntur in album mutari colorem, & ipsam lepram humiliorem reliqua cute. Tertium est viriliginis albę, seu alguadà, seu leucæ, quæ plerunque leuius malum est, aliquando verò etiam est grauiùs & fit alphis. Illud est maculum dilatari ac crescere, ac transire in cute priores terminos, hoc est, amplificari, ac extendi vitium illud. Apud Auicennam quoque reperias hæc eadem scripta cap. 9. tractatus secundi, fen. septimæ lib. 5. his verbis, *Ambigua verò est differentia inter alguadà quæ est morphea arba, & albarràs malam, & differentia quidem inter vtrasque est, quòd pili oriuntur super alguadà, & sunt pili nigri & flaui. & nascuntur super albarràs, albi non alij: & est cutis magis depressa, & vehementiùs defossa quàm cutis reliqui corporis.* paucis interpositis in eodem capite dicit, *Quoniam de morphea (hæc est vitiligo, seu guadà) quædam est vehementis elongationis à colore corporis, & de ea est quæ est propinquior ei, & est magis salua. Et in ea quæ est submersa & non rubet, neque sanguinē emittit (hæc sunt signa pessima vitiliginis, & lepra iam malitia æqualis) & est vehementis dilatationis capiens locum magnum non est spes, & similiter illa quæ omni hora incipit in additione.* Ecce vt Auicenna describat his eisdem signis pessimum albarràs album, hoc est malignos lychenes, seu album, seu lepræ quoddam genus, & malignam morpheam, aut leucem, quæ in malignitatem lepræ iam abiit. Porrò lucidum candorem notam esse lepræ, constat ex verbis vltimis capitis quinti libri quarti Regum, vbi dicitur, *Egressus est ab eo leprosus quasi nix.* Causas horum non est difficile inuenire. Cùm enim lychenes illi maligni à salsa pituita nascantur, sola vel cum atra bile mista, necesse est vbi partis temperies admodùm labefactata est, & in

Tria signa maligni vitij.

Indicia vitij.

ipsius

ipsius excrementi naturâ velut mutata, salitam admodum esse cutem, & proinde siccam & contractam, ac reliqua cute quæ sana est humiliorem. Porrò, cùm orra attestentur iis ex quibus oriuntur, vbi cutis ob pituitam ita erit facta candida, vt ipsum substantiæ modum mutauerit in candidiorem, pilos quoque ex sese nascentes candidos reddet. Quòd morphea, seu vitiligo maligna crescat, eadem causa est quam Auicenna quoque post nuper citata verba apposuit, ita dicens: *Et similiter illa quæ omni hora incipit in additione, quoniam complexio eius est fortis, conuertens illud quod ad eam vadit ad suam similitudinē, & propter illud est mala valde.* Ex dictis facilè intelliguntur præscripta verba, poteruntque explicari physicè. Afferri iubet ad sacerdotem quemcunque cui mutatus sit cutis color, aut innatæ pustulæ aut quasi lucens quidpiam, quasi scilicet fulgentes furfures, aut squammæ. Nam hæc omnia possunt esse initia vitij abeuntis in malignum, & in aliquod lepræ genus. Iubet etiam cùm viderit sacerdos in cute lepram talem, vt pili qui inde nascantur, in album mutati sint colorem, & ipsa lepræ species sit humilior cute & carne reliqua, separari hominem, quia plaga lepræ est: nimirum maligni lychenes. Sin autē fuerit tantùm lucens quidam candor in cute, neque tamen cutis fuerit humilior carne reliqua, & pili adhuc retineant colorem pristinum, nondum constat malignum esse vitium. Verùm quia sæpe ab iis initiis proceditur in malignum, non vult eum mox dimitti vt mundum hominem, sed recludi per hebdomadam, eáque exacta sacerdotem considerare, an vltra creuerint, & maculæ dilatatæ sint: sique non creuerint, rursum recludi aliam hebdomadam, qua rursum exacta, si obscurior fuerit lepra, neque creuerit in cute, hoc est, non se dilatauerint maculæ, & signa lepræ facta sint obscuriora, scire iubet lepram veram non esse, sed psoram, seu scabiem, ac proinde dimitti hominē locis vestimentis. Mundus enim est, hoc est, non est leprosus, sed scabiosus solùm, quod leue est, & solo vestium mundissimarum, linearum, vsu, & probo victu liberabitur: præmissa, si opus sit, aliqua corporis euacuatione additur dictis. Scabiei remedia.

Quòd si postquàm à sacerdote visus est, & redditus munditia, iterum lepra creuerit, adducetur ad eum, & immunditia condemnabitur.

Pessimum est cùm morbi alicuius exordia sese insinuauerint antea, quæ posteà destitisse visa fuerint, hominem in eum ipsum morbum incidere. Nam iteratus morbus, magnum corporis appararum, & in eum propensionem significat, subesséque in vitiosa corporis natura morbi velut radicē. Morbus verò in Recidiuæ malum.

quem corpus valde propensum est, facilè abit in habitum. Meritò ergo immundus & leprosus censetur, cui mundato iam semel lepra redit. Quia verisimile est, id non ex prauo victu, quo paulò ante vsus fuerit homo, aut leui aliqua occasione, sed ex firmata in corpore Cacochymia nasci. Itaque vt incrementum macularum, ita & repetitio, suspectum & malum signum est, censetúrque meritò, quæ semel repetiit, sæpè repetitura lepra, neque vnquam futurus homo tutus ab immunditia, quare immunditiæ condemnabitur.

Plaga lepræ si fuerit in homine, adducetur ad sacerdotem, & videbit eum, cumque color albus in cute fuerit, & capillorũ mutauerit aspectũ, ipsa quoque caro viua apparuerit, lepra vetustissima iudicabitur, atque inolita cuti. Contaminabit ergo eum sacerdos, & non recludet, quia perspicua immunditia est. Si autẽ effloruerit discurrens lepra in cute, & operuerit omnem carnem à capite vsque ad pedes, quidquid sub aspectum oculorũ cadit, considerabit eum sacerdos, & teneri lepra mundissima indicabit, eò quod omnis in candorem versa sit, & idcirco homo mundus erit. Quando verò caro viuens in eo apparuerit, tunc sacerdotis iudicio polluetur, & inter immundos reputabitur. Caro enim viua si lepra aspergitur, immunda est. Quòd si rursum versa fuerit in alborem, & totum hominem operuerit, considerabit eum sacerdos, & mundum esse decernet.

Duo alia signa lepræ. Duo alia præter dicta describuntur hîc lepræ signa: alterum vetustissimæ & incutabilis, ac proinde perspicuæ immunditiæ: alteram mundissimæ ac facillimæ solutum pessimum in lepra esse, dicit, *si caro viua sit aspersa lepra*, hoc est, si non solùm in cute sit macula alba, aut lucens cum squammis, & ea sit humilior reliqua cute, sed etiam ipsa caro viua sub cute sit similiter infecta, sit scilicet alba & modum substantiæ carneæ amiserit. Id verò lepræ vetustissimæ & cutis inolitæ esse constat, quia non solùm sit pituitą salsa excreta ab expultrice vi in cutem, sed subiecta etiam carne in vitiosi succi naturam mutata. Grauius ergo est hoc quàm cutem humiliorem reliqua cute fieri, & capillos candidos. Quia ea infectione solius cutis fieri possunt, grauius verò est infectam etiam esse subiectam & viuam carnem. Hoc an ita habeat, an inquam ipsa

Exploratio lepræ. subiecti caro sit leprosa, iubet Auicenna citato capite explorare puncta acu carne: *Si enim* (inquit) *punctura acu extrahit sanguinem, est guadà (ea est, vt diximus, leuior affectio) si non sanguinem, sed humiditatem aquosam, est borràs, & hoc* (inquit) *non sanatur*. Rursum explorare iubet fricatione, dicens, *Et iterum querebat post fricationem, est ad spem decliuis, & ad hoc vt sit morphea: & qua non rubet per eam, est mala.* Nimirum vbi subiecta

caro

caro est munda, acu sanguis extrahitur, & fricatione allicitur in cutem: vbi verò ipsa viua caro est secundùm suæ substantiæ modum mutata, velut etiam in iis qui vocantur Leucophlegmatici, extrahitur Ichor quidam; seu sanies aquosa, & cutis fricata non rubet. Talem dicit Auicenna non sanari, qui hoc loco dicitur esse non recludendus, quasi qui sanescere facilè posset, sed contaminandus, hoc est, separandus, quasi contaminatus, quia apertæ immunditiæ est. Hoc idem docuit Paulus Æginera libro quarto capite quinto, docēs distinguere leucem medicabilem ab immedicabili. qui locus mihi videtur esse corruptus, & ex dictis facilè posse restitui. Ita enim legitur: *Huius notæ & significationes sunt huiusmodi: Acu pungito in superficie cutis leucem non vltra cutem, quòd si non nisi sanguis exeat, incurabilis non est morbus: sin lacteus quidam humor profluit, curationē non admittit. Vel laneo pāniculo aspere ipsam perfrica: quòd si rubicundior fiat, curari potest: si in eodem colore manet, incurabilis esse censenda est* Vide vt Paulus eadem dicat de Leuce, quæ Auicenna de guadà & morphea. legendum verò est haud dubiè, vbi, *quòd si non sanguis exeat*, *quod si sanguis exeat.* Nam curationem admittentis lepræ est exire sanguinem: non admittentis, exire lacteam, aut aquosam humiditatem. Est autem in Græco facillimus lapsus, & emendatio etiam, nam pro εἰ μὴ legendum εἰ μὲν. Hæc eadem signa curabilis & incurabilis alopeciæ scripsit Galenus primo de compositione secundùm locos Rectè autem monet Paulus, ne multùm figatur acus vltra cutem: ita enim nulli non exierit sanguis, sed satis magnū signum erit firmatæ iam lepræ, transfixa cute sanguinem nullam exire. Auicenna itaque hac in parte sequutus est Paulum. Vterque hac in te mihi videtur errare, quòd velut lenius quiddam & minùs malum commemorent, sanguinem puncta acu à cute non exire, quàm pilos fieri albos: cùm tamen hîc Propheta Moses grauius esse ostendat, dicens, *Cumque colrr curis mutatus fuerit, & capillorum mutauerit aspectum, ipsa quoque caro viua apparuerit.* Commemorat enim hoc postremò velut omnium grauissimum atque in initio capitis, eos quibus cutis alba, & humilior cute reliqua, & dealbati essent capilli, separari iussit ad arbitriū sacerdotis: nūc verò adiiciens, *Et caro viua apparuerit*, dicit, *Contaminabit eum, quia aperta est immunditia*: tanquam grauius quiddam dicens Paulum verò & Auic. contrarium insinuasse constat, quia infixa acu sanguinem non exire tribuit Paulus leuce, Auicenna guadà & morpheæ: capillos albos fieri Paulus tribuit alpho & Auicenna barràs. constat verò leucem quam alphum apud

Leucophlegmatici.

Paulum, & guadà quam barràs apud Auicennam: leuiorem esse morbum, atque leucem Pauli esse guadà Auicennæ, & alphum barràs. Nos verò sequuti veritatem dicimus, in his omnibus vitiis cutis, quæ hoc loco lepræ nomine intelliguntur, minus esse graue mutari colorem solius cutis, quàm capillorum etiam. grauius verò quàm vtrumque, ipsam iam viuam carnem lepra respersam esse, ita vt transfixa cute sanguis non exeat, & fricata cute non appareat rubor. Mundissimæ lepræ signum esse dicitur, cùm lepra discurrens per totum corpus, operit totam carnem à capite vsque ad pedes, quidquid sub aspectum oculorum cadit. Quod sanè, vt est verissimum, ita naturalis quoque rationi esse consentaneum facilè intelliget, quicunque medicinæ tantillum degustauerit. Nam quantò excrementa abundantiùs extrorsum per cutem emittuntur, tantò internas partes minùs possunt lædere, & tantò maior naturalis facultatis potentia significatur. In vitiosis ergo corporum dispositionibus & cacochymiis, exigua quædam in cute efflorescere, signum malum est, quia impotentia expultricis significatur, & vt causa, parum confert, parum enim est quod corpore exit. Quare meritò timetur malũ partibus altioribus. Vbi verò contrà, plurimum est quod extra cutem traditur vndique à capite ad pedes totum interius corpus manere purum est consentaneum, perinde accidit in vocatis variolis, & morbillis, scabie, & aliis quibusuis exanthematis. Nihil enim potius censent Medici, quàm vt pro multitudinis ratione aut cacochymiæ, abundanter erumpant In hanc sententiam scripta sunt quàmplurima ab Hippocrate multis in locis, apertissimè verò, & quod ad locum præsentem maximè facit, scriptum est lib. 2. Epidemicõn sect. 2. his verbis, *Sed & quæ sub cutem abscedunt foras tubercula, velut putrescentia, & quæ separantur, aut vlcus, aut eiusmodi pustula, aut squamma, aut defluuium capillorum, vitiligines lepra aut eiusmodi, quæ abscessus sunt aceruatim fluentes, & non semirepẽtes.* His verbis Hippocrates docet, has omnes excretiones excrementorum in cutem esse debere copiosas, non semifientes, quia per copiosas excretiones manet mundum interius corpus. Vides vt hæc omnia præterquàm quòd morborum animi curationi rectè accommodantur, sunt physicè scripta, vt etiam quæ sequuntur.

Excremẽta quando debeant esse copiosa.

Caro autem & cutis in qua vlcus natum est, & sanatum, & in loco vlceris cicatrix alba apparuerit siue subrufa, adducetur homo ad sacerdotẽ. qui cùm viderit locum lepræ humiliorem carne reliqua, & pilos versos in candorẽ, contaminabit eum: plaga enim lepræ orta est in vlcere. Quod si pilus coloris est pristini, & cicatrix subobscura,

& vicina carne non est humilior, recludet eum septem diebus, & siquidem creuerit, adiudicabit eum lepra: sin autem steterit in loco suo, vlceris est cicatrix, & homo mundus erit. Caro autem & cutis quam ignis exusserit, & sanata albam siue rufam habuerit cicatricem, considerabit eam sacerdos, & ecce si versa est in alborem, & locus eius reliqua cute est humilior, contaminabit eum, quia plaga lepræ orta est in cicatrice. Quòd si pilorum color non fuerit immutatus, neque humilior plaga carne reliqua, & ipsa lepra species fuerit subobscura, recludet eum septem diebus, & die septimo contemplabitur. Si creuerit in cute lepra, contaminabit eum: sin autem in loco suo candor steterit non satis clarus, plaga combustionis est, & idcirco mundabitur, quia cicatrix est combustura.

Nihil hîc aliud dicitur noui, quàm solere in iis qui parati sunt ad lepram, occasioñe præstare gignendæ illius vlcera, siue quæ sponte sint nata, siue quæ inusta, eò quòd soleat cicatricibus innasci. Neque mirum, quia sponte nascuntur vlcera in partibus debilibus, ob prauos succos in eas motos, & quæ semel vlceratæ sunt, etsi cicatrice obducantur, manent debiliores. Quapropter & ipsa vlcera solent sæpe in ipsis partibus nouari, & materia lepræ in eadem parte emergere. Orta verò lepræ easdem notas habet quas in reliquis partibus: nimirum macula serpens, & profundior reliqua cute, & pili mutati in candidum, veræ, ac malignæ lepræ notæ sunt contrariæ, mundæ scabiei. Quanquam enim in magnis profundorum vlcerum cicatricibus nullus pilus oriri soleat, eò quòd non cutis, sed velut crusta & callus innascatur: tamen in sponte nascentem vlcerum cicatricibus tenues cutes fieri solent, talesque, vt, nisi corpora sint cacochyma, nullæ maneant maculæ, & omnia vlcerum vestigia euanescant. Quare talibus cicatricibus innascitur villus, vt cuti reliquæ. Considerandum verò hactenus, cùm notas lepræ scriberet, non nisi candidæ maculæ meminisse, nunc verò dicere, *Et in loco vlceris cicatrix alba apparuerit, siue subrufa.* Illud nomen, *subrufa*, omnes interpretantur quasi dicatur subrubra: atqui macula lepræ in reliqua cute candida fit, in cicatrice verò relicta ex vlceribus sponte ortis fit aliquando subrubra, eò quòd sanguis quo pars nutritur, malè ob eius debilitatem mutetur, quæ causa macularum est.

Notæ lepræ.

Cicatrix de pilis.

Cicatrix rubet.

Vir siue mulier in cuius capite vel barba germinauerit lepra, videbit eos sacerdos, & siquidem humilior fuerit locus carne reliqua, & capillus flauus solitóque subtilior, contaminabit eos, quia lepra capitis ac barbæ est. Sin autem viderit locum maculæ æqualem vicina carni, & capillum nigrum, recludet eos septem diebus & die 7. intuebitur. Si enim creuerit macula, capillus sui coloris est, & locus

locus plaga carni reliquæ æqualis, videtur homo absque loco maculæ & recludetur aliis septem diebus. Si die septimo visa fuerit stetisse plaga in loco suo, nec humilior carne reliqua mundabit eum, lotisque vestibus suis mundus erit. Sin autē post emundationem rursus creuerit macula in cute, non quæret ampliùs vtrùm capillus in colorem flauum sit commutatus, quia apertè immundus est. Porrò si steterit macula, & capilli nigri fuerint, nouerit hominem sanatum esse, & confidenter eum pronunciet mundum.

Eadem ratio est dignoscendi malignā lepram ab scabie munda in capite & barba, & in aliis corporis partibus: nimirum quæ humilior est reliqua cute, & capillorum mutat aspectum, & sese effundit ac serpit maligna est, aut etiam quæ cum videretur esse munda, rursum emergit, redit, & serpit. Quæ contraria prorsus habet, nullatenus est maligna, vt certè de alia etiam lepra dictum est. Illud solùm interest, quòd in reliquis partibus, lepra affectæ cùm sunt, pili mutantur in albos, in capite & barba in flauos & tenues. Huius causa est, quòd capitis lepræ innasci solent achores, & ceria vocata, Medicis vulgò, ac quibusdam etiam Arabum Medicorum vocatur tinea. sunt verò vlcuscula quædam manantia succum quendam liquidiori melli similem: quod apertè indicat tali etiam sanie imbutam esse illis capitis cutem. Meritò ergo tales inde capilli nascuntur, tenues inquam & flaui, vt certè è reliquis partibus quæ salsa pituita imbutæ sunt, nascuntur albi. Causa illius est bilis flauæ tenuis cum salsa pituita permistio, aut etiam cum portione aliqua atræ bilis. Res est certè experimento cognita, iis mulieribus præcipuè quæ tinea laborauerint, auro similes capillos oriri.

Indicium malignæ lepræ.

Achores.

Vir siue mulier in cuius cute candor apparuerit, intuebitur eos sacerdos, si deprehenderit subobscurum alborem lucere in cute, sciat non esse lepram, sed maculam coloris candidi, & hominem mundum.

Hîc statuitur differentia inter maculā simplicem coloris candidi, eam scilicet quam vitiliginem albam vocant Latini, & Arabes gaudà, & inter lepram, aut deteriorem corporis infectionē, hoc est, pra uos lycheuas, lepram particulariter vocatam, & elephantem, qui lepra est deterior, & achora: nimirum vbi nihil aliud est quàm candor quidam subobscurus, lucens in cute, neque scilicet humilior est plaga reliqua cute, neque pili nascuntur albi, neque tenues & flaui, neque serpendo crescit, hæc est vitiligo & non lepra, & homo mundus est

Vitiliginū à lepra differentia.

Vir de cuiusuis capite capilli fluunt, caluus & mundus est, & si à fronte ceciderint pili, recaluaster & mundus est: sin autem in caluitio,

caluitio, siue in recaluatione, albus vel rufus color fuerit exortus, & hoc sacerdos viderit, haud dubiè eum lepra condemnabit, qua orta est in caluitio.

Caluities quædam naturalis dispositio est, quædam præter naturam & ex morbo orta. Quæ naturalis est, fit ob siccitatem cutis tegentis syncipiut Velut enim ex arida terra, & duris lapidibus nullæ herbæ nascuntur, ita neque ex dura crustæ simili facta cute nascuntur vlli pili. Et ij ipsi qui inerant deficiente humore arescunt, extenuantur secundùm radices, & excidunt. Eam verò esse causam naturalis caluitiei constat, siquidem contraria causa nunquam caluescunt neque pueri, neque mulieres, neque eunuchi, quibus scilicet humiditatis temperamentum redundat. Causam qua quibusdam ea cutis pars successit, Hippocrates sexto Epidemicon sectione tertia, reiicit in cerebrum, quòd scilicet quibusdam extenuetur eo loco consistens substantia cerebri, fiatque minor quàm vt tangere possit ossa, & id accidere posse iuxta frontem, vbi angustior cerebri pars est: in aliis capitis partibus non ita. Atque ob id secundùm syncipiut fieri caluitiem. Certè probabile est, quibus exterior anterioris capitis pars siccior est, esse etiam & interiorem ficciorem, ac proinde contractiorem, & ossa minùs attingere, atque ea rursum causa fieri ossa, & per ea cutem aridiorem, non tamen necessarium est. Mille enim inæqualitates temperamenti, secundum exiguas etiam & proximas particulas fieri euenit. Est tamen semper naturalis caluitiei causa naturalis siccitas, & durities cutis syncipitis. Ob id, quibus ea pars siccior est, senescentibus fit caluitium, nimirum senescentibus naturaliter subrepit partium ariditas. Quæ verò fit præter naturam, & ex morbo, aliquando quidem vocatur à Medicis caluities, velut in aphorismo trigesimo quarto libri sexti, vbi dicitur, *Quibus caluis varices fiunt magnæ, ij rursus capillati fiunt.* Ibi enim de præter naturam caluis sermonem haberi constat, vt Galenus docet in commentario, quia caluitium naturale curationem nõ admitit. Rarò verò vocantur id caluitium, sed alopecia, aut ophyasis. Alopecia quidem, si secundùm ampla loca, ophyasis, si circulatim excidãt pili. Fiunt hæc ob vitiosos succos corrumpentes radices capillorum. Atqui in malignitate, aut abundantia eorum succorum magna differentia est secundùm magis aut minus. Est aliquando tanta, tamque maligna ibi caecochymia, vt inter lepræ species annumeretur alopecia, ea verò cacochymia, nulla potiùs nota significatur, quàm maculis in debili parte obortis albis vel rufis. Ea enim significant cutis infectionem à falsa pituita, aut à bile

Caluities. Caluitiei non obnoxij. Alopecia. Ophyasis.

bile ea quæ solet facere achoras, quas in lepris etiam esse diximus. Has ipsas notas cacochymiæ & alopeciæ recenset Galenus primo de compositione pharmacorum secundum locos cap. 1. quod est de alopecia, caluitie & ophyasi, his verbis: *Quales autem sint corrupti humores, ex colore cutis capitis cognoscet: aliquibus mutata albior apparet, aliquibus nigrior, aut pallidior.* Duobus ergo modis fieri potest vt homo caluus sit, & immundus, aut quòd ipsemet succus prauus qui lepram parit, capillos corruperit, quod in malignis alopeciis euenit, vt vidimus nonnullos ex achoribus factos caluos; aut quòd in caluitio, alioqui naturali orta sit lepra. Vtrumuis fiat, significabitur, maculis cutis. Quod itaque hoc loco dicitur, est, eum cui à capite excidant capilli, nullo alio accedente vitio, caluum esse hominem, atque si solùm excidant à fronte, vocari recaluastrum, non tamen ob id immundum esse: si verò in caluitie, aut recaluatione albus vel rufus color sit exortus, lepræ esse signum, quæ orta sit in caluitio.

Duobus modis homo fit caluus.

Quicunque ergo maculatus fuerit lepra, & separatus est ad arbitrium sacerdotis, habebit vestimenta dissuta, caput nudum, os veste contectum, contaminatum ac sordidum se clamabit. Omni tēpore quo leprosus est ac immundus, solus habitabit extra castra.

Hoc idem reperies præceptum apud Paulum lib. 4. cap. 1. vbi de victu agit laborantium elephante, quæ quidem est pessimæ lepræ species, cuius hæc sunt verba: *Quoniam autem in contagiosis est hac passio non minùs quam pestis. habitandum iis est longissimè ab vrbibus, in mediterraneis, & frigidis, & parum habitatis locis. Atqui si fieri possit, etiam inde transeundem in loca proxima, & ob seipsos, & ob alios, qui, vt par est, ibi erunt cum minori malo. Nam & ipsi conuenientiori fruentur aëre, & non communicabunt aliis malum.* Hæc Paulus. Quibus præcipit, vt qui immundi sunt ab vrbibus in vicos seu villas, quæ loca sunt minus frequentia habitatoribus, recedant. Atque adeò si fieri possit, etiam inde abeant in proximos agros, idque faciant, sui & eorum, quos eis est necessarium adesse, gratiâ. Nimirum morbus est contagiosus non minùs quàm pestis. In locis verò hominibus vacuis, & frigidioribus, vbi limpidiores perflant venti, ipsi fruuntur meliori aëre, & malum iis, qui illis necessariò adsunt (non enim possunt ab omnibus destituti viuere) minus communicant. Hoc eodem consilio in pestilenti tempestate, homines primùm recedunt à frequentissimis vrbibus, deinde etiam per apertos campos vagantur, seorsum alij ab aliis. Huc etiam spectant quæ Moses hoc loco præcipit. Nimirum, quædam horum oportet leprosos agere sui gratiâ, quædam

Vestiendi & viuendi ratio.

dam aliorum, quædam vtrorunque. Sui quidem gratiâ habere vestes diffutas, nuda rasáque capita, vt expirarent puridi vapores: gratiâ verò aliorum, habere os contectum veste, & clamare se contaminatum, & sordidum: quia nullo modo magis potest hominem inficere homo immundus, quàm expiratione quæ per os agitur. Admoniti ergo clamoribus, alij non accedent, si qui verò accedunt, tecto ore minus inficientur: vtrorumque verò gratiâ, habitare extra castra.

Vestis lanea siue linea, quæ lepram habuerit in stamine atque sub tegmine, aut certè pellis, vel quidquid ex pelle confectum est, si alba vel rufa macula fuerit infecta, lepra reputabitur, ostendeturque sacerdoti. Qui consideratam recludet septem diebus & die septimo rursus aspiciens, si deprehenderit creuisse, lepra perseuerans est, pollutum iudicabit vestimentum, & omne in quo fuerit inuenta & idcirco comburetur flammis. Quòd si eam viderit non creuisse, præcipiet, & lauabunt id in quo lepra est, recludétque illud septem diebus alijs, & cùm viderit faciem quidem pristinam non reuersam. nec tamen creuisse lepram, immundum iudicabit, & igne comburet, eò quòd infusa sit insuperficie vestimenti, vel per totum lepra. Sin autem obscurior fuerit locus lepræ postquam vestis est lota, abrumpet eum & à solido diuidet. quòd si vltra apparuerit in his locis, quæ priùs immaculata erant lepra volatilis & vaga, debet igne comburi. si cessauerit, lauabit aqua ea quæ pura sunt secundò, & munda erunt.

Si verè dictum est à Paulo, lepram, in morbis contagiosis esse non minus quàm pestem, siquidem videmus pestis seminaria, vestibus, domibus & cubilibus, & etiam supellectilibus quibuscunque hærere consueuisse (per hæc enim omnia accidit fieri infectionē) constat & lepram posse, & vesti hærere, & domui, esséque posse, & domum, & vestem, vt pestilentē, ita & leprosam. Verùm domum aliquã duobus modis euenit esse pestilentem. Aut enim ipsa ex se separata est ad gignendum eum morbum læditque incolas, velut domus malè perflabiles, & quæ similes sunt suffocatis tuguriis: aut ipsa quidē domus, ab aliquo, aut aliquibus incolarum qui laborauerint peste vitiata est, & posteà ipsa alios qui in ipsam succedāt, lædit. Itaque aut domus per sese est salubris, aut quòd inquinamenta, seu seminaria contagionis receperit. An & leprosam vestem & domum fieri euenit duobus his modis, an altero, & quod eorum oporteat inuestigare. Non enim aliunde rectiùs videmur posse ad præscriptæ orationis enarrationem procedere. Eius verò disquisitionis hoc est principium. Morbi contagiosi sunt, quos qui habent aliis communicant: constat verò eam morbi communicationem non posse Contagia.

fieri

fieri sine contactu, vt neque vllam omnino naturalem passionem, contactus verò esse potest sine medio, aut medium aliqua alteratione transmittente. Contactus sine medio, partium solum externarum, & quæ ad cutem pertinet esse potest. Alteratio non potest transmittere per medium, quæ vim generandi similem morbum habeat, quin ex corpore malè affecto substantia aliqua in corpus inficiendum deferatur. Nam si medium tantum aut calescat, aut refrigeretur, siccetur, aut humectetur, aut aliam quampiam qualitatem nudam, ac sine substantia suscipiat, alterabitur similiter proximum corpus, non tamen proinde suscipiet morbum corporis longè positi. Hanc ob causam Galenus, non solùm cùm homo ab homine læditur, sed & cùm prouincia à prouincia, dicit id fieri delatis pestilentiæ seminibus per aërem, hoc est, malignè putrescentibus vaporibus, seu corpusculis. Itaque cùm contagione inficitur corpus quodpiam non proximum, necesse est à corpore in corpus putidum aliquid deferri, id verò potest transmittere, aut per respirationem, altero inspirante quod expirauerit alter, aut per insensilem illam euaporationem, quæ ex toto corporis habitu plus minusve semper fit. Hinc sequitur morbos omnes qui ad cutem pertinent, aut ad respirationis instrumenta, si cum aliqua maligna succorum qualitate & putrescentia sint, esse contagiosos, quia cutis contactu proximo, & insensili euaporatione instrumenta respirationis, respiratione facilè inficiunt. Ob hæc cõtagiosa esse oportet omnia scabiei & lepræ genera, & exanthemata omnia malignitatis aliquid habentia, vt morbillos, & variolas, atque phthisim, sed & peripneumoniam, & pleuritidem, ac grauedinem quoque nonnunquam: cùm scilicet, cum maligna aliqua materiæ qualitate consistunt. Sunt etiam contagiosi alij, qui etsi neque ad cutem, neque ad instrumenta respirationis spectent, tamen ob malignam succorum intra corpus putrescentium qualitatem, faciunt malignos vapores & expirari, & exhalari per corpus. Huiusmodi est febris pestilens, & morbus vocatus Gallicus, per quem aliquando nullum in cute vitium est. Itaque contagio omnis respiratione aut exhalatione fit. Id verò nonnunquam euenit, vaporibus qui expirantur aut exhalant, mox occurrentibus homini alteri, aut rei alteri, in qua asseruantur. Atque ita quidam homines inficiuntur ab hominibus, quidam à rebus aliis quæ ab hominibus inquinatæ sunt, velut à veste, à cubili, à domo, à sede, à poculo, poculum quidem, & domus, & sedes, non adeò solent lædere atque vestis, quapropter eis vti non est adeò periculosum, veste verò periculosissimum, cùm

Morbi contagio contactu aliis communicatur.

Morbi contagiosi.

Vestium infectio.

cùm in aliis, tum vel maximè in vitiis cutis Nam vestis excipit sudorem, & inuisibilem expirationem ferè totam, ac per eam effunditur in ambientem aërem, per quem & cubili occurrit, & sedi, & partibus domus; vestis verò non solùm recipit hæc, sed etiam aliquando in cutis vitiis, inquinatur sanie & sordibus Fieri ergo hoc pacto vestem lepra infectam facile est, nimirum si putridam saniem eluerit à leproso, quam alteri afficando similem infectionem generet. Hoc idem videtur posse accidere domui, quamquam tenuiùs, quam vesti. Atqui vestis inquinata, non solùm seruabit inquinamenta, sed etiam putrescet, eodem modo quo leprosi hominis cutis, nimirum putrescere potest vt & cutis, & putrescentia non dissimili. Quapropter præter rationem non est, maculas in vestibus similes fieri & crescere putredine serpente, vt crescit etiam in eis tinea, vbi situ obsitæ sunt, & non ventilantur. si verò indicatum est, posse vestem ita putrescere mutato prutrescendi principio ab hominis cute; itaque vestem & cutem posse putrescere eodem modo, quid prohibet quominus & ab eadem causa possint affectionis principium recipere, si modò est aliqua causa quæ vtrique possit admoueri; certè esus leguminum, aut aliarum rerum prauî succi, parere potest elephantem aut lepram in cute, non tamen in veste nisi per cutem. in Epidemialibus verò constitutionibus per quas morbi aliqui tales populariter grassantur, & efficiens morbum causa est aëris intemperies, cur non possit vestis putrescentiam accipere ab aëre ipso, quam accipere posse diximus à cute? Tametsi enim, res adeò diuersas, differre naturis ac temperamentis opus sit, atque ita passiones earum ab eadem causa non sint omninò similes tamen ob communem naturam, qua sunt omnia, & animata, & inanimata putredini obnoxia, possint accipere putrescentias non omninò dissimiles, sed analogas. Neque verò nouum est in tempestatibus insalubribus, & magnis aëris intemperiebus, inanima etiam, corpora multifariam putrescere, & ex multiplici rerum purrescentia imminentis pestis accipi significationem, ex aquarum fœtore, vestium tinea, vinorum acescentia & animalculorum quæ putredine generantur magno prouentu: vestes verò & ligna, atque adeò parietes, aeris alterationes sentire res est notissima Nam flante Austro hæc omnia putrescunt, Aquilone à putredine liberantur: adeò hæc est res manifesta vt mulieres ad flantem Aquilonem soleant vestes suspensas distendere, vt seruentur incorruptæ, Itaque haud est rationi aduersum in vestibus, domus lignis, aut lapididus putrescentiam aliquam analogam hominum

Legumini noxa.

Auster. Aquilo.

I lepræ

lepræ generari: præcipuè per magnas abientis aëris intemperies, & morbosas constitutiones. Atque ita affecta seu vestis, seu domus, noxia erit hominibus, & passionem eam afferet vtentibus,quæ eius infectioni est analoga. Atque ita possit esse vestis aliqua leprosa,etsi ea nullus anteà leprosa, vsus sit,atque sit domus aliqua non solùm insalubris, sed & hunc aut illum morbum nata patere, vt leprosa domus,quæ incolas afficiat lepra,suntque vt morbi quidam proprij quibusdam oppidis, quos vocent Medici patrios, ita & proprij quibusdam domibus,quos licet appellare domesticos.Quare vbi in domo quapiam morbi frequentes fiunt,seu idem morbi genus repetit,aut apprehendit plures,consultum sit domum mutare,vt vrbibus etiam exeunt, qui in eis degunt insalubriter. Quod verò ad vestes attinet,nihil certè melius neque potius ad omnia cutis vitia, quàm vti mundissimis,nouis,aut lotis crebrò: vsque adeò vt sola mundities soleat esse satis ad curationem: vt contrà qui sordidis, & putrescentibus iam vestibus vtuntur,rarò sunt liberi ab scabie, & pediculis, & immunditiis eiusmodi, etiam si nullus vnquam scabiosus eisdem vestibus vsus sit. Nimirum potest vt vestis à cute,ita & cutis à veste infectionem recipere,& vtrunque seorsum putrescere,& ambo sordida cùm sunt,computrefaciunt sese mutuò. Vitare ergo oportet vestes putrescentes,sordidas atque maculatas.Possunt enim vestes putrescere,& variis quidem putrescēdi modis,vt varia vitia,nostræ cutis vitiis analoga in eis oriri possint.Hinc fit vt rationi etiam consonum sit,fieri in veste siue lanea,siue linea,siue pellicea lepram,& habere easdem notas,quas in hominis cute,maculam scilicet albā,vel rufam,non ortas scilicet,ob liquores aliquos qui infusi sint, velut lac, aut ius aut oleum, sed sponte & sine causa manifesta, & crescere eodem modo,ac cætera habere, vt cutem,& similem esse rationem dignoscendi Nam præter dictas,est in laneis aut pelliceis quædam peculiaris causa ob morbos animalium, ex quibus lana,aut pelles detractæ sunt. Nam scitum est illud,vestes ex lana morticinorum pediculos facere, ita verò & morbidorum alias infectiones. Qui verò alias fœlicitates aut infœlicitates in domibus aut vestibus ponunt,& aspectus astrorum causantur,quibus sunt factæ, nugantur haud dubiè: dictæ verò sunt naturales causæ.

Marginal notes: Morbi patrij. — Munditiei vis. — Vestium putredo. — Pediculorum generatio.

CAPVT

CAPVT XX.

LEuitici 14. capite: *Locutusque est Dominus ad Mosem & Aaron, dicens. Cùm ingressi fueritis terram Chanaan, quam ego dabo vobis in possessionem, si fuerit plaga lepræ in ædibus, ibit cuius est domus nuncians sacerdoti, & dicet, Quasi plaga lepræ videtur mihi esse in domo mea. At ille præcipiet vt efferantur vniuersa de domo, priusquam ingrediatur eam, & videat vtrùm leprosa sine immunda fiant omnia quæ in domo sunt; intrabitque posteà, vt consideret lepram domus, & cùm viderit in parietibus ipsius quasi valliculas pallore siue rubore deformes, & humiliores superficie reliqua, egredietur ostium domus, & statim claudet illam septem diebus, reuersusque die septimo considerabit eam: si inuenerit creuisse lepram, iubebit erui lapides in quibus lepra est, & proiici eos extra ciuitatem in locum immundum: domum autem ipsam radi intrinsecus per circuitum, & spargi puluerem rasuræ extra vrbem in locum immundum, lapidesque alios apponi pro his qui ablati fuerint, & luto alio liniri domum. Sin autem postquam eruti sunt lapides, & puluis elatus, & alia terra lita, ingressus sacerdos viderit reuersam lepram, & parietes respersos maculis, lepra est perseuerans, & immunda domus: quam statim destruent, & lapides eius ac ligna, atque vniuersum puluerem proiicient extra oppidum in locum immundum, quòd si introiens sacerdos viderit lepram non creuisse in domo, postquam denuò lita fuerit, purificabit eam reddita sanitate.*

Disputatum paulò anteà est de lepra quæ vesti, & domui, & rebus aliis inanimatis accidere potest, indicatumque non esse id à Physica ratione alienum: sed nunc quoque aliquid, vt res intelligatur meliùs, addetur. Constat res omnes corruptioni obnoxias, communem habere naturam cum animatis (atque adeò cum hominibus) & communem ratiõe pariendi. Nimirum constant eisdem elementis, iisque contrariis: quamquam præter communem, habeat vnumquodque suam naturam, & præter elementa prima, habent animalia sanguine prædita alia elementa minùs multis communia; & posteriora, putà quatuor succos: sanguinem dico, pituitam, bilem, & melãcholiam; & singulæ animalium partes, præter naturam communem, qua communicant inter se, & cum rebus omnibus corruptibilibus, habent suã quæuis, qua & ab aliis partibus differũt, & à rebus inanimis, hæc natura est in proprio cuiusque temperamento, & cõpositione. Atque, vt agere potest res animata & quæcunque eius pars, quædam quà viuens: vt sentit, & mouetur libere — Succi quatuor.

 animal,

Actiones & passiones motus. animal, cor pulsat, ventriculus coquit, qua animalis pars quædam, qua res quædam est, vt alia quæuis, velut cadit ab alto præcipitatus homo, non minùs quam lapis, aut lignum, & manus aut pes hominis refrigerat, aut calefacit rem aliam cui admouetur, non certè qua hominis pars, sed vt fomentum: ita pati etiam euenit animal, aut quamcunque eius partem, quædam quà animal est, aut animantis pars, quædam quà res quædam, vt alia quæcunque corruptibilis. Nam delirat homo quà rationalis, conuellitur aut resoluitur quà motiuus: fastidit cibos quà sensitiuum quoddam animal: vritur verò igne, madescit aqua, duratur frigore, vt & lignum, & corium, & lutum seu testa. Cùm igitur passiones quædam accidant animantibus non quà animantia sunt, constat eas omnes pati posse etiam res alias quæ animantes non sunt. Febrem ergo non patietur domus, neque vestis, neque cubile, neque mensa, neque sedes, quia cordis passio est, ea verò cor non habent. quare neque linquentur animo, neque patientur syncopē, neque sanè laborabunt phrenitide, neque lethargo, quia neque mentem habent, neque dormire possunt: neque tenebuntur fame aut fastidio cùm sensum non habeant alimenti. neque pleuritide aut nephritide tentabuntur, cùm neque latus habeant, neque renes: neque omninò laborabunt phlegmone quæ sanguine carent, quia phlegmon à sanguine fit, at verò scindi, perforari, vri, ac putrescere, non minùs potest pellis, pannus, linteus, lignum, lapis, & res quæuis eiusmodi, quàm hominis os, caro, & cutis. Cùm ergo scabies, & lepræ, & macularum genera omnia, quæ (vt nuper ex Medicorum veterum sententia diximus) non tam sunt morbi quàm deformitates, seu putrescentiæ quædam cutis, seu putrescendi modi, non est quòd non possint in rebus etiam inanimatis apparere, præcipuè vbi à causa aliqua communi gignuntur, & populariter grassantur, aëre enim, qui solus communis popularium morborum potest esse causa, vt in initio commentariorum primi Epidemicon Hippocratis indicaui, tangit vndique atque circunstat inanima æquè atque animata Non sanè erit omninò eadem affectio ab aëre, animatorum & inanimatorũ, quia non erit idem vtrorunque apparatus: sed neque ipsa animata patiuntur eodẽ modo: differentia enim nonnulla erit lepræ, hominis, bouis, ouis, & suis: nimirum hæc omnia facit euariare (etiam cùm efficiens causa eadem est) diuersus rerum apparatus. Erunt tamen eæ earum omnium rerum affectiones, analogæ & propinquæ, adeò vt animatorum diuersæ naturæ & inanimatorum cum animatis possit esse contagium. Meritò ergo passionum propinquarum similes

Febris. [margin, beside "etiam res alias..."]

Phlegmō. [margin, beside "renes: neque omninò..."]

similes sint dignotiones, & curationes, quò respiciens Moses eandem adhibere curam, & rationem dignoscendi iussit, siue lepra sit humanæ cutis, siue vestis, siue parietum domus: nimirum id vitium non viuentium solum est, quia non tam morbus quàm putrescentia quædam est. Et ægrotare quidem sola viuentia possunt, putrescere verò omnia præter ignem, vt docuit Arist. Hactenus de lepra. Ignis imputribilis.

CAPVT XXI.

Leuitici 25. cap. *Numerabis quoque tibi septem hebdomadas annorum, id est, septies septem, quæ simul faciunt annos quadraginta nouem, & clanges buccina mense septimo, decima die mensis, propitiationis tempore, in vniuersa terra vestra. Sanctificabisque annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ, ipse est enim Iubileus.*

Cùm vellet Deus sæculorum ordine decurrentium fines quosdam statuere, vt diuenditæ possessiones ad priores dominos deuoluerentur, redirentque alia post alia sæcula, per quinquagenos annos computationem eorum fieri voluit, quia quinquagesimus continet, & finit septem septennarios annorum, qui sunt quadraginta nouem, qua in lege magna naturæ ratio habita esse videtur. Nam cùm mundus totus nullas naturales habeat ætates, siquidem neque interitum habet naturalem: habent tamen res omnes in mundo quasdam vissitudines & mutationes, secundùm quas mundus ipse ætates habere dicitur. Hæ ætates partim sunt fatales, partim legales: fatales sunt, mutationes quædam contingentes articulis, & momentis à Deo destinatis, completo scilicet eo annorum numero quem Deus Optimus Maximus apud se habebat, velut regna, & imperia diuersarum gentium, & vicissitudines imperandi & seruiendi, incœperunt ac desierunt certis quibusdam annis, quorum numerus ab æterno erat apud Deum, dispensante omnia eius prouidentia. Legales velut hæ repetitiones rerum omnium diuenditarum quas per quinquagenarios annos fieri semper, lege sancitum erat. Mirum verò quòd & in numerandis fatalibus mutationibus, & in condendis legibus ad annorum curricula pertinentibus, videtur in sacris literis (in quibus nihil non est perfectum & concinnum) semper habita ratio septennarij numeri. Nimirum septimanis dierum redeuntibus tota vita, & sæcula omnia, ac totus mundi decursus constat, & hebdomadibus annorum redire voluit Deus & terræ sabbata

Iubilei consideratio.

Mundi ætates.

Septenarij ratio in vita.

& hebdomadarum hebdomadibus, annos Iubilei. hæc verò omnia sunt legalia. Sed & fatale tempus aduentus Domini nostri Iesv Christi, à tempore quo Cyrus edicto iussit reædificari templum, aut quo Isaias reædificandum prophetauit, numeratum est per hebdomadas annorum, Daniel. 9. Atqui hæc fatalia & legalia, respondent etiam naturalibus. Nam vt mundus totus septem diebus consistit, ita homo septem diebus formatur, & vsque ad septem dies sine refectione durat, & ætates hominum per septennia recipiunt mutationes, & tota hominum vita septenniis numeratur. Vnde solenne fuit antiquissimis Philosophis clymatericos, seu scalares annos vocare quosdam, quibus frequentiùs quàm aliis mori homines soleant: ij verò sunt qui septenniis clauduntur: in quibus præcipuè quadragesimus nonus, & sexagesimus tertius: quòd primus constet septem septenniis, secundus nouem septenniis. Vocabant veteres (tetigit hoc Plinius lib. 7. cap. 49. atque nos quoque anteà super cap. 6. Geneseos diximus,) hos annos scalares, quòd vita hominis, velut per scalæ cuiusdam gradus ascenderet: gradus verò essent ipsa septennia, & singulis gradibus, in ipsis insignibus vitæ mutationibus, contingeret multos decedere, velut in mortem præcipitatos; nouis illis articulis vitæ occurrentibus morbis, præcipuè verò ex septimo & nono gradibus. Ac proinde celeberrimi clymatericorum esse dicuntur quadragesimus nonus, & sexagesimus tertius, & experimento dicitur cognitum, his temporibus plurimorum hominum vitas concludi. Quare consonum naturæ etiam fuit, hunc eundem finem sæculi vnius statui, & numeratis quadraginta nouem quasi iam finito vno sæculo, res nouas rediri, & diuendita restitui suis familiis. Clymaterici etiam numeri videtur obseruata lex in Danielis Prophetia; ita enim dicitur: *Post hebdomadas sexaginta duas* (putà sexagesima tertia hebdomada) *occidetur* Christvs. Magna profectò pulchritudo & perfectio est in numeris, atque Deus vt fecit omnia in pondere & mensura, ita & gubernat, quod cap. 11. Sapientiæ dicitur, quo in loco (si Deus concesserit) plura de hac re, & de Philosophia Pythagoricorum disputabuntur.

Hebdomadarum principiū.

Clymaterici dies.

CAPVT

CAPVT XXII.

CAp.27.Num. *Prouideat Dominus Deus spiritum omnis carnis, hominem qui sit super multitudinem hanc.*

Philosophi omnes qui palingenesiam afferebant, censentes animantium omnium esse communes animas (in quibus fuere Pythagorici, atque vt ego censeo, Platonici, & vt ex Auicenna libello qui Arabicè inscribitur Almahat, accepimus, nunc quoque sunt omnes Mahometani) locum hunc in suam sectam traherent, affirmantes esse spiritus communes omnis carnis, hoc est, animalium omnium, atque omnibus esse spiritus, hoc est, spiritales quasdam animas, separabiles, & valentes inde migrare, siquidem Deus esse dicitur spiritum omnis carnis, carnem enim vocari in sacris eloquiis non humanam solùm, sed belluinam etiam constat: siquidem cap. 9. Geneseos dicitur, *Omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum, quasi olera virentia tradidit vobis omnia, excepto quòd carnem cum sanguine non comedetis.* Ibi carnis nomine caro animalium, quæ homini in cibos data sunt, intelligitur. videtur ergo hîc quoque affirmari, omnium carne præditorum animantium esse communes spiritus, aut saltem si non communes, singulis generibus eorum suos. omnibus tamen spiritus aliquos, seu spiritales animas quibus viuant. verùm hæc omnia falsa sunt, & absurda. Animas enim quæ simul & actus corporis, & spiritus quidam separabiles sunt, soli habent homines: reliquorum animæ nihil sunt aliud, quàm actus corporum sanguine viuentium Hoc autē loco, *Omnis carnis* nihil aliud est, quàm si diceretur, *omnium hominum*, vt apud Isaiam, *Et sciet omnis caro, quia ego Dominus saluans te.* & rursum, *Videbit omnis caro salutare Dei nostri*, & in Psalmo, *Ad te omnis caro veniet.* Neque alicubi videtur omnis caro, significare aliud, quàm omnes homines. Nomen verò spiritus in sacris literis sæpissimè significat spiritalia animæ dona, velut capite 11. libri Numerorum dicebatur, *Descenditque Dominus per nubem, & locutus est ad eum, auferens de spiritu qui erat in Mose, & dans septuaginta viris.* non enim abstulit à Mose partem animæ, sed transtulit ad eos spiritum Prophetiæ. Hoc etiam significato, dicitur spiritus sapientiæ, intellectus, & timori Domini. Hoc etiam modo petebat Eliseus dari sibi spiritum Eliæ, non enim animam.. Dicitur ergo, vt ego existimo, *Deus spirituum omnis carnis*, quia distribuit omnibus hominibus spiritalia dona, vt vult nugacissima verò palingenesia, nullum hinc accipere potest adminiculum.

Spirituū considerātio.

Differentia animæ hominis à brutorū.

Spiritus pro dono.

CAPVT XXIII.

DEuter.cap.4. *Ne fortè decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel fœminæ, similitudinem omnium iumentorum quæ sunt super terram, vel auium sub cœlo volatilium, atque reptilium quæ mouentur in terra, siue piscium qui sub terra morantur in aquis.*

Pisces an sub terra.

Eadem verba scripta sunt c.20. Exodi. Euenit dubitare, cur pisces dicantur esse sub terra, si sunt in aquis, cùm aqua, iuxta Philosophorum sententiam, vt est tenuior ac lenior, ita & superior quàm terra. Certè si aqua super terram sita esset, inundaret totam terram, effluens & quærens partium suarum æqualitatẽ: sin autem terra supra aquam locata esset, rueret, & ita sub aqua sese mergeret (nam quo pacto terræ pondus supra aquam sustentaretur?) atque terra non posset aqua irrigari, quod ad generationes rerum est apprimè necessarium. Nulla ergo alia ratione potuerunt terra & aqua ad sese mutuò aptari, vt generationi subseruirent, quàm ex ambabus sese mutuò secundùm magna spatia penetrantibus, vnico conflato globo, & eadem vtriusque existente rotunda superficie, ita vt neutra subsit neque superstet, & vtraque contineat & contineatur. Ita enim neque terram in aquam ruere, neque aquam terram euenit inundare, sed irrigare solùm, & fœcũdare, partimque patet Soli aqua, vt copiosus inde eleuetur vapor, densatus posteà in aquam descensurus: partim terra, generationi spirantium animalium & vitæ idonea, si verò hoc ita habet, vnicusque globus constat terra & aqua, vt vel vmbra indicat in eclipsibus lunæ, & eadem est terræ & aquæ superficies, constat, quæcunque intra aquam degunt, esse sub terra, quæ repentia adhærent terræ, esse in terra, quæ verò cruribus hærentia per terram gradiuntur esse super terram, pisces igitur morantur super terra, cùm præcipuè sub ipsa aqua, intra terræ cauernas se recondant.

Terræ globus.

CAPVT XXIV.

CAp. 23. Deut. *Non intrabit eunuchus attritis vel amputatis testiculis, & abscisso veretro in Ecclesiam Domini.*

Eunuchi.

Antiquitùs vtebantur Principes eunuchis ad custodiam mulierum, vnde & nomen illis datum, est, εὐνοῦχος enim Græcis est idem, quod Latinis cubilium custodia, seu custos. Hanc ob causam multi proprios filios tenellos adhuc, eunuchos faciebant, quò scilicet seruirent principibus. Paulus lib.6. docet modum

modum faciendi, quem Græci vocabant ἐυνουχισμόν. *Erant verò faciendi multi modi. Quidam enim fiebant excisione testium, quidā veretri etiam cum testibus qui mingebant fistula anea, vt nunc quoque quibus ob morbum ea pars est secta, quidam fiebant testiculorum attritione. ea verò erat, Puello in balneo demisso, paulatim testiculos atterere, vsque dum velut dissipati euanescerent, atque contorquere, vt vena quæ alimentum illis defert, velut nodo interciperetur, atque ita illi tabescerent. Itaque erant eunuchi testibus excisis, solis, aut etiam cum veretro. Et contritis, qui propterea vocabantur Thlibæ.* Thlibæ. Hoc dicit Paulus, præstare exsectos contritis, quòd hi appetere venerem non desinant. Hos omnes prohibebat Moses Ecclesiam ingredi, quasi mutilatos, & imperfectos homines. Alij ab Spado. his sunt, qui vocantur spadones, hi enim nullius partis patiuntur mutilationem, sed naturale quoddam vitium: quod qui habent, congredi possunt, & erigunt, instigantur ad Venerem: ob flexuram verò, aut conniuentiam vitæ, non possunt emittere, atque ideò neque generare.

CAPVT XXV.

VIgesimo secundo Deuter. *Si duxerit vir uxorem, posteà odio habuerit eam, quæsieritque occasiones quibus dimittat eam, obiiciens ei nomen pessimum, & dixerit, vxorem hanc accepi, & ingressus ad eam non inueni virginem: tollent eam pater & mater eius, & ferent secum signa virginitatis eius ad seniores vrbis qui in porta sunt, & dicet pater, filiam meam dedi huic vxorem, quam quia odit, imponit ei nomen pessimum, vt dicat, non inueni filiam tuam virginem, & ecce hæc sunt signa virginitatis filiæ meæ, expandent vestimentum coram senioribus ciuitatis.*

Ex his verbis constat, apud Hebræos fuisse in more positum, vt mulieres viris desponsatæ, abstinerent ab eorum congressu, vsque dum ab eis ducerentur, tuncque substrato linteo coirent, quo virginitatis signum, hoc est, virginis corruptione profluens sanguis, in illo colligeretur: atque id linteum daretur puellæ parentibus, quod illi acceptam (non arbitror sine multis testibus) asseruarent, vt virginitatis filiæ, vsque in nuptialem diem asseruatæ, testimonium. Sed euenit hoc loco dubitare, quid intersit inter virginem & corruptam: quæ sint illa claustra virginitatis, quorum dilaceratione sanguis effluat. si enim nulla sunt, haudquaquam videtur necessarium, vt corrumpenda virgine sanguis effluat: sin autem necessarium non est, fallax & periculosa erat ea ratio diiudicandi, qua explicato

De virginitate multa.

Virginis exploranda ratio.

vestimento, seu linteo, in quo primùm coierant, vti iubebant senes. Certè vt cuiuis dissectionis perito constare potest (quamquam sunt quidam dissectores, qui esse in ore vteri virginibus membranam quandam annuli forma affirmant) nulla pars est in vteri ore, aut ceruice, quæ virginitatis custodia sit & in corruptione pereat, sed angustia tanta, & symphysis, seu coalescentia labiorum tanta, vt sine dilaceratione partium quæ symphysi coierant, admittere virile membrum non possit: quare necesse est sanguis effluat Atqui tanta coalescentia earum partium, vt sine dilaceratione id non admittat, naturalis est. Multis verò per morbos, aut vitiosam naturam tanta est obturatio, vt corrumpi facilè non possint, aut si corrumpantur quatenus possint concipere, non tamen deinde dehiscant adeò eis vteri, vt possint parere, nisi aperiantur ab obstetrice. Nonnullæ adeò magnam adstrictionem eius partis habent, vt vel menstruæ expurgationi impedimento sit. Obturantur verò seu clauduntur vteri ora, vel symphysi (vt dictum est) magna, vel oborta ibi re aliqua præternaturam, vt caruncula, aut membrana. Adnasci enim solét multa ori vteri, quæ excisione indigent, vt vocata Nympha, & vocata Sarcosis, caro scilicet inde prominens, in modum caudæ, & thimi, & condylomata. Horum excisiones, & clausuras aperiendi rationem, docet Paulus libro sexto: horum verò nunc meminimus, vt diceremus, conclusiones has omnes, quæ re aliqua ibi orta, siue carne, siue membrana, quæ adeò dura quibusdam mulieribus ibi est, vt sit quasi quædam cartilago, siue tubercula, vitia esse naturæ, siue morbos: virginitatem verò in natura liquadam, & satis superabili partium adstrictione, & symphysi, seu coalescentia esse, ob eamque corrumpenda virgine, sanguinem necessariò effluere. Hinc fit, vt esse possint, sintque re vera medicamenta ad ementiendam virginitatem, quæ adstringunt scilicet, & corrugant partem nouæ nuptæ. Ergo vbi primùm cum viro coisset, non erat præter naturam lintea contemplari, atque vbi sanguine essent infecta, velut virginitatis indicia asseruare. Vt enim nihil haberent sanguinis, duornm alterum esse in causa poterat, vel quòd mulier corrupta ad thalamum accessisset, vel quòd ob vteri nimiam clausuram, aut etiam ob viri frigiditatem corrumpi non potuerit, túncque huius rei periculum esset faciendum, ostentata muliere obstetricibus & Chirurgis, vt constaret, an tunc quidem, an anteà fuisset corrupta. Hæc ita habere facilè intelliges, si perlegeris libellum Galeni de dissectione vuluæ, ac multò magis dissectionem virginalis vteri faciens.

Virginis aperiédæ ratio.

Nympha virginea.

Sarcosis vteri.

CAPVT

CAPVT XXVI.

DEuter.cap. 30. *Si ad cardines cœli fueris dissipatus, inde te retrahet Dominus Deus tuus, & assumet.*

His verbis nihil aliud significatur quàm si diceret, si ad extremas terræ regiones, quæ sub polis Arctico, & Antarctico sitæ sunt, relegeris, inde te in tuam patriam reuocabo. Sunt enim duo mundi poli, puncta cœli quiescentia, in quibus, & circa quæ, velut cardinibus quibusdam voluitur cœlum totum. Constat homines dissipatos, non mitti in cœlum, neque in ipsos polos cœli, sed cardinum cœli, seu polorum nomine, significari regiones sub illis sitas. Hæc verba antiquitas omnis putaret dicta per hyperbolem: quandoquidem tota sibi persuaserat è quinque orbis regionibus, quarum duæ extremæ sub polis essent, circulis arctico, & antarctico, finitæ, alia media inter tropicum Cancri & Capricorni, aliæ duæ mediores, hæc scilicet quam incolimus inter tropicum Cancri & circulum arcticum, & alia ei respondens inter tropicum Capricorni & circulum antarcticum: duas tantum has mediocres, esse hominum habitationi idoneas: tres alias inhabitabiles mediam æstu, extremas frigore. His addebant Christiani, ne eam quidam quæ nostræ regioni respondet, vltra Capricornum, sitam habitari. cùm enim ab vno Adamo omnes homines fluxerint, si per mediam illam regionem, quæ sub Zodiaco est, inter tropicos penetrare nullo modo possent, fieri non posset vt vltra & citra illam homines essent, sed ea tantùm mundi in parte in qua Adamus creatus esset. Hanc ob causam Diuus Augustinus putauit, omninò nullos esse Antipodas. si igitur quinque mundi partiũ aut vnica, aut duæ tantùm hominibus essent habitabiles, nulli posset habitare sub polis, quare neque ad cardines cœli relegari, neq; reuocari inde. Quapropter antiquitas verba hæc, *Si ad cardines cœli fueris dissipatus inde reducã te*, non aliter acciperet dicta ac illa, *Si ascẽdero in cœlum, illic es, si descẽdero in infernũ, ades.* non scilicet quòd possint homines traiicere ad cœli cardines, magis quàm in ipsum cœlũ ascendere, sed per hypothesim impossibilem, vt ita significaretur, quàm esset Deus paratus populum suum reuocare: quod scilicet vel ex mundi cardinibus esset reuocaturus, si eò posset dissipatus mitti. Tempus verò rerum omnium magistrum, euidenter indicauit illum antiquitatis errorem, neque vllam mundi partem cœli causa inhabitabilẽ esse, sed omnia coli, vltra, citra, & inter

De mundi polis.

Quinque orbis regiones.

Antipodæ.

inter tropicos,ac citra circulos arcticum & antarcticum : neque hominum dispersionem intra tam angustos fines stetisse, sed in vniuersum terræ orbem, esse factam : atque quamquam alij aliorum ob magna locorum dissidia sint obliti, tamen Dei prouidentiam,eos, more eius qui seminat, hac & illac,quoquò versus diffudisse, ita vt nulla pars hominibus alendis idonea, sine Adami semine relinqueretur. Hanc disseminationem,nulla neque memoria hominum, neque historia cognitam, nobis in hoc sæculo, velut digito indicauit, secundi Adami, hoc est, IESV Domini nostri seminis,hoc est verbi Dei disseminatio. Iam enim Christicolæ, Dei prouidentia omnia machinante, perlustrarunt Orientem & Occidentem : transilierunt vtrunque tropicum, viderunt antarcticum polum : ac penetrauerunt versus arcticum nauigantes, arcticum circulum ; quo pertingunt, vt nobis referunt, in extremo Nouergiæ, Frimnachia, & sub ipsomet polo, Simachia(author est Olaus Archiepiscopus) videruntque hæc omnia ab hominibus habitari : quibus & Euangelium plurimas iam in locis prædicauerunt. Itaque iam fieri incipit (quod verbis præscriptis insinuabatur)vt qui dissipati, ac segregati à conuictu populi Dei sub cœli cardinibus habitabant, nunc ad veram fidem, & Ecclesiæ vnitatem reuocentur : speramusque breui futurum vt, cum magna IESV CHRISTI gloria, sanctissimum eius nomen vbique colatur, & vt videant omnes gentes salutare Dei nostri. Neque certè omnes antiquos latuit habitari posse totum orbem. Nam Auicenna, vt erat philosophus eximius,intellexit fen. secunda primi, doctrina secunda, capite octauo, locum sub linea æquinoctiali, habitationi hominum longè opportuniorem esse, quàm qui sub tropicis : duobus argumentis. Primo, quòd Sol citiùs recedat à capitibus ibi habitantium, bisque in anno, nunc in hoc, nunc in illud latus:à capitibus verò habitantium tropicos tardiùs multò, ac in anno semel. causa verò celeris recessus ab æquinoctiali, est ascensus obliquus Zodiaci ; tardi verò à tropicis, ascensus rectus. Hinc fit, vt minori tempore fiant maiores dierum in longiores, & breuiores mutationes, circa æquinoctia quàm circa solstitia. Atque adeò hinc nomen solstitiis datum est, quòd in illis stare videatur Sol, vt declinat lentè. Secundo, quod in eo loco nunquam est dies nocte maior,sed æqualis semper ;quare cùm sit dies splendoris & caloris, nox tenebræ & frigoris mater, in causarum æqualitate erit omnium mediocritas & temperies. Cùm igitur sint tres caloris causæ,vicinia, rectitudo, & mora Solis, rectitudo & mora multò plus possunt, quàm vicinia. Omnes enim Astrologi

Orbis totus habitabilis.

Tres causæ caloris.

Astrologi norunt, in æstate longiùs abesse à nobis Solem, quia est in auxe, quàm in hyeme, quia est in opposito auxis: tamen quia rectitudo radiorum, & dies maior est, calent tantò magis omnia per æstatem. Cùm ergo sub æquinoctiali citiùs ac pluries declinet Sol, & dies nunquam sint longiores noctibus, commodior multò fit ibi habitatio quàm sub tropicis, atque adeò omnium commodissima: quod nostri iam habent perspectissimum. Simili etiam argumento suaderi potest (etsi id nondum sit adeò perfectum) sub ipsissimis polis posse homines habitare. est enim in eo loco totus annus dies vnica, quandoquidem æquinoctialis linea, eorum horizon est. habent ergo conspicuum Solem menses sex, & totidem latentem. itaque & in mundi medio, & in extremis, æternum æquinoctium est, tamen hoc interest, quòd sub polis nunquam recedit Sol ab horizonte vltra viginti gradus, ac proinde nox tota crepusculi sunt (nam & apud nos vsque dum triginta gradus mergitur sub horizonte Sol, crepusculum est) ac licet dicere ibi nullam esse noctem, sed tempus totum Solis, aut crepuscula. cùm ergo ea regio vincat proximas, ac reliqua Septentrionales, plus dierum longitudine, quàm rectitudine radiorum vincatur, & vicina multò minùs frigida, & habitationi opportunior sit, quàm ille. Qua causa mihi persuadeo, vt quæ est sub æquinoctio, commodior est quàm quæ sub tropicis, ita eas quæ sub polis, commodiores esse iis quæ sub circulis arctico & antarctico. Quòd si mediam & extremas regiones habitationi idoneas esse indicatum est, constat totum terrarum orbem habitabilem esse. duas enim reliquas, & mediocres constat habitabiles esse, siquidem earum altera est hæc quam incolimus, cui reliqua, & quinta similis prorsus est. nisi igitur pars quæpiam ob soli incommoditatem est inhabitabilis, ob cœli tamen & Solis positum, nulla est in toto orbe Lubet hoc loco admirari Dei. Opt. Max. sapientiam, ex Solis corporis omnium quæ vita carent præstantissimi positu & cursu. Eo enim illum loco aptauit, & eum cursum incessanter tenere iussit, quo solo poterat omnes mundi partes habitationi facere idoneas, & vtrique mundi lateri virtutem suam iustè ac æqualiter impertiri. Fertur enim Sol per mundi medium inter duos cardines, non ita tamen, vt per eandem lineam semper latus, æqualiter ab vtroque semper distet; sed latus obliquè, nunc in hoc, nunc in illud inclinet: ita tamen vt inæqualis illius distantiæ æqualitas, temporum æqualitatem quandam faciat. Ita fit vt omnibus. virtutes largiatur, per vicissitudines rerum generationi necessarias. Si enim Sol citra, aut vltra æquinoctialem lineam semper

Æstiui caloris causæ.

De sole multa.

semper consisteret, oppositi poli partibus nunquã illucesceret. Quapropter, sub æternis tenebris, haudquaquam esse possent hominibus alendis & seruandis aptæ, & poli alterius partibus nunquam occultaretur, quare alterum mundi latus nesciret noctem, alterum diem. Neutrum verò amat hominum vita, neque terræ natura; quæ luminis & vmbræ, caloris & frigoris vicissitudine fœcundatur. Præter hæc, ea medietas mundi, intra quam Sol se semper contineret, vrgeretur calore, multò plus, ac secundùm partes longè maiores quam opposita altera frigore: neque partes mundi æquè distantes à polis & à mundi medio, æqualibus gauderent diebus & noctibus. Quapropter haudquaquam Sol mundi partibus omnibus virtutes suas impertiretur, secundum æquabilitatem, & iustitiam, vt nunc facit: quam tamen iustitiam distribuendi virtutes æqualiter secundùm latera, si, vt Galenus animaduertit, adeò natura seruauit in formandis, regendisque humani corporis partibus, multò magis seruari in maioris mundi formatione oportuit. Si verò Sol per ipsam lineam æquinoctialem semper ferretur, ita vt neque in hoc, neque in illud latus inclinaret, nulla ratione deteriùs posset mundo & hominum vitæ seruire, quia partes sub polis sitæ, neque diem neque noctem haberẽt vllam, sed in horizonte Solem semper, cuius dimidium spectarent, quod parum omninò abest ab æterna nocte. Neque Sol in horizõte semper volutatus, posset satis calefacere, ac fœcundare terras, quas nunc cum viginti tres gradus supra horizontem eleuetur, tamen calefacit tenuiter. Iam verò terra mundimedia, rectum semper supra se Solẽ sustinere non posset, sed vreretur: atque hæ & aliæ omnes mundi partes, cùm nullis potirẽtur vicissitudinibus, sed eodem modo semper afficerentur, nequaquam possent generationibus esse aptæ. Non enim potest idem, & eodem modo habens tempus, sementi & messi, neque vindemiæ, & putationi esse aptum. Nimirum vt omnis generatio est ex contrariis in contrarium, ita inter contrarias versari causas debet, quia contrariorũ contrarias esse causas necesse est. Nisi igitur Sol per mundi mediũ ferretur obliquè, nunc in hoc, nunc in illud latus nutãs, nequaquam esset mundus hic idoneus generationibus Quid ergo superest, an vt obliquitas Solis minor esset, aut maior quàm nunc est: sed ponamus primum esse minorem, velut v. g. recessus Solis ab æquinoctiali, quàm nunc sunt viginti trium graduum, esse si placet tantum decem, quid fieret? Primum quidem oportet Zodiaci ipsius amplitudinẽ, quæ nunc duodecim graduum est, ad proportionem contrahi: in tanta autem Zodiaci angustia, duplo plures congrederentur Planetæ in ecliptica, ac duplo

Generatio in quo.

duplo plures fierent eclipses, & virtutũ cœlestium subtractiones, quod non videtur citra noxam accidere. Præterea, quantò minor esset Zodiaci obliquitas, tãtò essent minores temporum vicissitudines, & tantò minus tempora à temporibus dissiderẽt. quapropter sub æquinoctiali, vbi parum nunc tempora dissidẽt, haudquaquam esset sufficiens ad generationes vicissitudo, ac ferè perinde esset atque si per æquinoctialem semper volueretur: si verò obliquitas esset maior quàm nunc est, vt si v.g. recessus Solis ab æquinoctiali qui nunc est viginti trium graduũ, esset quadraginta, illæ solum mundi partes quæ sub Zodiaco essent, coli possent: reliquæ sustineri non possent, partim tantam temporum diuersitatem, partim tantum Solis recessum. Natura enim animantium cùm nihil quod sit nimium sustinere possit, omnium minimè sustinet causarum contrarietatem. quare si extrema Moscouiæ pars multò fieret frigidior quàm est, haud esset habitationi idonea. maius enim esset id frigus, quàm vt viuere quidpiam in eo posset. Sed neque Africa, si vt nunc æstate æstuans, hyemes haberet quales Germania, habitari posset, quia tantam mutationem aëris haudquaquam possent homines sustinere. si verò Sol recederet gradus quadraginta ab æquinoctiali, nunc in hanc, nunc in illam partem, gentes quæ sub Cancri tropico degerent, aut viginti gradus distarent à tropico, æstuarent vt nunc Africæ intima, ac nihilominùs hyemes haberent quales Germania: recederet enim ab eis Sol centum gradibus, ipsi verò Germani, ac multò magis qui sub circulo essent arctico, haudquaquã possent hyemis frigus sustinere, quia recederet ab eis Sol multò magis, nunc verò malè sustinent. Cùm igitur quæ habitationi sunt futuræ idoneæ mundi partes indigeant mutationibus, non quibusuis, sed quibusdã si Sol per angustiorem versaretur circulum, minores essent vicissitudines temporum, quàm vt generationi rerum essent satis: si per ampliorem, maiores quam vt sustineri possent. Deus verò hæc exactissimè computauit, vnde argumentũ accepit gloriæ Dei Dauid Psal. 9. dicens: *Cœli enarrant gloriam Dei*, & rursum, *In Sole posuit tabernaculum suum & ipse* (Sol scilicet) *tanquam sponsus* (hoc est, pulcher & ornatus) *procedit de thalamo suo à vertice cœli exultauit vt gigas ad currendum viam* hoc est, fertur citra defatigationem mirabili celeritate, *à summo cœlo*, hoc est, ab Oriente, *egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius*, hoc est, vsque ad Occidentem, *neque est qui se abscondat à calore eius*, hoc est, eum tenet cursum, & eo semper circulo voluitur, vt nulla mundi regio sit quam non illustret, calefaciat, & fœcundet, facietque plus aut minus, satis tamen habitationi idoneam.

CAPVT

CAPVT XXVII.

CAp.9 Iudicum: *Nunquid possum deserere vinum meum quod lætificat Deum & homines*; rursum Psal.1.c.3. *Vt educas panem de terra, & vinum lætificet cor hominis, & panis cor hominis confirmet*. & c.35.Prou. *Date siceram mœrentibus, & vinum iis qui amaro sunt animo, bibant & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius.*

De vino multa. Vinum, quod est Noë inuentum, est succus vuæ maturatione perfectus. Ita dico, quia recens expressus, neque per eam ebullitionem quam ciet naturalis ipsius calor perductus ad perfectionem, mustum potius est & potui minimè aptum, ac si quis potet, noxium. Multæ aliæ potiones sunt illi nonnihil similes quibus in penuria homines pro illo vtuntur, vt quæ nostris Cantabris vocatur *Sidria*, quæ *Ceruisio* Belgis, quæ Germani *Medo*, quæ omnes potiones vno nomine Hebræo vocari possunt *Sicera*. Id enim nomen tribuebatur potioni omni, quæ potest inebriare vini more. Atque ob id datur mœrentibus & in magno aliquo labore constitutis vinum, aut sicera ad obliuionem egestatis & doloris. Quatenus hoc faciendum aut cauendum sit, Theologis mitto dicendum, ad me tantum spectat, quod pertinet ad naturam. Itaque potiones sunt multæ ex multarum rerum succis paratæ. & simplices & compositæ, sola tamen ea quæ ex succo fit vuæ, vocatur vinum. Ita etiam antonomasticè, ac propriè vocatur panis, qui paratur ex farina triticea subacta cum aqua: qui verò paratur ex aliorum frumentorum, aut leguminum (nam ex his omnibus parari solent in caritate annonæ) farinis, aut cum alio succo, dicetur panis cũ adiecto vt panis hordeaceus, typhaceus, fabaceus, aut apud Indos ex mayz (ita illi vocant quoddam genus frumenti, ex quo parabant sibi panes) aut panis dulciarius, aut lacticinus: panis verò simpliciter, est qui ex triticea fit farina cum aqua. Inter ea omnia quibus vescuntur homines, panis & vinum tenent primas, quia alij omnes cibi dati sunt hominibus ad delicias, & ad abundantiam: hi verò ad necessitatem & sufficientiam, & his maximè vtuntur homines. Nullis cum maiori malo carere potest, & nullis magis contenta est natura: quia sunt omnium optimè parabiles, mortalibus omnibus maximè communes, optimè omnium nutrientes: non tamen panis & vinum eodem modo, neque eisdem de causis, sed panis, quia substantiam

Potionum genera.

Panis.

Mayz.

tiam habet bene crassam, boni ſucci, & cum ſubſtantia noſtra bene agglutinatur, habétque tantò plus alimenti, quantò medicamenti minus, cùm ſit moderatum quiddam, neque calidum, neque frigidum, neque humidum, neque ſiccum, neque facultate vlla medicamentoſa, vt expurgandi, aut ſiſtendi, aut laxandi, aut aliud eiuſmodi faciendi, ſed ſi quid tantillum inclinat in calidum, quo natura gaudet & fruitur. Itaque eſt panis pro omnibus cibis, quia mediocritatem tenet omnium, & tenuium, & craſſorum, & facultatum medicamentoſarum maxime expers, vt ſit mere alimentum. Has ob cauſas ſymbolum eſt omnis eſcæ, ac totius nutritionis, petenteſque huic corpori neceſſaria alimenta, ſolum panem iubemur petere, quem quotidianum vocamus, quia corpora indigent quotidiana refectione. Neque ſatis eſt, ſi quantum corpulentiſſimus athleta ſanguinis habeas; & ſuccorum intra venas repoſitum niſi recenti refectione quotidie vtaris, quæ quidem neceſſitas, ex ſpirituum facili diſſipatione naſcitur. Has ob cauſas Eliæ fame pereunti, panem quidem ſolum eúmque quotidie mittebat Deus per coruum. Vinum non nutrit tam firmiter quàm panis, tamen multò citiùs, quia non eſt tam aptum in denſam, ſolidam, firmamque ſubſtantiam abire, tamen abit citiſſimè in vitales ſpiritus, ac ſatis citò in ſanguinem tenuem & calidum. Hinc fit, vt optimè maximeque ſecundùm eorum naturas, dicatur panis confirmare cor hominis, & vinum lætificare. quia euenit his quod & aliis cibis, vt ſcilicet quò citiùs nutriunt, eò citiùs diſſipetur quã præſtiterint ſubſtantia contra quò tardior, eò firmior refectio ſit, & diutiùs duret; in eam enim ſententiam ſcriptum ab Hippocrate eſt, *Eorũ quæ celeriter nutriunt, celeres quoque fiunt excretiones*. Quæ ergo tardiùs nutriunt, ſolidius præſtant robur, poteſtque qui eis vſus ſit, diutiùs ſine alia refectione perſiſtere, pugnare, arare, aut aliud quiduis laboris ſuſtinere: quæ verò nutriunt citò, præſtant alacritatem, refectione illa facili ſpirituum, reuocant ab exolutione, & deliquio, ſi quod eſt: itaque exhilarant, robur verò & ad ſuſtinendos labores vim, non præſtant, etſi quis impleatur, quia diſſipantur facilè. Igitur quod maximè firmat, roboratque ſi modò vnicus cibus capiendus ſit, eſt panis (quò ſpectat illud capitis 28. primi Regum, *Et robur non erat in eo qui non comederat panem tota die illa*: nimirum, vt dictum eſt, ad robur indigemus pane, eoque quotidiano) quod maximè exhilarat, vinum: exhilarat verò cùm ebrietatem affert, quia obliuiſci facit paupertatis, & doloris, denique omnes moleſtias, curaſque facit deponere. Nam vt

Panis bene moderatus.

Vini natura.

K Hippocrates

Hippocrates libello de flatibus inquit, *Ebrij fiunt præsentium malorum obliuiosi, ac futurorum bonorũ fœcunda spe beantur.* Vnde constat hilaritatem maximã ex vino, initium quoddam ebrietatis esse. Tametsi etiam citra vllam ebrietatis, seu dementiæ partem, lætitiam afferre potest mediocrem. Nam c. 31. Ecclesiastici dicitur, *Vinum ad iucunditatem creatum est, & non ad ebrietatem initio.* Est igitur iucunditas ex vino citra omnem ebrietatem, causæ verò illius sunt, dicta spirituum vitalium refectio, quorum penuria quia laborant melancholici, tristes esse consueuerunt, & quòd calefacit, laxat, funditque cor: quem eundem motum illud per lætitiam subit. Vt enim per tristitiam contrahitur, & torpescit, ita per lætitiam laxatur & titillat, cuius motus, calor suauis accommodatissima causa est. Quòd ergo vinum lætificet, has habet causas manifestas, præter indicibilem quampiam sympathiam, quam fortasse habet cum corde, quæ in eius substantiæ modo consistet, cùm ad iucunditatem creatum sit ab initio. Quòd lætificare Deum quoque dicitur, maius aliquod suspicor habere sacramentum, enarrandum Theologis: mihi illud occurrit, quandoquidem dicitur Deus in initio Geneseos, vidisse cuncta quæ fecerat, delectatusque quòd essent valde bona consonum est, vt tantò intuitu rei cuiusque magis delecteretur, quantò ea est melior: aut (vt meliùs dicam) tantò res quæcunque sit potior, quantò Deo magis placuerit. quapropter perinde sit dicere, rem aliquam lætificare Deum, & esse optimam: est verò vinum optimum, nisi quis eo vtatur ad ebrietatem, facit enim ad iucunditatem, & ad sanitatem animæ & corporis, & ad vitæ æquitatem, & bonos mores. Ita enim dicitur capite nuper citato Ecclesiastici. *Exultatio animæ & corporis vinum moderatè potatum, sanitas est animæ & corporis sobrius potus*, & rursum: *Æqua vita est hominibus, vinum in sobrietate*, nimirum vt cap. 30 eiusdem libri dicitur, *Multos occidit tristitia.* His causis Seneca libro de tranquillitate vitæ, ad eam obtinendam, ebrietatem laudat, exemplo Catonis Solonis, & Archesilai, qui illi indulserunt Sunt verò illius hæc verba, *Nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat curas: eluit enim curas, & animo animum mouet, vt morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur.* Hæc ille. Nobis tamen neque sanitatis, neque hilaritatis causa procedendum vsque ad ebrietatem vnquam est, neque quæ ad mores spectant, petenda à Medicis, neque Philosophis; nisi quatenus cum diuina consonan sapientia, quæ tantum permittit vinum in sobrietate.

Melãcholici cur tristes.

Cur vinũ lætificet.

Ebrietatis ex antiquis commendatio.

CAPVT XXVIII.

CAp. 16. lib. 1. Regum ita est scriptum. *Ecce spiritus Dei malus exagitat te. Iubeat dominus noster rex, & serui tui, qui coram te sunt, quærent hominem scientem psallere cithara, vt quam arripuerit te spiritus Domini malus, psallat manu sua, & leuiùs feras.*

Duplex hic occurrit naturalis dubitatio. prima, An Dæmones possint morborum, qui alioqui in succorum & tēperamentorum, aut etiam compositionis vitia referantur, esse causæ. Deinde, An eadem auxilia desiderent illi morbi, ac cum sine Dæmonis opera orti sunt. Nam si Saül melancholiæ morbo tenetur, haud dubiè consultum esset, iuxta medicinæ præcepta tibicines quærere & Citharœdos, qui musica instrumenta pulsando animum illi demulcerent. nam cùm metus & tristitia ita sint huius pessimi morbi accidentia, vt etiam fiant illius augendi causa, nulla ratione meliùs succurritur, quàm omni genere delectamenti; abigendo mœstitiam, & euocando mentem à rerum terribilium consideratione: vsque adeò vt cùm morbus nondum est admodùm inueteratus, neque succus plurimum redundat: sola iucunda viuendi ratio soleat esse satis ad recuperandam salutem: præstare verò musicam magnam animæ hilaritatem, Ecclesiasticus dicit ter aut quater, cuius in c. 40. sunt hæc verba, *Vinum & musica lætificant cor.* meritò igitur musica mœstis, quales maximè sunt melancholici, naturaliter succurrit. si verò Saül non humore agitabatur melancholico, sed Dæmone, quæ causa esse possit, vt citharæ pulsatione iuuaretur, & leuiùs eam exagitationem ferret? An Dæmon mitescit musica? Hanc ob dubitationem, plurimi nihil hîc censent fuisse naturale, sed diuina vi effectum, vt pulsante Dauide citharam abigeretur Dæmon, non tam ob soni numeros, quàm ob diuinos hymnos quos ille cantando recitabat. Itaque diuinis Psalmis, vt exorcismis abigit Dæmonem Ego quidem hoc non nego, neque dubito illa ratione, vim verbi Dei, & Dauidicæ Prophetiæ significatam esse: nihilominus censeo, naturalem quoque causam cum diuina illa coniunctam esse, atque admirandum illum effectum. in vtramque referendum fuisse. Hoc indicabo facilè, productis in medium quibusdam Auicennæ verbis, ex cap. 18. fen. 1. tract. 4. quod est de melancholia. ea verò sunt hæc: *Et quibusdam Medicorum visum est, quòd melancholia contingat à Dæmonio, sed nos non curamus, cùm Physicam docemus, si illud contingat à Dæmonio, aut non contingat, postquam dicimus, quòd si contingat à Dæmonio, tunc contingit ita*

Morbi à Dæmonibus quomodo curandi.

Melãcholiæ remedia.

Musices vis.

vt conuertat complexionem ad choleram nigram, & sit causa eius propinqua cholera nigra, deinde sit causa illius Dæmonium, aut non Dæmonium. His verbis Auicenna inquit, nihil referre ad curationem, siue Dæmon sit qui melancholica inferat accidentia, siue non: eò quòd non possit ea inferre, aliter quam per ipsos melancholicos succos. Itaque causam proximam semper ad ipsos succos deuolui, atque cum ablatione causæ proximæ, necesse sit tolli morbum, vtentibus nobis naturalibus auxiliis, & causam tollentibus, necesse erit tolli morbum, etiam si Dæmon eum excitauerit. Ratio sanè hæc, partim quidem rectè procedit, partim tamen deficit quandoquidem, vt morbus qui pendet ex causa, nisi sublatione causæ proximæ non tollitur; ita neque ipsa causa proxima, nisi sublatione prioris: etiam si sit externa, modò non recesserit. velut si Sol bilem excussit, atque ita febrem fecit, tolli non possit febris nisi bile euacuata, aut consumpta: sed neque hæc penitus euacuari aut consumi, nisi ægrotus à Sole recedat, & in frigidiorem locum se transferat. si verò iam recessit, solum superest vt euacuetur bilis. Igitur eodem modo, si quis Dæmon, melancholicum succum agitando & augendo, melancholica intulit symptomata, iam recessit, solum superest, vt naturalibus agatur auxiliis, aduersus morbum & causam humoralem: si verò adhuc immanet, necesse sit simul vti remediis quæ Dæmonem abigant, & quæ melancholicum succum euacuent, & compescant. Effectum itaque hac ratione est, non vt omninò sit indifferens, siue sit morbi causa Dæmon, siue secus, vt volebat Auicenna; tamen, vt quæcunque auxilia naturalia curare possunt morbum, cum is à Dæmone non pendet, possint etiam aliquatenus subuenire cùm pendet. Si ergo cantilenæ, & musicorum instrumentorum concinnus sonitus, placare naturaliter possunt melancholicorum sæua symptomata cùm eo morbo quis laborat, possint certè eodem modo, & eadem prorsus causa, cùm eius morbi author Dæmon est. Verùm hoc ipsum quod aliquatenus videtur iam esse demonstratum, euadet longè euidentius, si hæ dubitationes priùs explicatæ sint. Prima an malus Dæmon possit morborum causa esse; secunda, quomodo? tertia, an sint aliqua naturalia remedia, quæ per se, ipsos abigant Dæmones, an non, sed spiritalibus solum agendum aduersus eos sit, vt Ieiunio, & Oratione? His enim decisis, facilè eò quò volumus perueniet disputatio. Antiquissimas esse has dubitationes, neque Christianis solùm aut Iudæis, sed & Mahometanis & Idololatris agitari solitas constat. Primùm quidem ex eo Auicennæ loco quem produximus, deinde & ex libro de morbo sacro, qui nomine

Hippo

Hippocrates circumfertur, toto enim eo libro disputatur aduersus affirmantes, Epilepsiam ad Dæmonem referri, & eos, qui eo malo teneantur, solere in domum fugere, aut aliter à multorum conspectu se subtrahere, persentientes inuadi sese à Dæmone, atque adeò contendentes eiusmodi, non medicinalibus auxiliis, sed expiationibus esse curandos. censet verò is author, eam opinionem non aliunde, quàm ex ignoratione naturalis epilepsiæ, causæ nasci: plausibilem verò esse vulgo, eò quòd morbus videatur esse mirabilis, & ab aliis diuersus: atque quòd expiatio minùs molesta curatio esse videatur quàm quæcunque medicinalis, aut chirurgica. Atqui profectò, vt qui Philosophiæ sunt ignari, ob multarum rerum naturaliũ ignorationem fieri solent creduli, & superstitiosi: ita qui Physicæ plus satis sunt dediti, rebus omnibus quæ corpora non sint, aut eorum motus, periclitantur diffidere. Nunc verò cùm de Dæmonibus tam multa à Philosophis disputata sint, non video cur quispiam, quantumuis rigidus Philosophus esse velit, tollat è medio Dæmones, nullamque causæ rationem in morbis excitandis & torquẽdis corporibus eos habere censeat. Nam hæc cõsecutio nihil valet, potest melancholia & epilepsia vt quiuis alius morbus, citra Dæmonem fieri, ob succos ita aut aliter motos aut vitiatos: ergo non potest fieri per Dæmonem. At verò neque hæc. Quiuis morbus talis fit ab humore & causa naturali, ergo nullus fit à Dæmone, quia is ipse morbus qui fit à Dæmone, fit per causam naturalem, si Dæmon non aliter quàm per ipsos humores, infert tales morbos, habetq; Dæmon vicem causæ externæ, vt dictum est. nisi verò negetur, Dæmonem posse mouere succos: at verò moueri corpora ab spiritalibus substantiis, neque Arist. quidem, qui minimè de Dæmonibus est philosophatus, negauerit. Ille enim causas omnes corporum motrices reducit vsque ad indiuisibilem & incorpoream. Itaque posse fieri, vt Dæmonis præsentia morbos excitet, neque quidpiam in hac assertione Philosophorum placitis esse repugnans indicatum est. At verò esse re vera ita, superest indicemus. Primùm quidem literarum sacrarum testimonio, deinde & argumento ab ipsis rebus accepto. D Lucæ cap 8. ita scriptum est: *Occurrit illi vir quidam, qui habebat Dæmonium iam temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.* & paucis interpositis, *multis enim temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis, & compedibus custoditus, & ruptis vinculis agebatur à Dæmonio in deserta.* Ex hac narratione facilè constabit cuiuis, qui vel summis labiis degustauerit medicinam, hunc hominem laborasse ea maniæ

An morbi per dæmones excitentur.

Lycanthropia. specie, quæ vocatur à Medicis Lycanthropia, seu lupina insania. His enim præcipuè accidentibus definitur is morbus quòd ita affecti domi contineri non possunt, sed circa sepulchra frequenter vagantur. Iam verò eum, cuius mentio fit 9. cap Marci, constat fuisse epilepticum, ita enim dicitur: *Et attulerunt eum, & cùm vidisset eum, statim spiritus conturbauit illum, & elisus in terram volutabatur spumans.* constat verò elidi in terram, ac volutari, & neri spumam circa os, certissimas notas esse Epilepsiæ. Quin etiam (quod aliquantò videtur rarius) constat 13. cap. D. Lucæ, puellam quandam conuulsionem spinæ accepisse à Dæmone: qua laborauit decem & octo annos. Manifestum ergo est, quanto in errore sint, qui quòd indicauerint, eum qui defertur ad exorcistas, teneri epilepsia, aut cathoco, aut melancholia (iis enim morbis frequenter tenentur) aut alio quouis morbo, putant se iam indicasse, non esse id à Dæmone: cùm his exemplis constet, eos morbos quandoque fieri à Dæmone. Neque verò cùm Dominus noster inter mortales ageret, vexabant hominum corpora Dæmones, ac non etiam nunc vexant. Non enim sancta Ecclesia quæ diuino regitur spiritu, vteretur exorcisinis, ac crearet quotidie exorcistas, nisi vexarentur nunc quoque hominum corpora à Dæmonibus. sed & ex his quæ homines fide digni, & verbis, & scriptis testantur, facilè indicatur, esse etiam hoc tempore talium malorum causas immundos spiritus. Nam ferunt, horum multos respondere, appositissimè loqui, linguis alioqui ignotissimis, vt rusticum & ignorantissimum Latinè, Græcè, aut Chaldaicè: prætereа iussos ac coactos ab exorcistis, significationes de se euidentes præbere immundos spiritus, & homines ab eis detentos multa diuinare, & narrare, quæ in remotissimis mundi partibus agantur. quæ sanè constat nullatenus habere posse Physicam causam. Verissimè enim dictum est illud ab Aristotele, siquid aliud, intellectum hominis non posse aliter intelligere, quàm phantasmata intuentem; atque adeò nihil in eo esse posse, quod priùs non fuerit in sensu. Cùm igitur anima rustici nullum, ne minimum vnquam conceperit Græci sermonis phantasma, vnde possit eius intellectus nunc abstrusissimas phrases eius idiomatis haurire? Est certè intellectio, animæ rationalis actio própria quamque citra organa corporea potest exercere, vnde & separabilis esse cognoscitur: ea verò, etsi per ipsissimam mentem citra organa agatur corporalia, non tamen dum anima in hoc corpore est, citra corporalia phantasmata. Illud enim intelligere, est de vniuersalibus, & à materia seiunctis cogitare; seiunguntur verò à corporalibus phan

Margin notes: Epilepsiæ signa. (beside "esse Epilepsiæ") — Cathocus. (beside "cauerint") — Exorcistarum vis. (beside "aut Chaldaicè") — Intelligendi modus. (beside "in eo esse posse")

phantaſmatis, vi intellectus agentis. Quorum ergo nulla vnquàm concepta ſint phantaſmata, nulla poteſt eſſe intellectio. Iam verò vt intellectio eſſe non poteſt eorum, quorum nulla fuerunt phantaſmata, ita neque recordatio, quorum non fuerit imaginatiò, neque imaginatio, quorum non fuerit ſenſus. Ergo quæ alibi agantur certò cognoſcere nullus poteſt: per nullam enim internarum potentiarum, cùm talium nullus anteceſſerit ſenſus. Dixi verò certò cognoſcere, quia temerè, caſu quodam aliquid prædicere, aut præcogitare, garrulis euenit, & iis qui variis imaginationibus æſtuant, vt mare. Scio quoſdam Philoſophos minùs exactos, & qui admirationi magis ſtudent quàm veritati, cenſuiſſe admirandas has vires eſſe humoris melancholici, fierique poſſe, atque adeò ſolere, vt quidam (in quibus ſcilicet is ſuccus abundat) loquantur linguis ignotis, diuinent, quin etiam citra contactum moueant aliena corpora, cogant pluuias, excitent procellas, atque adeò eò vſque procedunt quidam, vt in neſcio qua naturali quarundam animarum præſtantia, vim mirabiliora opera efficiendi conſtituant. Verùm ex dictis conſtat, horum aſſertiones deuolui ad aſſertiones illas Platonicas, Intelligentem animam non eſſe corporis actum, & vt Ariſtoteles loquitur, entelechiam, ſed aſſiſtere vt intelligentiam cœlo: noſtroſque animos ſciuiſſe quidem anteà omnia, diſcere verò nihil aliud eſſe quàm recordari. Ita enim, quandoquidem intelligens anima neque corpus naturale ſit, neque naturalis corporis actus, non teneatur legibus cauſæ naturalis, ſed poſſit mouere ſine contactu, & quia priùs omnia nouerat, poſſit extra materiam diuagata, aut quietem agens per ſomnum, ſubtrahenſque ſeſe à ſenſuum perturbationibus, vt illi philoſophantur, per ſeſe ſcire, quæ à nullo ſenſuum acceperit. Verùm dictas aſſertiones conſtat ſapientium omnium conſenſu cenſeri iam abſurdas, & eſſe dogmatibus eccleſiaſticis diſſonas. Igitur qui vaticinantur, ſiue per ea inſomnia, quæ vocantur diuina, ſiue vigilantes, qui ignotis anteà loquuntur linguis, ope ſpiritus cuiuſpiam id faciunt ſiue boni, ſiu e mali. Cùm verò torquere hominum corpora ad immundos potiùs ſpiritus ſpectet, conſtat eos qui torquentur ſimul tale quidpiã faciunt, teneri à ſpiribus immundis, atque ſpiritus immundos taliũ morborũ cauſas eſſe. Sed quo pacto eſſe poſſint dicamus. Dæmon cauſa eſt externa morborum. Non enim intra corpus ipsũ latẽter naſcitur, ſed extrinſecus accedit morbos illaturus, eos igitur qui pendent ex materia, non aliter infert, quàm aliæ cauſæ, procatarcticæ, putà mouẽdo internas, vt melancholiam morbum, augendo melancholicum ſuccum, & eum qui inerat

Phantaſmata.

Melãcholiæ vis.

Vaticinia vnde.

commouendo, deferendoque in cerebrum, & internorum sensuum sedes vapores nigros. Augere verò potest melancholiam eam quæ naturaliter generatur, detinendo ne expurgetur; aut quascunque exurentes causas admouendo, Epilepsiam verò, Apoplexiam, Paralysim, aut Catochum, deferendo crassos succos; ac per eos cerebri ventres, aut ipsas neruorum radices obstruendo. Cæcitatem, aut surditatem eodem modo, excrementa ad oculos, aut aures aceruando: quanquam hæc duo mala sine interna causa facere per sese possit, neruos visorios aut auditorios comprimendo, quominùs per eos facultas sentiendi transmittatur; aut cæcitatem quidem humorem aquæ qui crystallino oppositus est agitando: surditatem, detinendo aërem congenitum (hunc enim existimo proprium esse audiendi instrumentum, vt & Aristoteles) quominùs moueantur. Vt enim nisi humor crystallinus colorum fulgoribus intinguatur, agi non potest visio: ita neque nisi internus aer externi excipiat motitationem, auditio. Itaque aqueum humorem tranquillum esse expedit, vt rectè agatur visio, & aerem internum agitari, vt auditio. Multa alia mala sunt huiusmodi, quæ aut per seipsum possit Dæmon facere, per internas causas. quapropter ad tollendum ea mala, quæ per se se faciet, solis exorcismis sit satis vti: ad ea verò quæ per internas causas, medicinalibus pariter auxiliis vtendum erit. Non ergo erit semper satis fugasse Dæmonem, nisi morbum etiam cures (vt neque satis semper sit ad tollendam febrem, quam peperit ira aut labor, mitescere, aut quietem agere) neque vnquam satis sit naturalibus instare remediis, nisi Dæmonem fuges quò fortasse respiciens Hippocrates in prognostico dixit: ***Si quid etiam est in morbis diuinum, illius quoque oportet discere prouidentiam.*** Nimirum refert ad curationem, & ne hoc ignoras & solum naturalem causam suspicatus, ineptè prædicat. Sed an sint aliqua naturalia remedia, quæ per sese in ipsos dæmones ferantur, & illis naturaliter aduersentur, dignum est consideratione. Videtur enim consentaneum, in ipsis naturalibus rebus esse quasdam Dæmonibus gratas, quasdam ingratas, & quibusdam allici quibusdam fugari naturaliter, vt capite septimo, & quintodecimo huius libri disputare cœpimus) siquidem inter omnes gentes, quia expiationibus curare morbos huiusmodi tentauerunt, res quasdam cauere iusserunt, & quibusdam vsi sunt, idque diuinitatis ipsius morbi causa dicentes se facere. Nam Hippocrates in illo libello de morbo sacro (nimirum erant etiam inter idololatras qui expiamentis tentarent curare) ita scripsit aduersus expiatores: ***Cæterùm qui primi*** (loquitur de Epilepsia) ***hunc morbum sacrum pronun***

Margin notes: Humoris Crystallini agitatio visum impedit. — Expiationis inuentio.

pronunciarunt, tales mihi hi fuisse videntur, quales etiam nunc sunt Magi, & Expiatores, & Circulatores, qui se vehemẽter pios esse simulant, & amplius quid scies. Hi itaque consilij ac mentis inopes pratexentes diuinitatẽ, cùm nihil haberent quod exhibitum prodesset, vt ne manifesta fieret eorum ignorantia, sacrã hanc esse affectationem pronunciarunt, & rationibus idoneis collectis curationem constituerunt sibipsis securam, expiamenta offerentes, & incantamẽta, & à balneis abstinere iubentes, & à cibis multis, velut ex marinis quidẽ à mulo & melanuro, mugilique, ac anguilla: ex carnibus verò à caprina, ceruina, suilla, ac canina: ex volucribus autẽ, a Gallo, turture, ac otide: ex oleribus à menta, allio, & capa. pallium praterea nigrum habendum non esse, neque in caprina pelle decumbendũ, neque eandem gestare oportere, neque pedẽ supra pedem habendum esse, neque manum supra manum. Hæc illo in loco. Ex quibus intelligimus, Magos illos siue expiatores, qui inter gentes versabantur, cùm morbum diuinum, hoc est, à Dæmone esse censerent, res quasdam interdixisse, vt naturaliter noxias iis, qui ita laborarent Quin etiam hoc tempore scimus, multos exorcistas solere suffitu quarundam rerum vti, vt ipsi dicunt ad torquendum fugandumque Dæmonem ipsum. Nimirum dicunt, eum molestissimè ferre suffitum cornu caprini, & cuiusuis stercoris, præcipuè humani, & ruta, ac hypericone (quem ob id fugam Dæmonum appellant) fugari. Sed quod maioris nomenti esse videtur, & eius quod propositum est maiorem fidem facere, Tobias iunior suffitu iecoris cuiusdam piscis, iussu sancti Raphaëlis, fugauit Dæmonem, qui septem viros illo priores interfecerat. Videtur itaque his testimoniis effectum, pro ipsomet Dæmone fugando, esse naturalem quandam curationem. Nihilominùs vt nuper citatis capitibus indicauimus, si Dæmones penitus sunt incorporei, vt certè sunt, nullam à corporibus naturaliter passionem possunt accipere: sed neque si corporei essent (nisi etiam essent corruptibiles.) voluptate aut dolorẽ affici possent: quia neutrum horum potest esse sine sensu, neque sensus esse potest, nisi cum organis, habentibus communem naturam cum ipsis sensibilibus. Quapropter corruptibilium rerum sensitiua, corruptibilia esse corpora necesse est. Nisi igitur Dæmones corporei & corruptibiles sint (quales certè non sunt) neque voluptate neque dolore affici possunt naturaliter ab vlla qualitate corporali. dixi naturaliter, quia prima causa, quam nullis naturæ legibus teneri in Physicis fusiùs demonstraui, potest corporibus præstare vim attingendi etiam incorporea. ea verò vis non fuerit naturalis, sed superior, vt igni torquendi diabolum & angelos eius, & benedictæ

Quas res dæmõ fugiat.

aquæ eosdem fugandi & abluendi mentes. Huiusmodi quandã virtutem tributam esse hepati illius piscis, quo Tobias vsus est, crediderim. Aliorum verò quæ proposita sunt, aliæ sunt causæ.

Balnea quibus interdicta. A balneis suspicor circulatores illos arcere solitos ægrotantes, quo sublata maxima ac notissima talium morborum curatione, maior expiationibus authoritas accederet. Nimirum melancholici morbi, quales sunt plerunque quos Dæmon ciet, nullo auxilio magis quàm balneo curari solet, atque eo magis quàm vllo alio Medici vtuntur. Tollebant ergo hoc, vt viderentur tollere totam curationem naturalem. Cibos illos omnes interdici ægrotis idoneum erat ob ipsos morbos, quandoquidem ob crassitiem, aut melancholicum substantiæ modum, aut acrimoniam erant noxij. Imponebant verò illi hac in re vulgò, id quod erat naturale ad diuinam causam referentes. Nigro indui

Pallij nigri vsus interdictus. pallio, ad melancholicas passiones non est vtile: manum habere supra manum, aut pedem supra pedem, otiosi & cogitabundi est, quod etiam melancholicis obest. indui pelle caprina, aut in ea decumbere, proprietate quadam esse noxium epilepticis Trallianus capite proprio tradidit. At verò quòd suffitu cornu caprini, & stercoris torqueatur Dæmon, dicunt causam esse, quòd contemni se non ferat, cùm sit superbissimus Ego verò existimo, ventum esse illis in eam opinionem, quia vt Medici omnes testantur, illarum rerum suffitu epilepsia manifestatur. statim ergo ac epilepticus illis suffitur, corripitur paroxismo, aut si

Hypericõ. paroxismo tenetur, ingrauescit. illi verò putant irritari Dæmomonem. Rutam & Hypericonem salutares herbas esse ad dictos morbos, res est apertissima: cuius præcipua causa est, quòd flatus absumunt, atque ita humores sedant, qui magna ex parte flatuum agitatione perturbantur, vt libello de flatibus probat Hippoc. si modò ipsius est ille liber. Itaque vtuntur quibusdam rebus, quas (cùm ad morbos illos curandos conferant) censent conferre ad fugandos Dæmones. & aliis quibusdã quæ nocent, hac ratione putantes se torquere Dæmonẽ, cùm torqueant potiùs miseros ægrotantes. Hæc cùm ita se habeant, cõstat ex his omnibus quæ dicta sunt, verisimile esse, plurimos corũ, qui Dæ-

Dæmones quos inuadant. monis opinione ad exorcistas deferuntur, Dæmonẽ non habere, sed morbis aliquibus eorum qui dicti sunt, teneri & præ inopia consilij, cùm tentatæ sint aliæ curationes anteà, neque sufficiãt, deferri ad illos id quod meritò ab Hippoc. lib. de morbo sacro reprehenditur: esse tamen etiam aliquos, quibus talium morborum causa est Dæmon, illisque curationẽ naturalem non esse satis, conferre tamen, non ipsos Dæmones per se, sed ob morbos aut eorum symptomata, aut internas causas, quas Dæmon ciet.

Exemplo est Saül, qui cùm à Dæmone torqueretur, suauitate Dauidicæ citharæ delinitus mitiùs ferebat: nimirum, vt melancholico occupatus morbo. Neque enim est quòd quispiam sibi persuadeat, Dæmonem esse qui musicæ suauitate captus mitesceret, atque adeò illum torquere fineret. Hoc enim refutatum iam anteà est, disputatumque de ea re aduersus quosdam Platonicos c.16. huius operis, in explicatione c.2. Leuitici, quod bis iam citaui. Solum fortasse superest, quòd hoc loco quispiam dubitet, qua ratione fiat, si Dæmones nihil habent commune cum vllo corpore, vt melancholicos homines magna ex parte inuadant, aut melancholicos ipsi morbos inferant. Mihi quidem videtur ad eorum nequitiam referendum, non ad naturam: nimirum melancholicus succus, maximè omnium paratus est in insaniam & desperationem adigere, quæ illi nequam maximè exoptant. Saulis morbus.

CAPVT XXIX.

LIb.3. Regum cap.1. ita habetur: *Et rex Dauid senuerat, habebatque ætatis plurimos dies, cùm operiretur vestibus, non calefiebat, dixerunt ergo ei serui sui, quæramus domino nostro regi adolescentulam virginem, & stet coram rege, & foueat eum, dormiatque in sinu suo, & calefaciat dominum nostrum regem. Quæsierunt igitur adolescentulam speciosam in omnibus finibus Israël, & inuenerunt Abisag Sunamitidem, & adduxerunt eam ad regem, erat autem puella pulchra nimis, dormiebatque cum rege, & ministrabat ei, rex verò cognouit eam.*

Cùm quis satis vestibus operiatur non calefieri, naturalis caloris defectum significat, quia vestes non calefaciunt calore proprio quo actu sint, vt ignis, neque quo potentia, vt medicamenta, sed solũ retentione, ac quodam repercussu caloris nostri: nimirum nostri caloris vi, expirat semper vaporosum quiddã ac calidum ex nostris corporibus, quod vocat Galenus calidum effluuium. illud vestes detinent, ac circa nostram cutem geminatum, faciunt sistere, atque ita calefaciunt, præterquam quòd externum frigus arcent, vt & domus parietes, & tecta. Cùm igitur corpus non calescit vestibus, nõ potest alia esse causa, quàm quòd non est calidũ effluuium, atque eò magis, quòd externum frigus sẽper arcent, vtcũque habeat corpus. Igitur si ne sic quidẽ calescit, constat corpus esse valde frigidũ, ac nihil, aut quàm minimum calidi spirare. Vt autẽ hoc eueniat duplex potest esse causa Vestium vsus. Calidum effluuiũ.

causa. aut enim ipsum innatum calidum affectum est, vt per magnum rigorem euenit, etiam valde calido iuueni, aut per sese est tenue & exiguum, in sene verò, neque rigore, neque horrore occupato, neque alia vlla passione præter naturam, constat ab exiguitate & tenuitate caloris naturalis, quæ ipsius extremæ senectutis omnes naturaliter est, nasci, cùm verò Dauid tanta caloris naturalis penuria laboraret, nullum salubrius consiliũ excogitari potuit, quàm quod serui eius ceperunt quærentes virgunculam formosam, quæ in sinu eius dormiret, videbantúrque legisse Galenum lib 7. Methodi. vbi imbecillitatem frigidi cum siccitate ventris curans, inquit. *Ex iis verò quæ extrinsecus applicantur, boni habitus puellus vna sit accubans, vt semper abdomen eius contingat.* Multò itaque meliùs illi consuluerunt, quàm si eum magna vestium mole onerassent, aut multo igne lectum concalefecissent, aut inuoluissent senem totum linteis igne concalefactis, aut oleis calidis inunxissent, aut etiam sinapismis aut rubrificantibus; ac multò magis quàm si vino meraciori ingurgitauissent: quia nullus calor naturali nostro magis conformis, aut esse, aut excogitari potest, quàm qui feruet in pueruli aut adolescentulæ corpore: nimirum humanus ille est, & ob ætatem vigens. Itaque perinde est ac si senili corpori puerilem calorem manu admoueas, cuius solùm defectu illud laborabat. nulla ratione potiùs videaris tribuere illi quod deest. Verum hoc vt apertiùs indicemus, quid intersit calorem simpliciter dicas, an naturalem calorem, oportet explicare.

Caloris frigus.

Senes calefaciendi ratio.

Nam Stoici (vt apud Ciceronem libr. 2. de Natura Deorum, videre est) censuerunt (quorum etiam sententiam hac in parte multi secuti sunt) vt duplex à Platonicis ignis statuitur, cœlestis & elementaris, ita etiam esse in rebus duplicem calorem, alium quidem cœlestem vt solarem, qui omnia generet, foueat, & ducat incrementum: alium igneum, qui omnia dissipet atque absumat. Atque in primo quidem genere esse calorem naturalem rerum omnium viuentium, in altero calorem ignis quo vtimur. Solis enim calore foueri terram, & fruges omnes tum nasci, tum ducit ad incremmentum, igne verò admoto consumi omnia: ita calore nostro ac naturali coctiones omnes agi generaríque ac nutriri omnes in nobis partes, alieno verò & præter naturam, vt febrili, ad tabem deduci, esséque hos calores (quandoquidem adeò efficiant contraria) longè diuersos, alterum quidem natura cœlestem, alterum elementarem. Ego verò cœlestem calorem nullum esse existimo, nisi est etiam frigus aliquod cœleste, quod nullus

Ignis duplex.

Caloris vis

An sit calor cœlestis.

nullus ponit. Omni enim calori frigus contrarium est: neque minus admota niue refrigerantur, quæ à Sole quàm quæ ab igne sunt concalefacta. Quòd si non minùs solari quàm igneo contrarium frigus est, nisi illi idem est calor frigus duo habet contraria: sin autem alterum frigus etiam est, idque cœleste, certè cœlum non minùs fit corruptibile quàm aër, cùm contrariorum sit capax, & vtrumuis secundùm naturam habeat, alterum præter naturam pati possit. Non igitur est calor vllus cœlestis, sed vt omne frigus ex elementis est, ita & calor omnis. quin potiùs hæc est ratio cœlestis ignis, quòd lucidus sine calore est. Itaque cùm ignis statuatur duplex, lux communis vtrique est, differentia verò in calore & eius vacuitate. Atqui profectò calor quem Sol infert, ad elementarem ignem refertur (vt aliis locis diximus) qui splendoris analogia allectus, cum Sole circumfertur. Nam præter dicta, si calor naturalis non est igneus, sed à cœlo tributus omnis calor naturalis talis etiam sit, neque solùm humanus, sed & qui omnium animalium; neque horum solùm, sed & omnium stirpium, atque certè harum solùm, sed & omnium quæ suo calore seruantur, & admoto igne corrumpi possunt; cuiusmodi esse videmus succos omnes, vt lac, vinum, mel, oleum florum omnium ac herbarum succos siue destillatione, siue compressione extractos. Quod enim horum non corrumpitur, cùm proprius calor tabescit? aut non potest admoto igne penitus absumi? Igitur his quoque est calor cœlestis, quandoquidem ab eo seruantur, cùm corrumpi possint ab externo, atque adeò tantò citiùs, quantò habent propriis minus. Vinum enim natura robustum & calidum sustinet magnum aëris calorem sine corruptione: frigidum verò & languidum vel à repente aëre vertitur in acetum. Quòd si inanima & fluentia habent cœlestem calorem, cur non & solida, vt metalla, & gemmæ, ac denique quacunque vi frigoris & caloris possunt deduci ad interitum? si enim vi frigoris interire possunt, proprij caloris retentione seruantur: si autem seruantur proprio, & corrumpuntur alieno calore, proprium habent à cœlo: hæc enim erat causa, qua naturalis cœlestis statuebatur. At verò vt vi frigoris & caloris intereant, necesse est accidat omnibus quæ concreta sunt ex vocatis elementis. Nam quod calidi & frigidi contemperatione constat, vtriusque excessu necesse est interire, quia mediocritatem vterque excessus corrumpit. Fit igitur ex dictis, vt rerum omnium concretarum naturalis calor sit cœlestis. Vnde rursus fit, vt ignis elementum non sit, siquidem in mistis non seruatur virtus eius, quæ enim nisi calor; quòd si ignem

Vini robur.

An ignis sit elemẽtum.

è numero elementorum tollis, necesse est tollas & aquam, alioqui mistio non fiet, sed corruptio, quia erunt duo frigida, aqua scilicet & terra contra vnum calorem aeris, & duo humida, aqua scilicet & aer, contra vnam siccitatem terræ: non ergo erit mediocritas, neque attemperatio. Quòd si aquam tollis quoque, necesse est tollas omnia, quia terra & aer non sunt bene miscibilia sine crassa aquæ humiditate. Necesse est igitur calorem proprium rerum omnium igneum esse, aut elementa,& mistionem è rebus penitus tolli,ac longè aliter de natura rerum statuere, atque hactenus ab omnibus Philosophis qui in pretio fuerunt. Quæ igitur est differentia caloris naturalis, & præter naturam, si vterque est elementaris? certè quæ frigoris naturalis & præter naturam: ita etiam & humiditatis & siccitatis, quòd scilicet proprius est aut alienus, estque cuicunque rei proprius calor, qui secundùm naturalem eius mistionem moderatur, & qui mediocritatem excessit, iam est alienus. Atqui calor internus rei, ab exteriùs accedente quopiam aliquando corrumpitur, aliquando iuuatur. Atque vt iuuetur, facit similitudo duplex: altera quæ in eius intensione est, vt scilicet non valde excedat, altera quæ in subiecto, vt scilicet similis sit substantia corporis quod admouetur. Si enim aridioris, aut humidioris admodùm substantiæ est, & si non superest intensione, alter vret, alter putrefaciet, vtraque ergo ratione fit, vt nihil vtiliùs possit admoueri quibus calor naturalis extinctus penè est, quàm corpusculum pueruli aut iuuenculæ calidioris. Nam is calor in substantia est simillima, & nisi eueniat febricitare, humani caloris gradum non superat. Neque quidem præter rem erat speciosum quæri, quandoquidem iucundiores fierent ita amplexus, abesserque omne tædium, atque ita foueretur magis senem, non aliter ac elingũtur suauiores cibi, ac medicamenta minimè insuauia, ne venter respuat. Quòd si frigidum iam senem multis vestibus obruas, onerabis quidem plus, calefacies verò nihilo magis: quia vestes parum calefaciunt, nisi sit internus calor quem cohibeant. Si verò linteis calidis inuoluas, aut lectum ipsum admoto calefacias igne: primùm quidem is calor cùm siccior sit, siccitatem auget senilem, & calorẽ alioqui exiguum dissipat: deinde cùm is calor præter naturam insit ipsis linteis, citò deficit, simulque cum illis refrigeratur rursum corpus: si verò oleis calidioribus, aut aliis medicaminibus ademptis velis calfacere, nec sic quidem proficies multùm, quia medicamenta prosunt quatenus ab ipso naturali ac proprio nobis calore deducuntur ad actum: id verò nisi calor possit, medicamenta nihil efficiunt, aut etiam

Caloris differẽtia.

Caloris auxilia.

etiam refrigerant. Quòd sit multa affricatione, aut igne fiant actu calida, eadem ac maiora afferent incommoda, quæ & calefacti ad ignem lintei. Iam verò nihil arbitror stultius, quàm senibus caloris augendi gratia, vinum abundanter, merum præcipuè indulgere. Quantò enim vinum calidius est per sese, tantò maiori ventris ac viscerum omnium calore opus est vt superetur: alioqui à minori acescit, crudúmque succum auget, vnde & calorem naturalem suffocat, & morbos innumeros parit, ac mortem properat. Quare vinum esse lac senum, non valde probo; censeo potiùs senibus sensim esse dandum dilutius, vsque dum in extremo senio constitutis toto vino detracto, detur pro eo mulsa aut decocta aqua, satius enim est permittere calori naturali sensim venire ad naturalem interitum quàm vino obruere & senectam facere miserabiliorem, & breuiorem. Rectè itaque procuratus calor est Dauidi seni: quod præcipuè ea in ætate effectum est, qua non potuerit virginem agnoscere: alioquin multò magis læsisset congressus, quàm contulisset ad morbo. **Vinum senibus interdicitur.**

CAPVT XXX.

LIb.4.Reg. c.3. dicit Eliseus Propheta: *Nunc autem adducite mihi psaltè: cúmque caneret psaltes, facta est super eum manus Domini, & ait: Hæc dicit Dominus, facite alueum torrentis, &c.*

Itaque facta super eum manus Domini, hoc est, correptus seu afflatus diuino spiritu, vaticinatus est. Id vero vt fieret, postulauit adduci sibi psaltem, ad cuius cantum facta est super eum manus Domini. Quæ sanè verba magnam habent cōtemplationem. Si enim cantus & musicus concentus vim quāpiam habent ad vaticinandū, ipsa vaticinatio naturalis est, hoc est, ex naturalibus procedens causis. Nam concentus, naturalis quædam est causa. Videntur itaque spiritus vaticinij naturaliter allici concentu, aut anima per cātum naturaliter ad vaticinandum disponi. Quod sanè ita esse, Quintus frater in 1. lib. de Diuinatione Ciceronis, ex sententia grauissimorū Philosophorum, quam eo loco tutabatur, iis verbis asserit: *Ergo & ij quorum animi spretis corporibus euolāt, atque excurrunt foras ardore aliquo inflammati, atque incitati, cernunt illa profectò quæ vaticinantes pronunciant, multisque rebus inflammantur tales animi, qui corporibus inhærent, vt ij qui sono quodam vocum; & Phrygiis cantibus incitantur.* Maximi ergo momenti fuit, rigidissimè examinare vim quā habet hæc res, atque adeò totā de diuinatione doctrinā, quandoquidem maxima sacrorum liberorū pars **De vaticiniis multa.** **Carmina Phrygia.**

Prophe

Prophetia constat. quod maximum est fidei nostræ firmamentum, iuxta illud 2.Petr.1. *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes.* Si verò vaticinandi vis naturaliter hominibus accideret, qua ratione fidei, quæ de supernaturalibus habetur, argumentum esse posset? Vniuersim de diuinatione plurimùm disputatum est à vteribus Philosophis Stoicis asserentibus esse re vera omnia ea diuinationum genera, quibus gentes omnes vtebantur, adeò vt neque auspicia, auguria, neque sortes, neque iudiciariam Astrologiam, quam scientiam Chaldæorum vocabant, repellerent. Epicurei ea omnia deridebant, putabantque esse imposturas quasdam, per credulitatem, & timiditatem hominum inuentas. Diogenes à quo fluxerunt Cynici, cùm intueretur vitæ gubernatores, Medicos, atque Philosophos, dicebat animalium omnium sapientissimum hominem esse: cùm autem inspiceret somniorum interpretes, coniectores, & vates, huiusmodi, dicebat nihil se stultius existimare homine. Itaque & Cynici deridebant hæc omnia. Peripatetici quædam asserebant. Quod vt apertiùs exponamus, ab ea partitione incipiemus, qua Cicero vtitur in libris de Diuinatione. Omnia diuinationum genera, quibus homines vti tentauerunt, ad duo rediguntur: vnum quod ad artem quampiam videtur pertinere, alterum quod arte caret, viderurque potiùs constare natura. In primo genere sunt auguria, & auspicia, & obseruationes portentorum, & astrologia iudiciaria, & missiones sortium, & prognostica medicinæ, & physionomia, cuius chiromantia pars est. In secundo genere sunt insomnia, vatum furores, & oracula, & Pythonum ex ventre responsa, & omnis necromantia. Rursum horum quæ in secundo genere continentur, quædam extrinsecus petuntur, vt oracula, & Pythonum, & mortuorum responsa. quædam in ipsa nostra anima esse videntur, vt insomnia, & furores vatum. Porrò ipsi sommiantes aut furentes, vocantur Platonici Vates; qui verò interpretantur, vocantur Prophetæ, itaque vates non intelligere quæ dicunt: Prophetas verò exponere quæ dicunt vates; quamquam in sacris libris hic omnium vsus non ita obseruatur, siquidem Cayphas dicitur prophetasse, cùm nesciret quid diceret. Ergo nos quoque nunc indistinctè vocamus, siue vaticinari, siue prophetare, præsentire, aut prædicere quæ futura sunt. Stoici vt dicere cœpi, nihil horum repellebant, sed omnium gentium hac in parte credulitati fauentes, censebant & auspicia, & auguria, & portenta, & scientiam magnorum, & sortes, aliquid continere in sese certi & firmi, atque adeò vanum non esse eis vti, &

De diuinatione multa.

De diuinatione opiniones.

Diuinationum genera.

Stoici vaticinia habuerunt.

& auspicatò quiduis aggredi, quod in vita esset magni momenti, aut inire prælium, vxorem ducere, aut aliud quiduis facere. Itaque non nisi præter rationem dimitti posse, contemplationem dextri & sinistri volatus auium, lugubris, aut hilaris cantus, & extorum in sacrificiis. Præter hæc etiam, esse vim quandam quibusdam hominibus, & in quibusdam locis vaticinandi nunc dormientibus, nunc furore percitis: esse quoque Deorum de futuris rebus responsa. Primum quidem argumentum, & quod vniuersum de omnibus concludebatur, accipiebant ex communi omnium gentium consensu, qui (vt alibi dicit Cicero) lex est naturæ. Vix autem reperiri poterat gens vlla, ad quam Romanorum nomen peruenisset, quæ non haberet eas omnes prædicendi artes, & apud quam non narrarentur fuisse vlla vaticinia. De singulis verò ita argumentabantur (eligam quæ videntur firmissima) primùm quidem auspices, augures, & portentorum, & astrorum obseruatores, & sacerdotes qui considerabant exta, non temerè proferebant quidquam; neque nisi consideratis quibusdam signis, vtentesque quibusdam artibus, non aliter ac Medici, consideratis in facie, & spiritu, & decubitu noctis, prædicunt hunc moriturum, victurum illum: atque agricolæ consideratis volatu auicularum, & ranarum cantu, & grunnitu suum, præsentiunt pluere, & nautæ, piscium consideratis saltibus, & maris colore, instantem procellam. Vt ergo nemo est qui hæc præsensionum genera vt naturalia non recipiat, ita nemo esse debet qui illa repellat. Nihil enim videtur interesse, præterquam quòd eorum causæ videntur ignorari. Si verò (inquiunt) experimento res constat, vt omnium gentium videtur vsu probari, etsi ignoretur causa, non est detrahenda fides, sed censendum omninò esse aliquam, quia nihil sine causa fit. Iam verò diuinationem illam aliam, quæ veriùs diuinatio dicitur, quæque sine vlla arte intra nos esse videtur; dormientes, aut furentes, asseritur exemplis multis, quia præter vetera quæ narrantur quamplurima, vix vllus incidet in hanc lectionem quia non audiuerit multa ad hanc rem pertinentia. Post exempla verò addebat Cratippus hoc argumentum, quod sibi persuadebat esse firmissimum. *Quodcunque animal vel semel in tota vita vidit cœlum, aut omninò colorem, fulgoremve aliquem, etiamsi centies millies videre nequiuerit, aut videndo deerrauerit, necesse esse habeat vim facultatemque cernendi: nam quod ea omninò orbatum est nunquam videre poterit.* Ergo & quicunque homo, vel semel præsenserit diuinaueritque futura, etiamsi errauerit ea in re pluries, habet in sese facultatem diuinandi. At vero nemo neget

De diuinatione per somnia.

L plurimos

plurimos somniasse aliquando, aut etiam vigilantes dixisse res futuras, quæ verè consequutæ sunt. Porrò (dicunt) vt naturaliter tributa est animæ vis quædam sentiendi præsentia, quæ dicitur sensus, & alia sentiendi præterita, quæ est memoria. ita oportet tributam esse aliam futurorum, putà vim diuinandi. Collocant itaque sensum, & imaginationem, quæ sine sensu temporis est, inter memoriam & diuinationem. His argumentis, & aliis multis (quæ vt minùs naturalia sciens prætermitto) affirmabant esse in humanis mentibus vim quandam diuinandi, quæ plerumque langueret, nonnunquam verò excitaretur vehementer, aut calore quadam intrinsecus excitato, vel vehementi motu, vel lino, vel flatu aliquo diuino talē habente naturam, eumque vel ex terræ quibusdam locis non continenter, sed ex temporibus quibusdam exhalare, ac sese, non in omnes, sed in natura magis paratas mentes inserere, illisque diuinationis, velut quædam, citra eum calorem vel flatum, obturata foramina reserare, ab eius quoque facultatis vsu mentem, præsentia rerum externarū, inter quas versamur semper interturbari, proinde tunc maximè posse, cùm externis relictis rebus per se mouetur, vt in somnis, aut cùm eleuata est, vt cùm musico concentu detinetur. Licet tibi hæc legere, vt multis aliis in locis, ita apud Plutarchum libello de defectu oraculorum. Quibus plurimum videtur adstipulari factum Elisei, siquidem petiit adduci sibi psaltem, vt vaticinaretur. Epicurei omnia diuinandi genera deridebant, censentes nihil eorum quæ omninò non sint, sciri posse, futurorum verò nullum esse adhuc. sed quoniam neque præterita iam sunt, meliùs videtur ratio hæc ita concludi posse. Quæ neque sunt, neque fuerunt vnquam, nullo modo sciri possunt; nam neque per se vt quæ actu sunt, neque per sui species, ac velut vestigia quæ reliquerint, vt quæ præterierunt: nulla est igitur diuinandi ratio. Censebant ergo, eorum quæ præcognita prædictáve per quoduis diuinationis genus esse narrantur, plurimas esse vulgi ineptias, aut sacerdotum imposturas: imperitæ verò multitudini, prætextu pietatis & religionis facilè persuaderi, nōnulla casu euenire, vt scilicet euenire potuit aliud quiduis. Neque enim necessariò non euenit quod prædictum est, sed & cùm non euenit, potuit euenire. Peripatetici, vt Cicero refert, omne id genus diuinationum, quod artis alicuius erat particeps, tollebant, vt Epicurei; id verò quod arte caret, vt diuinationem dormientium, & furentium, & eorum qui morti proximi sunt, concedebant, vt & Stoici. Plato vtrunque mihi videtur recepisse, alterius verò causam reiecisse in Dæmones, alterius in naturam

Epicurei diuinationes derident.

Peripatetici quid de diuinatione.

Opinio Platonis.

ram. Nam in conuiuio siue de Amore, differens de natura Dæmonum, quos inter homines & Deos censet intercedere, inquit: *Per hanc vaticinium omne sacerdotúmque dulgentia circa sacrificia, expiationesque, & incantationes, & diuinatio omnis, atque magica.* idem in dialogo de Natura, vaticinium statuit in iecore, censens scilicet diuinandi vim tributam esse hominibus à natura, & ea vi tunc maximè eos vti, cùm minimè vti possunt prudentia: sunt verò eius hæc verba: *Quòd autem dementia humana Deus diuinandi vim dederit, illud argumento esse potest, quòd nemo dum sana mentis est, diuinum & verum vaticinium vllum assequitur, sed cùm vel somno prudentia vis præpedita est, vel oppressa morbo, vel diuino aliquo raptu à sua sede dimota fieri diuinatio solet.* In Apologia idem Plato Socratis nomine, dicit eos qui proximi sunt morti solere diuinare. Pythagoram narrat Laërtius diuinatione per auguria esse vsum, & inter symbola scripsisse, *diuinationem omnem honora.* Aristoteles quoque sect. 30. problematum, causas quibus Sibyllæ & bacchantes, & vates fiunt, reiicit in calorem quem in mentis sede ciet atra bilis, eius verò sunt hæc verba: *Multi etiam propterea quòd ille calor sedi mentis in vicinio est, morbis vesania implicantur, & lymphatici fiunt; vnde Sibylla, & bacchantes, & diuino spiritu afflati fiunt, cùm non morbo, sed temperie naturali fiunt.* Ex his verbis constat, Aristotelem censere, vel saltem eo loco affirmare (nam vt hoc obiter dicam, eius viri sententia propria malè petitur ex problematis, quia in eorum dissolutione sæpe vtitur alienis placitis) esse in hominum mentibus naturalem facultatem futura præsentiendi; eam verò incitari calore, in quibusdam quidem morboso, eosque dici maniacos, phreneticos, aut lymphaticos: in aliis verò naturali, quòd scilicet atra bile, eáque calida, naturaliter iuxta mentis sedem, hoc est, in cerebro abundent, eáque causa fieri Sibyllas & vates, atque adeò prophetas, sed & in libro de mundo ad Alexandrum, extant hæc Aristotelis verba, quæ plurimum dictis de naturali diuinatione videntur fauere. *Atque etiam per multa spirituum genera plerisque in locis terra ostio patefacta sunt, quorum quidem spirituum alij aduentantes instigant, alij inediam tolerare faciunt, & alij vaticinari, vt in Delphis & in Lebadia.* Itaque constat Philosophos omnes, præter Epicureos, qui non adeò sunt à multis existimati sapientes, censuisse esse aliquam diuinandi facultatem, hominum mentibus insitam naturaliter, etiamsi ea facultas non nisi in raris quibusdam esset conspicua. Nam etsi de artibus illis diuinatoriis, aruspicum scilicet, & augurum, sortilegorum, Chaldæorum, &

Aristotelis opinio.

Lymphatici & Sibyllæ.

Diuinatione esse censent Philosophi.

Magorum, & Sacerdotum, & similibus dissentirent, aliis has quoque habere aliquid naturale putãtibus, aliis esse vanas prorsus, & nihil habere certi, retineri verò propter mores patrios, ne tollantur simul leges, Platone asserente ea quoque diuinandi genera, non tamen naturales habere causas, sed fieri Dæmonum interuentu; tamen de ea diuinatione, quæ citra omnem artem in nobis ipsis sita esse videtur, quales Sibyllarum, Prophetarum & somniantium, omnes præter dictos, consentiebant, naturaliter esse in ipsis nostrûm mentibus. Ex sacris eloquiis dubitare meritò posset, quam sententiam colligas. Nam cap. 23. Numer. Balaam afflatus diuino spiritu, & laudes populi Israëlitici commemorans, inquit, *Non est augurium in Iacob, nec diuinatio in Israël*, itaque quasi augurium & diuinatio omnis sint vana, aut malorum Dæmonum interuentu fiant, dicit, non esse horum quidpiam inter fideles. Hanc ob causam Saül, dum bonum ageret coram Deo, erasit è terra Israël magos, & ariolos, & habentes Pythones in ventre interfecit. Itaque omnes qui vtebantur artibus diuinatoriis, aut magos & ariolos è terra releganit: admittentes verò malos Dæmones intra sese, interfecit. Hæc itaque omnia partim sunt censenda vana, partim praua, quòd partim sunt imposturæ, partim agantur, interuentu malorum Dæmonum, quod idem vel ex nostris legibus constare potest, quibus impostores omnes, qui vtcunque diuinationem profitentur, relegari iubentur, vtentes autem diaboli opera, vel comburi, iuxta id arbitror quod Saül initio sui regni fecisse narratur, cap. 28. primi Regum, itaque videtur omnis diuinatio populo Dei esse interdicta. Alia tamen ex parte videri possunt non minùs, sed plus etiam quàm gentes vsi omni genere diuinationis. Nam in secundo genere (vt ab hoc nunc incipiam) esse videntur visiones omnes Prophetarum & prædictiones, quæ non semper & vtcunque, sed efflatis numine quibusdam occasionibus fiebant, velut cùm Saüli obuius fieret cuneus Prophetarum, insiluit super eum spiritus Domini, & prophetauit in medio eorum: itaque velut furens repente se coniecit medium inter Prophetas, prophetauitque cum illis; cuius rei nouitas prouerbium pepetit, *Saül inter Prophetas*, vt narratur cap. 10. primi Regum Elisæus loco citato ad cantum psaltis prophetare cœpit. In hoc genere etiam erant somnia, & somniorum interpretationes, Ioseph, & Danielis. In primo genere esse videbantur missiones sortium, quæ quàm maximè videntur probari in sacris, siquidem 16. Prouerbiorum dicitur, *sortes mittuntur in sinum, sed à Deo temperantur*. Iosue cap. 7. suæ historiæ habetur, mittens sortes primùm per

Diuinatio populi Dei interdicitur.

Augurij vsus in sacris.

per tribus, deinde per domos, postremò per singulos, reperit Acham filium Chaim, esse anathema. Diuus quoque Mathias electus est in Apostolatum missis sortibus inter eum & Ioseph: vt narratur capite primo Actuum Apostolorum. Augurio videtur etiam vsus Eliseus, qui lethaliter iam ægrotans, prophetauit Ioë regi Israel, fore vt vinceret Syriam ter, eò quòd terram sæculo ter percussisset: si autem pluries percussisset, fuisse deuictorum eam vsque ad consummationem. Itaque ex numero iaculationum videtur præsensisse numerum victoriarum: non aliter ac Calchas Agamemnoni narratur, ex numero passerum prædixisse numerum annorum belli Troiani. Sed & 40. cap. Geneseos scriptum est, Iosephum solitum esse augurari in scypho, in quo bibebat; atque ideò ipsemet dixit, *An ignoratis, quòd non sit similis mei augurandi scientia?* Necromantiæ etiam exemplum esse videtur in sacris. Nam Saül cùm consultus Deus ei non responderet neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per Prophetas, curauit vt Pythonissa sibi suscitaret Samuelem, quem consuleret. Obseruationis etiã auium & inspectionis extorum; formam videtur præ se ferre illud, quod Deo imperante fecit Abrahamus, quod narratur cap. 15. Geneseos his verbis: *Et respondens Dominus, Sume, inquit, mihi vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam. qui tollens vniuersa hec, diuisit ea per medium, & vtrasque partes contra se altrinsecus posuit, aues autem non diuisit: descenderuntque volucres super cadauera, & abigebat eas Abraham, cumque Sol occumberet, sopor irruit super Abraham, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum, dictumque est ad eum, scito prænoscens, quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, &c.* Videtur sanè in hoc oraculo, & inspectionem extorum fuisse, siquidem diuisit per medium tria illa animalia, & eorum partes contra se altrinsecus posuit auium quoque habitam rationem, siquidem descenderunt super cadauera: porrò accessisse diuinationem ex insomnio, siquidem post soporem dictum est ei quod semini eius erat euenturum. Arti quoque Chaldæorum, hoc est, Astrologiæ iudiciariæ, fauere videtur illud, quod capite quinto libri Iudicum scriptum est, *De cœlo dimicatum est contra eos, stellæ manentes in ordine, & cursu suo aduersus Sisaram pugnauerunt.* Si enim ob infœlicem stellarum in cœlo manentium ordinem Sisara deuicta est, potuit certè præuiso eo stellarum ordine suam calamitatem præsentire. Sed & chiromantici habent in sacris, quo se tueantur: siquidem capite 37. libri Iob ita habetur: *Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint*

Necromãtiæ exemplũ in sacris.

De Astrologia iudiciaria.

singuli opera sua Iam verò oraculis nulli homines videntur magis vsi quàm Israëlitæ. Nam Dauid consuluit Deum c. 5. lib. 2. Samuelis: *Si ascendam contra Philisth aos & tradas eos in manus meas? qui respondit, non ascendas contra eos, sed gyra tergum eorum, & venies ad eos ex aduerso pirorum.* Consulebant etiam per Prophetas: nam cap. 16. secundi Paralipomenon, dixit Iosaphat ad regem Israel: *Consule obsecro in præsentiarum sermonem Domini. Congregauit ergo rex Israël Prophetarum quadringenta viros, & dixit ad eos: In Rhamoth Galaat, ad bellandum ire debemus, an quiescere?* posteà horum responso non contentus, accersiri iussit Michæam. Quæ igitur diuinatio non erat in Israel? Certè primæ de diuinatione quæstioni, An scilicet sit vlla diuinatio, nullus locus relictus est. Est enim re vera diuinatio aliqua, vsque ea sunt non tantùm populus Dei, sed & aliæ gentes: nam vt fuerunt Prophetæ inter Hebræos, fuerunt & inter Græcos, & Latinos Sibyllæ, & Balaam prophetauit inter gentes, & responsa accipiebant Idololatræ à suis Diis. nam præterquàm quòd nimis esset proteruum, negare omnia quæ de Ammone Ioue, & Delphico Apolline celebrauit antiquitas, Rex Ochozias misit nuncios ad Belzebub Deum Acharon consulendum de sua salute, quasi scilicet ad respondere solitum. Quapropter facesser stulta Epicureorum derisio, qui omnia siue de sacrificiorum inspectione, siue de diuinatione ex insomniis, siue de Prophetiis, siue de oraculis, ac prorsus de quouis diuinationis genere, vbi terrarum esse dicebantur, censebant esse meras nugas, ac non solùm non esse vllam diuinationẽ naturalem, sed ne esse quidem posse: qui hac vna causa mihi videntur laudandi, quòd scirent, quid ex suis placitis esset consequens. Nam illi nullam vim naturalem diuinãdi esse censentes, cùm & nullos Deos qui rebus humanis prospicerent, esse putarent, sed (vt rectè Cicero intelligit) per derisum dicerent, eos esse imagines quasdam per aerem vagantes, non poterant vllam diuinationem recipere. Nos ergo quibus ex tam multis testimoniis doctissimorum ac grauissimorum auctorum, ac quod firmissimam fidem facit, scripturæ sacræ, constat esse re vera, fuisseque semper inter mortales futurarum rerum præsensiones, disputandum est, quæ diuinatio sit (posita enim sunt plurima illius genera) atque quæcunque esse probetur quàm habeat causam, an naturalem, an diuinam. Disputetur primùm quidem vniuersim, perinde per singula genera, hinc sumpto initio. Quicunque futura tentant prædicere, aut ex consideratione causarum, signorumve procedunt, aut non, sed sine vllis signis aut argumentis, quasi res ipsas per se videant,

Epicureorũ derisio arguitur.

videant, id faciunt: illud pertinet ad coniecturam, hoc ad diuinationem. Rursum, coniecturarum quædam sunt coniunctæ cum vera prudentia, quædam sunt vanæ, vt scilicet ipsæ, siue causæ, siue notæ, ex quibus ratiocinatur. sunt vt coniecturæ quibus Imperator in bello, & ciuilis vtitur in admistranda Republica, & Medicus in curandis morbis, & nauta in soluenda à portu, aut retinenda naui, & agricola in mittendis seminibus, coniunctæ sunt cùm prudentia, quia cum naturali ratione, aut diuturna experientia rerum secundùm naturam contingentium. Quibus verò vtuntur Auspices, aut Augures, aut extorum inspectores, aut pullarij, aut obseruatores portentorum, vt videtur plerisque, vanæ sunt. Neque in volatum auium, neque in extis hostiarum, neque in pastu pullorum, neque in casu contingentibus portentis, videtur posse esse vlla naturalis significatio exitus bellorum, aut mortis vt principium, aut eiusmodi aliarum rerum, quarum gratia hæc obseruabantur. Diuinatio propriè vocata, aut vaticinatio, aut prophetia, nulla esse potest (quidquid grauissimi illi Philosophi dicant) merè naturalis; cur dicam merè, explicabo posteà. Nam qui diuinat, aut tunc primum illud didicit, aut anteà quoque sciebat non animaduertat tamen tunc quidem discere non potuit, quia cùm non didicerit colligens ex præexistenti aliqua cognitione causarum, aut signorum, aut cuiuspiam corporalis passionis quam acceperit, neque omninò collegerit ratiocinando ex aliis assertionibus (id enim non diuinare, sed, vt diximus, coniectare esse oportet ex ipsius obiecti præsentia scientiam comparauerit: at verò quod neque omninò est neque fuit, non potest esse præsens obiectiuè, igitur superest, vt qui diuinat eius quod diuinat notitiam semper apud se habuerit; id verò nulli finitæ facultatis menti contingere potest. Neque igitur vlla potest esse naturalis diuinatio. Nam facultas diuinandi si quæ est, non est quorundam, ita vt aliorum non sit; neque futurorum quædam diuinati possunt, quædam non possunt: sed ea facultas erit per sese omnium futurorum, vt memoria est per se omnium præteritorum, & quantum in ea agitur, quidquid futurum est diuinati possit. Necesse est ergo, si quæ diuinandi facultas naturaliter inest humanæ menti, in ea esse rerum omnium futurarum species, & notitiam.

Vanæ diuinationes.

Diuinatio non est merè naturalis.

Quoniam verò præsentia omnia & præterita aliquando fuerunt futura, tuncque pertinuerunt ad diuinandi facultatem, necesse est ea quoque sint in anima quæ eam habeat potentiam; ergo necesse est habeat humana mens in sese species & notitiam rerum omnium, præsentiū, præteritarum, & futurarum:

id verò fieri non potest, neque per infusas rerum species, neque per participationem idearum, neque aliter, cùm sit finitæ ac certæ virtutis. Nam vt qui non est potentiæ infinitæ, non potest omnia facere, ita neque qui non est infinitæ sapientiæ, potest omnia scire: sit ergo, vt non possit esse in homine vlla naturalis facultas diuinandi. Ponere enim calorem quendam, siue bilis atræ, siue flatus cuiuspiam, auræve talis, quæ incitando mentem instiget ad diuinationem, nisi priùs explices, qua ratione possit mens ipsa diuinare; an euoluendo quas in se habet notitias, an recipiendo quæ accedant extrinsecus, inutile est. Si enim ipsa diuinatio esse non potest, neque vlla sit in mente diuinandi vis; ea verò si non est, calorem vel afflatum ponere, vt diuinetur, perinde est ac si quis putet hominem natura cæcum, cuiusdam splendoris accessione posse videre. Quidam neoterici hoc argumentum sibi videntur effugere, ponentes humanam mentem per se, ac nisi corporeis impedimentis teneretur, omniscíam esse, ac proinde cùm aliquando dimissis rebus corporeis, quasi vinculis soluta euagatur, per sese etiam sine vllis obiectis res alioqui occultas, aut futuras, agnoscere. Sed hi conditionem animæ alligatæ corpori non norunt, quæ nisi per sensus receperit, agnoscere nullo modo potest: & ipsam humanæ cognitionis rationẽ tollunt, quæ nihil est aliud quàm quodammodo ab obiectis pati. Præterquàm verò quòd tam multa receptissima à Philosophis placita perdunt, non vident se finitæ formæ perfectionem adscribere infinitam. Scire enim præcipua mentis perfectio est, & quò plurium est scientia, eò maior; quæ ergo omnium, infinita ea, cùm non nisi in prima causa (quam infinitæ potentiæ, sapientiæ, & bonitatis esse alibi priùs, & in hoc ipso opere monstraui) esse possit, constat neque scientiam futurorum posse esse, nisi penes primam, & infinitæ sapientiæ intelligentiam, penes quam, vt inquit Plato, *neque est, erat, & erit, sed est.* Igitur neque certa, neque ambigua prædictio rerum futurarum, taliumque, vt earum non poterit esse vlla certa coniectura ex rebus sensibilibus, neque eæ possint secundùm aliquam corporalem passionem significari, euidenter attestantur primæ veritati, quæ penes primam intelligentiam est, neque minùs quàm miracula confirmare eam possunt apud homines: imò plus etiam, quia multò meliùs possent Cacodæmones sensibus nostris illudendo miracula ementiri, quàm certò & sine fraude, futura prædicere. Sine fraude dico, quia hac etiam in parte tentauerunt imperitissimæ rerum diuinatum gentilitati imponere, & veri Dei opera vtcunque imitari: nimirũ, vt ille respondebat ex propitiatorio, vera, certa, &

Futurorum cognitor solus Deus.

Dæmones Dei simiæ.

& omni fraude vacantia verba, & veris Prophetis vera suggerebat; ita illi aut ex idolis, aut per pseudoprophetas respondebāt nunc ambigua, & quæ in vtramuis partem flecti possent, nunc nuga, nunc mendacia. Ambigua, vt quidquid eueniret illi prædixisse putarentur; quale est illud, *Aio te Æacida Romanos vincere posse*: nugacia, vt quæ ipsis manifesta esse possunt, & hominibus occulta respondentes, ipsos in admirationem rapiebant, putantes quòd scirent occulta, posse etiam scire futura. quod tamen longè differt. huiusmodi est illud. Cùm quidam ad oraculum missus esset, tenens manu placitam syngrapham, in qua scripta erat hæc interrogatio, *Vtrum mauis tibi bouem immolari, album, an nigrum*, ipsi neque interroganti quidquam, neque verò scienti quid manu gereret, bis ad autem responsum est, *album*: quæ res magnam Amoni authoritatē conciliauit, quasi potenti de quacunque re consuleretur, respondere. ea verò res nihilò maiorem edmirationem afferre debuit, quàm si aperta voce interroganti, qualem vellet immolari bouem, responsum esset, *album*. Cur enim Dæmonum natura ad agnoscendas voces, quàm literas censeatur esse aptior cùm non magis auribus, quàm oculis præditi sint? mendacia suggerebant pseudoprophetis ad decipiendum. Exemplo est id quod euenit Achab regi Israël, cui quadringenti ferè Prophetæ, spiritu mendacij instigati responderunt, fore vt debellaret & bello caperet Remoth Galaad, cùm tamen ille bello illo esset casurus, & eius exercitus dissipandus. Itaque vera & certa futurorum prædictio, ac prophetia, inspirationis à summo Deo, per se, aut per bonos Angelos facta, euidens argumentum est. falsa verò, aut incerta, aut pertinens ad res præteritas, occultas tamen, vt furtorum, aliorum facinorum detectio (hanc enim etiam vocant diuinationem, quin & prophetiam, vt constat ex cap. 13. Lucæ vbi dicitur, *vetauerunt eum & percutiebat faciem eius, & interrogabant eum dicentes, prophetiza qui est qui te percussit?*) hæc inquam inspiratione fieri potest prauorum Dæmonum, cuius inspirationis, nonnunquam ipsi diuinatores sunt conscij, vt cùm consulto, & præ impietate cum illis pepigerunt: nonnunquam ipsi etiam ignorant. Atque ignorantium nonnulli putant se à Deo Optimo Maximo instigari, velut quadringenti illi Prophetæ, qui deceperunt Achab: nonnulli neque an extrinsecus veniat vlla inspiratio, an intrinsecus in ipsis orta sit ea præsensio, norunt. atque bene hi præcipuè sunt, per quos sibi multi Philosophorum persuasere, esse hominibus secundùm naturam vim aliquam & facultatem occulta & futura diuinandi. Cùm enim diuinationē videant & inspirationem non

Dæmonū responsa.

An facultas diuinandi sit naturalis in hominibus.

agnoscant, causantur naturam. Certè longè facilius, ac suasibilius est, Dæmonem tacitè rem quampiam phantasiæ repræsentare, quàm esse vim naturalem agnoscendi futura, quæque nondum sint, & occulta, quorum formæ per organa sensuum non subierint, cùm hoc adeò naturæ ipsius animæ, & conditioni humanæ cognitionis indicatum sit repugnare; illud verò sit perfacile: agitatione enim specierum rerum præteritarum, quæ in memoria sunt repositæ, possunt fieri futurarum rerum, aut occultarum spectacula: id verò nisi rarò & casu quodam fiat (in plerisque enim eorum quæ narrantur, casus & credulitas pepererunt diuinationis opinionem) à Dæmone fit. Itaque omnis propriè vocata diuinatio, quæque nullam habet adiunctam coniecturam, fit à Dæmone bono aut malo, neque est in hominibus vlla naturalis facultas diuinandi, neque vllus sensus futurorum. Argumentum verò, cui Cratippus maximè fidebat, nullius momenti est. Si enim nemo, neque dormiens neque vigilans quidpiam futurorum præsentit, neque prædicit (præter afflatus Dæmonum) nisi casu, non certè quia prædicit, prædicendi facultatem cognoscerut habere. quod enim fit casu, fit per accidens, quod à facultate, fit per se: non ergo à facultate quod casu. Casu verò fieri raras illas quæ narrantur diuinationes, constat, quia quod per se & à facultate fit, semper aut plerunque: quod casu, fit rarò, aut semel: malè ergo ille colligit, si vel semel prædictum sit quod posteà eueniat, esse facultatem nobis diuinandi. Neque illud aliud quod de memoria, cui facultatem diuinandi volunt opponi, rectè concluditur. Neque enim quia præsentiũ & præteritorum est sensus, oportet vt & futurorum sit, cùm præsentium, & præteritorum sit vnde accipiantur certæ species, futurorum non sit, nisi per accidens, ex ipsis præsentibus, & præteritis. Non est itaque vera diuinatio naturalis: nihilominùs habet etiã in diuinatione partem aliquam natura, idque duobus modis: vno quidem, quòd quædã vocatæ diuinationes sunt meræ naturales: altero, quòd ipsa etiam propriè vocata diuinatio, & prophetia, ob naturales quasdam causas, accidit potiùs huic quam illi, hoc aut illo tempore, hoc aut illud agenti, hoc aut illo modo disposito. primus ergo modus primùm explicetur, deinde alius. De Astrologia & Physiognomia, cuius Chiromantiæ prædictio pars est, quandoquidem artium quarundã esse videntur, certum est seorsum disputare, an fide aliqua sint dignæ, an prorsus sint vanæ, vt etiam de Necromantia, ne tam multa vno cap. inuoluamus. Supersunt auguria, seu auspicia, & extorum inspectiones, portentorum interpretationes, sortes, & insõnia. Augurij & auspicij nomẽ pro-

priè dicitur de diuinatione,quæ ex cantu aut volatu,aut pastu auium,procedit:latiùs verò patente nomine, etiam de ea quæ ex aliis quibusuis rebus casu incidentibus, vt quòd hoc aut illud nomen auditum est, quòd talis aut talis homo occurrit, agenti iter,quòd hinniuit equus,aut cespitans cecidit,quòd in mensa sal excidit aut vinum effusum est, quòd tactus baculus bene in terram cecidit aut malè, & innumera alia, quæ neque vlla constant ratione,neque eadẽ apud omnes sunt,sed quæ sibi quisque fingit. Extorum inspectionibus vtebantur sacerdotes in sacrificiis idolorum, vtque animalium quæ immolabantur, erāt viscera integra aut vitiosa,ita bene aut malè ominabantur iis quorum gratia sacrificia fiebant.Vtraque horum erāt prorsus vana, ac ex superstitione hominum profecta; si quid verò maius in his eueniebat,quàm vt casu fieri cẽseri posset,id omne(vt Plato etiā author est loco quem citauimus) Dæmonum interuentu fiebat ideóque meritò datum laudi est Saüli, quòd eraserit à terra Israël omnes Ariolos,simul cum Magis, & Pythonem habentibus. Nihil occurrit in sacris quod augurij aliquam speciem præ se ferat,nisi fortè illud quod Eliseus respondit Ioë regi, victurum scilicet ter, quòd terram ter percussisset iaculo : id verò non ita oportet interpretari,quasi triplex iaculatio triplicis victoriæ augurium præstiterit, sed quòd Eliseus eam recepisset reuelationem à Deo, fore vt Ioe toties vinceret Syriam, quot ab eo iussus mitteret iacula : hæc verò diuinatio non ex augurio, sed ex diuina reuelatione processit. Iam verò quòd Abraham vaccam, capram, & arietem per medium secuit,sacrificium fuit, non extorum inspectio.abigebat verò volucres non auguriū captans, sed sacrificij reuerentia. Iam verò Ioseph putabatur ab Ægyptiis augurari in scypho, cùm tamen ille re vera nihil tale faceret.sed esset & prudentissimus coniectator, & propheta iisse vt se magis dissimularet apud fratres, ad opinionem Ægyptiorum interrogauit, ***An ignoratis quòd non sit similis mei in augurandi scientia?*** nihil sanè affirmans,sed illos terrens,ac fingens esse alium. Portentorū interpretationes vanas omninò non esse constat: siquidem Deus Optimus Maximus,gubernationem rerum humanarum penes se esse,vbi magnæ aliquæ earum mutationes instant, portenta quædam faciens indicare solet. Velut cùm placeret Domino transferre imperium Assyriorum in Medos, facta est portentosa illa visio manus scribentis in pariete,***Mane,Thecel,Phares***,quod interpretatus est Daniel,non certè aliter quàm per propheticum quem habebat spiritum. Porrò cùm mundi ageretur redemptio, & reconciliatio hominum cum Deo, & mutatio sæculorum,

Scyphus augurationis.

Portenta.

ac

ac filius Dei moreretur, tenebræ sunt factæ super vniuersam terram horis tribus, & velum templi scissum, & lapides collidebantur mutuò, & surrexerunt plurimi à monumentis: quorum interpretatio per sanctum Spiritum facta est Ecclesiæ. Porrò interpretatio illa portendosi illius eclipsis Apollophanis Philosophi in Heliopoli agentis (vt narrat Diuus Dionysius in epistola ad eundem Apollophanem) minimè fuit vana, qui interrogatus quid de ea iudicaret, respondit: *Diuinarum rerum vicissitudines.* qui mihi videtur maius quiddam, quàm humana sapientia consequi posset dixisse, ac fortasse prophetauit hic quoque, nesciens quod diceret: dixit verò rem verissimam. Nunquam enim tanta rerum diuinarum vicissitudo facta est, quàm tunc, cùm cessare cœpit scripta lex, & idolorum cultus cadere, atque omnia cedere legi gratiæ, initiumque accipere regnum Dei. Quoniam verò Deus non Christianarum rerum solùm, sed humanarum omnium prouidentiam habet, & gubernationem, vt ex eo quod contingit Balthasari palam fit, non est quòd fidem abrogemus iis, quæ de Romanorum, & aliarum gentium portentis narrantur, vt neque iis quæ Iosephus accidisse narrat paulò ante excidium Ierusalem, cùm præcipuè libro secundo Machabæorum capite quinto, ante illud templi & Ierusalem excidium, quod fecit Antiochus, dicantur quadraginta diebus apparuisse per aerem tam multa portenta. Verùm in hoc quoque præsensionis genere, sunt innumera vana, & falsa. Vana quidem, quoniam ea quæ vt portenta narrantur, leuia sunt, vel casu facta, & quæ non tunc primùm, aut solùm accidunt, sed tunc considerantur, quòd nouæ aliquæ res consequutæ sint, velut narrant Bœotios Thebaïdæ vidisse ex magno ac denso cantu gallinaceorum victoriam esse Thebanorum; fuisset verò, vt scitè dicit Cicero, portentum, si cecinissent pisces: falsa verò plurima sunt eorum, quæ in Principum obitu narrantur accidisse: ea enim, vt & diuinos titulos & honores, largita est illis adulatio. Itaque portenta, & eorum interpretationes, etsi magna ex parte, non tamen omninò vana sunt. quandoquidem, vt indicatum est, nonnulla sunt portenta diuina voco, quæ voluntate Dei, aut interuentu Dæmonum fiunt. sunt enim etiam multa huiusmodi, vt quæ faciebant Magi Pharaonis concertantes cum Mose, quos tamen confudit Deus in Ciniphibus re omnium vilissima, vt inde palam fiat hominibus, Dæmones ne minutula quidem posse, nisi Dei permissione facere. Quoniam verò Deus in suæ prouidentiæ, & gubernationis argumentum facit aliquando portenta illi superbissimi, Dei quo ad possunt æmuli, nonnunquam in aëre tumultus

Interpretatio eclipsis Apollophanis.

Victoria cantu gallinaceorum.

Dæmones Dei æmuli.

tus

tus cient, voces emittunt, aut phantasmata fingunt, cùm vident aliquid noui instare: præsentiunt verò id per coniecturas, vt sunt quàm nos perspicaciores. Huiusmodi esse puto, quòd auis dicitur clamasse ad Romanos, vt à Gallis cauerent. sunt itaque eorum quæ de portentis dicuntur, quædam vana (coniungo nunc cum vanis falsa) quædam diuina Sed & naturalia etiam sunt portenta, quorum est etiam naturalis aliquando interpretatio. vocantur enim portentia ea etiam, quæ etsi naturaliter fiant, ob raritatem admirationem aliquam faciunt, velut mulæ partus & fœtus monstruosus. Hæc omnia censet vulgus hominum significare res nouas, velut dicunt Zoroastrem dentatum exisse in lucem, ac mox risisse, qui magicæ inuentor dicitur fuisse. Verùm hoc quod de Zoroastre ferunt, nescio, vt habuerit: monstruosos verò & portentosos partus siquidem causas habent naturales, constat, ob necessarias potiùs causas circa materiam contingentes fieri, quàm vt quidpiam futurorum significent. naturales verò interpretationes sunt naturalium portentorum, velut Pherecydes magister Pythagoræ prædixit fore terræ motus, eò quòd defecisset aqua in iugi puteo, & similibus his portentis admonitus Anaximander, dicitur Lacedæmoniis prædixisse instare magnos terræ motus, quòd ita re ipsa consequutum est, vt vrbs corruerit tota. Ita etiam insolitus ranarum, murium & reptilium prouentus, præmonstrant pestem. Tamen re verà hæ & eiusmodi aliæ præsensiones, non magis diuinationes sunt, quàm quibus Medici, agricolæ, & nautæ vti solent. Sortes nihil possunt habere naturale, quia ipsa ratio bene mittendi sortes, in eo maximè consistit, vt tollatur omnis causa siue naturalis, siue voluntaria, ita aut aliter cadendi, sed res tota, aut casui, aut occulto motori, eique diuino committatur. Si enim quis in vas mittens pilulas, aliquam facit aliis maiorem, aut parum versat, vt possit extrahere, quam velit; aut si qui spoponderit cuius calculus priùs cadat, faciat suum grauiorem, hæc non sortes, sed imposturæ sunt: si verò omnis naturalis motus, & deliberationis causa absit, verè sors est. Igitur per sortes nihil futurorum potest præsentiri, neque occultorum agnosci naturaliter: potest verò Deus per has, vt multis aliis modis sensibilibus, quarum velit rerum significationem præstare, vt præstitit Iosue, & Petro cum consulentibus: tuncque verissimum est quod in Prouerbiis dicitur, *sortes à Deo temperari*. Hoc quoque sunt imitati mali Dæmones, respondentes iis qui eos consulunt per sortes. Ex dictis constat sortes mittendas non esse, nisi cùm Deus se ita respondere velle reuelauerit, quod sanctissimis illis viris

Roma auis clamore seruata.

Terræ motus prædictus.

Pestis prænunciationes. Sortium consideratio.

viris accidisse credo; aut cùm nullum humana prudentia locum habet. Nam tunc quoque verisimile est, si res sint magni momenti. Deum qui humanas res non negligit, nisi peccata obstent, sortes temperare: alioqui vanæ aut superstitiosæ sunt, quia imprudentissimæ fortunæ, aut nequissimis Dæmonibus cõmittuntur. Dormientibus fieri possunt futurorum, & eorum quæ occulta sunt reuelationes, ac fortasse etiam magis quàm vigilantibus, vt posteà dicemus. Sed & citra has, est quædam naturalis diuinatio ex insomniis, de qua ab omnibus ferè Philosophis disputatum est, atq; à me nũnc iuxta illorum placita, est agendum. Res quarũm per somnum potest præsensio fieri, quædam à nobis sunt agendæ, aut sustinẽdæ, quædã omninò extra nos futuræ sunt, neque in nobis vllum sui principium habituræ. Nostræ quidem actiones aut passiones sunt, velut si ego iturus sum Romam, Rex futurus, febricitaturus, aut moriturus: extra nos sunt, vt si futurum est nauale bellum, occupanda quæ nunc obsidetur Goleta, aut fugandi Turcæ, aut futura ingens procella, aut largus imber. Portò eorũ quæ extra nos sunt, quædam talia sunt, vt cum eorum causis nullã habere possimus compassionẽ, aut talia, vt possimus. Atqui vt non possimus cum eorum causis cõpassionem habere, aut ex natura rerum nascitur, aut ex tanta distantia, vt nullus contactus esse possit (scimus enim actiones nullas naturales sine contactu fieri) vt à causis futuræ cras hîc pluuiæ, possum ego pati humectatus, emollitus, atque vexatus fluxionibus quod palã faciunt podagrici, & qui hernia laborant: tamen à causis futuri belli, aut interitus Pontificis, aut fugæ Turcarum, ob ipsarum rerum naturam, nullam ego possim accipere passionem corporalem. Neque certè Madriti agens à causis futuræ Romæ pluuiæ, aut futuræ hîc anno sequenti, distantiam loci, aut temporis, rerum huiusmodi à quarum causis nullum accipere possumus passionem, nulla neque dormientibus, neque vigilantibus esse potest naturalis præsensio, nisi per coniecturas. Sed cùm euenit quempiam vigilantem cogitare, aut dicere, vel dormientem somniare, aliquid quod posteà re vera fiat duorum alterum necesse est; aut id fortuitò fieri, non aliter ac cùm nobis de aliquo homine loquẽtibus ille superuenit, aut à Deo cui omnia futura conspicua sunt, aut à sagacissimo coniectore Dæmone factam esse reuelationem. Aliarum verò rerũ, quarum principiũ intra nos est, aut à quarum causis pati possumus præsensio multò meliùs ac faciliùs accidit dormientibus, quàm vigilãtibus. Nam duplex ratio est qua res tales præsentimus, quid facturi simus, consultãdo quid facere nos posteà expediat

Insomnia.

Præsensionis ratio.

Duplex præsẽsionis ratio.

expediat: quid passuri, sentiendo in nobis exigua imminentium passionum initia. Primo modo admonemur sæpè per insomnia quid simus facturi. Nam sæpè de rebus agendis cœpta interdiu cogitatio, per somnum continuatur, inueniunturque tunc temporis accommodatissima ad finem media, quæ cùm expergefactis placent, opere exequimur, putantes nos a Deo admonitos quid facto opus sit, causa verò talis euentus est naturalis. Nam vtrunque dictorum, consultatio scilicet & sensus minutularum passionum, melius multò accidit dormientibus quàm vigilantibus, si modò somnus placidus sit, neque multis crassisque vaporibus conturbetur: tunc enim velut in agitata conturbataque aqua multæ variæque redduntur rerum imagines, nulla verò certa ac conspicua. Cùm verò somnus est moderatus, neque perturbatus multis animi moribus, aut morboso apparatu, aut crapula, dicta illa accidunt meliùs, quia anima intro se colligens, & nullis externis sensibilium motionibus distracta, meliùs ac perspicaciùs consultat. Argumento est, quòd qui de rebus maximis cogitare volunt, in silentio, obscuris, conclusisque cubilibus, & sæpe etiam oculis id faciunt. Nimirum subtrahunt sese ab externorum sensu, vt cogitationi vacent. Constat verò nulla ratione magis animam vacare ab externis sensibus, quàm dormiendo, non verò ita vacat ab internis, siquidem somniat. quod Hippocrates libello de insomniis significauit his verbis: *Cùm corpus dormit, anima vigilat*. Eandem ferè ob causam fit, vt minutulæ passiones, quæque vigilantes latent à dormientibus sentiantur, videanturque illis esse multò quàm sint maiores. nimirum somnus habet ad vigiliam rationẽ, quàm nox ad diem, tenebræ ad lucem, silentiũ ad clamores: at verò cõstat noctu & silentibus cunctis, strepitus vel exiguos videri magnos interdiu, & vbi est magnus strepitus, magnos etiã latere, adeò vt qui iuxta Nili ortum sunt, dicantur esse surdi. Horum verò causa est duplex. In ipsa anima, quòd sensus coniunctus semper est cum imaginatione, quæ cum animaduersione operatur, distrahitur verò ob aliorum sensibilium magnitudinem aut potentiam. In ipso organo, quòd vbi multæ recipiuntur figuræ aliæ alias obscurant, velut in aqua indicatum est. Itaque anima per somnum attentiùs cogitat quàm per vigiliam. & minutulas passiones maiores esse indicat. Sunt verò hæ passiones, & à causis internis, vt ab humoribus, & flatibus, & ab externis, vt ab aëris intemperie. Hinc fit, vt ex insomniis possimus multa de imminentibus morbis, aut latentibus morborum causis, præsagire; nonnulla etiã de externis, vt de procellis, imbribus, & eiusmodi. Porrò scire oportet, velut cum vigilãtes loquimur, aut

Ratio somnij ad vigiliam.

aut cogitamus, aliquando id facimus per proprias appellationes aut notiones, aliquando per figuras, velut per similitudines, & allegorias; ita etiam somniare, atque ita aliquando opus non est interprete somniorum, sed illud ipsum quod somniatur significatur, vt si quis somniat se febricitare, est quòd timeat febrem, & qui esurit somniat se comedere, & qui sitit bibere; vt dicitur Isaiæ 23. Aliquando opus est interprete, qui calleat similitudines, & translationes, velut si quis somniet terram vri, aut præ vstione findi, est quòd timeat febrem. si quis somniat se esse languidissimum, est quòd timeat paralysim; si somniat sibi fieri crus lapideum, cruris paralysim timebit. Perinde etiam accidit in externis: si quis somniet largum imbrem, neque in sese catharrum, aut illius agnoscat exordia, imbrem præsagiet. Hoc idẽ præsagiet, si somniet se videre multos qui latè terram irrigent. Neque mirum videri debet pluuiam somniare signum esse pluuiæ; si enim videmus imminentem pluuiam, cornicem, delphinos, sues, araneos, & innumera alia animalcula ita afficere, vt ex eorum cantu, saltu frequẽti, grunnitu, & errabundis motib facilè eam prænoscamus; quid mirum est nostra corpora aliquatenus etiam affici, affecta verò ita, vt humectata, quid mirum de pluuia somniare; vt scilicet redundãte semine somniant de Venereis, redundante bile de præliis, & quibus plena vesica est, de lacubus, & fluminibus cogitante anima quæ appetit aut fugit; si verò mirum non est somniare de pluuia, cùm ea imminet, neque impossibile sit, vigilantem imaginari (tametsi rarius hoc fit, quia, vt dictum est, minutulas passiones dormientes sentimus magis, quàm vigilantes) vnde factum esse arbitror, vt Auicenna, & si qui alij eius sententiæ sunt, quòd vim habet signi, vim causæ habere putantes, asseruerint animam hominis vim habere mouendi externa, & quæ longè posita sunt: nonnullos enim cogitantes de pluuia, eam fecisse: cùm tamen iuxta dicta verisimilius sit, illos quòd instaret pluuia, de ea cogitasse. Ecce modos & causas diuinationis naturalis ex insomniis, quæ vt in reliqua vita alicuius, ita in medicina maximi momenti est. Plerunque enim internæ illæ passiones, ex quibus nascuntur insomnia, morborum aut symptomatum initia sunt. Insomnia etiam diuina, quæ esse diximus rerum quæ in nobis principium nullum habere possunt, neque nobiscum vllam sympathiam, sunt plerunque allegorica: atque ita ratio ea interpretandi, eadem est quæ & naturalium allegoriarum: nimirum per enodationem allegoriæ, velut explicari solent ænigmata. Atque vt in his explicandis sunt alij aliis prudentiores, ita & in interpretandis insomniis. Quo fit,

Somniorũ interpretatio.

Pluuiam quæ prænuncient.

Symptomata morborũ.

vt sit sæpè somnium diuinum, interpretatio vero naturalis: nonnunquam interpretatio quoque diuina: cùm scilicet eadem diuinatione opus est ad interpretationem, atque ad insomniũ. Velut insomnia Ioseph videntis manipulum suum consurgere, & fratrum manipulos coram illo cadere, & iterum Solem & Lunam & vndecim stellas adorare illum, diuina fuerunt haud dubiè; interpretatio verò facilis, & quæ mox succurrit. primi quidem fore vt fratribus imperaret: secundi, vt ab illis, & patre & matre adoraretur, quod multò post euenit. Diuina etiam fuerunt insomnia præpositi pincernarum, & principis pistorum Pharaonis (cap. 40. Geneseos) & insomnia ipsius Pharaonis: interpretationes verò non est necesse per reuelationem, sed per prudentem coniecturam esse factas, tametsi prudentiam illam Ioseph dono Dei habuit, vt & Salomon sapientiam gubernandi: atque illo loco Geneseos coniector vocatur Ioseph, non Propheta, Daniel vero non potuit Nabuchodonosor respondere (cap.2. Danielis) nisi per diuinam inspirationem, quandoquidem reuelauit ei somnium quod exciderat, & apposuit interpretationem, quod euidentissimum fuit argumentum reuelationis diuinæ, vel ipsis Magis Nabuchodonosor asserentibus, qui ita responderunt: *Sermo quem tu quæris, rex, grauis est, neque reperietur quispiam qui indicet illum in cõspectu regis, exceptis Diis, quorum non est cum hominibus conuersatio*, hoc est, nemo potest cogitationes hominis, & somnia scire nisi Deus Opt. Max. ac per illum boni spiritus, qui non conuersantur cum hominibus huiusmodi, cum Magis scilicet, & Ariolis, itaque ista responsio esse non potest nisi Prophetæ summi Dei; atque ita Daniel oratione impetrauit à Deo reuelationem, quam nocte accepit per visionem, Somnij etiam ipsius Danielis, quod cap.7. narratur, interpretatio diuina fuit, vt ex ipsa constat narratione. Itaque duplex ratio est diuinandi ex insomniis, quædam naturalis, quæ duas habet causas, estque re vera quædam coniectura procedens ex naturalibus signis, quæ præstantur in somnis: quædam diuina, quæ ex reuelatione procedit, atque cùm ea reuelatio Dei est per se, aut per bonos Dæmones, est verè prophetica. Multi etiam sunt, qui præter hæc putantur ex somniis diuinare, eò quòd aliquando consequutum sit, id quod futurum esse somniauerint, nonnunquam ita, vt euentus maximam afferat admirationem: tamen re vera illud casu fit: euenitque hominibus somniabundis, cuiusmodi sunt multi atrabiliarij. nimirum illi cùm plurima eaque varia somnient, fit casu, vt aliquando in res, quæ futuræ verè sunt incidant, vt (inquit Aristoteles) qui

Duplex diuinandi ratio.

diem totum iaculatur, aliquando collimat, etiam si iaculandi peritus non sit. Neque sanè adeò mirum est, cùm tam multi homines semper somnient, aliquem aliquando incidere in rem futuram Neque minus haberet admirationis, si nulla vnquam incidisset. Neque minori disquisitione indigeret, cur non posset fieri id quòd ab aliquo somniatum esset Cur igitur nunc miramur, si aliquando fiat? itaque verè diuinandi, hoc est, prænoscendi futura citra coniecturam, & quæ nullam in nobis habere possit passionem sui indicatricem, nulla facultas naturalis in nobis esse potest: tamen diuinandi quodammodo, per insomnia quidem magis, sed & per vigiliam aliquatenus est in nobis quædam facultas: ea verò malè à Platone collocatur in iecore. Nam cùm diuinare quodammodo sit contrarium ipsi memorari, ad eandem animæ partem pertinere necesse est, putà ad sentientem, quam Plato (vt & omnes Medici) in cerebro ponit: in hepate verò, aut nullius principium est, aut appetentis solum: itaque etsi appetitiua plurium insomniorũ principium, & causa sit, velut cùm quis cibi laborãs penuria, somniat se comedere affatim multa, & semine redundans, congredi cum mulieribus, inde tamen non fit, vt eiusdem sit facultatis aut partis, appetere & somniare, sed vt facultatum & partium animæ ac corporis tanta sit sympathia, quæ, vt hoc ita multis aliis argumentis asseritur. Sed redeamus ad pẽsum. Cùm ergo per omnia genera indicatum sit, diuinationes quasdã esse vanas, quasdam naturales, quasdam diuinas, vanis quidem non vtebatur Israël, vt Balaam prophetãdo dixit, naturalibus vtebatur vt aliæ gentes. diuinis meliùs multò quam alij omnès: etiamsi aliis quoque populis dedit Deus veros Prophetas, qui aduentum suum illis, & alia quàmplurima demonstrabant; vt Græcis & Romanis Sibyllas: Orientalibus populis Balaam. Verùm hoc interest; quòd Israel (nisi cùm adulterabat) non vtebatur Pythonibus, neque oraculis cacodæmonũ, neque eorum prophetiis, sed solùm Dei Optimi Maximi responsis, & inspirationibus per viros sanctos. Proinde auguriis non vtebantur nisi peccãtes (quod acriter reprehendebant Prophetæ, vt certè Oseæ c. 4. dicẽs: *Populus meus in ligno suo interrogauit, & baculus eius annunciauit ei*) neque extorum consideratione, quia hæc vana semper sunt, aut praua, multò minùs Pythonibus, aut omninò Necromantia, quia hæc praua semper sunt. Vtebantur verò responsis Dei, & prophetiis Sanctorum, atque eorundem insomniis, & interpretationibus, nonunquam sortibus; his verò non leuiter, & vtcumque (ita enim essent vanæ) sed accedente semper diuina inspiratione, in re iusta, & magni momenti. De primo itaque

Animæ & corporis sympathia.

itaque modo, quo potest diuinatio quædam esse naturalis, hactenus dictum sit. Superest secundus, quo scilicet in ipsa vera, ac prophetica diuinatione partem aliquam habet natura. Certè quòd diuinetur propriè, ac verè, nulla naturalis causa est satis, quandoquidem indicatum est, nullam esse in nobis facultatem naturalem diuinandi, sed effectiuum principium externum esse ac spiritale: tamen potest esse in ipso qui talem accipit inspirationem naturalis quæpiam dispositio, magis aut minùs accommodata ad accipiendum. Non ita quidem vt ea dispositio causa sit inspirationis necessaria, neque qua præsente necessariò fiat, neque sine qua fieri non possit. Si enim Deus Optimus Maximus est principium efficiens veræ prophetiæ, vt monstratum est his, cùm ne ad creationem quidem adstrictus sit causæ vlli necessariæ, multò minus sit in largiendis his donis: sed cum is (quæ sua est bonitas) soleat disponere omnia suauiter, in his quoque quæ supra naturam facit, quoad fieri potest, rationem seruat naturæ, velut & miraculorum exemplis pluries iam indicatum est. Quandoquidem diuinatio non nascitur in nobis vt reliquæ sensationes ab obiectis (hæc enim nondum sunt) sed à diuinitus factis repræsentationibus, constat eam fore accommodatissimam dispositionem, per quam maximè vacat à motibus, quos cient sensibilia. Nam, vt nuper diximus, vt in aqua quieta facilè redditur quæcunque figura, in agitata verò non potest reddi, ita & in quiescente à sensibilibus animo, repræsentatio quæcunque: ab eo verò qui plurimum volutatur circa sensibilia, excluditur omnis inspiratio. Hanc ob causam, qui orationi volunt vacare, eligunt silentium, quietē, & tenebras, vt scilicet audiant quid loquatur in illis Deus. Itaque qui minimè vtitur sensibus, is maximè valebit diuinatione. qua de causa Plato & Aristoteles, diuinationem in fatuis ac stupidis esse dixerunt, in quibus scilicet minimè est prudētia (quòd mihi videtur fabula, vt multa alia, adumbrasse antiquitas, dicens Tyresiam cùm donaretur facultate diuinandi factum esse cæcum) & in furentibus magis quàm sanæ mentis hominibus, & dormientibus magis quàm vigilantibus. Eadem quoque ratio esse videtur, quòd moribundis magis quàm per reliquam vitam Verum ne hæc tumultuariè prætereamus, sed expēdamus singula, quòd fatui diuinationem habeant pro prudentia; contrà prudentes hanc pro diuinatione, videtur consentaneum, quia vt se habent bruta ad hominum genus, ita inter ipsos homines fatui ad prudentes: at verò vt homines prudentia, ita bruta videntur valere diuinatione. Nam pisces multi solent incautis præmōstrare nautis tempestatem, vt auiculæ agricolis,

Diuinationis dispositiones.

Fatuorū diuinationes.

Brutorum præsensiones.

armenta bubulcis: & minores greges aliis pastoribus, & mures in proximam confertim abeuntes, dicuntur præmonstrare incolis ruinam domus. Multa etiam alia his admirabilora narrantur de brutorum præsensione, quàm illis velut instinctum quendam videtur dedisse natura, pro prudentia. Ita igitur & inter ipsos homines, imprudentibus datam esse diuinationem, est consentaneum. Sed vt hæc quatenus verum sit constare magis possit, operæ pretium fuerit dicere, quæ causa sit magnæ illius præsensionis, quæ in brutis conspicitur. Ea certè est, maior brutorum compassio cum causis corporalibus. Cùm enim hæ sensus afficiant, brutorum animæ (vt quæ mente carent) sensibilibus magis afficiuntur: quapropter exordia futurorum motuum sensus brutorum magis afficiunt. Itaque vt qui carent oculis audiunt exactiùs, ita quæ mente carent animalia exactiùs sentiunt. Adeò conspicuum est, quòd rationalis contemplatio detrahit sensui, vt qui intentiùs disputant, meditantur, aut orant, soleant plurima quæ coram fiunt, aut dicuntur, neque videre neque audire, ac nonnunquam sensuum munere priuari, quàm vocant ecstasim, vt Socrates, qui (vt narrat Alcibiades in Conuiuio) in medio exercitu aliquando, vno gradu diem & noctem stetit, vsque ad Solis exortum cogitabundus. eadem ratione euenit plerunque, vt qui exactissimos habent sensus, sint ad factorias artes aptissimi, ad contemplationem non adeò: contrà, qui in hac valent plurimùm, sint ad res tractandas parum idonei. Constat ex dictis eam diuinationem, quæ in brutis & hominibus rudioribus præcipuè est, in eo esse genere diuinationis, quod naturaliter inest per compassionem cum causis, aut per exordia rerum futurarum. Illa igitur nullatenus est vera diuinatio, quæ & prophetia dicitur. Sunt alij homines, imprudentes illi quoque, non tamen fatui aut stupidi, sed dementes, insani, & furentes, aut naturali vitio aut morbo, hos dicunt plus aliis omnibus futura prædicere, quod nonnulli in atræ bilis, quæ furoris est causa, naturam referunt per se, quasi scilicet ea sit eius succi vis naturalis, quia talis substantia, aut quia calida & sicca. verùm hoc falsum esse constat. Nam nullam omninò esse posse naturalem vim diuinandi, generatim iam monstrarum est: si autem nulla esse potest, certè neque in hoc, neque in illo temperamento, neque in hoc neque in illo succo: non igitur atræ bilis est ea vis per se, sed per accidens, quia scilicet atrabiliarij somniabundi sunt & loquaces, fit vt nonnunquam incidant somniando aut loquendo in id quod futurum est, velut qui sæpe iaculando aliquando collimat, vt nuper quoque diximus. Fit verò vt loquantur

quiduis

Bruta cur præsentiant.

Ecstasis.

Somniabundi.

quidnis, & quia imaginationibus densis,& calore instigantur, & quia cùm sint insani, non habent (inquit Cicero)quam prudentia solet afferre timiditatem,hoc est, nihil dissimulant, sed omnia effutiunt. quid ergo mirum si aliquid exit quale futurum est? hæc verò longissimè abest à vera diuinatione. Aliam quoque causam habent melancholici diuinationis, atque eam etiam per accidens, nimirum Dæmones faciliùs apprehendunt hos quàm alios homines, quia plus habent imaginationum,& minus prudentiæ.Cacodæmon verò vbi adest, quandam ostentat diuinationis speciem: nimirum affecta, semper opinionem diuinitatis, ad quam solam scit pertinere veram futurorum, per se, & non per præsentes causas ac notas præsensionem. Parati etiam hi videntur ad inspirationes, quia cum sint alienati mente, minùs intenti sunt corporalibus passionibus. Adeo enim verum est eos qui mente laborant, sensibus non esse intentos, vt dicat Hippocrates eos ne dolores quidem sentire: argumento verò est, quòd videmus tales, & plagas,& vulnera, & nuditatem, & famen, & passiones alias quascunque sensibiles faciliùs tolerare: tales ergo paratiores sint ad inspirationes recipiendas. At verò rectè videtur censere Aristoteles libro de insomniis indignum esse, putare Deum cum hominibus dementibus colloqui, præteritis bonis & sapientibus. Plato quoque diuinam reuelationem amicis Dei fieri putat: nam *maiora iis quæ humana mens consequi potest, scit* (inquit) *Deus, & qui Dei sunt amici*: amicos verò Dei, quis dixerit alios, quàm probos & sapientes? Hoc argumento videtur Aristoteles velle tollere omnem diuinam prophetiam: illi verò solum concedimus, quod & ipse dicit diuinationem illam melancholicorum diuinam non esse, sed naturalem,aut dæmoniacam. Diuinas verò inspirationes, quas prophetias vocamus, fieri per viros prudentes, atque magna ex parte optimos, dico, magna ex parte, quia aliquando etiam locutus est Deus per improbos, vt constat exemplo Balaam, qui etsi astutus, ac suo modo prudens erat nequam, indignum certè loqui Deum per stultos & imprudentes homines: dignissimum loqui per prudentissimos, & optimos. Ne verò meritis potiùs quàm dono Dei prophetiæ spiritus contingere cuiquam putaretur, datus etiam aliquando est impio, vt & alia dona, vt certè sanitatis. Igitur atrabiliarij, & mente moti præ multitudine imaginationum & insomniorum, & loquacitate, videntur aliquando diuinare: atque eosdem nonnunquam occupant Dæmones. Nec ad veræ prophetiæ spiritum recipiendum obertit eius succi aliquid,cum neque tantus,neque talis est, vt aliquam pariat insa-

Melancholicorũ diuinatio.

niã. Nam dictas ob causas, quod insanientibus accidit, dæmoniacum potiùs est quàm diuinũ: irruit verò etiam diuinus spiritus in quosdam, qui præ mentis ecstasi, quæ ex contemplatione rerum diuinarum fit, videntur insanire, vt Saul cum se conieci in medios Prophetas. Hic vocari potest furor diuinus, estque re vera coniunctus cum maxima sapientia, etiam si interim tollit prudentiam huius sæculi. nisi enim hãc abstulisset, non impulisset Dauidem, deposita regia seueritate saltare coram populo. Itaque mentis eleuatio ab humanis curis & sollicitudinibus, maxima dispositio est ad propheticam captandam inspirationem, eaque naturalis, quia rerum humanarum curæ, plurimum auocant ab omni rerum superiorum contemplatione. Quæcumque ergo naturaliter reddunt animum vacuum à talibus curis, naturaliter etiam disponunt, & ad diuinorum contemplationem, & ad phrophetiam, etiamsi ipsa prophetia supernaturale donum est, & veritatis diuinæ euidens argumentum. Hanc ob causam Prophetæ variis modis se præparabãt ad recipiendum spiritum: nunc se conuertebant ad somnos, vt Iosephus & Daniel, vt in illa requie mentis & trãquillitate, sine strepitu externorum sensibilium, viderẽt visiones (qui prophetandi modus insinuatus est illis verbis Ioëlis, cap. 2. *Senes vestri somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt*, quod impletum est, vt in aliis multis, ita vel maximè in Iosepho viro sanctissimæ Mariæ, & in Magis) nunc quoque se præparabant oratione, vt in mentis ad Deum eleuatione, melius reciperentur eius inspirationes: præparabant etiam sese musico concentu, quia hic quoque mentem erigit, & à sensibus abstrahit. Hæc causa fuit, vt Eliseus rogatus diuinũ responsum, peteret accersiri sibi psaltem. Hac eadem, sancta Ecclesia, quæ diuino regitur spiritu, in celebrandis sacris vtitur musicis cantibus & suauibus sonis, iuxta exhortationem Dauidicam: *Laudate eum in tympano & choro: Laudate eum in chordis & organo: Laudate eũ in cymbalis bene sonantibus, omnis spiritus laudet Dominum.* Itaque musica facit plurimum ad demulcendum animum, ac deponendas humanas sollicitudines: his itẽ dispositis multò faciliùs is transfertur ad diuina. Qui proximi sunt morti, solẽt prophetare, velut Iacob, qui iamiam moriturus vocauit filios suos, dicens, *Congregamini vt annunciem quæ ventura sunt vobis in nouissimis diebus*, hoc idẽ fecit Moses, cùm eius instaret obitus, tribubus Israel: nimirum nunquam veriùs à sollicitudinibus seculi auocatur animus. Sed & illud est optimè sic natura comparatum, vt illa hora extinctis sensuum motibus, & deposito omni animi circa res sensibiles affectũ, mens

Furor diuinus.

Prophetarum ad vaticinãdum præparationes.

Musices vsus in sacris.

Moribundi prophetant.

ad eorum, quæ verè sunt in contemplationem conuersa, veritatem eò clariùs intueatur, quo neglectis caducæ huius vitæ voluptatibus, ad futuram eamque æternam aspiret auidiùs, & quæ superiori vita, dum adhuc sensus vigerent, vel sola mortis recordatione terrebatur, tunc nihil nisi peccata pertimescat.

CAPVT XXXI.

CAp. 5. libri Iudicum scriptum est: *De cœlo dimicatum est contra eos, stellæ manentes in ordine & cursu suo aduersus Sisaram pugnauerunt.*

Quamquam alia nonnulla Scripturæ sacræ loca, soleant in suum vocare subsidium, qui iudiciariæ Astrologiæ sunt addicti, nullo tamen mihi videntur meliùs, quàm hoc vti posse. Nam quod ex 1. Genes. adducunt, facta esse astra in signa, atque proinde significare posse futura, interpretatum mihi illic est, ita vt nihil ad Astrologiam, nimirum esse astra signa temporum, velut gnomon in horologio signum est horarum: itaque Cœlum totum esse chronologium, astra verò signa temporum. Quod adducunt ex Psal. 19. *Firmamentum annunciat opera manuum eius,* hoc est (vt illi interpretantur) quæ Deus facturus est firmamentum annunciat, longè potiorem enarrationē accipit; pulchritudinem scilicet cœli, & firmamenti quod conspicitur, quodammodo nobis indicare posse pulchritudinem operū Dei, quæ cōspici non possunt, tamen quod dicit, de cœlo dimicatum esse cōtra eos, & stellas manentes in ordine & cursu suo aduersus Sisaram pugnasse, plurimū videtur Astrologiæ fauere. Nam quo alio potiùs modo, victoriæ causam in astra reiiceret, diceretque cursum & ordinem, quem eo die tenuerunt stellæ, fuisse Sisaræ infaustum, & exitiosum? si igitur quia stellæ eum ad sese tenuerunt ordinem Sisara periit, potuisset is per Astrologiam periculum præuidere, atque adeò (nisi vel inuitos fata trahunt) deuitare, quod si ita est, possunt quidam astrorum cursus, & ordines esse fausti & infausti: atque adeò iidem quibusdam fausti, & quibusdam infausti, is enim astrorum siue ordo, siue aspectus fuerit Sisaræ infaustus, Hebræis faustissimus, si verò ita habet, prudenter sanè eo die Sisara timuisset cœlum, ac deuitasset prælium. Cur ergo Dominus Ierem. c. 10. præcipit, dicens, *A signis cœli nolite metuere, qui timent gentes?* Neque verò illa (quod aliquis fortè interpretetur) vocat signa cœli, tonitrua, fulgura, aut fulmina, aut cometarum omne genus, & quæcumque

Astrologiæ iudiciariæ reprehensio.

Signa cœlestia.

homines vocant portenta: sed idem est quod hîc prohibet, & apud Isaiam c.47. derisit: dicens Babyloni, *Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent & saluent te augures cœli, qui contemplabantur sydera, & supputabant menses, vt ex eis annunciarent tibi ventura.* Itaque vocant Astrologos augures: horum ergo diuinationes vt & alias omnes, pars est, intelligas prohiberi fidelibus, c.19. Leuitici, vbi dicitur, *Non augurabimini*, & Numer.23. Deut.18. & Isaiæ 47. Constat Dei populum ab hac diuinationis specie qua Chaldæi maximè omnium vsi sunt, vt & ab omni alia præter veram prophetiam, abstinuisse, siquidem Num.23. dicitur: *Non est augurium in Iacob, neque diuinatio in Israël.* quid est ergo quod nunc Debora stellarũ cursui, & ordini putat victoriam populi Dei? Mihi non est hæc quæstio, vt neque alia vlla in hoc opere, tam disputanda Theologicè, quàm iuxta conditionẽ argumenti, Physicè. Quapropter videndũ est, an ea Astrologia diuinatrix, quam veteres vocabant, vt videre est apud Ciceronẽ, scientiam Chaldæorum, sit ars quæpiam naturalis, an potiùs impostura quædam, quod examinauit diligẽtissimè, atque vt mihi videtur magna ex parte verissimè, Picus Mirandulæ comes. Ego verò mihi hanc quæstionem suscipio, non quidem tam diffusè, quàm ille, sed pressiùs, meo more tractandã. Duas partes habebit disputatio: altera versabitur circa ipsam naturam cœli & astrorum, altera circa ipsos Astrologos; & videtur quidem hæc ex illa pendere: si enim astrorum, pro mira quam habent varietate, ac pro sua innumerabili multitudine, sunt etiam plurimæ eæque mirabiles virtutes, quibus inferna hæc moueant, videntur Astrologi laudandi, qui non patiantur eas latere mortales: sin autem non sunt plures quàm apparent cuiuis è plebe, damnandi sunt, quòd tam leuiter illis tribuãt multa quibus carent. Hanc ob causam Picus, acerrimus Astrologorum impugnator, affirmat astris nihil esse præter motũ & lumen, & motu mouere, & lumine calefacere, calore, vt ille putat, quodam viuifico, à calore elementari & igneo, natura diuerso. Astra itaque hæc solũ facere, atque omnia idẽ, plus aut minus: multiplices verò illas rerũ mutationes, & affectionum differentias imputari materiæ. Disputat multa hinc inde, vt detractis cœlo omnibus virtutibus, præter motum, & lumen, effecta tueatur. In duas verò præcipue, pro illis omnibus fertur responsiones, scilicet, aut alias omnes passiones, præter motum & calefactionem fieri per accidens à calore astrorum, aut calorem illum esse causam vniuersalẽ, ac proinde effectiuam per se multorum, atque adeò contrariorum, cõcurrendo cum multis, & contrariis naturis particularibus. Hæc arbitror summa est totius

Astrologia diuinatrix.

De Astrologia disputatio.

Astrorum vis.

totius libri tertij Pici, qui solus est Physicus, alij enim partim sunt Teologici, partim Astrologici. Mea verò hac in parte, plurimũ dissidet ab illius sententia, nam motus cœlorum, qui circularis est, haudquaquam potest motuum, qui in aëre cõtingunt, esse causa. Concepit Picus Aristoteli, si cœlum quiesceret, futurum vt nihil moueretur: cœlum igitur circumeundo mouet hæc inferna: aut ergo motu suo per se id facit, aut per accidens, per se dico, si cœlum id facit tantùm quia mouetur: per accidens si quia mouendo communicat facultatem mouendi reliquis: velut si quis manu admouet stupæ candelam, manus motu suo mouet candelam, & comburit stupam, illud per se, quia non aliter mouet candelam quàm mouendo manum, hoc per accidens, quia mouendo manũ ac candelam, admouet ignem, qui vrit per se. Si igitur cœlũ suo motu facultatem aliquam immittit rebus, qua adiutæ mouentur, habet iam vim aliam mouendi præter suum motum, sin autem nullam mittit, sed mouet solum quia mouetur, perinde eueniret, si cœlum ligneũ, aut æneum, aut lapideũ esset, atque ita vt nunc circumferretur: non eueniret autem. Cur enim si lignea sphæra superiori loco ferretur circulo, hîc apud nos ferretur recta lapis & fumus, ille deorsum, hic sursum; nam quidquid mouendo mouet aliud, id quidem facit impellendo, aut trahendo, volutando, aut vehendo: at verò lapis cadens, neque trahitur, neque pellitur, neque portatur à cœlo, neque verò volutatur, cùm feratur recta: concurrit ergo cœlum cum iis quæ feruntur, virtute aliqua motiua quam immittit, quæ motus non est, sed neque lumen (quanquam id ille concedit, satius verò sit indicari,) nam lumen illuminat; illuminando verò nõ potest per se mouere, sed per aliud, hoc est, per illuminationem immittens vim mouendi. quod si ita est, habet cœlũ, quã communicet vim aliam à motu & lumine, sed quod accepimus ita patet. Si lumine moueret, nõ esset latio primus omniũ motuum, sed altero: nam cœli lumen non pendet à motu, luceret enim Sol quiescens, non minùs quàm latus (constare id potuit pugnante Gedeone) penderent verò lationes aliarũ omniũ rerũ ab illustratione, quæ alteratio quædam est: non esset ergo latio primus motuũ quod Aristoteli cõcedit Picus. Neque verò est quod tã apertè subuertat eius sententiam, quàm id quo maximè se tueri vult, *vt* (inquit) *cor suo motu mouet alias omnes corporis partes, ita cœlũ alias mundi.* constat verò cor non solùm alias partes, quæ ad illud non spectant, sed neque arterias mouere suo motu, sed facultate pulsandi quam illis mittit, quã & vitalem Medici vocant. Nisi quidẽ moueretur non moueret, id verò est per accidẽs, quia ipsũ extingueretur, neque posset aliis

Cœli motus.

Lumẽ cœleste causa.

Localis locus primus.

virtutem demandare; est itaque cœlo virtus, qua mouet hæc inferiora, præter motum. concessum sanè, quòd nisi mouendo, eam mouendi vim non communicaret: nihilominùs virtus illa mouendi, aliud est quàm motus: vel hoc solùm argumento, quòd facultas seu virtus nomen est immanentis qualitatis; motus, passionis cuiusdam. Iam verò neque quòd lumine calefacere dicit, probare possum, neque quòd calorem quem cœlum gignit specie differre dicit ab eo quē ignis. Nam quæ maximè cœlestem fulgorem videntur participare, vt spiritus in nobis, qui sensibus seruiunt, neque calidi sunt neque calorifici, sed sine calore fulgidi, vt hoc modo differat, authore Galeno ex sententia Platonis, quem maximè sequitur Picus, ignis cœlestis ab elementari, quod ille sit sine calore lucidus, hic calidus & lucidus. Exemplo constat id oculi, qui ad ignem refertur ob fulgorem spirituum, ad illum è cerebro venientium confertim, alioqui verò est subiecto frigidus, & plenus aqua: quod ferre natura non posset, si is fulgor esset caloris effectiuus: non igitur illud lumen calorem rebus affert per se, sed per aliquod accidens. Atque eum calorem quem Sol vtcunque facit, specie non differre ab igneo constat, cùm incidentes in eandem substantiam, vnicam reddant intensionem. quid enim? Si quis à Sole simul & igne calefit, duos concipit calores, ac non potiùs vnum intensiorem duabus causis in idem opus incumbentibus? Si vnicum, non different specie, qui sese augentes conflant vnum numero: porrò si duo, vterque excludit frigus. vtrique ergo erit frigus contrarium quod, si vtrique æquè, non sunt illi diuersi, sed idem, quia vnum vni contrarium, est. Non igitur solaris calor vrit minùs quàm igneus alia ratione, quàm quòd moderatior, neque certè coquit & vegetat magis, nisi ob eam moderationem, & coniunctissimas quasdam benignissimas influentias, quas, quia se putat Picus facere contra Astrologos, referens omnes in motum & lumen? certè facit nihil etiam si concedantur omnia. dicit enim, stellis esse nihil aliud quàm motum & lumen. Quid, quòd calefaciunt, quid aliud est quàm illuminare? Respondet, vt cœlum est causa vniuersalis, ita & eius virtutes esse vniuersales & eminentes, ac proinde posse facere multa, ac varia, atque adeò contraria etiam. Quid ergo interest ad Astrologiam, siue per plures, siue per pauciores facultates possit cœlum facere multa eaque varia, si modò potest? concedet tibi Astrologus, vt viter rixas, cœlo nihil esse præter motum & lumen, id verò lumen cœleste, quia causa vniuersalis est, eminenter continere virtutes omnes rerum

Calor cœlestis.

Oculi natura.

De Sole multa.

muta

mutabilium,atque ita posse hæc & illa,quantacumque scilicet, volet consingere. Vsque adeò falsum est, omnia quæ facit cœlum, facere motu & lumine, & ad propositam disputationem nihil interest Neque verò ego(vt hoc obiter dicam) propter calorem solùm,dico cœlũ vires habere alias quàm mouendi sese & illumandi. Nam, vt alibi indicaui, cœlo non est vis calefaciendi, sed lumine gignit calorẽ, id verò non per se,sed ob analogiam,& similitudinẽ naturæ, alliciendo ad illuminatũ aerem cum igne, qui per hanc corruptibiliũ sphęram permeat. Itaque calor non cogit nos affirmare, esse in celestibus corporibus alias virtutes à motu & lumine : sed lationes potiùs horũ inferiorum,quas à motu cœli pendere cũ omnibus Philosophis fatemur : non tamen ob ipsum motũ per se,sed ob aliquas virtutes, & influentias motrices, quas motu immittere, hîc, & alibi anteà probauimus. neque solum eas virtutes in cœlo, eiusque partibus esse existimo, sed innumeras alias indicibiles. quibus omnium mutationũ,quæ hîc penes non aguntur, in efficientis genere causæ sunt priores quidẽ iis,quæ ipsi materiæ sunt proximæ,posteriores verò quàm aliæ quæ superiores sunt,& ordine quodam positæ,vsque ad primã : quæ omniũ,quæ vbi mundi,siue inferioris,siue superioris aguntur,causa est. Neque verò puto. omnibus cœli partibus omnes eas virtutes inesse eodem modo:sed vt lumen quod conspicimus,videmus alias aliis partibus conferre,vt Solem Lunæ(ne de quibus dubitatur affirmemus quidquã)ita alias quoque virtutes, quas neque nominare possumus, neque sentire, esse alias in aliis astris, aut solis, aut præcipuè, & aliis ab aliis demandari,ita vt ne minima quidem stella sit,quæ non conferat peculiarẽ aliquam commoditatem, & toti mundo, & reliquis partibus. Quorsum enim Deus tot in firmamento stellas, neque plures, neque pauciores, & hoc ordine,& his interuallis,vt hæ Coronæ,illæ Canis,aliæ Buccinæ,aliæ Curtus redderent figuram ? cur omnes & fixas & errantes,has hac,illas illac,tanto has tẽpore, tanto illas facit circuire,ita certa lege vt nulla per innumera secula, vel latũ vnguem possit declinare ? An casu horũ quidpiã,vel frustra,ita vt aliter fieri, vel quod minutulum in eis esse videtur,posset citra mundi læsionem?minimè.Si enim in formatione hominis tanta est operis perfectio, & elucet formatoris sapientia, vt ne minimæ quidem particulæ addi detrahíve possit quidpiam, magnitudini,numero,figuræ,aut positioni, vt Galenus toto opere de partium vsu sapientissimè indicauit,sed neque in mure aut formica, sed sunt vnicuique iuxta suam naturam accommodata omnia organa, vt nulli vllum aliter meliùs, quantò magis id censere

Influentiæ cœlestes.

censere æquum est, de perfectissimis & pulcherrimis illis corporibus? profectò qui in numero, pondere & mensura fecit omnia sapientissimè, non fecit illum ornatum cœlorum casu, velut lapillos multos sparsim proiiciens, vt quius fortè ceciderit: sed pro numero virtutum fecit astra, & singulorum à singulis distantiam iuxta certam proportionem dimensus est: atque ex ea proportione natæ sunt multiplices illæ figuræ. Ea vero proportio interuallorum non fuerit, quæ maximè spectantium oculis placere posset, sed quæ communi mundi vsui maximè accommodaretur, vt scilicet distarent singula à singulis, vt maximè possent virtutes sibi communicare mutuò in vtilitatem totius. Hæc est enim veræ pulchritudinis lex, partium nempè omnium ad vtilitatem totius accommodatissima compositio. Vtilitati verò huic accedit harmonia secundùm perfectiores Arithmeticas, & visui grata pulchitudo. Nimirum illa, vt & alia omnia quæ facta sunt, fluxerunt à perfectissimo & pulcherrimo exemplari. Vt verò hæc quæ commemoraui, pulchritudinem operis, & artem opificis indicant; ita, si vnius aut duarum virtutum facta esset tanta corporum multitudo, nullam neque ob distantias, neque mutuos aspectus, neque varios motus afficiendi habens differentiam, esset sanè & opus minimè pulchrum, & opifex inertissimus. Non est igitur ita: sed fateri oportet, esse in cœlestibus corporibus multas mirabilesque virtutes. Nam quod dicunt, multiplicis mutationis causam referendam esse ad materiam, nihil obstat: siquidem mutationum & alterationum in materia tantùm est passiuum principium: effectiuum verò est in formis rerum proximarum, ac multò priùs in superioribus causis: per quas ordine quodam priorum & posteriorum, deriuatur virtus primæ vsque ad res singulas. Si igitur (quod ad secundam disputationis partem attinere iam incipit) ita habet, cur Astrologia iudiciaria, à viris doctis deridetur vt inanis, à cordatis exploditur vt inutilis: à diuinis legislatoribus & vatibus interdicitur, ac secundùm idololatriam vituperatur, vt impia atque adeò multis Pōtificum decretis, & Imperatorum etiam, quorum extant adhuc multa edicta, de Astrologis vrbe pellendis? Sub Claudio (authore Cornelio Tacito) de Mathematicis Italia pellendis, factum est Senatusconsultum atrox & irritum.

Harmonia cœlestis.

Mutationis multiplicis causa.

Astrologia iudiciaria reprehenditur.

Mathematici Italia pulsi.

Nam nescio quo magno malo, aut quo Dæmonum astu fit, vt cùm vbique gentium decretis expellantur, nunquam tamen extingui possint, imò neque deterreri, quod sanè nouum non est. nam idem Tacitus in libro decimoseptimo de Mathematicis dicit, *Genus hominū petentibus infidum, sperātibus fallax,*

quod in ciuitate nostra, & vetabitur semper, & retinebitur. Sed videamus quod sit eius imposturæ principium? hoc certè. Esse multiplices virtutes astris, quibus omnia quæ hîc geruntur, gubernantur, atque pro differentia aspectuum ad sese & ad res infernas, varias nasci affectiones, quod videmus recepisse, atque confirmasse: itaque quia videntur habere virtutes multas, & habere has & illas, colligunt temerè. quæ temeritas est certè, & inanis, & noxia, & parũ pia. quæ distinctioris doctrinæ gratiâ, seorsum indicabuntur. Ac primùm esse inanem, hoc est, vanam, nullius veritatis participem, atque omninò scientiam non esse neque artem, sed inposturam, & figmentum, idque eò maius aliis figmentis quod illis solent impostores alios homines decipere, ipsi nequaquã decepti: hoc verò ipsis etiam impostoribus imponitur. non enim arbitror, omnes qui hanc fictitiam artem professi sunt (nam tametsi ea fluxit ab idololatris, qui adorabant cœlestia corpora, & à Iudæis, & Mahometanis magna ex parte aucta est, inciderunt tamen in eam nonulli ex nostris non parum docti & probi quæ vafritie & malignitate voluisse vulgaribus imponere, sed eorum non paucos præ curiositate qui non exiguus animi morbus est, in eam credulitatem incidisse, & (quæ hominum est fragilitas) cum multis esse deceptos: satis arbitror constat, me non vituperare eam Astrologiam, quæ in cognoscendi cœli motibus versatur, cùm ea nihil esse certius in humanis possit, neque iis quæ circa propriam illius materiam fiunt præsensionibus: non enim minùs certum est futurum post biennium eclipsim Lunæ, quam futuras in mense Iunio breuissimas noctes. nam nisi quis supputando decipiatur, eadem vtriusque scientia est. Illam vitupero diuinationem, quam quondam vocauerunt scientiam Chaldæorum, nunc vocant Astrologiam iudiciariam, quam qui profitentur annuatim nobis prænunciant futuras aëris temperies, & temporum constitutiones, salubritatem aut insalubritatem, abundantiam frugum aut penuriam, otium aut bella, & eorum exitus tristes aut fortunatos, Principum incolumitatem aut mortem. hi ipsi electiones faciunt horararum fœlicium, aut infœlicium, pro quibusvis negotiis suscipiendis: per interrogationes, quas illi vocant respondent de re quacumque interrogati: velut quis furatus fuerit quod domi deest, quò fur abierit. Iam verò per natales horas diuinant futuros hominis cuiusque mores, eiusque fortunam, viuendi & moriendi sortem. Hæc omnia vana sunt, etsi non omnia æquè. nam cùm mutationes omnes corruptibilium corporum ad calidum, frigidum, humidum, & siccum referantur, & hæc

Chaldæorũ reprehensio.

in

in cœlis habere causas priores & superiores quæ per influĕtias communicantur concesserimus, pluuias quoque ac serenitates, flatus & tranquillitatem aeris causas illic habere consequens est. Si autem hæc, & fructuum prouentus boni aut mali, & morbi, & salubritas; horum enim causæ maximè sunt in temporum constitutionibus, quæ in calida vel frigida temperie aeris, pluuiis aut serenitate, flatuum abundantia aut vacuitate spectantur, vt apud Hippocratem videre est alibi sæpe, & maximè in Epidemicis; in his ergo bonam causæ partem videntur habere posse astra, post hæc secundo etiam loco nonnullam & in formandis moribus hominum, si enim ad temperiem alterabilium omnium faciunt, & temperies ad mores, vt libello proprio indicauit Galenus, possint etiam nonnihil astra ad mores. Ad fortunam verò quid possunt astra; nam hoc ipsum casu, aut fortuna aliquid fieri, est nihil aliud quàm sine causa certa & per se fieri, si Aristoteli credimus; cōtradictionem ergo inuoluit, causas esse in astris eorum quæ casu contingant, aut fortuna, vt, quòd illo prætereunte lapis deciderit, & quòd fodienti illi vineam thesaurus inuentus sit: nihil enim minus fortuna aut casu fieret, quàm illud quod causam haberet certā in incorruptibilibus & æternis. Quæ fortuita ergo sunt, vt quòd ille sit à latronibus occidendus, quòd alius ruina, alius fulmine moriturus, quòd alius domi, alius in agro, quòd exeunti ab vrbe furi versus Orientē prætor longè visus sit, ac proinde ad Occidentm deflexerit, nullam causam habere possunt in astris, sed neque in vniuersa rerum natura per se, sed ex accidenti quodam: vtpote quæ casu aut fortuna fiunt: sunt verò hæc in quibus maximè gloriantur. Hoc ergo genus præsensionum, quod spectat ad fortunam, & casum, Physica ratione penitus excludetur illud quod secundo loco memorauimus, pertinétque ad mores hominum: siquidem pro moribus, de faciendis etiam feratur iudicium, penitus erit vanum: vt si cùm esset dicendum, mulier hæc erit libidinosa aut ne ita quidem, sed calida dicas erit meretrix, aut infidelis viro: aut cùm dicendum, erit auarus aut ne ita quidem, sed natura propensus, dicas furabitur: alterius enim causa partim in educatione est, partim in natura, alterius verò in arbitrio, quæ plurimum dissident. si qui verò astra necessitatem putant arbitrio ponere, hi humanam tollunt libertatē, & rationem omnem boni aut mali, meriti aut demeriti. Superest ergo solùm primum genus, quod ad aeris pertinet alterationes, & in hoc secundo exigua quædam particula. Sed & in his ipsis incertitudo summa, ob causarū implicationes, ea verò apertiùs conspicietur in eo quod pertinet ad

Astris nihil cum fortuna.

Astra non necessitāt.

ad mores. nam fit, ita, faciat Mercurius fures, an cùm hîc nasceretur, erat solus Mercurius in cœlo? habes aliorum omnium perspectas naturas, omniúmque subduxisti rationem quantum scilicet singula annuerent? non (dicunt) sed quorundam. quid ergo? omnia reliqua scis esse neutra? sed sint, aut habueris omnium rationem, atque iam non Mercurius solus, sed cœlum totum illa hora faciat fures? An non per temperamentum principiorum & materiæ generationis, id fieri dicebamus? ad eam ergo temperiem, parentum temperies non minùs facit quàm cœlum, non sunt verò parentes omnes qui eadem hora coeunt eiusdem tẽperamenti. oportebit ergo te iam videre, non solùm natalem horam huius, sed & suorum parentum, & auorum, ac denique omniũ à quibus in hunc potest aliquis naturalis motus deriuari: scimus verò aliquando similitudines etiam ab atauis. Sed noueris maiorum omnium secundùm vtramque partem temperies, scis etiam victus rationes, atque quid congressuri esitauerint, pisces, an allia? nam ad seminis temperiem plus facient hæc, quàm Mercurius aut Venus. interrogasti quibus cibis vsa si prægnãns? ô quàm exigua manet iam causæ portio in istis schematis astrorum, quæ pro natali hora faciunt. Sed sit hæc qnatulacunque, an non erit maior in hora conceptionis? dicunt se vtriusque horæ rationem habere, atque ex hora ortus horam conceptionis agnosci. omnes igitur eadem hora nati, eadem etiam concepti sunt, non ergo possunt nasci septimestres, & nouimestres, & decimestres simul: at verò quacumque hora potest nasci septimestris, ergo nunquam potest nasci vllus nouimestris. quòd si non quacumque hora potest nasci eorum quilibet, sint quædam horæ septimestrium, quædam nouimestrium, quædam decimestrium: at verò nullæ tales definitæ sunt ab eis. non possunt ergo ex hora ortus scite horam conceptionis? neque igitur ex naturalibus figuris possunt quidpiam præsentire. Quid ergo superest? vt prædicant nobis pluuias, aut sereniratem, flatus aut tranquillitatem, frigora, aut æstus, ac per hæc de morbis & eorum curationibus etiam quædã. itaque superest solùm Astrologia agricolarum, nautarum, & Medicorum, quæ perexigua est. nam agricolæ & nautæ meteorologis signis magis vtuntur, quàm æthereis: Medici paucorum admodùm astrorum considerant ortus & occasus, Pleiadum scilicet & Arcturia aspectus verò Lunæ & Solis: atq; hæc quoque multi doctissimorũ cẽsent esse superstitiosa. Sed huic præsensioni non admodùm repugno, quamquam ei quoque obstant duo magni momenti

Mercurius facere fures creditur.

Astrologia agricolarũ, nautarum & Medicorum.

momenti. Primum quidem, multiplicium causarum concursio, quarum neque perspecta esse potest natura, neque haberi ratio. Alterum quod in Physicis indicauimus, quódque omnem ex causis naturalibus diuinandi rationem eleuaret, etiamsi omnium virtutes essent perspectissimæ, atque ob oculos positæ, videlicet, primum motorem non solùm mouere primum mobile, ac per illud alia ordine quodã vsque ad vltima, sed præter commune hoc mouendi principium, quod simul æquè præbet omnibus, cooperari immediatè (quid vetat ita dicere?) cum singulis esseque causam liberam, quæ singula deflectit, non quò cœlum trahit, sed quò ipse vult. neque verò solùm miraculosè, sed naturaliter, & cum magna suauitate. cur enim miraculum hoc sit, magis quàm si mea me mens trahit aliò, quàm cœlum aut natura impellunt? præterea necesse est scientiam omnem resolui in principia, quæ per se nota sint, aut instrata, aut alia scientia denuo cognita experimento, aut à pr ma veritate reuelata; Astrologiæ verò iudiciariæ principiis nihil horum accidit. ea ergo non est scientia, sed inanis impostura (exceptis minutulis illis) nihilominùs quàm sortilega. Primum quidem ea non esse per se cognita, neque in alia scientia demonstrata, ipsi dabunt: reuelatam esse dicunt eorũ quidam, alij ab angelo Adæ, alij Enoch, alij à Raphaële Tobiæ, ipsis verò Astrologis quis reuelauit factas esse antiquis istas reuelationes? Certe ipsi sibi. Nam quæ Ecclesia, quæ sacra scriptura, dicunt, Traditio est; per quos Apostolos? Non igitur est maior fides illarum reuelationum, quàm ipsorum Astrologorum authoritas. hæc verò est quæ in dubium tunc vocatur, non est ergo suorum principiorum fides. Superest vt fiunt experimento cognita: hoc vt persuaderent Chaldæi, Græcis, & Romanis dicebant (vt primo libro de Diuinatione licet apud Ciceronem legere) se obseruationes horum fecisse per quatercentum septuaginta millia annorum, ac rectè quidem dicebant. nam tot ac multò pluribus erat opus, vt singularum figurarum tenerentur perpaucæ obseruationes. Nam si toto anno magno, quem quadraginta nouem millibus annorum esse dicunt, cœlum totum nunquam ad eandem penitus redit figuram, totis quatercentum septuaginta millibus, rediisset minùs quàm deberi, teneri debent multæ obseruationes: paucæ enim casui possunt imputari, & cap. 1. Metaphysicorum dicitur, multæ eiusdem rei memoriæ vnius experientiæ vim habent. Illi igitur mentiebantur consentaneè: multò impudentiùs nostri, qui cùm credant, mundi totius nondum esse exactos

Disputatio de Astrologia iudiciaria.

septem

septem mille annos, & multis iam myriadibus iactari istas imposturas, dicunt nihilominùs experimentis cognita esse tot, quot vel fingendis miror mundum fuisse satis. Quod verò Thaletem Milesium primo Politicorum, capite septimo, dicit Aristoteles per Astrologiam prospexisse vbertatem oliuarum futuram, non admodùm curo; præuiderit enim ille per incipientis iam anni constitutionem, vt agricolæ, aut Medici, at præuidisse per Astrologiam, fuerit inanis fama; est enim, vt indicatum est, inanis hæc Astrologia. Quòd verò si inanis sit, etiam noxia, facilè constare potest, quandoquidem multis credulis, & pusillanimis, quæ prænuntiata fuerunt dira, præ timore totius vitæ suauitatem abstulerunt, ingerentia melancholiam, atque adeò veram insaniam; & quod grauius quidem est, nonnullis, nimiùm cautis, ipse timor facit certa esse pericula, velut si timet à muliere, ipsa zelotypia, si ab hostibus, assidua armorum gestatio: si ab aqua, pauor pontes angustos prætereundo: denique à quibus quisque timet, in ea videmus faciliùs incidere; vel permittente ita Deo, ita enim legimus capite vltimo Isaiæ: *Vnde & ego eligam illusiones eorum, & quæ timebant adducam eis*; & capite decimo Prouerbiorum: *Quod timet impius, veniet super eum.* Atqui hæc sanè fuerit vna causa, qua quæ ominantur, aliquando eueniant. Si igitur prænunciant mala, hoc modo nocent: si verò bona, quòd inani spe seducentes, multa impellunt frustra tentare, atque interim magnis se exponere periculis, aut certis aliis sese priuare bonis, tametsi enim fieri possit, vt quispiam spe inariter concepta, tandem compos fiat leuiter sperati boni, multò tamen plures fuerint, qui spe cadentes, magna sint experti pericula, vt qui Imperij concepta spe, factus prædo, perit in furca: aut certa bona amiserint, velut qui thesauri inueniendi, aut chymica arte faciendi aurum spe allecti, laborauerunt, quorum vix quispiam est, qui non rem totam perdiderit, quidam verò qui non quærebant, inuenerunt thesaurum. Satius ergo multò sit vt inuenias, vineam tuam fodere; quàm de thesauro cogitare, ita vtilius multò sit hominibus, vitam prudenter institutam agere, quam diuinatione agi. Sed neque satis piam esse, præter sacræ scripturæ loca quæ produximus, hæc indicant, quod facit periclitari fidem de Dei prouidentia, & de libero arbitrio, tametsi enim præfari semper soleant, se illa imprimis salua esse velle: sunt verò adeò nimij narrando tam multa & stupenda, vt latenter de necessario fato, sacrilegam audientium animis ingerant opinionem. Huc accedit multos, huius prætextu, Necromantiam exercere. Dæmonesque

Oliuarum vbertas prædicta.

Necromantia.

monesque(vt quæ commemorauimus mala accidant mortalibus, & hac via nonnulli à fide deerrent) exequi quo ad possunt illorum prænunciata, quæ alia causa est, vt eueniat, opereque comprobentur nonnulla. Præter dictas verò duas causas alteram ab effectibus eorum quibus prænuncientur, alteram à Dæmone, eueniunt quædam casu, non sunt autem tam multa quæ non mentiuntur, vt dictæ tres causæ (si modò casus in causis est,) non possint esse satis. Eorum mendacitatem facetè admodum notauit Seneca, in ludo de morte Claudij Cæsaris, inducens Clothum ita loquentem: *Patiar aliquando Mathematicos verum dicere, qui illum postquam princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt.* Accedit etiam, eam credulitatem coniunctam adeò esse cum Idololatria, vt Babyloniorum religio nihil fuerit aliud, quam ipsa scientia Chaldæorum. nam eadem Deorum & astrorum nomina, & eadem canebant de Diis in sacrificiis sacerdotes quæ prædicant de astris Astrologi. nimirum illis furatum esse boues Mercurium, hi sub Mercurio natos esse fures:& alia omnia eodem modo,& meritò quidem; nam persuasi bona malaque omnia ab astris venire, neque quod amarent, neque quod timerent habebant aliud, quàm astra. Proinde simul cũ idololatria dãnatur hæc Astrologia loco citato ex Ieremia, his verbis: *iuxta vias gentium nolite discedere, & à signis cæli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt.* Vide vt leges gentiũ coniungit cum timore astrorũ. Peccant etiam Astrologi in ipsa astra imputantes illis tam multa: nam cum facta sint omnia à summo bono, boni gratia, vt scilicet gignant, foueant, & augeant, in mortes in crimina, in bella, nullum factum est, neque quidpiam inde malignum venit, nisi ex accidenti quodam. Quo pacto ergo stellæ pugnauerunt contra Sisaram? nullo certè, quis enim congredientium simul hominum, posset illis esse delectus, vt Hebræos tuerentur, & debellarent Chananæos; sed stellarum nomine haud dubiè illi vocantur Angeli, qui iuuarunt populum Dei aduersus impios Dicuntur verò manere in ordine suo, quod suo quisque est ordine cœlestis illius hierarchiæ: quia nihil est in rebus creatis pulchrius, aut ordinatius. Cursus verò Angelorum, dicitur assidua illa & continens cooperatio, qua homines custodiunt, & gubernant. Angeli igitur custodes Hebræorum, quorum princeps Michaël, suo quisque ordine persistentes in defendendi munere, pugnauerunt contra Iabin regem,& ducem excercitus Sisaram. atque hic est sensus literalis huius loci, non aliter ac 12. cap. Apoc. dicitur, *cauda draconis illius trahebat tertiam partem stellarum, & misit eas in terram,* quo

Stellarum nomine Angeli.

Angelorũ cursus.

quo loco significatur literaliter tertia pars Angelorum. vnde nihil hic habere Astrologiam iudiciariam quo se tueatur: sed oportere, vt contemptis his vanitatibus, bene semper speremus, & actiones nostras prudenter instituamus, dantes gloriam Deo.

CAPVT XXXII.

CAp.37. libri Iob ita habetur: *Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua.*

His verbis solent sese, qui Chiromantiam profitentur, diuinantes ex lineis manuum, neque minora neque pauciora, quam Astrologi ex schematis stellarum. itaque intelligunt verbis his Iob significari Deum, cuicumque depinxisse in manu signa eorum quæ facturus esset: illi verò prædicunt, & quæ perpessurus, siue ab internis causis, siue ab externis, siue propriè, siue longè positis, siue naturalibus, siue fortuitis, qui cum hæc sibi persuaserint, possunt etiam in subsidium trahere locum alium ex 13. Exodi, quo ita dicitur, *Erit igitur quasi signum in manu tua.* Aristoteles quoque author nunquam contemnendus, cap.15. primi de Historia animalium, ita dicit: *Pars interior manus, quæ vola dicitur, carnosa est, & scissuris vitæ indicibus distincta longioris, scilicet vita singulis, aut binis ductis per totam, breuioris binis quæ non longitudinem totam designent.* Operæ pretium ergo erit hoc loco considerare, An sit aliqua ex forma manus naturalis significatio, an omne id studium vanum sit. Eatenus verò, vt mihi quidem videtur, naturalis ars, & certitudinis aliquid habens censeri debet quatenus referri possit in naturales aliquas causas, habeatque principia, aut per se nota, aut alibi demonstrata, aut procedat ex certis experimentis: quatenus verò nihil habet horum, vana. Qui igitur palmas, fictis quibusdam lineis in partes quasdam diuidunt, singulasque tribuunt singulis planetis, & naturaliter innatas lineas, secundùm conceptam vulgo opinionem de naturis planetarum interpretantur, nihilominus vani sunt quàm ipsi Astrologi iudiciarij: imò eò plus, quo plures positiones accipiunt gratis, & sine vlla monstratione. Illi enim gratis accipiunt, hoc astrum hæc facere sub illo natis, illud illa: hi addunt, manum hanc aream esse Iouis, illam

Chiromātiæ examen.

Chiromātici Astrologis vaniores.

illam Veneris: & rursum hæc illa significare, quæ autem horum monstratio? quæ naturales causæ? experimenta verò iactare possint, vt ipsi Astrologi, casu quodam, rarissimè verarum pronunciationum. vani igitur sunt, qui ita procedunt, multò verò magis, cùm non solùm procedunt ad interpretandos mores hominis, sed & fortunas, & quæ non in eo cuius comtemplatur manus, sed in lege positis, causas habent, velut dicunt, hæc nubet ter, hic percutietur capite. Id verò mihi videbatur coniectandum ex manibus maritorum & eius qui percussurus est, nam quo pacto connubia possint habere causas in nubentium altero, cùm ad ambo pertineant? ac percussio in percusso solo, ac non potius in percutiente? Quid si primus maritus habet lineam vitæ longiorem quàm mulier? quo pacto poterit nubere illa pluries? percuti verò non potest hic, nisi qui percutiat, aut lapis tegulave cadat, causa enim percussionis percutiens est, aut ruina: igitur eadem causa est lineatum manus Petri & iræ Ioannis, aut casus tegulæ; nisi enim referantur ad eandem causam, non possit alterius esse signum, neque alterum causa eius quod alterum significat. At verò causa lineatum manus, intra ipsum hominem esse videtur, & ex illius natura fluere, intra Petrum itaque est causa casus tegulæ è tecto: at hoc absurdum. Dicunt, in eodem astro causam esse harum linearum, & casus. redeunt eadem argumenta, quæ aduersus Astrologos, & illud maximè, quod si naturalia, vt lineæ manuum, & fortuita, & casus & ruinæ easdem habent causas, nihil est fortuitum, cum omnia habeant causas per se, hoc longè absurdius. nam vt cadat tegula, causa est qui tollit fulcrum, vt verò cadat in Petrum, nulla est per se, sed eædem causæ, quæ per se faciunt lapidem cadere, & Petrum transire, faciunt ex accidenti quodam & fortuito lapidem incidere in Petrum. Hactenus igitur vana est Chiromantia: neque video quæ possit non esse talis, nisi fortè ea, quæ subalternata Astrologiæ non sit, sed pars quædam Physiognomiæ. Nimirum Physiognomus non solùm considerat faciem (quamquam eam maximè vt quæ sensuum organis constat, & mentem maximè prodit) sed aliarum etiam partium constitutione: nam capitis totius & pectoris, & dorsi, & vocalium, & genitalium, & pedum; ita verò & manus contemplatur: atque adeò post faciem, magis quam alia omnia: nam manus humana organum organorum est, authoribus Aristotele & Galeno, atque vt facies intellectiuas virtutes, ita manus factiuas maximè potest indicare, habetque se manus ad

Physiognomiæ consideratio.

rationem, vt instrumentum ad artem, quia vt ratio est ars ante omnes artes, ita manus organum ante omnia organa. Nihil igitur in homine, ea quæ spectant ad rationem præcipuè factiuam, æquè poterit indicare ac manus. Igitur ea manuum comtemplatio, quæ Physiognomiæ fines non transgreditur, Physiognomiæ pars est, & parem cum ea habet authoritatem: quam ergo habere debeat Physiognomia, hoc loco videndum est. Non esse profectò omninò vanam, vel illud vnum argumento esse potest, quod Aristoteles, author minimè vanus, librum proprium dedit ei doctrinæ, & sparsim scripsit de ea multa in libris de Historia animalium; sed & Hippocrates, qui iudicio omnium est seuerissimus, sparsim scripsit multa spectantia ad Physiognomiam, quale est illud lib. 2. de morbis popularibus: *Quicunque rufi naso acuto, oculis paruis mali. Quicunque rufi, simi, oculis magnis boni.* Et iterum, *magni, calui, balbi gracili voce præditi boni rursum. Caput magnum, oculi parui, balbi iracundi sunt.* Et rursum, *Oculi non nictantes iracundi.* Et rursum: *Magnum caput oculi nigri & magni, nasum crassum & simum habentes, boni.* Sed & legibus etiam ciuilibus, in quibus iniquum sit censere esse aliquid futile, aut vanum, cautum est, vt si duo homines inciderunt in criminis suspicionem, is primum torqueatur qui sit aspectu deformior. Cuius legis ratio est in Physiognomia, Ecclesiasticus etiam capite 13. bonam faciem vocat vestigium boni cordis. sed & experimento probat Aristoteles esse artem Physiognomicam: quia quicumque plurimum inter animalia cuiuspiam generis versati sunt, sciunt ex forma dignoscere bona & mala, velut equites equos, venatores canes, neque in hac dignotione falluntur, sed semper aut magna ex parte euenit, vt illi iudicant. Est igitur aliqua Physiognomia. Verùm est, multò certiorem fore eam quæ versetur in dignotione brutorum, quàm quæ hominum, quia illa nihil habent præter ipsam naturam, in hominibus verò plurimum ad formandos mores educatio, & disciplina, & quod his omnibus maius est, Dei gratia. Sed neque hæc penitus eleuant Physiognomiæ facultatem; vt neque naturam. Notæ quas Physiognomi obseruant accipiuntur primùm à similitudine cũ aliis animalibus: vt qui paruis sunt oculis timidi, vt scilicet & simiæ, qui magnis stupidi, vt & boues & asini. Deinde & cùm diuersarum nationum aut sexus hominibus, vt qui valde nigri sunt timidi, vt Aegyptij & Æthiopes; qui valde candidi, timidi etiam vt mulieres, deinde ab ipsis passionibus, quare erat illud Hippocratis, *Qui oculis non nictant iracundi*: quia & qui irati sunt solent immo-

Physiognomica ars.

tis oculis & palpebris intueri. Post hæc loca argumentorum habent etiam præcepta conferendi signa cum signis, & colligendi quædam ex quibusdam: velut (dicunt) si quis est iracundus & tristis & prauus, necesse est sit inuidus. Sed nunc non est animus hanc artem persequi. sed hæc summa eius capita attingere, vt videamus quas in naturales causas referri possunt. Inter omnes Philosophos conuenit omnibus animantibus data esse instrumenta, suis moribus accommodatissima, velut leoni, tauro & apro, vtpote ferocibus, vngues & dentes validos, aut cornua, aut exertos dentes: equo, vtpote veloci, & generoso, superbo & calcitranti, vngulas fortes, longa crura, & ornamentum iubæ: timidis verò & fugacibus, vt lepori & ceruo, pro armis dedit artus ad celeritatem comparatos, ita & alia omnia circa animalium singulorum partes fabricata est natura: quod mihi nunc satis sit pro re præsenti attigisse, tractat diffuse Aristoteles in libris de partibus animalium. Dubitatum est à veteribus an animalia talia sint, quia talia habent instrumenta, an talia habeant instrumenta, quia talia sunt. velut, an taurus, quia cornua habet, sit ferox: an quia sit ferox, habeat cornua: lepus quoque an quia est inermis sit timidus; an quia timidus, sit inermis. Anaxagoras, vt dicit Gal. primo de vsu partium, affirmabat animalia talia esse, quia talia habent instrumenta, quasi animæ ipsæ omnes sint eædem aut similes, sed pro differentia instrumentorum varios induant mores: Galenus contra censet, animas ipsas per se differre moribus, & vnicuique data esse instrumenta accommodata. Mihi verò vtrumque videtur verum, & animalibus data esse talia organa, quia sunt talia; & esse talia, quia habeant talia organa. Nam & homo, quia audax est, arripit ensem: & quia ensem habet, fit audacior: ita vitulus, anteà etiam quàm ei exorta sint cornua, ipso naturæ impetu inuadit, quasi velit cornu ferire: idem verò taurus iam factus, si ferentur cornua, ferocitatem deponit: scilicet ipsa organorum vacuitas facit diffidentiam. Sed etsi instrumentorum commoditas mores illos augeat, siquidem non vnica est causa eorum, neque à principio facit, necesse est vt sit alia causa differentiæ morum, prior ipsis organis: hæc verò, vbi fuerit nisi in animabus quæ diuersæ sint, aliæ audaces, aliæ timidæ, aliæ agrestes, aliæ cicures, aliæ solitariæ, aliæ gregales.

Organorũ cõsideratio.

Morum differẽtia vnde.

Quid ergo, ipsæ animæ per se ante talia corpora sunt tales? non certè. nam brutorum animæ ante corpora ne sunt quidem, cùm educantur de potentia materiæ, & sint nihil aliud quàm

quàm ipsi corporum actus. Quid ergo sit? Certè vt in ipsis corporibus ante organa sit aliquid, quod & morum, & organorum causa sit, hoc verò est temperies, seu natura; quæ facit esse substantiam hoc aliquid; id verò in brutis est ipsa anima, atque adeò in hominibus secundùm partem sentientem, perinde eueniunt omnia, ac si anima ipsa corporis temperies sit: non enim ob hanc partem agnoscitur anima nostra esse separabilis, sed ob mentem. Cum ergo morum differentia non ex mente sit, sed ex irascibili, & concupiscibili, & internis sensibus, quæ consistunt in organis corporalibus, quod ad hoc attinet, perinde de nobis ac de brutis censere oportet. Igitur si temperies parit hos aut illos mores, & his talia aut alia succedunt organa, profectò temperies prior est organizatione, & causa illius: quod si temperies causa est morum, & compositionis, certè compositio significatiua sit morum, quia referuntur ambo ab eandem causam, atque adeò, vt Sextus Philosophus inquit, *etiam corpus sit quædam animi imago.* Ratio verò agnoscendi, quæ figura quos indicet mores, nulla porior sit, quam ex obseruatione figurarum quæ tales mores solent comitari, translata ratione ab aliis in alia: siquidem indicatum est, hac in re esse omnium eandem rationem. Cur igitur notæ morum à figura rectè capiantur, & tales rectè transferantur ab aliis animalibus ad alia, hæc est causa. Quòd verò & ab ipsis passionibus rectè accipiantur (quem tertium argumentorum locum esse diximus) ex dictis etiam constare facile potest. indicatum enim est, animalia quædam ad quasdam passiones esse propensa naturaliter, vt hæc ad iram, illa ad timorem, ad mœstitiam alia, alia ad gaudium. Porrò per has passiones, non viscera solùm, & in eis inhabitationes spiritus, & succi, sed & externæ partes modò quodam permouentur. Non enim difficile est, ex facie cognoscere iratum, timentem, hilarem, & tristem. cùm igitur omnia sponte ferantur, etiam sine vllo externo motore in quæ propensa naturaliter sunt, incidet per sese quorumcunque hominum vultus, etiam cum de nulla re cogitant, in eas dispositiones, in quas vergunt naturaliter, vt vultus iracundi in toruum aspectum, etiam cùm non erit iratus: tristis in demissionem quandam, etiam cùm non mœrebit. Huc spectat Physiognomicum illud 12. cap. Paralip. *Sed & de Gaddi transfugerunt ad Dauid, cum lateret in deserto, viri robustissimi, pugnatores optimi, tenentes clypeum & hastam, facies eorum quasi facies leonis.*

Tēperies quid, & quorum causa.

Exempla Physiognomiæ.

Est igitur agnoscere animi robur ex facie, per similitudinem aliorum animalium: ex passionibus verò seu ex passionum vacuitate est physiognomicum illud Ecclesiastis capite octauo: *Sapienta hominis lucet in vultu eius.* Et illud Prouerbiorum, *Cor gaudens exhilarans faciē.* Et illud. *In facie prudētis lucet sapientia, oculi stultorum in finibus terræ.* Nimirum, vt à facie quàm à reliquo corpore, ita ob oculis plura quàm à reliqua facie capiuntur argumenta: quia velut fenestræ animæ sunt, atque inter cætera à modo intuendi. Nam recta despicere, oculis parum demissis, verecundi, immotis neque nictantibus. impudentis & iracundi: plurimum nictare, timidi aut insanire parati: obliquè intueri, vt cùm sit è regione, habeat oculos in finibus terræ, est subdoli & derisoris, quem stultum vocant diuina prouerbia. Post faciem, in manibus potiùs quàm in vlla alia parte, dictis de causis locum habent signa, huiusmodi. Manus ergo bene magna multis lineis descripta, neque omninò glabra, neque pilosa, & longi digiti, ad naturalem proportionem inæquales, qui facilè & abducantur, sapientiam indicant, & bonos mores, maximè enim humana est talis manus. Curtam verò, rotundam, breuibus digitis, & æqualibus, glabram nimis, aut valde pilosam, qualis erat Esau, aut vngues habentes incuruos & longos, & nullis aut paucissimis lineis esse distinctam: hæc omnia belluina sunt, & ad aliqua brutorum genera referuntur. Quare pilosa manus significabit hominem agrestem, & ferum more vrsi, vngues incurui, rapacem more accipitris, rotunda ac breuis ac sine lineis, stupidum, qualia quadrupedum plurima. Ita etiam & à passionibus: qui contractas semper gerunt manus, timidi & auari esse dignoscuntur; contra qui extensas, audaces & liberales; qui pendentes aut demissas, aut aliam super aliam, desides: qui elatas aut mobiles, solliciti, & negotiosi: qui ad faciem aut os adducunt, cogitabundi. Ex his constat Chiromantiam, nisi vltra Physiognomiæ fines se effundat, vanam non esse, nisi verò intra illos se contineat vanissimam, velut, & ipsa Physiognomia suos egressa fines, vana fit: vt cùm Physiognomi, non solùm naturales cuiusque mores, & ingenium volunt dignoscere, sed & fortunam prænunciare, dicentes alios esse Iouiales & fortunatos, alios Saturninos & infœlices. Nimirum si rectè anteà monstratum est, Astrologiam iudiciariam cùm præcipuè de fortuitis agit, vanam esse, necesse est omnes eas artes quæ ad illam referuntur vanas esse, vt Physiognomiam, quæ Martes, Ioues, aut Saturnos nominat; & Geoman-

Manus consideratio.

Geomantiam, quæ loca planetarum describit in terra: multò autem magis & Hydromantiam, & Pyromantiam, & innumera alia figmenta futilissima: quæ omnia sunt merè ludrica, aut adiunctam habent operam Dæmonum. Cùm ergo Chiromantiam bona ex parte receperimus, licebit verba alia Iob, *Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint singula opera sua*, Chiromanticè interpretari. Verùm occurrit mihi alia interpretatio, quæ multo magis arridet, nimirum vt Galenus loco citato edisserit, data manus est homini vt rationali ac sapientissimo animali. Nam æquum erat, habenti artem ante omnes artes, hoc est, rationem, dari organum ante omnia organa, hoc est manum: vt igitur fabrum dolabra & serra; agricolam ligo & falx, sui muneris faciunt recordari: ita manus hominum, humani officij. Ergo vel suas ipsius manus intuens homo, agnoscet se esse natum ad omnes artes exercendas, ad adorandum Deum, ad erigendas Deo aras, ad sacra facienda, ab scribendum, docendumque omnem sapientiam etiam posteros, dicent Pythagotici ad numerandum; quandoquidem calculi numeri, qui omnes continent numeros, in ipsis digitis positi ante oculos sunt. Signauit igitur Deus in manu omnium, vt nouerint singuli opera sua, hoc est, quæ eos facere oporreat, & ad quæ nati sint: nimirum admonent nos aures, natos nos esse audire, nares odorari, lingua gustare, oculi videre. Hæc verò omnia, opera nostra non sunt, sed sunt plerisque communia: manus verò sapientiæ & diuini cultus, & rationis numerandi, exercendarum omnium artium nos admouent; quæ sua hominis opera sunt. Quod decimotertio Exodi dicitur, *Erit igitur quasi signum in manu tua*, nullatenus pertinet ad Chiromantiam, sed alludit ad consuetudinem hominum, qui cùm rem quampiam volunt memoriæ commendare, signum aliquod alligant digitis, quòd scilicet manus ob oculos versentur semper. Eum verò esse legitimum sensum verborum sequentia indicant *Erit igitur* (inquit) *quasi signum in manu tua, & quasi appensum quid ob recordationem ante oculos tuos.* Quod Aristoteles primo de historia animalium dicit scissuras manus longioris aut breuioris vitæ notas continere, non tam est à ratione alienum, quàm fortuitorum euentuum significationes inde peti, quòd scissuræ illæ ad formationem spectant, & formatio ad temperiem rationem habet, bonúsque aut malus corpori habitus naturalis, qui compositione constat & temperie, longioris aut breuioris vitæ & eius interitus qui ab intrinsecis causis cietur, præcipua causa est. Tamen neque hoc mihi, vt verum fateat, ad-

Geomantia. Hydromantia, & pyromantia quid.

Vitæ longitudo.

modum attidet: multis enim experimentis confirmanda foret eius assertionis fides. Neque me sanè plurimum moueat Aristotelis eò loci verba, ibi enim non Philosophum, sed Historicum agit! longè autem minor Historicorum, quàm Philosophorum authoritas est.

CAPVT XXXIII.

De Necromantia.

De Necromātia multa.

Necromantia, vt ipsum præ se fert nomen, est diuinatio quæ procedit ex consultatione mortuorum, cùm scilicet Necromantici, incantationibus, & characteribus, aut certis quibusdam peractis, velut expiationibus, aut cæremoniis, mortuos accersunt, quos de occultis aut futuris rebus consulant: cui rei magnam videtur authoritatem conciliare, quod euenisse Sauli narratur cap.18. primi Regum, cui opera cuiusdam mulieris pythonissæ, hoc est, familiaritate Dæmonis vtentis, inuocatus suscitatusque Samuel, finem suum imminentemque illi ac filiis suis à Philistæis, indicant. Si enim in sacris legimus, per mulierculam Necromantiam suis magicis artibus vtentem Prophetam adeò Deo charum suscitatum esse, & Regi verissimum futurorum reddidisse responsum, cur nón putemus magicis incantationibus, characteribus, ac reliquis signis, facultatem aliquam inesse, aut naturalem, quæ vim etiam possit ipsis spiritalibus substantiis inferre, aut diuinam dæmoniacis illusionibus longè superiorem? Non enim videtur dici posse non fuisse verè Samuelem, aut eius animum, cum qui respondit Saüli; siquidem in c.46. Ecclesiastici, de Samuele, post alia eius acta ita scriptum legimus: *Et post hoc dormiuit, & notum fecit Regi, & ostendit illi finem vita sua, & exaltauit vocem eius de terra in prophetia, delere impietatem gentis.* Quid enim aliud indicant hæc verba, quàm quod illo loco narratum est Samuelem postquam dormiuerat, rursum exaltasse vocem de terra, & notum fecisse Regi finem vitæ suæ in prophetia? quod certè non aliàs fecit, quā cùm à Pythonissa est excitatus. Scio de hac re diuersas esse Theologorum opiniones, aliis dicentibus fuisse verè Samuelem

Pythonissa.

Samuel an verè suscitatus.

lem qui indicauit Regi finem suum, aliis eius imaginem, quas nolo ego aliter examinare, quàm dicens quod mihi videtur probatissimum: quandoquidem Ecclesiasticus narrans Samuelis gesta dicit postquam dormiuit notum fecisse Regi finem suum, & excitasse vocem de terra in prophetia, non dubito quin fuerit ipse Samuel; non dico ipse Samuel suscitatus, sed illius anima apparens in corpore aëreo, vt solent Angeli. Neque enim mihi pro asserenda Ecclesiaisti veritate (tametsi id dicat vir sanctissimus æquè ac doctissimus Augustinus) videtur esse satis dicere, vocare Samuelem, Samuelis imaginem, videndum enim quorsum hæc narret Ecclesiasticus: non certè aliorsum, quàm vt narret gesta Samuelis, & illius laudem. quam autem laudem meretur Samuel, quòd Dæmon eius imaginem induens, pro illo responderit; aut quomodo quispiam hoc inter illius rectè gesta iure commemoret; accedit quòd ex Ecclesiastici verbis constat, illum non simpliciter pronunciasse Regi finem suum (hoc enim malus etiam Dæmon posset fortasse facere, aut coniectura, aut à Deo per bonos Angelos accipiens,) sed concionatum etiam esse aduersus idololatriam, quod malus Dæmon non fecisset. ita verò inquit Ecclesiasticus, *Et exaltauit vocem eius de terra in prophetia delere impietatem gentis.* Existimo itaque verè fuisse Samuelem. Monstratum verò mihi alibi est, nullam vim naturalem esse verbis, neque characteribus. Porrò monstratum etiam est, nullam Dæmonibus esse cum corporalibus sympathiam, neque antipathiam: vnde fit, nihil penitus posse Necromantiam nisi ex pacto: siquidem vim naturalem inferre spiritualibus substantiis nullam potest: neque quidem ex pacto sine Dei permissione, siquidem non annuente prima causa, ne esse quidem quispiam potest, nedum operari. Quid igitur superest? certè Necromantiam nihil esse aliud, quàm Dæmonis illusionem, hominum verò infidelitatem, qui cacodæmoni se deuouent. Quoniam autem neque Dæmon potest ex pacto respondere sine Dei permissione, fit nonnunquam vt Deus Dæmones coërceat, ipse verò aliquid in illorum qui se deuouent perniciam fieri permittat, atque vt dicitur capite vltimo Isaiæ, *Eligat illusiones eorum & quæ timebunt adducat eis.* Velut nunc in perniciem Saulis, qui volens ac sciens defecit à Deo, atque ad Dæmonem se contulit, permisit vt Pythonissa Dæmoniacas artes exercente appareret Samuel, & illi finem suum indicaret, maiorem fraudi finem adhibens induraretur, & adductus in desperationem periret in peccato suo. Censere verò aliquid

Necromãtia quid.

præter

præter nequitiam esse in Necromantia, hominum est indoctissimorum pariter ac leuissimorum. Non desunt, qui asserentes non fuisse phantasma dæmoniacum, sed ipsum Samuelem, existiment assumpsisse Dæmonem Samuelis corpus, atque ex illo respondisse, atque vocari Samuelem, vt cuiusque hominis cadauer ipsius nomine dicimus: hoc verò sine omni probabilitate, neque sine Prophetæ iniuria, videtur dici, nam longè faciliùs erat Dæmoni aëreum corpus effingere, aut videntium oculis illudere, quàm dissolutum iam in sepulchro corpus, in formam pristinam, vel apparentem restituere. Quod autem maius opprobrium fieri poterat Prophetæ corpori, quàm à Dæmone assumi. hoc igitur minimè est probabile: quare superest, id solùm quo dictum est permissu Dei venisse animam Samuelis, atque assumpto corpore aëreo Saüli respondisse. Neque verò vellem hinc augeri credibilitatem indocti & superstitiosi vulgi, de reditu animarum hominum vita iam defunctorum. Verùm quia redeant an non, nihil habet cum naturali Philosophia, atque ad huius operis spectat argumentum. De his hactenus.

CAPVT XXXIV.

QVarto Regum, cap. 2. *Dixerunt quoque viri ciuitatis* (Hierichontis scilicet) *ad Eliseum, Ecce habitatio huius ciuitatis optima est, sicut tu ipse Domine perspicis, sed aquæ pessimæ sunt, & terra sterilis. At ille ait, Afferte mihi vas nouum, & mittite in illud sal, quod cùm attulissent, egressus ad fontem aquarum, misit in illum sal, & ait: Hæc dicit Dominus, Sanaui aquas has, & non erit vltra in eis mors, neque sterilitas: sanatæ sunt ergo aquæ vsque in diem hunc iuxta verbum Elisei, quod locutus est.*

Non dubium est hoc quoque, vt alia pleraque contigisse populo illi in figura, vt testatur Diuus Paulus, & aliquam aliam aquarum emendationem significasse, factumque esse ob aliquod sacramentum: an verò hic quoque aliqua naturæ ratio habita sit, præsentis operis est existimare. Dictum enim non semel est, atque indicatum, etiam in efficiendis miraculis, plerumque vti Deum aliqua naturali causa, idque

Miraculorum ratio. multis atque optimis rationibus, quas, vt pote alibi dictas, non est nunc animus repetere, sed id præstare solùm quod pro-

posi

positum est. Quandoquidem terræ sterilitas curatur in aquis, constat nihil aliud insinuari, quam aquas fuisse tales, vt earum vitio irrigata terra sterilesceret id verò vitium videtur rationi consentaneum fuisse salsuginem, & quia id solet esse frequens in aquis, & quo quamplurimæ fiunt ad potandum inutiles, & quia id solet omnium maximè sterilitatem afferre. Quo factum est, vt ab antiquissimis seculis venerit in consuetudinem, vt solo, quod ob patrata ibi facinora, & proditiones deuouetur, sal inspergatur: quod fecisse legimus Abimelech deleta vrbe Sichimorum, capite libri Iudicum: quin & Psalmo 106. ita dicitur, *Posuit terram fructiferam in salsuginem, à malitia inhabitantium in ea.* Itaque salsugo maxima causa est sterilitatis terræ, & inspersus sal sterilitatem inducit & maledictionem. Si autem salsæ erant aquæ Hierichontis, atque ideò hominibus erant ad potum inutiles, & terræ afferentes sterilitatem, quæ vis naturalis esse poterat in sale ad sanadum eas? cùm præcipuè Diuus Iacobus in sua epistola, capite 3. dicat, *Nunquid potest fratres mei ficus vuas facere, aut vitis ficus?* sic neque sala dulcem potest facere aquam. Neque dubium, cùm sint contraria contrariorum remedia, quin similibus augeantur rerum vitia. Alterum igitur duorum dicendum est, aut in illo Elisei miraculo nullam esse habitam naturæ rationem, sed adhibitam esse rem prorsus aduersam & noxiam, maioris portenti causa (nam hoc quoque nonnunquam legimus factum) aut vitium illud aquæ, non fuisse salsuginem, sed corruptionem putridam, & olidam, hæc enim vt aliis omnibus in rebus, ita etiam in aqua, salis admistione corrigitur. Nam sal calidæ & siccæ naturæ cùm sit, & facilè cùm aqua dissolutus commisceatur, putres in ea siue vapores, siue partes absumit, & putredinem emendat atque integritatem facit diutius retinere, testantur enim nautæ, aquas nonnihil salsas, aptas verò adhuc potui vtiliores esse nauigantibus, quòd diutius incorruptæ seruari possint, ac proinde suas ex puteis mari vicinis solere haurire. Quin etiam qui naturas rerum diligenter scrutantur, affirmant puteos malè olentes, & prauo aliquo sapore infectos nulla ratione meliùs expurgari, quam sale in eos iniecto: iniici verò solitam, quartam partem modioli in singulos, quamquam non potest hoc esse in omnibus ratum, sed plus aut minus debet iniici, vt in ipsis puteis inest aquæ. hoc igitur videtur maximè consentaneũ, quia præter dicta, ob putrescentiam, & graueolentiam euenit aquas esse mortiferas, magis quàm ob salsuginem: sed & steriles, quia salsugo nisi omninò

Aquæ salsæ monumenta.

Sal cur terris aspergatur.

Aquæ sale iniecto curatæ.

Salsugo. omninò sit maxima, vt in mari Sodomæ (quod quia nihil viuum generat, ac si quid in ipsum incidat necat, mortuum appellatur) neque lethalis est neque fœcunditati officit: quin potiùs cùm sine putrescentia est, & intra quamdam mediocritatem, vt in mari, ipsas aquas fecit fœcundissimas: nullibi enim mundi adeò luxuriatur generandi facultas, neque est tam multiplex generatio. Atqui profectò, vt ego existimo, ille ipse Dei Spiritus, qui aquas incubauit initio (quem ego ignem esse cēseo) tales reddidit, crassas, inquam, & salsas; atque ita multiplici rerum generationi, aptiores multò quàm dulces.

Aqua salsa fœcundissima.

Iam verò irrigata aqua, non vtcumque salsa officit plantis, neque æquè omnibus; sed sunt quædam plantæ, quæ gaudent etiam quadam salsugine, & puteales quæ salsugine aliqua plerumque participant, desinunt priùs esse aptæ potui, quàm irrigationi, nimirum in potu insuauissima est salsugo, quia sitis humidi & frigidi appetitus est, irrigari verò alimenti magis rationem quàm potus habet, nutrit enim plantas, atque ita non statim officit, neque enim nisi cùm multa est, vt si muria, aut murina rigentur plantæ, aut inspergatur ipse sal. facit verò, si qua vlla in re, in sale maximam, ipsum plus, aut minus differentiam. multa enim salis irrigatio aut inspersio, siccat omnes plantas, & solum ipsum vrit ac facit sterile: moderata, quibusdam plantis est amica, nullis plurimum nocet. Animantia omnia à maxima salsugine, qualis maris mortui est, necantur (vtuntur enim) moderatiori, qualis reliqui maris, generantur quamplurima, & in molem ingentem augentur, ac maximè fruuntur salubritate, & mortua etiam asseruari possunt diutiùs: tametsi nonnulla ne tantam quidem salsuginem sustinent, neque consistere possunt, neque viuere, nisi in dulcibus aquis, & alia etiam quædam vtranque vitam sustinent: tanta naturarum varietas est. Iam verò hominibus multi salis vsus est morbidus, quia sanguinem salsum facit, & sterilitatem infert siccando vehementer, & acriùs efficiendo semen: moderati verò, facit salacitatem, & irritationem, & pruritum augens, ac proinde ad generationem confert. Quare indistinctè mihi videntur altercari nonnulli, partim dicentes salem sterilitatem inferre ac mortem, ac proinde solitum inspergi in solum quod deuouetur: partim fœcunditatem & incorruptionem, ac proinde fabulatos esse Poëtas, Venerem natam esse in mari, decidentibus in illud Cœli verendis, atque ab spuma vocatam, *aphroditim*. Nam re vera non sunt hæc tam propria salis, quàm consistunt in vtendi modo, estque verum, salis nomine hieroglyphicè significari plurimas

plurima : nam & sterilitatem, & salacitatem, & sapientiam, & incorruptionem, & suauitatem, & mordacitatem; quibus verò causis singula, oportet Philosophos distinguere, vera salis natura perspecta, ac neque laudando neque vituperando esse nimios. Cùm enim, vt Hippocrates mirè dixit, sint omnia ad aliquid bona & mala, de sale videtur id multò meliùs posse dici; est enim sæpè ac plurimis rebus noxius ac sterilis, plurimis etiam aliis non raró vtilis est, & fœcundus: putrida verò corruptio semper est mortifera & sterilis, cùm contraria sit omni naturali ortui, veniantque res omnes, teste Aristotele, per putredinem ad interitum. Cùm igitur hæc mortem & sterilitatem afferre nata sit rebus omnibus, & salis admistione naturaliter emendetur, consentaneum est id fuisse vitium aquarum Hiericontis, & Elisæum in earum curatione naturalem ordinem tenuisse, Deo interim adiiciente plurimum facultati, quam sali ab initio indiderat. alioqui enim, neque tam multæ aquæ expurgandæ fuisset satis tam modicus sal, neque ea sanitas durasset in hunc vsque diem. Sal Hieroglyphicè quid. Plantis quæ aquæ noceant.

CAPVT XXXV.

Lib.4. Regum cap.4. ita habetur : *Ingressus est ergo Elisæus domum, & ecce puer mortuus iacebat in lectulo eius: ingressusque clausit ostium super se, & super puerum, & orauit ad Dominum, & ascendit, & incubuit super puerum, posuitque os suum super os eius, & oculos suos super oculos eius, & manus suas super manus eius, & incuruauit se super eum, & calefacta est caro pueri, at ille reuersus deambulabat domi, semel huc atque illuc, & ascendit, & incubuit super eum, & oscitauit puer septies, aperuitque oculos.* Puer resuscitatus ab Eliseo.

Puerum verè mortuum atque ab Eliseo suscitatum esse, dicendum (quæ magis communis & verior erit sententia) miraculose peractam esse rem hanc, ita tamen, vt & in hoc miraculo habitus sit naturæ honor, adhibita mortuo ea curatione, quæ ad syncopem, quæ integra fere extinctio naturalis caloris est, ac velut mortis initium, solet adhiberi, vt his causis, naturalis caloris velut igniculum adhibentibus, ac Deo peragente id, quò ipsæ non possunt pertingere,

ageretur,

ageretur suscitatio, velut quædam reuocatio à deliquio aut syncope. Quibus autem rationibus velit Deus causas naturales, etiam in peragendis miraculis, adhiberi, alibi dictum est. Esse autem vt dicimus, atque adeò in miraculis etiam maximis edendis, vti solere Deus naturalibus causis, non adeò magnis, innumeris cónstat exemplis, nam ad siccandum vna nocte mare vsus est vento vehementi, & vrente, vt narratur cap. 14. Exodi. Quem autem ventum, aut quàm vrentem putes fuisse satis ad siccandum vna nocte mare nisi Deus, naturalem alioqui eius potentiam, vehementer & supra naturam auxisset?

CAPVT XXXVI.

LIb. 4. Regum cap. 4. ita habetur: *Et egressus est vnus in agrum, vt colligeret herbas agrestes, inuenitque quasi vitem syluestrem, & collegit ex ea Colochyntidas agri, & impleuit pallium suum, & reuersus conscidit in ollam pulmenti, nesciebat enim quid esset. infuderunt ergo socijs, vt comederent, cumque gustassent de coctione, clamauerunt dicentes, Mors in olla, vir Dei, & non potuerunt comedere, at ille, Afferte, inquit, farinam: cumque tulissent, misit in ollam, & ait, Infunde turba, vt comedant, & non fuit ampliùs quidquam amaritudinis in olla.*

Colochyntidis natura.

Nonnulli suspicantur alias colochyntidas fuisse has, quas Eliseus immissa farina adeò emendauit, vt dulces & esui aptas reddiderit à medicamentosis illis, quibus ad vehementer expurgandum vtuntur Medici. Sed meo quidem iudicio falsò: nam præterquam quòd nomen id præ se fert, descriptio quoque, & notæ indicant, nam re vera colochyntis herba sarmenta profert & folia viti syluestri non dissimilia, dicit præterea Mesue colochyntidam vocare solitos Persas cucurbitam deserti: quid autem aliud est dicere colochyntidas agri, quam cucurbitam deserti? est verò adeò amara, vt fel terræ ab eisdem vocaretur, & Dioscorides dicat fructum eius esse vehementer amarum, quo gustato, exclamauerunt dicentes, *Mors in olla*, non potentes comedere. Nam ob amaritudinem id contigisse, sequentia illa verba declarant. *Et non fuit ampliùs quidquam amaritudinis in olla.* Sed quo pacto (dices) fieri potuit, vt vera colochyntis, quæ non amara solùm est, sed adeò perniciosa, vt

Cucurbita deserti. Fel terræ.

si

si supra quatuor obolos, etiam emendata sumatur; possit super purgationes, & exulcerationes ventris, & mortem afferre, atque adeò admota exteriùs enecet fœtus, solius farinæ siue triticeæ, siue hordeaceæ immistione emendari adeò, vt mox daretur turbæ abundanter pro cibo? Non certè id naturaliter & citra miraculum effectum est, cùm præcipuè inter agrestes herbas collectæ illæ colochyntides sint. culturæ enim hortenses effectæ, non parum fortasse mitescerent, agrestes verò, præcipuè quæ non inter alias, sed seorsum nascuntur, perniciosissimæ sunt. itaque miraculo effectum est, vt dulcescerent, & noxam deponerent; ita tamen, vt hîc quoque, velut in aliis plerisque, modus quidam naturalis operationis retentus sit. Nam Medici omnes inter emendantia colochyntidem, recensent ea quæ lenta sunt & glutinantia, cuiusmodi esse constat amylum, quod ex tritico conficitur, atque post hoc, etiam farinam triticeam, hæc enim suæ substantiæ modo lento & glutinoso, & sapore grato, atque vt ita dixerim, cibali, præsentem iam dysenteriam sanant, & imminentem anteuertunt, eiusque causis & efficientibus, & iam paratis obsistunt, mordacitatem & amaritudinem, aut acrimoniam hebetantia, & membranas internas ventris oblinentia. Haud dubiè igitur amylum & farina triticea, in emendantibus colochyntidem non instrenuæ sunt. non ita tamen, vt tantum tam citóque valerent, nisi plus solito illis aspirasset prima causa, quæ, vt rerum naturam à principio fecit, ita vtitur ea vt vult.

Culturæ vis.

Amyli vtilitas, & farinæ triticeæ vis.

CAPVT XXXVII.

CAp. 6. lib. 4. Regum: *Accidit autē, vt cùm quidam materiam succidisset, cadere ferrum securis in aquam, exclamauitque ille, & ait, Heu heu heu domine mi, & hoc ipsum mutuò acceperā. dixit autem homo Dei, vbi cecidit? at ille monstrauit ei locum. Præcidit ergo lignum, & misit illuc, natauitque ferrum, & ait, tolle, qui extendit manum, & tulit illud.*

Res est experimento compertissima, multa quæ in aqua quieta subsident, cùm conturbatur, agitata aut ligno aliquo, aut re aliqua eiusmodi in eam iniecta, emergere, efferrique in sublime, & innatare: non quidem id accidere solet ferro, aut grandioribus lapidibus, aut denique rebus grauioribus quàm vt agitatæ aquæ impetu moueri possint, ea præcipuè agitatione, quæ immissum in eam lignum possit ciere. nam per maiores ac violentiores aquæ perturbationes, vt fluminibus

Ferri natatio.

violenter decurrentibus, & voluari in aqua videntur magni lapides & euelli grandes pontes. hîc verò non potuit immissione ligni commota aqua, securis ferrum vsque ad summum eleuare. Neque sanè suspicor id fuisse certum aliquod lignum, quod extrahendi ferri virtute valeret (quod enim esset?) sed quodcumque occurrit: neque denique aliud quidpiam esse appositum ad eleuationem ferri, quàm aquæ commotionem; ea verò cùm satis non esset pro tanto pondere, superest rem non esse sine miraculo transactam, ita tamen vt commotio aquæ apposita sit, & Deus ferro pondus detraxerit, adeò vt agitata aqua valuerit subleuari, arenularum more. Cur autem putemus Deum velle adeò leues causas, naturales tamen adhiberi, cùm ipse nullis indigeat adiumentis? certè, vt ego existimo (dictæ verò alibi aliæ etiam causæ sunt) quò intelligamus, quantopere deerrent, qui nullam in rebus suis adhibentes operam cùm possint, tantùm orant Deum, quem vident ne miracula quidem perficere, nisi rarissimè, citra vllam naturalium causarum admotionem; nedum ea, quæ naturalem habent prouidentiam.

CAPVT XXXVIII.

Cap. 5. lib. 4. Regum narratur, Naaman Principem militiæ Syriæ mundatum esse à lepra, quòd iussu Elisei septies in Iordane se lauerit: contemnebat verò, vt ibidem legitur, hanc curationem vt leuem, neque pro tanto morbo futuram satis; atque ob hanc diffidentiam, nisi à seruis suis persuasus esset, penitus dimisisset: *descendit verò septies in Iordanem & mundata est eius caro, factaque vt pueri paruuli,* haud dubiè in septena illa lotione, eáque per Iordanis aquam facta, magnum aliquod latebat arcanum & diuinorum sacramentorum significatio, eóque diuina virtute factum est, vt quæ (si res soli naturæ committeretur) leuissima fuisset curatio, pro tanto & tam inueterato morbo, fuerit sufficientissima ac perfectissima: non tamen ita fuit diuina ac miraculosa curatio, vt non etiam velut initium quoddam habuerit naturalis. Nam descendere in fluuiales aquas crebrò, innataréque, præcipuè ad rapidos aquarum vortices, plurimũ facit ad eluendam omnem cutis immunditiam, atque sanandum omne genus scabiei: neque quidem solùm scabiei simplicioris, sed etiam lepræ, & lychenum. nam cùm hæc sint cutis quædam sordities, nascanturque à salsa pituita,

Fluuialiũ aquarum vis.

aut

aut vsta melancholia, lotio eluendo fortiter expurgat, atque adeò epidermidem ipsam seu cuticulam euellit sæpè: aqua verò ipsa humiditate & frigore, & naturali illa dulcedine, temperat & salsuginem pituitæ, aut aciditatem atræ bilis diluit & dissoluit. Atqui profectò si lepra illa fuisset recentior, nec subiectæ carnis temperies esset iam mutata, & recens expurgatum esset corpus Naaman, ne intra illud subessent praui succi, fortasse pura natatio pluries repetita suffecisset: quoniam verò res non ita habebat, sed multo tempore, multa lepra perspersus fuerat, neque vlla tunc temporis præmissa est corporis expurgatio, miraculosa fuit curatio lepræ, qua se tunc temporis Deus gentibus dedit agnoscendum, atque in posterum venturæ Ecclesiæ, suæ immensæ misericordiæ præstitit significationem.

CAPVT XXXIX.

QVarto lib. Reg. c. 20. Cùm Ezechias ægrotaret vsque ad mortem, Deo ita iubente, sanatus est ab Isaia, admota massa ficorum. Verba verò sunt hæc:

Dixitque Isaias, Afferte massam ficorum: quam cùm attulissent, & posuissent super vlcus eius, curatus est hæc eadem verba scripta sunt cap. 38. Isaiæ. Morbi qui miraculosè sunt curati, vel ab ipso Deo, cùm inter mortales ageret, vel diuina virtute à viris Dei amicis, partim curati sunt citra rei vllius admotionem, solo verbo, vt Dominus sanauit leprosum, solùm dicens, *volo mundare*, & cæcum, imperans vt respiceret, vel oratione, vt orante Abrahamo sanauit Deus Abimelech, & vxorem eius: aut tactu, velut per manuum impositionem: quin & per tactum vestimenti, atque etiam vmbræ: nam cap 6. Lucæ dicitur, *Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes*. exemplo est mulier, quæ cùm fluxu sanguinis laboraret decem annis, tangens fimbriam vestimenti eius sanata est. Porrò 5. Actuum Apostolorũ narratur, solitos deferri ægrotos ad vmbram Petri, vt sanarentur, partim verò curati etiam sunt multi horũ, admotione quarundam rerum, quasi medicamentis quibusdam, velut hîc Ezechias ab Isaia admoto cataplasmate ex massa caricarum, & Tobias à cæcitate, infusa in oculos bile, & Naaman à lepra, lotus septies in Iordane. Sed an hæc quæ Dei iussu sanandis corporibus admouentur, re vera sint medicamẽta, eaque natura prædita, vt per sese nata sint eos morbo curare,

Miraculosæ curationes.

an non, sed ea in re præcipua sit ratio miraculi, quod earum rerum admotione, quæ nullatenus id sint natæ facere curentur morbi, dignum est consideratione, & spectat eius rei examen ad Physicum. Quod ad Tobiam spectat & si quæ alia eiusmodi sunt, suo quoque loco declarabitur: de curatione quoque Naaman dictum est anteà: nunc quod propositum est ennarremus oportet. Caricæ, vt videre est apud Dioscoridem & Galenum, atque adeò vt inter omnes Medicos constat, vim habent extergendi, & calefaciendi ordine primo, aut etiam initio secundi, idque cum partium tenuitate: quapropter discutere possunt tumores paratos discuti, & emollire schirros & ad suppurationem perducere, si quæ sunt ad suppurationem parata: maximè verò efficient hoc aut illud, vt hoc aut illo modo parantur: nam decoctæ & cum triticea farina contusæ, mouent plus, cum hordeacea discutiunt. Neque verò quia loco citato tantùm dicitur Isaias admouisse massam ficorum, necesse est solis ficubus factum esse cataplasma. nam, & si acciperet caricarum, & farinæ (siue hordei, siue tritici, vt res posceret) æquales partes contusas & commistas cum decocto caricarum, vocaretur meritò massa ficorum. Galenus secundo de arte curatiua ad Glauconem capite septimo, ad eos tumores, qui neque facilè ad suppurationem perueniunt, neque facile discuti possunt, iubet, vti cataplasmate ex caricis, docétque ibidem eius compositionem. Sed ob hæc omnia non videtur ea massa potuisse sanitati restituere Ezechiam. nam ille laborabat vlcere: vlcera extersionem & desiccationem postulant, haudquaquam discussionem, emollitionem, aut suppurationem. hæ enim tumorum curationes sunt, non vlcerum. Certè vlcera, quà vlcera, & per sese, nihil aliud desiderant, quàm agglutinationem. Cùm enim vlcus sit partium decisio & separatio, quæ alia eius curatio sit, quàm vnitio & agglutinatio? atque ita vlcera simplicia sola agglutinatione curantur, etiam si ossium fracturæ, nedum scissuræ carnis. Cùm verò simplicia non sunt, sed alias habent adiunctas affectiones, vt si cum scissura est etiam excauatio, & carnis defectus, aut si vlceris labia sunt inflammata, aut dura, callo aut schitro obsessa, aut subiectæ partes corruptæ, aut vehementer intemperatæ sint, frustra quis vtetur agglutinantibus, antequam adiunctis affectionibus accurrat. Cùm verò cum ea affectione, cuius curationi insistimus, aliæ aut aliæ affectiones copulantur, cùm multa variaque sint auxilia quæ expetuntur, ordine quidem opus est, vt illis quis rectè vtatur. Eius autem ordinis triplex ratio est, vt Galenus docet. Prima quidem, & quæ aliis omnibus præfertur, est, vt si quid est quod ita vrgeat

Caricarum vires.

Caricarũ cataplasma.

Vlcera quid desiderent.

Vlcerum curatio.

Triplex ratio vlceris curandi.

vrgeat, vt curationem legitimam non expectet, ei ante omnia occurratur: velut si cum vlcere tantus etiam dolor sit vt penè exanimet, ac per sese in mortis adigat breue periculum, admouenda sunt statim anodyna, hoc est, dolorem sedentia, aut etiam stupefacientia, etiam si ipsi vlceri ea obsint. Secunda, vt vbi sublata fuerint vrgentia, si quid sit quod rationem habeat causæ sine qua non, hoc est, quo non sublato morbus qui curatur tolli non potest, ei occurratur statim: velut si in vlcere est labiorum tumor, aut callus, detrahi debet antequam curetur vlcus; quia callus & tumor labiorum prohibet partium vnitionem eadem ratione, si est in vlcere cauitas, & subiectæ partis intemperies, repleri debet priusquam vniatur. quia qui possint vniri, quæ propter defectum carnis dissident; sed & temperari antequam repleantur; quia sine partis attemperatione, non possit generari caro quæ repleat. Tertia, vt vbi nullum adsit impedimentum, videatur tamen an sit aliqua causa quæ faciat, & ea: tollatur ea sublata tunc demùm rectè acceditur ad ipsius præcipui morbi curationem: velut cùm pars exulceratur à fluxione biliosa aut salsa, ea fluxio tollenda est, & eluendum id sordium quod influxit. Hanc ob causam vlcera pleraque amant extersionem, omnia verò siccationem, vt rectè curentur, & agglutinationem humiditas non prohibeat. Quãdoquidem Ezechias proximus erat morti consentaneũ est eius vlcus, siue internũ siue externum esset, neq; benignũ fuisse, neque simplex, sed malignum & complicatum: malignum quidem, ob pessimum succum quo imbutum esset; complicatum verò cum inflammatione. fieri ergo potest, vt à coniuncta inflammatione magis, quam ab ipso vlcere periclitaretur. ita enim euenit, vt ob coniunctam inflammationem trahantur partes principes in compassionem, maximè cerebrum; & ob vlcus partium anteriorum, cum delyrio; posteriorum, cum conuulsione homo moriatur. Si igitur dicto modo Ezechias periclitabatur, nulla ratione meliùs illi subueniri poterat, quàm admoto cataplasmate ex carne caricarum cum farina hordei, si resolutionem admittebant inflammatio; sin minùs, cum farina tritici, vt facta supputatione mitescerent febres, & reliqua accidentia. Sed si hoc ita est, quid habuit hæc curatio miraculi? habuit certè aliquid. nam etsi est indicatum, ficus, vim medicamentosam habere ad illius morbi curationem accommodatam; tantam verò non habent, vt qui ægrotabat vsque ad mortem, die tertia posset sanus in templum ascendere, vt Ezechiæ euenit, nisi Deus peculiari auxilio, & solito maiori medicaminis vim auxisset. Vnde facilè constat non

Vlcerum & inflammationis malignitas.

De medicina. tam esse fidendum medicamentorum facultatibus, quàm gratiæ Dei, qui his ipsis aspicet: neque mirum. Cùm enim Deus rerum omnium quæ sunt, quæque fiunt, prima causa sit, nihil aliorum mouere possit, nisi quatenus ab eo moueatur. Quod itaque medicamenta etiam mediocria fauente Numine plurimum possint, argumento est Ezechias; quòd verò illo non fauente tota medendi ars nihil possit, argumento est Asa Rex, qui ex podagra mortuus est intra triennium: neque excessit 41 ætatis annum, quia, vt dicitur cap. 16. secundi Paralip. *Neque in infirmitate sua quæsiuit Deum, sed magis in Medicorũ arte confidit.* Ita ergo fidendum arti est, vt Deum potiùs quæras: ita verò orandus Deus, vt artẽ non contemnas, quandoquidem & sancti Dei viri medicamenti vtebantur, scilicet, vt commendaretur apud homines medicina vt sanctum Dei donum.

CAPVT XL.

Secundo lib. Paralip. c. 21. mors Regis Ioram ita describitur: *Et super hac omnia, percussit eum Dominus alui languore insanabili, cumque diei succederet dies, & temporum spatia voluerentur, duorum annorum expletus est circulus, & sic longa consumptus tabe, ita vt egeret etiam viscera sua, languore pariter & vita caruit.* Hoc exemplo, vt ex aliis multis, cõstat morbos diuinos, hoc est, à voluntate Dei pendentes, habere etiam causas naturales, & eandem essentiam cum aliis affectionibus: velut hîc Ioram, non tam profectò quod prauis cibis est vsus, quàm auerrit populum à lege Dei, & occidit fratres suos, correptus est alui languore insanabili: tametsi nihil obstat, quin & ex vitioso victu is morbus sit natus, sed si ipse populum non auertisset à Deo, neque occidisset fratres, aut minùs errasset victu dirigente eum Domino, aut ab eodem victu minùs læsus esset, Deo ita volente. nimirum Dei voluntas prior est aliis omnibus causis, naturales verò non tollit. Morbus hic haud dubie fuit diarrhœa, seu alui profluuium, adeò diuturnum & malignum, vt ad tabem hominem deduxerit, & mortem: non quidem ad eam quæ peculiariter à Medicis vocatur Phthisis, seu tabes, quæ scilicet est cõsumptio ex pulmonis putrescentia ortum habens, sed quæ communi appellatione, ad colliquescentiam scilicet, & consumptionem totius corporis. Euenit verò hoc non rarò per malignam diarrhœam: nimirum tabes nasci solet ex maligna putredine succorum, ob quam retineri non possunt, sed egeruntur assiduè, serpente verò ea maligni-

Morbi diuini.

Diarrhœa maligna.

Phthisis.

tate,

tate, & aliis ab aliis succis infectis, euenit nonnunquam nihil manere integrum, sed ipsum etiam partium rorem malignè putrescere, & cum aliis egeri succis, & fieri deiectiones colliquatiuas, ipsasque partes, primùm destitutas ab alimento tabescere, deinde & computrescere cum ipsis succis, & in saniem solutas egeri, eas præcipuè, quæ velut ex concreto sanguine substantiam habent, vti lienem & hepar: quod euenit misero huic Regi, & in multis eorum, qui ex diarrhœa mortui sunt vidimus. Esse enim ipsum hepar aut lienem dissolutum, ac putre quod egeritur, modus ipse substantiæ qui conspicitur in deiectione ostendit: vt & renis etiam substantia aliquando dissoluta mingitur. diuturnus verò est hic morbus, nisi cùm coniungitur cum febre continua, atque ita durauit huic integrum biennium. Renes minguntur interdum.

CAPVT XLI.

Tobiæ cap. 8. ita scriptum est: *Tunc Raphaël Angelus apprehendit dæmonium, & religauit illud in deserto superioris Ægypti.* Cùm disputatum alibi, atque indicatum in hoc ipso opere sit, Angelos nullatenus esse corporeos, sed sine omni magnitudine merè incorporeas substantias, magnam dubitationem ingerunt hæc Tobiæ verba. Nam quî fieri possit, vt alter alterum apprehendat, religet, & certe quodam loco ligatum manere cogat? nam ne esse quidem in loco potest quod corporeum non est, cùm enim locus æqualis sit locato quarto Physicorum, æquale verò & inæquale tantùm dicitur de magnitudine, constat quòd nulla est magnitudine, non posse esse in loco: si autem in loco esse non potest, neque moueri loco possit, ferri enim est fieri in loco: non potest autem fieri quod esse non potest: quantò ergo minus possit apprehendi, & religari? Innumera loca sunt in sacris, tam veteris quàm noui Testamenti, in quibus dicuntur Angeli alicubi esse, & moueri, mitti, accurrere, stare, obsistere, & multa alia eiusmodi facere & pati, quorum omnium causa, dicendum est, quid secundùm naturales contemplationes videatur consentaneum. Angeli sunt substantiæ sine corpore, non tamen ita, vt vniuersalia separata, intelligimus, quorum nulla neque actio, neque passio est per se; sed vt supposita quædam, & singularia. omnis enim Angelus est Angelus An Angeli sint corporeæ substantiæ.

 qui

quidam, & hic, vt & quiuis homo. Neque proinde non sunt eiusdem speciei multi Angeli, quòd non sint singuli supposita quædam indiuidua, sed quòd singulorum species multiplicari non possint, sed seruentur in singulis indiuiduis, vt species Lunæ & Solis. Hoc verò ita habet in omnibus rebus incoruptibilibus, siue corporeæ siue incorporeæ sint. quia non seruatur in multis, nisi quod non potest & seruari in singulis ob corruptionem, quæ proinde defectum suum similium compensat generatione, quorum verò interitus non est, neque generatio esse potest, neque multiplicatio, sed species seruantur in singulis. Itaque Angelus est suppositum quoddam substantiæ incorporeæ, non igitur vt vniuersales naturæ dicuntur esse, quia essentiæ quædam sunt, non tamen existere alicubi, aut aliquando, sed omnes assertiones, quæ de illis dicuntur, sunt absolutæ à tempore & loco, vt diximus, humanitas est natura, ratio, seu quod quid est homins. nemo tamen interrogat, vbi existit, aut quando nisi per accidens, vt est in singulis: quia humanitas nullibi est separata, neque vllo potiùs tempore est quod est. esse enim dicuntur talia, non existere: non inquam, ita Angeli, sed cùm sint substantiæ quædam singulares, & supposita, accidet eis quædam agere, & pati. Atqui, quoniam virtutis finitæ sunt, non possunt agere vbique & semper, vt Deus, sed alicubi, & aliquando. & quoniam sine corpore sunt, non possunt esse in loco, vt corpora, sed quoniam alicubi operantur, necesse est sint alicubi, modo aliquo nobis ob inexperientiam passionum insensibilium, non satis intelligibili. Itaque intelligimus Angelos esse alicubi; quia alicubi operantur: an verò ipsum alicubi esse, aliud sit quàm alicubi operari, magna est dubitatio. Mihi quidem videtur fieri necessariò, vt ratione sint diuersa, quia in his orationibus, Raphaël est in deserto superioris Ægypti, & Raphaël ligat Dæmonium, prædicata pertinent ad diuersas categorias, alterum enim ad vbi, alterum ad agere: quapropter ratione saltem non potest esse idem.

Angeli quid sint.

Verùm Angelus non potest esse in loco propriè, nam siue locus sit extremitas immobilis corporis continentis, vt fert plurimorum opinio: siue id spatium quod locati corporis dimensionibus occupatur, vt ego existimo, quod corpore caret, in loco esse nom potest, quia neque extremitate circumscribitur; neque dimensiones habet; sed est vbi operatur per præsentiam virtutis. vnde fit, vt Angelus in maiori aut minori loco per se non sit, quia per se nullam extensionem habet, sed per accidens, per magnitudinem scilicet corporis in quod operatur. Quia enim non potest operare in quantuncunque corpus non potest

Angelus propriè non est in loco.

poteſt quantuncunque locum tenere; ea verò limitatio non naſcitur ex corporis magnitudine, ſed ex operis difficultate. non enim quia Angelus non poteſt tantopere extendi, cùm nullatenus extendatur; ſed quia non poteſt tanti operis difficultati ſufficere, cùm finitæ virtutis ſit, atque alius alio maioris aut minoris. Quærere verò an ſit minimus locus quem poſſit quiuis Angelus tenere, ita vt non poſſit eſſe in minori, & an poſſit eſſe in puncto indiuiſibili, debilis dubitatio eſſe videtur: quid enim obſtare poteſt incorporeo, quominùs ſit in loco minori? an quod non poteſt adeò ſeſe contrahere, aut alas adducere? Dicere verò venire poſſe Angelum ad adeò exiguum locum, vt operari in minori, ſit maioris difficultatis, inane etiam eſt. Nam aut illa difficultas naſcitur ex operis magnitudine, aut ex applicatione virtutis ad corpus: ex opere minimè, quia poni poteſt, imò verò pletùnque erit, minus opus in loco minori: ſi verò ex applicatione, non poteſt eſſe alia difficultas, quàm quòd amplior, latiorve ſit ea virtus, quàm vt poſſit ad tantas anguſtias contrahi. Hoc verò abſurdum eſt cenſere, vbi nulla magnitudo eſt; non tamen proinde poteſt eſſe Angelus in puncto indiuiſibili, quia vt in controuerſiis Phyſicis ad tyrones indicauimus, punctus re vera nihil eſt, vt neque linea, neque ſuperficies, ſed hypotheſes quædam vtiles ad doctrinam. Eſt igitur Angelus in loco, ſed quia modo alio quàm corpora, maior an minor ſit locus ad eum, nihil facit niſi per accidens, quia maius aut minus ſit corpus circa quod operatur, aut quòd non poſſit mouere tantum, quantum capit tantus locus: exiguitatis loci in quo eſſe poteſt, neque per ſe neque per accidens eſt vllus finis. Hinc etiam ſit, vt præter rationem negetur poſſe eſſe duos, aut etiam plures in eodem loco, cur enim ita? An quia quæ ſunt in loco vt corpora non poſſunt in eodem loco eſſe, neque quæ ſunt vt ſubſtantiæ incorporeæ poſſint. Quid illis obſtat? corporibus enim obſtant dimenſiones, & repletio; at Angeli non excludunt corpora, cur excludunt incorporea? quia (dicunt) duæ cauſæ completæ non poſſunt eſſe immediatæ vnius, & eiuſdem rei: non video tamen cur Angelus ſit neceſſariò cauſa completa eius actionis quam obit, ac non potiùs poſſint duo, tres, ac etiam plures, in eandem actionem conſpirare, velut eundem mouere lapidem, non ſecundùm diuerſas partes lapidis, ſed ſecundùm eaſdem & totas. Dicunt, vt fieri non poſſe vt duæ lucernæ in eodem exactè loco exiſtentes vna non fierent, ita neque duos Angelos, vtpote duas virtutes poſſe in eodem exactè loco exiſtere. Mihi tamen videtur res longè diuerſa: nam Angelus facultatem

Quomodo Angelus eſt in loco.

An duo poſſint eſſe in eodē loco.

tem habet mouendi lapidem, non tamen est ipsa mouendi facultas, sed substantia quædam & essentia, secundùm quam non numero solùm differunt, vt lucernæ, sed etiam specie; præterea, neque duos Angelos, qui eodem exactè sint loco, est necesse eiusdem actionis esse causas: possent etiam contrarias actiones obire, & in eodem esse loco: velut si Angelus statuam Apollinis euertere, & Cacodæmon hanc ipsam sustentare contendat. Itaque neque hæc consequutio valet, Sunt in loco, ergo sunt causæ completæ; neque hæc, Sunt in eodem loco, ergo sunt eiusdem rei causæ, neque si hæc valeret, eueniret quidpiam absurdum, aut impossibile. Censeo itaque multos Angelos posse esse in eodem loco, vel hoc argumento, quòd corpora nostra post resurrectionem poterunt in eodem loco esse multa, quia exuta impedimenta corporalia conditionem induunt spirituum. Quantò ergo magis id possint ipsi spiritus; nimirum verò si multitudo illa ingens Dæmonum, quam vnico ex corpore expulit Dominus (narratur Marci quinto) per diuersas particulas oberrabat, vt alius in pupilla, alius in palpebra, sub vngue alius se contineret; dicendum quoque esse maximā dæmonū multitudinem, quam vnumquodque corpus possit capere; atque adeò pomilionem non capere tot dæmones, quot procerum hominem. Hæc verò quæ necessitas cogit dicere; quid verò impediet mox dicere, esse Angelos palmares, & cubitales & vlnares. Ob hæc omnia mihi videtur, quod & anteà dictum est, Angelos esse in locis per se, quia alicubi operantur, in tantis autem, aut tantis per accidens, ob magnitudinem corporum in quæ operantur. Locorū verò magnitudinem quam tenere possunt, non diffiniri magnitudine corporū, sed operis quod exercent difficultate vt explicatū est: vnde multò magis euenit, vt si corporis & loci magnitudo ad eos nihil facit nisi operis augeatur difficultas, multò minus faciat loci figura, siue in longum porrectus sit, siue quadratus, siue alia quacunque figura, non tamē quia dictū est posse esse multos Angelos in eodē loco, censendum etiam posse eundem esse in multis locis, nam longè alia ratio est, quia tametsi Angelorum non est magnitudo, est tamen numerus, estque eorum quiuis vnus, proprius etiam quàm quodcunque corpus, ac proinde non nisi in vno loco esse potest; eius verò nullam magnitudinem occupat per se, sed solùm per accidens vt explicatum est. De modo igitur quo sunt Angeli in loco hæc videntur probabilia. De modo quo mouentur, succedit statim dubitatio. constat enim, quādoquidem neque sunt vbique neque nullibi, neque eodem semper in loco, non esse omninò immobiles, quoniam verò

De motu Angelorum.

sunt

ſunt ſine magnitudine, non poſſunt moueri propriè, ita enim moueri paſſio corporum eſt: ſupereſt ergo eos non moueri per ſe, fieri tamen in alio & in alio loco, aliquo alio modo quàm corpora. Qui ſit is modus, difficile ſanè poſſit à nobis intelligi, cùm non poſſimus cogitationẽ à corporalibus phantaſmatis ſemouere; at verò poſſumus ita diuinãdo pocedere. Quoniam non mouentur per ſe vt corpora, ſupereſt, vt moueantur per accidens, aut aliter mutentur: moueri per accidens dico, quæ mouentur motu alterius rei, velut quæ naui vehitur, mutari verò, quæ in alio & in alio loco fiunt: non tamen per ſucceſſiuam illam, & continuatã loci commutationem quam motum vocamus. Primo modo mouentur Angeli, cùm volunt humanas actiones imitari, ac cum hominibus conuerſari, vt Raphaël cum Tobia, aut cum Abrahamo, qui ad delendam Sodomam properabant, & Gabriel cùm miſſus eſt in Nazareth alloquuturus Deiparam virginem, & Hieroſolymam, Zachariam; nimirum aſſumunt tunc temporis tenuia corpora, ex aëre aut igne, mouentque illa vt volunt, atque cum illis vtpote quibus hæſerunt mouentur per accidens, ſine corporibus verò poſſunt fieri in alio ex alio loco, neque inſumẽtes in eam mutationẽ tempus, neque dimetiẽtes ſpatium, ſed mutatione non quanta vt ipſorum ſubſtantia eſt. At verò neceſſe, quo in alio fiant loco, vt in priori eſſe deſinant: ſiquidem non poſſunt eſſe in duobus locis ſimul, vt dictum eſt: incipiunt verò eſſe in loco per primum eſſe, & deſinunt per primum non eſſe, iuxta conditionem formarum omnium, quæ comparantur inſtantaneè, ac ſine ſucceſſione. Itaque primum inſtans quo Angelus eſt Romæ, verbi gratiâ. eſt primum quo non eſt Madriti. Fieri verò etiam poteſt, vt hæc Angeli mutatio ſucceſſiua ſit, & continuata, at tempus inſumat, non quidem per ſe, & ob ipſius mutationis modum, ſed ob continuitatem ſpatij, cùm ſcilicet Angelus partes omnes medij commouere vult, velut ſi hinc Romam abiens, partes omnes aeris in via poſitas commoueat: fiet enim tunc temporis continuata, & neque momentanea, neque interciſa mutatio: vt generatio etiam ſubſtantiæ nonnunquàm fit ſucceſſiua ob materiam, vt cùm admota vni extremitati ſcintilla, decurrit flamma per totam ſtupam. Aliter vero nõ videtur mihi, temporalem & continuatam mutationẽ efficere poſſe Angelus. Si enim rectè Ariſtoteles dicit quodcunq; corpus ferretur per vacuũ, latũ iri in inſtanti, quia omnis tarditatis, ſeu moræ cauſa eſt in reſiſtẽtia, cur non etiam incorporeum per plenum. Nam cur magis poſſit plenum incor

Quo modo mouẽtur.

Angelus nõ poteſt eſſe in duobus locis ſimul.

incorporeum, quàm vacuum corpori resistere? si cui verò ob rei difficultatem videtur inopinabile esse, à re quapiam quæ virtutis finitæ sit, fieri mutationem instantaneam, is tenebitur meo iudicio dicere, Angelos nunquam moueri posse nisi assumptis corporibus, aut commotis omnibus spatij partibus. Quæ hæsitationes magnæ illæ quidem, tam multos, atque adeò insignes Philosophos impulerunt dicere, Dæmones omnes esse corporeos. Verùm quandoquidem multis aliis argumentis indicatum anteà est, eos corporeos non esse, solùm superest opinemur, Angelos dictas habere mutationes, instantaneas per se, & successiuas per accidens, aut nullatenus moueri posse nisi per accidens, & assumptis corporibus, aut agitatis omnibus medij partibus, quæ in via positæ sunt. vtrum horum potius sit Deus nouit. Ego enim vel de rebus sensibilibus vix quidquam affirmo, nedum de his quæ tam longè à sensibus positæ sunt: vtcunque verò hoc habeat, quandoquidem possunt vno esse in loco, atque eo relicto in alium transilire, cohiberi etiam possunt imperio Dei quominùs loco exeant, quod quidem est firmissimo vinculo religari. Nam tametsi diabolus imperiũ Dei quo ad potest detrectet, tamen neque loco exire, neque aliud quidpiam facere, neque omninò esse potest nisi Deus eius actionis, aut vitæ velit causam primam se exhibere. Nolle igitur Deum illum inde exire, insuperabile vinculum penitus est. Tale igitur imperium Domini exequutus Raphaël, *apprehendit dæmonium, & religauit illud in deserto superiori Ægypti.* Possunt etiam ipsi dæmones sese continere in palla annuli, & vitreo vase, & vbi alibi: atqui peracto mundi iudicio, omnes detinebuntur in horrendis illis cauernis à quibus exire virtute Dei in æternum prohibebuntur. Huiusmodi sunt omnia quæ de Angelorum, siue motu, siue visibilibus ministeriis, legimus in sacris eloquiis: Honor & gloria sit Angelorum opifici Amen.

Dæmones includuntur.

CAPVT XLII.

TObiæ c. 2. ita scriptum est: *Contigit autem vt, quadam die fatigatus à sepultura veniens in domum suã, iactasset se iuxta parietem, & obdormisset, & ex nido hirundinũ dormiente illi calida stercora inciderent super oculos eius, fieretque cæcus.* Rursum c. 10. ita habetur: *Tunc sumens Tobias de felle piscis, liniuit oculos patris sui, & sustinuit quasi dimidiam ferè horã, & cœpit albugo ex oculis*

eius

eius, quasi membrana oui, egredi quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, statimque visum recipit.

His verbis narratur causa externa seu occasio cæcitatis Tobiæ, & ipsius affectionis species, & curatio: constare verò facilè potest, etsi hæc Deo ita permittente, maioris cuiuspiam vtilitatis causa acciderint, facta esse secundùm naturam. Primùm quidem iuxta naturam eius auiculæ contigit is euentus: nam semper nidificat hirundo super domorum parietibus, & vt naturales narrant, cacat semper extra nidum auerso podice, atque perinde facere docet suos pullos. Itaque meritò euenit, vt iacenti supino iuxta parietem, stercus hirundinis inciderit in oculos: sed & vt excæcaretur. Nam videmus oculos partem esse adeò delicatam, atque tam leuibus de causis nonnunquam hos morbos contrahere, vt admirationis nihil præstet, stercus hirundinum calens actu, in ambos simul oculos incidens, albuginem fecisse; non quidem (vt arbitror) quòd vlla proprietas illi stercori sit, eo modo oculis aduersa, sed ob qualitatem manifestam. De hirundinis stercore.

Sunt qui proprietatem obcæcandi tribuant excrementi eius auiculæ: idque duobus argumentis. & quia is morbus familiaris illi est, à quo illa censetur suos pullos liberare vsu chelidoniæ herbæ, quæ ab illa nomē traxit, & quia cinis capitum eiusdem commendatur ad extergendum oculorum albugines & cicatrices, & vocata pterygia. Non videntur autem hæc duo argumenta omninò leuia. Nam morbi contingunt animantibus secundùm naturam succorum quibus aluntur: alimenta verò symbolum habent cum excrementis. Porrò nihil magis cognitum experimento, quàm animalium partes vtiles esse ad eos morbos curandos, quos sua excrementa efficiunt, siquidem curamus carnibus viperæ, quos ea momordit, & sua saliua infecit, & demorsis à cane rabido censetur auxiliari, iecur canis qui momordit, & ictos ab scorpione sanat ipse scorpio superpositus. Verum ego vbi manifesta est causa, non libenter confugio ad istas occultiores. Nimirum stercus earum auicularum calidum satis est & siccum, accederetque calore actuali, vim habet rubrificandi, atque nonnihil exurendi, vt & stercus columbinum. Incidens ergo in oculos, partem sensus adeò acris, exussit nonnihil extremam membranæ superficiem, & conuocata præ dolore fluxio est & genita albugo. Est enim albugo, quædam cicatrix in ipsa oculi externa membrana orta. fit verò cicatrix, aut curanda ruptura, aut per vstionem (relinquuntur enim etiam cicatrices ex inustionibus) ita igitur facta in oculis albugo est, quæ hominem excæcauit. Albugo quid.

Hanc

Hanc sententiam iuuant illa sacri contextus verba, *cùm calida stercora inciderunt in oculos eius.* innuunt enim id fecisse stercora potiùs quia calida, quàm quia talia. Ego certè non solùm non crediderim excrementa hirundinis proprietate excæcare, sed putauerim, ad extergenda quæ pupillæ innascuntur esse vtilia in collyriis. siquidem & columbinum stercus commendatur, & lacertinium, quia vim habent valde extergentem, & nonnihil exedentem: quæ etiam inest fimo hirundinis, & turturis, & similium auicularum. Putauerim ergo stercora hirundinis, quæ calida incidentia in oculos hominem excæcarunt, potuisse adiumento esse, si tenuissimè trita in dote, & diluta aqua essent oculis admota, vt colúbæ stercora solent: vt etiam hæc si calida in oculos inciderent sine vlla lotione atque omninò sine correctione, excæcarent. Sanatus verò est illito felle cuiusdam piscis. Qui piscis fortasse fuerit, qui vocatur Græcis Callionymos, id est, pulchri nominis, qui idem, vt Plinius author est, vocatur Vranoscopus, quòd habeat oculum insignem in capite quo cœlum spectat; aut Hyena, quia cùm ad extergendas albugines inueteratas nihil magis à Medicis omnibus celebratum sit, quàm fel, inter omnia eius genera omnium maximè commendatur, datur fel Callionymi piscis, & mox Hyenæ. Galen. 10. de simplicium medicamentorum facultatibus cap. 12. ita inquit: *Porrò quorundam animalium singulariter bilis à Medicis extollitur, tanquam aciem exacuat oculorum & suffusionum initia digerat, velut piscis quem vocant Callionymum, Hyena, & scorpij marini, tum galli & perdicis.* Itaque primas defert Gal. hac in re bili Callionymi piscis, secundas Hyenæ. Plin. quoque cap 7. lib. 32. ita scripsit: *Callionymi fel cicatrices sanat, & carnes oculorum superuacuas consumit. nulli hoc piscium copiosius, vt existimauit Menander in comœdijs.* Itaque dicit Plin. & ex sua, & Menandri authoritate huic pisci fel esse copiosius, quàm vlli aliorum, idque albugines sanare.

Oculis medentia.

Callionymi piscis natura.

Hyena & ex ea remedia.

Felis vires.

Idem dicit Ælianus, idem & Odoardus Oxoniensis, qui diligentissimè scripsit nuper de animalium differentiis. Ælianus libro decimotertio, capite quarto, ex Aristotelis sententia dicit Callionymo pisci in iecore magnum fel situm esse. quod etiam corfirmat ex sententia Menandri, & anaxippi. Verisimile itaque est hunc esse quem Tobias è Tigride flumine traxit, & exenterauit: quandoquidem, vt iidem authores narrant, est voracissimus, & carniuorus, aspectu immanis, nam est serratis dentibus, oculos habens in summo vertice, & os inter oculos situm. Quapropter non mirum si puer rerum inexpertus, territus est ignotæ formæ intuitu piscis irruentis quasi ad de

Callionymi forma.

deuorandum: nam impetebat vt voracissimus & carniuorus. Huc accedit, quòd, vt Aristoteli placet, est litteralis & ἡμερόκοιτος, hoc est, die dormiens, nocte exiens & oberrans. Cùm ergo totam diem egissent iter, prima mansione ad noctē mansit iuxta Tigrim, & cum tunc vellet defatigatus ex itinere pedes lauare in littore, exiens irruit immanis & littoralis piscis vt voraret. Neque obstat quod Opianus Pelagium vocat, neque quòd Plinius in marinis ponit, quominùs esse posset in prægmagno fluuio, quia id non adeò cōuenit inter authores, & quia etsi marinus sit, potuerit refluere ex mari, cùm præcipuè Plinius dicat, Euphratem & Tigrim mirum in modum stagnare: per stagnantem verò flumium faciliùs retroceditur. Controuertitur etiam an sit esculentus, aliis dicentibus, aliis negantibus: verùm si hic est quem apprehendit Tobias, esculentum esse magna authoritate probatur, siquidem assarunt, & salierunt, vt eo vescerentur in via. Sed siue hic fuerit, siue alius (hoc enim certò scire non possum) non dubium multorum piscium ac fortasse omnium, fel vtile esse plus aut minus (non enim omnium æquè) ad extergendas albugines. Nam vt dicit Galenus loco citato, à cuius sententia nullus Medicorum hac in parte discrepat, succus hic vim habet valenter extergendi, qua facultate & albugines, & vocata pterygia, seu vngues, exedit. Plinius lib. 23. c.11. de ocularium morborum curatione agens inquit: *Ad omnia autem inueterata fel efficacius putant.* Itaque omnia hæc per naturales causas euenerunt Tobiæ, permissu tamen Dei, qui primum quidem virum sanctissimum morbo tanto probari voluit, deinde medicamen idoneum, cùm sibi placitum est, reuelauit, & in maiorem sui gloriam auxit vires medicamenti: vt hinc euidenter constet, eam etiam sanitatem, quam Medicorum industria recipimus, esse in Dei benignitatem referendam, qui illis pro re præsenti idonea indicat medicamina.

CAPVT XLIII.

CAp. 8. lib. Iudith, mors Manassis mariti Iudith, ita narratur: *Vir eius fuit Manasses, qui mortuus est in diebus messis hordeaceæ. instabat enim super alligante manipulos in campo, & venit æstus super caput eius, & mortuus est.*

Tametsi neque causa externa, neque omninò causa vlla potest interficere per se, neque lædere quidē actiones, vt maxima *De Manassis morte.*

ac

ac præcipua pars Medicorum censet, sed morbum inferendo, à quo actionum læsiones primùm, deinde & mors proueniat, cùm tamen ea maxima est, & nimis diligens sermo intempestiuus, dicere solemus ab ea mortuum esse hominem, vt Asclepiadem scalarum lapsu, Anacreontem multo vino: ita hunc Manassem multo Solis æstu. Verum & scalarum lapsus, & vini potus, & longa mora in Sole, lethales illis hominibus morbos intulerunt: primùm quidem mora in Sole fecit calidam capitis intemperiem, id enim significat illa verba. *Venit æstus super caput eius.* Consentaneum verò est censere, eam non fuisse quam Medici vocant nudam intemperiem, ac sine succo, non enim fuisset adeò lethalis, sed cum succo, natúsque fuerit ex calore morbus alius vt Phrenitis nisi fortè mortuus est repente (vt diximus nonnullos afferri ex messibus) fueritque facta Apoplexia, obstructis meningibus & toto cerebro à conuocato in caput confertim sanguine. Quantum verò possit qui in corporibus præerat apparatus, vt externæ causæ plurimum obesse possint, aut minimum hinc disces, quòd cùm eorum qui alligandis manipulis insudabant læsus fortasse fuerit nullus, hic qui illis tantùm præerat mortuus est.

Asclepiadis & Anacreõtis mors.

Æstus noxa.

CAPVT XLIV.

IOb cap. 7. Dominum ita alloquitur: *Quare posuisti contrarium tibi, & factus sum mihimetipsi grauis?*

Quæ verba hominis naturam quam post corruptionem primi peccati habet, optimè declarant: siquidem conqueritur esse se positum contrarium Deo, hoc est sentire se (vt inquit Paulus) aliam legem in membris suis, repugnantem legi Dei, ob hanc ipsam causam, esse sibimet grauem, ac molestum. Igitur est homo naturaliter contrarius Deo, & sibiipsi, quod si ita est, constat esse hominem Deo similem, & contrarium: non possunt autem contraria inesse eidem secundùm idem: insunt ergo secundùm diuersa. Sunt ergo in homine duæ partes, altera secundùm quam in bonum fertur naturaliter, atque secundùm legem Dei operari expetit, altera quæ naturaliter etiam fertur in malum, & Dei legi repugnat, videtúrque quiuis homo hanc repugnantiam in seipso experiri. Nam optimus quisque habet stimulum carnis, quo colaphizatur; malus verò neque ipse est spontè malus, sed, vt dicitur Prouerbiorum 12. *vult & non vult piger.*

Hominis & Dei contrarietas.

piger. Vterque autem, & bonus inquam,& malus, vult, & non vult, bonus quidem bonum vult, quodammodo autem non vult: malus vult malum, quodammodo autem neque ipse vult. Quo pacto autem potest velle, & non velle, nisi habeat duplicem voluntatem; habet ergo homo voluntatem duplicem, alteram naturaliter propensam in bonum, & honestum, alteram in delectabile, etsi sit inhonestum. expetit verò voluptates, omnem dolorem refugit. Nam ipsa voluptas in doloris exolutione habet essentiam: refugit verò naturaliter dolorem totum corpus, atque omnis agnitio corporalis. Omnis ergo corporalis agnitio capitur voluptate. igitur honestatis & iustitiæ, atque diuini cultus cura, est in alia parte præstantiori & minimè corporali, quare & incorruptibili, quia generatio & corruptio passiones corporum sunt, sicut & motus. Porrò, quandoquidem sunt in homine duæ partes, & voluntates duæ, necesse est alteram esse altera præstantiorem, alioqui nihil potiùs sequeretur homo, sed discerperetur semper, essetque non vnum verè, sed quasi hominem bicipitem intelligas: atque contineretur semper in perplexitate, neque consultaret, sed vtraque ferretur in suum obiectum, neutra alteri cedens: nunc autem est verè vnum, & consultat, estque alius bonus, alius malus. Necesse est ergo vt vtraque aut altera potentia libera sit, vt possit si velit alteri cedere, aut non cedere, alioqui neque bonus neque malus esset quispiam, siue hæc vinceret, siue illa, si neutra libenter cederet. Nam ob ea quæ insunt nobis natura, neque laudamur, neque vituperamur: nunc autem & laude, & vituperio, & pœna, & præmio inueniuntur omnium hominum consensione, qui digni sint: igitur est altera aut vtraque voluntas libera. Vtraque quidem esse non potest, quia eueniret sæpe, vt neutra vellet alteri cedere, aut vtraque alteri. Vtrumuis horum fieret, non esset penes hominem libertas,neque posset sequi hoc, neque illud, essentque multæ actiones earum, circa quas vitium & virtutem esse omnes homines fatentur, in quibus neque laudari, neque vituperari homo meritò posset: at verò non ita est, sed talia omnia liberè gerit, & de omnibus eiusmodi actionibus laude & vituperio dignus esse iudicatur, dum sanus est, & mente constat: igitur & naturaliter & per sese(siquidem in bene naturaliter disposito) altera dictarum voluntatum libera est. Necesse est autem eandem esse liberam & dominam, alteram verò seruam, siquidem hoc ipsum, non posse aliter facere ac facias, dominationi repugnat. Igitur necesse est dictarum voluntatum præstantiorem esse liberam, & natura dominam, deterio-

Voluntas duplex.

Palyngenesia. mano vsa est corpore, in palyngenesia (quam ille vt Pythagoricus profitetur) induat equinum, leoninum, suillum, aut pisceum, quodcunque accommodatum sit moribus, quibus sese in superiori vita imbuit: non aliter ac si cerdo, ac sutoria arte per negligentiam vacans, in fabrili se exerceret, deponeret postremo acum & incisorium, acciperetque serram & malleum. nimirum constat quibuscumque moribus assuescat, fieri animi ad eos propensionem, vsque adeò, vt quantò diutiùs assueuerit, tantò difficiliùs possit se quispiam ad alios transferre, & illa libertas qua hominem natum esse diximus, videtur perire. Qua causa Stoici homines, atque adeò & omnes Philosophi (etsi non omnes æquè) affirmauerunt, stultos esse seruos, & sapientes liberos. atque Dominus noster dicit, hos seruire mammonæ. Idémque octauo Ioannis, *Qui facit peccatum, seruus est peccati.* sunt innumera alia oracula in sacris, quæ hoc ipsum innuunt. cùm ergo videatur anima consuetudine mutare naturales appetitus & propensiones atque vnicuique videatur animantium tributa corpora secundùm suos mores (rapacibus enim vngues acutos, firmos & curuos; voracibus, dentes & capacem ventrem, & intestina minimè flexuosa; ferocibus cornua dura; fugacibus longiora crura) consentaneum censet Plato, & mutatis animabus, quas solas homines esse censet, commutari corpora, atque hanc censet esse brutorum generationem in Timæo: & decimo de Republica, siue de Iusto, censet hanc esse impiorum pœnam, quò quidem videtur spectare illa comminatio Psalmi trigesimi primi, *Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus.* & illa imprecatio. *In chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximent ad te.* Verum hæc omnia Platonis dogmata plausibilia magis sunt quàm vera, & Poeticè magis quàm Physicè colliguntur. nam habitus longè alia res est quàm natura: facitque habitus propensiones contrarias, natura manente. Neque quidpiam tam dissentaneum, quàm hominum brutorúmque easdem esse animas, aut animarum ipsarum, in alias animas fieri mutationes. non est ergo ita, sed quantumuis habitus difficultatem ingerat efficiendi contrarium, vt auaritia erogandi, luxuria continenter agendi, tamen quia natura non mutatur, quia natura liber, & suarum actionum dominus effectus est homo, liber necessariò manet, potestque sese in alios transferre mores, si velit; tametsi difficilius multò eo, quam nisi deterioribus assueuisset. Atque peccati vocatur seruus, non quòd non possit illi imperare, sed quia obedit voluptate deuictus, quia (vt dicitur in secunda epistola Petri) *à quo quis deuictus est, eius est seruus.*

Stulti serui.

Habitus & naturæ differentia.

Serui peccati.

appel

appellationes verò belluarũ accipit, non ob naturæ vllam mutationem, sed quia ob belluinos mores comparatus est iumentis,& similis factus est illis. Psalm. 48. Neque sanè homo ipsa anima est, siquidem est animal, quapropter & corpus tale, animarum scilicet. neque quidquam habet absurditatis idem imperare sibiipsi, & vti seipso, & eundem à se ipso domari,vinci, & coerceri,eundemque sibiipsi repugnare. nam & lapides quoque & metalla, & inanima omnia corpora, per sese mouentur, quo illa sua fert natura, grauia deorsum, leuia sursum, vt alibi monstrauimus: neque sunt hæc absurda, quia etsi insunt hæc eidem, non secundùm idem, sed secundùm animum alia, alia secundum corpus., ex corpore verò & animo conflatum animal homo est, qui se pro suo arbitratu gerit. nam tametsi anima imperat corpori,& ratio appetitui, propriùs autem dicitur homo imperare, quia actiones suppositorum sunt; vt tametsi oculos videre dicitur, propriùs autem ac priùs, homo videt. Itaque & mens imperat corpori, & homo: mens tamen homo non est,sed pars hominis, per quam ille imperat. Vt homo videt & oculos videt, non tamen oculus homo est, sed pars hominis,per quam videt:ita etiam corpus repugnat rationi, sed & homo esse repugnat rationi secundùm corporalem appetitum, quapropter multò meliùs, ac exactiùs quàm Plato dixit Iob, factum se esse sibiipsi grauem Nimirum homo secundùm duplicem, qua est, naturam, pugnat secum & resistit sibiipsi. Pulcherrima est illa comparatio, quam Aristoteles innuit capite vltimo primi Ethicorum. Nimirum duo animæ appetitus, sunt vt duo corporis latera, atque vt cùm quis remissè vnum mouet in alterum fertur, ita qui remissè vtitur ratione, incontinenter fertur in appetitiones, & qui remissè appetit, fit continens: est verò ratio vt latus dextrum firmiùs, fortiúsque, & quod si velit contendere, potest alterum trahere. Adhuc etiam videri possit alicui appetitus peccati, neque sub mente, neque sub homine esse, neque hominem posse illi dominari, cùm est malus; sed necessitate quadam, vbi qui malus fit, in deteriora ferri Eam (dicunt) vt febris phreuitis, & hydrops morbi sunt corporis, ita luxuria, iracundia & auaritia, morbi sunt animi, vt ergo non potest qui ægrotat corpore morbosos appetitus cohibere, vt sitim febricitans aut hydropicus, & furorem phreneticus: ita neque qui ægrotat animo, possit cohibere appetitus irrationales, qui peccatorum appetitus sunt, alioqui(dicunt)non ægrotet. neque igitur (dicunt) pœna quispiam dignus sit ob peccata, sed perinde sit furem verberare quòd furetur; ac si febricitantem verberes quòd

Dextri perfectio.

Morbi animi & corporis.

 febricitet,

febricitet, vtrumque enim inuito inest, & per morbū, illud animi, hoc corporis. Hæc videri possint leuiter consideranti probabilia? sunt tamen sophistica & inepta. recipio enim, luxuriā, auaritiam, & iracundiam, morbos esse animi, non minùs quàm febrē, hydropisim, phrenitidem corporis, atque adeò vt ex his sitim & amentiam, ita ex illis libidinem, iram & aliarum rerum cupiditatem nasci, atque adeò non magis posse luxuriosum non prurire libidine, & iracundum ira intumescere, & auarum appetere aliena, quàm febricitantem, & hydropicum non sitire, & phreneticum non insanire. Quid tunc posteà? an proinde non est dominus suarum actioum vterque? absit. Nam & febricitans & sitiens potest non potare, auarus & concupiscens res alienas, potest non furari. quapropter meritò fur verberatur, non quia auarus, sed quia furatur, vt febricitans reprehenditur, non quia sitit, sed quia intempestiuè potat. Peccatum verò non est in concupiscentia, sed in facinore, aut certa voluntate committendi. non enim laude dignus minùs est, qui cùm sit natura libidinosus, non agit quidpiam petulanter. quàm qui talis non est: imò magis etiam fortasse aliquaudo, quia *virtus in infirmitate perficitur*, vt inquit D. Paulus, 2. ad Corinth. & virtus versatur circa difficilia, vt inquit Aristot. 2. Ethic. Est igitur in nostra potestate, non ille irrationalis appetitus, qui naturaliter exurgit ex nostræ naturæ corruptione, quam sæpe ipsa elementorum & humorum temperies auget, sed qui verè est appetitus peccati, hoc est, vera & certa deliberatáque voluntas aliquid contra Dei Opt. Max. legem committendi. quapropter vbi in decalogo dicitur, *Non concupisces res alienas*, non ita est accipiendum, quasi qui concupiscentiam habet rerum alienarum in peccato sit, etiam si nolit, quamquam possit, furari, sed is solus qui vult furari si possit; hæc enim voluntas est appetitus peccati. ille prior appetitus sine culpa esse potest, quia ex morbo nascitur, vt sitis ex febre. Vt igitur febricitanti nullus Medicus imperet, noli sitire, sed noli potare etsi sitias: peccat verò in Medicum non qui sitit, sed qui potat, aut vult potare, quidquid Medicus iubeat; ita in Deum, non qui vtcumque concupiscat aliena (nam qui possit non concupiscere aurum inops, aut auarus;) sed qui velit furari si possit, quidquid Deus imperet. vnde constat, nos natura dominos esse appetitus peccati, etiam cùm mali sumus, etiam si vitio & culpa simus serui peccati. constat quoque totam bene viuendi normam eò redigi, vt Deum timeamus: quandoquidem tota boni iustique regula, in Dei, vtpote rerum omnium Domini, voluntate consistit, peccatum verò in accusatione, sed (vt hæc apertiùs eloquar) po-

Cōcupiscentia nō est peccatum.

test quispiam esse libidinosus, aut iracundus naturâ, aut habitu, atque vtcumque sit talis, propensus erit ad Venerem, aut iram. Interest verò multùm, nam quorum natura tantùm est talis, neque pœna, neque reprehensione dignus est, quia neque vituperari neque laudari quispiam debet, ob id quod naturâ illi inest quin potiùs si rectè agit, talis cum sit maiori est dignus præmio: qui verò talis est secundum habitum, reprehensione & vituperio dignus est, quia in sua potestate fuit eius habitus principiū. sed si ne tunc quidem exerceat Venerea, aut irascatur, non est dignus pœna, quia peccatum in actione est, in habitu vitium solùm. potest verò iniustus non iniustè agere, etiam si non statim ac vult potest habitum commutare, sed longa aut magna exercitatione opus est. Culpa itaque iniusti, quod talis sit, solum est in principio, quòd iniustè agat in ipsa voluntate, quæ actiones nostras semper comitatur. Quod disertè docuit Aristoteles cap. 5. tertij Ethic. dicens: *Verum non similiter nostra sponte actus ac habitus fiunt: actuum enim à principio ad finem domini sumus ipsa singula cognoscentes, habituum verò principium.* Igitur punitur fur non quia fur est (quanquam hoc quoque si habitu constat est vituperabile) sed quia furatur: vt neque reprehenditur febricitans quia febricitat, neque quia sit (tametsi vituperatur, etiamsi ob prauum victum in eum affectum incidit) reprehenditur verò, quod potet cùm non expedit, atque adeò iure posset puniri, si sit seruus. Itaque peccata ex animi nasci morbis, nisi obstat quominùs sponte committantur, sitque penes nos liberum arbitrium, & mens appetitus sit natura domina.

CAPVT XLV.

CAp. 10. ita Iob Deum alloquitur: *Memento quaso, quòd sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me. Nonne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti?*

Quæ verba non sunt oscitanter prætereunda Physico, neque quasi non explicent naturalem hominis ortum exactissimè; prima enim verba continent primam hominis formationem ex primis elementis, secunda generationem singulorum hominum ex semine. Quæ vt apertiora euadant, præfari oportet, quàmplurimas fuisse Philosophorum sententias de rerum corporearum elementis, antequam in illam vnam peruentum omnibus est, de calido & frigido, humido & sicco, seu terra, De elementis.

aqua, aere & igne, plurimi enim censuerũt, elementa corporum esse corpuscula indiuisibilia, nonnulli substãtias homogeneas, atque horum vtrique nihil errabant in notione elementi. alij enim principij & elementi rationem non distinguentes, dicebant elementa rerum omnium esse litem, & amicitiam, alij raritatem & densitatem, alij crassitiem & tenuitatem, alij alia. Cęterum, si quæ rerum naturalium elementa ponenda sunt, nulla æquè probabilis atque illa ab omnibus rectè Philosophantibus (nam & ab Stoicis & Academicis, & Peripateticis) recepta opinio, quæ ab Hippocrate fluxit, esse rerum omnium corporearum elementa, terram, aquam, aerem, & ignem, quia horum præcipuè corporum esse videmus qualitates, quarum mutua pugna fiunt ortus & interitus, quædam enim fiunt ex quibusdam crescente calore, quo aliquando extincto, hæc eadem abeunt in alia: ita etiam, siccata quædam intereunt, & alia humectata nimis: nihil autem interit, quin aliquid aliud ex illo fiat. itaque fiunt omnia dictarum qualitatum actione, quare & mistione illorum corporum, quorum illæ qualitates sunt primò, videntur generari, atque adeò (si quæ) illa esse corporum aliorum elementa. Cæterum neque hoc videtur mihi (quando non iam cum tyronibus agitur) leuiter prætereundum, sed examinandum, an verè Philosophi corporum naturalium elementa prima ponant. at sit hæc hypothesis, vt multæ aliæ in scientiis. si enim, vt Aristoteles secundo de ortu & interitu multis contendit, rerum omnium generatio agitur circulo, non generantur omnia ex quibusdam, sed ex quocunque quodcumque. Quare nulla re vera sint aliorum elementa. Porò monstratum alibi est nulla esse simplicia elementa in rebus: atque adeo digito monstrari potest. quæ enim terra? an hæc, quæ nitro, sulphure, argento viuo, & metallicis omnibus concretionibus est intersita, & alicubi est gypsus, alibi calx, creta alibi? Quæ aqua? an marina, quæ hîc intolerabiliter salsa, alibi etiam est amara? Quis aer? an hic turbidus, qui vapor aut nebula, aut nubes, aut ignea exhalatio, aut horum quædam confusio esse videtur? Quis ignis? an carbo, qui terræ multis generibus est crassior? an flamma, quæ nihil est nisi fumus ardens? quod si nullibi vnquam elementa simplicia sunt, nec esse quidem possunt, vel hoc argumento (tametsi aliis etiam non ineuidentibus est à me monstratum alibi) quod in æternis idem est quod est & quod potest, quod si nulla sunt elementa simplicia quorum mistione generentur reliqua, ne mistio quædam est vlla. Quorũ enim est mistio, nisi miscibiliũ. quod si mistio non est re vera, sed conficta, neque resolutio sit in simplicia.

Elementorũ impuritas.

Resolutio.

nihil

nihil igitur fit ex elementis, neque finitur in elementa, quare neque elementa sunt omninò in rebus; nisi enim orationes in dictiones & dictiones in syllabas, & syllabæ in literas resoluerentur, à quibus coagmentatis extiterunt, haudquaquam diceremus literas esse verborum elementa. non igitur sunt alia aliorum elementa, sed fiunt alia ex aliis mutuo, & circulo quodam, vt ex pruno prunum, ex hoc nucleus, ex hoc prunus: & ex semine ouum, ex ouo pullus, ex pullo semen. his argumentis fieri videtur, nulla esse rerum elementa. Nihilominus est quod respondeamus, veram simul de elementis sententiam statuentes. tametsi enim verè dicatur rerum generatio esse circularis, non tolluntur elementa. Non enim fiunt omnia ex omnibus eodem modo: sed quædam ex quibusdam compositione; alia ex aliis resolutione. quis enim non videt lignum ex miscella terræ & aquæ, quam radicibus hausit, esse nutritum, atque ita ex illis effectum, resolui verò ignis vi in aquam, quæ inuisibiliter abit in vaporem, & cinerem terreum qui superest? fit haud dubiè ex ligno cinis resoluendo, quiā deponendo quædam; ex terra lignum componendo, quia assumendo aquam. Sed quàm sint res omnes multarum compositione factæ, ipsa resolutio indicat. quotæ enim quæque res sunt, ex quibus non separet ratio distillandi terreas fæces, & partem aqueam, & oleosum quiddam, abeunte interim fumo? haud dubiè igitur sunt rerum ex rebus compositiones, & rerum in res resolutiones. Quapropter cùm ex aliis procedatur resoluendo, necesse est esse rerum elementa prima. quia cùm posteriorum natura nascatur ex prioribus, si nulla statuerentur prima, sed abiretur resoluendo in infinitum, vt in diuisione continui, non esset vnde inciperet compositio, neque vnde flueret rerum natura, quare neque esset illarum vlla natura. Necesse est igitur ponere aliqua corpora, quorum natura per se insit illis, neque ab aliis emendicata corporibus, illa verò sunt elementa prima: quæ quidem, pura & inalterata, necesse quidem, neque si essent, videri possent: quandoquidem sensibiles omnes qualitates præter primas, à temperamentis fluũt, temperamenta verò mistione constant. Superest igitur vt sint in hac vniuersitate alterata elementa: ea verò sunt, si grandes hæ mundi partes, terra, mare, & circunstans aer, & qui per alia omnia penetrat ignis, Hæc enim minimam omnium quæ in mundo sunt mistionem habent, & omnium maximè accedunt ad quatuor illas naturas corporeas & simplices, quas actu quidẽ nullibi, potentia verò in omnibus esse dicimus, neque proinde falsum est, aut tantùm hypothesis, esse hæc elemẽta Sunt

Distillãdi ratio.

Elementa prima.

 enim

Hanc sententiam iuuant illa sacri contextus verba, *cùm calida stercora inciderunt in oculos eius.* innuunt enim id fecisse stercora potiùs quia calida, quàm quia talia. Ego certè non solùm non crediderim excrementa hirundinis proprietate excæcare, sed putauerim, ad extergenda quæ pupillæ innascuntur esse vtilia in collyriis. siquidem & columbinum stercus commendatur, & lacertinium, quia vim habent valde extergentem, & nonnihil exedentem: quæ etiam inest fimo hirundinis, & turturis, & similium auicularum. Putauerim ergo stercora hirundinis, quæ calida incidentia in oculos hominem excæcarunt, potuisse adiumento esse, si tenuissimè trita in dote, & diluta aqua essent oculis admota, vt colũbæ stercora solent: vt etiam hæc si calida in oculos inciderent sine vlla lotione atque omninò sine correctione, excæcarent. Sanatus verò est illito felle cuiusdam piscis. Qui piscis fortasse fuerit, qui vocatur Græcis Callionymos, id est, pulchri nominis, qui idem, vt Plinius author est, vocatur Vranoscopus, quòd habeat oculum insignem in capite quo cœlum spectat; aut Hyena, quia cùm ad extergendas albugines inueteratas nihil magis à Medicis omnibus celebratum sit, quàm fel, inter omnia eius genera omnium maximè commendatur, datur fel Callionymi piscis, & mox Hyenæ. Galen. 10. de simplicium medicamentorum facultatibus cap. 12. ita inquit: *Porrò quorundam animalium singulariter bilis à Medicis extollitur, tanquam aciem exacuat oculorum & suffusionum initia digerat, velut piscis quem vocant Callionymum, Hyena, & scorpij marini, tum galli & perdicis.* Itaque primas defert Gal. hac in re bili Callionymi piscis, secundas Hyenæ. Plin. quoque cap 7. lib. 32. ita scripsit: *Callionymi fel cicatrices sanat, & carnes oculorum superuacuas consumit. nulli hoc piscium copiosius, vt existimauit Menander in comœdijs.* Itaque dicit Plin. & ex sua, & Menandri authoritate huic pisci fel esse copiosius, quàm vlli aliorum, idque albugines sanare.

Oculis medentia.

Callionymi piscis natura.

Hyena & ex ea remedia.

Felis vires.

Idem dicit Ælianus, idem & Odoardus Oxoniensis, qui diligentissimè scripsit nuper de animalium differentiis. Ælianus libro decimotertio, capite quarto, ex Aristotelis sententia dicit Callionymo pisci in iecore magnum fel situm esse. quod etiam confirmat ex sententia Menandri, & anaxippi. Verisimile itaque est hunc esse quem Tobias è Tigride flumine traxit, & exenterauit: quandoquidem, vt iidem authores narrant, est voracissimus, & carniuorus, aspectu immanis, nam est serratis dentibus, oculos habens in summo vertice, & os inter oculos situm. Quapropter non mirum si puer rerum inexpertus, territus est ignotæ formæ intuitu piscis irruentis quasi ad de

Callionymi forma.

deuorandum: nam impetebat vt voracissimus & carniuorus. Huc accedit, quòd, vt Aristoteli placet, est litteralis & ἡμερό-κοιτος, hoc est, die dormiens, nocte exiens & oberrans. Cùm ergo totam diem egissent iter, prima mansione ad noctẽ mansit iuxta Tigrim, & cum tunc vellet defatigatus ex itinere pedes lauare in littore, exiens irruit immanis & littoralis piscis vt voraret. Neque obstat quod Opianus Pelagium vocat, neque quòd Plinius in marinis ponit, quominùs esse posset in præmagno fluuio, quia id non adeò cõuenit inter authores, & quia etsi marinus sit, potuerit refluere ex mari, cùm præcipuè Plinius dicat, Euphratem & Tigrim mirum in modum stagnare: per stagnantem verò fluuium faciliùs retroceditur. Controuertitur etiam an sit esculentus, aliis dicentibus, aliis negantibus: verùm si hic est quem apprehendit Tobias, esculentum esse magna authoritate probatur, siquidem assarunt, & salierunt, vt eo vescerentur in via. Sed siue hic fuerit, siue alius (hoc enim certò scire non possum) non dubium multorum piscium ac fortasse omnium, fel vtile esse plus aut minus (non enim omnium æquè) ad extergendas albugines. Nam vt dicit Galenus loco citato, à cuius sententia nullus Medicorum hac in parte discrepat, succus hic vim habet valenter extergendi, qua facultate & albugines, & vocata pterygia, seu vngues, exedit. Plinius lib. 23. c. 11. de ocularium morborum curatione agens inquit: *Ad omnia autem inueterata fel efficacius putant.* Itaque omnia hæc per naturales causas euenerunt Tobiæ, permissu tamen Dei, qui primum quidem virum sanctissimum morbo tanto probari voluit, deinde medicamen idoneum, cùm sibi placitum est, reuelauit, & in maiorem sui gloriam auxit vires medicamenti: vt hinc euidenter constet, eam etiam sanitatem, quam Medicorum industria recipimus, esse in Dei benignitatem referendam, qui illis pro re præsenti idonea indicat medicamina.

CAPVT XLIII.

CAp. 8. lib. Iudith, mors Manassis mariti Iudith, ita narratur: *Vir eius fuit Manasses, qui mortuus est in diebus messis hordeaceæ. instabat enim super alligante manipulos in campo, & venit æstus super caput eius, & mortuus est.*

Tametsi neque causa externa, neque omninò causa vlla potest interficere per se, neque lædere quidẽ actiones, vt maxima De Manassis morte.

ac

ac præcipua pars Medicorum censet, sed morbum inferendo, à quo actionum læsiones primùm, deinde & mors proueniat, cùm tamen ea maxima est, & nimis diligens sermo intempestiuus, dicere solemus ab ea mortuum esse hominem, vt Asclepiadem scalatum lapsu, Anacreontem multo vino: ita hunc Manassem multo Solis æstu. Verùm & scalarum lapsus, & vini potus, & longa mora in Sole, lethales illis hominibus morbos intulerunt: primùm quidem mora in Sole fecit calidam capitis intemperiem, id enim significat illa verba. *Venit æstus super caput eius.* Consentaneum verò est censere, eam non fuisse quam Medici vocant nudam intemperiem, ac sine succo, non enim fuisset adeò lethalis, sed cum succo, natúsque fuerit ex calore morbus alius vt Phrenitis nisi fortè mortuus est repente (vt diximus nonnullos afferri ex messibus) fueritque facta Apoplexia, obstructis meningibus & toto cerebro à conuocato in caput confertim sanguine. Quantum verò possit qui in corporibus præerat apparatus, vt externæ causæ plurimum obesse possint, aut minimum hinc disces, quòd cùm eorum qui alligandis manipulis insudabant læsus fortasse fuerit nullus, hic qui illis tantùm præerat mortuus est.

Asclepiadis & Anacreôtis mors.

Æstus noxa.

CAPVT XLIV.

IOb cap. 7. Dominum ita alloquitur: *Quare posuisti contrarium tibi, & factus sum mihimetipsi grauis?*

Quæ verba hominis naturam quam post corruptionem primi peccati habet, optimè declarant: siquidem conqueritur esse se positum contrarium Deo, hoc est sentire se (vt inquit Paulus) aliam legem in membris suis, repugnantem legi Dei, ob hanc ipsam causam, esse sibimet grauem, ac molestum. Igitur est homo naturaliter contrarius Deo, & sibiipsi, quod si ita est, constat esse hominem Deo similem, & contrarium: non possunt autem contraria inesse eidem secundùm idem; insunt ergo secundùm diuersa. Sunt ergo in homine duæ partes, altera secundùm quam in bonum fertur naturaliter, atque secundùm legem Dei operari expetit, altera quæ naturaliter etiam fertur in malum, & Dei legi repugnat, videtúrque quiuis homo hanc repugnantiam in seipso experiri. Nam optimus quisque habet stimulum carnis, quo colaphizatur; malus verò neque ipse est spontè malus, sed, vt dicitur Prouerbiorum 12. *vult & non vult piger.*

Hominis & Dei contrarietas.

piger. Vterque autem, & bonus inquam, & malus, vult, & non vult, bonus quidem bonum vult, quodammodo autem non vult: malus vult malum, quodammodo autem neque ipse vult. Quo pacto autem potest velle, & non velle, nisi habeat duplicem voluntatem; habet ergo homo voluntatem duplicem, alteram naturaliter propensam in bonum, & honestum, alteram in delectabile, etsi sit inhonestum. expetit verò voluptates, omnem dolorem refugit. Nam ipsa voluptas in doloris exolutione habet essentiam: refugit verò naturaliter dolorem totum corpus, atque omnis agnitio corporalis. Omnis ergo corporalis agnitio capitur voluptate. igitur honestatis & iustitiæ, atque diuini cultus cura, est in alia parte præstantiori & minimè corporali, quare & incorruptibili, quia generatio & corruptio passiones corporum sunt, sicut & motus. Porrò, quandoquidem sunt in homine duæ partes, & voluntates duæ, necesse est alteram esse altera præstantiorem, alioqui nihil potiùs sequeretur homo, sed discerperetur semper, essetque non vnum verè, sed quasi hominem bicipitem intelligas: atque contineretur semper in perplexitate, neque consultaret, sed vtraque ferretur in suum obiectum, neutra alteri cedens: nunc autem est verè vnum, & consultat, estque alius bonus, alius malus. Necesse est ergo vt vtraque aut altera potentia libera sit, vt possit si velit alteri cedere, aut non cedere, alioqui neque bonus neque malus esset quispiam, siue hæc vinceret, siue illa, si neutra libenter cederet. Nam ob ea quæ insunt nobis natura, neque laudamur, neque vituperamur: nunc autem & laude, & vituperio, & pœna, & præmio inueniuntur omnium hominum consensione, qui digni sint: igitur est altera aut vtraque voluntas libera. Vtraque quidem esse non potest, quià eueniret sæpe, vt neutra vellet alteri cedere, aut vtraque alteri. Vtrumuis horum fieret, non esset penes hominem libertas, neque posset sequi hoc, neque illud, essentque multæ actiones earum, circa quas vitium & virturem esse omnes homines fatentur, in quibus neque laudari, neque vituperari homo meritò posset: at verò non ita est, sed talia omnia liberè gerit, & de omnibus eiusmodi actionibus laude & vituperio dignus esse iudicatur, dum sanus est, & mente constat: igitur & naturaliter & per sese (siquidem in bene naturaliter disposito) altera dictarum voluntatum libera est. Necesse est autem eandem esse liberam & dominam, alteram verò seruam, siquidem hoc ipsum, non posse aliter facere ac facias, dominationi repugnat. Igitur necesse est dictarum voluntatum præstantiorem esse liberam, & natura dominam, deterio-

Voluntas duplex.

Liberum arbitriū.

rem verò esse natura seruam: atque si homo velit, trahi posse. Hac causa, & quia homo hac libertate abitrióque differt ab aliis animantibus, Plato in dialogo de hominis natura, parti illi præstantissimæ & penitus incorporeæ, quæque dominatur corpori, & illo vtitur, potestque il bene aut malè exequi pro suo arbitratu (quam nos mentem vocamus) nomen hominis tribuit: corpus verò, & corporea omnia, non hominem, sed hominis quædam esse dicit. Nos verò mentem esse dicimus præstantissimam hominis partem, per quam à brutis separatur, fitque liber, & suarum actionum dominus, virtutis & vitij capax, & diuinarum rerum contemplator. Hanc humanæ naturæ dignitatem indicauit Deus ipse Cain(cap.4. Geneseos)his verbis: *Nonne si bene egeris, recipies, sint autem malè, statim in foribus peccatum tuum aderit; sed sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius.*

Appetitus peccati.

Appetitum peccati vocat eam hominis partem secundùm quam conqueritur Iob, esse se positum contrarium Deo, & sibiipsi grauem; & quam Paulus dicit sentire se in membris suis, legem repugnantem legi Christi: nimirum lex Christi vocat nos in amorem contemptus, & vilitatis, & inopiæ, & laborum: appetitus peccati in superbiam, fastus, abundantiam, & voluptates. Hunc appetitum peccati, edicit Dominus Cain sub sua esse potestate, esseque eum illius dominum. Secundùm alium igitur appetitum præstantiorem, rationalem scilicet, quæ ipsa mens est incorporea, separabilis, & æterna. Constat ex dictis, penes bruta nullam libertatem

Bruta libertate carent.

esse posse, sed moueri semper pro ratione obiecti quod sese offert. quòd si quando videntur quod præsens est despicere, & quasi præstantius aliquid cogitantia ad aliud conuerti id quidem ex deliberatione & arbitrio non nascitur (etsi nonnunquam ita videtur intuenti) sed euenit, quia obiecit sese terriculum aliquod in memoria, vt fortasse verberum, aut iucundius irritamentum in imaginatione; vt prædæ: neque enim hæc priuauit Deus internis sensibus, per quos & memoria præteritorum, & spe futurorum commouentur; sed sapientia, quæ diuinarum & humanarum rerum est scientia, cum virtute necessariò coniuncta: quare & cum libertate. Cùm igitur Medici animales motus appellant actiones voluntarias, non quasi liberas intelligendum est, sed quasi ex appetitu cum sensu profectas. Dico cum sensu, quia in rebus inanimis appetitum quendam ponunt Physici, quem vocant naturalem, quem naturalem impetum videntur mihi meliùs appellaturi. Itaque

Hominis differētia propria.

differerentia propria hominis, est sapientiæ esse capacem: atqui quoniam sapientia cum vera virtute coniuncta necessariò

est.

est, & hæc cum Dei timore, omnium optimè definiuit hominem Ecclesiastes in verbis vltimis suæ concionis, dicens: *Deum time & mandata eius serua. hoc est enim omnis homo*: quod nihil aliud est dictu, quàm homo; homo enim est animal capax sapiētiæ veræ, quæ in timore Dei & legis eius meditatione cōsistit, quantò autem propiùs accedat ad hominis essentiam differentia hæc quàm rationale, inde intelliges, quod vt alibi indicauimus bruta omnia, rationabilia etiam quodammodo & circa quædam sunt, & intelligentiam quandam habent; sapientiæ verò nullatenus sunt capacia: itaque hominem esse animal sapientiæ capax multò cum minori ambiguitate dicitur, quam animal rationale. Quare propriam hominis naturam definitio hæc continet. Vita verò eius qua homo est (qui est secundus eius actus, & qui ex propria natura fluit) est militia super terram. Nam secũdùm sapientiam operari, seu sapienter agere, est irrationalibus affectibus repugnare, atque appetitum peccati, ob quem conqueritur Iob factũ se esse sibiipsi grauem, coërcere, vt rebellem seruum: qui enim contra facit, ac libertate suas abutens illi obedit, fit similis iumentis insipientibus, ac comparatur illis, quia viuit vt illa. Neque tamen ob hæc cogunt argumenta Platonis fateri, hominem nihil esse aliud quàm animam, corpus verò non hominem, sed hominis aliquid: ille enim in Alcibiade primo, siue de natura hominis, ita argumentatur: *Necesse est aliud sit id quod vtitur, & aliud quo vtitur, & aliud quod imperat, & cui imperatur, vt aliud est cerdo qui insorio vtitur, & aliud incisorium quo vtitur; aliud quoque dominus, alind seruus. vt verò cerdo, & incisorio dicitur incidere & manibus: vt manus autem, ita & pes, & oculus, atque corpus totum, est res qua homo vtitur: homo igitur, & est aliud à corpore, siquidem corpore vtitur, & est res illa qua corpore vtitur: at verò anima vtitur corpore, homo igitur ipsa anima est. Nam* (inquit) *homo est anima, aut corpus, aut ambo simul. corpus non est, quia corpore vtitur, homo verò est qui vtitur: sed neque ambo, quia si duarum alterum non vtitur, neque ambo vtuntur: superest vt homo anima sit.* Eodem modo concluditur hoc argumentum, siue dicas vtitur, siue imperat, siue dominatur: nam ipsum vti impetio agitur, imperat enim cerdo manui, & incisorio, hæc verò obsequuntur tracta. Itaque Plato ob hæc censet, hominem animam solam esse re vera, & in dialogo dicto, & 12. de Legibus, dicens re vera vnumquemque nostrum animam immortalem esse, corpus verò aliquid illius, vt vestem, aut loricam, cui consonum etiam est posse commutare corpora, fierique vt quæ anima hu-

Bruta quomodo rationabilia.

Homo an sola anima.

Palyngenesia. mano vsa est corpore, in palyngenesia (quam ille vt Pythagoricus profitetur) induat equinum, leoninum, suillum, aut pisceum, quodcunque accommodatum sit moribus, quibus sese in superiori vita imbuit: non aliter ac si cerdo, ac sutoria arte per negligentiam vacans, in fabrili se exerceret, deponeret postremo acum & incisorium, acciperetque serram & malleum. nimirum constat quibuscumque moribus assuescat, fieri animi ad eos propensionem, vsque adeò, vt quantò diutiùs assueuerit, tantò difficiliùs possit se quispiam ad alios transferre, & illa libertas qua hominem natum esse diximus, videtur perire. Qua causa Stoici homines, atque adeò & omnes Philosophi (etsi non omnes æquè) affirmauerunt, stultos esse seruos, & sapientes liberos. atque Dominus noster dicit, hos seruire mammonæ. Idémque octauo Ioannis, *Qui facit peccatum, seruus est peccati.* sunt innumera alia oracula in sacris, quæ hoc ipsum innuunt. cùm ergo videatur anima consuetudine mutare naturales appetitus & propensiones atque vnicuique videatur animantium tributa corpora secundùm suos mores (rapacibus enim vngues acutos, sitmos & curuos; voracibus, dentes & capacem ventrem, & intestina minimè flexuosa; ferocibus cornua dura; fugacibus longiora crura) consentaneum censet Plato, & mutatis animabus, quas solas homines esse censet, commutari corpora, atque hanc censet esse brutorum generationem in Timæo: & decimo de Republica, siue de Iusto, censet hanc esse impiorum pœnam, quò quidem videtur spectare illa comminatio Psalmi trigesimi primi, *Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus.* & illa imprecatio. *In chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximent ad te.* Verum hæc omnia Platonis dogmata plausibilia magis sunt quàm vera, & Poeticè magis quàm Physicè colliguntur. nam habitus longè alia res est quàm natura: facitque habitus propensiones contrarias, natura manente. Neque quidpiam tam dissentaneum, quàm hominum brutorúmque easdem esse animas, aut animarum ipsarum, in alias animas fieri mutationes. non est ergo ita, sed quantumuis habitus difficultatem ingerat efficiendi contrarium, vt auaritia erogandi, luxuria continenter agendi, tamen quia natura non mutatur, quia natura liber, & suarum actionum dominus effectus est homo, liber necessariò manet, potestque sese in alios transferre mores, si velit; tametsi difficilius multò eo, quam nisi deterioribus assueuisset. Atque peccati vocatur seruus, non quòd non possit illi imperare, sed quia obedit voluptate deuictus, quia (vt dicitur in secunda epistola Petri) *à quo quis deuictus est, eius est seruus.*

Stulti serui.

Habitus & naturæ differentia.

Serui peccati.

appel

appellationes verò belluarũ accipit, non ob naturæ vllam mutationem, sed quia ob belluinos mores comparatus est iumentis,& similis factus est illis. Psalm. 48. Neque sanè homo ipsa anima est, siquidem est animal, quapropter & corpus tale, animarum scilicet. neque quidquam habet absurditatis idem imperare sibiipsi, & vti seipso, & eundem à se ipso domari,vinci, & coerceri,eundemque sibiipsi repugnare. nam & lapides quoque & metalla, & inanima omnia corpora, per sese mouentur, quo illa sua fert natura, grauia deorsum, leuia sursum, vt alibi monstrauimus: neque sunt hæc absurda, quia etsi insunt hæc eidem, non secundùm idem, sed secundùm animum alia, alia secundum corpus, ex corpore verò & animo conflatum animal homo est, qui se pro suo arbitratu gerit. nam tametsi anima imperat corpori,& ratio appetitui, propriùs autem dicitur homo imperare, quia actiones suppositorum sunt; vt tametsi oculos videre dicitur, propriùs autem ac priùs, homo videt. Itaque & mens imperat corpori, & homo: mens tamen homo non est,sed pars hominis, per quam ille imperat. Vt homo videt & oculos videt, non tamen oculus homo est, sed pars hominis,per quam videt:ita etiam corpus repugnat rationi, sed & homo esse repugnat rationi secundùm corporalem appetitum, quapropter multò meliùs, ac exactiùs quàm Plato dixit Iob, factum se esse sibiipsi grauem Nimirum homo secundùm duplicem, qua est, naturam, pugnat secum & resistit sibiipsi. Pulcherrima est illa comparatio, quam Aristoteles innuit capite vltimo primi Ethicorum. Nimirum duo animæ appetitus, sunt vt duo corporis latera, atque vt cùm quis remissè vnum mouet in alterum fertur, ita qui remissè vtitur ratione, incontinenter fertur in appetitiones, & qui remissè appetit, fit continens: est verò ratio vt latus dextrum firmiùs, fortiúsque, & quod si velit contendere, potest alterum trahere. Adhuc etiam videri possit alicui appetitus peccati, neque sub mente, neque sub homine esse, neque hominem posse illi dominari, cùm est malus; sed necessitate quadam, vbi qui malus fit, in deteriora ferri Eam (dicunt) vt febris phreuitis, & hydrops morbi sunt corporis, ita luxuria, iracundia & auaritia, morbi sunt animi, vt ergo non potest qui ægrotat corpore morbosos appetitus cohibere, vt sitim febricitans aut hydropicus, & furorem phreneticus: ita neque qui ægrotat animo, possit cohibere appetitus irrationales, qui peccatorum appetitus sunt, alioqui(dicunt)non ægrotet. neque igitur (dicunt) pœna quispiam dignus sit ob peccata, sed perinde sit furem verberare quòd furetur; ac si febricitantem verberes quòd

Dextri perfectio.

Morbi animi & corporis.

P 3 febricitet,

febricitet, vtrumque enim inuito inest, & per morbū, illud animi, hoc corporis. Hæc videri possint leuiter consideranti probabilia? sunt tamen sophistica & inepta. recipio enim, luxuriā, auaritiam, & iracundiam, morbos esse animi, non minùs quàm febrē, hydropisim, phrenitidem corporis, atque adeò vt ex his sitim & amentiam, ita ex illis libidinem, iram & aliarum rerum cupiditatem nasci, atque adeò non magis posse luxuriosum non prurire libidine, & iracundum ira intumescere, & auarum appetere aliena, quàm febricitantem, & hydropicum non sitire, & phreneticum non insanire. Quid tunc posteà? an proinde non est dominus suarum actioum vterque? absit. Nam & febricitans & sitiens potest non potare, auarus & concupiscens res alienas, potest non furari. quapropter meritò fur verberatur, non quia auarus, sed quia furatur, vt febricitans reprehenditur, non quia sitit, sed quia intempestiuè potat. Peccatum verò non est in concupiscentia, sed in facinore, aut certa voluntate committendi. non enim laude dignus minùs est, qui cùm sit natura libidinosus, non agit quidpiam petulanter. quàm qui talis non est: imò magis etiam fortasse aliquando, quia *virtus in infirmitate perficitur*, vt inquit D. Paulus, 2. ad Corinth. & virtus versatur circa difficilia, vt inquit Aristot. 2. Ethic. Est igitur in nostra potestate, non ille irrationalis appetitus, qui naturaliter exurgit ex nostræ naturæ corruptione, quam sæpe ipsa elementorum & humorum temperies auget, sed qui verè est appetitus peccati, hoc est, vera & certa deliberatáque voluntas aliquid contra Dei Opt. Max. legem committendi. quapropter vbi in decalogo dicitur, *Non concupisces res alienas*, non ita est accipiendum, quasi qui concupiscentiam habet rerum alienarum in peccato sit, etiam si nolit, quamquam possit, furari, sed is solus qui vult furari si possit: hæc enim voluntas est appetitus peccati. ille prior appetitus sine culpa esse potest, quia ex morbo nascitur, vt sitis ex febre. Vt igitur febricitanti nullus Medicus imperet, noli sitire, sed noli potare etsi sitias: peccat verò in Medicum non qui sitit, sed qui potat, aut vult potare, quidquid Medicus iubeat; ita in Deum, non qui vtcumque concupiscat aliena (nam qui possit non concupiscere aurum inops, aut auarus;) sed qui velit furari si possit, quidquid Deus imperet. vnde constat, nos natura dominos esse appetitus peccati, etiam cùm mali sumus, etiam si vitio & culpa simus serui peccati. constat quoque totam bene viuendi normam eò redigi, vt Deum timeamus: quandoquidem tota boni iustique regula, in Dei, vtpote rerum omnium Domini, voluntate consistit, peccatum verò in accusatione, sed (vt hæc apertiùs eloquar) po-

Cōcupiscentia nō est peccatum.

test quispiam esse libidinosus, aut iracundus naturâ, aut habitu, atque vtcumque sit talis, propensus erit ad Venerem, aut iram. Interest verò multùm, nam quorum natura tantùm est talis, neque pœna, neque reprehensione dignus est, quia neque vituperari neque laudari quispiam debet, ob id quod naturâ illi inest quin potiùs si rectè agit, talis cum sit maiori est dignus præmio: qui verò talis est secundum habitum, reprehensione & vituperio dignus est, quia in sua potestate fuit eius habitus principiū. sed si ne tunc quidem exerceat Venerea, aut irascatur, non est dignus pœna, quia peccatum in actione est, in habitu vitium solùm. potest verò iniustus non iniustè agere, etiam si non statim ac vult potest habitum commutare, sed longa aut magna exercitatione opus est. Culpa itaque iniusti, quod talis sit, solum est in principio, quòd iniustè agat in ipsa voluntate, quæ actiones nostras semper comitatur. Quod disertè docuit Aristoteles cap. 5. tertij Ethic. dicens: *Verum non similiter nostra sponte actus ac habitus fiunt: actuum enim à principio ad finem domini sumus ipsa singula cognoscentes, habituum verò principium.* Igitur punitur fur non quia fur est (quanquam hoc quoque si habitu constat est vituperabile) sed quia furatur: vt neque reprehenditur febricitans quia febricitat, neque quia fit (tametsi vituperatur, etiamsi ob prauum victum in eum affectum incidit) reprehenditur verò, quod potet cùm non expedit, atque adeò iure posset puniri, si sit seruus. Itaque peccata ex animi nasci morbis, nisi obstat quominùs sponte committantur, fitque penes nos liberum arbitrium, & mens appetitus sit natura domina.

CAPVT XLV.

CAp. 10. ita Iob Deum alloquitur: *Memento quaso, quòd sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me. Nonne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti?*

Quæ verba non sunt oscitanter prætereunda Physico, neque quasi non explicent naturalem hominis ortum exactissimè; prima enim verba continent primam hominis formationem ex primis elementis, secunda generationem singulorum hominum ex semine. Quæ vt apertiora euadant, præfari oportet, quàmplurimas fuisse Philosophorum sententias de rerum corporearum elementis, antequam in illam vnam peruentum omnibus est, de calido & frigido, humido & sicco, seu terra, De elementis.

aqua, aere & igne, plurimi enim censuerũt, elementa corporum esse corpuscula indiuisibilia, nonnulli substãtias homogeneas, atque horum vtrique nihil errabant in notione elementi. alij enim principij & elementi rationem non distinguentes, dicebant elementa rerum omnium esse litem, & amicitiam, alij raritatem & densitatem, alij crassitiem & tenuitatem, alij alia. Cęterum, si quæ rerum naturalium elementa ponenda sunt, nulla æquè probabilis atque illa ab omnibus rectè Philosophantibus (nam & ab Stoicis & Academicis, & Peripateticis) recepta opinio, quæ ab Hippocrate fluxit, esse rerum omnium corporearum elementa, terram, aquam, aerem, & ignem, quia horum præcipuè corporum esse videmus qualitates, quarum mutua pugna fiunt ortus & interitus, quædam enim fiunt ex quibusdam crescente calore, quo aliquando extincto, hæc eadem abeunt in alia: ita etiam, siccata quædam intereunt, & alia humęctata nimis: nihil autem interit, quin aliquid aliud ex illo fiat. itaque fiunt omnia dictarum qualitatum actione, quare & mistione illorum corporum, quorum illæ qualitates sunt primò, videntur generari, atque adeò (si quæ) illa esse corporum aliorum elementa. Cæterum neque hoc videtur mihi (quando non iam cum tyronibus agitur) leuiter prætereundum, sed examinandum, an verè Philosophi corporum naturalium elementa prima ponant. at sit hæc hypothesis, vt multæ aliæ in scientiis. si enim, vt Aristoteles secundo de ortu & interitu multis contendit, rerum omnium generatio agitur circulo, non generantur omnia ex quibusdam, sed ex quocunque quodcumque. Quare nulla re vera sint aliorum elementa. Porrò monstratum alibi est nulla esse simplicia elementa in rebus: atque adeo digito monstrari potest. quæ enim terra? an hæc, quæ nitro, sulphure, argento viuo, & metallicis omnibus concretionibus est intersita, & alicubi est gypsus, alibi calx, creta alibi? Quæ aqua? an marina, quæ hîc intolerabiliter salsa, alibi etiam est amara? Quis aer? an hic turbidus, qui vapor aut nebula, aut nubes, aut ignea exhalatio, aut horum quædam confusio esse videtur? Quis ignis? an carbo, qui terræ multis generibus est crassior? an flamma, quæ nihil est nisi fumus ardens? quod si nullibi vnquam elementa simplicia sunt, nec esse quidem possunt, vel hoc argumento (tametsi aliis etiam non ineuidentibus est à me monstratum alibi) quod in æternis idem est quod est & quod potest, quod si nulla sunt elementa simplicia quorum mistione generentur reliqua, ne mistio quædam est vlla. Quorũ enim est mistio, nisi miscibiliũ. quod si mistio non est re vera, sed conficta, neque resolutio fit in simplicia.

Elementorũ impuritas.

Resolutio.

nihil

nihil igitur fit ex elementis, neque finitur in elementa, quare neque elementa sunt omninò in rebus; nisi enim orationes in dictiones & dictiones in syllabas, & syllabæ in literas resoluerentur, à quibus coagmentatis extiterunt, haudquaquam diceremus literas esse verborum elementa. non igitur sunt alia aliorum elementa, sed fiunt alia ex aliis mutuo, & circulo quodam, vt ex pruno prunum, ex hoc nucleus, ex hoc prunus: & ex semine ouum, ex ouo pullus, ex pullo semen. his argumentis fieri videtur, nulla esse rerum elementa. Nihilominus est quod respondeamus, veram simul de elementis sententiam statuentes. tametsi enim verè dicatur rerum generatio esse circularis, non tolluntur elementa. Non enim fiunt omnia ex omnibus eodem modo: sed quædam ex quibusdam compositione; alia ex aliis resolutione. quis enim non videt lignum ex miscella terræ & aquæ, quam radicibus hausit, esse nutritum, atque ita ex illis effectum, resolui verò ignis vi in aquam, quæ inuisibiliter abit in vaporem, & cinerem terreum qui superest? fit haud dubiè ex ligno cinis resoluendo, quia deponendo quædam; ex terra lignum componendo, quia assumendo aquam. Sed quàm sint res omnes multarum compositione factæ, ipsa resolutio indicat. quotæ enim quæque res sunt, ex quibus non separet ratio distillandi terreas fæces, & partem aqueam, & oleosum quiddam, abeunte interim fumo? haud dubiè igitur sunt rerum ex rebus compositiones, & rerum in res resolutiones. Quapropter cùm ex aliis procedatur resoluendo, necesse est esse rerum elementa prima. quia cùm posteriorum natura nascatur ex prioribus, si nulla statuerentur prima, sed abiretur resoluendo in infinitum, vt in diuisione continui, non esset vnde inciperet compositio, neque vnde flueret rerum natura, quare neque esset illarum vlla natura. Necesse est igitur ponere aliqua corpora, quorum natura per se insit illis, neque ab aliis emendicata corporibus, illa verò sunt elementa prima: quæ quidem, pura & inalterata, nec esse quidem, neque si essent, videri possent: quandoquidem sensibiles omnes qualitates præter primas, à temperamentis fluūt, temperamenta verò mistione constant. Superest igitur vt sint in hac vniuersitate alterata elementa: ea verò sunt, si grandes hæ mundi partes, terra, mare, & circunstans aer, & qui per alia omnia penetrat ignis, Hæc enim minimam omnium quæ in mundo sunt mistionem habent, & omnium maximè accedunt ad quatuor illas naturas corporeas & simplices, quas actu quidē nullibi, potentia verò in omnibus esse dicimus, neque proinde falsum est, aut tantùm hypothesis, esse hæc elemēta. Sunt

Distillādi ratio.

Elementa prima.

enim reuera, vt dicimus, potẽtia scilicet, velut re vera est in theriaca opium, & casia. Neque minus hæc in theriaca essent, etiãsi totum mundi opium esset in eam insumptũ, neque alicubi maneret actu: vt nunc in mundum insumpta sunt tota, aqua, terra, aër, ignis, vt nihil illorũ iam supersit, sed aquea, terrea, aërea, & ignea corpora. Sunt itaque quatuor elementa, quorum naturæ in his aspectabilibus mundi partibus, terra, inquam, aqua, aëre, & igne præcipuè se exerunt: atque hæc quidem alterata elementa, sunt re vera actúque in mundo, & conspiciuntur: illa, inalterata & simplicia, sunt re vera, non tamẽ actu: atque vt sunt, ita mistione generant. Nimirũ alterata hæc, præexistentia actu commiscentur, & generant: inalterata illa, nunquam præexistunt actu, sed potentia semper sunt, & in ipsa mistione & in mistis. Horum quatuor elementorum, duo præcipuè (aqua inquam & terra) præstant corporibus crassis, & solidis, vt lapidibus metallis, & arborum atque animalium partibus corporaturam: duo reliqua admiscentur propter temperiem, & facultates, & primò quidem omnia necesse est constiterint horũ concretione, posterius verò quædam, vt quæ præstantiora cùm sint reliquis, præstantiorem etiam habent ortum, fiunt virtute seminali, & mutatione, elementorũ mistione latitante, & in ipso semine, & in eo quod oritur. Nam ipsa maturatio nihil aliud facit, quàm perfectiorem, ex imperfectiori, elementorum mistionem. itaque imperfectiora corpora, & quæ neque viuunt, neque vegetantur, eodem penitus modo necesse est à principio mundi constiterint quo nunc, concretione quadam elementorum, quadam proportione coëuntium, quod in lapidibus apertè conspicimus: qui aqua & terra desuper commistis, & durescentibus, augentur. Iis verò quæ seminali virtute generantur, necesse est duplicem tribuere ortum, alium quo constiterint ab initio; alium, quo nunc oriantur: oriuntur nunc ex semine, ex quo quidem à principio fieri non potuerunt, cùm semina posteriora sint natura, & tempore rebus ipsis: siquidem fructus ipsarum rerum sunt, vt anteà super c. 1. Geneseos indicatum est. Igitur cùm à principio facta sunt simul omnia, in illa communi omnium genesi facta sunt ex communibus principiis, hoc est, ex elementis: posterius verò singula ex propriis principiis. & suo quodque modo. Igitur homo à principio factus est secundùm corporeã molem ex terra & aqua commistis vt scilicet fit lutũ, atque adeò ex limo terræ, hoc est, ex terræ, & aquæ mistura atque inde fluimus omnes, illamque naturã nobiscum deferimus. hanc primam rerum omnium genesim obumbrauerunt Poetæ connubio Pelei & Tethidis, id est, Iuti (πηλὸς enim lutum est) &

Elementorum diuersitas.

Homo ex quo primum.

& aquæ, quibus nuptiis dicebant Deos omnes interfuisse, præter discordiam. Quia scilicet, virtutibus cœlestibus & diuinis coniungentibus, & in concordiam trahentibus elementa, orta sunt omnia. nunc verò nostrum quilibet à parentum genitalibus emulgetur in semine sicut lac, & in vtero coagulatur, sicut caseus. Est verò appositissima & maximè naturalis comparatio. nam conuenit semini cum lacte materia & conditionibus, & generationis modo, & officinis quibus fiunt, & vsu. Vtrunque enim fit ex sanguine, maturatione quadam, alterum in testibus, alterum in vberibus, partibus substantiæ modo valdè similibus, suntque ambo succi albi & crassi. vtitur verò natura, altero ad generationem, altero ad recenter genitorum nutritionem. vt alimento scilicet parum euariante ab ipso generationis principio. Ipsum igitur semen verissimè dicitur esse, vt quoddam lac: ipsa verò prima embrionis generatio, coagulatio est, vt casei ex lacte. nam Arist. cap. 21. de generatione animalium ita inquit, *Velut in lactis coagulatione corpus quidem ipsum lac est, succus autem coagulatum quod principium habet coagulandi ita quod à viro in muliere secernitur.* Constat ex dictis quanta proprietate sanctus Iob vtrumque hominum ortum recensuerit, & eum qui primò fuit omnium, & eum qui deinceps est singulorum.

Lac quo & quomodo generetur.

CAPVT XLVI.

CAp. 14. Iob ita inquit: *Lignum habet spem, si præcisum fuerit, rursus virescit & rami eius pullulant, si senuerit in terra radix eius, & in puluere emortuus fuerit truncus illius, ad odorem aquæ germinabit, & faciet comam, quasi cùm primùm plantatum est: homo verò, cùm mortuus fuerit, & nudatus atque consumptus, vbi quæso est?*

Hîc deplorans Iob humanæ vitæ conditionẽ, quæ tam facilè pereat, atque cùm semel perierit, adeo fit irrecuperabilis, confert hominem cum ligno, dicens, miserabiliorem esse hominis conditionem; quia lignum etiamsi præcisum sit potest rursum reuirescere, atque adeò germinare, & infixũ in terra in arborem integram abire, atque adeò in arborem etiam diuersi generis inseri, insitionéque procedere copiosos ramos, & multum fructum, quin etiam si senuerit in terra radix, & truncus eius emarcuerit, mortuusque sit, si summa eius pars, & rami mucro infigatur in terram ad odorem aquæ (hoc metaphoricè dicitur,

Arborum ortus.

hoc

hoc est, si absit aqua, vt ex aqua cum terra mista, alimentum capiat, germinabit, & mucro ille radices proferet in terram, & sursum faciet comam, itaque & nouam integramque arborem. His modis agricolæ & vineas renouant, nimirum insitione, plantatione, & germinatione, vt quiuis rei rusticæ vel exiguum peritus scit, & Theophrastus docet primo de historia plantarum. Homo verò nihil tale habet, sed quæcumque pars illi abscissa sit, emoritur statim, nullam neque plantationem neque insitionem recipiens, neque omninò vllam habet rationem reuiuiscendi. Iam verò si homo mortuus sit, nulla eius pars viua manere potest, ex qua re vitescat vt arbor. In primis hoc explicemus vt habeat, mox naturalem causam apponamus: Homini quidem emori potest pars vna aliqua ante alias, vt digitus, auticula, pudendum, aut etiam pes, manus, crus, aut brachium, vt per gangrænatu emoriuntur nonnunquam, aut Esthiomenum; tamen mortuo homine, hoc est corde, quod vitæ radix est, nulla nè minima quidem, neque extima pars manere potest viua, vt arbori, cui excisa, & exusta penitus radice, manere possunt virentes ramuli, atque mucrones. quibus in terram infixis, arbor renascatur. Verùm neque arboris semel siccata & emortua pars, potest ampliùs vlla ratione reuiuiscere, magis quàm mortuus homo, hæc enim in parte eadem ratio est, marcor enim & confirmata siccitas, in omnibus vegetabilibus est irremediabilis: neque solùm non potest semel emortuum lignum secundùm eandem partem qua emortuum est, reuirescere, sed neque qua parte consenuit, potest (vt ita dicatur) reiuuenescere. habent enim etiam suas ætates, vt animantia quas (mortalia cùm sint) necessariò percurrunt, neque datur à posterioribus ad priores retrocedere. Euenit verò aliis partibus senio confectis alias recentiores esse, & aliis emortuis, alias adhuc viuere & germinare, & euulsa arbor potest rursum terra condi & renutriri; nisi verò condatur, sed maneat euulsa, sine spe vlla moriatur, vt & homo si omni alimento destituatur, quia arbor ex terra capit alimentum per radices. Nam & ipse Iob cap. 7. dixerat. *Quasi euulsæ arbori abstulit spem meam.* Quæ verba videri alicui possint præscriptæ orationi repugnantia, non sunt tamen quia hìc in præciso ligno & radice senescente in terra, spem esse dicit, si ad odorem aquæ rursus plantetur: illic spem negat esse in euulsa arbore, si auulsa persistat, neque rursum terra condatur. nihil euenit tale homini: sed partes omnes consenescunt & cōmoriuntur cum præcipuis, neque est ratio semel è vita euulsum transplantandi. Quod, etsi miseriæ esse videtur, non est tamen imperfectionis, quia

Cor vitæ radix.

Marcor irremediabilis.

vnitas

vnitas & indiuisibilitas in rebus omnibus comes est perfectionis, multitudo & diuisibilitas imperfectionis. Proinde cùm multi sint viuentium gradus, qui perfectione & imperfectione distiguuntur, quò quidque est perfectius, eò partes eius maiorem habent vnitatem, minúsque viuere possunt nisi in toto: quare separatæ moriuntur. nimirum gubernantur, non singulæ seorsum ac per se, sed omnes ab vno principio: quò quidque imperfectius, eò minus vnum, sed vt vnita conglutinataque multitudo, ac proinde partes eò magis separari possunt, ac separatæ viuere, & germinare: quod per gradus viuentium fit manifestum. Plantarum enim partes dissectæ viuunt, & quæcunque seorsum in terram infigantur, siue in hanc siue in illam partem viuunt, & germinant, atque hoc inter ipsas plantas, vilioribus inest plusquam præstantioribus: adeò vt quarundam rami, in longum defossi, secundùm multas partes germinantes, multas producunt plantas. nulli hoc contingere potest, eorum quæ alimentum, non radicibus, sed ore capiant, tamen eorum vilissima dissecta in multas partes viuunt (vt in reptilibus videre est) quantum possunt durare sine alimento, quasi partes non accipiant vitam à partibus, sed singulæ viuant per se, aliæ aliis agglutinatæ, qua causa & insecta vocantur. Alia sunt his præstantiora, quæ non tantam pariuntur partium sectionem superstite vita, tamen præciso capite, & extracto corde volutantur, & subsultant aliquandiu, vt gallinæ: grandiora verò animalia (atque minimè omnium homo) cùm à principibus membris accipiant vitam & motum; omnemque gubernationem, illis præcisis, ne momento quidem temporis viuunt, sed secundum se tota moriuntur, vt ad vnitatem, & perfectionem naturæ magis accedentia.

Vnitatis & indiuisibilitatis perfectio.

CAPVT XLVII.

CAp. 26. libri Iob: *Qui extendit Aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum. Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum. Qui tenet vultum solij sui, & extendit super illud nebulam suam. Terminum circundedit aquis, vsque dum finiantur lux & tenebræ. Columnæ cœli contremiscunt, & pauent ad nutum eius. In fortitudine illius repente maria congregata sunt, & prudentia eius percussit superbum. Spiritus eius ornauit cœlos, & obstreticante manu eius, eductus est coluber tortuosus.*

Propo

Proposuerat in initio capitis Iob, Dei summam potentiam & sapientiam, exprobrans amico suo Baldad, quòd videretur illi patrocinari, quasi imbecilli & imprudenti, his verbis: *Cuius adiutor es? nunquid imbecillis? & sustentas brachiũ eius qui non est fortis? Cui dedisti consilium? forsitan illi qui non habet sapientiam.* Quasi dicat, Deus tuo patrocinio aut consilio non eget, fortissimus enim est, & sapientissimus. Hanc igitur nunc potentiam & sapientiam Dei celebrat, producens mirabilia eius opera in cœlo & in terra. Quæ, tametsi naturaliter effecta sint, nihilominùs diuinæ virtutis & sapientiæ maxima sunt argumenta, quæ ita mundi partes omnes aptauit, easque illis naturas tribuit, vt mirabiliter constiterint. Miratur primùm quòd extenderit Aquilonem super vacuum, hoc est, eam cœli partem quæ spectat ad polum, ac nobis imminet super aerem. Nam nomina ventorum illis etiam mundi plagis tribuuntur, & cœli partibus à quibus flant, velut apud Ezechielem cap. 20. dicitur, *comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem*, hoc est, à Meridionali parte vsque ad Septentionalem. non enim probo (tametsi id doctissimis videtur interpretibus) Aquilonem vocari hemisphærium quod nobis imminet, Austrum alterum quod substare videtur, ac nos latet, eò quòd polus hic noster sit Aquilonaris, alterque illis oppositus Austrinus. Nam etsi per ignorationem alterius hemisphærij, & putantes nihil illius esse habitabile, ita loquebantur antiqui, & Philosophi & Poëtæ, tamen re vera non ita est, sed à polo versus meridiem flat Aquilo, meridie versus polum Auster. Quare in altero etiam hemisphærio perinde fieri censendum est, esse, scilicet ventum nostro Aquiloni respondentem qui à suo polo feratur ad meridiem, suumque Austrum, qui à meridie ad polum, quapropter Aquilonis nomine non totum hemisphærium in sacris, sed Septentrionalis cœli pars significabitur. Quod vel ex Ezechiele constat: cùm enim comminaretur terræ Israel, quæ haud dubiè vtrumque hemisphæriũ non attingebat, dixit, *Comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem*, non certè intelligens à polo ad polum, sed à Meridionali eius parte ad Septentrionalem vsque, igitur si hoc loco Aquilo cœli partem vllam significat, non aliã certè quàm Septentrionalem, ac per synecdochen totum cœlum. Significat etiam nomen Aquilo cœli partẽ cap. 1. Ecclesiastici, vbi de Sole dicitur, *gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem.* miratur itaque cœlum extentum esse super aerem. Vocari enim vulgò, quod solo aere plenum est vacuum, eò quòd solidiori corpore plenum non sit, Aristot. etiam annotauit c. 6. de Physica doctrina.

Aquilo. Auster. Vacuum vulgo quid.

Miratur quoque appensam esse terram super nihilum, hoc est, ita locatam, vt cùm nulli alteri corpori innitatur, sed in medio sit aëris quasi pendens, neque in hanc neque in illam partem inclinet. Itaque miratur, quòd duæ hæ mundi partes, quæ solidissimæ sunt, terra inquam & cœlum (cœlũ enim solidissimum esse, quasi ex aëre constet. posterius dicetur) firmæ in suis locis maneant non cohærentes, sed dissitæ interstite aëre tenuissimo. Hæ autem admirationes naturaliter subrepunt omnibus qui Philosophiæ student, atque adeò hæ & huiusmodi aliæ dubitationes initiũ dedêre Philosophiæ, quin potiùs earũ dilutio ipsa naturalis Philosophia est. Arist. cap. 13. secundi de Cœlo inquit irrationalis esse & amentis non mirati cur tota terræ moles in medio aëris quiescat, cùm vel exigua eius particula, si eleuata dimittatur, ruat, neq; verò dubitatio adeò est leuis, quin fuerint de ea re multæ variæq; sententiæ veterũ, vt Xenophanis, & Empedoclis, Thaletis, Anaximenis, Anaxagoræ & Democriti, quas illic ipse narrat & refutat. De cœlo quoque cur non ruat, cùm nullo sustentetur corpore solido, sed extentũ sit super vacuum, multæ veterum narrantur opiniones c. 1. secũdi de Cœlo, quas omnes ego, vtpote illis locis satis vocatas in examẽ, & ab Aristotele ipso, & à me in cõmentariis nunc præteribo, breui dicens, causam dictarum dubitationum esse, quod terra non est aliter nata moueri quam ad mediũ, neq; cœlum quam circulo, quapropter neque terra, vndecunque in illud ferretur, posset mũdi centrũ præterire. neque in illo semel firmata, potest inde exire (ita firmauit Deus orbẽ terræ, *qui non commouebitur*, vt dicitur in Psalmo) neque cœlũ vllam aliam in partem nititur, sed suo tantũ loco volutatur. Vulgus verò imaginatur, illud, vt soliditate est plusquàm admantinum, ita esse & natura quasi argenteum, aut lapideum. Re vera autem illud est omnis & leuitatis & ponderis expers, circulo solùm natũ ferri. cuius circuitionis finalis causa est in mũdi totius indigentia, effectrix verò, in ipsius natura. Mirabilis verò Dei sapientia & virtus, eas singulis mundi partibus naturas tribuens, quibus maximè totius vsibus seruire possint. Addit, *Qui ligat aquas in nubibus suis, vt nõ erumpant pariter deorsum.* Admiratione etiam videtur dignum, aquã, cùm pluit, in guttulas dispersã, adeò æqualiter decidere, & latè patentem terræ faciẽ irrigare, ac non potiùs totã confertim cadentẽ obruere, aut inæqualiter aliã partẽ aridã relinquere, in aliã corriuare. Mirũ itaq; est, quàm aptè quamq; ex ipsarũ rerũ vsu pluuiæ fiant, vt videtur Deus ligatas habere aquas nubibus, neque dimittere eas nisi vt expedit, nimirũ guttatim, quasi per cribrum, aut irrigatorium vas percolatas. hoc celebrat

Mundi firmitas.

sanctus

Pluuiarū consideratio. sanctus Iob, dicens, *Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum.* Quæ autem sit naturalis, ac necessaria eius euentus causa, dicendumest. Nam, vt sæpe iam diximus, Deus quæ fieri expedit facit per naturales causas, atque cùm in sacris eloquiis dicitur iubere aliquid, aut legem ponere, aut nunc alligare aquas nubibus, atque alibi concludere mare aut arena cingere, aut huiusmodi alia, quæ voluntatem Dei significant, significatur certè Deum talia voluisse boni gratia, ac fecisse quidem: id verò non prohibet, quominus per naturales ac necessarias causas fecerit, quin potiùs, illud velle, iubere, ac legem ponere, atque aquas alligare & mare coercere, nihil aliud est quàm eas rebus naturas tribuere, vt quæ fieri expedit, fiant, atque hoc quidem ita habet semper, præterquàm vbi agitur de mundi creatione. Ea enim cùm nondum esset natura, solius diuinæ virtutis opus fuit. Neque sanè quod dicimus, Dei laudibus quidpiam detrahit. Si enim non aliter quàm sua voluntate faceret, vt aqua guttatim descenderet, & mare sese intra suos carceres contineret, laudaretur eius potentia, nunc verò laudatur & sapientia; fitque hinc, vt quæ circa Deum habetur pietas, nullatenus eleuet studium Philosophiæ; quin potiùs, vt ego existimo, augeat quamplurimum, & promoueat.

Quomodo pluuiæ distillent. Quæ igitur stillarum pluuiæ causa sit, dicamus, vt dicitur c.1. Prouerbiorum, *nubes rore concrescunt.* Quod quidem nihil aliud est, quàm eandem esse materiam roris & pluuiæ, putà vaporem, atque rorem fieri concretione vaporum circa terram manentium, vt pluuia concretione nubium, quæ quidem sunt vapores qui altiùs efferuntur. Itaque pluuia fit vaporibus concrescentibus atque concretione abeuntibus in aquam, vbi semel facta aqua sit, ferri super aere non potest, cùm illo adeò crassior sit: necesse est igitur vt mox ac concrescit, cadat Non potest autem nobis simul concrescere tota, sed necesse est à minimis partibus incipientem concretionem, ad maiores & ad totius commutationem procedere: neque igitur spectare potest donec cadat tota, sed necesse est, concretas à nondum concretis particulis decidi, ac seorsum cadere Quod verò non possit secundum se totam simul & æqualiter concrescere nubis, euidens causa est. Nam siue alterationem eam censeas fieri ab aere, vt Stoici, qui ponebant aerem esse primum frigidorum, siue ex accidenti per antiperistasim, vt Aristoteles, fieri non potest, vt vel exigua eius quod patitur pars æqualiter admota sit agenti: constat verò ex admotione agentis ad id quod patitur nasci citiorem aut tardiorem commutationem, dicens, nunc fieri, vt guttulæ momentaneæ magnitudinis esse non possint

possint, sed quibuscunque debeant esse minores, quia quantulascunque indices, concretæ fuerint earum medietates ante totas, quare & deciderint: cùm ergo nullæ sint moles indiuisibiles, fiet vt ne pluere quidem possit omninò, propter infinitam continui diuisionem. Concedimus nullam in nubis commutatione, quæ concretione agitur, esse primam aquæ partem, antequàm scilicet non fuerit pars alia minor, velut, & cùm ad extremitatem admota flamma ignis serpit per stupam. Verùm non decidunt decissæ à nube, nisi cuiusdam magnitudinis guttæ: quia antequam illis minores decidantur, anticipant aliæ particulæ generari, accidentesque prioribus, conflant cum illis guttas. Nimirum & decissio, & ipsa per partes generatio tempore quodam aguntur. quantum ergo aquæ generari potest, antequam genita portiuncula decissa cadat, tantum accedit guttularum magnitudini. Hinc fit meritò, vt quantò celeriùs agitur nubis in aquam commutatio, tantò cadant maiores guttæ. Quapropter aliquando cadunt minutulæ guttæ, aliquando copiosi imbres. Itaque naturalis causa distributionis pluuiæ in guttas, æqualisque illius, atque fœcunditati terræ accommodatissimæ irrigationi, est nubis paulatim procedens concretio. Considerans hunc motum & huiusmodi alios, qui scilicet aguntur, eò quòd res aliquæ mutationem propriæ substantiæ recipientes, factæ sint crassiores, aut etiam tenuiores solito (crassatæ enim descendunt vt pluuia, extenuatæ ascendunt vt vapores) dixit Arist. 8. de Physica doctrina grauia & leuia moueri à generante, aut à remouente prohibens, à generante, vt pluuia, ab eo quod densat vapores, à remouente prohibens, vt cadit tegula detracto fulcro. Nimirum, quia quod inanime est, non potest motum suum inchoare per sese, ac sine opera externi alicuius, externa illa dicit esse quæ mouent, quia sunt à quibus incipit motus. Moueri verò possunt inanima, aut vt grauia aut leuia, aut vt corpora quædam moueri possunt ab impellente, vt à neruo balistæ, aut à trahente, vt ab hamo, aut à vehente, vt à iumento, aut à voluente, vt à vento, aut tota, vt grauia verò, aut leuia, non possunt in motum agi anteà quiescentia; aliter quàm à remouente prohibens, vt tegula à detrahente fulcrum, aut à generante, vt pluuia à frigido quod densat. Quod non intelligentes multi, alioqui doctissimi Arist. interpretes, venerunt in ridiculam sententiam, omnia grauia & leuia moueri semper ab eo à quo genita sunt. Itaque vim & efficaciam mouendi ea corpora, esse in illo quod plerunque nusquam est. Sed quoniam ea mihi alibi refutata satis est, neque nunc nisi obiter, ob pluuiæ casum eius contigit memi-

Inanimatorũ motus.

nisse, procedamus: *Qui tenet*(inquit) *vultum solij sui, & extendit super illud nebulam suam,* hoc est, qui cœlum operit nebula, quominùs videri possit. Dauid quoque in Psalmis laudi Deo dat, quòd extendit nebulam per aerem mirabili quodam modo. Nam Psalmo 147. ita cecinit: *Qui dat niuem sicut lanã, nebulam sicut cinerem spargit.* Spargens nimirum nebulam sicut cinerem, operit vultum solij sui, tenetque quominùs videatur. Nubes & nebulæ, eadem res esse videtur, hoc solùm differens, quod nubes effertur in mediam aeris regionem, quæ quia neque vicina Soli est, vt suprema, neque reflexis à terra radiis potitur, vt ima, frigidior illis est, & ad aquæ generum, hoc est pluuiæ, niuis & grandinis generationem accommodatior, nebula circa terram constitit. Quapropter vt quidam fumus, cœli aspectum prohibet in aquas verò non concrescit, quin potiùs serenitas, magis quàm pluuiæ nota est, quia est, vt Arist. inquit, velut nubes sterilis. Sterilitatis causam esse dicit Arist. quia est velut excrementum concretionis nubis. Quare vt excrementum sanguinis nutrire non potest, vt ille, ita neque nebula aquam gignere vt nubes. Verùm hoc expositione indiget. Excrementum propriè est, quod secernitur per concoctionem, vt inutile: nubis verò non est concoctio, sed concretio At verò analogia dicitur excrementum nubis quod secernitur ex nubibus, quasi concrescere non potens, & mutari in aquam. Itaque ex Arist. sententia, nebula ex ea nubis parte, quæ quia mutari in aquam idonea non erat, excreta est, constat Non explicat autem Arist. (quamquã id profectò expediebat quamplurimùm) cur ea pars idonea non esset in aquã abire. Quod magnam dissidij occasionem eius interpretibus præstitit, asserentibus aliis ob tenuitatem, aliis ob crassitiem esse talem. Mihi dicendum erit quod est verisimile. Nam monstrationẽ hic locus non admittit. Si nebula excernitur ex nubibus, verisimilius est, crassiorẽ esse earum partem, quàm tenuiorem, quia si esset tenuior, excerneretur sursum, excernitur verò deorsum, ad terram vsque pulsa. Præterea si esset tenuior reliqua, quæ in aquam mutatur, in aeris aut ignis naturam inclinaret. Ob aeream verò naturam non esset inepta abire in aquam, siquidem communis omnium est consensus ac peculiariter Arist. in eodem cap. primi Meteor. mutatione aeris in aquam fieri nubem: igneam si haberet, haud esset adeò frigida, vt certè est, sed fulgurum & cometarum materia, vt reliqua exhalatio. Superest igitur vt inclinet in terram, eámque minimè exustam vt quæ vocatur exhalatio, estque vt fumus vstæ terræ. Nimirum cùm vapores ex aqua cum terra mista eleuentur, fieri non potest quin aliquid secum

Nubis & nebulæ differentia.

Excrementum quid sit.

cum

eum efferant terreum;id, ob diuersum substantiæ modum non facilè abit in aquam, neque sanè per concretionem abire potest, cùm terra quàm aqua concretior substantia sit. Proinde deorsum humidis vaporum partibus concrescentibus,terreæ & tenues(vt ad reliquam scilicet terram)secretæ descendunt, volutantúrque circa terram, vsque dum vi Solis dissipatæ fugantur.Quod Hippocrates quoque libro de aëre,locis & aquis testatur. Hæ igitur pluuiis succedentes meritò succedentes indicant futuram,quia & dissolutas iam esse nubes in pluuiā & nebulam. Euenit verò nonnunquam vt nulli præcedentibus pluuiis fiant. Quæ, siquidem sunt quæ propriè vocantur nebulæ. Græcis ὁμίχλαι ac non potius tenues quædā nubes, tunc quoque siccioris temporis,& impluuij sunt notæ:quia inutile esse, & infœcundum indicant, totum quod euaporat ex terra. Siquidem tale est quod effumat ex ipsa,quale quod solet ex nubibus excerni.Sunt quidem aliæ caligines potiùs quàm nebulæ vocatæ Græcis ἀχλύς. Quæ ob nubes multas & tenues fiunt, quæ quidē pluuiam solent præmōstrare;illæ verò,vt dixi,propriè vocatæ nebulæ non sunt. Hæ enim sunt quales diximus. Vnde constat, quanta cum proprietate dictum in Psalmo sit: *Nebulam sicut cinerem spargit*, Nimirum illud spectare potest, & ad similitudinem sparsi cineris quam præ se fert,& ad naturam, siquidem vt terreus quidam puluis est, ac excrementum terreum,vt cinis.Neque quidem his obstat, solere ex fluminibus, & hyberno maximè tempore nebulas nasci. Nam vt ex nubibus, ita etiam ex fluuialibus aquis excerni illud nebulosū potest, & quod purioris vaporis, ac tenuioris inde nascitur, euolat rursum, latam in nubium regionem, quod verò crassius,& impurius,consistit inferiùs, volitans circa ipsa flumina. Atque quoniam per hyemem omnia concreta sunt, neque facilè ob frigus secernuntur quæ sunt diuersa, excrementosus vapor magna ex parte exhalat,qui nebula fit:per æstatem verò tenuior ac limpidior eleuatur vapor, qui aut concretus in regione media fit pluuia, aut antequam illam attingat extenuatus in aere mutatur. Itaque nebulam spargit Deus,vt quendam cineris pollinem tenuissimum, extendensque nebulam operis vultum solij sui, sed de nebulis satis. Descendens ad mare, addit Iob:*Terminum circundedit aquis, vsque dum finiantur lux & tenebræ*.Maximum argumentum mirabilis Dei potentiæ,atque omninò facultatis alicuius præstantioris,quàm sit ea quæ vocatur natura, ad quam Philosophi referunt omnia, quod cùm videamus ita esse natura cōparatum,vt vbi duo crassitie diuersa corpora congrediuntur,tenuius emergat in sublime,crassius

Caligines aquæ.

subsideat feraturque in profundum, terra tamen tota non submergatur in mare, factum verò id à Deo est, quia nisi terræ facies appareret, haud esset animalium perfectissimorum generationis locus, qua vero ratione id fecerit, explicuimus in expositione cap. primi Geneseos, vbi Deus dixit, *Congregentur aquæ omnes in locum vnum.* Cuius præcepto, vt hîc dicitur, repente maria congregata sunt, tanta est eius fortitudo. Non quidem vt Anaximenes, & Arist. censent, Sol, absumens locis quibusdam aquas, facit terræ superficiem apparere. Nam haudquaquam sub polis, & in partibus mundi frigidissimis, esse possent amplissimæ terræ partes, detectæ & habitabiles, quales Septemtrionales esse scimus latissimè patente Oceano inter tropicos, & sub ipso Sole. non igitur, quod aliæ partes sub aqua lateant, aliæ detectæ sunt, in solis calorem referri debet, sed in terræ structuram quam ipsi dedit Deus à principio. Nimirum est rotunda, & in medio mundi posita, maximis verò partibus excauata, & anfractuosa, qua omnes cauitates replente aqua, fit ex vtrisque terra inquam & aqua globus vnicus, cuius centrum, & aqua & terræ, & mundi totius, idem est: constat verò necesse esse, vt ad centrum terra sit plusquam adamantina. talem igitur terram efficiens, conclusit Deus in terræ foueis aquas quæ alioqui essent totam submersuræ, atque ipsa est terminus quem circundedit aqua. atqui, etsi ita ad sese terra, & aqua positæ sunt, dicitur verius terra continere aquam ac cohibere, quàm aqua terram: quia quod siccum est, facilè continetur termino proprio, humidum verò non nisi alieno non tamen proinde violenter est aqua ita locata (nihil enim violentum simul & naturale) quia neque quidpiam crassius illi innatat, neque illa imminet vlli corpori tenuiori. Quoniam autem hæc non aliorsum ita machinatus est Deus, quàm vt in terræ facie agi possent generationes (alioqui enim fecisset totam secundum se compactam & vnitam terram, & sine vllis cauitatibus) constat duratura solùm quandiu durabunt ortus & interitus rerum. Hi verò durabunt quandiu Sol circulo feretur, ac sua circulari latione successiuam hanc vicissitudinem faciet, lucis & tenebrarum, hoc est dierum & noctium. circundata erit ergo aqua dictis carceribus, vsque dum finiantur lux & tenebræ, cessantibus simul cœli motu & rerum generationibus. Tunc verò vnita atque congregata (vt par erat) tota terra vbicumque conflans per se globum, in aqua submergetur. Quod dicitur, *Columnæ cœli contremiscunt & pauent ad nutum eius*. & rursum, *Prudentia eius percussit superbum*, ad Angelos bonos & malos pertinet, haudquaquã ad res vllas naturales.

Terra cur partim latens, partim detecta.

turales. Illa quoque verba quæ dictis succedũt: *Spiritus eius ornauit cœlos, & obstetricãte manu eius, eductus est coluber tortuosus*, referunt plerique ad bonos spiritus & Satan. Mihi verò videntur pertinere posse ad opus quarti diei, ad creationem stellarũ inquam. Nimirũ ornatus cœli vocatur c.1. Genes. illa innumerabilis multitudo stellarũ. Coluber verò tortuosus mihi sonat per periphrasim, magnum illum latumque cœli circulum obliquè positum in sphæra, per quem semper feruntur planetæ, qui vocatur Zodiacus. Videtur enim ille positionis gratia volui in sphæra, vt conuolutum colubrum; non transigunt quidem leuiter Philosophi stellarum, naturam, & substantiam. Mihi verò dicetur de ea paulò post, vbi & de substantia cœli.

CAPVT XLVIII.

CAp. 28. Iob: *Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura*. Dictum iam antea est, non semel celebratissimũ esse in sacris, non sine magna Dei sapientia effectum esse, vt aqua non obruat terram totam, atque sub se mergat, nullo ita vsui futurum ad generationem animalium: hoc idem hîc Iob insinuat dicens, *& aquas appendit in mensura*: quasi dicat aquam certa quadam dedit mensura, ne si magis abundaret, ruptis fontibus regurgitaret super terram, vt in tempore Noë, & eam aquæ mensuram ita ad terræ molem aptauit, atque ita appendit, & librauit, vt naturaliter decurrens quo sua eam natura fert, & quam amat partium æqualitas, terram non occuparet. Nunc addit aliud Iob dicens. *Qui fecit ventis pondus*. Nimirum vt miratur, quod aqua non redundet super terram totam, ita etiam quòd venti non ferantur sursum per totum aërem, sed quasi quodam pondere depressi ferantur circumcirca terram. Cuius rei naturalis causa poscit, vt de pondere, & leuitate disseramus, quid vtrumque sit. Vbi enim hoc fuerit indicatum, facile ea innotescet. Communis Philosophorum sententia est, vt calor, frigus, humor, & siccitas, sunt qualitates actiuæ elementorum, ita pondus & leuitatem esse motiuas, pondusque seu grauitatem esse virtutem eundi in medium, leuitatem à medio. Itaque vt ignis virtute quadam, quam calorem dicimus, calefacit, ac commutat accedentem quamcunque materiam, ita leuitate moueri sursum: aquam vt frigore refrigerat, ita pondere ire in medium. Atque vt calor & frigus primò sunt elementum, deinde & concretorum corporum, ita pondus & leuitatem. Mihi verò nunquam visum est ita,

Terra sub mergenda tota.

De grauitate & leuitate.

sed corpus quodcunque per sese, ac sine vlla qualitate, abire in eum locum quem naturalis ordo poscit. Naturalis vero ordo est, vt crassa sint sub tenuibus Velut igitur aqua frigida rem accedentem frigore refrigerat, seipsam verò vbi calefacta est, non alio refrigerat frigore (alioqui esset in ea duplex frigus, & vt ita dixerim, frigus frigoris) sed suaptè natura, ac sine vllo instrumento redit eò, vnde violenter extracta est ab externa causa, ita quæcunque res vim habet mouendi aliam loco non per accidens qualitate quapiam, quæ facultas est ita efficiendi, id facit, vt magnes ferrum mouet; quæ verò seipsa mouent, neque per rem vllam extra se, nisi per accidens, vt quæ dicũtur grauia & leuia, ea, præter naturam propriam, nulla qualitate indigent, vt ita ferantur: redeunt enim in id quod sua natura amat, vt aqua frigescens. Quare opus non est, vt apponatur vis vlla alia, sed solum vt remoueatur quod prohibebat. Itaque opus non est, pondùs & leuitatem vt qualitates quasdam rerum statuere, neque putare eas aliud quidpiam esse, quàm crassitiem & tenuitatem; sed ita censere rem quamcunque cùm rectè locata est ad res proximas, quiescere, cùm malet moueri, siue sursum, siue deorsum, vt res exigit quo naturæ suæ congruentem ordinem consequatur. Id verò ita esse in physicis commentationibus indicauimus. Nunc verò etiam hoc adiiciemus argumentum. Si grauitas & leuitas quædam contrariæ qualitates rerum essent, inessent quidem singulis secundum certos gradus: vtque est res primo, aut secundo, denique certo quodam gradu candida aut nigra, ita esset grauis, aut lenis. Itaque esset res quædam pendens libram, alia vnciam, alia drachmam: at vero non est hoc vlla in re verum simpliciter, sed ad aliquid, hoc est ad medium. Si enim suspendis in bilance substantiarum diuersarum, auri exempli gratia & argenti æquale pondus, mutato medio mutatur pondus. Nam si in aquam immittas bilancem, fit vt quod substantia est crassius, detrahat quod tenuius, etiam si in aëre neutrum alterum detraheret. Nec mirum, vt monstrat Archimedes, licetque cuiuis experiri, aqua detrahit ponderi, quantum aqua quam res excludit ex vase pendet. Atque cùm crassiora minori quantitate pondetent æquale, fit vt minus aquæ excludant, & ita ad proportionem amittant minus sui ponderis. Igitur fieri potest, vt quod in aëre pendebat æquale, nulla alia mutatione facta quàm medij, pendat minus atque etiam quod pendebat anteà plus. Atque profectò eadem ratione fit, vt ipsius etiam aeris mutatio in serenum aut turbidum, nulla re adiecta aut detracta lanci, immutet pōdera. Nulla igitur res certa est pondus, sed impetus internus maior aut minor, vt maior

aut

Locorum naturalis ordo.

aut minor est rei cuiusque deordinario, non enim res vlla sit dulcior aut acrior, cădidior aut nigrior, calidior aut frigidior, vtcunque res aliæ omnes mutentur, ipsa nullatenus mutata. Ipsum igitur pondus aut lenitas non est absolutum quidpiam, sed ad aliquid, vt ipsum ordinatum aut inordinatum esse. Fecit igitur Deus rei cuique pondus, vt crassitiem, neque aliud est dedisse pondus, quàm naturalem appetitum substandi tenuioribus. Hocque in omnibus substantiis perinde euenit. Quare quodcunque corpus est altero crassius, est & grauius illo. Ventorum materia fumus est, seu exhalatio, vt videtur Aristoteli, qui turbido, & vaporibus pleno aere sit tenuior, limpido verò & puro crassior: quare ex terra in primam hanc regionem quæ vsque ad nubium locum pertingit, naturaliter effertur, à superiori verò limpidioris aeris regione, suo ipsius pondere retrahitur, ac cùm neque descĕdere per crassiorem, neque ascendere per tenuiorem aerem possit, neque loco capiatur, fit vt feratur in latera, feratque secum vndatim, & aerem & nubes. Fecit itaque Deus ventis pondus, neque minor est crassitiei & tenuitatis, ac proinde & ponderis & leuitatis differentia (etsi id minùs conspicuum sit) in spiritalibus, quàm in aqueis, & in duris corporibus. Terræ & aquæ cŏsideratio.

CAPVT XLIX.

CAp. 28. Iob: *Habet argumentum venarum suarum principia, & auro locus est in quo conflatur. Ferrum de terra tollitur, & lapis solutus calore, in æs vertitur.* rursum cap. 37. *Ab Aquilone aurum venit.* cap. 19 *Quis mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? Quis mihi det vt exarentur in libro stylo ferreo, & plumbi lamina?*

In quinque hæc genera, quorum mentio in hoc libro fit, reducuntur metalla omnia, aurum, argentum, æs, siue cuprum, ferrum, & plumbum. Nam stannum, & impolitum & politum est plumbi species, plumbum scilicet album; electrum (quod multi inter metalla ponunt, & Ioui dicant) reuera est mistura auri & argenti. Aurichalcum, quod Hispane *Acofor*, & *Alton*, etsi videatur Plinius capite 2. lib. 34. censere esse peculiarem metalli speciem, & seorsum reperiri: reuera tamen est æs mistura quarundam rerum tinctum. Chalybs est ferrum defæcatum arte. Præter hæc nullum esse videtur Nam Cadmia, Pompholix, Spodium, Antispodium, Tutia, & Stibiŭ, metallica medicamenta sunt potiùs quàm metalla, vt & alia multa; metalla De metallis. Metallorum genera. De mineralibus multa.

verò ea solum, quorum mentionem hîc reperimus, & in aliis sacræ Scripturæ locis. De re metallica multi scripserunt, veterum & recentium, chymicè tamen magis quàm physicè. Nam inueniendi & fundendi rationem docentis, eorum naturam, neque communem omnium, neque singulorum ptopriam persecuti sunt: tametsi enim attigerunt nonnulli, ita tamen vt desiderentur plura. Plato in dialogo de Natura, & Arist. in calce tertij Meteorum, de metallorum natura egerunt meliùs multò, quàm omnes qui illos sequuti sunt, quia etsi perpauca dicit de ea re vterque; omnium verò quæ dici possunt de ea re, fundamenta iecerunt certissima. Amborum est eadem sententia, Metalla esse aquæ genera, concreta frigore, seu concretione generata. Quod non ita accipiendum est, quasi non sint mista & elementis omnibus participent, sed quod sint ad aquam præcipuè pertinentia, plus, aut minus, vt singulorum est natura: cognoscitur verò communis metallorum omnium natura, ex iis passionibus quæ communes omnibus sunt, cuiusque propria, ex passionibus singulorum. Quia enim metalla omnia liquabilia sunt vi caloris, cõstat frigore esse concreta, cùm necesse sit contrariorum contrarias esse causas, & quæ calore soluuntur, frigore esse concreta, quod vel sensu ipso deprehenditur. liquatum enim, siue aurum, siue argentũ, siue plumbum, amoto igne concrescit rursus, detracto scilicet calore, caloris autem priuatio frigus est. Hinc etiam fit, vt ad aquam potiùs pertineant, quàm ad terram, aquam enim congelat frigus & soluit calor; terram verò calor durat, & aqua dissoluit. Esse itaque metalla omnia aquea, & concretione generari, ex his constat, non tamen vt glacies, cuius concretio non finitur in aliam formam, & est nihil aliud, quàm aquæ alioqui inalteratæ concretio Metalla enim, prætetquàm quòd liquabilia sunt, sunt etiam compressilia, & tractilia, quorum neutrum glaciei accidit: quia aquæ partes friabiles sunt, & nullo participant lentore, quo vt citra fusuram comprimantur, aut trahantur in modum massæ, partes indigent. Non itaque metalla sunt simpliciter concretæ aquæ, sed aquæ genera, id est, aquæ modo quodam alteratæ, factæ scilicet tales, vt cum concretione retineant substantiæ modum, quo comprimi possint, & trahi, quod idem est ac si dicas, metalla esse corpora concreta; pertinentia præcipuè ad aquam, liquabilia, compressilia, & tractilia. Compressilitas, & tractilitas, passiones sunt quæ ex lentore nascuntur, lenta enim comprimuntur (nisi actu sunt liquida) & trahuntur: lentor verò nascitur ex magna humidi cum sicco permistione. Nam & massam ex aqua & farina, & quæcunque

Metalla quid.

medi

medicamenta emplaſtica, plurimùm verſando, ac miſcendo reddimus lenta, & eam habemus notam magnæ miſtionis, quod lenta ſunt, quia ſeorſum exiſtentia humidum & ſiccum facilem partium à partibus ſeparationem faciunt, quam vocamus friabilitatem, paſſionem contrariam lentori. Permiſtionem itaque habet humiditas metallica ſicci non multi (prævalet enim aqua) ſed magnam, tametſi differunt alia ab aliis & miſtionis perfectione, & ſicci quantitate, vt ſunt nobiliora aut viliora Ea ſiccitatis permiſtio magna, præbet illis vt liquata & fuſa non madefaciant res, per quas diffluunt, neque imbibantur vt aqua. Nam & emplaſtris euenit, vt cùm lentorem cum quadam ſoliditate comparauerint, tractata, manus non coinquinent. Nimirum coercet humiditatem valde permiſta ſiccitas. Metallorum itaque omnium, quæ in quinque genera redigimus, hæc eſt natura, quam dictæ nobis indicant paſſiones, quibus diſſident ab aliis ſubterraneis, vt à terræ generibus & à lapidibus, lapides enim frangi ac comminui, ac illorum nonnulli findi poſſunt, non tamen liquari, comprimi, aut trahi in longum. Vnde conſtat aliam eſſe lapidum gemmarúmque generationem, & naturam; à metallicis longè diſſidentem: lapidúmque ſubſtantiam pertinere ad terram, & concretionem habere ab vtroque, à calore ſcilicet ſiccante, & à frigore conſtringente, vt fictile. Siquidem neque diſſoluuntur liquati à calore, neque diſſoluti ab aqua. Atqui hanc eſſe vulgarium lapidum naturam & ſubſtantiam, ſatis eſt manifeſtum. De fulgentium ac pretioſorum lapidum, ſeu potiùs gemmarum natura, dubitare cogit fulgor, & tranſparentia, an terra ſit: videtur enim terra opaca admodùm eſſe, atque tantæ pulchritudini obſtare. Quapropter multi illas cæleſtis ignis participes eſſe cenſent (vnde ſine euidenti calore fulgorem recipiant) & cœleſtis aquæ, vnde Cryſtallinam diaphanitatem recipiant, ſine liquabilitate. Verùm hæc Platonici audient libenter, Ariſtotelici minimè, ſed quia ad inſtitutum præſens non faciunt, redeo ad metalla. Dictum eſt ea omnia à lapidibus & terræ generibus differre quòd admoto igne liquari poſſint, & ex hac ipſa paſſione agnoſci eorum generationem eſſe concretionem à frigore. Videntur ergo illa Iobi verba, *Et lapis ſolutus calore in æs vertitur*: & naturæ lapidum, & generationi metallorum repugnate. Quia neque lapis poteſt liquari, neque æs generatur calore. Certè metallorum omnium generatio eſt, vt diximus: verba illa non tam continent naturalem æris ortum, quàm chymicum, quod ipſa res palam facit. Metalla omnia generantur (vt ego exiſtimo) ſub terra, atque illæ ipſæ aureæ arenulæ

De lapidibus.

De gemmis.

Ganges, Tagus aurifer. quæ in fluminibus inueniũtur, vt in Gange, aut Tago, de montibus decisæ sunt quos raptim præterfluentes lambunt. Atque si quæ auri genera in montibus reperiuntur, non quidem supra ipsam terræ faciem genita, sed tempore detecta sunt. Experimento enim constat ea extrahi de terræ visceribus, atque adeò profundissimis fodinis. Rarissimè reperitur quodpiam metallum purum, ac cirra vllam artem perfectũ, sed confusa alia cum aliis, ac cum lapidibus, & quibusdam terræ generibus vnde vt ignis in fornacibus distillat quodcunque seorsum relictis lapidibus, & terra. quæ res adeò est nota, vt hinc nomen nacta sint, vocenturque metalla μέταλλα, quasi μετ' ἄλλα γεγονημένα, hoc est, iuxta alia genita: adnascũtur enim alia aliis, aut aurum argento, & hoc plumbo ac nõnunquam æri, ac ferro. Concrescunt circa lapides nonnunquã quidẽ pretiosos, aut aurum circa Adamantẽ, ac crebriùs circa lapidem Lazuli, crebriùs multo circa alios viliores lapides. Illæ igitur fodinæ in quibus generantur metalla, aliquando altissimè ac longissimè decurrunt, & vocantur metallorum venæ: quæ quidem principia quædam habent & fines, atque in ipsa terræ facie qua sunt venarum principia notas quasdam naturales, eius rei peritis cognitas, quibus in illis inuestigandis vtuntur. Significanter verò dictum est, Argentum habet venarum principia, & auro locus est in quo conflatur, quia multò magis videtur argentum in venis gigni quàm aurum, illud enim vno ductu continuatum reperitur à venæ principio, hoc autem non nisi frustratim & minutatim. Est verò eadem generationis materia metallis sub terra, & meteorologicis in aëre. Nimirum hæc generantur ex vaporibus, & exhalationibus sursum latis, illa ex his eisdem intra terram cohibitis ac iuxta lapides, aut eiusmodi alia concrescentibus, ac concretione firmissima, & paulatim facta, mutatis in substantias adeò solidas. Neque mirum, densati enim vapores in aquam abeunt, & exhalationes in exustam terram, quibus plurimum permistis. ita tamen vt aqua vincat, quæ frigore concrescens terram cohibeat, metalla generantur. Hinc meritò fit, vt chymistæ, ad imitandam generationem metallorum, argento viuo, & sulfure vtantur: illud enim plurimum habet vaporosæ naturæ, hoc fumosæ, qualis exhalationum est.

Metallorum venæ.

Chymistę. Hinc etiam nascitur corrosiua illa qualitas, quæ cum quadam adstrictione coniuncta est in plerisque metallis. Nimirum non constant simplici ac inalterata terra sed exusta, in qualem densata exhalatio abit. Atqui vt verum vero consonet, & meteorologica eiusmodi habent qualitates, & nix abradit intestina. & pluuiali aqua vtimur ad eadem, ad quæ chalybeata, ad siccan

ſiccandum ſcilicet,& abstergendum ventrem & viſcera. Metallorum ergo in commune hæc eſt natura; ſingulorum verò propriam oportet dicere Æs, plumbum & ferrum, terræ habent plus quàm aurum & argentum, quod ærugo & ſcoria indicant, quæ maximè redundant in ære & ferro, & pondus plumbi, quod multæ terræ eſt. Aurum & argentum aquæ, ſunt genus, excoctum, ac perfectionem magnam adeptum, & optimam miſtionem. Duo accidentia videntur repugnare dictis, facilis liquabilitas plumbi, quæ aquæ magis quàm terræ eſſe videtur, & auri pondus, quod videtur eſſe terræ. Nam cùm aqua quam terra ſit leuior; quod terræ habet minùs, videtur futurum minùs graue. Sed liquabilitas plumbi non naſcitur ex pauciori terra (nam præter grauitatem, vri etiam poteſt, apta autem vſtioni ſunt terra) ſed ex imperfectiori miſtione, ob quam quod in eo eſt aqueum facilè effluit: auri verò pondus naſcitur ex denſitate ſubſtantiæ, ſunt enim leuiora quæ rariora, etiãſi aliquando craſſiora ſint, quia in ſe aerem admittunt, velut ligna. Omnia enim quæ denſiſſima non ſunt, etſi ſunt ſubſtantia terrea efferuntur in aquas; vt itaque raritas cauſa leuitatis eſt, ita denſitas ſit pōderis, aurum verò maximè denſum ac ſine poris eſt, proinde graue eſt, & ſonitum non edit; contra ac æs, quod cùm ſit poris plenum, ſonorũ eſt, & minùs graue, etſi ſit magis terreum. Efficientem cauſam metallorũ eſſe Solem, vt & aliarum omnium rerum generabilium, dubium non eſt, neque obſtat frigore concreuiſſe; non enim quia frigore concreuerunt, frigore genita ſunt. Neque enim concretio eſt eorum ortus, alioqui liquatio eſſet interitus, non eſt tamen; cùm non minus ſit aurum quod liquatum effluit, quam quod concretum conſiſtit, nam rurſus concreſcens vt eſt re vera & apparet idē. Calor ergo Solis excoquens, ac commutans, ex aquæ vaporibus cum exhalationibus generat interim hãc ipſam ſubſtantiam aquæ, quæ ita alteraſcit conſtringente frigore, Neque mirum ſimul à calore ſecundùm ſubſtantiam commutari, & conſtringi à frigore. Nã non niſi maximo calore ſoluitur metallorum ſubſtantia, ac proinde minimo frigore conſtringitur, adeò vt conſtrictũ iam conſiſtat, & tangi non poſſit præ calore: non ergo frigus quod poteſt conſtringere, excludit calorem qui valeat commutare. Rectè igitur metallorum ortus tribuitur cœleſti calori, etſi conſiſtentiam à frigore recipiaat Neque verò quia cœleſtis cauſæ meminimus, referri volumus certa metalla in certa aſtra, cum quibuſdam Platonicis, vt aurum in Solem, argentum in Lunam, ferrum in Martem, aurichalcum in Venerem, electrum in Iouem, plumbum in Satur

Metallorũ miſtio.

Sol cauſa efficiens metallorum.

Saturnum, æs in Mercurium. Nam hæc, & alia huiusmodi, quæ sola constat diuinatione, sunt quidē apud vulgus plausibilia, re vera tamen næniæ, aut seniles fabulæ, quæ in Philosophiam per vaniloquos irrepserunt. Cùm itaque metallorum generatio sit qualis dicta est, atque circa lapides, atque adeò intra lapides cōcrescant, vix vnquam reperitur alicuius eorum portio insignis per sese, ac pura, sed ex fodinis extrahuntur & lapides, & terræ quædam genera eius rei peritis cognita, ex quibus ignis vi in fornacibus distillant metalla, iisque extractis reliquum exustum superest, scilicet quod terreum, aut lapideum. Cadmiæ nomen datur duabus rebus, vocatur enim Cadmia lapis, ex quo in fornacibus secernendo fit æs. Vocatur etiam fauilla quædā, quæ dum secernitur æs, vi ignis eleuata, fornacis parietibus adhæret. Id explicat omniū optimè Plinius lib. 34 cap. 10 dicens, *Metalla æris multis modis instruunt medicinam, vtpotè cum vlcera omnia ibi ocyssimè sanentur: maximè tamen prodest Cadmia. Fit sine dubio hæc, & in argenti fornacibus candidior, ac minus ponderosa, sed nequaquam comparanda æraria. Plura autem genera sunt. nam ipse lapis ex quo fit æs, Cadmia vocatur, fusuris necessarius, medicina vtilis. Hic rursus in fornacibus existit, aliamque sui nominis originem recipit. Fit autem egesta flammis atque flatu, tenuissima parte materiæ, & cameris, lateribusve fornacum, pro quantitate leuitatis applicata.* Hæc Plinius. Ex quibus constat, æs ex lapide quodam Cadmia vocato fieri. Galenus idem asserit, dubitat tamen an Cadmia illa lapis vocari debeat, an terra, lib. 9. simpl. medic. dicens: *Cadmia fit vbi in fornacibus æs paratur. nempe tota terra illa ex qua æs generatur in fornacibus, in altum egerente velut fuliginem quampiam, vel fauillam, siue vtcumque appellare licebit.* At si non terram, sed lapidem nuncupare velis, ex quo in fornacibus secernendo partim fit æs, partim Cadmia, partim diphryges, nihil sanè retulerit. Ecce vt Plinio & Galeno testibus, fit æs ex lapide. Pyritidis etiam lapidis est quoddam genus, ex quo fit æs, teste Dioscoride, lib. 5. cap. 10. Igitur hoc idem dicitur in præscripta dictione, his verbis: *Lapis solutus calore in æs vertitur, non quidem quod lapidosum est liquatur (neque enim potest,) sed totus lapis, siue nuncupatus Cadmia, siue pyrites calore soluitur, liquato metallo quod intra se continet, reliquo redacto in exusta excrementa.* Quod ab Aquilone venire aurum dicit, non ita est accipiendum, quasi non aliunde: nam & ab Oriente, & ab Occidente venit quamplurimum, sed quasi inde quoque. Id verò experimento cognitum est quandoquidem omnes qui de metallis scribunt, Panoniam, Bohemiam, & Austriam, & citeriorem Germaniam, inter feraces

Cadmia.

Aes ex lapide.

Pyrites lapis.

Auriferæ prouinciæ.

feraces auri prouincias commemorant. Illud porrò: *Quia mihi det, vt exarentur sermones mei stylo ferreo & plumbi lamina*: non quasi quidpiam quod fieri non posset, aut non etiam soleret, dicit, sed potiùs secundùm antiquissimi illius sæculi consuetudinem. Solebant enim veteres, vt Georgius Fabricius annotauit, ex plumbeis tabulis libros componere, quales in antiquis sepulchris repertos Neapoli ipse testatur. Sed pro conditione huius operis, satis de his dictum est. Libri plũbei.

CAPVT L.

EX lib. Iob cap.37. *Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui facit magna & inscrutabilia.* Extollere volens Eliud Dei Opt.Max.potentiam & sapientiam,ab illius operibus quæ dicit esse magna & inscrutabilia,argumentum capit,atque præcipuè à sublimibus rebus & meteorologicis, & ipsius cœli mentionẽ facit, vtpote quæ hominibus videri solẽt admirabiliora.De tonitruis ergo agẽs nũc,dicit,*Tonabit Deus in voce sua mirabiliter.* Nam & Poëtis vocatur Deus ob hanc mirabilem hominis sublimium passionem, Altitonãs. De tonitruum naturalibus,non eodem modo senserunt veteres Philosophi. Nam Stoici collisu nubium fieri putabant,vt cùm apud nos aqua ad aquam colliditur, vt in torrentibus. Anaxagoras esse crepitum qui editur, cùm ignis, qui intra nubem inclusus est, & circumfusa aqua extinguitur, vt & apud nos crepitus editur immissa aqua in flammam aut prunas,ignem verò illum descendere ex æthere, hoc est,superno igne, & ab accidentibus vaporibus intercipi. Anaximander, & Metrodorus, atque Arist. censet fieri ex nubis scissura, à statu incluso, ac fortiter erumpente, non aliter ac crepant, cùm ad ignem rumpuntur glandes aut oua, ex tormentis bellicis erumpente igne editur tonitruum. Nimirum in his omnibus rebus funditur, ac per fissuram verberatur vehementer aer, vnde vehemens nascitur sonitus. Cùm flatum qui erumpit ex nube, exhalationem igneam censet esse Arist. quæ non ex æthere detrusa est, sed ex terra ascendit, non minùs quàm vapor, qui est nubis materia, quæ sanè sententia dictarum omnium est probabilissima, nam collidi adeò vehementer non possunt nubes nisi contrariis ac vehementissimis incursantibus ventis, quod quidem fieri, cùm tonitrua eduntur,non experimur, sed plerumque aut vnico flante, aut nullo conspicuè. Porrò non licet torrentibus conferre nubes, cùm indicatum nuper sit, eas dum sublimes manent, nihil aquæ

Tonitrui consideratio.

De tonitrui causis.

continere, sed simul in aquam mutari crassescente vapore, ac descendere. Si verò dirumpenda nube à concluso igne aut fumo, aut denique flatu edito tonitruum efferendum, certè illum infernè ex terra ascendere, per partes effumante terra vi Solis, vt ascendit vapor euaporante aqua verisimilius, quam ab æthere deturbari. Nam inde, neque pondere cadere posset, cùm longè tenuior aëre sit, neque violentia vlla deturbari, cùm pars cœlo proxima sit summè tranquilla, & circulari solùm agatur motu, cœli comes. Cùm præcipuè mihi, & in huius operis initio, & in aliis priùs indicatum, multis neque ineuidentibus argumentis sit, nullam esse ignis regionem superiorem, sed totum quod inter nos & cœlum interest, aëre plenum esse, cœlum verò ipsum non esse igneum, talem præcipuè vt discerpi ac frustratim cadere possit, paulò post differemus. Superest igitur verissimum esse id quod communis nunc opinio fert, tonitruum edi ruptura nubium, & proximi aëris, ab erumpente violenter igne, qui ex densata exhalatione gignitur.

Fulmina. Velut enim flamma rarescens in fumum abit, ita fumus densescens, vbi non simul refrigeratur, abit in ignem. Verùm hoc ad coruscationum & fulminum causas iam spectat, ad tonitrua illud solum est satis, fieri rupta nube, erumpente quadam spirituosa substantia. Addit Eliud, *Qui præcipit niui vt descendat in terram, & hyemis pluuiis, & imbri fortitudinis suæ.* Pluuias moderatiores, & mediocri impetu cadentes, & caliginosas, vocat hyemis pluuias, quia tales per hyemem cadere solent; largas verò & impetuosas, quales per æstatem plerunque fiunt, vocat imbrem fortitudinis suæ, hoc est, fortitudinis Dei, quod est fortitudinis magnæ. Nam frequentissima phrasis est in sacris literis, dici Dei, quæcunque magna, vt mons Dei, quasi mons magnus. Extollit itaque Dei potentiam, quod eius præcepto descendant in terram, nix, & pluuiæ hyemales, & imbres æstiui fortissimi, & maximo impetu cadentes, qui Medicis vocari consueuêre temporales, quasi æstiui: quia ea pars anni vocatur particulariter Græcis ὥρα, hoc est, tempus.

Niuis, grandinis & pruinæ generatio. Niuem, grandinem, & pruinam à maiori frigore, fierique pluuiam roremque constat; primùm quidem ex ea analogia quam habent cum gelu, quod apud nos frigore fieri experimur: deinde, & ex solutione, quòd scilicet, ea omnia calore soluuntur in aquam. Fieri etiam aquam ex vapore densato frigore, & anteà dictum est, & eodem argumento constat, quòd scilicet videmus calore resolui in vaporem aquam. Monstratum etiam anteà est, pluuias copiosiores & guttarum grandiorum, à maiori frigore fieri quàm contrarias; quia cùm aqua simul vt

gignitur

gignitur cadat, tanto grandiores fiunt guttæ, quanto celerius nubes in aquam mutatur. Si autem frigus eius mutationis causa est, celerioris mutationis causa sit maius frigus, vbi nulla in materia differentia statuitur. Grandinem etiam, quam niuem censet Arist. esse maioris frigoris sobolem, argumento à maiori soliditate ac duritie accepto. Nos id definire curabimus, vbi sermo inciderit de grādine, nunc illud vnum interest scire, cur æstate fiant largiores imbres quàm hyeme, siquidem maioris frigoris sunt. Habet verò hæc illam dubitationem priorem, cur in media aëris regione (neque enim iuxta terram neque iuxta cœlum) hæc fiant, & quæ ibi sit talium generationis causa Stoici, qui ponebant aerem natura sua frigidiorem esse aqua, atque adeò primum frigidorum, dicerent, vapores & aquam densationes illas pati ab aere, vtpote frigidiori, illo verò potiùs loco, quod ibi maximè aer naturam suam retineat, neque à rectis radiis adeò alteratus, quàm sublimior, neque à reflexis, quando humilior. Aristot. qui aerem natura calidum esse putat, abit in antiperistasin, dicens regionem eam aeris frigidam fieri ob circunstantiam calidiorum. Verùm Stoici non videntur posse dicere, cur æstate fianr illæ concretiones maiores quàm hyeme, dicunt enim rectè illas concretiones ibi fieri, quia aër est frigidus, cur verò sit æstate frigidior, non dicunt. Aristot. hoc quidem rectè dicit, nam cùm non ponat aerem per se frigidum, sed ex accidenti, ob contrariorum circunstantiam, consequens esse videtur, vt quæ circunstant conrraria, sunt maiora, sit & aer eo in loco frigidior. Sed vellem diceret Aristoteles cujus substantiæ est illud frigus, quod per antiperistasin, hoc est, contrarium nisum, augescit, an aeris, an ipsorum vaporum & aquæ. Si enim aeris, necesse est aerem frigidum ponere per se cum Stoicis: si vaporum & aquæ, fit vt vapores suo seipsos frigore refrigerent, & præter suam naturam densent, quod fieri non potest. Siquidem nulli dubitatum est illud Physicæ principium, omne quod præter naturam alterascit, aut omninò mouetur ab alio id pati. Quapropter vel his argumentis, probabilissimum fit, quod & alibi, & in hoc ipso opere probaui, concretionem non esse aquæ præter naturam, quin potiùs totum aquæ genus, si ab eo igne qui per omnia vagatur dimitteretur, concretum iri. Nam si aqua est primum frigidorum (vt certè est maximè consentaneum) nullum frigus est illi præter naturam. Quid enim possit esse maius summo? Si autem concretio illi naturalis, fusio ab aliquo externo fit, à quo autem alio quàm à contrario, hoc est, ab igne? cōcrescit igitur cùm ab igne destituitur: ignis

Imbres æstate largiores quam hyeme.

ignis verò fulgorem naturaliter sequitur ob naturæ similitudinem, atque ita abundans circa cœlum ob vigorem radiorum solarium, & circa terram, ob eorundem reflexionem, regionem mediam destituit, velut & terræ penetralia, idque facit æstate magis, quia magis dictis in locis abundat. quo fit vt sponte naturæ in medio aeris (alioqui vt mea fert opinio temperati) vapores concrescant in aquam, niuem, aut grandinem, idque æstate magis quàm hyeme fiat. Dicta igitur est causa cur pluuiæ hyemales, fortes verò imbres æstiuales sint. De niuis natura posteà dicetur. Verba illa: *Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua*, explicata mihi sunt, vbi de chiromantia egi. nunc iis præteritis procedamus. *Ab interioribus* (inquit) *egreditur tempestas, & ab Arcturo frigus.* Dictum anteà est, imbres fortes cum tonitruis, fulguribus, & fulminibus temporales vocari, illud idem vocatur nunc tempestas, quæ quia per fortes æstus fieri consueuit, vt etiam diximus, ei vt contrarium opponitur frigus. Arcturus est id astrum quod vocatur vrsa maior, vnde & nomen accepit: nam ἄρκτος vrsam significat. Inde etiam accepit nomẽ Polus arcticus, iuxta quem voluitur, ac proinde nobis est sempiternæ apparitionis. Eandem igitur partem cœli vocat nunc, nomine illius astri Arcturum, quam nomine venti inde venientis, anteà vocauerat Aquilonem, eam inquam quæ est ad Polum, quæ & Septentrio vocatur. Quæ quidem extrema cœli pars est, & ad ipsum polum, super quo voluitur rotum, sita. Cui opposita est alia per totum mundi diametrum distans, alter scilicet Polus, qui vocatur antarcticus: Pars mundi quæ inter duos illos polos est, ab eis æquè distans, & ad medium diametri spectans, quæ vocatur Meridies, dicitur esse interior mundi pars, quasi inter extremitates, in quibus poli sunt media. Dicit igitur, *Ab interioribus egredietur tempestas, & ab Arcturo frigus*, hoc est, à meridie, vtpote calidissima mundi parte, & vnde flat Auster, calidus ventus, venient tempestates, & procellæ, & à Septentrione frigus, quia inde venit Boreas ventus frigidissimus. Horum causas, hoc est, quod tempestas veniat ab interioribus, & frigus ab Arcturo, referens in ventos, addit, flante Deo concrescit gelu, & rursum latissimè funduntur aquæ. Ventum vocat flatum Dei, hac phrasi indicans vt aliarum rerum omnium, ita ventorum esse primam & præcipuam causam Deum. Id ergo dicit, quòd flante Aquilone concrescit gelu, & rursum flante ei opposito vento funduntur, quæ concretæ erant aquæ, latissimè. Qua autem causa Auster calidus, & Boreas frigidus non sit, anteà dici potest, quàm de ventorum substantia sit disputatum. Inde enim

Arcturus quid.

Poli mũdi.

Tempestas.

Gelu.

enim & vtriusque venti temperies, & ratio, qua alter fundit, alter concretionem facit, innotescet. Multi veterum Philosophorum putauerunt, ventum nihil esse aliud, quàm aerem motum, eandemque substantiam, quietem vocari aerem, motum ventum, ita vt ventus esset, velut aeris vnda, neque ab eo differret vlla alia ratione, quàm motu Hanc sententiam multis argumentis refutauit Aristot. in cap. 4. lib. 2. Meteoron. nullum autem mihi videtur esse potius, quàm quòd oportet agitandi aeris aliam causam assignari, in qua venti essentia probabiliùs constitueretur, quàm in ipso aere: nam aer qui quietus nunc sit, quî possit vndatim fluere, à nulla alia re quæ interfluat agitatus? quòd si quæ alia substantia tenuis, siue vapor, siue exhalatio eum impellit, ea potiùs sit venti substantia, quàm ipse aer Haud enim dubium est, cùm fiat ventus aerem moueri, at verò nisi ipse seipsum mouet, (quod, cùm neque ponderis neque leuitatis sit is motus, neque replendi vacui necessitate factus, impossibile est) constat necessariò impelli ab alia substantia: ea verò siquidem non apparet, fuerit tenuis & spiritalis. Quid igitur prohibet eam appellare ventum? ventus igitur non est ipse agitatus aer, sed flatus aliquis aerem agitans, ac per ipsum decurrens Hoc posito, cum duplex sit euaporatio, alia aquea, frigida & humida, quæ vocatur vapor, alia calida, & sicca, quæ vocatur exhalatio, seu terræ fumus, & vapor, materia pluuiæ, roris, niuis, grandinis, & pruinæ sit. constat ventorum exhalationem esse causam, quia magna ex parte solent accidere multi flatus, cum squaloribus & pluuiis supervenientibus venti conquiescere, quasi ex contrariis nascentibus causis, ventis & pluuiis. Hanc ob causam, hoc est, quia pluuiæ & venti ex contrariis fiunt, dicitur c. 8. Geneseos, cùm Deus voluit, vt cessarent pluuiæ diluuij, adduxit ventum super terram, *Adduxit* (inquit) *spiritum super terram, & imminuta sunt aquæ & clausi sunt fontes abyssi, & cataractæ cœli, & prohibitæ sunt pluuiæ de cœlo.* Velut igitur fumus qui è fornace aliqua, occursu venti effluit, dissipatur hac aut illac, ita exhalatio, quæ vrendæ terræ fumus est, occursu frigidioris, seu vaporis, seu aeris qui in media regione præcipuè est, repulsa, cogitur ferri circumcirca terram, quæ ita lata dicitur ventus. Constat verò quandoquidem pars quæcunque terræ potest effumare, isque fumus versus quaque repelli, vt hinc aut illinc occurrit frigidior, & densior vapor, posse ventum ex quacunque mundi parte in quamcunque spirare: neque esse certam vllam, vnde, aut in quam feratur. Atque ita verissimè dictum est illud cap. 3. Euangelij Ioan. *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed*

Ventus quid sit.

nescis vnde veniat, aut quò vadat. Nimirum vndecunque terra effumet fieri potest,& quousque eius impellẽdi cesset impetus, ferri: tantùm audimus sonitum & sibilum, quem aëris verberatione edit Nihilominùs venti & differentias accipiunt & nomina, à partibus ex quibus, & in quas feruntur. Iis qui sunt in sphæra recta sub æquinoctiali, quatuor mundi præcipua puncta sunt secundùm diametros distantia, Oriens, Occidens, & duo Poli, arcticus scilicet, & antarcticus, qui illis sunt in Orizonte. Erunt igitur illis duo Aquilones, à duobus polis venientes Eurus veniens ab Oriente,& Zephyrus ab Occidente,& innumeri alij inter hos, vocati laterales. Nobis verò qui hanc regionem incolimus, inter tropicum Cancri & circulum arcticum constitutam,quam solam cum alia ei opposita, vltra alium tropicum, censuit antiquitas habitari posse, nihil cum polo antarctico: sed sunt alia quatuor puncta maximè distãtia secundùm duos diametros nostri huius mũdi,quem Arist. dixit habere figurã tympani, habentis verò tam longitudinis quàm latitudinis fore duplum; ea sunt Polus arcticus & Meridies, Oriens, & Occidens, nam à Polo venit Aquilo: à Meridie Auster: Eurus ab Oriente: Zephyrus ab Occidente. Tametsi plerique Aristotelicorum, decepti quibusdam eius authoris verbis c.4.lib. Meteoron, quæ minùs attentè fortasse scripta sunt, dicunt Austrum, vtpote Aquilonis contrarium venire à contrario polo putà ab antarctico, & proinde Aquilonem, totum hoc hemisphærium, quod videmus; Meridiem, contrarium & huic oppositum: non animaduertentes Aristotelem ipsum c. 5. lib. 2. Meteoron ita dicere, *Auster quidem à solstitiali fertur signo, neque ab alteris Septentrionibus.* Quod admodùm congruit cum præscriptis verbis Iob, his scilicet, *Ab interioribus egredietur tempestas,& ab Arcturo frigus.* In quem errorẽ video incidere etiam Geographos, qui typos totius orbis terrarum nunc faciunt. Cùm enim & partes vltra & citra Meridiem, hoc est, vltra & citra Zodiacum describant, tamen suos typos quatuor punctis notant, Oriente, Occidente, Septentrione, & Meridie, cùm deberent potius finiri, Oriente, & Occidente, Arctico, & Antarctico Polis. Nam faciunt Chile, & Psitacorum regionem, & alias quæ vltra tropicum Capricorni sunt, & earum quædam non longè à Polo, meridionales esse, præ Quito, quæ in ipsa meridie est, sub æquinoctiali. Sed & re ipsa probatur habere vt diximus. Non enim solum Boreas est, qui ab ipso venit Septentrione, hoc est, à terra sub ipso polo sita, sed quicunque versus meridiem flat, dicitur à Septentrione venire, & in meridiem ferri etiam si longè citra circulum arcticum exortus sit,

Sphæra recta & obliqua.

Chile & Psitacorũ regio.

Boreas.

&

& longè ante tropicum desinat, sed quia eius initium spectat ad Septentrionem, vt finis versus meridiem. Eadem ratio est aliorum. Nimirum ex quacunque terræ parte incipere potest effumatio, neque opus est, cùm Hispania perflatur à Borea, perflectur etiam Germania, neque vt cùm ab Austro, perflectur Lybia. sed possunt illæ tranquillitate frui, nondum in illis exortis ventis. Si igitur hoc ita habet, inopinabile est, Austrum qui nos attingit, ab arctico polo venire posse, & præter rationem, tam longinquam illi principij statuere terminum, ac non potiùs in interiori illa mundi parte, quæ vocatur Meridies, quam percurrunt Planetæ. Cùm præcipuè siquis flatus inde huc penetraret in ea regione esset naturam permutaturus, atque eò vsque futurus Aquilo, laturusque frigus, inde iam futurus Auster, & laturus tempestates, cùm ab interioribus egrediatur tempestas, & ab Arcturo frigus. Verum his de differentia ventorum secundum loca enarratis, superest dicamus, quod ad eorum temperamenta pertinet, & ad rem præsentem maximè facit; quandoquidem ventorum differentias non accipimus ex materia, sed vnicam omnium ponimus, putà exhalationem fumo similem, constat ob aliud quidpiam fieri, vt non eadem omnium temperies sit, sed Aquilo sit frigidus & siccus, Auster calidus & humidus, Eurus & Zephyrus inter illos medij, & inter se quàm minimùm diffidentes. Id verò nō potest esse aliud, quàm illud vnde accipitur differentia, loca nempe à quibus, & in quæ feruntur, ob quæ meritò euenit, vt Aquilo & Auster inter se diffideant plurimùm, Eurus, & Zephyrus minimùm, quia Septentrio & Meridies plurimùm diffident, cùm alter calidissimus, alter frigidissimus locus sit: Oriens & Occidens quàm minimùm diffident, cùm ad vtramque partē æquè Sol accedat, & qui aliis Oriens, aliis Occidens sit. Diffident verò hi duo ab Austro, non tam ob locum ex quo, quàm in quē ferūtur. Illi enim feruntur à similibus in similia, ab Oriente in Occidentem, & ab Occidente in Orientem, hic à contrario in contrarium, putà à Meridie in Septentrionem: verùm hæc generatim dicta sunt, accedamus propiùs. Siquidem indicatum est, Boream non semper venire à Septentrione, neque Austrum à Meridie, sed vndecunque posse incipere quemcūque vt cōtigerit huc aut illuc ferri, constat differentiam non accipi à loco ex quo primo, sed è loco versus quem, atque adeò posse Aquilonem & Austrum oriri ab eodem loco, vt si flare incipiat à Carpentania, & feratur in Bœticam, Boreas sit, si ab hac ipsa, & feratur in Cantabriam, sit Auster. Quæ igitur causa superest, qua alius frigidus & siccus, alius calidus & humidus fiant? Dictum iam mihi pluries est,

De ventorum temperie.

ignem elementarem non esse vno quodam loco vt reliqua elementa, sed permeare per omnia, sequi verò magna ex parte Solis lumen, atque ideò vbi plus luminis eius, esse etiam plus caloris. Consentaneum mox est, vt ad Meridiem sit copiosissimus, & inde ad mundi latera sese effundat: nimirùm vt ipsum lumen Solis. His positis fit vt ventus, qui contra meridiem fertur, ignem à rebus quibus occurrit abigat, illi contrarium motum subiens, qui verò fertur contra Septentrionem ignem adducat, similem illi motum subiens qui versus Orientem aut Occidentem, neq; admodum hoc faciat neq; illud, quia neque similem, neq; contrarium motum subit, sed transuersum. Hinc rursus fit, vt qui flat versus meridiem, refrigeret fugans ignem, qui versus septentrionem, calefaciat eum adducens. Rursum, qui refrigerat siccat quoque, idque duplici de causa, & quia ipse siccus est vt fumus & quia refrigeratio densationem facit, & expressionem humidi vt in refrigeratis herbis & arboribus conspicitur: qui calefacit humectat non per se (siccus cùm sit, sed quia calore facit humorem fundi, qua causa & in hominibus ciet multas fluxiones Auster.

Venti ad Orientem & Occidentem flantes.

Qui flant ad Orientem aut Occidentem, nihil horum faciunt insigniter sed temperant modicè, vt aer per ventilabrum citra faciem motitatus. Similis etiam causa est, qua Boreas fertur vehementiùs, Auster lentiùs, Eurus & Zephyrus mediocriter. Nimirum qui contra ignem fertur, fertur à frigidiori ad calidiorem, & densiori ad rariorem aerem, quare inde magis expellitur, huc faciliùs recipitur, ferturque vt quod in decliue, contra quod fertur in frigidiorem & densiorem quod in accliue: quæ feruntur in similia vt quæ per planum & mediocriter. Hæc eadem causa est, qua qui nauigant in meridiem, citiùs multo illud pertingant, quam inde huc remeent: quod non intelligentes, qui ab Hispania ad nostras Indias feruntur, contendunt mare illam in partem esse decliue. Neque mirum, cùm ob eandem ignorantiam visum sit plurimis veterum Philosophorum & cœlum & terram imminere magis ad Septentrionalem plagam ad meridiem verò inclinatum esse orbem, qui & excogitarunt plurimas eius situs causas. Diogenes & Anaxagoras factum iam orbem ipsamet prouidentia, à qua erat factus fuisse inclinatum in meridiem magnæ cuiuspiam vtilitatis causa. Empedocles vento refugiente versus Septentrionem impetum Solis, distenta esse cœli latera, & vrsas esse loco motas, & eleuatas, atque Austrinas partes depressas, atq; ita totum mundum illò inclinasse. Leucippus procubuisse terram ad meridiem, quòd partes mũdi Meridionales

rariores

tariores ac solubiliores sint ob calorem, Septentrionales densiores & magis renitentes. Democritus augeri omnia ad Meridiem ob generantem Solem, atque ideò terram ea parte, grauatam frugibus, & auctu, procubuisse. Sed hæc omnia sunt ineptiæ infantilis illius Philosophiæ. Non mundum totum perfectam sphæram esse euidenter indicant Astronomi, quia omnes cœli partes distant centro æquè, quare non est alia elatior, alia demissior: neque terra habet aliam vllam mundi partem se humiliorem, in aquam grauata inclinet, neque al orsum nititur quam in suum centrum. Causa verò ob quam illæ opiniones inter primos illos naturæ inuestigatores, ac nunc inter vulgares ortæ sunt, est, vt diximus, in aere qui ad meridiem tenuior est, & in ventis, qui vt Aristot. quoque secundo Meteoron animaduertit, magis flant à mundi lateribus, ac fortasse etiam accedit, quibusdam in locis, copia maiorum fluminum, qui confertim irruentes in mare, per satis magnum spatium remorantur nauigia. Id verò sentitur in quibusdam Isthmis, vt in Ponto, & in Occidentalibus Indiis iuxta recentem vocatam Carthaginem. Ex dictis facilè constare potest, cur ab interioribus, hoc est à Meridie, oriatur tempestas, hoc est, æstiuales imbres, cum fulguribus, fulminibus & tonitruis. Nimirum, sunt hæc omnia magni caloris, qui inde trahit originem, vnde ignis huc agitur flante Austro: frigus verò ab Arcturo, vnde venit Boreas. In eadem sententia perstans Eliud addit, *Flante Deo concrescit gelu, & rursum latissime funduntur aquæ.* Ventum appellat flatum Dei, hac ratione innuens quod Psal. 134. his verbis dicitur: *Qui producit vētos de thausauris suis.* hoc est sua infinita virtute & omnipotentia. Quæ verba facilè nobis indicant, quàm sit mirabilis ventorum natura, cùm de eorū creatione Deo tanta accedat gloria. Quapropter non tantum mihi tribuo, vt existimem me vel huius leuissimæ rei causam inuenisse, sed, vt in aliis omnibus, quæ pertinent ad naturā, ad probabilitatem vsque disputasse. Ergo, inquit, *flante Deo* (per Boreā scilicet, quia exprimit ignem) *concrescit gelu: & rursū Deo flante* (per Austrum, quia adducit ignem) *latissimè funduntur aquæ.* Addamus reliqua *Frumentum* (inquit) *desiderat nubes, & nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant cuncta per circuitū, quocunque eas gubernantis voluntas duxerit, ad omne quod præceperit illis super faciem orbis terrarum siue in vna tribu, siue in terra sua, siue in quocumque loco misericordiæ suæ, eas iusserit inueniri.* Omnes qui benè philosophati sunt, conuenerunt in hanc sententiam, nihil omninò eorum quæ natura constat factum esse casu, aut temerè, aut frustra, sed omnia alicuius gratia, atque

Tēpestas à Meridie oritur.

adeò primam omnium rerum causam esse in fine cuius gratia fiunt. Si igitur hoc, de ea natura quæ coniuncta rebus est, rectè dicitur, & vsque adeò nihil est frustra ab ea factum, vt vel ipsis excrementis quæ necessitate potiùs quàm vtilitate videntur generari, animalium natura vtatur ad commoditates non exiguas, vt in libris de vsu partium Galenus conspicuè indicat, quantò magis ita de Deo Opt. Max. sentire oporteat, qui cùm sit Optimus, nihil fecerit nisi bonum; bonum verò esse non potest sine vlla vtilitate: cùm verò sit Sapiētissimus, atque potentissimus, nulla necessitate cogeretur facere quod nulli vsui futurum esset. Hac ratione Eliud, cùm nubium & aliorū meteorologicorū generationem, vt in facientem causam retulisset in Deum, qui vt est prima omnium quæ fiunt, & facta sunt causa, alias omnes continet, apponit etiam & finem, & cuius gratia fiunt. Quasi diceret, neque quidem frustra aut ostentandæ suæ potestatis causa Deus nubes fecit, sed magnæ cuiusdam beneficentiæ, siquidem frumentum, ex quo fit panis, qui confirmat cor hominis, desiderat nubes, quandoquidem illis spargentibus lumen suum, & pluentibus, fruitur necessario humore.

Nubium lumen. Nubes spargere lumen suum, nihil est aliud quàm pluere, quod ideò dici videtur, quòd dissipatis pluendo nubibus, spargitur lumen quod ab illis intercipiebatur: perinde ac si illæ lumen & aquam cōtinerent, ac vtrumque demitterent, ac spargerent, cùm tamen illæ reuera neutrū contineant, sed in aquam mutentur, & dissipatæ, diffundēdo lumini locum dent, sed ex eo quod sensui apparet nata phrasis ea est, qua rursum statim vtitur: *Nunquid scis quando præcepit Deus pluuiis, vt ostenderent lucē nubium eius?* Itaque dicit, *Frumentum desiderat nubes, & nubes spargunt lumen suum*: quasi dicat desiderat frumentum nubes, quia nubes pluunt. Neque verò solùm non sunt factæ temerè nubes, sed ne mouentur quidem temerè, nam *lustrant cuncta per circuitum quocunque eas gubernantis voluntas duxerit,* vbicumque scilicet velit Deus pluere, *siue in vna tribu,* siue in alia, *siue in terra sua,* hoc est, seruorum suorum, siue in aliena & inimicorū, *siue in quocunque loco misericordia sua eas iusserit inueniri.* Nimirum *pluit super iustos & iniustos* (Matth cap. 5.) Et hæc est vera & perfecta scientia viarum nubium, scire scilicet eas in Dei voluntatem & prouidentiam referri, de qua statim subdit, *Nunquid nosti semitas nubiū magnas & perfectas scientias?* Nimirum, qui consistūt intra causas naturales, non resoluunt vsque ad primas, ac proinde non habent perfectas scientias, sed illi solùm qui naturalibus non dimissis (id enim insipientiæ est) procedunt vsque ad primæ causæ bonitatem, quod principium omnium

omnium est. Sed nubes quidem, atque per has pluuiæ, &nix, & ros, & pruina, quia etiam & venti, haud præstant obscuras commoditates: omnia enim hæc suis temporibus, & per quasdam vicissitudines, terræ iuuant fœcunditatem. At verò quædam alia nulli prorsus vsui esse videntur, quibus id quod de omnium rerum vtilitate dictum est, videtur redargui. Quid enim commodi est ex grandine. Quid ex fulguribus? Quid ex fulminibus? Certè hoc nullus Philosophorum possit dicere, quin cogatur concedere factum esse aliquid frustra, quàm conscendendo in iudicia Domini, ac de illis philosophando, iuxta illud quod proximo cap. dixit idem Eliud, his verbis, *Per hæc enim iudicat populos, & dat escas multis mortalibus.* quæ verba significant, vti Deum his rebus, partim ad mortaliũ escas, partim ad iudicandos populos Sunt igitur horum pleraque ad vtrumque vtilia, nam pluuiæ, & venti maximi sunt vsus ad frugum prouentum: iudicauit verò per pluuias apertis cœli cataractis mundum, & euertit quotidie in mari triremes & in terra tecta & domos, vt vel domum in qua epulabantur filij Iob, & integras vrbes impetu ventorum. Nonnulla etiam sunt quibus solùm vtitur Deus ad iudicandos populos, vt grando & fulgura, & multò magis fulmina. Quod etiam Dominus ipse cap. 38. huius libri dicit his verbis: *Thesauros grandinis aspexisti, quæ præparauit in tempus hostu, in diẽ pugnæ & belli,* vt vel ex ex his possint homines, si prudẽtes sint, agnoscere, esse qui res humanas consideret, & populos diiudicet. Quod ille etiam Ethnicus Poeta optimè insinuauit, dicens, *Iupiter optime aspicis hæc? An te cum fulmina torques, nequidquam horremus?* Itaque nubium, & plurimarum in aere prouenientium rerum, vtilitas magna est ad fruges, quibusdam verò earum tantum vtitur Deus ad iudicandos populos. Eadem ratio est pestis, atque adeò morborum omnium, mortis, & eorum quæ nihil aliud quàm venena sunt: quæ complexus est Eccles. cap. 39. his verbis: *Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt, bestiarum dentes, & Scorpij, & serpentes, & romphæa vindicans in exterminium impios.* Vbi ignis nomine intelligo fulmina & reliquos ignes meteorologicos, aut æternum paratum diabolo & Angelis eius, nam vsualis ignis longè maxima vtilitas est. His dictis, redit Eliud ad naturam ventorum, dicens: *Nónne vestimenta tua calida sunt, cùm perflata fuerit terra Austro?* quæ verba ex dictis habent facilem interpretationem. Nam iudicatum anteà est. Austrum allicere ignem, ac proinde calefacere & calore aquam fundere. Hinc euenit, vt vestes eo flante caleant, atque calore externo vincente, tinea exedantur:

Pluuiæ niuis, roris & pruinæ vtilitates.

Meteorologicorũ vtilitas.

quod perspectum habentes quibus illæ curæ sunt, flante Austro vestes recondunt, contrà ad Aquilonem suspendunt. Perinde contigit in aliis omnibus rebus quæ asseruantur, vt in vino,& eduliis, & omnibus frumenti generibus: ea enim omnia ad Aquilonem seruantur diutiùs,ad Austrū computrescunt breui. Verùm hoc dictorum nuper corollarium est, vt & illud quod paulò post dicit: *Subitò aër cogetur in nubes, & ventus transiens fugabit eas.* diximus siquidem iam, ventos & nubes ex contrariis causis fieri, atque ideò magna ex parte sese mutuò tollere, atque superueniente pluuia extingui ventos,& superuenientibus his fugari nubes. Quod nubium generationem nunc tribuit densationi aeris, non repugnat iis quæ nuper diximus, putà esse ex vapore. nam vapor substantiam habet inter aquam & aerem. Quapropter aqua in aerem, & aer in aquam per vaporem, illa extenuata, hic crassescens Nubes ergo fient ex vapore, qui partim ascendit ex aqua extenuata, partim ibidem generabitur ex aere crassescente, secundùm quam partem verissimè aer cogetur in nubes.

CAPVT LI.

De cœlo multa.

EX cap. 37. Iob: *Tu forsitan cum eo fabricatus es cœlos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt.* De substantia cœli, eius in quo, aut cum quo voluntantur astra, quem veteres omnes vocauerunt æthera, ἀπὸ τοῦ θεῖν ἀεὶ (interprete Aristotele) hoc est, à perpetuo cursu, dubitatum est plurimùm à Philosophis: siquidem nonnullis veterum visum est rationi consonum, eam mundi partem, vt est suprema, ita esse tenuissimam, siquidem & in aliis omnibus, de quibus vtpote vicinioribus, possumus iudicare, ita fieri conspicimus, vt quò superius est aliquid, eò sit & tenuius. Itaque esse regionem quandam, substantia alia, aere longè puriori & tenuiori plenam, per eamque ferri astra omnia per sese, quasi volantia. Plerisque tamen atque adeò optimis (nam Pythagoræ, Parmenidi, Platoni & Aristoteli) visum est, cœlum substantia quadam constare firmissima & solidissima, adeò vt penitus neque diuisionem, neque distractionem recipere possit,& astra partes esse ipsorum orbium,ac cum illis ferri haudquaquam proprio concitata impetu. Ex eo verò quod de motu astrorum quis sentiat, pendet, & quod de cœli soliditate sit consentaneum. Si enim astra feruntur per se per cœlum, illud certè est tenuissimum, & facillimè cedens:

De astris præclara.

non

non enim tanta posset esse astrorum celeritas medio resistente. Si autem illa feruntur cum orbibus, constat orbes tantò solidiores esse adamante, vt penitus diuidi non possint. Nam alioqui, si ferrentur velut impulsa à substantia aliqua vehementer concitata, & dissipabili, vt quæ a ventis impelluntur, haudquaquam possent ferri eadem semper celeritate, neque eidem viæ semper insistere, sed iactarentur temerè, vt quæ à ventis: nunc autem videmus regulari ferri latione, & à certissimo tramite ne latum quidem vnguem vnquam declinare: igitur ij orbes cum quibus feruntur, nullam partium distractionem accipiunt vnquam, sed feruntur toti simul firmissimè. Neque hoc aliter fieri potest: quapropter eorum substantia neque diuidi, neque distrahi possit, sit igitur solidissima. At verò probabilius multò esse astra deferri cum orbibus, quàm in illis per se moueri, multis argumentis probat Arist. acceptis ab astrorum figura, & ei accomodatis motibus, & ab eorum celeritate & ab aliis eorum passionibus. Mihi verò videtur illud firmissimum, si quis velit recipere quod mihi in Physicis monstratum est, purà raritatem & densitatem consistere in angustia aut amplitudine pororum. Si enim astra ferrentur per cœlum, necesse esset illud secundùm partem anteriorem astri densari, & secundùm posteriorem rarescere, si verò raresceret & haberet poros, eos ergo aut vacuos, aut plenos substantia alia tenuiori: est igitur vacuum, aut substantia alia cœlo tenuior. Illa verò si tenuior sit & cœlo superior, de illa rursum sciscitabor, an raritatem accipiat, atque ita peruenire necesse erit ad substantiam tenuissimam nullam raritatem aut densitatem recipientem, aut abire in infinitum. Si autem in talem vllam substantiam peruenire necesse est, cur non sit statim cœlum eiusmodi? Necesse est igitur astra cum cœlo ferri, ac non per cœlum, aut dari vacuum. Prætereà si Sol, Luna, & alij planetæ per se mouerentur, non possent moueri regulariter, sed nunc celeriùs, nunc tardiùs, quia eodem tempore, purà die naturali, describunt circulos nunc maiores nunc minores, vt accedunt ad æquinoctialem circulum, aut recedunt: at verò Aristoteles multis argumentis probat secundo de cœlo motum cœlestium corporum esse regularem: non igitur mouentur per se astra, sed cum cœlo, quod est vt mundi murus, vt dixit Parmenides, solidissimum. Cui sententiæ plurimùm attestantur præscripta verba Iob: *Solidissimos quasi ære fusi.* Quibus consonant & hæc Homeri οὐρανὸς πολύχαλκος, id est, *Multi æris cœlum.* Multæ autem hinc quoque videntur oriri dubitationes, nam si cœlum solidum est, non videtur esse corpus simplex, sed

An astrorum substantia sit tenuior cœlo.

compositum ex elementis, vt quæ penes nos sunt, quod si est, erit vtique & corruptibile vt hæc, si autem corruptibile illud esse admittimus, nihil euenit incommodi, etiamsi tenue esse illud recipiamus, & dirumpi à percurrentibus astris, quare ita quoque videtur fieri rursum, vt non sit opus illud solidum ponere. Quod verò fiat vt si solidum est, constet elementis his, docet Plato in dialogo de Natura, his verbis: *Sine igne videri nihil potest, nihil sine solido tangi, solidũ sine terra nihil.* Hinc apertè fit vt cœlum duobus his elementis constet, si solidum est, nam & videntur astra, quæ eiusdem substantiæ cuius & ipsum cœlum esse inter optimos conuenit Philosophos. si autem habet hæc duo. putà ignem & terram, habet certè & reliqua duo, putà aquam & aërem, duo enim illa per se vniri non possunt, nam sicci & solidi partes, vt putà terræ, non cohærent nisi humido aqueo agglutinentur, sicco enim igneo penetratæ magis dehiscunt. Igitur vt ad soliditatem terra, ita ad continuitatem indiget aqua: aqua verò & ignis malè aptabuntur sine medio aere, neque sine eo habebit diaphanitatem. Si igitur cœlum est solidum compactum, diaphanũ, & aspectabile constabit ex terra, aqua, aere, & igne Rursum, cœli partes non sunt omninò similes, sed astra aspectabiliora, & minùs diaphana (quodcunque enim intercurrat, occultat aliud quodcunque) reliquum cœlum diaphanum magis, sed minùs venit in conspectum, non potest ergo esse cœlum omninò simplex substantia. Nam vnde nascerentur illæ contrarietates? contrarietatis enim admistionem habet omne quod dicitur secundum minus: in simplicissimo verò non potest esse vllius contrarietatis, ne tenue quidem initium. Concedendum itaque videtur, cœlum simplex omninò corpus non esse, sed constare ex elementis. Concedendum certè, vt mihi videtur, hoc Platonicis dictis argumentis: non tamen ex iisdem penitus, ex quibus quæ penes non sunt, sed ex homonymis, ex igne inquam cœlesti, & aqua cœlesti, & terra aereque cœlestibus, vt in Geneseos enarratione diximus. Sed cur videntur ignis. aqua, terra, & aer, si non sunt qualia hæc? certè ob analogiam: quia quod ad substantiæ modum attinet, habent præstantius etiam quàm illę, tametsi contrarietate qualitatum actiuarum, caloris inquam, frigoris, humoris & siccitatis carent. Hinc fit, vt cœlum fulgentius atque aspectabilius, & solidius, & compactum diaphnúmque magis sit, quàm alia omnia corpora, incorruptibile tamen, neque dissolubile, quia caret principiis naturalis corruptionis, putà calore, frigore, humore & siccitate. Sed neque rarum neque densum est, quia poros nullos habet: neque crassum, neque tenue, quia

Cœlũ incorruptibile.

neque

neque in parua neque in magna comminui potest, sed fulgens sine calore, solidum sine siccitate aut crassitie, compactum sine humiditate, diaphanum sine poris. Non igitur differunt astra à reliquo cœlo maiori crassitie, neque densitate, sed mistionis modo, quodque habent sui ignis plus, & sui aëris minus. Verùm etsi quia actiuis qualitatibus caret, naturaliter corrumpi non potest cœlum, est tamen (compositum cùm sit) dissolubile, & commutabile, ab eo videlicet à quo compactum est, putà à Deo: *Omne siquidem quod vinctum est* (vt inquit Timæus) *solui potest*, ac fortasse etiam dissoluetur, & permutabitur, cùm sistetur hic cœli motus, & finientur lux & tenebræ, velut & omnes aliæ mundi partes. Elementa quidem reddentur puriora; cœli verò in meliorem substantiam mutabuntur. Nam Marci 13. dicitur: *Cœlum & terra transibunt*. & Psal. 101. *Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur*. Et in tertio cap. epist. 2. Petri: *Nouos verò cœlos & nouam terram, & promissa ipsius expectamus*. Iob quoque c. 14. inquit, *Homo cùm dormierit non resurget, donec atteratur cœlum, non euigilabit, neque consurget de somno suo*.

Cœli interitus.

Ex quibus verbis constat cœlum atterendum esse ante resurrectionem mortuorum. Neque certè Philosophiæ dissonum est censere, si cœlorum motus cessaturus in æternum est, mutandam quoque eorum substantiam in aliam, cuius natura motum non spectet, quod in æternum sit cariturа, sed gaudeat quiete, quam sit semper actura. Neque enim perpetuum quidpiam quod violentum. Sed de hoc iterum disputabitur.

CAPVT LII.

Cap. 38. Iob: *Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi, si habes intelligentiam, quis posuit mensuras eius si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem eius? quis conclusit ostiis mare quando erumpebat, quasi de vulua procedens, cùm ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud, quasi annis infantia obuoluerem? Circundedi illud terminis meis, & posui vectem, & ostia, & dixi: Vsque huc venies & non procedes ampliùs, & hic confringes tumentes fluctus tuos.*

Hæc

De Dei cognitione.

Hæc verba sunt Domini ad Iob. Quibus illum inscitiæ & ignorationis rerum naturalium arguens, vult ad sui cognitionem trahere. Differemus in hoc ipso opere, enarrantes locum quendam Ecclesiastes, nullum esse maius compendium ad cognitionem sapientiæ Dei, quam sensum nostræ ignorantiæ, quod Eliud etiam in superiori capite tetigit, dicens: *Memento quòd ignores opus Dei de quo cecinerunt viri* (hoc est, naturam rerum de qua scripserunt plurimi Philosophi, & ante Platonem omnes in carminibus) *omnes homines vident eum* (hoc est, aliquatenus agnoscunt ex suis operibus) *vnusquisque intuetur procul*, quasi diceret, nullus tamen accedit ad ipsius veritatis cognitionem, quia omnes intuentur procul. *Ecce Deus magnus vincēs nostram scientiam* Hoc eodem argumento adducit nunc Dominus Iob, ad suæ sapientiæ contemplationem, ponens illi ob oculos mirabilia, quorum causas nullus Philosophorum inuenire satis potuit, neque nos quidem possemus nisi magno Dei beneficio per diuina oracula essemus docti. Primùm igitur maiores mundi partes, hoc est, elementa & cœlestia corpora, percurrit: deinde animalium quorundam omnis generis historiam attingit de quibus omnibus disputatum satis à Philosophis esse constat, nihil autem perfectè esse traditum, consideranti palam fiet. *Vbi* (inquit) *eras quando ponebam fundamenta terræ*? fundamenta terræ nullus Philosophorum vnquam somniauit (nisi fortè Pythagoras duplicem constituens terram, marem & fœminam) neque enim terram ex diuersis partibus constitisse, vt domum aut templum, sed vt simplex quiddam & homogeneum esse corpus, sui simile secundùm omnes, neque esse alias aliarum fundamenta Re vera tamen non ita est. Neque enim terra, eum quem nunc ad aquam situm tenere posset, si qualis secundum faciem hanc quam terimus, tota foret: aut enim aquæ tota moles extremitatem solùm terræ lambet, secundùm eam eius partem quæ recta est, vt nunc videtur (si quidem nulla parte videtur mare leuca profundius, vt testantur nautæ) aut præter hanc aquæ molem, est intra terræ profundissima viscera magnus abyssus, longè maximam ipsius terrei globi partem occupans. Si primùm fieri non potest vt aqua sit centesima pars terræ, nedum terra sit decima (vt censetur) pars aquæ. Si autem hoc vltimum, quî fieri posset, vt interior terræ pars non esset humore dissoluta, & tota subsedisset in sese, in aquam mersa, nisi fundamentis firmissimis initeretur? Innititur ergo haud dubiè, constatque ex iis quæ conspicimus, imam terræ partem esse plus quam admantinam, atque adeò Deum fecisse hunc terræ globum quem incolimus,

De fūdamentis terræ.

incolimus, versus centrum solidiorem, vt in omni secundùm rationem constituto ædificio fieri debet; ad superficiem verò friabiliorem, vt teri ac sulcari & humore misceri potens, rerum generationi esset vtilis. Non est igitur (dices) in suo loco simplex, neque elementum. Certè esse in suis locis pura elementa, pueri putant, & qui nondum ære lavantur: doctorum verò nullus non videt, nihil non esse alterarum, neque verò esse posse. Arist. in auditoriis libris qui re vera scribebantur ad inducendos tyrones, multa dicit quæ prouectiores debent accipere vt hypotheses, velut, esse corpora simplicia quatuor, quæ reuera neque sunt neque esse possunt, ponuntur verò ob quatuor naturas, quas in cõcretis sentimus, secũdùm quas fiunt rerũ commutationes, calidum scilicet, frigidum, humidũ & siccum. Plato hoc docuit elegantissimè, dicens, *Sic de illis verba facimus, eaque mundi primordia constituimus, cùm ne syllabarum quidem, ne dũ elementorum vicê tenere apud homines mentis quoque modo compotes debeant.* Itaque simplicitas terræ non obstat quominùs Deus fundamenta terræ iecerit, quibus partes eius superiores inniterentur. Addit. *Quis posuit mensuras eius si nosti?* vt in vndecimo capite Sapientiæ scriptum est, *Omnia disposuit Deus, mensura, numero, & pondere.* Nimirum, mundus opificium est pulcherrimum, siquidem optimi artificis, ad pulcherrimum exemplar. Ad pulchritudinẽ verò spectat, vt neque quantæcunque magnitudinis sint membra, neque ad se mutuò sine certa proportione, sed singula certæ cuiusdam magnitudinis, & ad sese elegantissimam habentia proportionem, simulque ad totius vtilitatem maximè accommodatam. Neque terrã igitur, neque aquam, neque aërem, neque orbium cælestiũ vllum, sed neque astrorum omnium minimũ fecit Deus negligenter, sed omnia magnitudinis cuiusdã, ad mundi totius, & ad cuiusque alterius partis magnitudinem, pulcherrimam habentes ratiõnẽ, quam tamen agnoscere ac explicare apertè eius est solius qui fecit ac penes quem est illud æternum exemplar, cuius imitatione effecta sunt. Tametsi enim Pythagorici (quos ego viros prosequor magna admiratione) in hac contemplatione plurimum laborauerũt, & pro captu hominum plurimum assequuti sunt, tamen intuiti etiam illi sunt procul: longè autem magis Xenophanes qui infinitæ magnitudinis esse inferna ex parte est opinatus. Astrologi septem mille leucarum Hispanarum esse dicunt totius terrei globi peripheriam, vt sunt illorum rationes euidentissimæ, non admodum potest hoc à certa eius mensura declinare. Quæ autem huius certæ mensuræ in terra condenda fuerit ratio, scit mundi opifex: constat tamen dictis argumẽtis eam

Mũdi pulchritudo.

Mundi mensura.

eam fuisse diuinissimam, & ad totius pulchritudinem (cum qua vtilitas necessariò coniuncta est) spectasse. Addit: *Vel quis tetendit super eam lineam?* Terra in mundi medio ita sita est, vt eius centrum totius quoque mundi sit, atque ita rotunda, vt omnes extremitatis eius partes æquè à centro distent, & tota terra æquè ab omnibus cœli lateribus, hæcque omnia tam exactè, ac si mundi opifex à polo ad polũ lineam tetendisset, & medio lineæ puncto alligasset terræ mediũ, eamque circino quodam rotundam effecisset. Quod quidem Plato animaduertit in Timæo, dicens, *Terram autem altricem nostram circa polum per vniuersum extensum circumuolutam, diei noctisque effectricem, & custodem esse voluit.* Tanta igitur opificij perfectio sapientiæ artificis maximum argumentũ est, quod redarguuntur omnes qui casu ita cadentibus corpusculis, factum esse mundũ affirmabant. Quæ enim demenria est sibi persuadere, immensitatẽ insectilium corpusculorum, tam aptè cecidisse casu, vt nihil ineptũ in toto mundo extiterit, sed omnia ita, vt ne minimam particulam eorum quæ coierint fortuitò, sapientissimi cuiuspiam arbitrium possit emendare, aut cuiuspiam sani hominis menti persuasibilius videatur, ante mundum conditũ extitisse, nullo faciente, immensam multitudinem vilissimæ materiæ, quàm sapientissimam quampiam, & optimam causam? An vt vitiosa hominũ voluntas facilius expetit quod malum, ita vitiosus intellectus faciliùs credit quod falsum, vt vel hoc argumento verum sit quod bonũ, melius autem multò est ab optima causa in sapientia esse facta omnia, quam ex vilissima causa extitisse. Tantam igitur Dei sapientiam, vt Iob ex terræ fabrica admiretur & suspiciat, dicit Dominus: *Quis tetendit super eam lineam?* Addit: *Super quo bases illius solidatæ sunt.* bases terræ sunt ipsa terræ fundamenta, quæ vt ex nihilo effecta sunt, ita super nihilo solidata, sed super seipsis, omnibus terræ partibus nitentibus ad centrũ, quod velut angularis lapis totius ædificij est, ad quem partes omnes firmiter alligantur: videretur autem omni humanæ sapientiæ, si in consultationem de formando terræ orbe à summo rerum opifice vocata esset, fieri haudquaquam posse, vt nulli innitens corpus, in medio spatiosissimi vacui firmiter maneret. Quò hæsitatio Xenophanem Colophonium putare coegit, terram ab inferna parte velut in radicem infinitam produci. Empedoclem quoque canere, infinitam esse profunditatem terræ. Thaletem Milesium, terrã aquæ innatare vt lignum, Anaximenem, Anaxagoram, & Democritũ, causam terræ latitudinem, non enim diuidere posse aerem lata eùm sit. Neque sanè verum est, quod multi dixerunt, & Socrates etiam sibi

Bases terræ quid.

sibi persuasit in Phædone, terram manere in suo loco firmam quòd rotunda cùm sit,& in rotundi cœli medio collocata, non potest magis in hanc quàm in illam partem inclinare Nam vt rectè inquit Arist. si inde ferri nata esset, etsi nullam in partem posset ferri tota, feretur diuisa in multas partes:non est ig tur ita,sed præcepto Dei manet ibi firma Nimirum vt in Psal.92. dicitur:*Firmauit orbẽ terra,qui non commouebitur.* Sed quo pacto firmauit? tribuens certè rebus omnibus corporeis hanc naturam, vt ad sese mutuò ita expetant collocari, vt crassa sint sub tenuibus:terram verò omniũ crassissimã sub aliis omnibus statuens,quasi mundi cæmentum.His dictis de terra,transgressionẽ facit ad aquã,in sui etiam inde admirationem trahens Iob: *Quis* (inquit)*conclusit ostiis mare, quando erũpebat quasi de vulua procedens,cùm ponerem nubem vestimentũ eius,& caligine illud quasi pannis infantia obuoluere? Circumdedi illud terminis meis,& non posui vectẽ & ostia,& dixi, vsque huc venies,& nõ procedes ampliùs,& hic confringes tumentes fluctus tuos.* Hæc verba enarrata ferè sunt super capite 1. Geneseos. Ibi enim explicuimus,qua ratione Deus effecerit,vt aquæ in vnum locũ congregatæ terram totam non obruant,sed bonam eius partem, animantium generationi & vitæ,detectã relinquant. Nimirum, vt sæpe iam diximus,vnum ex ambobus corporibus,terra, inquam,& aqua globum efficiens, quò cùm amborum extremitatem eiusdem sphæræ partes sint,neutra superstet aut substet alteri.fecit verò Deus terrã cùm tantis cauitatibus,vt caperet abyssum immensum,& maria,atque ita caperet,vt neq; absorberetur illa aquæ moles, neq;redundans inundaret terrã, sed tantum eius relinqueret detectũ, quantum ipsi rerum opifici visum est. Itaque tantæ magnitudinis efficiens cauitates,fecit vt mare quousque ipse voluit procederet,neque inde transgredi posset,vel tantillum,etiam si arena cingatur sola,aut etiã mollissima alga.Illæ igitur terræ partes quæ prominent, atq; ad globi illius extremitatẽ emergũt,sunt vectis & ostia, quibus cõclusit Deus mare,& his vsus,circundedit illud Deus terminis suis,hoc est,posuit fines quos sibi placuit,vt alibi dicitur,*Posuit legẽ aquis quas præterire non potuerunt*:legẽ verò hanc posuit,dicens, *Vsque huc venies & non procedes ampliùs, & hic confringes tumentes fluctus tuos.* Hoc quod de tumentibus maris fluctibus dicitur, Regius etiam vates cecinit,in admirationẽ Dei nos vocans,in Psal.92. his verbis: *Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus.* Quasi dicat, vel ex elationibus maris videas quàm sit mirabilis qui in altis habitat Dominus Omnibus gẽtibus admirationi fuisse fluxus & refluxus maris,intelliges facilè ex illis Plinij verbis

Cur terra ab aquis non obruitur.

Fluxus & refluxus maris consideratio.

verbis quæ sunt prima cap. 79. lib. secundi *De aquarum natura complura dicta sunt, sed æstus maris, accedere, & reciprocare, maximè mirum pluribus quidem modis.* Ac rectè quidem dicit pluribus modis mirabiles esse fluxus & refluxus maris; sunt enim re vera tales ob raritatem, quia etsi id in maris littoribus quotidie videtur bis, atque in quibusdam, pluries, nihil tamen simile esse videtur in tota rerum vniuersitate, cuius comparatione tollatur admiratio: deinde & quia causa tanti euentus non satis intelligitur: sed & quia illi non eodem modo vbique marium fiunt, sed variè in multis, neque in eisdem semper eodem modo, sed pluribus modis mirabiles: nam quocunque die naturali, qui viginti quatuor horis constat, bis crescit & decrescit mare, ab exortu Solis vsque ad meridiem crescit, inde decrescit, vsque ad occasum, inde rursum augescit vsque ad medium noctis, ex quo vsque ad summum mane decrescit rursum, idque in Oceano multò magis atque euidentius fit, quàm in mediterraneis, neque hoc exactè, sed cuiusdam horæ partis facta detractione. Porrò hi maris æstus, per septenos dies insignes habent mutationes. septem enim primis à Luna noua modici sunt, reliquis septem vsque ad plenilunium increscunt manifestè, inde minui incipiunt, tertio septennio afferente etiam insignem mutationem. In æquinoctiis etiam ferunt esse maximos æstus, præcipuè in autumnali: in solstitiis verò minimos præcipuè in æstiuali. Aiunt etiam obseruatum esse octauo quoque anno redire æstus maris ad paria incrementa, quòd octo annis centum numerentur Lunæ circuitiones: ego verò crediderim horum pleraque non tam constare certò quàm leuiter credi. Ferunt etiam esse vbi in die septies reciprocet æstus ille, vt in Euboea: sunt etiam putei in Bætica, quorũ in Hispali vnus, qui augentur etiam quotidie ac minuuntur: contra autem ac mare; siquidem eo crescente decrescunt, & crescunt decrescente. in Gadibus alius, qui æstum quidem habet, non tamen eisdem temporibus semper, sed aliquando contrariis, & cum hæc omnia mirabilia sint, illud verò multò magis fieri, hæc tam stata & firma lege, vt vltra solitum nunquam progrediatur mare, sed certò sciant litorales quotidie quousque mare sit exundaturum, neque tranuersum pedem errantes, vt euidenter constet eam legem posuisse Deum aquis ne vltra procederent, sed illic confregerint tumentes fluctus suos, non tamen proinde dicimus, id naturali causa destitutum solo constare Dei præcepto; imò verò ex præcepto Dei fluxisse rerum omnium naturas. Quapropter cùm in Dei præceptum referimus quidpiam, nihil prohibet naturales eius causas inuestigare

Maris. æstus.

stigare

ſtigare. Vt mare exundet influatque in litus, indeque refluat, non quidem ob maris in quampiam partem fluxum euenit, ſed quia augetur tumefactum & quaſi furens. Quapropter, vt feruens aqua olla exit, non alia cauſa quàm quòd calore rarefacta, vaſe non capiatur, ita mare tumeſcens exundat in litora, contrà, detumeſcens ſubſidet, & velut abſorptum redit in alueum. Hanc verò eſſe eius rei rationem inde conſtat, quòd circa litora magis quàm in altum deprehenduntur his motus, ſcilicet in alto non decurrit aqua, ſed ſenſim intumeſcit, ad litora currit, quia non capitur: fieret verò contrà ſi influeret mare more fluminum; multò enim magis ſentiretur motus vnde ageretur, quàm vbi finitus ceſſaret. Ex his palam fit, maiori proprietate appellari tumorem fluctuum, & elationem maris, quàm fluxum & refluxum: re vera enim non fluit niſi ex accidenti, quia tumeſcens non capitur loco; æſtus verò mihi videtur per analogiam vocari, quia perinde videtur mare pari, ac ſi æſtu caloréque ferueat. Huius intumeſcentiæ cauſas longè diuerſas Philoſophi reddiderunt. Ariſt. & Heraclitus (referente Plutarcho) à Sole fieri cenſent, pleroſque enim flatus ſua illum circuitione ſecum trahere, quibus ingruentibus, & protrudentibus mare Atlanticum, ipſum intumeſcere, & æſtum efficere, ſopitis deinde flatibus mare ſeſe colligere, idque eſſe reciprocationem. Pythias Maſſilienſis maris acceſſus Lunæ incremento fieri, decremento receſſus. Plato cuiuſdam ſpecus maximi intra terram hiatu ſuſtolli aquas, & latè effluere, ſubindéque eodem refluere. Timæus cauſarur flumina irrumpentia in Atlanticum. Seleucius flatum dicit irruere in Atlanticum, eum verò motu terræ (hanc enim etiam moueri putat) & Lunæ agitari. Tam multas opiniones tantæ rei difficultas peperit: at mihi videtur, quæ ex his ferè omnibus colligitur eſſe probabiliſſima, nam quia adeò certus conſtitutuſque eſt ille motus, & numerum quendam horarum, dierum, hebdomadarum, menſium ac fortaſſe etiam annorum obſeruet, probabiliter refertur in ſuperiores, æternas, ſtabileſque cauſas inferna enim omnia temerè agitantur, cùm præcipuè reſpondere videantur aptiſſimè illius circuitus Solis Lunæq; motibus. Nam diuina per ſenas horas repetitio diurno Solis, aut Lunæ motui reſpondet, quæ verò per hebdomadas fit mutatio menſtruo Lunæ: mutatio etiam per ſolſtitia & æquinoctia ad Solem refertur: quia verò multi & fontes & putei aut ſimul cum mari, aut contrariis temporibus creſcunt & decreſcunt, conſtat motum illum non ad ſupremam extremitatem aquarum cieri, ſed intrinſecus à maximo illo barathro, quod intra terræ viſcera

Mare Atlanticum.

est; vnde copiosus erumpens flatus aquas inflat, ac subsidens iterum facit detumescere. Verisimile est enim quibusdam puteis (siquidem alij omnes expertes illius passionis sunt) ampliores esse ductus vsque ad maximas illas terræ cauitates ipsis marique communes. Vt verò quidam tumescente mari detumescant, & detumescente tumescant, cùm alij moueantur vt ipsum mare, causa est in ipsorum pororum, quibus cum mari communicant longitudine, figura, & positu, amplitudine, aut angustia, qui enim coniuncti mari secundùm breues & rectos, amplósque & expeditos poros sunt, implentur cum ipso, qui verò contrà secundùm locos angustos, & in contrarium tortuosè ductos his aqua absorbetur ab ipso tumescente mari; non aliter ac in corporis nostri venis euenit, vt magnarum scissione, quæ coniunctæ sunt, tractione repleantur, quæ contra positæ inaniantur reuulsione, qui mediocriter ad mare habent, nonnunquam simul cum mari, nonnunquam contra patientur vt huc aut illuc flatus ille à barathro cõtingit moueri: qui verò põ habent (huiusmodi sunt omnes qui refluunt vsque ad mare) illos poros vsque ad barathrum perpetuos, & secundùm omnem longitudinẽ expeditos, sed multis in partibus intercisos, & obturatos intersitie (dura quidem vt obsistat, rara verò & percolandæ aquæ peruia) terra: aut per reciprocos flatus expulsi, & supra naturã suã acti sursũ, à reliqua aqua decisi pendent, nullam talẽ passionẽ subeunt, sed sine æstu perseuerãt vtcunq; moueatur mare. Itaque proxima mouẽdi maris causa est flatus intra terræ cauernas conclusus: prima verò fortasse, duo luminaria, quæ generant flatum, & commouent, tametsi & in ipso flatu est mouẽdi causa, quòd aqua pondere subsidens premit illum, is pressus erumpit & violenter extollit aquas, eo impetu sedato rursus aquæ subsident, atque ita alternis vicibus agitur vtrumque. Figura verò & magnitudo cauernarum, non vbique eadem, sed valde dissidens facit vt quædam maria simul crescant, quædam contra, quædam bis, quædam pluries, quædam huc, quædam illuc versus, vt lacus Mæotis in Pontum: hic in Propontidẽ, nõ contra. Itaque horum omnium, quæ difficillima quidem sunt, intra terram esse videntur causa; vt verò hæ inundationes accommodentur illis horarum, mensium, & annorum articulis, opus esse videtur astris, atque vtrarumq; causarum copula veritas rei huius cõstare. Hæ cùm sint exũdationis maris causæ, earũ modus & certa facultas efficit, vt passionis quoque eius, siue motus certa sit mẽsura, nimirum Lunæ, Solisq; eadem semper suique similis est facultas, regulam tenens æternam, accessus, & recessus, ac circutionum, Abyssi etiam illius ingentis

Motus maris causa.

Maris termini.

gentis, & humoris halituumque inclusorum, ad totius maris molem est certa ratio & mensura, vnde fit, vt sit certus quidam modus intumescentiæ illius maris, ac proinde & fluxus. Atqui qui] modum eum causarum posuit, is quoque legem posuit mari, dixitque: *Vsque huc venies & non procedes amplius.* Neque verò quia quædam loca mari submersa sunt superioribus temporibus, ac nunc etiam alia periclitantur mergi, nisi obstaculis quibusdam obsisteretur mari, vt in Olandia, & Zelandia, quod de certa aquarum lege dictum est, redarguitur: magna enim ex parte illic, non tam detinetur quominùs constitutos sibi fines excedat mare, quàm ab illis finibus arcetur, obstaculis quibusdam ab incolis factis: atque cùm aliis insularum partibus arceatur, non potest alias inuadere: atque ita factum est, vt pagos quidem & villas occupauerit, aliis verò non minoribus partibus cesserit, hominum ad has mutationes industria iuuante, præterquàm quòd legem quam posuit Deus aquarum fluctibus, noluit ipsemet Deus adeò esse impermutabilem, vt quam Soli, Lunæ & reliquis astris. Illa enim ita iter peragunt imperatum, vt ne latum quidem vnguẽm essent huc aut illuc declinatura, ne si infinitum quidem tempus duraturus esset mundus: mare verò non ita, sed tam lentas effecturũ mutationes, vt conferentibus nobis quæcunque ab antiquissimis Cosmographis scripto mandata reperimus, cum iis quæ conspicimus, nullæ prorsus fieri videantur, eadem enim mensura, eadem figura, continentis, & insularum omnium: si verò in mille myriadas annorum esset mundus hîc duraturus, non dubium quin permutanda forent omnia, commutandaque loca terræ & aquæ, hinc exesa terra, illuc congestis arenis, adeò tamen lentè, vt nullis hominum sæculis agnosci possit vlla insignis mutatio, sed quantumuis vterentur scriptis, essent omnes putaturi, nihil esse vnquam permutatum. Neque quidem (vt dixi) hoc dictam aquarum legem tollit, hac enim ipsa conditione lex à Deo data est. Nimirum, est naturalis conditio rerum corruptibilium omnium, vt semper secundùm se totas, aut secundùm partes recipiant alterationes. Retenta igitur hac naturali rerum conditione, imperauit Deus mari, *non procedes amplius*, non scilicet ita procedes, vt animantibus terrori sit, aut eorum generationem tollas, sed *hic confringes tumentes fluctus tuos*, tam perseueranter, vt nullam sæcula vlla sentiant insignem permutationm. Quapropter quod de Atlantidis insula mari submersa Plato narrat in Timæo, falsum prorsus est, atque impostura Chaldæorum, qui antiquitatis opinione, multa eiusmodi mendacia narrabant Græcis, dicentes

Lex maris.

Chaldæorũ reprehensio.

se(vt refert etiam Cicero)plus quàm quadraginta mille annorum historiam habere.

Sed quanta his impostoribus idololatriæ, & præstigiarũ omnium parentibus, fides habenda sit, multis iam locis indicauimus. Quod verò Arist. dicit, alternis vissitudinibus mutari mare, & terras, quasdamque insulas disparere, alias emergere non est historicè accipiendum, sed Philosophicè, cùm enim ille putaret mundũ ab æterno extitisse, neque finem habiturũ, meritò colligebat, non semel, sed infinities mutanda omnia, secundùm partes quæ ortui & interitui sunt obnoxia. At verò id factum cùm nondum sit, neque fortasse antequam sistatur cœli motus sit efficiendum, historia constare non potest, sed stat firma lex, quam Deus posuit aquis. Atque conditione naturali seruata stabit, vsque dum eam ipse legislator, cui, vt nuper dixit Eliud, *nullus similis est in legislatoribus*, & simul cum hac mundi forma soluat. Quod igitur ad maris fluctus attinet, ita habet. Illud superest interpretemur. *Quando erumpebat quasi de vulua procedens cùm ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem.* Videtur enim hoc aliud esse, quàm quod in Genesi dicitur à Mose, vbi maris generationem ita tradidit: *Dixit verò Deus, congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum vnum & appareat arida.* Quæ verba significant haud dubiè, in initio delituisse totam terram sub aqua, hanc deinde præcepto Dei secessisse in locum vnum, & detectam esse eam terræ partem quam incolimus: præsentis verò loci verba videntur influere, factam esse aquam sub terra, atque cùm inde velut ex vulua magno impetu erumperet, cohibitam esse præcepto Dei, & conclusam ostiis, quominùs totam terram occuparet: hæc verò longè diuersa ratio mundi efficiendi esse videtur. Quæ non alio quàm hoc modo censeo componi posse. Initio fecit Deus rudem quandam congeriem elementorum, quam dixere Chaos.

Chaos. Erat verò quoddam lutum ex tota terra aquâque commistis, quod circunstabat moles magna nebulosi & omni luce carentis aëris densissimis Ægypti tenebris simillimi, mox vt separari hæc cœperunt, subsidens fæcis more terra expressit aquam, quæ ita ex terra erumpebat velut ex vulua procedens. Rectè enim terra mundi vuluæ confertur, siquidem in ea concepta, ex ea nascuntur omnia, aqua verò rationem habet seminis communis, per eam enim fœcundatur terra, neque sine ea procedere ex sese quidpiam potest. Accommodatissima ergo comparatione, exitus aquarum è terra, eruptio ex vulua vocatur, seminis scilicet communis ex communi matrice. Et tunc quidem

quidem aqua nebuloso & caliginoso aëre erat (recens à terra nata) velut pannis infantiæ obuoluta, tenebris scilicet quæ erant super faciem abyssi aquâ separata, & vt par erat superstante formauit Deus terram, qualis nunc est, confirmans eius fundamenta, præparansque in ea foueas immensas & cauitates, iussit aquas in illas secedere, & fecit ex terra & aqua vnicum orbem.

CAPVT LIII.

CAp. 38. Iob: *Per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terram?* Aristot. lib. 2. de anima, cap 7. reprehendit Empedoclem, quòd dixit, lumen seu fulgorem esse quiddam, quod feratur, & extendatur inter terram & cælum (itaque per aërem,) verùm eam lationem & effusionem nos latere, fortasse quòd tenuissima res sit, & celerrimè feratur, hoc inquam reprehendit Arist. quia ferri & extendi corporeæ substantiæ solum est, lumen verò nihil est aliud, iuxta illius sententiam, quã quædam patibilis qualitas, per præsentiam rei lucidæ genita, per quam quod erat potentia diaphanum, fit actu diaphanũ. Quæritur verò à Domino hoc loco, *per quã viam spargitur lux*, quasi scilicet spargatur, spargi verò genus quoddam lationis significat, quapropter & corporea substantia esse videtur, talis verò si esset, haudquaquam posset replere totũ aerem sine corporum penetratione, nisi forte aer, vt hoc argumento visum est multis Philosophis, poris vacuis abundat: si verò vacuũ nihil est, haud poterit per totum aerem substantia alia ferri, quantumuis sit tenuis. Accedit quòd si ex Sole continenter efflueret illa substantia, iampridem esset absumptus totus, aut saltem esset aliquando totus illuminatione absumendus. constat verò illuminationem lucidis corporibus nihil detrahere, quapropter corpus non est, quare neque spargi videtur posse. Mirabile verò etiam, si corpus non est quo pacto radiis stet, qui rectæ ferantur, reflectanturque & incidant ad angulos rectos, acutos & obtusos, & mille modis congrediantur. Nam si corporea substantia non est, sit sanè accidens, aut substantia incorporea: at verò neutrum horũ videtur illa pati posse, nam flecti, & ad hos aut illos angulos incidere, & rectum esse aut curuũ, figuræ quædam sunt: figura verò non est nisi in corpore, quare in incorporea substantia, vt in mente nullatenus, in accidenti corporali, non nisi per accidens, hoc est, per ipsum corpus cui

Lucis definitio.

inest:velut candorem nemo dicet triangularē, aut quadratum, nisi quia papyrus hac aut illa figura est, ita neque nigritiē, nisi quia litera. Eadem etiam ratio, ac fortasse etiā maior sit de aliis omnibus qualitatibus: quis enim audeat dicere, dulcorem aut calorem, rectum, aut curuum, triangularē, aut quadratum? non igitur posset lumen, nisi substantia quædam corporea esset, reflecti, nisi cum aëre illuminato: at verò reflectitur in vmbra, nullatenus reflexo aëre, non enim vt Echo fit repercusso aëre, ita vmbra, sed ipso quàm maximè quiescente, reflectitur: ergo lumen non vt accidens, sed per se, vt corporalis substātia quædam quæ per aërem spargitur. Sed quæ eius via? corpori enim non potest esse per corpus via, si verò quantum est lumine plenum in aëre, erat vacuum, totus cùm illuminatus sit nullus relinquebatur aëris locus, præterquā quòd vacuum nō esse, nulli iam video esse dubiū. Mirabilis profectò est lucis natura, adeò vt à quibusdam Philosophis corporalis Dei pars appellata sit, cuius anima esset veritas, Deus ipse Opt. Max. primo statim generationis die, ipsam fecit, singulariter commendauit, videns lucem quòd esset bona. Videtur esse res sui generis, neque corporalibus rebus, neque penitus spiritalibus annumeranda, quæ difficilis sanè cognitu est, neque scio an vlli satis perspecta, qui non eius originem in æterno exemplari contemplatus sit. Non interim pro nostro captu eius conditiones perpendentes, quod Deus dederit, differimus. In primis substantia videtur esse non posse, quādoquidē neque corporea, neque incorporea: corporea quidem, quia non posset aërem penetrare, quem tamen totum illuminatum esse videmus: incorporea, quia videri non posset, lumen verò videri constat, quia sensus organū ita afficit vt corrumpat etiam aliquando velut excellens sensibile. Quo pacto autē esset excellens sensibile, quod omninò sensibile non esset? est igitur sensibile alioqui quomodo in solum aerē intendētes visum, dignosceremus diem esse aut noctem. Neque verò videtur horum alterutrum priuatiuè cognosci, sed vtrumque per veram passionem visus à lumine quidem disgregati, à tenebris congregati. Sed, etsi dicamus tenebras priuatione cognosci, vtrumque tamen non potest: cùm enim contraria sint, nō possunt ambo priuatione fieri: lumen igitur per se videtur, quare non est substantia incorporea, vt Deus aut mens. Sed neque accidens incorporeum est, vt notitia intellectiua, aut quidpiam tale, quia ne sic quidem sentiri posset: visorium enim organum corporeum cùm sit, ab spiritali passione affici non posset: superest igitur vt sit accidens corporale, hoc est, affectio aut passio corporis cuiuspiam. Eius igitur quod illuminatur, hoc

Lux non est substantia.

Lux est accidens corporale.

Diaphanū quid.

hoc est diaphani, dicitur enim, estque re vera mediũ actu diaphanũ seu transparens, cùm illuminatũ, atque hac causa translucens etiam vocatur quod transparens, quasi idem sit, actu transparens & translucens: quod verò tenebrosũ est diaphanũ potentia, capax enim lucis & ea carens. Hac causa Arist. dicit lumen & tenebras eandẽ rem esse numero, putà ipsum diaphanum, ratione differre: quod enim potentia diaphanũ, tenebræ: quod actu, lux est, itaq; quod priùs erat tenebra, fit deinde lux. Quem loquendi modũ ad spiritalem transferens lucem, Paulus ad Ephesios dixit, *Eratis aliquando tenebræ, nunc autẽ lux in Domino.* hoc etiam significato acceptũ est tenebrarum nomen c.10. Exodi, vbi dicit, *Extende manũ tuã in cœlum, & sint tenebræ super terrã Ægypti tam densæ, vt palpari queant.* Nimirum aër illuminatus rarescit, quia lumen ignẽ conuocat, lumine priuatus crassescit excluso igne: per summas ergo tenebras fieri poterat adeò densus, vt palpari posset, hocque est tenebras palpari, hoc est, aërem lumine priuatũ. Ita quoque fieri poterat tenebrarũ catena, vt dicitur 17. Sapientiæ. Verùm in his omnibus locis, nomen lucis & tenebrarũ materialiter accipitur. Vt & ab Aristotele: formaliter enim constat aliud quidpiam esse vtrumq; ab ipso aere, seu ab ipso diaphano. Si enim quod erat potentia diaphanũ, fit actu diaphanũ, illa ipsa Entelechia actu diaphani, seu forma, seu ratio, qua actu diaphanũ fit, fit formaliter lumẽ: itaq; lumen fit Entelechia, seu actus diaphani; tenebræ eius Entelechiæ vacuitas coniuncta cũ potentia, potentia autẽ & actus est diaphani, quare, vt dictũ est, fit lumen affectio aut passio corporis cuiuspiam. Quo pacto igitur spargitur, & recta producitur, & reflectitur? Nunquid hæc accidunt lumini materiali, hoc est, illuminato aere, an formali, hoc est, Entelechiæ actu diaphani. Certè huic, nam per aerem quiescentẽ spargitur rectáq; producitur & reflectitur lumen. Quomodo ergo hæc verè dici possunt de passione? non sanè propriè, & vt ea verba lationem quandam significant, sed analogicè. Quia ipsum illuminari, seu lucidum fieri, phantasiam præbet talium lationum, re vera autem fieri videtur, vt nunc dicam. Illuminatur aer, cùm fit ex potentia diaphano, actu diaphanum: fit verò tale sola præsentia corporis lucidi, vt Solis, aut ignis, itaque lux est facultas quædam, seu virtus, quod potentia diaphanum est, efficiendi actu tale, per solam suam præsentiam. Quoniam igitur corpus lucidum illuminare non potest, nisi illud medium, inter quod & ipsum nullum intercedit opacum (quia hoc cum non sit potentia diaphanũ, non est capax luminis) fit vt lumen fieri non

possit, nisi in ea medij parte, ad quam ex corpore lucido duci potest linea recta nulli opaco ocurrens, ob id secundùm lineas rectas ferri dicitur lumen:etiamsi reuera non sit res quæ feratur.

Lux totū spatiū nó æqualiter illustrare.

Porrò lux, vt maior aut minor est, ita maius aut minus medium potest illustrare, atque illud ipsum illustrare magis aut minùs, neque æqualiter quidem totum spatium, sed proxima pars illustrior fit sensim languescente lumine, vt à lucido corpore receditur, tantò enim quæuis pars minùs afficitur, quantò longiùs abest à facultate, vt ferrum tantò lentiùs trahitur, quantò longiùs distat à magnete. Cùm igitur lumen, antequā omninò sit exoluta facultas lucis, incidit in opacum, quæ antrorsum per aërem erat alteratio producenda, retrorsum producitur:idque vocant reflecti lumen, tametsi non sit flexile quidpiā, sed horsum aut illorsum acta alteratio. Eadem autem ratio est luminis, & visibilium specierum colorum omnium,

Luminis definitio.

nam lumen nihil aliud est quàm lucis species per diaphanum effusa, per quam & lux videtur, & ipsum diaphanum actu fit, vt species colorum omnium per illud transmittat. Vt igitur à lucido corpore lumen, ita species colorum à coloratis per diaphanum, sola præsentia producuntur, hoc interest, quòd lumen facit diaphanum actu; reliquæ species id non valent facere, sed per diaphanum actu producuntur: nimirum indicatum mihi alibi est, colores lucis participatione innasci corporibus, esseque flammulas quasdam lucis æmulas; sunt ergo genere similes, minùs autem possunt. Vt igitur lumen est Entelechia actu diaphani, ita reliquæ omnes species actu diaphani passiones quædam. Mirabile igitur est, quod cùm videantur per aerem spargi lumen & colorum omnium species, nihil tamen spargitur, neque penetrat, aut pulsat aerem, vt Empedocli videbatur, sed aer ipse mirabilibus quibusdam alterationibus, induit omnium corporum quæ adsunt formas. Hæc quo pacto fiant, nullus hominum potest distinctè eloqui, neque cogitare. tametsi fieri quidem omninò probabiliter disseruimus. Proinde humanam ignorantiam arguens Dominus, interrogat Iob. *Per quam viam spargitur lux?* addit, *diuiditur æstus super terram.*

Æstus consideratio.

Æstum super terram fieri à cœlestibus corporibus, notius est quàm vt quispiam posset dubitare, tamen illius causam referre in motum, maximus atque apertissimus error est Aristotelis, non enim minùs aut tardiùs mouetur Sol noctu quàm interdiu, sed minùs illuminat.

Quare cùm id quod præsente fit, & quo absente cessat affectio, causam esse omnes homines censeant, constat ad lumen debere

debere referri æstum, non ad motum: lumen verò proprietate quadam esse effectiuum caloris, in materia quæ potest calefieri, etiamsi Sol & alia astra eius passionis expertia sint, vulgares Philosophi affirmant: quod probabilius dicitur, quàm cœlorum motu fieri, longè autem probabilius quod sæpè iam diximus, ignem qui per omnia permeat, sequi Solis fulgorem: ob analogiam tractum, atque ideò quæ à Sole illuminantur à subsequenti igne calefieri. Diuiditur ergo æstus super terram, vt ignis hanc aut illam partem magis occupat, hocque euenit, vt hanc aut illam magis spectat Sol. Calefacit ergo magis partem quam magis illustrat, eoque, & quàm rectius aspicit, quia ab ea parte reflectitur lumen, vt explicuimus: geminata ergo illa passione fit maior illustratio, & maior ignis conuocatio, & calefactio maior. Iuxta luminis igitur intensionem diuiditur æstus super terram: minimo quidē existente in ea parte, quàm Sol non intuetur: maiori in ea quam obliquè: multò, in ea quam recta plurimum ad calefactionem iuuante mora, quia cùm lumine ignis quoque immoratur. Via autem æstus occulta est, nimirum pori aeris, quia rarescit penetratus à corpore tenuiori.

Hæc de lumine, & comite illius æstus, est quoddā aliud superius lumen hoc nostro quod conspicimus, corporale illud etiam, in sede Beatorum, quò Solis facultas non pertinget, solius Agni præsentia conseruatum, velut & hic apud nos tribus primis Geneseos diebus seruabatur; tantò præstantius hoc, quantò supremi illius cœli corpus, aeris in quo viuimus corpore, est aliud longè diuinissimum, minimè corporale, quò non pascuntur Beatorum oculi, sed illustrantur mentes, quod vocant lumen gloriæ: hoc verò agnoscere non pertinet ad Philosophum, sed ipse Deus annunciat de eo amico suo, quod possessio eius sit, vt capite trigesimo sexto dixit Eliud. quæ verba valde consonant cum illis Platonis in dialogo de Natura: *Superiora verò his horum principia Deo nota sunt, atque ei qui Dei sit amicus.* vsque adeò Ethicus ille, hac certè causa sapiens, diffidebat scire se posse prima & certissima rerum naturalium principia nisi Deo reuelante: neque sanè de humilibus & incertis posse, nisi ad probabilitatem aliquid disputare. Vt liceat mirari quorundam Christianorum temeritatem ad credendum, qui eorum quæ opinantur, nihil non putant se certissimè scire, quo fit, vt ad credendum quæ non intelligunt sint duriores, quia opinione sapientiæ fiunt stulti, cùm tamen Deus ipse toto hoc capite hominibus indicet suam, rerum etiam quas vident, & quibus viuunt ignorationem. Mihi mea ignorantiæ

 opinio

opinio præstò sit, & humilitas. Per hanc enim (arbitror) viam spargitur lux. Deo gratias.

CAPVT LIV.

CAp. 38. Iob: *In similitudinem lapidis, aquæ durantur, & superficies abyssi constringitur.* De grandine videntur dici illa verba priora: *In similitudinem lapidis, aquæ durantur.* & de glacie quæ apud nos, fit posteriora illa, *Et superficies abyssi constringitur.*

Glaciei cõsideratio & grandinis.

Nimirum grando & glacies eadem res est, aqua scilicet præ frigore constricta. Figura solum differt, quòd scilicet grando orbiculares quidam lapilli sunt, ex pluuiæ cadentis guttulis geniti, glacies verò fit ex continuata aqua siue in fluminibus, siue mari, siue fontibus, siue in stagnis, aut vasis quibusuis concrescente, & ipsius aquæ quæ concreta est figuram retinet, tametsi sphærulæ illæ nomen peculiare habent, diciturque Latinis grando, Græcis χάλαζα; tamen communi nomine dicitur vtraque glacies, & Græcis κρύσταλλος. Atque ita de grandine dicitur in Psal. 147. *Mittit crystallum suam sicut buccellas, ante faciem frigoris eius quis sustinebit?* de glaciei verò generatione dicit, *Constringitur facies abyssi* quia concretio aquæ semper incipit à superficie, & procedit versus imum, atque adeò superuenitur in aqua, atque si violenta demergatur in profundum, sponte effertur, itaque semper occupat abyssi superficiem: cuius rei causa pendet ex ipsius glaciei generatione. Dictum enim mihi iam est non semel, aquam suo naturali frigore concrescere, per ignis, & calidarum exhalationum absentiam. Quia si affectionem vllam frigidam præter naturam suam pati posset, esset aliud quidpiam natura frigidius: cùm verò necesse sit quod est primò, esse etiam summè tale, necesse est aut aquam non esse primùm frigidorum, aut nullum frigus esse illi præter naturam. Cùm igitur quando recedente Sole, ignis eius assecla ex propinquo aere fugit, vapores frigidi eius loco in aerem se effundant, & exhalationes calidæ in profundum terræ se condant, necesse est, vt à superficie abyssi recedant priusquam ab aqua profundiori, atque ita deinde incipiat glacies. Qua etiam causa sese frigidis temporibus pisces in profundo recondunt, quo ad vitam indigent calore potituri, vitaturique mortiferum frigus. Glacies itaque hac

hac causa gigni incipit à superficie abyssi. Grando quoque videtur quibusdam fieri ex nubibus, primum quidem in glaciem duratis, deinde ventorum frigore comminutis in frustula, aut etiam calore Solis. Itaque esse grandinem frustula decisæ glaciei, ea verò fieri in ipso descensu rotunda, longo illo præcipitio velut conuoluta. Fuit hæc sententia inter antiquos Philosophos Epicuri, inter Christianos D. Isidori Hispalensis, cui videntur suffragari illa verba cap.43. Ecclesiast. *In magnitudine sua posuit nubes, & confracti sunt lapides grandinis.* Hæc enim apertè videntur innuere, confractis lapidibus (ex glacie scilicet) factam esse grandinem. Cæterùm Aristot. euidenter satis refutauit hanc sententiam, cap. 12. Meteor. his verbis: *Absurdum præterea suspicari, aquam superiori in loco congelascere, quandoquidem fieri non potest vt id consequatur antequam reddatur aqua, neque vllo tempore aqua suspensa permanere potest.* Hæc Arist. Ex quibus palam fit, ex nube aquæ guttas fieri potiùs, his deinde seorsum cadentibus, & gelascentibus, fieri grandinem, & ipsarum guttarum figuram retinere. Illud verò Eccl. ita intelliges, confractos esse lapides grandinis, hoc est, decisos ex nube, non quidem gelata priùs, sed per particulas in guttas abeunte: verum enim ita etiam est, lapides grandinis ex nube esse decisos, etsi non sint decisi facti jam lapides, sed post decisionem lapidauerint.

CAPVT LV.

CAp.38. Iob: *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam, vel quis dedit gallo intelligentiam? quis enarrabit cælorum rationem, & concentum cæli quis dormire faciet? Quando fundebatur puluis in terra, & gleba compingebantur? & c. 39. Nunquid capies leanæ prædam, & animam catulorum eius implebis, quando cubant in antris, & in speciebus insidiantur? Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum vagantes, eò quòd non habeant cibos? Nunquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes ceruas obseruasti? Dinumerasti menses conceptus earum, & scisti tempus partus earum? Incuruantur ad fœtum, & pariunt & rugitus emittunt. Separantur filij earum, & pergunt ad pastum. Egrediuntur, & non reuertuntur ad eas. Quis dimisit onagrum liberum, & vincula eius quis soluit? Cui dedi in solitudine domum, & tabernacula eius in terra salsuginis. Contemnit multitudinem ciuitatis, clamorem exactoris non audit. Circumspicit*

cumspicit montes pascua sua, & virentia quaque perquirit. Nunquid volet rhinoceros seruire tibi, aut morabitur ad praesepe tuum? Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo; aut confringet glebas vallium post te? Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & relinques ei labores tuos? Nunquid credes illi quoniã sementẽ reddat tibi, & in aream tuam congreget? Penna Struthionis similis est pennis Herodÿ, & Accipitris. Quando derelinquit oua sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea? Obliuiscitur quòd pes conculcet ea, aut bestia agri cõterat. Duratur ad filios suos, quasi nõ sint sui, frustrà laborauit nullo timore cogente, priuauit enim eam Deus sapientia, neque dedit illi intelligentiam. Cùm tempus fuerit, in altum alias erigit, deridet equum & ascensorem eius? Nunquid praebebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitũ? Nunquid suscitabis eum quasi locustas? gloria narium eius terror. Terrã vngula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis. Contemnit pauorem, neque cedit gladio. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta, & clypeus. Feruens, & fremens, sorbet terram, neque reputat turba sonare clangorem. Vbi audierit buccinam, dicit, Vah! Procul odoratur bellum, exhortationẽ ducum, & vlulatũ exercitus. Nunquid per sapientiam tuam plumescet accipiter expandens alas suas ad Austrum? Nunquid ad praeceptum tuum eleuabitur Aquila, & in arduis ponet nidum suum? In petris manet, & in praeruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus. Inde contemplatur escam & de longè oculi eius prospiciunt. Pulli eius lambunt sanguinem, & vbicunque cadauer fuerit, statim adest. Haec Iob.

Vt corporearum substantiarum praestantissimae sunt, quae vocamus animalia, ita ex naturae eorum contemplatione, maximè erigitur humana mens in altissimi Dei contemplationem. Nimirum optimum opificium optimi opificis argumentum est. Proinde Dominus recensitis quamplurimis quae spectant ad mundi partes sensu carentes, attingens per capita, quae spectant ad animalium historiam, disputationem claudit. Nihil autem mirabilius est in animalium genere, quam id quo à reliquis corporibus differunt, purà cognitio: in hac verò mirabilis tanta differentia vt alia sint stupidissima, alia sagacissima, alia audacissima, alia timidissima, alia prolis amantissima, alia negligentissima. Porrò mirabilis est compositio singulorum corporum, & partium omnium ad mores accommodata structura. Mirabilis quorundam animi vigor postremò & corporis moles. Quae omnia attestantur quam maximè sapientiam, potentiam, & bonitatem Dei: quandoquidem fieri non potest, vt animantia, vi cognoscendi, & sapientia plus aut minus participent, prima rerum omnium causa quae ipsa fecit non sit,

Animalium cognitio.

intel

intelligens & sapiẽs. Ad hoc argumentũ spectant verba illa Psal. nonagesimitertij: *Intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem, non audiet, aut qui finxit oculum, non considerat?* Quod quidem argumentum firmissimum est, si semel concedatur, hominem, vt & quodcunque aliud animal, Dei esse opificium. Non enim posset Deus audiendi aut videndi organũ formare, ipsum audire, aut videre non agnoscens. Neque cùm adhuc nihil esset extra ipsum, poterat nisi in seipso agnoscere, quare necesse est ipsi præstantiori modo esse ea omnia, cognoscere videlicet & sapere. Neque aliter possit quispiam id negare, quàm negans hæc à Deo quopiam esse facta, sed sponte constitisse talia, vt & ipse Deus per sese est. Hoc igitur refutans Dominus exorsus est hanc disputationem ab illis verbis: *Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ?* & paulò infra in hoc ipso cap. dicit, *Sciebas tunc quod nasciturus esses, & numerum dierum tuorum noueras?* quasi dicat, tu ipse tibi conscius es, te nullibi tunc fuisse, ac ne fuisse quidem omninò; nihil igitur habes ex teipso, ne ipsum quidem esse, sed ab alio es factus, à quo necesse est acceperis quæcunque tibi naturaliter insunt. Neque sanè sit satis dicere, à parentibus; nam illi etiam paulò ante te facti sunt, quapropter eadem est dubitatio, eundúmque in infinitum, aut postremo consistendum in aliquo; qui nunquam non fuerit, à nullo factus, à quo facto sint omnia, cuius sint per se bona omnia, quæ reliquis omnibus communicauerit. Si igitur non semper fuimus, vt non ipsi nobis testes sumus; neque fecimus ipsi nos, ipse profectò fecit nos, qui semper, ac per se est, quapropter quidquid in nobis, aut aliis vllis rebus est boni, in illo necesse est sit eminentius. Ad hoc argumentum etiam pertinent prima illa verba præscriptæ orationis: *Quis posuit in visceribus hominu sapientiam? vel quis dedit gallo intelligentiam?* quasi dicat, neque homo accepit sibi sapientiam præ reliquis animantibus, neque eam quam habent intelligentiam illis impertitus est. Necesse est ergo tributa esse hæc & alia omnia bona quibus participant, tum hominibus, tum reliquis animantibus, tum etiam reliquis omnibus rebus quæ natura constant, ab vno aliquo ente ante omnia entia, & bono ante omnia bona, cùm quo nullus homo possit contendere: videbatur enim Iob velle contendere cum Deo, vt exprobrabatur ei ab amicis. Dubitatum est à Philosophis de ea quæ brutis inesse videtur intelligentia plerisque negantibus esse illis vllam rationis vim, sed sensum solùm, aliis etiam non paucis asserentibus, præter sensum inesse illis quandam mentem. De qua quæstione Plutarchus libello de anima-lium

Bruta quomodo intelligãt.

Nota hāc disputationem. lium industria, optimè mihi videtur disputasse. Negant vllam esse vim rationis brutis,hoc præcipuè argumento,quòd omne animal esset rationale. Videtur autem rationale differentia animalis esse,quapropter vt in illis contrariis euenit,ita in hac quoque oppositione, necessariò si vnum est, sit etiam alterum, vt si quodpiam est animal rationale, sit etiam aliquod irrationale. Quare si homo animal rationale est,sit quod nō est homo animal rationis expers.His alij respōdent, rationale & irrationale differentiam animalis non esse,sed corporis,numero quidem eandem cum sensibili & insensibili,eo quòd rationale separari non possit à sensibili. Stratonē Physicum referunt libellum quendam scripsisse,quòd sensus sine mēte esse non possit, quod præcipuum est fundamentum eorum, qui plus aut minus censent animalia omnia ratione participare.Itaq; huc controuersia vertitur,an possit esse sensus sine mente: si enim non potest, necesse est animantibus omnibus mentē concedere, aut brutis etiam sensum denegare. Videtur autem non posse mens separari à sensu,quandoquidem,vt Hippocrates dicit,qui parte aliqua corporis dolentes dolorem non sentiunt, iis mens ægrotat. Si igitur cùm mens ægrotat alienatáq; est,ita vt sensuum organis intenta non sit; etiamsi dolendi accedat causa, non sentitur, multò minùs sentiri possit res vlla alia earum quæ minùs violenter sensum pulsant, nisi adsit mens, quod etiā in nobis ipsis experimur. Nam cùm de re aliqua attentiùs cogitamus,plurima obuersantur ob oculos, & aures, quæ neq; videmus,neq; audimus. Si igitur animantia mēte prædita,cùm mens non attendit, non sentiunt, multò minùs sentire possent quæ penitus essent amentia. Quòd si amentia sentire non possunt, neque sensum possunt habere. Non potest igitur sensus esse sine mente. Ex hac, etsi natæ sunt duæ longè diuersæ assertiones. Plerique enim eorum qui eam recipiunt,colligunt omnia animalia, plus aut minus esse mentis, & intelligentiæ participia. Quidam nostratium nuper, ne brutis concederet rationem, timens (arbitror) ne & immortalitatem cogeretur concedere, sensum etiam abstulit, negauítque vlli præter hominem esse sensum,sed quæcumque à brutis sensu quodam agi viderentur,sympathia quadam & antipathia potiùs agi, & naturæ magis quàm animæ esse opera. Si itaque dicta thesis recipitur, duorum alterum fit, aut nulli præter hominem esse sensum,aut animantibus omnibus esse mentem, & rationem,quibus vtrumque videtur esse absurdum,negabunt non posse esse sensum sine mente. Qui soli homini sensum tribuit, difficilem possit adhibere interpretationem multorū quæ in sacris scripta

Sensus an sine mēte.

sunt

ſunt. Nam, equo dicitur, *vbi audierit buccinam, dicit de Vah! Procul odoratur bellum, exhortationẽ ducũ, & vlulatũ exercitus.* Rurſũ de Aquila: *Inde contemplatur eſcam, & de longè, oculi eius proſpiciunt.* Neque ſolùm Aquila & equus, ſed & bos & aſinus, ſtupidiſſima animalia, agnoſcũt poſſeſſorem ſuũ, & præſepe domini ſui, cap. 1. Eſaiæ. Sed & opinio ipſa per ſe eſt abſurda: nulla enim fides haberi poteſt ſenſibus noſtris: proceditq; dubitatio vſque ad inſaniam, ſi quæ cernimus intuitu quarundam rerum perterrita fugere: rurſum quibuſdam rebus allici, pulſata vociferari, amicitiæ & inimicitiæ leges obſeruare, ſenſum vllum habere negauerimus. Proinde hac aſſertionis parte, quæ non longè abeſt à delirio, dimiſſa, alterã conſideremus, An ſcilicet brutis ratio vlla inſit. Videtur quidẽ ineſſe nulla, quia ratio conſenſu Philoſophorũ, deſtinatur ad virtutem: virtutis verò & vitij non videntur bruta eſſe capacia, igitur neq; rationis. Alij contrà, his obiiciunt, multa animalium tam terreſtriũ quàm marinorum, quàm etiam volatiliũ opera, quæ eadem ſi qui hominũ faciũt, cenſentur prudentiſſimi, quin etiã homines ipſos quamplurima eorũ ob quæ maximè laudãtur, facere cœpiſſe illorũ imitatione. Quo pacto igitur (dicunt) nõ ſit iniquũ illis eam laudem detrahere, quã nobis ex eorũ imitatione aſſumimus. Præterea ad eãdẽ facultatẽ pertinet benè & malè aliquid facere. Non enim euenit malè videre auribus, aut malè audire oculis, ſed vtcunque videre oculorum eſt, & audire aurium. Igitur deſipere, aut inſanire, eiuſdem eſt cuius ſapere & bene ratiocinari. Nemo enim vocat lignum inſipiens, quia ſcilicet ſapere aptum non eſt. Videntur autẽ bruta nõnunquam decipi, quod quidem facit artem venãdi iucundiſſimã, quia multis modis illis imponitur, etiamſi non paucis illa vtantur ſtratagematis ad vitandum inſidias. Videntur etiam aliquando inſanire, nam ſimiæ ebrietate corripiuntur, & vt alios morbos quàm plurimos, ita hydrophobiam, ſeu tabiem pati ſolent canes maximè, ſed & equus, bos, & aſinus, & camelus, quem morbum Medici ponũt in maniæ generibus, Si igitur bruta poſſunt delirare, poſſint & ratiocinari: nam delirium læſio rationis eſt. Cùm igitur ex hac parte adeò vrgeant hæc, videanturque animalia ratiocinari, ſuo quodque gradu, & alia plus aliis (quis enim negat aſinum ſtupidiorem eſſe vulpe, & Struthionem perdice;) alia verò ex parte videatur à dignitate generis humani plurimam abhorrere, ratiocinandi vim cum omnibus animãtibus habere communem. quid de hac quæſtione ſtatuendum ſit videamus, Certè rationẽ aliquam eſſe brutis, negare non poſſumus citra proteruiam: alioqui non ineptiùs denegatur illi ſenſus, nam quæ

An ratio ſit brutis.

Quæ animãtia rabiem patiantur.

quæ alia ratio est agnoscendi facultates quàm per actiones, quàm per opera? Vt igitur quia clamoribus terreri, ac fugari videmus capreas, concedimus eas audiendi facultate esse præditas, ita videntes lepores metu imminentis periculi transferre suos fœtus, & canem spe capturæ, & sibi nondum præsentis, insidias struere, necesse est concedamus prudentiæ quandam vim illis inesse. Nam ipsum prouidentia vti nihil aliud est, quam nondum præsentia pericula præcauere, & quæ euenire possunt bona, mediis appositis procurare. Sensus enim præsentium solum est, multis tamen constat argumentis, hanc brutorum rationem longè diuersam esse ab humana mente, neque maioris vel minoris solum ratione differre, sed ipso rationis esse, atque ita vt rationis & rationalis nomen de vtrisque non vniuocè dicatur, sed analogicè. Primum quidem, quia mens humana, natura sua & ex sese nata est ratiocinari simpliciter, & circa quiduis. Studio enim & exercitatione fit hic strenuus Medicus, ille Imperator, alius venator, alius agricola, faber alius: rursum hic Physica meditatur, ille Mathematica, ille etiam Theologica. posset qui nunc Medicus, si didicisset, esse non minùs strenuus Theologus; & qui nunc Theologus, Imperator, aut agricola. Nimirum ingenij acies est, authore Platone, velut oculus tornatilis, mentis inquam oculus, qui se possit, quoquò velit vertere, brutorum verò nullum ratiocinari natum est, nisi circa quiddam, quò scilicet naturali quodam instinctu fertur. Scit enim canis leporem quærere, & perdici insidiari, sed nescit lectum sternere, aut specum fodere: lepus contrà, lectum sternere, & cuniculus non sine magna arte domum sibi facere subterraneam, neuter verò scit ex venatione viuere, neque sanè hoc canis, aut illud lepus, doceri vlla ratione potest: igitur homo simpliciter rationalis est, brutorum quocunque circa quidpiam, quapropter non simpliciter, sed quodam modo, & analogia quadam. Pæterea homo deliberat & consultat de iis quæ facit, non enim solùm cogitat, quo modo possit hostem interficere, sed priùs etiam, an expediat interficere, reliquorum verò animalium nullum. Nunquam enim felis consultauit de ignoscendo muri, aut canis de innocentia circa felem, nimirum nullum horum operatur ex arbitrio, sed ex naturali propensione Vnde (dices) nostiz inde certè, quòd quæ eiusdem generis sunt, omnia sunt sui similia, faciúntque eadem. Non enim vt hominum alius est cruentus, alius innocens, atque idem homo hodie mitis, cras crudelis, hodie iustus, cras iustitiæ contemptor, ita felis hic mures sectatur, ille tuetur, aut hodie eis vescitur, cras illis ex suo tribuit,

Bruta quo à nostra ratione differant.

buit, sed idem semperve faciunt omnes, quod euidenti argumento est non ex libertate vlla, aut arbitrio, sed ex natura eorum operationis, & intelligentiam fluere. Nimirum natura eadem est, similibus, atque eisdem semper, voluntas non eadem. Huc respexit Hippocrates dicens, naturam nullo doctore vti. Nimirum quæ natura fiunt, neque ex doctrina, neque ex meditatione procedunt, sed ex quadam popensione, quappropter qui ab homine tollit liberum arbitrium, nihil aliud quàm belluam ipsum facit. Cùm igitur propriè ratiocinari non sit vtcunque facere aliquid cum præsensione finis, sed consultare cum electione medicorum, & aliorum cum aliis collatione, idque brutis non insit, constat hominem solum esse rationale animal propriè, reliqua non nisi analogia quadam. Prætereà nihil eorum de quibus ratiocinatur aliorum animalium vllum est incorporeum aut æternum, sed omnia sensibilia, & caduca, nam de quærendo victu, de ineundo coitu, de nutrienda, & conseruanda prole, de fugiendo dolore, de vita valetudineque tuenda, de corporeis verò, & diuinis, aut de immortalitate, nulla illis subest cogitatio. Quî scis? dices, quia nullus illis Dei cultus, nulla cura iusti & æqui, nihil faciunt ad adipiscendam immortalitatem: sed solùm ne tunc moriantur. Sed & hoc quî sciam, interrogabis. Quia nullis ea videmus nominibus inclinari, nulla vindicta criminum vti, nullis virtutum præmiis. Neque verò possent sine communibus legibus, neque sine legum peritia, neque hæc sine sermone quem videmus illis negatum esse à natura qui sanè naturâ est adeò coniunctus cum ratione, vt meritò Græci idem nomen vtrique dederit, λόγοι vocantes, & rationem & sermonem. Non igitur belluæ ratiocinantur simpliciter, sed quodammodo, de sensibilibus solùm & caducis. Vnde fit, vt etsi animalia omnia quodammodo ratiocinentur, immortalitatis verò participem animam ea solùm habeant, quibus de immortalibus cogitandi naturale principium est. Non enim posset ille impetus ferendi in immortalia, nasci ex meris mortalibus. Quapropter ignorantissimi sunt qui timent, si sensum cum quadam ratione brutis tribuant, ne illa donent immortalitate, & qui, quia bruta ratione quadam pollent, vocent in discrimen humanæ mentis immortalitatem. Non enim quia ratiocinantur vtcumque, immortales esse homines cognoscuntur, sed quia incorporeis, æternis, & diuinis. Atqui profectò nisi belluinam haberent stupiditatem, vel ex hoc solo quòd de immortalitate disputant, agnoscerent esse sibiipsis aliquid immortale. Nam quî posset magis quod mor-

Bruta quomodo rationalia.

Immortalitatis argumentũ.

tale, agnoscere immortalitatem, quàm oculus sonos, aut colores auris? Num igitur homines si omnes essent sine oculis nati, in dubitationem vocare possent, an essent illi colores? an differt minùs incorporeum & immortalium natura à corporeis & caducis, quàm colorum natura à sonis, & odoribus? longè autem abest, vt quia delirare possunt, rectè colligas habere mentem humanæ similem: nam ne homines quidem delirant secundùm eam mentem quæ illos separat à brutis, sed secundùm internos sensus quos cùm illis habent communes, imaginationem inquam, & sensitiuam rationem,

Phrenitis. quam nonnulli vocant cogitatiuam, alij æstimatiuam. Nam cùm phrenitis & melancholia morbi sint corporales affectiones, non possunt per se lædere nisi facultates corporales, mentem verò læsio non attingit, nisi ex accidenti, quia scilicet dum in corpore est, sensibus vtitur. Delirare itaque possunt bruta ob imaginationem, & ob eam quam habent rationem, quoniam eam quæ propriè ita nuncupatur, & liberam delirandi vim non habent, neque virtutis neque vitij sunt capacia, neque pœnæ, neque præmij digna: nimirum operatio secundùm virtutem ex deliberatione procedit. Hanc ipsam ob causam neque veram sapientiam habere possunt, quia vera sapientia nunquam separatur à virtute. Est enim sapientia, vt in sexto Ethicorum, & primo Metaphysicorum dicitur, scientia rerum honorabilissimarum: huiusmodi sunt quæ diuina, æterna, & verè bona, quapropter qui circa hæc non fallitur, is sapiens est. Quod cùm homini nisi Dei beneficentia contingere non possit, constat sapientiam à Domino Deo esse, vt in initio Ecclesiastici dicitur, atque vt in 3. eiusdem, filios sapientiæ esse Ecclesiam iustorum. Vera itaque sapientia est, quæ per veram fidem comparatur diuinarum rerum notitia cum meditatione diuinæ legis. Quandoquidem igitur, vt est indicatum, brutorum natura horum capax non est, non sine magna proprietate dicitur in præscripta oratione: *Quis posuit in visceribus hominus sapientiã, vel quis dedit gallo intelligentiam?* Nimirum animalium solus homo sapientiæ est capax, quia is solus habet delectum boni, & mali, & rerum diuinarum cognitionem, reliqua intelligentiam quamdam rerum minimè diuinarum, de quibus, vt indicatum est, naturaliter etiam ratiocinantur, non tamen cõsultant cum deliberatione. Volens igitur Deus, in sui cognitionem trahere hominem interrogat: *Quis posuit in visceribus hominus sapientiã*; hoc est, in humana mente notitiam diuinorum, & scientiã boni & mali; vt scilicet homo intelligat, non alium quàm Deum fecisse hæc, eadem enim est

Quis sapientiæ capax.

Sapientia quid.

inter

intertogatio, & illa Psal. 4. *Multi dicunt, Quis ostendit nobis bona? signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Hoc est, multi dubitantes interrogant, Quis ostendit nobis bona, hæc inquam esse bona, & facienda, illa mala, & vitanda, aut quæ est regula dignoscendi bonū & malum? Re vera regula & ratio est voluntas Dei: nam cùm is sit primum & summū bonum, nihil possit in hac vniuersitate bonū esse, nisi quod ei sit conforme. Porrò cùm Deus primum principium omnium, nihil potest esse bonum quod non ametur à Deo antequam ab alio quopiam; amor igitur Dei est regula bonitatis veræ, & nomine vultus Dei significatur æterna eius voluntate. Naturalis verò Lex, est significatio diuinæ voluntatis, quam Deus ipse nostris mentibus inseuit, vocaturque proinde lumen vultus Dei: atque hoc ipsū est, ponere in visceribus hominis sapientiā. Itaque Deus posuit sapientiam in visceribus hominis, signans super nos lumē vultus sui: gallo verò & reliquis animantibus dedit intelligentiam. Hanc galli naturam mirati sunt omnes qui de animaliū historia scripserūt. Plinius cap. 21. lib. 10. ita inquit: *Proximè gloriam sentiunt, & hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, rumpēdóque somno natura genuit, norunt sydera, & ternas distinguunt horas interdiu cantu: cum Sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laboresque reuocant, nec Solis ortum incautis patiuntur obrepere, diémque venientem nuntiant cantu: ipsum verò cantum plausu laterum imperitant suo generi, & regnum in quacunque sunt domo exercent, dimicatione patitur hoc quoque inter ipsos, velut ideò agnata tela cruribus suis intelligentes. Nec finis sæpè commorientibus. Quòd si palma contingit, statim in victoria canunt, seque ipsi Principes testantur, victus occultatur silens, ægreque seruitium patitur.* Hæc Plinius de galli intelligentia, qui (res mirabilis) videtur habere sensum gloriæ & principatus, & notitiam motus cœli, ac siderum, siquidem ternis horis canit interdiu, & quarta vigilia castrensi, hoc est, exactis tribus noctis horis, & iterum iamiam aduentante die. Indicat mox Dominus, non posse esse alium quàm Deum, qui hanc intelligentiam dederit gallo, dicens, *Quis enarrabit cœlorum rationem, & concentum cœli quis dormire faciet?* quasi diceret, constat non potuisse tribuere gallo hunc sensum temporum, nisi qui perspectum haberet exactè cœlorum motum, hunc autem quis habebit? *aut quis enarrare exactè poterit rationē motus cœlorum?* quasi dicat nemo, nisi qui eis rationem posuit quique poterit sedare eius cōcentum cùm volet, quem scilicet ipsemet excitauit in ipsa mundi creatione, quando fundabatur puluis in terra, & glebæ compingebātur. Ex his facile est intelligere,

Lex naturalis quid.

Galli gallinacei natura.

quàm arroganter Astrologi, quæ ad rationem illorum motuum spectant affirment, quasi ipsos nihil eorũ quæ ibi geruntur lateat, cùm tamen, vt absunt illa longè à nostris sensibus, difficillimum sit, vt inquit Aristoteles, quidpiam de ipsis pronunciare. Laudandi tamen sunt ob eximiam diligentiam, qua cùm Mathematicarum peritia tam multa sunt assequuti, vituperandi verò nisi intelligant esse longè plura quæ ignorentur, neque exactè illorum quidpiam ab alio cognosci posse, quàm ab eo ipso qui (vt Platonis vtar verbis) *dies & noctes, menses, & annos, qui ante cœlum non erant tunc nascente mundo nasci iussit.*

Annorum supputatio. Quod vel inde facile est intelligere, quòd annorum alia est supputatio apud Ptolomæum, alia apud Alfonsum Regem, alia apud Copernicum, quasi peritissimis eorum exactam computationem motus Solis, qui cœlestium omnium videtur esse regularissimus, & euidentissimus, nondum tenentibus, aut ipsis annis non semper æqualibus, sed inuicem ob causas nondum perspectas variantibus. Vix vlla ætas est, qua non inducant Astrologi nouam aliquam hypothesim, & motum alium, aliúdve corpus ponant, quod euidens est argumentum incertitudinis. Quid ergo? num verisimile est gallum nosse sydera, & ternis horis distinguere eorum motum? Non sanè, nam etiamsi, vt ibidem inquit Plinius, ea sola volucrum cœlum aspiciat crebrò, minimè tamen notare sydera potest, cùm eat cubitum cum Sole, sed necesse est naturalem habeat aliquam cum cœlo sympathiam, quia ternis horis ita afficiatur, vt latera sua pulset, & cantet. Quantò verò ipse minus potest quos distinguit cœli motus agnoscere, tantò maiori sapientiæ eius qui fecit, argumentum est. Magis enim miramur gallos quarta hora castrensi excitari ad cantum, quàm Monachos media semper nocte, tametsi hi mul òminùs à sua hora deerrent. Verùm in his agnoscimus studium, & curam, in illis sine vlla institutione solam naturæ vim. Quare cùm illorum peritiam non agnoscamus, superest vt ad peritiam authoris referatur, velut quòd horologium motu gnomonis, & pulsatione cymbali, metiatur & distinguat nostra tempora, refertur ad peritiam artificis. Vel ex hoc igitur constat, eum qui dedit gallo hanc naturam, rationem cœlorum, & motus syderum exactè tenere. Is cùm esse non possit nisi qui fecit cœlum & terram, constat eum vt maximum, & optimum, ita esse & sapientissimum. Quapropter

Harmonia cœlestis. nemo possit cum illo contendere. Quod dicitur, *& concentum cœli quis dormire faciet?* ad Pythagoræ dogma videtur spectare, censentis cæli motu cieri maximum, eumque suauissimum & pulcherrimum concentum. Verùm quia (nisi quid hîc est, quod

quod non intelligam) cœlorum motu, nullus sonitus cieri potest, cùm is passio aëris sit, satius est nomen concentus (vt placet Diuo Thomæ) accipere metaphoricè pro motuum illa mirabili proportione. His dictis transgreditur ad alia: *Nunquid* (inquit) *capies leanæ prædam?* quod quidem & multa alia quæ sequuntur, bonitatis & prouidentiæ Dei circa animalia præstant argumentum, quæ; quia in iis quæ maxima premuntur indigentia, aut maximè destituta sunt, aut minimè proprio vel alieno omninò iuuari possunt, præcipuè agnoscitur, talium profert Dominus exempla. Leo voracissium animal est, tamen cùm liberè deerrat & diuagatur per syluas, non est adeò mirum prædam capere quæ sibi possit esse satis: tamem leænæ cùm cubat in antro, ne catulos suos deserat, quis potest escas suppeditare, quibus eius & catulorum (qui etiam sunt valdè voraces)impleantur animæ & satientur? Nunquid(inquit)tu capies leænæ, quam præstes, prædã, & implebis animam, hoc est, satiabis appetitũ catulorum eius: quasi dicat, non. Sed illud est opus prouidentiæ Dei, qui dat escã omni carni, & implet omne animal benedictione & abundantia. Addit aliud exemplum appositissimum, eorum qui destituti sunt, dicens, *Quis preparat coruo escã suam quando pulli eius clamant ad eum vagãtes, eò quod non habeant cibos?* quod idem in Psalmo 146. ita est scriptũ: *Qui dat iumentis escam ipsorum & pullis coruorũ inuocantibus se.* cuius loci interpretes narrant, coruos pullos suos adhuc deplumes destituere in nido, neq; nutrire vsque dum nigrescant, quod suos esse non ante agnoscant; vel vt alij existimant, quòd sint adeò obliuiosi, vt redire in nidũ non recordentur. Interim ergo illos, omni destitutos ope clamãte quasi Deum inuocantes, & nutriri cœlesti rore, aut præteruolantibus muscis, aut vermiculis in nido genitis. Cæterũ quia non inueni hoc apud veteres naturalis historiæ scriptores(etiamsi id dicat Diuus Gregorius in Moralibus, & quia illa vox, *vagãtes*, in eiectos iam nido magis fertur, quàm in eo manentes, existimo hîc innui, quod Aristot. & Plinius, & Aelianus tẽstatur, coruos in locis arctioribus, & vbi non satis cibi sit pluribus, duos tantũ habitare, atq; pullos suos vbi primũ volandi potestas est, nido eiicere, ac regione tota expellere, cùm tamẽ reliquæ volucres, aliquandiu postquã volare cœperint, cibos suis pullis prẽstẽt, infirmioribus scilicet adhuc, quàm vt ipsi sibi comparare possint. Quoniã igitur coruorũ filij infirmi, & venandi imperiti fugantur, & destituuntur, nihil possunt aliud, quàm huc & illuc vagantes, querulos clamores in aërem fundere, quod nihil est aliud, quàm ipsum rerum omnium parentem Deum naturaliter inuocare. Cuius

Leonis natura.

Corui ædificatio, & de eius pullis multa præclara.

qua in re potest ben ignitas illucere magis, quàm quod ne corui quidem animalis infaustissimi & despicatissimi, pullos in tanta constitutos inopia perire sinit? Hoc fortasse dixit Dominus Iob, ne tametsi fortunis omnibus priuatus, & orbatus filiis, & oppressus grauissimo morbo, & à familiaribus destitutus, ab amicis etiã & vxore ludibrio habitus, de diuina ope dubitaret, aut se putaret penitus derelictum. Addit: *Nunquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturiẽtes ceruas obseruasti? dinumerasti menses conceptus earũ, & scisti tempus partus earũ?* & cætera quæ etiam vt priora spectant ad prouidentiam Dei. Hãc vt homini indicet, profert in medium animalia agrestia, & quæ per sese vitam agunt liberam in abruptis montium præcipitiis, aut secretissimis saltibus, quibus tamen neque ad generationem, neque ad alimentum deest quidpiam. profert verò hæc potius, quia equorum, iumentorum, & domesticorum suorum, & gregalium animalium cura & procuratio, ad hominem videtur pertinere, vt ad hipparchos, muliones, agricolas, & pastores: ibicũ verò, ceruorum, onagrorũ, & rhinocerotum, nulla est humana procuratio. Neq; enim habent admissarios ad iucundum coitũ, vt equi & asini, neq; à pastoribus adiuuãtur cùm pariunt vt oues ac capræ, atque cùm opus est, vaccæ, neque præsepia illis, vt his parantur, neque aguntur ad pascua, tamen nihil illis deest. Quapropter cum ἄλογα sint, necesse est, fateamur illorum vitam & prolem, ad aliam causam quæ sit prudentissima pertinere. Cuius quidẽ diuina prouidentia eò nobis mirabilior videri debet, quò non vno, sed pluribus, atque adeò contrariis nonunquam modis prospicit. Quibusdam enim intelligentiam tribuendo, aliis hancipsam detrahẽdo, atque vtroque modo vtrorumq; cõsulit incolumitati, ita vt vtrunque summæ ipsius sapientiæ argumentum sit. nam ibicis & ceruæ intelligentiam tribuit illi quidem, vt in summis montium cacuminibus & inaccessibilibus petris parẽret, huic, vt successus feris habitatos relinquens semitas vestigiis humanis tritas caueret, & nõ vtraque suo modo sibi prospiceret, ibis quidem conscendendi difficultate homines æquè ac feras vitãs, cerua, vt securi sint à feris hominis benignitati suos committẽs fœtus. Neque harũ alterutra facit insipiẽtes, sed vtraque, quod sibi magis ex vsu est. Ibices enim sunt tantæ pernicitatis vt quæ sunt aliis inaccessa, possint facilè occupare, de quibus Plinius hæc scripsit: *Sunt ibices pernicitatis mirãda, quamquã onerato cap ite vastis cornibus, gladiorũque vaginis, in hac se librant, vt tormento aliquo rotati in petras, potissimum è monte aliquo in alium transilire quærẽtes atque recussu pernicius quò libuerit exultant.* Cerui agnoscunt hominũ clemen

Ibicum natura.

Ceruorũ industria.

clementiã,&(vt idẽ scribit Plinius) vrgente vi canũ,vltra confugiunt ad hominem. eadem prorsus causa eos minùs timent, ad quos & confugiunt, proinde eorum vestigia pro fœtibus suis non deuitant, tametsi eorum quæ ad partum spectant & prolem, fœminæ sunt prouidentissimæ. nam & ante partum sese herba Seseli vocata purgant, faciliore ita vtentes vtero (Dioscorides de Seseli scripsit,capris,cæterisque pecudibus datur in potu, quo faciliùs suos fœtus enitantur) & à partu habet duas herbas, Aron & Seselim, quibus pastæ redeunt ad fœtus. Narrat Plinius & ante illum Arist. editos fœtus exercent cursu, & fugam docent meditari (qua scilicet animal natura timidum maximè indiget) ad prærupta ducunt, saltúmque demonstrant. Itaque duobus his genetibus, intelligentia prouidit Deus: Struthiocamelo autem stupiditate, & obliuione sui partus. Id animal cùm pennas habeat non minùs quàm Herodius, siue Ardea, quæ in adeò sublime volatu se extollit,tamen volare omninò non potest, quia tanta corporis mole est, vt magnitudine æquet equum & insidentem ei hominem: vtitur verò alis velut explicatis velis ad currendum, quod facit tanta pernicitate, vt concitatissimum etiam equum prætergrediatur, qui videtur vtraque ratione equum & ascensorem deridere, quod scilicet citra volatum suis pedibus insistens, & magnitudine & celeritate vincit. Est verò hoc adeo gloriosum animal, & formationis adeò raræ,vt ambiguũ sit ad volatilium an gressilium spectet genus exiguo capite, cerebro penè omninò caret: vt autẽ cerebro,ita & intelligẽtia,est enim in procuranda prole (quæ maxima est alogorum intelligentia) adeò stupidum, vt derelinquat oua sua in terra, & obliuiscatur quod pes hominis possit conculcare, ea & bestia agri possit conterere. Duratur ad filios suos quasi non sint sui:ita enim illorum obliuiscitur crudelis scilicet in prolem (nam & cap. 4. Threnorũ Hieremiæ dicitur, *Filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto*)neq; recordatur laboris quẽ patiendo subiuit,sed quasi frustra laborauerit, destituit nullo timore cogente ad eorum custodiam. Nihil enim præ stupiditate,obliuione & crudelitate filij sui timet, neque cauet, quapropter fustra quidem laborasser,nisi Deus omnium parens,sua prouidentia seruaret. Hæc cùm (Deo ipso asserente) vera sint, constat falsum esse quod multi affirmant, Struthiocamelum ardentissimè amare suam prolem: oua verò sub arena Lybica relinquere Solis calore fouenda, neque ipsam more aliarum auium incubare, ne mole corporis comminuat grãdior multò cùm sit, verùm crebrò reuerti, atque eò versus spectare ad custodiam ouorum.

Partus inuantia.

Struthiocameli natura.

Nam quo pacto hoc non sit falsum, siquidem præ obliuione illa destituit. Neque minus mihi videtur esse falsum, quod Ælianus de eius captura narrat, immittere inquam sese in spicula acuta expansis alis, præ ardenti pullorum amore. Nam quo pacto adeò ardens amor pullorum ferre posset tantam obliuionem, & crudelem negligentiam ouorum? Putauerim potiùs, si quando ita capitur, & in spicula vltrò impingi, præ stoliditate id facere, quia priuauit illum Deus sapientia, neque dedit illi intelligentiam. Quid verò, nunquid non satius est oua in ardente arena deponere, quàm demissa in illa tanta mole frangere; satius certè. Id verò non est sapientiæ Struthionis, sed Dei, qui, vt nuper dixi, illius animalis prouidit proli, illi detrahendo intelligentiam, & amorem, Struthione enim præ stupiditate, credulitate, obliuione, & veluti veterno quodam, destituente prolem, euenit quod illis ex vsu est, vt Solis colore extrudantur pulli, neque matris suæ corpore onerantur, tanta est Dei Opt. Max. sapientia, vt quorundam etiam stupiditate & crudelitate, in eorundem custodiam vti sciat. Deinde profert Dominus exemplum intelligentiæ insignis & fortitudinis, equum scilicet, cuius tanta est belli intelligentia, tanta audacia, tantus furor, vt fortissimè irruat, & iubæ, quam habent circundatam collo, erectione, & hinnitu, ac fremitu, per turmas irruentes vt locustæ, & inflantes nares, hostes deterreant: terram vngula fodiunt, exultant audacter, pergunt armatis in occursum, neque pauent, neque cedunt gladio. Sonantibus super ipsius pharetris & hastis vibratis, & fulgentibus clypeis, non solùm non terrentur, sed multò magis irritati, feruentes, ac frementes, sorbent naribus terram, neque reputant tubæ sonare clangorem, hoc est, neque clangore tubarum, quæ ab aduerso sonant, terrentur, intelligentiã habent belli & audientes buccinam, quæ ipsos ad prælium vocat, dicunt Vah! hoc est, exultant, & odorantur procul bellum & intelligunt ducum exhortationem, & vllulatum exercitus. Hæc valde consonant cum iis quæ Ælianus his verbis scripsit. Equus cùm fræni crepitum, & strata, & cætera ornamenta videt, tunc fremit, & exultans vngularum supplosione obstrepit, & eorum conspectu, quasi furoris afflatu ad iter incenditur, voce equisonis excitatur, & aures erigit, & naribus inflatis celerem festinationem anhelat, quodam incredibilis cursus studio ad currendi memoriã rediens. De docilitate eorũ, ad prælia, inter alia multa hæc inquit Plinius: *Docilitas tanta est, vt vniuersus Sybaritani exercitus equitatus ad symphonia cantum saltatione quadã moueri solitus inueniatur.* Videtur ergo quod in præscripta oratione dicitur:

Equi natura.

dicitur: *Nunquid suscitabis equum quasi locustas*; referri posse ad motum hunc eum quadam saltatione, & ad copiosas turmas. Vtrumque enim locustis congruit. Rogat ergo Dominus: *Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitū? nunquid suscitabis eum quasi locustas*? quasi dicat, non sanè tu illi hanc belli intelligentiam & fortitudinem præstare posses, neque ipse sibi accipere potiùs quàm bos, aut asinus, aut ceruus, sed necesse est referas hæc ad vnum omnium conditorem, qui vt est primum ac summum bonum, omnibus sua cuique bona impertitus est, atque virtutum omnia symbola in diuersis expressit naturis, deditque omnibus intelligentiam. Quæ cuique maximè esset ex vsu. Exemplo sunt præter dicta, Accipiter, & Aquila. Accipiter ab accipiendo dicitur. Quapropter omnibus auium generibus. quæ ex raptu viuunt, videtur id nomen congruere, vt & Aquila etiam & Miluus, & aliæ omnes rapaces eo possent gaudere. At verò vsu effectum est, vt non omnibus, sed cuidam auium generi detur, quod, authore Aristotele, non minùs quàm decem habet differentias, vt autem antiqua nomina hæc sunt (Triorches, Æsalon, Circus, Asterias, Pernes, Phasonus, Subutheo, Chalchis, Ptinx, Cheneris) non facilè singulis accomodantur, nunc vbique (quod de solis quibusdam, & cuiusdam Traciæ partis hominibus, ab Aristotele traditur) communi cum hominibus inita societate aucupantur. His enim ad aliarum auium capturam homines vtuntur, & prædæ particulam illis communicant, vocantur vulgaribus nominibus, Alcyones, Primulæ, Alcorani, Torseli, Gerifalti, Vasarces, Capallani, & alia eiusmodi. Velle singulis sua nomina ex antiquis reddere coniectando, operosum esset & ambiguum, & ad nostrum institutum minimè necessarium, illud solùm præsentis loci est, nosse eas aues, verè plumas commutare, ac ea commutatione quodammodo iuuenescere, vt & serpentes commutata pelle, & cerui commutatis cornibus ac ferè iumenta omnia pilis. Cùm igitur Accipitres oporteat singulis annis deplumescere, illi à natura ipsa docti, eo ipso tempore expandunt alas suas ad Austrum: quia (arbitror) is ventus laxat corpora, contra ac Aquilo, qui densat: laxata igitur cute amplioribúsque factis poris, faciliùs excidunt plumæ. Aquilarum quoque censetur multa genera, sex ab antiquis, inter quæ Halietos quæ clarissima pollet oculorum acie, librans ex alto sese, & viso in mari pisce, præceps in eum ruit. Hæc eadem Aquila, implumes etiamnum (vt testatur Plinius) pullos suos percutiens, subinde cogit aduersos Solis radios intueri, & quem conniuentem nictantemque animaduertit,

Accipitrū natura.

Aues rapaces.

Aquilarū genera.

T 5 uertit,

uertit,nido eiicit tanquam adulterinum, & degenerem. Neque verò ad pisciculum solùm sese demittit,sed ad lépores cuniculos, & alia animalcula quæ diripit, ac deuorat. Pulli verò eius lambunt sanguinem : ipsæ verò Aquilæ ad cadauera congregantur, vt & corui, & quæ ex Aquilis videntur degenerare, Ossifragæ. Ex mirabili ergo etiam Aquilæ natura, volens Dominus omnium agnosci, inquit:

Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur Aquila, & in arduis ponet nidum suum? in petris manet, & in præruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus inde contemplatur escam, & de longè oculi eius prospiciunt. Pulli eius lambunt sanguinem, & vbicunque cadauer fuerit, statim adest. Quod quidem carniuoris omnibus est commune, omnium tamen maximè generi coruorum congruit, quæ ob eam causam habebitur infausta auis, vt scilicet demortui corporis indicium.

Aues infaustæ.

CAPVT LVI.

Illa verba Iob. c. 38. *Quis enarrabit cœlorum rationem, & concentum cœli quis dormire faciet?* videntur plurimum adstipulari illi Pythagoricæ sententiæ de cœli concentu, & musico sonitu. Videbantur enim Pythagoræ cœlorum orbes moueri ad numerum, atque mira quadam proportione choreas agere; inde ergo verisimile esse, diuinum quendam suauissimumque concentum nasci, eò (arbitror) quòd omnia sint in hac vniuersitate facta in numero, ac proinde pulchra: omnium autem corporũ pulcherrima esse videantur cœlestia; pulchritudo vero post illa quæ in conspectum cadunt, in concentu maximè reperiri possit. Hanc sententiam sequutus etiam est Cicero in Somnio Scipionis. Quam tamen Arist. cap. 9. secundi de Cœlo, refutauit non temerè, sed in mediũ productis Pythagoreorum rationibus, réque vtrinque satis examinata, *Illis* (inquit) *videbatur necessarium, tantorum corporum tam celeri latione sonitum edi, eò quòd minorum corporum minus celeri latione hîc apud nos sonitus cieatur. si autem omninò editur cœlestibus motibus sonitus, cùm sint corpora magnitudine adeò diuersa, & celeritate, proportione tamen quadam, necesse est edi diuersos acutie & grauitate sonitus cum quadam proportione, vnde necesse est oriri quendam concentum.*

De cœlesti harmonia contra Pythagoram.

Pythagoricæ harmoniæ confutatio.

Hæc quidem opinio plausibilis est; siquis tamen rem exactè pen

pendat, minùs vera. Nam si sonitum edunt cœli, cum oportet esse maximum; cur ergo non audimus? respondit Cicero, quia obsurdimus præ sonitus magnitudine, vt qui habitant ad Nili ortum. Aristoteles pro illis respondet acutiùs, quoniam ex quo nascimur, hic sonitus citra vllam intermissionem comitatur, non potest dignosci. Nam contrarium agnoscitur ex contrario, atque sonitus ex silentio, & silentium ex sonitu. Sed cur audimus aliud quidpiam? cur non tam excellens sensibile corrumpit penitus sensum? Neque solùm hoc, sed cur nón præter sensum nos quoque totos atterit & perdit? quin & alia omnia corpora? Nam tonitrua sæpe (quæ tamen illi sono nunquam possunt comparari) domos faciunt tremere, atque solo prosternunt, frangunt lapides, & robustissima quæque corpora scindunt: non igitur cœli sonitum illum edunt. Præterquam quòd, neque si aliter consideremus, videtur fieri posse. nam sonitus est passio diuerberati, aut discussi aeris, vel corporis spiritalis, & tenuis: at verò orbes cœlestes nullum inter sese aërem habent quem comminuant; nullum igitur sonitum suis circuitionibus possunt edere. Ipsa verò stellarum corpora, siquidem per se non feruntur, sed cum orbibus quibus affixa sunt, multò minùs. Nullus igitur sonitus edi potest à cœlestibus corporibus, si cœli ipsi, velut anteà indicauimus, solidissimi sunt & lenes, nihilque aëris, aut omninò substantiæ alienæ intercipiunt, astra verò vt quædam eorum partes, feruntur cum illis. Sed neque si cœlorũ substantia tenuis est, ac velut fumus quidam, vt aliis placet, sonitus vllus fit, si astra cum illis feruntur, quæ enim ita feruntur, quia medium non secant, sonitum non edunt. Solùm igitur superest, fieri posse vt sonent, si cœli substantia tenuis est, & quiescit, atque per eam quiescentem feruntur astrorum corpora prægrandia & solida: hoc verò fieri non potest, nisi etiam cœlorum substantia sit ortui & interitui obnoxia: findetur enim, densabitur, rarescetque, sed hoc si ita haberet, ederetur profectò sonitus secundùm corporum magnitudinem, & lationum celeritatem, tantò omni alio eorum qui apud nos nunquam auditi sunt, quantò illæ, & magnitudines & celeritates, his sunt maiores. Dissiparentur ergo hæc ab illis, non solùm nostri sensus corrumperentur. Itaque conuertentes argumentum dicimus, quandoquidem talis sonitus non editur ab astris, ea non moueri per se in æthere tenui: sed vnico eodemque argumento constare, & cœlos esse solidos, & astra cum illis ferri, & nullum à cœlestibus corporibus edi sonitum, quare neque concentum. Quod si ita est, constat concentum vocari in libro Iob à Domino (eius enim sunt illa verba

Surdi ex vehementi sonitu.

An corpora cœlestia sonitũ edant.

verba) per metaphoram: illam motuum maximè concinnam proportionem. Nimirum in ipsis moribus, vt & in sonitibus sunt concinnæ quædam & aptæ proportiones inuicem comparabiles, vt videre licet in iis qui saltant ad numeros, cantus, & musicos sonitus. Illas igitur aptissima cœli choreas vocat Dominus concentum quem ipse dormire faciet, cùm scilicet faciet post temporalem huius sæculi volubilitatem; cœlum in æternum quiescens.

CAPVT LVII.

PSal. 77. ita scriptum est: *Mandauit nubibus desuper; & ianuas cæli aperuit. Pluit illis manna ad manducandum.* (paucis interpositis.) *Transtulit Austrum de cœlo, & induxit in virtute sua Africum. Et pluit super eos sicut puluerem carnes, & sicut arenam maris volatilia pennata. Et ceciderunt in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum. Et manducauerunt, & saturati sunt nimis, & desiderium eorum attulit eis, & non sunt fraudati à desiderio suo, adhuc esca eorum erant in ore ipsorum; & ira Dei ascendit super eos. Et occidit pingues eorum; & electos Israël impediuit.*

Mannæ consideratio.

Multi censent aliud fuisse illud quod filiis Israël pluit in deserto, ab eo medicamine quo expurgandi gratia vtimur aëreo, vocato melle & manna, cuius prouentus maximus est quotannis in Calabria, & in locis quibusdam Hispaniæ etiam raris annis gignitur, quandoquidem censent fieri non posse vt illo vescerentur, & nutrirentur, quin diffluerent potiùs penitus dissoluti ac laxati, Cæterū, ex descriptione mihi videtur constare, eandem omninò rem esse: nam, vt dicitur c.11. Numer. *descendebat noctu in castra cum rore*. Atque (vt c.16. Exodi) *apparuit in solitudine minutum, & quasi pilo tusum in similitudinem pruina super terram.* constat verò hanc esse ipsissimam generationem mannæ qua ad expurgationes vtimur. Tametsi enim quidam putauere esse potiùs gummi genus, quod exsudaret ex arboribus, aut lacrymam, alij opificium quoddam vesparum, aut apum, aut muscarum quarundam intuenti tamen constare facile potest, esse rorem quendam crassiorem, maturationem quandam à Sole recipientem, & concretionem à noctis frigore pruinæ more, vespas verò & animalcula eius generis multa, allici eius dulcedine potiùs quàm efficere. si quid verò incisis corticibus destillat, id imbibitum ligno esse rorem. Quo verò in

in Exodo dicitur minutum, & quasi rusum, & in similitudinem pruinæ, in Numer. lib. *Erat quasi semen Coriandri coloris bdelly*, nihil est aliud quàm quod Mesues etiam dicit, his verbis : *Diuersificatur autem secundùm diuersitates rerum, super quas cadit, cadens enim super lapides, est sicut gutta parua qua congelantur, & fiunt sicut germens & cadens super plantas, suscipit de virtute plantarum, & est cum permixtione particularum foliorum & florum. Ex ea qua super lapides cadit, melior est qua est sicut semen album, & dulcis, & est recens; post istam verò in bonitate est, qua est subcitrina.* Ex his verbis constat duplex esse genus mannæ, alterum cadens super frondes, alterum super lapides & terram scilicet) inter hæc verò præstantius esse quod cadit super lapides, quia alterum suscipit virtute plantarum (tametsi vulgò pretiosior est quæ de fronde vocatur, quod quàm sit verum ad præsens institutum non refert) porrò constat quod simile est semini, esse quod super lapides, idque esse grandioribus partibus quàm alterum, atque si simul album sit, esse optimum : parum verò ab hoc deficere quod subcitrinum, scilicet colore bdellij. Est enim bdelliũ colore vnguium, hoc est, ab albo vergens in citrinum. Quod igitur vigesimo sexto Exodi describitur, *minutum quasi pilo tusum in similitudinem pruna super terram*, esse quod optimum : alterum verò quod quasi semen coriandri, coloris bdellij, secundum renere bonitatis gradum, consentaneum autem est rationi in tanta copia, esse vtriusque satis multum. Si autem hoc ita habet, vt sanè videtur, quî fieri poterat, vt non laxatis ac dissolutis corporibus perirent? profectò ipsi sentiebant hunc cibum esse leuem. Nam 21. Num. ita conquerebantur, *anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo*, at verò cibos leues, & qui solidam substantiam corporibus non tribuunt, medicamẽta etiam esse, atque expurgare. Hippocrates testatur libello de medicamentis expurgantibus, & fieri quidem potest, vt principio is cibus illis contulerit vt medicamentum, ad deponendam cacochymiam, quam ex esu cucumerum, peponum, porrorum, cæparum, & aliorum, quibus multo tempore in Ægypto erant cibati, contraxerant : expurgatis verò iam, consuetudo fecit idoneum, & suauem cibum. Si enim consuetudo vel ex venenis potest cibum efficere idoneum, quantò magis ex cibis medicamentosis, accedente præcipuè Dei concursu, quo non cibus solùm, sed suauissimus etiam, & delectamentum omne in seipso habens efficiebatur? Neque enim hunc eleuo, cùm naturales rerum causas inuestigo, sed laudo infinitam eius sapientiam, qui ita omnia disponit, vt etiam quæ sunt porten

Mannæ diuersitas.

Bdellium.

portentosissima, videantur bona ex parte secundùm naturalem rerum ordinem euenisse.

Vt & cùm populus querulus carnes posceret ad vescēdum, arreptas trans mare coturnices detulit, auiculas scilicet, maximo agmine trans mare impelli solitas vento vehementi, atque volantes circa terram altitudine tantùm duorum cubitorum, vt ita facilè omnibus caperentur. Vt autem transferret, abstulit Deus Austrum de cœlo, & in virtute sua induxit Africum, ventum scilicet vehementem, & procellosum. de quo Virgilius primo Æneidos, *Vnà Eurus Notúsque ruunt, creberque procellis Africus*. esse verò hæc omnia coturnicū naturæ, & passionibus conformia, naturales quoque cognouerunt. Nam Plinius capite vigesimotertio, libri decimi, ita inquit: *Coturnices antè etiam semper adueniunt quàm grues, parua auis, & cùm ad nos venit, terrestris magis quàm sublimis*. & paulo post, *Austro non volant, humido scilicet & grauiore vento: aura tamen vehi volunt propter pondus corporis*. Rursū paulò post, *Aquilones ergo maximè volant*. Sed cur (dices) non induxit Deus Aquilonem, sed Africum? quia (arbitror) Africus vehemētia est proximus Aquiloni, situ verò est proximus Austro, cùm sit inter hunc & Zephyrum, amat verò suauitas disponendi rerum causas, minimas commutationes. Accedebat situs locorum: si enim Africus qui transuersum flat iuxta Austrum conturnices in castra impulit, Boreas qui est è regione oppositus, expulisset potiùs. Hucusque igitur nulla vis est illata naturæ, sed secundùm eius ordinem disposita omnia, velut etiam cùm Deo visum est, populum ob pertinaciam punire, ille ipse carnium esus, quem tantopere expetiuerant, attulit perniciem multis, vt vocatus is locus sit, *Sepulchra concupiscentiæ*. Nam cùm illi desueti iam cibis solidis, auidissimè sese carnibus repleuerint, comedentes vsque ad satietatem, vt odor carnium per nares expiraret, lethalibus morbis correpti sunt. Neque sanè parum ipsa carnium malignitas ad illorum perniciem effecit, coturnix enim venenis vescitur, vnde malignitatem aliquam contrahit, atque, vt Plinius loco citato dicit, eam ob causam eas damnauere mensæ. Narrat etiam Galenus in Doride Bœotiæ, & Thessalia, atque etiam Athenis, multos conuulsione correptos esse esu conturnicum, quæ veratro vescebantur. Rasius quoque & Isaac in suis diætis, & Auicenna secundo canone, & alij omnes Medici qui illos sequuntur, maximè vituperant: adeò vt Aponensis dicat, carnes coturnicum omnium volatilium carnibus esse peiores. Id quod iam dicunt, non ob helleborum solùm, sed per sese.

Coturnicum natura.

Coturnicum monumenta.

Coturnicū cibus.

Horus

Horus Apollo Niliacus narrat eam fuisse Ægyptiis de coturnicibus opinionem, vt in hieroglyphicis eam omnis immunditiei & nequitiæ signum esse fecerint. Itaque hæc omnia, Dei voluntate causas naturales dirrigente, effecta sunt. Quæ sanè nos admonent, ne cùm quidpiam nobis siue commodi, siue damni accidit, in Dei voluntatem referre recusemus, etsi naturales rerum eiusmodi causas agnoscamus, quoniam omnia seruiunt illi. Coturnices hieroglyphicè.

CAPVT LVIII.

PSal. 93. ita dicitur: *Qui plantauit aurem non audiet; aut qui finxit oculum, non considerat.* Verba hæc cõtinent argumentum quoddam aduersus eorum sententiam, qui Deum esse omninò negabant, aut si cui rei id nomen tribueretur, eam non esse intelligentia præditam, neque omninò vlla cognitione, sed vt Solem, & Lunã, & Stellas, & ipsum primum mobile esse intelligimus, causas quidem eorum quæ in hoc generabiliũ & corruptibilium orbe geruntur; ipsas verò per sese nihil horum quæ efficiant intelligẽtes, efficientes enim nulla electione, aut voluntate, sed naturali quadam vi, aut potentia. Fuerunt verò in hac sententia (ne quis aliter putet) plurimi Philosophorum. Nam, vt refert Plutarchus libello de Placitis capite septimo, Diagoras Milesius, Theodorus Cyrenensis, Euenerus Theagetes, Deos prorsus nullos esse censuerunt. Euripidem quoque fuisse eiusdem opinionis, inquit, dissimulasse verò metu Areopagitarũ, inducentem in tragœdiis Sisyphonem eius sententiæ authorem. Plinius quoque eiusdem sententiæ fuit, siquidem caput septimum libri secundi, quod est de Deo, post multa alia, non sine magna impietate, his verbis claudit: *Per quæ declaratur haud dubiè natura potentia, idque esse quod Deum vocamus.* Lucianum quid commemorem, qui nullis non modis deridet omnes de Deo sermones, sed & Stoici omnes videntur mihi, etsi Deum nominent, nulli tamen intelligenti causæ id nomen tribuere; nam censent Deum esse ignem artificem, via procedentem in mundi creatione, vniuersas seminales rationales intra se complectentem, per quas omnia è facto fiũt. Insuper spiritum per vniuersum mundum penetrantem: appellationes autem identidem mutantem, per vniuersæ naturæ quam peruadit confinia. His verbis nihil aliud mihi videtur Deũ esse probatur.

significari quàm Deum esse, quem ego apello ignem permeantem per omnia, & spiritum Domini vocari in sacris, interpretatus sum super primo capite Geneseos. Epicurei (vt Cicero mihi videtur rectè censuisse) nihil de Diis seriò affirmarunt. Sceptici verò de Deo an sit, vt de re alia omni dubitant, vt videre est apud Sextum Philosophum capite primo, libro tertio Pyrrhonicarum hypotheseon. Argumenta verò omnia negantium Deum esse qui prouidentiam habeat rerum humanarum, ferè mihi videntur in hæc tria redigi, quæ apud Plutarchum reperies loco citato. Primum, qodque Plinius maximi facit, si Deus est, nihil est ei factu impossibile, at verò (inquit Plinius) *non est Deus qui possit omnia, quia non potest sibi mortem cõsciscere, si velit, neque mortales æternitate donare, aut reuocare defunctos, neque facere vt qui vixit, nõ vixerit, qui honores gessit, non gesserit, neque vt bis dena viginti non sint, neque habet vllum in præterita ius, nisi obliuionis.* fit igitur (inquit) vt Deus nihil aliud sit quàm ipsa natura, siquidem Dei potentia nulla est, nisi naturalis, non est igitur vllus Deus, qui voluntate & cognitione operetur. Secundum, si Deus est, is est omni ex parte beatus, si tamen curas gereret rerum humanarum, haud dubiè sustineret magnam molestiam & angeretur. Tertium, si Deus est, & curam gerit rerum humanarum, quam ob rem cum pessimo quoque fortuna præclarè agere solet, contrà cum præstantissimo quoque pessimè? hoc argumentum Sextus Philosophus ita premit, Siquidem Deum esse & prouidere dicunt, aut prouidet omnibus, aut aliquibus, si quidem omnibus prouideret, non esset neque malum vllum, neque vitiosus vllus, neque vllum vitium: at verò vitio plena esse pleraque videntur; non ergo omnibus prouidet Deus. sin autem aliquibus prouidet, aut vult & potest prouidere omnibus, aut vult quidem, sed non potest, aut potest quidem, sed non vult, aut neque vult neque potest. Si vellet & posset prouidere omnibus, omnibus prouideret, si vult, sed non potest, eius vires superabit ea causa, ob quam non potest prouidere illis quibus non prouidet, si tamen potest prouidere, omnibus & non vult, inuidus esse existimari possit: quòd si neque vult neque potest, fit & inuidus & debilis. Hæc autem omnia incidunt in maiorem impietatem. Non est igitur Deus qui prouideat, sed aut nullus Deus est, aut is est prima causa sine vlla cura, quin & sine vllo rerum aliarum sensu. His adeò stultis cogitationibus, quas vnico illo carmine Psal. 52. complexus est Dauid, *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*, occurrit nunc idem vates, dicens, *Qui plantauit aurem non audiet, aut qui finxit oculum non considerat?* quasi

Tria argumenta Philosophorum negãtiũ Deum esse.

quasi dicat, quandoquidem non omnia quæ sunt, sunt entia per se, sed alia ex aliis, & ab aliis fiunt, & in iis quæ fiunt, sunt quædam sensus expertia, quædam sensu prædita, necesse est eam causam à qua quæ sensu participant sunt effecta, sentientem etiam esse, alioqui dedisset virtutem qua careret, effecissetque aliquid se præstantius, quod rerum naturæ repugnat. Nullum enim inter Physicos magis receptum axioma, quàm nihil operari posse vltra gradum suæ perfectionis. Si igitur sentiendi facultas est in posteriorum quibusdam, necessariò fit & in prima causa. Quapropter fieri non potest, vt qui plantauit aurem non audiat, & qui fecit oculum, non consideret. Porrò auris & oculus, & quæcunque alia nostri corporis organa, maximè verò hæc quæ sensuum sunt, ita sunt composita, & ad actiones proprias accommodata, vt nulla vel excogitari possit aptior compositio. Quæ res haud dubiè, nisi stupidis, euidenter indicat, ea non casu, ita aut aliter cadentibus corpusculis, aut elementis constitisse, sed in summa sapientia effecta esse. Nullatenus ergo à facultate cognitionis experte, sed sapientissima. Licet apud Galenum octauo libro de vsu partium, mirabilem sapientiam in effingendis audiendi & videndi organis legendo meditari. Quis hominum dubitet anfractuosum illum aurium porum, tortuosumque, neruo quodam quartæ coniugationis eorum qui nascuntur ex cerebro, substratum, & cute prætereà duriuscula contectum, & in osse durissimo formatum, non temerè effectum esse, ibi, & talem, sed audiendi gratia? si enim neque alia in parte, neque aliter effici posset, vt esset transmittendis in animam sonis adeò aptum, euidens coniectura est, ab aliqua sapiente causa esse aptatum. Nam præterquàm quod ad securitatem & tutelam cerebri, vt Galenus indicat, fecit illa flexuosa meatus figura, ad ipsos sonos qui aëris motitatione constant excipiendos præcipuè esse factam, indicant mihi euidenter conchæ quæcunque illamet figura cauæ, flexuosæ scilicet, & contortæ. Eæ enim auribus admotæ, ex eo solo quem intra se continent aëre, etiam nullo extrinsecus accedente motu, tinnitum edere continenter sentiuntur, adeò facit illa figura vt aer inclusus sonet. Porus ergo ille accommodatissimus effectus est, vt illam ab aere passionem excipiat, neruus verò quorsum eò venit ex cerebro, nisi vt deferat facultatem quæ percipiat? vt certè ad oculos primi veniunt ex cerebro molliores, & rariores, copiosiores spiritus, quibus ad videndum erat opus excepturi. Iam verò in ipsis oculis humor vocatus crystallinus, rotundus quidem, sed secundùm faciem externam habens peripheriam maioris circuli, quid aliud est, quam speculum

Aurium consideratio.

Oculorum fabrica.

culum cryſtallinum, colorum fulgoribus, ſeu ſpeciebus recipiendis accõmodatiſſimum. Tunica cornea totum oculum extrinſecus finiens, quid aliud quàm laterna cornea, ad recipiendum externos, & reddendum internos fulgores? adeò mihi videntur in hac parte homines non ſolùm quod ad figuram attinet, ſed in ipſa materia ſpeculorum & laternarum deligenda, imitati ſapientiam noſtri formatoris. Mitto dicere mirabiles vſus tunicæ vueæ, cuius media perforatione conſtat pupilla, & circulo varicolore iridem refert. Retiformis etiam arachnoydis, & coniunctiuæ, & humorum aquei & vitrei: quin & palpebrarum, & ciliorum, & ſuperciliorum, atque adeò ipſorum oſſium, integro enim ad recenſendum libro opus eſſet, neque eo exigno. Vnico verbo indicabo hæc omnia atque eorum ſingula ſapientiſſimè, & magnæ cuiuſdam vtilitatis gratia eſſe ita aptata. Deme aut muta quodcunque horum, vel pilos ciliorum; aut ſuperciliorum velle: manifeſtam noxam inferes viſioni. Nihil igitur horum effectum eſt, hoc, vel tale, fruſtra, neque ornatus ſolùm gratia, ſed propter ipſam viſionem, aurium etiam, & auricularum eadem ratio eſt. Quo pacto ergo poſſit qui fecit hæc intelligentia eſſe orbatus? ac non potiùs ſapientiſſimus? effecta verò eſſe ab aliquo neceſſe eſt, ſiquidem, vt in huius operis initio monſtrauimus, effecta ſunt, & non à ſeipſis. Nunquid igitur, qui fecit aurem non audiet? aut qui finxit oculum non conſiderat? Rurſum ſi auris ob auditum eſt, vt re ipſa conſtat, ac nemo ſanus neget, ob auditum certè effecta eſt; is ergo qui fecit, ob auditum fecit. Si enim non conſtitit caſu, neque præter intentionem agentis conſtiterit. Præuidit ergo qui fecit aurem, à principio auditionem, ſiquidem finis eſt quod primum in intentione. Vidit ergo aut in ſeipſo aut extra ſe. Extra ſe quidem non potuit, quia ante aures non poterat eſſe auditio: vidit ergo in ſeipſo, quapropter neceſſe eſt, vt qui ab initio fecit aurem & oculum, audiendi & videndi habuerit in ſe facultatem, & aures, & oculos. Quia ſi hæc omninò non fuiſſent, neque ſciri, quare neque fieri omninò poſſent. Igitur hac ratione euidenter conſtat, fieri non poſſe vt quis fecerit aurem, & non audiat, & oculum, & non conſideret. Vt igitur ſolùm des (eſt verò id anteà indicatum) hæc effecta ab aliquo eſſe; neque conſtitiſſe per ſe ab æterno, conſtat: eum qui fecerit, & videre, & audire, & conſiderare res humanas. At dices, ſi videt & audit, omninò ſentit. patitur certè à ſenſibilibus, nam vt Ariſtot. indicat, ipſum ſentire pati quoddam eſt: neque ſanè ſine paſſione corruptiua agitur, nam comitantur ſenſum voluptas & dolor, quorum alterum cum corruptiua

agitur

agitur passione, alterum verò alterius est comes, vt & reliqua contraria. Si igtur sentit (dices) potest & voluptate frui & dolere. Si autem hoc, & alterati & corrumpi:hæc verò aliena admodùm sunt ab eo quod æternum,igitur & sentire alienum ab eo est. Porrò dices, non solum nostro argumento fieri, vt vim habeat percipiendi sonos & colores, sed & aures, & oculos, & nares, ac denique alia omnia quæ fecit, siquidem necesse est præuiderit quæ fecit, non autẽ extra se.Ita est profectò; habet in sese omnia, non tamen vt extant extra illum, sed præstantiori quodam modo,atque vt in æterno exemplari, quod anteà etiam vel ex sententia Platonis indicauimus. Itaque audit, & videt,non tamẽ,vt nos,sed præstantiùs multò,ac citra omnem passionem vnica simplicissimaq; notitia agnoscens omnes, siue sonos, siue colores, ac denique omnia quæcunque sunt, fuerunt & futura sunt. Non igitur fieri potest, vt qui fecit aurem non audiat, & qui fecit oculum non consideret, neque enim quia perfectiùs videt,& audit, negandum est videre, & audire, quin potiùs asserendum videre & audire omnia, atque esse sapientissimum, & prouidentissimum, atque vt nihil sine eius potentia, ira neque sine eius sapientia & bonitate geri. Neque verò atheorum argumentis respondere difficile. Pro primo dicimus eos rectè asserere, si Deus est, eum esse omnipotentem: at verò falsò assumere, non esse qui faciat quidpiam supra naturæ vires. Confirmauit enim Deus Optimus Maximus, quam de se voluit haberi fidem, innumeris neque ineuidentibus miraculis, siquidem suscitabit mortuum quatriduanum, & quod est multò maius, ipse etiam triduanus surrexit à mortuis. Dices hoc ipsum negabit Atheus. Dicet igitur multos,eosque alioqui optimos viros, neque pecuniarum, neque gloriæ cupidos, adeò nihil sibi inde aucupantes, vt omnes, nullo ferè excepto, in confirmationem fidei mortem & tormenta libenter subierint, eosque per vniuersum orbem dispersos,vno ore, pro amico, multò antè contumeliosè ne necato mentitos esse, hisq; ipsis iam occisis, innumeros posteà sapientissimos, grauissimos, & sanctissimos viros, rebus omnibus posthabitis, vsque ad sanguinis effusionem leuiter credidisse. Quæ potest esse aut excogitari maior perfidia?petet Athens, vt illi indicem hæc ita esse effecta vt narrantur. Non possum aliter quam testimonio sacrarum literarum, & consensu mundi totius atque multorum sæculorum, & (quod est maximum) consonantia omnium testimoniorum veteris, & noui testamenti, & consensu historiæ prophanæ cum sacra. Quæ argumenta diligentissimè persecutus est Diuus Augustinus in libris

Deus omnia in se habet.

Respondetur argumentis Atheorũ.

 de

de Ciuitate Dei, & post illum Diuus Thomas contra gentes. Sed quo pacto indicat mihi Atheus, nihil horum effectum esse? quia (inquit) fieri non potest. Sed cur non potest fieri; quia (inquit) nihil tale effectum est vnquàm. Quid si effectum est; non est (inquit) itaque probat idem per idem, atque, vt dicunt, vtitur circulo, petitque credi sibi soli sine vllis testimoniis, potiùs quàm nobis cum tam multis. Longè stultius est putare, non esse Deum omnipotentem, quia non potest sibi mortem consciscere. Nam cùm mori pati sit, non agere, non posse mori, roboris sit, non debilitatis. Iam verò non habere ius in præterita, hoc est, non posse facere, vt quæ facta sunt, facta non sint, & neque in præsentibus posse facere, vt non sit, quod sit, cùm est, quia hæc omnia continent contradictionem. Id verò quod contradictionem continet, nihil est, quia negatio tollit affirmationem, & affirmatio negationem; igitur qui potest omnia quæ contradictionem non continent, nihil est quod non possit, & qui in his næuis hærent, non mihi videntur vt sapientes dubitare, sed vt quiuis ex indocta plebe. Veniamus ad reliqua. Miserum dicunt futurum Deum, si quis sit qui rerum omnium humanarum gerat curam. Vtinam in miseriis ponerent homines rerum gerendarum sollicitudinem, ne essent adeò ambitiosi. Vt verò homo qui multarum rerum curam habeat, sit miser. Deus tamen minimè miser fit. Miseria enim non est in prouidentia, sed in defatigatione, Deus verò defatigari non potest, siquidem nullo labore rerum notitiam conquirit, nullius obliuiscitur, sed omnia, præsentia, præterita, & futura, vno intuitu videt, ipse existens simplicissimus, & nullius alterationis capax. Quantum autem faciat ad indolentiam simplicitas, Philosophi optimè intellexerunt, nam vel ipsum hominem dicit Hippocrates libello de natura humana, si vnum esset, hoc est, vno constans elemento non doliturum, nedum Deus, qui non Physicæ solùm, sed & Metaphysicæ compositionis est expers. Quid ergo stultius, quàm timere ne prouidentia fiat miser, qui nullatenus possit defatigari? Quid addunt præterea? Non videri Deum prouidentiam habere rerum humanarum, quandoquidem cum deterrimo quoque videtur fortuna optimè agere, & cùm præstantissimo quoque pessimè. Argumentum hoc tractauit disertissimè Dauid Psal. 72. his verbis: *Et dixerunt, Quomodo scit Deus, & est scientia in excelso? Ecce ipsi peccatores & abundantes in sæculo obtinuerunt diuitias. Et dixi, Ergo sine causa iustificaui cor meum.* Respondet verò mox ipsemet huic dubitationi, dicens: *Existimabã vt cognoscerem hoc: labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, & intelligã in nouissi*

Deus omnipotens.

Atheorũ reprehensio.

nouissimis eorum. Quasi diceret, non possis intelligere, quantumuis labores, quæ sit causa qua impij in hoc sæculo prospere agant nisi intres in considerationem diuinorum mysteriorum, & intelligas quæ fient in nouissimis eorum. Sed quæ sunt hæc? *Quia ecce* (inquit) *qui elongant se à Deo peribunt, & perdet Deus omnes qui fornicantur abs se.* Post nouissima scilicet, & in futuro sæculo. Itaque hoc argumento non fit, vt Deus non prouideat rebus humanis, sed quandoquidem aliis argumentis constat prouidere, ac nihilominus in hoc sæculo sæpe agitur meliùs cum deterioribus fit, vt teneamur sperare aliud sæculum, in quo reddatur vnicuique secundùm opera sua. Itaque hoc argumentum non tollit de prouidentia Dei fidem; sed excitat spem futurorum bonorum, quia vt in hanc ipsam sententiam inquit D. Paulus 1. ad Corinth. c. 15. *Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Non est autem consentaneum, vt qui meliores, sint miserabiliores, cùm Deus sit optimus, videatque & audiat omnia. Speramus igitur non in hac vita tantùm, sed in futura potiùs, in quam boni resurgent induti immortalitate, mali autem in æternam perditionem. Itaque quia videmus sæculi huius bona magna ex parte esse collata in deteriores, non negamus Dei prouidentiam, sed intelligimus fines bonorum & malorum non esse in hoc sæculo, & quia alicubi esse oportet, excitamur in spem post mortem futurorum: interim suspicientes Dei bonitatem infinitam, qui in malos etiam est bonus, hæc qualiacunque bona illis tribuens, bonis verò verè bona, & nunquam intercitura reseruans, quorum hîc inopia exercens, reddit digniores. Hoc eodem modo concludit Plato decimum librum de Rep. siue de iusto, hoc eodem argumento confirmans, & Deus habere prouidentiam, & animas nostras aliud sæculum manere.

Impij cur prospe-rentur.

CAPVT LIX.

PSal. 92. ita scriptum est. *Etenim firmauit orbem terræ qui non commouebitur.*

Arist cap. 13. lib. 2 de Cœlo inquit: *Mentis est ratione non admirari, cùm nam parua terra globa, si elata dimittatur, fertur quiescereque non valet, & quo est maior, eò celerius fertur, vniuersi autem terra, si quis ipsam sublimem eleuatamque dimittat, ferri non potest.* Nunc verò tantum pondus quiescit. hoc est, miretur quispiam quo pacto fiat, vt tantum terræ pondus quiescat in

in mundi medio, nulli rei innitens, nullis firmioribus cæmentis fundata, sed in aqua & aëre vndique pendens, cùm præcipuè videamus, minimi etiam ponderis frustulum si dimittatur in aëre, nulla alia re sustentatum, decidere, neque manere posse. Hæc dubitatio plurimum torsit veteres Philosophos, coniecitque in solutiones longè diuersas, quarum tamen pleræque, vt bellissimè dicit ibidem Aristoteles, absurdiores sunt ipsa dubitatione. Nam Empedocles infinitam esse terræ profunditatem, ideóque quiescere, quasi radicibus infinitis firmatam. Thales innatare in aqua vt lignum quoddam. Anaximenes, Anaxagoras, & Democritus amplam esse, & ob latitudinem quiescere, quòd subiectum aërem secare non possit, constat verò hæc omnia absurda esse. Nam terram rotundam esse, certæ cuiusdam magnitudinis, æquidistantem à cœlo secundùm totam superficiem, experimento constat, quare infinita non est, neque latitudinem planam habet, neque hoc hemisphærium illi magis innititur, quàm illud huic, sed in centrum nituntur omnia. Porrò si terra ampla est, & figuram habet tympani, ac proinde non potest secundùm latiorem superficiem secare aërem: cur tamen secundùm superficiem angustiorem non findit & elabitur? cur enim potiùs nitatur in hanc cœli partem, quàm in illam? Iam verò si terra aquæ innatat, ipsa aqua quo sustentatur? quòd si aqua pendere potest in aere, possit & terra, quæ enim maior dubitatio? neque igitur supra aqua, neque super radicibus, vel cæmentis infinitis firmauit Deus orbẽ terræ, sed, vt inquit Iob c.26. *super nihilum appendit.* Certè ex hoc, vt ex aliis multis, quæ in natura rerum eueniunt mirabilia, nos prouocant sacra eloquia in Dei Opt. Max. admirationem. Nam & Esaias capite quadragesimo ita inquit: *Quis appendit tribus digitis molem terræ?* & rursum paulò infrà: *Nunquid nõ intellexistis fundamenta terræ?* rursum capite quadragesimo secundo, inquit, *Hæc dicit Dominus Deus creans cælos, & extendens eos, firmans terram.* Itaque gloriatur Dominus Deus, quòd sine vllis fundamentis, sed super nihilo firmauerit. Nimirum Dei imperium firmius omni fundamento est. Sed quoniam Deus omnia disponit suauiter, neque vlli æternã infert violentiam, necesse est, ita sit terra super nihilo firmata Dei iussu, vt ipsa non repugnet, sed ita ei obsequatur, vt verè secundum suam naturam locata sit. Inuestiganda igitur nihilominùs causa est naturalis, qua terra ita locata quiescit, neque vnquam commouebitur. Plato in Phædone ita inquit: *Persuasum mihi quidem est primò, si est terra necessitate eiusmodi, vt nunquam decidat, sed ad eam sustinendam satis id esse, quod & cœlum vndique*

Falsa Philosophorũ opinio de terra.

Terra immobilis.

dique sibiipsi simillimum est omninò, & terra vndique æquilibris in similis alicuius medio posita, neque magis neque minus potest in partem aliquam inclinari, cumque similiter se habeat, ab inclinatione erit aliena. Hæc Plato. Cuius opinio plurimis arridet, videturque optimam & facillimam causam reddere, cur non ruat terra, nimirum quia non est cur huc quàm illuc potiùs ruerct, rotunda cùm sit, & in medio posita. Ad hanc etiam opinionem alludit Ouidius dicens: *Ponderibus librata suis.* Sed si ea esset verè causa, fieret, vt si extra centrum mundi posita dimitteretur, ruetet in eam cœli partem, quam haberet propiùs, ideò enim non ruere dicebatur, quòd in medio sita in nullam potiùs partem inclinet. Deinde fieret, vt si terræ figura deficeret ab sphærica, & in alteram partem, vt in Septentrionem verbi gratia extaret, in eam cœli partem rueret, velut deficiente æquilibrio, & in eam partem potiùs inclinante pondere. At verò absurdum est, vtrumque horum, nam quoquò rueret, pondere rueret, pondus verò non fert in cœlum (qua enim ratione pondus ferat quà leuitas?) sed in contrarium. Leuitas autem fert versus cœlum, ergo pondus ad partem à cœlo remotissimam, putà ad centrum mundi. Ergo terra siue extra centrum poneretur tota, siue mutata figura in alteram partem extaret, rueret eò vsque, vt centrum ponderis sui in mundi centro collocaret. Dico autem centrum ponderis, quia si mutata figura extaret, non esset idem centrum ponderis & magnitudinis, sisteret verò in mundi medio ponderis medium, quia pondus causa descensus est. Si verò non mutata figura, sed à medio mundi aliquatenus pulsa emineret in alteram partem, rueret sanè tunc quoque, & medium suæ magnitudinis, & mundi totius idem esse faceret, quia nulla alia ratione potest aliis omnibus elementis substare. Amat verò id eius natura, quia est omnium crassissima: est verò is naturalis omnium corporum ordo, & cuius comparandi gratia mouentur per seipsa, hoc est, neque pulsa, neque tracta, neque portata, neque volutata, sed sponte naturæ, vt crassa sint sub tenuibus: est autem in vniuersa infimus locus, qui & intimus, putà centrum, supremus qui & extimus, putà cœlum. Quia vniuersi partes non possunt ad aliud quodpiam extra ipsum referri, vt in corporibus singulis, velut in ouo vitellus est pars intima, non tamen eadem infima, quia est quædam albuminis pars inferior, quæ scilicet longiùs abest à cœlo, in ipso autem orbe non ita, quia non est

Centrum locus infimus.

extra illud aliud ad quod eius partes referantur, sed est infra, quod continetur, supra verò quod continet; continetur verò ab omnibus quod in centro situm est, cœlum autem omnia continet. Hæc igitur causa est, qua terra extra centrum acta, aut altera ex parte eminens, rueret in centrum, & eadem, quia non ruit à centro. Nam quo pacto possit à centro, & ad centrum naturaliter ferri, contrariæ cùm sint tales lationes? neque certè re ita perspecta, vlla superest dubitatio. Nam particula terræ in aëre demissa, non fertur vnquàm in eam cœli partem cui est propior, sed versus centrum, neque si iuxta ipsum cœlum dimitteretur, maneret, quamuis cœlum firmum, & velut ex aëre fuso esse indicatum anteà est. Non ergo quærit ruens, rem firmam cui adhæreat, sed ordinem quem naturaliter experit, ne sit, scilicet super re tenuiori, sed tenuioribus omnibus substet. Terra ergo tota, cùm ita locata sit, non possit vnquàm ruere: igitur firmauit Deus orbem terræ, non aliter, quàm rectè, ac secundùm eius naturam collocans, hoc est, in mundi medio, qui idem est locus infimus. Verùm quia, vt diximus, si alteram in partem extaret, velut si nunc ad Aquilonem aut Austrum tuberculum magnum terræ aliquod innasceretur, rueret, non quidem in cœlum eò versus (vt timere videbatur Socrates in Phædone) sed in sese ipsam, vsque dum centrum sui ponderis teneret mundi medium, necesse est vt hunc quoque casum Deus prouideret, efficiens ne aliquam in partem terra extet potiùs, sed omni ex parte sit æquilibris: hoc autem æquilibrium, siquidem terra esset perfectè sphærica, & secundùm omnes partes æquè crassa, nulla alia ratione indigeret, nam esset ita idem centrum magnitudinis & ponderis: verùm ob aquarum distributionem, & alias necessitates, oportuit vt terræ partes essent aliæ aliis altiores, ac nihilominùs vt firmiter quiesceret, oportuit vt nullæ partes potiùs quàm sibi oppositæ extarent, aut vt illa eminentia oppositarum partium crassitie pensaretur ad æqualitatem.

Montium & collium inæqualitas.

Necesse est igitur vt Deus montes, & colles, ac denique omnia terræ tubercula, ad æqualitatem ponderis terræ partibus distribuerit, æqualia æqualibus opponens, ne alia ex parte grauior facta terra, rueret in seipsam, aliud centrum quærens, quòd esset sui ponderis, etsi non esset suæ magnitudinis, velut de iis quæ vehuntur in aqua monstrat Archimedes. Iustam hanc partium orbis terræ dispensationem optimè cecinit Esaias cap. 40. dicens: *Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera?* ob hanc igitur æqualem distributionem partium, & quia in medio collocatus est

terræ

terræ orbis, non commouebitur.

Neque verò illa æqualitas partium, est extra id quod amat &etum natura, imò est quoddam naturæ bonum, non in vniuerso solùm, sed in vnoquoque spectabile. Galenus enim multis commendat, in opere quod de vsu partium scripsit, hanc partium æqualitatem in corpore humano, licet verò eandem contemplari in musica & culice, & arbore, & arbusto, & herbula, & re quacunque integra, vsque adeò fecit Deus omnia in pondere & mensura. Itaque ne terra per aërem in quo videtur pendere, rueret, prouidit Deus, illam sub aliis omnibus mundi partibus collocans: ne rueret in seipsam, aut commoueretur, prouidit, librans in pondere montes, & colles in statera Duplici ergo ratione firmauit orbem terræ qui non commouebitur.

CAPVT LX.

CAp. 25. Prouerb. *Acetum in nitro qui cantat carmina cordi pessimo.* Comparat Salomon carmina salutaria, decantata homini qui sit corde pessimo, aceto in quo dissolutum sit nitrum. Quæ quàm sit apposita, comparatio, quiuis facilè intelliget, perspectis iis quæ de talibus carminibus à Philosophis, & de nitro in aceto à veteribus Medicis scripta sunt. Plato in Charmide in persona Socratis multis verbis docet, morbos animi curari incantationibus, atque animi morbis sublatis, plerunque salutem in corpus redundare, tollique capitis dolorem, & multa alia mala, incantationes verò præclaris sermonibus contineri, quibus animæ temperantia tribuatur. Itaque sunt hæ incantationes, seu decantata carmina exhortationes, increpationes, ac denique disciplinæ omnes, quæ ad Dei timorem, & virtutum cultum nos alliciunt. Maximæ scilicet ægri animi medelæ, quæ sanè à sapiente, & qui ex Deo est, libentissimè suscipiuntur, ei verò qui corde est pessimo, aceto in nitro, seu nitro dissoluto in aceto similes occurrunt. Principiò enim molestæ sunt, & mordent acriter, posteà verò extergunt & eluunt sordes animi, nisi quis iam est immedicabilis. Talis enim semper auersatur, & respuit, læditúrque omni curatione magis De nitro verò à Dioscoride cap 89. lib. 5. ita scriptum est: *Purulentas aures & sonitum earum sanat, sordes expurgat cum aceto instillatũ.* Galenus quoque tertio de compositi one medicamentorum secundùm locos, ex Archigenis sententia commendat ad aurium sonitus, acetum

Aceti in nitro soluti vis.

Aures purgantia. cum nitro. Vt itaque nitrum cum aceto instillatum in aures, earum eluit sordes, & sonitus, seu tinnitus earum sanat, ita exhortationes sanctæ sæpius instillatæ in autes, etiã pessimis sordes anni eluunt, & varias perturbationes, quasi sonitus aurium prohibentes audire veritatem, sanant. Mordent verò, neque sine magna molestia ab ægro animo suscipiuntur, non aliter ac acetum & nitrum. Vtrunque enim per se, ac simul ambo, vbi in putulentas, & exulceratas aures instillatur, mordet, duràtque ea mordicatio, vsque dum pars sanescit, & cute obducitur.

CAPVT LXI.

IN eodem 25. Prouerb. *Sicut frigus niuis in die messis, ita legatus fidelis ei qui miserit eum, animam ipsius requiescere facit.* Et paulò infrà in eodem cap. in eandem sententiam dicitur, *Aqua frigida animæ sitienti, & nuntius bonus de terra longinqua.* Itaque coniunctis ambobus locis facilè intelligimus, potum aquæ refrigeratæ admota niue in die messis, hoc est, in æstate, facere requiescere animam potantis, vt nuntius seu legatus missus è terra longinqua cùm est fidelis, facit requiescere animam eius qui misit eum. Quoniam scilicet, fiduciam habet in nuncio fideli is qui misit eum, ac proinde requiescit animus eius. Possit hic Physicus pro potu niue refrigerato testimonium accipere, atque tempus vtendi illo discere, non minus quàm à Galeno: siquidẽ verba illa, *Animam ipsius requiescere facit*, vsum innuũt, illa verò, *In die messis*, tempus vtendi. Nimirum anima Physicè plerisque vocatur ipsa respiratio, seu qui respirando attrahitur spiritus. Atqui Diogenes, vt tradiũt qui de eius placitis scripserunt, in eo aëre animæ essentiam esse putauit. Sed vtcunque de animæ essentia sentiat Physicus, quia respiratu vita seruatur, ipsam respirationem animam vocat, atque huius ipsius facilitatem, seu tranquillitatem, animæ requiem. Itaque facere animã requiescere, est Physicis, respirationem facilem reddere, id verò fit, igneũ calorem extinguendo, atque hominem attemperando. Quod, cùm febris calor igneus sit, constat, vt possit à multis febribus liberare, atque ita esse vilissimum, cùm tempestiuè adhibetur. Intempestiuus enim eius vsus multorum malorũ causa esse potest. Quæ Hippocrates ferè colligit in Aphorismo dicẽs: *Frigida velut nix & glacies, pectori innimica sunt, tusses mouent, sanguinis eruptiones, ac defluxiones faciũt.* Rursus in alio Aphorismo: *Frigida inimica ossibus, dẽtibus, neruis, cerebro, spinali medulla.*

Aquæ frigidæ potus.

&

& rursus: *Frigida conuulsiones, antrorsum ac retrorsum, distentiones, nigrores, rigores febriles. Opportunitas verò est,* vt Galenus libello de cibis boni & mali succi inquit, *in æstate non quibusuis sed iis tantùm qui exercentur dare, ne, scilicet æstu forti & exercitatione inflammati, in causones incidant.* Quorum generationem Hippocrates in libris de ratione victus in acutis, his verbis docet: *Febris autem ardens fit, cùm resiccatæ venulæ tempore æstiuo acres ac biliosos ichores in seipsa trahunt.* Fit autem plerunque ex longo itinere, & longa siti, cùm resiccatæ venulæ acres & calidas fluxiones in seipsa attraxerint. Cùm igitur hæc sit causonis generatio, & his causis fiat, constat nulla ratione posse præcaueri meliùs, quàm eo tempore, iis qui in talibus versantur causis, dato potu frigido, fore que vt venæ refrigeratione temperentur, & spiritus, qui æstu & exercitatione redditur difficilis, requiescat, fiatque facilis ac moderatus. Causonis generatio.

Facit igitur talis potus, animam requiescere in die messis, hoc est, in æstate & labore. Quo enim potiùs vteretur, quo significaret æstũ & laborem, quàm messis; non autem solis messoribus, sed & omnibus hominibus negotiosis, qui per æstatem non possunt se horis meridianis domi continere, & iter agentibus vtilis is potus est, siquidẽ inde febres ardentes solere cieri Hippocrates author est Neque verò tunc omnibus vtendũ tali potu est, sed quibus nulla pars earũ quæ eo lædi solẽt, insigniter est debilis; thorax dico, pulmo, cerebrũ, nerui, spinalis medulla, aut etiã intestina, aut vesica. Quibus ergo talis quæpiã est debilitas, exercitationes & insolationes per æstatẽ deuitentur penitus ne necessariò incidant in alterutrũ. ardentes dico febres, aut illas alias noxas. Vt verò præscripta verba Salomonis continent cõmendationẽ frigidi potus, ita innuũt, ne in æstate quidem nisi exercitatis vtendum eo esse. in aliis verò temporibus nulli. Non enim simpliciter dicit, frigus niuis requiescere facit animam, sed in die messis? nimirum aliis temporibus, aut etiam in æstate vacantibus hominibus animam sedat ipsa aëris inspirati temperies, aut otium. Verùm de tali potu alibi mihi dicta sunt plura. Hîc pro meo instituto dictum est satis.

CAPVT LXII.

CAp. I. Eccl. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem semper stat. Oritur Sol & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibique renascens gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem, lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur.*

Hoc

De circulari motu.

Hoc quod Ecclesiastes obseruauit, nihil aliud est, quàm quod Arist. in duobus vltimis capitibus secundi de ortu & interitu disertè tradidit, puta circularem esse rerũ omnium mutationem, & hinc pendere mundi æternitatem, quoniam scilicet, sola mutatio circularis potest esse perpetua. Partes ergo mundi quæ per se sunt perpetuæ, vt Solem & alia corpora cœlestia, nullam mutationem substantiæ subire, sed circulo volui, accedereque & recedere, eadem numero semper redeuntia: quæ verò corruptibilia sunt, fieri semper ex seipsis circulo nascentia & intereuntia, numero semper alia, sed specie eadem, vt ex aere fit aqua, & ex aqua aer. Hunc generationum abeuntium & redeuntium circulum, quo mundus seruatur, innuit Ecclesiastes dicens, *Generatio præterit, & generatio aduenit*. Considerandum verò triplicibus rebus constare mundum hunc, quibusdam enim incorruptibilibus, vt cœlestibus: quibusdam secundùm se totas corruptibilibus, vt singulis brutis & arboribus: aliis corruptibilibus per partes, vt terra, mari, & toto aere; horum enim nullum secundùm se totum corrumpi potest, corrumpitur verò secundùm partes singulas. Corruptibilia primi generis, non aliter seruantur, quam successiua generatione singularium, generatione scilicet prætereunte, & generatione adueniente. Terra autem & mare & eiusmodi semper stant, etiamsi secundùm particulas præ sua mole insensibiles, recipiant accessiones. Sol, & reliqua corpora cœlestia, secundùm se tota & partes omnes inalterata, tantum mouentur circulo, qui motus ad aliorum corporum mutationes, rationem habent causæ. Quia enim hæc circulo voluuntur, illa circulari mutatione, hoc est, eisdem specie rebus abeuntibus & redeuntibus oriuntur & intereunt. Neque sanè illorum cœlestium corporum virtus æquè accedit ad omnia, quæ in generabilium & corruptibilium regione sunt, sed in his ipsis est ordo vt loci, ita & virtutis. Suntque alia aliis efficaciora & perfectiora, mutátque cœlum ipsum alia per alia, velut per tenuiora & superiora, quæ crassiora & inferiora sunt. Proindeque dictum est Empedocli, terram & aquam materiam esse generabilium corporum. vt farinam & aquam, aerem verò & ignem efficientia magis quam accipientia esse, & virtutes præstare magis quam corpora rebus generandis. Hæc igitur consentaneum est accipere propriùs à cœlestibus vim, quàm in humiliora transmittant. Argumento est, quòd cum inferiora, & densiora, stent in suis locis firma (multóque magis terra) superiora illa & tenuiora cum cœlestibus voluuntur, & illorum persequuntur motum. Aerem enim supremum, & qui iuxta cœlum est circulo

Mũdi partes triplices.

De elementis.

Aëris motus circularis.

circulo volui quotidiè vt ipsum cœlum, indicant cometæ, qui quasi in ipso essent cœlo, videntur aliquando circuire, ignem verò qui & per aerem & per reliqua omnia penetrat, vt omnium tenuissimum motum ipsius Solis tenere, & cum illo circuire, indicat calor qui lumini accedit semper, & tenebrosa deserit, quasi luminis comes indiuiduus Id enim est, quia ignis est assecla Solis. Vt igitur Solis circuitio causa est circuitionis huius substãtiæ spiritalis, aereæ inquam & igneæ, ita & hæc spiritus circuitio, causa est generationum, & corruptionum, eorum quæ circa terram, & mare oriuntur & intereunt, atque in his, maximè ignis. huic enim, vt Aristoteles inquit, substrata sunt omnia: vt materia, illeque suo calore efficit omnes naturales ortus, estque, vt in hoc ipso opere anteà interpretati sumus, spiritus qui ferebatur super aquas, & fœcundabat omnia. Breuissimè igitur Ecclesiast. complexus est totam de ortu & interitu tractationem, dicens, mundi huius perpetuum ductum seruari, aliis ex aliis rebus circulo genitis, & generatio successiua rerum numero diuersarum, specie similium, itaque generatione prætereunte, & generatione adueniente: causas verò huius comunicationis rerum esse, quòd terra semper stat in medio mundi firmata (intelligitur verò terræ nomine, totus eius globus, qui terra & aqua constat)& circa eam voluuntur circulo cœlestia, & spiritualia tenuiaque corpora, his enim (cœlestibus inquam & spiritalibus) facientibus, & illis (crassis scilicet elementis) recipientibus, ortus & interitus fiant. Vt verò hæc recipiant, & illa faciant, nihil magis consentaneum, quàm vt illa circumeant, & hæc firma stent, siquidem efficientem causam oportet accedere ad materiam, nulla autem ratione acceditur melius quàm materia quiescente, & effectrice causa accedente omnem in partem, omnem verò in partem non aliter acceditur, quàm circumeundo.

Quapropter facessat iam hinc quorundam veterum sententia, & Copernici arguties, terra enim stat, & Sol circuit. Neque verò ipsa cœlestia corpora & tenuia elementa, æquè pertinent ad effectiuas causas, sed cœlestia efficiunt solùm, elementa tenuia efficiunt multò magis quàm crassa, ita tamen vt accipiant nonnihil, materiáque sint, alioqui non essent elementa. Neque ipsa cœlestia inter sese, neque tenuia elementa habent pares efficiendi vires, sed in illis Sol, in his ignis præcipua ortuum & interituum causa est, proinde Ecclesiastes patiendi principium in terra quiescente, efficiendi verò in Sole, & spiritu, hoc est, igne, circulo lactis posuit. Eam verò esse vtilitatem circu

Copernici reprehensio.

circularis lationis, vt effectrix causa ad omnes materiæ partes accedat, apertè insinuant illa verba, *Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus.* Nihil est enim aliud, quàm si diceret, in circuitu pergit, vt lustret vniuersa. Porrò nos anteà, super cap. 39. Deut. ex loco & motu Solis, Dei sapientiam commendauimus, & admirati sumus, qui ita illum cœlo locauit, cumque motum tenere iussit, vt nulla se mundi pars absconderet à calore eius.

Solis circuitione.

Verùm quod de Solis motu hoc loco dicit, non exiguam ingerit difficultatem. Nam, inquit, *gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem.* Videtur autem hoc non ita habere. Nam Aquilo est ea cœli pars à qua flat Boreas, qui & Aquilo dicitur. Ea verò est vbi situs est polus. Sol verò circuit circa polum, ita vt polus centrum sit eius circuli quem Sol describit, non potest ergo versùs polum flecti, siquidem circuli partes omnes distant à centro æqualiter. Neque verò hîc possis dicere quod D. Thomas Aquinas super Iob dicit, Aquilonis nomine significari hemisphærium quod supra nostrum Orizontem est, & huic oppositum dici Meridiem. Quin potiùs, meo iudicio, hinc constat, non esse illam legitimam interpretationem. Nam quis non dicit Solem gyrare per Meridiem, cùm horas nobis exhibet meridianas: constat verò horis meridianis supra nostrum Orizontem esse Solem. Meridies igitur pars nostri hemisphærij est, non quid huic oppositum. Quid ergo dicas? quo pacto flectitur ad Aquilonem? Videtur sanè hoc dictum iuxta sententiam quorundam veterum, qui, vt Aristot. cap. 1. secundi Meteor. narrat, censebant totum mundum secundùm Septentrionalem partem in sublime assurgere, secundùm Meridionalem verò demissum esse, idque non solùm in cœlesti, sed in terreno etiam globo. Itaque habere terreũ globum ad Septẽtrionalem partem velut gibberũ quendam prægrandem, extare enim ad eam partem, & ad meridionalem nutare, Solemque non sub terram, sed circum terram, & hunc Septentrionalem locum circumferri. Itaque diem esse cùm per meridiem circuiret, noctem verò cùm deflectens ad Septentrionem, illo velut terræ gibbero occultaretur. Videtur itaque illi sententiæ locus hic fauere. Sed & quod ponunt, aliique quàmplurimi veteres putauerunt, Septentrionalem cœli partem aliis omnibus esse superiorem, videtur ex sacris posse recipere confirmationem, siquidem Esaiæ 14. capite ita dicitur ex persona superbissimi. *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamẽti in lateribus Aquilonis*, quasi scilicet

scilicet, Aquilo excelsior cœli pars sit. Verùm tamen hoc falsum esse, neque vllam mundi partem eminere aliis, eò quòd in perfecta sphæra omnes extremitatis partes distent æquè à medio, indicatum anteà est super capite trigesimoseptimo Iob. Porrò dicere Solem illo modo circuire, hominum est ignorantissimorum Astrologiæ. Nam cùm Sol moueatur motu diuino cum toto cœlo, nisi moueretur qua nos dicimus, supra & infra terram, non possent poli esse, vbi esse nunc ponuntur, sed mutato circulo mutari oporteret polos, at verò polum esse vbi nunc ponitur, declarant stellæ omnes fixæ, quæ quò longiùs absunt ab illo puncto, eò maiores describunt circulos, & quò accedunt propiùs, minores, adeò vt sint nonullæ æternæ apparitiones. Itaque falsum esse illud dogma, ex dictis apertè deprehenditur: quapropter non licet secundùm illud sacra verba interpretari, sed quæ ex Esaia produximus verba sunt Regis præ superbia insanientis, affectantisque sedes æthereas, ac soliũ suum collocare in Aquilone, quæ pars despectanti à terra videtur esse summus cœli apex, quia in medio astrorum omnium est, & circum quam Sol, & Luna, ac reliqua Astra omnia tam errantia, quàm fixa, videntur choreas ducere, non tamen proinde excelsior est aliis, neq; quidem potest in corpore perfectè sphærico. Quo pacto autem vera sint præscripta nunc de Solis circuitione verba, iam dicamus. Certè illa in sphæra recta & sub æquinectiali vera non essent, ibi enim Sol aut per ipsam lineam fertur æquinoctialem, neque in vllam mundi partem flectitur: aut vltra citráve eam lineam, ita tamen vt quotidiana circuitione eam non intersecet, non intersecant autem in contrariam mundi partem flecti nõ potest. At verò in sphærà obliqua, qualis est hæc quã incolimus, & Syria, vbi hæc scripta sunt, quinimò & vbi inter tropicum Cancri & circulum Arcticum (vltra quos fines nihil habitabile putabat antiquitas) verissimum est, quotidie Solem gyrare per Meridiẽ & flecti ad Aquilonem. Nam quacunque die conuerrat homo faciem ad eam partem qua oritur Sol, & inde ducens per suum centrum lineam, describat circulum magnum, & imaginatione secet mundum in duas partes æquales, eam mundi medietatem ad quam spectabit sua dextra, vocabit Meridiem ad quam sinistra Septentrionem aut Aquilonem, quia habebit polum à sinistris, & à dextris meridianum motum Solis: quotidie autem Sol postquam gyrauerit per Meridiem, intersecans illum magnum circulum (qui est linea longitudinis) flectetur ad oppositam cœli medietatem, quare flectetur ad Aquilonem. Intersecare autem eam lineam quotidie, constat, quia Sol cùm fertur per

Duæ mũdi partes.

æqui

æquinoctialem, deſcribit magnum circulum, duo autem circuli magni non poſſunt non interſecare ſeſe per medium: cùm verò recedere ab æquinoctiali non poſſit Sol, niſi per triginta gradus, & obliquitas ſphæræ dictis in locis maior ſit (quod eleuatio poli ab Orizonte indicat) fit vt nunquam percurrat Sol circulum, qui non interſecet circulum illum magnum, etſi non per medium, & in partes æquales. Si autem interſecat, certè flectitur antequàm perficiat diurnum motum ad oppoſitam medietatem, & quæ ſpectat ad Aquilonem. Veriſſime ergo Sol ex quo naſcitur, gyrat per Meridiem, & deflectens ad Aquilonem redit in locum ſuum. Quòd verò omnis locus citra tropicum Cancri habeat obliquitatem maiorem, quàm ſit ſummus Solis receſſus à linea æquinoctiali, conſtat quia duo tropici æquè diſtant ab illa linea, & circuli Arcticus & Antarcticus à polis; habebit ergo regio quæcunque tantò plus obliquitatis quàm id ſpatium ſit, quantum diſtat ab ipſo tropico, quod omninò ſit aliquid, ſi citra illum ſita eſt.

CAPVT LXIII.

IN eodem cap. 1. Eccleſ. ita habetur: *Omnia flumina intrant mare, & mare non redundat: ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur vt iterum fluant.*

Mare cur non creſcat.

Antiquam hæſitationem vocat Ariſt in 2. cap. 2. Meteor. cur mare non redundet, neque verò ſentiatur augeri, tametſi multitudo ingens tantæ magnitudinis fluuiorũ in ipſum continenter influat. Nimirum inde licet intelligere, eam quæſtionem ab antiquiſſimis etiam Philoſophis agitatam eſſe, cuius deciſionem conſtat pendere ab ea opinione, quam quis habeat de fluminum generatione, & hanc à generatione fontium. Siquidem videmus (neque dubium) flumina à fontibus incipere, & acceſſione fontium & riuulorum augeri.

De fluminibus.

Qui igitur cenſebit fontes ex ingenti illo barathro, & aquæ (vt ita dixerim) immenſitate, quæ intra terram eſt, regurgitare, partim per patentes quoſdam poros, velut per quoſdam cuniculos, partim per ſolidam ipſam terram excolatos, dicet (quod in præſcripta oratione legimus) mare non redundare, quia quantum alia parte accipit, tantundem alia dimittit. Cuius ſententiæ Plato eſt in Phædone, vbi differens de magno illo barathro, inquit: *In hoc vtique receptaculum omnia confluunt*

flumina

flumina, atque inde rursus effluunt. Aristotel. verò, qui de generatione fontium aliter statuit, putat illos non ex vno communi principio fluere, sed noua aliqua generatione fieri, suo in loco vnumquemque, meritò videtur refutare eam quæstionis antiquæ decisionem, & excogitare aliam. Nimirum ipse censet in terræ cauitatibus gigni aquam, aëris, & vaporum qui illic sunt copiosi, congestione, ibique multarum guttularum continenti concursu, riuulos gigni, qui per meatus aliquos erumpentes fontes dicantur, quorum rursus coitione fiant flumina quæ per terram decurrant vsque ad mare; hoc verò ob suam vastitatem, non videri accessione fluminum augeri, esse enim perinde ac si per amplissimam mensam effundas aquæ cyathum. Differendum igitur in primis videtur de fontium generatione, vtro dictorum modo fiant, & an eodem modo omnes, deinde ad antiquæ dubitationis solutionem veniendum. Aristoteli videtur fieri non posse, vt fontanæ fluuialesque aquæ effluant ex mari, cùm in illud influāt, quia cū aqua moueri nullo modo possit, nisi ab editiori in humiliorem locum, fieri non potest, vt in eumdem locum influat à quo effluxerit, quia erit idem locus seipso eminentior, & humilior. Quæ causa est, vt non possint arte fieri vlli fontes perpetui, præcipuè non accedente vacui necessitate, quæ certè in terræ cauitatibus non accederet, quia possunt facilè repleri aëre. His possis addere tam insignem aquarum fontanarum è marina differentia, si enim ex mari vt ex communi alueo omnes fluerent, viderentur & sui, & maris futuræ similes, nunc autem & à seipsis dissident multùm, & à mari quamplurimùm, cùm paucæ salsæ sint. Cùm igitur hic modus generationis fontium his argumentis videatur tolli, superest alter, ex vaporibus scilicet, & aere densatis intra terræ cauernas generari denuò aquam, quæ per quosdam hiatus exiens fons dicatur, atque deinde aliorum accessione increscens, etiam fluuius. Quam sententiam confirmat Aristot. dicens hac causa ad radices montium oriri semper fontes, neque in media planitie humilium vallium, neque in summis montium cacuminibus, quòd ex sublimium partium cauitatibus ad humiles guttatim destillet aqua, atque stellarum concursu colligatur. Cæterùm si quis rectè consideret, videat argumenta quæ contra aliam sententiam dicuntur esse solubilia, & quæ in huius confirmationem communia. Nam primo illo (quod & maximùm esse videtur) non fit, vt non possit aqua influere in eundem locum à quo effluat, sed vt non secundùm eandem partem. Quid autem prohibet mare,

Fontium generatio.

Differētia aquarum.

X adeò

adeò vastum cùm sit, & immensæ profunditatis, secundùm aliam partem recipere influentes aquas, secundùm aliam demittere effluentes? nimirum in arte factis fontibus machinati conantur, vt idem congus circulo quodam influát, & effluat. At verò in mari non ita euenit, neque eadem aqua quam in mare deponit Tagus, redibit, inquam, in eiusdem fluminis exortum, sed in mare deponit, & ex barathro illo immenso quod intra terram est exhaurit. Sed dices quo pacto exhaurit? certè vt in hominis corpore, magna sanguinis copia in hepate est, & corde, decurrit verò inde per totum corpus per quosdam angustos canales, quos vocamus venas, ita intra terram maximæ quædam cauitates sunt aqua plenæ, indeque per quosdam cuniculos, seu mauis, per quasdam venas decurrit per totam terram, vsque ad eius extremitatem, atque vbi euenit venarum aliquam ruptam esse, aut hiare, fons fit maior aut minor, vt ipsa est vena, aut hiatus. Atqui hoc ita se habere, apertè indicant verba illa cap. 7. Geneseos, *Rupti sunt omnes fontes abyssi*, hoc est, omnes fontes, qui ex ingenti aquæ abysso (hoc est, quod Poëtæ barathrum vocant, seu tartarum) procedunt, ruptis venis eruperunt, & ita effusa aqua abyssi inundauit terram, vt si quis ruptis vbique venis exhauriat sanguinem hepatis, ac totam corporis cutem commaculet. Sed dices perstans adhuc in primo argumento, quandoquidem ex terra & mari vnicus constat globus fieri non posse, vt aqua per illos meatus, siue canales, supra globi illius extremitatem, seu superficiem effetatur, ferretur enim sursum sublimior fiens toto mari à quo nascitur, nullatenus igitur efferri potest in montes, ex mari & reliqua terræ planicie sublimiores, at verò plerique fontes descendunt ex supremis montibus, decurruntque in terræ planitiem, ac per eam in extimam superficiem maris: non igitur ex mari veniunt, sed in ipsis montibus generationem habent, non aliter ac plouiales aquæ in nubium regione. Non esset (arbitror) quod respondere possemus, si mare, & tota aquæ moles in suo loco consisteret firmiter, vt terra, neque agitaretur hac & illac ab vlla alia causa, quæ accederet. Nunc autem non ita fit, quinimò videmus mare assiduè agitari, nunc quidem stato quodam ordine tumescens, & detumescens, nunc temerè per tempestates insanas vsque ad nubes elatum, & tursum subsidens, quos motus, vix dubitare quispiam possit, ad conclusos intra terram, & aquam flatus referri. Nam aduentante

Abyssus.

tempe

tempestate, antequam per apertum aërem ventus reflet, sentitur intrinsecus aqua agitari, & cum ipso maris æstu quotidie aduenrat aura quædam, ex aqua impetu interni flatus agitata, erumpens. Quale igitur hoc esse, videmus, circa hanc extimam superficiem tale quiddam necesse esse intra terram in contrarias partes fieri: agitari igitur interiùs aquam à flatu, & à barathro per terræ cuniculos in partes mari etiam sublimiores efferri, partim quidem ab impellente flatu pulsam, partim etiam ab erumpente, quærentéque exitum tractam, vt est scilicet via. Cùm igitur hoc ita habeat, putandum est, esse in supremis terræ partibus cauitates quasdam, quæ cùm aqua agitata eò vsque pertingit, replentur supernè, & cum reliqua aqua retrocedit quæ eas repleuerat, manet velut in ventribus quibusdam sensibilibus, à quibus per terræ rimulas defluens, in mare iterum recurrit. Neque verò non erunt hoc modo fontes perennes, nam inundationes illæ subterraneæ tam repetunt crebrò, aqua nunquam manente, sed semper agitata, vt antequam ventres illi exhauriantur, anticipent repleri. Sunt verò flatus, & aqua sibi mutuò causa agitationis, nam aqua deorsum cadens illum premit densatque, ille plus satis compressus, & quærens laxamentum, illam trudit, hisque mutuò fientibus, sunt intra terram magnæ turbationes, vt & in animalium ventre (vt in dicta perstemus comparatione) euenit, humores & flatus susque deque versari, quia & crassissimas fæces à flatu solent vsque ad supernum ventriculum, ab imo ventre efferri. Hac igitur terræ marisque dispositione, sapientia Dei librabat fontes aquarum, hoc est, ita aquas disponebat alias partes eleuans ac suspendens, alias deprimens, vt nunquam cessaret fontium fluminúmque decursus, quibus, velut verbis, terra omnium mater, animantia omnia potaret, & satis omnibus, ac fonte nascentibus alimenta præberet, vt inquit Philo.

Mare cur agitetur.

Flatus agitationis causa.

De hac aquarum dispensatione gloriatur ipsa Sap. c.24. dicens: *Ego sap:entia effudi flumina. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio, ego quasi fluuius Dorix, & sicut aquaductus exiui de Paradiso Dixi, Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum. Et ecce factus est mihi trames abundans, & fluuius meus appropinquauit ad mare.*

Hæc verba haud dubiè innuunt dictam aquarum distributionem. Quod ipsarum si tam ampla differentia, facit percolatio. Nam & Aristoteles ipse dicit, demissis in mare vasis cereis extrahi dulcem aquam, tamen quod percoletur quod dulce

& potulentum est salsis & terreis extra relictis. Quin & terrea, ac lapidea quædam vasa sunt, per quæ excolata aqua redditur melior, ex corpore verò, per quod permeat, semper aliquid trahit. Quid ergo prohibet hoc idem excolanda per terram aqua fieri? Accedit, fontes non exire ex maris conspicua parte, sed ex barathro, quod quia intra terram reconditum est, neque ita à Sole exuritur, minus erit salsum. Hæc igitur argumenta debilia sunt. Illud verò commune, nasci plerunque fontes ad montium radices. Dico autem commune, quia secundùm vtramque opinionem idem euenit, nam cùm aqua naturaliter feratur deorsum, etiamsi rumpatur vena, non decurret per terram nisi rumpatur in montibus, neque quidem in suprema eorum planitie, sed qua iam declinant. Alioqui ruptura venæ in locis planis fiunt putei. Hæc igitur Platonis sententia, quæ adeò consonat sacris oraculis, nihil videtur admittere incommodi. An verò & Aristoteles adeò probabilis sit, expendendum, non enim videtur. Nam si fontanæ aquæ perinde generantur in terræ cauernis, vt pluuiales in nubium regione, eueniret certè in illis, quod & in his, scilicet, neque essent perennes, neque eisdem in locis semper fierent, sed vt pluuiæ in certis fierent temporibus & locis. Præterea nubes fiunt ex aëre & vaporibus loci frigiditate crassescentibus, cauernæ verò terræ non semper frigidæ sunt, sed in æstate solùm, quare in hyeme cùm sunt calidissimæ, vt & animalium ventres non manarent fontes, sed solùm in æstate. euenit verò contrà omninò, per hyemem enim fluunt abundantiùs, per æstatem extenuantur omnes, & arescunt plurimi. Quòd si dicas non gigni eam aquam crassescente aëre à frigore, sed congestione vaporum à calore resolutorum, vt in operculis ollarum ex aqua feruente, eueniret contrà, vt per æstatem nulli fontes fluerent, cùm totus calor sit extra terram, vt verò fluunt plurimi, iique frigidissimi, ac nonnulli etiam sunt qui obturari per hyemem, fluunt æstate solùm. Quòd si dicas, æstate fieri refrigeratione, hyeme congestione resolutæ calore aquæ. præterquam quòd videtur figmento simile, non eandem esse toto anno fontis perennis generationem, eueniret vt Vere & Autumno minùs, tenuiusque fluerent quàm hyeme & æstate, cùm scilicet neque frigus esset tantum, & crassitiem inferret, neque tantus calor, vt solueret aquam in vapores, itaque haberent fontes quotannis duo incrementa & totidem decrementa. Tamen non ita euenit, sed vniuersum cùm ignis abundat, decrescit tota aquæ moles, cum extenuatur ignis, abundat aqua. Quapropter cùm fontes ac flumina, ex tota aquæ mole

Fontes vnde.

&

& ingenti illo barathro (quod nihil aliud est quam recondita maris pars) decidantur ; tabescunt cùm præualent calor & siccitas, abundant cùm contrariæ virtutes, hoc est, frigus & humor præcedunt. Constat igitur ex dictis, verissimum esse quod sacra testantur eloquia, fontes aquarum nasci ex abysso. Quid verò magis conspicuum in quibusdam & fontibus & puteis, qui cum ipso mari sentiunt fluxum, & refluxum, quem æstum dicimus? cur autem non omnes, & cur eorum qui vt mare æstuant, quidam augescente mari augescunt, subsidente subsident, quidam intumescunt detumescente, & tumescente detumescunt? Dictæ sunt causæ super caput trigesimum octauum Iob, nunc illud vnum dicimus, consentaneum admodùm esse putare, eos fontes, qui simul cum mari mouentur, ab eodem principio impelli, haberéque cum mari partium continuitatem, quam nisi per barathrum, habere nequaquam possunt. Portò, quod in quibusdam fontibus euidenter agnoscitur, de omnibus æquum est putare. exire scilicet, ex communi aquarum principio, mari. Neque verò hoc verum non erit etiamsi excolatæ per terram aquæ ex mari, accessio aliqua fiat ex vaporibus, siue densatis, siue congregatis, nam & vapores ipsi ex aqua fiunt. Vt igitur destillantem ex alambico aquã, nemo negat exire ex herbis quæ in illius fundo sunt, etiamsi intercedat resoluti congestio, ita ne illam quidẽ aquæ partem, quæ fontibus & fluminibus accedet, ex vaporibus genita, siue intra terram siue in nubium regione negandum à mari exire, illud enim est totius humiditatis promptuariũ. Fatendum ergo omnia flumina à mari exire, & in illud reuerti, quod, præter dicta, vel facilis expeditaq; antiquæ dubitationis dilutio indicat, nimirum mare. etsi in illud flumina intrent omnia non redundat, quia ab illo etiam exeunt. Nam quam Arist. reddidit caussam, minùs probari potest. Qua enim vastissimum est mare, & influentia flumina non vna in parte aceruantur, sed diffunduntur per illud extensa, putat facere, neque sensibilem vllam molem posse addere. Quod quidem si vno tantùm die, aut vno mense, aut etiam vno anno, aut, si placet, annis centum fieret, probabiliter diceretur, si tamen infinito iam tempore (vt ipsemet author putat) influxerunt, necesse est plus aquę quàm totũ ipsum contineat mare, ingessisse, atq; ita redundasse iam multò antè in totã terram Neq; si dicas, mare Solis vi ad Meridionalem plagam assiduè absumi plus quàm accessione fluuiorum possit augeri. effugies dubitationem, non enim minùs augetur ipsum per se mare sub polis, quàm extenuatur sub Zodiaco, quapropter illis exæquatis, redundabit quod ex flu-

Fontium & puteorũ æstus.

minibus accedet, denuo genitum Non igitur illa causa est, qua mare non redundat, sed quia ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant.

CAPVT LXIV.

CApite 1. Ecclesiastæ: *Ego Ecclesiastes, fui Rex Israel in Hierusalem, & proposui in animo meo quærere, & inuestigare sapienter de omnibus quæ fiunt sub Sole. Hanc occupationem pessimã dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea.* Cap. 3. eiusdẽ ita habetur: *Cuncta fecit bona* (Deus scilicet) *in tempore suo & mundum tradidit disputationi eorum, vt non inueniat homo opus quod operatus est Deus ab initio vsque ad finem.* Rursus in calce capitis octaui eiusdem libri: *Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem, eorum quæ fiunt sub Sole, quantò plus laborauit ad quærendum, tanto minus, etiamsi dixerit sapiens se nosse, nõ poterit reperire,* Et rursum: *Cũcta res difficiles, nõ potest eas homo explicare sermone* His oraculis duæ continentur assertiones: altera, studium Philosophiæ naturalis, & desiderium agnoscendi rerum causas, insitum esse naturaliter hominibus, neque fluere ex aliquo vitioso affectu, vt multas rerum prauarum appetitiones, sed ab ipso Deo rerum omnium & naturæ parente, & authore, illis esse tributum. Siquidem hanc occupationem pessimam, id est maximam, & laboriosam, non, inquit, ipsi sibi à natura declinantes conquisiere, sed dedit Deus filiis hominum, & mundum tradidit disputationi eorum: itaque cupiditatem philosophandi illorum animis inseuit, mundum verò posuit illis ob oculos, velut quoddam ænigma, & prima quidem assertio hæc est. Altera, Homines, quantumuis studio Philosophiæ insudent, fieri non posse, vt aliquando inueniant rationes & causas eorum quæ fiunt sub Sole, sed necesse esse, vt omnes in earum inuestigatione, dum sint in tenebris sensuum horum, plus aut minùs hallucinentur, & de iis etiam quæ sibi videntur probabilissima, nisi seipsos velint fallere, dubitent. Non enim, inquit, dedit Deus hanc occupationem hominibus inuestigandi sapienter de omnibus quæ fiunt sub Sole, vt consequuti certam eorum notitiam, fiant sapientes, sed vt occupentur in ea, sapienter inuestigantes. Nimirum homines non tam dici debent sapientes, quod sciant, quam quòd inuestigent non ineptè. Qui proinde mihi videntur vocati Philosophi, id est, ama

Mundus ænigma dicitur.

amatores sapientiæ, potiùs quàm σοφοὶ, id est, sapientes. Non enim tam sciunt, quàm scientiæ amore capti inuestigant. Propositæ itaque sunt duæ assertiones. De prima quidem omnes consentiunt, siquidem eum appetitum omnes persentiscunt in seipsis. Vnde quidam naturam sequuti, Philosophiæ vacant, alij eam naturam in vitium commutantes, in curiositatis peccatum incidunt vana & superstitiosa consectantes. Verissimè itaque dictum est illud ab Arist. *Omnes homines naturales scire desiderant.* Vt itaque vitam & fœlicitatem (quamquam de ea varie sentiunt) omnes naturaliter exoptant, ita & scientiam naturæ quam in parte fœlicitatis etiam ponunt, iuxta illud Poëtæ: *Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas.* Obiiciet fortasse aliquis Socratem, qui hanc Philosophiam videtur spreuisse, & eam solùm probasse, quæ ad mores formandos pertineret. Cæterùm si consulamus Galenum in libro de historia Philosophica, intelligimus facilè, eum virum non neglexisse eam Philosophiæ partem, quam meliùs etiam, quàm multi aliorum excoluit, sed damnasse superiorum Philosophorum institutum, qui in ea suorum studiorum ponebant finem, & vni Philosophiæ parti Physicæ, cui soli illi vacauerant, duas adiecisse, rationalē scilicet & moralem. Ipse etiam Ecclesiastes in initio capitis septimi videtur arguere Philosophos, dicens: *Quid necesse est homini maiora se quærere, cùm ignoret quid cōducat sibi in vita sua?* Tamen re vera non vituperat sobriam Philosophiam, sed (vt ipsiusmet verbis vtar) verba plurima, multam in disputando habentia vanitatem. De secunda assertione plurimum altercatum est. Nam cùm fuerint penè innumeræ Philosophorum sectæ, quæ in tres primas differentias distributæ sunt, Dogmaticorum, Academicorum, & Scepticorum. in Dogmaticis fuere Peripatetici, Stoici, Epicurei, Pythagoræi, & alij innumeri. Academici, Socrates, Plato, Clitomachus, & Carneades. Sceptici, Pyrrho, & Xenocrates, & Anaxarches Abderyta, & multò pòst, Sextus in ea secta nobilissimus, qui eam etiam auxit. Galenus addit duplices alios Philosophos, Contentiosos, scilicet, & Mixtos. Contentiosos, dicit fuisse eos, qui nihil aliud quam superiores esse cauillis contendebant: in his dicit fuisse Euclidem, Menedemum, & Clitomachum. Mixtos eos, qui partim Sceptici, partim Dogmatici fuere, vt Xenophanes, qui solùm asserens omnia esse vnum, & Deum esse finitum immutabilem, & ratione præditum, de aliis omnibus dubitauit: & Democritum, qui nulla alia de re suam sententiam tulit, quàm de atomis, vacuo, & infinito. Cæterùm Contentiosos, satius est à numero

Philosophiæ naturalis desiderium.

Philosophorum sectæ.

circularis lationis, vt effectrix causa ad omnes materiæ partes accedat, apertè insinuant illa verba, *Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus.* Nihil est enim aliud, quàm si diceret, in circuitu pergit, vt lustret vniuersa. Porrò nos anteà, super cap. 39. Deut. ex loco & motu Solis, Dei sapientiam commendauimus, & admirati sumus, qui ita illum cœlo locauit, eumque motum tenere iussit, vt nulla se mundi pars absconderet à calore eius.

Solis circuitione.

Verùm quod de Solis motu hoc loco dicit, non exiguam ingerit difficultatem. Nam, inquit, *gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem.* Videtur autem hoc non ita habere. Nam Aquilo est ea cœli pars à qua flat Boreas, qui & Aquilo dicitur. Ea verò est vbi situs est polus. Sol verò circuit circa polum, ita vt polus centrum sit eius circuli quem Sol describit, non potest ergo versùs polum flecti, siquidem circuli partes omnes distant à centro æqualiter. Neque verò hîc possis dicere quod D. Thomas Aquinas super Iob dicit. Aquilonis nomine significari hemisphærium quod supra nostrum Orizontem est, & huic oppositum dici Meridiem. Quin potiùs, meo iudicio, hinc constat, non esse illam legitimam interpretationem. Nam quis non dicit Solem gyrare per Meridiem, cùm horas nobis exhibet meridianas: constat verò horis meridianis supra nostrum Orizontem esse Solem. Meridies igitur pars nostri hemisphærij est, non quid huic oppositum. Quid ergo dicas? quo pacto flectitur ad Aquilonem? Videtur sanè hoc dictum iuxta sententiam quorundam veterum, qui, vt Aristot. cap. 1. secundi Meteor. narrat, censebant totum mundum secundùm Septentrionalem partem in sublime assurgere, secundùm Meridionalem verò demissum esse, idque non solùm in cœlesti, sed in terreno etiam globo. Itaque habere terreũ globum ad Septẽtrionalem partem velut gibberũ quendam prægrandem, extare enim ad eam partem, & ad meridionalem nutare, Solemque non sub terram, sed circum terram, & hunc Septentrionalem locum circumferri. Itaque diem esse cùm per meridiem circuiret, noctem verò cùm deflectens ad Septentrionem, illo velut terræ gibbero occultaretur. Videtur itaque illi sententiæ locus hic fauere. Sed & quod ponunt, aliique quàmplurimi veteres putauerunt, Septentrionalem cœli partem aliis omnibus esse superiorem, videtur ex sacris posse recipere confirmationem, siquidem Esaiæ 14. capite ita dicitur ex persona superbissimi. *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamẽti in lateribus Aquilonis,* quasi scilicet

ſcilicet, Aquilo excelſior cœli pars ſit. Verùm tamen hoc falſum eſſe, neque vllam mundi partem eminere aliis, eò quòd in perfecta ſphæra omnes extremitatis partes diſtent æquè à medio, indicatum anteà eſt ſuper capite trigeſimoſeptimo Iob. Porrò dicere Solem illo modo circuire, hominum eſt ignorantiſſimorum Aſtrologiæ. Nam cùm Sol moueatur motu diuino cum toto cœlo, niſi moueretur qua nos dicimus, ſupra & infra terram, non poſſent poli eſſe, vbi eſſe nunc ponuntur, ſed mutato circulo mutari oporteret polos, at verò polum eſſe vbi nunc ponitur, declarant ſtellæ omnes fixæ, quæ quò longiùs abſunt ab illo puncto, eò maiores deſcribunt circulos, & quò accedunt propiùs, minores, adeò vt ſint nonullæ æternæ apparitiones. Itaque falſum eſſe illud dogma, ex dictis apertè deprehenditur: quapropter non licet ſecundùm illud ſacra verba interpretari, ſed quæ ex Eſaia produximus verba ſunt Regis præ ſuperbia inſanientis, affectantiſque ſedes æthereas, ac ſoliũ ſuum collocare in Aquilone, quæ pars deſpectanti à terra videtur eſſe ſummus cœli apex, quia in medio aſtrorum omnium eſt, & circum quam Sol, & Luna, ac reliqua Aſtra omnia tam errantia, quàm fixa, videntur choreas ducere, non tamen proinde excelſior eſt aliis, neq; quidem poteſt in corpore perfectè ſphærico. Quo pacto autem vera ſint præſcripta nunc de Solis circuitione verba, iam dicamus. Certè illa in ſphæra recta & ſub æquinectiali vera non eſſent, ibi enim Sol aut per ipſam lineam fertur æquinoctialem, neque in vllam mundi partem flectitur: aut vltra citráve eam lineam, ita tamen vt quotidiana circuitione eam non interſecet, non interſecant autem in contrariam mundi partem flecti nõ poteſt. At verò in ſphæra obliqua, qualis eſt hæc quã incolimus, & Syria, vbi hæc ſcripta ſunt, quinimò & vbi inter tropicum Cancri & circulum Arcticum (vltra quos fines nihil habitabile putabat antiquitas) veriſſimum eſt, quotidie Solem gyrare per Meridiẽ & flecti ad Aquilonem. Nam quacunque die conuertat homo faciem ad eam partem qua oritur Sol, & inde ducens per ſuum centrum lineam, deſcribat circulum magnum, & imaginatione ſecet mundum in duas partes æquales, eam mundi medietatem ad quam ſpectabit ſua dextra, vocabit Meridiem ad quam ſiniſtra Septentrionem aut Aquilonem, quia habebit polum à ſiniſtris, & à dextris meridianum motum Solis: quotidie autem Sol poſtquam gyrauerit per Meridiem, interſecans illum magnum circulum (qui eſt linea longitudinis) flectetur ad oppoſitam cœli medietatem, quare flectetur ad Aquilonem. Interſecare autem eam lineam quotidie, conſtat, quia Sol cùm fertur per

Duæ mũdi partes.

æqui

æquinoctialem, describit magnum circulum, duo autem circuli magni non possunt non intersecare sese per medium: cùm verò recedere ab æquinoctiali non possit Sol, nisi per triginta gradus, & obliquitas sphæræ dictis in locis maior sit (quod eleuatio poli ab Orizonte indicat) fit vt nunquam percurrat Sol circulum, qui non interseeet circulum illum magnum, etsi non per medium, & in partes æquales. Si autem intersecat, certè flectitur antequàm perficiat diurnum motum ad oppositam medietatem, & quæ spectat ad Aquilonem. Verissime ergo Sol ex quo nascitur, gyrat per Meridiem, & deflectens ad Aquilonem redit in locum suum. Quòd verò omnis locus citra tropicum Cancri habeat obliquitatem maiorem, quàm sit summus Solis recessus à linea æquinoctiali, constat quia duo tropici æquè distant ab illa linea, & circuli Arcticus & Antarcticus à polis; habebit ergo regio quæcunque tantò plus obliquitatis quàm id spatium sit, quantum distat ab ipso tropico, quod omninò sit aliquid, si citra illum sita est.

CAPVT LXIII.

IN eodem cap. 1. Eccles. ita habetur: *Omnia flumina intrant mare, & mare non redundat: ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur vt iterum fluant.*

Mare cur non crescat.

Antiquam hæsitationem vocat Arist in 2. cap. 2. Meteor. cur mare non redundet, neque verò sentiatur augeri, tametsi multitudo ingens tantæ magnitudinis fluuiorū in ipsum continenter influat. Nimirum inde licet intelligere, eam quæstionem ab antiquissimis etiam Philosophis agitatam esse, cuius decisionem constat pendere ab ea opinione, quam quis habeat de fluminum generatione, & hanc à generatione fontium. Siquidem videmus (neque dubium) flumina à fontibus incipere, & accessione fontium & riuulorum augeri.

De fluminibus.

Qui igitur censebit fontes ex ingenti illo barathro, & aquæ (vt ita dixerim) immensitate, quæ intra terram est, regurgitare, partim per patentes quosdam poros, velut per quosdam cuniculos, partim per solidam ipsam terram excolatos, dicet (quod in præscripta oratione legimus) mare non redundare, quia quantum alia parte accipit, tantundem alia dimittit. Cuius sententiæ Plato est in Phædone, vbi differens de magno illo barathro, inquit: *In hoc vtique receptaculum omnia confluunt*

flumina

flumina, atque inde rursus effluunt. Aristotel. verò, qui de generatione fontium aliter statuit, putat illos non ex vno communi principio fluere, sed noua aliqua generatione fieri, suo in loco vnumquemque, meritò videtur refutare eam quæstionis antiquæ decisionem, & excogitare aliam. Nimirum ipse censet in terræ cauitatibus gigni aquam, aëris, & vaporum qui illic sunt copiosi, congestione, ibique multarum guttularum continenti concursu, riuulos gigni, qui per meatus aliquos erumpentes fontes dicantur, quorum rursus coitione fiant flumina quæ per terram decurrant vsque ad mare; hoc verò ob suam vastitatem, non videri accessione fluminum augeri, esse enim perinde ac si per amplissimam mensam effundas aquæ cyathum. Differendum igitur in primis videtur de fontium generatione, vtro dictorum modo fiant, & an eodem modo omnes, deinde ad antiquæ dubitationis solutionem veniendum. Aristoteli videtur fieri non posse, vt fontanæ fluuialesque aquæ effluant ex mari, cùm in illud influāt, quia cū aqua moueri nullo modo possit, nisi ab editiori in humiliorem locum, fieri non potest, vt in eundem locum influat à quo effluxerit, quia erit idem locus seipso eminentior, & humilior. Quæ causa est, vt non possint arte fieri vlli fontes perpetui, præcipuè non accedente vacui necessitate, quæ certè in terræ cauitatibus non accederet, quia possunt facilè repleri aëre. His possis addere tam insignem aquarum fontanarum è marina differentia, si enim ex mari vt ex communi alueo omnes fluerent, viderentur & sui, & maris futuræ similes, nunc autem & à seipsis dissident multùm, & à mari quamplurimùm, cùm paucæ salsæ sint. Cùm igitur hic modus generationis fontium his argumentis videatur tolli, superest alter, ex vaporibus scilicet, & aere densatis intra terræ cauernas generari denuò aquam, quæ per quosdam hiatus exiens fons dicatur, atque deinde aliorum accessione increscens, etiam fluuius. Quam sententiam confirmat Aristot. dicens hac causa ad radices montium oriri semper fontes, neque in media planitie humilium vallium, neque in summis montium cacuminibus, quòd ex sublimium partium cauitatibus ad humiles guttatim destillet aqua, atque stellarum concursu colligatur. Cæterùm si quis rectè consideret, videat argumenta quæ contra aliam sententiam dicuntur esse solubilia, & quæ in huius confirmationem communia. Nam primo illo (quod & maximùm esse videtur) non fit, vt non possit aqua influere in eundem locum à quo effluat, sed vt non secundùm eandem partem. Quid autem prohibet mare,

Fontium generatio.

Differētia aquarum.

adeò vastum cùm sit, & immensæ profunditatis, secundùm aliam partem recipere influentes aquas, secundùm aliam demittere effluentes? nimirum in arte factis fontibus machinari conantur, vt idem congus circulo quodam influat, & effluat. At verò in mari non ita euenit, neque eadem aqua quam in mare deponit Tagus, redibit, inquam, in eiusdem fluminis exortum, sed in mare deponit, & ex barathro illo immenso quod intra terram est exhaurit. Sed dices quo pacto exhaurit? certè vt in hominis corpore, magna sanguinis copia in hepate est, & corde, decurrit verò inde per totum corpus per quosdam angustos canales, quos vocamus venas, ita intra terram maximæ quædam cauitates sunt aqua plenæ, indeque per quosdam cuniculos, seu mauis, per quasdam venas decurrit per totam terram, vsque ad eius extremitatem, atque vbi euenit venarum aliquam ruptam esse, aut hiare, fons fit maior aut minor, vt ipsa est vena, aut hiatus. Atqui hoc ita se habere, apertè indicant verba illa cap. 7. Geneseos, *Rupti sunt omnes fontes*
Abyssus. *abyssi*, hoc est, omnes fontes, qui ex ingenti aquæ abysso (hoc est, quod Poëtæ barathrum vocant, seu tartarum) procedunt, ruptis venis eruperunt, & ita effusa aqua abyssi inundauit terram, vt si quis ruptis vbique venis exhauriat sanguinem hepatis, ac totam corporis cutem commaculet. Sed dices perstans adhuc in primo argumento, quandoquidem ex terra & mari vnicus constat globus fieri non posse, vt aqua per illos meatus, siue canales, supra globi illius extremitatem, seu superficiem efferatur, ferretur enim sursum sublimior fiens toto mari à quo nascitur, nullatenus igitur efferri potest in montes, ex mari & reliqua terræ planicie sublimiores, at verò plerique fontes descendunt ex supremis montibus, decurruntque in terræ planitiem, ac per eam in extimam superficiem maris: non igitur ex mari veniunt, sed in ipsis montibus generationem habent, non aliter ac pluuiales aquæ in nubium regione. Non esset (arbitror) quod respondere possemus, si mare, & tota aquæ moles in suo loco consisteret firmiter, vt terra, neque agitaretur hac & illac ab vlla alia causa, quæ accederet. Nunc autem non ita fit, quinimò videmus mare assiduè agitari, nunc quidem stato quodam ordine tumescens, & detumescens, nunc temerè per tempestates insanas vsque ad nubes elatum, & rursum subsidens, quos motus, vix dubitare quispiam possit, ad conclusos intra terram, & aquam flatus referri. Nam aduentante
tempe

tempestate, antequam per apertum aërem ventus reflet, sentitur intrinsecus aqua agitari, & cum ipso maris æstu quotidie aduentat aura quædam, ex aqua impetu interni flatus agitata, erumpens. Quale igitur hoc esse, videmus, circa hanc extimam superficiem tale quiddam necesse esse intra terram in contrarias partes fieri: agitari igitur interiùs aquam à flatu. & à barathro per terræ cuniculos in partes mari etiam sublimiores efferri, partim quidem ab impellente flatu pulsam, partim etiam ab erumpente, quærentéque exitum tractam, vt est scilicet via. Cùm igitur hoc ita habeat, putandum est, esse in supremis terræ partibus cauitates quasdam, quæ cùm aqua agitata eò vsque pertingit, replentur supernè,& cum reliqua aqua retrocedit quæ eas repleuerat, manet velut in ventribus quibusdam sensibilibus, à quibus per terræ rimulas defluens, in mare iterum recurrit. Neque verò non erunt hoc modo fontes perennes, nam inundationes illæ subterraneæ tam repetunt crebrò, aqua nunquam manente, sed semper agitata, vt antequam ventres illi exhauriantur, anticipent repleri. Sunt verò flatus, & aqua sibi mutuò causa agitationis, nam aqua deorsum cadens illum premit densatque, ille plus satis compressus, & quærens laxamentum, illam trudit, hisque mutuò fientibus, sunt intra terram magnæ turbationes, vt & in animalium ventre (vt in dicta perstemus comparatione) euenit, humores & flatus susque deque versari, quia & crassissimas fæces à flatu solent vsque ad supernum ventriculum, ab imo ventre efferri. Hac igitur terræ marisque dispositione, sapientia Dei librabat fontes aquarum, hoc est, ita aquas disponebat alias partes eleuans ac suspendens, alias deprimens, vt nunquam cessaret fontium fluminúmque decursus, quibus, velut verbis, terra omnium mater, animantia omnia potaret, & satis omnibus, ac fonte nascentibus alimenta præberet, vt inquit Philo.

Mare cur agitetur.

Flatus agitationis causa.

De hac aquarum dispensatione gloriatur ipsa Sap. c.24. dicens: *Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio, ego quasi fluuius Dorix, & sicut aquæductus exiui de Paradiso Dixi, Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum. Et ecce factus est mihi trames abundans, & fluuius meus appropinquauit ad mare.*

Hæc verba haud dubiè innuunt dictam aquarum distributionem. Quod ipsarum si tam ampla differentia, facit percolatio. Nam & Aristoteles ipse dicit, demissis in mare vasis cereis extrahi dulcem aquam, tamen quod percoletur quod dulce

& potulentum est salsis & terreis extra relictis. Quin & terrea, ac lapidea quædam vasa sunt, per quæ excolata aqua redditur melior, ex corpore verò, per quod permeat, semper aliquid trahit. Quid ergo prohibet hoc idem excolanda per terram aqua fieri? Accedit, fontes non exire ex maris conspicua parte, sed ex bararhro, quod quia intra terram reconditum est, neque ita à Sole exuritur, minus erit salsum. Hæc igitur argumenta debilia sunt. Illud verò commune, nasci plerunque fontes ad montium radices. Dico autem commune, quia secundùm vtramque opinionem idem euenit, nam cùm aqua naturaliter feratur deorsum, etiamsi rumpatur vena, non decurret per terram nisi rumpatur in montibus, neque quidem in suprema eorum planitie, sed qua iam declinant. Alioqui ruptura venæ in locis planis fiunt putei. Hæc igitur Platonis sententia, quæ adeò consonat sacris oraculis, nihil videtur admittere incommodi. An verò & Aristoteles adeò probabilis sit, expendendum, non enim videtur. Nam si fontanæ aquæ perinde generantur in terræ cauernis, vt pluuiales in nubium regione, eueniret certè in illis, quod & in his, scilicet, neque essent perennes, neque eisdem in locis semper fierent, sed vt pluuiæ in certis fierent temporibus & locis. Præterea nubes fiunt ex aëre & vaporibus loci frigiditate crassescentibus, cauernæ verò terræ non semper frigidæ sunt, sed in æstate solùm, quare in hyeme cùm sunt calidissimæ, vt & animalium ventres non manarent fontes, sed solùm in æstate. euenit verò contrà omninò, per hyemem enim fluunt abundantiùs, per æstatem extenuantur omnes, & arescunt plurimi. Quòd si dicas non gigni eam aquam crassescente aëre à frigore, sed congestione vaporum à calore resolutorum, vt in operculis ollarum ex aqua feruente, eueniret contrà, vt per æstatem nulli fontes fluerent, cùm totus calor sit extra terram, vt verò fluunt plurimi, iique frigidissimi, ac nonnulli etiam sunt qui obturati per hyemem, fluunt æstate solùm. Quòd si dicas, æstate fieri refrigeratione, hyeme congestione resolutæ calore aquæ, præterquam quòd videtur figmento simile, non eandem esse toto anno fontis perennis generationem, eueniret vt Vere & Autumno minùs, tenuiusque fluerent quàm hyeme & æstate, cùm scilicet neque frigus esset tantum, & crassitiem inferret, neque tantus calor, vt solueret aquam in vapores, itaque haberent fontes quotannis duo incrementa & totidem decrementa. Tamen non ita euenit, sed vniuersum cùm ignis abundat, decrescit tota aquæ moles, cum extenuatur ignis, abundat aqua. Quapropter cùm fontes ac flumina, ex tota aquæ mole

Fontes vnde.

&

& ingenti illo barathro (quod nihil aliud est quam recondita maris pars) decidantur ; tabescunt cùm præualent calor & siccitas, abundant cùm contrariæ virtutes, hoc est, frigus & humor præcedunt. Constat igitur ex dictis, verissimum esse quod sacra testantur eloquia, fontes aquarum nasci ex abysso. Quid verò magis conspicuum in quibusdam & fontibus & puteis, qui cum ipso mari sentiunt fluxum, & refluxum, quem æstum dicimus? cur autem non omnes, & cur eorum qui vt mare æstuant, quidam augescente mari augescunt, subsidente subsident, quidam intumescunt detumescente, & tumescente detumescunt? Dictæ sunt causæ super caput trigesimum octauum Iob, nunc illud vnum dicimus, consentaneum admodùm esse putare, eos fontes, qui simul cum mari mouentur, ab eodem principio impelli, haberéque cum mari partium continuitatem, quam nisi per barathrum, habere nequaquam possunt. Porrò, quod in quibusdam fontibus euidenter agnoscitur, de omnibus æquum est putare. exire scilicet, ex communi aquarum principio, mari. Neque verò hoc verum non erit etiamsi excolatæ per terram aquæ ex mari, accessio aliqua fiat ex vaporibus, siue densatis, siue congregatis, nam & vapores ipsi ex aqua fiunt. Vt igitur destillantem ex alambico aquã, nemo negat exire ex herbis quæ in illius fundo sunt, etiamsi intercedat resoluti congestio, ita ne illam quidẽ aquæ partem, quæ fontibus & fluminibus accedet, ex vaporibus genita, siue intra terram siue in nubium regione negandum à mari exire, illud enim est totius humiditatis promptuariũ. Fatendum ergo omnia flumina à mari exire, & in illud reuerti, quod, præter dicta, vel facilis expeditaq; antiquæ dubitationis dilutio indicat, nimirum mare, etsi in illud flumina intrent omnia non redundat, quia ab illo etiam exeunt. Nam quam Arist. reddidit causam, minùs probari potest. Qua enim vastissimum est mare, & influentia flumina non vna in parte aceruantur, sed diffunduntur per illud extensa, putat facere, neque sensibilem vllam molem posse addere. Quod quidem si vno tantùm die, aut vno mense, aut etiam vno anno, aut, si placet, annis centum fieret, probabiliter diceretur, si tamen infinito iam tempore (vt ipsemet author putat) influxerunt, necesse est plus aquę quàm totũ ipsum contineat mare, ingessisse, atq; ita redundasse iam multò antè in totã terram. Neq; si dicas, mare Solis vi ad Meridionalem plagam assiduè absumi plus quàm accessione fluuiorum possit augeri. effugies dubitationem, non enim minùs augetur ipsum per se mare sub polis, quàm extenuatur sub Zodiaco, quapropter illis exæquatis, redundabit quod ex flu-

Fontium & puteorũ æstus.

amatores sapientiæ, potiùs quàm σοφοὶ, id est, sapientes. Non enim tam sciunt, quàm scientiæ amore capti inuestigant. Propositæ itaque sunt duæ assertiones. De prima quidem omnes consentiunt, siquidem eum appetitum omnes persentiscunt in seipsis. Vnde quidam naturam sequuti, Philosophiæ vacant, alij eam naturam in vitium commutantes, in curiositatis peccatum incidunt vana & superstitiosa consectantes. Verissimè itaque dictum est illud ab Arist. *Omnes homines naturales scire desiderant*. Vt itaque vitam & fœlicitatem (quamquam de ea varie sentiunt) omnes naturaliter exoptant, ita & scientiam naturæ quam in parte fœlicitatis etiam ponunt, iuxta illud Poëtæ: *Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas*. Obiiciet fortasse aliquis Socratem, qui hanc Philosophiam videtur spreuisse, & eam solùm probasse, quæ ad mores formandos pertineret. Cæterùm si consulamus Galenum in libro de historia Philosophica, intelligimus facilè, eum virum non neglexisse eam Philosophiæ partem, quam meliùs etiam, quàm multi aliorum excoluit, sed damnasse superiorum Philosophorum institutum, qui in ea suorum studiorum ponebant finem, & vni Philosophiæ parti Physicæ, cui soli illi vacauerant, duas adiecisse, rationalē scilicet & moralem. Ipse etiam Ecclesiastes in initio capitis septimi videtur arguere Philosophos, dicens: *Quid necesse est homini maiora se quærere, cùm ignoret quid cōducat sibi in vita sua?* Tamen re vera non vituperat sobriam Philosophiam, sed (vt ipsiusmet verbis vtar) verba plurima, multam in disputando habentia vanitatem. De secunda assertione plurimum altercatum est. Nam cùm fuerint penè innumeræ Philosophorum sectæ, quæ in tres primas differentias distributæ sunt, Dogmaticorum, Academicorum, & Scepticorum. in Dogmaticis fuere Peripatetici, Stoici, Epicurei, Pythagoræi, & alij innumeri. Academici, Socrates, Plato, Clitomachus, & Carneades. Sceptici, Pyrrho, & Xenocrates, & Anaxarches Abderyta, & multò pòst, Sextus in ea secta nobilissimus, qui eam etiam auxit. Galenus addit duplices alios Philosophos, Contentiosos, scilicet, & Mixtos Contentiosos, dicit fuisse eos, qui nihil aliud quam superiores esse cauillis contendebant: in his dicit fuisse Euclidem, Menedemum, & Clitomachum. Mixtos eos, qui partim Sceptici, partim Dogmatici fuere, vt Xenophanes, qui solùm asserens omnia esse vnum, & Deum esse finitum immutabilem, & ratione præditum, de aliis omnibus dubitauit: & Democritum, qui nulla alia de re suam sententiam tulit, quàm de atomis, vacuo, & infinito. Cæterùm Contentiosos, satius est à numero

Philosophiæ naturalis desiderium.

Philosophorum sectæ.

Philosophorum reiicere, & Sophistas appellare: mixtos verò intelligere cum prioribus. Cum itaque fuerint triplices Philosophi, Dogmatici, Academici, & Sceptici, soli Dogmatici affirmare quædam ausi sunt, atque sua placita quasi certa & stabilia pronunciare.

Academici, nihil certò sciri posse, sed ad verisimilitudinem quandam, & probabilitatem posse procedere disputationes. Sceptici, nihil de vlla re affirmantes, neque negantes de omnibus æquè dubitant. Atqui, ne illud quidem, an sciri posset quidpiam, an non, affirmabant, aut negabant, sed in ore semper habentes illa familiarissima verba, *Nihil definio, & nihilo magis, & fortasse, & fieri potest, & ἐπέχω*, quasi subtraho iudicium, aut tenentes aphasia, & acristia, hoc est, taciturnitate, & incertitudine, iudicare recusabant. Verum enim verò si quis

Epoches. consideret, quos illi vocabant modos Epoches, siue causas ob quas retineri semper debeat assensus, facilè intelliget. Scepticos, multò etiam magis quàm Acadamicos, despetasse aliquid sciri posse. Modi enim illi Epoches, sunt argumentorum genera, quibus indicatur, non solùm nullius rei comparatam adhuc esse scientiam, sed ne fieri quidem posse deinceps. Veterrimi Sceptici decem modos Epoches excogitauerunt, posteriores adiecerunt quinque. Quibus rursum alij alios duos. Quos omnes licet videre in libro Pyrrhonicarum Hypotheseon Sexti Philosophi, & in Pyrrhonis vita apud Diogenem Laërtium Mihi satis sit eorum nonnullos proferre quibus maximè quod propositum est indicetur. Redigunt illi omnes illos modos in tres, quos esse dicuut, à cognoscente, & ab eo quod cognoscitur, & ab vtroque: in modis à cognoscente est differentia organorum sensuum, quæ eorundem sensibilium facit adeò diuersas phantasias, vt nequaquam constare possit quid rei insit verè, quid tantùm appareat. Differentia verò sensuum, est in differentia multiplici animalium, & ipsorum hominum inter se, & affectionum multiplicium, quibus eiusdem hominis eadem pars variè semper afficitur. Nam cùm experiamur, mel videri mihi album & dulce, icterico flauum, & amarum, & eidem homini eundem cibum, nunc esse suauem, nunc ingratum, quòd homo affectus morbosa dispositione sit, sed & sine omni præter naturam affectione, quòd esuriat, aut satur sit, cumque eadem res appareat illi rotunda, huic oblonga, huic simplex, illi gemina, quòd pupillæ figura mutata sit, aut quòd altera ab altera pupilla desciuerit, constat futurum, vt neque omnibus animantibus res appareant eædem, sed quæ aliis albæ, aliis pallidæ, aliis rubræ: quæ aliis rotundæ, aliis angulatæ,

ita

ita etiam dulces, amaræ, salsæ, aut acidæ. Nimirum est compositio & temperies animalium multiplex, atque adeò organum visus, qui putatur esse perspicacissimus sensus, & ad consequendam certam rerum notitiam optimus, habet miram varietatem, quotuplices enim sunt colores oculorum? Si igitur differentia organi sensus facit eiusdem rei diuersam phantasiam, animalia verò omnia differunt ab aliis omnibus cõpositione & temperie omnium organorum, & singuli etiam homines ab aliis omnibus nonnihil, & singuli bene valentes ab ægrotantibus, & ipsimet bene valentes à seipsis nondũ ægrotantibus, sed naturaliter mutatis, per ætates, per animi motus, per casu incidẽtes cogitationes, per corporales motus, vt quòd ambulauerit, aut sederit, comederit, aut biberit, aut abstinuerit, dormiuerit, aut vigilauerit, sine vllis autem mutationibus, ne minimum tempus potest homo persistere, certè nihil potest vniusmodi apparere, neque diuersis animantibus, neque hominibus multis, neq; eidem alio tempore, sed quod huic animali tale, illi alterum, huicque homini & illi, sed & huic hodie & cras, atq; adeò vesperi & manè. Vt autẽ hoc in externis sensibus, ita habet in internis. Nam non minorẽ esse differentiam iudiciorum quàm sensuum, constat cùm vix duobus hominibus eadem res placeat, sed quod alius probat, alius maximè detestetur, & eadem de re alius lætetur, alius mœreat, alius irascatur. Quin & idẽ homo eisdem verbis nunc irascitur, quibus nuperrimè placabatur. Atq; adeò de eadem re interrogati, vt an hoc honestum sit, an turpe, vix duo homines eadem respondeant, non solùm è vulgo, sed & ex iis qui censentur sapiẽtissimi. & quod magis mirere, idem homo nihilo factus doctior, aut indoctior, eadem de re mutat sententiam, sine nouis nonnunquam argumentis, sed quò ipsi eadem prorsus nunc displiceant, quæ placebant anteà, vsque adeò videntur in nobis omnia continenter mutari & rerum earundem mutare phantasias. Igitur à natura cognoscentis accepto argumento videtur nullius rei certam & statutã haberi posse notitiam, sed cẽseri omnia qualia apparent, qualia autem sint vera, nos scire haud posse. Ab eo etiam quod agnoscitur, capitur simile argumentũ. Eadẽ enim res, secundùm substantiam prorsus nõ mutata, sed quod alio modo obiiciatur, eidem homini & eodem tempore, videtur diuersa, Nã res quamplurimæ alio colore esse videntur integræ, alio comminutæ. Argenti certè frustum candidum videtur, eius verò ramenta nigra. Aqua etiam, quæ nunc nigra nunc decolor esse videtur, concreta in glaciem fit candidissima. Lapis quoque Tenarcus est viridis, & comminuti particulæ

Tẽperies multiplex.

Tenarcus lapis.

quam vocant intuitiuam,quia nulla via est ad intellectum nisi per sensus,sensus verò paribiles tantum percipiunt qualitates. Accidētiū haberi potest notitia per se:sed ob instabilē sensuū & sensibiliū naturā,& sentiendi modum,nūquam exacta. Porrò assertiones quædam sunt per se notæ,quarū assensus natura nobis insitus est,aliæ verò sunt quarum ex primis mōstratoriȩ colligūtur.Primarū habetur sciētia naturalis,aliarum verò ratiocinādo conquisita. Huiusmodi sunt pleræq; Mathematicarum theseō , quia de immaterialibus prorsus rebus enunciantur. Eorum verò quæ in opinione versantur , cuiusmodi sunt omnia Physica problemata,constat nullum prorsus sciri posse, quia si quodpiam illorum sciretur, accedēte sciētia tolleretur omnis opinio, sublata omni obscuritate,& incertitudine, quæ non possunt abesse ab opinione.Non solum autem non est hactenus comparata scientia Physicarum assertionū,sed ne cōparari quidē potest,quia Physicus non abstrahit à materia.Materialium verò notitia cùm pertineat ad sensus,non potest vltra opinionem procedere. Scientia enim est vniuersalium & intelligibilium,Itaque Physicus,quantumuis laboret,non potest suarum theseon scientiam comparare. non tamen proinde debet more Pyrrhonicorum dubitare de omnibus,sed probabilioribus assentiri. Magna enim stupiditas est, putare omnium orationum contrariarū esse parem vim etiamsi vbi probabilis est contradictio, neutri licet citra dubitationem assentiri. Sed dices, si nō potest homo rerum naturalium scientiam assequi, quorsum eum appetitum Deus illi inseuit?an tantùm vt cupiditate , cum desperatione torqueretur ; non quidem, sed primùm sane(vt in præscriptis oraculis legimus) vt occuparentur in ea, vt scilicet honesta & laboriosa occupatione detenti minùs vacarent criminibus.Deinde & ob aliam quoq; longe potiorem vtilitatem , scilicet vt non inueniat homo opus quod operatus est Deus ab initio vsque ad finem.Iraq; datus est homini is naturalis appetitus , mundúsque in disputationem , vt semper quærēs,nunquā inueniat causas operum Dei. Sed quæ hinc vtilitas ? maxima. Ex nulla enim contemplatione potiùs quàm hac,venire possit homo in cognitionē Dei,& futurorum bonorum,neq; aliūde capitur melius argumentum.Cùm enim homini sit scientiæ de natura appetitus naturalis , talis verò appetitus nō possit esse impossibilium (quia omnis talis nascitur ex priuatione & potentia) constat eum talem scientiam consequi posse omninò. Quare si in hac vita,ac sensuum horū ministerio nō potest,fit vt illū maneat vita alia beatior,in qua à perpetua, qua in hac torquetur siti,sit satiandus, cum scilicet

Physica cur ignorentur.

Physicorū vtilitas.

apparuerit

apparuerit gloria Dei. Simile etiam argumentum accipitur à beatitudinis naturali appetitu, & vitæ huius necessaria miseria. Eadem enim ratione fit, vt sæculum aliud beatius debeat expectari. Plurimum itaque confert Physica contemplatio ad cognitionem (vt disertissimè dixit D. Paulus) inuisibilium Dei, idque duobus maximè modis. Nam & per ipsarum rerum natura constantium pulchritudinem, & ob causarum quibus constant ignorationem, à Nicolao de Cusa doctam ignorantiam appellatam, cum scientiæ appetitu coniunctam. Quorum illud vocat nos in cognitionem Dei, hoc futuræ vitæ, in qua optatam & tranquillitatem, & scientiam, Deo concedente, consequemur. Argumentum à pulchritudine rerum cœperunt etiam Philosophi. Nam Galenus cap. 16. de historia Philosophica, inquit, *Dei verò cognitionem habuimus ex pulchritudine quam cælo inesse spectauimus.* Nihil enim temerè aut casu pulchrum oritur, sed artificis alicuius opera. Plato quoque pulchritudinem mundi huius quam conspicimus, pulchritudinis causæ exemplaris, quæ est ipse Deus, argumentum esse affirmat. Sed in sacris eloquiis occurrit passim hoc argumentum. Quid enim aliud est illud Psalmi: *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum*? & illud Cantici, *Benedicite Sol & Luna Dominum, benedicite stellæ cæli Dominum, benedicite imber & ros Dominum,* & iterum illud Psalmi: *Laudate eum Sol & Luna* & iterum: *Laudate Dominum de terra dracones & omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. Montes, & omnes colles, ligna fructifera & omnes cedri.* Quorsum enim inuitatur ad Dei laudem irrationalia, & inanima, aut quo pacto possunt laudare? certè non aliter quàm suo factori attestantia, atque potentiæ, bonitatis, & sapientiæ, illi testimonium perhibentia. Eò quòd suo quodque genere, valde bona, & pulchra sunt & perfecta, ita vt non possimus quidquam addere aut detrahere iis quæ fecit Deus, vt timeatur cap. 3. Ecclesiast. Innumera alia huiusmodi testimonia sunt in sacris scripturis, pro nostro autem instituto, satis sit nunc vnum aut alterum protulisse. In secundo etiam argumento, quod ab ignoratione causarum naturalium accipi diximus, versatur maxima pars eius disputationis quæ habetur in libro Iob. Nihil enim aliud innuunt illa verba cap. 36. quibus Eliud ita affatur ipsum Iob, vt suo loco explicatum: *Memento quod ignores opus Dei, de quo cecinerunt viri. Omnes homines vident eum. Vnusquisque intuetur procul. Ecce Deus magnus vincens nostram scientiam.* Alij etiam multa sunt huiusmodi, quorum pleraque propriam habent disputationem in hoc

Cæli inuocatio.

hoc libro. Illud verò in commune pro quamplurimis sciri oportet, non sine magno sacramento nos passim sacris eloquiis admoneri, nunc nostræ improbitatis, nunc debilitatis, nunc inscitiæ, quia ex horum cognitione nascitur firmissimum argumentum infinitæ bonitatis, potentiæ & sapientiæ Dei. Quicunque enim concedet, hominem neque posse velle, neque facere, neque scire omnia quæ amari, fieri & sciri possunt, sed quædam velle quædam inuidere, quædam posse, quædam non posse, quædam scire, quædam ignorare, cogetur necessariò concedere, esse aliquam in rebus præstantissimam naturam, quæ velit, possit, & sciat, quæcumque amari, fieri & sciri possunt. Nam quod simpliciter est possibile aut scibile, huic autem non est, necesse est sit alteri. Alioqui esset scibile, & à nullo scibile, quod quidem repugnantiam continet, quia passiua potentia refertur ad actiuam. Ergo quod scibile est, & ab homine sciri non potest, sciri potest ab alio. Porrò ab illo alio, aut omnia sciri possunt, aut quædam etiam necessariò ignorantur. Si primum, id est, quod quærimus, sit secundum, erit rursus alius cui illa patere possint, atque ita in infinitum ibitur, aut peruenietur tandem in naturam præstantissimam, & omniscíam, ita verò & omnipotentem, & bonitatis infinitæ. Igitur agnitio nostræ improbitatis, debilitatis & ignorantiæ, naturalis via est ad agnitionem Dei. Meritò ergo Deus Opt. Max. tradidit mundum disputationi hominum, ita tamen, vt non possit inuenire homo opus quod operatus est Deus ab initio vsque ad finem. Vnde constat non ipsam Philosophiam, sed Philosophiæ præsumptionem, & inanem fallaciam esse quæ decipiat, & à veritate seducat eos qui se opinantur esse sapientes. Quod optimè insinuauit Paulus ad Colossenses cap. 2. dicens: *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam, & inanem fallaciam.*

Mundus disputationi datus.

CAPVT LXV.

Ecclesi.c.3. dicit: *Didici quòd omnia opera quæ fecit Deus, perseuerent in æternũ.* Quæ verba optimè videntur congruere cum Platonis sententia, statuentis, nihil eorum quæ à summo Deo per sese, neque interueniente vlla naturalium causarum, effecta sunt, interitum vllum habitura. Inducit verò ille in dialogo de Natura summum Deum, ita alloquentem Deos minores: *Dij Deorum quorum opifex ego & pater sum, hæc attendite.*

Creata an erũt æterna.

Qua

Quæ à me facta sunt, me ita volēte indissolubilia sunt. Omne siquidem quod vinctum est, solui potest, sed mali est, quod pulchre compositum est, seque habet bene, velle dissoluere: quapropter, quia generati estis, immortales quidem & indissolubiles omninò non estis, neque tamen vnquam dissoluemini, neque mortis fatum subibitis, nam voluntas mea maius præstantiusque vinculum ad vitæ custodiam, quàm nexus illi, quibus estis tunc, cùm gignebamini, colligati. Sed nunc iam quid iubeam cognoscite. Tria adhuc genera mortalium nobis generanda restant. Absque horum generatione cœlum imperfectum erit. Omnia enim animantium genera ambitu suo nō continebit, contineat autem oportet, si est mundus perfectus omninò futurus. Hæc verò si à me fiant solo, vitaque donentur, diis adæquabuntur. Quapropter accedite vos secundùm naturam ad animaliū generationem, ita vt vim imitemini meam, qua in ortu vestro sum vsus. Atque eius quidem animalis, quod in ipsis tale futurum est, vt cum immortalibus appellatione conueniat, diuinumque vocetur, principatumque teneat, & iustitiam simul ac vos colat, ego vobis semen & initium tradam, vos cætera exequi pars est, vt immortali naturæ mortalem attexētes, faciatis generetisque animalia, subministrantesque alimenta augeatis, & consumpta rursus reficiatis. Ex hac oratione constat, Platonem censuisse, Deum Maximum, rerum cognoscendi facultate præditarum, nullam præter Angelos fecisse per sese, hominem verò & reliqua animalia fecisse per Angelos. Non quidem quòd Angelis vim creandi (vt nostri Theologi loquuntur) hoc est efficiendi ex nihilo, communicauerit, hanc enim vix eorum vllus tribuebat vel ipsi Deo, nedum vt possent Angeli illius esse capaces: sed quòd animalia omnia mortalia ab initio facta sint concursione causarum naturalium, has verò Angeli inter sese commiserint. Ita enim inquit: *Quapropter accedite vos secundùm naturam ad animalium generationem*, hoc est, *accedite, & causas causis admouentes, accipientes, scilicet, ex elementis iam creatis, idoneas cuiusque naturæ portiones, atque vt cuique congruit miscentes, facite, vt homo, ac reliqua oriantur animalia.* In quem errorem suspicor Platonem inductum esse illis cap. 1. Geneseos verbis (quis enim dubitet Platonem esse versatum in sacris?) *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Olfecisse sanè videtur Plato, non immeritò diuinus appellatus, nescio quid de diuinis personis, cùm scribens ad Hermiam dicat, testando Deum rerum omnium Ducem, præsentium & futurarum, ac ducis & causæ patrem Dominum. Quid enim sibi vult Deum rerum ducem, & Dominum, Ducis patrem nominans? cùm tamen sacratissimum sanctissimæ Trinitatis mysterium

Angeli creatores Platoni.

ſterium non ſatis aſſequeretur (quis enim hoc in Philoſopho requirat?) ſuſpicatus eſt, Deum efficiendi hominis curam, Angelis demandaſſe. At verò non ſatis attendit Plato oraculo diuino: *Faciamq; enim inquit, hominem ad imaginē & ſimilitudinem noſtram.* Ipſe verò putat humani ſolùm corporis curam efficiendi, eſſe Angelis demandatam, mentes autem eſſe factas ab ipſo Deo. Conſtat verò hominem ſecundùm mentem eſſe Deo ſimilem, non ſecundùm corpus. Quapropter efficiendi hominem ad Dei imaginem & ſimilitudinem, non potuit cura demandari iis qui in mentium effectione nihil poſſent. Niſi verò hic Plato cum Epicuro cenſebat, Diis etiam eſſe humanas figuras Sed præter hæc conſtat, neque hominis, neque rei vllius earum quæ à Philoſdphis vocantur perfectæ, ortum primum potuiſſe eſſe naturalem. Nam nulla talium rerum ortum naturalem habet, niſi à ſibi ſimili, neque hominem vlla naturalis cauſa efficere poteſt, præter hominem. Primus igitur, ante quem non fuit alter, non potuit naturaliter oriri. Niſi quis imaginetur, primum effectum eſſe naturaliter, ſed per accidēs, hoc eſt, non à ſimili, ſed aliarum cauſarum permiſtione, vt aurum & argentum chymicum fingunt. Conſtat verò conſenſu omnium Philoſophorum, talem ortum perfectis animalibus denegari. Quod ſiquis plus ſatis Platonicus malit id dicere quam Platonem eſſe loquutum diſſentanea; cogetur tamen fateri iuxta illius ſententiam, omnium hominum imperfectiſſimum, & ſuo genere viliſſimum, fuiſſe primum illum, móxque illi proximum, ſenſimque recedentes à primis factos eſſe meliores. Quod, primùm quidem, diſſidet ab ea quam de primis hominibus omnes conceperunt, opinione, deinde etiam repugnat verbis Moſis, & ipſiuſmet Platonis Ille enim dicit, *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona*: hic verò dicit, delectatū eſſe Deum opere. Sed in præſcripta oratione dicitur, curaſſe Deū vt mundus totus perfectus fieret, non eſſet autem talis, ſi præſtantiſſimum animal adeò imperfectum euaſiſſet. Fieri verò ex dictis cōſtat, quia poſteriores facti eſſent à cauſis propriis, & per ſe, primi verò ab alienis & per accidens. Non ergo ſecundùm naturā, neque à Diis minoribus factus eſt homo, ſed creauit illum Deus ad imaginem & ſimilitudinē ſuam, vt ſacrum eloquium teſtatur Non tamen in altera placiti ſui parte, perinde errat Plato, ſed veriſſimè affirmat, quod & Eccleſiaſtes, Omnia quæ à Deo Opt. Max. per ſeſe facta ſunt, æterna eſſe, & interitu caritura, non quidem natura ſua, ſed voluntate diuina: quæ verò naturaliter oriuntur, omnia habere interitum naturalem. Primū enim Plato, non minùs quàm Ariſt. ſed diſtin

Qualem Deū eſſe cenſeat Plato.

secũdùm partes. Tota verò terra semper stat, vt in Psal. dicitur. Porrò neque hominem, neque vllum aliud animalium fecit Deus ex nihilo, sed ex terra & aqua (nã ex limo terræ) quapropter non fecit per se solus, sed cooperantibus elementis. Vt & sanctissimum Iesu corpus ab Spiritu Sancto, co operante verò etiam matre formatum est, vnde habuit vt mori posset, & animalia omnia protoplasta habuerunt vnde interirent. Hoc verò intererat inter hominem & reliqua, quòd in brutis nihil non est effectum ex terra, hominis vero pars præcipua hoc est, mens, non potuit ex terra fieri, sed ab ipso solo per se Deo, dicentibus, vt Mose, ita etiam & Platone. Quapropter consentaneum est, eam partem interitu carere atque adeò propter illius bonum alteram aliquando ad vitam reuocari. Itaque nihil eorum quæ fecit Deus per sese, ac citra alterius causæ concursionem, videtur interitum habiturum.

Vt vel hinc accipi possit immortalitatis humanæ mentis argumentum, quòd neque ex corporalibus elementis, neque nisi ab ipso per sese Deo fieri potuit. Quod quidem Plato consentaneè loquens, disertissimè explicauit post præscriptam orationem, his verbis: *Hac fatus in eodem rursus cratere, in quo mundi totius animam permiscens temperauerat, superioris temperationis reliquias miscendo perfudit, modóque quodam eodem non tamen perfectas similiter, sed & secundo & tertio gradu à primis deficientes. Denique cùm vniuersum constituisset, aëris parem numerũ distribuit animarum.* Hæc Plato: qui apertè docet, Deum cùm minoribus Diis formandi corporis humani curam demandasset, ipsum per sese humanas animas confinxisse, eadem ratione qua fecerat ipsos Deos, seu Angelos, & animam mundi, atque eadem natura, etsi non æquè perfecta, sed paulò inferiori. Secundo (inquit ille) & tertio gradu à primis deficientes. In Psalmo verò octauo dicitur, *Minuisti eum paulò minus ab Angelis* Itaque hac in parte congruit diuinum oraculum cum Platonis placito. Ille enim dicit temperasse Deum in eodem cratere, superioris temperationis reliquias permiscendo (quæ verba innuunt similes esse naturas,) ac effecisse animas humanas modo eodem, non tamen æquè perfectas. Diuinus verò vates dicit Deum minuisse hominẽ paulò minus ab Angelis. Quod quidem constat non ob corpora dici (ob hæc enim belluis simillimus est, non Angelis,) sed ob animas, quas vt quosdam Angelos, etsi ordinis aliquantò inferioris ipse per sese Deus efficit, & diuino quodam modo, neque homini satis intelligibili immittit in corpora nullo quidem tempore, antequam in corporibus sint existentes. Ita verò se habere rem, cuius qui

Philosophiæ ignarus non sit, videtur suaderi facilè posse. Nihil enim Philosophis magis receptum est, quàm sentiendi facultatem quamcunque cum eo quod ab ea sentiri potest, habere similem naturam, indeque nasci (similiũ scilicet concursione) sensum actu, & ipsarum facultatum differẽtiam. Atqui profectò in hoc video, in aliis ferè omnibus placitis dissentientes sectas consentire. Nimirum vt ex Empedocle libentissimè recipiunt, Plato, Aristoteles, & Galenus, & post illos alij omnes. *Sentimus terrã tellure, liquore liquorem, aëre aëream substantiam, ignem quoque cernimus igne.* Est scilicet quædã naturæ communio, sensibili, sensui, & sentiẽdi organo, neque aliter res cognoscibiles subeunt in animam, quam vnaquæque per sibi simile, ignea per igneum, aërea par aëreum, aquea per aqueum, terrea per terreum. Si igitur in homine est (vt quiuis, nisi stupidissimus, in se esse agnoscit) facultas cogitandi de rebus incorporeis & incorruptibilibus, constat esse etiam substantiæ partem aliquam incorpoream, & incorruptibilem. Mirum verò, esse multos qui se doctrinæ nomine iactant, qui acerrimè disputantes de diuinis, de incorporeis, de vno, ente, & bono, putant nihil in seipsis esse tale, quasi verò si omnes homines essent nati sine oculis, posset inter ipsos oriri vlla dubitatio de coloribus. Itaque quandoquidem humana mens substantiarum incorporearum habet sensum aliquem, incorporea est, & aliquid habet aliud quàm vt sit corporis actus. vnde etiam fit, vt ex nulla materia facta sit & à solo Deo per sese Nam vim ex nihilo faciendi penes solum Deum esse posse, anteà indicatum est. si igitur à solo Deo est facta, vel ob hoc æterna esse cognoscitur, ac velut Angelus Dei. Quoniam verò non est Angelis par, sed paulò minus perfecta, nescio quã habet analogiã cum corpore s, ob quam separabilis cùm sit, potest esse etiam actus corporis & organorum sensus, ratio, forma, essentia, & Entelechia, quod corporei, & incorporei arctissimum vinculum, hominis naturam facit adeò mirabilem. Qua dignitate indignissimæ mihi videntur illæ belluæ (quo enim alio potiùs nomine appellabo eos, qui tanto studio tales esse contendunt?) dicentes cum stultis (quos Eccles. c. 3. inducit.) *Vnus est interitus hominis & iumentorum. & æqua vtriusque conditio. Sicut moritur homo, sic & illa moriuntur, similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius. Cuncta subiacent vanitati, & omnia pergunt ad vnum locum, de terra facta sunt, & in terram pariter reuertuntur. Quis nouit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumentorum descendat deorsum?* Hæc sunt insipientium voces.

Sẽsus sẽsibilis & organi communio.

Quo

Quorum insipientia duplici mihi videtur constare errore, altero, quòd in quæstione de re incorporea, & insensibili, vtuntur sensus testimonio, dicentes: *Sicut moritur homo, sic & illa moriuntur, similiter spirant omnia.* quasi sensu exploranda sit res hæc: altero, quòd negant fieri, quia quomodo fieri possit non intelligunt. Quasi rationem aliorum omnium, quæ secundùm naturam euenire non negant, apertè intelligant, aut valeant inuenire quidpiam eorum quæ operatus est Deus ab initio vsque ad finem. Deberet eo potiùs, si modò essent sobrij, propriæ ignorationis conscientia, dociles reddere, ac uasibiles.

f

CAPVT LXVI.

ECclesiast. c.12. siue Concionatoris: *Memento creatoris tui, in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis tuæ, & appropinquent anni, de quibus dicas, non mihi placent. Antequam tenebrescant Sol, Lumen, & Luna, & Stellæ, & reuertantur nubes post pluuiam. Quando commouebuntur custodes domus, & nutabunt viri fortissimi, & otiosæ erunt molentes in minuto numero, & tenebrescent videntes per foramina, & claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, & consurgent ad vocem volucris, & obsurdescent omnes filiæ carminis. Excelsa quoque timebunt & formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis. Quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, & circuibunt in platea plangentes. Antequam rumpatur funiculus argenteus, & recurrat vitta aurea, & conteratur hydria super fontē, & confringatur rota super cisternam, & reuertatur puluis in terrā suam, vnde erat, & spiritus redeat ad Deū qui dedit illum.* Hæc verba continent optimam senectutis ingruentis, & ad extremum vsque procedentis, atque adeò ipsius interitus, periphrasim. Metaphoricis enim loqutionibus significantur senū labores & miseriæ *Memento* (inquit) *creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequā veniat tempus afflictionis tuæ*, hoc est, senectus, *& appropinquent anni, de quibus dicas, non mihi placent.* Sanè anni senectutis displicent. Nam & ipsi senes displicent sibi vsque adeò vt sciamus, vel ob hanc causam in extrema senectute constitutos, solere libenter à vita discedere, non aliter, ac qui longissimo, & insanabili sunt confecti morbo. Talis enim re vera est senectus, hoc solum à morbo discrepans, quòd est secundùm naturam. Quod idem eleuat penitus spem euadendi, aliter quàm per mortem. Censeo autem hic sacrum

Senectutis descriptio atq; excellens declaratio.

Concionatorem, nomine iuuentutis appellare, non solùm eam quam Medici ad trigesimumquintum annum produci dicunt, sed primam etiam senectutem, quam illi consistentiam appellant, éstque vsque ad quadragesimum quintum. Nam ad hoc vsque tempus durant plerisque vires, haudquaquam insigniter labefactatæ, neque hebetescunt sensus, neque caui abundè proueniunt. Multò minùs aliæ notæ quas Concionator recenset, dicens, *antequam tenebrescant Sol, & lumen & Luna & Stella.* Hoc est antequam debilitari visus incipiat, & effugiat lucem, neque lumen sustinere possit. Significat verò Sol diurnum lumen nocturnum Luna & Stellæ, *Et antequam reuertantur nubes post pluuiam.* Hæc verba significant perpetuas & incoctiles valde senum coryzas. Nimirum coryza ex vaporibus crudis à ventre aut corpore toto ascendentibus, primùm quidem, vt nubes quædam caput occupat deinde densata abit in destillationem, vt quædam pluuia. Cùm ergo assiduis quis conflictatur catharris, successiuis vicibus citra intermissionem, nunc destillantibus, nunc recrudescentibus, perinde est ac cùm nox à pluuia aliæ nubes reuertuntur. Quoniam ergo, vt Hippocrates in aphorismo author est, coryzæ valdè senibus non coquuntur, fit vt ob caloris naturalis debilitatem, & ciborum incoctiones, assiduè conflictentur, nuncque grauentur crudis, ac difficulter spirent, nunc densatis, excreent multa, & emungant. Et nunc eandem ob causam *commouentur custodes domus, & nutant viri fortissimi.* Hoc est, sensus debilitantur, & crura præ corporis pondere vacillant. Nimirum exhaustis spiritibus animalibus, cerebroque refrigerato, & secundùm propriam siccato substantiam, multis verò excrementis obruto, necesse est exiguum facultatis influere in neruos motus, & sensuum organa, atque ea per sese esse inepta, & ad facultatem excipiendam, & ad exequenda sua munia. Cùm ergo sensus & motus ad eandem animæ partem, ad animalem scilicet, & ad eandem corporis partem, putà ad cerebrum spectent, necesse est patiantur simul. Magna autem proptereate vocatur sensus, custodes domus, & crura viri fortissimi. Nam huic nostri corporis domui dati sunt sensus ad custodiam, vt scilicet accedentium rerum perceptis noxis possit animal sibi cauere. Quacunque enim alia facultate polleret animalis corpus, nisi sentiret, cauere sibi non possit, siue vreretur, siue secaretur, siue pateretur aliud quiduis. Propriè ergo sensus sunt custodes. Mouendi verò instrumenta fortiora multò sunt, vtpote quorum munus in actione & corporis translatione consistit, non autem in passione, vt sentire. Hanc ob causam affirmat

Coryza quid.

Sensus custodes corporis.

mat Galenus, etsi eadem facultas sit, qua sentimus, & mouemur, maiori tamen opus esse ad mouendum. Nimirum pars quæ mouet, apponit robur, quæ sentit, patitur tantum. Atqui vel ex ipso hominum sermone constat. Dicimus enim robusta esse crura, aut brachia, aures verò aut nares nemo dicit robustas, sed expeditas, aut perspicaces, ita etiam, & oculos & alios sensus. Si quando enim dicimus fortes aut robustos sensus, translata locutio est, aut non tam ob agendi vim, quam ob dispathiam quam scilicet fortia obiecta sustineant, neque facilè corrumpantur. Mouentia verò membra non ita, sed ob transferendi, aut portandi vim. Cùm verò fortitudinis epithetum partibus omnibus, quibus est vis mouendi, congruat, multò magis cruribus, quæ tota vita totam corporis molem sustentant, & transferunt. Hæc verò senibus vacillant, qua de causa baculis vtuntur. Porrò his ipsi sunt molares dentes perpauci, & ij ipsi qui supersunt otiosi sunt, neque queunt suo munere rectè fungi, cùm ob maxillarum debilitatem, tum etiam ob eandem ipsorum raritatem. Incidens enim in spatia vacua cibus malè conteritur. Hoc ergo est quod dicit, *& otiosa erunt molentes in minuto numero.* Dentes soli inter omnes nostri corporis partes nunquam nobiscum nascuntur, sed innascuntur iam ortis, & rarò vsque ad naturalem interitum comitantur, sed excidunt priùs. Illud quidem vtilitate, hoc necessitate euenit. Non enim nascuntur nobiscum, ne lac e mammis sugere, alimentum vtile ei ætati, adeò impediant; excidunt verò non sine hominis damno, sed ob radicis siccitatem, & alueolorum quibus clauorum ritu infixi sunt, amplitudinem, quam defectus nutritionis maximæ, & ipsorum dentium affert. Diximus senibus custodes domus commoueri, hoc est, sensus extingui. In his verò oculi & aures solent noxam insignè pati, *obtenebrescunt* enim aspicientes per foramina, hoc est, oculi, *& obsurdescunt omnes filiæ carminis*, hoc est aures. Vtriusque causa est debilitas facultatis eius quæ in cerebro residet, & in vtramque partem per neruos mittitur, & instrumentorum ineptitudo. Nimirum siccitate, & excrementorum congestione crassescunt senibus succi oculorum, & membranæ anteriores durescunt, & corrugantur. Vnde (accedente præcipuè spirituum inopia) fulgor amittitur. Nonnullis etiam obturantur nerui optici. Auribus simile quiddam contingit, & tabescit internus & congenitus aëre. Sed videamus quod interest. *Claudent (inquit) ostia in platea in humilitate vocis molentis.* Vocatur platea, humani corporis ipsa facies, quia illis sunt omnes sensus, & omnis ad sentientem animam pertinens

Cur dẽtes nobiscum non nascantur.

Cur oculi in senectute tenebrescant.

Facies plane corporis.

 nego

negotiatio, omnesque cordis affectus facies declarat, non timorem, mœstitiam, & hilaritatem. Quò respiciens Poeta ille dixit: *O quàm difficile est, crimen non prodere vultu*. Salomō quoque quinto Prouerbiorum inquit: *Cor gaudens exhilarat faciem*. Eccles. quoque cap. 13. ait, *Cor hominis immutat faciem eius, siue in bona, siue in mala*. Certè cùm totum corpus anima teneat, in facie multò euidentiùs se prodit. Quo fit, vt meritò censeatur adeò contumeliosum in faciem cædi, quandoquidem in ipsos sensus atque adeò in ipsam animam videtur illata plaga. Qua eadem natura, cùm quidpiam irruit extrinsecus, accurrunt partes omnes in faciei custodiam seipsas periculis obiicientes. Senibus vox est humilis ob debilitatem facultatis, quæ thoracem mouet, quia ad edendam vocem vehementi expiratione opus est. Quapropter non temerè centurio, qui ex aduerso stabat (vt dicitur Marci capite decimoquatto) vidēs quia sic clamans expirasset, dixit, *Verè filius Dei iste*. Nimirum qui sunt morti proximi, ne edere quidem possunt vocem præ debilitate, nedum clamare voce magna. Præter facultatis autem debilitatem facit senibus humilitatem vocis, dentium defectus. Quia is ipse spiritus qui expiratur, non repercussus effluit, quare minùs sonat. Cui malo vt succurrant, comprimūt introrsum labia quasi vacua dētium loca ita obturaturi. Quare ostia plateæ claudunt. Nimirum labia sunt oris ostia, os vt porta plateæ. Claudūt ergo ostia in platea in humilitate vocis molētis, hoc est, ob humilitatem vocis, quam faciunt rari molentes. Accedit quoq; senibus peruigilium, ob cerebri siccitatē, & non rarò ob dolores assiduos, cùm aliarum partium, tum vel maximè viarum vrinæ, & ob destillationes & excreatum. Quo fit, vt nunquam totam noctem dormiant, sed plerunq; surgant ad vocem volucris, hoc est ad galli cantum: expergiscuntur enim, atque si dolore vrgētur, etiam surgunt noctu aliquoties, atque adeò eorum plerique antelucano tempore, aut saltem summo mane exurgunt. Nimirum eius ætatis est, citò ire cubitum diurno motu defatigatos, & citò etiā exsurgere non dormientes, neque minùs defatigatos iacendo. Adeò nulla illis requies est, & meritò vita displicet. Hoc est quod dicit, *& consurgēt ad vocē volucris*. De cantu galli, vt qui ternis horis cantare soleat, quasi motus cœli rationē habeat, vt qui quibusdam gentibus, & in exercitibus maximè, ad excubias noctis pro horologio sit, dictum anteà est in hoc ipso opere. *Excelsa quoque* (inquit) *timebūt in via*. Hoc est, mens quoq; terebitur, vbi se ire in mortem præcipitē homo sentit, *Florebit amygdalus* hoc est, canescet quoque caput & barba, vt florescens amygdalus. Nimirum hæc

Senes cur comprimāt labia introrsū.

arbo

arbor omnium citissimè candescit. Causa canitiei est, redundantia pituitæ in alimento proprio, partium circa cutem, ob debilitatē naturalis caloris. Addit, *impinguabitur locusta*. Quod de marina locusta intelligi debet, ea est in animalibus ostracodermis, hoc est. testacea crusta rectis. Senibus ob siccitatem siccatur, durescitque cutis, ac proinde locustis conferuntur, perindéque est dicere, impinguabitur locusta, ac si diceret, crescet callosa durities in cute, quasi locustæ crusta fiat. Addit, *Et dissipabitur capparis*. Quidam interpretantur, capparis nomine intelligi generandi potentiam, & stimulos Veneris, atque adeò ipsas venereas partes, quod (vt author est Auicenna secundi libri cap. centesimo secundo) cappari Venerem instiget. Intelligunt itaque hoc quoq; esse extremi senij indicium, marcescere genitalia sine generandi cupiditate & potentia: fit verò id emoriente virtute in parte, & vitali calore, *quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ*, hoc est, morietur, incipit verò mors à facultatum extinctione, huius verò ante alias, quia pluri spiritu indiget & ad propriam vitam tuendam minimè est necessaria, sed ad prolem. *Et circuibunt plagentes in platea*. Hoc dicunt significare lacrymas inuoluntarias, decurrentes ex oculis per faciem. Quod signum in ægrotantibus acutè est lethale, in senibus verò debilitatis naturalis oculorum, quod extremos iam senes solet comitari. Non est parum congruens hæc enarratio. Mihi verò ob illa verba quæ interiecta sunt: *Quia ibit homo in domum æternitatis suæ*. magis placent, illa verba. *Et dissipabitur capparis, & circuibunt plangentes in platea*, descriptionem esse mortis ipsius, & funeralium, quàm senij: quasi dicat. eò res veniet tandem per senium, vt dissipetur capparis, hoc est, aperiatur sepulchrum, *& circumeant plãgentes in platea* hoc est circa domum plangant, qui lamentis sunt prosequuturi funeralia, Elegiaci scilicet, aut Præficæ. vt erat antiquitùs in more. Hæc verò fient, quia ibit homo in domū æternitatis suæ. De cappari scribunt naturæ historici, nasci solere in sepulchris, cùm de erret scilicet per campos, vbi quondam. tam Iudæorum quàm Gentium, erant sepulchra Necesse ergo erat quo ea aperirentur, capparim dissipari. Nam Aristot. sect. 20 Problem 12. interrogat quid causæ sit quòd capparis locis cultis non gaudeat, sed inculta & inuia prosequatur. & maximè sepulchris adhæreat. His de obitu per occupationem dictis, redit rursus ad senij noxas, dicens, *antequam* (supple recordare creatoris tui) *rumpatur funiculus argenteus, & recurrat vitta aurea*. Funiculus argenteus vocatur magna proprietate spinalis medulla, cum neruorum qui ex ea oriuntur distributione. Neruis enim,

[Margin notes: Canitiei causa. — Elegiaci & Præficæ. — Capparis virtutes. — Spinalis medullæ,]

enim, vt quibusdam funiculis, alligantur & firmantur omnes corporis partes. Est verò spinalis medulla, & ipsa neruorum substantia, colore argentea. Vitta aurea vocatur menynx tenuis, siue cerebri inuolucrũ, ea enim, vt vitta quædam, totum cerebrum ambit, constringit & continet. Vocatur verò ea non ob colorem aurea, sed ob vtilitatem, quasi pretiosa. Est enim adeò, vt multi Medicorum censent, non sine magnis argumentis, ad illam potiùs, quam ad cerebri substantiam pertinere sentiendi principium. Ea adhæret adeò indissolubiliter cerebro, vt eo siccato atque imminuto, vt in senibus euenit, contrahatur ac corrugetur. Qua causa fit, vt cerebrum, & menynx recurrant à cranea, neque illud contingant. Hinc illud arescit & præ eius ariditate excidunt pili, vt herbæ arefacta terra, fitque caluitium. Porrò ad neruos pertinet sensus voluntarius, qui obitur per musculos, cùm laxantur quasi funes dirupti euenit membra, in quæ subeunt, resolui, ac paralysim pati, siue linguam, siue brachium, siue crus. Quæ passio senibus familiaris est, ob neruorum debilitatem, & redundantiam succorum crudorum. Dicit ergo, *antequam rumpatur funiculus argenteus*, hoc est, antequã fias paralyticus, & recurrat vitta aurea, hoc est contrahatur menynx cum cerebro, ac fiat caluitium *& conteratur hydria super fontem, & confringatur rota super cisternam*. Hæc omnia pertinent ad vrinam, quæ primùm quidem exit guttatim, quasi ex rupta hydria, cùm senex laborat stranguria, deinde supprimitur omninò, quasi rota confracta super cisternam, fitque ischuria vocata, & tunc nihil superest, nisi vt *reuertatur puluis in terram suam, vnde erat, & spiritus reuertatur in eum qui dedit illum*, hoc est, homo moriatur. Quod vt intelligas, scias renes incessanter trahere serum ex vena magna, & hepate, vt rotam quandam quæ continenter haurit ex cisterna: hoc rursus, quod traxerunt mittere in vesicam, velut in hydriam quandam: hancque mittere in colem, vt in fontẽ ex quo aqua manat. Itaque fons est ipsa via per quam emanat aqua: hydria vesica quæ illi superstat rota ren, cisterna vena caua, & meritò quidem, quia ex caua hauriuntur. Ren verò rota, quia inde extrahit. Vesica potiùs hydria, quia non trahit, sed reci[illegible]d in eam mittitur. Primũ ergo senibus accidit, stranguria debilitata retentrice vesicæ quod est, esse hydriam ruptam. Deinde cessat penitus mictio, corrupta tractrice facultate renum, quod est confractum esse rotam, tuncq; citissimè moriuntur. Quendam vidi per eam affectionem attigisse diem vndecimũ, alium nonum, alium septimũ tantum, quatuordecimum memini attinggere nullum. Neque mirum, distribuitur enim

Menynx.

Paralysi obnoxia.

Mictio quandiu cessare cõtingat.

enim serum cum sanguine per totum corpus, quod calorem naturalem partium extinguit & impedit nutritionem, quia adeò dilatum alimentum non affigitur abit ergo puluis in terram suam, ex qua sumus.

CAPVT LXVII.

Cap 7. Eccles. *Noli esse iustus multùm.* Non videtur facilè intelligere, quis iustus multum possit vocari, aut quæ iustitia possit vituperari. Nam, vt ab Arist accepimus lib. 5 Ethic. ad Nicomachum, iustitiæ nomen dici potest, de eo quod legitimum est, in quo omnes virtutes continentur (quia in repub. perfecta omne bonum erit sancitum lege, & omne vitiosum ac turpe prohibitum) aut de eo quod æquum, siue æquale, quo significata est iustitia virtus quædam peculiaris, quæ versatur in quærenda æqualitate, vbi inter aliquos iniquitas quæpiam intercessit, siue in commutationibus faciendis siue iniuriis inferendis Sunt verò huius iustitiæ partes tres, distributiua, commutatiua, & punitiua. Nulla harum videtur posse esse nimia, neque vituperabilis. Nam primum omnium, vt tota virtus est, non sit nimia. Nam ipsi virtutis rationi repugnat quod nimiū, cùm in eius esse sit, in mediocritate consistere. Multò autem minus, vt est virtus quædam peculiaris. Omnis enim eius pars versatur in quærenda æqualitate. Æqualitas verò est res impartibilis, quare in ea non possit esse nimiū Quod si quàm maximè velimus intelligere per abusum dari nomen virtutis, vitio quod consistit in excessu, velut dicimus aliquando, nimis liberalem esse eum qui est prodigus, & nimis temperantem eum qui est insensibilis: tamen id cùm in aliis virtutibus fieri possit, in ea iustitia nullatenus videtur posse. Quia vt Arist. inquit cap. 5. lib citati, iustitia non consistit in medio vt aliæ virtutes, sed modo quodam alio, quia non vt illæ, est inter contraria vitia constituta, sed versatur inter duo inæqualia, inter lucrum scilicet, & damnum, sed inter iniuriam facere & pati. Quæritque inter hæc æqualitatem, & medium, & quò propiùs accedit ad exactum, eò melior est, quare per iustitiam nunquam itur ad excessum, nulla igitur iustitia vituperanda, neque quisquā esse potest nimis iustus Atqui profectò ita est. Nullus re vera est nimis iustus, sed neq; nimis temperans, aut prudens, aut fortis, quia virtutes nullam recipiunt vitii admi-

Tres iustitiæ partes.

Æqualitas.

stionem. Nihilominus cùm nimis adiicitur, significant ea nomina non virtutes ipsas, sed vitia quæ fiunt per excessum. Velut calor (vt conferamus Physica cum Ethicis) est ea virtus qua generamur, viuimus, nutrimur, & augescimus, si tamen dicas, calor nimius, febrem significabis. ita nimis fortis dicitur audax, seu temperarius nimis temperans insensibilis, nimis prudens callidus. Nimis iusto non video quod nomen datum sit. Et fortasse anonymum, vt multa alia in morum scientia, est tamen etiam qui nimis iustus vocari possit, deficiátque hac ratione à vera iustitia, sitque vitiosus in hoc morum genere. Id quod indicare me posse exemplis spero per singulas iustitiæ partes, puniriuam inquam, distributiuam, & commutatiuam.

Nimis iustus quis. Nam iudex, qui scelerum, & iniuriarum est vindex, deficere potest à Iustitia, minùs aut plus puniendo: minùs quidem, quia cùm Iustitia non sit virtus ad seipsum, sed ad alios, non est in eius potestate situm, alterius iniuriam condonare, neque si sit crimen alio in genere (non enim omnia crimina iniuriæ sunt) est ille aliud quidpiam, quàm minister legum; quare ne sic quidem potest pœnam remittere vt lubet, non minùs tamen peccare potest, si nullam vnquam æquitatem adhibeat, sed semper iudicet ex scripto. Nam etsi iustum legitimum sit, quod lege statutum est, quia tamen leges non possunt esse de singularibus, vt neque scientia vlla, neque ars, quia hæc sunt infinita, quotidiéque nascuntur, & intereunt, vniuersale verò non potest non deficere in multis singulariũ, necesse est, vt, iudex in quã multis adhibeat æquitaté, quæ nihil est aliud teste Arist. quam emendatio legis in eo quod deficit ob vniuersale, hoc est, detrahere aliquod ei quod lege sancitũ est ob circunstantiã aliquã quã legislator non præuidit. Qui igitur nullam vnquam æquitatem adhibet, prætextu iusti legitimi exequendi incidit in vitiũ, quod est in excessu. Iam verò distributiua iustitia consistit in tribuendo cuiq; pro sua dignitate, estque hoc modo iustus qui in honorũ distributione æqualitatem seruat. Quam æqualitatem dicit Arist. debere esse nõ Arithmeticã, sed Geometricã, quia non debet tantundem tribuere omnibus, sed habita ratione dignitatis cuiusque, vt, verbi gratia, Achilli 3. Aiaci 4. Peccare igitur cõtingit in hoc genere duobus modis.

Æqualitas Geometrica in iustis. Non enim solũ peccabit qui tribuit minus digniori, sed & qui tribuet plus indigniori, si sit materia iustitię (nã vbi locũ habet gratia, nõ pertinet ad iustitiã) velut si quis tribuit vtriq; Achilli dico & Aiaci 4. peccat, quia Achilli tribuit minus, si vtriq; 8. quia Aiaci tribuit plus: vtroq; autem modo deficit ab æqualitate, peccatq;, etsi non eodem modo: quia qui tribuit plus, iniuriam

iniuriam non facit, vt qui minus, ei scilicet cui tribuit, est tamen nihilominùs vitiosa & iniqua actio. Velut (satius enim sit apertioribus vti exemplis) in suffragiis ferendis pro consequenda dignitate, aut authoritate in Repub. non solùm peccat qui denegat digno, aliquando etiã multò magis qui tribuit indigno. Tametsi non vterq; iniuriam facit, quia qui digno denegat tribuens minus boni aut plus mali, quàm meretur, iniuria eum afficit, qui tribuit indigno nõ ita, quin potiùs in contrariũ incidit vitiũ, quia tribuit boni plus, aut mali minus; est tamen hoc quoq; rem iniustam facere. Iam verò in iustitia commutatiua, iustus est qui sibi & aliis tribuit æquale. Æquale verò nõ Geometricum, vt in distributiua, sed Arithmeticũ, vt centũ pro centum, decem pro decem. Nulla enim in cõmutationibus haberi debet ratio dignitatũ, sed rerum. Igitur peccare quis possit in hoc genere duobus modis, & tribuens sibi plus quàm alteri, & tribuens alteri plus quam sibi. Iniquè enim commutat, qui pro re quæ valet centũ, tribuit quinquaginta, iniquè etiã si tribuit bis centũ, vbi nõ habet locũ liberalitas. Vbi verò liberalitate id agitur, nõ habet rationẽ cõmutationis, sed largitionis, quæ cõmutatio autẽ vitiosa erit. Non tamen eodem modo peccabunt hic & ille. Quia qui tribuit minus, iniuria afficit vendentẽ, qui plus, nullam iniuriam facit (nisi fortè Reipublicæ) vitiosè tamen commutat. Sunt igitur hîc quoque duo vitia, alterum in defectu, alterũ in excessu, atque vtroq; modo agitur res iniusta, etsi non vtroque infertur iniuria. His argumentis non possum hac in parte probare sententiam Arist. dicentis iustitiam non esse inter duos excessus, vt alias virtutes, sed modo quodam, quia versatur inter duo inæqualia, vt inter lucrum & damnum. Quin potiùs ex ipsius Arist. sententia, mihi videtur euidens argumentum capi, aduersus eundem. Nam si iustitia versatur inter lucrum & damnũ, necesse est vtriusque posse adhiberi plus & minus, & duplices esse actiones circa duplicem materiam, augendam aut minuendam, vtrasque deficientes ab æqualitate, ac proinde vtrasque vitiosas. Quare cùm habitus nascantur ex actionibus, duplices etiam habitus malè operãdi circa iustitiam possint animis innasci, sitque iustitia constituta inter duo vitia, vt virtus alia quæcũque. Verbi gratiâ, iustè cõmutat, qui sibi & alteri tribuit æquale lucrum & damnũ, iniustè verò, qui sibi lucrum & alteri damnum, vel sibi lucri plus, aut damni minus quàm alteri, & qui alteri lucrum & sibi damnum, aut alteri lucri plus, aut damni minus quàm sibi. Nam etsi plerisque videtur hic non peccare, quia nulli facit iniuriã (sibi enim nullus potest iniuriam facere quia ea non fit volenti) tamen non bene

commutat,

Iustitia in mediocritate consistit.

cõmutat, atque ea actio ratione largitionis, & ob liberalitatem possit esse studiosa, quæ commutatio verò vitiosa est. Constat igitur iustitiam, vt alias omnes virtutes morales, in mediocritate consistere, quin etiam multò apertiùs quàm alias, quia versatur in quærenda mediocritate inter excessum & defectum. Quapropter sapientissimè monet Ecclesiastes, *noli esse iustus multùm* siue, inquam, iudex es a Deo cõstitutus, ne ita te geras, vt nullam adhibeas æquitatẽ: siue emolumenta præmiáq; distribuis, caue tantopere timeas digno denegare, vt tribuas etiã digno: siue commutas, caue tantopere timeas alteri satis lucri non tribuere, vt tibi inferas damnum. Nam etsi non vtroque modo eris iniuriosus, vtroque eris iniquus, atque aliquando simul damnum patieris, & iniuria Remp. afficies. Quandoquidem ergo virum bonũ præcipuè ciuilem, oportet omnia eum, & vt oportet, agere, atque omnia in cõmune primùm bonum, deinde suum, conferre cauere debet, ne in materia iustitię quidpiam agat nimis: neque verò in vlla alia. Insinuant se profectò aliæ interpretationes eius loci non ineptæ. Possunt enim verba scripta esse in hypocritas, qui videri ab hominibus iusti volunt nimis. Quasi diceretur, noli nimis in conspectu hominum esse iustus. Possunt etiam dici in superstitiosos, qui prætextu pietatis, in multas impietates incidunt, & seruili timore peccandi, multa sibi fingunt, in quæ etiam incidunt, peccata. Verùm prior interpretatio, Philosophica magis est, & meo instituto accommodatior.

CAPVT LXVIII.

Fascinatio.

CAp 4. Sapientiæ ita habetur: *Fascinatio nugacitatis obscurat bona.* Paulus etiam cap. 3. Epistolæ ad Galatas, ita eos alloquitur: *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit, non obedire veritati?* Quibus in locis videtur fascinationis facta mentio, tametsi plerique viri docti, vanam esse censent de ea opinionem. Quapropter haud erit abs re, neque præter præsentis operis institutum, de ea tantisper disserere. Haud scio vnde meliùs possumus incipere, quàm ab iis quæ de fascinatione vulgus censet, inde illius comparata notione, examinemus, an re vera quidpiam sit in rebus tale, an aliud aliquid, an omninò nihil, sed meræ nugæ. Audio quàmplurimos affirmare, fieri nonnunquam, vt qui bene valent, ab alio quopiam tantùm conspecti,

conſpecti, repentè ac multùm lædantur, eoſque qui ira læduntur, faſcinatos vocant quibus verò vis ea maligna in oculis ſit (neque enim omnibus eſſe æqualem) Faſcinatores. Hos verò ipſos faſcinare (hoc eſt, in tuendo lædere) cum quadam animi affectione magis, vt cùm attentè intuentur cum quadam inuidentia. Proinde hoc periculum multò magis ſubire pulchros quàm deformes, & cum laude magis quàm cum vituperatione. Vnde religio nata eſt, bene imprecandi, ei quem cum admiratione & cum laude intuearis, alioqui (dicunt) faſcinetur. Alij faſcinationis timorem, ad alias etiam quaſcunque inuidentiæ cauſas extendentes, ſi quid comedũt auidè, quod alium quempiam vident intueri, motu percuſſi partem cibi ſtatim porrigunt, ne faſcinentur. Porrò dicunt hanc paſſionem in puſillos incidere potiùs quàm in grandiores, quòd teneriores ſint, & (vt ipſi dicunt) leuiori ſanguine, hoc eſt (vt arbitror) minùs fæculento & melancholico, tametſi pulchræ etiam mulieres & quæ ſe tales eſſe præſumunt, ſibi cauent. Quin etiam ad animalia cætera dicunt hanc affectionem pertinere Nam & gallinas & agnos. & equos, ferunt faſcinatos aliquando cecidiſſe. Ex his omnibus quæ de faſcinatione circumferuntur, fieri videtur, vt, etſi modo & ſubiecto variet, illud tamen commune omni faſcinationi ſit, oculis & intuitu inferri. Itaque videtur eſſe læſio oculis illata, non tamen hoc ſolùm Nam ſi, qui ophthalmia laborat, obuium quempiam inficit, atque ophthalmia facit laborare, nemo vnquam dixerit faſcinaſſe Quidam addunt læſionem illam illatam oculis, oculis etiam concipi, vbi is qui faſcinatur & qui faſcinat, ſeſe mutuò intuentur attentè. Itaque ponunt in ratione, ſeu notione faſcinationis duplicem oculorum reſpectum, & inferri, & concipi oculis. Alij ponunt hæc ſeorſum, quaſi duplex ſit ratio faſcinationis, aut illata, aut concepta oculis paſſio. Quapropter erit multò verius faſcinatio, cui vtrunque accidet & inferri, inquam, & concipi oculis. Sed neque hoc vtcunque. nam & ophthalmia per contagionem genita, infertur & concipitur oculis, neque vlla ratione potiùs, quàm ſi qui primaria laborabat, & qui inficitur, ſe mutuò intueantur. Sed neque ſi quis peſtilenti affectus febre aut etiam ſine febre, deferens ſecum peſtis ſeminaria, alium intuens intuẽtem inficiat, dicitur faſcinaſſe, ſed peſte affeciſſe. Quid ergo aliud poſſimus adiicere ad integram faſcinationis rationem; certè nihil (vt videtur) aliud, quàm timorem illum ſuperſtitioſum, & ſuſpicione inuidentiæ, vt ſi pulcher puſillus ſit, intueatur verò maligna anus quæ pulchritudinem miretur, & oderit. Hanc enim ob cauſam duobus occurritur remediis, vt ſigno

Oculorũ faſcinatio.

gno aliquo contemptus, vt implicatis digitis(ficam nostri vocant) aut bona precatione, alterum enim horum indicat, eum qui intuetur, non admirari, neque laude dignum magnopere censere, siquidem contemnit, alterum, non odisse; siquidem precatur bona. Ita etiam si quis comedens aliquid intuenti auidè, non porrigit, timet fascinationem, quia intuenti expetentique, est inuidiosus, inuidiæ enim obiectum est, ingratum bonum. Videtur itaque fascinatio esse passio oculis illata & concepta, profecta ex quadam affectione animi eius qui intuetur. Quapropter rationem aliquam pulchri, aut expetibilis esse oportet in eo quod fascinetur, & malignitatis in fascinatore. Si autem hæc est fascinationis ratio, quiuis facilè intelliget fascinationem esse superstitiosum quendam timorem ex stulta credulitate profectum, eiusmodi sunt quamplurima alia in hominum vita. Argumento est, quod mulieribus magis quàm viris, & viris indoctis magis quàm peritis probatur ea opinio. Tametsi video in ipsis etiam doctis esse quosdã, qui quadam ambitione, omnia quæ vulgus miratur, tueri curent subtilitatis magis, quam veritatis amatores; vnde iudiciarij, Magi, Præstigiatores, & secretorum periti haberi volunt, quorum ingenia ego nunquam fascinabo. At dices, fascinationis opinio neque vulgaris est, neque noua, siquidẽ antiquissimi & probatissimi authores scripsere multa illius remedia: si verò nulla re vera esset fascinatio, vanum esse prorsus eius remedia recensere. Plinius lib 26. cap. 10. inquit, *altera Satyriõ Orchis cognominata fœmina esse creditur, distinguitur internodijs & ramosiore frutice, fascinis vtili.* idem lib. 28. cap. 4 *repercuti fascinationes despuitione affirmat* Inuentæ itaque iam sunt tres fascinationis præcautiones: fica, & benedictio in eo qui cernit, spuitio in eo qui cernitur. Idem commendat lib. 13. cap. 4. contra fascinationes officula quædam palmarum lunata, & dente, nescio qua religione, polita. Idem corium frontis hyenæ fascinationibus resistere affirmat lib. 28. cap. 18 Arist quoque sectione 20. problematum dicit, rutam antidotum esse fascinationũ Non aliter profectò, ac nunc pusillis collo suspenditur Gagates. Nõ videtur ergo figmentũ esse fascinatio, cuius tam multa remedia inuenta sunt. Nam naturaliũ remediorum cognitio non aliter constat quàm experimento: non potest autem esse auxilij, quin sit ipsius etiam passionis experimentum: id verò si est, certè & ipsa fascinatio est in rebus. Quod aliis etiam antiquorum dictis confirmatur. Nam & Virgilij est illud carmẽ: *Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.* Plinius quoque libro 7. cap. 2. *In Africa*(inquit)*esse familias quasdam fascinan*

Fascinationis reprehẽsio.

Satyrion Orchis.

Fascinationis remedia.

Gagates lapis.

fascinantium. Isigonus & Nymphodorus tradunt, quarũ laudatione intereant probata, arescant arbores, emoriãtur infantes. Esse eiusdem generis in Triballis & Illyriis, adiicit Isigonus, qui visu quoque effascinent, interimantque quos diutiùs intueantur, iratis præcipuè oculis. Quod eorum malum faciliùs sentire puberes Vides vt multi antiquorum fascinationem asseruerunt. Atqui & illa verba Ecclesi.31. *Nequius oculo quid creatum est?* aliquibus sonant fascinationem. Præterquam quòd & in sacris extant duæ illæ quas præscripsimus orationes, in quibus fascinationis mentio fit. Verùm de præscriptis orationibus posteà dicemus, reliquis occurramus. Atqui (vt incipiamus ab vltimis) Virgilius non induxit ita loquentem Socratem, aut Aristotelem, sed opilionem, vt debeat meritò obloquentem personam censeri id dicere, non ex sua sententia, sed ex vulgi opinione, qua nihil est incertius. Plinij verba, & Isigoni ac Nymphodori authoritas, non indicant esse verè vllam effascinationem, sed si figmentum est, nouum non esse. Porrò Ecclesiasticus, oculi nomine inuidentiam damnat. Quæ de antidotis dicuntur optimè interpretatur Aristoteles loco nuper citato, dicens rutam censeri fascinationis remedium, quia tunc se putant homines fascinari, cùm voraciter edunt, aut incommoditatum aliarum tenentur suspicione, aut perturbantur ipsa fascinationis opinione, vt si animaduertant alium intueri in cibum quem capiunt. Ob voracitatem ergo, aut perturbatũ esum repleti flatibus, à quibus angantur aut vomant, rutam verò tunc temporis prodesse, quia flatus absumit, atque id non intelligentibus, videri fascinationem tollere. Certè ruta commendatur aduersus dæmones & fascinationes, ac denique aduersus omnes passiones, quæ cẽsentur esse sacræ, vt aduersus terribilia insomnia, Phantasmata, & nocturnos timores; huius verò causa est, quòd absumit flatus, & siccat, extinguitque seminis redundantiam. Pleraque verò eorum quæ in Dæmones vulgus refert, nascuntur ex dictis causis, vt facilè disces ex Hippocrate libello de flatibus & de morbis virginum. Hoc idem dicimus de radice Orchidis præterquã quòd ea radix semẽ expellit, potiùs quàm absumit. Gagates lapis fortasse cõparauit eam authoritatẽ, quia recreat vuluæ strangulationes. Iam verò officula palmatũ lunata superstitiosum remediũ esse, vt ab errore conceptũ, potiùs quàm verum malum, constat vel ex ipsis Plinij verbis. Ipse enim dicit religione quadam politum. Illa verò religio superstitio est, multò magis superstitiosũ est expultione repellere fascinationẽ, atque hoc ipso remedio testari videtur homines fascinationem non esse vllam à naturalibus causis illatam noxam, sed ad

Rutæ vis.

Orchi herba.

ad veneficia & Dæmones pertinere. Nam hac ipsa religione videas nunc rusticos, vbi Satanæ abrenunciant, nominato eo semper spuere, eadem scilicet religione, qua contra fascinationes. Eidem vanitati attestatur remedium quod quæritur ex fica, & ex deprecatione. Naturalia enim non esse hæc, sed superstitiosa, quis non videat? Sed & his dimissis ipsa per sese res vana esse conspicitur. Quid enim facit (sublata eius qui se lædi putet, imaginatione) placeas, an displiceas ei qui te aspicit, oderit, an amet? nisi fortè placet opinio Auicennæ 9 Metaphysicæ, qui hominis animam, ea dicit vi pollere, vt possit imaginatione sola permouere materiam longè positam ac distitam. Ea verò opinio nulli sanæ mentis homini probatur, ac tunc quoque imaginationis esset fascinatio, non oculorum.

Fascinatio est vana superstitio.

Fascinationis itaque nomen antiquum est, atque secundùm antiquam significationem, nullum naturalem morbum significat, sed superstitionem vanam, ex vulgari natam opinione. atque ideò neque Hippocrates neque Galenus, neque veterum Medicorum quisquam (quod ego sciam) fascinationes meminit, neque inter morborum differentias, neque inter eorum causas. Vnde rursus non parum probabile accipitur argumentum eius vanitatis Neotericorum quidam, vt asserant fascinationem, tollunt ab eius ratione affectionem animi eius qui intueatur, inuidentiam inquam illam, quia ea sola videtur efficere fascinationem superstitiosam; dicuntque fascinationem esse infectionem quandam malignam oculis illatam. Alij addunt, & oculis conceptam. Aiunt igitur multò magis quàm partem vllam aliam nostri corporis, posse virus quodcunque iaculari in alium, ob rectitudinem illam radiorum visualium, secundum quam, vt perspectiui monstrant, visio agitur. Deferri igitur virtus, si quod inest, cum radiis illis visoriis, atque in rem conspectam firmiter infigi. Porò addunt a corde in oculos habere id virus ex peditissimam viam, argumento, quòd cordis passiones citissimè oculis sese insinuant: ab oculis verò emissum, oculis eius qui contrà spectet, quàm vlla alia parte recipi faciliùs ob similitudinem, quæ parit sympathiam: atque eadem ratione receptum oculis facillimè tendere in cor, vtpote à corde veniens Deinde ex Galeni sententia, quæ multis non ineuidentibus argumentis confirmatur, dicunt, intra nostra corpora gigni posse vera venena: multos enim repente mori constat, cum eisdem omninò signis, quæ accepto veneno solent apparere, tametsi liquidò constet acceptum non esse. Id etiam venenum posse non exiguum tempus intra corpora latere, nulla interim illata euidenti noxa, indicant, quia à

cane

cane rabido morsi sunt, quorum nonnulli etiam anni dimidium solent, sine conspicua affectione transigere. ita etiam mulieribus menstruatis virus quoddam verè venenosum agitari, agitatumque emitti per oculos, & haustum aliorum oculis, maximè puerulorum, qui & teneriores sunt, & incautiùs respectant, transmittere in cor, atque lethalem inferre noxam. Neque id videri debere mirum, siquidem Arist. 3. de Historia animalium capite decimonono, eum sanguinem vitiatum esse affirmat; adeò autem vitiatum esse censent, vt dicat Plinius cap. 15. libri septimi: *Nihil facile reperitur mulierum profluuio magis monstrificum, acescunt enim* (inquit) *eius superuentu musta, sterilescunt tacta fruges, moriuntur insita, exuruntur hortorum germina, & fructus arborum, quibus insedêre, decidunt. Speculorum fulgor aspectu ipso hebetâtur, acies ferri perstringitur, eborisq; nitor, aluei apum emoriuntur, æs etiam ac ferrum rubigo protinus corripit, odorque dirus aërea, & in rabiē aguntur gustato eo canes, atque insanabili veneno morsus inficitur.* Plura etiam non minùs mirabilia, dicit ibidem lib. 7. c. 2. Ex his videtur fieri probabile mulieres menstruatas, quibus tantum virus intra corpus agitatur, solo intuitu posse lethaliter inficere: atque vt hæ secundùm naturam colligunt monstrificum virus, ita posse esse homines quibus naturaliter veneficum quidpiam insit, quod per oculos, cùm intuentur recta, simul cum radiis visoriis emittatur, quorum sit periculosissimus aspectus, hosque esse fascinatores: quorum etiam scribunt notas, dicentes, hic esse in oculis ambobus, aut altero binas pupillas; aut in altero oculo pupillas duas, in altero effigiem quandam equi, aut canis. Vt vero quidam homines sint tales, sunt qui causentur temperamenti proprietatem, sunt qui substantiæ modum, sunt etiam qui putrescentiam spirituum: qui verò sunt eorum sapientissimi, natale astrum. En quæ maximè videntur abesse à præstigiosis fabulis, eorum quæ de fascinatione dicuntur. Quæ tamen omnia, si animi affectum, eius qui effascinet tollas, minimè videntur diei debere effascinationes, sed infectiones venenosæ; neque venenosi illi homines fascinatores, sed venenosi, vt & viperæ, & scorpiones, bufones, ac multò magis basilisci. Itaque vt illa animantia effascinantia nemo vocat, sed venenosa, ita neque tales homines est quòd voces fascinatores. Si enim studes opinionem de ea re vulgatem afferere, nomen quidem retinet, notionem autem eius minimè. fuisse enim ab antiquissimis illis sæculis, in fascinationis notione, iram, aut inuidentiam præter verba, quæ ex Plinio produximus, & Aristotele, ipsum nomen Græcum facilè indicat Vocatur enim Græcis

Menstruorum malignitas.

Fascinatorum notæ.

fascinatio βασκανία, & fascinare βασκαίνειν. Significat verò hoc idem verbum, inuidere, itaque βασκανία, est inuidentia & fascinatio: quasi fascinatio sit læsio cum quadam inuidentia illata. necesse igitur est dicere, illos ipsos venenosos homines, tunc magis inficere, cùm aspiciunt cum quadam inuidentia. Non quidem ob ipsam inuidentiam per se (ne in Auicennæ apertè falsam opinionẽ incidatur) sed ex accidẽti, quod is animi affectus attentiùs faciat intueri; atque tunc propriè esse fascinationem quandam, vt à Basilisco. Sed tunc quoque hæc de fascinatione sententia ponit visionem agi exeuntibus visoriis radiis, cum his siquidẽ deferri vapores venenosos: quã tamen minor pars Philosophorum recipit. itaque iam ea opinio non poterit esse omnibus Philosophis cõmunis, sed peculiaris Platonicorum. Deinde verisimile non est, posse cuipiam homini secundùm naturam esse vim alteri homini venenosam. Nam vt animal animali sit venenosum, facit magnum naturæ dissidium, & contrarietas. Vt vipera homini, & homo viperæ habet saliuam venenosam. Sed neque vipera viperæ, neque homo homini adeò aduersam potest habere naturam. Nempe causæ omnes quas reddunt, partim futiles, partim ineptæ sunt. Primùm quidem quod de natali astro dicunt, mihi risum mouet (tametsi est grauissimorum hominum sententia, hominum tamen,) necesse enim esset, omnes qui illa ipsa hora essent nati esse fascinatores. Sed de huius Astrologiæ vanitate (si modò Astrologia dicenda, ac non potiùs diuinatio Chaldæorum,) in hoc ipso opere diximus multa. Temperiei aut substantiæ dissimilitudo non potest esse tanta in rebus eiusdẽ naturæ & speciei. Siquidem ex differentia temperamenti nascitur differentia naturæ. Certè neq; quod de basilisco dicunt, possum adduci vt credã esse verum, sed fabulosum, vt alia innumera. nedum vt ea natura in hominẽ transferatur aduersus alios homines. Consentaneum multò magis sit, basiliscum interimi hominis aspectu, si modò eum ipse necat, vt de saliua hominis & viperæ dicebamus. Neque quidẽ argumenta cuiusquã momenti sunt. Nam quæ de menstruo sanguine affirmant, falsa esse ac fabulosa, ipsum indicat experimentum. Versamur enim quotidie cum menstruatis citra vllam noxam, à quibus tamen si vera illa essent, neq; lapides, neq; ipsa durissima metalla illæsa esse possent. At verò menstruus sanguis est ipsemet quo mulier nutritur. Qui nonnunquam ob solam redundantiam, citra vllam prauitatem emittitur, aliquando etiam ob malam qualitatem, qualis tamen est in reliquo sanguine: nimirum quam Hippocrates iubet contẽplari in colore, quia si sunt alba, sint

Basiliscus.

Saliuæ vis.

pituitosa,

pituitosa, si flaua, biliosa. Quæ cùm apparent, nullis incantationibus aut præstigiis iuuet occurrere, sed neque alexipharmacis, quibus venena franguntur, sed medicamentis expurgātibus, quibus soluũtur cacochymiæ. Itaque menstruus sanguis vitiosus plerunq; est, quia expultrix virtus semper fertur in id quod deterius, minimè tamē venenosus, sed qualis esse solet in corporibus cacochymis. Iam verò quod possint in nostris corporibus gigni venena, nihil ad fascinatione. Gignuntur enim præter naturam, fascinatores verò esse tales natura dicunt. Quid ergo superest? nunquid satis illis sit, si concedamus etsi naturaliter fascinatores nulli sint, tamen eos qui sunt præter naturam affecti, & morbosi, multò magis posse per oculos inficere, quàm per aliam partem? Certè quàm per aures ego concesserim, non tamē quā per os aut nares, malim enim me aspiciat, qui pestilenti tenetur apparatu, quàm spiritum in me emittat. Nam & putridi aëris veniet multo plus, & ab ore in cor, per arteriam asperam, est longè expeditior via, quàm ab oculis. Oculi (dicunt) mittunt facile sua mala in alios. Quæ? nunquid rixas? an suffusiones? an nubes? minimè, sed ophthalmias. Est itaq; ophthalmia morbus cōtagiosus. Quid ad fascinationē? manus quoq; scabies contagiosa est. Fascinamus ergò manibus. Vnde ergo (dices) nata est inter omnes homines hæc opinio de fascinatione, si ea adeò nihil est? ex leuium (arbitror) hominum credulitate. Diuus Basilius cognomento Magnus, in Homilia de Inuidia, spreta vulgari hac de fascinatione sententia, vt muliebri, dicit censere se dæmones vti inuidorum hominum oculis ad lædendum, vt instrumento quodam. Itaque non humanos per se, sed dæmones per eos lædere infantes, & inde natam eam opinionē esse. Sed quoniam hæc causa Physica non est, ad me non spectat, neq; ad hoc opus. Quam ergo habuisse occasionem suspicer, audi. Pueros solito nitidiores, crassiores, pulchriores etiam esse, res est comperta satis, neq; minùs hoc solere sæpissime, occurrētes, & viros & mulieres admirari, laudare atque attente intueri, & vlnis gestare, moritare, ac denique cum illis ludere. Scitum etiam est illud Hippocratis: *habitum qui ad summum bonitatis attingit, periculosum esse.* & illud Celsi, *Qui nitidiores solito sunt, suspecta bona sua habere debēt.* Cū ergo pusilli ob natalem habitum, non rarò soleant, cùm viderentur habere optimè, in magna pericula repentè incidere, vulgus causam non intelligens, in laudatorum, quales illi quotidie habent quàmplurimos, oculos, & inuidentiam, reiicit, illos (quæ est hominum leuitas) sequuti sunt viri alioqui eruditi, &, vt est talium ignorantia diserta, processit paulatim res

Oculorum vires ad mala inferenda.

Ophthalmiæ contagium.

Pueri fascinationi obnoxij.

ad agnos, ad gallinas, ad equos, ad segetes, ad arborum fructus, ad ipsa metalla, ad specula, ad lapides. Rubigine obducuntur, hebetantur, franguntur, comminuuntur, mendacia mera. Iam est causa in substantiæ proprietate, in venenosa natura, iam in astris, meræ nugæ. Neque verò Diuus Paulus fascinationem aliquam naturalem esse asseruit, sed quasi prouerbio quod ex vulgi opinione natum est, vtens dixit, *Quis vos fascinauit recedere à fide?* hac loquutione insinuans, illos temerè ac sine vlla causa recessisse à fide cùm viderentur in ea profecisse quamplurimùm. Iam verò fascinatio nugacitatis vocatur in sacris quod à Diuo Ioanne in Epistola prima, concupiscentia oculorum, hoc est, auaritia, & cupiditas rerum alienarum. quia enim is morbus concipit oculis, vocatur per allegoriam fascinatio: dicitur verò nugacitatis. quia bonorum fallacium, iuxta illud Psalmi quarti: *Filij hominum vsquequò graue corde, vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium?* hoc est, vana & mendacia bona. Itaque concupiscentia oculorum est fascinatio nugacitatis. Hæc obscurat bona, quia, vt dicitur in Epistola prima ad Timotheum, *cupiditas radix est omnium malorum*, & vt eodem Sapientiæ dicitur, *Instantia cupiditatis transuertit sensum sine malitia.* Itaque loquutio illa Sapientiæ de fascinatione allegorica est. Allegorica verò accipitur à vulgari opinione. Neque mirum. indicatum enim est anteà multis exemplis, in sacris etiam esse morales fabulas, & allegorias à fabulis translatas, non aliter atque in moralibus Philosophorum libris. Velut & in ea ipsa re de qua disserimus, interpretantur nonnulli Platonici super conuiuio, siue de Pulchro, amorem, siue furorem amatorium esse fascinationem, quòd ea passio, eius quæ adamatur oculis plerunque videatur illata, concepta veò oculis eius qui amat semper (nisi forè quandoque concipitur auribus, rarissimè tamen solis) & oculis concepta in cor illabitur, cuius affectione corpus tabescit, sine vllo alio morbo manifesto. Vide quàm congruat hæc allegoria, quæ tamen ex vulgari, & falsa de fascinatione sententia nata est. Ita igitur, si quis placens Deo, factúsque ei dilectus (qualem illic describit author Sapientiæ) & viuens inter peccatores, per concupiscentiam oculorum mutetur, & amittat intellectum, dicetur appositissimè fascinator, quia cùm valeret optimè, per oculos valde læsus est, & in grauissimum coniectus periculum, quod pertingit cor per oculos. Nam ita dicitur Hieremiæ 22 *Tui autem oculi, & cor ad auaritiam.* ob has itaque causas is animi effectus dicitur fascinari. Hæc verò sunt Metaphoricæ locutiones, ad formandum animum comparatæ

Furor amatorius.

paratæ:verus sit is sermo vulgi vnde sunt acceptæ, an non,nihil refert. Veræ enim sunt ipsæ Metaphoricæ loquutiones. Velut si adulatores Syrenes esse dixeris, non mentieris,tametsi Syrenes reuera nullibi sint.

CAPVT LXIX.

CAp.11.Sapientiæ. *Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa, immittere illis multitudinem vrsorum, aut audaces leones.*

Mirari euenit hoc loco, cur dicat Salomon ex inuisa materia creasse Deum orbem terrarum,siquidem creauit ex nihilo. Quapropter neque ex vlla materia, siue visa, siue inuisa. Hanc dubitationem facilè deuitabunt, asserentes mundum hunc factum esse ex quadam congerie rerum omnium, citra vllum ordinem commistarum, quam vocant, chaos, vt Plato; aut ex atomis, vt Anaxagoras, Empedocles, & Epicurus. Hi enim omnes huic rerum vniuersitati ortum aliquem tribuentes materiē ex qua constitit, faciunt æternam. Mihi verò in ipso huius operis initio monstratum est, nihil omninò esse in rebus æternum, præter illud quod vnum, & primum,ac per se ens,hoc est,Deum Illud igitur nunc ponentibus,videndum quid de præsenti dubitatione dicamus. Certè si quam habet mundus totus materiam, quæ eadem sit rerum omnium creatarum, aut certè corporearum, dicere possimus Deum fecisse terrarum orbem ex illa materia, non quidem præexistenti, sed concreata cum formis. Velut si nunc repentè Deus creet statuas humanas,aliam cedrinam,aliā abietinam, aliam quercinam,dicemus aliā factā esse ex cedro,aliam ex abiete, aliam ex quercu,tametsi non potiùs constiterint illa ligna,quàm statuæ. Quòd si hoc ita habet, constat materiam illam communem rebus omnibus, esse per sese inuisam, atque adeò inuisibilem quandoquidem si per se videri posset, haberet qualitatem aliquā aspectabilem, vt candorem,lucem, non nigritiem: quodcunque autem illorum haberet, non posset esse materia cōtrariorum, vt si esset candida nigrorū,& si nigra candidorū, si lucidā luce carentiū.Nam aut materia candida,nigrorum induens formam,maneret candida,aut candorē deponeret:si maneret,fieret res eadem simplexque candida & nigra: si deponeret,esset iam illa,materia vtriusq; cōtrarij,eius videlicet quod deponeret,& eius quod reciperet. Quapropter vtrumq; cōtra-

Mundus ex materia inuisa creatus.

rium rationem haberet formæ: forma enim formam excluderet, non materiam. Quare ille candor non esset materiæ per se, sed per formam. Ipsa igitur materia aspectabilem qualitatem per se habere non potest. Eodem argumento fit, vt neque audibilem, neque odorabilem, neque tangibilem, sed neque omninò vllam rationem aut formam, siue substantiæ, siue accidentis habere possit. Itaque neque dici possit per se hoc, neque tantum, neque tale, neque ad aliquid aliud, ita aut aliter habeat. Hac ratione Aristoteles communem ac primam rerum omnium materiam ponens, dicit esse meram potentiam citra omnem actum. Plato, qui disertissimè de ea disputauit, ita inquit: *Intelligẽdum est quòd cùm esse debeat effigies rerum omni formarum varietate distincta, nunquam illud ipsum formationis huius gremium bene erit praeparatũ, nisi informe sit, & suapte natura omnibus formis qua recepturum est, careat. Nam si erit alicuiu eorum qua in se recipit simile, cùm contrarium eius cuius simile est naturam, aut aliam prorsus suscipiet, nequaquam eius similitudinem, & effigiẽ exprimet, cùm per se tulerit suam, quo fit vt nullam sibi propriam habeat speciem, quod est omnia genera suscepturum.* Hæc & alia multa eodem spectantia scripsit Plato in Dialogo de Natura, quæ, vt in commẽtariis de Physica doctrina indicauimus, nullatenus discrepant à sententia Aristotelis: ambo enim censent, vt & cum ipsis omnes nunc Philosophi, materiam per se nullum ens esse, neque omninò rem vllam, quia scilicet omni actu caret: sed neque nihil esse, quia est principium immanens omnium rerũm. Meo igitur iudicio cùm hac in parte nulla illis Philosophis dissensio sit, libuit Aristoteli de nomine altercari cum Platone, quod dixerit esse simpliciter non ens, quasi simpliciter non ens idem sit quod nihil. Plato verò non ita intelligit, sed quòd non sit ens, nisi quodammodo. Iuxta hanc itaque sententium, quæ communis nunc est omnium Philosophorum, dicemus fecisse Deum orbem terræ ex materia inuisa, & omninò insensibili, atq; adeò per se penitus informi, hoc est, ex materia prima. Quoniam verò quæ in libris sacris scripta sunt, non oportet ad cuiuspiam opinionem interpretarí, sed ad veritatẽ, videndũ est quàm certa, atq; firma sit de materia prima assertio, atque si eius monstratio ad probabilitatem procedit solùm, aliam quæ omni careat dubitatione, præsentis loci interpretationem adhibere. Certè esse rebus omnibus corporeis vnam communemque materiam, facilè dicitur, non ita tamen intellectu facile est, si quis consideret exactiùs. nam vt anteà indicauimus, necesse est per sese omni careat forma, quod primum omnium intelligi non potest.

Materia prima.

Nam

Nam quod non est aliquid,& ens,cur non sit nihil? porrò quo pacto possit non ens (ita enim illam vocat Plato) esse principium ex quo immanens entis? nam si Aristoteles rectè probat in quarto de Physica doctrina, cap.1. elementa corporum non posse esse incorporea,cùm tamen censeat(quod est verissimum) non manere elementa prima in rebus actu,sed potentia solùm, multò minùs possit esse corporum incorporea materia, siquidem ea qualis qualis sit, maneat actu in rebus necesse est: non potest autem illa esse corporea per se, sed per formam, alioqui quantitas illi per se inesset. quare non esset mera potentia. Rursum si ea corporea per se non est, quæ maior necessitas, vt corporeæ substantiæ materia constent, quàm vt Angeli. Hos verò omnes immateriales appellant,quasi magnitudo materiæ ipsius sit per se,atque per hanc fiant res quantæ. Ob has & alias huiusmodi dubitationes veteres Philosophi partim posuerunt vnam omnium materiam, eamque substantiam quandam re vera quantam,alij aquam,alij aërem,alij ignem,alij etiam terram, alij substantiam mediam tenuitate & crassitie: partim nullam generationis successiuæ rerum posuerunt materiam; sed separatione & congregatione rerum similarium priùs existentium, oriri & interire res putabant dissimulares, vt Empedocles, Anaximander,& Anaxagoras. Qui omnes principium materiale ab elementis non distinguentes, rerum omnium resolutiones perducebant vsque ad simplicissimas aliquas substantias, Empedocles ad ignem, aërem, aquam, & terram. Anaxagoras & Anaximander ad similaria, vt carnem, os, neruum,& innumera alia eiusmodi. Alij ad vnū aliquod quatuor primorum corporum quodcunque eis videbatur reliquis esse prius Horum omnium sententiæ hoc vnico argumento refutari videntur, quòd necesse sit illud quod primum esse ponitur, siue vnum sit,siue multa, carere generatione & corruptione,atq; solùm recipere congregationē & separationem, secundùm sententias Empedoclis, Anaximandri,& Anaxagoræ: vel densationem & rarefactionem, vel extenuationem, & incrassationem secundùm priores sententias. At verò reipsa videtur constare illud esse falsum. Nam videmus fieri aërem ex aqua, & ex illo ignem, & ex pane sanguinem, atque ex hoc carnem, ac deniq; simplicissima omnia fieri alia ex aliis, quod si ita est, videtur Aristoteli necessariò fieri, vt sit illis alia prior communisque materia,quæ per se nihil illorum sit, sed formarum omnium expers. Illi verò responderem,haudquaquā fieri res illas verè vt putamus, sed separatione apparere quæ delitescebant, cōgregatione delitescere quę apparuerāt. Quod si cui videatur

Corpus ex incorporea materia esse nequit.

confictum ad respondendum, neque adeò dignum fide, atque ob id nullam dictarum esse probabilem sententiam, possit fortasse dicere, rerum compositarum materiam esse res simplices, vt hominis carnem & ossa: & earum quæ simplices primo intuitu apparent, alias simpliciores quæ latitant: verè autem atque exactè simplicium nullam esse materiam, sed factam esse illarum quancunque ex materia, vt ignem ex aëre: non verò in materia, vt sigillum effigiemve in cera: itaque fieri res singulas etiam simplicissimas ex materia aliqua, vnam verò eandemque omnium nullam esse, quæ enim necessitas, vt quod ex alio fit, immanentem habeat materiam; quoniam (dicunt) res artificiales nos manu ducunt, vt intelligamus, nihil nisi in quadam materia fieri, vt scilicet lectus & arca ex immanente ligno, sigillum ex cera. Dicat verò fortasse quisquam ex aduerso, hoc artificialium rerum esse proprium, naturalibus verò non perinde accidere, quia res artificiales fiunt ex naturalibus, naturales verò non possunt fieri nisi ex seipsis mutuò; quia non vt arte natura prior est, ita ipsa natura aliud quidpiam. Cùm verò fiunt res ex rebus non vt immanentibus, velut lectuli ex nuce, & cedro, fieri; sed vt desinentibus, velut mensa ex arca. Quapropter nõ videtur opus esse ponere primam materiam rerum naturalium, sed fieri alias ex aliis mutuò, atque ita esse circularem rerum generationem & infinitam; non finitam & rectam. Quid ergo diceret hæc sententia de primis rerum principiis? an esse nulla non certè, sed esse formam, & potentiam proximam, & priuationem: eam verò potentiam & priuationem, esse non in vlla materia communi genito & corrupto, sed in eo ex quo res fit. Cur enim fit potiùs caro ex sanguine, quàm ex vino aut melle? an quia sanguis potentiam habet ad formam carnis, vinum verò non habet proximam? Illa ergo potentia proxima cum priuatione, quæ necessariò adest, & forma quæ ingruit, prima principia sunt rerum simplicium. Compositarum verò principia sunt, res simplices, vt materia, & forma totius. Atqui profectò (quamquam plerisque aliter videbitur) ego existimo hanc esse ipsissimam sententiam Aristotelis & Platonis. Nam vt in commentariis capitis septimi secundi libri de Physica doctrina, & iterum capitis quarti, secundi de Anima (tametsi cùm hæc scribo, commentaria in libros de Anima, scripta multis antè annis nondum sunt in lucem emissa) indicaui, apud Aristotelem hæc omnia nomina, forma rei, & id quod res est, & essentia, & ipsum rei esse, & quod hoc est, eandem prorsus rem significant. Quia re vera, rei naturalis forma, nihil aliud est, quàm res ipsa qua hæc & talis.

Formæ nomina.

Id

Id verò falsum esset, si præter formam esset in re materia prima immanens, non enim esset rei forma, ipsa res actu qua talis, quia forma materiam non habet, res haberet. Plato quoque in Dialogo de Natura hominis multis argumentis contendit, hominem esse ipsam hominis animam, quod cùm hominem animal esse, ac proinde corpoream substantiam, toties ipsemet Plato dixerit, verum esse aliter non poterat, quàm si ipsa hominis anima esset nihil aliud quàm ipsius essentia, essentia verò ipsum quod quid erat esse hominem, hoc est, ipse homo, quia actu talis & perfectus. Tametsi hoc (vt rem totam apertè explicem) non tam exactè dicitur de heterogeneis substantiis. Quis enim separaret ignis formam ab ignis corpore, aliter quàm ratione? nimirũ ignis forma est ipse ignis actu talis, & perfectus: corpus, hic idem qua ignis formã, rationem & entelechiam, seu perfectionẽ consequutus, quod quidem est res eadem numero, rationes duæ, quarũ coitione fit ipsum ignem esse. Quæ cogitans Plato, posuit illa tria rerum principia, idem, & alterum, & essentiam. Quæ eadem principia Raymundus Lullius vocauit, tiuum, bile, & are, hoc est factiuum esse, factibile esse, & facere, hæc tria intelligens, non quidem effectiuè, vt videntur sonare, sed formaliter, & hæc quidem Platonicè. Maximè verò mihi videtur errare, quòd diuinam naturam cum creaturis ineptè & atrogantet coniungat, sed de illius doctrina agere loci huius non est. Illud solum interfuit dicere, sua illa tria principia, tiuum, bile, & are, eadem esse prorsus cum Platonicis, eodem altero, & essentia. Quæ omnia cùm iuxta Arist. & Platonis sententiam ratione potiùs separari, quam re ipsa, & numero indicauerimus, constat esse consentaneum, iuxta illorum placita, nisi heterogeneorum, materiam nullam, velut alteram rei partem actu immanentem poni, sed doctrinæ solùm gratia intelligi primam materiam, & formam homogenei, vt quædam ratione diuersa. si quid verò his ampliùs de communi & prima materia dicitur, hypothesim quandam esse ob rudiores confictam, & expeditiorem progressum Philosophiæ, qua & ego in Physicis auditoriis vsus sum. nunc verò cùm ad reconditiora Philosophiæ est peruẽtum, æquum est aperire prouectioribus veriora. Quandoquidem ergo assertio de materia prima, per sese formarum omnium experte, adeò vacillat, necesse est aliam loci præscripti interpretationem inuenire. Ea certè non est difficilis, neque aliunde petita quàm ex sacris. Constitit enim in initio Geneseos, antequam Deus diceret, *fiat lux*, extitisse quatuor elementorum corpora, confusa, & delitescentia sub tenebris, quæ futurorum omnium materia tenebrosa, ac

De Raymũdi Lullij doctrina.

proinde inuisa ante orbem terrarum facta est, ex qua deinceps ille. Neque igitur ob hæc diuini oraculi verba opus est communem materiam ponere, in qua omnes corporum formæ recipiantur, tametsi fieri nihil nisi ex materia potest, nihil enim fit ex nihilo,sed quoduis ex alio, vt ex ligno ignis,ex suo alimento lignum,& ita aliud quodcunque. Sed quæ(dices)necessitas, vt quoduis ex alio fiat, siquidem nullam ex corrupto accipit manentẽ materiam,id quod gignitur? certè quia nulla naturalis via est ad generationem,nisi per alterationem,atque necesse est generationem alteratio præcedat, alteratio verò alicuius substantiæ necessariò fit: neque sanè alterius quàm eius quæ corrupta in aliam substantiam commutatur. Nam alteratio immodicè producta in corruptionem necessariò finitur, quia naturale rei temperamentum tollit. Vt igitur res aliqua oriatur,necesse est aliam interire; non quidem vt ab ea mutuetur materiam, sed ob contrarietatem. Vt autem hoc ita fiat,hæc est causa. Rerũ singularũ naturæ nihil sine instrumentis agere possunt extra sese,quapropter neq; generare: instrumenta verò earum sunt elemenrorum virtutes,calor dico,frigus, humor, & siccitas. Non potest autem ignis verbi gratiâ calore vti,aliter quàm calefaciendo, neq; aqua frigore, quàm refrigerando, non potest autem calefacere, neque refrigerare, nisi sit quod calefiat aut refrigeretur, non calefiet autem ignis qui nondũ genitus est, neque refrigerabitur, quæ nondum est aqua. Calefiat ergo necesse est vt ignis ab igne fiat,aliud quod ignis nondũ est, futurus autem sit,vt lignum;aut refrigeretur, quod aqua nondum est, futura autem sit, vt aër. Quapropter rectè anteà dictum est, non posse quidpiã,nisi ex aliquo fieri, quia generatio omnis ab alteratione incipit. Data autẽ est rebus à naturæ parente ea contrarietas,& necessitas pugnandi ad generationem,non ob communem materiam,sed quia,si aliter quàm per pugnam generare possent,neque talem repugnandi vim haberent,aut nihil generaretur,aut generatio rei cuiusque procederet in infinitum. Nihil enim esset quod modũ poneret rei cuiuspiã productioni,nisi omnia sibi ponerent mutuò,mutuò repugnando. Dices fortasse;locus modum poneret. Omnes igitur res generarent sibi simile,dum esset vbi caperetur,& generare desinerent,cùm non esset. Igitur mox atque vno impetu processissent rerum omnium generationes, vsque ad summam totius orbis repletionem; atque statim generatio omnis esset sublata. Vt igitur rerum generabilium successiua genesis seruetur per æuum,vt ipse rerum parens voluit contrarietatẽ indere, & res alias ex aliis fieri,velut aliæ aliis loco cedunt.eaque contrarietas

Generationem antecedit corruptio.

trafietas necessitatem affert, vt res ex rebus fiant, si & communem materiam non habeant. Igitur neque hæc dubitatio cogit primam rerum materiam ponere, sed vt dictum est. Porrò iuxta hanc sententiam consequens erit dicere, principium quod vocant indiuiduationis, non esse materiam, sed magnitudinem, quod vel per sese est valde consentaneum. Nam essentia rei per sese indiuidua est, quapropter vna & tota, in multitudinem non potest abire, nisi secundùm diuisibilitatem. Diuisibilitas verò neque formæ neque materiæ esse potest, nisi per quantitatem (quanti enim propria est diuisibilitas) igitur multitudo in eadē specie, quantorum solùm, atque ob quantitatem est. Qua sanè causa, & qui eam ad materiam referunt intelligentes non inesse materiæ per se, addunt signata quantitate; id verò vix intelligi potest. Si enim materiæ ipsi per se nullum inest accidens, certè neque signatio, neque quantitas. Verisimiliùs ergo refertur ad quantitatem ratio indiuidui, quàm ad materiam. Et tota rerum vniuersitas propriùs diuiditur in corpoream, & corpore carentem substantiam, quàm in materialem, & immaterialem, nisi quis his nominibus easdem res intelligat. Sic enim de nominibus altercari minimè expediet. Nihil igitur prohibere videtur quin dicamus materiam primam esse nihil, non solùm non ens simpliciter, vt dicit Aristoteles, aut simpliciter non ens, vt dicit Plato. Quorum virorum sententias ab hac quam nunc statuimus, nihil censeo re vera discrepare. Non enim est, quod non est ens. Indiuiduationis principiū.

CAPVT LXX.

De Philosophia Pythagorea.

CAp. 10. Sapientiæ: *Omnia in mensura, & numero & pondere disposuisti.* Et 4. libro Esdræ cap. 4. *Quoniam in statera ponderauit seculum, & mensura mensurauit tempora, & numero numerauit tempora.*

Vt Plato dicit in dialogo de Natura, fas non erat, quidquam nisi pulcherrimum facere eum qui est optimus. Cùm enim ipse sit simpliciter pulcherrimus & optimus, feceritque omnia, vt in mundi genesi indicauimus, ad similitudinem suam, necesse est, vt fecerit omnia, suo quodque genere, pulcherrima, & optima, vt sanè ipsi visa sunt. Cùm igitur omnis pulchritudo sensibilis in proportione & concinnitate sit partium; necesse fuit mundum hunc sensibilem, secundùm suas

partes

partes, quæ sensibiles etiam sunt, proportionem quandam tenere certam, & totum ad partes singulas, & eas omnes inter sese, vnde necesse est mundum finitæ & certæ esse magnitudinis, & eius omnes partes præcipuas. Nam in rebus diuisibilibus, quod infinitum, aut incertum, imperfectum est & deforme. Quapropter, non solùm si quampiam præcipuarum partium eleuares, vt stellam, sed etiam si cuiuspiam illarum, etiam despectissimæ quantitati adiiceres aliquid, aut demeres, officeres mundi machinæ, & eius pulchritudini. Quia nihil temerè in eo factum est, sed omnia ad mensuram, numerum, & pondus, iuxta proportionem quam habebant in diuino exemplari. Huius rerum pulchritudinis rationem aggressi sunt Pythagoræi inuestigare. Res prorsus diuina, humanis verò viribus impar, neque vlli (arbitror) præter ipsum Deum satis cognita. Illorum verò conatum quis non laudet, & suspiciat? qui non solùm aggressi sunt, sed per numerorum etiam scientiam, pro hominum captu assequuti sunt multa. Mihi nunc non est animus, totam hanc Philosophandi rationem persequi; quia neque id pro dignitate efficere possem, neque si possem, ad meum institutum est admodùm ex vsu. Sed id solùm indicabo, quod propositum est. Omnia secundùm certam rationem, & proportionem esse facta, & primam omnium mensurarum esse numerum, deinde & earum rationem rectè transferri ad insensibilia, & totam rerum naturam factam esse ad numerum, atque exempli gratia adiiciam de numeris, quæ necesse erit, non quasi omnium numerorum naturam persequar, sed vt viam à longè indicem, cui Pythagorici institerunt, mirabilem quidem illam, & verissimam, neque vlla in parte Philosophiæ Aristotelicæ, quæ meritò nunc omnium maximè probatur repugnantem, quod vbi factum fuerit, grauitas sententiæ verborum quæ præscripsimus, & aliorum quæ sparsim in libris sacris scripta sunt, elucescet. Deum quidem omnia fecisse secundùm certam rationem, & proportionem, facilè suaderi potest, consideranti Deum omnia opera artificialia, quæ fieri iussit, ad normam certam mensuramque ab ipsomet traditam, fieri iussisse. Quare qui in artificialibus, certam commensurationem, adeò amauit eam in naturalibus, cuius ipsemet per sese est effector, non despexerit. Sed quæ sunt artificialia, quæ nos in cognitionem structuræ rerum naturalium, velut manu ducunt? Iussit Noë vt ædificaret Arcam. An qualis & quanta illi videretur? non sanè. Sed, *trecentorum* (inquit) *cubitorũ erit longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo, & triginta cubitorum altitudo illius, fenestram facies in arca, & in cubito consummabis*

sum

Pythagoricorũ dignitatum examen.

summitatem illius. Exodi 25. dicitur monstrasse Deus exemplar, secundùm quod faceret tabernaculum, & omnia ad illud spectantia. Omnium verò eorum definiuit ipsemet Deus magnitudinem, numerum, & pondus. Arcam testamenti habere iussit longitudinis duos cubitos cum dimidio, latitudinis & altitudinis cubitum cum dimidio, mensam panum propositionis, longitudinis duos cubitos, latitudinis cubitum, altitudinis cubitum cum dimidio: candelabrum septem calamos procedentes ex hastili vno, & singulos calamos ternas sphærulas, ternos scyphos, & terna lilia: altare quinque cubitos longitudinis, totidem latitudinis, & tres altitudinis. atrium longitudinis cubitos centum, latitudinis quinquaginta, altitudinis quinque. Mitto innumera ad horum ornamentum, & sacra destinata, quæ omnia certis numero, & mensura, iussit Deus fieri. Iam verò structuram templi, quod ædificauit Salomon, longum esset recensere. Licet legere 3. lib. Regum cap. 6. In explicandis harum structurarum, & numerorum ad equos factæ sunt Sacramentis, multi fœliciter laborauerunt, mea nunc non referret, nisi solum animaduertere, omnes has ad certum numerum & mensuram esse factas, vt constet multò magis, in magni huius templi, quem mundum dicimus, structura, certam rationem seruatam esse, quam tamen ad amussim tenet solus ipse architectus. Conferri quidem res corporales aliæ cum aliis secundum plus, aut minùs, aut æquale, nō possunt aliter, quàm numero, pondere, aut mensura: numero quidem vt denario, aut centenario: pondere vt libra, aut vncia: mensura vt cubito, aut palmo. Porro mensura duplex est: altera enim constat extensione, vt vlna, aut digitus: altera capacitate, vt congius, vrna modius, & semodius. Secundùm omnes has mensuras, seruata est ratio quædam in mundi structura. Nam est certus numerus partium omnium. Primùm quidem maximarum ternarius: regio enim ima corporum mobilium & corruptibilium: & media mobilium sine corruptione: & suprema incorruptibilium & immobilium, quæ sedes est beatorum, & cœlum cœli. In prima est quaternarius elementornm. In secunda, septenarius orbium errantium stellarum, & denarius omnium. In suprema verisimile est esse vanitatem, siquidem principium est omnium corporum, & sedes destinata ei quod verè est vnum. Iam verò mensura est quædam certa partium singularum, & aliarum ad alias proportio quædam. Decuplo maius esse censent Philosophi elementum quodcunque continens, eo quod continetur: velut aquam terra, & aërem aqua, & aëre ignem. Iam verò quod ad cœle

Arcæ testamenti structura.

Mensura quid.

cœlestium orbium mensuram attinet, censet Plato, primum orbem æqualis crassitiei, seu altitudinis esse, cum eo spatio inani quod est inter terram & cœlum: secundùm orbem duplo crassiorem primo, siquidem æqualem cum toto spatio aëris & primi cœli: tertium orbem esse quadruplo crassiorem secundo, quia duplum totius spatij aëris, & duorum orbium: quartum ad tertium habere proportionem quadruplam sesquialteram, vt 36. ad 8. quintum orbem ad quartũ habere proportionem decuplam sesquinonam, vt 384. ad 36. sextum ad quintum proportionẽ nonam, vt 3456. ad 84. septimum ad sextũ trigesimã primã super partientẽ medietatẽ, vt 108864. ad 3456. Iam verò & sphæræ solidæ, quæ intra dictos orbes continentur, proportione quadam constãt magnitudinum. Dicunt enim maximas fixarum stellarum centies & septies continere terræ molem: Iouem nonagesies & quinquies. Saturnum nonagesies & semel. Martem terra esse maiorem sesquialtera tantùm proportione. Solem verò maiorem terra centies sexagesiessexies. Venerem verò esse partem vigesimam terræ. Mercurium quoque minorem esse Luna, & hanc triplo minorem terra: terram autem totam (cum qua & aquam intelligo, quia vnicum conflant globum) esse 252000. stadiorum, quæ conflant septem millia leucarum Hispanarum. Hac verò magnitudine, neque maiori, neque minori constitisse terram, non casu, sed summa Dei sapientia, constat ex illis verbis cap. 38. Iob, quibus illum Deus ita affatur: *Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi si habes intelligentiam, quis posuit mensuras eius si nosti?* Ponderis quoque habita est ratio in mundi structura. Ita enim terræ centrum ad centrum mundi aptatum est, vt non possit eius globus in hanc aut illam partem inclinare, sed firmata quiescat, aquæ verò partes terræ partibus interiectæ, ita vt non possint seorsum abire, sed omnibus fontibus, qui velut ex venis quibusdam erumpunt, pondere latis ad æqualitatem, vnicam cum terra reddãt superficiem: quod dicitur illis Sapientiæ verbis: *Quando librabat fontes aquarum.* Itaque mensura & numero & pondere disposita sunt omnia. Cùm verò sint hæ tres mensuræ, quæ scilicet peculiariter vocatur mensura, estque quantitatis continuæ, & numerus, qui per se est quantitatis deiunctæ, & pondus, quod est substantiæ corporeæ & crassæ: videtur ex rei natura, mensura prima esse videri: prior quidem pondere, quia magnitudo potest esse sine pondere, & in tenuibus elementis & cœli corpore, pondus, tamen non potest esse sine magnitudine: numero verò, quia numerus fit diuisione continui, quare continua quãtitas, prior esse

De magnitudine terræ & astrorum.

Tria mensuræ genera.

esse videtur quàm deiuncta, ac proinde & mensura, quàm numerus. At verò si quis exactè consideret, videat rem non ita se habere, quin potiùs numerum priorem esse omni mensura. Nam diuisione fieri ex vno corpore multa, & quod actu erat vnum, & potentia multa, fieri actu multa, verissimum est. At verò non proinde verum est, numerum omnem fieri continui diuisione: nam Angelorum numerus sine vlla magnitudine constitit. Nihil ergo minus est in ratione numeri, quàm fieri ex continui diuisione, sed euenit aliquando, neque id quidem secundùm rationem & formam numeri, sed secũdùm materiam. Si enim tripedale erat corpus, quod in tria pedalia diuisum est, habebat etiam antequam diuideretur, ternarium: alioqui non fuisset tripedale. Nam quid aliud est esse tripedale, quàm habere tres pedalitates, & duodecim palmos, & quadraginta octo digitos, & centum nonaginta duo grana? Tot igitur habebat id corpus partes, non quidem separatas, cùm nondum esset diuisum, sed coniunctas. Tamen nihil obstat coniunctas esse, quominùs sint tres pedalitates, alioqui neque proportionẽ habet vllam corpus ad corpus. Cur enim tripedale ad bipedale proportionem habet sesquialteram, nisi quia hoc duas, illud tres pedalitates habet? Si autem neq; illud tres, neque hoc habet duas, quia separatas nõ habent, fit vt neque proportionem habeant ad se vllam: habent verò; ergo & numerum. Itaque indicatum est, quæcumque ad sese proportionem habent vllam constare certis numeris. Habent autem aliquam magnitudinem omnes, siquidem nulla est infinita. Ergo nulla magnitudo esse potest sine numero est, verò numerus sine magnitudine, vt indicatũ est; igitur numerus prior est quàm magnitudo, quare & quàm mensura: est verò mensura prior quàm pondus, quia mensura est magnitudinis, crassitiei. Magnitudo verò prior est crassitie, cùm crassities non insit nisi quantis. Igitur numerus prior est omni alia mensura, atque omnis proportio nascitur ex numero. Neque id solum spectatur in corpore quanto, sed & in aliis omnibus quantis, vt in motu, & voce, & aspectabilibus figuris. Nam cantat hic ad characteres quos intuetur in charta, ille saltat ad cantum: quod fieri non posset, nisi singula haberent proportiones quasdam, & omnia ad se mutuò proportionalitates quas vocant, hoc est, similitudines proportionum. Ergo sunt & in ipsis figuris, & motu saltantis, & in canentium vocibus numeri ac proportiones. Neque in his solùm, quæ etsi non omnia eodem modo, quanta tamen sunt, sed & in qualibus quæcunque secundùm magis & minus dicuntur, est numerus. Nam & calidum & album est aliud

Numerus omnium prima mensura.

aliud alio duplo magis tale, & quadruplo: in ratione verò dupli, tripli, & quadrupli, sunt duo, tria, & quatuor. Nam ne definiri quidem sine his possunt. Sed hactenus indicauimus, numerum intrinsecum esse rebus omnibus secundùm partes magnitudinis, aut intensionis, secundùm, id inquam, quo, tanto aut tanto maius aut minus, magis aut minus, tale dicitur quidpiam. Est autem etiam secundùm partes essentiæ numerus in rebus. Quod in accidentibus primùm, deinde & in ipsis substantiarum formis, tentandum est indicare; in transeuntibus quidem ex ipsis definitionibus, cùm tempus, teste Arist. sit numerus qui numeratur in motu: motus verò numerus, quo numeratur tempus. Secundùm Platonem verò, tempus est æternitatis in vnitate manentis imago in numero fluens. Sed & immanentes constare numeris facilè intelliges. Figuræ quidem omnes habent essentiam in numeris: nam planæ in vnitate aut multitudine linearum, solidæ superficierum, vt circulus in vnitate lineæ: sphæra in vnitate superficiei: triangulus in ternario linearum; cubus in senario superficierum. Ita & aliæ omnes. Ipsa verò linea in vnitate dimensionis, superficies in binario, corpus in ternario. Sed & relationes eorum, quæ dicuntur ad aliquid, habent in numero, aut vnitate essentiam, quia secundùm similitudinem aliquam aut dissimilitudinem referuntur. Similitudo verò vnitas quædam est rationis alicuius, dissimilitudo pluralitas. Ipsæ quoque patibiles qualitates, variis essentiis ad numerum quendam conflatis constant: seu potiùs in numero quodam formarum vnam in conspirantium habent propriam essentiam, quod ex definitionibus colorum apud Platonem facilè intelliges: *Splendidum* (inquit) *albumque rubeo mistum flauum procreat. Rubeum cum albo nigroque, purpureum generat. Fuluum flaui fuscique temperatione producitur, fuscum verò albi & nigri confusione. Pallorem albi flauique copula generat. Cæruleū cum albo, glaucum. Fului nigrique temperie color viridis nascitur.* Hæc Plato. Vnde constat, singulas colorum species in copula quarundam essentiarum, ad proportionem quandam, & certos numeros, habere essentiam. Constat enim non solùm fieri colores quosdam ex quibusdam, sed cum certa quadam proportione. Non enim si albi duplum cum vna nigri proportione misceas, idem extat color atque si contra apponas nigri duplum. Nimirum sola proportionis euariatio mutat essentiam: velut compositorum medicamentorum vires, & naturam mutatio proportionis simplicium, manentibus eisdem. Constant verò, vt mixta corpora corporibus ad numerum coëuntibus, ita essentiæ essentiis, vt colorum exemplo indica

De numero in rebus.

Mistio colorum.

indicatum est: constatque omnium essentia certa mensura & numero, (indicatum enim anteà est non posse esse mensuram sine numero,) etiamsi nobis nota esse non possit singulorum mensura. proinde dixit ibidem Plato: *Quo autem mensurae modo singula singulis misceantur, etiamsi quis nouerit, narrare prudentis non est, praesertim cùm neque necessariam neque verisimilem de his rationem afferre vllo modo possit.* His verbis significat, etiamsi nos eum numerum definitè nesciamus in singulis, omnia tamen facta esse ex rebus ad numerum quendam compositis, vt corporea ex corporibus, ita essentias ex essentiis, atqui ipsa compositio corporum, vtpote apertior, manuductio est ad formarum compositionem. Cùm enim pictores, commixtis certa quadam proportione liquoribus fuluo & nigro viridem reddant, constat verum virorem fuluitie nigritieque ad numerum aptatis constare (dicitur corporum compositio Physica, formarum Metaphysica;) simplices verò omninò, siue res, siue formae corporeae nullae sunt seorsum, sed in ipsis compositis, vt vnitates in numeris. Producentes autem ampliùs hanc ratiocinationem, facilè intelligimus, non solùm accidentium formas, sed substantiarum etiam essentias, ita constare: siquidem aliae alias, vt numeri numeros continent. Scitè enim illud dictum ab Aristotele est, vegetatiuum in sensitiuo esse, vt trigonum in tetragono, scilicet vt ternarium in quaternario (nam figurarum differentias numeros esse, anteà est indicatum;) vt verò haec, ita alia omnia ad substantiarum formas spectantia, habent. Nimirum essentiales vocatae perfectiones, sunt in aliis plures, in aliis pauciores, vt vnitates in numeris, & ab eminentioribus inferiores continentur, vt numeraria numeris. Iam verò & in rerum principiis primis, est ratio numeri. Nam forma vnitas est, materia pluralitas, quia forma per se omnia quibus inest facit vnum; materia plura, cùm participatione speciei omnes homines sint vnus homo, ob materiam verò vnum hoc animal adeò multiplicetur. Indicatum ergo videtur satis, omnia corpora, ac corporales affectiones, & formas, ac eorum principia, fecisse Deum ad numerum, atque ei omnibus esse numerum natura intimum. Quod si ita est, haud dubiè multò verius id dicatur de incorporeis substantiis, quandoquidem perfectiori quadam, & eminentiori participant natura, ac proinde pulchriores sint, & magis concinnae, fuerintque propriùs illae factae ad numerum, in quibus nulla alia mensura sit, cùm neque magnitudinem vllam habeant, neque pondus: illarum ergo priùs ac propriùs est numerus, quàm corporearum. Quoniam verò in tota rerũ vniuersitate,

Numerus in primis principiis.

Aa singula

singula facta sunt ad numerum,& omnia ad quendam concentum, & harmoniam.respondent spiritalia corporalibus, atque vt hi cœli aspectabiles nouem sunt qui circulo voluuntur, ita inuisibilium & mobilium per accidens, qui etiam in sacrosanctis interpretibus vocantur cœli, sunt nouem ordines, atque vt supra nouem orbes mobiles est alius immobilis, quem dicimus esse sedem beatorum, ita supra omnia inuisibilia, est illud vnum,primum ac optimum nulla ratione mutabile. Aristoteli quidem consentaneum videtur motibus cœlorum substantias illas incorporeas, ac per se immobiles præficere, non verò eas esse putat supra numerum eorum, sed singulis aptat singulas:mihi verò videtur plurimum detrahi gloriæ & splendori rerum omnium domini, per tantam ministrorum penuriam. Quapropter non nouem solùm substantias, sed nouem earum ordines esse censeo. Non quidem ita,vt nouem sint species, & magna multitudo singularũ. Cùm enim magnitudine careant, quam diximus esse principium indiuiduæ multitudinis, non possunt esse multæ perfectione pares, sed inæquales omnes, vt numeri. Itaque vt quiuis numerus ab alio quouis specie differt, ita quæuis incorporea substantia ab alia quacunque. Nihil tamen prohibet esse nouem ordines velut nouem genera. Nam tametsi singularia ponere ratio prohibet, quia in magnitudine non est earum forma, vt corporearum, tamen species & genera nihil vetat, cùm habeant etiam suam compositionem essentialem,atque(vt inquit Plato)ex quibusdam essentiis colligatæ sint, ab eodem à quo sunt colligatæ dissolubiles, alioqui esset earum substantia penitus simplex, quod nisi primæ non euenit. Itaque sunt illæ substantiæ compactæ ex essentiis, quas nouit is qui compegit,non tamẽ coierint temerè, & vtcunque, sed ad numerum, pro singularum perfectione. Si enim certam seruatam esse rationem, & proportionem in vilissima etiam rerum constitutione indicatum est, quo pacto illæ præstantissimæ & pulcherrimæ ea caruerint? itaque omnia & visibilia & inuisibilia, facta sunt ad numerum. Quod si ita est, cùm non ea fecerit Deus, & aliqua tunc cùm faceret meditando excogitauerit, sed ad æternum exemplar quod apud se habebat, quod est eius verbum, constat in ipso omnium parente Deo esse vnitatem & numerũ. Si enim omnia ad numerum facta sunt,apud Deũ erat numerus. Quòd si numerus & vnitas (vnitas enim est principium numeri.igitur in Deo primum quidem vnitas erat)deinde & infinita illa fœcunditas per quam ex nihilo fecit tam multa.Quoniã verò ea erat initiũ producendæ multitudinis, rectè vocetur dualitas,

Cœlorum numerus.

Numerus apud Deum.

dualitas, accedente verò vnitate ad dualitatem, velut vtriusque copula, necessariò esset ternarius. Nemo autem, arbitror, intelliget, ita à me dici esse in Deo vnitatem, aut dualitatem, aut ternarium, quasi accidentia quædam, cùm in primo non possit esse accidens, neq; esse tria, quasi diuersis prædita naturis, quia quod primum, necessariò est vnum. Necesse est ergo illis tribus vnitatem accidere, vnde fit quaternarius, qui continet omnes numeros. Erat igitur in æterno exemplari omnis numerus, ad quem facta sunt omnia. Philosophi, qui ob amorem sapientiæ nomen id consequuti sunt, rerum omnium naturam & essentiam, pro sua virili conati sunt agnoscere exactissimè; cùm verò id nulli hominum contingere possit, dum huius corporis vtitur ministerio, & horum sensuum, qui nihil agnoscunt præter accidentia, quasi substantiarum vmbras, per quasdam rerum analogias, seu similitudines, conati sunt prope veritatem accedere quasi circum circa versantes. Velut Pythagoras, ea omnia quæ de numeris diximus, atque alia multa, vt erat perspicacissimus contemplatus, omnium rerum causas & naturalium problematū solutiones redegit in rationes, primùm quidem Geometricas, deinde Arithemeticas. Nimirum intelligens, quandoquidem omnia certa mensura, & numero facta sunt, suo quodque genere pulcherrima necesse esse, vt omnium harmonia quædam & concentus, atque Physica respondeant Geometricis, & hæc Arithemeticis. Atque quoniam, vt indicatum est, numerus est omnium prima mensura, sint Arithmeticæ rationes quasi omnium prima principia. Plato hanc ipsam rerum concinnitatem admiratus est, numerorum naturas suspiciens, nihilominùs intelligens (arbitror) numeros aliquarum rerum esse numeros, vt denarius ouium, boum, & caprarum; ac proindè oportere vt in ipsis rebus aliquæ naturæ sint subiectæ numeris, quæ ipsæ analogam aliquam cum numeris habeant rationem, quam numerorum (alioqui non differret septenarius Vergiliarum & Planetarum, non enim qua numerus, cùm idem sit) vtranque rationem philosophandi coniunxit, & eam quæ ad numerorum perfectiones omnium causas redigit, & eam quæ considerat Physica principia. Simul enim mundi omnes partes numeris adptauit, & de forma atque materia, motu & tempore, & elementorm qualitatibus disputauit, modúmque agendi & patiendi, per quem rerum mutationes, ortúsque & interitus, cùm violenti, tum etiam naturales contingunt, persequutus est. Quod quia non fecerunt Pythagorici, sed solis definitionibus per numeros satis cōtenti sunt, simplicitatis notatur ab Aristotele Metaphysico-

Philosophorū de numero consideratio.

tum capite quinto Ipse verò Aristot. numerorum magna ex parte deposita cura, & sensibilium magis considerationi s[ermonem] accommodans, corporearum substantiarum princip[ia] per analogiam cum rebus artificialibus interpretatus est, & elementorum & rerum compositarum virtutes, non ali[ter] quàm per ipsas actiones, in his diiudicandis fidem sensib[us] non derogans. Nimirum, vt videmus, quæcunque res a[rte] fiat, vt arca, mensa aut lectus, fieri materia aliqua forma[m] aliquam recipiente, & quamcunque formam cum alia com[muni]; ita vt quicquid fit hoc aut tale, ex non hoc, aut n[on] tali fiat, velut mensa ex ligno quod non erat mensa, [se]d arca, aut aliud quiduis: ita (inquit) censendum est in naturalibus, ponendúmque necessariò, tria esse rei cuiusque principi[a], formam, materiam, & priuationem. Et vt arca fit ex ligno p[er] hanc formam seu figuram, à fabro lignario ad prandendum, ita rerum quoque naturalium quadruplices esse causas: fieri enim quiduis ab aliquo, ex aliquo, per insitam formam, alicuius boni gratia. Siquidem nihil frustra: effectrices verò causas commutationem naturalium esse virtutes elementorum, calorem scilicet, frigus humorem, & siccitatem, quas non, vt Plato, per figuras corpusculorum, ex quibus elementa sint coagmenta, exponere studet, sed per sensibiles passiones, vt quod fundit & liquat, calidum, quod cogit & densat, frigidum quod emollit, humidum, quod indurat, siccum Non tamen quia Philosophorum principes, diuersis adeò viis institerunt, necesse sit eorum aliquem aliquósve deerrasse, aut contraria repugnantiáve dogmata tradidisse, quin potius respicientes ad diuersa, diuersis viis ad eandem veritatem iter fecisse, vt is eius plurimum videatur esse consequuturus, qui ea dogmata rectè coniunxerit. Quod vno aut altero exemplo præstiterit indicare, vt videntes consonare ea, vt verum vero: atque effectis Arithmeticas, Geometricas, & Physicas causas rectè quadrare, aliquid degustemus illius concentus, & harmoniæ, ac pulchritudinis, quam diximus, intelligamúsque verissimum dictum esse illud Sapientiæ, *Omnia in mensura, & numero, & pondere disposuisti* Dubitatur de numero elementorum, curque ea quatuor sint. Respondet Aristot. quia sunt quatuor qualitates actiuæ. per quas aguntur omnes ortus & interitus. aut igitur singulis elementis dabuntur singulæ, atque ita erunt elementa quatuor: aut binæ (ternæ enim non possunt, quia inerunt contraria) & cùm ex quatuor qualitatibus habentibus duas contrarietates, quatuor solùm possint constitui coniugia qualitatum non contrariarum, ita quoque erunt quatuor,

Tria rerũ principia.

Cur sint quatuor elementa.

quatuor. Plato respondet, quia cùm mundum oportet habere non latitudinem solùm sed altitudinem quoque, & esse solidum, necesse fuit ipsa quoque elementa solida esse. Fecit ergo Deus duo solida supremum & infimum. Illa verò oportuit, quò ex extremis fieret vnum, medio aliquo colligari. At verò solidis non est satis ad bonam coaptationem vnum medium, sed duobus indigent, contra ac latis, quibus sufficit medium vnicum. Velut in numeris, in quibus qui fiunt ductu solius vnitatis, vocantur lineares, quia vt linea fit solius puncti ductu, ita illi vnitatis, vt ternarius, & spetenarius. Qui fiunt bis replicato eodem numero dicuntur plani, nimirum vt planities habent duas dimensiones, ita illi duo latera, vt quaternarius, qui fit ex bis duobus, & nouenarius ex ter tribus. Qui fiunt ter replicato eodem numero, dicuntur solidi, quia solidum in magnitudinibus fit ex tribus dimensionibus, vt octonarius fit ex bis duobus bis, & 27. fiunt ex ter tribus ter. inter numeros ergo planos, est inuenire vnicum medium, qui secundùm eandem proportionem illos colliget, hoc est, eadem proportione superet minorem, qua superetur à maiori. Inter solidos verò id fieri non potest, per vnicum, potest tamen per duos medios. Vt inter quatuor & nouem, qui sunt primi plami, sunt sex, eadem existente proportione à nouem ad sex, quæ à sex ad quatuor in 8. tamen & 27. qui sunt primi solidi, nullus talis est numerus, sunt autem duo 18 & 12 eadem enim est proportio à 27 & ad 18. & à 18. ad 12. & ab hoc ad 8. ita igitur, vt duæ solidæ magnitudines aptè colligarentur, opus fuit duobus mediis, vnde quatuor elemeutorum corpora constiuêre. Hæc Plato. In qua ratiocinatione vides rationem Physicā redigi ad Geometricam, & Geometricam ad Arithmeticam; quia elementorum substantiæ indicantur per magnitudines, & magnirudines per numeros. Constat verò, hanc rationem non eleuare illam Aristoteleam, neque ab ea eleuari. Simul enim consistunt, quia necesse est elementa, & alias omnes mundi partes præditas esse idoneis facultatibus, simulque idonea mensura magnitudinis, eamque proportionem, quæ in numeris habet essentiam, vt indicatū est antea, ad alia omnia habere, & eo esse numero, vt in omnibus sit, & secundùm ipsas substantias & secundùm propria accidentia, perfecta quædam pulchritudo, & ad numeros ac musicam harmoniam videantur esse facta. Quapropter necesse est, ipsas etiam rationes Philosophandi consonare, & eam quæ principiorum, & elementorum naturas considerat per se, & quæ magnitudinum proportiones & numerorum quasi concentus. Omnia

enim inſunt. Atqui profectò vtram vrri præferas, haud facile ſit dictu. Nam illa ſenſui magis ſe accommodat, ac propiùs accedit ad materiam, hæc verò diuinior eſt, haud dubiè, quia magis ferr contemplationem diuini exemplaris. Et hoc etiam præſtar, quod multorum reddir elegantiſſimas cauſas, quorum illa alia Philoſophia ne rentet quidem dicere vlla, velut cur ſint ſeprem planetæ, quid dicent qui non habent rationem numerorum? illi verò dicunr quarernarium corporibus ortum & interitum habentibus, atque geniris & generantibus: ſeptenarium verò accommodatiſſimum numerum eſſe corporibus ingenerabilibus, neq; ſimilia ſibi generantibus, cuiuſmodi ſũt cœleſtia. Quia quarernarius primus numerus eſt qui generetur ab alio, & alium generet, ſit enim à duobus bis, & generat octo, acceptus bis. Septenarius ſolus eſt intra decem (hi autẽ ſunt omnes numeri) qui neq; generantur ab alio, neq; aliũ generanr. Atqui quoniã linearis eſt, ſitque ex vnitatibus illis, maximè congruit corporibus incorruptilibus, quæ ſingula ſua quodque orbe vnum conſiſterent. Verùm exempli gratiâ, hæc dixiſſe ſaris ſit. licet cuiuis legere huiuſmodi innumera quæ plurimùm arrideant apud Platonem. & Philonem, & Diuum Auguſtinũ, & inter iuniores apud Marſilium Ficinum, & Auguſtinũ, Eugubinum, & Picum Mirandulæ, & innumeros alios, ex quibus perſpicuè agnoſcet mundi huius aſpectabilis pulchritudinem, & numerum, eò quòd omnia facta ſint ad menſurã, numerum, & pondus. Quamquã ſatis cerrò ſcio quòd exactè id agnoſcet nemo, vſq; dum videat diuinũ illud exemplar, cuius imitatione facta ſunt omnia, & ſine quo factumeſt nihil, quod factũ eſt. Reliqua adiiciamus. Non ſolùm res omnes viſibiles & inuiſibiles fecit Deus certis menſura & numero, & pondere, ſed & ipſa ſęcula ita diſpoſuit, atq; vt dicitur 4. Eſdræ cap. 4. (quamquam is liber eſt apocryphus, neq;, quid in illo diceretur curarem, niſi hæc plurimum cum aliis ſcripturæ locis congruentẽ) *in ſtatera ponderauit ſæculum, & menſura menſurauit tempus, & numero numerauit tempora.* Quod nihil aliud eſt, quàm vt totius mundi moles infinita non eſt, neq; ex infinitis, ſed certa quædam, ex certis conſtituta numero, pondere & menſura, atq; ſingulas habet partes proportione quadam cõſtantes, ita neq; totius mundi decurſum, & durationẽ, ex quo tempus ſimul cum motu cœli natũ eſt, vſque dum eo ceſſante finiatur infinitũ fore, ſed certũ quẽdam, cuius partes omnes, vt ſæcula, generationes, annos, menſes, dies, & horas, habet Deus in numerato, factaque eſſe ſingula, foréque in poſterum quæ ſuperſunt,

Planetæ cur ſint ſeptem.

Secula & tempora numerantur.

superſunt, ſuo quodque tẽmpore. Vt hoc quoque ſenſu veriſſimè dictũ ſit illud Salomonis, *Omnia tẽpus habent*. Ita ſanè omnes inſignes mutationes mũdi, vt in primis illa humanæ creaturæ quaſi renouatio per diluuium: initia imperiorum, & fines, rerum diuinarum, ac legum mutationes, certa quadam temporũ menſura, ac numero diſtant, habentque tempora ad tempora proportiones quaſdam, & in illis quoque ſeruatur ratio quædam harmonica numerorum. Quod cùm ſint plurima in ſacra ſcriptura quæ indicent, nihil tamen vt illa Diui Matthæi in Euangelio cura diſtribuendi per quatuor denas generationes] omnes ab Abraham ad Ieſum. Inquit enim, *omnes itaq; generationes, ab Abraham vſque ad Dauid, generationes quatuordecim:|& à Dauid vſque ad tranſmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & à tranſmigratione Babylonis, vſque ad Chriſtum, generationes quatuordecim.* Quod certum eſt non temerè, vt neque aliud quidpiam ab Euangeliſta dictum eſſe, ſed vt indicet tres mutationes inſignes fuiſſe populi Dei, perque bis ſeptem generationes accidiſſe. Nimirum ab Abraham cœpit ſeparari a gentibus, gubernari per duces, & à Dauid cœpit regalis proſapia. In tranſmigratione finitum eſt regnum, cœpitque regi populus per ſacerdotes. Si igitur non caſu quodam & temerè ita euenit (neque enim animaduertiſſet Matthæus) ſed Deo ita diſponente, vt eſſet tẽporum ratio quædam & proportio, certè & ipſa ſæcula certo quodã numero diſpoſita ſunt. Quòd verò Matthæus ab Abraham vſque ad Chriſtũ quadraginta & vnum tantùm recenſens, inter quatuordecim diſtribuit, cum tamen ter 14. conflẽt 42. ſimile eſt cõputationi Medicorũ qui ex ter ſeptem conflant viginti, quatuordecimo bis numerato, vt fine ſcilicet ſecundæ, & initio tertiæ ſeptimanæ. Ita Iechonias in illa computatione, finis ſecundi ſeculi & initium tertij eſt. Neq; ſanè hoc ratione vacat. Nam Ioſias non fuit pater Iechoniæ, ſed auus, interfuit verò Ioachim, qui fuit partim Rex, partim priuatus. Pro hoc recenſetur filius eius Iechonias, velut duplex perſona Longè autem difficilius eſt, cur dicantur à Dauid vſque ad Iechoniã fuiſſe quatuordecim generationes, cùm fuerint reuera præter Reginam Athaliã, reges decem & ſeptẽ, cum fuerint inter Iorã, Azariã ſeu Oziam, Ochoſias, Ioas, & Amaſias, quod reor quidem prætermiſſos eſſe, quod nõ compleuerint in pace dies ſuos, ſed occiſi ſint gladio, velut in mediis generationibus intercepti. Reclamat verò Amõ, qui tãetſi annumeratus aliis, eſt occiſus à ſeruis coniuratis in domo ſua Ego enim, etſi quæ potui commentaria in eum locum vidi, & multum diúque cogitaui, non intelligo: quantò

Genealogia Chriſti.

autem intelligo minus, eò magis credo, & arcanam numerorum dignitatem magni facio, Deique Optimi Maximi in numero disponentis sæculo, suspicio sapientiam, & veneror. Non absimile est illud Danielis, cui tempus Christi Iesu, ab ædificatione secunda templi, significatum est per septuaginta septenarios, numeros quidem, siquis consideret rationes harmonicas, ambos insignes. Quandoquidem septimus censetur diuinissimus numerus, quia neque producitur, neque producit, sed est vnicus per se ex vnitatibus, alioqui continens duos primos perfectos, ternarium, & quaternarium Maximè verò est is numerus tempori numerando accommodatus, quia tempus quod vnà cum cœlo natum est, vt inquit Plato, septem corporum Planetarum motibus numeratur primo. Septuaginta verò est septenarius denariorum, quare cùm decem omnes numeri sint, septenarius, cuius vnitates sunt (vt ita dicatur) perfectæ totalitates. Iuxta eundem numerum destinati sunt Hebræi seruituti regum Babylonis, per septuaginta annos. Quibus exemplis, & innumeris aliis, quæ per totam scripturam sacram occurrunt, maximè in Daniele, & Esdra, quibus multæ temporum reuelationes factæ sunt, sed & in Apocalypsi Ioannis (si quis intelligat) apertè indicatur, quod verbis præscriptis dicitur, in statera ponderatum esse sæculum, & mensura mensurata tempora mundi. Itaque, vt mundi huius aspectabilis partes omnes, indicatum est proportionem quandam seruare inter sese, & consonantiam cum substantiis inuisibilibus, ita & cum toto mundi tempore, & eius partibus, siquis historiæ valde peritus & numerorum acriter consideret, concentum mirabilem inueniat, velut enim alterabilis partes mundi quatuor sunt, ita secularis potentiæ toto mundi decursu, sunt quatuor Monarchiæ, quas Daniel Propheticè descripsit. Prima Chaldæorum vsque ad Balthasar, secunda Medorum vsque ad Darium, quem expugnauit Alexander, à quo incœpit tertia Græcorum vsque ad Cæsares, à quibus incœpit quarta Romanorum, cuius imperium quia coaluit cùm Ecclesia, durabit vsque ad finem temporis. Itaque constat tempus quatuor Monarchiis, vt mundus alterabilis quatuor elementis. Porrò vt tota mundi moles triplici machina, corruptibilium, tantum mobilium, & penitus immobilium: ita & totum tempus tribus seculis, naturæ, legis, & gratiæ. Res verò diuina, velut cœlestiũ orbium lumina, septenariis computatur, vt exemplo generationis Iesu, & reuelationis factæ de eius aduentu indicatum est, & constare etiam potest per septem renouationes Diuinæ legis, & mandatorum Dei, quas recenset Esdras cap. 3. lib. 4.

Monarchiæ.

Septẽ diuinæ renouationes.

primam

ptimam in ipso Adam, secundam in Noë, post diluuium; tertiam temporibus Abrahæ, Isaac, & Iacob; quartam per Mosem data lege; quintam per Dauidem & Salomonem pro tabernaculo, ædificato templo; sextam in transmigratione Babylonis, renouatis omnibus, & reædificato templo, septimam eamque perfectam, & in secula seculorum duraturam, per Iesum Dominum. Quæ quidem septem mundi ætates sunt. Itaque vt mundus visibilis & inuisibilis factus est ad numerum, ita & eius duratio. Factáque sunt ea omnia ad normam quæ erat in exemplari, atque vt mundus factus per quosdam gradus fert in id quod æternum, ita tempus per quosdam cursus certos, labitur in æternitatem. Non autem solùm mundi totius ætates, certo quodam numero sunt apud Deum computatæ, sed & singulorum hominum vita & ætates, vt ex iis quæ de climactericis annis scripsimus super cap. 6. Geneseos constare potest. Sed adhuc videntur verba illa Esdræ maiori indigere enarratione. Nam quomodo mensuretur & numerentur tempora, facile est intelligere. Siquidem mensurari potest tempus cùm sit continuum & quantum; numerari verò cùm sit numerus, qui numeratur in motu, vt per Solis circuitiones siue annuas, siue diurnas, & per circuitiones menstruas Lunæ, atque adeò per lineas quas percurrit gnomon in horologio, & eiusmodi alia: ponderari verò in statera quomodo possit? haud dubiè hoc per Metaphoram dici necesse est, cùm tempus nullum habeat pondus, vt possit suspendi in statera, sed quid significet ea Metaphora, iam explico. Prima causa, qua hæc hoc, illa illo tempore fiant, est voluntas & præscientia Dei, qui ita mensura mensurauit, & numero numerauit tempora. Nimirum vt creationis, ita & durationis, & operationum rerum omnium, ac denique omnium quæ fiunt, Deus est prima causa, neque ipse ab vlla alia extra se mouetur, vt ita aut aliter velit, aut intelligat. Quod innuit Ioannes in Euangelio sæpe dicens, *factum est hoc, vt impleretur quod dictum est per Prophetam.* Quæ phrasis apertè indicat, non quia ita erat futurum, prædictum fuisse à Deo per Prophetam, sed ita esse factum, quia prædictū erat à Deo, & vt impleretur quod Deus prædixerat. Nimirum Deus est rerum omnium efficiens causa & finis. Omnia fiunt ab illo & propter illum, quia est α, & ω, hoc est, principium & finis. Siquidem omnia facit propter seipsum, vt dicitur 16. Prouerbiorum Igitur quia Deus prædixit euenit, vt & impleatur, & glorificetur Deus, igitur eueniunt omnia eo tempore, quo destinata sunt à Deo, cùm in principio numerauit tempora. Neque est qui ea tempora mutare possit, aut aliter dis-

Quomodo tempus pondere-tur.

ponere, quàm à Deo disposita sunt. Quod innuunt verba illa Danielis cap. 7. vbi futuri tyranni super his verbis depingebatur. *Sermones cōtra excelsum loquetur, & sanctos Altissimi cōteret, & putabit quòd possit mutare tēpora.* His verbis significatur, frustra illum per superbiam putaturum, quod fieri nequit vt scilicet mutētur tempora. Hoc etiam innuunt illa Saluatoris verba, *Nondum venit hora mea*, & illa, *Hac est hora vestra, & potestas tenebrarum.* Nimirùm cùm Deus à principio numerauit omnia secula, omnes annos, dies omnes, & omnes horas, & temporum momēta, nihil geri potest, nisi tempore à Deo definito. Verùm etsi hoc ita sit, nō tamen ita disposuit Deus tempora, vt nulla alia causa sit, qua tunc fiant, quàm quòd ita ipse disposuerit: sed sunt etiam omnium quæ fiunt aliæ causæ effectis proximæ. Velut temporibus Noë accidit diluuium, quia tunc corrupit omnis caro viam suam. Temporibus Abrahæ combusta fuit Sodoma, quia eousque creuerat tunc eius absurditas, vt ne decem quidem in populosis vrbibus inuenti sint iusti. Tempore Iesu Naue, Deus Amorrhæos, & alias gentes deleuit, quia consummata tunc est iniquitas Amorrhæorum. Ciuitatem Sanctam Hierusalem deleuit Romanus exercitus, quia tunc desiit esse eius populus, qui Christum negauerat. Postremò toti mundo finem imponet Deus, quia tunc erit impletus numerus iustorum. Igitur cùm ita res se habeat, disposuit ita Deus omnia secula, vt in destinata tempora inciderent simul res gerendæ, & earum causæ, atque tanquam Deo, in bilance ponderante mutationes rerum & causas, in idem tempus destinauit singula, in quod pondere causarum trahebantur: atque aptare causas effectis, eaque in tempora certa destinare, est in statera ponderare seculum. Quod quidem apertum fit ex c. 5. Danielis, vbi narratur, qua nocte interfectus est Balthasar Rex Chaldæorum, & regnum eius occupatum à Dario Medorum rege, visam illi esse manū scribentem in opposito pariete, *Mane, thecel, phares.* Quam scripturam Daniel sic est interpretatus. *Mane, numerauit Deus regnum tuum, & cōpleuit illud: thecel, appensus es in statera, inuētus es minus habens.* His duobus verbis continentur ferè omnia quæ diximus. Nam instabat finis regni Balthasar iuxta numerum annorum, quos Deus dederat regno illi; atque adeò toti Monarchiæ Chaldæorum. Causa verò vt tunc finiretur fuit, quòd Balthasar cùm appenderetur in statera, hoc est, eius merita & demerita velut in bilance appenderentur, inuentus est habens minus meriti, quàm vt dignus posset esse diuturniori regno. Numero ergo, mensura & pondere dispo-

Sodomæ interitus.

Hierosolymorum excidiū.

Monarchiæ trāsmutatio.

fuit Deus illam translationem regni à Chaldæis in Medos, vt & alias omnes rerum vicissitudines. Huic interpretationi consona est illa de Michaële concepta ab Ecclesia opinio (minimè quidem vana, vt quibusdã impiis videtur) quem depingunt altera manu ensem, altera habentem stateram Ensem quidem, vt indicetur eum fuisse principẽ militiæ Dei aduersus Satanam, quem & vicit, & cœlo deturbauit. Stateram verò, quia cùm sit princeps populi Dei, ad eum præcipuè spectat fidelium animas Deo præsentare & earum merita, velut in statera appendere, iuxta id quod Balthasari denunciatũ est. Diximus itaque vt Deus omnia in numero, pondere, & mensura disposuerit hac ratione mundum pulcherrimum efficiens, ac secundum harmonicas proportiones constituens, & ipsa quoque mundi tẽpora, ex quo cœpit moueri adhuc nascens, vsque dũ moueri desinat, velut in statera ponderata esse, & numero numerata, & mensura mensurata: atque in hac quoque temporum dispositione habitam esse rationem numerorum & concinnæ proportionis quasi mutationibus ipsis seculorum cadentibus ad numerum, qua de re eius qui mouet mundum hunc, tanquam appositissimè citharam pulset, sapientia commendatur Vnica videtur superesse dubitatio. Videtur enim fieri, vt necessariò eueniant omnia cùm fiunt, siquidem mutari non possunt tempora: si autem omnia necessariò, nihil videtur fieri ex deliberatione. Certè hæc dubitatio non est propria huius loci, sed cõmunis omni doctrinæ de prædestinatione, neque aliter nobis hîc quam illic Theologis respondendum. Nimirum in sensu composito, omnia fieri necessariò cùm fiunt: in sensu autem diuiso, ac simpliciter, posse tunc fieri aut non fieri, quæcumque pendent ex electione, quod (vt dicam apertiùs) nihil est aliud quàm futurum necessariò tunc, si Deus tunc fieri præsciuit: id verò fieri posse vt non fiat tunc: quòd si non fiat, neque Deus præsciuerit, velut fieri non potest, quin currat Petrus, si eum ego currere video; potest verò ille non currere, atque si non currit, neque ego viderim. At dices longè interest. Ego enim video currere, quia currit, at Deus non præuidit quia erat cursurus, sed hic potiùs currit, quia Deus præuidit, & voluit. Nam à Ioue principium, ita est profectò, sed hoc est immensæ indicibilisque sapientiæ Dei argumentum, ita rerum omnium causas disposuisse, & aliarum ex aliis ductum, quem Stoici vocabant Fatum, vt cùm nulli liberæ causæ detrahat deliberandi, atque eligendi facultatem, omnia tamen sint futura, cùm, & vt ille disposuit, quæ est altitudo diuitiarum, sapientiæ, & scientiæ Dei, cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Michaëlis archãgeli pictura.

Necessaria non omnia.

CAPVT

CAPVT LXXI.

CAp. 17. Ecclesiastici: *Sensatus homo in sapientia manet sicut Sol, stultus sicut Luna mutatur.*

Lunaticorũ consideratio.

Hæc verba videntur innuere, insensatos & stultos, denique eos qui non sint sana mente, per vicissitudines, & mutationes Lunæ habere grauiùs, eosque proinde vocari lunaticos, quam sententiam iuuat, quod cap. 4. Matthæi legimus: *Obtulerunt ei omnes male habentes, varijs languoribus & tormentis comprehensos, & qui dæmonia in habebant, & lunaticos, & paralyticos,* & rursus cap. 17. *Domine miserere filio meo, quia lunaticus est, & malè patitur, nam sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam.* Ex his Euangelij verbis constat, haud dubiè epilepticos dici lunaticos. Constat quoque ex multis veterum locis, & ex communi hominum sententia lunaticos vocari maniacos Cuius tamen appellationis non omnes eandem rationem reddunt, sed genethliaci seu iudiciarij, qui natiuitates obseruant, dicunt inde esse, quòd qui in interlunio nascuntur, aut luna malè collocata, sunt plerunque epileptici, alij censent, & furores & epilepsias mutationes accipere cum Luna, itaque increscente crescere, & decrescente minui. Alij verò dicunt non ob aliud appellari hos lunaticos, quàm quòd teneantur morbo cerebri, membri adeò humidi, Luna verò humiditatibus præest. Verùm si Luna humiditatibus præest, hac eadem causa augebit eas, & minuet, quare & morbos ipsos, quod si fit, quam potiùs ob causam appellentur lunatici, qui ita sunt effecti? augere verò Lunam humiditates, & veterum & recentium constat testimoniis. Nam Plinius cap. 41. lib. 2. ita inquit: *Iam quidem lunari potestate ostrearum, conchyliorumque, & concharum omnium corpora augeri, ac rursus minui.* Hoc quoque fatetur Aristot. 4. de Generatione animalium. Omnes etiam qui de agricultura scripsere, nullo excepto, decrescente Luna putari arbores iubent, quod tunc minus humiditate redundent, & ea ipsa causa, ligna eo tempore decisas minùs sentire cariem affirmant. Itaque communis omnium hominum sententia est (cui sine proteruiæ nota non possemus repugnare) cum Luna humorem omnem augeri & minui. Quod si ita est, cùm dicti morbi ex humore pendeant, vt & alij plerique. non mirum si ij, & aliorum multi secundùm Lunæ mutationes, ipsi quoque mutentur. Sed cur Luna humiditates

De Luna multa.

Morbi secũdũ Lunæ mutationes.

ditates augeat, aut si non auget, cur illi, aliíque similes morbi mutentur cum Luna, nō omnes eodem modo dicunt. Quidam enim censent Lunæ naturā esse frigidam & humidam, vt Saturnum frigidum & siccum, vt & Martem calidum & siccum, ac Iouem calidum & humidum. Itaque Lunam, quia humida est, augere humiditatem, tuncque maximè cùm est valentior, increscentem scilicet, Arist. Lunam calefacere & siccare censet, vt ipsum Solem, tantò autē minus, quantò repercussum, quàm rectum lumen debilius esse par est. Augere verò Echinos & testacea in pleniluniis, quòd calore & lumine adiuta, fœliciùs nutriantur: humiditatem verò excrementitiam, in decremento &, interlunio redundare magis ob defectum caloris, ac proinde muliebria decedentibus mensibus potiùs fieri. Vide caput quintum de partibus animalium quarti, & secundum quarti de Generatione animalium. Itaque videtur consequens, vt iuxta priorem sententiam, dicti morbi, crescente Luna crescant, iuxta posteriorem verò, decrescente. Alij autem quibus fortasse nihil horum placet, censet lunaticos solùm fuisse, quod Dæmon premeret. Diabolum verò lunaria seruare tempora, vt creaturam infamet, in blasphemiam creatoris. Omnia quæ ad iudiciariam, seu Chaldæorum vanitatem spectant, refutata mihi seorsum sunt in hoc ipso opere, præcipuè sacrorum authoritate Quapropter licet tunc intacta, repellere quæcunque genethliaci dicunt: neque minùs quæ de temperamentis Astrorum leuissimi homines effutiunt, cùm nulla confirmentur monstratione. Certè Luna plena à vacua solo differt lumine. Nam cætera eadem habet. Id verò lumē est solare, à Sole enim accipit. Solem verò ipsum non aliter quàm lumine calefacere, indicatum mihi anteà est. Lumine quidem non per se, sed ex accidenti, quòd scilicet luminis comes est ignis ob analogiam. Lumini ergo, præcipuè solari, etsi per accidens, semper tamen accedit vis calfaciendi. Quandoquidem verò per ignem qui se exhibet comitem, constat quòd & siccandi. Constat ergo haud dubiè, noctes plenilunij calidiores & sicciores esse quàm interlunij, atque adeò Lunam eadem præstare quæ Solem, etsi debiliùs, atque vt Sol per annum, ita Lunam per mensem suam æstatem facere & hyemem. quod Arist. affirmat 4. de Generatione animalium, cap. 2. quòd idem euidenter confirmatur verbis illis Ps. 120. *Per diem Sol non vret te, neque Luna per noctem.* Vrit scilicet per noctem Luna, vt per diem Sol. Nimirum est Solis vicaria lumen ab illo accipiens, vt pro illo præsit nocti, vt ille diei. Luna ergo per lumen habet vim calfaciendi & siccandi, quare ea diminuta, aut omninò deficiente, meritò euenit augeri

Lunæ plenitudo.

Lunæ lumen.

augeri humiditates, defectu scilicet ignis. Cùm tamen ita sit, nihil prohibet, ipsam etiam plenam humidas passiones augere, non quòd frigida & humida, vt vulgus putat, sed quòd reflexio luminis tepidus sit calor. Talis enim solet humiditates plus fundere quàm resoluere, atque ita augere, & mouere, vt tepidum balneum, & vernus calor fluxiones mouet. Hinc fit vt qui destillationibus sunt opportuni, sentiant se lædi à Luna, quòd scilicet tepidus eius calor humores fundat. Læduntur verò minùs aliquando à Sole, quòd hic calidior cùm sit, non plus fundat quàm absumat. Quod quidem Plinius cap. 9. lib. 2. explicuit, de Luna disserens his verbis. *Ideò mollior & imperfecta vi soluere tantùm humorem, atque etiam augere, quem Solis radij absumant.* Esse igitur morbos qui Luna crescente, aut decrescente augeantur, & eos qui ita laborent, vocari lunaticos, nihil habet rationi dissonũ, idque siue dæmone exagitante fiat, siue aliter. Nam dæmones ipsi vtuntur ad torquẽdos homines succis, eorundem obseruata natura, vt iam anteà indicatum est. Porrò tales præcipuè esse epilepsias, & insanias, rationi quoque est consonum, quia cerebrum est membrum redundans multa humiditate, quæ aut in plenilunio fundi, aut in interlunio augeri possit. Vtro verò potiùs Lunæ tempore patiantur lunatici, & an vtroq;, an alij in alio, res exigit vt explicemus.

Quo tempore Lunę patiantur lunatici.

Quandoquidem duplex ratio est, qua Luna humiditates auget; constat, neque omnes, neque eosdẽm lædi vtraque, sed quosdam hac quosdã illa. Nam qui vtraque ratione æqualiter afficientur semper (quod ad Lunam attinet) æqualiter ægrotabũt, qui altera afficientur grauiùs, ad alterã videbuntur habere leuiùs. Quosdam autem hoc, quosdam illo tempore habere deteriùs, & meliùs consentaneum est. Nimirum quibus fusio humiditatis inexistentis fiet maior quàm accessio nouæ, lædentur plenilunio, quibus contrà gignetur potiùs noua quàm fundetur pristina, lædentur interlunio. Quæ autem erit vtrorumque differentia, certè quæ humorum. Horũ enim quidam sunt concreti, frigidi adeò, vt nisi magno calore, qualis Lunæ non est, non fundantur; frigore verò moderato maior. magnopere augeãtur, huiusmodi sunt pituitosi & vitrei. Alij sunt calidi adeò, vt vel moderato calore fundantur. frigore verò nõ augeantur, sed compescantur, & sedentur, huiusmodi sunt biliosi & exusti. Eos ergo qui huiusmodi succis abundant, verisimile est deteriùs habituros in plenilunio, qui verò illiusmodi, in interlunio. Ergo maniacis omnibus, & epilepticis ex atra bile, crescet malum cum ipsa Luna. Epilepticis verò ex pituita & crudis succis, decrescẽte crescet, & vrgebit maximè in interlunio. Natos verò

esse

esse homines in nouilunio aut plenilunio, meo iudicio, nihil refert. Refert fortasse potius, quo tempore vtero essent concepti. Sed pro aliis rebus, & aliis succis est distinctio alia; nimirũ quidam succis sunt alimenta, quidam excrementa. Alimenta semper auget Lunæ lumen: moderatum enim calorem cùm afferat rebus, nutritionem auget; quare & alimentis replet, excrementa verò non semper. Nam quæ per incoctionem generãtur, decrescente potiùs augentur. Hinc fit vt plantæ omnes, & natura illis proxima conchilia, crescant magis in plenilunio, & ea humiditate qua nutriuntur abundent: ac proinde periculosius putentur: menstrua verò, quæ magna ex parte sanguis crudior est, plerunque fiant circa interlunium. Neque tamen semper, vt enim de epilepticis dictum est, ita & in hac euacuatione euenier. Atrabiliariis scilicet fœminis, & quibus atrabiliarius erit sanguis, aut valde biliosus, & si non ater, plenilunio potiùs irritabitur, & fluet: pituitosis verò & quibus crudior, in coniunctione seu interlunio. Omnium igitur quæ eueniunt dicta est causa, Lunæ nulla, neque frigida, neque humida, neque maligna facultate imputata, sed ea per lumen, quod à Sole accipit calfaciente atque etsi minùs, vrente tamen per noctem, vt per diem vrit Sol, dictumque qui & quotuplices sint lunatici, & quo tempore quique lædantur. Ad insanos ergo & lunaticos potest Ecclesiasticus alludere dicens, *stultus sicut Luna mutatur.* Quamquam alioqui Luna hieroglyphicè significat stultos, & inconstantes homines, ob assiduas mutationes. Luna hieroglyphicè quid.

CAPVT LXXII.

CAp. 30. Ecclesiastici: *Multos occidit tristitia, & non est vtilitas in illa. Zelus & iracundia minuunt dies, & ante tempus senectam adducet cogitatus.* cap. etiam 25. Prouerbiorum: *Sicut tinea vestimento, vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi.*

Medici in sex genera redigunt res omnes, quibus constat victus, seu dieta. Hæc sunt, cibus, & potus: motus, & quies, somnus, & vigilia: aër in quo viuimus: animi perturbationes, & quæ excernuntur, aut retinentur. In bona enim horum moderatione cõsistit tota victus salubriter instituẽdi ratio. Vocant verò has res non naturales, quia neque naturales sunt & semper vtiles, neque præter naturam & semper noxiæ, sed eædem bonæ, & malæ pro vtendi modo. Itaque si quis illis De dieta multa.

rectè

rectè vtatur, vtiles fiunt, si malè, fiunt causæ morborum, atque etiam mortis. Sunt verò hæc quæ vocantur causæ externæ seu procatharticæ. Hæc igitur Ecclesiastici verba, quibus affectus animi moderatio consulitur, partim pertinent ad tractationem de causis morborum, partim ad tuendam valetudinem, priora illa, *Multos occidit tristitia, & non est vtilitas in illa*, ad morborũ causas; vituperatur enim tristitia, vt quæ morbos & mortem inferat: posteriora verò ad tuendã valetudinem, quia vituperatur sollicitudo, vt quæ vitam contrahat, & canos ante tempus capillos afferat. Perpẽdamus singula, & apponamus causas. Videtur tristitia penitus vituperari, quasi semper noxia, & in qua nulla vnquam sit vtilitas, sæpe verò etiam occidat. Si autem hoc ita est, primùm quidem malè ponitur à Medicis in causis non naturalibus, sed potiùs in iis quæ præter naturã ac semper noxiæ Deinde gaudiũ semper esset vtile, & quantumcumque. At verò non est: quin potiùs, vt Galenus docet primo de symptomatũ causis, ex ingenti gaudio nõnulli pusillanimes perierunt, suntque multæ de ea re historiæ & antiquæ & recentes. Non igitur semper gaudium vtile est, quare neque tristitia semper noxia, sed est huius quoque, vt & aliorum animi motuum quædam moderatio salutaris. Atqui profectò ego ita censeo. Consultum enim fuisset mulieri, quæ viso filio quem mortuum crediderat, exanimata est, aduentum filij cum tristi aliqua narratione prænunciasse, vt scilicet, tristitia gaudium temperaret. Haud dubiè procuranda nonunquam quædam tristitia est, non minùs quàm alij animi motus, velut certè & ira, quæ Hippocrate authore consultò est in frigidis naturis & affectibus excitanda, augendi feruoris gratia; & gaudium, quod tam multis machinamentis melancholicis procuratur: & vt etiam timor, quem nonnulli in quibusdam passionibus incusserunt, & furentibus sæpe incutitur ad cohibendam iram, nihil enim iram æquè frangit ac timor. Non tamen proinde magna tristitia, quæque plus quàm profusi gaudij temperatio est, vnquam prodest. Quinimo talis semper nocet, & potest aliquando occidere. Non quidem repentè, vt timor & gaudium (author Galenus loco citato) sed paulatim, & multo tempore. Quia per gaudium affatim, & sine vllo fræno effunditur totum calidum, quare in pusillanimis totum exhalat. In timore magno affatim accurrens ad cor, suffocatur. Motus similis est tristitia timori, non tamen vehemens, vt ille, sed natura sua lentus: ac proinde paulatim facit vitalem calorem marcescere, & nutritionem partium minui, atque ita deducit ad tabem. Quod apertè significant illa verba Prouerb. 17. *Spiritus tristis exsiccat*

Causæ procatharticæ.

Tristitiæ.

Gaudio mortui.

Morbi ex tristitia.

exsiccat ossa. Itaque tristitia repentè nullum fortasse occidit, vt & timor gaudium, lentè verò ac paulatim quamplurimos. Illa verba, *& non est vtilitas in ea*, duplicem ferunt sensum, naturalem & moralem. Naturali quidem significant, tristitiam nihil conferre: nam neque ad pellendos morbos, neque ad tuendam valetudinem (id verò constat ex dictis, intelligi debere de magna tristitia, & quæ omnem excludit hilaritatem, morali verò, continent exhortationem quandam, ad pellendum ex animo tristitiam. Quasi dicatur, vita tristitiam, quia multos occidit, & nihil confert ad recuperandum id cuius gratiâ doles. Neque enim lachrymis defunctum vita maritum suscitabis, neque filium, neque amissam inuenies pecuniam, neque incendio cõsumptam reficies domum. Huc pertinent illa verba c. 38. vbi de lamentatione mortui agitur: *Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam à te, & memento nouissimorum, & noli obliuisci*. Neque enim est conuersio (à morte scilicet ad vitam) & huic nihil proderis (mortuo scilicet) & teipsum pessimabis. Hactenus de prima præscriptæ orationis parte. Altera, quam pertinere diximus ad tuendam valetudinem, vituperat zelum & iracundiam, & assiduum cogitatum quòd minuant dies, & ante tempus adducant senectam. Videntur autem mihi illa omnia vnico solitudinis nomine significari. Sollicitos enim esse dicimus eos, qui plus satis curant, quid agatur, quod futurum sit. Tales enim sunt zelatores, ac proinde iracundi, & cogitabundi. Quæ omnia excludunt ab animo hilaritatem. Quare si verè dictum est 17. cap. Prouerb. *Animus gaudens ætatem floridam facit*, meritò euenit, vt quæ gaudium excludit solicitudo, afferat intempestiuam senectutem. Verum autem illud esse cõstat, siquidem indicatum anteà est spiritum tristem exsiccare ossa: exsiccat ergo & ea passio cuius tristitia comes est, putà sollicitudo, & nimia cura: vt verò exsiccat, ita refrigerat, quia, vt nuper diximus, siccat imminuta nutritione, per vitalis caloris & spirituum consumptionem: refrigeratio verò naturalis cum siccitate ipsum est senium, vnde efficitur, vt sollicitum esse, ac proinde iracundum, & cogitabundum adducat ante tempus senectutem. Neque res vlla experimento magis cognita est. Neque quidquam iis, qui priuatam agunt vitam consultius, quàm nulla de re esse sollicitos, iis verò qui Reipub. tenent gubernacula, qui id non possunt, tamen interponere gaudia curis, & animum tantis solutum curis crebrò laxare, ac locum dare cibis & exercitationi, ne semper animo ad cogitationem translato, corpus tabescat.

Sollicitudo vitanda.

Bb CAPVT

CAPVT LXXIII.

ECclesiastici c.23. *Vigilia, & cholera, & tortura, viro infrunito: somnus sanitatis in homine parco. dormiet vsque in manè, & anima illius cum ipso delectabitur. Et si coactus fueris in edendo multùm, surge è medio, euome, & refrigerabit te, & non adduces corpori tuo infirmitatem. Audi me fili, & ne spernas me, & in nouissimo inuenies verba mea, in omnibus operibus tuis esto velox, omnis infirmitas non occurret tibi.* & rursum cap. 37. *In multis escis erit infirmitas, & auiditas appropinquabit vsque ad choleram. Propter crapulā multi obierunt, qui autem abstinens est, adiiciet vitam.* Plurimùm gloriatus est Hippocrates 1. libro de Diæta (si modò eius est is liber,) & initio libri de Ratione victus in acutis, se rationem victus instituendi inuenisse, quam antiquiores aut omninò non attigissent, aut tractassent negligentius, quam tamen artis partem magnopere laudat, & meritò quidem. Siquidem reliqua medicina, tam quæ pharmacis vtitur, quàm quæ adhibet manuum operam (his enim tribus tota medicina continetur,) ad præsentes tantùm, aut iamiam imminentes morbos est vtilis, quæ verò victum instituit etiam ante omnem morbi suspicionem, ne vnquam fiant. Sed & ad multos morbos præsentes facit non minus victus, quam pharmaca, & Chirurgia, & ad quosdam multò plus, atque adeo ad nōnullos sola sufficit, cùm ad nullos sit satis reliqua medicina sine vlla victus cura multis itaque rationibus præstat reliquis Medicinæ partibus, hæc cuius inuentione gloriatur Hippocrates, est profectò tanti momenti, vt ad animi æquè ac corporis medicinam spectet, nullus enim error in victu committitur, qui non æquè vtranque partem hominis lædat. Ebrietas etiam vt caput grauat, ira mentem lædit, cibi & potus ingestio nimia, vt replet succis corpus, ita facit hominem libidinosum. Otium facit corpus excrementosum, & animum mollem, ac desidem. Cibi abstinentia nimia extenuat ac debilitat corpora, animum facit meticulosū. Vini potus (cui aqua erat ex re, fluxiones multas ciet & iracundiam affert: potus aquæ (cui vino erat opus) cruditates parit, & tristitiam. Si igitur, vt ad tuendam corporis valetudinem humores oportet esse compositos, ita ad valetudinem animi affectus; & vtrosque modo aliquo turbat quicunque error in victu, constat idoneam victus institutionem ad totius hominis valetudinem, corporis inquam, & animi esse necessariam. Cùm præcipuè non solùm talis error

Dietę vtilitas.

Ebrietatis incommoda.

vtrosque

vtrosque per se turberi, sed & alterutros per alteros, vtcunque enim turbentur succi, euenit turbari affectus, & vtcunque turbentur affectus, humores quoque. Quapropter verissimè dictum est à Galeno, Medicinæ partem esse Philosophiam morum, non solùm quæ ad Reipub. pertinet constitutionem, sed quæ singulorum motibus componendis se accommodat. Hæc enim affectus temperat, quæ vna quidem pars est (neque ea maxima) totius victus: cùm hic, vt Medicis omnibus conuenit, sex constet rebus, cibo & potu, motu & quiete, somno & vigilia, aëre, animi affectibus, & excretione, aut retentione quorumdam. Haud dubiè igitur, ea Philosophia, quæ affectus temperat, Medicinæ pars est, non minùs quàm quæ modum ponit cibo & potui. Neque abs re Galenus, aut extra chorum saltans, scripsit, de cognoscendis, & curandis animi morbis, neque Plutarchus de sanitate tuenda, neque igitur sine causa in sacris, ac præcipuè in moralibus (cuiusmodi sunt liber hic Ecclesiastes, & omnes libri qui extant Salomonis, aut Salomoni attributi, præter Cantica) tam multa scripta sunt medicinalia, & ad victus institutionem pertinentia, Cùm verò multa sint, præscripta oratio continet præcipua totius victus capita, & plurimum congruit cum Hippocratis præceptis. Nam tametsi victus dictis sex cõstat rerum generibus, modus cibi, & exercitationis, primũ ac summum rei caput est, & ad hæc referũtur alia omnia. Omnes enim morbi, teste Hippocrate, additione aut detractione constant. Atqui præcipua additio & detractio, repletio & inanitio est. Replerionem facit cibus, inanitionem exercitatio. Constat verò quod repletionẽ naturæ est facere, inanitionem tollere, quod inanitionem facit, tollere repletionem. Cibus igitur & exercitatio non vt expedit suscepta, morbos omnes nata sunt facere, & vt expedit, tollere. Reliquæ verò omnes causæ, his sese adiungunt socias, quia aut replent, aut inaniunt. Proinde maxima pars diætetic partis est, modum ponere cibo, & exercitationi. Modus autem quem ponit Ecclesiasticus est ne quis sit infrunitus, hoc est, intemperans in capessendo cibo, sed parcus: & vt in suscipiendis laboribus sit velox, quæ eadẽ sentẽtia scripta est ab Hippocrate lib. 6. Epid. sectione quarta, his verbis: *Exercitatio sanitatis est, citra satietatem cibũ capere, & impigrum esse ad labores.* Quæ assertio quàm sit eadem, quæ & Ecclesiastici, quiuis videt. Parcum enim esse, quid aliud interpreteris, quàm citra saturitatẽ vti cibis? esse velocẽ in suscipiẽdis laboribus, quid aliud quàm esse impigrum ad labores? Verùm Ecclesiasticus, non cõtentus simpliciter præcipere, apponit

Medicinæ pars Ethica.

Parsimoniæ vtilitas.

etiam incommoda, quæ intemperantes facientibus eueniunt, & commoda quæ temperantibus. Explicat verò vtraque per notas quasdam, & signa affectionum, quæ Medici symptomata appellant. Viro (inquit) infrunito accidit vigilia & cholera, & tortura, somnus autem sanitatis in homine parco. Nihil magis experimento cognitum, quàm eum qui se cibis impleuit vsque ad satietatem, non posse dormire, sed aut totam noctem vigilare, huc & illuc se iactantem, neque posse loco consistere; aut dormire somnum grauem, cum multis horrendisque insomniis, neque cum longum, sed crebrò interruptum, ac cum cholera nonnunquam, & tortura, hoc est, cum anxietate ventriculi & vomitibus cibi corrupti, aut nauseis, & fluctibus nidorosis (hic affectus vocatur Hippocr. cholera sicca) & cum torminibus intestinorum. Illud quidem ob cibos corruptos, qui adhuc in ventriculo hærēt, hoc ob eos qui in intestina descenderunt: eum verò, qui parcè aut citra saturitatem cœnauit, dormire vsque in manè, & animum eius cum ipso delectari, hoc est, magnam ex somno voluptatem capere, & expergisci alacrem & expeditum, quod quidem signum optimè peractæ concoctionis, atque adeò bonæ valetudinis est. Ob hæc igitur iubet, parcum esse, & præterea in omnibus operibus esse velocem. Et omnis, inquit, infirmitas non occurret tibi. Quod non ita accipiendum est, ac si nullo possit morbo penitus corripi, sed quòd nullis morbis esse poterit valde obnoxius, sed rarò, ac leniter tentabitur: nisi casu lædatur à causis, quas Medici vocant non necessarias, vt ense, aut igne, aut lapidis iactu, aut domus ruina, aut contagio. Nam præter hæc, etsi parcum atque exercitatum hominem reliquæ quatuor victus partes lædere possint, aut ita vt Sol, hæc tamen ipsa rarò magnopere lædent. Quanquam non nego posse etiam grauiter lædere aliquando, præcipuè eorum quædam, vt si fortè, qui parcus atque exercitatus sit, vtatur multa Venere, fortasse enim lædetur plus quàm si viueret in otio. Superest igitur, vt illud, Omnis infirmitas non occurret tibi, intelligatur ita vt explicui: quasi, inquam, diceret, rarò grauiter ægrotabis, quia scilicet, præcipua, ac maxima pars rectæ victus institutionis, est hæc, quamque Hippocrates antonomasticè vocauit exercitationem sanitatis. Verùm expedit eum qui nolit ex rectè dictis ansam peccandi accipere, hoc loco scire non ita esse vtilem cibi parsimoniam & exercitationem, vt quanto minus accipiat & plus se exerceat, tantò censeatur suæ sanitati meliùs consulere. non enim ita est, sed ambo fieri debent intra modum quendam, quia in Aphorismo dicitur, Neque satietas, neq; fames, neque aliud quiddam, quod naturæ

Repletionis mala.

Exercitationis vtilitas.

Modus in omnibus adhibendus.

naturæ modum excedat, bonum est; habet certè vterque excessus, & cibi & laborum, suas noxas, atque haud facile sit dicere vter maiores, nam vt cibus supra modum ingestus morbum facit, ita & nimis tenuis, dictum enim ab Hippocrate est, Morbos ex repletione, sanat inanitio, & ab inanitione repletio. Porrò vt otium vituperatur, ita & defatigatio, quam interdicens Hippoc. scripsit, *vbi lassari cœperit corpus, quies ei statim remedium est.* Cur igitur (dices) Ecclesiasticus tenuem victū & labores commendat, ac non potiùs mediocritatem eorum? certè intra mediocritatis fines intelligendum est, hæc laudari. neque verba aliud sonant Nam parcus non est qui fame se macerat, sed qui non est infrunitus, hoc est, inutiliter cibos ingerens, aut, vt referam Hippocratis verba, *qui non accipit ad satietatem.* Velox non qui præcipitatus, sed qui non piger. Itaque harum, vt & aliarum omnium causarum quæ nos alterant, esse debet modus, quia omne nimium est naturæ inimicum, modus verò cibi & exercitationis, definiri primùm debet ad ipsum hominem, seu ad eius facultatem, deinde alterius ad alterum, quia exercitatio esse debet pro modo cibi, & cibus pro modo exercitationis. Nam Hippoc. in Aphorismo dicit, *vbi fames laborandum non est.* Atque ita conuertenti licet dicere, vbi laborandum, fames sustinenda non est, sed capiendus cibus, atque eadem ratione colliges, vbi otium, cibus capiendus non est, nisi parcissimè & vbi multum accipiendum sit cibi, non vtcunque, sed multum exercendus est homo: quia vt ipsemet dicit lib. 1 de Diæta. *homo comedens & non laborans, non potest esse sanus.* apposuit verò ibidem causam omnium eorum quæ diximus, his verbis: *Contrarias enim inter se vires habent cibi & labores.* Verùm inter se mixti conferunt ad sanitatem. Labores enim ea quæ insunt consumere solent, cibi autem & potus ea quæ enacuata sunt explent. Itaque modus est, vt vterque ad alterum accommodetur, quia contrarias cùm habeant facultates, neutrum oportet alterum superare, neque cibum vnquam, neque laborem; mutuò enim sese corrigunt, alterum cùm inaniat. Igitur si cui laborandum necessariò plus solito, est adiiciendus cibus: si vescendum pluribus, exercendus etiam plus. Igitur ne nimio indigeas motu, consultius sit parcè vti cibo. Neque tamen semper, vbi solitam cibi copiam auxeris, satis sit augere exercitationem, neque vbi satietas magna fuerit, quia etsi cibus & labor contraria sunt, non tamen vterque post alterum commodè adhibetur; sed, vt Hippocrat. inquit, *labor cibum præcedere debet, non subsequi.* Neque quidpiam periculosius, quàm pleno

Exercitatio post satietatē mala.

pleno ventre, aut toto etiam corpore pleno, aut impuro vehementer exerceri, antequam magna pars copiæ aut cacochymiæ, manifesta euacuatione sit deposita. Quia exercitatio distrahit per corporis habitum, quæ intra ventres ac cauitates recondita sunt. E pleno igitur ventre cruda detrahit in partes alias omnes: quare & capitis, & pulmonis, & hepatis & viscerum omniũ facit obstructiones, atque fluxiones multas in eas ipsas partes, & in vesicam, & in articulos, & totum corpus vnde innumeri nascuntur morbi. Igitur maximè ac primùm curandum est, ne vnquam cibum capias nisi parcè, vt ab illo placidè ad longum dormias, & à somno alacriter exporrectus, impigrè exercearis, vt omnem effugias infirmitatem. Si quando verò coactus sis, ita vt fit in conuiuiis (tametsi id vir temperans, & fortis, quique rustico pudore non laboret, pati non debet) in edendo multum, cõsultissimum sit, multitudinem cibi primùm deponere, deinde dormitum ire, vt concoquatur reliquum, postea exercere, vt extrudantur excrementa. Optima autem ratio ventriculi vacuandi in vomitione est, secunda ab hac in deiectione. Vomitio enim eiicit ex ipso ventriculi ore, antequam descenderint cibi, succurritque citissimè, sine aliarum partium noxa. Deiectio ex intestinis, quæ iam descenderunt. Vtendum ergo, si modò facere id homo possit, vomitione statim, si autem quispiam eorum sit qui vomat difficillimè, vtendum aliquantò pòst alui subductione, tunc scilicet, cùm tormina, aut distensionem inferioris ventris cœperit sentire. Optimè igitur, ac secundum Hippocratis & Galeni præcepta, vt lib. 7. Methodi medendi licet videre, præcepit Ecclesiasticus: *Si coactus fueris in edendo multum, surge è medio* (his verbis significat statim id esse faciendum, antequam cibi copia noxæ aliquid afferat) *& vome, & refrigerabit te* (hoc est, subleuabit te,) & non adduces corpori tuo infirmitatem.

Vomitus vtilitas.

CAPVT LXXIV.

De Medicina.

CAp. 38. Ecclesiastici: *Honora Medicum propter necessitatem, etenim illum creauit Altissimus, à Deo est enim omnis medela, & à Rege accipiet donationem. Disciplina Medici exaltabit caput illius, & in conspectu magnarum collaudabitur. Altissimus creauit Medicinam de terra, & vir prudens non abhorrebit illum. Nonne à ligno indulcata est aqua amara? Ad agnitionem hominum virtus illorum, & dedit hominibus scientiam Altissimus honorari*

honorari in mirabilibus suis. In his curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta suauitatis, & vnctiones conficiet sanitatis, & non consummabuntur opera eius. Pax enim Dei super faciem terræ, fili, tua infirmitate ne despicias teipsum, sed ora Dominum, & ipse curabit te. Auerte à delicto, & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuum. Da suauitatem, & memoriam similaginis, & impingua oblationem, & da locum Medico. Etenim illum Dominus creauit, & non discedat à te, quia opera eius sunt necessaria. Est enim tempus quando in manus illorum incurras. Ipsi verò Dominum deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum, & sanitatem, propter conuersationem illorum. Qui delinquit in conspectu eius qui fecit eum, incidet in manus Medici. Hactenus Ecclesiasticus.

Qui Medicinā dum sani sunt vilipendunt, neque pauci sunt, neque ignobiles, imprudentes tamen sunt haud dubiè, vt hoc loco testatur Ecclesiasticus. Nam, inquit, *vir prudens non abhorrebit illam*, neque de spirituali hîc agit (huc enim confugiunt) Medicina, sed de ea quam creauit Altissimus de terra, tribuens scilicet virtutes salutares herbis, lapidibus, succis, & terræ generibus, & metallis. Eorum igitur qui Medicinæ detrahunt, quidam ipsas medicamentorum facultates negant, quòd nihil possint insigne, sed opinione magis constent Medicorum, quàm reipsa. Quidam, esse quidem re vera, hominibus verò non haberi certam de iis scientiam, atque adeò neque ipsam Medicinā scientiam verè esse, sed incertas & instabiles opiniones, & coniecturas non satis firmas: argumento, quòd multæ fuerint, nascanturque quotidie Medicorum sectæ, & abeant, & redeant semper per quasdam vicissitudines, quasi nihil certum in eis sit, fallanturque quotidie Medici, quasi nihil habentes scientificum. Quidam etiam calumniantur, defecisse iampridem, temporis diuturnitate, medicamentorum vires, neque esse quales antiquitùs, sed elanguisse omnia. Alij stulta quadam religione affirmant, Medicinæ opera necessaria non esse, quòd sanitas, & morbus, vita & mors penes Dei voluntatem sint, ita vt nulla arte possit vitare homo, quod de eo Deus Opt. Max decreuerit, & apud sese habuerit statutum. Hæc omnia sigillatim refutat Ecclesiasticus, præcipitque honorem haberi Medico, duplici de causa, & quòd necessaria sint eius opera, & quòd creatus sit ab Altissimo. Explicat verò quem honorem illi haberi præcipiat, dicens, *à Rege accipiet donationem, & in conspectu magnatum collaudabitur.* Nimirū his duabus rebus constare debet honor Medici, copiosa donatione, hoc est, ampla mercede atque laudibus. Nam his duobus euadet honoratior. Cùm

Variæ de Medicina opiniones.

Medici honos.

enim ex Peripateticorum sententia quæ à nostris etiam Theologis receptissima, rei familiaris amplitudo sit in bonis honorabilibus, hæc ipsa accedens ex arte efficiet artificē honoratiorem. Laudibus verò comparatur bonum nomen, quod melius etiam est quàm diuitiæ. Cùm verò duo hæc honorare adeò possint Medicum, tunc maximè, cùm à regibus, & magnatibus præstantur. Nam cùm honor, teste Aristotele, sit in honorante, is maximè honorare potest, qui est honoratissimus. Proinde Ecclesiasticus, tum omnibus in commune mortalibus, præcipit honorem Medico habere: tum maximè Regibus & magnatibus. Atqui profectò ipsa natura, cuius Medicus minister est, id omnes gentes docuit. Nulla enim tam barbara aut fera est, aut vnquam extitit, vt nulla penitus vteretur Medicina. Neque sanè solùm natura, quæ est hominibus omnibus communis, à qua naturale ius fluit, sed ea etiam quæ est illis cōmunis cum belluis (quam naturæ impetum, ius verò vocari non vellem) Medicinæ vsum ingerit, cùm ab irrationalibus putentur Medici multa, neque ea quidem parum vtilia, didicisse. Quæ verò gentes humanioribus vsæ sunt legibus, omnes quidem publicè decreuerunt Medicis multos honores, immunitates, ac priuilegia, & inter eos quidam, Regiis, longè amplissimos: præstantissimis verò Medicis, etiam diuinos honores tribuebat antiquitas. Romani Imperatores certatim largiebantur Medicis, & ipsam artem ac medicamentorum affluentiam magnis sumptibus augendam procurabant. Nulla potiùs ratione mortalibus vtiles se esse posse iudicantes. Quod, vt alia omnia, quæ ad Regia pertinent officia, omnium optimè nunc Philippus II. Dominus meus exequitur, multam pecuniam impendens medicamentis conuehendis ex America, & vndique terrarum, & medicinalibus viridariis excolēdis, & de naturali historia rerū Americarum commentariis componendis, quo studio haud dubiè de tota hominum posteritate optimè merebitur, vt de nobis merita est antiquitas: quæ hanc artem maximi fecit. Quam vt ego existimo, in magna illa antiquitate, Medici requirebantur, vt reliquis hominibus imperarent, ac Reges fierent. Quod non obscurè indicant illa verba Isaiæ cap. 3. *Apprehendet enim vir fratrem suum, domesticum patris sui, & dicet: Vestimentum tibi est: princeps esto noster. Ruina autem hac sub manu tua. Respondebitque in die illa dicens. Non sum Medicus, & in domo mea non est panis, neque vestimentum, nolite constituere me principem populi.* Hæc Isaias: constat verò illa verba *non sum Medicus*, excusantis sese esse, quòd posset esse princeps populi. Nunc verò eò res deuenit, tanta est hominum imprudentia,

Medicorū præmia.

dētia, tam præposterumque fertur de rebus honorabilibus iudicium, vt liceat nobis aliud dignitatis artis huius argumentum accipere, quòd hoc seculo vili penditur. Sed quia locum hunc multi Iurisperiti tractauerunt disertissimè, & meus fortasse affectus suspectus habebitur, continendus mihi impetus orationis est, condonandaque inscitiæ Plinij sua Grammaticalis garrulitas, mendaciis plena, & Catonis pulchra magis & procax, quàm grauis sententia dimittenda: & sigillatim enarrandæ singulæ præscriptæ dictionis partes. Ab Altissimo dicit creatam Medicinam ob necessitatem Haud dubiè ab Altissimo, si necessaria est. Deus enim non deficit in necessariis, necessariam verò esse Medicinam constat, si modò sunt morbi, quos non possit ipsa per sese natura superare, possit verò accedente artis ministerio. Hoc quidem si esse indicetur, nemo negat eam artem esse necessariam. Omninò enim salute opus est ad vitam retinendam, esse verò ita, facilè monstrari potest. Nā esse morbos quosdam, & alios aliis maiores, ac maligniores, quiuis libenter concedet. Porrò mitiores ac benigniores faciliùs, maiores & maligniores difficiliùs vinci quis neget? Porrò nos admotione, aut ingestione rerum quarundam posse lædi, refrigeratos aut exustos, aut aliter affectos si quis negat, admoue illi niuem aut glaciem, aut ignitum ferrum, aut nudum hyeme sub dio dormire, aut diem totum per æstatem transigere in Sole coge. Quòd si lædere possunt hæc & alia huiusmodi, possunt etiam prodesse non enim omnia eodem modo lædunt, sed per contrarias alterationes. Quare quibus alia nocent, alia erunt vtilia, atque quia non omnes homines eodem modo affecti sunt, eadem aliis noxia, & aliis erunt vtilia. Hæc solùm si receperis, necesse est concedas reliqua. Si enim ad quascunque intemperies sunt res aliquæ vtiles, quæ scilicet inducunt contrarias alterationes, constat, naturam idoneo adhibito medicamento, morbum quemcunque faciliùs superaturam, quàm nullo. Si igitur sunt morbi alij aliis solutu faciliores, alij difficiliores, necesse est sint aliqui adeò difficiles, vt omninò vinci non possint, & alij adeò faciles, vt sine vllo medicamento vincantur. Hæc duo facilè dabis. Nam si neges, fiet vt nullus morbus possit sine medicamento solui, aut vt omnis possit cum medicamento, atque vtrumuis horum fiat, erit ars longè magis necessaria. Si verò sunt illa duo, necesse est, sit etiam inter illa medium, morbi scilicet, qui medicamento solui possint, sine illo non possint, ob quos constat, Medicinam esse simpliciter necessariam. Dico autem simpliciter; nam ob quosdam etiam aliorum erit vtilis, in illo enim genere morbo-

Medicina est necessaria.

rum, qui ſine medicamento ſolui poſſunt, ſunt qui facilè, & qui difficilè: ob eos verò, qui etſi à ſola natura vinci poſſint, difficilè autem ſoluuntur, vtilis eſt Medicina, vt interim natura minùs laboret, & minùs in poſterum relinquatur noxæ: ob alios verò qui nullatenus ſine eius ope ſoluuntur, eſt omninò neceſſaria. Rurſus, ſunt nonnulli morbi, qui errore ipſius naturæ conſtant, & augentur, quique proinde nō niſi ſolius artis opera, etiã natura repugnante curationi, ſolui poſſunt. Quos ſi ſolui ad tuendam vitam neceſſarium eſt (eſt profectò aliquãdo) Medicinam eſſe ſimpliciter neceſſariam. Nam pone, carnem (ita vt fit quotidie) creſcere in vrinæ meatu, niſi diſſoluatur, nō magis viuere poſſis, quàm ſine mictu. Non eſt autem quòd expectes naturæ medelam, quia ipſamet natura eſt quæ auget, eſtque ille morbus, & præter naturam, auctæ ſubſtantiæ verò naturalis incrementum. Sola igitur arte curari poteſt, ferro ſcilicet, aut exedente medicamento. Eſt igitur tunc ſolius artis curare id, quo non curato, viuere non poſſis omninò. Igitur ars eſt ſimpliciter neceſſaria. Ad multa itaque vtilis eſt, & ad quædam neceſſaria. Vtilitatis adſcripſit Eccleſiaſticus duo exẽpla dicens: *Curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta ſuauitatis.* Nam hæc duo pertinent ad meliorem tolerãtiam morbi, & quandam facultatis refectionem, vt ſcilicet per anodinas vnctiones dolor miteſcat, & per ſuauia pigmenta voluptas concilietur. Addit verò, *& vnctiones conficiet ſanitatis,* quaſi dicat alias quoque conficiet vnctiones neceſſarias, quibus non ſoluat ſolùm dolorem, aut voluptatem conciliet, ſed morbum ipſum demoliatur, dolores aliquando etiam augens. Hæc igitur ita habent. Si verò Medicina eſt ad multa vtilis, & ad quædam neceſſaria, conſtat datam eſſe hominibus à Deo, alioqui deficeret Deus in neceſſariis. Neque hoc quoſpiam latuit mortalium. Omnes enim gentes Medicinæ inuentionem in ſuos Deos retulerunt, aut illos ipſos homines qui putarentur inueniſſe, retulerunt in numerum Deorum: quaſi Medicina non poſſet eſſe niſi Dei inuentum. Auxerunt quidam illam præſtantiſſimi quidem viri præceptis & experimentis, & ſecundùm Dialecticæ leges, methodo conſtituerunt. At verò primò, ab ipſo rerum opifice data hominibus eſt, neque priùs fuerunt ægroti quàm Medici, neque vnquam ſine Medicis. Illos enim ſexcentum annos quibus Roma caruit arte hac, Senatuſconculto damnata, mendacium eſſe merum, ipſa annorũ cõputatione conſtat. Nam venit Romam (teſte eodem Plinio) Arphagatus, anno ab vrbe cõdita 530. qui honorificentiſſimè receptus eſt, & poſt illum ſemper plurimi ſubſequuti. Si igitur pluſquam

Medicina vtilis ad multa.

Quando cœperit Medicina.

quam 600. antè annis, damnauerat artem, Roma plusquam 70. annis antequam conderetur. Futilia itaque dicteria sunt hæc omnia. Estque Medicina Dei inuentũ, quo nullo vnquam tempore caruit, aut omninò carere potuit hominum genus; atqui profectò ita oportet. Nam eiusdem est domum facere, & labentem reficere, ita & vestem, & calceum, & rem quamcunque. Cũ ergo ad Deum spectet humani corporis formatio, & temperies, ad eundem spectet necesse est eius conseruatio & refectio: à Deo igitur est omnis medela. Quid igitur honorabilius ea arte, quæ necessaria est, & à Deo fluxit? At dicunt non est tanta vis medicamentis, neque experimento probantur quàm plurima eorum, quæ ab iis qui de illorum facultatibus scripsere, dicta sunt. Ita est profectò, facileque concesserim, nulla de re magis medicos nugari quã de medicamentorum viribus, singulis tribuentes innumera, quorum multis experimenta non respondent, aut non euidenter. Sed nugentur illi quantum lubet, sunt nihilomnius plurimæ, atque mirabiles medicamentorum vires, tametsi illi de quibusdam nugentur per leuitatẽ, alias exploratas nõ habeãt per inertiã. Sed sunt etiã per omnia secula nonnulli prudentes, docti & exercitati Medici. Quid autẽ non speres, fieri posse circa humanũ corpus, per naturalis cuiuspiã rei admotionem, cùm Moses iniecto in eos ligno quodã, magnos aquæ fontes, ex adeò amaris, vt neque à valde sitientibus possent degustari, reddiderit dulces? Id quod naturali quapiam virtute effectũ esse, super caput quindecimum Exodi disputauimus. Constat verò ex hoc loco. Nisi enim naturali facultate id fecisset lignum, non bene in Medicinæ cõfirmationẽ accõmodaretur. Sed de hoc seorsũ egimus, nunc procedamus. Dicũt alij. Sũt quidẽ multæ virtutes tributæ rebus naturalibus, earum verò cognitio non est hominibus tributa. His respõdet Ecclesiasticus dicens, *ad agnitionem hominum virtus illorum* (scilicet peruenit,) *& dedit illorũ scientiam hominibus Altissimus, honorari in mirabilibus suis*, hoc est, vt honoraretur in mirabilibus suis. Quod & argumẽtũ affine. Quorsũ enim fecisset Deus, nisi eorũ cognitio esset ad homines peruentura? quæ enim vtilitas accederet hominibus, aut quæ gloria Deo: necesse est ergo dederit Deus in ipso mundi initio facultatum talium scientiam, quam fortasse, quia exolescebat, posteà dedit Salomoni, qui scripsit de omnibus ab Hysopo vsque ad Cedrum. Ex cuius scriptis multa arbitror deriuata esse ad Græcos & ad Latinos, & Arabes & ad nos vsque. Dicunt alij. At deficit iam plurimorum medicaminum vis. Ipsa quoque terra velut defatigata, & tabescens, minùs profert efficacia. Non est iam ea virtus rebus, quæ antiquitus

An eadem virtus sit medicamẽtis quæ antiquitus.

tiquitùs Cui sententiæ fauere videntur verba illa capitis quinti libri quarti Esdræ, vbi de terræ totius & minùs senio agitur. Verba verò sunt hæc, post multa alia facientia ad institutum idem. *Considera ergo & tu, quoniam minori statura estis, præ his, qui ante vos, & qui post nos minori quàm vos, quasi iam senescentes creatura, & fortitudinem iuuentutis prætereuntes.* Cæterùm neque hic quartus Esdræ liber recipitur à Theologis inter sacros: neque mihi hæc sententia vnquam probari potuit. Habet enim mundus ætates secundùm diuinas ordinationes, & rationem temporum, quam Deus apud se habet, non tamen secundùm naturam, cùm neque naturalis extiterit eius ortus, neque interitus futurus sit. Fieri quidem potest, vt vna aut altera terræ particula, longa cultura & assidua seminatione defatigata, langueret, vt tamen tota terra, minimè. Neque enim vnica particula languescit vnquam, velut quæ verè senescunt, vt non possit scilicet in postetum vires resumere, ac velut reiuuenescere. Imò circulo quodam abeunt & redeunt omnia, secundùm omnes & singulas partes, secundùm omnes quidem per vicissitudines, aliis debilitatis, aliis fœcundioribus redditis: secundùm singulas autem singulis debilitatis, & refectis alernatè Quapropter fieri potest vt quæ aliunde antiquitùs deportabantur medicamenta, veniant nunc aliunde potiora ac contrà: vt verò omnia vbique debiliora effecta sint, fieri non potest. Atqui profectò nunc medicamenta non valent minùs quam antiquitùs. Quinimò video Medicos nunc multò magis illorum potentiam formidare, ac de dosibus antiquis magnam partem detraxisse. quod facultatum non imminutarum argumentum est. Iam verò copiam medicamentorum habemus longè maiorem, quæ nostræ Indiæ, & Orientales abundè suppeditant. Haud dubiè igitur (vt inquit Ecclesiasticus) *non cõsummabuntur opera eius*, hoc est Medici, *Pax enim Dei super faciem terræ*. hoc est, quia semper Dominus dabit benedictionem, & terra dabit fructum suum, alimenta scilicet, & medicamenta. Dicunt alij, imprudenter morbos & sanitatem, vitam, & mortem, voluntate Dei dispensari, neque rationem vllam esse euadendi, cùm Deus morti homines destinauerit, aliqui verò ipsos per sese sanescere: quapropter ea arte opus non esse, quæ solùm non morituros. Huic abundè contradiximus nuper, indicátes artis necessitatem, atque adeò esse morbos quosdam, qui arte quidem possint, sine ea verò non possint superari. Verùm nunc aliter procedamus, vt hic locus postulat. Non dubium est morborum causas aliquando esse in peccatis: nam hoc ipsum præscriptæ orationis verbis vlti-

mis,

mis testatur Ecclesiasticus, dicens, *qui delinquit in conspectu eius qui fecit eũ, incidet in manus Medici*; itaque ex peccatis nascũtur morbi, vt & aliæ omnes miseriæ. *Neque est in ciuitate* (vt inquit Propheta) *malum quod non fecerit Dominus*. Atque ipsa Ecclesia Catholica, penes quam prima ac summa authoritas est, id testatur, dicens, *Cùm infirmitas corporalis nonnunquam ex peccato proueniat*. Nihilominus habent etiam illi iidem morbi naturales, circa nostra corpora consistentes, causas. Nam ipsemet Ecclesiasticus explicuit multas tales, inter quas, multum esum, dicens, *Si coactus fueris in edendo multùm, surge & vome, & non adduces corpori tuo infirmitatem*. Neque quidem Deus cùm in morbum hominem ob peccata coniecit, vult nisi rarissimè & maximis de causis per sese liberare, sed per hanc dignissimam artem, quam in humanæ salutis custodiam, & reparationem creauit. Nimirum hac ratione efficiens quod præcipit, honorem, inquam, tribuens Medicinæ. Ipsemet Deus vulnerat & sanat, neutrum tamen nisi per naturales causas, siue enim morbos infert, in vindictam, aut castigationem, aut probationem, siue salutem miseratus nostri largitur, causis vtitur secundis. Velut Tobiam execrauit stercore hirundinum, & sanauit Callionimi piscis felle. Si igitur morbi duplicem habent ortum, alium diuinum, alium naturalem, quid expediet ægrotos agere? certè pariter placare Deum, & medicationem adhibere. Si enim ad Deum confugiens, curationem paruipendas, peccas ob imprudentiam in ipsum Deum, qui post expiationes iubet locum dare Medico, quia ipse creauit eum propter necessitatem. Quare falsa pietatis specie, incidis in impietatem, parui pendens illius opera; si verò oblationibus, & precibus derelictis, solis Medicinæ confidas operibus, pecces grauiùs, aliquid sine Deo rerum naturam præstare posse confidens. Ob quod peccatum (permittente Deo) rex Asa dolore pedum vehementissimo vexatus per biennium, mortuus est, vt narratur secundo Paral. cap. 16. itaque infirmus placare debet Deum, & Medicum adhibere in curationem. Quoniam verò, vt inquit Hippocrates, in ipso totius artis procemio, non solùm ægrotus se debet præstare opportuna facientem, sed Medicus, hunc quoque oportet perinde facere, adhibere scilicet, curationem, & Dominum deprecari, vt dirigat opera sua. Requirendus igitur est, vt res bene cedat Medicus doctus pariter, ac probus, vt possit vtrumque præstare. curationem, inquam, idoneam, & preces. Huic verò habendus honor est, & sui gratia, quia eius opera sunt necessaria, Dei verò præcipuè, à quo creatus est propter necessitatem nostram. Hæc omnia adeo sunt rationi con

Morbi ex peccatis nascũtur.

Duplex morborũ ortus.

consentanea vt nisi ei, qui de Deo malè sentiat, aut nullam omnino notitiam habeat rerum naturalium, dubia esse non possit. Quæ his verbis complexus est Ecclesiasticus, *Fili in tua infirmitate ne despicias te ipsum* (sine vlla scilicet procuratione manens, vt iumentum,) *sed ora Dominũ & ipse sanabit te.* Non sit tamen satis orare, si in peccatis maneas, *sed auerte à delicto, & dirige manus*, restituens scilicet si quid rapueris, ac insuper tribuens pauperibus. *Et ab omni delicto munda cor tuum*, hoc est, neque solùm non exequaris opere, sed neque cõcupiscas malũ. *& da suauitatem & memoriam similaginis, & impingua oblationẽ*, hoc est, offer abundanter munera Deo grata, tuncque (placato scilicet Deo) *da locũ Medico, etenim illũ Deus creauit* (vt scilicet per illum largiretur salutẽ, quibus vellet) *& non* (inquit) *discedat a te quia eius opera sunt necessaria: est enim tẽpus, quando in manus illorum incidas*, nimirum, omnia tempus habent, & tẽpus ægrotandi, & tempus vtendi Medicis. *ipsi verò*, præterquam quod idonea adhibebũt medicamẽta, *Dominum deprecabuntur vt dirigat requiem eorum, & sanitatem*, hoc est, vt tribuat ægrotis sanitatem, & ipsis requiem animorum, impetrato eo, quod vehementer exoptant, & ob hanc ipsam causam, quæ Dei est bonitas, exaudientur, & tribuet Deus sanitatem ægrotis ob conuersationem, & conuictum eorum. Haberi igitur debere honorẽ Medico, & naturæ lege (quando quidẽ gentium omniũ de re aliqua confirmata opinio lex est naturæ, vt inquit Cicero) & Diuino præcepto iam constare videtur. Possunt verò ex Philosophorum placitis nonnullæ etiam oriri obiectiones, quas dilui satius sit, quàm dissimulando præterire. Videtur enim sciẽtiæ cuiuspiã dignitas malè necessitate æstimari, siquidẽ Arist. c. 2. primi Metaphysicorũ, de prima Philosophia differẽs inquit. *Cætera itaque omnes magis ea necessaria sũt, nulla verò melior.* Itaq; dicit artiũ omniũ aut scientiarũ, eam esse optimã, quæ minimè necessaria sit etiã vilissima; quare & minimo honore digna quæ maximè necessaria. Neque profectò dubiũ est, longè aliud esse in rerum omnium generibus, quod honorabile, & quod necessarium. Quis enim neget naturales actiones, vt esse, bibere, egerere, & mingere, necessarias magis esse ad vitam tuendam, quàm rationales, vt meditari, consultari, & disputare, constat verò quàm sint hæ honorabiliores. Ita igitur dicere possis, Medicinam artem esse maximè necessariam, vilem tamen, cùm dignitas alia potiùs ratione sit æstimanda, quàm necessitate. Dicit enim Arist. primo Politicorum cap. 6. *Sunt enim operationes illæ artificiosissimæ, in quibus maximum est fortunæ: illæ sordidissimæ, in quibus maximè inquinatur corpus: illæ seruilissimæ, in quibus corporis est*

Scientia optima quæ.

vsus plurimum: illa vero ignobilissima, in quibus minimum requiritur virtutis. Ignobilis quidem hac ratione non sit Medicina, non enim minimum virtutis cum eius recto vsu coniunctum est. Quin potiùs, vt nuper diximus, probus æquè ac doctus esse debet Medicus. Videri non possit sordida, ac seruilis, quia non potest sine magno corporis labore exerceri, cũ opus sit ægrotos vincere, & nõ rarò Medicus inquinatur, contrectatque partes inunctas, aut per sese turpes, præcipuè cùm Chirurgia non minima pars Medicinæ sit, sed neque admodùm artificiosa videri alicui possit, cùm in ea minimum putetur valere fortuna. Quis igitur honor haberi debeat arti seruili ac sordidæ, si præcipuè neque admodùm artificiosa est, sed fortunâ plena? his obiectionibus facturi satis, de necessitate dicamus primùm Nam & ad rem ipsam maximè expedit & ad verborum Ecclesiastici enarrationem. Certè neque quò scientia est minus necessaria, est ignobilior (alioqui esset prima Philosophia quam vocamus Metaphysicam, omnium ignobilissima) neque quò minus necessaria, nobilior, Nam agricultura est, quàm mercatura nobilior, & multò magis necessaria. Et in ipsis mercaturæ generibus, quæ fœneratur est ignobilissima, eandẽque quàm quæ emptione, & venditione cõstat mercium, multò minus Reipublicæ necessaria. Quia agricultura, cum qua & pecuaria intelligitur, secundùm naturam est, mercatura merciũ, præter naturam, fœneratio verò, etiam contra naturam, quia facit, vt pecunia pecuniam pariat, quæ tamen natura sterilis est (author est Aristoteles primo Politicorum capite septimo.) igitur neque quò magis necessaria, eo nobilior ars quæpiam censenda est. Neque id dicit Ecclesiasticus, sed Medicinã esse honorabilem, quia est necessaria, non tamen hinc fit vt omnis honorabilis sit necessaria, sed vt omnis necessaria, quà necessaria sit honorabilis. Dico autẽ, quà necessaria, quia cum non vnica honoris causa sit necessitas, potest ob alia multa esse quæ necessaria, ignobilissima, vt carnificis opera, qua fortasse in republica causæ sunt magis necessariæ, & nulla vilior, nõ tamẽ est ob necessitatẽ vilis (nam ob hanc solùm tolerabilis.) sed ob alia multa, Necessitas igitur, cùm accedunt alia, nobilitatem auget, sola verò non valet efficere. Considerandа igitur alia quæ ad Medicinam spectant, videndumque an ob ea etiam sit honore digna. Interest, vt apud Aristotelem legimus secundo Ethicorum, capite duodecimo, laudabile quid dicere, aut honorabile. Laus enim debetur virtuti, qui est boni alicuius effectiua, honor verò posterius quiddam ac præstãtius est, quod debetur ob dignitatẽ, per operationẽ perfectæ virtutis

De Medicinæ necessitate.

Laudabile quid sit.

virtutis comparatam. Itaque propriè laus est eius, quod boni cuiuspiam est effectiuum, honor verò eius dignitatis, quam virtus peperit. Ita mihi fieri videtur, vt laudabile meritò nihil sit, quod non sit etiam honore dignum (dignitas enim necessariò sequitur virtutem;) honorabilia verò nonnulla, quæ laudem nullam merentur, quia laus eorum solùm est quorum & virtus, honor verò etiam attingit posteros, honoramus enim viros maiorum virtute, & rebus bene gestis nobiles, idque meritò, neque sine iniuria possumus illos eo honore priuare. Quia cùm fortunæ posterûm ad defunctos pertineant, suorum maiorum id debetur virtuti, atque etsi virtus non possit, dignitas tamen possit esse hæditaria. Nemo tamen qui mentis sit compos eos laudet, quod tam bonis parentibus nati, aut pulchri, aut proceri, quia nulla eorum virtute id effectum est, sed nascendi sorte. Qua quidem in re præstant homines noui iis qui veteri gaudent nobilitate, quod hi honorandi solum, illi verò etiam laudandi sint, nisi tamen virtute propria augeant veterem nobilitatem, ita enim & laudem habent propriam, & honorem duplicem. His itaque constitutis, constat Medicum laudari debere, quia Medicina virtute comparatur, & exercetur, estque boni magni effectiua, quòd si laudari, certè & honore haberi, ac tantò maiori, quantò maiorem dignitatem conciliat. Nascitur verò dignitas ex nobilitate subiecti, & finis: subiectum verò circa quod versatur est humanum corpus corporeatum omnium substantiarum haud dubiè præstantissima, finis verò sanitas, summum bonorum omnium quæ ad corpus spectant, quæ enim sanitate sunt meliora, pertinent ad animam. Iure igitur Medicis in omni bene constituta Rep. honores magni legibus decernuntur, & illorum posteris: quod hæc ars, vt & ciuilis, & bellica honorabilissima sit Neque quæ ex aduerso obiecta sunt, habent quidpiam momenti: fortuna enim fieri, quæ in Medicina bene cedunt, vulgi, & imperitorum sententia est, qui si dato medidicamento expurganti, succedit expurgatio copiosa, facilis, & vtilis; aut secta vena cessat dolor, aut soluitur statim febris, bonæ Medici fortunæ id imputant, cùm deberent arti. Nihil enim est minus quam fortuna. Nam hæc solùm est, cùm quid rectè euenit præter intentionem agentis; si verò Medicus vt expurgaret, dedit medicamentum expurgans, & expurgauit, artis est rectè adhibitæ, non fortunæ; neque enim quia potuit decipi, & arte malè vti, fortunæ est non esse deceptum, sed artis, vt decipi esset erroris, & inertiæ: habet quidem fortuna etiam in Medicina locum aliquem, vt in alia arte quacunque

Medicinæ subiectum & finis.

cunque, cùm scilicet artifice aliud procurante, aliud, idque meliùs quam expetebatur, euenit. Vt si cum pharmacum expurgandi per aluum gratiâ dederit, menses qui erant suppressi erumpant, aut vomica aliqua puris in aliquo viscere, vel in ipso ventre latitans rumpatur, & expurgetur, aut calculus è rene detrudatur, & mictu erumpat Verùm hæc perpauca sunt præ illis quæ ex arte, atque ex Medici instituto fiunt. Atque ea ipsa fortuita sunt huic Medico potiùs quàm ipsi Medicinæ, quia non sine naturali causa fiunt, quam alius fortasse Medicus intelligens illud ipsum auxilium direxisset, in id quod euenit. Nam ipsemet Hip. 6. Epidem. ad calculos renum iubet vti pharmaco expurganti, sciens certè illius vsu solere detrudi. minimus igitur locus superest fortunæ in Medicina, quo fit vt sit artificiosissima. Multò profectò maiorem locum habet in re bellica, in qua nonnunquam euenit, qui se parabant ad fugam, videri inimicis velle prælium inire, illisque ob id fugientibus priùs, victoriam fortunâ manere, apud eos qui iam cœperant fugam capere. Artificiosior ergo multò est Medica ars, quam militaris. Neque mirum, hæc enim vsu non adeò longo, comparatur mediocriter, illa non sine Philosophiæ studio, & multis lucubrationibus, ac longo insuper vsu. Haud dubiè igitur est per se artificiosissima, nunc verò ab optimis authoribus adeò eleganti methodo constituta, vt mihi videatur nulla artium cum illa posse de methodo & constitutione contendere. Iuris enim peritia quam hominum ambitio omni ex parte Medicinæ anteponit, aliis quidem causis fortasse vincit, vt mox explicabo, methodo verò longo spatio à Medicina relinquitur. Iam verò Medicis nullus labor corporalis, nisi ex accidenti: quia scilicet, non possunt ægroti ob debilitatẽ ad eos adduci, alioqui cõstat eos non curare visendo, sed cõsulendo non aliter ac cathedræ moderator, docere non potest nisi quotidie abeat in Lycæum, eius verò officium docere est, non abire, neq; Peripatetici officiũ erat deambulare, nisi per accidẽs, quia deambulans disputabat. Nobilitas verò artis non expectatur ab eo, quod per accidens, sed quod per se facit, aut patitur artifex: nobilissima enim est ars imperatoria, quia eius est imperare, etsi non possit id sine magnis laboribus exequi. Iam verò elegantior Medicinæ pars, à qua Chirurgia, & Pharmacopœa separatur, solùm medetur victus institutione, & ex syngrapha, pharmacis, & sine omni sorditie tractari potest. Quininiò munditiès omnis, & ornatus splendidus, decet admodùm Medicos, vt licet videre apud Hippoc. libello de Medico, vbi cõsulit Medicum vestitu decoro, & vnguentis odoratis vti. Neque si quid

Iurisprudentiæ & Medicinæ comparatio.

humanæ necessitatis causa admittit sorditiei, vt frequenter contemplari vrinam, ac, vbi necessitas postulat, etiam fæces, haberi id debet turpitudini, aut ignobilitati, quin potiùs virtuti, condonandumque id est subiecti dignitati. Neque verò quòd suæ operæ mercedem accipiant, nobilitati detrahit, nam & milites merent, & duces, & ipsi Imperatores. Neque ad nobilitatem interest mercedem recipiat an non, sed ex qua arte recipiat. Neque Medicus lucratur quà Medicus, sed cùm idem sit Medicus & paterfamilias, quà Medicus medetur, quà paterfamiliàs victum quærit familiæ, ex arte honesta & nobili. Nam cùm victus quærendi industria ad œconomicam pertineat, sitque muneris patris familias, & ea tribus constet agricultura, mercatura, & arte: victum ex agricultura quærere, nobile certè est, & maximè secundùm naturam, ex mercatura est præter naturam, & nisi accedat magna opulentia (quæ tamen rarò iusta est) ignobile: ex arte verò, nunc nobile, nunc ignobile, vt ipsa est ars. Medicinā verò ex aliis indicatum est, esse nobilem: quare victum ex ea comparare, ignobile non est. Sed quo honoris loco sit habenda, superest explicemus, ne quid desideretur in hac lucubratione. Multis Medicis videtur, eisdem argumentis effici, hanc artem honore magno esse dignam, & esse omnium dignissimam, atque præferendam Iurisperitiæ, & aliis omnibus disciplinis. Quorum sententiæ videtur fauere Arist. cap. 5. lib. 1. Rhetoric. qui recensens omnes honoris causas, primo loco ponit facultatem benefaciendi, in iis, quæ pertinent ad salutem, vitamque tuendam. Mihi verò videntur multis modis falli, neque rem ad exactum ducere: quod mihi nunc agendum est, Repub. in omnes suas partes distributa, & considerata singularum dignitate. Tria mihi esse videntur totius Reipub. membra principalia, vt & hominis. Ea sunt in Republica agricultura, res bellica, & literaria: in homine iecur, in quo residet facultas naturalis, ad quam spectat omnis nutritio: cor, in quo facultas vitalis & irascibilis: & cerebrum in quo mens, & tota cognitio, vides quæ cui respondeat. Agricultura enim naturali, quia alimenta suppeditat ciuitati; bellica ars irascibili, quia repellit si quid inferatur violentiæ; aut impedimenti; literarum studium cognitiuæ facultati, quia spectat ad intelligentiā, porrò, vt præter tria membra, quæ principalia vocantur, sunt in homine alia multa minùs principalia externaque vt manus, & crura: ita in Republica præter dictas tres partes, sunt aliæ externæ & minùs nobiles, vt mercatura & artes mechanicæ. Ex dictis haud dubiè fit, vt primus honoris gradus debeatur Reipub. rei literariæ, secundus bellicæ, sintque duæ hæ viæ ad nobilitatem: post has verò agriculturæ debeatur ho-

Honoris gradus in Repub.

nor antiquitatis, & naturæ. ea enim fuit prima mundi ars, & maximè naturalis, quam hoc nomine commendat. Ecc.cap 7. dicens: *Non oderis laboriosa opera, & rusticationem creatam ab Altissimo.* Manet etiam mechanicas artes suus honor: maximũ enim dedecus in inertia. Constat verò rem literariam honorabiliorẽ esse bellica, quia bello nihil esset magis ferinum, nisi compareiur ad tuendam pacem, & vt vacent homines sapientiæ, in qua est omnis veri, & boni contemplatio, & verus Dei cultus. ipsa igitur sapientia, & intelligentia præstantior multò est quàm bellum. quia propter vnum quodque tale est, illud magis tale est. Cùm verò id dicimus, secundùm genus intelligimus. Habet enim vtraque pars Reip & bellica inquã & literaria, partes multas dignitate dispares. Neque omnes literarias, bellicis omnibus anteponimus (neque enim Grammaticum Imperatori) sed præcipuas præcipuis, mediocres mediocribus, & infimis infimas. Porrò res literaria tres habet disciplinas principes, ex quibus aliæ inferioris notæ ministrant, hæ sunt Theologia, Iurisperitia, & Medicina. Ministrant his tres sermocinales, Grammatica, Rhetorica, & Dialecta, duæ Philosophiæ naturæ, & motum: Mathematicæ vocatæ scientiæ. In tribus primis, aut dubium est, primum & summum honorem deberi Theologiæ. Quia, vt Aristoteles capite secundo primi Metaphysicorũ dicit, *quæ diuinissima, eadẽ & honorabilissima est, ea verò est, quam maximè Deus habet, & quæ maximè diuinorum est.* Hæc Aristot. quæ Theologiæ congruunt Ea enim est scientia rerum diuinarum, quæ quidẽ principia penes sua Deũ habet, & mentes beatorum. Huic itaque non est quod vlla alia certet: tametsi audiui quosdam sciolos, volentes huic quoque ciuilem artem præferre, hoc argumento, quod vt aliis omnibus artibus, ita etiam Theologia videatur ars ciuilis vti. Non enim minus videtur cautum legibus, & ad ciuilem spectare, ne in Rep. sacra desint quàm vt iustè, & salubriter viuatur, & artium omnium ministeria exerceantur, vt oportet. si igitur (dicunt) ciuilis Theologia vtitur præstabilior quàm illa est; hic verò optimè occurrit Aristoteles in calce capitis vltimi sexti Ethicorum disserens de prudentia, his verbis. *At verò neque sapientia praeest, neque præstabilioris est partis sicut neque ars medẽdi præsidet sanitati. nõ enim vtitur ipsa, sed videt, vt fiat. illius igitur gratia, non autem illi iubet. Præterea simile est, ac si quispiam facultatem ciuilem principium esse Deorum, siue diuinorum dicat, propterea quod præcipit de omnibus quæ aguntur in ciuitate.* His verbis Aristoteles docet, eos qui prudentiam sapientiæ præferunt, aut ciuilem

Disciplinæ quæ principes & ministræ.

Theologiæ & Iurisprudentiæ comparatio.

facultatem ei quæ de diuinis est, perinde errare, ac si quis dicat Medicinam esse potiorem sanitate: quia vt Medicina non vtitur sanitate, sed medicamentis propter sanitatem, ita neque prudentia sapientia, sed mediis prudenter inuentis ad consequendam sapientiam. Et ars ciuilis non vtitur peritia rerum diuinarum, sed legibus, vt rebus diuinis ciuitas vacet. Itaque in diuinis est finis rerum omnium diuinarum, Theologia verò est de rebus diuinis, ac proinde omnibus scientiis sine contentione præferenda. Solùm igitur superest agitatissima illa inter Medicos, & Iurisconsultos controuersia, illis dicentibus, se non de fideiussione, stipulatione & iure hæreditario, quæ solùm pertinent ad tuendam rem familiarem, agere, sed de propulsandis morbis, tuenda valetudine, ac denique seruanda vita, qua nihil esset mortalibus pretiosius: his contrà respondentibus, sed non singulorum hominum, sed totius Reipub. vitam tueri, ac sanctitatem, hoc est, iustitiam. Quam ergo controuersiam citra inuidiam dirimam? Satis enim mihi esse videtur, si mea ars sit in præclaris, quin sit omnium præstantissima. Iurisperitia duas habet partes, alteram ciuilem, quæ versatur in gerenda Repub. alteram litigiosam, quæ in agendis causis. Prima haud dubiè Medicinæ præferenda est. Nam Arist. 2 Ethic. c. 13. ita inquit, *Facultas ciuilis honorabilior Medica est, atque præstabilior.* Causa verò est, quod Medicus de seruanda solius corporis valetudine agit, atque si quando de temperantia, & cohibendis animi affectibus, id quoque refert in corporis valetudinem: ciuilis verò de formandis moribus & continendis omnibus in officio. Quod quantò sit præstabilius quam bene valere, satis constat. Alteram etiam partem & litigiosam, præfert Medicinæ hominum auaritia & inscitia, tamen hanc immeritò fortasse. Quia hæc, non vt ciuilis agit per se de Reipub. constitutione, & bonis moribus, sed de singulorum Iure, vt neque Medicus de hominis salute, sed huius, & illius. Eorum verò quæ lite possunt detrahi, aut tribui, nihil est cum vita conferendum, de capiendis enim animi bonis (quæ sola rectæ vitæ præferuntur) nunquam est inter homines orta lis. Præstabilior igitur est ea ars quæ curat ne homo ante fatale tempus intereat, quàm quæ ne illi quidpiam suorum bonorum iniuria detrahitur. Honore igitur dignam esse Medicinam, & quo honoris gradu, dictum est.

De controuersia inter Medicinam & Iurisperitiam.

CAPVT

CAPVT LXXV.

ECclesiastici cap. 33. *Et sic intueri in omnia opera Altissimi: duo contra duo, & unum contra unum* Vsurpatissimum est Peripaticis omnibus axioma illud Aristotelicũ, Vnum vni est contrarium. Vnde fit, vt duo aut plura non possint esse contraria vni, quare neque vnum duobus aut pluribus, sed necessariò contra vnum, & duo contra duo, & plura contra plura. Quod euidenti monstratione videtur confirmari posse, posita definitione contrariorum. Nam contraria sunt, quæ sub eodem genere posita longissimè distant: at verò ab vno non possunt in eodem genere plura æqualiter distare; necesse est igitur vt vnum sit, quod distet longissimè, non posse autem duo distare æqualiter, constat. Nam aut illa duo distant loco, aut magnitudine, aut ratione aliqua Si loco, aut secundum eandem lineam, aut secundùm diuersas. Si secundum diuersas distant duo æqualiter ab vno, necesse est illud vnum sit centrum duarum linearum, & illarum extremitatum, atque ita non potest illud vnum esse quod longissimè distet ab illis duobus. Nam productis vltra centrum ambabus lineis, erunt duæ aliæ extremitates longiùs distantes à duabus primis quàm illud medium, igitur illud vnum neutri est contrarium, nedum ambabus. Si verò duo illa secundum diuersas lineas distant inæqualiter ab vno, non distant ambo longissimè, sed alterum, quare secundùm diuersas lineas, non possunt esse contraria vni, duo aut plura. Multò autem minùs secundùm eandem lineam Nam aut versus eandem partem, aut versus oppositam. Secundùm eandem lineam, & versus eandem partem, non possunt duo ab vno æqualiter distare, nam neque duo puncta eiusdem lineæ, quæ ducatur à centro ad peripheriam, possunt æqualiter distare à centro. Si autem non distant æqualiter, non distant ambo longissimè ab vno, sed alterum longiùs. Si verò ponis duo illa distare ab vno secũdum eandem partem, tunc à neutro distat illud vnum lõgissimè, quia longiùs distat alterum ab altero. Nullo igitur modo possunt secundùm locum distare duo ab vno longissimè sed vnum ab vno, vt supremum ab imo, & duo à duobus, vt supremum, & dextrum ab imo, & sinistro: magnitudinis eadẽ Contraria quæ.

omninò ratio est, quæ & loci. Quæ ratione aliqua, aut natura, aut forma (nihil enim refert) distant, ea etiam necesse est esse tantum duo, ita vt & vni vnicum sit contrarium. Nam si duo distant ab vno, aut secundùm eandem rationem, aut secundùm diuersas. Secundùm eandem non possunt duo ab vno distare æqualiter. nam si illa ratio distanti æqualiter participatur, secundum illam rationem, vnica fit species, non duæ, velut à candore non possunt distare duo colores æqualiter, sed quæcunque à candido recedunt æqualiter eodem colore sunt, quia colorum differentia solo maiori aut minori recessu constat. Igitur quod summè recedit vnicum est. Si verò duo illa ab vnico recedunt æqualiter secundùm diuersas rationes, iam non sub eodem genere sunt, sed sub diuersis. nam illa ratio secundùm quam distant contraria genus illorum est. Velut color est genus quo & conueniunt & distant candida, & nigra. Si verò diuersis generibus communicant duo vni, illud vnum ad duo pertinet genera, qua autem ad duo genera pertinet, non vnum, sed duo est, vt lac, albũ, & dulce. Neq; enim quia dulce, & cãdidũ sunt in eodem lacte, non sunt duo, & duobus contraria, putà nigro & amaro. Vnum igitur vni, & duobus duo statuere contraria necesse est. Neque dictis obstat, videri auaritiæ esse contraria duo, putà liberalitatem, & prodigalitatem: ita verò, & in aliis virtutibus & vitiis. Cùm enim authore Arist. virtus in mediocritate, atque inter duo vitia statuatur, videbitur virtus contraria esse vtrique vitio, & vitia ipsa inter se. Quare & virtuti, & vitiorum vtrique sunt contraria bina. Nam virtuti duo vitia, & vitiorum vtrique virtus, & vitium alterum. Nõ, inquam, hoc dictis obstat. Non enim liberalitas contraria est auaritiæ, neque prodigalitati, si exactè loqui volumus, sed liberalitas illiberalitati, atque sub illiberalitatis genere auaritia, prodigalitati. itaque liberalitas & illiberalitas sunt species contrariæ, sub eodem genere, putà sub habitu animæ pertinenti ad largitionem, hic enim habitus liberalitas, aut illiberalitas est. hæc rursum auaritia, aut prodigalitas. Atque ita ego non concederem virtutem vllam in medio vitiorum esse, quia quod in medio est participat vtroque extremo, nihil autem distat magis à vitio quàm virtus Neque sanè prodigus tantum distat ab auaro, quàm liberalis, quia hic habet cum Iustitia coniunctam liberalitatem. Illorũ vterque abest à iustitia: quare facilè vterque furatur, cõueniuntque ambo in vno genere illiberalitatis, quo liberalis differt ab vtroque. Potiùs dixerim virtutem omnem contrariam esse certo cuidam generi vitiorum, idque genus diuidi in duo contraria vitia, quorum vtrumque modera-

Vitia duo an vni virtuti contraria.

Prodigalitati cõtrarium.

tur

tur virtus, non vt medium illorum, sed vt contrarium eorum generi. Itaque illa duo sunt vni virtuti contraria, non qua duo, sed qua vnum genus Mox verò ac duo fiunt est alterum alteri contrarium. itaque in eis quoque euenit. vt sit vnum vni contrarium. Videtur dictis repugnare saporum genus, quandoquidem Aristoteles dulce & amarum, dicit esse contraria, Galenus acerbum, & amarum. Quæ si vera sunt, constat amaro esse duo contraria, dulce & acerbum. Verùm hæc nō eadem ratione, neque secundum eandem considerationem dicuntur: nam reuera qua sapores, dulce & amarum contraria sunt, quia longè diuersas passiones inferunt gustandi potentiæ, alterum voluptatem, alterum magnam molestian. Verùm qua alterationem aliquam nostris corporibus afferunt, quæ talibus qualitatibus sunt affecta (quod ad considerationem Medicam magis spectat) acerba, & amara statuuntur contraria, quia illa adstringunt, & refrigerant, hæc calefaciunt & dissoluunt, ac dilacerant. constat verò has esse considerationes diuersas. Vtcunque verò considerentur res, vno modo est vnum vni cōtrarium. Sed quoniam Ecclesiasticus iubet intueri in omnia opera Altissimi, sermonē vlteriùs producamus. Non solùm quod diximus verum est in iis, quæ propriè vocantur contraria, sed in naturalibus etiam rerum antipathiis. Nimirum animalia non omnia cum omnibus exercent inimicitias, atque cùm multa alicui videantur aduersari, non tamen æquè omnia illa, sed est quod aduersetur præcipuè cuicūque quoddam certum. Velut leporē canis insectatur, non ita lupus, aut leo, neque ita felem, aut murem; felis murē, non ita aliud quodpiā animal. In inanimis quoque rebus perinde euenit: cùm enim sint quædam antidota, & simplicia, & composita, quæ censetur pluribus venenis aduersari, vt lapis bezohar & Theriaca, tamen sunt singulis venenis singula antidota propria, quia est quod cuique peculiariter ac propriè aduersetur, velut aconito ruta, opio generosum vinum, lepori marino lac. Itaque sunt quædam simpliciter antidota, quædam quorundam, atque deteriorum generi aduersatur genus alexipharmacorum, vnum vni, est enim quodammodo etiam vnum genus omne cuicunq; venenosum antidotum. Porrò naturalem hanc contrarietatis legem imitari videntur etiam hominum simultates & odia, quæcunque enim inter plurimos, siue in vna domo, siue in ciuitate, siue in regno, siue etiā inter multa regna, oriātur dissidia, mox omnes ad quos illorū causa vtcūq; pertinet, ferūtur in duas factiones. adeò diuisioni accōmodatus numerus, est dualitas. Itaq; videtur odia omnia, siue naturalia, siue volūtaria, exerceri per binarios

Saporum cōtrarietas.

Antipāthia naturalis.

Bezohar lapis.

vt necesse sit, vnum esse contra vnum, duo contra duo, & ita deinceps. Habent verò hæc omnia causam non valdè dissidentem à priori. Nimirum vnum quiddam esse semper id, secundū quod aduersari contingat: secundum vnum verò non posse distare longissimè nisi duo. Nam antipathiæ naturales, ex naturali quapiam dissimilitudine nascuntur, dissimilitudo verò est similitudinis vacuitas: similitudini verò cuicunque est vnū subiectum. igitur & dissimilitudo omnis est secundùm vnum aduersitas. Iam verò causa omnis dissidij, quod nascitur inter homines, redigitur ad affirmationem, aut negationem. Quare necesse est abeant primùm in duas sententias, tametsi illarum quæcunque possit deinceps abire in alias diuisiones. Præter dicta videtur etiam præscripta oratio Ecclesiastici, cōtinere dogma quoddam Epicuri de vocata illi ἰσονομία, seu, vt interpretatur Cicero primo de natura Deorum, æquabili tributione, seu æquilibritate. Annotauit enim Epicurus ineptè, eam esse naturam rerum, vt omnia omnibus partibus paria respōdeant, & similia similibus, & contraria contrariis, & oppposita, ita vt in omnibus, & singulis seruetur æqualitas, & respondentia quædam. Velut totidèm esse quæ conseruent, & quæ interimant: atque corporeorum, & corpore carentium, mortalium, & immortalium, & aliorum omnium quæ secundùm oppositionem dicuntur, esse quandam æquabilitatem. Quam Galenus quoque in membris hominis, quæ secundùm opposita latera sita sunt, dextram, dico & sinistram partem animaduertit, mirúmque in modum celebrauit, iustitiam naturæ appellans. Nimirum nulla pars est in vllo laterum cui non in altero sit opposita æqualis altera. Nam vt geminæ sunt atque altera in altero latere opposita, æquabilitatem etiam situs obseruans, vt oculi, aures, narium foramina, renes, testes, manusque & crura & eorum digiti: aut simplices eæq; in medio sitæ vt cerebrum, cor, pulmo ventriculus, vesica, & vterus; inter externas frons, os, & colis; aut secundùm latera, contrapositæ ad æqualitatem vt hepati opponitur lien. Duæ tantum particulæ videri possunt ἰσονομίαν corrumpere, vena quæ vocatur ἄζυγος hoc est sine coniuge, quia ea sola inter omnes, non oritur gemina & intestinum vocatum cæcum, quod in dextra solum parte situm est sub rene. Verùm neque hæ rectè considerantí, citra æqualitatem esse videbuntur, quia vena mox ac oritur ex sinistra reflectitur ad dexteram partem, vt hactenus, neque dextra, neque sinistra esse videatur, sed transuersim posita in medio. Mox repit deorsum, æquales ramos emittens in oppositas partes per singula spatia intercostalia, vsque dum insumitur

Æquilibritas.

Corporis partes trinæ.

Vena Azygos. Intestinū cæcum.

mitur tota in modum spinæ cuiusdam. Iam vero cæcum intestinum, totius intestini pars est, vt & colum. rependitur verò ea pars, qua intestinum vocatur cæcum, maiori coli ad partem oppositum amplitudine. Itaque & secundum genera similium oppositorum, & contrariorum, & singulas species & partes singularum rerum retinet natura æquabilitatem & vocatam Epicuro ἰσονομίαν atque vt inquit Ecclesiasticus, ***In omnibus operibus Altissimi duo contra duo, & vnum contra vnum.***

CAPVT LXXVI.

CAp. 42. Ecclesiastici: *omnia duplicia, vnum contra vnum, & non facit quidquam deesse.* Postquam Ecclesiasticus capite hoc percurrerat plurima, & præclarissima operum Dei, postremo paucis his verbis, totius vniuersitatis rerũ rationem complexus est. Verè enim tota rerũ vniuersitas, & tota eius perfectio hac ratione constat: *Fecit Deus omnia duplicia, & vnum cõtra vnum &, nõ fecit quidquam deesse,* eorum quæ ad perfectionem vniuersitatis spectant. Sed quo pacto sunt omnia duplicia? an est duplex Sol? & Luna duplex? aut etiam terrarum orbes duo? Imò verò videntur præcipuè mundi partes esse simplices, vnica enim terra, mare vnicum: res verò quæ multiplicitate constant, haud scio an vllæ sint geminæ, sed multæ, vt homines, stellæ multæ, Angeli quoque, aut sua specie singuli, aut quacunque plurimi. Quæ sunt igitur hæc duplicia? In microcosmo certè quædam sunt gemina, vt renes, testes, oculi, nares, aures, manus ac pedes; quædam verò singula, vt vesica, ventriculus, caput: quædam multiplicia, vt digiti, & dentes: quommodo ergo sunt duplicia omnia? certè non sunt res omnes geminæ, imò verò nõ est numerus quem non alicui rerum generi aptare possis, etsi incipias ab vnitate. Nam est vnicus mundus, & vnicus mundi rector, & vnicus Sol, sunt duo luminaria magna, duo sexus, tres mundi corporalis partes, seu regiones corruptibilium, tantum mobilium & immobilium, tres corporis dimensiones, tres diuinæ personæ. Quatuor elemẽta, quatuor eorum virtutes, quatuor anni, partes totidem concretorum corporum temperamenta. Quinque sensus, quinque vocalia elementa, quinque digiti: sex apparent Pleiades: septem planetæ, vt & triones: octo orbes stellati: nouem Angelorum ordines: decem rerum genera. Quo pacto ergo sunt omnia duplicia? Certè secundum contrarietates: quia rerum multiplicitas formalis, nascitur ex

Creata duplicia.

diuisione generum, & diuisiones fiunt per differentias contrarias,vni verò non est nisi vnum contrarium,& non facit Deus quidquam deficere, quia tota rerum vniuersitas opus perfectũ est,ac proinde in quocunque rerum genere,si vnum contrariorum est, necesse est alterum omninò esse. Velut quoniam est numerus aliquis par,necesse est esse etiam aliquem imparem si res aliqua calida necesse est esse aliquam frigidam,atque si cãdida,aliqua etiam sit nigra. Alioqui manca esset,& insufficiens rerum vniuersitas: nisi inquam essent omnia rerum possibilium genera, & omnium generum differentiæ omnes. Non enim est perfectum,& integrum cui aliquid deest. tametsi verò sunt quorundam generum differentiæ multæ,omnes tamen illæ ad duas rediguntur, aut duarum mistura constant. Velut animaliũ differentiæ rediguntur ad rationale,& rationis expers, & colores omnes constant mistura albi & nigri,& sapores dulcis,& amari, soni grauis,& acuti. Itaque omnia genera rerũ quibus constat hæc vniuersitas sunt duplicia, secundùm differentiarum oppositionem,quia vnum vni contrarium est,& non fecit quidquam deesse. Constare verò totam rerum vniuersitatem rebus geminis,& multitudinem omnem fluere à binario,constat primùm hac ratione. Ipsum ens, primùm quidem duplex est, alterum enim semper ens, alterum non semper ens: rursus ipsum non semper ens, duplex, nam alterum est per se existens, alterum alicui accidens.Rursus quod per se existit alterum corporeum, alterum incorporeum. Porrò ens corporeum alterum generabile,& corruptibile,alterum sine ortu,& interitu. Rursus quod ortui,& interitui obnoxium,simplex(quod & elemẽtum vocamus)aut mistum,rursus mistum,viuens,aut vita carens,& quod viuit,sensu præditũ aut sine sensu,& quod sentit, rationale est, aut irrationale. Porrò elementum duplex,alterum actiuum,alterum passiuum,etiam vtrumque horum duplex, nam alterum calidum,aut frigidum: alterum humidum,aut siccum. Alia omnia horũ mistura constant,cuiusque quoque corporis,siue simplicis inquam,siue compositi, duplex est principium, forma, & potentia. Genera quoque omniũ, quæ mistione constant,sunt diuisione duplicia, vt de visibilibus,gustabilibus & audibilibus indicatum est. eadem autem est ratio omnium patibiliũ qualitatum.Itaque constat omnia esse in hac vniuersitate duplicia, aut ad duo redigi, quia cuiusque generis prima diuisio est, in duas differentias opposita. Hoc tamen non prohibet esse quinque digitos, & septem Planetas & stellas fixas innumeras, & huiusmodi alia,quia illa duplicitas non est in cuiusque speciei singulis,

Binarum rerũ principium.

ſingulis, ſed in ipſis generum differentiis. Quoniam ergo genera omnia diuiduntur per oppoſita, & vnum eſt vni contrarium, conſtat(ſi quidem mundus perfectus eſt)fieri non poſſe, vt quidquam deficiat eorum quæ verè exiſtentibus oppoſita ſunt. v. g. quandoquidem eſt aliquid aliquando ens, aliquando non ens,neceſſe eſt eſſe aliquid ſemper ens, & quoniam eſt aliquid alteri accidens, neceſſe eſt ſit aliquid per ſe ſubſiſtens, & quoniam eſt aliqua ſubſtantia corporea, ſit etiam aliqua incorporea,& quoniam eſt aliquod corpus corruptibile,ſit etiam aliquod incorruptibile,& quia generabilium quædam ſunt miſta,ſint neceſſariò quædam ſimplicia,atque in his ſi ſunt actiua, paſſiua quoque ſint,vt in ipſis rerum principiis.Et quoniã calidum,& frigidum contraria ſunt,ſi res quædam ſunt calidæ,neceſſariò ſint aliæ frigidæ, etſi enim omnium hæ,& aliæ huiuſmodi conſequutiones habent peculiares alias neceſſitates,omnes tamen illam communem, quod non fecit Deus quidquam deeſſe. Nimirum inſufficiens,& imperfecta,atque,vt ſic dicam, manca & mutila eſſet rerum vniuerſitas,atque adeò ne vniuerſitas quidem eſſet,niſi haberet vniuerſa. Nam hæc eſt ratio totius vt nihil deſit. Dices hinc fieri,vt neceſſariò ſint in mundo animalia immortalia(cuiuſmodi eſſe Deos,& cœleſtia corpora multi Philoſophorum putauere) ſiquidem ſunt mortalia : at verò non ſit, quia mortale, & immortale non ſunt differentiæ animalis, imò alterum repugnat, alterum neceſſariò ineſt animali. non enim poteſt eſſe animal quod non ſit ſenſitiuum,neque ſenſitiuum quod non paſſiuũ corruptiuè,neque hoc quod non mortale. Ergo mortale, per quædam media,eſt in ratione animalis. Non poſſunt ergo eſſe animalis differentiæ mortale, & immortale.velut ergo nemo dicet,quia eſt homo rationalis, eſſe hominem irrationalem,ita neque quia eſt animal mortale, ſit animal immortale, ſed quoniã ipſe mortalis, & immortalis, rationes contrariæ ſunt, & ſunt res quædam mortales,ſint neceſſariò aliæ res immortales. Itaque(vt reſumentes ſermonem dicamus) ſunt rationes rerum omnium duplices, & neutra ex parte claudicat vniuerſitas,ſingula tamen, vt homines, equi, & ſtellæ,innumera, omnis tamen multitudo rerum quarumcunque, multiplicatur per dualitatem, vt animalia per duplicem ſexum, & quæ ſexu carent per duplex principium,materiam,& formam,ſeu potentiam & actum.Nec ſanè quidquam eſt,quod omninò careat dualitate, præter id, quod perfectiſſimè eſt vnum per ſe ac ſemper ens, à quo facta ſunt omnia, & non fecit quidquam deeſſe, cui honor, & gloria in æternum.

Generum oppoſita.

CAPVT

CAPVT LXXVII.

CAp 43. Ecclesiastici legimus, *Gelu sicut salem effundet super terram.* Quæ verba nonnulli referunt ad salis naturam, dicentes salem concrescere vt gelu à frigore, habereque similem illi generationem. Quod tamen facillimè redarguitur, quia celebratissimum est apud omnes Physicos, à contrariis dissolui rem quamcunque, iis à quibus compacta est. Sal à nulla causa minùs dissoluitur, quam calore, quia ad ignē siccatur ac vritur, dissoluitur verò ab aqua, vt quæ constructa sunt, calore. Neque verò dici potest constructum esse ab vtroque vt fictile, esset enim illiquabile, vt illud non est tamen, sed facillimè liquescit, vbi quidpiam accedit humiditatis. Illud igitur quod de sale hoc loco dicitur, non spectat ad illius naturam, sed ad phantasiam, & id quod apparet Nimirum nomine gelu, hîc pruina designatur quæ aspectu quidem sali per terram sparso est simillima, adeò at si procul aspicias, non valeas discernere; res verò adeò similes aspectu discrepant naturâ plurimùm Nam pruina eandem habet cum niue generationem, hoc solùm discrepans, quòd circa terram consistit, se habet enim ad niuem pruina, vt ad pluuiam ros, & ad grandinem glacies Hæc verò omnia sunt aqua concreta, exiguis differentia conditionibus. Sal autem insignem habet naturam, vix vlli alteri similem. Si quidem neque in metallis est, quia non dissoluitur calore, neque in lapidibus, quia dissoluitur aqua, neque in terræ generibus, quia totus dissolutione abit in aquam, non quidem in ea subsidens, sed solutus in aquam crassiorem, neque verò est aqua, quia non absumitur ab igne, sed vritur potiùs, vt terræ, quid ergo illum esse dicas, nisi αὐτόγενον, hoc est, sui generis? quod sit autem id genus, seu qui modus mistionis, inuestigandum. Primùm quidem, salsum saporem remissione amari fieri terræ vstione, aperte indicat Galenus: nam exustis rebus superest cinis, qui nihil est alius, quàm terrea, exustatum rerum pars, ignitionem retinens. Hic amarus sentitur, qui deposita in aquam ignitione fit frigida terra, aquam verò vertit in salsum lixiuium, itaque amarum fit maxima terræ vstione: salsum hoc ipso, adiectione humoris, aliquatenus attemperato. Sal verò est illud terreum vstum, quod cum aqua permiscetur facilè,

Del sale copiosè.

facilè, permiſtum verò ipſam rendit ſalſam. Id apertè percipitur, quia ex aqua ſalſa quæ colligitur, ſiue ex mari, ſiue ex ſalinis, per deſtillationem ſeparatur ſal, & fit ſuccus potui aptus: quandoquidem igitur ſeparatione ſalis dulceſcit, permiſtione illius erat ſalſa, eſtque ſal terra illa exuſta, quæ cum aqua facile permiſcetur, non eſt autem vſta vſque ad amaritudinem, ſed infra, argumento quod vbi vſtio plurimùm creuit, mare ipſum pro ſalſo eſt amarum, vt quod mortuum appellatur. Non eſt autem ſal, terra vtcunque exuſta, neque qualiſcunque, ſed talis nimirum quæ ſenſim vrenda exhalatione, atque cum aqua miſcenda, conſtituit. neq; prius eſt ex terra facta, deinde in aquam demiſſa, aut ex teræ ſordibus, vt quidam dicunt, in mare congeſta, ſed ſimul vi Solis eleuata, vſta & immiſta, vnde illud miſti corporis genus, vix vlli ſimile conſtitit, maxima ex parte terreum, & graue (nam & Eccleſiaſticus ſalem confert cum arena, & ferro quo ad pondus attinet) facilè verò miſcibile cum aqua, neque ſubſidens, ſed retinens miſtionem, vt primæ ſuæ generationi congruentem. per minutulas quoque partes, intra exuſtam terram concluſit flatum, vnde vt ſpuma quædam eſt, & candorem habet. Qua etiam in re ſimilis eſt niui, & pruinæ: qua cauſa, ab igne reſilit, extenuato ſcilicet flatu, qui concludebatur, vt & in aliis omnibus rebus flatuoſis, velut caſtaneis & glandibus, euenit. Itaque ſal ad terrã pertinet modo quodam alteratam, & nactam quandam ſympathiam cum aqua ob primam generationem, ob quam non ſolũ in aqua, ſed & in aëre humidiori, vt eùm inſtat pluuia, emollitur: ob redundantiam verò terræ, & vritùr & eſt adeò grauis. inclusus enim flatus non adeò detrahit pondus rebus cùm appenduntur in aëre, quàm in aqua. Quod indicant ligna quæ eùm ſint in aëre importabilia, in qua fluitant, ac ſuperuehuntur. hanc ob cauſam, ſal, cùm in aëre æquè grauis ſentiatur ac terra, in aqua nõ ſubſidet, vt terra, ſed commiſtus pendet cum aqua. Ob dictam quoque naturam euenit ſalem ſiccare ſimul, & extergere ſiccitatem præſtante terra vſta, & exterſionem ipſa ignitione, quia verò hanc minorem habet, exterget ſolùm. Nam amara etiam corrodunt. Atque ſal quidem ſolus, eandem ob cauſam, linguæ moleſtus eſt, admiſtus verò pinguibus, aut inſipidis, moleſtiam & faſtidium tollit, & gratiam addit: acida verò, contrarij cauſa retundit, liberant verò vtraque & ſalſa, & acida, inquam, à putredine, abſumendo humiditatem, quia hæc cùm frigore, illa cum calore ſicca ſunt, putredinis verò cauſa eſt redundans humiditas cum languido, & alieno calore. Salis igitur natura vtcunque explicata eſt,

Ligna cur ſupernatent.

quæ

quæ non adeò similis est pruinæ, quàm aspectu, & forma, præcipuè cùm effunditur super terram in salinis.

CAPVT LXXVIII.

CAp 43. Ecclesiastici: *Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum, valde speciosus est in decore suo: gyrauit cœlum in circuitu gloria sua, manus Excelsi aperuerunt illum.*

De Iride multa. Multis in locis sacræ scripturæ commendatur Iridis pulchritudo. Nam & in cap. 50. huius libri in Oniæ laudem dicitur: *Quasi arcus refulgens inter nebulas gloriæ, & quasi flos rosarum in diebus vernis, & quasi lilia, quæ sunt in transitu aquæ.* Et merito quidem, pulcherrimis enim coloribus est, puniceo, scilicet, viridi, & rubro, quapropter plurimum nos vocat in laudem Dei, vt & aliæ omnes res pulchræ in laudem opificum. non minimum autem auget pulchritudinem eius, illa magnitudo, qua cœlum videtur gyrare, hoc est, in circulum comprehendere. Nunquam enim superstat hemisphærio nisi circuli medietas, quasi pars sit circuli maioris, ac totum cœlum ambientis, atque altera pars sub terra sit in altero hemisphærio. Cuius quidem causa est ab opposito Sole fieri velut in terram dispectante, ac secundùm peripheriam refractione radiorum in denso aëre reddente circulum, qui terram in medio contineat, quò fit, vt quò Sol sit humilior, atque occasui propinquior, eò sit arcus pars quæ spectatur sublimior, & quò superior Sol, eò arcus demissior. Nimirum est illi oppositus, & velut per totum cœlum distentus. Miratus ergo Ecclesiasticus illam tanti arcus extensionem, vt quod videtur, pars circuli maioris appareat, dicit, *Manus Excelsi aperuerunt illum.* De iridis causis dictum iam anteà est, super Genesim. Nunc hoc solùm dicere refert.

CAPVT

CAPVT LXXIX.

Cap. 6. Baruch, quod est Epistola Ieremiæ ad adducendos in Babyloniam, ita dicitur: *Quasi possint sentire, qui non habent motum.* quibus verbis Ieremias indicare vult Idola sentire non posse, quandoquidem motum proprium non habent: non possunt autem sensum habere, quæ motu carent animali. contrà autem videtur, motum sine sensu esse non posse, sensum verò esse posse sine motu. Quandoquidem præstantoris facultatis, & ordinis est motus, siquidem Aristoteles quatuor animalium gradus statuit hoc ordine, vegetatiuum, sensitiuum, loco motiuum, & intellectiuum: vt ergo intellectiuum à motiuo separari non potest, motiuum verò ab intellectiuo separatur in brutis, ita motiuum sine sensitiuo esse non possit, licet sensitiuum sine motiuo aliquando sit. Nimirum valet argumentum à maiori ad minus, non contrà. Galenus quoque libello de causis symptomatum, affirmat, in parte præter naturam affecta posse perire motum manente sensu, non tamen hunc, manente motu, quandoquidem vehementiori facultate opus sit, ad transferendum membrum, quàm ad sentiendum solum. Igitur & in toto animali, & in parte quacunque, videtur seruari posse seorsum sensum sine motu, non tamen motum sine sensu. Præterea, sensus causa est vnde incipit motus per appetitum, aut phantasiam: appetitus enim est qui mouet animal (is verò fluit à sensu;) motus verò nullo modo, causa sentiendi esse videtur: igitur motus necessario coniunctus sit cum sensu, vt cum sua causa, sensus verò non necessariò cum motu Quapropter à motu rectè videatur quis argumentari ad sensum, dicens si quid mouetur, sentit etiam, non tamen è contrario, si sentit mouetur. Videtur ergo Propheta non satis indicare, Idola non sentire, quòd non moueantur, fuisseque rectiùs dicturus non moueri, qui non sentiunt. Nihilominùs Prophetæ verba secundùm communem hominum sensum prolata sunt, nulla enim alia ratione agnoscimus animal mortuum esse ac sensu vacuũ, quàm quòd neque respirat, neque aliter mouetur. Sed & in ipso ortu, quod nondum sensum assequutum est, neq; viuit vita animalis, non potest aliter dignosci ab eo, quod iam sentit, quàm quod moueatur, aut secus. Atque adeò Ecclesia ipsa ita procedit, abortiuos enim fœtus nisi motus alicuius speciem præ

Sensus an sine motu.

Gradus motus.

Baptismus abortiuorum.

præ se ferant, non baptisat, quasi animæ præsentia, non aliter quàm per motum agnosci possit, neque sensus, vbi motus non sit. Arqui profectò, præterquam quòd reipsa & communi omnium hominum sententia videtur constare, argumentis multis iudicari potest non posse sensu esse prædirum, quod moueri non possit. Nam Medici multis neque ineuidentibus indicant, sensum & motum ab eodem principio fluere, putà à cerebro eiusdémque animæ partis esse (quam vocant facultatem animalem) & eisdem instrumentis deferri, & exerceri, puta neruis, & musculis. Quæ igitur actiones, neque differentia facultaris, neque principij, neque instrumentorum possunt separari, necesse est simul insint, merito autem si insunt simul, motus nota sentiendi est, potiùs quàm sensus mouendi, quia motus sensibile quoddam est, sensus autem non est sensibilis per se ab alio, quàm ob eo cui inest. Cùm igitur signum notius quiddam esse debeat, necesse est sensum ex motu venemur, vt ex re notiori, simul autem existente Prætereà, cui motum denegasset natura, frustra sensum concessisset. Quorsum enim dedisset voluptatis arque doloris occasionem, nisi prosequendi, & fugiendi dedisset potentiam? nisi certè conferret animali ad sui custodiam, si neque cibum, quem cum voluptate olfaceret, capere posset, neque ab igne à quo vreretur se substrahere. Frustra igitur dedisset ei sensum. Sed neque frustra solùm, sed etiam crudeliter. Quod cùm tamen longè absit à diuina bonitate, vbi natura esset perficienda, non punienda culpa, constat fieri non posse, arque adeò conuertibiliter dici de re quacunque sensum & motum: neque alterum sine altero inesse in aliquo toto, & secundum naturam habente; velut in animali quopiam bene valente. Quare rectè considetanti, motiuum à sensitiuo non rectè separari videtur ordine & gradu, simul enim insunt & æqualiter, generibus omnibus, æquè inquam perfectè, aut imperfectè. Quibus enim omnes sensus, & imaginatio bona, ea & progrediuntur; quæ verò affixa tantùm contrahuntur ac dilatantur, vnum aut duos tantum habent, gustum scilicet, & tactum cum imaginatione leuissima. Non igitur inest cuipiam alterum sine altero. Dixi in toto & secundum naturam habente, quia in vna quapiam particula haud dubiè inest secundùm naturam sensus sine motu, velut in neruis omnibus qui in nullos musculos inseruntur, cuiusmodi sunt optici & alij complures, qui ea causa vocantur à Medicis nerui sensus. Præter naturam verò & per morbos, & in toto animali, & in parte potest perire motus manente sensu, in

Sensus & motus ab eodem.

Motus à sensu non separatur.

In quibus sensus sit sine motu.

toto quidem vt per catalepsim; in parte verò, cùm paralysis non procedit vsque ad sensus sublationem. Maiori enim noxà perit sensus, quia, vt dictum est, minori facultate obiri potest. Vnde fit, vt non statim ac sentiri desinit omnis motus, sciri certò possit obiisse hominem, sed expectandum non rarò sit, vsque dum refrigeratio integra subsequatur, præcipuè in quibusdam mortis generibus Rectè igitur Propheta argumentatus est, dicens, *quasi possint sentire qui non habent motum*, non habent scilicet, motum naturalem, vt animalia. Non enim potest quidpiam, quot totum sit atque integrum, & suam naturam retineat, tali motu carens, habere sensum.

CAPVT LXXX.

Libri Danielis cap. 4. *Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor, & ex hominibus abiectus est, & fœnum vt bos comedit, & rore cœli corpus eius infectum est, donec capilli eius in similitudinem aquilarum crescerent, & vngues eius quasi vngues auium.* Videtur Nabuchodonosor in belluam versus per annos septem, siquidem & figura illi mutata esse dicitur ab humana, & cor à corde hominis. Nam paulò ante præscripta verba ita dicitur in eodem capite: *Cum feris pars eius in herba terra, & cor eius ab humano commutetur.* Porrò paulò infrà in eodem capite dicitur, *In ipso tempore sensus meus reuersus est ad me, & ad honorem regni mei, decoremque perueni, & figura mea reuersa est ad me.* Quasi scilicet, & figuram hominis amisisset, & sensum. Cæterum constat apertè non fuisse hanc metamorphosim aliud quàm morbum eum, quem Medici vocant melancholiam, morbum, quo qui laborant, insaniunt non eodem modo omnes, sed multifariam, vt sunt eius morbi multæ, ac longè diuersæ species, inter alia insaniæ genera, illa sunt celebratissima, quod se in aliorum animalium formas mutatos esse imaginantur, faciuntque, & patiuntur omnia quasi re vera ita esset; alij in canes, & latrant; alij in gallos, & cantant, & concutiunt latera; alij in lupos, & exeunt noctu domo, quæruntque sepulchra, & versantur libenter cum cadaueribus. Adeò sunt celebres hæ insaniendi differentiæ, vt ab illis indita sint morbis nomina. Vocatur enim camina melancholia, & lupina. Græcis λυκανθρωπία, Arabibus Cutabut. Verùm, plures sunt insaniendi modi, quàm morborum nomina. Non enim vl-

Nabuchodonosoris metamorphosis.

Melancholicorum genera.

lum peculiare nomen est eius insaniæ,qua se quis esse gallum putat, aut asinum aut bouem, est tamen omnibus his commune nomen insania ex melancholia. Quem morbum insinuauit Arist.7.Ethic.c.1.dicens, *Ferus atque immanis est inter homines rarò,maximè verò inter nationes barbaras est*.Fiunt autem quidā tales,& ob morbos læsionesque principij.Vocat Arist.læsiones principij, ipsa insaniæ genera,quia sunt læsiones partis principis in qua est mens. Hic Nabuchodonosor haud dubiè neque Canem se, neque Lupum esse imaginabatur, siquidem fugiens semper homines, vitam agebat in syluis & vescebatur herbis, quod neque Canum, neque Luporum est,sed Onagrorum, aut boum: aliquid igitur tale esse se ipse putabat, appetebatque belluinam vitam,& victum,quod est,factum illi esse cor ex humano belluinum, alioqui & figura ipsi mutata est non quidem penitus in belluinam,sed in magnam deformitatem, & faciem ab humana diuersā, corporis tota cute durata,& infecta à rore cœli, cùm versaretur nudus,ortisque pilis crassissimis, vt quodammodo imitarentur plumas, quod sanè ab eiusdem morbi causa fiebat, à copiosa scilicet fuligine crassissimæ melancholiæ: vngues quoque illi creuerunt, factique sunt vt rapacium auium, ob copiam crassi terreique alimenti & ob tam longam intermissionem amputandi.Durauit morbus hic annos septem. quod tempus multis morborum longissimorum est fatale, & decretorium, ob vim septenarij.

Pilorū & vnguium materia.

Anni decretorij.

CAPVT LXXXI.

CAp.14. Danielis: *Tulit ergo Daniel picem, & adipem, & pilos, & coxit pariter, fecitque massas, & dedit in os Draconis, & diruptus est Draco.* Hæc ratio interficiendi Draconem, qua Daniel vsus est, non fuit miraculosa, sed naturalis. Quia etsi neque pici, neque adipi, neque pilis, vis vlla deleteria sit, ac proinde neque illorum misturæ, tamen sunt alia ratione mortifera. Nimirum, quæ deuorata mortem afferunt,quædam ob ipsius substantiæ proprietatem,quæ accipientis animalis naturæ aduersa est(non enim eadem sunt omnibus venena,sed alia aliis,) id faciunt, suntque illis venena: quædam cùm sint alioqui medicamenta, in vsus quosdam vilissima, quòd intempestiuè accipiantur aut dosi nimia mortem inferunt: quædam ob quandam incōmoditatem, quam à substantiæ modo,aut figura habent, etsi per se nulla vehementi qualitate polleant, velut acicu-

Draco diruptus.

Deleteriorum diuersitas.

aciculæ latentet intra massam, aut panem deuoratæ, aut frustula vitri, aut adamantis, huiusmodi sunt quæ Hispani vocant, *caracas*. in hoc genere est quod Daniel obtulit deuorandum Draconi. Nam pici nulla perniciosa qualitas est, neque adipi, cùm præcipuè non fuerit perniciosi cuiuspiam animalis, sed vt verisimile est, cùm simpliciter dicat adipem, nullius animalis facta mensione, hirci, aut arietis, aut bouis aut alicuius alterius familiarissimi. Sed neque pilis talem vim inesse agnosces, quia si in puluerem comminuti propinantur, nihil aliud, quàm siccant. Tamen constat (mihique aliquando id contigit videre) pilos humanos deuoratos, magnam ventriculo inferre noxam, atque adeò choleram morbum lethalem. Cuius causam esse existimo, quòd ob illam flexibilitatem, nauseam mouent, ipsi vero ob tenuitatem, & implicabilitatem non reiiciuntur, sed continenter hærent, irritant. Iam verò pix & adeps cùm sint glutinosa, & emplastica, obturare viam cibi nata sunt, implicata verò pilis multò hærebunt tenaciùs, quapropter meritò factum existimo, vt boli ex ea massa dati hæserint firmiter angustissimæ ventris viæ, eáque penitus obturata, nullóque exitu dato, neque deuoratis, neque flatui, dirumperetur Draco.

CAPVT LXXXII.

Lib. 1. Machab. c. 6. ita legitur: *Elephantis ostenderunt sanguinem vua, & mori, ad acuendos eos in prælium.* His verbis constat, Persas, qui Elephántis vtebantur in præliis, consueuisse illos irritare posito ab oculos succo vuæ, & mori. Atque eisdem verbis insinuatur, illos ob similitudinem sanguinis censuisse, Elephantos succis illis irritari, quasi conspectu sanguinis sæuientes. Nam dicitur, *ostenderũt sanguinẽ vua & mori*, hoc est, succum vitæ & mori sanguine effuso similem, an verò vana esset hæc consuetudo, an ratione fulciatur naturali, dignum est consideratione. Certè multarum gentium opinione constar, pugnaces feras intuitu rerum rubrarum irritari: nam & Hispania qui tauros agitant, rubris tunicis induti in forum prosilire consueuerunt, quasi illos ita magis irritaturi. Atque quod multarum gentium constat confessione, æquum est censere esse ita atque vt confirmatũ experimẽto recipere, & causam inuestigare, eam esse vulgus censer, quòd sanguinis intuitu ad sanguinis effusionem prouocentur. Mihi verò ea

Elephas cur viso colore sanguineo irritetur.

causa non placet. Nam ira est feruor sanguinis, quem ciet appetitus vindictæ. Quæ autẽ causa est, vt sanguinis effusi phantasia, appetitum inferat vindictæ? Hunc enim appetitum nihil nisi imaginatio contemptus, vel acceptæ iniuriæ in animantibus, quibus honoris est sensus aut doloris illati, vel prohibitionis rei expetitæ, in omnibus inferre potest. In obiectu autem sanginis nihil horum esse videtur, quapropter multò magis placet ratio alia quæ non incipit ab imaginatione, sed à propria sanguinis natura. Nimirum sanguis intuitu rerum rubrarum commouetur, is commotus, præsenti præcipuè iræ causa, vt in præliis, facilè feruet. Quo feruore, accedente eo quem præsens irritatio ciet, verisimile est primùm ira increscere. Agitari verò ac commoueri ira sanguinem, receptissimũ est à Medicis omnibus, qui proinde, spuentem, aut fundentem ex naribus sanguinem, vetant ipsum sanguinem, & res alias omnes rubras intueri, & ad cærulea aut nigra potiùs iubent oculos conuertere. Contrà exanthematis secũdùm cute laborantes iubent rubris indumentis operiri, atque cubiculi, in quo decumbunt parietes, rubris tapetibus tegi, vt scilicet rubra despectent. In illis quidem timentes, ne sanguis ampliùs agitatus rumpat, in his sperantes fore, vt ita abundantius ad cutẽ emergat. Galenus libello de subfiguratione empyrica ita inquit: *Præterea color rubeus sanguinem expuentes irritat, in reliquis verò passionibus, & symptomatibus, ipsa etiam experientia attestante planè inutilis, & superuacaneus est.* itaque Galenus eo loco dicit experimento constare irritari sanguinem conspecto colore rubro, causam verò qua irritetur non dicit, quia arbitror, illic de empyrica subfiguratione disserebat: opus est ergo vt à me dicatur. Hanc ego arbitror præcipuè esse in spiritibus. Nam hi tenues, & maximè mobiles cùm sint, adeò vt ab Hippocrate idcirco vocentur impetum facientia, & in venis, & in arteriis cum ipso sanguine misti abundent, faciantque eum fluxilem esse, alioqui concreturum, atque vt Arist. censet futurum etiam frigidum, in spiritibus calesceret, consentaneum, est eos allici splendore illo simili splendori sanguinis in quo volutantur naturaliter; ad oculos præcipuè, quæ partium omnium externarum maximè spirituosa est, deinde, & ad totam cutem accurrere, & per quamcunque venæ aut arteriæ rupturam, aut laxitatem effluere. Cum præcipuè vt Medicorum opinio fert, spiritus vitales ex sanguine, & animales (duplices enim spiritus esse autumant, nisi etiam triplices) ex vitalibus generentur. Omnes ergo hæ substantiæ, sanguis dico, & duplices spiritus proximam habere naturam est necesse, atque adeò spirituum

Colore rubro cur sanguis moueatur.

Spiritus duplices.

naturam

naturam fulgorem cum fulgore rubro sympathiam, ob quam illo alliciantur, secumque sanguinem commoueat. Sunt certè alia quamplurima, quæ longè occultiores habent sympathiæ causas, in quibus tamen acquiescunt Philosophi, aliis euidentioribus destituti, quapropter non videtur mihi esse hæc valde longè petita. Vtcunque verò de causa sentias, res certè ipsa multis neque ineuidentibus constat experimentis. Noui quendam qui oculos in rem quampiam cum rubore splendentem aliquantisper attentiùs intendens, non aliter oculis ac toto vultu afficiebatur, ac si vino æstuaret, aut erypsipelate corripi inciperet. Id verò quoniam non æquè accidit omnibus, constat accidere magis, quibus sint cum sanguine spiritus agiliores (ob hæc symptomata dicit vulgus esse quibusdam sanguinem leuiorem) aliquantisper verò accidere omnibus, nam & qui faciei erysipelate laborant, & qui ophthalmia, vel suffusione cruenta, splendoris rubei conspectu plurimùm læduntur. Mulieres verò, quibus pulchritudinis est cura, siquidem albidæ sunt purpureis vtuntur indumentis, & spectris, non solùm quòd specierum attemperatione apparens quidam rubor exoriatur, sed etiam quòd hunc apparentem insequatur verus color incitatis spiritibus, ac cum eis sanguine, quæ eadem est causa furoris excitandi in belluis, vbi alioqui est præsens iræ occasio.

CAPVT LXXXIII.

Lib. 2. Machab. cap. 7 ita alloquitur mater filium suum minimum: *Fili mi, miserere mei, qua te in vtero nouem mensibus portaui, & lac triennio dedi.* Dubitare hîc possit Physicus, cur dicat, nouem mensibus te portaui in vtero, cùm in c. 7. Sapientiæ, dicat Salomon, *Decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, & delectamento somni conuenienti.* Deinde cur dicat triennio lac dedi, an id factum est iuxta naturæ ac Medicinæ rationem, an nimium fuit infantem triennio lactare? Primam quidem dubitatiunculam facilè dilues, quandoquidem, vt Arist. dicit capite quarto septimi de historia animalium, *Cum alia omnia animalia singulari, ac vno modo partum suum perficiant (vnum enim statutum est pariendi tempus omnibus) homini vni multiplex datū est. Nam & septimo mense, & octauo, & nono, parere potest, & quod plurimùm decimo: nonnulla etiam*

Vteri gestationis exacta cōsideratio.

vndecimum tangunt. Hæc Arist. Author libelli de carnibus, qui inter Hippocraticos est, affirmat postremum finem, quo mulier parere possit, decimum esse mensem, neque vllam vltra id tempus posse parere deceptasque esse omnes, quæ se vndecimo affirmant peperisse, mensium suppressione anticipante conceptionem: infrà illum verò finem esse alios plures. Libello etiam de alimento Hippocrates multos variosque pariendi fines connumerans, postremum statuit trecentum dies, quos constat decem menses perfectos esse. Aristot. nonnullas vndecimum attigisse affirmat; quod mihi non videtur inopinabile, tametsi rarum sit, quandoquidem vix quidquam esse in rebus huiusmodi, quæ ad naturam spectant impossibile, aut necessarium, adeò mira rerum varietate natura luxuriat. Itaq; sunt & qui recensentur ab Arist. pariẽdi fines, & plures adhuc: inter eos autem omnes, qui maximè videntur iuxta id quod deprehenditur exprimento, & Hippoc. doctrinam naturales sunt dies ducenti & septuaginta, qui complent nouem menses Græcos, hoc est, vulgares, & constantes triginta diebus, & ducenti & octoginta, qui decem dies accipiunt decimi mensis, & trecenti qui decem integri menses sunt. Nam Hippoc. lib. 2. de morb. vulgaribus sectione tertia, ita inquit: *A mensium fluxu numerandi sunt nouem menses, aut à conceptione, & ad septuaginta ad ducentos dies Græci menses fiunt.* Porrò libello de partu septimestri, maximam vim tribuit quadragenariis dierum, affirmans eos qui quinto aut septimo edantur quadragenario, vitales esse, sunt verò septies quadraginta, ducenti octoginta. Iam verò trecentum dierum finem eodem loco, & in eis quos citauimus ex libello de alimento & de carnibus & alibi pluries, scribit. Cùm ergo optimi ac perfectissimi sint nascẽdi fines, nouem, & decem menses, dicere possis vtriusque in sacris factã esse mentionem, neque possit quispiam inficias ire. Ego verò magis adducor vt credam, vtrobique intelligi idem tempus, puta menses nouem, is enim, & Hippocratis testimonio & omnium hominum experimento creditur esse maximè naturalis, & communis nascendi terminus. Sed quia nomen mensis non de eodem dierum numero semper dicitur, sed nunc de Græco, qui, vt diximus, triginta diebus constat; nunc de Lunari, qui Græco semper est minor, fit vt qui nono mense Græco erit, vtero exeat decimo lunari: itaque si Lunæ circuitiones numeres, nascuntur homines decimo mense, sin vulgares mẽses, perfecto nono tempus idem est. Et hæc quidem quæstio Physica est, illa verò Medicinalis; An expediat integrum triennium lac dare infantibus, an priùs sint ad cibos solidiores transferẽdi,

Partus multiplicitas.

di, est verò non solùm Medicinalis, sed etiam practica. Scire autem in primis expedit velut earum mutationum, quæ pueris natura contingunt, cuiusmodi, ingressus, loquelæ, dentitionis, primæ & secundæ, nulli sunt certi iidemque omnibus fines, ita neque eorum, quæ arte circa illos fiunt, velut extrahendi brachia, erigendi in pedes, contrahendi vestes, admiscendi cibi aliquid cum lacte, & omninò ablactandi. Nimirum vtraque, & quæ natura inquam, & quæ arte fiunt, causam habent in natura, naturarum verò est mira varietas. Verùm quia incerta cadere non possunt sub artem, facit Medicina quod & aliæ artes, hanc irregularitatē redigens ad regularitatem, & statuens certos quosdam fines, quasi sint omnibus iidem, qui tamen sunt plurimis communes, à quibus deflectere, nisi exiguum non liceat Galenus primo de tuenda valetudine iubet lacte solo vti, vsque dum exeāt dantes anteriores, seu incisorij, postquàm autem prodierint assuefacere infantem cibo crassiori, dare verò nihilominùs lac μέχρι τὸ τρίτον ἔτος, hoc est, vsque ad tertium annum. Dubitare possis in Galeni verbis, an spectanda esset integra eruptio dentium anteriorum, ad primam solidioris cibi oblationem, & an tertius quoque annus esset transigendus ante ablactationem. vtrumque exposuit eius interpres Auicenna fen. 3. primi libri dicens, *naturale tempus lactandi, est tempus duorum annorum*, & rursus, *postquam duales* (vocat duales anteriores, quia nascuntur bini, suprà & infrà) *apparere cœperint dentes, ipse adnutriens mouendus erit ordinatè, quòd sit fortius.* Itaque vt assuefacere incipias puerum crassiori cibo, Galeno authore, & interprete Auicenna, satis est, si anteriores dentes incipiant apparere: ad ablactandum autem si duos annos trāsegerit, itaque lac acceperit, vsque ad tertium. Eandem sententiam sequuti sunt Oribasius, & qui ab illo mihi videtur hæc, & multa alia transcripsisse Paulus. Dicunt enim: Satis erit biennium lacte nutrire. eadem quoque esse videtur Ætij sententia, qui cum frumentaceum cibum (hoc est, panem) intrepidè accipit, ablactandum censet infantem, quod (inquit) circa vigesimum mensem plerumque accidit. tunc ergo paulatim ab vbere desuescat. Eadem inquam penitus mihi videtur esse sententia: nam in illū paulatim insumuntur quatuor menses, qui vsque ad integrum biennium restant. ergo & quod mater Machab. dixit, *triennio lac dedi*, ita est intelligendum, ac si diceret vsque ad tertium annum. Non est autē res parui momēti, neque parum refert scire, quo tēpore sint ablactandi pueri: nam si ante tempus id fiat, maxima nascuntur incōmoda; si vltra tēpus differatur, maiora. Nascuntur verò vtraque ex eadē causa:

Lac sugere quādiu pueri debeant.

Ablactationis tempus.

ea videlicet, qua datur lac, infantibus ea est, quia humiditas illa infantilis quam ex vtero & suæ generationis principiis contraxerunt, conseruationem postulat, & quia secundum naturā est, vt certè quodcunq; tēperamentū ætatis, & præterea est optima, quia nō solum naturalis, sed etiā natiua, & ad reliquā vitam, & futurum incrementum apprimè necessaria. Calor enim naturalis tali humiditate seruatur, & incrementum, non nisi in humida materia fieri potest, igitur multis causis, eisque optimis, infantilis humiditas, seruari postulat. Conseruatio autem omnis agitur similibus, velut curatio contrariis. Humido autem humiditate natiua, nihil vel excogitari quidem potest similius lacte, quod ita est humidum siccúmque ex ipso vbere spirituosū, vt vnica eáque exigua trāsmuratione factū ex ipsomet sanguine, ex quo coagulatus est infans. Si igitur ab hoc adeò simili cibo ante tempus abstrahatur, eueniet, id temperamētum nō conseruari quandiu potest, sed intempestiuè commutari in aridius. Vnde euenient, vnum, vt cibi ante tempus oblati non benè conficiantur, & infans in morbos incidat; alterum vt caro intempestiuè siccescat & infantilis ætas contrahatur, atque eum illa ad proportionem sequentes ætates, & incremētum minùs succedat, sitque proinde homo, & minor, & breuioris vitæ, & morbosior. Si autem plus satis in vsu lactis persistitur, & hæc eadem nascuntur mala (præter id quod spectat ad incrementum & moribus etiam,) ingenio incommodatur. Nam vt infans ætate procedit, siccatur naturaliter & durescit. Si igitur eius temperamento alterato, cibus manet idem, fit vt qui similis erat, contrarius iam sit, atque qui naturalem seruabat humiditatem, excrementitiam inducat; quare & morbosam, humidum igitur faciet præter naturam. Sed & frigidum, & caloris naturalis inopem quia vbi iam est tempus ablactandi, infans solidiores appetit cibos, quos & potest conficere. Si igitur dentur tenuiores, & debiliores quàm pro eius concoctrice facultate debilior fiet homuncio, & naturali calore minùs abundās (marescit enim naturalis calor cibo tenuiori) ac proinde breuioris vitæ. Nam caloris naturalis robore seruatur, & producitur vita In hanc sententiam dixit Hippocr. Epid. comm. 4. imbecilli victus frigidi, robusti verò calidi, & rursum Comm 5. eiusdem sexti, imbecilliora cibaria breuem vitam habent. Sed & quod ad mores attinet, & ingenium, perinde probatur. Si enim Plato rectè dicit, humiditatis redundantiam stupiditatis infantilis causam esse, constat nimium vsum cibi adeo humidi contrarium esse prudentiæ. Quoniam verò calori detrahere naturali indicatum est, augebit timiditatem, erit

Lac ex quo generetur.

Ratio nutriēdi infantis.

eritque contrarius fortitudini. Fiet igitur qui non ablactabitur tempestiuè, debilis, mollis, & stolidus. Plurimum itaque refert suo tempore infantes ab vberibus abducere, tempus verò legitimum esse perfectum biennium constat ex communi Medicorum omnium sententia, & ipsis naturalibus indiciis. Ad id enim tempus in plerisque dentibus os impletur, & pueros panem auidè euenir arripere ac plorantes poscere, natura scilicet, & instrumentis, necessitatem, vt digito, indicauit.

CAPVT LXXXIV.

IN Euangelio Matthæi cap. 6. *Lucerna corporis tui, est oculus tuus, si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit.* His consonare videtur quod ab Hippocrat. 6. Epid. sectione 4. dicitur his verbis. *Oculi vt valent, ita & totum corpus.* eam enim orationem in nostris commentariis indicauimus, æquè ad Medicinam, & Physiognomiam, & Philosophiam morum pertinere posse, siquidem oculi præ aliis omnibus corporis partibus notas præbere possunt morborum qui infestant, & morborum in quos quisque natura est propensus & motuum animi, siue hilaris est, siue tristis, siue iratus, siue timet, siue aliud quiduis patitur. Nimirum librum Prognostici inchoat Hippocr. à facie & oculis: & Physiognomici nulla ex parte accipiunt plura signa, quam oculis, neque verò tot, vt facile est videre apud Aristot. in libello de Physiognomia & apud Hippocrat. lib 2. Epid. sect. 5 & 6. in quibus sunt multa pertinentia ad hanc Philosophiam, eorum verò pars maxima spectat ad oculos, nimirum, vt super vltimo cap. libri Ecclesiastes explicuimus, hominis facies vocatur platea animæ, & oculi vocantur aspicientes per foramina,, quia in facie sunt omnes sensus, quapropter illic videtur anima, vt in foro versari, ac negotiari cum rebus externis. Sensuum verò perfectissimus, atque exactissimus est visus. Atque per oculos quàm per aures & nares, & os, tantò magis videtur exire ipsa vis animæ ac sese manifestè prodere quasi per fenestras: vt à Platonicis omnibus atque adeò à Galeno, existimatum sit, verè ipsam animæ facultatem exire ad videndum atque visionem longè ab homine agi. Certè constat fulgoris illius sensifici qui

De oculis multa.

ſpiritibus animalibus ineſt multò plus abundantiúſque venire ad oculos quàm ad alium quodpiam ſentiendi inſtrumentum, atque per hoc multò magis cum externis communicare animam. Hinc fit, vt quid patiatur, qualiſque ſit, nulla in parte apertiùs indicet:atque vt veriſſimum, ſit quod Hipp loco citato dixit, *vt oculus valet, ita & totum corpus*. Porrò nomen oculi propriè dicitur de corporali videndi organo: Metaphoricè verò de acie mentis, hoc eſt intellectu. Quia vt ille videt corporalia, ita hic incorporea. Hac Metaphora, & Philoſophi omnes & poëtæ etiam vtuntur: in ſacris verò eſt frequentiſſima. Illud enim Pſal.12. *illumina oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte*, & illud 24. *Oculi mei ſemper ad Dominum*, non de corporalibus his oculis, ſed de mente venit intelligendum. Neque enim optandum eſt ne vnquam obdormiamus corpore, ſed mente & in peccatis:neque refert corporeos oculos intentos ſemper eſſe in Deum, quē illis oculis non videbit homo & viuet, ſed mentem. Significatur verò hæc nomine oculi. quam Metaphora m perſequutus optimè eſt Plato lib 7. de Rep. ſeu de iuſto, ita de mente differens comparanſque cũ corporali oculo: *Præſens autem ratio nobis innuit, primùm vim quæ eſt in animo cuicunque, deinde inſtrumentum quo res diſcere quiſque poteſt, perinde ac ſi oculum impoſſibile eſſet, aliter quam vnà cùm toto corpore ad clarum obiectum ex obſcuro conuertere. Ita tota mente à generatione vſque ad id quod ens dicitur, circumagere oportet, vt quod clariſſimum eſt, poſſit ſpeculando tranſcendere. Hoc autem ipſum bonum eſſe dicimus. Ad hoc igitur ipſum eruditio competens erit facultas quædam animi dirigendi, vt ipſius oculi, quam facilimè & efficaciſſimè conuertantur, quæ huic oculo aciem, viſumque non dabit, ſed tum potiùs cùm viſum quidem habeat, neque tamen rectè conuerſus ſit, neque quod decet aſpiciat, conuertere omni machinatione contendet.* Ecce vt Plato mentis aciem oculum vocet, atque per oculi analogiam definiat. Ergo quo Phyſici, & Phyſiognomici de corporali oculo affirmat, qualis ſcilicet is eſt, tale eſſe & totum corpus, hoc Dominus transfert ad oculum animi, hoc eſt intellectum, dicens, *Lucerna corporis tui eſt oculus tuus, ſi oculus tuus ſimplex fuerit, totum corpus lucidum erit.* Quaſi diceret, vt oculus eſt lucerna corporis, ita mens ſeu intellectus animæ, quæ eſt præcipua hominis pars, ac per quam homo bonus, aut malus dicitur. Velut ergo, vt vel oculus, ita valere agnoſcitur totum corpus; ita & valet anima, ac per eam totus homo, qui nunc ſignificatur nomine corporis. *Si igitur* (inquit) *oculus tuus ſimplex*, hoc eſt, bo-

Oculorũ virtus.

nus

nus est, *totum corpus* (hoc est totus homo) *lucidum erit. Si autem oculus fuerit nequam, homo totus erit tenebrosus.* Vbi est animaduertendum, in sacris, cùm hæc de mente, aut de homine enunciantur, idem esse simplex seu bonum & lucidum, atque nequam & tenebrosum. Nimirum radix, ac principium peccati, est ignorantia, & tenebræ: principium autem veræ virtutis, lux & perspicacia mentis intuentis primum verum bonum. Vnde à causa ad effectum translato nomine malus vocatur tenebrosus, & bonus lucidus, & ipsa bonitas, lux & sapientia, & malitia tenebræ, & stultitia: qua phrasi tota scriptura sacra, maximè verò libri Sapientiales referti sunt. Philosophis etiam omnibus est semper in ore illud Aristot. 3. Ethicorum cap. 1. *Omnis peccans est ignorans.* Causam verò non omnes assequuntur, imò plerique dubitant, quod non videantur peccata ex ignorantia, fluere omnia, sed quædam. Imò verò quæ verè ex ignorantia, ea aut omninò non esse peccata, aut leuiora videantur, siquidem & Paulus de seipso dicit in epist. 1. ad Tim. *Misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in credulitate.* ignorantia igitur non videtur facere, sed aut tollere, aut imminuere peccatum. Porrò plerisque hominibus videtur, se non ignorare quid faciant, cùm quid peccant, sed velle potiùs scientes & volentes, sequi deteriora. Hæc autem dubitatio nulla ratione melius diluitur, quàm adhibita causa, qua dicta asseritur thesis, puta peccatum omne nasci ex ignorantia, & tenebris. eam verò reddit optimè Plato, loco nupetrime citato ex septimo de Rep. dicens, mentem humanam velut oculum quendam esse, eumque cùm conuersus est, ad res & negotia huius sæculi, auersum necessario esse à veris & æternis bonis, ac proinde non posse ea perspicaciter intueri. ideoque neque videre, nisi tenuiter, neque ab illis permoueri, sed à rebus caducis trahi, vtpote quas videat exactiùs: eum verò cuius mens diuinis rebus sit intenta, circa humanas cæcutire non aliter ac qui è luce splendida repentè se transfert ad tenebras. Hinc fit, vt filij huius seculi (dicitur hoc c. 16. Luc.) hoc est, qui res huius seculi habent chariores quam diuinas, prudentiores sint in generatione sua, hoc est, in tractandis negotiis secularibus, quam filij lucis, quod in id solum, quod verè bonum, & verè ens est, habent intentos mentis oculos. Iidem verò, qui in his rebus sunt perspicaciores, circa diuinas cæcutiéres, & stulti facti peccant, quia verba bona tenuiter vidēt, vtpote à quibus habent oculos auersos. itaque vtrique sunt perspicaces circa quæ habent oculos intentos & cœcutientes circa contraria, vnde & illud Paul. epist. 1. ad Cor. c. 3. etiam intelligitur facilè: Si *quis*

Filij huius seculi perspicaces.

quis videtur inter vos sapiēs esse in hoc sæculo, stultus fiat, vt sit sapiens, sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum. Ignorantia itaque eius qui peccat, est in auersione oculorum mentis à Deo. Proinde monet ibidē Plato, eius oculos disciplina, & meditatione ad vera bona sensim cōuerti, quia si quis repentè velit diu occupatū in rebus caducis ad vera bona trāsferre, nihil proficiet, quia excæcabitur repentino lucis intuitu, vt qui diu moratus sit in tenebris, paulatim verò meditatione, & exhortationibus trāsfertur mentis oculus ad veri boni contēplationē facilem, vnde & resipiscet. Quanquam nonnulli etiam repentè trāslati sunt, atque iis quidē solet repentinus fulgor multas excutere lachrymas; quorum multi quasi dolore perterriti retrocedunt, nonnulli verò quibus Deus maximè fauet, etiā perseuerant. Constat itaque vt vera virtus ex vera mentis oculorum luce; nequitia verò nascatur ex tenebris. Nam etsi vtrique, & boni inquam & mali, in suis quique rebus sint perspicaces, tamen quantò res diuinæ humanis sunt illustriores ac meliores, tantò etiam præstat bonorum sapientia malorum sagacitati (nimirum scientia ex obiectis accipit dignitatem; quare hæc ad illam tenebræ. illa verò lux Prouer. 4. *Via impiorum tenebrosa, nesciunt vbi corruant: iustorum semita quasi lux splendida procedit & crescit vsque ad perfectam diem.* Meritò igitur in tenebris versari dicuntur impij, boni verò ambulare in luce, atque adeò, quod probum lucidum, quod nequam tenebrosum. Quod verò eorum qui peccant, plerique nihil se sentiant ignorare, nihil obstat dictis, quin potiùs hoc ipso sunt insipientiores, hoc ipsum adiicientes suæ insipientiæ quod se putant scire, quæ ignorant. Nimirum teste Arist. c. 3. 7. Ethic. sunt vel furentes, & ebrij, qui de quacunque re interrogentur. respondent nonnunquam, ita, vt videantur sapere, & eligunt, faciuntque contraria. Duodecimo etiam cap. Prouer. legimus: *Via stulti recta in oculis eius.* Quod verò obiiciebatur de ignorantia quæ peccatum minuere potiùs quàm augere videtur, explicemus. Dicta ignorantia quæ auersio intellectus à vero bono est, non potesse abesse ab eo qui peccat, illam enim facit perturbatio mentis qua tenetur; & qui in illud bonum habet mentem intentam, videtque illud perspicaciter fieri, non potest vt mala eligat præ illo. naturaliter enim ferimur in bonum, atque hoc ipsum in ratione boni est. Quare qui deteriora eligit, meliora non satis vidit, & ea quidem ignorantia non minuit, sed auget peccatum, quia ea ipsa maxima improbitas est. Habere inquā mentem auersam à Deo, cùm possis conuertere, aut studere, vt conuertas. Quidam verò præter hanc, quæ communis omnibus qui

Vera virtus vnde.

An ignorātia peccatorum minuat, an augeat

qui peccant est, ignorantiam, habent aliam peculiarem circa propriam materiam peccati, vt qui ignorans diem festum esse, rei sacræ non interfuit, aut ignorans esse alienum, quidpiam abstulit. ea quidem ignorantia culpam semper minuit, nisi sit studio procurata, grauius enim esset sine vlla excusatione, sciẽtem ac considerantem diem esse festum, & rem alienam, peccare; si verò nulla negligentia in causa fuit vt ignoraret, etiam tollit omnino peccatum, quia (vt Aristot. cap. citato ex tertio Ethicorum dicit) cum tali ignorantia non est electio, sine qua esse peccatum non potest. Nihilominùs est semper peccatis adiuncta ignorantia ea, quæ in oculi mentis auersione consistit, vt omnis vera bonitas ad eius oculi in Deum conuersione procedit. Quapropter vt habet is oculus, ita & totus homo. Atque si oculus is fuerit simplex, totum corpus erit lucidum, si nequam, tenebrosum, vt explicatum est.

CAPVT LXXXV.

Matthæi cap. 16. ait Dominus, *Vespere facto dicitis, serenum erit, rubicundum est enim cœlum: & manè, hodie tempestas, rutilat enim triste cœlum.* Quæ verba haud dubiè non sunt dicta à Domino, vt docerentur tempestatis, aut serenitatis præsagia, sed vt arguerentur illi ad quos ea verba habita sunt, ex suo ipsorum sermone. Nam addit: *Faciem ergo cœli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis?* Verùm quia non vulgi solùm, sed Philosophorum etiam & agricolarum, & nautarum est ea assertio, quibus vtpote talibus obseruationibus deditissimis, fides non debet denegari, huius quoque si fieri potest, reddẽda hoc loco causa est. Ea verò mihi esse videtur, quod nubes densæ tactæ Sole obliquo, qualis est qui iam occidit, nigritiem per se ferunt. Quæ ergo rubicundæ sunt, non sunt adeò opacæ, & densæ, sed penetrantur lumine, quapropter in diem posterum nullum indicat tempestatis apparatum, serenitatem ergo permittunt. Cùm verò oriente Sole, triste hinc inde, & nubilosum se exhibet cœlum, plerunque solent ad primum orientis Solis occursum dispergi nubes. Quæ tamen si densæ sunt, quales cùm triste cœlum, non dissipantur, sed excepti per eas radij Solis videntur rutilare. Postremò verò, vesperi, cùm Sol, cum quo toto die sint colluctatæ languescit, concurrunt, densatur, fiuntque imbres.

Serenitatis præsagium.

CAPVT LXXXVI.

CAp. etiam 12. Lucæ eodem modo arguens hypocritas, ait Dominus, *Cùm videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, nimbus venit, & ita fit: & cùm Austrum flantem, dicitis, quia æstus erit & fit.* Horum verborum multò magis rationem reddi oportet, quam priorum. Quia non solùm quasi vulgi sermonem protulit, sed adiecit, *& ita fit.* Quasi in eo iudicio ferendo de imminente tempestate, non deciperentur. Sanè vt incipiam ab vltimis, Austro succedere æstum, & experimento est compertissimum, & rationi valdè consentaneum, cùm Austrum calidum ventum esse, & oppositum illi Aquilonem frigidum, omnes qui de ventorum agunt naturis, vno ore confiteantur, neque solùm secundùm hanc qualitatum primarum oppositionem, sed secundùm alteram etiam contrarios esse putant illos flatus, Austrum scilicet humidum, Aquilonem siccum, vel hoc argumento, quod tempestates Austrinæ plerunque sunt etiam pluuiosæ, ac semper blandæ; Aquilonares plerunque serenæ ac semper arentes: atque adeò, quod flante Austro facile res putrescunt, vtpote calidi, & humidi flatus contractu alteratæ, Aquilo à putredine liberat, siccans, & refrigerans. Huc pertinent illa verba Iob cap. 37. *Nonne vestimenta tua calida sunt cùm perflata fuerit terra Austro?* Verum cur Auster talis sit, memini me anteà dixisse. Nimirum quia flat à meridie versus Septentrionem: meridiana verò mundi pars abundat igne præ mundi lateribus. hunc ergo allicit Auster, Aquilo cõtrariam ob causam frigidus est, quia scilicet, aduersus ignem latus, illum abigit. Sed dices oportere vt eadem causa Auster siccus, & Aquilo humidus sit, quia ignis non solum calidus, sed siccus etiam est. Cæterum, vt hæc illis insint, alia causa est. Nimirum qui venit à frigidiori mundi parte à frigidiori cælo repulsus, non effertur in sublime, sed decurrit iuxta terram, ac proinde humiditati aëris sublimioris minùs admiscetur; contrà, qui venit à parte mundi calidiori, effertur in regionem mediam aëris, vbi à vaporibus quibuscum miscetur, multam recipit humiditatem. Cur ergo flanti Austro succedat æstus, hæc est causa. Cur verò nimbus

De vẽtorũ naturis.

Cur Auster sit calidus.

bus ascendente nube ab occasu oportet scrutemur. Certè Elias cùm futuram copiosam pluuiam, post tam longam ariditatem Regi Achab prophetauit 3. Regum capite 18. dicitur vidisse, nubem ascendentem à mari Dicitur enim: *Ecce nubicula parua, quasi vestigium hominis ascendebat à mari.* Constat autem ascendisse ab occasu Solis. Nam Palæstina ad occasum habet mare. Censebatur ergo vt existimo, in illa regione pluuiæ signum, nubes ex occasu ascendens, quia cùm ad occasum haberent mare, inde ascendebant, erátque id signum illi regioni proprium. Nobis verò quibus mare æquè ad occasum, & meridiem, & Septentrionem est, æquè ex his omnibus partibus ascendunt nubes nimborum nunciæ, Britannis ascendunt vndique, vt qui mari cinguntur. Nubes ex Occasu pluuiæ signum.

CAPVT LXXXVII.

CAp. 10. Lucæ ait Dominus: *Et approprians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum*: quibus verbis per insinuationem, videtur commendare ad vulnera oleum & vinum quod Græcis vocatur οἰνέλαιον. Videtur verò ad id alia quidem ex parte Medicinæ placitis dissonum. Nam de vino Hippocrat. libello de Vlceribus ita inquit, *Vlcera vniuersa nisi vino humectari non oportet, nisi in articulo fuerit vlcus.* His verbis Hippocrat. commendat vinum ad lauanda vlcera, vituperat verò omnem humectationem quantò magis eam quæ agatur oleo. De quo paulò infra idem Hippocrat. dicit *At oleum, & quæcunque mollia aut oleosa sunt medicamenta, talibus vlceribus non conducunt, si non valde iam ad sanitatem tendant.* Neque vlceribus exercenti vulnere oleum conducit, neque mollientia, neque adiposa medicamenta tum aliàs, tum quòd vlcus ampliore purgatione opus habet. Gal. quoque tertio libro Meth. commendat vinum, & vituperat oleum ad curanda vlcera. Nam cap. 4. ita inquit, *Vinum igitur omnis vlceris, quæ vlcus est, optimum est medicamentum* capite autem 2. eiusdem libri inquit, *Oleum namque cauo vlceri infusum aduersissimum omnium medicamentorum est, cùm si ita mederi voles, ipso vsu intelliges sordidum ac malè olens vlcus fieri.* Videtur ergo id medicamen, quo in parabola dicitur vsus Samaritanus, partim fuisse vtile, partim verò Vinum vlceribus aptum.

Oleum quomodo noceat aut proſit vlceribus.

verò etiam noxium. Neque ſanè (vt hoc obiter dictum ſit) etſi id medicamen fuiſſe ineptiſſimũ quis exiſtimet, quidquam detrahitur ſacræ lectionis authoritati. Nam in illo loco hominis charitas, nõ Medicinæ peritia cõmendatur. Nihilominùs mihi etiã ſonat, velut medicaminis ad eã rẽ idonei facta mentio. Cur autem vino & oleo vteretur, duplex ratio eſt, aut enim ſeorſum aut admiſtis ſeorſum quidẽ, interius. & in ipſo vlcere vino: exteriùs verò & ſuper circũſitis partibus, oleo haud dubiè vtiliſſimè vteretur, niſi eſſent vlcera in articulis aut penetrantia in capite. Nam vinum mundat, confortat, & ſiccat vlcera: ã partem; oleum verò ſanat, circum circa exiſtentes fouet & ſi quæ eſt in illis doloris cauſa, mitigat. Re vera, an infuſum ο'νέλαιον, quod vino & oleo conſtat, vtile eſſe poteſt, difficiliorem habet inquiſitionem. Certè vlcus ſimplex, & quod prima, vt dicunt, intentione curandum ſit, non indiget oleo, quia tale ſiccationem ſolùm, & agglutinationem deſiderat, quorum neutrum præſtare poteſt oleum. Non læditur autem oleo magnopere, niſi quod ſordidum eſt, & putredini valde opportunum, quia oleum hæc magnopere auget, eſt nihilominus aliquod vlcus quod vſu olei multum iuuatur: in quo ſcilicet pus moueri eſt opus, vt quod cum contuſione conſiſtit. Sunt ergo quædam vlcera, quæ oleum amant non ſolùm partibus ſauis quæ circunſtant, admotum, ſed infuſum etiam intrò. Atqui neque ea quæ oleum ſolum purũmque reſpuunt, vt quæ caua & ſordida, ſtatim etiam læduntur omnibus quæ partem aliquam eius recipiunt: nam cerato ex oleo cera & ærugine æris expurgantur, replentur carne, & ſeneſcunt. Cùm igitur ſint vlcera, quæ ſolo oleo gaudent, & recentia omnia quæ in carne conſiſtunt, vno ſolo plurimùm iuuentur, & ea etiam quæ ſolo oleo læduntur, commiſtum cum aliis amicè recipiant, plus aut minus, vt res exigit, ſint etiam hauddubiè quibus miſtura ex oleo, & vino ſit accõmodatiſſima, quibus, ſcilicet, vlcus ſit crudiuſculum in carne (nam nerui neque vinum, neque oleum ſimplex amant) & aſperum, & phlegmonis aliquid per partes habens. Ea enim ſolùm oleum fecerit, ſordida ſolùm vinum irritauerit, & exaſperauerit ὀινέλαιον verò mitigauerit, (anodinum enim eſt) emollierit ſimulque roborauerit particulam (conſtat verò id modicè calidum debere infundi;) fuerũt verò talia haud dubiè vlcera eius quia latronibus percuſſus, ſemiuiuus relictus eſt. Siue enim fuſtibus ictus ſit. quod plagarum nomen ſonat, ſiue enſe vulneratus. oleo neceſſariò indigebat. Nam ſi contuſione erant inflicta vulnera, nihil potiùs: ſin autem ſola inciſione, tamen deſtituto ſine alligatione

tandiu

tandiu sub dio, ab aëre haud dubiè essent exasperatæ, & refrigeratæ partes, cui malo nulla re meliùs succurreretur, quam calente οἰνέλαιῳ.

Itaque bonus ille Samaritanus, non piè solùm, sed prudenter etiam videtur succurrisse. Idem etiam medicamentum vtile sit ad partes verberibus contusas simul, & dilaceratas. Quod innuitur etiam illis verbis Isaiæ cap. 1. *Vulnus, & liuor, & plaga tumens, non est circum ligata, neque curata medicamine, neque fota oleo.*

CAPVT LXXXVIII.

Cap. 20. actuum Apostolorum scriptum est, Iesum seruatorem nostrum, suo ore dixisse: *Beatius est magis dare, quam accipere.* Quæ assertio etsi nullum desideret argumẽtum, vt-pote diuina authoritate confirmata, Physicam etiam habet monstrationem, solo eo posito, quòd beatitudo in bonorum abundantia sit, miseria in priuatione, aut contrario; quod ex ipsis nominum notionibus manifestum est. Cùm igitur dandi principium sit, ipsum habere, recipiendi verò in vacuitate, quia nihil potest dare id quo caret, neque recipere id quod habet, constat beatius quiddam esse ipsum dare, quam recipere. Obiiciet autem quispiam recipiendi cupidus, quia beatius est habere quàm carere, beatius esse recipere quàm spoliari, quando quidem ex fine debent æstimari omnia, finis verò recipiendi est habere, dandi verò carere. Coniunctis ergo vtrisque rationibus constat fieri, vt illud sit longè beatissimum, dare semper, & abundanter, & nihil amittere, quod primæ ac summæ & beatissimæ causæ necesse est tribui, cui ex sese est sufficentia summa. Causis quoque naturalibus, quæ scilicet sine deliberatione operantur, euenit dare nihil amittendo ex suo, hæquè tunc dare possũt magis, cum habent melius. Ignis enim cùm actu est ignis, formam tribuit; quod verò est potentia ignis, & adhuc caret, recipere potest. Itaque in merè naturalibus, haud dubiè, dare est melius habentis, & per eam largitionem nihil amittitur eius quod inerat largienti. Verùm quoniam de talibus nomen beatitudinis non dicitur nisi fortè æquiuocè, necesse est videre an de humanis largitionibus quæ non nisi aliqua bonorum expensa fieri possunt, dicatur illud

Dare an beatius quàm accipere.

verè. Constat autem quandoquidem hoc ad mores hominum spectat, Ethicam desiderare monstrationem. Quam non aliunde possimus meliùs petere, quam ex Arist. cap. 7. lib. 9. Ethic. ea pendet ex bonorum differentia. Nimirum bona omnia, & hominibus expetibilia, sunt in triplici genere: nam aut honesta, aut vtilia, aut voluptuosa. Horum quiuis homo bonus (penes tales enim oportet esse iudicium) concedat, præstantissima esse quæ honesta, post hæc quæ vtilia: omnium vtilissima tantùm voluptuosa. Dico autem tantùm voluptuosa, quæ nihil aliud afferunt quàm voluptatem, Nam voluptas quæ accedit ex honestate, aut vtilitate, aut etiam ex eo quòd assequutus sit ea quæ voluptuosa, & animum suum expleuerit, ea non est differentia bonorum, sed perfectio & finis ac summum cuiusque generis. Velut summum virtutis est, cùm iam quis cum delectatione bene agit. Summum etiam artis quæstuosæ, cùm quis negatione delectatur. Summùm turpitudinis, cùm quis gaudet expresse voluptatibus. Has enim pœnitentiam subsequi oportet, non gaudium Ita cùm sic se habeant bona, & fœlicitas in fruitione bonorum optimorum, præcipuè plurimorum, & maximorum, & largiri sit res honestior, accipere vtilior; constat tantò beatius esse dare quàm recipere, quantò præstat honestas vtilitati. Præstat autem, tum ex sese, quia ita videtur omnibus hominibus, qui non sunt animo ægro, tum etiam quia honestas diuturnior est quàm vtilitas. Quin etiam honestas per sese æterna est, vtilitates verò paucæ non breues. Nam vtilitas accipiendi perit simul ac consumptum est quod donatur, quia inde solum est, honestas verò dandi est æterna, quia non est ex re donata, sed ex ipso dedisse. Fieri autem non potest vt qui dedit non dederit, per accidens quidem perire potest honestas dandi pereunte memoria, ex sese autē æterna est. Quapropter si quæ est in rebus memoria, quæ in nullam vnquam obliuionem possit incidere (vt certè est) constat nullam vnquam honestatē, nihil quod rectè actum sit, penitus perire posse, sed æternū esse. Contra verò in eo qui accipit, consumpto dono perit vtilitas, manet verò illa inhonestas, & illiberalitatis nota, quæ est in recipiēdo. Præterea beatitudo, authore Arist. (qui maximè sequitur communem hominum bonorum sensum) consistit in operatione secundùm virtutem, cum omnium bonorum sufficientia. Largiri autem est liberalitatis, virtutis quidem honestissimæ: accipere verò ad nullam virtutem spectat, nisi fortè rarò amicitiam. Esse autem ita vel inde constat quòd dare difficilius est, vtpotè in quo virtus versatur, accipere verò facile vt quod plerumque ex vitio est aut indigentia. Igitur haud dubiè est

Triplex genus bonorum.

Beatitudo in quo sita.

est beatius date, quàm recipere. Constat verò ex dictis, non vtcunque neque vbicunque esse beatus, sed cùm agitur secundùm virtutem (ea enim dicebatur esse summa beatitudinis causa) cùm oportet scilicet, & vt oportet. Hæc enim virtutes omnes comitantur, siquidem cum prudentia coniunctæ necessariò sunt. Talis autem largitio alios sanè augebit bonis, largitorem autem ipsum non spoliabit, neque miserum reddet. Rationem enim habet propriorum bonorum liberalitas Igitur liberalis largitionis extremum, non est bonorum vacuitas, sed abiectio potiorum, putà honestatis, & honoris. Neque recipiendi extremum est abundantia, cum quadam nota potiorum, & cum quadam illiberalitate. Quapropter ij, qui bene de rebus sentiunt, beatiores iudicant eos, qui largiuntur, quàm qui recipiunt. Atque hac ipsa causa censet Arist. plus amare eos qui beneficia conferunt, quàm in quos sint collata, vtpote maius inde bonum consequuti. Ita etiam à parentibus amari filios, plus quàm redament. Contrà qui receperint, citiùs recedere ab amicis, quàm qui largiti sint, quòd scilicet amissa vtilitate, nihil illis restet in amicitia præter illiberalitatis memoriam: his verò restet semper suauis recordatio benefactorum At dices, non ergo omnis largitio commendatur præ receptione, sed ea tantum quæ liberalis est. Multæ autem largitiones sunt pessimæ, quæque in summam miseriam ipsos largitores adigunt. Certè laudari dicique beata non potest, nisi ea quæ sit studiosa largitio. Neque dubium est, honestius esse recipere ab amicis, ne illis videaris intractabilis, & ex arte honesta mercedem, vt familiam nutrias, quam dando sicariis, aut meretricibus, patrimonium perdere. Sed oportet vt aliis omnibus in rebus, æqualitatem comparationum seruare conferreque studiosa cum studiosis, & praua cum prauis, eritque ita generatim atque omninò, beatius dare quàm recipere. Nam & liberalis qui largitur, beatior est multò, eo qui recipit mercedem iustam, & prodigus est minùs malus, quàm auarus, vt idem Arist. multis argumentis probat cap. 1. quarti Ethicorum ad Nicomachum. Quorum hæc sunt præcipua, quòd prodigalitas prodest multis, auaritia nulli: quod curari facilius potest, idque multis de causis, & quia propinquior est liberalitati, cum habeat communem cum ea voluptatem dandi, & dolorem recipiendi, & quia ipsa seipsam curat, consumens suas facultates, sine quibus largitio cessat. Auaritia verò pecunias cumulans, seipsam auget, curatur etiã ætate prodigalitas; auaritia crescit senectute. Itaque prodigalitas his causis minùs mala esse probatur, quã auaritia. Quod quidẽ vt exactè consideretur aliqua

Largitio liberalis.

Prodigalitatis & auaritiæ comparatio.

indiget animaduersione. Non enim omninò, neque semper ita habet. Nam sunt vtriusque vitij multi gradus. Et siquidem prodigus, qui sua omnia, sibique necessaria distribuit, etsi non omninò indigus, deterior adhuc qui talibus largitur sua & aliena, aliena scilicet rapiens, vt det quibusuis; omnium pessimus, qui consumptis iam propriis, rapit aliena, tribuitque indignissimis. Porrò auarus est, qui non largitur ex suo pro modo suarum facultatum, multò autem magis, qui penitus largitur nihil; magis adhuc, qui retinet sua & aliena: omnium pessimus, qui sibi etiam denegat necessaria ad victũ & aliena quacunque ratione arripit, atque omnia congerit. His ita positis, constat quosdam prodigos deteriores esse quibusdam auaris. Si tamen pares paribus gradus cõponas, stant adhuc argumenta quibus efficiebatur, prodigum minùs malum esse, quam auarũ, atque adeo beatius esse dare quàm accipere, quia in bonis melius, in malis minus malum est. Euenit autem mox dubitare ex dictis, si liberalitas rationem habere debet suarum facultatum, atque ea cura deposita vitiosa largitio sit, quo pacto consultum esse possit cuipiam, vt vendat omnia quæ habet, & det pauperibus, quod tamen scimus Dominum consuluisse cuidam (Marci 10. & Lucæ 18.) atque adeò in initio nascentis Ecclesiæ ab omnibus solitum fieri Hierosolymis? tametsi enim hi conferebant in indigentes & dignos, tamen suarum facultatum rationem non habebant, cùm darent omnia. Quod tamen necessarium esse ad veram liberalitatem indicauimus. Multò meliùs ad hæc intuenti videri possit consilium Tobiæ, qui cap. 4. ad filium dixit, *Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli faciem tuã auertere ab illo paupere, ita enim fiet, vt neque à te auertatur facies Domini. Quomodo potueris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue, si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impartiri stude.* Hîc cõsiderare oportet conditiones simpliciter liberalis largitionis aut commutationis. Qui largitur enim, primam rationem habere debet sui, secundam eius cui tribuit. Sibi quidem cauere, ne auferat necessaria; alteri prospicere, vt tribuat vtilia. Ratio igitur quam suarum facultatum habere debet liberalis, eò redigitur tota, quam sibi sint necessaria, quę largitur. Cui ergo nulla bona necessaria sũt, omnia potest largiri sine vlla prodigalitate, modò rectè collata sint. Porrò qui commutat, id solùm videre debet, quid pro quo det, dans enim quod minus, pro eo quod magis eligible, vel simpliciter, vel saltem sibi errare non potest: imò quantò excessus maior, tantò prudentiùs aget. Tobias igitur sapienter consulebat filio, ne omnia, sed pro modo suarum facultatũ

Liberalitas beatissima.

largi

largiretur, vt pote patrifamiliàs futuro, vxoríque ac proli necessariò prospecturo: sapientiùs autem multò Dominus adolescenti, qui ad cœlibatum, & statum nullis indigentem vocabatur, vt se ab omnibus expediret, & primum perfectæ virtutis faceret gradum, pauperibus tribuendo. Eorum etiam qui in initio nascentis Ecclesiæ, prædiorum pretia ponebant ad pedes Apostolorum, est eadem ratio. Nam etsi vxores habebant, & filios, transferebant tamen ad aliam viuendi formam, ad communionem scilicet bonorum, in qua nulla esse poterat indigentia, vt nunc etiam qui cœnobia ingrediuntur. Porrò vtrique, & hi, inquam, qui relictis retibus sequuti sunt Dominum, commutabant bona hæc vilissima, & maximè caduca pro optimis & æternis, quæ verissima sapientia est, & beatissima liberalitas.

CAPVT LXXXIX.

CAp. 3. epist. 2. Petri, ita scriptum est: *Adueniet autem dies Domini vt fur, in quo cœli magno impetu transibunt, elementa verò calore soluentur, terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur.* Deinde (paucis interpositis) *properantes in aduentum Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent: nouos verò cœlos, & nouam terram, & promissa ipsius expectamus.* Hoc idem videtur esse quod Ioanni reuelatum est 21. Apocalypsis, vbi inquit: *Et vidit cœlum nouum, & terram nouam. Primum enim cœlum, & prima terra abiit, & mare iam non est.* Quod idem reuelatum anteà erat per Esaiam cap. 65. his verbis: *Ecce enim ego creò cœlos nouos & terram nouam, & non erunt in memoria priora.* Dauid quoque in Psal. 101. dixit: *Opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur, tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Dominus quoque in Euangelio dicit: *Cœlum & terra transibunt, verba autē mea non transibunt.* Multa alia sunt oracula, quæ nobis indicant mundū hunc, quem conspicimus mutandum esse, atque formam aliam longè præstantiorem subiturū, tunc scilicet, cùm cessabunt ortus, & interitus rerū cessantibus motu, & tempore. Plerique nolunt intelligere, mutādas esse naturas & formas corporum cœlestium, & elementarium, sed motū cum quiete commutandum, & tempus cum æternitate, manentibus tamen eisdem formis, & essentiis, atque ob has tam insignes

De mundi fine egregia.

mutationes quas subibunt, dici mutanda faciendaque noua. Itaque permansura in illa æternitate, Solem, Lunam, & Astra, & hos ipsos in quibus nunc sunt orbes, nullas autem circumuolutiones eorum futuras. Veniunt autem in hanc sententiam, primùm quidem, quoniam non videtur esse necessarium, hos cœlos, & hæc elementa deleri, vt creentur alia denuò, sed si quàm maximè oporteret, satius esse, hæc reddi speciosiora, adiicique illis decorem manente substantia. Cùm præcipuè dictum sit ab Eccles. c. 3. (quod cum Platonico dogmate maximè consonare anteà indicauimus.) *Didici, quod omnia opera, quæ fecit Deus, perseuerent in perpetuum.* Cùm ergo cælum, & elementa ab initio facta sunt ab ipso Deo sine vlla causa secunda, videtur oportere, vt perseuerent in æternum. Deinde Petrus dicit cœlos ardore esse soluendos, terram autem, & quæ in ea sunt exurenda. Cœlorum autem substantia non est vstionis, neque verò alterius alterationis capax. Alioqui quid prohiberet multò iam anteà exarsisse, si eorum cauitas plena est igne, & illi adeo rapidè mouentur, & Solis fulgor eum vndecunque attrahit? multò minus intelligi possit cœlum præ ardore dissipandum, siquis ponat cum Ambrosio, Isidoro & Basilio, cœlestia corpora ignea esse, ne autem ardore soluantur prohibere aquas, quæ supra cœlos sunt. Nam si ardore soluenda sunt illa corpora, nihil sunt minùs, quàm ignea. Ardor igni non potest esse alienus, neque corruptiuus magis quàm aquæ frigus. Perinde ergo sit dicere, ignea corporea calore soluenda, ac si diceres aquam frigore absumendam. Quin potiùs oporteret corpora illa pertinere ad aquam, & frigore esse concreta modò: nam quæ concreta sunt frigore, soluuntur calore, quæ calore humore. Non videtur ergo consentaneum, cœlestia corpora calore, neque vlla alia virtute elementari corrumpi posse, sed vt Aristot. sensit, ac nunc omnes consentiunt esse incorruptibilia & inalterabilia ac proinde siquis ortuum & interituum rerum futuros finis est, sistenda priuandáque motu, ea figura qua deprehensa sint, in æternum permansura, non tamen mutanda secundùm substantiam, & naturam. Nihilominus maius aliquid mihi sonant illa oraculorum præscriptorum verba, mutandos cœlos, vt opertorium ipsos perituros, soluendos, nouos creandos. Quapropter si quæ ratio inueniri possit, quam propositis argumentis pari probabilitate obiiciamus, in ea certè acquiescere æquum est. Videtur autem ex hypothesi probabilissimum esse, mundum hunc corporalem, quem conspicimus, periturum aliquando esse, ac pro illo alium longè præstantiorem denuò creandum. Scilicet, hæc series ortuum,

Cœli quomodo igne soluendi.

tuum & interituum in æternum duratura non est, sed cessatura aliquando, cessurusque motus quieti, & tempus æternitati. Alienum enim omninò à ratione est, corpora natura mobilia, quæque naturali impetu feruntur, vt cœlestes orbes in æterna violentia contineri. Nihil enim Philosophis certius quàm nullum violentum esse æternum. Cœlum autem cùm naturaliter feratur circulo, præter naturam, & violenter detineretur. Neque minor inferretur violentia elementorũ naturæ, si ea quoque quasi nunc sunt natura durarent. Etsi enim corporibus suis ordine dispositis, naturalis succederet quies, esset tamen necesse, statim & illum ordinem & quietem interturbari actione mutua virtutum elementarium, nisi essent actiua passiuis proxima sine vlla actione: quòd nihilominus rationi repugnat. Quid enim posset eas illis inducias firmare, nisi à maiori virtute illata violentia? neque enim satis sit (vt quispiam fortasse putet) sublatam esse lationem, vtpote motum primum vt tolleretur alteratio. Est enim latio prior alteratione, nulla causa, quàm ob admotionem efficientis & recipientis. Si autem esset ordine posita, non solum propè essent, sed & contigua. Essent itaque omnia violenter detenta, & actione orbata, qui nihil absurdius, in illo præcipuè fælicissimo æuo; in quo oporteret omnia esse pulcherrima & propriam perfectionem cõsequuta. Verisimilius ergo multò est, corpora hæc cœlestia, & elemẽtaria quæ ad hanc velut rerũ genesim optimè cõparata nũc sunt, exacto toto tẽpore, & eleuatis successiuis mutationibus quasi toto iam negotio peracto, velut defuncta munere suo finiri atque alia pro illis longè pulchriora, & æternam illam requiem naturaliter expetentia, & secundùm se tota inalterabilia, creari denuò, quæ immutabilibus, & æternis subseruiãt, vt priora hæc nascentibus, & intereuntibus deseruiũt modò. Videtur itaq; inuenta optima ratio, qua quæ nunc sunt deleantur & illis eleuatis creentur pro eis alia, vt scilicet ad tam diuersos status res etiam diuersæ accommodetur. Neque obstat esse hæc corpora à Deo creata, vt deleri possint, non enim ab vlla naturali causa, sed ab ipsomet Deo qui creauit delẽda dicimus: neq; sanè in nihilum (non enim hoc dignũ censent Dei bonitate) sed in alia essentialiter perfectiora, in quibus horũ ipsorum perfectiones maneant eminenter demptis mobilitate cœlestium, & corruptibilitate elementarium, quæ imperfectionis sunt. Velut autẽ mutatio naturalis formæ in aliam perfectiorem, non vocatur interius, sed ortus, vt cum ex embrione fit animal, ita neque mutatio quæ diuina virtute fit in substantiã præstãtiorẽ, vocari debet annihilatio, sed creatio, alioqui limum ex quo Adã creatus

Cœlestia corpora his pulchriora futura.

us est, annihilauit Deus, & costam Adæ ex qua Eua. Ita igitur dissoluere quæ fecerat non est à bonitate diuina alienum, mundo scilicet in potiora, in quibus priorum perfectiones maneant eminenter. Alioqui necesse esset in æterno illo, & fœlici æuo Equos esse, & Leones, & Vrsos ac reliqua animantia, quorum species æternæ sunt; etsi ortu, & interitu singulorum seruentur, sed omnia huiusmodi habent firmam æternitatem præcipuè in exemplari, deinde & in aliis rebus perfectioribus, in quibus sunt, vt trigonus in tetragono. Ita ergo animantia reliqua erunt in homine, & priora hæc corpora illis posterioribus, omnia autem in exemplari diuino. Hoc est quod mihi sonant illa verba Pauli ad Romanos, *omnis creatura parturit vsque adhuc*, hoc est, in potentia est ad aliam perfectiorem naturam. Quod non solùm soluendos esse cœlos, sed ardore soluendos Petrus dicit, aliquantò videtur difficilius, & ob eas obiectiones quas antea scripsimus, & ob eam quā tetigimus modò. Nimirum quæ à Deo ipso per se ac sine causa secunda cōpacta sint, nō posse ab alia causa solui, sed solū ab eo ipso à quo sint coagmentata. Quæ igitur Deus ipse composuit vt cœlestia corpora, haud quaquam dissoluet ignis, neq; alia causa ipso Deo minor. Certè ita est, virtutem diuinam apponi necesse est, vt deleatur quod Deus ipse fecit, nō igitur ignis delere, aut dissoluere cœlos poterit sua vi, sed diuina, quam Deus illi tunc, ad id ministerium exequendum apposuerit. Velut damnatorum corpora torquebit nō corrumpens, ac multò magis, vt nunc torquet animas damnatorum. Nimirum corpore hoc natura violentissimo vtitur Deus ad actiones, quæ omnes naturæ vires excesserunt, aut igitur hoc modo ignis dissoluet cœlos, aut orbis mutationem inchoabit, totam hanc corruptibilium corporū molem exurens, interimque Deus sua virtute demolietur cœlos, vt videatur tota mundi machina cōflagrare. Dicetúrque ita verè, per synecdochen, totus mundus igne perire, quia vrendus omnibus cōbustibilibus, mutationem recipiet. Complebitúrq; tunc quod Psalmo quadragesimo nono cecinit Dauid dicens: *Deus manifestè veniet, Deus noster non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tēpestas valida.* Solùm igitur superest, de hypothesi, ex qua fluunt hæc cum probabilitate dicere. An scilicet, futurus aliquis ortuum, & interituum finis sit. Futurum autem esse videtur, facilè ex indicatis antea colligi posse. Indicatum enim est, mundum hunc æternum non esse, sed incœpisse aliquando, cùm anteà non extitisset. Indicatum quoque eum esse vnicum totum, pulchrum, & perfectum, ferrique totum in summum bonum, à quo creatus est. Creati verò

Opera Dei nisi vt diuina solui non possunt.

mundi

mundi velut apicem & per quem in Deum feruntur omnia, esse hominem. Hunc enim esse propter Deum, & propter ipsum reliqua, atque animos hominum esse immortales. Ex his fit quod quærimus. Si enim mundus pulcher, ac perfectus est, necesse est omnia in illo esse mensura, numero & pondere, certis effecta. Nam neque magnitudo, neque multitudo actu infinita esse, neque intelligi potest. Quod autem infinitum potentia, deforme, & imperfectum est. Nam est id cui semper aliquid deest, constatque ea infinitas, ex nunquam finienda adiectione, quæ perfectioni est contraria. Nam perfecto, qua tale, nihil deest, nihil adiici potest. Cum igitur humani animi à mundi exortu continenter creentur in corporibus, atque separati permanent, si generatio hominum nunquam esset cessatura, illorum esset futura multitudo potentia infinita, quo nihil imperfectius, neque magis inconcinnum. Cùm præcipuè sit mundi pars, earum quæ cum corporibus habent aliquid commercij, præstantissima. Ad pulchritudinem ergo & perfectionem mundi spectat, esse certum numerum creandarum animarum, qui vbi perfectus erit, necesse est, aut easdem rursus redire ad corpora per palyngenesiam Pythagoricam, aut generationum naturalium esse finem: si autem generationum & motus, & temporis. Quantum igitur habet improbabilitatis illa Palyngenesia, tantum probabilitatis habebit finem habituram hanc rerum genesim. Sed ex ipsa humanæ animæ natura colligitur hæc ipsa assertio. Indicatum enim animam hominis id habere præcipuum præ formis corporum, quod est separabilis, idque singulare præ omnibus substantiis incorporeis, quod est etiam actus corporis. Itaque est pariter substantia incorporea sine corpore potens existere, vt Angelus Dei, & actus corporis, vt forma alia quæuis. Igitur & cum est in corpore, potest separari, & cum separata, expetet vniri. non sunt igitur sine corporibus in æternum victuræ. Alioqui quod corporibus cœlestibus, & elementaribus timebamus, eueniret animabus, vt scilicet, æterna priuatione rei naturaliter expeditæ teneretur. Quod tantò longiùs à ratione abest, quanto vacuitas cum sensu miserabilior est quàm sine illo. Verisimillimum ergo est illas sua corpora aliquando resumpturas. Si ergo naturalis palyngenesia impossibilis est, superest, vt sit alia longè superior, quæ diuina virtute peragatur. Nõ autem vt naturalis virtus proferet aliam post aliam regenerationem, quasi generationem pristinam ordine repetens (successio enim hæc impotentiæ naturalis est) sed vnam totámque omnium simul efficiet palyngenesiam, tunc scilicet, cum perfectus earum erit

Generationes finienda.

Anima in æternum victura.

ratio proportionis ad alias intelligentes substantias exiget. Si quando igitur animi omnes sunt sua corpora resumpturi, certè postquam separati sint omnes. Separati autem esse omnes, non poterunt, antèquam finis sit nascendi. Necesse est igitur nascendi finis aliquando futurus sit, atque ideò & mouendi, & temporis. Hinc autem fiebat, vt & cœli & elementa essent in alia corpora præstantiora abitura. Verè igitur tota hæc mundi moles peritura est: ac pro ea alia longè pulchrior creanda, nullis mutationibus idonea, sed domus æternitatis futura. Quapropter omnia oracula quæ æternitatem corporum, quæ nunc sunt videntur asserere, & immutabilitatem vsque ad mundi huius finem, intelligi debent. Quale est illud Psal. 148. *Quia ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Statuit ea in æternum, & in sæculum sæculi, præceptum posuit & non præteribit.* Et illud Psal. 92. *Etenim firmauit orbem terræ, qui non commouebitur.* Nimirum Ecclesia Catholica semper proclamat: *Dies illa in qua cœli mouendi sunt, & terra.* Itaque vsque ad mundi finem stabunt hæc qualia nunc sunt, nullam sentientia mutationem naturalem, tunc autem deleta, mutabuntur in alia noua & pulchriora.

Mundus nouus.

CAPVT XC.

Aqua tepida ad vomitum inuitat.

APocal. cap. 3. *Vtinam frigidus aut calidus esses, sed quia tepidus, neque calidus, neque frigidus, incipiam te euomere ex ore meo.* Res est Medicis omnibus notissima, & confirmatissima experimento, tepida omnia vētriculū subuertere, frigida verò aut calida retineri multò meliùs. Vsque adeò, vt sola aqua quæ per sese nullam vim vomitoriam habet, ea solùm causa, quod tepida bibatur, vomitum moueat non omninò segniter. Huius rei causa est, quod tepidarum rerum tactus blandus, placidus, ac laxans est. Quod apertè indicant medicaměta, propriè, anodina, à soluēdo dolore vocata, quæ tepidi caloris sunt, quia immoderatiùs frigida, & calida vtraque mordent, frigida quidem, quia contrahendo exasperant, calida quia pungunt, & ad vtrumque tactum contrahuntur partes; ad tepidum autem blandum & suauem, laxantur, atque extenduntur, non aliter atque animalia affixa, aut crusta tecta, quæ videmus, quæcunque causa doloris accedat, siue mordens, siue pungens sese contrahere, perfusa verò tepida, seu ad Solis moderatum calorem, distēdi. Ita faciunt spōte naturæ ventriculi partes. Cum verò primo occursu cum quadam voluptate id accidat partibus mos est

tactus vertitur in tristitiam, & anxietatem, ob quam accidit abominatio, & vomitus. Nam ventriculus bene constrictus, atque corrugatus circa cibum, aut potum, continet illum sine molestia, & nullam offensam ab ea sentit. Si verò laxatur, dimittit, qui dimissus ponderi est ac molestiæ. Non aliter ac manus laxata euertitur ab eodem pondere, quod firmiter constricta facilè sustentaret. Itaque eandem passionem afferunt ventriculo tepida, etsi aliqua vomitoria non sint facultate, quàm quæ sunt per sese, & propria potentia talia. Horum enim quædam, qui sunt laxantia, & emollientia, sunt etiam vomitoria, vt oleum & omnia quę sine sale sunt pinguia: quędã sunt malignitate quadam abominabilia, vt agaricus, Turpetum, & Elleborus, & succus Raphani. Vtraque verò etsi longè diuersa ratione, faciunt ventriculi in quem ingeruntur laxitatem saltem secundùm fibras obliquas, quæ subseruiunt retentioni. Transuersæ enim & quæ seruiunt expulsioni constringuntur, insurgente virtute partis in id quod molestum ei est. Similem huic etiam passionem facit tactus rerum tepidarum. Fibras obliquas laxat per se ob blandum sensum, trauersas per accidens facit constringi ad exemplum, quod quia male continentur, grauat. Vt ergo famem non mouet sola penuria & succus ab habitu corporis excitatus. sed quæcunq; similem faciunt in ore ventriculi corrugationẽ vt acida: ita abominationem contraria ei appetitui in quo famẽ ponimus, efficiunt non solum quæ abominabilia per se sunt, sed & quæ quacunque ratione laxari illud faciunt, in quibus sunt quæ accipiuntur tepida, præcipuè verò quæ liquida. His enim accedit fluctuatio, quæ non parũ facit ad vomitionem. Ex hac calidorum, frigidorũ, & tepidorũ proprietate accepit Spiritus Sanctus allegoriam transferens ad hominum mores, dicensque: *vtinam frigidus aut calidus esses, sed quia tepidus es, & neque frigidus, neque calidus, incipiam te euomere.* Quæ verba sunt Dei ad hominem improbum, possuntque Theologicos sensus recipere, mei verò muneris solùm sit, ea Ethicè interpretari, vt id vnde allegoria accipitur sũ interpretatus Physice. Cõstat nomine frigidi & calidi non intelligi contrarios affectus, inter quos si tepiditas, vt mediocritas quædam nihil admittens nimium. Nam vt in 2. lib. Ethicorum Arist. monstrat, virtus quæcunque atque adeo virtus omninò in mediocitate consistit, inter excessum, & defectum constituta: vitia verò consistunt in extremo. Si igitur calidi, & frigidi nomina extremos affectus significarẽt, & tepiditas eorum mediocritatem videretur virtus præ contrariis vitiis vituperari, quod consentaneum non est. Ob hanc obiectionem plerique

Agarici malignitas.

Virtus in mediocritate persistit.

plerique calidorum, & frigidorum hominum nomine, intelligi putat optimos, & pessimos: tepidos verò vocari remissæ cuiusdam, & imperfectæ virtutis homines, hosque vituperari plus aliis, non quòd vtrisque sint deteriores, sed quod sua mediocritate decepti, minùs soleant resipiscere, & ad perfectam virtutem aspirare. Placet hoc non paucis: mihi verò non satis. Nā præter quàm quòd manifestum, meliorē esse conditionem hominum, qui etsi perspecta virtute non sint, neque vendiderunt omnia quæ haberent, vt pauperibus largirentur, sequuntur tamen temperatum quoddam, & mediocre videndi genus, seruantque mandata, quàm eorum qui sunt manifestè improbi: sed & ad proficiendum, ac ad resipiscendum à peccatis, sunt illi quàm hi paratiores. Nam si naturales ipsorum vires consideres, constat tantò cuique esse difficilius bene agere, quantò plus criminibus assueuit. Quandoquidem habitus omnis facilitatem parit, ita operandi & contrarij difficultatem habitus quidem virtutis facilitatem bene operandi, & secundùm rationem; vitiosus verò difficultatem, & quantò maior, tantò maiorem. Sin autem consideres auxilium quod diuinitùs accedit, id quoque constat tantò desiderari maius, quanto homo pluribus, maioribusque peccatis est implicatus, vel hoc solùm argumento, quòd ea auxilia morborum animi medicamina sunt, morbi autem maioribus maiores indigent. Tametsi ergo pessimi, & iniquissimi hominis iustificatio meritò sit Deo gloriosissima & cœlitibus iucundissima, vt scilicet medico & eius amicis reuocatio deplorati, eius tamen status nulli exoptādus, neque imprecandus est; vt pote periculosissimus, & ex quo perpauci euadunt. Hæc igitur cùm ita se habeant, & Dominus particula exhortādi vtatur, dicens: *vtinam frigidus aut calidus esses*, necesse est nomine tepiditatis, significari dispositionē quampiam animæ, quæ mediocritatis, & trāquillitatis cuiusdam speciem præ se ferat, re vera autem sit vitiosissima, dicaturque tepiditas ob apparentem pacem, vituperatur autem omnium maximè ob verissima, & maxime latentia vitia. Quæ autem sit hæc dispositio, primò mihi videtur Aristot. explicasse 7. Ethicorum ad Nicomachum, continentis ac incontinentis, & temperantis, ac intemperantis rationes exponens, atque differentiam. Nimirum dicit intemperantiam, & incontinentiam (eadē est contrariorum ratio) circa eadem versari: nam speciatim ac propriè acceptis his nominibus, versantur circa voluptates tactus, & gustus, neque quidem circa omnes tactiles, sed solùm circa Venereas: itaque circa ingluuiem, & Venerem; translatiuè verò & latius patentibus nominibus, versantur

Continētis & incontinētis ratio.

circa

circa omnem dolorem, & voluptatem, atque vt est incontinens cibi,& potus & lasciuiæ,est etiam incontinens iræ,& cupiditatis diuitiarum, & honorum. In quocunque horum generum est perturbatio animi, & ipsum peccatum, & vitium per quod peccatur. Velut est ira, & vltio, & ipsum vitium animi, per quod homo sponte sua deliberat vlcisci. Non esse autem idem,iram & illud vitium, constat, quia multi etsi irascantur abstinent à vindicta,quia sunt probi. Est igitur virtus quæ obsistit iræ Cùm ergo ira & virtus illa non sint in eodem genere proximo,quia virtus est affectus in anima permanens,habitus scilicet,ira autem passio,constat præter iram esse vitium quoddam,illi virtuti contrarium,in eo qui irascitur,& cum deliberatione & sponte vlciscitur, aut vlcisci vult.

Cùm tamen sint hæc tria,ira,vindicta, & illud vitium, constat malignitatem per se non esse nisi in illo vitio. Nā vindicta potest esse bona, vt vindicauit Moses in fratres suos. Ira quoque: nam in satellitium rectæ rationis data est hominibus à Deo. Vitium verò nunquam potest esse bonum,quia est per se malum. Dicit ergo Aristot. temperantiam & intemperantiam versari circa actiones bonas,aut malas;continentiam & incontinentiam potius circa ipsas passiones, & perturbationes siue animi, siue corporis. Tēperantia & intemperātia circa quæ.

Animi dico, vt circa iram, gaudium, & cupiditates diuitiarum,aut honoris:corporis,vt circa carnis lasciuiam, seu pruritum,& cupiditates cibi aut potus. Temperans enim est qui etsi irritetur commoueatúrque,temperat à crimine: intemperans qui nō temperat, vtcunque habeat circa irritationem. Incontinens verò aut continens,potiùs propter perturbationes dicitur. Est enim incontinens qui leuiter, & ob quæcunque irritamenta perturbatur, vt qui de quauis lenicula causa irascitur, aut prurit aut concupiscit. Itaque qui conspecta muliercula nō se videtur posse continere,sed citra deliberationem mox irruit, ita verò aut irascitur, aut vtcunque aliter patitur, incontinens est Continens contrà qui talis est,vt minus etiam quam homines solent perturbatur, quæcunque occurrant irritamenta: Ex his definitionibus constat, continentiam & incontinentiam quodammodo non esse virtutem,neque vitium,quia per se non versantur circa actiones bonas aut malas,sed circa passiones, quæ natura indifferentes sunt. Præterea incontinentia, & contrarium nascuntur sæpe ex cuiusque hominis temperamento, aut compositione,denique ex natura, ob quam neque laude,neque vituperatio dignus est homo,ob ea autē quæ sunt vera vitia aut virtutes,meritò vituperatur quis,aut laudatur. Continēs & incontinēs quis.

Verbi

Verbi gratiâ, culpa non eſt in ira, ſed in vindicta. Ita verò fugienda eſt, quia eſt animæ perturbatio, cum qua perdifficile eſt, à vindicta velle abſtinere. Per ſeſe autem culpa eſt, in vindictæ cupiditate ſpontanea & cũ deliberatione. Dixi verò incontinentiam quodammodo non eſſe vitiũ, neque cõtinentiam virtutem, quia quodãmodo etiam ſunt. Sæpe enim illi naturali, ſiue impotentiæ, ſiue potentiæ, admiſcetur aliquis voluntarij. Vt qui facilè iraſcitur, non tamen omninò pœnitet leuiter admiſſæ iræ. Is enim iam non merã habet incontinentiam, ſed intemperantiæ etiam aliquid & vitij quatenus vult, & delectatur. Ita etiam continentia quæ non venit ex natura, ſed hac repugnante, vſu temperata eſt, timore Dei aut amore, ea maxima temperantia, & eximia virtus eſt. Itaque ſignum incontinentiæ meræ, & quæ nihil habuit culpæ, eſt, mox à ſedata pertubatione pœnitentia vera conceptæ perturbationis. Contrà ſi quis incontinenter eſt iratus, poſteà verò illum perturbationis non pœnitet, ac multò magis, ſi quem iratus læſit, euidenti argumento eſt aliquid ibi fuiſſe vitioſæ voluntatis, & culpæ. Cum igitur quiſpiam iratus eſt, quãtumuis vehementer, nullũ tamen læſit aut non ſponte, & cum deliberatione, & illũ citò incontinentiæ illius pœnitet, in nulla culpa eſt. Quod apertè ſatis inſinuant illa verba Pſalm. 4. *Iraſcimini & nolite peccare, quæ dicitis in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris compungimini.* Quaſi dicat, cùm iraſcimini (id quod natura hominibus ineſt) nolite peccare, id eſt, opere exequi, aut cum deliberatione velle, ea quæ in cordibus veſtris dicitis cùm eſtis irati, quæ ſcilicet, comminamini, ſed ab iniuriis temperantes poſteà in veſtris cubilibus, vbi ſedari conſueuit hominum animus, compungimini, & pœnitentiam agite conceptæ iræ. Ita enim ob naturalem quidẽ debilitatem egeritis incontinentes, non eritis autem in culpa. Ex his quæ dicta ſunt, conſtat, temperantium, & intemperantium poſſe eſſe quatuor modos. Nam poteſt eſſe quis temperans ſimul, & continens, qui ſcilicet minùs perturbatur quàm homines ſolent, ſimúlque à peccatis abſtinet. Poteſt etiam eſſe incontinens, ſed temperans, qui etſi ob naturale rituum, aut inueteratam cõſuetudinem eorũ quibuſcum vixit, vt domus, aut vrbis, aut gentis facilè irritatur, à committẽdis peccatis abſtinet, cùm locum deliberationi paſſio concedit, intemperantium quoque ſunt duo modi. Nam poteſt eſſe quis ſimul incontinens, & intemperans, qui quacunque occaſione perturbetur, & quiduis opere exequatur, non primo ſolùm impetu, ſed etiam poſtquàm deliberandi tempus aliquod nactus eſt. neque eum facti pœnitet; poteſt etiam eſſe

Quatuor modi tẽperantiũ & intemperãtium.

esse intemperans, etsi non sit incontinens, qui scilicet, non admodum permouetur, neque irritatur in occasionibus; imperturbatus verò,& citra irritationem, nihilominùs committit peccata. Horum quatuor duos quidē constat studiosos esse, temperantes scilicet siue continētes etiam sint, siue secus. Atqui etsi multitudini videntur esse meliores longè, qui continentes simul sunt & temperantes, reuera tamen non semper ita est, sed tunc solùm, cùm continentia meditatione virtutis comparata est, aut, incontinentia culpa est contracta. Si enim tam continētia, quàm incontinentia naturalis est, aut gentilis, melior multo est temperatus incontinens, quia longè maioris difficultatis est, cum ea incōtinentia temperare; difficultas verò nulla sua culpa orta est. Duos alios constat esse vitiosos, & prauos intemperantes, scilicet quorum ij qui simul sunt, & incontinentes, vulgò videntur esse deteriores, reuera autem sunt tolerabiliores Reliqui enim qui scilicet sine incōtinentia sunt intemperantes, omnium sunt pessimi, idque multis de causis. Primùm quidem, quia quò quis cum minori perturbatione, eò peccat cum maiori libertate, & deliberatione. Passio enim libertati detrahit, adeò vt nonnunquam in ipso primo impetu omninò tollat. Cùm igitur malignitas in libertate operandi cōsistat, malignior sit is, quā is, qui sine perturbationibus trāsgreditur nihilominùs rectæ rationis fines. Atque vt dicitur Eccles. 19. *Melior est homo qui minuitur sapientia, & deficiens sensu in timore Domini, quàm qui abundat sensu, & transgreditur legem Altissimi.* Is certè de quo dicitur Prouerb. 3. *Quasi per risum stultus committit scelus.* Deinde, & quia est insanabilior, idque etiam multis de causis. Primùm quia peccatorum medela, vt idē Aristoteles loco citato apertè dicit, pœnitentia est, hunc verò raró facti pœnitet qui cùm peccauerit imperturbatus, in eadem voluntate persistit. Deinde, quia hic non agnoscit propriam culpam, sed eadem causa, qua vulgò videtur minùs malus quàm incontinens, sibi videtur etiam esse bonus. Adeò vt dicat Arist. 2. magnorum Moralium cap. 6. in talibus corruptum esse principium, hoc est rationem & mentem, eoque in prauis: rationem aliquam magni boni coniectare, velut Dionysius, Phalaris, & Clearchus, haud dubiè immaniter peccantes, illustria facinora coniectabant. Neque enim per iram ea semper patrabant, sed plerunque per errorem talem; multi etiam mulieribus abutuntur non per amorem, neque verò admodum per pruritum, sed per licētiam, & corruptionem principij, quapropter neque peccata sua satis agnoscunt. Nam perturbationes, vt ira, & lentigo, & reliquæ cupiditates, manifestæ

Intemperantium vitia.

Peccatorum cognitio.

festæ admodùm passiones sunt, & ei qui patitur, & intuentibus. Peccata verò sine perturbationibus latent, quia nullam per sese sensibilem notam præstant, cùm præcipuè non finiuntur in extrema opera. Hinc nascitur tanta illa difficultas agnoscendi peccata, quæ Danidem in illa verba fecit prorumpere: *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me Domine.* In hos igitur quos omnium esse pessimos dicit Arist. optimè quadrant illa verba capitis duodecimi Prouerb. *Via stulti recta in oculis eius.* Quomodo igitur curationem quæret, qui se putat bene valere; est itaque hic pessimus, & quia re ipsa malignior, & quia incurabilior, deinde & quia inexcusabilis; non enim habet perturbationes quas causetur, sed ob solum legis & virtutis conceptum, quasi nihil intersit ita, aut aliter agere imperturbatè, ac proinde inemendabiliter peccat. In hoc genere sunt simulatores, & callidi, parati scilicet ad proditiones fratrum vrbium & regnorum, qui (vt dicitur Iob. 16.) prouocant iram Dei: Nam vt dicitur Prouerb. 12. *Qui statim indicat iram suam fatuus est* (nimirum vt Aristot. indicat cap. decimo septimi Ethicorum) *incontinens non potest esse prudens, qui verò dissimulat iniuriam,* (vt scilicet vlciscatur melius) *callidus est.* In hoc etiam genere sunt hypocritæ qui speciem virtutis præ se ferentes, alios primùm, deinde & seipsos aliquando seducunt. hos vocat Sanctus Spiritus tepidos, quia neque boni sunt, neque conspicuè mali, cùm reuera sint omniũ pessimi. hos euomit Deus, atque à se reiicit & indurat, traditque non rarò in reprobum sensũ. Ergo inquit, *vtinam calidus, aut frigidus esses,* hoc est, bonus, aut apertè malus, & perturbationis plenus, vt iis sedatis ageres pœnitentiam, ac resipisceres. *sed quia tepidus es.* hoc est sub specie boni iniquus & impœnitens, & legis contemptor, *incipiam te euomere,* velut qui tepida deglutierunt iuscula. Tu autem Domine miserere nostri.

Peccatorum cognitio.

Pessimi qui.

Hypocritæ pessimi.

CAPVT XCI.

Deus principiũ & finis.

CApite 21. Apocalypsis. *Ego sum α, & ω, initium & finis,* quæ eadem verba repetuntur cap. vltim. addditis his duabus voculis, *Primus & nouissimus*, quæ ad Philosophiam non videntur pertinere, sed grandius aliquod continere arcanũ fidei, quæ est Domini nostri IESV CHRISTI. Priora illa à Deo prolata, rationẽ mihi videntur habere naturalem, & cõsonare

nare cum illis 16.cap. Prouerb. *Vniuersa propter semet ipsum operatus est Dominus*. Itaque est Deus vniuersorum principium & finis,quia ab ipso & propter ipsum facta sũt.Ab ipso quidem facta esse omnia super caput primum Geneseos, quod huius operis est primum, firmissimis, vt mihi videtur, argumentis est indicatum. Superest vt qui in principio,principium esse rerum ostendimus,iam nunc in fine,finem esse indicemus. Erunt autem nobis hîc positiones,quæ illic sunt indicatæ,nimirum mũdum hunc vniuersum factum esse, neque ab æterno extitisse, factumque ab vno quodam principio quod æternum, vnicum, simplicissimum, idemque potentissimum, sapientissimum, & optimum,pulcherrimumque.His positis, fit,illum mundi opificem sui ipsius gratiâ fecisse vniuersa, esseque & principium à quo omnia,& finem,cuius gratiâ effecta sunt. Nam aut fecit mundum alicuius gratiâ, aut temerè. Operari autem temerè non cadit in sapientem, fecit ergo alicuius gratiâ. Id verò cuius gratiâ aliquid fit,melius esse debet quam ipsum quod fit, vt sanitas quàm medicina, & habitatio quàm domus. Boni enim gratiâ fiunt, quæcunque alicuius gratiâ fiunt, à causa non errante, & ipsa ratio finis, est ratio boni. Igitur id cuius gratiâ Deus fecit vniuersa, melius est vniuersis quæ facta sunt, non factum autem nihil est præter ipsum Deum. Ipsemet igitur est finis,qui & principium. Dices fortasse,Deum cùm sit summum infinitumque bonum,esse etiam sibi sufficentissimũ,atque nullam boni accessionem posse recipere, ac proinde nullius gratiâ operari,cuius enim gratiâ operetur, qui nulla re indiget:atque si quàm maximè alicuius gratiâ, certè non sui ipsius,cùm nihil possit sibi comparare, sed gratiâ aliorum, vt fortè rerum ipsarum quæ fiunt ,vt scilicet sint, quia res ipsas esse, quàm non esse,melius est illis. Itaque sit finis fiendi ipsum esse,sicut rei cuiusque generatio finitur in eius formam. Ita est profectò: res factæ sunt vt sint,sed hinc rursus efficitur, quod asserimus. Nam cur Deus voluit eas esse: annon quia melius erat, quàm non esse igitur vt illis benefaceret. Sed cur voluit benefacere? an non quoniam bonus? igitur postremus rerum faciendarum finis,vt effector benefaceret,secundùm quod bonus est. Is autem finis est in ipso principio,sua gloria.Deus igitur ipse est finis vltimus rerum omnium.Dico vltimus,quia singularum rerum sunt singuli fines proximi, nam res ipsæ sunt aliæ propter alias, postremò verò omnia deuoluuntur ad vnum finem. Porrò eisdem argumentis quibus effectum est, vnicum esse rerum omnium principium, omniaque ab vno fluere efficitur vnicum etiam esse finem: nimirum ex vnitate & perfectione

vniuersi.multò enim magis dissoluit vnitatem & perfectionem multitudo finium vltimorum, & qui non ordine feruntur in vnicum, quàm principiorum. Esse enim & perfectio rei ex fine magis pendet, quàm ex vlla alia causarum. Necesse est igitur, siquidem mundus est vnus, pulcher, ornatus (vnde & nomen accepit) perfectus, vnicum esse rerum vniuersarum finem. Vnicus autem, omnium non potest esse vlla rerum effectarum. Nā aut ipsius esset alius finis, aut nullus. Si nullus, ea res esset facta temerè, quod non minus est absurdum, quā ita esse facta omnia. Sin esset alius, is alius esset vltimus finis omnium. Si enim est finis proximus eius, quod est finis aliorum omnium, est simpliciter vltimus omnium. Ille igitur, aut esset res creata, aut ipse Deus; si creata, redit eadem dubitatio, & in infinitum ibitur. Necesse est igitur stare in fine increato, qui est ipse Deus.

Homo propter Deum factus.

Si igitur alia omnia facta sunt propter hominem, ipsum hominem necesse est factum esse propter Deū, atque ordine quodam extitisse alia propter alia, postremò verò omnia propter Deum, vt prata irrigua propter pabula, hæc propter pecora, hæc propter hominem, hominem propter Deum. Igitur si mundum oportet esse perfectum, & vnum, oportet etiam ab vno principio fluere, & in vnum finem ferri. Non potest autem differre ille finis ab illo principio. Nā cùm indicatum sit seorsum, neque principium, neque finem posse esse creatum, fieret vt essent duo æterna. Indicatum autem est anteà, quod & nunc ponitur, quod æternum esse vnicum & simplicissimum: necesse ergo est idem esse vniuersorū principiū & finem. Sed & ipsa forma aspectabilis mundi, ob ipsam rerum necessariam concinnitatem, hoc idem indicat. Velut enim ipsum mundi corpus, quod conspicimus, perfectissima figura, hoc est, circulari, est, & incessanter circumuoluitur, ita necesse est ipsam rerum seriem, non in rectum ferri, sine fine, vt quæ imperfecta sunt, sed circulum imitari, finirique vnde cœpit. Nam quod huiusmodi, est perfectum & infinitum. Perfectum quidem, quia finitum suo ipsius principio, infinitū verò, quia nullibi intercisum, & pendens, vt quod rectà producitur. Indicatum verò anteà est multis argumentis, caput quod de Philosophia Pythagorea inscripsimus, in hac vniuersitate rerum, quæ a b æterno fluxit exemplari, quod penes Deum est ipse Deus, concinnitatem habere perfectam, & ad se singula, & inter se, Arithmetica, Geometrica, Physica, & Metaphysica entia, ex eaque concinnitate nasci mirabilē quandam perfectionem, quæ est ipsa forma & ratio vniuersitatis.

Quinque causarum genera.

Eloquamur igitur iam, vt in libri calce decet, apertè principia & causas totius vniuersitatis, & rerū singularum. Cùm sint generatim

neratim quinque causarum genera, efficiens, materia, forma, finis, & exemplar: vniuersitatis totius creandæ materia nulla fuit ex qua, siquidem ex nihilo est facta, nunc autem immanens materia sint eius partes: efficiens verò, & finis, & exemplar, est ipse Deus. Forma quidem eius non est Deus (etsi aliquibus veterũ id quoque visum est) forma enim, essentia, & quod quid erat esse rei, est, mundus verò non est Deus. Neque verò est anima mundi quam Plato inuexit, censens mundum animal quoddam esse perfectissimum, & sapientissimum Nam ne animal quidem est, vt Aristot. multis firmissimisque argumentis ostendit, & omnium iam Philosophorum communis sententia est Sed illa aptissima omnium ad omnia coaptatio, & ordinantissima concinnitas, quæ facit ipsam verè vnam ac perfectam, ipsa illius forma est. Est verò non accidentalis, vt lignorum, & lapidum dispositio talis est forma domus, sed substantialis, siquidem vniuersitas vna substantia perfecta est, vocarique potest illa, vniuersalis natura, quæ adeò est ipsum mundi esse, vt quin mundus deficiat deficere illa vnitas, & coordinationis appetitus nõ possit. Hinc fluunt omnes motus, & quietes, ac denique omnes naturales actiones & passiones, quæ communes æquè omnibus rebus sunt. Moueri scilicet, & quiescere, vtcumque expedit ad retinendam continuitatem, & rerum ordinem: velut quæ cuique rei sunt propriæ, fluunt ex cuiusque rei peculiari natura, velut calefacere, aut calefieri, refrigerare, aut refrigerari, durare, aut durari, mollire, aut emolliri, trahere, aut trahi, repellere, aut repelli, aut quiduis aliud eiusmodi facere, aut pati. Itaque vniuersitatis totius hæ sunt causæ. Singulæ autem res ab vniuersitate discrepant: primùm quidem, quòd eorum plurima habent materiam ex qua fiunt, non immanentem, quod vniuersitati repugnat. Nam cùm vniuersitas constet ex omnibus rebus creatis, nihil potuit esse ante ipsam quod iu eius creationẽ insumeretur, alioqui fiens desineret esse vniuersitas. Quare vel ipsa ratio vniuersitatis exigit, vt facta sit ex nihilo. Aliarum verò rerũ, artificiales quidem omnes siue homogeneæ, siue heterogeneæ, fiunt ex materia immanente, & nulla (nisi per accidens, vt si fit ex arca mensa) desinente. hac in parte quodámodo similes vniuersitati, vt lectus ex cedro, mensa ex nuce, arca ex pinu, statua ex ære, domus ex lateribus, lignis, tegulis & calce: nauis ex tabulis, trabibus, & ferramentis. Naturales verò, omnes quæ heterogeneæ, habẽt materiã vtranque aliã ex qua desinentẽ, vt animal fit ex semine aut ouo desinentibus, & ex carne, osse, neruo, medulla & pelle, manẽtibus, arbor ex nucleo disinẽte radice, cortice, ligno, fibrísque, manẽtibus. Ipsæ verò homogeneæ quæ

Materia immanẽtiæ & desinentiæ.

summè tales sunt, actu immanentem nullam materiam habent, nisi fortè potentia: fiunt verò aliæ ex aliis desinentibus, vt ex arena lapis, ex lapide rursum arena, accedente, & recedente humore. Discrepant etiam vniuersitas & res singulæ, efficiente & fine. Quòd vniuersitatis solus Deus est effector primus & proximus, & finis vltimus & proximus, quia inter Deum & vniuersitatem nihil potest interesse. Cùm vniuersitas sit omnia præter Deum. Singulorum verò sunt aliæ causæ effectrices, & aliæ finales proximæ, nisi fortè hominis, qui hac ratione videtur conuenire cum vniuersitate (ipse non alia ratione potiùs microcosmus nuncupatus) quòd propter solum Deum effectus est. Dico autem secundùm speciem. Nam in singulari cuiusque generatione fuit proximus finis, speciei productio. Itaque Deus est prima & vltima causa omnium, proximus verò effector vniuersitatis, finis tamen & vltimus simul & proximus vniuersitatis, & solus hominis secundùm speciem. Quod ad formam attinet nullum est discrimen Nam & vniuersitatis, & rei cuiusque forma est sua ratio, & ipsum rei esse. Exemplaris causa eadem est vniuersitatis & rerum omnium secundùm speciem, vt hominis, equi, & bouis, putà Deus: singularum verò generationum non est causa vlla exemplaris. Neque enim α, ignis fecit β, ignem ad exemplar, sed naturaliter in nihil intuens. Homo quoque ab homine fit sine exemplari, sed naturaliter. Nam tametsi intuitus rei cuiuspiam, faciat id quod gignitur simile, vt de virgis Iacob differentes recepimus, causa non est in imitatione, vt cùm transcribitur aliquid ab exemplari, sed in similitudine quam cogitantis anima induit, vt illo loco explicauimus. En finis totius Philosophiæ naturæ, cognitio scilicet causarum, quæ omnes cùm ad ipsum summum Deum deuoluantur, ipso existente, totiùs vniuersitatis & rerum in ea omnium α, à quo primo fluunt, vt à principio & exemplari, ω, in quem finem feruntur, constat, quàm recta via tendat, imò quàm proximè accedat naturalis contemplatio in Dei Optimi Maximi contemplationem. Qui, vt est mundi totus, fuerit mihi huius operis principium, sitque finis.

INDEX

INDEX RERVM,

& Verborum.

A

Ff 3 Ani

Dextri

Hebraicæ

L

M

Mundi

V

FINIS.

SIMILITVDINVM AC PARABOLARVM QVÆ IN BIBLIIS EX HERBIS ATQVE

Arboribus desumuntur, dilucida explicatio: In qua narratione singula loca explananantur, quibus Prophetæ, obseruatâ stirpium naturâ, conciones suas illustrant, diuináque oracula fulciunt,

LEVINO LEMNIO,
Sacrarum Literarum studioso,
Auctore.

Paſchaſij OEnij Heicrucini in Authoris & operis commendationem Carmen.

VEntur o quotquot Medicus clariſſimus æuo
Sacrauit Genium conſtat habere libros.
Hic tamen imprimis docti ſuffragia cœtus
Promeritus, nullo fine ſuperſtes erit.
Res magnas, res difficileis, res denique ſacras
Eruit eximium candide lector opus.
Author enim ſylvas inter reptando ſalubres,
Cœleſtis Sophiæ largiter hauſit aquas.
Quando vel arboribus, vel humi ſerpentibus herbis
Acceſſit priſco tempore tantus honos?
Ecquis crediderit ſacri tot myſtica Verbi,
Clauſa ſub extremo cortice ſenſa tegi?
Si non aſſiduo diuinæ Pallados vſu
Lemnius occultas explicuiſſet opes.
Nullos inuoluet poſthac Labyrinthicus error
Flexibus ambiguis, multiplicique via.
Seu per odorato veſtitos gramine colles,
Seu per frondoſum te iuuat ire nemus:
Non ſecus, ac Theſeus Ariadnes fila ſequutus,
Quò te cunque feres, hoc duce tutus eris.
Si iucunda igitur, ſi quæris idonea vitæ,
Hanc propera in ſyluam ferre ſubinde gradum.
Fatidicæ ſtirpes, ceu quaſi Copia cornu,
Paſcendis animis pabula læta dabunt.

EXIMIO

EXIMIO SVMMÆQVE

virtutis ac dignitatis Viro D. Thomæ Thieldio, D. Bernardi in confiniis Antuerpianis ad Schaldam, Antistiti cum primis reuerendo, Leuinus Lemnius Medicus Zirizæus sacrarum literarnm studiosis S. P. D.

QVum mihi nuper amplissimè depredicaret virtutis tuæ decus, & mentis præstantiam, Antistes spectatissime, Iacobus Susius, vir, præter antiquæ nobilitatis insignia, omni disciplinarum genere excultissimus, cœpit illico animus noster in tui nominis amorem ac venerationem incitari. Quis enim erga illum non afficiatur, qui in pacificandis optimatum dissidiis, in dirimendis sopiendísque controuersiis hereditariis, de fundis, ac suburbanis prædiis singulari pollet dexteritate ac prudentia? Quis non vnicè illum diligat, veneretur, suspiciat, qui institutis erectisque aliquot palæstris literariis, artes ingenuas ac liberales disciplinas fouere non desinat? qui rebus tam exulceratis, tantisque opinionum dissidiis distractis ac diuulsis sana consilia adhibere curat, ac propositis præmiis, doctos quosque ad concionandi munus exstimulate, quo famelica ac dissipata multitudo salutaris doctrinæ pabulo saturetur, mentésque aridæ ac siticulosæ verbi Dei irrigatione reuiuiscant ac reficiantur. Nullum profectò excogitari potest opus, quod plus solidæ laudis promereatur, & quod humano generi sit vtilius, magisque frugiferum aut salutare. Quocirca excogitatum est à me argumentum, vir præstantissime, tuæ dignitati aptum, tuoque tam salutari instituto accommodum, quo omnibus innotescat laudatissimus tuus iste conatus, ac longè latéque propagetur nominis tui honos, tuoque exemplo complures ad illustrandam fouendamque

uendamque religionem Christianam, ac sincerum Dei cultum stabiliendum exstimulentur. Eo autem magis gratum acceptumque Amplitudinis tuæ munusculum hoc literarium fore confido, quod tale quiddam à nullo hactenus tractatum sit, ipsaque rei narratio non minus habeat vtilitatis quàm oblectamenti. Tametsi non defuturos ominor, qui vbi conspexerint Medicum tractare argumentũ Theologicum, confestim exclament, Ne sutor vltra crepidam, tum id, Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

Quod Medicorum est
Promittunt Medici, tractant fabrilia fabri. Flor.lib.1 epist.1.

Verùm hæ voces non sunt tanti, vt ab harum rerum tractatione non deterreant, quam par sit vt omnes qui Christo nomen dederunt, ea consectentur, quæ maximè salutaria sunt, illiúsque doctrinam cumprimis illustrent. Quod præter alios spectasse obseruo virum illustrem Ioachimum Hopperum Iurisconsultum, Hispaniarum Regi Philippo à consiliis secretioribus, in enarrando Decalogo. Quamobrem non decet id mihi fraudi esse, quam sacrosancta religio à Regibus etiam atque magnatibus (quorum plerique non semper res prophanas tractant) exculta sit ac popagata, diuinóque afflatu in commentarios redacta. Documento sunt Abrahamus, Isaac, Iacob, Moses, Dauid, Salomon, Esdras, à quibus primùm profluxit ac dimanauit cultus & doctrina cœlestis, ac cùm scripto, tùm viua voce posteris per manus tradita. Eo autem minus vellicari, aut arrodi meretur nostra hæc lucubratio, quòd pro dimidia parte sit professionis Medicæ. Siquidem ad Medicum potissimè spectat herbarum tractatio, etsi quæ ex his sumitur Metaphora, Similitudo, Exemplum, Comparatio, non alienum est ab eius professione dilucidè ea explinare. Quum autem professores sacri minus fere exercitati esse soleant in herbarum cognitione, ac vix vulgatas passimque obuias herbas cognitas, perspectásque habeãt, fieri nequit, vt omnia exactè

atque

atque ad amussim perspiciant aut interpretentur, suáque dignitate singula exornent, destituti notitia stirpiũ, aut minus explorata earum natura. Quocirca boni consulet æquus rerum æstimator nostram hanc qualemcunque industriam, cum ea tractem quæ magna ex parte ad Medicum spectãt, quem naturæ inuestigatio, cui sedulo incumbit, ad contemplandas etiam res diuinas erigit, ad Opificis notitiam eiúsque amorem atque admirationem inflammet. Spero autem candidum Lectorem minus alienum futurum erga opusculi huius autorem, vbi eius gustu se expleuerit, ac nonnihil fructus ac commodi ex illius lectione conceperit. Hac enim commendatione Genium consequi libri solent, ac plausibiles esse, summáque auiditate à studiosis expeti, præsertim vbi viri alicuius excellentis patrocinio in lucem prodeunt. Quæ res hoc apud me effecit, Antistes cumprimis obseruande, vt passus sim hoc nostrum commentariolum tuis auspiciis tuique nominis fauore in vulgus efferri, multorúmque iudiciis ac censuris subiici, quod vnum nonnunquam viros quãlibet eruditos ad lucubrationum suarum editionem retardare solet ac remorari. Quis est enim ea dicendi peritia imbutus, eaque rerum cognitione instructus, vt censores passim tam rigidos Aristarchos, tam oculatos non pertimescat ac reformidet? aut quis sua scripta omnibus approbare, omnique ex parte calumniam abs se depellere posse confidat? præsertim in argumento quod detegit vitia erroré sque hominum qui ferè salutaria monita respuunt, eósque aut odio prosequuntur, aut vellicant, qui illis ad virtutem, ad decus, ad probitatem, ad sinceram religionem sunt incitamento. Quod ipsum nusquam non deplorãt sacri vates iis locis quæ illustranda suscepi, qui in eo toti sunt, omnẽque suam operam atque industriã conferunt, vt cum omnes, cum illos potissimè officij sui commonefaciãt qui Ecclesiastico munere funguntur, ac diuinis ministeriis sunt addicti, quo subditis absolutum virtutis ac pietatis exẽplar exprimant, summoque studi

di

dio enitantur, ac rationem ineant, qua collapsæ atque inclinatæ Religioni medelam adferre queat, eamque erigere atque instaurare. Illorum enim interest ac munus delegatum exposcit, vt deuias balantesque ac dissipatas oues ad Christi ouile dirigant, atque ad saluberrima cœlestis doctrinæ pascua reducant, vt egenis ac calamitosis, omnique præsidio destitutis subueniant, atque illis aliquid solatij, nõnihil subsidij adferant, vt ingenuos ac bonæ indolis adolescẽtes, in quibus elucet ac se profert aliquod viuidæ erectæque ac generosæ mentis indicium, liberalibus disciplinis institui curent, quo aliquando Patriæ vsui sint atque ornamento: vt virgũculis maturis ac coniugio aptis dotem conferant, ne qua pudicitiam expugnari contingat, ac publice vt mercenarias prostitui. Hac enim ratione obtinebimus ne passim tot existãt validi errones ac grassatores nocturni qui aliena inuadant ac deprædentur, nec tot contaminatæ integritatis puellæ, quæ in lustris ac fornicibus extra legitimam vitæ societatẽ, corporis sui visum omnibus promiscue concedunt. Quod dedecus fœdaque vitæ consuetudo ne inter Christianos inolesceret, in fragile millum sexum in sua beneficia ac munificentiam liberaliter contulerunt veteres illi Ecclesiæ proceres, qui quod cæteris virtute morumque integritate prælucerent, ac subditorum vsibus commodisque sedulo prospicerent, Episcopi, Præsules, Antistites vocabantur, atque à paterno pioque affectu ac propensione in gregem suæ fidei ac tutelæ commissum, Abbates ac Cœnobiarchæ; sic vt dignitati & honori sollicitudo & cura cõiuncta esset. Consopiebãt illi tumultus ac dissidia quæ in magnũ Reipublicæ detrimẽtum erant euasura, refarserunt laceratam ac diuulsam ciuium ac popularium concordiam, omniaque reddiderũt trãquilla ac pacata: mitigabant Regum ac Principum irritatos animos, qui sinistris parumque auspicatis nonnullorũ consiliis inflammati, grauiora quàm pro æquitate, onera subditis inferre meditabantur. Quale exemplum editum est in Roboam Salomonis filio, qui cum in paternam hæreditatem

atque ad amussim perspiciant aut interpretentur,
dignitate singula exornent, destituti notitia stirpiũ,
nus explorata earum natura. Quocirca boni consule
rerum æstimator nostram hanc qualemcunque indu
cum ea tractem quæ magna ex parte ad Medicum
quem natura inuestigatio, cui sedulo incumbit, ad
plandas etiam res diuinas erigit, ad Opificis notitia
que amorem atque admirationem inflammet. Spere
candidum Lectorem minus alienum futurum erga
li huius autorem, vbi eius gustu se expleuerit, ac n
fructus ac commodi ex illius lectione conceperit. H
commendatione Genium consequi libri solent, ac p
les esse, summáque auiditate à studiosis expeti, pr
vbi viri alicuius excellentis patrocinio in lucem pr
Quæ res hoc apud me effecit, Antistes cumprimis ob
de, vt passus sim hoc nostrum commentariolum tuis a
tuique nominis fauore in vulgus efferri, multorúmq
cius ac censuris subiici. quod vnum nonnunquam vi
libet eruditos ad lucubrationum suarum editionem
dare solet ac remorari. Quis est enim ea dicendi per
butus, eaque rerum cognitione instructus, vt censo
sim tam rigidos Aristarchos, tam oculatos non per
ac reformidet? aut quis sua scripta omnibus approb
nique ex parte calumniam abs se depellere posse co
præsertim in argumento quod detegit vitia errorés
minum qui ferè salutaria monita respuunt, eósq ue
prosequuntur, aut vellicant, qui illis ad virtutem, a
ad probitatem, ad sinceram religionem sunt incit
Quod ipsum nusquam non deplorāt sacri vates iis l
illustranda suscepi, qui in eo toti sunt, omnēque suam
atque industriā conferunt, vt cum omnes, cum illos p
officij sui commonefaciāt qui Ecclesiastico munere
tur, ac diuinis ministeriis sunt addicti, quo subditis
rum virtutis ac pietatis exēplar exprimant, summo

dio enitantur, ac rationem ineant, qua collapsæ atque inclinatæ Religioni medelam adferre queat, eamque erigere atque instaurare. Illorum enim interest ac munus delegatum exposcit, vt deuias balantesque ac dissipatas oues ad Christi ouile dirigant, atque ad saluberrima cœlestis doctrinæ pascua reducant, vt egenis ac calamitosis, omnique præsidio destitutis subueniant, atque illis aliquid solatij, nõnihil subsidij adferant, vt ingenuos ac bonæ indolis adolescẽtes, in quibus elucet ac se profert aliquod viuidæ erectæque ac generosæ mentis indicium, liberalibus disciplinis institui curent, quo aliquando Patriæ vsui sint atque ornamento: vt virgũculis maturis ac coniugio aptis dotem conferant, ne qua pudicitiam expugnari contingat, ac publice vt mercenarias prostitui. Hac enim ratione obtinebimus ne passim tot existãt validi errones ac grassatores nocturni qui aliena inuadant ac deprædentur, nec tot contaminatæ integritatis puellæ, quæ in lustris ac fornicibus extra legitimam vitæ societatẽ, corporis sui visum omnibus promiscue concedunt. Quod dedecus fœdaque vitæ consuetudo ne inter Christianos inolesceret, in fragile millum sexum in sua beneficia ac munificentiam liberaliter contulerunt veteres illi Ecclesiæ proceres, qui quod cæteris virtute morumque integritate prælucerent, ac subditorum vsibus commodisque sedulo prospicerent, Episcopi, Præsules, Antistites vocabantur, atque à paterno pioque affectu ac propensione in gregem suæ fidei ac tutelæ commissum, Abbates ac Cœnobiarchæ; sic vt dignitati & honori sollicitudo & cura cõiuncta esset. Consopiebãt illi tumultus ac dissidia quæ in magnũ Reipublicæ detrimẽtum erant euasura, refarserunt laceratam ac diuulsam ciuium ac popularium concordiam, omniaque reddiderũt trãquilla ac pacata: mitigabant Regum ac Principum irritatos animos, qui sinistris parumque auspicatis nonnullorũ consiliis inflammati, grauiora quàm pro æquitate, onera subditis inferre meditabantur. Quale exemplum editum est in Roboam Salomonis filio, qui cum in paternam hæreditatem

sciius atque inauguratus imperio, iuuenum potius
senum consilio acquiesceret, florentissimum regnum
diuulsum alienauit. His ac plerisque aliis praeclaris
tibus enituere veteris Ecclesiae ministri, atque iis s
simum exercuerunt in quibus situs est praecipuus C
tis fructus, totiusque pietatis ac religionis summa co
Cap. 1. *vt Iacobus Apostolus palam testatur. Nam erige*
rosa palatia, magnisque sumptibus extruere portic
uimenta, xystos, ambulacra, peristylia, conuiuari lau
magnifico splendidóque ferculorum apparatu, aut e
exquisito cultu opes profundere, subleuãdis tenuiori
stinatas, alienum prorsus esse decet ab illorum con
natura, moribus, quorum professio atque institutum
litatem ac moderatum rerum vsum exigit, ab omn
pompa, fastu, ambitione, strepitu, aliaque mundan
tatione remotum. Haec vir humanissime libere qui
amanter ac sincero affectu à me amplificata sunt, e
rique exstimulentur, vt Spartam suam exornent, s
minam aut talentum auctione conduplicent, illi, i
qui in clarissima luce hominum versantur, ac velu
tius orbis theatro constituti omnium ora atque ocul
conuertunt. Sic enim futurum confido, vt qui nunc
rum animos abs se habent auersos atque alienatos,
gna veneratione ac reuerentia deuotos deuinctosqu
riantur. Est enim virtus vitaque integritas fauor
neuolentiae, totiusque humanae societatis conciliatri
de re cum nuper in amoenissimo tuo secessu serio (in
losophati, praesente clarissimo ac Senatorij ordinis v
Honor virturis praemium. *colao de Voocht Iurisperitissimo, ac multa vltrò*
agitata sint, non visum est operae pretium diutius
gumento inhaerere. Deus Opt. Max. cui, Christi
vota precesque nostras deferimus, te diu nobis serue
mem, ac tuos conatus promoueat, magnáque incre
progressus conferat. Ziriza ex Museo nostro Non
Anno M. D. LXVI.

Amplissimos Reges ac sacratissimos vates herbarum cognitione exactè fuisse imbutas, desumptæ ab iis tot Metaphoræ ac Parabolæ declarant, quæ hîc spectandæ exhibentur.

CAPVT I.

PRæstãtissimos Reges ac magnanimos illustres que Heroas in ipso etiam armorũ strepitu tumultúque bellico, studiosè olim excoluisse rem Herbariam, ac stirpiũ cognitione cum primis fuisse delectatos præter veterũ historias, Bibiliorum codices abundè testantur. Cum enim harum rerum inuestigatio, amœnissima varietate exornata sit, nec minus habeat vtilitatis, quàm oblectamenti, non visum est Regum amplitudini, nec imperatoriæ maiestati indecorum, huiusmodi occupationibus distineri, præsertim vbi ab vrgentissimis negotiis, ac functionibus publicis respirare, atque aliquid sibi laxamenti impetrare licuit. Hac enim cùm animi, cùm corporis cultura non minùs celebris facta est illorum memoria, non minùs illustratus nominis splendor & magnificentia quàm rebus aliis præclarè gestis, aut hostibus vel subactis, vel ad internecionem deletis. Sic Mithridates Ponti, atque vndeuiginti regnorum Rex propter eximiam herbarum notitiam, & singulare antidoton contra venena morbosque omnes contagiosos præsentaneum, illius nomine insignitum immorrale nomen est consequutus. Lysimachus Eupator, Gentis Illyricorum rex Artemisia Mausoli Cariæ regis vxor, multiquealij præter belli gloriam, herbarum cognitione illustres sunt. Marcus Curius Imperator Romanus post deuictum Pyrrhum Epirotharũ regem, Lucius Cincinnatus, Marcus Valerius Coruinus plantarum amœnitate allecti procul à strepitu & ambitione ciuili ruri consenuerunt. Salomon verò regum amplissimus, qui præter immensas opes eam consecutus est à Deo Opt. Max. sapientiam, ac rerum cognitionem, vt nullus regum illi sit comparandus, in herbarum notitia mirificè excultus, exactéque versatus legitur, ac disseruisse non solum de piscibus, alitibus, quadrupedibus, astris, sed de arboribus etiã & stirpibus à cedro

Reges herbarum cultores.

Libani vsque ad Hyssopum qui egreditur è pariete, hoc e
minutissima herba ad procertimas, celsissimásque arbore
que, omnia habuisse cognita & explorata. Sunt præter S
monem proceres aliquot vatesque Hebræi, qui passim
ciniis suis herbarum nomina effectusque interserunt
comparationes ex iis mutuantur Cum enim stirpes aliæ
rebus adhiberi soleant, ac nonnullæ alimenti vsum præb
aliæ medicamenti, pleræque vtrumque, nõnullæ noxiæ si
naturæ infestæ, aliæ salutares morbisque expugnandis ac
modæ: ex iis Prophetæ appositissimas similitudines, scita
& concinnas cõparationes desumunt, quibus conciones c
nant, ac fidem narrationi adstruunt. Cum autem multa si
humanioribus disciplinis ac politioribus literis, totáque
losophia humana quæ hominum animos affatim oblecta
lorúmque mentes exemplis ac morum integritate imbu
cum nulla ad hæc perficienda maiorem vim atque effica
obtinet, quam ea quæ sacri vates quorum nemo non diui
afflatus, concionibus adhibent, adeò vt quiuis vel in na
operibus vel diuinis contemplationibus mediocriter ex
tatus, facilè perspexerit, quàm non sit sterilis & ieiuna
rum narratio, quàm non prorsus infœcunda illorum do
na, sed vtilis, salutaris, fructuosa. Si quidem scriptura
à cœlesti parte diuini Spiritus afflatu promanans, mente
minum suauissimo pabulo pastuque salutari reficit. C
ipsum Dauid rex indicat, desumpta peramœna similitud
viridante floridoque prato ac saluberrimis aquis, quibu
menta maximè pinguescũt & saginantur. *Dominus regit m
hil mihi deerit in loco pascuæ vbi me constituit, super aquas ref
nis.* Sic cũ sibi gratularetur ac plauderet, quod Dei mun
diuidenda hæreditate, vberrima pecora, solumque ac fun
maximè fœcundum sortitus esset, *Funes*, inquit, *ceciderun
in præclaris.* Solebant enim olim funibus extentis metiri iu
suosque limites cuique assignare ac partiri prata: quod
nos nunc decempeda perficitur. Huius generis cùm innu
exempla in veteri nouóque instrumento se proferant, no
lùm in vulgaro vitæ vsu & consuetudine, sed ex natura r
quæ nihil non suppeditat, deprompta: operæ pretium v
est ista eruere, atque auido lectori spectanda exhibere
illi innotescat, quantus scientiæ ac sapientiæ thesaurus re
ditus sit in arcanis literis quæ non tam dulcia, quàm salu
hominibus proferunt. Nec sanè quisquam ex vllis Phi
phorum aut Rhetorum Poetarumque scriptis tam vber
copiosam doctrinæ frugem, tam salutare animæ ment
pab

pabulum est percepturus, quam ex vberrimo atque inexhausto diuinitatis fonte, illorúmque oraculis quæ diuino afflatu sunt prodita. Quod si cui libeat attentè considerare atque intimè excutere diuina eloquia, quantáque vsi sint sapientia, qui tam salutaria documenta nobis prodiderunt, mentémque ac voluntatem Dei mortalibus indicant, dilucide perspecturus est, quid diuina prophanis præstent, & quàm sint res æternæ ac solidæ caducis ac momentaneis præstantiores. Sacros verò vates præter exactam diuinitatis cognitionem in naturæ reb. exquisitæ versatos, nec vllius disciplinæ fuisse rudes, vel illud argumento est, quòd ex intimis atque arcanis naturæ similitudines & comparationes desumant, denique ab animantibus, herbis, arboribus, elementis, igni, terra, aquis, aëre, fluminibus, riuulis, fontibus, cisternis, Oceano, astris, gemmis, lapidibus, à fulmine, pluuia, rore, æstu, frigore, flatibus, grandine, niue, gelu, glacie à satis & semente, à sale, à fermento, à sagena, verriculo, nassa, retibus, ab humoribus qui corpori humano subsunt, vel ab eo promanant, sanguine, lacte, semine, menstruis, à pariente & partu, à scoria, ferro, auro, argento, aliisque innumetis Tropos ac figuratas eloquutiones, Metaphoras, seu translationes, parabolas, collationes, exempla, Schemata, hoc est, ornamenta verborum & sententiarum, & quæ quasi aliquo gestu orationem illustrant, narrationibus suis accommodant, quib. multum lucis atque intelligentiæ, plurimũ dignitatis ac splendoris concionib. adferunt, mentesque ac animos socordes atque oscitantes, suique oblitos ad veritatis cognitionem incitant atque inflammant: improbos adducta ex iis rebus similitudine, à maleficiis deterret, atque ad virtutem, ad solidam fœlicitatem, ad Dei metum & fiduciam extimulant, illisque, omni adhibita industria, diuinitatis notitiam infigunt: probos verò & qui vitæ integritatem consectantur, stabiliunt, vtque persenerent atque in suscepto negotio persistant, sedulò exhortantur: obiter, quod & Paulus præcipit, inordinatos, intractabiles, incompositos officij sui commonefaciunt, ac salubri placidáque monitione increpant: pusillanimos, & mœrẽtes solantur, imbecilles ac labantes fulciunt, collapsos erigunt, lenitate & clementia vtuntur erga omnes, lenti ad iram, ad vindictam ac violentiam tardi, medentur iuxta Esaiæ ac Christi vaticinium contritis fractisque mentibus atque animis deiectis, mœstis, afflictis salutarem medelam adhibent: prædicant captiuis remissionem & indulgentiam, obcæcatis visum: ita vt diuinæ lucis efficiantur capaces, calamitosis solatium,

Sacra prophanis potiora.

Prophetæ omniũ rerũ cognitione instructi.

Deus blãdimentis allicit

1. Theff. 5.

Esaiæ 61. Luc. 4.

vinctis ac diaboli tyrannide oppressis relaxationem ac lib
tem;eaque omnia elegantissimis parabolis & collationib
suis passim scriptis perficiunt. Cùm autem nemo non Pro
tarum, inter quos multi regia maiestate existunt, haru
rum specimen exhibeat, atque etiam Iesus Christus, q
eius nomine apostolicæ legationis munere funguntur, i
dem doctrinæ genere versentur, operæ pretium me fact
sum arbitratus, si obiter commonstrem quanta sit eru
quàm recondita sapientia, quæ rerum cognitio ac natur
uesti gatio, quantus ardor propagandæ religionis, atque e
sa omni superstitione & idololatria proferendi cultus diu
iis hominibus qui diuino spiritu cœlestique afflatu imbut
salutaria non prodiderunt, accita ad orationis decus & c
mentum vniuersa rerum natura: quod ipsum patefacere
meditor.

De conditione & natura Mandragoræ, qua Lia sorore eblandita est Rachel.

CAPVT II.

INter herbas virentes ac floridas, quantum innumeras na
ac rerum omnium conditor Deus in vsum hominum è
ra produxit, Mandragora non infimum locum obtinet (Gen. 1.)
prorsus ignobilis est. Cuius cùm in sacris Bibiliis extet n
tio atque in deliciis habita sit in edendique vsum experta (Mandragoræ duæ species.)
hac instituti argumenti sumetur exordium. Constituu
huius stirpis duæ species: quarum vna est foliis lactucæ æ
lis, sed angustioribus, saturati vmbrosique viroris. Pomum
rò emergit è centro imoque stirpis meditullio, quod herb
stylo incumbit, auellanæ nucis, nonnunquam iuglandi
castaneæ magnitudine. Hæc species fœminæ nomine insi
tur. Mas verò speciosa magnaque foliorum amplitudin
pompa luxuriat, lacteo virore perpolita. Pomum verò q
ex passis patulisque quaquauersum foliis è media stirpe
dit orbiculatum ac circinatæ rotunditatis, oui gallinace
tello aut luteo prorsus affine est, odore, non sine grau
quadam soporata, iucundo, radice crassa, pilosaque
bifida, atque in humanæ coxendicis aut cruris formam
furcata. Qua occasione circumforanei quidam impostore
hi

huius & brioniæ radice imagunculas confingunt humana specie, atque vtrumque sexum emolliuntur, ac credulæ turbæ persuadent ea forma ac specie è terra enatas. Nonnulli seriò prædicant vitalem fuisse, subterraneum hunc fœtum, atque ex locis quibusdam funestis eruisse, quibus supplicio affici solent sontes ac facinorosi, qua persuasione rudi atque imperitæ plebi imponunt, atque huiusmodi impostura argento illos emungunt. Belgæ Mandragoræ poma *Declappelen* vocant, quo nomine & radicem designant, quod mentem amatorio quodam fascino in errorem pertrahant, & quodam modo incantent. Huius pomi fuisse auidam Rachaelem, summóque eius desiderio occupatam sacri codices referunt. Cùm enim triticeę messis tempore Ruben in rus digressus Liæ matri attulisset Mandragoras, Rachel sterilis ac sororiæ fœcunditatis æmula, eas sibi concedi offerrique postulauit. Lia exasperata importuna interpellatione, poma illi denegauit: tandem sopita altercatione hac lege ac conditione res transacta est, vt Lia subsequente nocte mariti concubitu frueretur (nam id alternis vicibus, duabus sororibus vni marito dedicatis perfici solet) Rachel verò potiretur Mandragoris, quas ea mente atque animi intentione à sorore eblandita creditur, quo amabili ac gratioso cum patriarcha Iacobo congressu, esu illius pomi, conceptui effici posset idonea. Cùm enim inuidia in sororem permota sterilitatis probrũ à se depellere atque amoliri cuperet, expostulauit cum marito, quod sterilis degeret, cum soror numerosa prole ferax esset & fœcunda. Iacobus indignatus se perfunctum maritali munere profitetur, ipsumque ne culpari posse nec ignauiæ argui. cæterum fœcunditatem ac conceptum Dei donum esse, illiúsque arbitrio negotium istud perfici. Cæterum an Mandragora fœtificandi vim mulieribus conferat, atque vtero retinendi seminis efficaciam conciliet, in dubium vocari posset. Cùm enim soporifero effectu prædita sit, & impensè frigida, hæc qualitas ad tale quiddam præstandum prorsus inefficax censeri solet & inidonea. Quod tamen ita dilui posse video, vt in frigidis humidisque regionibus, atque in vtero humecto & algido tale quiddam perficere nequeat, sed in torrido æstuantique & exusto. Sic in Africa, Hispania, Iudæa, Mauritania, Numidia, Ægypto, in quibus ferè regionibus mulieres adustos arentesque habent vteros ac feruidos, tum squalidos ac strigosos: non incommodè hoc pomum adhiberi posse crediderim. Si quidem eius esu corpus ad temperiem reduci posse existimo, cùm post am-

Pomum Mandragoræ blãdimentum amoris

Gen. 3.

plexum & congressum maritalem soluto in somnum corpore, vterus retinendi vim seminis asciscat, nec id in fumos ac fuliginem euanescat, vt in calido atque æstuante vtero assolet, in quo vtriusque semina minùs coalescunt aut vniuntur, sublata omni posteritatis spe. quod multis vsu venisse obseruaui etiam in Belgica, quæ ob plus satis calidam vteri intemperiem effœtæ extiterunt, tametsi mariti sedulo illis suam operam præstarent, suóque officio alacriter fungerentur: quin & viri ex frequenti illorum concubitu aliquando pudendarum partiũ vitia contrahunt à salsuginosa atque acri mordacique vligine, quæ genitali virus infert ac contagione inficit. Huiusmodi mulieribus quæ fere sunt indomitæ libidinis ob ignitos vrentesque locos, poma Mandragoræ inoffensè, imò magno commodo exhiberi possunt, cum pepones, cucumeres, cucurbitæ, melones, portulaca, lactuca, solanum, aliáque refrigerantia, quibus intensus ille feruor ac vitiosa vteri qualitas retunditur, & quò minus concumbenti deleteria sit, cohibetur. Scio equidem multa esse stirpium genera apud Belgas & Septentrioni obuersas regiones, quibus cum subsit noxia vis & perniciosa, valetudinem deteriorem efficiunt ac depopulantur, nisi illorum effectus in destruenda naturæ temperie coerceatur. Sic omnes herbæ quæ frigida qualitate imbutæ sunt, pipere, zinzibere, & grano paradisi, quod nonnulli inter species cardamomi statuunt, conduntur, quibus refrenatur illarum malitia, & obtunditur hebescitque ferocia. Sic fungi, boleti, tubera, aliáque excrementa terræ Italis ac Transalpinis innoxia sunt: Cisalpinis verò ac Belgis nocentissima ac venenata, nisi condimentis calorificis mitigetur venenosa illorum qualitas, adde quòd in calidis regionibus, quæque Sole affatim illustrantur, & incalescunt, omnia meliùs maturescunt, quæ vis efficit vt illa fercula vt pote libidinis incitamenta à delicatis ac ganeonibus in deliciis habita, atque in excitandæ tétiginis vsum expetita, minus incommodi corporibus inferant. Cæterum Mandragoram odoris fragrãtia ac suauitate recreasse olim Hebræos, Episthalamium siue Canticum Salomonis indicat, sic vt existimem in Iudæa illam in ratione expetitam, ac manibus contractari solitam, quòd suaui quodam odore imbuta sit non sine vi somnifica & soporosa, quæ lassos & languidos recreat: vt ferè esse solent qui amoribus deditì sunt, aut aliquem depereunt tanquam amatorio philtro incantari. Mihi verò quid de Mandragora accidit, obiter enarrabo. Cum autem æstiuis mensibus (nam eo tempore poma Mandragoræ se proferunt) semel at-

De Mandragoræ pomo historia.

que

que iterum in museo nostro amabilem ac speciosum eius stirpis fructum negligenter collocassem, ita somnolentus sum effectus, vt ægrè sopor excuti posset. Cum autem obnixè oblectarer somnolentiæ, illamque excussisse conarer, ægrè id obtinui, nec rationem tanti veterni inire potui: tandem cum quaquauersum dimouissem oculos, obtulit se à tergo pomum Mādiagoræ, quo amoto atque in alium locum translato, factus sum alacrior, atque torporem depuli, omnemque oscitantiam discussi. Cæterum ab hoc suauiolenti miréque odorato pomo quod gratiam fauoremque gestanti apud amasium conciliat, sponsus captat occasionem expatiandi. Cum enim vernis æstiuisque mensibus omnia frondeant ac nitescant, ac Mandragora stirpesque aliæ odorem suauiter in auras diffundant, Sponsam extra limen & conclaue euocat, quò relicta vrbe ruri atque in suburbanis prædiis se oblectet, ac tot passim florentibus herbis & arboribus, nardo, viola, liliis, malo punica, Mandragotis, ipsaque florescente vite se reficiat Cum autem singula quæ è terra emergunt verno tempore frondescant, ac florum cum amœnitate, tum fragrantia homini blandiantur, tum ipsa vitis præ cæteris fragrantissimum odorem exspirat, ac naribus suaues halitus effundit: profert hæc sub finem veris flosculum minutum & stellarum festucis ramentisque orbiculatis obsitum, vel lichen, vulgo vluea, colore subspiceo aut flauescente, eximiæque suauitatis, quò in asterisci formam deciduo, confestim specimen racemorum exhibetur. Odor huius flosculi cerebrum & cor mirificè recreat, sic vt mihi gratissimum sit florescente vite sub vinea pergulata ac pampinis concamerata fornice ac testudine prandium cœnamque absoluere, aut cum æqualibus eruditis fabulis temporis tædium fallere. Huius autem flosculi odor, tanti effectus prædicatur, vt venenatas bestias abigat, adeò vt serpentes, colubri, bufones hunc perferre nequeant, sed remotissimè ab eo se subducant. ergo circa florescentem vitem non solùm salubris est & peramœna ambulatio, sed etiam secura & tuta: licet enim in herbido thoro ac viridante gramine decumbere, ac sub arbore patulis diffusa ramis opacum frigus captare, atque æstum propulsare, vel apricatione Solis radiis incalescere & illustrari, nullo metu aut trepidatione serpentū qui aliquando latenter in herba delitescunt, atque improuisè obrepunt, hominique terrorem incutiunt. Dum autem sponsus (quo nomine Christus à Ioanne Baptista designatur, qui erga suam Sponsam nempe Ecclesiam, cœtumque illi fidentium

atque ad amussim perspiciant aut interpretentur, suáque dignitate singula exornent, destituti notitia stirpiũ, aut minus explorata earum natura. Quocirca boni consulet æquus rerum æstimator nostram hanc qualemcunque industriam, cum ea tractem quæ magna ex parte ad Medicum spectãt, quem naturæ inuestigatio, cui sedulo incumbit, ad contemplandas etiam res diuinas erigit, ad Opificis notitiam eiúsque amorem atque admirationem inflammet. Spero autem candidum Lectorem minus alienum futurum erga opusculi huius autorem, vbi eius gustu se expleuerit, ac nonnihil fructus ac commodi ex illius lectione conceperit. Hac enim commendatione Genium consequi libri solent, ac plausibiles esse, summáque auiditate à studiosis expeti, præsertim vbi viri alicuius excellentis patrocinio in lucem prodeunt. Quæ res hoc apud me effecit, Antistes cumprimis obseruande, vt passus sim hoc nostrum commentariolum tuis auspiciis tuique nominis fauore in vulgus efferri, multorúmque iudiciis ac censuris subiici, quod vnum nonnunquam viros quãlibet eruditos ad lucubrationum suarum editionem retardare solet ac remorari. Quis est enim ea dicendi peritia imbutus, eaque rerum cognitione instructus, vt censores passim tam rigidos Aristarchos, tam oculatos non pertimescat ac reformidet? aut quis sua scripta omnibus approbare, omnique ex parte calumniam abs se depellere posse confidat? præsertim in argumento quod detegit vitia erroréśque hominum qui ferè salutaria monita respuunt, eósque aut odio prosequuntur, aut vellicant, qui illis ad virtutem, ad decus, ad probitatem, ad sinceram religionem sunt incitamento. Quod ipsum nusquam non deplorãt sacri vates iis locis quæ illustranda suscepi, qui in eo toti sunt, omnẽque suam operam atque industriã conferunt, vt cum omnes, cum illos potissimè officij sui commonefaciãt qui Ecclesiastico munere funguntur, ac diuinis ministeriis sunt addicti, quo subditis absolutum virtutis ac pietatis exẽplar exprimant, summoque studi

dio enitantur, ac rationem ineant, qua collapsæ atque inclinatæ Religioni medelam adferre queat, eamque erigere atque instaurare. Illorum enim interest ac munus delegatum exposcit, vt deuias balantesque ac dissipatas oues ad Christi ouile dirigant, atque ad saluberrima cœlestis doctrinæ pascua reducant, vt egenis ac calamitosis, omnique præsidio destitutis subueniant, atque illis aliquid solatij, nõnihil subsidij adferant, vt ingenuos ac bonæ indolis adolescẽtes, in quibus elucet ac se profert aliquod viuidæ erectæque ac generosæ mentis indicium, liberalibus disciplinis institui curent, quo aliquando Patriæ vsui sint atque ornamento: vt virgũculis maturis ac coniugio aptis dotem conferant, ne qua pudicitiam expugnari contingat, ac publice vt mercenarias prostitui. Hac enim ratione obtinebimus ne passim tot exīstãt validi errones ac grassatores nocturni qui aliena inuadant ac deprædentur, nec tot contaminatæ integritatis puellæ, quæ in lustris ac fornicibus extra legitimam vitæ societatẽ, corporis sui visum omnibus promiscue concedunt. Quod dedecus fœdaque vitæ consuetudo ne inter Christianos inolesceret, in fragile millum sexum in sua beneficia ac munificentiam liberaliter contulerunt veteres illi Ecclesiæ proceres, qui quod cæteris virtute morumque integritate prælucerent, ac subditorum vsibus commodisque sedulo prospicerent, Episcopi, Præsules, Antistites vocabantur, atque à paterno pioque affectu ac propensione in gregem suæ fidei ac tutelæ commissum, Abbates ac Cœnobiarchæ; sic vt dignitati & honori sollicitudo & cura cõiuncta esset. Consopiebãt illi tumultus ac dissidia quæ in magnũ Reipublicæ detrimẽtum erant euasura, refarserunt laceratam ac diuulsam ciuium ac popularium concordiam, omniaque reddiderũt trãquilla ac pacata: mitigabant Regum ac Principum irritatos animos, qui sinistris parumque auspicatis nonnullorũ consiliis inflammati, grauiora quàm pro æquitate, onera subditis inferre meditabantur. Quale exemplum editum est in Roboam Salomonis filio, qui cum in paternam hæreditatem

ſcitus atque inauguratus imperio, iuuenum potius quàm ſenum conſilio acquieſceret, florentiſſimum regnum abs ſe diuulſum alienauit. His ac pleriſque aliis præclaris virtutibus enituere veteris Eccleſiæ miniſtri, atque iis ſe potiſſimum exercuerunt in quibus ſitus eſt præcipuus Charitatis fructus, totiuſque pietatis ac religionis ſumma conſiſtit,

Cap. 1. vt Iacobus Apoſtolus palam teſtatur. Nam erigere operoſa palatia, magniſque ſumptibus extruere porticus, pauimenta, xyſtos, ambulacra, periſtylia, conuiuari lautius, ac magnifico ſplendidóque ferculorum apparatu, aut denique exquiſito cultu opes profundere, ſubleuādis tenuioribus deſtinatas, alienum prorſus eſſe decet ab illorum conditione, natura, moribus, quorum profeſſio atque inſtitutum frugalitatem ac moderatum rerum vſum exigit, ab omni luxu, pompa, faſtu, ambitione, ſtrepitu, aliaque mundana oſtentatione remotum. Hæc vir humaniſſime libere quidem, ac amanter ac ſincero affectu à me amplificata ſunt, quò plerique exſtimulentur, vt Spartam ſuam exornent, ſuamque minam aut talentum auctione conduplicent, illi, inquam, qui in clariſſima luce hominum verſantur, ac velut in totius orbis theatro conſtituti omnium ora atque oculos in ſe conuertunt. Sic enim futurum confido, vt qui nunc multorum animos abs ſe habent auerſos atque alienatos, ſibi magna veneratione ac reuerentia deuotos deuinctoſque experiantur. Eſt enim virtus vitæque integritas fauoris ac beneuolentiæ, totiuſque humanæ ſocietatis conciliatrix. Qua de re cum nuper in amœniſſimo tuo ſeceſſu ſerio ſimus philoſophati, præſente clariſſimo ac Senatorij ordinis viro Nicolao de Voocht Iuriſperitiſſimo, ac multa vltrò citróque

Honor virtutis præmium. agitata ſint, non viſum eſt operæ pretium diutius huic argumento inhærere. Deus Opt. Max. cui, Chriſti fiducia, vota preceſque noſtras deferimus, te diu nobis ſeruet incolumem, ac tuos conatus promoueat, magnáque incrementa ac progreſſus conferat. Zirizææ ex Muſeo noſtro Nonis Maij, Anno M. D. LXVI.

Amplissimos Reges ac sacratissimos vates herbarum cognitione exactè fuisse imbutas, desumpta ab iis tot Metaphoræ ac Parabolæ declarant, quæ hîc spectandæ exhibentur.

CAPVT I.

PRæstàtissimos Reges ac magnanimos illustres que Heroas in ipso etiam atmotū strepitu tumultúque bellico, studiosè olim excoluisse rem Herbariam, ac stirpiū cognitione cum primis fuisse delectatos præter veterū historias, Bibiliorum codices abundè testantur. Cum enim harum rerum inuestigatio, amœnissima varietate exornata sit, nec minus habeat vtilitatis, quàm oblectamenti, non visum est Regum amplitudini, nec imperatoriæ maiestati indecorum, huiusmodi occupationibus distineri, præsertim vbi ab vrgentissimis negotiis, ac functionibus publicis respirare, atque aliquid sibi laxamenti impetrare licuit. Hac enim cùm animi, cùm corporis cultura non minùs celebris facta est illorum memoria, non minùs illustratus nominis splendor & magnificentia quàm rebus aliis præclarè gestis, aut hostibus vel subactis, vel ad internecionem deletis. Sic Mithridates Ponti, atque vndeuiginti regnorum Rex propter eximiam herbarum notitiam, & singulare antidoton contra venena morbosque omnes contagiosos præsentaneum, illius nomine insignitum immorrale nomen est consequutus. Lysimachus Eupator, Gentis Illyricorum rex Artemisia Mausoli Cariæ regis vxor, multique alij præter belli gloriam, herbarum cognitione illustres sunt. Marcus Curius Imperator Romanus post deuictum Pyrrhum Epirotharū regem, Lucius Cincinnatus, Marcus Valerius Coruinus plantarum amœnitate allecti procul à strepitu & ambitione ciuili ruri consenuerunt. Salomon verò regum amplissimus, qui præter immensas opes eam consecutus est à Deo Opt. Max. sapientiam, ac rerum cognitionem, vt nullus regum illi sit comparandus, in herbarum notitia mirificè excultus, exactéque versatus legitur, ac disseruisse non solum de piscibus, alitibus, quadrupedibus, astris, sed de arboribus etiā & stirpibus à cedro

Reges herbarum cultores.

Libani vſque ad Hyſſopum qui egreditur è pariete, hoc eſt, à minutiſſima herba ad procerrimas, celſiſſimáſque arbores vſque, omnia habuiſſe cognita & explorata. Sunt præter Salomonem proceres aliquot vateſque Hebræi, qui paſſim vaticiniis ſuis herbarum nomina effectuſque interſerunt, ac comparationes ex iis mutuantur. Cum enim ſtirpes aliæ aliis rebus adhiberi ſoleant, ac nonnullæ alimenti vſum præbeant, aliæ medicamenti, pleræque vtrumque, nõnullæ noxiæ ſint ac naturæ infeſtæ, aliæ ſalutares morbiſque expugnandis accommodæ: ex iis Prophetæ appoſitiſſimas ſimilitudines, ſcitaſque & concinnas cõparationes deſumunt, quibus conciones exornant, ac fidem narrationi adſtruunt. Cum autem multa ſint in humanioribus diſciplinis ac politioribus literis, totáque philoſophia humana quæ hominum animos affatim oblectant, illorúmque mentes exemplis ac morum integritate imbuunt, cum nulla ad hæc perficienda maiorem vim atque efficaciam obtinet, quam ea quæ ſacri vates quorum nemo non diuinitus afflatus, concionibus adhibent, adeò vt quiuis vel in naturæ operibus vel diuinis contemplationibus mediocriter exercitatus, facilè perſpexerit, quàm non ſit ſterilis & ieiuna illorum narratio, quàm non prorſus infœcunda illorum doctrina, ſed vtilis, ſalutaris, fructuoſa. Si quidem ſcriptura ſacra à cœleſti parte diuini Spiritus afflatu promanans, mentes hominum ſuauiſſimo pabulo paſtuque ſalutari reficit. Quod ipſum Dauid rex indicat, deſumpta peramœna ſimilitudine à viridante floridoque prato ac ſaluberrimis aquis, quibus armenta maximè pingueſcũt & ſaginantur. *Dominus regit me nihil mibi deerit in loco paſcuæ vbi me conſtituit, ſuper aquas refectionis.* Sic cũ ſibi gratularetur ac plauderet, quod Dei munere in diuidenda hæreditate, vberrima pecora, ſolumque ac fundum maximè fœcundum ſortitus eſſet, *Funes*, inquit, *ceciderunt mihi in præclaris.* Solebant enim olim funibus extentis metiri iugera, ſuoſque limites cuique aſſignare ac partiri prata: quod apud nos nunc decempeda perficitur. Huius generis cùm innumera exempla in veteri nouóque inſtrumento ſe proferant, non ſolùm in vulgari vitæ vſu & conſuetudine, ſed ex natura rerum quæ nihil non ſuppeditat, deprompta: operæ pretium viſum eſt iſta eruere, atque auido lectori ſpectanda exhibere, quo illi innoteſcat, quantus ſcientiæ ac ſapientiæ theſaurus reconditus ſit in arcanis literis quæ non tam dulcia, quàm ſalutaria hominibus proferunt. Nec ſanè quiſquam ex vllis Philoſophorum aut Rhetorum Poetarumque ſcriptis tam vberem & copioſam doctrinæ frugem, tam ſalutare animæ mentiſque pabulum

pabulum est percepturus, quam ex vberrimo atque inexhausto diuinitatis fonte, illorúmque oraculis quæ diuino afflatu sunt prodita. Quod si cui libeat attentè considerare atque intimè excutere diuina eloquia, quantáque vsi sint sapientia, qui tam salutaria documenta nobis prodiderunt, mentémque ac voluntatem Dei mortalibus indicant, dilucide perspecturus est, quid diuina prophanis præstent, & quàm sint res æternæ ac solidæ caducis ac momentaneis præstantiores. Sacros verò vates præter exactam diuinitatis cognitionem in naturæ reb. exquisitæ versatos, nec vllius disciplinæ fuisse rudes, vel illud argumento est, quòd ex intimis atque arcanis naturæ similitudines & comparationes desumant, denique ab animantibus, herbis, arboribus, elementis, igni, terra, aquis, aëre, fluminibus, riuulis, fontibus, cisternis, Oceano, astris, gemmis, lapidibus, à fulmine, pluuia, rore, æstu, frigore, flatibus, grandine, niue, gelu, glacie à faris & semente, à sale, à fermento, à sagena, verticulo, nassa, retibus, ab humoribus qui corpori humano subsunt, vel ab eo promanant, sanguine, lacte, semine, menstruis, à pariente & partu, à scoria, ferro, auro, argento, aliisque innumeris Tropos ac figuratas eloquutiones, Metaphoras, seu translationes, parabolas, collationes, exempla, Schemata, hoc est, ornamenta verborum & sententiarum, & quæ quasi aliquo gestu orationem illustrant, narrationibus suis accommodant, quib. multum lucis atque intelligentiæ, plurimū dignitatis ac splendoris concionib. adferunt, mentesque ac animos socordes atque oscitantes, suique oblitos ad veritatis cognitionem incitant atque inflammant: improbos adducta ex iis rebus similitudine, à maleficiis deterret, atque ad virtutem, ad solidam fœlicitatem, ad Dei metum & fiduciam extimulant, illisque, omni adhibita industria, diuinitatis notitiam infigunt: probos verò & qui vitæ integritatem consectantur, stabiliunt, vtque perseuerent atque in suscepto negotio persistant, sedulò exhortantur: obiter, quod & Paulus præcipit, inordinatos, intractabiles, incompositos officij sui commonefaciunt, ac salubri placidáque monitione increpant: pusillanimos, & mœrētes solantur, imbecilles ac labantes fulciunt, collapsos erigunt, lenitate & clementia vtuntur erga omnes, lenti ad iram, ad vindictam ac violentiam tardi, medentur iuxta Esaiæ ac Christi vaticinium contritis fractisque mentibus atque animis deiectis, mœstis, afflictis salutarem medelam adhibent: prædicant captiuis remissionem & indulgentiam, obcæcatis visum: ita vt diuinæ lucis efficiantur capaces, calamitosis solatium,

Sacra prophanis potiora.

Prophetæ omniū rērū cognitione instructi.

Deus blādimentis allicit 1. Thess. 5.

Esaiæ 61. Luc. 4.

vinctis ac diaboli tyrannide oppressis relaxationem ac libertatem; eaque omnia elegantissimis parabolis & collationibus in suis passim scriptis perficiunt. Cùm autem nemo non Prophetarum, inter quos multi regia maiestate existunt, harum rerum specimen exhibeat, atque etiam Iesus Christus, quique eius nomine apostolicæ legationis munere funguntur, in eodem doctrinæ genere versentur, operæ pretium me facturum sum arbitratus, si obiter commonstrem quanta sit eruditio, quàm recondita sapientia, quæ rerum cognitio ac naturæ inuestigatio, quantus ardor propagandæ religionis, atque expulsa omni superstitione & idololatria proferendi cultus diuini in iis hominibus qui diuino spiritu cœlestique afflatu imbuti tam salutaria non prodiderunt, accita ad orationis decus & ornamentum vniuersa rerum natura: quod ipsum patefacere iam meditor.

De conditione & natura Mandragoræ, quam à Lia sorore eblandita est Rachel.

CAPVT II.

INter herbas virentes ac floridas, quantum innumeras naturæ ac rerum omnium conditor Deus in vsum hominum è terra produxit, Mandragora non infimum locum obtinet, nec prorsus ignobilis est. Cuius cùm in sacris Bibliis extet mentio atque in deliciis habita sit in edendique vsum experta: de hac instituti argumenti sumetur exordium. Constituuntur huius stirpis duæ species: quarum vna est foliis lactucæ æmulis, sed angustioribus, saturati vmbrosique viroris. Pomum verò emergit è centro imoque stirpis meditullio, quod herbaceo stylo incumbit, auellanæ nucis, nonnunquam iuglandis aut castaneæ magnitudine. Hæc species fœminæ nomine insignitur. Mas verò speciosa magnaque foliorum amplitudine ac pompa luxuriat, lacteo virore perpolita. Pomum verò quod ex passis patulisque quaquauersum foliis è media stirpe prodit orbiculatum ac circinatæ rotunditatis, oui gallinacei vitello aut luteo prorsus affine est, odore, non sine grauitate quadam soporata, iucundo, radice crassa, pilosaque ac bifida, atque in humanæ coxendicis aut cruris formam bifurcata. Qua occasione circumforanei quidam impostores ex huius

Gen. 1.

Mandragoræ duæ species.

huius & brioniæ radice imagunculas consingunt humana specie, atque vtrumque sexum emolliuntur, ac credulæ turbæ persuadent ea forma ac specie è terra enatas. Nonnulli seriò prædicant vitalem fuisse, subterraneum hunc fœtum, atque ex locis quibusdam funestis eruisse, quibus supplicio affici solent sontes ac facinorosi, qua persuasione rudi atque imperitæ plebi imponunt, atque huiusmodi impostura argenro illos emungunt. Belgæ Mandragoræ poma *Declappelen* vocant, quo nomine & radicem designant, quod mentem amatorio quodam fascino in errorem pertrahant, & quodam modo incantent. Huius pomi fuisse auidam Rachaelem, summóque eius desiderio occupatam sacri codices referunt. Cùm enim triticeę messis tempore Ruben in rus digressus Liæ matri attulisset Mandragoras, Rachel sterilis ac sororiæ fœcunditatis æmula, eas sibi concedi offerrique postulauit. Lia exasperata importuna interpellatione, poma illi denegauit: tandem sopita altercatione hac lege ac conditione res transacta est, vt Lia subsequente nocte mariti concubitu frueretur (nam id alternis vicibus, duabus sororibus vni marito dedicatis perfici solet) Rachel verò potiretur Mandragoris, quas ea mente atque animi intentione à sorore eblandita creditur, quo amabili ac gratioso cum patriarcha Iacobo congressu, esu illius pomi, conceptui effici posset idonea. Cùm enim inuidia in sororem permota sterilitatis probrũ à se depellere atque amoliri cuperet, expostulauit cum marito, quod sterilis degeret, cum soror numerosa prole ferax esset & fœcunda. Iacobus indignatus se perfunctum maritali munere profitetur, ipsumque ne culpari posse nec ignauiæ argui. cæterum fœcunditatem ac conceptum Dei donum esse, illiúsque arbitrio negotium istud perfici. Cæterum an Mandragora fœtificandi vim mulieribus conferat, atque vtero retinendi seminis efficaciam conciliet, in dubium vocari posset. Cùm enim soporifero effectu prædita sit, & impensè frigida, hæc qualitas ad tale quiddam præstandum prorsus inefficax censeri solet & inidonea. Quod tamen ita dilui posse video, vt in frigidis humidisque regionibus, atque in vtero humecto & algido tale quiddam perficere nequeat, sed in torrido æstuantique & exusto. Sic in Africa, Hispania, Iudæa, Mauritania, Numidia, Ægypto, in quibus ferè regionibus mulieres adustos arentesque habent vteros ac feruidos, tum squalidos ac strigosos: non incommodè hoc pomum adhiberi posse crediderim. Si quidem eius esu corpus ad temperiem reduci posse existimo, cùm post am-

Pomum Mandragoræ blãdimentum amoris

Gen. 3.

plexum & congressum maritalem soluto in somnum corpore, vterus retinendi vim seminis asciscat, nec id in fumos ac fuliginem euanescat, vt in calido atque æstuante vtero assolet, in quo vtriusque semina minùs coalescunt aut vniuntur, sublata omni posteritatis spe. quod multis vsu venisse obseruaui etiam in Belgica, quæ ob plus satis calidam vteri intemperiem effœtæ extiterunt, tametsi mariti sedulo illis suam operam præstarent, suóque officio alacriter fungerentur: quin & viri ex frequenti illorum concubitu aliquando pudendarum partiũ vitia contrahunt à salsuginosa atque acri mordacique vligine, quæ genitali virus infert ac contagione inficit. Huiusmodi mulieribus quæ fere sunt indomitæ libidinis ob ignitos vrentesque locos, poma Mandragoræ inoffensè, imò magno commodo exhiberi possunt, cum pepones, cucumeres, cucurbitæ, melones, portulaca, lactuca, solanum, aliáque refrigerantia, quibus intensus ille feruor ac vitiosa vteri qualitas retunditur, & quò minus concumbenti deleteria sit, cohibetur. Scio equidem multa esse stirpium genera apud Belgas & Septentrioni obuersas regiones, quibus cum subsit noxia vis & perniciosa, valetudinem deteriorem efficiunt ac depopulantur, nisi illorum effectus in destruenda naturæ temperie coerceatur. Sic omnes herbæ quæ frigida qualitate imbutæ sunt, pipere, zinzibere, & grano paradisi, quod nonnulli inter species cardamomi statuunt, conduntur, quibus refrenatur illarum malitia, & obtunditur hebescitque ferocia. Sic fungi, boleti, tubera, aliáque excrementa terræ Italis ac Transalpinis innoxia sunt: Cisalpinis verò ac Belgis nocentissima ac venenata, nisi condimentis calorificis mitigetur venenosa illorum qualitas, adde quòd in calidis regionibus, quæque Sole affatim illustrantur, & incalescunt, omnia meliùs maturescunt, quæ vis efficit vt illa fercula vt pote libidinis incitamenta à delicatis ac ganeonibus in deliciis habita, atque in excitandæ tétigînis vsum expetita, minus incommodi corporibus inferant. Cæterum Mandragoram odoris fragrãtia ac suauitate recreasse olim Hebræos, Epithalamium siue Canticum Salomonis indicat, sic vt existimem in Iudæa illam in ratione expetitam, ac manibus contractari solitam, quòd suaui quodam odore imbuta sit non sine vi somnifica & soporosa, quæ lassos & languidos recreat: vt ferè esse solent qui amoribus dediti sunt, aut aliquem depereunt tanquam amatorio philtro incantari. Mihi verò quid de Mandragora accidit, obiter enarrabo. Cum autem æstiuis mensibus (nam eo tempore poma Mandragoræ se proferunt) semel at-

De Mandragoræ pomo historia.

que

que iterum in museo nostro amabilem ac speciosum eius stirpis fructum negligenter collocassem, ita somnolentus sum effectus, vt ægrè sopor excuti posset. Cum autem obnixè obleẽtarer somnolentiæ, illamque excussisse conarer, ægrè id obtinui, nec rationem tanti veterni inire potui: tandem cum quaquauersum dimouissem oculos, obtulit se à tergo pomum Mãdragoræ, quo amoto atque in alium locum translato, factus sum alacrior, atque torporem depuli, omnemque oscitantiam discussi. Cæterum ab hoc suauiolenti miréque odorato pomo quod gratiam fauoremque gestanti apud amasium conciliat, sponsus captat occasionem expatiandi. Cum enim vernis æstiuisque mensibus omnia frondeant ac nitescant, ac Mandragora stirpesque aliæ odorem suauiter in auras diffundant, Sponsam extra limen & conclaue euocat, quò relicta vrbe ruri atque in suburbanis prædiis se oblectet, ac tot passim florentibus herbis & arboribus, nardo, viola, liliis, malo punica, Mandragoris, ipsaque florescente vite se reficiat. Cum autem singula quæ è terra emergunt verno tempore frondescant, ac florum cum amœnitate, tum fragrantia homini blandiantur, tum ipsa vitis præ cæteris fragrantissimum odorem exspirat, ac naribus suaues halitus effundit: profert hæc sub finem veris flosculum minutum & stellarum festucis ramentisque orbiculatis obsitum, vel lichen, vulgo vluea, colore subspiceo aut flauescente, eximiæque suauitatis, quò in asterisci formam deciduo, confestim specimen racemorum exhibetur. Odor huius flosculi cerebrum & cor mirificè recreat, sic vt mihi gratissimum sit florescente vite sub vinea pergulata ac pampinis concamerata fornice ac testudine prandium cœnamque absoluere, aut cum æqualibus eruditis fabulis temporis tædium fallere. Huius autem flosculi odor, tanti effectus prædicatur, vt venenatas bestias abigat, adeò vt serpentes, colubri, bufones hunc perferre nequeant, sed remotissimè ab eo se subducant. ergo circa florescentem vitem non solùm salubris est & peramœna ambulatio, sed etiam secura & tuta: licet enim in herbido thoro ac viridante gramine decumbere, ac sub arbore patulis diffusa ramis opacum frigus captare, atque æstum propulsare, vel apricatione Solis radiis incalescere & illustrari, nullo metu aut trepidatione serpentũ qui aliquando latenter in herba delitescunt, atque improuisè obrepunt, hominique terrorem incutiunt. Dum autem sponsus (quo nomine Christus à Ioanne Baptista designatur, qui erga suam Sponsam nempe Ecclesiam, cœtumque illi fidentium

vnicè afficitur) nusquam non speciem, & venustatem decoremque Sponsæ amplificet, atque è diuerso Sponsa mutua compensatione illi paria faciat ac vices repẽdat, quidquid præclarum est, & admiratione dignum in natura vniuersi, cælo, sideribus, montibus, syluis, nemoribus, campis, herbis, flosculis, ex quibus suauis odor emanat, arboribus quæ non minùs salubres quàm spectabiles & speciosos fructus proferunt, vino generoso ac saporis eximij quod ex lectissima vite exprimitur: huc vterque congerit, ac similitudines appositissimas pro vtriusque dignitate producit. Sic nardo Sponsus comparatur, herbæ cum primis odoratæ, fasciculo myrrhæ, botro aut vuæ Cypriæ ex generosissima vite decerptæ. Sponsus verò amicam lilio comparat ob eximium candorem atque odorem suauissimum, adeo vt si pedissequa & quibus stipari solet, Sponsæ conferantur, spinæ sint nulla specie, nulla formæ dignitate commendabiles, hoc est, & puellæ quæ illam comitantur velut hybridæ parumque ingenuæ, nihil habent amabile aut speciosum, nihil spectabile, aut vlla gratiosa venustate visendum. Huiusmodi metaphoricis ac figuratis elocutionibus scatet non solum hoc canticum, sed tota passim Scriptura sacra, ita vt amplissimus se campus aperiat, quo studiosus lector possit oblectari, tota mente ac cogitatione à naturæ præstantia, in Opificis admirationem erecta. Sumuntur in hoc Cantico elegantissimæ similitudines ab iis rebus, quæ syncopi atque animi deliquio collapsos erigunt, ac spiritus sopitos labantesque instaurant: vt sunt vinum odoriferum, fasciculi manuales & olfactoriola ex redolentibus herbis concinnata ac congesta. Sic sponsa eum lanquescit ac iam defectura videtur immodico sponsi amore, puellari clientelæ imperat vt aliquid fomẽti adferant, vt odorata quæque naribus admoueant: *Fulcite me*, inquit, *malis*, *sustentate odoribus ne deficiam*. Sic enim nostrates, defectu animi periclitantibus, cinamonum, cariophyllos, acetum, sambucinum, poma, citria, & quæ sub eodem genere comprehensa limones dicuntur, myrtum, saliuncam, aliáque odorifera olfacienda exhibent, quibus passim Scriptura vtitur, ac salutarem doctrinam designat, quæ mentes languidas refocillat ac reficit.

Cant. 2.

DE

De manna cœlitus delapsa, tum ea quæ Medicis in vsu est.

CAPVT III.

QVod Hebræi in vasta illa ac sitienlosa solitudine Manna pasti sunt, non prorsus naturali causæ adscribi potest, sed Diuinæ potentiæ, quæ tamen naturæ vsa sit ministerio, vt etiã coturnicibus, gregatim in castra delatis, aut cum percussa petra, refocillando populo aqua profflueret, lignóque aqua amara dulcesceret, tum etiam cum Euri violentissimo flatu rubrum mare exiccatum transitum Hebræis patefaceret, ad internecionem deletis insequentibus. Similis est ratio de farina multiplicata & adaucto oleo Heliæ & Helisæi precibus, de coruo illi adferente panem & carnes: quod etiam de Antonio & Paulo Heremita refertur de Angelo ministrante Heliæ panem subcinericeum & aquæ poculum, quibus corroboratus quadraginta dierum ac noctium iter emensus peruenit ad montem Dei Horeb; in cuius spelunca tutus erat à Iesabelis tyrannide, quæ omnes prophetas in mortem crudeliter venabatur. Hæc atque alia admiranda quæ passim in sacro codice memorantur, Deus iussu nutúque suo perficere potuisset nulla adhibita materia, sed tamen vti voluit rerum naturalium (quarum ipse effector est & moderator) adminiculo ac velut instrumento, eáque ratione suis prospicere visum, atque afflictis mentibus solatium adferre. Quod etiam in Ezechia moribundo ac Dei sententia morti destinato obseruari potest, cuius apostema, admoto cataplasmate ex ficubus contusis quæ maturandi facultate pollent, ad sanitatem perductum est: quò argumento declaratur, morbis vrgentibus, non respuenda medicamentorum præsidia, sed ea, implorata Dei ope, alacriter adhibenda, quibus vita in aliquot annos producitur. Eodẽ vsus est medendi modo Christus in dispellenda cæcitate mendici, confecto collyrio ex luto & saliua, eáque abluta extersaque in piscina Siloë. Similiter in discutienda surditate, digitos in aures inseruit, immissoque in linguam sputo, loquelam muto restituit. Cuius generis miracula aliâs solo tactu, aut verbo peregit, ab iis tantũ stipulatus impe-

Exod. 16. Deut. 8. Num. 11. Psal. 77. Exod. 15. Exod. 17. Num. 20. Exod. 14. 3. Reg. 17. Ezech. 38. Ioan. 9. Marci 7. Matth. 9. Mar. 10. Lucæ 18.

impetrandi fiduciam, quam cum inter alios clamosus ille cæcus Bartimæus inter turbæ fremitus testaretur, confestim nullo adhibito visibili externoque signo, visum recepit. Cùm autem Deus pro immensa erga genus humanum bonitate ac fauore, multis magnisque rebus munificētiam suam declaret, tum præcipuè inauditis stupendisque miraculis mirandam potentiam patefacit: quod inter innumera Manna demonstrat tam affluenter ex aëre in terram effusum, vt numerosissimam multitudinem satiaret. Dum enim fremeret confusa multitu-
Num. 2. do sexcentorum millium, Deosque ac Mosi obstreperet, quòd ex Ægypto in tam vastam solitudinem perducti media conficerentur, Deus vespere incredibilem conturnicum vim & copiam in castra coëgit, manè autem ros vndique diffusus est per castra, soliq; planiciem, cúmque operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum quiddam, rotundũ, tenue, perinde ac si pruina esset constrata humi, similitudine seminis coriandri, specie bdellij, gustu saporeque similaginis, melle confectæ. Cùm autem tam subita innouatio, atque insolita rerum facies admirationi esset turbulento populo, ac nonnullis stuporem incuteret, plerisque (vt quidam opinantur) contem-
Heaut. scena 5. actu 3. ptum & irrisionem adferret, *Manhu*, inquiunt, quid est hoc? Similis est illa Chremetis ironia & subsannatio in Clitiphonem filium personatæ atque ementitæ probitatis. Sed ipse egreditur quàm seuerus: rem cum videas, censeas. Cæterùm Manna quæ medicis in vsu est, calida & humida abscessu primo, huic non prorsus dissimilis est, colligitur enim in calidis regionibus aëreum roscidúmque mel, quòd æstiuis mensibus, feruescente interdiu Sole, nocturno frigore in grummos coit, atque in ramenta conglobatur ex defluxu roculenti humoris ac madore aereo omnibusque passim arboribus, herbis, lapidibus incumbit mellita ista colore flauescente, quæ singula agitata sacchari more liquescit, ac palatum faucesque dulcedine imbuit: quo fit vt gulæ & faucium asperitatem leniat. Verùm cum illi subsit medicamentosa quædam facultas, sacchato minus alit: ventrem autem vt cassia fistularis & Cylindracea emollit, sed paulò clementius, quocirca tutò impubetibus seniculis, prægnantibus, pueris exhiberi potest, vnciæ pondere, obseruata cuiusque natura ac corporis constitutione. Mannæ autem vel melli aerei nomine insignitur, quoniam ex halitu ac vapore terræ, calore Solis sublato, ex aere defluit, atque æstiuæ noctes frigore concreta plantis insidet ea propemodum forma ac saporis dulcedine, qua in Bibliis Manna describitur, cuius esu multis annis pasti sunt Israelitæ, ita vt assiduo eius

vsu

vſu nauſeam illis pareret, ac Dei donum faſtidirent. Exemi ego aliquando vulgare hoc mannæ genus aut roſcidum mel ex plantarum foliis, cum antelucanis horis Academiæ Louanienſis pomœria egreſſus, perquirendis herbis eſſem occupatus, deſinente potiſſimùm vere, aëre tranquillo ac placido, nulliſque ventis incitato. Diuenditur autem adulterinum mel aëreum ex Sena incruſtata ſaccharo confecta: verùm vbi id ore volutum liqueſcit, proditur dolus. colligunt quidem nonnulli circa aluearia, illáque loca in quibus apes mellificant ac fucum confingunt, excrementa quædam flaueſcente colore, ſapore melleo, quæ nonnulli exiſtimant ex aëreo concretu coaluiſſe: cum nihil aliud ſint, quàm excrementiceus liquor & ſaliua quæ à veſpis fucis & culicibus prodiit. Si quidem inſecta apum laboribus inſidiantur, & mel exſugunt: quod obſeruantes apes in illa inſiliunt, ac turmatim conficiunt: quod indicat Virg. Adulter Manna. Geor.l.4.

Prima fauis ponunt fundamina: deinde tenaces
Suſpendunt ceras: aliæ ſpem gentis adultos
Educunt fœtus, aliæ puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt nectare cellas. AEn.l.4.
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præſepibus arcent.

De Lactuca ſylueſtri.

CAPVT IV.

CVm Deus pro inexhauſta ſua bonitate erga homines afficiatur, omnibus modis illorum commodis proſpicit ac ſaluti inuigilat, ſuamque munificentiam cumulate illis impendit, non aliud pro tam obuia ac benigna promptaque liberalitate ac gratuitis muneribus exigit, quàm ſummũ amorem ac veneratione ſolidamque fiduciam, qua illi innitimur, atque indubitatam certamque ſpem concipimus de eius promiſſis. Commonefacit Deus ſedulo oſcitante, ac ſocordes ſui officij, ſuaque beneficia ſubinde illis in mentẽ reuocat, ne vel excidere contingat, vel obliuione obrui: atque huius rei cauſas certos ritus ac ſtatas ſolenneſque ceremonias inſtituit, non ſolùm in veteri lege, in qua omnia de Chriſto eiuſque regno typis adũbrata ſunt, ſed etiam in Euangelio in quo promiſſa exhibita ſunt, Exod.12. Num.9.

ſunt, atque omnia ad vnicum vſque apicem, vt Chriſtus expirans teſtatus eſt, conſummata peractaque. Sic ſignis quibuſdã, certiſque ſymbolis ac ſacramentis quæ ſub ſenſum cadunt ac ſunt viſibilia, promiſſiones ſuas, atque erga homines gratiã & reconciliationem teſtificatur. Siquidem Baptiſmus ſignaculum fidei, ac primus in Eccleſiam aditus, Circunciſione, ac maris rubri tranſitu abumbratus nos Deo conſecrat, eoque illi inſerimur. In agni verò Paſchalis eſum ſurrogata eſt Synaxis, hoc eſt, Corporis & ſanguinis Chriſti communio, quam palam exerceri voluit, atque in cœtu Chriſtianorum publicitus peragi, ne vnquam intermoretur aut exoleſceret mortis & reſurrectionis eius memoria, ſed continenter in mentem reuocetur inſigne illud beneficium, quo genus humanum diaboli mortiſque tyrannide oppreſſum, gratuito ac nullis meritis libertati aſſertum eſt, atque impetrata per IESVM CHRISTVM, pacificatorem omnium ſcelerum remiſſione, ſalutem adeptum. Siquidem *Lex per Moſen promulgata, gratia autem & veritas per ipſum Chriſtum exorta eſt.* Exhibitum eſt olim huius myſterij, quod in Chriſto expreſſum eſt, ſpecimen quoddam atque adumbratio, dum Abrahamus filium vnicum Iſaac victimæ deſtinat, dum Moſes ex Dei præſcripto, agni immaculati ac maſculi eſum inſtituit, eumque veſcendum cùm agreſtibus lactucis quæ inſigni amaritudine ſunt imbutæ, præſcribit, quò aſſiduè in recenti memoria verſaretur miſeranda ſeruitus, quia olim ſub Pharaone oppreſſi ſunt, excuſſoque intolerando iugo, in libertatem reſtituti. Quocirca inſtituta ſunt agni Paſchalis anniuerſaria ſacra, vt memoriã ſibi renouarẽt eius diei qua olim apud Ægyptios agni ſanguine poſtibus illito à periculo Angeli exempti ſunt, quin primogenita Ægyptiorum graſſabatur, atque incolumes mare rubrum tranſierunt: quem diem cùm primis celebrem & ſacroſanctum à tranſitu Angeli qui illos intactos præteriit, denique à mari rubro fœliciter magnoque ſucceſſu emenſo apellabant Phaſe, qui nobis dicitur Paſcha, Gallicè *paſſage*, apto appoſitóque ad huius æui decurſum vocabulo, quia nobis in hac mundi impedita ac vaſta ſolitudine, ad immortalitatem ac cœleſtem patriam ſedéſque beatas ſit tranſitus. Præcipitur autem edendus agnus cum lactucis ſylueſtribus, ſiue herbis amaris. Siquidem in huius ſeculi curriculo omnia amara ſunt, acerba, triſtia calamitoſa, & quæ plus aloës quàm mellis habeant. Sunt qui lactucæ nomine Seridis ſpecies deſignari credunt, & Intyba, hoc eſt, Cichorium & quæ corrupta voce Scariola dicitur, Belgis à candore *vvute*, hoc eſt, Candida *Endiuia*, ceruleo flore, eáque in laſcinias

Sacramẽta in quẽ vſum exhibita. Baptiſmi effectus.

Ioan. 1.

Phaſe quare inſtitutum.

lascinias dissecto spectabilis, hanc sabulo obrutam hybernis mensibus inter acetaria primis mensis inferunt. Hoc siquidem artificio tractata, amaritudinem exuit, atque eximium candorem adsciscit, vt sunt interna brassicæ capitatæ folia. Commodè autem magnóque successu adhibentur huiusmodi herbæ heparis obstructionibus: habent enim amaritudinis ratione abstergendi vim, qua meatus recludunt, atque opilationes expediunt. Tertianas quoque febres expugnant, atque icterum seu morbum regium, discutiunt. fellis enim atque heparis intemperiem, cui fere Iudæos esse obnoxios color mustellinus indicat, mitigant. Sunt autem istæ stirpes Virgilio decantatæ in Geor. *nec amaris intyba fibris officiunt.* Cichori ũ hepati salubre. Geor. li. 1.

Rursus,

Forstan & pingues hortos quæ cura colendi Geor. li. 4.
Ornaret, canerem, biferique rosaria Pæsti:
Quóque modo potis gauderent intyba riuis,
Et virides apio ripæ: totusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis.

Commendat hæc quoque Columella in hortulo, eaque excolenda præcipit tanquam alteram succidiam (sic enim prouentum hortensem nominat Cicero.) Lib. 10. De Senec.

Spargite quaque viros acuunt, armantque puellas.
Iam breue Cerephilum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris.

Congeneres istisque sunt affines Chondrilla, Sonchos siue Cicerbita, & quæ vulgari voce dens leonis, & rostrum porcinum vocatur, hieracium, quæ omnia lacteo succo madescunt, ac flauescenti flosculo conspiciuntur, leporibus cuniculisque gratissimum pabulum. Si quidem earum stirpium esu minùs hydrope hæc animacula turgescunt, amaritudine exiccāte humiditatem. Quocirca earum nonnullæ quæ non intensius amarescunt, ineunte vere ibi folia tenerescunt, acetariis immiscentur, in pratis obuiæ equino generi pabulationem suppeditant, aliæ lacte turgescunt, inuitis hortorum cultoribus erumpunt atque eruncandæ eruendæque sunt, ne salutares herbas strangulent. Cæterùm lactucam illam siluestrem quæ Endiuiæ nomine insignita est, in edendi agni Paschalis vsum adhibitam, velut condimenti loco, non facile mihi persuaderi Quæ vera lactuca siluestris.

-st:

potest: cum ob insignem vrentemque amaritudinem quæ linguam vellicat, non sit esculenta, nisi cum primùm emergit, nec adhuc spinis in dorso parteque auersa armata sit: vincit enim Endiuia vulgaris quæ germana est lactuca siluestris, amaritudine reliquas stirpes quę succo lacteo madescũt. Quocirca medici nouellam ac teneram in vsum medicamenti adhibent, non adultam quæ aculeata est ac spinulis horret, tum vetustate amarescit: Intybæ verò species cocto elixoque agniculo condimenti vice adhibitam proisus crediderim, nempe Cichorium & Seriolam, ex quorum non solùm foliis, sed radicibus etiam acetaria conficere Belgæ didicerunt. Si quidem radix ad sesquicubiti ferè longitudinẽ se porrigit, quam autumno enatam in taleolas ac tessẽlas dissecant, vt rubram pastinacam, quam Carotam vocant, eamque ex aceto & oleo, insperso piperis polline, esitant, vt etiam cucumeres, crithmum, rapistram, vulgò *Raiponse*, compluraque alia quæ tempestiuè suaque anni parte hortus profundit.

De olea, oleastro, oliua, oleo.

CAPVT V.

Apoc.7. VT palma quæ põderi non cedit, victoriæ insigne, ita Olea paeis index: cuius rei specimen columba ex arca Noë
Gen.8. emissa edidit cum desinente diluuio defluxisque ac subsidentibus aquis, oliuæ fruticem attulit, mitigatæ iræ Dei argumentũ. Folio autem est hæc arbor salicis aut ligustri, supernè viridi, auersa imáque parte qua terrã spectat albescente atque incano vt alba populus, flosculo minuto, sed folioso, colore luteo, non sine grauitate odorato: fructifera verò est fœcundáque numerosis baccis, oblonga forma, atque ouali, quæ vbi maturescunt, atque nigrescere incipiunt, oleoso pinguíque succo turgescunt, ex quibus oleum exprimitur articulis firmandis, fouendisque membris, tum mitigandis doloribus accommodum, agilitatem enim vigoremque iis præstat foris adhibitum potius, quàm in corpus admissum; eo si quidem corpora perfusa
Psal.103. non solùm nitescunt, sed robur etiam concipiunt atque ad obeundos labores redduntur habiliora, quod indicasse Dauidem obseruo atque Deum ob huius aliarũmque rerum munificentiam in immensum extulisse, *Ipse est enim qui germinare facit fœnum & gramina iumentis, herbas in vsum hominum, panem vt vires augeat ac confirmet, vinum vt cor hominis lætificet, eleum vt corpus eo nitet ac vires concipiat.* Quo spectat illud Plinij: *Duo liquores*

liquores corporibus humanis saluberrimi, intus vini, foris olei. Quin & Samaritanus quo Christus designatur, duo hæc fomenta vulnerato adhibuit: vinum, quod abstergit & emundat: oleum, quod lenit, quod dolorem mitigat, quod vulnus ad sanitatem perducit. quo indicatur Christum secùs quàm sacerdotes Leuitásque officij sui negligentes, salubri doctrina afflictis ac sauciatis mentib. mederi, animique vulnera obligare, ac cicatrices ita obducere vt nullum vestigium appareat. Oleum autem intus exhibitum, aluum mollit ac lubricum efficit, aspera quæque mitigat, venena paulò antè hausta retundit, atque hebetat, eaque innoxia facit, ac ventriculum ad vomitum incitat, quo ferè noxia ac perniciosa quæque excutit, efficitque lubrica vi, ne venenatæ potiones venas subeant, mortemque inferant: qua facultate hoc etiam adfert commodi, vt præsumptum tumulentiæ obsistat, & ne quis confestim ebrietati succumbat. Præter artis rationem faciunt qui ruptis, laxatis, contusis, collapsis ruinaque oppressis oleum vel butyrum exhibent, vt membra afflicta consolident atque instaurent, nisi omphaceum oleum, hoc est, immaturum, quod nondum maturescente oliua exprimitur. Nam id adstrictionis est particeps qua vi corporis partes hiantes ac dissolutæ coalescunt atque vniuntur. Butyrum verò & oleum maturum inter initia, incisa primùm vena, si ætas patitur, non incommodè exhibentur ad dolorem mitigandum, ac dissoluendum conglobatum concretúmque sanguinem, in quem vsum potionem conficio ex ramentis rubiæ internis ac nuce muscata: postmodum consolidantia propinari curo millefolium, rosas rubras antequam prorsus dehiscere incipiant, aut folia dilatare, myrti baccas, omnes symphiti, hoc est, consolidæ species, succinum marinum, quod sperma Ceti, vocatur gnesiam ac germanam mumiam, rhabarbarum ac nucem muscatam totam, eáque omnia decocta in vino rubro stiptico ac astringentis naturæ: baccæque omni ferè nationi oliuæ dicuntur, ante maturitatem lectæ, cum adhuc viridescunt in muria asseruantur ad pellenda ciborum fastidia, ac nauseam, acuunt enim appetentiam, atque vt amygdalæ amaræ ebrietati obsistunt. Sumuntur autem ab huius stirpis fructu & floribus à scriptoribus sacri similitudines concinnæ cum primis & elegantes. Sic Iob cum improbo cuique & facinorosæ præmaturum interitum denunciat, *Antequam*, inquit, *dies eius impleantur, peribit, & virtus illius arescet: lædetur quasi vua florescens botrus eius, & velut olea proiiciens florem suum*: hoc est, ante diem, ac properata subitaque morte conficietur, nec ad ætatem maturam aut ad staturum

[Margin notes: Luc. 10. — Qomodo ruina oppressi tractandi. — Potio cōsolidans. — Oliuarum vsus. — Cap. 15. & 17. Similitudines ex olea.]

legitimúmq; vitę tempus est peruenturus similitudine desũpta ab arborib. ac florentibus herbis, quæ ineunte vere spectatissimè prodeunt, ac florescunt: sed quarũ flosculi vel vredine pereunt, vel ab Aquilone seu Borea decutiuntur. Deus enim non sinit nefarios diuturna prosperitate frui aut optatũ successum consequi, adeo vt cũ multum vitæ superesse possit, atque illud produci longius, præmaturã mortem illis accelerat. Sic legimus

Cap. 6. in Genesi acceleratiùs oppressisse homines diluuiũ quod moniti non respicerent, nec ad frugem se conuerterent, sed indies in deteriora prolaberentur. Et cum Deus Sacerdotibus & optimatibus Effraim minitaratur atque inopinatum exitium denunciat ob religionis neglectũ, in quē propter ebrietatem ac temulentiam etiam deuoluti sic in illos per Esaiã iram suam exacuit

Cap. 28. ac vaticiniũ fulminat: *Væ corona superba, flori decidenti & defluo, & erit flos decidum & quasi temporarius ante maturitatem.* Quo indicat illos cum omni fastu & arrogantia, vt flores decussum iri, vt ficus primas & præcoces (quæ confestim deceptæ deuorati solent) & æstiui fructus qui in hyemem asseruati nequeũt. Non dissimile argumentum amplificat contra Ægyptios, obita

Cap. 18. Dei nomine legatione Esaias: *Ante messem totus effloruit Ægypti populus, & præmatura perfectione germinauit, & præscidentur ramusculi eius.* Quo designat Ægyptiis tale quiddam obuenturum quale præcocibus fructibus ac primitiuis baccis ipsisque segetibus & vitibus quæ festinantiùs erumpunt, atque intempestiuè ac præter temporis rationem maturescunt. Citissimè enim huiusmodi fructus corrumpuntur, nec ad conseruandum vsui sunt. Quo denunciat illoru m fœlicitatem non fore diuturnam. Per Oleam etiam aliásque arbores indicatur piorum successus, rerúmque omnium affluentia, & præter hæc progressus & incrementa virtutum: quod ipsum omnibus testatum esse vult Dauid qui virum pium ac Deo addictum arbori frondosæ &

Psal. 1. fœcundæ æquiparat, quæ non otiosa est & sterilis, se d fructuosa & fertilis, suosque ramos late diffundit, & fructus edit salutares, quibus non tam ipsa, quàm alij se oblectant ac reficiunt. Hieremias quoque idem argumentum amplificat atque Improbis qui nulla habita Dei ratione humanis præsidiis innituntur, ac rebus caducis fidunt, omnia aduersa pollicetur: *Ma-*

Cap. 17. *ledictus*, inquit, *qui cõfidit in homine, & à Domino recedit cor eius, erit enim velut myrica quæ in siticulosa ac ieiuna terra posita nullũ bonum, nihil sentit commodi ex aëris clemẽtia. Fœlix & beatus qui confidit in Domino, in eoque omnem spem & fiduciam collocat. is arbori similis est quæ in irriguis locis consita est, suásque radices ad humorem diffundit, nec æstum pertimescit, quo ferè excrescere solent quæ*

in

in arido solo sita sunt: & erit folium eius viride, frondosum, & tẽpore siccitatis fructum proferre non desinet. Commendatur huiusmodi Metaphoris fiducia in Deum, nec aliò deflectendam mentem, aliò dirigendum cor, quam ad illum à quo omne bonum promanat, & qui hominibus nihil non præstare sit paratus. Hinc Dauid Deo potius quam rebus fluxis, caducis, momentaneis innixus, secus quàm impij, *Ego*, inquit, *sicut oliua fructifera florebo in domo Dei, quoniam confido in misericordia eius.* Rursus cũ indicat homini minimè otioso, & qui se in Dei eloquiis exercet, vberem rerum prouentũ, vxori numerosa prole fœcunditatem, *Beatus*, inquit, *qui timet Dominnum, & ambulat, in viis eius, prosperabitur manuũ suarum labore, fœlix & beatus ipse erit. Vxor tua, sicut vitis fœcunda, in lateribus domus tuæ: Filij tui, sicut plãtula oliuarũ, in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic beari ac ditiscere solet homo qui timet Dominum* Similiter apud Hieremiã Deus illum cui vnicè afficitur, quo se oblectat ac reficit, oliuam pulchram vocat, vberem, speciosam, fructiferam, hoc est, nomen eius apud illum gratiosum est amabile. Huic Oseas consonat qui ex eodem fonte oracula sua hausit, eodem spiritu cõciones suas perfecit. *Et erit quasi oliua, gloria eius, & odor eius vt Libani.* Quo designat illos qui Deo indiuulse adhærent, illiusque placitis se oblectant, fauorabiles esse, illique gratos & acceptos. Vt enim suauis halitus & fragrantia, spiritus fouet ac recreat: ita Deum reficit & oblectat odor hominis, qui salutarem illius doctrinam amplectitur, ac Diuinæ voluntati se præbet obsequentem. Sic Paulus quo ostendat illos apud Deũ gratiosos esse & fauorabiles, qui eius Euangelium propagant, ac fide alios instruunt, *Christi*, inquit, *bonus gratusq; odor sumus in omni loco.* Et Patriarcha Isaac, *Odor filij mei, tanquam odor agri pleni cui benedixit Dominus.* Denique in Cantico Sponsa, *Curramus in odorem vnguentorum suorum.* hoc est id quisque efficere studeat vt pasci possit ac refici salutari illius doctrina, quæ lassos ac labantes fulcit ac recreat, non secus quàm suauissimus odor naribus oblatus collapsos animíque deliquio sopitos instaurat atque erigit.

Psal. 51. Psal. 128. Cap. 11. Cap. 14. Simile à rebus odoratis. 2. Cor. 2. Gen. 27.

De Rhamno aculeato frutice.

CAPVT VI.

RHamnus vbi adoleuit, validis robustisque quaquauersum vallata aculeis, homini si manum incautius admoueat, infesta est: adhærent illi racematim exiguo minimóque petiolo

numerosæ baccæ colore croceo orbiculatæ, magnitudine vel myrti vel iuniperi sapore acidissimo, quas qui improuiso decerpere tentant crebro infixo aculeo ac mucronata cuspide manũ vulnerat. baccæ vbi dentibus linguaque atteruntur, vel premẽtibus digitis contrectantur, croceo succo manus inficiunt: sunt enim flaccidæ & vliginosæ. Cùm autem tres sint Rhamni species, ista Zelandicis sabuletis, dumosisve colliculis copiose innascitur. Oceani accolæ *Dunen* vocant, quæ vox corrupta an à Dumo ac dumeto deducta sit, nõ ausim certò statuere. Sunt tamen arenosi isti, maritimique tractus passim multis densisque virgultis, viminibus, spinosisque ac senticosis fruticibus, atque aculeatis stirpibus fœcũdi, vt sunt Rhamnus, Rubus, Halimus, paliurus, oxyachanta, carduus stellatus eringium Ononis siue resta bouis, præter insignes alias herbas, quas affatim ea loca suppeditant. Bellonius qui Palæstinam ac Syriam peragrauit, existimat CHRISTI Seruatoris sertum, seu spineam coronam illius capiti implicatam, ex Rhamno fuisse confectam, quòd in iis regionibus nulla alterius generis spina se proferat.

Psal. 57. Desumit autem David ex spinoso hoc frutice appositissimam similitudinem contra fastum ac tyrannidem, contra factiones & sæuitiam improborum qui innocentibus insidiatur atque infesti sunt, damnaque inferre meditantur, quorum conatus & molimina irrita fore prædicat & inualida. *Antequam spina vestra, inquit, indurescunt in Rhamnum, vllosque aculeos infigere possint, Dominus velut tempestate quadam exorta conteret, & conficiet vos, infringetque vires vestras, & robur imminuet.* Quibus verbis indicat illos fraudes, imposturas, technas, sycophantias, cædes, omniáque hostilia comminisci ac meditari, sed antequam vires illi suppetant ad perficienda quæ animo conceperint, conficientur ætate immatura, hoc est, priusquam adolescant ac vires ad inferenda incommoda sint consequuti. quibus verbis hæc quoque sententia subest, vt ex hac vitæ statione, in qua in tenuiores tyrannidem exercent, exturbandi sint, vt ex olla aut lebete eximi solent carnes semicrudæ, quæ non satis elixatæ esui sunt inidoneæ, cum vix calorem conceperit ab igne qui ex spinoso atque aculeato stridentique rhamno extruitur. Solent enim strues lignorum aut fasciculi ex paliuro, rhamno, iunipero, rubo, vepribus, ac sentibus confecti non solùm manibus tractantium vulnus infligere, sed foco immissi crepitantibus flammis ac stridore quodam horrendo assidendentes territare: sic vt etiam fauillas scintillantes atque ignitas faculas in obuios quósque eiaculent. Hic itaque sensus ex prophetæ verbis erui debet. Quamlibet illi sæuiant atque

Locus Dauidis explicatus.

innocentes,

innocentes opprimere tentent: nihil illis ex voto aut animi ſententia ſucceſſurum,ſed inopinato ac repentino illorum interitu inſontes periculo eximendos. De Rhamno ac deſumpta ex hac ſtirpe ſimilitudine nonnulla tractata ſunt lib.4. cap.9.

De Cucurbita ſylueſtri, vulgò Colloquintida.

CAPVT VII.

COlocynthis ſeu agreſtis cucurbita Medicis vſui eſt in expugnanda pituita,& bile tum flaua tum atra,quos humores violenter & validè extundit non ſine virium detrimento, & reſeratis venarum fibris ſanguinis eductione.quocirca coërcetur illius ferocia maſtiche, & aliis quæ ventriculo robur conciliant. Fructus huius ſtirpis orbiculatus eſt,vbi maturuit, candidus pilæ magnitudine, vel vt malum Medium ſeu citrium,quod ab auri colóre *aurangium* vulgò vocãt, ſi extima putaminis pars flaueſcens cultro adimatur, eximiæ nec prorſus ferendæ amaritudinis:quod indicatur in Regum hiſtoria. 4.Reg.4. Cum enim Heliſæi famulus in rus digreſſus herbas colligendo pulmento collegiſſet, inter alias cucurbitã ſiluaticã quam vulgus *Colloquintidam* vocat ignarus quid eſſet, in ollam coquinariã cõiecit,illiſque edendũ appoſuit.vbi deguſtaſſent,*Mors in olla*, conclamãt,hoc eſt,venenũ nobis exhibitumeſt.Heliſæus non imperitus rerũ naturæ, confeſtim inita ratione qua amaritudo eximi poſſet.farinã ollæ immiſcuit:quo facto pulmentariũ eſculentũ perficit,abolito exotico atque alieno ſaporę quo erat imbutũ.Subeſt huic rei ratio Phyſica,habet enim farina polentaria eam vim, vt extraneum atque amarulentũ ſaporẽ diluat atque aboleat,præſertim ordeacea,ex qua polenta cõficitur tũ cremor maſſaque polentaria, zythi aut ceruiſiæ materia, maceratis aqua frugibus, auena,ordeo, ac lupi ſalictarij floribus quæ triuiali voce lupus dicitur,quo fit,vt quoniã ceruiſiæ potus ex iſtis ferè cõficitur,qui ex hoc liquore vuidi ſunt,ac zytho madidi,quod idẽtidẽ vſuuenit inferioris Germaniæ populis,lupulo & auena perfuſi dicãtur. Cæterùm quotidiano experimẽto comprobatum habemus ſalsã atque amarã aquã dulceſcere admixta polenta ſiue ex ordeo confecto cremore qui ex hac ſtirpe eſt concretus liquor, vt etiam lomentum ex farina fabacea,adeò vt duarum horarum ſpatio miteſcat ac poculenta afficiatur, citraque offenſam in corpus admitti poſſit.

Farina quare cremorẽ pulmentis eximat.

De Salice.

CAPVT VIII.

SAlix nota arbor à saliendo nomen sortita quod celeriter assiliat ac confestim arborescat, Belgis à simili etymologia *vvigille* dicta, quoniam prōpta est ac voluntaria in crescendo. Cum autem huius stirpis plures sint differentiæ, ea Belgæ æstiuis caloribus cœnacula adornant: atque etiam virenti hac frōde ac pampinis ægrotātium lectos velant, quæ Virgilio *glauca* dicitur, quod ad albedinem vergat: hæc siquidem gratum odorem in auras diffundit, atque aëris feruorem æstūmque mitigat. Ex hac Deus per Esaiam similitudinem cum primis elegantem desumit, qua pollicetur piis omnibus qui illi fidunt, rerum omnium affluentiā, vberem annonæ ac rei frumentariæ prouentum, prosperum in omnibus negotiis successum, nec solùm externa bona & quæ corpori inseruiunt, se exhibiturum confirmat ac pollicetur, sed solida & æterna, quæque mentes quamlibet aridas & siticulosas vberrimo Spiritus diuini pabulo foueant, atque inexhausto Diuinitatis fonte perfundāt, qua irrigatione mœrentes arentesque animi in optimam spem eriguntur, atque vberrimos fructus amoris & charitatis erga Deū & proximum proferunt. Sic enim concionem suam orditur Vates eximius, atque huius seriem prosequitur, *Ne timeas aut metu concutiaris serue mi Iacob, quem elegi: nam effundā aquas super sitientem & fluenta super aridam, perfundā spiritu meo semen tuū, & benedictionem super stirpem tuā, ita vt graminum more germinent, & quasi salices iuxta profluētes aquas.* Vt enim stirpes in locis irriguis consitæ spectatissimè frondescunt ac foliorum pōpa luxuriant: ita animus humanus salutari doctrina perfusus ac Diuini spiritus fonte irrigatus, omniū virtutū splendore nitescit, ac solida viuidaq; fide fultus fusissimè ramos diffundit, ac solidis deoq; acceptis operib. exornatur, vt arbor fœcunda fronde & fructibus, quæ alios etiam reficit ac fructibus satiat. Iudæi abducti in Babyloniam, omni solatio destituti, suspēderunt in salicibus citharas suas quibus modulari solent diuinos hymnos ac cātilenas gratulatorias Deo viuēti, omniaque queruntur in tā tristi exilio, lamentosa, lugubria, funesta, amara, luctuosa, ita vt nulla ratione induci potuerint, quò vllum lætitiæ argumentum proferrent, scitè tractandis organis. Apposite in salicibus suspēdisse describuntur à Psalmographo instrumēta

Marginalia: Cap. 44. — Simile à fructuantibus arboribus. — Psal. 136.

ta Musica, cùm hæc arbor sterilis sit & frugiperda, & quæ vt polluti, semen ante maturitatē obiiciat. his accedit quòd amara sit, nec admodum spectabilis & amœna vti platanus, palma, cedrus, cupressus, terebinthus, quocirca huic arbori accommoda aptaque exilij cōparatio, & quod eius ramis citharæ affixæ sint. Vt enim salix amaritudine imbuta est, nec admodum speciosa aut aspectu grata: ita exiliū & transmigratio in Chaldæam fuit acerba, tristis, amara, calamitiosa Iudæis, eoque magis quòd identidem recrudesceret dolor, & acerbitas renouaretur continēti recordatione Sionis & vrbis Hierosolymæ, ipsiusque augustissimi templi, in quo sacris carminibus Deū soliti sunt honorare Tātus siquidem mœror illorum animos occupauit ob conculcatā sacratissimam religionē, atque abactos prophetas, vrbemq; dirutam ac solo æquatam, vt nulla oblectamēta, nulla solatia admitterent, nec vllis blandimentis perpelli potuerint, vt sacris Deoque dicatis cantionibus alienas profanasque aures demulcerent, cum ad irridenda sacra modulamina essent arrecti, qua petulantia victis dolor non sopiri, sed recrudescere cœpit ac reduIcerari. siquidem vt habet Prouerbium, *Musica in luctu, importuna narratio.* scitè itaque ab iis responsum, Hierem. Threno. Ecclesi. a.

Quomodo cantabimus canticū Domini in terra aliena, atque inter illos qui nostræ miseriæ & calamitati non indolescunt, sed insultant ac subsannant eum cultum quem exhibere consueuimus Deo immortali? itaque frustra fatigant nos, vt illos oblectemus citharis nostris, cum & nos, & Deum Hebræorum despiciant, ac de tantiis dicteris exagitent.

De Saliunca.

CAPVT IX.

Saliunca quam nonnulli Celticam Nardum existimant, pusillus est frutex non in eam altitudinem assurgens, in quam nostra *Lauendula*. Siquidem ab humo se nō attollit: quod Virgilius annotauit, ducta comparatione à nonnullis stirpibus in commendationem eius qui scitè calamum tibiamque inflare nouit, atque æmulo peritiorem pronunciauit.

Lenta salix quantum pallenti cedit oliua, Eclog. 5.
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis:
Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

Digeritur autem Saliuncula in fasciculos manuales & ol-

factoriola, quæ subinde naribus admoueri solet, vel instaurandis fouendisque cordis viribus, vel abigendis tetris odoribus ne spiritus contagione aliqua inficiantur. Est enim eximiæ suauitatis sic vt vestibus ac tegeticulis lodicibúsque interposita, gratissimo illa odore commendet, ac tineas blattasque abigat: quod etiam Belgæ moliuntur pseudonardo, siue *Lauendula*, qua passim scatent excultique sunt apud Belgas horti, spicato ceruleoque aut cæsio flore, caloris tam intensi vt caput grauedine inficiat. Non defuerunt nostra memoria hospites & caupones quidam, qui aquam lauendulæ è turbine aut meta stillatoria, quam *Alembicum* vocant, ductam vino immiscerēt quò generosius videretur, minusque dilutū. & facilius inebriaret, qua impostura id incommodi consequuti sunt conuiuæ vt postridie acerrimo capitis dolore sint affecti, qui vix vllis remediis discuti aut mitigari potuit nisi adhibita somnifica potione, aut aqua frigida, vel sero lactis affluēter hausto. Cæterùm Deus qui suis amplissima quæque pollicetur & pręstat, ex hoc exili ac minuto frutice cōparationes desumit: *Montes & colles*, inquit, *cantabunt vobis laudes, & omnes arbores plaudent manu*, hoc est, omnes gratulabuntur & applaudent vestræ fœlicitati, singuli vobis honorem deferent, & magnificè laudes vestras prædicabūt, quod excusso iugo, Dei beneficio salutem sitis consequuti, atque illius munificentia ad amplissimam dignitatē euecti, tantisque donis ac muneribus exornati, finito tā tristi atque acerbo exilio, *pro saliunca, assurget tibi abies, pro spina pinus, & pro vrtica crescet myrtus*. Quibus verbis designat omnia istis futura incrementa, atque optatos prosperosque successus habitura, ita, vt pro minutis abiectisque herbis aut etiam noxiis spectatissimæ arbores ac fructiferæ sint emersuræ. Hæc autem, non solum ad externas ac temporalia bona, sed ad internas dotes, atque animi mentisque decus & ornamenta referenda sunt: vt pro ferocia, violentia, sæuitia, fastu, arrogantia, superbia atque animi elatione, quæ (vt Paulus testatur) nō dubia sint carnis opera, succedat clementia, humanitas, mansuetudo, lenitas, comitas, placabilitas, beneuolentia, benignitas, ac pleraque alia quæ inter fructus spiritus ab Apostolo referuntur, sic vt expulsa iniustitia, iniquitate, nequitia, æquitas, iustitia, probitas elucescant: pro luxuria, libidine, prodigalitate, pudicitia, moderatio, frugalitas, temperantia se proferant: pro ignauia, desidia, torpore, somnolentia, alacritas, fortitudo, magnanimitas, infirmarum rerum contemptus & despicientia, præstantia virtutis substituantur. Sic inuerso rerum ordine pro vitiosis ac deprauatis affectibus

Isaiæ 55.

Galat 5.

vel

vel potius perturbationibus quæ mentem à ratione, à naturæ & Dei legè auertunt: pax & tranquillitas animum placidè ac securè regat ac moderetur.

De herba Borith, quæ Medicis veteribus Struthion vocatur, Mauritanis Arabibusque scriptoribus Condisi, cui affinis recentioribus vocata Saponaria, & herba fullonia, Belgis zeep cruiidt, *quod vt smigma eluendis maculis adhiberi soleat.*

CAPVT X.

CVm populus Iudaicus paulò ante vrbis excidium inquinatissimis esset moribus multisque horrendis flagitiis ac sceleribus contaminatus, sic vt ad summã impietatis nihil esset reliqui, Deus eleganti similitudine illos perditos ac profligatos pronunciat, nec vllis quãlibet præsentaneis remediis ad saniorem mentem, ad integritatem vitæ, ad decus virtutis posse perduci. Cũ enim à sacratissima religione, Deique cultu ad idololatriã defecissent, aliunde à Deo viuẽti salutis præsidia conquirere cœperent, aliunde responsa petere atque oracula sciscitari, cum etiam hoc accederet ad impietatis cumulum, vt insontes non clanculariis insidiis conficerent, sed apertè ac passim in triuiis, nulla iustitiæ reuerentia, nullo legum metu, adeo vt nihil se commisisse haberẽt persuasum, ac ne tantillum mali perpetrasse, aut siquid patratum est, ac scelus admissum, persuadent sibi à veritate deuij atque errore impediti, facilè abstergi atque elui posse maculas & sordes contractas cultu quodam alieno ac superuacaneo, qui Deo ingratus est & detestabilis. Quocirca cum Deus videret illos contempto suo præcepto, inanes spes fouere, ac fallaces rationes ac modo comminisci, quò se puros præstare conentur, iisque sibi plaudant ac sedulo persuadeant omnia salutaria consequutos: Deus, ne illi pereat suus honor & magnificentia, expostulat cum populo suo, quod aliò se cõferat, alias cisternas ac scrobes eruat, quòd aliò properet quàm ad fontem aquæ viuæ, quæ non cœnosa est, non fæculenta, non exitiosa, sed suauis & salubris. Sic autem instituit cum defectoribus expostulationem, ita vt singulatim quemque illorum appellet: *Ego*, inquit, *te plantaui vitem electam & generosam, neque lectissimo semine, præstantissimis malleolis ac sarmentis consitui: qui fit vt in prauam*, hoc est, *alienam ac degenerem spuriamque vitem conuersa sis?* Ex quò ostendat nõ facilè elui posse maculam aut næuum aspersamq;

Caput secundum Hieremiæ explicatũ.

Hier. 2.

animo labem. *Si laueris te*, inquit, *nitro, & multiplicaueris tibi herbam Borith, maculata tamen eris coram me inquitate tua.* Quo indicat tametsi in speciem primaque fronte excussisse sordes atque eluisse maculas videaris superstitioso quodam cultu quē tu ipse tibi fingis, & obscuras Dei gloriam, fictáque religionis vmbra nùnquam tibi persuadeas Deum tali ratione posse placari, aut plicari, aut te pristinum nitorem consequi, alia ineunda ratio, alius excogitandus modus, quo posses nitescere, & factori tuo recōciliari, excutiēda prorsus ex animo idololatria, hoc est, adulterinus ac fictitius cultus, alteri quam Deo attributus, amplectenda vitæ integritas, extirpanda è mente omnis nequitia, vni Deo firmiter inhærendum, illique omni fiducia stabiliter innitendum, alioqui externis rebus cultúque cōmentitio ac superstitioso quē Deus non exigit nec præscripsit sibi salutem atque animi puritatem polliceri, non solum inane est & superuacaneum, sed etiam damnosum & Dei maiestati iniurium, abstergit quidem atque emaculat sordes Struthion siue lanaria quæ laneis vestibus candorem adfert, cutem expoliunt ac lentigines næuosque abolent smegmata, verùm nihil excogitari potest tanta abstergendi vi ac facultate præditum, quod animæ tuæ sordes posset eximere quod plus satis inolitam penitusque infixam labem possit eluere. Qui enim morbum suum non agnoscit, ac salutarem doctrinam à fido medico oblatam respuit, insanabilis est & desperatus, cui me-
Cap. 3. dicinam adhiberi Hippocrates vetat, illóque dignior Christus deserēdos præcipit, vbi omnem operam studiumque illis conseruandis impensum est. Cæterum Deus apud Malachiam se
Matt. 11. Angelum missurū pollicetur qui viam præparet, quo vaticinio
Marc. 1. Ioannem Baptistam designari Euangelium testatur, ac statim
Luc. 7. venturum Dominatorem, hoc est, Christum qui multa innouabit, multamque operam insumet corrigendis illorum vitiis formandisque moribus, quorum interest populum salubri sanáque
Isa. 40. doctrina imbuere. *Ipse est enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum, & sedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit illos quasi aurum & argentum*, hoc est, puros redder, nitidos, tersos, expolitos adempta omni rubigine & scoria vitiorum, vt in fornace aut officina argentaria expoliri metalla solent Itaque primum visum est ministerio, abstersis sordibus, ornatum ac nitorem adferre, neque culpari possent tanquam contaminati sceleribus qui Dei munia obeūt sacrif. quæ functionibus destinantur, quocirca similitudinem desumit à rebus externis eámque ad animum transfert. Siquidem fullonia herba siue Struthion incredibilem vim obtinet in eluen-
dis

dis maculis, atque imbuendis candore lanis: pollet enim vi absterforia adeo vt etiam pituitam è capite eliciat, ac sternutamentum moueat tanta violentia, vt partum emortuum excutiat.

De Cocco vermiculo, Conchylio, Murice, Ostro.

CAPVT XI.

Frutex est pusillus exilibus ramis, folio aculeato, cui annascitur coccus seu granum tinctorium, quod colorem rubrũ ac rutilantem exhibet aspectu gratissimum, oculisque amabilẽ. Cuius tinctura aut succo imbuta lana aut byssus, exuberantissimè miréque splendido rubore illum inficit Inuenitur etiam in aquifolio vel acrifolio potiùs, qualis est arbor Belgis vulgatis, folio læuiore perpolito, quaquauersum aculeato perenni virore, vt cui nunquam folia decidat. Ex hoc grano Coccinea vestis nomen obtinet, cuius in Bibliis sæpe fit mentio, vermicula, muricata, qualis est rosis rubore perfusus, ostrina, quisquiliata quæ purpureo colore flagrat, atque amabili rubore collucet, oculisque blanditur, qui color Imperatorum ac regum paludamentis Cap.4.
dicatus est, ac purpuratorum apud Romanos pallis ac galeris. Sic in Cantico sponsæ rubicunda labra, vittæ coccineæ comparantur. Sic puellæ Belgicæ venustatis studiosæ labella coralli- Cap.2.
na & coccinea moliuntur. Iosue defuncto Mose, dux Iudæo- & 7.
rum constitutus, pallium coccineum gestasse legitur. Sic Chri- Matt.27.
stus in ludibriũ affectati regni chlamyde purpurea indutus de- Cap.17. & 18.
scribitur. In Apocalypsi verò mulier illa scortatrix quæ domũ suam patefacit omnium cupiditati, insedisse describitur bestiæ coccineæ, eáque mulier induta erat purpura, coccino, auróque deaurata, & gemmis & margaritis, habens poculum in manu sua plenum abominationibus, & immunditia libidinis suæ. Et fronti inscriptum erat mysterium Babylon, Romanæ vrbis typus & figura, vt Hieronymus interpretatur: quibus insignibus fastum indicat, superbiam, arrogantiam, mentem sanguinariam atque innocenti cæde cruentam. Diuitem verò illum Luc.16.
epulonem præter sumptuosas mensas atque apparatum ferculorum, indutum fuisse purpura & bysso historia Euangelica testatur, nulla humanitate, nullo pietatis in egenos & miseros affectu. Ex huius succi rubicũdo colore desumitur apud Esaiã Cap.1.
comparatio, atque instituitur concio contra illos qui innocentum

tum

tum sanguini inhiant, atque innoxios opprimere meditantur, eosque Deus ad saniorem mentem reuocare, atque vt resipiscant, vt à sceleribus resiliant, amanter extimulat. quod si obtineri possit, pollicetur amnistiam, hoc est, omnium scelerum obliuionem, quamlibet horrenda fuerint enormia, adeò vt culpati sustineat, ac violatæ fidei, ruptique fœderis crimen subire non recuset, nisi stet promissis, ac præstet quod sit pollicitus. Sic enim cum illis concionem instituit, *Abluite manus vestras sanguinolentas, mundos vos præstate, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, desinite agere peruersè, studete æquitati, subuenite oppresso, pupillos subleuate, viduis patrocinamini. Si fuerint peccata vestra vt coccinum, fient niue candidiora, & si rubra vt vermiculus*, hoc est, purpureus & conchyliatus color, qui ex marina concha eximitur, *velut lana alba erunt.* Quò indicat quamlibet scelera vestra cruenta sint cæde & sanguine innocentum, facilè expiari posse atque elui pœnitentia ac fiducia in Deum, conceptoque emendatoris vitæ proposito. Cæterùm vestes coccineas seu muricatas ac purpureas, deinde & bombircinas quas Belgæ ob exquisitissimam lini lanæque texturam *Kessen* vocant & *bombaziin*, & præter hæc sericas & holosericas, quæ in Asiatica Scythia olim confici solent, in vsu fuisse Hebræis, easque ad decus & ornamentum corporis, ad honestatem, nonnunquam ad luxum & pompam inanemque ostẽtationem adhibitas Bibliorum codices passim testantur. Vnde apud Ieremiam Israël insultat ac dira minatur, quòd deserto Deo à quo omnis salus dependet, se idolis prostituat tanquam adultera, alienis se oculis exponit, ornatúque exotico se cómit ac pollit, vt illos in sui amorem alliciat. *Cum* (inquit Dominus) *magna sit vbique strages ac vastitas, omnesque fontes in fugam versi, ad loca ardua atque hostibus inaccessa se conferant: Tu verò perdita & vastata quid facie? Etiamsi vestieris te coccino, & ornata sis monili aureo, & pinxeris stibio seu fuco oculos tuos, frustra componeris, despiciunt enim te despuunt te amatores tui*, nihil prorsus afficiuntur ornamentis politisque tuis vestibus, sed in animam vitamque tuam sunt intenti. Ezechiel quoque Dei nomine non minus acerba denunciat Samariæ & Ierusalẽ, quos adulterij insimulat, quo nomine Idololatriam atque à Deo defectionem designat. Vt enim inexpiabile scelus est & detestandum violatum coniugiũ, hoc est, legitima & indissolubilis vitæ societas contaminata adulterio: ita etiam execranda res est idololatria, qua Deo viuenti suus honor, suũ decus & gloria adimitur, atque in alium transfertur, eo autem in illos incandescit acerbius, quòd non solum in lucis vmbrosisque

Idololatria adulterio cōparata.

fisque vallibus gentilium more suas aras, statuas, delubra adornarent, magnaque pompa & vitulorum apparatus sacra sua peragerent. ita vt legitimus cultus videri possit, in eoque salutis columen consistere; sed quòd accitis ac conuocatis etiam exteris in æde Deo dicata nefaria sacra perficerentur. *Et quo* (inquit) *spectatoribus omnia magis augusta sanctáque viderentur, in illorum gratiam lauisti te & depinxisti stibio seu fuco oculos tuos, ornataque mundo muliebri sedisti in lecto pulcherrimo, instructa mensa ante te, super quam thymiama siue suffimen vnguentumque meum posuisti, adhibito tanquam in solenni festo exultantium strepitu.* Itaque is cultus qui mihi offerri debuit, exhibitus est idolis ac dæmonibus astante confusa multitudine ex gentibus conflata, qui eadem qua tu, fruuntur insania.

De Paliuro aculeata stirpe, cui sanguinarij comparantur atque insidiosi, quique ad inferenda damna prompti sunt.

CAPVT XII.

CVm nusquam non prophetæ vitia insectentur, illorumque rabiem ac ferociã reprimant, qui hominibus infesti sunt, atque ad iniuriam damnáque inferenda prompti: horũ nonnullos lupis, leonibus, pantheris, colubris, aliisque infestis belluis, denique vulpibus & mustelis insidiosis animalculis cõponunt: nonnullos aculeatis ac senticosis stirpibus assimulant. Sic Micheas vates deplorat extinctam religionẽ, pietatem proculcatã, cultumque diuinum prophanatũ, omnes ab integritate collapsos, nec aliud, quàm fraudes, sycophãtias, technas, imposturas, insidias omniáque hostilia meditari. In hunc itaque modũ scelera illorũ amplificat, ac singulorum improbitatẽ exaggerat in immensum, à spinosis aculeatisque stirpibus desumpta similitudine: *Periit ex terra sanctitas*, exultat improbitas, *& rectus* atque integer, *inter homines non est, omnes sanguine inhiãt, & vir fratrem suum ad mortem venatur, & malum manuum suarũ dicunt bonum*, hoc est, suis erroribus blandiuntur. *Princeps postulat, & iudex in reddendo est*, hoc est, in omnibus acquiescit & obsequitur illius postulatis, nulláque habita aut obseruata iuris æquitate, finit illum omnia pro arbitrio ac voluntatis imperiò agere, vel tenuem plebeculam atrodere atq; exactionib. opprimere, vel tyrãnidem in tenuiores exercere. *Qui optimus ex eorum numero, est quasi Paliurus, & qui probus & integer* Cap. 7.

tanquam spina in sepimentis. Quocirca huiusmodi hominib. in imperio constitutis, eum rerum statum futurum indicat, vt delatoribus passim inquirentib. in ciuium vitam, mores ac studia, non satis tutum sit cuiquam fidere, aut sua arcana committere, ne familiari quidem atque intimè noto. Ingruente enim huiusmodi tumultu, atque habita de ciuium opinionibus quæstione, exploratisque illorum sententiis, labascũt multorũ animi, atque amicos non solum deserunt, sed nonnunquã produnt. quod euenturum Christus etiã vaticinatus est. Itaque in tam dubia ac vacillante multorum fide. *Ab ea,* inquit Propheta, *qua cubat in sinu tuo, custodi claustra oris tui,* hoc est, ne vxori quidem mentem tuam patefacias, *quia filius contumeliam facit patri, & filia consurget aduersus matrem, durus aduersus socrum suam. Et inimici hominis domestici eius.* In tanto rerum humanarum æstu, ac tam turbulento Reipublicæ statu, quo præsidio quisque se fulcire debeat, obiter commonstrat, *Ego autem Dominum respiciam, expectabo Deum seruatorẽ meum. Exaudiet me Deus meus,* summã propter fiduciam erga Deum, & quòd totus in illo conquiescit, ab eo pendet, salutem sibi pollicetur ac præsentaneum auxilium contra potentiam, fastum ac superbiã, cõtra sæuitiã ac nocendi rabiem. Cum enim Deus mansuetus sit, placidus ac mitis, illi rabidi sunt, feroces, crudeles, inhumani atque vt sentes, tribuli, spinæ, atque arbores aculeis armatæ, quibus innocentibus damna atque detrimenta inferunt. Quãobrem desumitur in hac Concione ab arboribus validis firmisque aculeis vallatis similitudo, quò hominum improborum naturam & conditionem ad amussim exprimat. Siquidem paliurus, spina alba quæ mense Maio, candido ac suauiter olente flosculo passim in dumosis locis ac sepibus conspicitur, sentes, rubeta, Crespinus quæ pharmacopolis *Berbiris* dicitur, foliis, floribus, baccinis vel acinis racemisq; oculis blãdiuntur, atque aliquem in eduliis vel medicamẽtis vsum habent, sed manibus tractantium noxiæ sunt, si incautius ac parum consideratè prehendas: ita fucati homines & fallaces in speciem blandi sunt, amabiles, sed qui arrepta vel obseruata leuissima occasione pungant ac vulnus infligant. Est autem Paliurus Theophrasto, Virgilio, Plinio, Dioscoridi, Columellæ decantata, sed non omnibus eadem facies exprimitur tametsi omnes fateantur sepibus muniendis accommodam, quòd minacibus aculeis pecus atque homines qui hortorum fructibus insidiantur, arceat, non prorsus dissimilis oxyacbantæ, siue acutæ spinæ, quòd mense Maio spectatissimè floreat, exiguo quidem & minuto flosculo, cui in medio rubicundæ quædam festucæ insident, sed quæ

Matt. 10. Marc. 3.

Nusquam tuta fides.

quæ candore & suauitate eximia commendabilis fit, adeò vt nemo non apud nostrates hac fronde ædium vestibula exornet ramis in vrceis asseruatis, atque aqua indentidem irrigatis: vbi verò arbos hæc deflorescere incipit, baccas exhibet, primùm virides, oblongas, maturitate rubentes, officulo intus lapidoso quod ambit membrana, intus pingui vnctóque sapore imbuta, quo vtimur in atterendis calculis, ac leniendo vesicæ meatu.

De Gith, quæ Græcè Melanthion, vulgò à nigrore Nigella dicitur, Belgicè Svvarte, *Nardus ob odoris suauitatem, tum aliis stirpibus desumpta comparatio.*

CAPVT XIII.

Esaias quem aliàs testati sumus rerum naturæ peritissimũ, in illustranda sua concione ac vaticinio, quasdam stirpes, earumque & flores & semina narrationi accommodat, nempe Gith siue Melanthion, Cuminum, Triticum, Hordeum, Miliũ, viceam, speltam vel zeam, quæ vulgo notissima sunt, & cum armentis pabulum, tum hominibus alimentum suppeditant, Gith vulgò, Nigella passim in hortis obuia est, frutex cubitali altitudine, aliquando maiore pro soli vbertate, vt Zelandicis agris assolet, foliis fœniculareis, tenuiter dissectis, flore cæruleo, quo euanescente capitulum se exhibet in summitate papaueraceum corniculare, ablongum membranarum septis ac loculis distinctũ, cui semina includuntur nigerrima, porri seminis non absimilia, sed odoris fragrantissimi, quod olim panis crustæ inspersum, antequam is furno immitteretur, grato sapore illum commendabat, verùm is vsus nunc apud Cisalpinas nationes in dissuetudinem venit atque exoleuit, ipsoque semine Medici ad catarrhos discutiendos vtuntur, ad enecandos lumbricos ventri admodum infestos, ad dentium dolores leniendos, ad menstrua vrinasque ciendas, ad abolendas lentigines, næuos, maculas, tum fœda vitia quæ extimam cutem deformant. Cuminum Belgis nomen retinet *Comiin*, vulgo semen, vulgatissimum, quo plebeij in discutiendis flatibus, in sopiendis intestinorum doloribus ac torminibus, in hernia flatuosa reprimenda vtuntur, cui ego nigellam & lauri baccas commiscere soleo, & milij farinam, cuius etiam in hoc capite propheta meminit. Hordeum, fruges nota, quinto generi gratissimum pabulum,

Cap. 28. / Cuminũ. / Hordeũ.

pabulum,quo etiam in annonæ penuriá ac tritici raritate,plebecula vtitur. Medici huius decocti cremore & ptisana vtuntur in æstuosis febribus,ac pulmonis atque vocalis arteriæ vitiis, præsertim cum ex salsa pituita, aut flaua bile illæ partes vel exasperatæ vel exulceratæ sunt,admixtis violarum aut buglossæ flosculis. Ex huius quoque frugis poléta aut maza Belgæ sapidissimum liquorem eliciunt,qui iis Ceruisia dicitur,colore vt Coctori visum est fuluo,croceo, luteo, flauescenre,rubicundo,spiceo,præsertim vbi fæx & spumosum excrementum quo Belgæ in pinséndo pane vtuntur, subsederit. Tunc enim gratissimum colorem adsciscit, vt vinum Creticum, vel illud exoticum quod *Bastardum*, vocant, ac saporem vinosum, qui non secus quàm vinum, tamulentiam excitat.

Triticum. Triticum, inter frumentacea præcipuæ nobilitatis,ex cuius farina, simila, similagine multiplicis differentiæ panis conficitur, syncerus,secundarius, nauticus, furfuraceus & aliquot adhuc genera quæ recensere superuacuum. Milium frumenti genus, cuius cum plures sint differentiæ, Sarmaticum, Indicum, Hispanicum, omnes apud Zelandos spectatissimè crescunt,Saracenicum vel Indicum, grano vel rubro vel flauescente. Ex

Vicia. his nostrates & pultes & panem conficere didicerunt. Vicia leguminis genus iumentorum pabulum est,vt lens,pisum,faba. Hæc obiter indicare visum est, quòd prophetæ mens exactè ac dilucidè possit explicari, quæ in hoc versatur, vt declaret Deum nihil temerè aut fortuitò, nihil inordinatè aut confusè, sed omnia distinctè aut distributè, certáque ratione ac lege perficere,nunc pœnas infligere coërcendis hominũ sceleribus, nunc plagis & vulneribus mederi, afflictisque mentibus solatium adferre, quod aliquando maturiùs nonnunquam seriùs peregit, sic vt vltionem differat,ac lentè ad vindictam progrediatur, quod etiam in præstanda salute euenit: aliquando subitò potentiam suam vtrobique exerit,vt expedire illi videtur, atque occasio se offert. Quocirca commonefacit vates illos qui Dei iudicia non satis pro æquitate interpretantur, vt modestè ac reuerenter de illius Maiestate & prouidentia sentiant, vt magnificè & syncere de illo loquantur,ne quid culpent,aut calumnientur in eius factis, cum vident, sceleratos rerum omnium prosperitate frui, pios calamitatibus atque ærumnis esse expositos, cum pro incredibili sua sapientia, atque inscrutabili consilio res mortalium rectè legitimè regat ac moderetur. Desumitur autem in illustranda hac concione appositissima similitudo de agricolarum studio & occupatione, ipsaque arandi ac serendi tritutandique ratione. Siquidem

quidem colonus tempestiua anni parte, subacta terra, atque æquata soli planicie, certo modo & mensura suum suis quæque locis, atque agrorum dimensionibus humo committit, obseruatóque ordine atque adhibita ratione telluris, aliam agri partem tritico & hordeo deputat, aliam pro frumenri aut leguminũ natura nigellę, lupiuo, speltæ, milio designat, neque enim indiscretè & permixtè grana solo mandat ac sulcis committit, sed singulis discriminata iugera agrosque peculiares accommodat. Peracta autem satione arator non cessat nec conquiescit aut otiosus est, sed post sementem messi inhiat. quocirca antequã ad maturitatem deueniant segetes, frugesque cereales flauescere incipiant, aut maturitatem consequi, loliũ, zizania inutilesque herbas eruunt extirpantque famuli, curat, ne sata strangulent, illisque alimentum depopulentur, quò tempestiuè metat atque annonæ prouentum maturè in horrea cõuehat demessa segete, eaque recondita, iam alius illi labor, alia opera peragenda oboritur, Siquidem trituræ atque excutiendis granis è loculis, illáque ex gluma, acere, paleis eximere ac purgariora efficere meditantur: in quo opere delectum habet, vt singulatim cum iudicio quæque aggrediatur, nec vlla ratione confundi semina sustineat. Itaque alia cura adhibetur minutis pusillisq; seminibus, alia robustis, alia tritico, hordeo, siligini, auenæ, farri, lupinis, phaseolis, viciæ, lenri, cumino, Gith. Sic cum agricola industrius omnibus laborem impendat, omniáque certa ratione & modo pro rei natura exequitur, sedulo operi insistit ac rerum suarum satagit, quo emolumentum vberémque fructum ex iustificatione percipiat. Ita Deus in hoc mundi theatro tantaque ac tam confusa hominum multirudine omnes ad frugem perducere tenrat. Et quemadmodũ agricola proscissa vomere terra occationi intentus est & confringendis glebis, vt serit, vt metit. vt triturat ac fustibus semina excutit, vt paleas vanni flabello ventilatas à granis secernit, vt arbores truncat ferróque coërcet ne luxurienr, ac latiùs, quam par est ramos diffundant: vt denique inserit atque aliena arbore germen includit, solidóque docet mollescere libro. Ita Deus homines tractat ac suo arbitratu nonnullis damna ac detrimenta infert, seuerúmque iudicium in illos exercet, alios calamitatibus exercet & explorat constantiam: nonnunquam malos tolerat ac manum à feriendo suspendit in spem emendationis vitæ. Nec est quod quisquam il li obloquatur aut obmurmuret cum singulari sua prouidentia omnia moderetur, illique constet consilij sui ratio. Quocirca si quid aduersi inciderit, aut infligatur, si morbi ingruant, si clades, calamitates, pe-

ftes, aliaque vitæ incommoda infestent, omnia hæc à Deo inferri cogitemus, quò castigati ad illum confugiamus, illius opem ac subsidium imploremus, in illo omnem spem ac fiduciã consequendæ salutis collocemus Quòd si prospera obueniant omniaque ex voto atque animi sententia decurrant, si affluant opes, si accrescant latifundia, si offerantur honores ac dignitates si res domestica bene aucta sit & stabilita, si corpus validum sit & inculpatè constitutum, ad eundem omnes successum rerum nostrarum referamus, atque res prosperas & aduersas ab illo administrari habeamus persuasum, illiúsque ductu & auspiciis omnia perfici. Quod non solum apud Esaiam Cyro Persarum regi in mentem reuocat, cui Dei virtute, idque in gratiam ac fauorem gentis Iudaicæ, res feliciter gestæ, subactæque nationes, sed nulli non mortalium testatum esse vult, Deum omnium rerum autorem esse vult, illique omnia attribuenda, quam vim & potentiam cum aliàs, tum potissimè apud

Esaiæ 45. hunc prophetam ipse asserit, cum inquit, *Ego Dominus & nullus præter me, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum: ego Dominus sapiens omnia hæc.* Quo indicat prosperos successu illius esse muneris: damna verò, detrimenta, aduersitates, vastitatem, pestem, famen, bellum, in vindictam

1. scelerum ab illo inferri. Ipse enim efficit, vt qui ab illo dependẽt, illi fidunt atque innituntur, pacatè viuãt è diuerso vt ij qui sceleribus se contaminant, omni calamitatum genere diuexentur. Cæterùm Dominus Hieremiæ quoque agricolæ officium assignat admotaque manu ori illius, *Ecce ego*, inquit, *dedi verba mea in ore tuo, Ecce constitui te hodie super gentes & super regna, vt euellas, destruas, perdas & dissipes, vt plantes & ædifices.* Quo indicat illum munitum & vallatum potentia verbi sui virtutem habiturum ad extirpanda vitia, ad eximendos errores, ad euellendas ex animo enormes cupiditates atque inserenda semina pietatis, ad instillandam salutarem mentemque inflammandam

Ioan. 15. solida fide in amorem ac venerationem Dei viuentis. Simile argumentum tractat Christus, cum desumpta à vite & palmi-

Rom. 11. te similitudine, *Ego sum*, inquit, *vitis vera, pater meus agricola est, omnem palmitem in me non ferentem fructum*, hoc est qui fidem suam non declarat per opera Charitatis, *amputat*, atque vt inutile sarmentum agni destinat, *omnem verò surculum*

Pauli locus explicatus. *ferentem fructum purgat*, amputatis resectisque cupiditatibus *quo plus fructus proferat.* Ab hac non est aliena Pauli similitudo de oleastri in oleam insitione auulsis ramis ex natiuo oleæ trunco. Quo indicat alios à felici statu delapsos, atque à salute excidisse, alios ascitos esse & cooptatos in numerum fide-

lium,

lium, nullo ipsorum merito, sed singulari Dei fauore & gratuita bonitate, quam nisi agnoscant impensique beneficii sint memores, ac constanter in fide persistant, rursus excidendos pronunciat, atque ob ingratitudinem à Dei consortio alienandos, assumptis insertisque postliminio iis qui mutata vitæ consuetudine, excussaque mentis cæcitate & caligine, ad frugem, ad morum integritatem, ad veritatis cognitionem se conferunt, ac Christum à quo desciuerunt, amplectuntur. Hac autem ratione Deus partim reprimit ferociam fastúmque hominum atque insolentiam compescit, ne quis inani sanctimoniæ persuasione intumescat, suique fiducia sibi blandiatur, aut calamitosis & abiectis insultet: partim fouet atque alit aliorum spem qui abalienati à Deo, per fidem rursus sunt in natiuam oleam inserendi, atque in consortium cœtúmque fidelium assumendi.

De Lentisco quæ Græcè Schinos dicitur, & Ilice.

CAPVT XIV.

CVm habita esset quæstio in Senatu adstante confertissima populi multitudine, de prostituta Susannæ pudicitia, ac commisso adulterio, in quo illam deprehensam criminati sunt veteratores duo fraudulenti & mendaces, Daniel prudenti ac diuinitus immisso consilio explorata rei veritate, excussaque facti causa, insontem mortis periculo eximit, ac patefacta calumnia, suscipione criminis illam liberat. Cum enim Dan. 13.
ad supplicium raperetur pudica matrona, nullius sibi criminis cõsciæ, & quæ ad Deum suã causam referret, Daniel Dei spiritu impulsus elata voce cõclamat, nullo suo merito illã morti adiudicatam, ac rei causam accuratiùs excutiendã. Itaque conuocato seniorum consessu & populi frequentia, calumniatores semotos asseruari iussit, ac separatim cõstitui, deinde accito altero eorum, sciscitatur sub qua arbore mœchus cum illa sit congressus: *Sub lentisco*, inquit, Daniel dira illi comminatus ablegat, atque alterum produci iubet, cui cum similis interrogatio proponitur de inito congressu ac perpetrato illegitimo concubitu, *Sub Ilice*, inquit: itaque vterque & mendacij & illatæ calumniæ conuictus ex lege Mosi morte sunt mulctati. Cæterùm vt Deut. 9.
lentisci natura obiter explicetur, arbor est patula, & sic satis procera, acinis rubentibus, maturitate nigris,

quæ vt Terebinthus resinarum ac gummosum liquorem fundit, quem Medici *mastichem* vocant, Belgis eodem nomine cognitam, quæ vetustate coit in globulos candidos ac spissatur, catharros autem exsiccat ac fluxiones sistit, suffitu syncipiti admotum, vel ramentis aliquot ore conuolutis, dentes mobiles ac vacillantes, atque vligine vitiatos firmat, ac gratum oris habitum efficit. Ex hac arbore cuspides conficiuntur ab Italis, vt apud Belgas ex Iuniperi & lauri sarmentis, extergendis poliendisque dentibus accommodæ. Sic vt prouerbiali figura dicantur *Lentiscum mandere*, qui eius rei curiosi sunt, ac plus nimiam operam dentibus poliendis adhibent. Nostrates nunc ardeæ stellaris ex auro, argento, ebore, vngue, quam alitem *Putoir* Belgæ vocant, ex pastinaca marina vulgo *Pijlsteert*, ab aculeato telo sic dicta, à Galeo pisce Zelandis *Haye*, conficiunt verò ex lentisco confecta dentiscalpia, minus gingiuas vulnerant, sed condensant potius astrictionis ratione. Hunc veteribus in vsu fuisse Martialis indicat,

In Apophoretis.

Lentisco melius, sed si tibi frondea cuspis
Defuerit, dentes penna leuare potest.

Ilex.

Cæterùm alter qui mendacij calore calumniam adornare atque obtegere meditatur, sub pruno, hoc est, ilice patratum scelus impudenter confingit. Hæc inter glandiferas arbores refertur, foliis perenni virore, nec deciduis, cui fruticulo viscum innascitur, quo medici vtuntur in expurganda epilepsia, morbisque aliis qui ex turgidis spumosisque humoribus excitantur. Est vna ilicis species quæ coccum granum præbet, vulgò *Vermilion, Crameziin, Scaerlaken*, quo infectores vtuntur illustranda lana, bysso, ac bombice exuberantissimi ruboris calore.

Acrifolium.

Eximitur non dissimile granum ex acrifolio arbore filiis quaquauersum aculeatis, læuore perpolitis, quæ cum apud Brabentos circa sepes & compita proueniat, raro in iustam magnitudinem assurgit Vidi tamen in municipio quodam Zirizeæ contermino magnitudine pruni arboris, eamque cultoris industria & crebra stolonum amputatione in summam proceritatem fastigiatam, profert autem eunte autumno baccas orbiculatas pisi magnitudine, insigni rubore perfusas, quales etiam exhibet ruscus quæ nostratibus *buxus* aculeata vocatur: tum taxus arbor quæ folio est laricis aut piceæ vel abietis, vt superiorib. annis Londini mihi conspecta est, cuius vmbra apud Britannos non est mortifera, nec baccæ lethiferæ: in Hispania enim illis venenati quiddam subesse prædicant, nec temere in alimenti vsum assumunt indigenæ, tametsi gallinas illis saginari

ac

de pingueſcere nonnulli experiantur, exuta opinor natiua, inſitáque ferocitate.

De Hyacintho veſteque hyacinthina, vel à viola colore Ianthina.

CAPVT XV.

VIttas, tegmina, fimbrias, chlamydes, pallas, velamina, operimenta, ſtragula Hyacinthino, vel Ianthino, hoc eſt, violaceo colore imbuta, ad decus & ornatū adhibita, ad oblectandos paſcendoſque oculos olim, vt etiam noſtro ſeculo in deliciis habita Bibliorum codices paſſim demonſtrāt. Sic Pontifici Iudaico eius coloris indumenta regali ſplendore præſcripta ſunt ex auro, Hyacintho, purpura, cocco iterato, hoc eſt, bis tincto, byſſo, atque opere Phrygio, quo cultu ac nitore populus rudis olim officio continebatur quò eſſet in religionem propenſior. Deſumitur autem coloris huius appellatio partim ex Hyacintho ſpectabili gemma, aut Ianthina, hoc eſt, violacea tinctura: partim ex amabili eius nominis floſculo qui exuberanti ceruleo purpuraſcit, qualis conſpicitur in Amethiſto gemma, in Cirſio, ſeu vulgari bugloſſo, aliiſque herbis paſſim obuiis, quarum flores purpureo colore collucent, atque oculis ſuauiter blandiuntur. Inſectatur autem nonnunquam Deus illorum luxum faſtúmque ac ſuperbiam, qui operoſis ſumptuoſiſque huiuſmodi tegumentis magnificentiam ſuam aliis inani oſtentatione venditant, atque Ianthino purpureoque amictu elati, infimos quoſque deſpicatos habent & faſtidiunt. Nonnunquam ex his deſumit cōcinnas Metaphoras ac ſimilitudines, eaſque ad internas dotes transfert, ad animi decus mētiſque ornamēta accommodat. Talibus enim exemplis homines ſocordes commonefacit ſui officij, & quid Deo præſtare, qualem illi cultū exhibere, & quàm ſolicitè expulſa omni ſuperſtitione & idololatria, in ipſius religione conſiſtere debeant accuratè demonſtrat. Quod ipſum cum aliàs tum diſertè apud Ezechielem in hoc capite exprimitur. Primum enim in mētem illis reuocat quanta quámque immenſa beneficia in hos contulit, qua vſus ſit erga illos bonitate, quibus illuſtrauit tum animi tum corporis muneribus, quàm ſalutaria præcepta tradidit, quàm ſacra religione mentes illorum cognitione Diuinitatis imbutas, inſtruxit. Deinde expoſtulat cum deſertoribus atque ingratis, quòd omnibus iſtis in probrum ac dedecus

Margin notes: Hier. 10. Exod. 28. — Hyacinthus gemma. — Cap. 16.

abusi sint, atque in profanum vsum, cultúmque alienum ac nefarium transtulerunt, sic vt mentem, rationem, intelligentiam, animi præstantiam, acumen ingenij omnésque vires non in illustranda illius maiestate, non in obseruanda tuédáque sanctissima ipsius religione: sed in erigenda stabiliendáque idololatria, in superstitiosis & commentitiis cultibus inducendis conferrent. Sic enim prosequitur concionem obiurgatoriam ad Hierosolymā conuerso sermone: *Cùm,* inquit, *nuda esses, inops, egena, omnique subsidio ac solatio destituta, velut infans recens in lucem editus, sordibus & sanguinolenta illuuie inuolutus, cui nondum vmbilicus præcisus est, nec materni vteri inquinamenta abluta, ego præteriens, te conspicatus in sanguine tuo volutatam, multiplici incremento, tanquam stirpem & germen terrestre te auxi:* adeò vt sensim taciti que auctibus adolescere cœperis atque progredi, vt comi & poliri, mūdóque muliebri exornari posses, id esse tempestiuum vbera indicant iam prætumida, & germinantes densi vndique capilli. Et quanquam in hac ætate esses constituta, nuda tamen eras & deiecta, oculisque spectantium (contra quàm illius sexus pudor aut decus patiebatur) exposita, quod ego dum hac iter ingredior conspicatus, obseruaui te pubescere, atque in ea ætate constitutam, quæ esset amoribus idonea, & à procis atque amasiis ambiri posset, tanquam nubilis maturaque viro, & cui sponsus designari debet. *Ego verò expandi amictum meum super te,* & velaui quæ parum pudenter & verecundè oculis spectantium exhibentur, ac decētiùs obteguntur, ac data fide initóque fœdere te mihi desponsaui, atque vnitam assumptamque in legitimam vitæ societatem ablui à sordibus, ita vt nulla labes, nihil inquinamenti tibi inhæreret: deinde vnguento delibutam ornaui veste variegata, calceaui hyacintho, torque, armillis, corona capitis illustraui. Tu verò tam insigniter compta, tam operosè culta prostituisti te alienis, omniaque ornamenta nostra nulli quàm mihi consecrata in profanos vsus conuertisti. Quo indicat, vt mulierem impudicam adulterio, ita illam idololatria contaminatam, eumque honorem, & cultum, quem Deo impendi par erat, dæmonibus exhibirū, cum omnes cogitationes, vota, desideria, spes & fiducia in Deū essent referenda à quo vno dependet hominū salus. Tunc autem maximè Maiestas & amplitudo supremi numinis imminuitur, ac contumelia ignominiaque afficitur, cum illi adimitur, atque in alium transfertur, quod nulli præterquam ipsi attribui debet, hac enim ratione debita illum laude, iustoque honore fraudamus, & nos defecto sincero eius cultu ad perniciosum rapimur magno salutis nostræ detrimento.

Cap. Ezechi. 16. paraphrastice enarratum.

De

De Carice, Scirpo, Iunco, Paluſtri, Papyro.

CAPVT XVI.

CArex Scirpi modo fruticat locis paluſtribus & vliginoſis, forma triangulari, vtroque latere ſecandi vi prædita, qua virenti fronde Belgæ & Britanni triclinia ac cœnacula ædéſque ſacras æſtiuis menſibus conſternunt, quò æſtum propulſent, ac ſuaui gratóque halitu reficiantur. Scirpus iunco paluſtri affinis frutex eſt læuore perpolitus, orbiculatus, ſtilo enodi, nulliſque geniculis aut internodiis diſtincto: fungoſa intus candidáque medulla, quam noſtrates in amenti aut craſſioris fili modum exemptam in multos vſus accommodant. Siquidem in nuptiali Pompa ex hac ornamenta & ſupellectilem fictam & commentitiam confingunt, nempe calathos, vrceos, diſcos, pectines, ſcopas, ſedilia, crumenas amētatas, quales mulieribus vſui, ceſtus, ſeu cingula, zonáſque virgineas: multáque alia miro artificio ac concinno contextu elaborata conficiunt, quibus in gratiam ſponſæ laquearia adornant, peractiſque nuptiis pro apophoretis ac ſtrenis ſingulis diſtribuunt. Quoniam autem huic ſtirpi culmus eſt leuis ac minimè geniculatus aut nodoſus, prouerbio locum fecit, *In ſcirpo nodum quærere*. Quod in hoc quadrat qui plus nimio anxij ſunt & ſcrupuloſi, quique fruſtra ac nullo fructu ſe fatigant. Belgæ fruticē hunc qui aliquando in mediocrem altitudinē aſſurgit, *Bieſen* vocant, ex quo ſtoreas noſtrates contexunt, ſtragula, naſſas, quallos, fiſcellas, quoniam viminoſus eſt flexilis, naturáque tam ſequaci, vt quid uis ex hoc elaborari poſſit. Sunt paſſim obuij in ſabuletis Zelandicis ac colliculis arenoſis, iunci non admodum proceri, cacumine aculeato, ita vt in ambulantium ſuris infeſti ſint, ac puncturas infigant, cuius fruticis frequens eſt apud nos plantatio in eum vſum excogitata, vt arenam & puluerulenta quęque æſtu quodam ventoſo agitata remoretur, ne agros & noualia ſementi deſtinata obruant, quocirca noſtrates *Helm* vocant, quòd vt galea caput, ita iſte fruticulus agros muniat ac tueatur ab arenæ impulſu. Ex iunci forma ac ſpecie adoleſcentulæ quę gratioſæ videri affectāt ac teneritate cōmendari, iunceæ apud Terētiū dicūtur, quod etiā noſtratibus vſu venit, quę vt gracili corpore ſpectabiles ſint, ſe arctius preſſiúſq; aſtringūt ac ſalē liguriunt. Hac enim ratione ſe reddūt iunceas, ne ſi qua

Carex. Scirpus. Prouerbium. Iunci maritimi.

paulò sit habilior, magisque opima aut obesa, athleta censeatur. Sic Chærea Terentianus cum miro affectu esset erga amicam, cui erat decora oris figura, color verus nec ascititius, corpus solidum ac succi plenum, in ipsóque flore ætatis constitutum, illud aliis quæ studét operosa cura gracilescere. itaque Parmenoni mentem suam aperit, atque indicat in quam oculos coniecerit, & qua potiri cupiat, cum præ hac omnes quotidianæ formæ illi vilescant ac sint despicatæ. Siquidem, vt is ait,

Eunuch. Act. 2. Scen. 3.

Haud similis virgo est virginum nostrarum quas matres student
Demissis humeris esse, vincto pectore, vt graciles sint.
Si qua habilior paulò, pugilem esse aiunt: deducunt cibum.
Tametsi bona est natura, reddunt curatura iunceas.
——— Itaque ergo amantur.

Papyrus frutex.

Vt autem apud nos Scirpus, iuncus, arundo, typha palustris, ita in paludosis Nili aquis papyrus nascitur, ex hac olim in tenuissimas membranas dissecta chartæ confici solent, vt nunc in Europa ex linteolis minutatim contusis, atque aqua maceratis, quæ cum eundem cum veterum papyro vsum & commoditatem obtineant, vetus nomen reseruant. Assurgit autem papyri frutex nonnunquam in octo aut decem cubitorũ altitudinem, vt arundo in Hispania, internodiis distincta, forma triangulari ea crassitudine quæ manum complicatam impleat, ex quibus vbi inarescunt, scipiones conficiunt læuore perpolitos, colore spadicio, qualis est castanearũ extimus cortex. iis enim Patricij ingrauescẽte atque inclinata ætate se fulciunt ac gressum labãtem firmant. Exhibet se hac stirpe esculẽti quiddã, vt in nostræ arundinis radice candida & geniculata, sapore mellito, sed expresso tantũ succedentibus, reiecto cortice. Ex papyro olim lembos, scaphas, cymbas, aliáque nauigia pice oblita construxisse Ægyptios, præter Plinium Esaias vates indicat, qui minatur terræ quæ trans flumina Æthiopiæ sita est, hoc est, Nili accolis qui per mare legatos mittunt in vasis papyri, hoc est, iunceis ac scirpeis nauib. vt inito fœdere ac cõiunctis copiis cũ aliis nationib. Israëlitas opprimant. Cæterùm vt argumentum susceptum prosequar, desumuntur in Bibliis à iam commemoratis stirpibus concinnæ similitudines & Metaphoræ. Sic cum Iob disceptaret cum Satrapis aliquot, quibus visum est officij causa, atque humanitatis impulsu illum adire, quò tam afflicti hominis calamitati condolescerent, tantamque cladem commiseratione dignam deplorarent, multa inter hos vltro citróque agitata, atque in controuersiam vocata, de humanæ vitæ cursu, de Dei erga homines prouidentia, de afflictione hominum, quæ bonis non minus quàm malis

Scipiones ex papyro.

Lib. 13. c. 11.

Cap. 18.

Iob 8.

malis impendet, de prosperitate & successu terũ, quibus æquè mali ac boni fruuntur, vnus adstantium, nempe Bildad Suites qui solitis rationibus ex natura rerum petitis argumenta sua fulcire nititur, conuincere tentat impios, infames, nefarios, facinorosos, improbos calumniatores, hypocritas, quique ficta & simulata religionis specie hominibus imponunt, ac Deo fucum faciũt, non diu subsistere, illos quidem ad tempus spectatissimè florere, verùm qui ingruente Dei iudicio citissimè exarescant & conterantur, vt Carices, vt scirpi, vt iunci, vt gramina virentesque herbæ aquarum irrigatione destitutæ. Impij enim in afflictionibus, periculis, calamitatibus, imminente morte, destituti fiducia ac solatio Dei labascunt, nec habent quo se fulciant, sed in desperationem ac diffidentiam deuoluuntur. Non difficile est Esaiæ vaticinium contra Ægyptios, quos ad egestatem redigendos pronunciat, ac primùm mentem atque animum, deinde omnia illis adimenda, quorum vsu & cõmoditate negotiatio, piscatura, aliáque opificia subsistebant, atque vberrimũ quæstum præbere consueuerunt. *Arescent*, inquit, *aqua à mari, & fluuius exsiccabitur, exhaurientur & siccabuntur riui, calamus siue arundo, papyrus & iuncus inarescent, & omnes virentes herbæ circa fluuios, ac riui ripam peribunt.* Quo maximam sterilitatem fore denunciat, ac nullam piscatorum frequentiam, nullos cõmeatus, nullum ementium concursum. Nonnunquam Deus successum piorum hominum, progressus & incrementa pietatis, omnem rerum salutarium affluentiam salientibus aquis & fluminibus, denique virentibus herbis, floridisque pratis & viridariis comparat. Atque Esaias fœcunditatẽ pollicetur, squalidis, incultis, siticulosis agris, eosque irrigãdos saluberrimis ac scaturiendis aquis pronunciat, multisque speciosis herbis decorandos. Quo indicat aridas atque ieiunas mentes irrigandas verbo Dei, ac salutari eius doctrina, eiusque spiritu profundendas. Sic autem eius rei vaticinium prosequitur. *Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebis quasi lilium, vertetur locus aridus in stagnum, & scaturient siticulosa aquis, in cubilibus in quibus prius dracones habitãt, orietur viror calami & iunci.* Hoc est, Expulsis profligatisque vitiorum monstris, proferent se virtutes ac pietatis semina, emerget Amor & Charitas erga Deum & homines, erigetur in animis hominum Spes & Fiducia consequendæ salutis, sic vt mentes ante steriles fotæ atque irrigatæ verbi Dei scaturigine, ac fidei robore fultæ vberrimos fructus proferre incipiant non secus, quàm ager benè cultus lætas segetes ac spectabiles herbas profundit.

Iobi locus explicatus.

Cap.19.

Esaiæ locus explicatus.

Cap.35. Metaphora Esaiæ explicata.

De Absynthio.

CAPVT XVII.

TRes spectantur apud Belgas maritimos Absynthij species Pontificum, vulgò Romanum, quod in his colitur, non insuaui odore: Marinum in Oceani crepedine passim obuium. Vulgare insigni amaritudine, expugnandis vermibus cum primis efficax & præsentaneum, quod tamen in hortos translatum mitescit adeo, vt non solùm sapor, sed foliis etiam color immutetur. Ex incanis enim & cinericeis virorem adsciscunt, nec odorem prorsus ingratum aut fastidiosum. Ex hoc amarissimo frutice Scriptores sacri passim similitudines desumunt, easque impiis accommodant. Sic cum Deus apud Hieremiam

Cap.9. improbis tristia, acerba, amarulenta minitatur, ac calamitates denunciat, *Ecce ego,* inquit, *cibabo populū istum absynthio, & propinabo aquam fellis, & dispergam eos in gentes ignotas, & gladio illos prosequar.* Rursus ad prophetas mendaces qui Dei verbo abutuntur, & adulterant verbum eius, *Ecce ego,* inquit, *saturabo illos absynthio, & potabo eos felle, quoniam à Prophetis Ierusalem progressa est impietas, & pollutio diffusa est in totā regionem.* Amos autem vates cum inuehitur in pseudoprophetas qui in speciē blanda magis, quam salutaria proferunt, ac prætextu religionis, syncerum Dei cultum superstitionibus cōtaminant, deinde quòd proceres & optimates, quorum interest æquitati studere, atque administrare iustitiam, *Conuertam*, inquit, *iudicium in amaritudinem, & fructum iustitiæ in absynthium*, hoc est, deflectent se ab æquitate, nec rectè perfunguntur iudicis officio, quod prorsus amarulentum est & acerbum homini innocenti, qui ab iniuria vindicari cupit, ac subleuari, in æqua causa non

Ieremiæ loca explicata. Cap.23. Cap.5. & 6.

Cap.5. opprimi. Insectatur autem Esaias pluribus locis huiuscemodi iudices corruptos, qui dicunt bonum malum, & malum bonū, qui ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem, ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum. Rursus alio loco illos exagitat qui muneribus obcæcati opprimunt innocentes, quorum

Cap.10. causam tueri deberent, illisque suum ius eripiunt. Sic enim in-

Ezech.22. surgit aduersus huiusmodi nomophylaces, hoc est, legum conditores, *Væ qui condunt leges iniquas, & scribentis iniustitiam scripserunt, vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causæ humilium populi mei, vt essent viduæ illis prædæ, & pupillos*

Cap.5. *diriperent.* Apud Ieremiam non minus acerbè in illos incandescit,

deficit, *Inueniuntur*, inquit, *in populo meo impij insidiantes quasi aucupes ponentes laqueos ac pedicas ad capiendos homines sicuti decipula & cauea plena auibus, sic domus eorum referta dolo & fraudibus, causam viduæ non iudicant, pupillis non patrocinantur, & iudicium pauperibus eripiunt.* Cæterùm vbicumque in Scriptura Absynthij fit mentio, maximam atque acerbissimam calamitatem, animique tormentum subesse indicat. Sic in clade illa funestoque ac luctuoso Hierosolymæ excidio Ieremias ciuium suorum personam sustinens quæritur se felle circumfusum, & oppletum amaritudine, & Absynthio inebriatum. Quo indicat ad summum luctum atque angorem animi nihil esse reliqui, nec quid amplius posse adiici. Non dissimilis est deploratio ac querimonia Dauidis cum in dubio belli euentu constitutus esset, ac illi ab hostibus periculum immineret. Sic enim ad Deum sua vota dirigit, *Deus repulisti nos, & destruxisti nos, & misertus es nobis: commouisti terram, & conturbasti eam, obiecisti populo tuo dira, potasti nos vino compunctionis*, hoc est, spectacula oculis nostris obiecisti, quibus non sumus exhilarati, sed in mœrorem & mœstitiam, in anxietatem & mortis horrorem deiecti, vt ij quibus mortifero aliquo poculo, aut venenata lethalique potione vitalia perfusa obstupescunt. Eadem vsi sunt Metaphora Esaias, Ieremias, Ezechiel, qui propinatum vini furiosi calicem describunt cùm regibus, tum promiscuæ plebi, quo gustato in rabiem atque insaniam stuporemque acti sunt, prorsusque orbati mente, ratione, iudicio, rerumque gerendarum prudentia & consilio. Nec prorsus clementiùs tractatur qui meretricum consortio assuescit, illarumque blanditiis, fallaciis, illecebris, lenociniis capi se ac deliniri patitur. Quod cum à Salomone sit obseruatum, studiosè commonefacit filium ineuntis ætatis inscitiæ, vt longè ab alienis se subducat, nec vlla ratione earum blanditiis mentem incantari sustineat. *Fauus enim* (vt inquit) *distillans labia meretricis*, hoc est, sermo blandus & mellitus, eiusque fauces & guttur nitidius molliusque oleo: *nouissima verò ac rei exitus amarus vt Absynthium, & lingua eius acuta vt gladius anceps.* Siquidem omnia agit insidiosè, simulatè, fraudulenter, atque incredibili astutia, venationi & aucupio intenta, omnes ingenij vires ad emungẽdum confert. Cæterum cum fellis & Absynthij nomine tristia quæque, noxia, amara, tetra, calamitosa denunciari soleãt, tum tale quiddam etiam in Apocalypsi designatur. Si quidem clangente tuba Angelo, cecidit de cœlo magna stella, facis in morem ardens, qua ira Dei accẽsa in impios denotatur (erat autem stellæ nomen Absynthium) eáque delapsa in terram, fluuiorũ partem,

Cap 5.

Psal. 49. Dauidis locus illustratus.

Cap. 51. Cap. 21. Cap. 25.

Prou. 7. & 8.

Cap. 8.

partem, & aquarum fontes: conuersa est tertia pars in absynthium, multique hominum in aquis interierunt, quòd amaritudine imbutæ essent. Vt autem naturalis syderum concursus, aspectusque, & (vt vocant) constellatiò astrorum ferialis aliquando est & noxia, magnamque stragem hominibus & brutis animantibus, satisque ac sementi infert: ita vis ista cœlestis exitialis fuit humano generi, magnáque detrimenta intulit, vindictâ Dei in reprobos inflammata.

De Carduis, Spinis, Vepribus, Tribulis, Rubis, Lappis, Sentibus, & quibus hæ stirpes in Scriptura accommodari solent, & quid designent.

CAPVT XVIII.

Stirpes istæ quæ spontè ferè atque inuitis colonis nusquam non erumpunt, nihil propemodum commodi hominibus adferunt, sed aculeis infestæ sunt, ac sementi officiunt. Quocirca cùm Deus maledictionem Adamo trāsgressori atque ærumnas vitamque laboriosam impendere denunciat, *Maledicta terra*, inquit, *in opere tuo*, in laboribus comedes ex ea, *in sudore vultus tui vesceris pane tuo. spinas & tribulos, sentes & carduos germinabit tibi, & comedes herbas terræ.* Sic Deus accensus furore in populum Israëliticum, qui nulla grati animi argumenta erga ipsum proferebat sub vineæ nomine dira illi minatur, quòd post tantam culturam, pro sapidis vuis labruscas produxerit: *Ostendam*, inquit, *vobis quid facturus sim vineæ meæ, auferam sepem eius, & erit in direptionem, diruam maceriem eius, & erit in conculcationem, & ponam eam desertam, non putabitur, nec fodietur, & ascendent opprimentque eam sentes, vepres, & spinæ.*

Genes. 3.

Cap. 5.

Osee 10.

Qua figurata loquutione indicat se extremam impendisse operam fouendis erudiendisque Israëlitis salubri doctrina, mentésque illorum verbo suo continenter irrigasse, nec quidquam prætermisisse eorum quæ ad animorum cultum spectāt, sed frustra insumpsisse laborem, nec quidquam se profecisse deplorat: quapropter illos pro desertis habet, ac pariter ruere in omne probrum ac dedecus, in cupiditates ignominiosas, & fœdas, in mores improbos & vitiosos, sic vt mens illorum inculta, nullisque ornata virtutibus vitiis vndique scateat, vt solum neglectum & cultura destitutum, herbis noxiis. Rursus alio loco sterilitatem illis denunciat, ac rerum penuriam, nullasque

Esaiæ & Oseæ locus explicatus.

lasque futuras fruges aut annuos prouentus, sic vt terra maledictioni obnoxia, humus situ & squalore obsita non aliud quàm spinas, vepres, ac tribulos profundat. Sic quocunque loco fuerint, mille vites æstimatæ, mille argenteis ibi in vepres & spinas locáque senticosa vertentur, adeo vt in vniuersa terra nullus ager victum suppeditet, sed tota regio in solitudinem eamque vastitatem sit redigenda, vt fruges vel alimenta, vt cibaria defutura sint, omniáque in agris horrida se proferant, squalida, siticulosa, inculta, omni nitore atque amabili viriditate distituta. Paulo autem inferius atrociora magisque horrenda impiis obuentura denuntiat. Sic enim contra Idumæos, hoc est, Dei & Ecclesiæ hostes vaticinium instituit: *Conuertentur eius flumina & torrẽtes in picem, & humus eius in sulphur, & erit terra in picem ardentem, nec extinguetur in sempiternum, & solabitur in perpetuum, nullo per eam transeunte, vlula, ericius, noctua, ibi & coruus*; quæ alites & animantia hominum consortia fugiunt. *Nobiles eius erant absque regno, & principes ad nihilum redigentur*, hoc est, nullus erit Reipublicæ status, nulla politia, nullus principi honor aut dignitas, nulla imperij maiestas, nullus ordo vel consularis vel senatorius, sed mera inter plebem & optimates confusio oppressis legibus, ac iuris æquitate sublata; cum hoc etiam accedat ad malorum cumulum, ac miserandam rerum faciem, vt Regum palatia solo sint æquãda, omnesque ædes splendidæ atque operosius ædificatæ diruendæ sint, atque ad nihilum redigendæ, sic vt hominum frequentia vacuæ feris & alitibus lustra & latibula præbeant. Sic enim hæc cum isto, tum aliis locis amplificat, ac regionis vastitatem exaggerat in immensum: *Et orie[n]tur in domibus eius spina, vrtica, sentes, cardui, vepres, & paliurus in domibus eius*, vt ferè conspici solet in ruinosis palatiis, bellóque dirutis arcibus. Et erit inibi latibulum draconum, & struthionum statio, & occurrent in desertis iis locis inter se dæmonia, onocẽtaurus, Syluani, pilosique Fauni & Satyri, nocturnæque Striges ac Lemures, in iis etiam habitaculis residebit Lamia, nidulabitur bubo, vultures & rapaces milui. Quarum rerum commemoratione horrendam vastitatem ac solitudinem, ruinasque celebrium locorum oculis obiicit, eóque funesto spectaculo acriùs percellit hominum animos, quòd nulla in florentissima regione spectabitur negotiatorum frequentia, nullus populi concursus, nulla commeantium turba, nulla nundinatio aut mercatura, sed tantùm monstra harpyiæ & Chimæræ se oculis spectantium offerent, immanesque belluæ & nocentes feræ, quarum aspectus vel fortissimo cuique terrorem ac trepidationem incutit.

Esa. 5.
Cap. 32.
Esa. 34.
Esaiæ locus interpretatus.
Esaiæ 13. Sopho. 2.

Dæmon se in mõstra transformat. incutit In has defoimes horrendasque bestias se nonnunquam dæmones & mali Genij transformant, variisque aspectris ac præstigiis pauidas mentes territant, præsertim illas quæ cognitione Dei non admodum imbutæ sunt, illiusque verbo fultæ Huiusmodi etiam imagines monstruosas ac simulachra inaudita animo menteque concipiunt melancholici, maniaci, phrenetici, deliti, ebrij, febricitantes, aut conscientia scelerum furiis agitantur. Istis enim variæ rerum species, & absurda phantasmata animo obuersantur affecto cerebro, ac spiritu animali tetris densisque vaporibus offuscato: sic vt illis ex vitiosa capitis affectione mentem, rationem, iudicium, memoriam eripi contingat ac perturbata imaginatione confusè de rebus obuiis iudicare.

De Ficu, Carica, Grosso.

CAPVT XIX.

FIcus apud Belgarum etiã extremos atque Oceani accolas aliquando bifera, hoc est, bis in anno fructifera, quæ æstate feruida fructus prorsus maturos profert. Sic annos redempti orbis 1540. desinente mense Iulio cum Imperator Carolus eius nominis quintus peragrata Belgica Selandiam, tractusque maritimos perlustraret, ac Zirizeam inuiseret, oblatæ sunt illi melones inusitatæ magnitudinis, miréque sapidi & sicculenti, ac ficus turgidæ adeò maturæ, vt Cæsar rei nouitate delectatus (quod tale quiddam in frigida regione non speraret) assereret ne in Hispania quidem meliùs potuisse maturescere, verùm id nobis non est perpetuũ, quòd aliquando æstiuis mensibus calor languidus sit, & remissior, quàm vt possit huiusmodi fructus ad maturitatem perducere. Fici arboris fructus duplicis est differentiæ. Nam Caricæ ficus sunt tempestiuæ, quæ ab arbore eximuntur antequã prorsus siccescant, deinde exiccatæ in fiscellas ab Hispanis reconduntur. Grossi primitiuæ ficus siccosæ, præcoces, & intempestiuæ quæ non maturescunt, vel seriùs maturitatẽ assequuntur, vnde serotinæ dictæ. Cùm autẽ ficus flore destituta sit cæteris florescẽtibus arboribus, ista grossos producit. Sumuntur autem ex hac stirpe eiusque fructu similitudines & exẽpla in arcanis litteris cum primis elegantia. Sic cùm Christus vaticinatur Iudæis obuẽturas calamitates, & deuastandam Hierosolymã ne quem dies Domini inopinato opprimat multis exemplis ad excubias ac vigilantiam omnes extimulat, sumptáque similitudine à germinante ficu, quibus indiciis aduẽtus Domini

[Margin notes: Ficus fructus duplices profert. — Caricæ. — Grossi. — Math. 24. Marc. 13]

Domini obscurari possit, commonstrat. Vt enim cum huius arboris rami tenerescunt ac frondescere incipiunt, suosque grossos parturiunt, instare æstatem indicant: ita proditiones, pestes, bella, fames, terræ motus initia sunt dolorum atque in foribus esse iudicij diem testantur. Cæterùm ficus maturandi ac leniendi facultate pollere Esaias etiam commõstrauit. Siquidem cataplasma illum confecisse legimus ex contusis ficubus, atque Ezechiæ regis apostemati admouisse eoque præsidio illum sanitati restitutum, sic vt Deus singulari suo beneficio, quo Regi vita in quindecim annos prorogata est externam medicinam adhibuit, quæ illius munere corporibus humanis efficax est & præsentanea. Nahum propheta cum omnia humana præsidia inualida pronunciat atque infirma, nec vllas munitiones, turres, propugnacula contra Dei vim subsistere, ficubus maturis illa cõparat, quæ leuissimo motu atque agitatione arboris decidunt. Itaque Assyriorum genti sic insultat, *Omnes munitiones tuæ sunt ficus cum grossis suis, si concussæ fuerint, cadunt in os comedentis.* Quo indicat omnes illorũ vires, robur, potentiam corruere atque ad nihilum redigi extenta exporrectáque manu sua. Deus autem per Oseam ex suauissimis huiusmodi fructibus sumpta similitudine expostulat cum populo Israëlitico, quod à tam amabili propẽsoque Domino desciuerit, atque Idololatria se cõtaminauerit. Sic enim fauorem erga ipsum, animique propensionem exprimit. *Tã quã vuas in deserto inueni Israel & quasi prima ficulneæ poma.* Quo designat non secus se affici erga Israëlem, quàm viator lassus ac siticulosus afficitur erga sapidam & succulentam vuam quæ ex insperato se obtulit in vasta aliqua solitudine ac loco sterili, an præmaturo ac præcoci ficus fructu, quo nihil illi ad reficiendas vires obtingere potuit gratius magísque acceptum. Atqui cum tanto illum amore complectatur, eoque se oblectet vt fructu aliquo delectabili, ipse non respondet amore mutuo, sed ad *Beelphegor*, hoc est, Priati idolum rapitur, illiusque abominando cultu se contaminat. Sumuntur autem ex ficu eiusque foliis & fructu innumeræ passim apud Prophetas similitudines, quibus nonnunquam vbertatem rerumque omnium affluentiam designant; priorumque successum & incrementa: nonnunquam sterilitatem, rerumque necessariarum inopiam atque improborum interitum. Sic Christus execratus est ficum frõdosam quidem, sed minimè fructiferam, qua denotauit fucatam quandam speciem & ostentationem religionis operibus solidis fructúque fidei destitutam. Similiter Michæas vates sumpta metaphora à terra horrida & inculta atque ab arboribus spoliatis suis fructibus, vt

finita

Cap. 38.

Simile à natura ficu.

Nahum 3.

Cap. 9.

Oseæ locus explicatus.

Matt. 21.
Marc. 11.

finita messe, peractaque vindemia assolet, in hunc modum deplorat præsentis sæculi statum, in eaque se incidisse tempora queritur, quæ nullos probos aut integros exhibeant: *Væ mihi qui factus sũ sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ, non est botrus ad comedendum: præcoquas & maturas ficus desiderauit anima mea, periit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est.* Quo designat profligatam esse iustitiam & æquitatem, exulare pietatem, extinctam religionem cultúmque Dei, inundasse impietatem, omnia passim plena esse crudelitatis & nequitię Sunt autem huius generis multa in sacris literis obuia, quæ hic congeri possent, sed non visum est lectorem iis excutiendis defatigare.

Ioëlis 1. Esai. 34. Hier. 5. & 8. Amos 4.

De Palma arbore eiusque fructu, & quid in Scriptura sacra illis designetur.

CAPVT XX.

PAlma arbor est trunco valido ac procero, folio arundinaceo, gladiolo affini; fructus fert sapore dulci, Græci *dactylos* vocant à digiti forma, Latini *palmulas*, quibus medici vires instaurant exhaustis & extenuatis. Humorem enim nutricium quem *radicalem* vulgo vocant, fouent, ac corpori arido alimentum conferunt. Cæterùm cùm hæc arbor oneri renitatur, nec prementibus vrgentibúsque cedat, hoc insigne in certaminibus victori decerni solet, quod inuictum animi robur palmæ naturam referat, ac sit rei fortiter atque animosè gestum symbolum ac trophæum. Sic martyres qui inuicto infractóque animo aduersus Tyrannorum sæuitiam substiterunt, amicti stolis albis, palmis, manibus gestasse leguntur in victoriæ argumentum. Similiter qui iustitiam colunt & æquitatem, qui Dei hostibus se intrepidè opponunt, palmæ aliisque speciosissimis arboribus sunt similes. Vnde Dauid, *Iustus vt palma florebit, vt cedrus in Libano, multiplicabitur.* Cùm enim impij, vt herba, confestim arescant, tum pietatis cultores, vt palma, diutissimè vigent & subsistunt, ac fructus suaues proferunt: denique vt Cedrus celsa arbor & odorata, nullóque æuo putredini aut cariei obnoxia, gratissimam vmbram ministrat. Hoc ipsum designat Iob, cùm rectè admistratæ iustitiæ sibi conscius, confidenter pronunciat, *In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies:* quibus verbis pollicetur sibi vitæ diuturnitatem, annósque florentes ac senectam viridem magna cum animi tranquillitate. In Cantico verò Sponsi comæ & cæsaries palmæ

Palma victoriæ index.

Apoc. 7.

Psalm. 91.

Cap. 29.

Cap. 5.

Palma electa quid.

palmæ elatæ assimilantur, quæ comparatio desumitur à tenello termite ac cauliculo, ipsoque germine quod è palma producit, vel ab ipso inuolucro atque integumento ex quo fructus emergit, qui *Phœnicobalanus, Coriota, palmula* vel *dactylus*, dicitur, qui color phœnicus, hoc est, spadicus subest, sic vt designet illum rutilanti esse capillo, eoque firmo nec deciduo, cum palmæ folia non defluant. Huiusmodi autē coloris crines spectantur in Pannoniis, hoc est, Hungaris & Austriacis, quorum capillitium ferè fuluescit atque aureo colore perfusum est. Cæterùm cùm Deus indignanter ferat populum suum vitiis occæcatum & obstupefactum obsurdescere ad omnia salutaria monita, ac nullis afflictionibus, nullis calamitatibus expergisci ac resipiscere, nec vllis plagis induci posse, vt à Deo inferri has plagas agnoscat, sed in res fortuitas eas reiiciat, atque in ordinarium naturæ cursum referat longè acerbiora magisque atrocia illis obuentura denunciat, ita vt præter bruchum & locustam, erucam, rubiginem, quæ fruges vitiant ac depopulantur, vineas per Iohelem excindendas pronunciet, Cap.1. omnesque spectabiles ac fructiferas arbores extirpandas, ita vt nusquam alimenta suppetant, nusquam vlla frugum spes affulgeat, quibus fames posset sedari. Sic enim prodigiosam sterilitatem terræque vastitatem adesse indicat, atque ingruente præsentanea clade, somno vinóque sopitos excitat, *Expergiscimini ebrij, flete & vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quia periit in ore vestro. Posuit vineam in desolationem, ficum decorticauit* (ablato enim cortice arbores emoriuntur) *vitis exaruit, & ficus elanguit malegranatum, palma, & malus omnesque arbores exaruerunt.*

De Hebeno, & aliis quibusdam exoticis, quorum in Scriptura fit mentio

CAPVT XXI.

QVanta olim fuerit in Tyro totius Asiæ emporio celeberrimo negotiatio, quæ hominum frequentia, qui mercium apparatus, præter illustres Historicos, Ezechiel vates amplissime describit: recenset enim singulatim multorum regnorum ac prouinciarum mercimonia rata & exquisita, quibus explere solent negotiatores hanc vrbem, quòd omnibus facilem aditum, accessumque commodum præberet, nulla natio hunc locum non frequentabat, eratque commeantium incredibilis Cap.27.

concursus, antequam ab Alexandro Macedonum rege in ruinam esset redacta, quod futurum hoc capite Ezechiel vaticinatus est. Inter innumeras autem merces quas hic recenset vates, Hebenum, ebur, resinam, stactem, calamum, balsamum, corallū, crystallum, & præter pretiosissima aromata, aurum, variasque

Hebenus. gemmas commemorat. Hebenus lignum est nigerrimi coloris adeò ponderosum, vt etiam in tenuissimas laminas dissectum in aqua demergatur nec fluitet. Quia autem duæ sint huius arboris species, vna Indica, altera Æthiopica: ex postrema elaboratam vidi fistulam incuruam sesquicubiti longitudine, elegāte nitore expoliatam, vt ferè conspici solet Gagates, duritie lapidosa ac plusquam buxea: vbi contrectaui, non satis discernere potui, an in lignum aut saxum, an etiam durissimum cornu referri deberet. Est huic affine exoticum lignum gentili nomine *Gaiacum* appellatum, quòd in scobem ac ramenta limæ attritu redactum, atque in aqua ad tertias decoctum salubriter exhibetur morbidis ficosisque corporibus, & qui labe venerea sunt contaminati. Vsus sunt autem magno successu aqua fœniculi in qua huius tritura macerata est, ad discutiendas oculorum caligines ac glaucomata siue suffusiones. Ad sudores verò prouocandos huius decoctum exhibeo cum fumaria, Calthæ floribus, melyssa, ficubus atque ad exigendos variolos, ac puerorum exanthemata in extimam cutem euocanda.

Eboris natura. Ebur adstringendi spissandique est natura: quocirca pectines qui ex hoc conficiuntur capillorum defluuium prohibent & caput confortant. Quoniam autem eximij sit candoris, præsertim vbi dentes primùm ex elephantis mandibulis eximuntur, ideo Sponsa in describendo Sponsi corpore, ventrem illi

Cant. 5. eburneum attribuit, propter candorem & puritatem, sapphiris distinctum, quo castitatem designat: ea enim gemma castos commendat. Sponsæ verò collum turri eburneæ assimilatur, quòd candidum sit, firmum, & erectum, nec obstipo capite progrediatur. Hieremias autem Nazaræos Deo consecratos ebori componit, quod vetustate rubescit. Sic enim deplorat illos ira

Thren. 4. deformatos, vt agnosci nequirent: *Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicūdiores ebore antiquo, Sapphiro pulchriores, denigrata est super carbones facies eorum.* Ex quo coniice in

Myrrha. quā calamitatem erant deiecti. Myrrha quæ ex arbore destillat Terebintho altissimi, corpora à putredine asseruat. Stacte liquor resinosus & stillicidium myrrhæ eiusque pinguedo quæ vulgo

Styrax. Styrax liquida creditur, cùm Medicis etiam in vsu styrax calamita Thus Deo dicatum suffimen à fumanti vapore vbi igni

Thus. Gutta. iniicitur. Gutta thymiama ammoniacum ex arbore in arenam defluit,

defluit, vnde nomen sortitum Cyrenaicus vel Syriacus, hoc est, concretus succus, quem *Benzoi* vocant, ad suffitus & odoramenta præcipui effectus & olfactoriola in peste, vt zibetum, ambra, seu succinum Orientale, muscus, Casia cinamomo affinis effectuque par, quæ cor recreat animique deliquio oppressnis affectúque par, quæ cor recreat, animique deliquio oppressos erigit, vulgo *Caneel.*

Aloë concretus liquor ex arbore smaragdini coloris, quam nostrates ex Hispaniis allatam laquearibus affigunt, ac biennio amabili virore absque vlla aquæ irrigatione conseruant. Expressus ab hoc frutice succus putredini obsistit, ac vermes enecat, morbosque contagiosos impugnat. Lignum quoque aloës quod *Agalochum* vocat, asphaleto non dissimile Hebræis etiam in vsu fuisse constat, quoniam halitus suauitatem commendat, vt lignum Rhodium. His omnibus iam memoratis, vt etiam balsami nobili lachryma, scriptura decus & virtutis præstantiam designat ac suauem gratumque halitum salutaris doctrinæ, qua mens hominis affatim perfunditur. Sic cùm Dauid Salomonis nomine Christi splendorem, amplitudinem, magnificentiam, maiestatem amplificat, *Myrrha*, inquit, *gutta, & Casia in vestimentis tuis à domibus eburneis.* Quo indicat gratissimum esse odorem & fragrantiam quæ ab ipso promanat, ac longè latéque se diffundere, ita vt omnes mortales reficiat ac recreet. Tale quiddam obuium est in Cantico. Sic Sponsa mirificè delectata suauissimo Sponsi colloquio. *Labia eius*, inquit, *lilia distillantia myrrham primam & electam.* Quo designat sermones eius & eloquia plena esse gratia & veritate, quæque pios fulciant atque ab omni vitiorum corruptela conseruent, impios verò amaritudine imbuant, atque illos vel conficiant, vel ad pœnitentiam impellant, metaphora sumpta à myrrha, quæ tametsi mirè odorata sit, insigniter tamen est amara.

Aloë. Lignum aloës. Psal. 44. Can. 5. 3. 4. Ioan. 1.

De Terebintho.

CAPVT XXII.

Terebinthus arbor in Syria ac Palæstina spectabilis & amœna, folio ferè lauri, flore oleæ coloris punicei, baccis primum herbaceis, mox rubris, maturitate nigris, fundit hæc arbor æstiuis caloribus Terebinthinam resinatū præstantissimam, mirè odoratam, adeo pellucidam vt fundum poculi in quo asseruatur conspici queat. medetur hæc vulneribus

Terebinthi natura.

ac dolores mitigat, intus verò humorum collectiones discutit, ac calculos atterit, meatusque vrinarios peruios præstat, ac saniem omnesque purulentas concretiones in stillicidio vlceroso, cui ferè ficosi obnoxij sunt, expurgat, atque expeditum facilemque decursum perficit. sumuntur ex hac arbore ac plerisque aliis insignes comparationes & similia. Sic Esaias post illatam cladem Israeliris aliquid consolationis afflictis mentibus adfert, illosque in spem emergendi erigit, qui à calamitate sunt residui, *Multiplicabitur*, inquit, *qua derelicta erat in medio terra, & adhuc in ea decimatio, & conuertetur, & erit in ostentationem, vt Terebinthus & quercus qua expandit ramos suos, semē sanctum erit, id quod steterit in ea.* Quo indicat tale quiddam obuenturum populo Iudiaco, quale arboribus quibus Aquilonio hibernóque frigore folia decidunt, aut ictæ fulmiñe, vel turbine conuulsæ extinctioni videntur proximæ, tanquam omni vitali succo destitutæ, cum tamen aliquis vigor non nihil insiti humoris illis subsit, quò ineunte verè ac recurrentis anni amœnitate reuirescunt ac postliminio frondescere incipiunt. Itaque denunciat Israelitis excidium ac vastitatem, qua vix decimus quisque superfuturus sit, sic tamen vt non omnia penitus in nihil sint redigenda aut extirpanda funditus, sed futuræ sint aliquæ reliquiæ, atque homines aliquot à clade residui, qui tametsi visi sunt internecioni dati, sublata omni emergendi spe, reuiuiscunt tamen, ac verbi Dei semine fulti in pristinum statum ac dignitatem reducentur, non secus quàm stirpes aliquot speciosæ vt tilia & terebinthus, quæ brumali frigore concussæ exaruisse visæ sunt, rursus nouo vere repubescunt ac pullulare incipiunt, fœcundáque stirpe spectatissimæ se propagant. Cæterùm æterni patris sapientia Christus Terebintho multisque aliis speciosissimis stirpibus se comparat, & quam auide quisque illius doctrinam amplecti debeat, obiter commonstrat. Sic enim Sapientia sui cōmendatrix omnibus quibus propria salus curæ est, se approbat. *Ego ex ore altissimi prodij primogenita ante omnē creaturam, ego feci vt in cœlo oriretur lumen indeficiens, quasi cedrus exaltata sum in Libano, & vt Cupressus in Sion, quasi palma in Cades, vt plantatio rosa in Hiericho, vt platanus expandi ramos iuxta aquas, in plateis vt cinamomū & balsamū odorem diffundi, quasi myrrha electa, quasi storax, galbanum, onyx,* hoc est, blattæ Bizantinæ, seu onyx & stacte, *suauem odorem expiraui, Ego quasi Terebinthus expandi ramos meos, & rami mei honoris & gratiæ.* His omnibus & si quid ampliùs huc congeri posset, amplissimè cōmendatur Dei patris Sapientia Christus, quò certatim omnes eò se conferant, atque ab hoc vberrimo fonte

Esa. 6. ...ic locus explicatus.

Eccles. 24.

fonte aquam viuam, hoc est, salutarem doctrinam depromant, nec aliò diuertant, aut ad cisternas dissipatas se conferant, hoc est, aquas turbidas & cœnosas quæ arida corda non refocillant aut reficiunt, sed potiùs veneno imbuunt, vt testatur apud Ieremiam Dominus. Cæterùm de Cedri & Cupressi natura & viribus superuacuum est multa hic referre, cùm apud Dioscoridem, & Plinium, compluresque alios copiosè earum natura & vires explicentur, hoc tantùm indicasse sufficiat multiplices desumi similitudines in arcanis literis ex harum arborum radicibus, trunco, ramis, foliis, floribus, semine, ab earum specie & decoro aspectu, ab odore & fragrantia, à durabili æternaque ligni materia, ab vmbra salubri quā viatoribus lassis præbent, à suauissimis fructibus quos in hominum vsus proferunt, quibus passim designatur decus & virtutis præstantia, dignitas & excellentia piorum hominum mentisque integritas & mores inculpati, qui prosunt omnibus, nocent nemini. Nonnunquam indicant fastum improborum & superbiam, animi elationem, arrogantiam, timorem, ferociam. Sunt enim celsissimæ arbores, summæque proceritatis, atque in immensum fastigiatæ, quarum pleræque humilibus infirmisque arbustis detrimenta inferunt, vt opulenti tenuioribus. Vt autem Deus cōcitata aeris intemperie altissimos montes & procerissimas arbores fulmine deiicit, vt iuxta Dauid, *confringit cedros, quercus, ilices, robora*, ita superbos & elatos, fastusque turgidos qui se aduersus Deum erigunt, atque hominibus sunt infesti conuellit, deiicit, cōminuit. Quò spectat illud Esaiæ. *Dies Domini exercituum super omnem superbum & excelsum & arrogantem, quem humiliabit super omnes cedros Libani sublimes & erectas, & super omnes quercus Basan*: quo declarat Deum minimo negotio fortissimas quasque munitiones & propugnacula deiicere, opes & potentiam elatorum hominum comminuere, nec quidquam tam validum esse ac firmum quod contra illius vim possit subsistere. Quod ipsum etiam Zacharias populo suo inculcatum esse voluit, ne temere fidant humanis præsidiis, cùm nullæ munitiones quantumuis vallatæ illi possint obsistere, sed confestim exporrecta eius manu cedant ac collabantur. Quocirca in hunc modum tanquam per fecialem (*Arault* nostri vocant, qui Principis sui nomine vel pacem vel bellum denunciat) figuratè Israelem alloquitur: illique dira minatur. *Aperi Libano portas tuas, & absumet ignis cedros tuas, vlula abies* (quo designat potentiæ inferioris proceres,) *quia cecidit cedrus*, quoniam magnifici vastati sunt. *Vlulate quercus Basan* (quo denotat duros & intractabiles) *quoniam succisus est saltus munitus*. Simili cladi

Cap. 2.

Cap. 11.

Cap. 34.

ſubiicit paſtores qui ſuperbia elati imperabant plebeculæ cum auſteritate & potentia, quod Ezechiel aliàs deplorat, denique perfectos & optimates populi, qui tanquam leones ſæuitiam ac tyrannidem exercuerunt in ſubditos.

De Myrica, ſiue Tamarice & erica, quæ vulgo à ſolitudine & loco arido Heyde *vocatur, ex qua Belgæ extergendis pauimentis ſcopas conficiunt.*

CAPVT XXIII.

Bucol. Eclog 4. MYrica quæ Tamarice, humilis eſt puſillusque, apud nos frutex, quod Vigilius etiam obſeruauit, folio ſcabro ſcabinæ non abſimili, flore purpureo, concretu muſcoſo, quo apes impenſe delectantur. Erica. Huic affinis Erica, ſed improcerior, floſculo ex candore purpuraſcente, quo paſſim ſcatent ſolitudines Brabanticæ, à quibus, quoniam nihil precioſi profundunt, herba hæc nomen ſortita eſt. Belgæ ſiquidem loca ſqualida ſtrigoſa ſenta, atque ſitu horrentia, nulla conſita arboribus, nullis frequentata hominibus, raris ac prope nullis culta ædificiis, aut exornata villis, Heyde. *Heyde* vocant, quaſi dicas ſolitudinem & deſertum ſolique vaſtitatē, ingruente enim aëris tempeſtate, exortaque pluuia, tonitru, fulmine, coruſcatione, ne minima quidem domicilia aut gurguſtia ſe offerunt, in quibus poſſis diuerti ac deliteſcere, nihil autem in iis locis ſpectatū viſuque dignum quaquauerſum dirigis oculos, niſi humiles abiectique frutices & ſqualore obducti à quibus Prophetæ paſſim ſimilitudines deſumunt, ſi quando hominibus calamitates & triſtia quæque obuentura denunciant. Sic Hieremias, Cap. 17. Hier. locus explicatus. *Maledictus qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum, & à Domino recedit cor eius.* Quibus verbis deteſtatur illum qui in re corporea ac fragili ſpem & fiduciam ſuam collocat, & in periculis aliunde potius, quàm à Deo ſubſidium ac ſalutis præſidia conquirit, *hic enim myrica erit ſimilis in deſerto,* quæ ex aëris temperie & clementia nihil boni aut cōmodi conſequitur, ſed in terra horrida, ieiuna, ſiticuloſa, ſalſa conſtituta, non diu ſubſiſtit, Pſal. 1. *Benedictus verò & felix qui confidit in Domino,* erit enim vt arbor circa riuos aquarum plantata, quæ continenter humore irrigata, radices & ramos longè lateque diffundit, ſic vt folium eius ſemper exiſtat viride, & tempore ſiccitatis fructum ferre non deſinat. Rurſus cùm Deus excidium imminere denunciat Hier 47. Moabitis, qui ex Iudæis oriundi, nempe Loth Abraham

Abraham fratre, infestissimi illis hostes erant *Fugite*, inquit, *& saluate animas vestras, eritis enim quasi myrica in deserto.* Quo illos commonefacit, vt mature se ex suis stationibus subducat, vt saluti suæ prospiciant, vt celeri fuga vitæ suæ cōsulant, quoniam eorū ciuitates deuastandæ sint, ac futuræ desertæ, nullosque habituræ incolas, tum ciues spoliandos omni honore ac dignitate, nulliusque futuros existimationis aut nominationis, sic vt non pluris æstimandi sint, quàm Myricæ in vasta solitudine.

De Resina, Belgicè Hers.

CAPVT XXIV.

Resina est omnis illa Oleagina pinguedo & gummosa concretio, quæ incalescente Sole, ex pino, picea, abiete, larice, lentisco, Terebintho profluit, apud nostrates etiam Cerasus & prunus mellei coloris resinam profundunt atterendis calculis idoneam, populus quoque alba, quæ vulgò *Abeel boom* vocatur, succini modo gummosum liquorem ex hiante cortice exhibet. Terebinthina ex omnibus principatū obtinet, proximum locū sortitur Lentistina, hoc est, *mastiche*, cui succedit pinea & abiegna, picea, stroblina verò & Colophonia postremū locū occupant. Est autem Resina duplicis differentiæ, vt & pix, liquida & sicca quæ ad nos ex Noruegia aduehitur: illam *Hers* nostri vocant, Hispani *Herpens*, alteram nempe concretam à speculi nitore, quoniā pellucida est & splendescit, *Spieghelaere*. Harū vis effectusque est dolores mitigare, vulnera astringendi glutinandique vi cicatrices obducere, præsertim resina Terebinthina, cuius vires & effectus Ieremias Metaphoricos ad animi vulnera transfert, quæ verbi Dei lenimento sanescunt ac sanitatē consequuntur. Itaque in hunc modū expostulat cum Israelitis: *Nūquid Dominus non est in Sion, aut rex eius non est in ea? Numquid resina nō est in Galaad, autem dicus nō est ibi? Quare igitur non est obducta cicatrix populi mei? & cur valetudo eius tam segniter procedit?* quasi diceret, Obuia est hæc parataque medela quæ mentem animumque lacerum sanet, sed filia populi mei, salutis suæ oblita, non adhibet remedia vulneribus suis sordidis & purulētis, non admittit salutaria verbi Dei fomēta & cataplasmata, sed putrescit in vitiorū suorū sordibus, nec vomicas suas exercitato expertoque Medico, nempe Deo detegit, aut curādas offert, penes quē præsentanea sunt remedia medendis exulceratis mentibus, adhibito vino & oleo consolationis & misericordiæ, vt

Resina quid.

Resinæ multæ species.

Hier. locus explicatus.

Luc. 10.

Christi parabola indicat de Samaritano, cuius ipse typum gerebat & viatore saucio ac vulneribus confecto quo designatur genus humanum astu & malitia Satanæ, integritatis & innocentiæ integumentis spoliatum omni vitiorum afflictum & desperationi proximum. Cùm autem Deus in scelerum vindictâ vulnera nobis infligat, hoc est, inedias, calamitates, clades, infortunia nobis immittat, vult vt ab eodem instaurãdæ valetudinis præsidia petamus. Qua de re extat suauis cum primis & consolatoria apud Hieremiam concio, in qua Deus indignè ac dolenter fert quòd homines aliunde quàm ab ipso salutis ac sanitatis præsidia cõquirant & venentur, quod idololatriæ, superstitioni, ac ridiculis vanisque cultibus dediti, deserto tam liberali ac munifico Domino, tyranno fallaci, insidioso, noxio se dedant.

Cap. 2.

Quocirca non sine causa ad hunc modum cum suo populo expostulat, *Nunquid solitudo factus sum Israeli, aut terra serotina, quæ vel nihil prorsus vel malignè aliquid profundit? Cur ergo populus meus à me deficit, & se reuersurum negat?* Similitudine desumpta à solo sterili & infœcundo, ab agris ieiunis, aridis, siticulosis, squalidis, qui sementi inidonei sunt, nec vllas fruges aut fructus in vsum aliquem effundunt, cùm longè absit hæc sterilitas a cœlesti patre rerum opifice, apud quem est omnium quæ excogitari aut mente concipi possunt, copia & abundantia, summa vbertas, & affluentia, nulli non obuia & exposita sic vt liceat si visum est amplè & inculpatè illius munificentia frui, illius exornari muneribus, ita vt omnibus modis culpandi sint, qui à tam munifico Domino desciscunt, cùm nulla subsit legitima defectionis causa, nec quidquam in eo possit desiderari. Quocirca rei indignitate permotus, adducto alio exemplo, scelus exaggerare pergit. *Nunquid*, inquit, *obliuiscitur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ?* qua redditur oculis spectantium commendatior? nulla certè ratione tam erit sui negligens, vt tale quiddam in animum induxerit, *At populus meus*, nulla habita dignitatis suæque salutis ratione, *oblitus est mei diebus innumeris.* Cæterùm cùm Deus saluberrima ac maximè salutaria remedia afflictis mentibus adhiberi velit, insultat Ægypti populo, quod sinistra parumque apposita medicamenta vulneribus applicat, quibus exasperatur potius malum, quàm mitescit. Proinde commonstrat vnde petenda: *Ascende*, inquit, *in Galaad, tolle resinam virgo filia Ægypti, frustra multiplicas medicamina, sanitas non erit tibi.* Erat autem Galaad vna ex sex oppidis, in quam vt in asylum & perfugium se recipiunt qui fortuitò atque impru

Hier. locus explicatus.

Calaad Lenitatis statio, & homicidarum asylum.

imprudenter, nulla destinata malitia alicui vitam eripuerant, Num. 35.
eaque ciuitas Leuitis & Sacerdotibus assignata erat, apud quos Deut. 19.
vigebat lex & verbi Dei ministerium. Siquidem vt Malachias Iof. 20.
ait, *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem ex ore illius requirent, quoniam sit Angelus Domini exercituum*, hoc est, Dei legatus & interpres, cui incumbit docendi munus & doctrinæ studium. Quocirca propheta huc afflictum conuocat, atque à Deo eiusque ministris petendum auxilium demonstrat, alioqui non solùm irrita fore remedia aliunde conquisita, sed etiam damnosa, quod iis vsuuenit qui in alium, quàm in Deum defigunt oculos, aut conualescendi spem collocant. Sic idem Vates contritæ & conquassatæ conuulsæque Babyloni, quæ est velut scelerum quædam officina, resinam adhibendam conclamat, si forte sanetur. Sed cum salutaria monita respuat atque auersetur, cum ad Dei verbum eiusque monita & vellicationes obsurdescat, vt insanabilem ac morbo deploratо implicitum omnes certatim deserunt, atque aliò se conferunt. Qua metaphora indicat Hieremias Concionatores sacros ad Dei ministros nulla non remedia adhibuisse sanandis eius vulneribus, medendis animi vitiis, atque extremam impendisse operam eximendis mentis errroribus: sed non successisse curationem, omnémque medendi operam frustra insumptam. Quocirca visum est illam relinquere suæ cæcitati, & subiicere Dei iudicio, à quo illi miseranda clades & acerba calamitas, concitatis in illam hostibus ferocissimis, imminet, quod Christus etiam Iudæis euenturum denunciat, qui tot prouocati beneficiis, in Prophetas ac Seruatorem, eiusque assectatores immaniter sæuierunt.

Cap. 2. Hier. 50. Matt. 19.

De vite, seu vinea, cuius partes atque appendices, sarmenta, palmites, malleoli, pampini, clauiculi, vel capreoli, vua, racemus, botrus, acinus vinaceus, seu acinorum granum: & quàm apposité horum pleraque Concionibus ac vaticiniis adhibentur.

CAPVT XXV.

CVm multæ passim in sacris Bibliis ad stabiliendam veritatem, ac rei dubiæ vel obscuræ faciendam fidem Parabolæ, hoc est rerum notissimarum similitudines narrationibus adhibentur, tum nullæ magis vel vaticinia, vel conciones illu-

ſtrant, quàm quæ ex vite eiúſque ſobole deſumuntur. Primùm enim ſe offert inſigne illud vaticinium Iacob Patriarchæ de Meſſia, qui ex Iudæ ſemine oriundus ſalutem & reconciliationem, reditúmque in Dei fauorem & gratiam mor-

Gen.49. talibus attulit. *Non auferetur ſceptrum de Iuda, nec dux de femore eius*, hoc eſt, non deſinet nec abolebitur imperium, *donec veniat qui mittendus eſt*, nempe Soſpitator ac ſalutis auctor

Propheta de Chriſto. Ieſus Chriſtus, *Et ipſe erit expectatio gentium*, hoc eſt, ad illum gentes ſe conferent, illius doctrinam amplectentur, illi fident atque inuitentur, illius imitabuntur vitam, mores, & ſtudia, *Ligans ad vineam pullum ſuum, & ad palmitem vitis aſinam ſuam. Lauabit in vino ſtolam ſeu indumentum ſuum, & in ſanguine vuæ pallium ſuum.* Quo crucis & effuſi ſanguinis myſterium exprimitur, cuius virtute expiati ſumus, atque à diaboli mortiſque tyrannide per reſurrectionis efficaciam in li-

Cap.11. bertatem aſſerti. Tale quid deſignat Eſaias, cùm inquit, *Erit in illa die radix Ieſſe, Qui ſtat in ſignum populorum, ipſum gentes con-*

Simile à vexillo erecto. *quirent & deprecabuntur.* Alluſit ad erectũ vexillum aut ſignum aliquod, quod eminus cõſpici poſſit, quale nautæ *Baken* vocãt, id quod velificantes interdiu continenter oculos defigunt, vt noctu in Cynoſuram aut polum arcticum, quo curſum inoffensè dirigant, nec vſpiam impingant, aut diuerſi rapiantur. Cæterùm cùm vitis aſpectu ſit amœna, pampinorum ac foliorum pompa, clauiculorum amplexu, vuarum turgeſcentium vbertate, in ſtatu connubiali vxor numeroſa prole fœcun-

Pſal.127. da huic ſtirpi comparatur, cùm Dauid inquit, *Vxor tua ſicut vitis abundans*, quæ longè latéque palmites diffundit, *in lateribus domus tuæ.* Sapientia verò ſui commendatrix, *Ego*, in-

Eccle.24. quit, *quaſi vitis fructifera, gratiſſimum vndique odorem diffundo*, hoc eſt, ſuauiſſima eloquia & ſalutarem doctrinam omnibus profero, quo refici poſſint, tanquam ſucculenta ac ſapida vua. Quiſquis enim huius ſermones amplectitur, proſperos ſucceſſus eſt habiturus, magnáque in virtute progreſſus & in-

Oſee 14. crementa. Quam fœlicitatem Deus per Oſeam præclaris aliquot metaphoris Iſraëli & quiſquis in gratiam cum Deo redierit, pollicetur: *Sanabo*, inquiens, *contritiones eorum, & diligam illos ſpontaneè*, quo indicat libertatem, & ſpontaneam gratuitámque peccatorum veniam, *Quia auerſus eſt furor meus ab eis. Ero quaſi ros Iſraëli, & germinabit quaſi lilium aut roſa, & erumpet radix eius vt arbores Libani, & propagabunt ſe rami eius, & erit quaſi oliua gloria & decor eius, & odor vt Libani. Et germinabunt quaſi vinea, & augeſcent vt triticum*, quo etiam affluenter fruentur. Horum commemoratione omnium rerum

affluen

affluentiam ac prosperitatem indicat, ac florescentiam fore Reipublicæ statum, nec quidquam etiam defuturum eorum, quæ ad internum animi decus, mentisque ornamẽtum spectāt, iis verò qui munificentiæ diuinæ immemores, deliciis ac voluptatibus dediti sunt, ac luxuria diffluunt, contraria omnia euentura Esaias denunciat, nempe vineas extirpandas, nullam fore vindemiam, defuturum vinum iis qui se inter pocula cantilenis, ac Musicis instrumentis oblectare solent, ac plus nimio lasciuire atque insolescere, illam denique subsequuturam cladem & vastitatem, vt populus quo ciuitates maximè illustrari solent, ad nihilum ferè redigendus, sic vt pauci futuri sint residui. Nam tale quid illi euenturum prædicit, quale decussis oliuis assolet ex olea, & racemis peracta vindemia. Vt enim in huiusmodi stirpibus non ita omnia decerpuntur, quin aliquid restet: ita ex ingenti clade quam perpessi sunt, exiguus aliquis numerus erit reliquus. In eodem argumento versatur per Hieremiam Dominus qui improbos non solum vastandos pronunciat, sed etiam fame ac rerum omnium inopia opprimendos adeò, vt desint vuæ vitibus, & non sint ficus in ficulnea, sic, vt decidentibus foliis nihil ex his sperari possit. Quo designat nulla fore sedandæ famis solatia, quibus corpus possit subsistere, nulla afflictæ mentis fomenta quibus possit fulciri: denique illos ad vnum omnes, sicut ficus, & vuas & colligendos vt nullæ restent reliqui: quemadmodum si finita messe aut peracta vindemia nihil supersit spicilegij, nulla racematio. Vt autem maturescentes vuæ sapidæ sunt & succulentæ, palatúmque & fauces sapore grato reficiunt: sic doctrina sana & salubris, sermo gratiosus & suauis mẽtes hominum fouet ac refocillat. Quocirca Moses doctrinam perniciosam & noxiam improborum hominum commercia eorúmque vitam, mores & studia vuis venenatis comparat quæ animos hominum noxio ac prauo succo imbuunt, mentésque bene institutas à Dei cultu & religione auertunt: *De vite*, inquit, *Sodomorum vinea eorum, & suburbanis Gomorrha: vua eorũ vua fellis, & botrus amarissimus, Fel & virus draconum vinum eorum, & venenum Haspidum insanabile*: hoc est, sermo illorum tam pestilens & venenatus est, vt confestim inficiat & perimat. Quò spectat illa apud Oseam subsannatio, in hos superstitiosa doctrina imbuti, ac cultu pernicioso dementati, respectant ad Deos alienos, vt ebriosi ad vini pocula & lagenas, *ipsi*, inquit, *respiciunt ad Deos extraneos, & diligunt vinacea vuarum*. Cõparat enim illorum vesaniam qua rapiuntur ad idololatriam, temulentorum conditioni, quia semper ad calices & pateras vinique nidorem

Cap. 24.

Hier. 8. Cap. 48.

Hieremiæ locus explicatus.

Deut. 32.

Mosi locus explicatus.

Cap. 3.

Oseæ locus explicatus.

nidorem oculos ac nares habent intentas, ac conspectis poculis, vel temulentorum sodalitio exultant ac gestiunt. Cæterum cum in vineæ mentionem incidimus, illud obiter indicandum, Prophetas vitis vuarúmque & aliarum stirpium nomine nunc rerum abundantiam ac fertilitatem, nunc inopiam & penuriam, nonnunquàm populi raritatem vel interitum, aliquando frequentiam, & qui ex paucis in numerosam stirpem sunt propagandi. Sic Deus apud Hieremiam eleganti Metaphora Idumæos ita spoliandos pronunciat, vt nihil ex illis sit reliqui, adeò, vt hostes futuri sint illis paulò clementiores, quàm ipse: *Si te*, inquit, *vindemiatores aggressi fuissent, reliquissent forte racemum*, hoc est, non prorsus te expoliassent, aut omnibus tuis bonis exuissent. *Et si fures*, nocturnique oppressores, *ades tuas inuasissent, rapuissent quod visum illis fuisset satis*, non tamen omnia fortè conuastassent, sed passi fuissent aliquid superesse. *At ego*, ait Dominus, *ita spoliaui Esau*, ita abdita quæque detexi, *vt excussis omnibus angulis, nihil celari potuerit*, nec vlla supellex sit relicta. Cùm autem prorsus otiosa sit & detestabilis Deo superbia & fastus ex rerum affluentia ac prosperitate ortus, qua dulci fortuna ebrij insolescunt ac ferociunt, illam tamen acriter contundit ac reprimit, & tales quamlibet multos prosternendos pronunciat, vt segetes quas messores pleni vlnis exporrectisque brachiis vellunt, atque in manipulos complicant, sic vt etiam ij qui ex paucis futuri sunt reliqui, colligendi sint, vt spicæ finita messe. interim plerosque superfuturos pollicetur, allata alia similitudine, vt vuæ in viribus, & oliuæ in olea. Quemadmodum enim nusquam tam exactè perficitur vindemia, quin aliqua supersit racematio, nec tam diligens oliuarum excussio, quin vel sub foliis aliquid delitescat, vel in cacumine aliquid se proferat: à clade & vastitate aliqui superfuturi sunt qui in spem misericordiæ sunt reseruandi, *In die illa*, inquit, *attenuabitur gloria Iacob, & pinguedo carnis eius emarcescit. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit*, (vt in spicilegio assolet omnibus manipulis sublatis) *& brachium eius spicas leget*, interim, *relinquetur in eo velut racematio, & sicut excussio olea, vel duarum, vel trium oliuarum in summitate rami, & sicut quatuor aut quinque in cacumine arboris.* Quo indicat opulentos atque optimates fastu & arrogantia turgidos deiiciendos: ex tenui verò plebecula nonnullos superfuturos, quemadmodum exacta vindemia aliquot botri aut acini, quibus tenuiores se fouent ac recreant.

Esai. 17.

Cap. 49.

Hiere. locus explicatus.

Isaiæ 7.

Esaiæ metaphora expl.

De

De Hyssopo.

CAPVT XXVI.

HYssópus hortensis herba eodem etiam nomine Belgis cognita condimenti vice iuri innatat, quod eximij sit odoris, ac sapore non ingrato, sicut elixa quæque non minus salubria efficiat, quàm sapida, nam pectus & pulmonem expurgat, capitisque pituitam extergit, quocirca in expugnando pleuresi ac morbo quouis laterali singularem effectum obtinet. Qua ratione visum est Deo herbam hanc solemni sacrificio adhibere, cum vel leprosi lustrandi sunt, aut scelus aliquod piaculare expiandum intincto Hyssopi fasciculo in sanguine passerculorum vel vitulorum. Quocirca Dauid adulterij atque homicidij scelere contaminatus, aspergi expiatique Hyssopo cupit, quò abstersa omni macula animi mētisque puritate nitescat, respexit is ad veteris testamenti ritus & sacrificia, quæcunque enim purificabantur iuxta præscriptum legis Mosaicæ, sanguine cum lana coccina & Hyssopo aspersa, puritatem sunt consequuta. Quæ omnia vmbram quandam & figuram exhibebant, vt Paulus ad Hebræos testatur, Christi cuius sanguine omnia nostra scelera expiata sunt. Cæterum cùm Hyssopi mentio incidat in libris Regum, ac Salomon disseruisse memoretur de arboribus à Cedro Libani vsque ad Hyssopum quæ erumpit à pariete, non videtur mihi nostra designari quæ non est exilis & minuta herba, sed aliquando spicato purpureóque flosculo in sesquipedalem magnitudinem assurgit. Quocirca Adiantum siue capillum veneris illum intellexisse interpretor, cirratis crispisque foliis, quæ nisi murorum aspergines persequitur, & quoniam rutæ foliis affinis est, hanc Belgæ *Steenruyte* vocant, hoc est, murariam rutam. Hunc *Trichomanes* affinis iisdem semper locis proueniens quæ recto stylo eoque iunceo assurgit medij digiti longitudine, foliis minutis, vtroque latere distincta serie, concinnoque ordine digestis, virore perenne, vtraque herba eosdem habet effectus, atque vt Hyssopus tussiculosis & anhelantibus, pulmonisque vitiis medetur. Vocantur autem nunc polytrichi nomine, nunc callitrichi, ab effectu quo capillum confirmant, & nigredine imbuunt, illúmque crispum & densum perficiunt. Quoniam itaque exiguus est humilisque fruticulus, vix palmari altitudine, atque è parietinis erumpit, hunc pro Hyssopo designari arbitror. Nam hic illius dicti sensus. A celsissima quauis

Hyssopi effectus.

Leuit. 14.
Num. 19.

Psal. 50.

Exod. 24.

Cap. 9.

3. Reg. 4.

quauis arbore ad minutiſſimam herbam quæ parietinis innaſcitur, omnia illum exactiſſimè habuiſſe explorata.

De arundine qua Græcis Calamus, Belgicè Riet *vocatur, eiúſque differentiis, de lino, ſtipula, quiſquiliis & pleriſque aliis, ex quibus ſimilitudines deſumuntur.*

CAPVT XXVII.

Arundinis plures ſunt differentiæ, vna ſpecies eſt læuore perpolita, enodis, nulliſque diſtincta geniculis aut internodiis, quæ Typha paluſtris vocatur, qualis Christo pro ſceptro regali in manum tradita, in affectati regni ludibrium. Eſt huic ſtirpi ſceptri regalis aut imperatorij forma, cuius cacumen duarum ferè palmarum altitudine, ac craſſitudine pollicari, denſa compactáque lanugine ſtipatur, quam ſi manu aut digitis demulceas, holoſericum aut villoſam quãdam congeriem contrectare te credas, quæ tamen poſt dies aliquot diſſoluuntur in pappos, atque in diffuſam lanuginem euaneſcit. Alia in locis humectis atque irriguis paſſim conſpicitur, quæ *Canna paluſtris* aut *Donax* vocatur, culmo geniculato, terete, fiſtuloſo, lanuginoſa in cacumine congerie, eaque diffuſa non compacta. Scatent hæ paſſim vrbanæ foſſæ quæ mœnia ambitu muniunt, & in pomœriis paludoſa loca ac ſtagnantia. Plebecula apud nos æſtiuis menſibus radicem huius ſtirpis certatim eruit, quòd habeat eſculenti quiddam non ſine nauſeoſa quadam dulcedine, quæ qualitas efficit vt apoſtemata ad ſuppurationem perducat, ac ſpicula ſpinaſque atque aculeos corpori infixos extrahat. Quoniam autem arundo nutãti eſt cacumine, auráque leuiſſima hinc inde impellitur, ob id illi aſſimulantur inconſtantes, mobiles, lubrici, vacillantes, volubiles, & qui in dictis factiſque, atque in omni vitæ actione non ſatis ſibi conſtant, aut in ſententia firmiter perſiſtunt, nempe arundine magis volubiles. A quo vitio cum Ioannes Baptiſta eſſet alieniſſimus, Chriſtus in laudem eius conſtantiæ, & quòd illius doctrina ac de Meſſia teſtimonium veritati forent conſentanea, prolixam concionem habuit, qua perſuaſum eſſe voluit promiſcuæ multitudini, illum arundini vento agitatæ prorſus diſſimilem, vt qui nuſquam vacillet, aut aliud ſtans, aliud ſedens loquatur, vel leui momento à paulò ante probata ſententia dimoueatur, ſed conſtantem eſſe ſtabilem, veracem, & cuius verbis nulla ſubſit vel leuitatis vel inconſtantiæ ſuſpicio,

Matt. 27. Typha paluſtris quid.

Canna paluſtris.

Arundinis radix eſculenta.

Luc. 7. Chriſti de Ioanne præconiũ.

suspicio, quocirca æquum esse, vt quiuis magnificè de tanto præcone sentiat ac loquatur, illúdque non ex vulgata hominum opinione, sed ex rei veritate æstimet. Cæterùm vt reliqua persequar, ex Arundinis conditione desumitur Prouerbium, *Scipioni vel baculo arundineo inniti*, de eo qui spem suam ac fiduciam collocat in illo qui non solum non fulcit aut præsidio est, sed etiam nocet, ac detrimenta infert. Eadem vtitur Metaphora Esaiā teste Rapsaces in obsidione Hierosolymæ, Cap.36. qua inuictum Deóque fidentem Ezechiæ regis animum labefactare nititur, omnibúsque machinis ac minis ad deditionem 4.Reg.18. sollicitare. Apud Ezechielem quoque Dominus eadem vsus similitudine insultat regi Ægypti, illique internecionem minatur. Cap.29. Cùm enim Israëlitas illius præsidio innixos fulcire studuit, *ipse velut baculus arundineus confractus*, & sibi vulnus inflixit, & illos fœde lacerauit, lateribus humerisque vndique dissolutis ac perforatis. Quo indicat omnes illorum vires attritas & collapsas esse, omnéque belli robur conuulsum & dissipatum. Sic enim Deus, vt Dauid testatur, increpat feras arundines, hoc est, hastatos ac lanceis armatos milites conuellit, labefactat, prosternit ac deiicit, Metaphora desumpta à longis Psal.67. firmisque arundinibus, quales etiam brachij crassitudine spectamus, quas in acie vibrari solent, atque eminus cuspidem hosti obiicere: quod nunc Turcas in Palæstina factitare audio ab iis qui ea loca religionis ergo frequentant. Similem cladem Deus stirpi Hieroboam intulit, atque Israëlitas idolorum cultui deditos concussit more nutantis in aqua arundinis, eósque 3.Reg.14. euulsit è terra vbere & fœcunda quam a progenitoribus Dei munere erant consequuti. Quo designant illos ad nihilum redactos, atque opibus, potentia, honore, dignitate spoliatos. Vt autem Deus desumpta ab arundine similitudine, inani fiducia inflatos, & qui rebus caducis momentaneis innituntur, nonnuquam conuellit & deiicit: sic è diuerso fragiles, imbecilles, pusillanimos, vacillantes, mœstos erigit, consolatur, fulcit, animumque ægrotum ac labantem salubri doctrina fouet, instaurat, reficit. Quo referri debet insigne illud vaticinium apud Esaiam de Christi lenitate & mansuetudine, quæ afflictas quasque mētes in spem salutis erigit. *Ecce seruus meus quem elegi, dilectus meus in quo sibi complacuit anima mea. Ponā spiritū meum super illum, & iudicium gentibus annunciabit, nō contendet neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocē eius, arundinē comminutā nō confringet, & linum fumigans non extinguet, nō erit tristis nec turbulētus, & in nomine illius gētes sperabūt.* Esa.42. Luc.4. Cap.42. Matth.12
Duabus hisce metaphoris, nempe arundinis conquassatæ seu confracti

constracti calami, & lini fumigantis declarat, quanta Christus erga contritas afflictásque mentes mansuetudine & clementia, quam salubri doctrina in ruinam inclinatos erigat, labentes fulciat, mœrentes soletur, imbecilles & vacillantes in fide instauret, & si quid aliunde accesserit damni atque incommodi, resarciat, adeo vt plagas menti illatas leniter tractet & placidè, nihil agat vi, minis, terrore, sæuitia, vt nonnulli feroci & turbulento ingenio, qui lapsos sublata omni resipiscentiæ spe, sæuiùs tractant, quàm mansuetudo Christiana exigat. Similiter nec linum fumigans extinguet.

Esa. 61.

Esaiæ locus explicatus.

Quæ similitudo desumitur è lychno pensili, siue ellychnio, vel stupa, vulgo *Lement* quod oleo imbutum, flammam alit nonnunquam subobscuram & fumidam minúsque luminosam, vbi vel pinguedo desit, vel parciùs illa fouetur: itaque hac comparatione designat fidem modicam, debilem, vacillantem, inclinatam, quæ tamen non prorsus extincta sopitáque est, licet aliquando sit extinctioni proxima, quam Christus, & quisquis eius ministerio fungitur, nec extinguit, nec opprimit, sed tantisper dum aliqua pietatis scintilla emicet, & subsit menti vel exiguus igniculus, nutrit, fouet, exsuscitat, atque animum Spiritus sancti flabello accendit & illustrat, vt discussa omni caligine lumen fidei & pietatis perspicuè eluceat, ac longe latéque in vsum proximi se diffundat. Ita autem Deus doctrinam suam quæ est velut fomētum animæ, mentisque pabulum, temperat & moderatur, ne quis nimia seueritate possit ab instituta professione resilire, atque ab Ecclesia alienari, nec etiam lenitate & mansuetudine nimia, tanquam molli educatione corrumpi, ac seueritate quadam oscitante ac supina ad omnem virtutem obtorpescere. Siquidem iudicij seueritate in officio continentur impij, imbecilles lenitate & mansuetudine. Sic in Euangelio quo cuique salus denunciatur. *Dulcia permixta amaris*, hoc est, consolationes minis & amara dulcibus, hoc est, minæ consolatione mitigatæ. Per fumum, & vaporem nebulas, per fœnum festucas, paleas, stipulas, fauillas, pulueres, quisquilias aliáque reiectamēta designatur, in Bibliis cum homines, tum res viles, léues, inanes, futiles minutæ, nihili, nauci, nulliúsque momenti vel pretij, & quæ plus detrimenti, quàm commodi adferunt. Ex his variæ & multiplices similitudines à sacris scriptoribus sumuntur, quibus narrationes suas exornant. Sic Deus impios vt paleas dissipandos pronunciat, exurendos vt stipulas, vt puluerulenta quæque discutiendos, vt quisquilias aliáque venti ludibria dispellēdos. Quò spectat illa apud Iob sententia. *Lucerna impiorum*

Doctrina Christi quid mēti præstet.

Quisquiliæ quid designēt.

Psal. 1.
Cap. 21.
Esa. 17.
Iob 21.

rum extinguetur, hoc est splendor eorum gloria, honor, decus, magnificentia obscurabitur & exolescet. *Et erunt improbi velut palea ante faciem venti, & sicut fauilla quam turbo dispergit*, hoc est, repentino funditus comminuentur. Sic Isaias triturandos pronunciant Moabitas, & quicunque Dei verbo obsistunt, vt teri solent paleæ in palustro, & non minore negorio absumentur, quam ignis deurit stipulam aridam. Non minus atrocia minatur iis quibus consuetudo peccandi in naturam abiit, & vitiis suis iam domesticis atque assuetis occaluerunt *Si mutare potest Æthiops pellem suam, & pardus varietates suas*, hoc est, tegmen maculosum illi natiuum, *& vos poteritis benefacere cum malis estis assueti. Quocirca ego vos dissipabo tanquam stipulã quæ vento rapitur in deserta.* Simili clade perituros denunciat apud Esaiam illos qui cultus adulterinos stabiliunt, & omne præsidium ac fiduciam in idolis constituunt: *Eritis*, inquit, *sicut quercus defluentibus foliis, & sicut hortus absque aqua. Et erit fortitudo vestra*, hoc est, Deus ille ficulneus, cum innixi estis, *vt fauilla stupa, & opus vestrum quasi scintilla & succendetur vtrũque simul, nec erit qui extinguat*, hoc est, Omnis illa pompa ac spectaculum fictæ religionis abolebitur incendio, vt purgamenta lini & stupea congeries accensa face deflagrant. Cæterùm vt reliqua persequar, Amos propheta acriter insectatur negotiatores frumentarios, quòd cum granaria habent onusta frugibus, in annonæ penuria famelicam turbam deglubunt, ac præter stateras dolosas, trutinámque accisam ac parum æquã qua populares defraudant, tenui plebeculæ pro sincero tritico quisquilias, paleas, glumam, acus, hoc est, peripsemata seu purgamenta furfuribus deteriora obtrudunt, ac cariùs diuendunt ac fallaci astu, inopia reddunt sibi obæratos atque obnoxios, vt non diuerti, etiam si merces viliùs prostent. Quoniam nemo debitorum Græca fide, hoc est, prompta numerataque pecunia emptionem cum creditoribus transigit. Quòd si cui libeat hanc prophetæ Satyram excutere, quam contra hos instruit, qui plus nimio quæstui inhiant, magnóque inopum detrimento pretia rerum intendunt, dilucidè perspecturus est, quàm graphicè atque ad viuum nostræ ætatis homines suis coloribus depingat, & quid Deus illis minetur, qui pauperes absorbent, atque egestate oppressis victum vitæque subsidia subtrahunt. Verùm iis missis, sermonem referamus ad Metaphoras, quæ ex inutili ac volatili hac congerie desumuntur ad illustrandas res veras ac solidas. Deus cũ apud Hieremiam verbum ac doctrinam suam cum primis salutarem, efficacissimam in erigendis pascédísque famelicis mentibus prædicens tritico

Cap.25. Cap.5. Hier.13. Cap.1. Cap.8.

Cap.6 illam comparat, quod solidum alimentum corpori præstat, vt illa animæ, doctrinam verò inanem, superstitiosam, adulterinam, fucatam, instabilem, fallacem, noxiam, infrugiferam somno ac paleis, *Quid tritico*, inquit, *cum sacramentis & paleis*, hoc est, quid vanitati cum veritate? quid somno inani ac fallaci cum re vera, certa & indubitata? quid densissimis tenebris

Mat.3. cum clarissima Euangelij luce? Paleæ etiam metaphora Ioan-

Simile à tritico & paleis. nes Christi præco vtitur cum acriter instigat socordes ad amplectendam salutem: adesse enim Messiam *qui* accepto in manu ventilabro, *expurgabit aream suam, & congregabit triticum suũ in horreum: paleas verò exuret igni extinguibili.* Quibus verbis indicat pios recipiendos in æterna tabernacula post exactos huius æui labores: impios verò æternis incendiis destinandos. Vt autem Ioannes magna seueritate commonefacit populum

Matt.7 officij sui, & hortatur ad resipiscentiam adhibitis parabolis de securi arbori admota mox excindendæ, de secernendo tritico à paleis: ita Christus cui semper fuit odiosa ac detestabilis hypocrisis, hoc est simulata sanctimoniæ species, fictaque pietatis vmbra, adducta trabis & festucæ similitudine, acriter castigat illos qui plus nimio sunt oculati in alienis vitiis ac minutissimos errores curiosius obseruant, eosque exaggerant in immensum, cum vitiis suis maximè blandiantur, eáque ita extenuent, vt in nihilum recidere patiantur. Quò autem huiusmodi vitiosi affectus & complures alij, nempe philautia, hoc est cæcus amor, suique fiducia & fastus, arrogantia animi elatio, proximi despectus, odium, ira, vindictæ cupiditas hominum animis eximantur, sacri vates ac sapientiæ professores mentes illorum ad modestiam suique cognitionem ac naturæ notitiam reuocant, vt obseruare condiscant æui huius breuitatem, & quam sit inanis, fugax, fragilis, caduca, euanida vita mortalium: & cum innumeris malis exposita, tum angustis arctisque finibus terminata, breuissimis spaciis circumscripta, sic vt ab iis apposite spiritus ipsaque vita qua homo subsistit, somnium

Iacob.4. censeatur, fumus, vapor, halitus qui confestim euanescit,
Psal.36. atque in aëra diffunditur, vmbra, bulla, fœnum & herba ci-
67.101. 103. to arescens, flos & folium mox deciduum & vt Iob ait, ven-
Iob 8.14. 13.7. tus qui per aëra voluitur. Quibus metaphoris designant
Esa 9.45. sacri vates gloriam, decus, magnificentiam, & quidquid
Oseæ 13. est humanæ sapientiæ, quidquid fortitudinis & prudentiæ, va-
Esa 40. num esse, fluxum, caducum, ruinosum, nisi stabili atque æterno
Iacob.1. Dei verbo fulciatur, nisi cœlesti virtute sustentetur. Hæc
1.Pet.1. omnia scripturæ testimoniis abunde stabiliri possent, sed opus
Eccl.14. in immensum cresceret. Quocirca quædam in margine designasse

gnasse sufficiat, quæ studioso auidóque lectori, si perquirere velit, omnium specimen sunt exhibitura.

De Cucumere, & plerisque aliis herbis, quarum in Bibliis fit mentio.

CAPVT XXVIII.

CVcumis vel cucumer notior est quàm vt describi debeat. Exod.11. Hunc autem & plerasque alias herbas Hebræis atque Ægyptiis fuisse vsui Bibliorum historia commonstrat. Cum enim Moses vexaretur à populo Israëlitico, vulgus promiscuum flagraret desiderio carnium: *Quis*, inquiunt, *dabit nobis carnes ad edendum*? recordamur piscium quos in Ægypto comedimus. In mentem venerunt cucumeres, pepones, porri, cepæ, & allia. Istis autem non solùm plebeij vtuntur, sed etiam patritij partim in obsoniis & condimentis, partim in acetariis cum oleo, aceto & pipere ad acuendam cibi auiditatem. Erexerunt olim in vinetis & cucumerariis casas & turguriola, quod etiam hodie Galli & Belgæ factitant, in quibus custodes excubabant, ne quis alienos prouentus inuaderet, peracta autem vindemia, ac sublatis cucumerum aceruis, subducebant se excubitores, ac gurgustia deseruerunt, nulláque amplius conspecta hominum frequentia Ab hac solitudine desumit similitudinem Esaias contra Ierusalem, quam pronunciāt desolandam ac redigendam in vastitatem, vt vix tenue vestigium supersit, futura sit velut in deserto vineto & cucumerario tugurium. *Et erit*, inquit, *filia Sion, vt vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario & sicut ciuitas obsessa qua vastatur*. Cap.1. Baruch autē statuas, delubra & simulacra idolorum non plus terroris incutere ait, quàm tugurium in cucumerario. *Nam quale est*, inquit, *formido aut terriculamentum in cucumerario nihil custodiens. Tales sunt istorum Dij lignei, aurei & argentei, aut qualis est in horto Rhamus aut spina alba cui auicula insident*. Alludit ad Priapi statuam quæ in hortis collocari solet ad abigendos terrendosque nocturnos fures. Quod huiusmodi versibus indicat Horatius qui Baruch verbis prorsus consonat, ac pari irrisione vulgi superstitionem exagitat.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,
Cum faber incertus, scamnum faceret, ne Priapum
Maluit esse Deum: Deus inde ego furum auiumque
Maxima formido, nam fures dextra coërcet,
Obscœnáque rubes porrectus ab inguine palas,

Ast importunas volucres in vertice arundo
Terret fixa, vetatque nouis considere in hortis.

De Iunipero.

CAPVT XXIX.

Cap. 4. 3. Reg. 19. VT Cucurbita vmbraculum & velut opus topiarium Ionæ præbuit, atque à Solis æstu liberauit: sic iunperus Heliæ ex itinere lasso ac defatigato vmbram exhibuit. Cùm enim vates hic profugus cessisset furori Iesabelis, ac loca deserta peragraret, sub quadam Iunipero resedit. Hoc siquidem arbustum cum densius fruticeretur, ad arcendum Solis calorem non est incommodum. Quocirca mœsto & delassato fuit is secessus molesti itineris solatium, cum autem is paululum respirat Helias profugus. inædia tædióque confectus, finem vitæ sibi imponi cupit. Cæterùm cum somnus (vt sic constitutis assolet) obreperet, ac ille paululum obdormisceret, ecce aderat genius, & illum ad cibum capiendum inuitauit, oblato pane cinericeo, & aquæ poculo, quo refocillatus rursus iter ingressus prouenit ad montem Oreb, in cuius spelunca noctem illam securè peregit tutus ab insidiis illorum qui furibundæ mulieris mandato Dei prophetas ad mortem rapiebant. Quæ documento cuique esse debent, Deum in vitæ huius stadio miris modis suos exercere, verùm non prorsus destituere, quos tametsi calamitatibus premi patiatur, nonnunquam tamen illos opprimi sustinet. Iob cũ ex tanto opulentiæ & felicitatis gradu in extremas calamitates esset deiectus, deplorat se irrideri ac subsannari à sordidis Cap. 30. infimæque sortis homuncionibus, qui præ egestate atque alimenti inopia victum in syluis venabantur, ac Iuniperi rubique baccis, atque herbarum radicibus famem sedabant, vt conspicimus hodie validos vagósque nebulones quos nostri à liguriendis ollis (nam encenia festáque Genialia passim consectantur) *Pot boeuen* vocant radices Iringiorum, dauci, pastinacæ syluestris eruere, atque acinos rubique mora ex sentibus & virgultis decerpere.

De Labrusca.

CAPVT XXX.

LAbrusca vitis est syluestris, vuam proferens gustatu peracerbam, quæ non maturescit. Hunc fructum quoniam

niam nihil gratum palato proferat, Deus moribus & naturæ hominum deprauatæ apud Esaiam accommodat. Cum enim formandis colendisque Iudæorum mentibus nihil non operæ, nihil non laboris impendisset, omnis labor & industria frustra insumpta est. Quantumuis enim studiosè atque accuratè vineam suam excoluerit, nihil effectum est, nec vuas vllas sapidas produxit, sed labruscas, hoc est, acerbas & immaturas vuas. expectauit ex tam diligenti cultura iudicium, æquitatem, mores inculpatos, vitæ integritatem, gratitudinem erga tam sedulum atque industrium cultorem: sed vice versa, prolata sunt acerbissima quæque, iniquitas, iniustitia, virtutum neglectus, odium, ira, indignatio, ingratitudo erga tam munificum animi mentisque cultorem. Eandem vocem accommodat impiis quibus Deus in obliuionem & contemptum deuenit, quorum irritum fore conatum indicat, ac frustra illos laborem insumpturos excolendis vineis. Sic in die, inquit, plantationis tuæ labrusca proueniet. plantabis plantationem amœnam, sed germẽ alienum conseres, hoc est, tametsi amœna plantaria humo cõmiserit ex generosa vite desumpta, sic vt omnia tibi spem optimam polliceantur opimæ vindemiæ, vbi aduentare incipiet maturitatis tempus, pro suauissimo fructu labruscas percipies. Similiter in segete, quæ maturius ad messem deuenisse tibi videbitur, peribit tibi speratæ annonæ prouentus. eo siquidem die quo demetendæ erunt fruges, ac messi insistendum, alieni subito irruent ac depopulabuntur segetem, nec quidquam in horrea counches eorum quibus tam sedulam curam impendetis. De his paulò fusius superius quædam enarrata sunt.

Cap. 5.

Esa. 17.

De Mentha, Ruta, Anetho, Cumino, quæ Christus parabolis adhibet in insectanda Pharisæorum auaritia, & fucata Religionis sanctimonia.

CAPVT XXXI.

Herbæ istæ in crebro vsu sunt apud omnes cum plebeios tum patricios, ac passim in compitis & triuiis prostant venales. Quoniam autem olitores visi sunt aliquem quæstum ex iis consequi, Pharisæi decimarum exactionibus etiam hæc grauare cœperunt, atque aliquid lucri ex iis corradere. Quocirca cum CHRISTO inuisa esset simulata Reli-

Matt. 23.
Lucæ 11.

gionis ſpecies, atque auaritia Scribarum deteſtabilis & odioſa, & inſectatur illos acriter & ſeuerè qui omnia ad compendium ſuum rapiunt, ac minutiſſima quæquè conſectantur, cùm illa quæ multum habent momēti ad ſummam pietatem & in quibus conſiſtit columen Religionis, negligant, nec ad ea magnopere ſint intenti. Sic in extorquendis decimis adeo ſunt ſuperſtitioſi, vt è vulgaribus oleribus mentha & anetho quæ Belgæ *Du* vocatur, decimas exigant, cum pro nihilo dicant iudicium, miſericordiam, fidem, quæ virtutes illos commonefaciant ne quem afficiant iniuria, vt egenis ſubueniant, ne quem fallant periurio, ſed cuique fidem ſeruent. Itaque iis neglectis quæ ſunt in Religione præcipua, ſuum negotium agunt, ſuumque quæſtum ac commodum plus ſatis ſpectant in maximis cæcutientes, in minimis mirè oculati.

De Sinapis vi & natura, cui fides ac Dei verbum comparantur.

CAPVT XXXII.

QVo omnibus innoteſcat ac perſuaſum ſit, quàm ſalutaris ſit doctrina Euangelica, quæ mentes hominum in Deum eiuſque notitiam erigit, ac fide ſolida, imbuit Chriſtus multis variiſque parabolis ex rebus paſſim obuiis deſumptis, nulli nō mortalium ad hanc amplectendam autor eſt & inſtigator. Cōparat autem regnum cœlorum, hoc eſt doctrinam Euangelicā quæ fidem alit ac fouet ſemini, margaritis, fermento, ſagenæ ſiue ferriculo, grano Sinapis minuto quidem illi & exili, ſed quod vi efficaci & adurente torpētem linguam vellicet ac palato langueſcenti ſaporem gratum excitet. Sic omnes nationes huius ſemine comminuto, attritoque manuaria vel truſatili mola affuſo aceto vel omphacio condimēti vice vtūtur. Quēadmodum autem Sinapis minitiſſimum ſemen ſolo commiſſum vbi adoleuit, in ſtupendam proceritatem aſſurgit, ac longè lateque ramos diffundit adeò vt alitibus & vmbraculum & nidulandi commoditatem præbeat: ita verbum Dei & fides minimè otioſa, tametſi in ſpeciem humilis videtur & exilis, ſe tamen ſenſim propagat, atque vt fructifera frondoſaque arbor, vires, incrementa ſuſcipit. Rurſus vt Sinapiſmus, hoc eſt, cataplaſma ex cōtuſo ſinapis ſemine, membris ſtupidis vel letargo, vertigine, apoplexia, paralyſi, epilepſia oppreſſis motum ſenſūque excitat, atque inulceratam nonnihil cute, ſanitati reſtituit. Quocirca ardor & acrimonia Sinapis, ſaporque feruidus & ignitus,

Matt. 13. Luc. 13. & 17. Marc. 4.

Par effectus verbi Dei & ſinapi.

ignitus,qui non sine narium vellicatione lachrymas elicit, ac caput sternutamento à pituita expurgat,apposité verbo Dei assimilatur,quod etiam mentes concutit, vrit & inflammat, atque animos languidos & oscitantes ad pietatis studia incitat atque accendit,& nonnunquam pœnitentiæ lachrymas extundit. Cum sollicitudinem ac curam rerum terrenarum, qua ferè discruciari solent anxiæ mentes, Christus animis hominum eximit,lilia nos contemplati vult non hortensia,quibus cultus adhiberi solet,sed agrestia ad sponte nata. Itaque horum exemplo in munifici patris fiduciam nos excitat, qui nobis de pabulo & commeatu affluenter prospicit vt alitibus: de victu, de nitore cultuque vestium, vt liliis agri,quæ tam nitidè tamque operosè exculta sunt,vt ne Salomon quidem Regum amplissimus conspici potuerit vel cultior vel ornatior, etiam cum in summo splendore esset constitutus. Quamobrem Christus summo studio inhiare nos vult doctrinę Euangelicæ,ac rerum cœlestium contemplationi insistere, adeo vt nihil nobis defuturum polliceatur earum rerum quæ in hac fragili vita & caduca necessariæ sunt,vt etiam vltro ac spontanea Dei liberalitate sint accessuræ. Matth.6.

De hedera quæ arboribus ac parietibus tenaci amplexu adhæret.

CAPVT XXXIII.

HEdera quæ Ionæ Prophetæ aduersus Solis æstum vmbraculum præbuit (quamquam alij Cucurbitam satis apposité verterunt) ab hærendo nomen sortita est, quòd natura sit sequaci, omnibusque se affigat. Hinc Persius, Cap.4. In proœmio.

Heliconidasque & pallidam Pirenden
Illis relinquo, quorum imagines lambunt
Hedera sequaces.

Cum autem hæc arbor Baccho poëtarum præsidi sit consecrata vt olea Mineruæ,ob id poëtæ hac coronari solent,quemadmodum lauro victores. Hedera Baccho sacra.

Sic Virgilius,

Pastores hedera crescentem ornate poëtam.

Et cum Augustum orbis domitorem suo poëmate celebraret, allegoricos petit, suo quoque carmini locum esse inter eius triumphos, ac patiatur hederam qua poëtæ exornati Eclog.7. Laurus victoriæ sacra.

 solent,

solent, inter lauros Imperatoribus victoriosis dicatas, nonnullum locum obtinere.

Eclog. 8.

A te principium, tibi desinet. accipe iussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Lib. 2. Cap. 9.

Hedera cur Baccho sacra.

De re rustica.

Hedera vino obsistit.

Cucurbita.

Cum autem superstitiosa gentilitas Bacchi orgia, hoc est, sacra Liberi patris tertio quoque anno (vnde *Trieterica* dicta) solenni ritu celebraret, ex hac virente fronde serta & coronas confecit. Sic in libris Machabæorum Antiochus Iudæos coëgisse legitur, vt detestatis patris legibus, contemptisque diuinis institutis bacchantium more hedera redimiti orgia celebrarent, & qui id facere recusaret, morte plecteretur. Quòd autem hæc arbor quæ perpetuo frondet, nec vnquam foliis destituta est, Baccho sacra sit, hinc ortum puto, quòd ebrietati obsistat, ac discutiendis capitis doloribus ex temulentia contractis sit accommoda, foliis etiam aut ramusculis foris capiti admotis, sic, vt videri possit huius arboris vmbra Ionæ vati non incommoda, vt quæ capitis grauedinem ex æstu & lassitudine contractam discutiat. Mira autem describitur à Catone vis & natura Hederæ. Si enim poculum ex ligno eius conficiatur & vino impleatur, si id dilutum sit atque aquæ mistum, continuo vinum effluit, atque internè per lignum diffunditur. Tanta est enim inter hac *antipathia*, hoc est, discordia, vt alterum alteri admisceri non sustineat, sed vasculum hederaceum vinum respuat. Cæterùm an hedera fuerit quæ Ionam ab ardore Solis tutata sit, & quam indignanter tulit exarescere, radice à verme erosa nonnulli interpretes, tum etiam Augustinus ambigit: cum Cucurbita in eum vsum sit accommodatior, quam vox Hebræa designare videtur, quod amplissima folia proferat, atque clauiculorum amplexu in sublime nitatur, opusque topiarium citissimè perficiat, sub quo captare opacum frigus atque æstum, solisque ardorem propulsare liceat. cum enim infrigidantis sit naturæ, feruido cœli statu foris corpus à calore tuetur: intus etiam atque in corpus admissa intemperiem ex æstu contractam mitigat, vt acetaria ex cucumere, melone, pepone, citrullo, lactucis, atriplice, portulaca confecta, quæ primis mensis inferri solent, atque etiam eorum nonnulla naribus admoueri, quo spiritus collapsi recreentur.

De

De Moro arbore, & fructu eius.

CAPVT XXXIV.

MOrus arbor Belgicæ nationi notissima æstiuis mensibus in vsum refrigerandi expetita caudice est vel trunco valido, cortice vbi adoleuit, scabro, nec vllo læuore perpolito, ligno intus colore buxeo & subflauo, foliis in expansæ manus modum dissectis, ficui non absimilibus, fructu oblongo, ouali granoso, primum candido, cum pubescit, rubro, maturitate nigricante arborum omnium postremò floret, nec in folia florésque se expandit nisi ver stabile sit, quasi nolit vllam hyemis iniuriam aut aëris inclementiam perpeti, at quæ omnium primò fructum maturum & esculentum edat. Inficit Morum manus sanguinolento colore vbi maturit: eluit extergetque maculas ac næuos immaturum, hoc est, album ac nondum rubicundo colore perfusum, sic vt nihil necesse sit aquam aut quid aliud extergendis manibus adhibere, sed succum tantùm mororum quæ adhuc virescunt. Fructus huius arboris salubriter expetitur in refrigerandi vsum, æstiuis præsertim mensibus, quibus potissimum viget, idque in prima mensa atque ante cibum assumptus, nam peracto prandio aut cœna in corpus admissus putrescit, ac morbis ex corruptione excitatis seminaria ministrat, vt Cerasia, pruna, corna, persica, vuæ recentes, &c. quæ ante cibum refrigerant, sitimque sedant, ac calidam hepatis intemperiem mitigant ac reprimunt: nec verò grauatè post cibum admittere soleo, modò horum fructuum succus deglutiatur non admisso in corpus cartilagineo illo stamine quod à pediculo cui fructus adhærescit per morum se porrigit: sic enim vino exhilaratis fumos reprimit, vt poma succulenta, punica, arengia, limones, & mala citrea quæ absoluto prandio hoc efficiunt, vt quis minus ebrietati succumbat, & mens illi minus fumo ac vapore vini obnubiletur. Sic enim naturali ratione non videri possit alienum, nec valetudini contrarium quod Horatius cecinit, — Mora quando edenda.

——— *Ille salubres*
Ætates peragit, qui nigris prandia moris
Finiet.

Alioqui si affluentiùs deuorantur mora, vt à lasciuis ac petulcis puellis assolent, substituendum est, *Incipiet.* Conficitur ex mori arboris fructu, tum ex eo qui ex Rubo colligitur

medicamentum aut ἔκλειγμα quod *Diamoron* vocatur, reprimendis vuluæ ac tonsillarum fauciúmque tumoribus aptum. Adimi autem aliquando hæc solatia ac naturæ fomenta improbis qui vel Dei munificentiam non agnoscunt, aut eius donis abutuntur, Dauid passim testatur, inter hæc alias quoque vitæ delicias complexus. *Consumpsit*, inquit, *bruchus & locusta fruges illorum, grando vites, & pruina moros eorum.* Sæpius enim contingit aëris inclementia atque intempestiuo gelicidio florescentes vineas, moros, segetem, oleas ita confici, vt nullus prouentus ex illis percipiatur. Cæterùm cùm in Mori mentionem incidimus, obiter enarrandum quod in Machabæorum historia scriptum est. Cùm enim Antiochus Syriæ rex Iudæis esset infestus, atque omni armorum genere illos oppugnaret, duos & triginta Elephantos, in illorum dorso turribus ligneis erectis, armatóque milite instructis, in aciem produxit, & quò belluæ efferatæ in pugna essent ferociores, obiecerũt illis rubicunda velamina mororum atque vuarum rubentium succo perfusa, nam sanguinolento colore exasperatur elephantes, atque in hostem sunt atrociores maiorique impetu feruntur.

Psalm.77.

1. Mach. 6. Historia ex libro Machab.

Elephanti rubro colore efferantur.

De Sycomoro, & Caprifico.

CAPVT XXXV.

Sycomorus vtriusque partis nomen exprimit adscito à ficu & moro nomine, cuius fructus est Sycaminos. Arbor adscribitur à Dioscoride & Plinio amplissima, ficus similitudine, foliis moro proximis, quæ fructus edit ignaui gustus, insipidos & immaturos, quos non ramis vt ficus, sed caudice ipse gerit, caprificis similes, & qui non maturescunt, dulciores tamen præmaturis ficubus quas *Grossulos*, vocant, nulla intus granorum congerie. Præbuit hæc arbor Zachæo qui Christi viuendi erat auidus, suggestum. cùm enim statura pusillus esset, in Sycomorum se subduxit, velut procul à sordidis ac caducis rebus, vt illi Iesus esse conspicuus, sic, vt in Zachæo typus sit expressus gentium, quibus factus est aditus in cœtum concessumque fidelium per fidem in Christum, cuius quanta sit vis & efficacitas, ficus arefactæ portentosum ostentum declarat, cuius exemplo Christus exstimulat Apostolos, vt illam in mentibus suis foueant, eaque pollicetur tantùm accessurum roboris & potentiæ, vt si Sycomoro imperent

Sycomori descriptio.

Luc. 19.

Math. 21.

Luc. 17.

perent vt eradicetur, & in mare se transferat, illorum iussis obsequuturam, tum etiam, si visum sit, montem loco dimouere, atque id exigat profectus Euangelij, confestim atque absque mora perficiet quod facere iussus est, modo adsit in Deum fides minimè vacillans, eamque vim habeat quam granum Sinapis: quod tametsi minutum sit, tamen attritum exerit acrimoniam suam, ac nares vellicat, totúmque corpus excitato sternamento concutit: itaque apposite fides & doctrina Euangelica huic grano comparatur, quòd mentem hominis inflammet, atque in Dei amorem ac venerationem rapiat, qua de re superiùs. Cæterùm vt ad Sicomorum oratio recurrat, Esaias acriter insurgit in populum Ephraim & Samariæ incolas, quòd superbo atque elato animo Deo insultarent atque illuderent. Cùm enim illos cladibus ac calamitatibus afficeret quò ad resipiscentiam reuocaret, contemptui illis fuit Dei manus, & pro ludibrio habita: sic vt nihilo facti sint emendatiores, vt pueri insolentiores qui à parente flagris cæsi, obstinatè persistunt, ac se deteriora facturos pollicentur. Cùm autem plagæ illos ad saniorem mentem reuocare deberēt, facti sunt obstinatiores, magisque præfracti, calcitrosi, refractarij. Sic enim allegoricôs ac figurata locutione ludibrio habent illatas clādes, incēdia, ruinas ædibus suis immissas: *Lateres ceciderūt & collapsi sunt quadrato lapide eoque expolito adificabimus. Sycomori succisæ sunt. Cedros substituemus*, quasi diceret. Exiguum est, nullúsque momenti damnum ac detrimentum quod perpessi sumus minimo negotio paruísque sumptibus resarcietur, imo omnia magnificentiùs instaurabuntur ac spectabiliùs, pro lateritiis marmoreas ædes erigemus, pro Sycomoro, hoc est, vulgari passimq; obuio ligno, Cedrina laquearia erigemus, omniaque operiosiùs perfici curabimus. Quamobrē cùm obsurdescerēt ad Dei vellicationem ac monita, omniaque illis essent non sine irrisione despicata, Deus irritatus scelerum continuatione, extenta manu atrociora illis inferre meditatur, quod moniti atque acerbe castigati non referrent pedem atque ad percussorē confugerent. Huius arboris mentio etiā fit apud prophetā Amos qui cùm neque propheta esset nec ex prophetа oriundus, nullisque artibus liberalibus institutus, sed rusticanis negotiis ac pastorali vitæ assuetus, adscitus est à Deo in prophetici muneris functionem, illique mandatum est vt contra Hieroboam Regem & Amasiam Sacerdotem horrendum vaticinium fulminaret, cuius conatibus cùm obsisteret Amasias, Amos primùm excusatione se purgat, quò cogatur hanc functionem obire, tametsi nec propheta sit, nec propheticis institutis ab incunabulis imbutus. Quocirca cùm hoc onus illi à

Matth. 17. Marc. 11.

Cap. 6.

Esaiæ locus explicatus.

Cap. 7.

Amos locus explicatus.

Deo sit impositum, illi potiùs quàm Regi & Sacerdoti obsequendum. Amasias instat & suadet, ne pergat vaticinium in Regem proferre, sed in Iudæam se subducat extra Israëliticos limites, suæque vitæ fuga consulat, ne illum ad vincula, mox ad supplicium rapi contingat. Amos exertè ac palam vocationem suam tuetur, nec in animo sibi esse testatur, vt eam deserat, aut ab imperata legatione sit discessurus. Itaque Amos ingenuè fatetur se non esse Prophetam, nec Prophetæ filium, sed armentarium, sed bubulcum, aut pecuarium qui Sycomoros

Psal. 77. vellicet, hoc est, Caprificos decerpat & colligat. *Verùm abduxit me* (inquit) *Dominus Deus*, quemadmodum etiam Dauid de postfœtante ad regni solium euectus *cùm sequerer gregem, & dixit ad me: Vade Propheta ad populum meum Israëliticum.* Itaque neglecto Regis & Amasiæ Sacerdotis mandato vaticinium suum liberè exequitur, atque vtrique internecionem denunciat. Qua fiducia etiam vsi sunt Apostoli, cùm interdictum illis esset à Pharisæis, additis minis ne omnino loquerentur, neque docerent de nomine IESV. Petrus enim & Ioannes confidenter, sed citra contumeliam responderunt. An iustum sit in conspectu Dei vestris potius iussis obtemperare, quàm Dei, vos qui legis præcepta tenetis, iudicate, non enim possumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui.

De Malo Punico, vulgo Granaet appelen.

CAPVT XXXVI.

MAlum Punicū à Punica Carthaginensi regione, & à corticis colore nomen obtinet *Granata*, quòd mala rubentibus granis scateant. In illa Hispaniæ parte quæ *Bætica* dicitur, nunc *Granata*, à Mauritanis auorum nostrorum memoria occupata, (nam illos Ferdinandus Arragonum rex expulit) frequentissima. Arbor est non admodum procera, folio angusto, nitidi, leuioris, expolitique viroris, flore qui Citinus puniceo, siluestri qui Balaustium dicitur, rubicundo, pomo quod duro cortice seu tegmine aut putamine coriaceo integitur, *Sydion*, Græci, *malicorium*, Latini vocant, perficiendis coriis idonea astrictionis ratione, & quod atro colore illa inficiat, granis intus exuberantissimi ruboris, succulentis, & angulosis numerosa congerie arctissimè in se compactis, aut velut septis aut loculis, tenuique ac flauescenti intus membrana

'Arboris mali punici descriptio.

distin

distinctis, sapore aliquando dulci, mitigandæ siti idoneo, aliquando acido ac vinoso hepati refrigerando accommodo, & cùm astrictionis sit particeps, cohibendis, cruentis ac dysentericis fluxionibus. Sistunt enim acida poma omnium profluuia, ac partem affectam corroborant. Mali Punici in sacris Bibliis frequens mentio, eoque designatur decus & ornamentum virtutis, vitæque integritas, tum etiam dulcia, puráque ac casta eloquia. Sic Sponsus conuocans sponsam suam ac blandimentis verborumque lenocinijs alliciens, *Dabo tibi*, inquit, *poculum ex vino condito*, hoc est, aromatibus cōfecto, quale nostrū *Hypocraticum mustum*, hoc est, succum suauem mali Punici recenter expressum quo nihil palato gratius, hoc est, refocillabo te suauissimo meo colloquio, reficiam te salubri doctrina, & spiritali comparatione te exhilarabo. Rursus alio capite. Cùm Sponsus incredibili amore sponsam amplectatur, hoc est, mirè afficiatur erga Ecclesiam suam Christus, cui sponsæ aspectus, oculi, genæ, palpebræ sint visu gratissimæ, *Vt fragmen*, inquit, *mali punici, ita & genæ tuæ*, hoc est, Sicut dimidiatus cortex mali granati confracti aut dissecti, qui fragrantissimi ruboris grana spectanda exhibet, sic malæ tuæ quæ non enormiter extumescunt, aut sunt inflatæ aut indecoræ protuberant, sed decenter constitutæ, amabili ac gratioso rubore perfusæ. Quo castitas designatur, modestia, pudor, probitas, quibus rubicundus color attribuitur. Deinde paulò inferius, *Emissiones tuæ*, siue propagines, *aut plantaria tua, paradisus malorum Punicorum, cum pomorum fructibus*, aliisque fragrantissimis herbis quæ quòd proximè assistant, omnia efficiunt suauiora, magisque odorata. Quibus designat gratissima quæque, omniaque mentis solatia, ac fomenta quæ nunquam satiant, & quibus animus maximè reficitur. Cùm autem in hoc Cantico Sponsus & Sponsa singulis ferè momentis vltro citroque suauissimo colloquio se reficiant, quo languorem qui amori inesse solet, excutiant, alter alteram identidem ad inuisendos hortos inuitat, quò spectent an vineæ florescant, an mala Punica germinare incipiant, an aliqua ex floribus oblectamenta possint concipere, non enim pariter alter ab alterius amplexu se diuelli, sed indiuulsè sibi mutuò adhærere cupiunt, atque alter alterius suauissimo colloquio ac consuetudine frui. Quoniam autem mala Punica seu *granata*, miris modis oculis blandiuntur, ac gustum saporemque suauissimum salubris succi exhibent, ideo Deus præcipit ad horum similitudinem confici orbiculata poma, ac tintinnabula foraminosa in formam mali Punici, in quibus se spectandum exhibet rubicundum

Granata acida dysenteriæ apta.

Cant. 8.

Cap. 4.

Cap. 6. 7.

Exod. 28. 39.
3. Reg. 7.
4. Reg. 25.
2. Par. 3.
Hier. 52.
Agg. 2.
Ioelis 1.

dum

dum illud granorum blandimentum, quò in mentem reuocaret obliuiosis Iudæis durum legis corticem, sed postmodum coruscante Euangelij luce subsequuturum suauissimum Euangelicæ doctrinæ succum.

De Citreo, ac Malo Medico, Limonibus & Aurangiis, vulgo, Araeiin appelen.

CAPVT XXXVII.

Malum Medicum. NOn defuit etiam genti Hebrææ cùm in oblectamentum, tum condimenti vsum malum Medicum, seu pomum citreum, cuius generis sunt vocati, *limones & aurangia*, aureo croceóque colore, quorum pleraque orbiculata sunt, nonnulla oblonga atque ouali forma, præsertim citrea, Citrea mala. & quæ *limonis* nomine passim innotescunt, eximij odoris, & quæ cor mirè recreant ex horum corticibus in laminas, aut etiam saccharo incrustatis conficiuntur tragemata ac bellaria, quæ non solum palato grata sunt, sed cor etiam reficiunt ac vires instaurant. in quem vsum etiam huius arboris flores melle condiuntur, antequam prorsus dehiscunt, aut se in folliculos expandunt. Spiritus enim extenuatos erigunt, ac tabidis aridisque corporibus fomenta ministrant. Est alia ab hac arbore *Citrus*, etiam vocata, sed quæ huiusmodi mala aurea non proferat, siluestri Cupresso aut Cedro non absimilis, sic vt nonnulli existiment ipsissimam esse arborem quam lignum *Sethim* Biblia vocant, ex quo confici præcipit Deus trabes, mensas, cōtignationes, tabulata, laquearia, tigna. Est enim Citrus lignum Sethim. Exod 35. lignum à carie ac teredine vermiculisque alienum, nec vllo æuo corruptioni obnoxium. Vbi autem ascia perpolitum est ac dedolatum, crispanti venarum discursu picturatum conspicitur, vt apud nos vestes polianthicæ ac variegatæ, siue polimiticæ, hoc est, vario & versicolore filo contextæ, quod in vulgari cameloto, atque etiam in byssina, sericáque textura perspicimus, quæ *Damascena* vulgo appellantur. Spectantur apud nos ex hoc ligno elaboratæ mensæ ductiles ac versatiles, tum vt nunc passim conficiuntur in hospitum inopinatum aduentū emissitiæ & extractabiles, quo plures accumbant, spectabili ac peramœna colorum varietate, læuore perpolitæ, quorum nihil non natiuum est & genuinum, nec vllo pictoris

floris pigmento fucatum. Quocirca existimo Deum ex hoc splendido aque incorruptibili ligno voluisse construi ea quæ vsui erant Sacerdotibus in templo, sic vt arca fœderis & quidquid in sacris Hebræorum spectabile erat, ex Cedro & Citreo ligno confectum fuerit. Cùm enim rebus externis afficerentur Iudæi, omnia in illorum sacris splendida esse voluit, sumptuosa, magnifica, atque operosius elaborata, quò omnia essent angustiora, maiórque religionis cultúsque diuini veneratio, ac populus meliùs in officio contineretur. Exod.35. 37.& 38.

De Croco.

CAPVT XXXVIII.

CRocus radice bubosa ac cepicea in capillamenti exilitatem spargit folia iuncis multò tenuiora, è quibus flosculus emergit, tametsi is aliquando ante folia conspiciatur, cerulei coloris, in cuius medio velut crocea stamina ac filamenta se proferunt fragrantissimi odoris, adeóque intensi, vt cerebro vi soporosa officiat. Cor verò Crocus ita recreat, vt digito annulari sinistræ manus astrictus confestim ad Cor penetret. tanta est illi cum corde societas, vt vel foris vel intus adhibitis absque mora per arterias illuc perferatur, quo fit vt corporis venustatem adferat, & colorem floridum concilient, modò ne sit immodicus eius vsus. nam immoderatus risum perpetuum homini excitat, & (vt tradūt medici) nimio gaudio hominem conficit, si trium drachmarum pondere exhibeatur. Cùm itaque tantopere Croco hominis cor afficiatur, non sine ratione Sponsæ hortulo ac viridariis Crocus odoratissimis aliis herbis interseritur, vt sic fragrantiam suam tanquam in vnum fasciculum coactæ inter se conferant Cyprus, nardus, crudus, calamus, & cynamonum cum præstantissimis *Libani* arboribus herbisque cum primis odoratis. Quibus designatur decus atque omnium virtutum ornatus. oratio quoque Ecclesiæ & piorum hominum, qui suauissimum odorem Dei auribus effundunt, sic vt oratio ad Deum feratur, iuxta Dauidem, *Tanquam incensum & sacrificium in odorem suauitatis*. Cæterùm cùm Crocus succos, liquores, lintea, vestes, lanam, colore vel luteo vel flauo vel fuluo imbuat, aut si exuberantius affusus est, rutilanti, rubentique ac rubicundo, fit vt isti colores rebus in quibus apparent, atque se proferunt, ex Croco nomen sortiantur. Sic Medici in æstuosis febribus & feruida hepatis intēperie lotium obseruant croceum, vel luteum, vel flauum, vel crocatū: quòd

Dioscor. Lib.1.

Cant.4.

Psal.40. Eccl 45.

festucas

Ex Croceo colorũ nomina. festucas & filamenta Croci referant, quæ ad rubedinem deuergunt, ac rubenti colore perfusa sunt, ita intensior est color crocatus & croceus qui crocum ipsum æmulatur, quàm flauus aut luteus, aut quem à Citreo pomo Citreum vocant, nam isti colores dilutiores sunt. Sic Caltha vulgo *Calendula*, ab auri fulgore luteo & subcroceo colore spectatur, sic viola lutea & muraria quæ Mauris *Chieri*, dicitur. Sic vnguentum quod Croci colorem æmulatur & eum recipit, Crocomagina vocatur & Crocinum. Sic Oxycroceum à croco & aceto nomen obtinet. Quod verò ad vestes attinet croceo colore, tum coccineo ac purpureo imbutas, multa eius generis in sacris litteris obuia sunt, quemadmodum etiam apud alios Scriptores paludamentum Imperatorium coccineum legitur, Hyathinum & vestis Crocatula crocei coloris, Belgæ *Rovvaens*, vocant à Rothomago Galliæ ciuitate, vbi lana eo colore inficitur. Sic etiam Ieremias lamentatur redactam esse in nihilum Ierusalem, omne decus & ornamentum ciuitatis sublatum, nec in ea quidquam esse spectabile, aut visenda specie, sed omnia deformata: inductam extremam calamitatem, sordes, miseriam, inopiam. *Qui*, inquit, *delicatè ac voluptuosè vescebantur, atque deliciis affluebant, in via conculcati sunt. Qui nutriebantur in croceis*, hoc est, crocei coloris velamentis, vel rubenti coccino, *amplexati sunt stercora.*

Caltha flos luteus.

Thren. 4.

De Myrto quæ apud omnes nationes nomen retinet, & de Myrto syluestri.

CAPVT XXXIX.

Myrti descriptio. MYrtus arbuscula, aut potius apud nos frutex, & virgultum perpetuò virens, Veneri dicata est, ac sacrata coniugio in quo exigitur castitas & concordia. folia profert oleæ aut ligustro angustiora saturati viroris, baccas nigras Iunipero affines sapore vinoso, ex quibus etiam ex mollissimis eius foliis oleum exprimitur: quo Esther delibuta Regi Assuero in matrimonium assumpta est. Conficitur etiam ex baccis vinum myrtites quod pollet vi astrictoria, ac stomachum dissolutum confortat. id etiam ruptis atque ex alto delapsis commode exhibetur. Huius arbusti ramis Hebræos adornasse ædes suas ac vestibula in Enceniis, hoc est, solennitate festorum quæ celebrari solent ob templum post Persarum exilium instauratum: in *Scenopegia*, hoc est tabernaculorum

Cap. 2. Esther oleo myrtino vsa.

3. Esdr. 4. 2. Mach. 10.

rum festo à fingẽdis tabernaculis nomen sortito Scriptura passim testatur. Sic Neemias vrbis ac templi legisque instaurator præcepit populo reduci ex captiuitate atque exilio in Hierusalem, vt velut in publica lætitia ac triumpho conferant se in montes ac syluas, atque ex nemoribus adferant Oliuæ, Cupressi, Citri, palmarum ac Myrti ramos, quo conficerent ex virenti fronde vmbracula, passimque inter se exhilarescerent atque essent Geniales. Hic mos etiam Belgis vulgatis est, si quando solennis aliqua annuáque pompa exhibetur, aut Regem vel Principem inaugurari cõtingit, aut parta ex hostibus victoria, longáque obsidione liberata Ciuitate triumphus per vicos ac compita agitur. Id etiam Troianos factitasse absoluta longa vrbis obsidione, pulsisque (vt iis persuasum erat) Græcis Virgilius testatur.

Nos delubra Deum miseri, quibus vltimus esset Aenei, 2.
Ille dies, festa velamus fronde per vrbem.

Cæterùm Esaias (quem aliâs testati sumus in illustrandis vaticiniis stirpes, herbásque suis narrationibus accommodasse) illos pronunciat felices fore, omniáque illis ad prosperitatem ac successum optabilem futura adiumẽto, qui Deo fidunt, eiúsque bonitati & clementiæ innituntur, ita vt nihil incommodi sit accessurum, adeò vt quæ nocitura videbantur, rebus mutatis, fructum non exiguum sint allatura, quod sic indicat, *Pro saliunca assurget abies* à proceritate dicta, & quod in sublime abeat. *pro vrtica* mordaci & cõtempta herba, vulgo *Netel*, *Myrtus*, suauis, speciosus & odoratus frutex Quo designat pro noxiis infestísque fruticibus fœcundos, amabiles, salutares, frugiferos substituendos, hoc est, pro vitiis virtutes, pro seruitute libertatem, pro exilio reditum regressúmque in cœlestem patriam. Rursus cùm ostendit se non defuturum afflictis ac desperationi proximis, sed in extrema calamitate, clade, angustiis subuẽturum, *Irrigabo*, inquit, *scaturigine aquarum terram aridã* ac siticulosam, *ponam in deserto abietem, vlmum, cedrum, myrtũ, cupressum ponam in locis incultis* ac squalidis *pinum & buxũ*, arbores quæ perenni sunt vitore, & quibus folia non defluunt. Quo Deus indicat, se præter naturæ ordinem, præter spem atque hominum opinionem, rebusque deploratis adfuturum populo suo, sic vt in regione deserta speciosissimæ arbores se proferant, hoc est, hominum mentes ieiunæ ac siticulosæ florentissima virtutum germina sint allaturæ. Paulò inferiùs idem argumentum prosequitur, ac pollicetur consolationem ac mentis tranquilitatem, futurum enim esse vt instauretur Ecclesia, ac cœtus dispersus sit colligendus, ac pristino cultu ac

Cap. 55.

Esai. 41.

Esai. 60.

nitore postliminio illustrandos, quod hoc tropo confirmat: *Gloria Libani ad te veniet, abies, pinus, buxus simul ad decus & ornatum sanctificationis tuæ.* Quibus verbis indicat non solùm Ecclesiam ædificandam eximiis arboribus, quas sylua Libani suppeditat, sed quidquid in hominum societate excellens, magnificum, heroicum est, huc allatum iri, non solùm plebeios atque infimæ sortis homines, quos minùs despicit Christus, quàm sublimes, sed Reges & principes, satrapas atque heroas in hanc societatem conuocandos. Cæterùm cùm myrteti apud Zachariam Prophetam mentio incidat oblataque inter hæc Prophetæ visio, de illo pauca disseram: nam omnia ad amussim exequi nimis quam operosum, & ingenij nostri captum superat. Sortiuntur ab herbis atque arboribus nomina syluæ ac nemora quòd huiusmodi stirpibus consita sint, ab arundine Arundinetum. Vnde in libro Sapientiæ, *Fulgebunt iusti, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent*: hoc est, Sanctorum fulgor & claritas impios, vt stipulas crepitantibus flammis deüret. Palmeta quæ palmis scatent, Myrteta loca myrto & vrbano & siluestri fœcundissima. In hoc autem vireto exhibita est Zachariæ visio, quam populo indicat, quò prophetia visioni coniuncta maioris apud illos sit auctoritatis ac ponderis, atque acrius oscitantes socordésque mentes stimulet. *Vidi, inquit, noctu, & ecce vir insidens equo rufo*, hoc est, spadiceo colore, vulgo (*Castaenne bruyn*) *& ipse stabat inter myrteta in profundo & post eum equi rubri, varij, & albi: & dixi, Qui sunt hi? & respondit vir qui stabat inter myrteta* (quo Christum designari puto, qui Ecclesiam obscuratam ac deformatam vitiis emendatam cupit) *isti sunt quos misit Dominus vt perambulent terram.* Quibus verbis commonstrat in valle huius mundi vmbrosa atque opaca, in qua mali bonis permisti sunt, Deum singulari sua prouidentia curare res humanas, atque hominum commodis consulere ac prospicere, ipsamque Ecclesiam per Christum & Apostolos aliósque verbi Dei ministros, qui in tanta ac tam confusa hominum multitudine ac diuersitate, suis quique officiis funguntur, vt illis partitus est Deus, erigere, demandata illis prouincia vt tacitè explorent quid rerum geratur in terris, in quo statu consistat res mortalium, sic vt ea cura pastoribus incumbat, ac munus delegatum sit vt salubri exhortatione, (quod Paulus Timotheo præcipit) additis minis extimulent homines quò resipiscant atque ad Deum vnde profugerunt, se conferant, quod ipsum si obtineri possit desituras afflictiones, nec futuras diuturnas nec perpetuas. itaque Propheta obiecta populo sua hac visione ad resipiscentiam ipsum prouocat

Cap. 1. Myrtetum & ex eo Allegoria.

Cap. 3.

Zachariæ visio quid designet.

prouocat, sic enim futurum vt Deus illi factus placatior, pœnas atque vindictas remittat, omniáque in pristinum statum restituat. Hæc de myrto amabili atque odorato arbusto sufficiant. Est huic affinis myrtus nemoralis, cuius baccis turdi, *liusters* vulgo, & merulæ *meerlen* impensè delectantur, ita vt earum caro saporem baccarum referat odoratum, sic ficedulæ vnde nomen adeptæ vulgo *Sneppe* ficubus saginantur. Huic syluestri myrto affinis est frutex aut virgultum Pseudomyrtus odore non sine grauitate iucundo, cuius folia, & frutices exiccatos vestibus interserunt, quo grato odore perfundantur. Refertur etiam inter syluestres myrtos. Ruscus foliis quidem myrti, sed latioribus mucronata cuspide munitis, sic vt incautiùs attrectata digitis aculeum infigat, vt vespæ inhærent foliis nullo petioli appendice baccæ pisi magnitudine, myrteis minores, corallino rubentique colore perfusæ, cuius radice vtimur in ciendo lotio, & atterendis calculis.

Myrt. syluestris. Pseudomyrtus. Ruscus.

De Pino.

CAPVT XL.

PInus arbor etiam Belgico solo assuescit, sed non assurgit in vllam proceritatem, folio existit tenui, rotundo, aculeato. Fructum seu nucem nihil necesse est describere, cùm passim obuia sit, ac nucleus in alimenti & medicamenti vsum omni nationi veniat, *Pomum* Belgæ vocat, cùm nux sit, sed quę in hostem emissa ac capiti illisa illum prosternat. Vnde extat apud Macrobium iocus vrbanus Cascellij Iurisconsulti, Lapidatus à populo Romano Vatinius cum gladiatorium munus ederet, obtinuit vt Ædiles edicerent ac proclamari per præconem iuberent, ne quis in arenam nisi pomum mitteret: forte iis diebus Cascellius consultus à quodam an nux pinea pomum esset, respondit, *si in Vatinium missurus es, pomum est* Tanto ac tam acerbo odio flagrabat populus in perniciosum ciuem, vt illum extinctum potiùs quàm saluum cuperet. Cæterùm Prophetas pinum atque aliàs memorabiles herbas cōcionibus accommodare, aliàs demonstraui. Esaias enim in detestandis statuis Ethicorum atque idolorū simulachris miro artificio plerasque arbores narrationi accommodat, ac cōmonstrat quanta cura ac solicitudine ea studeant effingere atque elaborare, fabrique nulli vsui sunt, nec vllam salutem conferunt, adeo intenti illi rei, vt lima, malleo, calenti foco iis efformandis

Li. Satur. Cap. 6. Esa. 44.

ad lassitudinem se exerceant, ac siticulosi efficiantur antequam opus perficiant. Artifices verò lignarios (vt concionem prosequitur,) normam & perpẽdiculum, amussim adhibere, securim, serram seu runcinam, circinum & si qua alia sunt instrumenta tornandis poliendisque lignis idonea, sic vt pars eorum succidat Cedros, ilicem, quercum, pinum, ex quarum assulis segmẽtisque ac scandalis serra dissectis ignem excitet coquẽdis panibus atque eduliis, aut vt iis incalescat: ex reliqua arboris parte sculpit Deum, & incuruatus adorat illum. Hæc Propheta Esaias toto hoc capite prolixè enarrat, ac semel atque iterum repetit, quo homines meminerint, vnde petenda auxilia, cui incuruanda genua, ad quem manus, oculi, corda erigenda, nempe ad Deum, cui soli honor & gloria, & qui per Christum Seruatorem nostrum Spiritu suo abundè nos imbuit, & contra omnia aduersa reddit inuictos.

De Buxo, errore vulgari Palma dicta.

CAPVT XLI.

Matt. 23. Miris modis hallucinari contingit plerosque in herbarum & arborum cognitione. Si sunt qui Anethum vulgo *Dille*, quam Christus concioni adhibet, *Anis* credant, cùm *Anisum* sui generis sit, & Belgis nomen retineat, semperque proferat discutiendis flatibus aptissimum, sic vt Anethi foliis vtamur in condimentis, in oleraceis, in carnium elixarum liquamine, verùm non illius semine: at Anisi semen & fœniculi in condiendo instaurandóque liquore Ceruisario, in placentis, in bellariis, in pomis assis salubrem vsum obtinet. Sic Abies arbos celsa ac procera, ita vt hinc nomen sortiatur, quòd abeat atque assurgat in immensum, non est populus alba vulgo *Abeel* dicta, vt nigra populus *popelier*, sed arbor Prophetis sæpiùs in concionibus ad populum erudiendum adhibita, si quando fastum deprimunt, ac superbiam elatosque ac sublimes deprimendos prædicant, ac etiam deiectos erigendos. Abies perpetuò virescit, foliis pinnatis pectinum modo resectis, flore croceo, specioso atque amabili. Huic picea, vt larix, pino, prorsus assimilis, ex qua mali nauium & antennæ eriguntur. Conspicitur huius generis arbor in immensum fastigata in Cœnobio Anachoretarũ quos *Carthusianos* vocant, Ziriceæ contermino

Abietis descriprio.

quæ

quæ fructum profert pino non absimilem turbinata specie, sed qui nucleum exhibeat non esculentum. Cæterùm vt ad Buxú deueniam, in magno errore versantur qui buxum palmam esse existimant, cum ab hac per omnia dissideat, nisi quòd vtraque perpetuò viret, nec foliis spoliatur. Hunc errorem ex eo exortum opinor quòd nostrates hac fronde vtantur die ante Paschæ solemnitatem octauo, qui Dominica Palmarum dicitur: nam eo tempore apud Belgas reliquæ frondosę arbores desiderantur. Spectatur hæc arbor in singulis ferè apud nos hortis folio myrti exiguo, concauo, subrotundo, læuore perpolito, perenni virore, flore herbaceo, odore graui, & quem non solum animantes, sed etiam homines auertentur, ligno autem duro ac ponderoso, ita vt in aqua demergatur, colore pallido ad flauum inclinato, sic vt ij qui colore mustellino sunt ac giluo, minúsque amabili, buxeo vultu esse dicantur. Non desunt qui huius arboris scobem ramenta lima attrita morbidis corporibus exhibeant, & luem veneream, seu morbum Gallicum iis expugnare tentent, eáque pari effectu censeant cum ebeno, seu Guaiaco ac ligno Indico, qui mihi toto cœlo errare videntur. Lignum enim Indicum odoratum est, succo oleoso ac resinato imbutum, sapore non ingrato: at Buxus arida est, exsucca, tetro virosoque odore, sapore insuaui, & qui venenosæ qualitatis sit particeps, si modo gustare libeat. Conficiuntur autem ex tornarili hoc ligno ac rasili materia pectines, pugillares, manubria, foratiles fistulæ, capuli, pyxides, trochi: in quem vsum quá in medicamenti accommodatior. Noui enim sacrificium quendam apud nos, sed non admodum firmi cerebri, aut métis sanæ, qui cineres buxi deustæ atque in palmarum consecrearæ quem ritu Romana Ecclesia dominica Palmarum obseruat, cuidam adolescentulo ebibendos propinaret aqua lustrali immersos adhibito inani ac ridiculo quodam exorcismo, ad dispellendas, vt adstantibus persuasit febres, & vermes exigendos nòn multò post febris quidem depulsa, sed adolescens morte sopitus est, sic vt autor fuerim meis ciuibus, ne quis tale quiddam iterum attentaret, cùm buxeæ frondes deleteriæ sint & exitiales corporique humano noxiæ ac perniciosæ quod odor grauis etiam & virosus indicat, & sapor abominabilis atque amarulentus, quem palatum respuit atque auersatur.

Color buxeus.

Buxi natura.

Rei gestæ narratio.

Iam verò vt susceptum argumentum prosequar, hoc est, desumptas à Prophetis similitudines explicem, commonstrabo obiter Buxum etiam adhibitam concionibus, eámque arborem scitè atque appositè suis narrationibus Propheta accómodasse. Cum enim huius arboris lignú cornea sit ferreáque duritie,

ſic vt ſi quid illi inſculpatur, non facile obliteretur aut exoleſcat. Dominus præcipit Eſaiæ vt peccatum Iudæorum qui
Cap. 3. Ægyptiis fidebant, amplificet atque exaggeret in immenſum, omnibuſque palam faciat, quam fœde à Deo deſciuerint, & aliunde potius, quàm ab ipſo ſalutem ſint venati: obiter hoc illi dat in mandatis vt ita deſcribantur eorũ ſcelera atque aſſeruentur in monumentis publicis, vt ne vnquam in obliuionem poſſint deuenire. Sic enim velut irritatus ſceleris indignatione, *Nunc ergo*, inquit, *vade & ſcribe hanc Prophetiam ſuper buxum*, vel in tabula aut pugillari buxeo diligenter & accuratè exaratam, *vt ſit in diem vſque nouiſſimum in teſtimoniũ & vſque in æternum*, hoc eſt, iſtud effice vt tam accuratè hoc ſcelus obſignetur, vt ſit indelebile nec vlla vetuſtate contingat obliterari aut exoleſcere, ſic vt illorum oculis poſſit continenter obiici,
Eſaiæ locus explicatus. & aliis in memoriam reuocari elapſis iam aliquot ſeculis, omnibuſque teſtatum eſſe illos deteſtabiles eſſe ob patratum ſcelus, edito exemplo atque exhibito ſpecimine, ne alios quoque eo impietatis deuolui contingat. Ieremias quoque ſimili vti-
Cap. 17. tur Metaphora, & proclamat: *Peccatum Iuda ſcriptum eſſe ſtylo ferreo, vngue adamãtino, exaratum in tabula cordis eorũ, & in cornibus ararum ſeu altarium eorum, quibus continenter aſtant, & in quibus ipſi & filij eorũ ſacrificia peragunt.*
Hier. locus explicatus. Stylo ferreo & cuſpide adamantina ſcribitur, (nihil enim adamante durius, ſic vt acutiſſima inſtrumenta exigat, quo perpoliri poſſit) quod indelebile eſſe vult; nec annorum decurſu interire, ſed perpetuò ſubſiſtere, nec vllo æuo obſcurari. In Cornibus ararum, tanquam in veſtibulo primóque aditu & ingreſſu templi, vt ſemper habeant in recenti memoria, vt continenter verſetur ob o-
Pſal. 50. culos. Sic Dauid: *Et peccatum meum cõtra me eſt ſemper*. hoc eſt, oculis iugiter obſeruatur, mentíque aſſiduè incumbit, ſic vt nunquam has furias & ærumnas, has animi carnificinas excutere poſſim, niſi ſcelus pœnitentia expiatum ſit, ac Dei miſericordia expunctum ac deletum. Iob etiam tot calamitatibus preſſus, tantáque mole ærumnarum obrutus, concepta emergendi fiducia, ab huiuſmodi rebus deſumpta ſimilitudine, cupit id quod dicturus eſt in omne æuum perdurare, eſſe enim indubitatum certumque ac fixum, nec ſi quidquam ambigere aut deſperare, quin felicem atque optatum ſucceſſum res ſit habitura. *Quis*, inquit, *mihi tribuit, vt ſcribantur ſermones mei? Quis mihi det, vt exarentur in libro ſtylo ferreo, & plumbi lamina, vel certe ſculpantur in* ſaxo vel *ſilice*: quo perpetuò extent, omniúmque animis poſſint infigi, omniúmque oculis obiici. *Scio enim quod Redemptor meus viuit*, certóque perſuaſum habeo

beo me in nouissimo die de terra surrecturum, & in carne mea visurum Deum Seruatorem meum, quem visurus sum ego ipse, & non alius, reposita est hac Spes & fiducia *in sinu meo.*

Quibus verbis præter vetam corporis resurrectionem (quæ vt in Christo peracta, ita in nobis, hoc est, eius membris perficienda est) hoc agit apud amicos qui illi plus attulerunt molestiæ quàm solatij, vt omnibus testatum sit se aliquando ex iis malis ac miseriis emersurum, tametsi enim à Deo afflictus sit atque in nihilum redactus, tamen certam se habere spem, eam concipere fiduciam, vt vindex & instaurator suus Deus hanc cladem ac calamitatem in quam deiectus est, à se auferat, & erecturus sit ex sterquilinio in quo voluitur in pristinam dignitatem, sic vt res ex luctuoso ac funesto initio lætam Catastrophem seu exitum sit habitura non sine numerosæ prolis accessu, ac rei familiaris amplissimo prouentu. Quæ res indicat Iobi historiam non esse commentitiam aut fabulosam, sed veracem & cui fides derogari non debeat, sic vt ex re gesta proponatur nobis patientia ac malorum tolerantia, vt testantur Iacobus Apostolus & illo prior Ezechiel. Iobi locus explicatus. Iob 42. Cap. 5. Cap. 14.

De Nuce.

CAPVT XLII.

CVm Sponsa (quo nomine Ecclesia & pij cuiusque anima quæ Christo insita est, designatur) omnes consectetur & captet odorum suauitates quæ è speciosissimis fructibus emanant, hoc est, nulla non requirat oblectamenta virtutum quibus reficiat: *descendit in hortum nucum, vt longè latéque prospectet* atque *inspiciat, an vineæ florescant, an mala Punica germinent, an se poma proferant in conuallibus.* quibus Metaphoris indicatur, omnium virtutum chorus. Intelligi autem hic debet non nux auellana vulgo *Haeze note*, ex Corylo, sed iuglans, quæ est arbor procera & ramosa, foliis non sine grauitate quadam odoratis latis & oblongis, fructu multis inuolucris ac tegumentis munito, calloso foris atque herbaceo cortice vt Plinius eleganter describit, intus cōpactili carū loculo. Sunt enim huic nuci bifidæ putamini carinæ, nucleis verò quadripartita distinctio lignea interuirescente membrana. Nux autē hæc *Basilica* vocatur, hoc est, regalis, quòd à Regibus è Perside in Europam translata sit, cōmuni nomine *Iuglans*, quasi Iouis glandē dixeris, quòd eam primus hominibus Iupiter commonstrarit. Cant. 6. Nucis arboris, descriptio.

Eduntur hæ nuces salubriùs, minorique incommodo recentes & succulentæ, quam aridæ. Nam rancescunt vetustate, & capiti grauedinem inferunt, vnde Græcis nux κάρυον dicitur, quòd capiti noxam inferat. Ex hac Medicamen Diacaryon Medicis in vsu est, quòd è nucibus confectum faucium vitiis adminiculatur reprimentis ratione. Virides autem decerptæ antequam putamina obdurescant, melle & saccharo condiuntur, diúque asseruari possunt, roborando stomacho vtiles, atque ori palatóque non ingratæ, sic vt mensis inferri possint, etiam inter bellaria vt cortices Citri aliáque tragemata, hoc est, delicata quæque edulia quæ secundis mensis atque alio cibo saturatis apponi solent. Elicitur etiam ex nucibus virentibus necdum interno cortice induratis in turbine ac mera distillatoria aqua ad multos vsus efficax, nempe ad pestis contagia, ad faucium ac palati vlcera ac pustularum eruptiones ad eluendas maculas, næuos lentigines in facie: quod etiam præstat aqua quæ ex vitis sarmentis verno mense incisis profluit, qua de re nullum veterum mentionem fecisse memini. Cæterùm cùm nux Regis foris ligneo sit duróque cortice, atque intus suauem sapidumque nucleum contineat, appositè nec incommodè illi accõmodari vita humana, vel potius Christiana potest, atque Ecclesiæ decursus. In hac enim nubila serenis, dura mollibus, aspera lenibus, acerba mitibus, dulcia amaris, solatia castigationibus immista sunt. Durum aliquando est & operosum. Nucem frangere quod ipsum si dentibus tentes, periculum imminet ne si imbecilles sint illos frangas. Quò spectat illud Plauti, *Qui è nuce nucleum esse vult, frangat nucem.* Quo denotat, illi qui dulcia degustare velit, amara degustanda, qui aliquid commodi sectetur aut aliquod malorum solamen conquirat, ne laborem fugiat, nihil non faciat ac patiatur, non salubria assequi posset.

Virtus aquæ nucum.

Nux aduersitatis & prosperitatis symbolum.

Gurgul.

De Pomis in genere, quibus Sacri vates similitudines desumunt.

CAPVT XLIII.

Præcocia poma quæ. Serotina pomà quæ.

POmorum differentiæ & species apud Belgas innumeratæ sunt, sic vt superiorem nostra ætas vincat. nam insitio & inoculatio

inoculatio plurima genera peperit. Inter hæc sunt præcocia quæ præmaturè maturescunt, sed fugacia, vt omnes fructus verni & æstiui qui asseruari nequeunt. Hiberna verò & Autumnalia in multam hyemem, imo in ver insequens illæsa intactáque seruantur. Horum alia dulcia,alia acida, acerba, austera, vinosa, mitia, diluta, aquosa, alia varij mistique saporis. Præbent autem hi fructus amabiles nulli non hominum oblectamenta, atque oculis, palato, naribus blandiuntur, vt etiam pyrorum infinitæ differentiæ, sic vt si quis vllius generis mala conspiciat, contrectet, odoretur, degustet, mirè hoc blandimento afficiatur, sic vt etiam eo conspecto in mentem veniat Dei munificentia, qui tanta rerum varietate nos cumulatissimè instruxit. Inter poma referuntur quæ orbiculata sunt,nam pyra ferè oblonga sunt & turbinata forma. Horum differentias enumerare non est huius instituti, cùm omissis Cotoneis, mespilis, citriis, aurangiis, persicis, & volemis,sic dictis quòd manus volam impleant, Punicis, Armeniis, &c. Hoc tantùm admonere visum est, Deum his deliciis homini indulgere partim in alimenti vsum, partim in sanitatis conseruandæ tutelam, eumque nonnunquam adimere hæc vitæ solatia, si quando erga illius munificentiam sunt ingrati. Desumitur apud Amos prophetam elegans Metaphora ex pomis æstiuis quæ citò quidem maturescunt, & vt res nouæ, homines afficiunt, sed quæ confestim putrescunt, nec asseruari possunt. *Ostendit*,inquit,*mihi Dominus Deus vicinũ*,hoc est,corbem seu canistrum,*pomorum æstiuorum, & dixit, Quid tu vides Amos, & dixit, canistrum pomorum*,(quibus designat fructus præcoces & primitiuos.) *Et dixit Dominus ad me, Finis super populum meum.* Metaphora pomorum quæ non possunt diu subsistere, indicat imminere populum interitum, instare corruptionem vt pomis maturis, quæ si diu asseruantur, putrescunt, vt sunt pruna,cerasa, persica, corna quæ perennare non possunt, aut in hyemem perdurare, sic vt appositissima similitudine pronunciet, maturos esse vt consumantur, atque intereant, aut proximos esse internecioni: eò enim peruenisse illorum nequitiam, atque vt æstiuos fructus maturuisse, vel desituri sint, nec amplius possint subsistere. Idipsum vrget Apocalypsis, ac Babyloniæ hoc est, qui Ecclesiam contaminant, extrema minatur, atque auferendas pronunciat omnes eius delicias, decus, magnificentiam,splendorem. Inter alia autem, *Recesserunt*,inquit, *animo tuo desiderata poma, & præclara quæque & omnia pinguia perierunt à te,nec amplius illa inuenies.* Quo indicat omnia quibus oblectare se solet, & palatum reficere, ablata esse, pom-

Cap. 8.

Amos locus explicatus.

Cap. 8. Apocal. locus explicatus.

pam, strepitum, ferculorum apparatus, bellaria, ac mellita repotia, in quibus suauissimi fructus mensis inferri solent, vt poma sapida ac succulenta, pruna, Persica, aliæque secundæ mensæ deliciæ.

De Quercu, & aliis Glandiferis arboribus.

CAPVT XLIV.

MVlta sunt in sacro Codice stirpium genera quæ seriat'im recensere immensi esset operis atque infiniti laboris. Quocirca boni consulet æquus lector, si non omnia ad amussim sum exequutus. Cùm autem Prophetæ arbores concionibus adhibent, non modò satiuas quibus hortus excolitur, sed etiam syluestres quæ ferè vrbanis sunt proceriores, earum nonnullas obiter attingam. Sunt etiam nostris regionibus cognitæ fagus vulgus vlmus. Quercus, Robur, Ilex, Acer, Suber, cuius cortice suffulta sandalia & calceamenta frigus & aquam arcent, aliæque glandiferæ arbores quæ olim ante inuentas fruges alimentum hominibus suppeditabant.
1. Par.4. Vnde prouerbium, *Stultum est inuentis fru gibus gande vesci.* Prophetæ per has arbores, validos & robustos designant, qui inopes opprimunt, ac tenuioribus sunt infesti, quos tamen
Psal.103. Deus minimo negotio conuellit ac deiicit. *Ipse* enim *tangit*
Psal.28. *montes, & fumigant, ipse Cedros*, in immensum fastigiatas, *prosternit*, & cõfringit, sic vt vix tenue vestigium tanti fastus appareat. Sic Deus apud Amos, *Ego exterminaui à facie eorum Amor-*
Cap.2. *rhaum, cuius altitudo vt altitudo ac sublimitas Cedrorũ.* Quod designat & denotat fastum, superbiam, arrogantiam ac Dei contẽptum. Similiter Zacharias mentem eripit fastuosis, & tanquam
Cap.11. rebus desperatis ad lamenta, eiulatus ac fletus prouocans, *Vlulate*, inquit, *quercus Basan, quia succisus est saltus munitus, ac magnificentia vastata est*, hoc est, ablatum est omne robur, omnis vis & potentia, omnis munitio qua substiterunt, apposité illis quernis arboribus comparat. Vt enim maxima duritia robori & quercui est, ita vt eorum nonnulla vix findi queant, vel cuneis vel securi, vel serra dissecari: ita vt isti muniti ac vallati opibus ac numerosa clientela, ad eas opes ac dignitates honoresque, vt sublimes arbores, euecti sunt, vt nunquam deprimi potuisse viderentur; verùm Dei potentiæ nihil obstat. Superius fusius de iis tractauimus.

De Rosa, & ex illa desumptis Metaphoris.

CAPVT XLV.

ROsa apud omnes nationes flos spectantissimus, miréque odoratus Cor, Cerebrum odoris suauitate recreat. Intus verò adhibita, affectarum partium dolores mitigat, & confortat astrictionis ratione. Succus tamen aut earum delutum clementer ac placidè aluum proluit, flauam bilem expurgat, iecoris obstructioni auxiliatur, in quem vsum conficitur apud nos *Rhodopharmacum*, hoc est, Syrupus rosaceus solutiuus quo citra noxam aluum deiicit, & biliosa excrementa quæ febres tertianas excitant, expurgat. Huius amabilis floris multæ spectantur differentiæ. Vulgatissimæ sunt quæ albescunt, quibus succedunt rubentes & muricatæ, hoc est, quæ purpureo colore collucent, inter quas flagrantissimi ruboris, *Milesia*. Sunt etiam, vulgo *Prouinciales*, colore qui Belgis, *incarnat*, dicitur, quòd viuæ carnis colorem referant, ac subfloridum aut rutilantem. Sunt etiam Damascenæ, sunt musculatæ minutiore flosculo candido, odoris eximij, vt Cynorhodus vrbanus & satiuus vulgò *Negeltenter*, quæ Plinio videtur Rosa Græca & *Lychnus*, alia à Coronaria, flore roseo vel subrutilo, minuto, odorato, quæ dos etiam foliis aculeatis inest, secus quàm vulgaribus rosis, quarũ folia inodorata sunt. Cùm autem Rosa nihil sit fugacius, nec quod citius marcescat, aptissimè huic vita humana fragilis, caduca, & momentanea comparari potest, cum omnis splendor eius, gloria, decus, magnificentia, fastus, superbia, quæ omnia vt flosculi citissimè euanescunt. Notantur autem in scriptura sacra qui lusum fouent & odoratis rebus abutuntur. Sic enim compellant se lasciui homines ac deliciosi, qui à morte nihil hominis superesse sibi persuadent. *Cùm ætas nostra imbecilla sit aut breuis, & vt fumus & vmbra euanescat, agite, fruamur bonis præsentibus, & vtamur rebus natura: dum iuuentus adest. Vino pretioso & vnguentis nos impleamur, & non sinamus elabi florem temporis*, hoc est, non frustra patiamur præterire amœnissimam æui partem, nempe adolescentiam, quæ Genialiter nullóque nubilo est transigenda. *Coronemus rosis antequam marcescant, nullum pratum aut viridarium sit quod non pertranseat luxuria nostra*, vbique relinquamus signa lætitiæ, nemo vestrûm exors sit insolentiæ nostræ, *quoniam hac est pars, has est sors & conditio nostra*,

Rosæ vires.

Rhodopharmacum.

Rosarum differentia.

Lib. 2. Cap 4. Cynorhodus odoratus.

Sap. 2.

Sapientiæ locus explicatus.

Hac,

Hæc, inquit Sapiens, *cogitauerunt & errauerunt, excæcauit enim illos malitia sua, nec Dei arcana cognouerunt*, itaque illorum cōceptum improbat, quòd non vsum rei spectent, sed luxum & prodigalitatem rerum naturæ, nulla habita Opificis ratione.

Ecclesiast. locus explicatio. Cæterùm apud Ecclesiasticū comparatur animæ puritas, candor, integritas, decus, & virtutis præstantia Rosis aliisque odoratis stirpibus.

Eccles. 24. Sic Sapientia æterni patris sui commendatrix, *Ego*, inquit, *quasi Cedrus exaltata sum, quasi palma in Cades. & quasi plantatio Rosæ in Hiericho*. In iis enim locis erant

Eccles. 39. præstantissimæ. Rursum cum ad amplexandam Sapientiam exhortatur, *Audite me diuini fructus*, hoc est, Pij filij, *& quasi rosa plantata super riuos aquarum fructificate, fructificate, vt lilium flores emittite*. Paulò inferiùs cum Simeonis Pontificis laudes prosequitur, easque amplificat in immensum comparatione desumpta à naturæ rebus, *Ipse est*, inquit, *quasi stella*

Eccles. 50. *matutina in medio nebulæ, quasi Luna plena cum suis diebus lucet*, hoc est, vel tota, vel media sui parte à Sole illustrata: *quasi flos rosarum vernis diebus, & quasi lilia apud aquæ riuos, &c*. Ex iis coniicito studiosè lector, quàm illi frigeant Metaphoræ, aut collationes qui ignorat herbæ aut fruticis naturam, ex qua similitudo desumitur, atque ad ornandam concionem adhibetur. Cæterùm cum inter scribendum id Horatii in mentem mihi venisset,

In ar. Poet. *Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci.*

Lectorem delectando, pariterque docendo, visum est vulgare quiddam de rosa adiicere, quò iucunda seriis mista minus satient. Inoleuit apud Belgas ac plerasque alias nationes consuetudo, vt si quando lepidi sodales inter se conuiuia agitant ascitis inter hæc præstantioris formæ aliquot puellis stipulentur

Horat. lib. 1. Epistol. rosa cur mēsæ affigatur. peracto sympofio silentij fidem, *ne fidos inter amicos sit qui dicta foras eliminet*, eaque de causa, vt id ratum habeatur, *sub rosa hæc peracta*, dictitant. Vnde passim in cœnaculis rosa lacunaribus supra mensæ verticem affixa conspicitur, quo quisque sit secreti tenax, ne quid temerè effutiat, sed omnia reticenda meminerit. Ita si quid licentiùs, parumque verecundè aut reuerenter dictum vel actum sit, aut si in Geniali accubitu inter se cātillent, lusitent ac figant oscula, lasciuient,

Prouerbiū in futiles. titillent, insolescant, ante digressum, *omnia sub rosa transacta*, contestantur interposita stipulatione silentij ac pactione reticentiæ impetrata, ne quis disseminare audeat vel minimum eorum quæ in hoc sodalitio peracta. Quò spectat Prouerbium, *Odi memorem compotorem*, in eos qui liberiùs dicta postridiè in mentem reuocant atque affutiunt, cùm vino sint inscribenda,

atque

atque obliuioni danda quæ in conuiuiis incautiùs exciderunt. Ita Lacedæmonij ex Lycurgi præscripto in foribus primóque aditu atque ædium vestibulo inscripserunt, *HAC NON EGREDITVR SERMO.* Vnde autem hic mos receptus sit, vt Rosa in cœnaculis erecta silenda imperaret, quæ inibi agitari solent, Carmen istud graphicè exprimit. Lacedæmoniorũ institutũ.

Est rosa flos Veneris, cuius quo furta laterent,
Harpocrati matris dona dicauit Amor.
Inde rosam mensis hospes suspendit amicis,
Conuiua vt sub ea dicta tacenda sciant.

Est autem myrtus & rosa Veneri dicata, his enim herbis odoratis exornari debet. Coniugium ac totus Genialis, in quo, excluso tumultu ac dissidio, omnia decet esse placida, quieta, sedata, & si quid inciderit, silentio, inuoluendum. ob id Cupido Veneris filius Rosam Harpocrati silentij Deo qui digito labellum compescit, consecratam esse voluit, eoque munere illum decorauit. quo exhiberetur hominibus loquacibus Rosa velut silentij symbolum. Vt autem Harpocrates apud Græcos ita Angerona Deo apud Romanos silentio præfecta est. Rosę silentij symbolum.

De Zizania, & Lolio, aliisque herbis frugibus inimicis.

CAPVT XLVI.

Zizaniorum nomine designatur omnis inutilis, vitiosa, noxia fruticatio, quæ sementi ac frugum incremento officit quæque sata strangulat ac necat, succúmque quo nutriuntur depopulatur, sic vt segetes aliæque herbæ salutares aut malignæ emergant, aut prorsus suffocentur. Quid Zizaniorum nomine designetur. Cùm autem loliũ tritico infestum sit, ac noxã inferat inter Zizania. hoc est, ea quæ extirpanda sunt, principatum obtinet Conspicitur autem in segetibus folio angusto. pingui, oleoso, hispido, semine in spica exili, flosculo purpurascente vt phœnix cuius meminit Dioscorides, huic protius affinis, quæ lolium syluestre vel murinum vocatur, quod à muribus erodatur, est autem spuria atque adulterina tritici species, quæ aliquando à puro discerni nequit. Lolium frugibus noxium. Phœnix herba. Lib 4. Huic ferè sociati solet inter segetes Githago vel pseudomelanthium, siue nigellastrum, foliis porri prælongo culmo, flore purpureo, semine in loculo papaueraceo, nigro, subrotundo, inodoto, farina intus candida si dentibus atteratur. Melanthũ adulterinum. Lolium autem Theophrastus prouenire testatur ex tritici ac hordei correptis vligine seminibus, aut iis gelido imbre

bre dilutis. Semen eius panibus admistum, capiti dolorem, oculis caliginem adfert quòd vaporosos humores in cerebrum deferat. Vnde manauit Prouerbium in cæcutientes, quique sunt caligantibus oculis; *Lolio victitare*. Sic Plautus

Lolio victitare. Plaut. In Milite.

Mirum est lolio te victitare tam vili tritico.
Quidnam? quia luscio sus. Verbero Ædipol, tu quidem cæcus, non lusciosus.

Cæterùm cùm zizaniorum nomine nullæ peculiares herbæ designentur, sed omnes illæ frugum & herbarum pestes quæ extirpandæ sunt, ne frugiferas herbas opprimant, Belgæ communi nomine hanc inutilium herbarum congeriem *vviet*, vocant, & *vvien*, eruncare atque eruere, fundúmque à noxiis fruticibus purgatum reddere. Quocirca ineunte vere antequam sata adolescant, maturè ac tempestiuè euellenda curant omnia frugum detrimenta. Virgilius autem obiter complectitur quæcumque Zizaniorum nomine comprehensa sint & satis noceant.

Geor. li. 1.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, cùm iam glandes atque arbuta sacra
Deficerent sylua, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus, vt mala culmos
Esset rubigo, segnisque horreret in aruis
Carduus, intereunt segetes, subit aspera sylua,
Lappæque, tribulique, interque nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur auenæ.

Ouidius quoque agros & noualia culta præstari vult.

Li. 1. Fast.

Vt careant loliis oculos vitiantibus, agri,
Nec sterilis culto surgat auena solo.

Matth. 13. Hinc apposité Christus per Zizania, id est, agrorum pestes & vitia, doctrinam noxiam, perniciosam, insinceram designat, denique improbos & perniciosos doctores qui hæresi pestifera mentes hominum imbuunt, ac peruersa subdoláque interpretatione, instigante diabolo, cœlestem ad salutarem Euangelij doctrinam deprimunt, ac falsa veris, vitiosa sinceris, dubia certis immiscentes Verbum Dei ac pabulum animæ inficere student & contaminare, quos tolerari quidem vult Deus in spem emendationis, & quò moniti resipiscant, non tamen prohiber, vt Chrysostomus ait, hæreticorum conciliabula dissipare, ora obstruere loquendi, audaciam concidere. Quò spectat illud Pauli ad Titum, *Hæreticum hominem*, hoc est, qui pertinaciter inhæret prauæ opinioni ac destinata malitia pergit tueri falsa, *post vnam aut alteram monitionem, velut insanabilem deploratо, fugito*, sciens quòd euersus est, quoniam ipse suo

Cap. 13. in Matth. Cap. 3.

iudicio

iudicio damnatus est suaque culpa perit, quòd minus in errore persistat. Et quamquam Zizania extirpanda nolit Christus, factiosos tamen & qui Reipublicæ tranquillitatem excitatis tumultibus perturbant, Magistratus imperio subiicit. Rom. 13.

De Libanotide Coronaria, quæ vulgo Rosmarinus dicitur.

CAPVT XLVII.

CVm Bibliorum interpretes non semper exacta herbarum cognitione aut imbuti, viri alioqui linguarum peritia ad miraculum instructi, fit nonnunquam vt stirpium aliam pro alia substituant, ambiguitate vocis Hebrææ decepti. Sic non desunt (inter quos est Franciscus Georgius Venetus reconditæ eruditionis vir) qui Libanotida, hoc est, nostratem Rosmarinum Coronariam pro Hyssopo vertendam censeant, quæ vox à thuris odore nomen sortita est, quem fruticeum aut virgultum Iudæi in fasciculos manuales coactum ac complicatum, scoparum more, conspergendis lustrandisque hostiis immolaticiis accommodabant. Nominis autem vicinitate decepti (nam Latinam vocem refert Esop) Hyssopum transtulerunt, cum vt isti censent, Rosmarinum fuerit interpretandum. Cùm etiam Iudæi nostra hac ætate (vt audio) fructici huius fasciculo vtuntur, vbi sacrificia sua peragunt, ac cæsi hostiis peccata expianda sunt, imbuto intinctoque hoc fructiculo animantium sanguini, quo adstantes conspergunt. Quod ipsum olim Ethnici factitabant (mutuato à Iudæis expiandi ritu) vt Iuuen. Persius, Horatius passim testantur ramusculo Oliuæ, cuius rei exstat luculentissimum exemplum apud Virgilium qui pompam funebrem describit, qua Misenus Aolides, generosi hominis more effertur. Sic enim rem prosequitur. Lib. 7. c. 27. de Ha. mundi.

Postquam collapsi cineres, & flamma quieuit,
Reliquias vino, & bibulam lauare fauillam,
Ossaque lecta cado, texit Chorinæus aheno.
Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui, dixitque nouissima verba. Æneid. 6.

Hoc est manibus eius optimaquæ que precatus est, quo officio etiam nostrates mortuos prosequantur, vbi sepulchro inferri contingit. Nostri autē sacrifici ex veteri instituto in hunc vsum manipulo vtuntur eo cetis confecto, atque aqua sacrata adstantes conspergunt Cæterùm vt ad Rosmarinum referatur oratio, scatent passim omnium horti viuaci hac fronde, folio tenui

Aquæ cōsecratæ aut lustralis origo.

Aquæ Rosmarini vis.

tenui, crebro, oblongo, crassiusculo, colore intus candido, supernè viridi, suauiter odorato flore ceruleo, oleoso, ita vt si in vasculo distillatorio ex hoc aqua eliciatur, oleum innatare videas. Quod ego paralyticis & apoplecticis salubriter admouere soleo, ceruice ac nuca illo inuncto. Odor fructicis animum reficit: præsentaneam autem vim obtinet in expurgando morbo Regio, qui vulgo Icterus apellatur, persusa extima cute flauo felleoque colore, sic vt hæc vis etiam ad animum transferatur vitiorum næuis ac maculis deformatum. Rursum morbum comitialem qui menti vim infert, impugnat, sic omnibus auctor sum vt in elixarum carnium liquamine cerebro eius vsum admittant. Odor accensi fructicis pestis contagia fugat, atque ædes suauis odoris fumigio à vitioso halitu tutas præstat. Conficitur ex eius floribus medicamentum, quod quoniam diu subsistit, *Conseruam*, triuiales Pharmacopolæ vocant, cuius vis cerebrum mirè confortat, si nimio humore oppressum est, memoriam collapsam erigit, & ne quis morbo caduco, apoplexia, paralysi, spasmo corripiatur, aut caligantibus oculis efficiatur, singulari vi ac efficacia instructa est. Cùm autem thuris odor ac suffimentum Deo offerri solet, eoque homines illi litare, non alienum à ratione est Iudæos thurificis fructicum odoribus esse vsos, ac Rosmarini ministerio (quæ singulari vi pollet in expugnandis cerebri morbis, vbi mentis sedes est, & herba grato odore imbuta est) sua sacra peregisse.

Morbi Regij remedium.

De Amygdalo arbore, cuius passim in sacris Bibiliis fit mentio, & de qua desumitur insignis Metaphora, seu collatio à Salomone Eccles. Cap. 12.

CAPVT XLVIII.

AMygdalus arbor caudice procero assurgit multis ramis quaquauersum, vt nostras persica, brachiata, foliis salici proximis aut lugustro, aut vt ea quæ Belgis *Persica*, & volema profert, flosculo candido, foliis distincto, quæ tametsi mense Ianuario aut paulò serius statu cœli adhuc frigido florescat, apud Ziritzæos tamen fructus qui nobis *Amandel*, dicitur, præcoci partu maturescit. Vidi enim ante sesquiannum in nuptiali pompa generosi viri *Brunonis vviingaerds*, in quem

A mygdala Zelandis nō denegata.

Socer

Socer *Hieronymus à Seroskerka* Zelandiæ Orientalis eis Scaldem Quæstoriam dignitatem transtulit, Amygdala ex arbore recens decerpta ea maturitate vt cum Italicis, vel Hispanicis certare possent, sic vt effracto lignoso putamine, nucleum intus exhiberent candidissimum, denique succulentum, mireque sapidum, adeo vt Proceres aliquot Bataui qui illuc acciti erant, obstupescerent atque incredibili admiratione afficerentur, cum spectarent in tã despicata maritimi tractus regione tam speciosos fructus enasci. Muniti autem erant fructus amygdalini gemini tegumento atque inuolucro puluinari, primum cabycis, mox lignei putaminis, cui suberat nucleus membrana obductus, qui in aqua egelida aut tepescenti maceratus, membranam totam exuit, & se edendum zaccharo inspersо exhibuit. Amygdalus non prorsus nostrati Persicæ absimilis, nisi quòd huic folia maiuscula sint & flos puniceus, illi candidus, fructus Persicæ orbiculatus, carnosus, succulentus, sapidus, vinosus, foris lanuginosus, dura intus ac scabra nuce, amygdalis prorsus affinis, nisi quòd maiori læuore sit nux amygdalina, nec ita foraminosa: fructus amygdalini cortex nihil habet quod edi possit, sed tantùm nucem ambit membranosum tegmen puluini forma, intus verò exhibet nucleum nunc amarum, nunc dulcem, quorum prior ebrietatem arcet præsumpta, exsiccandi ratione, nam humiditatem vini ac vaporem consumit, eumque prohibet ad cerebrum efferri. cæterum amaritudinis ratione, & quòd incidendi extenuandique vi pollet, viscerum internorum obstructiones amolitur, hoc est, hepar, lienem, renes à crassis humoribus expurgat, vrinam prouocat, calculum atterit, vt etiam nuclei Persicorum, næuos, lentigines, maculas in facie cuteque extima eruit abstergendi efficacia. Cum autem vulpes calidis & siccis tabescant, vsu amygdalorum amarorum emoriuntur, nisi aquam confestim lambant, atque amaritudinem quæ vitalem succum illis depopulatur, mitigent ac diluãt. Dulcia amygdala (quo commeatu Iacob patriarcha filio instruxit, cum famis tempore in Ægypto illos amandaret.) corpus alunt ac saginant, pectus expurgant, tabidis conferunt, somnum placidum conciliant, delatis ad cerebrum suauibus ac soporiferis vaporibus: gummi verò eaque resinosa concretio, quam fisso per æstatem, hianteque cortice arbor exudat, astringit atque inspissat humores tenues, ac sanguinolentas excretiones cohibet. Ex hac speciosa atque fructifera arbore quæ præmaturè floret, atque albescente flosculo spectabilis est, desumit Salomon insignem Metaphoram in Ecclesiaste capite vltimo, adiectis aliis quibusdam verbis translatitiis tam ob-

Amara Amygdala quid præstent.

Amara amygdala vulpi noxia.

Gen. 43.

Gummi amygdalinum.

Cap. 12.

Oo scuris

obscuris & intricatis, vt non cuiuis sint explicabilia, & quæ Oedipo opus habeant coniectore, quibus tamen pro virili atque ingenij nostri tenuitate aliquid lucis adferre conabor. Toto autẽ hoc capite desumpta ex rebus nouissimis passimque obuiis collatione commonefacit hominem officij sui, vtque in ætate iuuenili saluti suæ inuigilet, cohortatur, antequam ætas ingrauescat, & corpus senectutis incõmodis opprimatur. Itaque Deus ante oculos constitui vult atque in eum mentem continenter defixam, nec vllo modo committendum, vt in virescẽte illa in obliuionẽ deueniat, sed dũ viget ætas atque adhuc in flore æui consistit omniaque mẽbra suis officiis funguntur, Deum vitæ integritate ac moribus inculpatis demereri studeat. Eleganti autem periphrasi indicat, quo modo homo in ætate florida constitutus sensim deflorescat, atque vt Iob testatur, conteratur, & velut vmbra aut fumus euanescat, sic vt singulis momentis detrimenta concipiat, atque in deterius rapiatur, omniúmque membrorũ vsu & functione priuetur. Accessu

Cap. 14. enim annorum (nam singula membra Salomõ persequitur) caligant oculi, aures obsurdescunt, lingua titubat & efficitur impedita, nares odorandi facultate destituuntur, tremunt manus, labascũt pedes, deorsum incuruescit, totaque corporis compages pedetentim dissoluitur. In hunc autem modum (vt auctoris verba ennarrem) concionem suam prosequitur. ***Memẽto Creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis,*** hoc est, antequam te circumuallẽt senij incommoda & morbi, de quibus dices, ***non mihi placent, antequam tenebrescant Sol & lumen & stellæ, & reuertantur nubes post pluuiam,*** hoc est, caligo & nebecula oculorum cum lachrymosa lippitudine, ***quando commorabuntur custodes domus,*** hoc est, costarum propugnaculum quod interna viscera munit ac tuetur, ***& nutabunt,*** seu vacillabunt, ***viri fortissimi,*** hoc est, pedes qui corpus librant ac fulciunt, ***& otiosi erunt, molentes in minuto numero,*** hoc est, cùm edentulus eris, cibumque ægrè conficies mandibula: ***& tenebrescent videntes,*** hoc est, oculi, ***& claudentur ostia in platea,*** hoc est, via & meatus quo cibus in stomachum defertur in humilitate vocis molentes, ***& consurgent ad vocem volucris. Et obsurdescẽt omnes filiæ carminis,*** hoc est, aures quæ sonorũ modulatione affici solent. ***Excelsa quoque timebunt & formidabunt.*** hoc est, cùm pedes labant editiora loca non conscendent, vel aliquid ex alto delapsurum metuant. ***In via florebit Amygdalus & impinguabitur locusta,*** hoc est, pedes intumescent ob debilem concoctionem: nam locustæ exporrectis pedibus saliunt, quod senibus est denegatum. ***Et dissipabitur Capparis, antequam rumpatur***

Locus Salomonis Allegoricus.

rumpatur funiculus argẽteus, & vita aurea recurrat, & conteratur hydria super fontem, & cõfringatur rota super cisternam & reuertetur puluis in terrã vnde venit, & Spiritus redeat ad Deum qui dedit illum. Hæc partim Allegoria qua Salomon aliud dicit, aliud intelligit, partim Metaphora qua verba commoditatis gratia transfert per similitudinem à propria significatione ad aliena extimulat hominem oscitãtem suæque salutis negligentem, vt Opificis ac Creatoris sui memor sit, illumque identidem ob oculos constituat, nec vnquam in obliuionem deuenire patiatur: atque id præcipuè in adolescentia atque ætate iuuenili quæ minùs prouida, segniter saluti propriæ inuigilat, suisque cõmodis prospicit, quod ipsum eò magis amplificat, quod successura sint deteriora, quibus id perfici non possit. Quocirca acriter stimulat mẽtes ignauas & socordes, vt ab ineunte ætate in Deum mentem habeant erectam, antequam senium ingrauescat, & accelerari contingat dies malos ac tempora, annosque plenos incommoditatis, molestiæ, afflictionis. Nam silicernio ac capulari seni omnia sordescunt vitæ oblectamenta, voluptates, deliciæ, tripudia, cantilenæ, risus, ioci, lepores, omniaque fastidiuntur edulia, cupediæ, condimenta, bellaria, nec vllis rebus quamlibet suauibus afficiuntur, quibus fere iuuentus occupari ac detineri solet. Hanc autem occasionem redimendæ salutis eò magis arripiendum prædicat, quòd in ætate decrepita & inclinata animus vnà cum corpore flaccescat, mens obnubiletur, memoria, ratio, intellectus omnesque animæ facultates extinguantur extincta luce, insitoque naturæ lumine sopito. Etenim (vt ordine ac continuata serie Salomonis caput illustrem) senio confectis oculi cæcutiunt ac præter caliginem lippitudine vitiantur, vt Sol & Luna illis vix conspici possint. Tunc manus quarum in perficiendo opere vtimur agilitate ac ministerio tremulæ efficiuntur, atque ad opera manuaria inutiles. Tunc pectus anhelosum est, ac spiritus propter costas subsidentes ægrè ducitur. Tam pedes qui corpus vt basis ac colũnæ fulciunt, labãt ac incuruescunt sic vt in ingressu scipionis adminiculo indigeant. Tunc dentes qui cibum molunt ac conficiunt, operaque mãdibularum alimenta conterunt, imminutè officio suo perfunguntur, vt edentulis assolet. Tunc visus imminuitur, atque oculi qui velut ex cauernulis atque animi fenestris prospectant, deficiunt & obscurãtur, aut conniuentibus ac collapsis palpebris earũque musculis minutim ac velut per nebulam vident, vt ij qui vix in platea obuium discernunt. Tunc fauces ægrè cibum deglutiunt occluso ob siccitatem gulæ meatu ac tramite, per quem alimenta in sto-

Caput Ecclesiastæ 12. explicatur.

machum deferuntur, dentibus etiam inualidis, excesis, infirmis qui cibo elaborando atterendoque non gnauiter insistit. Tunc somnus tenuis est & exilis ob cerebri siccitatem, vt senex ad auiculæ sonitum expergiscatur. Tunc offuscatur vox, & stridet ariditate exasperante vocalem arteriam, prorsusque ad cantillandum est inidonea. Tunc ad leuissimum strepitum expauescit, totusque meticulosus ac pauidus semper aliquid sibi imminere, ac è sublimi delapsurum metuit, sic vt nō temere per compita, & plateas ingrediatur, nisi subinde respectet. Tum florescit *AMYGDALVS*, hoc est, Caput albescit canicie sic, vt eminus conspici queat, quemadmodum Amygdalus arbor quæ candidos in summitate flores producit, vt longissimè se spectandam exhibet. Tunc vox exilis erit, imminuta, ac stridula. Tunc leuissima, quæque illi erunt oneri, ita, vt ne muscam quidem perferat. Tunc peribit appetitus qui ferè Capparis condimento irritari solet, totumque rerum carnalium desiderium abolebitur. Hæc aliaque incommoda homini obuentura commemorat Salomon, ingrauescente ætate ac deuexa, antequā mutua animi concordia ac confœderatio, qua hæc conglutinata sunt, dissoluetur, & priusquā ex hoc corpore animum emigrare contingat in sedes illi destinatas. Quocirca homini has ærumnas in mentem reuocat, quod in ætate florida ac virenti in Deum defixos habeat oculos, illique suā vitam, mores, ac studia approbare studeat. *Antequam* (vt concionem prosequitur) *rumpitur funiculus argenteus*: quod designat spinalis dorsi medullam, quæ ex Cerebri substantia argenteo splendidoque colore producta (vt etiam in brutis animantibus conspicitur (à basi occipitis hoc est, capitis parte postica vno productu per quatuor & triginta vertebras (qui & spondyli dicuntur) ad os caudæ quod ad anum desinit, porrigitur. Cùm autem istæ spinæ seu dorsi contextus cui costæ velut curuatæ trabes adhærescunt, atque affixæ sunt, sic velut Carina. (nautæ *kiel* vocant) cui totius nauigij moles incumbit, tota vis, robur, fortitudo, munimentum humani opificij ac structuræ in spina eiusque medulla consistit, sic vt scitè Salomon homini imminete interitum pronunciet, quando illam conuelli, vel rumpi, vel dissolui contingat, sub confracti argentei funiculi Metaphora, quod instante morte euenit. Cæterùm quod sequitur, *Frangitur aut quassatur fons aureus*, ea figurata loquutione Cor vitæ fontem designat, à quo arteriarum riui (vt ab hepate venarum propagines) producuntur, qui & spiritus vitales, & rubicundum sanguinem secum deuehunt, membraque fouent & irrigant. Per Hydriam autem vel quæ conteritur iuxta fontem vel

Amygdali Metaphora.

Spinæ dorsi carinæ nauis assimilis.

vel scaturiginem Renes intelligit & vesicã meatusque vrinarios, qui ferè in senibus collapsi & in angustum contracti non præstant officium suum, sic vt accelerati interitus causam præbeant. Sequitur, *Et confringatur rota super Cisternam, vel conquassatur, & corruet currus fractis rotis in foueam.* Quibus verbis denotat Caput quod ferè moribundis inclinari solet, & in humeros deuolui. Est autem caput rotundum & globosum, quod vt rota versatilis quaquauersum mouetur dextrorsum, sinistrorsum, nunc in pronam, nunc in supinam partem, cui mouendi & sentiendi facultas attributa, ex eoque spiritus animales orti per corpus diffunduntur, ac motum sensumque neruis impertiunt: imminente autem morte caput primùm ferè labescit ac corruit (vt in oculis perspici potest, qui omnium primò moriuntur, aut mortis indicia proferunt) ac totum corpus in præceps rapit, fractisque omnibus membris, vt axe currus aut vehiculi, omnem corporis structuram in foueam deiicit. Hunc itaque subesse sensum Salomonis verbis, testantur subsequentia. *Nam tunc*, inquit, *puluis in terram ex qua desumptus est, & Spiritus ad Deum qui dedit illum, reuertetur.* Cæterùm vt ad Amygdalum regrediar, Iacob Patriarcha, cui post à videndo Deo Israeli nomen inditum est, à socero Laban parum ciuiliter aut pro æquitate rei tractatus, miro vsus est astu ac stratagemate, subdolo quidem ac fraudulento, nisi industriam interpreteris atque ingenij dexteritatem, qua mercedem auaritiæ prætextu denegatam, atque hæreditatem fraude retentam ad se deriuaret, ratione Physica ad id perficiendũ vsus: accepit enim virgas ex Amygdalo, Corylo, populo, castanea, easque decorticatas in alueo ac canali posuit ante ouium oculos, vt cùm potum venirent, in earum conspectu conciperent, cum autem omnibus animantibus atque etiam fœminis formæ ac species rerum imaginatarum concipiuntur ex rebus obiectis, illæque fœtibus imprimuntur, factum est vt pedes fœtus ederent versicolores ac variegatos, maculisque distinctos, sic vt Iacobus non pœnitendam sortem sit consequutus. Cæterum extat in Bibliis insigne miraculum de virga Aaronis Amygdali in morem spectabili florũ ac fructuum amœnitate germinante, qua Deus perfracto populo voluntatem suam testatam esse voluit, palam facere omnibus, quem præfici velit diuinis ministeriis ac sacerdotis munere fungi. Absorptis itaque terræ hiatu, soloque dehiscente Dathan & Abiron vna cum primariis aliquot conspirationi contra Mosem & Aaronem consociatis, qui se diuinis rebus ingerere tentabant nullo Dei mandato aut vocatione, cæsis interim ex promiscua ple-

Gen. 30.

Imaginatio cõceptũ fugit.

Num. 16. & 17.

be ac gregaria multitudine quatuordecim millibus & septingentis, demandauit Deus Mosi vt acciperet duodecim virgas inscriptis singulis virgis Principum nominibus inter quas erat Aaronis Leuiticæ tribus. Et posuit singulas Moses in tabernaculo testimonij: postridie ingressus Moses tabernaculum oraculi, vnde à Deo responsa peti solebant, inuenit germinasse fruticis in morem virgam Aaronis Leuiticæ familiæ, ac turgẽtibus gemmis flores emersisse, qui foliis dilatatis Amygdala protulerunt, proferens autem Moses virgas omnes de conspectu Domini, spectandas illas exhibuit vniuersis filiis Israël, qua re visa, acceperunt suam quisque virgam, Aaronis autem in signum rebellionis in tabernaculum relata est: quo sedato sopitoque murmure ac fremitu inconditæ multitudinis, ea virga exemplo sit, ne amplius contra Deum eiusque ministros insurgant. Historia hæc illustre documentum omnibus exhibet, nempe vt nemo sibi vsurpet aut vendicet vllam functionem, aut vltro se illi ingerat, nisi Dei iussu & vocatione accitus vel etiam communi consensu ac suffragio eorum quibus ea res per Dei Spiritum demandata est. quemamodum Paulus ad Hebræos testatur Christum non sibi arrogasse cum honorem ac dignitatẽ, vt constitueretur Pontifex qui peccata aboleret effuso suo sanguine, sed hac perfunctum legatione iussu Patris qui illum constituit perpetuum Sacerdotem secundum ordinem Melchisedech. Cui itaque virga, hoc est. regendi docendique munus commissum est, ac delegata functio propagandi Euangelij, ille se acriter operi destinato accingat, suæque vocationi grauiter insistat. Atqui vt Aaronis virga priùs arida, virtute diuina virescere incepit, ac præterea fructũ salubrẽ proferre: ita quoque par est vt ministri verbi Dei germina virtutum proferant, ac salutari doctrina illos, quorum cura iis demandata est, imbuant, vt fructus bonorum operum per fidem in ipsis conspiciantur. Quod Christus sedulò inculcauit Petro ter ab illo stipulatus amoris confessionem, & pascendi gregis diligentiam. Videtur autem mihi admodum apposité ac conuenienter Nux amygdalina posse statui vitæ Christianæ symbolum, in qua vt superiùs de Iuglande diximus, aspera mitibus, amara dulcibus, dura mollibus ac suauibus mista sunt, nam per ligneum durúmque putamen aduersitates, labores, ærumnæ, incommoda designantur, per nucleum dulcedine imbutum suauitas & solatium, dolorúmque fomentum & mitigatio.

[Margin notes: Documẽtũ ex historia Aaronis. — Cap. 5. — Amydalina nux vitæ Christianæ symbolũ.]

De

De Platano eiusque natura, à qua similitudinem desumunt sacri scriptores.

CAPVT XLIX.

PLatanus arbor est externa atque aduentitia, vmbrarum gratia ex Asia in Europam aducta, sic vt Plinius testatur ad Morinos vsque Belgarum olim extremos Romani imperij tributarios esse delatam. Diffundit hæc arbor amplissimè ramos, cortice crasso, folio viris aut Ricini, hoc est, eius stirpis quæ vulgò *Palma Christi* dicitur, ob folia in expansæ manus effigiem articulata. Catapotiæ maioris etiam nomine eo gnita, quòd semen cui inest;vis purgatrix, pillulis quæ Græcis *Catapotia* dicũtur, ab orbiculari forma, sit inclusũ. verùm Platano, quàm huic frutici folia paulò minora sunt, longo pendiculo, hoc est, petioso quo folium aut fructus dependet, rubicundo, flosculo paruo ac pallido, baccis rotundis atque orbiculatis, scabris ac lanuginosis. Præbet hæc arbos, quòd patulis sit diffusa ramis, ac quaquauersum exporrectis, scenas & vmbracula, vt apud Belgas fagus, vulgo *Buecken*, laxatis ac deflexis expansisque in omnem partem cultoris industria ramis, eaque elegantius Tilia seu Philyra Belgis *Linden*, cuius apud Brabantos ramosa illa arboris propago, & natura & arte exculta vmbram exhibet, & exclusio Solis æstu opacum frigus adfert, sic vt subsidentes mirè afficiat frondosa cõcameratio, ac lassos languidosque suauiter reficiat. Non desunt qui cum Tiliam hæc præbere commoda videant, ac salubri vmbra astantes recreare, Platanum existiment. Alij fagum, quòd Virgilius cecinerit,

Li. 12. 6. Palma Christi siue Ricinus herba. Fragus. Tilia.

Tytire tu patula recubens sub tegmine fagi
Syluestrem tenui Musam meditaris auena. Eclog. 1.

Verùm magno errori inuoluti sunt, cùm illis nulla in folijs cũ Platano sit affinitas. Arcẽt quidem illæ arbores, vt Platanus; Solis ardorem, ac caput ob densam foliorum pompam ab æstu tuentur, sed non conspicitur ea species & forma foliorum in nostratibus, arboribus, non emanat ex frõde ea suauitas & expiratio quæ salubri halitu proximos afficiat. Est enim Platanus ea vi imbuta, vt venenata quæque arceat, ac Serpentes longè abigat, adeo vt vespertilionibus hæc arbor aduersetur, nec facile sub ea nidulentur, eiúsque vmbram ferre sustineant.

Platani vis & natura.

Quocirca sacri scriptores hanc etiam narrationibus suis accommodant, ex eaque similitudines desumunt. Sic Sapientia sui commendatrix, atque in enarrandis propriis encomiis occupata, commemoratione excellentium arborum, indicat se omni virtutum genere exornatum, ita, vt sibi adsit decus, honor, dignitas, amplitudo, sublimitas, fauor, gratia, venustas, quibus dotibus suos sectatores etiam illustrat, fatetur se frondescere ac fruticare, vt Platanum arborem speciosam, quæ irrigata aquarum affluentia augescit, atque incrementa suscipit. Arbor enim hæc impensè humore delectatur, ac sitibunda est adeò, vt vini irrigationem non respuat, quod ipsum factitasse Hortensium Macrobius refert, quò viuacior esset ac magis spectabilis. Vt autem Platanus ramos ac propagines longè lateque diffundit, ac tam gratam vmbram exhibet, vt Xerxes Persarum rex totos dies illa se oblectaret: ita sapientia quæ ab Altissimo promanat, omnes qui eò confluunt, ac sub eius vmbra se recōdunt, suauissimo Diuinitatis afflatu fouet ac recreat, illorum curā ac tutelā suscipit, illosque ab omni iniuria atque incōmodo defendit. Sic orat Dauid, *Sub vmbra alarū tuarum protege me.* Et Hieremias plorabundus queritur se hoc solatio destitutum populi Iudaici personā sustinens. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris, qui diximus, In vmbra tua viuemus in gentibus*, hoc est, illius præsidio fulti, subsistemus & tuti erimus ab omni insultu. Cæterùm cum sint in Palæstina ac Syria totoque illo fœlicis Arabiæ tractu amœnissimæ summæque proceritatis arbores ob soli vbertatem atque aëris temperiem, Propheta ex rebus obuiis ducta similitudine, Regum atque Imperatorum magnatumque splendorem, magnificentiam, sublimitatem, potentiam, maiestatem celsissimis arboribus vt Cedris comparant. Et si qui aliis sunt paulò inferioris notæ Principes vel Satrapæ, quorum non tanta est potentia, vt cum summis certare possint, aut cum illis paria facere: sed tamen aliquo numero censeri possint, & quibus obtigit non pœnitenda dominatio, non Cedro sublimi atque immensæ altitudinis arbori, sed Abieti vel Platano aliisque minus proceris aut speciosis arboribus comparantur. Itaque Deus apud Ezechielem amœnissima vtitur Metaphora in describenda amplitudine ac sublimitate Pharaonis quantoque vtatur successu ac prosperitate quid incrementi florentissimo Regno accesserit, quos progressus acceperit, sic vt pronunciet nullum Regem illi parem, nec quemquam illius magnificentiam adæquare: illum tamen ex tanto fastigio ac gloria minimo negotio detectum iri, quemadmodum celsissimæ arbores securi deiici solent

Eccles. 24.

Li. Sat. 3.

Xerxes platani vmbra delectatus.

Psal. 16.

Thren. 4.

Magnates celsis arboribus comparantur.

lent ac conuelli. Sic enim Propheta narrationem prosequitur, qua Deus superbo elatoque Regi, cui vt nunquam Deus in mentem venit, ita eius populo fuit infestus, exitium minatur: *Factum est*, inquit Ezechiel, *verbum Domini ad me. Fili hominis, dic Pharaoni Ægyptiorũ Regi & populo eius. Cui nam assimilatus es in magnificentia tua? Ecce Assyrius Cedro similis est in Libano, pulcher ramis, frondibus vmbrosus*, tanta proceritate & altitudine vt inter condensas frondes sit cacumen eius, *aqua nutriuerunt eam*. Abyssus seu terræ profunditas qua radices aluntur, in altum illam euexerunt, quumque extendisset ramos suos, hoc est, vires & potentiam assequutus esset Pharaonis dominatus, in ramis eius fecerunt nidos omnia volatilia cœli & sub frondibus eius genuerunt, omnes bestiæ saltuum, & sub vmbraculo illius habitabant plurimarum gentium cœtus. Qua Metaphora indicat Pharaonis imperio multas nationes esse subditas, illique tributarias ac vectigales. Eratque pulcherrimus in magnitudine sua in dilatione arbustorum suorum, hoc est, propagando imperio, ac dilatandis proferendisque finibus. Erat autem eius radix iuxta aquas multas, quæ affluenter illam irrigabant. Quibus verbis designat opes illi accreuisse in immensum ob negotiatorum frequentiam, atque vltrò citroque commeantium turbam. Cedri non fuerunt altiores in paradiso Dei, Abietes non adæquauerunt summitates eius, & Platani non sunt æquatæ illius frondibus. Qui indicat nullam prouinciam ei parem, nec Iudæam quæ sanctissima religione exornata est, nec vllas alias nationes quæ Dei cultum amplectuntur, illi conferri posse. Ob tantam autem, inquit, pulchritudinem, & eminentiam æmulata sunt eam omnia ligna voluptatis quæ sunt in paradiso Dei, hoc est, inuidia quadam, & æmulatione moti sunt finitimi qui Deum colunt & venerantur. Vrit enim aliquando pios felicitas & successus impiorum, ita vt improborum prosperitas illos propemodum vacillare faciat, atque à studio recti dimoueri. Quod ipsum testatur Dauid, cum inquit, *Mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei, qui zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns.* Huius quoque rei indignatione motus Hieremias cum Deo disceptat, & quodammodo cum illo expostulat, quòd via impiorum prosperetur, & benè sit omnibus qui præuaricantur & iniquè agunt. In eodẽ argumẽto versatur Abacuc, & cum Deo propemodum rixatur, *Quare respicis contemptores & taces, conculcante impio iustiorem se?* quasi diceret, Cur conniues? cur dissimulas, & quodammodo mussas ad scelera & iniquitates improborum?

Ezech. 31

Locus Ezechielis explicatus.

Successu impiorũ pius aliquando vrit.

Cap. 12.

Cap. 1.

Cap.32. Iob quoque indignatur impios in tãtam fœlicitatem euectos, vt reliquos habeant contemptui. *Quare*, inquit, *viuunt impij, subleuati sunt & confortati diuitiis? Domus eorũ secura & pacata, & non est virga Dei super illos*, &c. Hæc autem tametsi in speciem inter fœlicitates referẽda videntur adeo vt piorum animos fatigent, & velut in lubrico constitutos ad ruinam propemodum impellant, exitus tamen declarat, quàm sint fallacia, incerta, momentanea, caduca, fluxa, temporaria, quibus illi fruuntur, cum Deus subito & repentè omnia euertat, ac in nihilum redigat, vt ne vestigium quidem tanti fastus & poten-

Psal 61. tiæ appareat, quod etiam alio loco indicat Dauid, *Adhuc pusillum, & non erit peccator, & quæres locum eius, & non inuenies.* Et paulò inferius, *Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut Cedros Libani, & transiui, & ecce non erat, quæsiui & nõ est inuentus.* Quo denotat improbos in maximam sublimitatem attolli, sed ex florenti rerum statu, ex quieta possessione deturbari, illorumque pompam ac strepitum euanescere vt fumum, sic, vt ne posteritas quidem in vllam regni partem aut hæreditariam possessionem admittatur, sed euertatur florentissima familia & aboleantur ædes & palatia splendida, à quibus ferè Reges & magnates nomen sortiuntur. Exempla quotidie suppeditant Belgarum aliquot proceres gestamine Regio decorati, quorum opes, decus, magnificentia defluxerunt, & nominis celebritas extincta est, quòd in tanto splendore in quo erant constituti, nulla habita sit Dei ratio, nec suam fœlicitatem Supremo numini acceptam referre studuerint. Quò spectat hæc Ezechielis Metaphora, qua Deus Regi amplissimo interitum minatur, eò quod cor eius elatum esset contra Deum sic vt aliis prædæ sit futurus, atque ad internecionem delendus, ipsis etiam confœderatis in eandem calamitatis sortem deiectis, quibus accedunt multa alia detrimenta quæ Ezechiel hoc capite multis Metaphoris amplificat. Huic prorsus affinis est illa apud Isaiam Dei comminatio contra fastum, superbiam, tyrannidem, crudelitatem, sæuitiam Regis Babylonis, super cuius interitu etiam lætatæ sunt Abietes & Cedri Libani, vt propheta differit. Qua Metaphora indicat Duces ac Satrapas, omnesque illius iugo oppressos exultare atque exhilarescere ruina atque interitu Tyranni sæuissimi. Comparatur ille ob magnificentiam ac splendorem Regni, Lucifero sideri argentei ac clarissimi splendoris, qui Planeta nocturnis horis atque inclinata iam die, Solem subsequutus, Vesperugo & Hesperus dicitur, Belgis, *Auont sterre*, de quo Virg. *Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.* Matutinis autem atque antelucanis horis, primoque dilu-

Dauidis locus explicatus.

Esaiæ locus explicatus.

Eclog. 1.

culo

culo Solem præcedens Lucifer vocatur Phosphorus, denique ab amabili venustate ac splendore, lucidóque colore. Venus, à qua & dies nomen sortitur. Cui rei hæc subest ratio, quòd Veneris stella ratione epicycli moram ac retardationem faciat in signorum spatiis, quo fit vt tardius progressa, post occasum Solis appareat, velut itineris eius comes, mox tamen maturans iter, ocyore ambitu vtitur, ac transiliendo se eripit à necessitate moræ, iustumque cursum perficit, ac Solem matutino tempore præcedens radianti splendore cœlum illustrat. Huic sydęri cum Rex Babylonius memoratur assimilis, successu rerũ magnatum elatųs, suæque fragilitatis oblitus diuinos honores sibi deferri passus est, oppressaque Dei religione, ac profligatis eius cultoribus pro numine coli voluit, cuius insolentiam ac superbiam, læsæque Maiestatis crimen indignè ferens Deus, illum ex sublimi imperij solio deturbauit, omníque gloria ac decore spoliauit (quemadmodũ Angelũ Satanæ qui Diuinitatem affectabat, Deóque primas sedes ambiebat) & ea ignominia affecit, vt etiam sepulturæ honor illi sit denegatus, illata etiamnũ memorabili clade regno Babylonico, eiusque incolis, atque indigenis vndique prostratis, quę ruina ac tam magnifici Regis interitus passim prouocauit populares & finitimos, qui eius pompam ac strepitum vel inuiti spectare ac venerari soliti sint, ad dicacitates, scommata, dicteria sic, vt mortuo cadaueri insultarent, quòd opulentissimus Rex qui solo nutu omnes territabat, ex tanta sublimitate ac fastu in tam acerbam ac seruilem conditionem sit præcipitatus adeò, vt non sit inferendus sepulchro more Regio, sed (vt Hieremias Ioachimo Regi Iudaico minatur) sepultura asini sit humandus. Quo indicat corpus, vt asini & equi, feris & alitibus palam obiiciendum. Quò spectat illa Esaiæ Ironia & insultatio. *Omnes principes nationum dicent, Detracta est ad inferos superbia tua*, hoc est, fastus, strepitus, magnificentia, voluptates, deliciæ desierunt: *concidit cadauer tuum. Subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes*, hoc est, corpus demortui nullo erit oblitũ vnguento aut aromate, vt Regibus assolet, quò à putredine corpus conseruetur: sed à lumbricis ac vermiculis arrodetur, vt infimo cuique cerdonum contingit. *Quomodo de cœlo cecidisti Lucifer qui oriebaris manè ante coruscantem Auroram? Corruisti in terram qui vulnerabas gentes, qui dicebas in corde tuo: In cœlum conscendam, supra astra Dei exaltabo sedem meam, & sedebo in monte testimonij in lateribus Aquilonis. Tu verò in sepulchrum detractus es in perfundum lacus.*

Cap. 22. Esai. 19. Esaiæ locus explicatus.

Ambitio ruinæ obnoxia.

Quo denotat eum vita, opibus, potentia exutum, & morte absor

absorptum, qui humanæ conditionis oblitus se efferre supra humanam conditionem studuit, Deíque honorem sibi vindicare. Quæ rerum vices documento sunt Regibus ac mortalium cuique, vt se contineant intra limites, ac meminerint eas esse vices rerum humanarum, vt minimo momento summa in imum aliquando deuoluantur, eóque magis si homo fastu ac superbia intumescat contra homines, & cristas erigat
2.Thess.2. aduersus Deum. Sic Paulus infelicem ac funestum exitum denunciat homini illi scelerofo ac perdito qui effertur supra solium Dei, & se extollit supra omne quod dicitur Deus, aut numen religiosè colendum, & à quo cuiusque salus & incolumitas dependet, adeo vt in templo Dei sedeat ostentans seipsum pro Deo, & exercens palam sæuitiam ac tyrannidem in Christo Iesu: quem Deus suo tempore conficiet potenti spiritu oris sui, atque ementita falsaque diuinitatis specie lactantem abolebit claritate aduentus sui, quo detegetur omnis impostura, & euanescet (multis obstupescentibus, qui eius fraudulentis prodigiis & portentis dementati erant) vt fumus eius doctrina, & fucata fictáque religionis ac pietatis species.

Ex frutice, virgulto, surculo, termite, malleolo, palmite, germine, gemma qui & oculus in arboribus ac plerisque aliis, desumptæ similitudines, quibus Prophetæ vaticinia illustrant.

CAPVT L.

Frutex. FRutex appellatur quidquid ab radice multiplici caudice ac ramoso se profert, sed quod ad iustam arboris proceritatem non assurgit. Virgultum est è terra emergens fructicosa virgularum cõgeries, quæ compluribus ramulis ac limosis surculis constat, nec vt herba emoritur. Hæc aliquando excollitur vt arborescat. Surculus est germen quod ex ramis simplex & indiuiduum oritur, qualis nobis in ramusculorum summitate ad insitionis vsum accommodatur, *Inte* Belgæ vocant, quo efficitur, vt

Virgultũ. Surculus.

——Aliena ex arbore germen
Includas: vdoque doces inolescere libro.

Virgil. Georg. 2. Est autem Surculus in arbore, velut succrescens soboles & propago, vt in familia nepotum & agnatorum successio.

Vnde

Vnde, *Surculare*, hoc est, adnascentes arboribus surculos adimere. Malleoli & palmites à sarmentis, hoc est, prælongis vitis virgulis porriguntur, nouellæ sunt vineæ germinationes, inter quas sunt pampinarij, qui nihil aliud quàm pampinis ac foliorum pompis luxuriat. quibus nihil speres quàm ostentamenta stirpis: vt ficus Euangelica Christo detestata. Sunt enim stolones & inutilis fructicatio resecanda ferreo, ignique destinanda. Qua Metaphora Christus impios atque improbos designat. Alij palmites fructuarij sunt, à quibus insequente æstate fructus speratur, nam ineunte vere palmites concepto humore, velut animati, protuberare incipiunt, ac velut parituri extumescere, sic vt gemmæ in iis se proferre incipiant. Quod Cicero indicat. In vitibus primo vere existit tanquam ad articulos sarmentorum ea quæ gemma dicitur, vel oculos, quod extumescat. Vnde *Gemmare* vites dicuntur ac turgescere in spem futuri fructus. Indicauit id etiam Virgilius, Malleoli Palmites. Ioan.8. Gēma in vite quid.

——— *Iam venit æstas*
Torrida, iam læto turgent in palmite gemmæ. Eclog.7.

Germen est id quod ex ipsis arborum surculis primo vere exit, ex quo mox folium producitur. Sic vere nouo germinare dicuntur arbores & pubescere. Ex qua re post ver aduentare æstatem coniicimus: vt etiam indicat Christus sumpta similitudine à ficu germinante ac proferente grossos suos, quæ Metaphora superiùs explicata est de ficu. Termes auulsus est ex arbore, ramus foliis vestitus & fructibus onustus, præsertim ex Palma & Olea, de qua Paulus Apostolus similitudinem desumit contra illos qui fastu tumidi ac sanctimoniæ specie inflati alios despiciunt, ac concipiunt de se opinionem quàm pro humana fragilitate maiorem. Hæc præfari visum est Lector candide, quò plus lucis adferret plantarum cognitio, ex quibus concinnæ similitudines & Metaphoræ desumuntur, neque enim solùm ex arboribus, herbis & fruticibus sacra historia similitudines mutuatur, sed etiam ex earum partibus & appendicibus, radice qua alimentum alliciunt, trunco per quem diffundunt, cortice quo muniuntur, ramis, fronde, foliis, flore quibus exornantur: fructu, semine quibus propagantur. Sic Esaias, vt rem aggrediar, cum de Christo, eiusque ministerio vaticinatur, atque illum oculis hominum spectandum exhibet, describit tam salutarem summi patris legatum nulla specie, nulla formæ dignitate fuisse, sed abiectum, despicatum, ita, vt nullus propemodum illo afficiatur, aut illum vt gratiosum hominem ac fauorabilem complectatur. Similem dicit Germen. Matt.24. Termes. Rom.11. Cap.53. Ioan.16. Rom.10.

dicit Christum virgulto aut surculo qui emergit ex terra arida, ieiuna, squallentique ac siticulosa sic, vt nullam spem polliceri posse videatur hominibus (nam coram Deo nihil illo sublimius) vt in vllam sublimitatem possit euehi, suamque propagare doctrinam, aut vlla ratione efficere vt aliquam spem de eo quisquam concipiat instaurandæ salutis, vel aliquid magni ab illo sperare, adeo vt cum multi abiecti hominis specie offenderentur cò res deuentura videatur, vt vix decimus quisque fidem sit habiturus tam magnificis promissis eorum qui illum prædicant, ac testatum orbi volunt Christum esse Seruatorem, salutisque humanæ vindicem, & assertorem. Cùm enim in eo nihil fuerit spectabile aut visenda specie (nisi deuicta morte, adhibito resurrectionis triumpho, ac consummato salutis humanæ mysterio) profecto non mirum cuiquam aut absurdum videbitur tam paucos amplecti eius professionẽ eiusque doctrinam arripere, cum vix dignum deputent in quem defigant oculos, ac spectare sustineant, & abiectior sit quàm vt eius consuetudine ac familiaritate vti cupiant. Longum autem esset omnia persequi quæ in hoc capite Esaias commemorat de propagatione regni Christi, propterea lectorem ad huius Prophetæ interpretes relego Hieronymum, Rupertum Tuicẽsem, Adamum Sasboudum recentiorem, & si qui alij in illustrandis Esaiæ vaticiniis fuerunt occupati. Omnium autem Christianorum interest locum eius Prophetæ accuratè eruere, in eoque identidem immorari, ac singula meditando excutere: quoniam in eo nobis proponuntur quibus maximè illustratur Christi & humilitas & gloria, & quid nobis contulerit, quantáque passus sit, vt excussa seruitute ac tyrannide diaboli, in libertatem damnatos assereret. Reuocat nos ad Christi exemplum Paulus Apostolus rigidus Christianæ religionis assertor & propugnator, atque hortatur, vt ita simus affecti, sic animati, vt Christus Iesus, *qui cum esset in forma Dei, non se rapinam arbitratus est, vt esset æqualis Deo, sed seipsum exinaniuit, vt assumpta serui forma, factus sit homini similis, & in forma repertus vt homo, factus obediens vsque ad mortem Crucis*, ignominiosam, *quapropter Deus illum extulit in summam sublimitatem, & donauit illi nomen quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu se flectat omne genu, cœlestium, terrestrium, & infernorum*, hoc est, nulla vis, nulla potestas tanta sit quæ non submittat se illius imperio. Sic Paulus vt etiam Esaias duplicem Christi naturam complexus est, humanam qua obnoxius fuit & expositus calamitatibus & miseriis hominum, & diuinam ob consequutum imperium, quo deuicta morte & diaboli tyrannide,

[Margin notes: Esaiæ locus explicatus. — Philip. 2. — Pauli locus illustratus. — Matt. vlt.]

nide,

nide, extinctoque peccato, mortales omnes in libertatem asseruit, sic vt nemo non illi assurgat, nemo non caput inclinet, nemo non genua incuruet, vbi tam sacrosanctum Iesu nomen vel proferri vel inclamari audit. Cæterùm vt in argumento suscepto progrediar, cum Esaias nusquam non Christi gloriam illustret, atque illius regnum, hoc est, Euangelicam professionem propagandam prædicet. Consolatur afflictos & mœrentes qui se destitutos omni præsidio existimant, vt concepta spe & fiducia in Deum mentem erigant. Futurum enim indicat (assumpta Metaphora surculi vel fruticis) instauratum iri spiritale Dauidis regnum per Christum, omnesque pios qui se desertos credunt, propugnatorem habituros & vindicem, excussoque tyranni iugo, libertatem assequuturos, quod hoc vaticinio confirmat: *Egredietur*, inquit, *virga*, seu virgultum vel surculus, *ex radice Iesse & flos subsequente fructu ex caudice eius. Et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini.* Quo indicat Christum omnibus donis cumulatissimum, quibus suos instruit ac locupletat. Eandem similitudinem paulò pòst repetit. *In die illa radix Iesse*, quæ inclinatis rebus Iudaicis propemodum extincta videatur, vt aridus truncus, *instaurabitur & erigetur*, ita vt omnes nationes tamquam in scopum oculos habituræ sint defixos in Christum, qui stat erectusque est in signum ac velut vexillum populi, atque illum requirent, eò se conferent, illum certatim gentes deprecabuntur. Cæterùm ex radice quæ humorem è terra elicit, ac vitalem succum per ramos vndique diffundit, sumuntur in Bibliis similitudines perelegantes, quas partim rebus prosperis ac secundis prophetæ accommodant, atque vbi successum pollicetur Deus, vel etiam incrementa virtutum, partim rebus deploratis applicant, cum scilicet improbis extinctionem atque interitum denunciant. Sic Iob cum floreret opibus & potentia, ac frueretur rerum omnium affluentia, omnesque proceres illum passim honore prosequerentur, *Radix mea*, inquit, *erat humore perfusa.* Metaphora sumpta ab arboribus aqua salubri irrigatis, quæ non arescunt, sed florum & frondium pompa spectabiles sunt. *Et ros morabitur in messione mea.* Quo denotat omnia felicissimè successisse, nec quid detrimenti aut iacturæ accessisse rebus suis. Cùm autem radix fundamentum sit quo arbores fulciuntur & alimentum percipiunt, Deus apud Oseam pollicetur resipiscentibus, atque iis qui illi fidunt, vberrima quæque, opesque stabiles & diuturnas,

Cap. 11.

Esaiæ locus illustratus.

Ex radice stirpium desumptæ similitudines.

Cap. 29.

Cap. 14.

Ero,

Ero, inquit, *quasi ros Israëli, & germinabit sicut rosa aut lilium, & rumpet*, hoc est, dilatabit, diffundetque se *radix eius, & propagabunt se rami illius.* Quo designat non facilè morituram illorum fœlicitatem, sed vt validas arbores, stabilem fore & diuturnam. Salomon autem cum inanem atque euanidam impiorum spem indicat, qua frustrandi sunt votis suis, nec sunt
Prou. 12. consequuti ea quæ animo conceperunt, *Desiderium*, inquit, *impij, nocumentum est pessimorum*, hoc est, ea cogitant ac meditantur, quæ interitum adferunt: *Radix autem iustorum proficiet,*
Eccle. 24. hoc est, pullulabit fructumque salutarem proferet. Vnde Sapientia radicatam se dicit, seu firmas defixisse radices, ac propagatam in populo honorifico, sic vt assurgat in immensum, vt Cedrus & Cupressus, hoc est, longè lateque diffundat virtutes suas, quibus sui studios obumbrat, ac saluberrimo halitu fouet ac recreat. E diuerso cum Deus interitum minatur improbis, ac confirmat, non fore stabilem aut diuturnam illorum potentiam, quantumuis illa vallata sit & munita, Radicem illorum eruendam pronunciat. Quò spectat illud Iobi,
Cap. 5. Iob 15. *Ego vidi stultum firma radice, & maledixi ac detestatus sum pulchritudinem eius.* Cui & illud consonat, *Cunctis diebus suis superbit impius, & numerus annorum & tyrannidis illius incertus est. Non ditabitur nec perseuerabit substantia eius, nec mittet in terram radicem suam*, hoc est, non erit diuturnus: *ramos eius arefaciet flamma, & auferetur spiritus oris eius ab eo.* Hæc omnia indicant omnem fastum, strepitum, superbiam ad nihilum redigenda. Non mitiora denunciat Dauid homini scelerato ac nefario qui rebus fluxis ac caducis fisus, innocentes opprimit.
Psal. 51. *Destruet te*, inquit, *Deus in æternum, & euellet de tabernaculo, & radicem de terra viuentium.* Quo indicat illum radicitus extirpandum, ac funditus eruendum, sublata omni spe propagandæ familiæ, nam extincta radice nulla amplius est posteri-
Matth. 15. tatis spes. Eadem Metaphora Christus vsus est, cum os obturat Pharisæis, & discipulos libertate discendi offensos placat,
Ioan. 15. *Omnis plantatio quam non plātauit pater meus cœlestis, eradicabitur.* Quo indicat, omnē doctrinā aut institutionem vitæ quæ innituntur Christi solido fundamento, & quæ plus habet su-
1. Cor. 3. perstitionis, quàm veræ pietatis, extirpandam. Solent ferè in nihilum redigi & aboleri quæ humanis consiliis, nec adhibito Deo statuuntur, omniaque dissipari atque obolescere, quæ non Scripturæ immobili auctoritate fulciuntur, vel ad ostentationem & quæstum excogitata sunt. De Germine, hoc est, rudimento virescentis plantulæ ineunte vere, par est ratio. nam ex eo desumuntur similitudines vel in bonam, vel in deterio-
rem

ré partem. *Sic vinea Domini exercituum Israël est*, vt Esaias testatur, *Et viri Iudæ germen eius delectabile*. Rursus eodem capite in deteriorem partem, *Radix impiorum sicut fauilla erit, & germen eorum vt puluis ascendet*, hoc est, improbi perdentur, nec in vllam magnitudinem assurgent. Rursus cum idem Propheta consolatur populum & pollicetur gratiam Senatoris non defuturam, *In illa die*, inquit, *erit germen Domini magnificentia & gloria, & fructus terræ sublimis* seu honorificus. Quo ostendit plurimum ornatus ac dignitatis accessurum iis qui in fide persistunt, ac salutem Christi fauore & munificentia consequuturos. Quò spectat illa exultatio qua sibi tacitè ac velut in sinu plaudit ac gratulatur homo pius, quod tot tantisque donis sit cumulatus. Sic enim omnia sua dona ac munera quibus affatim ornatus est, ad Deum cum gratiarum actione referens, *Gaudens*, inquit, *gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo, quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me, quasi sponsam ornatam monilibus suis*. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut ortus semen suum germinat: sic Dominus Deus germinare facit iustitiam & laudem coram vniuersis gentibus. Quibus verbis indicat se omni virtutum genere excultum, atque id Dei beneficio, cui vni debetur laus & gloria. Vt enim terra fertilis & fœcunda virentibus herbis exornata testatur Dei erga inferiora hæc magnificentiam: ita iustitia, pax, tranquillitas, ac cæteræ virtutes quibus mentes humanæ exornatæ sunt, declarant summam Dei erga homines beneficentiam & amorem, sic vt merito hæc Dei munera nos ad gratitudinem prouocare debeant.

Esa. 5.

Cap. 4.

Esa. 61.

Hier. 33.

Palmites vitis qui se longè lateque diffundunt, explicant, dilatant, atque vmbracula contra Solis æstum præbent, fœlicitatem, honorem, dignitatem, magnificentiam, decus, amplitudinem, successum in Scriptura designant. Sic Dauid eleganti allegoria vitis & palmitis, Hebræorum res secundas commemorat, quas calamitates postmodum sunt subsequutæ. Sic enim cum Deo sermocinatur, *Vineam de Ægypto transtulisti*, quo designat populum Iudaicum, *eiecisti gentes, & plantasti eam*, hoc est, curam adhibuisti illis excolendis & instituendis. *Qua* vitis *extēdit palmites vsque ad mare, vsque ad flumina propagines suas*, hoc est, exporrexit imperij terminos. *Vt quid deripuisti sepem eius, & vindemiant eam omnes qui hac iter faciunt?* hoc est, diripiunt, conuellunt, lacerāt, dilaniant potētiā

Palmites quid designent.

Psal. 97.

 populi

populi Iudaici, quòd destituti sint protectione tua, tuoque præsidio orbati. Idem argumentum tractat Esaias, à vinea ac palmitibus desumpta similitudine. Extat autē insignis locus apud Ezechielem exhibita parabola Ænigmatica, qua declarat Deus producta in concionem Aquila prægrandi ac rapaci, qua Regem Babyloniæ regno Israëlitico inhiantem designat, cui talia insignia attribui solent, ac vinea frondosa, multisque palmitibus exporrecta, nihil stabile esse aut diuturnum, nec temere hominum potentiæ fidendum, esse enim Regum ac Principum fœdera, amicitias, pacta, societates infidas, florentissima regna ruinæ obnoxia, illa enim Deum dissipare & exscindere, vt vineam foliorum ac frondium pompa luxurientem: exigere autem humilia, abiecta, despicata. Quod ipsum in postrema capitis parte his verbis indicat, *Et scient omnia ligna* vel arbores *regionis*, hoc est, superbi, elati, sublimes Reges, *quia ego Dominus humilio lignum sublime, & exalto lignum humile, & siccaui fecique exarescere lignum viride* & succulentū, *ac frondere* vt virētem arborem, *lignum aridum. Ego Dominus loquutus sum & faciā.* Quo indicat erigere se humiles & despicabiles, atque è sublimi deturbare arrogantes. Quod ipsum agnouit Diua Virgo, & cantico illustri testatum voluit omnibus, Deum clementia vti erga illos qui eum reuerenrur: deiicere autem illos & profligare qui animi fastu contra Deum & homines insolescunt, diuites famelicos pati, esurientes autem affatim saturare & implere bonis. Paulò post idem argumentum prosequitur Ezechiel vaticinio fulminato cōtra Ioatham, Eliachim, & Sedechiam periurium & fœdifragum. Sic enim primò illos suis depingit coloribus, & indolem illorum exprimit, *mali* scilicet, *corui*, vt habet prouerbium, *malum ouum. Quare mater tua leæna inter leones cubauit: in medio leunculorum nutriuit catulos suos, & eduxit vnum de leunculis, leo factus est, didicit prædam capere, homines deuorare, eo capto è gentibus non absque vulneribus, nec sine sanguine, ita vt victoria non fuerit incruenta. Mater frustrata suā expectatione & spe sumpsit alterum è leunculis suis,* Ioachimum scilicet, *& leonem*, hoc est tyrannum, *constituit eum, qui incedebat inter leones, & factus est leo, ac didicit prædam capere, atque homines deuorare, didicit viduas facere, ciuitates depopulari, atque in desertum redigere, qui etiam vinctus catenis abductus est ad Regem Babylonis.* Quò autem magis exaggeret rei atrocitatem, atque amplificet Regis crudelitatem, quæ etiam illi ab vtero materno adfuit, repetit capitis initium, vsus Metaphora Physica in hunc modum, *Mater tua quasi vinea in sanguine*

Cap. 5.
Cap. 17.
Luc. 1.
Cap. 19.
Ezech. 11.
Prouerb. in improbos.
Tyranni descriptio.

guine tuo super aquas plantata est. Quam Metaphoram & quæ subsequuntur, nemo nisi Physicus & qui in re Medica sit exercitatus rectè interpretari poterit. Alludit enim ad infantis gestationem in vtero. nam rubicundo ac sanguinolento sanguine fœtus alitur, ac sensim incrementa capessit, itaque indicat matrem à qua credulitatem suxit, mirè fœcundam esse, & sanguine in quo fœtus voluitur, redundantem, vt vineam fertilem in locis irriguis: eóque euenit vt materno sanguine affluenter pastus & saginatus vires validas & robustas conceperit. Quod indicat, cum inquit: *Fructus eius & frondes eius creuerunt in aquis multis*, hoc est, humorũ in vtero abundantia. *Et facta sunt illi virgæ solidæ in sceptro dominantium.* Quo designat imperatoriam dignitatem regalem pompam ac strepitũ. *Et vidit altitudinem suam in multitudine palmitũ suorum.* Quo indicat illius potentiam ac magnitudinem longè exporrectam & exaltatam staturam eius inter comantes frondes. Quo designat illum longè superasse magnificẽtia sua vicinos reges & Satrapas, ac latiùs propagasse ditionis terminos. *Cum autem in tanto regni fastu* ac strepitu *constitutus cœpisset alienari à Domino Deo suo, ipse vt speciosa ac diffusa vitis, auulsus est, & emarcuerunt atque* arefactæ sunt *virgæ arboris illius, eáque vinea transplantata est in desertum loco arido* & siticuloso. Quo designat exilium & captiuitatem, in quam abductus est, ac priuatus honore, dignitate, dominatione, magnificentia Regia. Quod iis verbis indicat, *Non est in ea* (nam persistit in vineæ Metaphora) *virga fortis, nec sceptrum dominantium*, hoc est, nulla est imperij maiestas, nulla magnificentia, nulla autoritas quæ illum extra contemptum possint vindicare. Hactenus de palmitibus ac vitis propagine, à quibus Christus etiam similitudinem desumit atque homines qui illi per fidem insiti sunt, ac bonorum operum fructum proferunt fructuosis palmitibus assimilat. Improbos verò omni ornatu destitutos, nulloque fidei ac Charitatis succo imbutos, aridis & infrugiferis, qui vt inutiles frutices & sarmenta igni destinantur. Quà de re vberiùs in capite de Vinea, vbi Ioannis Euangelistæ locus explicatur. Cæterùm Rami qui multiplices ex caudice atque arboris trunco, velut erectis brachiis se diffundunt, simili Metaphora vt palmites concionibus adhibentur. Designantur autem hac voce robur, potentia, firmitas, incolumitas, decor, & ornatus familiæ, totiusque posteritatis propagatio, ac soboles, denique consanguineorum affinium cognatorum, nepotumque series. Hic Sapiens cum illi feli citatem ac florentes annos

Locus Ezechielis Physicus.

4. Reg. 23. Hier. 52. & 59.

Sedecias in Babylonem abductus.

Cap. 14 Ex Ramis Metaphora.

Eccl. 1.

Rom.11. pollicetur qui Sapientiam amplectitur, *Radix sapientiæ*,inquit, *timere Deum, & rami eius longæui*, hoc est,in multos annos illi vita prorogabitur,& longũ habiturus est æui decursum. Extat autem insignis apud Paulum Concio Metaphorica de ramis auulsis ex olea, & in illorum locum aliis insitis in qua solidis argumentis ac demonstrationibus Iudæos non ita excisos ac diffractos ostendit ac conuincit, vt sublata sit omnis recuperandæ salutis spes: sed illos denuò inferendos, si fidem amplectantur. *Si enim primitiæ*,inquit,*sancta, & consp rsio facta est. Si fermentum sanctum, oportet & totam messem statui sanctam, vndique imbuta est Si radix sancta, & rami sancti erunt*.Si Abraham primus credentium pater fidem amplexus est, & illi imputatum est ad iustitiam: quid vetat & nepotes ac posteros stirpis suæ authorem exprimere, ac fidem eandem amplecti, vt superius fusius à nobis explicatum? Cæterùm,vt comantes ac longiùs exporrecti rami aliquando fœlicitatem denotant, ac rebus lætis ac secundis adhiberi solent: ita nonunquam illos rebus aduersis sacri Scriptores accommodant, eóque nomine calamitates obuenturas denunciant, nec improbos diuturna prosperitate vsuros, quod huiusmodi verbis indicatur apud Iob, *Cunctis diebus suis superbit impius, sed nec ditabitur, nec perseuerabit substantia eius,nec mittet in terra radicem suam, ramos eius arefaciet flamma*, hoc est, omnia cedent in deterius, & abolebuntur, etsi videantur ad tempus florere improbi, suosque ramos diffundere, omnia tamen sublapsa confestim dilabentur. Idipsum Sapiens obuentutum pronunciat generationi peruersæ, cum inquit, *Adulterinæ plantationes non dabunt radices altas,nec stabile fundamentum collocabũt.* Et si rami tempestiuè suóque tempore germinauerint infirmiter positi, à vento concutientur, suisque sedibus commouebuntur. *Confringẽtur enim rami inconsummati*,hoc est,imperfecti & qui nondum iustum robur ac firmitatem sunt consequuti, *& fructus illorum inutiles,acerbi ad manducãdum*,nec ad vllum vsum idonei Quo indicat,vt ex orationis serie intelligi potest, nec progenitores, nec filios, nec nepotes vsui esse Reipublicæ, nec aliquid cõmoditatis aut subsidij adferre rebus humanis: quandoquidem vt concionem prosequitur, *Ex iniquis*, & nefariis, *progenitoribus prognati filij,testes sunt nequitiæ aduersus parentes.* In Ecclesiastico seu concionatore prorsus idem argumentum tractatur, quod instituitur contra adulteram quæ alteri quàm viro legitimo corporis sui vsu concessit, seseque mœcho subiecit,ac præbuit (vt Plautus ait) vsurariam. Quod crimen ita exaggerat vt primùm declaret illam publicitùs infamia notandam,& proles quas putat hæredes posse constitui,patri pu-

Pauli locus excussus. Rom 4. Gal. 3. Iacob. 2. Cap. 15. Cap. 4. Eccles. 15. Ex adulterio prognati infausti.

tatiuo,nullo honore,nulláque dignitate habẽdas,quibus etiam hoc incommodi atque infelicitatis accessurum pronunciat, vt huiusmodi proles non figant radices, nec rami earum fructum proferant, hoc est, non propagabitur vlla posteritas, nec erit illis vlla sobolis spes. Cui sententiæ ista eius authoris cõsonet, *Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, & radices immunda super cacumen petræ*, siue in summa rupe, *se extendent*. Quibus verbis indicat (vt Christus de semine concionatur quod incidit in loca aspera ac petricosa) illos impuros non posse radices figere nec in vllam spem posteritatis emergere, sed mox vbi quid ex eorũ stirpe exortum sit, emarcescere atque in nihilum redigi. Tale quiddam etiam Esaias exprimit, cum inquit, *Ante messẽ totus effloruit, & immatura perfectio germinauit. Et præscindentur ramusculi eius falcibus, & quæ relicta fuerint, abscindentur.* Qua Metaphora declarat impiis omnia prosperè succedere ad tempus aliquod, accelerari iis annonam, messem præmaturè adesse, fructus properè maturescere: verùm cum iam omnia maturuisse visa sunt, ac fructũ fruituri videntur, segetes, rami, sarmenta, palmites, propagines exscinduntur, hoc est, tota felicitas, successus, prosperitas corruit, ac vana spe illusi sperata vindemia, messísque desiderio, atque auidè expectata iam flauescente segete frustrantur. Flos ex quo fructus speratur, gaudium est & amœnitas seu blandimentum arborum, quod vernis mensibus oculos hominum & oblectat, ac suaui odore nares reficit. Herbæ autem aliæ aliis temporibus florescunt, nunc vere, nunc æstate, nunc autũno: nõnullæ etiam hyeme, vbi cœlum clementius est, nec omnia gelu rigescunt. Indicatur nõ solùm in sacris literis, sed etiã apud alios scriptores floris nomine quidquid præstanti excellẽtique specie est. Sic prima indoles, adolescentia, iuuentus ætas florida & pubescens, floris nomine designatur, tum etiam decor, & species, venustas, pulchritudo, blandities, ac pleraque alia fugacia in homine, & quæ cito enanescunt, nec stabilia sunt aut diuturna, licet ad tempus spectatu grata ac peramœna. In eodẽ significatu adhibentur cõcionibus foliũ, herba, omnisque nitor & herbescẽs viriditas tum fœnum, stipula, ac pleraq; alia quæ citò languescunt, nec diu subsistunt. Sic Paulus doctrinam inanem, fucatam, adulterinam, infrugiferam, superstitiosam, noxiam, damnosam, ligno, fœno & stipulis comparat. Qui enim huiusmodi doctrina minus salutari imbuti sunt, nec solido fundamento innituntur, primum omnium ingruente tentationum procella labascunt, corruunt, nec prorsus in aduersitate subsistunt, vt nec arida nutrimẽta ac fomites contra ignis vim. Cæterùm floris nitor spectabilis in Scriptu- [illegible] passim acco[illegible] ... bus caducis, fragilibus momenta-

Eccle.40. Matth.13. Matth.5. Cap.8. Metaphora ex flore. 1.Cor.3. Pauli locus explicatus.

neis, ruinosis. Sic Iob, *Homo natus de muliere repletur multis miseriis qui quasi flos egreditur,* hoc est, se expandit, se dilatat, sed
Psal.102. conteritur, *& fugit velut vmbra.* Cui illud dauidis affine est, *Homo sicut fœnũ, dies eius sicut flos agri sic efflorebit.* Quibus verbis indicat rem mox perituram quamlibet speciosa sitasspectúque amabili & gratiosa. Quo autē sua cuique fragilitas identi-
Cap 40. dem ob oculos versetur, atque ex aduerso verbi Dei vis & effi-
Eccl.14. cacia Esaiæ elata voce exclamandũ præcipitur. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos, quia Spiritus Dei sufflauit in eo.* Verè fœnum est populus, exsiccatum est fœnum, & cecidit flos, *Verbum Domini manet in æternum.* Quo palam facit omnem pompam, fastum, strepitũ, splendorem, magnificentiam, denique quidquid in homine excellens est, & magnificum, seu externa seu interna spectes, scilicet, prudentiam, ac scientiæ coniunctam sapienriam, & si quid aliud humanæ menti insitum est, flatu Dei euanescere. Quapropter nemo rebus tam caducis & momenraneis inniti debet, aut illis fidere, sibique inaniter harum rerum possessione blandiri, sed fulcire se verbo Dei quod stabile est, firmum, diuturnum, & mentes hominum solida ac salutari doctrina imbuit.
1.Pet.1. Reuocant nos ad æternas has opes Petrus & Iacobus Apostoli,
Iacob.1. ac sectanda præcipiunt non fluxa, non temporaria, non euanida quæ tanquam flosculi ad Aquilonis flatum, aut Solis ardo-
Solida spectanda. rem emoriuntur, sed cœlestia, ad quæ, Christo duce, eiusque verbo perduci nos cōtingit. Plures sunt eius generis aqud Prophetas Metaphoræ, arque ex foliis floribusque desumptæ similitudines. quarum commemoratione ob oculos ponit mortalium res fragiles & caducas, prorsusque instabiles, quibus tantopere intumescunt homines. Sic Esaias fastum ac superbiã
Cap.28. Ephraim, quorum nomine designat omnes iisdem vitiis obnoxios, foliis ac floribus mox euanescentibus, ac defluis cōparat. Sic enim illis interitum minarur. *Væ coronæ superbiæ, ebriis Ephraim & flori deciděti. Pedibus cōculcatur corona superbiæ ebriorũ Ephraim, & erit flos deciduus exultationis eius, & sicut fructus temporaneus & præcox.* Vt enim nec fructus nec præcocia poma diu subsistunt, ita nec illorum fœlicitas diuturnam prosperita-
Cap.1. tem est habitura. Nahũ quoque propheta declarat eadem similitudine nihil tam speciosum ac spectabile, nihil tam blandum & amabile, quod Deus non concutiat ac conterat, vbi exarserit in nefarios atque improbos ira illius, sic vt flores & germina elatorum hominum discutiantur hoc est, omnis illorum pompa. & splendor ad nihilum redigatur, quod iis verbis indicatur, *Infirmatus est Basan & Carmelus, & flos Libani elanguit,* hoc est

virtus,

virtus, robur, potentia ruinosa est, omnis nitor, decor, species, venustas deflorescit ac deformata est. Floribus succedunt fructus, & semina, de quibus quoniam similitudines desumuntur, hoc obiter indicandum. Semen duobus modis vt & fructũ, vi deo vsurpatũ in sacris literis, pro tribu atq; illustri familia vel prosapia, pro sobole ac totius posteritatis propagine, pro successione hæreditaria, pro stirpe, genere, cognatione, quæ omnia pollicetur Deus in humanæ vitæ decursu optatum felicemque successum habitura, vbi qui mandatis eius obsequitur atque morum integritati insistit. Quod indicat Dauid in Psalmis, cũ inquit, *Iunior fui, etenim senui, & non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. Semen illius in benedictione erit, & iusti hæreditabunt terram. Semen verò* seu generatio *impiorum peribit*, Sic Elephas, vnus disceptantium cum Iob, commendat Dei castigationem, eaque sic eruditi hominem pronunciat, vt totũ se cõmittat eius arbitrio, eiusque volũtati se subiiciat, quod sciat se castigari vel ad emẽdationẽ, vel vt exploretur illius cõstãtia qua ratione cõsequitur homo, vt omnia illi prosperè succedãt, & accedat opima benedictio, *Spectabis*, inquit *multiplex semẽ tuũ & progeniem tuam*, hoc est, proles, nepotes, & posteros, *& herbam terræ numerosam. Ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur aceruus tritici in tempore suo*, hoc est, generosi hominis more & magnificè te efferri continget comitante magna procerum multitudine. Rursus quoniam semen herbis ac arboribus inest, atque id similem speciem producit, seseque ex alia in aliam stirpem propagat, Prophetæ quoque isto in concionibus illustrandis vtuntur. Designat autem semen successum, vberem prouentum, annonam fructiferam (benedictionem, beneficentiam, vberrimos fructus. Ita cũm Deus apud Esaiam pollicetur fœlicitatem ac rerum omnium affluẽtiam qui illi fidunt, illiúsque mandatis insistunt, *Dabitur*, inquit, *pluuia semini tuo vbicunque seminaueris in terra, & panis frugũ terræ erit vberrimus & pinguis. Pascetur in possessione tua agnus spatiosè, & tauri tui & pulli asinorum qui operantur vel colunt terram, commistum smigma*, hoc est, hordeum purumque pabulum *comedent, sicut in area ventilatum est*. hoc est, ventilabro vanoque accuratè expurgatum à paleis. Quibus verbis designat rem familiarẽ amplissimè augendam, omniaque ex voto atque animi sentẽtia successura. De fructu par est ratio. nam & herbarum arborumque fructus in Bibliis designat vbertatem rerum, abundantiam, fertilitatem, beatitudinem, prosperum successum, opera bona & mala, inopiam, annonæ charitatem & penuriã, iustitiam, vitæque integritatem, impietatem, nequitiã,

Semen in Bibliis quid designet.

Psalm. 36.

Cap. 5.

Semẽ stirpium.

Cap. 30. Esaiæ. locus excussus.

Cap.10. mores improbos: quæ etiam frumenti ac frugum nomine designantur. Sic Oseas cum ad optimam frugem, ad decus, probitatem, iustitiã exhortetur homines suæ salutis obliros, qui rebus improbis assuescere cœperũt. *Seminate verbis*, inquit, *iustitiã, & metite, in ore misericordia*; hoc est, Misericordia, clementia, bonitas vobis cordi sit, & in ore versetur, *innouate vobis nouale, dum tempus inquirendi Dominum*. Quo suadet immutandũ vitæ institutum, quo possint vitam, mores, studium approbare Domino Deo. *Etenim hactenus*, vt Propheta inquit, *arastis, impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacij*. Qua Metaphora indicat nihil illos aliud quàm fraudes, sycophantias, perfidiam, imposturas, dolos machinati, quibus innocẽtes opprimũt. Quocirca monet vt excussis atque extirpatis vitiosis fruticibus ac zizaniis in exculto nouali puræ mentis, probitatẽ, mãsuetudinẽ, iustitiã, humanitatẽ inserãt. Quod etiam apud

Cap.4. Hieremiã accuratè Dominus præcepit. *Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas*, hoc est, reddite corda vestra exculta optima semẽte integritatis iustitiæ, innocẽtiæ, bonitatis, extirpatis spinis ac sẽtibus nequitię Hac enim ratione omnia prosperrimè homini succedũt. Quod Deus apud Esaiã palã testatur insigni cõsolatione, qua pij hominis mentẽ in spẽ ac fiduciam erigit consequẽdæ salutis. Sic enim securitatem rebus & afflictis ac desperatis denunciat. *Dicite iusto, quoniã bene illi erit,*

Cap.3. *quoniam fructum adinuentionum seu manuum suarum comedet*. Quo illũ cõmonefacit vt securo sit animo, bene speret, optimã spẽ cõcipiat: quoniam ingruẽte calamitate & afflictione famis aut belli, fruetur securè rebus quas sua manu, suoque labore à Deo optimo maximo sit consequutus. *Impio verò*, vt idẽ ait, *ma-*

Fructus pro hærede. *lè erit, quoniã secundùm opera manuum eius rependitur illi* Cæterùm fructus pro sobole etiam & posteritate sumitur ac libero-

Psal.126. rũ propagine. Quod munus Dauid Deo acceptũ refert, cum inquit, *Ecce hæreditas Domini filij merces fructus ventris*. Quo indi-

Psal.131. cat populũ propagationẽ Dei donũ esse. Rursus cum Deus sub Dauidis nomine Christi regnũ fore sempiternũ pollicetur, *Iurauit Dominus Dauid veritatẽ, & nõ frustrabitur eũ, de fructu vẽtris tui ponã super sedem tuam. Illuc producã* & germinare faciam *cornu Dauid: paraui lucernam Christo meo. Inimicos eius induam confusione. Super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea*, vel diadema meum. Quibus verbis amplificat fortitudinem, decus, magnificentiam imperij, quod longè latèque sit propagandum, & sub Dauidis typo Christi Seruatoris regnum spirituale, eiúsque Ecclesiam, hoc est cœtum fidelium, nunquam extinctum aut oppressum iri, nec vlla vnquam vetustate,

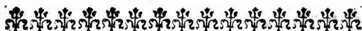
vlla

vlla temporum iniuria abolendum: quamlibet sæuiant inimici, quantumuis doctrinæ Euangelicæ insultent, illamque lucem extinctam cupiant, atque omnes machinas ad illam opprimendam admoueant. Quò spectat illud Christi de inconcussa fide, & inexpugnabili solidaque professione nominis eius, *Et portæ inferi non prævalebunt aduersus eam.*

Quisquis enim tam immobili ac tam firmo fundamento nititur, non est quòd metuat se ab illo posse dimoueri aut diuelli. Quòd Christus etiam aliâs testatus est, similitudine adducta ex viro prudente ac sagaci, qui ædificium suum construit non in fluida arena aut fundo palustri & vliginoso, sed in solido saxo, aut firma rupe, ne ingruentes tempestates, fulmina, tonitrua, imbres, venti, flumina & concursus aquarum totam molem conuulsam dissipent ac discutiant. Qua similitudine designat illum qui fidem solidam ac viuidam, non vmbratilem amplexus est, eamque factis exprimit, in concusso infractóque animo subsistere aduersus imminentes tempestates quę nullis non momentis homini Christiano impendent. Quam securitatem Dauid etiam illi pollicetur qui Deo confidit, illiusque præsidio totum se committit, atque omnem suam spem ac fiduciam in Dei misericordia per fidem collocat. Hac enim ratione fit vt ab omni quantumuis exitiosa peste & periculis tutus sit, & securè subsistat, seu illa noctu, hoc est, tacitè & latenter ingruant, vel interdiu, hoc est, palam & aperto Marte grassentur. Quòd Altissimus, cui fidit, vmbra alarum suarum illum muniat, suaque protectione tutum præstet.

Matt.16. Matth.17. Fiducia in Deum. Psal.91.

FINIS.

Ordo Capitum.

colore

32 De

INDEX

INDEX RERVM ET MATERIARVM.

A

B

C

Carice

I

L

M

N

FINIS.

DE GEMMIS

ALIQVOT, IIS PRÆSERTIM, quarum D. Ioannes Apoſtolus in ſua Apocalypſi meminit. De aliis quoque, quarum vſus hoc æui apud omnes percrebuit, Libri duo: Theologis non minùs vtiles, quàm Philoſophis, & omnino felicioribus ingeniis periucundi, è non vulgaribus vtriuſque philoſophiæ adytis deprompti.

Authore FRANCISCO RVEO, Doctore Medico Inſulano.

AVTHORES IN HIS libri citati.

Aëtius.
Albertus Magnus.
Antonius Ludoicus.
Apuleius.
Aristoteles.
Arnoldus à Villa noua.
Auerrois.
D. Augustinus.
Aulus Gellius.
Carolus Bouillus.
C. Plinius.
Dioscorides.
Galenus.
Gregorius Pictorius Villingensis.
Hallyabbas.
Hermolaus.
Hieronymus Hungestus.
Iamblichus.
Ioannes Menardus.
Marbodeus poeta Gallus.
Marsilius Ficinus.
Nicolaus Florentinus.
Numenius.
Paulus Ægineta.
Petrus Aponensis.
Petrus Crinitus.
Plato.
Plotinus.
Rases.
Solinus.
Theodorus Cyrensis Episcopus.
Theophrastus.
Thomas Aquinas.
Vincentius in Speculo naturalis historiæ..

LIBRI

LIBRI PRIMI CAPITA.

LIBRI SECVNDI PARS prima de Gemmis XIII. in D. Ioan. Apocalypsi memoratis.

PARS II. DE CÆTERIS aliquot Gemmis & lapidibus.

His subiicitur

Paschasij Balduini Canonici Phalempinensis ac Franc. Rueum Epistola erudita, qua super his duobus Ruei libris iudicium continetur primùm: deinde de Hebraica Gemmarum nominibus, déque earum admiratione, usu, abusu & viribus tractatur.

DE GEMMARVM ORTV, LIBER PRIMVS.

De lapidum & Gemmarum generationis causis diuersis.

CAPVT I.

Non perspicuorũ lapillorũ caussæ. Pellucidarum Gemmarum causæ.

VNumquenque lapidem ex altero maximè duorum elementorum, terra scilicet vel aqua, constari omnes rerum naturalium peritos, tam in confesso est atque naturali rationi peruium, vt nullus, ni vel Leberide cæcior, addubitauit. Porrò qui lapides non perspicui sunt, ex terrea crassioréque quadam substantia, humido tenaci perfusa, generationis materiam mutuati sunt. Qui verò pellucidi visuntur, ex aqua præsertim consistunt, cui subtilis quædam terrea nec obscura materies immixta est, vt & in crystallo ac beryllo glaciei speciem planè referentibus videre est. Quanquam & hæc intelligi velim, non quòd duo reliqua rerum principia, ignem dico ac aërem, ab illorum mixtura separem. Apud principes namque philosophos complures conuenit, omne mixtum ex quatuor elementis constare. Verùm enimuerò ita quæ diximus accipienda sunt, vt alterum illorum, terra nimirũ vel aqua, in quouis lapide præcellere intelligas, etiam si aliter Plotinus sentire videri possit, de quo alibi fusiùs egimus.

Lapillorũ causa efficiens duplex.

Quod autem ad effectricem vocatã causam attinet, duplicem eam vtriusque philosophiæ principes numerarunt: altera namque suprema, altera verò inferior. Princeps causa est Deus ipse Optimus Maximus, rerum omniũ creator & seruator, in quo, cum quo, & per quem sunt omnia, & sine quo (diuo Ioanne Apostolo teste) nihil factum est. Quem & Aristoteles Ens entium, supremâque vocabat intelligentiam, asserens omne opus naturæ opus esse intelligentiæ. Illum itaque Deum vt omnium rerũ creatorem ita singulorum primariam & simpliciter necessariã causam, vt etiam lapillorum gemmarumque, Christiani omnes

omnes norunt. Quandoquidē sapientis est oraculum: *Qui viuit in æternum, creauit omnia simul*: quod equidem bifariam interpretarum inuenio. Quibusdam quòd dicitur simul, non ad instās referentibus, verū ad instans propositi diuini, vt scilicet sit sēsus, quòd Dominus Deus decreuit ab æterno omnia creare. Ita enim librū D. Augustino relatum, qui de mirabilibus sacræ scripturæ inscribitur, habere reperio. Simul itaque Deus vniuersos lapides singulasque Gemmas creauit, dum videlicet vnica soláque sua voluntate multiformem quarumuis specierum ac indiuiduorum diuersitatem fieri voluit: in qua voluntate vnica simplicissimáque singula simul fecit, quæ ab eorum ortus principio per tempus dispensare non desistit. Quamuis & hîc accedere possit germanior forsan intellectus, cui philosophi complures & non obscuri, ipsa quoque ratio subscribunt: scilicet quòd Deus omnia simul creauit, dum omniū formarum ac rerum futurarum rudimentum, principium ac seminarium quoddam materiæ primæ, ante generum, specierū atque indiuiduorum discretionem, infundit. Illa siquidem materies, diuisionis adhuc & productionis expers moles erat quædam informis, omnium tamen formarum seminio ab ipso creatore perfusa: vnde tandem aliquando, & iis mediis quibus supremus opifex ab æterno præscit & vult, perfecta rerum productio & fœtura extimularetur. Ideoque & hi admittunt omnia quidem simul esse creata, non autem simul esse facta. Confirmat & id sententiæ diuus ille Augustinus super Genesim, adserens, quod quæ à natura generantur, secundum rationes seminales in materia consistentes, producuntur: quod & multo copiosius disseruit tertio de Trinitate capit. 9. vt scilicet inaudias materiam in se habere, & quasi fouere cunctarum formarum rationes seminales sibi à primæua constitutione ingenitas insitasve: ex quibus tandem, agentis actionem, pro modo, expertis, educantur extimulentúrque formæ naturales, elementorum commixtionem essentialiter consequentes, vt & hinc quæ in potentia materiæ tantummodo inerant verè, & (vt dicunt) in actum ab agentis actione producantur. Verùm de his alibi fusius. Nunc verò hæc de principe illa caussa & Gemmarum plasmatore sufficiant. Quæ tametsi cunctis sat esse queant: quia tamen pulchrum, decorum atque vtile est homini haud vsquequaque indocto, nosse quibus secundis mediísque caussis, vnde cuncta de quibus disceptatur, originem capessunt, non pigebit hoc loci aliarum quoque inferiorum causarum commeminisse. hoc namque pacto fiet vt absolutior de his nostra sit traditio. Quamquam enim

Simul creata omnia, quomodo.

Causæ inferiores secundæ, vel mediæ.

Deus omnium sit caussa immediata,quædam tamẽ solus,& citra alicuius coagentis admissionem, efficit, ideoque (vt aiunt Theologi) eorum caussa est tota. Nonnunquam,sua liberalissima bonitate, cooperantes alias secum adsciscit affouetque caussas, & hoc propter connexionem vniuersi : tamen vt nulla alteri aduersetur. *Proinde* (vt inquit Bonauentura libro secundo, quæstione secunda, circa finem) *quia diuina voluntas non cognoscitur, nec ipsa ab actione excludit operationem caussæ creatæ : nec etiam ab earum cognitione humanam capacitatem arcet. Ideoque bonum & perutile est, sese exercere in cognitione caussarum creatarum.* Ante hunc item multis seculis Pindarus asseruit, quod quicquid intra se terra occultat,& vltra cœlũ positum est, homo contemplatur. Nec id infructuosum putes: quoniam, diuo Paulo autore, inuisibilia Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas. Verùm vnde digressi sumus, pedẽ referre libet. Prætermissis itaque nunc superioribus caussis, in sequentium duorum capitum gratiam, non vulgarium philosophorum placita narraturi dicimus, quod à primario illo omnium principio, inferior humiliorque Gemmarum caussa dici potest, facultas cælestis orbis moti, ab ipso Deo transfusa,pro ipsius orbis diuersarum partium varia positione,quam astrorum periti aspectum appellant. Porrò quid sit cœli orbium, planetarum, syderúmve aspectus, situs siue configuratio, non est huius instituti : quamobrem Mathematices peritis relinquo. Hoc vnum præfatus quòd pro variorum aspectuum ratione & materiei multiiuga præparatione diuersas in subiecta hæc corpora cœlum creditur transfundere virtutes. Qua de re philosophi illi propinquiores sensibilesque causas scrutati, cœlo ipsi extenso vim illam mineralem lapidificam tribuendam censuerunt, mediatè vel immediatè, vt dicunt. hoc est intercurrente alia caussa, vel non. Mediatè quidem quod tametsi corpora cœlica loca non rarò mutent, apparet tamen sedes eas lapidificas facultatem illam, semel ac efficacissimo cœli conatu conceptam tam contumaciter retinere, vt lapides per multum æuum gignendo, iam dictæ potentiæ fidem propalam testentur.

Adamantes sibi similes parere.

Hinc fieri arbitror quiddam mirabile & silentio minimè premendum. Relatum mihi iam pridem est à domina quadam fide digna, quod Domina Heuerensis è Luxemburgorum illustri genere oriunda, duos habeat seruetque hæreditarios Adamantes, qui alios crebrò, tanto naturæ miraculo producant, vt eos quicunqae statis temporibus intueantur,

ἐνσῆθαι, id eſt congenerem ſibi prolem eniti, palam iudicent, cuius cauſſam, ſi quidem in naturæ tam raro opere nobis philoſophari licebit, putauerim eſſe, quod vis illa cœleſtis parentibus tenaciter inſinuata (quam adamantificam quis nominauerit) aërem circumfuſum in aquam primum congruámque ſubſtantiam, demùm in Adamantem gemmam durauerit transformaueritque. Quòd ne iuſto plus admiretur quiſpiam; auctor eſt Teophraſtus eſſe lapides qui pariant: nimirum quod virtus illa cœleſtis tenaci materiæ, vti præſtruximus, ſemel transfuſa ſubiectæ contumaciùs cohæret ſubſtantiæ: quæ videlicet quò vehementiorem cœli actionem experta eſt, eò pertinacius hanc retinere intelligitur.

Vicina autem & coniuncta ſeu inſtrumentalis lapidum cauſſa duplex annumeratur. Vel enim calidum quoddam eſt, (ſi elementis corpora ſubſtantialiter fieri ſtatuamus:) aut caliditas, (ſi ſolas in mixtis qualitates aſſeruari ſentiamus) in materia terrea perſiſtens, & humidum tenax per terreæ molis tenuiſſimas quaſque partes diducens, digerenſque: hac ratione ſingulorum elementorum, terræ præſertim & aquæ portiones tam aptæ & ad amuſſim confundens atque conglutinans, ſed & ab omni excrementoſa fæce deſpumans, vt pro lapidis Gemmæve forma producenda materiam ipſam rectè præparet. Aut demum ea cauſa frigidum quoddam eſt, ſiue frigiditas, in aquea ſubſtantia terreſtris & ſiccæ materiæ actionem perpeſſa conſiſtens, ſua conſtrictione (frigidi namque eſt conſtringere) omnem ſuperabundantem humorem adeo exprimens, vt etiam impendiò induret, adeóque tantum eius relinquat, quantum ad decentem partium connexionem ſit neceſſarium, vt & hinc immutandæ formæ materia diſponatur excolaturque.. Qua de re non diffitentur philoſophi illi, quòd quamuis lapilli hi à frigido coaluerint, à calido tamem, citra alterius humoris appulſum, liquari contumaciter recuſant: quod videlicet tanta in illis humidi ſiccíque naturalis commixtio, germanitas & neceſſitudo vt ſuo omni ex parte cõtrario affici renuant: nec non niſi familiaris qualitatis illo affecti, ad externæ qualitatis actionem conniueant. Quamquam non deeſſe compertum habeamus qui duo tantùm elementa recipiant, ac frigidum vt à natura, ita ab omni actione ſecludant, qui debile calidum Gemmarum cauſam conſtituunt, de quibus aliâ s:

Inſtrumẽtalis Gẽmarum cauſa.

Quid sint, & vnde vim sortiantur, Gemmarum proprietates occultæ.

CAPVT II.

AVtor est Galenus in simplicium pharmacorum libro. quod Gemmæ vires habeant partim secundùm substantiæ totius proprietatem, partim secundùm qualitates effectrices, hoc est manifestas: quas cum potentiis hic emanantibus ea medicinæ pars, quam Græci, φαρμακευτικὴν, Latini medicatinam appellant, in primis contemplatur: cuius considerationem præsens institutum non amplectitur. Porrò substantiæ totius proprietatem philosophi vocant occultam, quod substantia virium, quibus stupenda illa munia absoluuntur, humanæ rationis fugiat captum: vt ne summis quidem viris illarum aliquam penitus assequi contigerit aliter quàm multo vsu. Nimirum quod omnis proprietatis vera ex methodo cognitio colligenda sit, ab eius causis proximis euidentibúsque, quæ bifariam discriminarur: vel enim ex mixtionis modo, vel ab ipsius formæ specificæ ratione. Porrò commixtionis modus miscibilium, mixtura & conglutinatione perficitur, quæ exactè peruestigari humana diligentia nequeat, vel eo maximè nomine quod infinita sit illorum commiscendorum propottio. Eius verò quæ speciem adferr formæ rationem, vel ideo imperscrutabilem intelligere est, quòd ipsam prodire autumant, partim quidem (vt præstruximus) ex potentia materiæ, formarum rudimentis seu seminiis à primæua constitutione perfusæ. Partim autẽ (vt magnæ philosophorũ illustrium turbæ placet) ab ideis in mẽte diuina cõsistentibus (quas diuus Augustinus primordiales vocat) id est, ab ipso Deo, hinc ab anima mundi (si Platonicis cõsentimus) & aliis inferioris ordinis cælicis corporibus, in elementa primum influẽtibus: deinde & per ea media ad formam iampridem inseminatam & ceu inchoatam (tamquam scilicet mentis alicuius & voluntatis diuinæ ministris) disponentibus: cuius præparationis absolutam considerationem, humana etiam quatumuis diligens aut sublimis sagacitas non assequatur. Cùm itaque reconditarum illarum facultatum causæ humano sensu nequeant prehendi, nemini dubium esse suspicor, quin omnibus peruium, quod nulla illarum proprietatum rationabili hoc est, per rationem humanam deducto inuentoque experimento, sed casuali duntaxat

Cur virtus occulta dicatur.

Duæ proprietatis caussæ.

taxat

taxat euentu competta explotatáque dici possit : vel omnino aliquo reuelationis modo, vti per somnia nonnunquam legimus contigisse. Quo modo scitum est sylueslris rotæ radicem aduersus canis rabidi morsum, aquæ pauorem omnisque potus metum & graue fastidium adferentem, præstare, matre scilicet, cuius filius in Lacetania Hispaniæ finitima belligerans, morsus periclitabatur, per somnũ (visa in fruteto illius radice sibi suauiter applaudente) præmonita: quam & deinde qua potuit diligentia filio misit, ex lacte potandam, filium obsecrans vt religioni parens matri obsecundaret biberetque. Quo vnico simplicíque remedio, miles ille præter omnem expectationem seruatus, occasionem præbuit cognoscendæ eius radicis occultæ contra illum affectum facultatis. Est igitur mixti latens occultáve proprietas, facultas quædam per ea, vnde ipsum essentialiter consistit, insita: perque priuatas operationes, multo vsu periculóve solo, vel aliqua reuelatione, citra rationem cognita. Quòd demum mixtionis ac conglutinationis meminimus, illud obiter lucidioris doctrinæ gratia his quoque connectere libet (forsitan enim tantæ diuersitatis occasionẽ sciscitari teris ac libenter audias) quòd tam discrepãtis mixturæ & coaptationis caussam philosophi sunt arbitrati esse quandam cœlestem subiectæ materiæ partes, varias licet pro sua virtute permiscentem: adeóque vel vario huius permixtionis tenore, eam materiam ad nouam formam decenter apparentem, in quam tandem ad amussim dispositam & excultam mirificæ illæ trãsfunduntur virtutes, formas cõsequentes specificas. Porrò hac dicendi consequutione eò tandem deuenimus, vnde earum quæ in Gemmis sunt proprietatum facultatumque reconditarum causæ, quas antè præstruximus, nobis sese vltrò ac præter expectationem diligentius perscrutandæ, ac in conspectu reuocandæ, insinuent. Celebris est itaque philosophorum sententia, quòd omnis causarum turba ab vna eademque principe pendet, ducitur atque conseruatur, ad quam & propter quam, ceu ad communem omnium finem, caussæ omnes sua munia tanquam communi quodam & insito consensu dirigunt: deinde & omnia fieri desuper à summo bono, hoc est, Deo ipso: eademque & optima & ordinatissima. Proinde non irent inficias, Gemmas & earum virtutes à Domino Deo esse, eumque etiam solum cunctorum caussam dici posse veram, alias autem caussas impropriè & ceu per analogiam nominari non diffiterentur. Veruntamen quamquam philosophis illis cognitum id & optimè perspectum esset, nihilo tamen magis cõquieuit mira infatigabilisque illorum auiditas

Quid mixti recondita proprietas.

Omnium causarum vnica princeps.

ditas

ditas discendi, & in suis operibus creatorem admirandi contemplandique desiderium. Quinimò insito quodam cœlesti ardore vigoreque ad propinquiores rerum caussas seu videlicet primæ illi ac veræ vtcunque instrumentarias animorum suorum penè diuinam atque perspicacissimam sublimitatem intenderunt. Hinc itaque, cum bono, mentem, hoc est, primam sapientiam, quam & boni verbum illorum quidam nominant, & cum mente, intellectum, totum vtrumque mundum (intelligibilem dico & sensibilem) statuere sunt opinati. Quum verò bonum ipsum, mentem & intellectum vnum quid esse, ac vnica simplicissimaque substantia persistere adstruunt, vnicum esse rerum omnium & singularum principium profitentur, semper omnibus adstans, cuncta fouens, viuificans, excitans, complens & roborans, de quo sacer ille Orpheus ita cecinit:

Cuncta fouens atque ipse ferens super omnia sese.

Hinc & diuinus ipse Plato diuino Sole collustratus ita in Sophista ait: *Animalia cuncta mortalia plantasque & quacunque terra ex seminibus radicibusve nascuntur, & quacunque inanimata in terra consistunt, siue liquefieri possint, siue non, nunquid ab alio quodã opifice fabricata quàm à Deo facta esse, cum prius non fuissent, dicimus? An multorum doctrinam sermonesque sectabimur dicentium ista, natura ipsa gigni à caussa quadam fortuita sine mẽte hec agente: vel cum ratione potius scientiaque diuina, que ab ipso Deo sit orta?* Nos enimverò Christiana fide ac veritate edocti, primum hoc rerum omnium principium, singulari substantia, & tribus personis, conformi, simplicissimaque voluntate, vnitate, maiestate æqualitate, ac omnipotentia comprehendimus & veneramur, Patremque vocamus, quem illi bonum simpliciter, Filium & verbum patris nos, mentem, primamque sapientiam, illi. Spiritum quoque sanctum nos appellamus, quem illorum iuniores boni intellectum & amorem nuncupant, vel animam cuncta viuificantem & animantem alij. De quo Plotinus libro de intellectu cap. 2. ita infit: *Quisnam est potissimum qui tradit animi sapientiam? hic profectò necessario est intellectus* (inquam) *qui non alias quidem intellectus sit, alias verò expers intelligentia: sed verus potius intellectus, qui hanc ob causam seipso sit pulcher. Sed nunquid hoc velut primo, nobis est quiescendum, an potiùs super mentem quoque progrediendum? nempe mens ipsa nobis in altum progredientibus prior occurrit quàm principium omniũ primum, quasi in ipsius boni vestibulo constituta, omnia in seipso nuncians & significans, velut quadam ipsius boni figura.* Deinde & eiusdem libri cap. 3. *Eadem quoque* (inquit) *transferens ad vniuer*

Egregia de Deo Plotini sententia.

vniuersum, in ea similiter perueniet ad intellectum, cognoscens eum effectorem reuera totiusque artificem. Hactenus Plotinus. Porrò in intellectu mundum quendam intelligilem haberi voluerunt, hoc est omnium rerum, idearum plenitudinem, sed & in mente omnium iuxta & singularum creandarum, gignendarum ac producendarum, id est, futurarum rerum ideas, æterna simplici congeneaque substantia, solis relatiuis rationibus ab inuicem dispescitas, persistere, intellexerunt. Easdemque ideas principes esse rerum omnium caussas arbitrati sunt, ab eisque eeu quosdam actus pendere & esse animas omnes intellectuales, intelligentias, corpora, cœlestia, & quicquid in inferiori hoc mundo est vspiam. Proinde proximam creati mundi caussam, item & cunctarum proprietatum, menti & intellectui, hoc est verbo Dei & Spiritui sancto detulerunt: quamquam ne ipsum quidem bonum ab hac creatione separarint, vt ex locis iamiam citatis & aliis non raris philosophorum authoritatibus patere liquidò potest: quemadmodum sacras etiam literas legere est Deo Patri per verbum & in Spiritu sancto, tanquam vni principio mundi creationem tribuere, *Qui fecisti* (inquit Sapientia) *omnia verbo tuo*: & Psaltes, *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Verùm enimuero omnibus exploratum velim, Ideas illas in mente diuina nihil esse ab ipsa Dei substantia & præscientia, id est, omnium præcognitione & voluntate æterna discretum. Quem, inquam, Deum certum est non tantùm singulorum generum, verùm etiam specierum ac indiuiduorum omnium exactissimâ propriissimamque & constituere & ab æterno præscire, substantiam, compositionem, formam ac vires tum proprias tum communes, & si quid prætérea illis insit. Vt & hinc accipias diuinas illas Ideas cuiusuis speciei ac indiuidui principes esse caussas: non modò quod sint, verùm etiam cuiusque earum potestatis tam communis quàm propriæ. Cui & id mihi pulchrè arridere videtur quod plerisque philosophis placere inuenio: nempe quòd virtutibus certis, id est, certam stabilemque rationem habentibus, non fortuitis, sed efficacibus, potentibus, indeficientibus nihil frustra in vanúmque ex sese mouentibus, moueantur vires in rerum omnium natura consistentes, sed de his in alio nostro opere fusiùs ac synceriùs diis fauentibus differemus. Porrò à mente ipsa & intellectu illorum plurimi volunt effusam creatámve animam vnam intellectualem, vniuerso orbi communem, quam idcirco mundi animam vocant. Eandémque sub mente illa mundi regina rectricéve, toti mundo præesse, atque per eum totum diffundi: vt scilicet tanquam primæ illæ caussæ ministrans,

Ideæ quid sint.

Diuinæ Ideæ, id est, Deus ipse omnium rerū caussa princeps.

De anima mundi secundum philosophos plerosque.

ministrans, cuncta per eam & sub eius imperio moueret, cogeret, foueret, moderaret, efficeret, primariæ illius causæ, Dei videlicet, ipsius præcepto parens obsecũdánsque. Quapropter & in animam illam mentem impressisse senserunt rerum omnium primarias principesque rationes seminales tantùm ab Ideis diuinis nobilitate dissitas, quantum ignobiliori subiecto ad obsequium infusæ hærent. Quas forsitan intellexerit quispiam rationem esse omnium producendarum rerum, ac mediorum, quibus Deus ipse eas producere ac proferre voluerit constitueritque cum facultate qua media illa promouere ipsa possit anima: si tamen similis quædam anima pro alioqui Christiano admitti debeat. Verùm Philosophorũ quorundam placita narramus, non approbamus. Illam præterea animam sentiunt per omnia in omnibus diffundi, & omnia menti obedientem, eique ministrantem promouere ac vegetare, vt & hinc non abs re dici possit instrumentum primum eorum quæ Deus ordinato communíque euentu, hoc est, secundùm naturam efficit: qua de re hanc animam à mente & intellectu primam vitam nuncuparunt. Cui quoque mentem, substantiam, ac rationem; intellectum verò vt esset intellectualis, impertiuisse in litteris fecerunt. Eam denique per omnia flatum spirare vitalem spiritalemque prodiderunt, dum suo scilicet spiritu per omnia penetrans omnia videt, tangit sentitque, & id quidem modo quodam suo, nostris sensibus longè impari, incognito & multis nominibus discriminato. quo denique vnico flatu spiritúque actu lucido, vi calido & omnis generationis fomite; ceu scilicet interioris vitæ quadam propagine, atque veriùs tanquã diuinæ virtutis vehiculo semper vbique pullulare animam illam vniuersalem mundi existimarunt: cum & forsitan intellexerunt sub Deo ipso, principium esse intrinsecum, quo formarum in materia rationes seminales ad sui scaturiginem promotionemque moueantur ac emergant. Sed hæc missa fiat. Discaueo namque longiùs me fortassis euagatum vela ventis præmaturè cõcedere. Iam itaque quæ diximus paucis perstringentes addamus, Deum Opt. * Max. * Omnipotentem, summum denique bonum, ac liberalissima sua bonitate, rebus cunctis pro sola sua voluntate, harmoniam, concentum ordinemque, & à se & ad sese præstituisse: quem stabilem ac inconcussum eatenus esse vult, quatenus aliter non disponere decreuit. Harmonico præterea illo consensu, sibi omnium creatori ministrare voluit: primum quidem (quòd ad hunc materialem inferioremque mundum spectat,) secundùm philosophos illos, ipsam mundi animam ac eius spiritum: deindè cœlum

Spiritus mundi philosophis.

Cuncta & à Deo & ad Deum ex ordine constituta sunt.

* Sapientissimum,

* Clemẽtia plurima.

lum ipsum extensum orbibus, figuris, astris maximis, planetis, stellis & luminibus consistens. Illam itaque animam, hoc quoque cœlum, principij caussæque sub cœlo formatarum generatarumque rerum & transfusarum proprietatum rationem quandam iniisse ideo philosophi illi putarunt, quòd ad mundi dispensationem, tametsi non ex necessitate, vberrima tamen Dei bonitate, quadantenus admittuntur. Quod & Auicenna ipse in suis Metaphysicis sensisse videtur: *Quæcumque stellarum & orbium. Ab iis enim ipsa etiam elementa, nonnunquam & artes quædam, similiter & res artificiosa accidentalis saltem vel externa caussa quandam sibi denominationem vendicant.* Placet itaque philosophis illis formam & ex ea vim occultam omnis mixtis esse, primum quidem ab Ideis illis diuinis, id est, à Deo ipso omnium creatore & plasmatore, ministrantibus ei anima mundi (si Platonicis consentimus adserimusve,) deinde & ipsis orbibus cœlicisque corporibus, planetis, syderibus, figuris, luminibus, & si quid præterea cœlo extenso similis rationis insit: post hæc & elementorum temperaturis cœlicis influxibus affectis, caussis inquā præparantibus, & materiam ad nouam formam coaptantibus. Habent itaque (iuxta philosophorum illorum sensum) virtutes illæ reconditæ suam originē ab expressis specificis determinatisque formis, à cœlo tamen materiali per vires præparatorias, in archetypo per Ideas ac formas exemplares. quæ omnes caussæ ad cuiusuis rei generationem absolutam (quod ad communem ordinatamque Dei constitutionem pertinet) conuenire illis videntur. Vnde tandem id esse verum commonstretur, quòd iamiam dicebamus, quod Deus scilicet rebus omnibus pro libera sua voluntate, altissima ac præstabilissima bonitate, harmoniam, concentum & ordinem à se & ad sese quandam instituit, indeque rerum omnium cum prima caussa, Deo ipso, sympathia, connexio, correspondentia consensusve. Diuinum de singulis decretum natura sequens, non inepte statuatur: hoc est, vt omnes vires creaturis rebusque artificiosis insitas, à Deo ipso (qui omnium est actus primus, & actionis omnis principium creaturis impermiscibile) ministrantibus eis iam dictis caussis, quæ ideo secundæ vocantur, pendere ac esse intelligas. Quo tamen pro libera & omnipotenti sua voluntate (omissis quādoque iis quorum meminimus mediis ac ministris) immediatè ex seipso ea facit, quę vult, quibus quoque miraculis nomen est. Cæterùm ex his luce meridiana clariùs patere mihi persuasi, diuersos in rebus effectus pendere non solùm à materiæ varia alteratione seu præparatione,

Proprietatum occultarum causæ vnde sint.

Effectuum varietas est partim ex materię præparatione, partim à cœlo.

tione, sed à diuerso cœli afflatu, maximè autem à discriminatis formis: discrimine, inquam, non solùm speciem consequente, sed & cuiuis indiuiduo proprio, tametsi materię apparatum rebus gignendis ac perficiēdis ac non obscuri esse momenti certum sit. Qua ratione videre est indiuidua eiusdem etiam speciei, alia aliis etiam esse clariora, vel viribus ignobiliora pro videlicet symmetria, puritate vel confusione eorum substantiæ. Nemini namque rerum naturalium gnato dubium esse suspicor, cœlicos influxus impediri posse vel omnino minui propter ineptitudinem materiarum, in quas suas exercerent potentias. Cui & illud subscribit Virgilianum:

Igneus est ollis vigor & cœlestis origo,
Seminibus quantum non noxia corpora tardant.

Democriti egregia sententia.

Cui etiam pulchrè & id Platonicum astipulatur, secundùm merita materiæ infunduntur vires cœlestes Proinde ex cunctis his diuinioribus meditatis, multis nominibus claret Democriti illius extollenda multùm sententia, qua diis, id est, diuinis virtutibus omnia esse plena, constanter asseuerabat. Is quidem cœlestium vires cum inferioris huius mundi generum, specierum ac indiuiduorum naturis ac proprietatibus conferens, sed & eorum cum superioribus, maximè verò cum bono ipso connexionem perpendens, à summo ipso bono singula & esse, & propriorum muniorum exercendorū potestatem adipisci doctus, in iis ipsis Dei vires adeóque Deum ipsum clarere cernebat. Quas virtutes nonnulli diuinas illices vel idcircò appellarunt, quòd contemplantium animos ad Deum alliciant, tum insignem opificem, vel quòd potentiæ illæ diuinæ omnem in omnibus promoueant functionem, quod & Ouid. præsensisse videtur hoc carmine.

Est Deus in nobis agitante calescimus illo,
Impetus hic sacræ semina mentis habet.

Porrò, nescio quo tandem suggerente Mercurio, à proposito scopo dilapsus quodammodo forsitan videbor: præstat itaque eò recurrere vnde discessi. Inchoaram tamen iam dudum hanc disputationem in medium communéque theatrum adductam prius libet absoluere. Quædam enim digitulo tantùm tetigimus, quæ dilucidiori enodatione egere fortassis videbuntur, quam sic accipiat velim. Vulgata multum est Aristotelis sententia quod necesse sit mundum hunc contiguum esse superiori

perioribus lationibus, hoc est cælo extenso, vt inde vis omnis illius gubernetur, vt & hinc plurimis creditum conspiciā quòd cælum omnium gignendorum sit causa effectiua. Quapropter vt pro philosophorum celeberrimorū tantum non diuinis meditatis rem hanc omnem explicemus, operæ pretium facturus videbor, si his quoque adiiciam duplex philosophis sublimioribus esse cælum, primarium videlicet & princeps, cælum cælorum, quod & spirituale à quibusdam nuncupatur: idemque illis esse intelligitur atque anima illa mundi, quæ ascita sibi quadam simplici plurimum, sed congenea consentaneáve substantia, spiritus euadit per omnia diffusibilis, omniū post Deum ipsum & ab eo functionum primarium ministerium. Neque desunt qui synceriùs existimant cælum illud esse in mente diuina ceu omnium rerum prototypum: quanquam & intelligentias quasdam esse creatas cælo extenso mouendo atque dirigendo non inficientur. Quod & diuus ille Augustinus sentire videtur super Genesim, dicens, quòd Deus sic mundum ordinauir, vt spiritum omni creaturæ præficeret. Cælum duplex.

Cui etiam subscribere videtur Bonauentura lib. 2. Sent. distinct. 14. Art. 3. his verbis: *Sicut congruum est Angelos deputari ad ministerium hominum, sic etiam congruum est ipsos deputari ad motum & regimē calorum, cum in hoc ministrent homini viatori, & diuinæ subseruiant maiestati. Et hæc positio est magistrorum tam in theologia quàm in philosophia: quia concors pietati & fidei rationi plurimum esse videtur.* Hæc ille. Alterū cælum velut prioris vmbram quandam & instrumentum statuunt, & in eo sphæras situ disponi pro earū excellentia, naturis & viribus senserunt. Quas omnes & vicissim singulas ad primam communemque mundi illam animam, verius autem ad spiritualem illam intelligentiam, & hinc ad Deum ipsum, ineffabili quodam ac obsequentissimo consensu conspirare sunt arbitrati. Item signa, planetas, sydera, & quicquid prætetea in cælo hoc extenso constitutum est, vti superioribus seruire, ita inferioribus & submissis potentias suas transfundere, vt & hinc sub terra quædam quasi cælica gigni cernere sit: dum videlicet corpora illa cælestia propriis lumine radiis ac viribus, id est, afflatibus, materiam formarum auidissimam dispumant contemperantque, in ea seminariam introducendæ formæ rationem ad sui propagationem extimulant, atque ad formæ susceptionem plasmatori ritè præparant. Sicuti namque hæc illa, virtute præcellunt, nobilitate ac situ: ita & in inferiora vires suas, ipsa transfundere superiora præstabilioráqne vniuersi ordo poscere videtur, & benignitas creatoris voluisse perspicitur. Nimirum vt qua ratione Cælum alterum.

tione est mouens aliquod non mobile, similiter & alterans sit quoddam non alterabile, iisdem dico qualitatibus. Neque enim quòd varios afflant influxus, est (vt plerique putarunt) quod qualitatis diuersæ participes sint, sed quòd illa viribus à creatore donata sint multiiugis. Cum nāque instituta sint incorruptibilia illa cœlestia vt vigerent, regant & sub creatore tueantur, adferantque infima hæc multimodæ transmutationi obnoxia, æquum fuit vt multiformes eis impartirentur virtutes, quibus scilicet iuuent extimulentque subiectæ naturæ vim: non profectò vt sibi simile quicquam producant, sed vt Deo pareāt a que subministrent. Quod reuera præstare cœlica corpora Philosophi putarunt cùm vi luminis, tùm virtutibus propriis speciem totam consequentibus, per radios lumenque in inferiora hæc demissis. Dum scilicet cœlicorum corporum radii ad terram (quæ seu punctum ac centrum ad cœli ambitum & capacitatem existimatur) transmissi assumpta etiamnum forsitan quadam tenuiori & sibi cōsentanea elementorum, per quæ penetrant, substantia, arctantur: proindéque densiores effecti & potentiores, materiam ritè & ad portionem æquant coaptantque, & præinfusis in eam seminales rationes ad actū inuitant, donec ad formam tandem materia illa ad amussim, hoc est, pro diuinæ ideæ ratione disponatur, vt & hinc non paucis sensualibus philosophis (vti præscripsimus) visum sit atque receptum cœlum illud extensum cunctorū quæ hoc in inferiori mundo generantur, causam esse effectricem: quod tam rationi profectò alienum est, quàm si instrumentum, non autem artificis intelligentiam, operis alicuius formā artificialem efficere putarent. Quamobrem vt cœlica illa corpora ministratoriæ, vel si mauis instrumentariæ caussæ speciem quandam à Deo iniisse eorum quæ stata naturæ consuetudine producuntur, primoribus illis & ferè diuinis Philosophis iudicentur, nunquam tamen veræ, hoc est, creatricis aut plasmatricis causæ rationem illis concesserint.

Cæterùm pro Christiana nostra veráque philosophia hoc loci non pigebit subnectere verba diui illius Augustini, summi profectò & diuini philosophi & Doctoris nomen meriti, quibus Deum formatum omnium specificatum & proprietatum singularum autorem esse & causam veram principemque propalam testatur. *Inuisibiliū* (inquit) *seminum creator, ipse creator est omniū rerum, quoniā quæcunque nascendo ad oculos nostros exeunt ex occultis seminibus accipiunt progrediēdi primordia, & incremēta debita magnitudinis, distinctionemque formarū ab originalibus tāquā regulis sumūt.* Et mox subdit: *itaque Apostolus Paulus discernens*

nens interitus Deum creantem atque formantē, ab operibus creatura quæ admouetur extrinsecus, & de agricultura similitudinē assumens ait : Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementū dedit. Hactenus Augustinus. Atqui pro huius capitis suprema manu subnectendū duximus, quòd proprietatis effectus bifariā discriminatur: aut namque vtilis est, aut nocuus. Vtilis censetur quo hominí quidpiam inuitatur adfertúrve emolumenti, vt (verbi gratia) eius functiones aut vires conseruet, vegetet, roboret, reparet, absoluat, & ab internecione vindicet. Vel etiam ad meliorem faciliorémque vitam quicquam adferat vtilitatis. Nocuus autem huic ex diametro contrariis iudicatur. Deinde vtilis inutilísve dicitur proprietas vel toti corpori, vel priuatim cuidam parti. Toti siquidem corpori venenato, singulis item sigillatim eius particulis, theriaca ex vsu est, speciatim verò Hyacinthus, Granatus, Margaritæ, Aurum, cor sedésque virtutum. Corallium autē & Achates stomachum & ventrem solantur, & à noxiis caussis asserunt. Simili modo Napelli vis deleteria toti iuxta ac singulis quibusque partibus inimica cognoscitur. Cæterùm proprietatum quæ ab aduersis defendunt, quædam hoc moliuntur noxium, ad se primum quidem conuellendo, deinde immutando. Qua ratione Amethystus vmbilico admotus vini vaporem cum primis allicit, & Scammonium bilem reuellit. Alia verò quod flagitiosum est deturbant, ac tandem propellunt, veluti iam dictæ theriacæ cum aliis medicamentis aduersus venena valentissimis contingit. quod & Smaragdo, lapidi Cyaneo & aliis nonnullis familiare esse perpetuo euentu conspicitur. Alia denique præsentē esse vel imminere caussam aduersam certo indicio commonstrant, vti Electro atque Adamanti coram toxico madere contingit & Torcois vel findi vel omninò ruinam aut maculam quandā efferre dicitur appetente periculo. Eorum rursus quæ viribus occultis nituntur, quædam ad actionē corporis extimulatione egent, quemadmodum pleraque pharmaca in actum (vt physicis vulgatum sermonem vsurpemus) reduci necessum est, priusquam ad opus proprium emergant. Alia verò citra omnem à corpore immutationem propria munia exercent, quibus exercendis sola debita applicatione opus est, quòd scilicet vires suas actu, vel habitu saltem solam accidentalem potentiam constituente nacta sunt: ideóque sola egent conuenienti ad obiectum admotione. Vtque impediens nullum adsit. Qua de causa Corallium etiamsi stomacho diutiùs adhæreat, nihil à corpore detrimenti admittit: pariter nec Sapphirus anthracem sanando vires vel tantillo perdit, quanquàm & id ei quidam falsò adscribant.

Proprietatis vtilis effectus.

De ratione & caussis virium in Gemmis.

CAPVT III.

COgnationem certè non obscuram ea quæ huic capiti inserenda sunt, cum iis quæ nouissimè disseruimus, habere videntur, vtriusque enim capitis idem ferè obiectum, eadem penè ratio, idem propemodum argumentum, vt & hic quoque bonā eorum quæ præstruximus partem abiectam intelligi velim: quam & adiecissem profectò nisi proxilitatis nimiæ καὶ ταυτολογίας, id est, repetionis accersi metus fuisset. Institutum itaque adgressi dicimus præclaras multum in Gemmis excellere virtutes. Ideóque & in magna illas antiquitus fuisse maiestate tam conspicuum est, vt eum nihilo consultius facturum existimē, qui illarum dignitatem multis encomiis commēdare niteretur, quàm qui Solis lumē leuiculo quopiā fulgore clarius efficere, aut luxuriātibus aliquot (longè tamē imparibus) pictorum more coloribus illud assequi conetur. Sed enim tantarum virtutum tamque verè stupendorū muniorum causas persequi non omnibus ex æquo facilè fuerit. Qua de re, paucis libet de illarū potentiarum ratione quædam recensere, non floccipendenda fuerunt enim qui Gēmas viuere, & à sua anima speciales adeóque ferè diuinas functiones exercere crediderunt, quorum judicium receptū hactenus non est. Aliter Alexander ille Græcus sensit, namque quod illarum proprietates elementis vnde constituuntur referuntur acceptæ, nimirum quòd hæ in mixto alia edant opera quàm extra ipsum, in quo qualitatem elementalem, id est, innatum temperamentum, tanquam instrumentū ad opus moueri ratus est. Cuius sententia, etiam si plerisque placeat, multis tamen non mediocribus philosophis vel ideò absurditatis expostulatur, quòd instrumentariæ tantùm causæ recordatus, effectricem, quæ princeps est, prætermisisse videri potest, quā peruestigare præsentis est negotij. Hermes autem ille Trismegistus Cœlum Gemmis occultas proprietates trāsfundere perhibet, è quo gignendorum seu producendorum omnium facultates tam singulares, quam vulgares in hæc inferiora transmitti non dubitaui asseuerare, duplici (vt inquit) modo. Aut videlicet nobiliter & ex amussi, quoties materia in quam cœlum vim suam exercet, eius orbis ac luminis quandam speciem seu cognationem refert, ad quam scilicet quo propiùs accesserit gignendus lapillus, in hunc feliciùs ac abundātiùs propter

Alexandri Græci opinio.

Hermetis de Gemmarum viribus sensus.

pter materiæ symmetriam, connexionem, atque consensum, cœlum fuisse operatum intelligatur. Sed & ideo multa admiratione dignas Gemmis esse proprietates inditas asserit, quòd lumine & perspicuitate cœlo quadantenus patentiores demonstratæ, eius actionem perfectiùs admiserunt conceperuntque. Vnde scilicet tandem hominis spiritus effecti specificis pateant Gēmatum proprietatibus, qua ratione Topazium, Carbūculū, Adamantem, occultis gratiarum proprietatibus præditas esse cōfirmant viri non pauci nec incelebres, vt non deuotatis tantū, sed & etiā gestatis suas exetere liceat cœlicas potentias, primum quidem in hominis spiritus, demū in humores & solidiores eius partes, quibus à peste ac venenis defendatur. Sed enim à cælo hoc ipsum, quicquid recondita vi possunt, Gemmas accepisse, vel hoc argumento confirmant, quòd magnos parua mole mirificosque promant effectus. Nulli namque elemento concessum volunt paruo corpore plurimùm subitò præstare, vti nec ignē pusillum magnam vnico impetu lignorum cōgeriem vrere, vel aquæ pauxillum terræ plurimum perfundere. Quæ verò cælica vi nituntur, ex haud multa materia (seu scilicet vim eam in non magnoperè reluctantia obiecta, facili opera, diffundant) admiratione etiamnum dignas suas functiones absoluunt. Nimirùm quòd cōtrariis aduersantibúsve causis nō agunt & à validissima cælesti potentia in actionem extimulātur. Quo modo (vt physiologis quibusdā non vulgaribus placet) Corallium, Carchedonius, Chrysolithusque Gemmæ, ab Ione præsertim ac Venere id sunt adeptæ virtutis quo ab atræ bilis melancholiæve symptomatis vel ferentem adserere valeant. Deinde & Mercurio Achaten sacram perhibent, ideóque & facundiam inuitare, & homini contra venena amuletum esse testantur. Aduersus quæ etiam è Creta collectam dictamnum à Phœbo (qui Pythonem transfixisse fingitur) id est, à Sole omnis vitæ & propaginis fomite mutuatam esse profitentur facultatem. Sed & herba Pentaphyllon cælica vi palam prædita creditur non venenatis modo auxiliari potens, sed vnico folio diariam febrem si bis in dies singulos sumatur: ternis, tertio quoque recurrentem: quatuor autem foliis quartanam febrem pellere atque conficere posse laudata. Nec iniuria profectò, cū nempe febres hæ variis pugnent tum naturis tum intemperantiis, haud facile fuerit (si me non omnia fallant) explicare quā ob causam naturalem, vnico simplicissimóque hoc remedio, Pentaphyllo scilicet, tā dissimilis rationis affectus abigi queāt, si non virtutem hanc cælum ipsum illi impendisse causeris. Quid præterea Phœbo sacræ Pæoniæ, à comitiali morbo vel Remedia in febrim.

portantem vindicare posse præter cœlum, concesserit naturalis sensualisque philosophus? Neque enim pauca reperias medicamenta quæ similis caliditatis, siccitatis ac modicæ adstrictionis conformes promant qualitates, quarum ratione tametsi germanas edant operationes manifestas, aduersus tamen illum affectũ tam præstabilia esse minimè experiaris. Sed hæc quorsum? nempe vt mirum non sit, quòd philosophi illi arbitrati sint, cœlum Gemmis occultas profundere potentias: cùm præsertim similes potestates in obscurioris substantiæ herbas palam sit illud insinuare creditum. Quid præterea? Nonne à veteribus obseruatum est quarundam arborum, Oleæ inquam, Populi albæ, & Salicis folia solstitiali tempore conuerti: fieri etiam vt ipso brumali die frondes quædam reuirescant? Vt & hæc Marcus Varro stupenda discrimina nominarit, quibus videlicet anni tempus discernatur, & ex foliorum versura solstitium, ex recens autem erumpente quarundam herbarum virore brumalis dies internoscatur. Quæ ne iustè quis miretur, non pigebit & hîc quoque contexere quæ M. Cicero ex Stoicorum placitis refert. *Probatum est* (inquit) *à Stoicis in ipsa bruma musculorum iecuscula augeri, pulegium aridum florere brumali die, item inflatas rumpi vesiculas, & semina malorũ quæ in iis mediis inclusa sunt, in contrarias partes se vertere. Ostreis & cõchiliis contingere* Cõclusio. *vt cum Luna pariter crescãt & decrescant.* Vnde manifestum esse puto (vti etiam præstruximus) quod & philosophis diligenter probatum receptumque inuenio, quòd rebus supernis vis quædam insita est vehemens, quæ maxima ex parte cum inferioribus conuenit: indéque sympathia quædam & ceu consensus emergit, quo animantium motus tacitíque concentus cœlicis corporibus (in rebus quæ stata natura fiunt) concordare videntur. Quo nomine hæc quoque inferiora cœlicis suis numinibus adscripta reperio, Apollini namque Aries, Leo, Gallus, Crocodilus, Cantharus, à Chæremone Porphyrióque tribuuntur. Ex arboribus verò Palma, Lotus, Laurus Soli feruntur acceptæ. Nimirum quòd coram intuearis. Loti folia prius quàm Sol emergat contrahi, & eo exorto sensim explicari. Mitto quæ de Heliotropio, & aliis non raris herbis, vt literis proditum est, ita re ipsa quiuis non negligens explorator proprio obtutu cernere potest.

Lotus hæc herba Nili est, non arbor.

Porrò de lapidibus multa, nec tamen dissimilia à Philosophis Ægyptiis ac Magis perhibentur, qui quosdam lapillos syderum imagines planè repræsentare adstruunt, quos & ideò ab iis virtutes in sese concepisse crediderunt, & experimento comprobasse testati sunt. Quid namque philosopho naturali mirũ existimare

ſtimare ſimilitudinem Gemmarumque cum cœlo cognationem maiorem,efficere vt eius viribus obnoxiùs pareant, atque hinc valenriores emergant,cum maximè ſimilitudo & extimulata tandem germanitas materiei aptam præparationem, & cœlo obnoxium conſenſum non obſcurè ſubindicet. A cunctis ſiquidem phyſiologis receptum eſt quod agentium actus fiunt in patiente diſpoſito (libet enim eorum vulgatam multum ſententiam ad verbum referre) quodque ſingulæ ſimilitudines ſeſe natiuo quodam affectu appetunt. Verùm ne hæc quidem abſurda iudicauerit, qui monimentorum magicorũ aſtrologicorumque non inuitus meminerit, hi quippe in rebus ſimilitudinem non mediocre ad effectus naturales habere robur certa veluti hypotheſi ſtatuere. Sed vt magica omittamus, quibus vel ſolo nomine multi terrẽtur, aſtrologicum aliquod adferemus exemplum. Inter omnes aſtrorum peritiores conuenit (quibus etiam Medicorum non vulgarium bona pars facto periculo ſubſcribit) Leonis imaginem aduerſus calculum amuletum eſſe: ſi tamen ſtato tempore, hoc eſt, Sole Leonis primum gradum occupante in auro ſculpta, à collo portetur. Cuius rationem nemo, crediderim, aliam facilè attulerit ſaltem naturalem, quàm conſenſum appetitumque quendam rerum cœleſtium cum congenea figuratione, in conuenienti materia ab iſta ſaltem harmonia mutuatum procuratũque. Propter quẽ virtus illa cœli, quæ conſtituto illius configurationis tempore pollebat, à iam dicta patilitate, & materiæ, id eſt, auri, ad menſuram præparatione, in aurum iam dicta imagine figuratũ allicitur, rransfunditur, commear: quæ proximum, geſtantis ſcilicet, corpus ſua vi afficit, qua à calculo ipſum tueantur. Veruntamen nolim intelligas, philoſophos illos, vel etiã me ſentire virtutem hãc eſſe imagini, ſed auro tali effigie figurato & efformato transfuſam, vt ſcilicet ſubaudias illos exiſtimare quòd præparatio, qua per ſculpturam dictæ imagini fabricandæ neceſſariam, aurum cœlicis radiis & influxibus concipiendis abundè diſponitur, efficit vt materia hæc patentior reddatur cœlicis afflatibus admittendis, & (vt ait M. Vitruuius lib. 1. de Architect. cap. 6.) de latentibus cæli rationibus, artificioſis rerũ inuentionibus, diuinitatis exprimere veritatem rerum peritus vix poſſe credatur, de quibus fuſius ſupra diſſeruimus. Sed enim ne philoſophorum illorum placita abſurdiora putes, quàm vt humanam apparentemque ſaltem aliquam non habeant rationem. Maximè autem quo feliciora, ſublimioraque ingenia oblectemus (non vero quod ita eſſe ſtatuamus) annotanda inprimis & hic nobis videtur Platonis illius celeberri-

re, vnde rationis eius ſeminalis virtus ad opus pridem à creatore inſeminatum exſuſcitetur. Præſtat Chimericam illam animam, Chriſtanis incognitam, philoſophis in hanc perſuaſionem ductis relinquere, & attendere iis quæ ratio diuinis oraculis ſubnixa ſuadet, & quotidiana naturæ conſuetudo commonſtrat. Naturam autem ſic operari videmus, vt cæli lumen non deſit, & rationum ſeminalium elementis, id eſt, in ipſa materia, latentium per id excitetur fœcunditas. Quemadmodum quippe prudens agricola terram ſementémque, ſic ſua arte ac diligentia præparat quò ſpeciem rei cuius in ſemine rudimentum aliquod à natura deliteſcere ſcit, cœlum omnibus numeris felicius abſoluat: ita & ſolertiſſimam prouidiſſimámque naturam, vel hominem artificioſum aurum lapillumve ſic aptare poſſe putant, vt quæ in iis per creationem cœpta eſt virtus, vel inſita, per naturam, vel artem eius quamproximè æmulam, ad perfectionem tandem extimuletur. Proindéque nulli iam mirum ſit, quòd philoſophi illi ſenſerunt, cœlum & artem ſeſe inuicèm non rarò iuuare cœlicis concipiendis viribus, & materiis decenter apparandis, cœleſtium motiones & ſitus obſeruare docuerint, vel ideo ſaltem, quòd hæc ad materiam pertineāt, aliter vel aliter aptandā. Nempe quòd elemēta pro illorū motu, poſitione, propinquitate aut diſtantia qualitates euariant, quas non pauci rerum naturalium proximas effectricéſque cauſſas exiſtimant, vel ſaltem in hoc ſuperioribus miniſtrare quòd pro eorum mixtura & temperamento formam quamdam edant quæ ad ſpecificam quamplurimum diſponat. Vt & id ſit euidens quod ſuperiore capite prætexuimus, Deum ordinem quemdam conſtituiſſe omnium rerum, & à ſe ad ſe. Quem Deū credi nō abs re poteſt, ſupra ea quæ ab vniuerſali rerum naturalium confluxu quæque ſpecies & quoduis indiuiduum recepit, proprietatē quamdam humano captui, non ratione, ſed ſolo experimento peruiam, ad hominis vſum, liberaliſſima ſua pietate infudiſſe atque impartiuiſſe. Vt & vtilitatem inde homo capeſſeret, & tanti tamque reconditi operis admiratione illectus, ad Dei & Domini ſui omnium creatoris contemplationem amoremque raperetur conuolaretque. Hîc namque ordo vniuerſi, & hæc rerum proprietatumque admiranda varietas, dum ab intellectu diligentiùs auidiuſque introſpicitur, illuminatis tandem mentis oculis, principium ſuum, quod eſt bonum ipſum, id eſt, Deum, refert, incomprehenſam ſublimitatem, ac maieſtatem ſimpliciſſimam, ſapientiſſimam, potentiſſimam, benigniſſimamque virtutem atque bonitatem eſſe. Sed inſtitutum

Cur proprietates occultæ rebus à Deo inditæ ſunt.

tandem absoluamus, forsitan enim longiùs palati discessimus. Itaque tametsi Trismegistus ille non absurdè videri possit sensisse, quòd cœlum lapillis vires abditas impertiatur; proximæ tamen earum caussæ non meminit, quam inter Philosophos conuenit in materia consistere, & inde suas promere functiones. Qua ratione patet, cœlum ipsum materiale, ac extensum non esse principem proximámque, vel si mauis, coniunctam caussam earum, quæ in Gemmis latent potentiarum. Quamobrem cum superiùs ostenderimus, reconditarum virium caussas à nulla fieri complexionali qualitate: sed nec ab aliquo elemento, aut forma elementorum temperiem primariè atque essentialiter consequente, voluit Albertus ille Magnus cum numerosa non mediocris literaturæ ac iudicij virorum turba, quòd species, seu substantialis Gemmarum forma sit delitescentium, quæ ex iis experimur, facultatum caussa effectrix, atque immediata. Quamquam nec illi fortè negarint substantiali illi formæ vim aliquam adiici cœlestem, quæ vel seipsa, nonnunquam autem Gemmarum adiuta temperaturis elemẽtaribus præcipuæ illi causæ suffragetur.

Alberti Magni de proprietatum essentiali causa sensus.

His autem non de nihilo subtexendum videtur, quòd quæ gemmæ natura purissimæ nascuntur, & ab omni sorde defecatæ, nullum artis præparationem ambiunt, nisi vt ritè corpori admoueantur & nihil obstet. Quæ verò terra aut crusta obductæ, pretiosum intro condunt thesaurum & gratam pulchritudinem, mangonum officio, abiecta crusta, & virtutibus & illecebris diffundendis idoneæ redduntur. Neque etiam tibi persuasum velim Gemmas æqualiter suis functionibus corpora quæuis etiam humana efficere. Quandoquidem pro corporum cum cœlicis orbibus & afflatibus, vnde vim lapilli mutuati sunt non modicam, maiori vel minori consensu, aut eorum corporum conueniente, vel aduersante temperamento & innata proprietate, efficaciùs, aut segniùs Gemmas operari contingit.

Non in quæuis corpora Gemmas æqualiter operari.

DE GEMMIS XIII. QVARVM D. Ioannes in Apocalysi meminit.

LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM.

IACTIS instituti nostri fundamentis, ab ipso secundi huius libri limine prætexendum videtur, quòd D. ille Ioannes Apostolus *Apocalypseos*, id est, Reuelationis libri cap. penult. dum ciuitatis sanctæ Hierusalem de cælo descendentis, ac Dei claritate illustris structuram describeret, tredecim Gemmarum non sine magno sacramento (quod ne in aliena messe metamus, in præsentiarum prætermittimus) commeminit. Quas non pigebit, ex ordine eo loci seruato, hîc quoque recensere. Neque enim video qua meliori ratione Dominus omnium Deus nobis commonstrauerit, diuinas quasdam Gemmis inesse naturas & proprietates, quàm iis ipsis cæli muros, hoc est, eius virtutes, vel (si mauis) Christi Iesu cum duodecim eius Apostolis, Ecclesiæ videlicet capitis & columnarum amplitudinem, maiestatem, cumulatam denique nobilitatem & inuincibilem virtutem per Gemmas designando. Sunt itaque omnes eæ: Iaspis, Sapphirus, Carchedonius, Smaragdus, Sardonyx, Sardius, Chrysolithus, Berillus, Topazius, Chrysoprasus, Hyacinthus, Amethystus: nouissimas verò fecit Margaritas. De singulis autem his hoc libro primum ex ordine disserere consilij est.

De Iaspidis speciebus & viribus.

CAPVT I.

IAspides plura ab auctoribus enumerantur fastigia. Ea tamen quæ apud Indos nata Grammatias, aliis Polygrammos vocata est; quæque virens, Smaragdo quadantenus similis pellucet (vt & hinc sola substantiæ crassitie ab hoc desciscere ferè videri possit) supremam obtinuit maiestatem. Ab hac verò diuersa multum Cypria visitur, colore glauco, substantia pingui, Gallis Iapsis alba dicta. Persica æri similis, Ærizusa nominata, conspicitur. Thermadontiaca autem Iaspis, cærulearum optima est. Cappadox ex purpureo cæruleum refert in materia opaca, ideoque non fulget Phrygia ruboris nonnihil

nihil admisit, Thraica Indicæ æmula, Chalcidica turbulenta ac variæ multum substantiæ, omnium minimè iucunda. Cunctarum vulgò præstantissima est, quæ purpuræ quippiam complectitur. Secundum habet locum quæ roseum quiddam nacta est. Tertiam obtinet dignitatem, quæ Smaragdum: quartam, quæ Autumnale matutinum serenumque cœlum imitatur. Est & quædam Iaspiachates ceu Iaspidem & Achaten quoque complexa, vires vtrarumque perstringere credita. Sunt & aliæ (auctore Vincentio) peregrinæ Iaspidis species ex Thetel enumeratæ. *Nam inuenitur*(ait)*in Iaspide scutam habens in collo, & cuspidem in manu, & sub pedibus serpentem, qui habeat contra omnes inimicos virtutem. Item & alius in quo sit homo habens fasciculum herbæ in collo, cuius virtus sit omnes discernendi morbos ac sanguinem restringendi: quem Galenum in digito gestasse referunt. Deinde & cruce signatũ viridẽ reperire est, ne quis subgmergatur, efficacem.* Hactenus ille. Hîc itaque ferè indigitauimus optimam principemque Iaspidem, virentem illam & Indam, quæ (quod præ cæteris amuletum esse credatur) Polygrammos nuncupata existimatur, quæ tamen celeberrima asseritur, si ex viridi purpureum quiddam complexa, alba præcingatur linea. Vnciis vndecim magnam vidisse Plinius testatur, indeque arte consculptam Neronis thoracatam effigiem. Porrò quòd ad viros attinet, omnes pro singulari aduersus pernicissima quæque venena amuleto toto Oriente deferri, idem Plinius in scriptis reliquit. Verumenimuerò eam quæ Grammatias dicitur, alba insignem linea præferunt, quæ si geminata candidam efferat crucem, à nonnullis firmiter prædicatur ferentem adeò contra aquæ iniurias adserere, vt & hunc à submersione vindicare, Gal. medicinæ vsui illas esse confirmat, quòd suo adhæsu stomachum firment, quem ventriculi os esse idem auctor dixit, illiusque rei se periculum fecisse profitetur, totque videlicet ex Iaspide à collo ita suspenso vt stomacho è directo responderet. Affirmatque sibi coram exploratum esse sculpturæ expertes nihilominus prodesse, quàm si dracone radiato figuratæ fuissent: quales Nechepsus rex insculpi instituit, vt idem Gal. refert. Adde quod Iaspis mulieribus menses cohibet, drachmæ pondere deuoratus sanguinem sudoremque compescit, hydropem & febres arcet, oculorum aciem suo viroreȷ reficit, Venereorũ petulantem appetentiam retundit: partum proprietate quadam occultiori moderari creditur. Sunt qui ab aduersis casibus gestantem liberare, phantasma pellere, conceptioni aduersari, & oculos ab omni sorde purgare Iaspidem dicant.

Thetel.

Iaspis quę optima.

Iaspidis vires.

De

De Sapphiro. CAP II.

IOui Phœboque antiquitus sacram sapphirum in duo partiuntur præcipua discrimina. Sunt namque quæ Orientales seu Indæ, sunt & quæ Podiæ, à loco scilicet suæ generationis, appellantur. Inuenio quoque illam & Syrtitem, ab inuentionis loco vocari. Quamquam non eam putauerim esse, cuius Plinius meminit libro 37. hist. natural. cap. 10 his verbis: *Syrtita* (inquit) *in littore Syrtium, iam quide & in Lucania inueniuntur, è melleo colore refulgentes, intus autem stellas con'inent languidas.* Tametsi namque nomine & originis loco conuenire videantur, color tamen huius Syrtitis, è melleo croco refulgens, manifestiùs reclamat quàm vt à quoquam suspicari deceat hanc Syrtitem esse sapphirum. Sapphiri namque cœlesti colore conspicui sunt. Porrò earum quæ apud Medos reperiuntur, supremam sibi maiestatem vendicarunt, quæ serenissimi vernique cœli colorem efferentes, cæruleæ conspiciuntur, & ceu transfusas nubeculas (immixta etiamnum leui quadam purpura) repræsentant: vt videlicet sulphuris primum accensi colorem referant, aureis insuper punctis colluceant scintillentque, ita tamen vt visus aciem materiei crassitie retundant, vt & admotarum rerum imaginem speculi instar minimè reddant. Sunt itaque hæ optimæ sapphiri. Multæ tamen aliæ visuntur quæ quo magis ab his vel substantia vel colore desciuerint, eo viliores censebuntur. Inter quas tãquam subcandicantes quasdam nubeculas ostentant, præferuntur, vt ab optimis primum sibi locum occupauerint. Supremam olim Sapphirum auctoritatem habuisse, vt apud diuos gratiam ipsa perhibet antiquitas. Tam quippe Diis, Phœbo maximè gratam hanc Gemmam causantur, vt tum præcipuè sua huic sacra placuisse creditum sit, cum inter hæc Sapphirum (tamquam videlicet concordiæ signaculum) etiamsi non citra fastum superstitionemque, ostentarent. Qua de caussa Pontificibus in primis, deinde etiam regibus, summis denique viris, præ cæteris dignam; ob propemodum diuinas illius facultates philosophi iudicarunt. Venereos compescere affectus creditur, ideoque castis præcipuo vsui esse perhibetur: deinde animi in Deum propensionem, deuotionem, pietatem, constantiam, pacis ambitionem, deorum munera opimaque (quod ad hanc vitam spectat) beneficia inuitare conciliareque fertur; vt vel hinc ecclesiasticis præsulibus omnium maximè dignam rude etiam vulgus profiteatur. Addunt & contra iracundiam, & inuidiam, fraudes

Sapphiri differétiæ & nomina.

Sapphiri descriptio.

Sapphiri vires. Superstitiosè credita.

& tristitiam pellere. Adeò scilicet contra effrenes animi mores efficax est credita. Verùm hæc ad animam pertinent.

Corporis præterea incrementum molliri, solidas principesque fouere & asseruare partes, cordis oculorumque vires reficere, horum excrescentias & pustulas inhibere, ruptas quoque membranas cogere Galenus & Dioscorides auctores sunt. Addunt & aduersus scorpionum ictus & intestinas exulcerationes bibi, venenis etiam pestiferis resistere & contra veneficia omnia, adde etiam & incantamenta præsidio esse, febrientes cordis venis pulsantibus admota iuuare, sudorem arcere, sanguinem continere, carbunculis abscessibusque calidis, pestiferis præsertim, mirum in modum aduersari tradunt. Commentitium puto quod à plerisque dicitur Sapphirum Carbunculo extincto viribus destitui. Sunt & qui falsò iactent sensisse Dioscoridem quòd Sapphirus araneam in pyxide repositam occidat, si diutius supra animantem pendula admoueatur.

Mitto præterea quæ de hoc lapillo superstitiosorum Magorum præstigiosa vanitas nugatur.

De Carchedonio.

CAPVT III.

Carchedonium è Carbunculorum esse generibus Plinius inter Latinos Philosophos locupletissimus testatur. Quāquam & hic præmonitum te velim, fere omnia tam Græca quàm Latina Apocalypsis exemplaria Calcedonium habere: cùm tamen de hoc nomine vocato lapide nihil apud auctores classicos inuenerim: de Carchedonio autem multa. Vt & hinc non ab re putem scriptorum incuria vtraque exemplaria iam olim vitiata esse, quæ præstruere visum est ne sacri textus veritatem ac dignitatem neglexisse videretur. Porrò Carchedonios putant imbre diuino generari. Luna plena maximè reperitur. In Nasamoniis montibus nascitur, deinde & apud Thebas in Ægypto: verùm quàm prædicti obscuriores ac magis fragiles, venenosi & morientis carbonis haud absimiles. Neque etiam desunt viri non incelebres qui iuxta Basileam Argentinamque claras multum & insignes Germaniæ ciuitates quosdam Carchedonios reperiri adstruant. Præterea auctor est Symphorianus Campegius in Lotharingia quoque Carchedonios oriri miræ magnitudinis, & si ferro percutiantur sonoros, quos & vi præditos; scribit aduersus raucedinem, vocemque clarificare. Ego verò absolutissimo Carchedonio cum

Carchedonij generatio.

Carchedonij descriptio.

Lotharingo collato, hunc non putauerim (tanti viri pace dictum sit) esse verùm Carchedonium. Quandoquidem optimus colore conspicitur medio inter Berryllum & Hyacinthum. accedente etiam leuicula quadam & subardente purpura, vt & proinde facilis sit suspicio coisse Berillum cum Hyacintho. Ideoque Carbunculis pallidior & subobscurior visitur, quamquam & Sole vel igne acrior excitetur. Dicunt etiam Carchedonios vmbra purpureos ostendere, sub dio verò flammeos videri & soli expositos scintillare. Qui autem à Lotharingis passim circumferuntur, rubri semper æqualiter conspiciuntur, tantùm abest vt prædictos gratia & proprietatibus assequantur. Quamobrem spurium potius Lotharingum Carchedonium esse iudicauerim, vel omninò ignobiliorum eius quamdam speciem. Præterea cõmune omnibus Carchedoniis inuenio, quòd ceram signandam suo contactu ita quidem liquefaciant, vt eius adhærentem partem conuellant Carchedonij. (vt in omni Gemmarum genere) Masculi acriùs, fœminæ languidius fulgent. Scalpturæ contumaces esse Carchedonios inuenio. Cæterùm facultates eis tribuunt non obscuras contra Cacodæmones, & atræ bilis symptomata, hoc est tristitiam timoremque. Neque desunt qui victoriam ei promittere audeant qui illum secum gestauerit. Fertur & festucas calfactus trahere. Præcipuæ autem dignitatis sunt mares qui stellas intus ardenteis ostendant, vel cœlesti hoc schemate diuinas ferè eius vires attestante. Mas & fœmina. Carchedonij vires.

De Smaragdo.

CAPVT IV.

Viridium Gemmarum iucundissima primaque habita Smaragdus. Nullus namque color oculis æquè placuit, quòd horum acies virore maximè demulceatur, vt & eà propter viridaria visus & animi recreandorum gratia petantur. Ideoque fit vt nullis lumina nostra lapillis quàm Smaragdis plus oblectamenti cõsequantur. Nihil quippe cum herbis de viriditate meliori ratione certauerit, cum etiam quarundam virorem non rarò Smaragdus superet. Porrò optima apud Scythas in altissimis montibus ac in metallis aureis nascitur, vnde non sine magno discrimine ac negotio solet adipisci. Gryphis alitibus ferocissimis in iis auro nidificantibus, in illas tutantibus ab Arimaspis vnico in fronte media oculo insignitis, viris armatis eò auri & Smaragdorum cupiditate nimia consuetis occidere. Cæterùm quantum reliquas virentes Gemmas Smaragdi superant, Smaragdi genesis. Arimaspi.

Scythicæ

Scythicæ cum ſubſtãtiæ puritate, tum viriditatis illecebra reliquas ſui generis ſpecies antecellũt. Secundã verò ſibi dignitatẽ Bactrianæ vendicant, ab his autem Ægyptiæ. Quamquam & in Britannia maiore (quam nunc Angliam vocant) reperiri non ignobiles, auctor eſt Albertus Magnus. Poſt generoſiſſimas itaque quæque pro ſui puritate & viroris conſtanti pertinacia, ſuperior aut inferior æſtimanda fuerit. Portò præclariſſima Smaragdus virenti iucunditate amœniſſima prata proximè repræſentat, ſolaque præ omnibus aliis intuitum ybertim explet, & multo labore hebetatam oculorum aciem reficit: vt vel hinc apud ſculptores maximam iniecit gratiam. Quinetiam è longinquo ſeſe efferunt Smaragdi, quod vicinum circumfuſumve aërem ſuo inficiant tinctu. Tametſi vero duodecim eius enumerantur omnia faſtigia, principis tamen & abſolutiſſimæ deſcriptionem hîc adnotaſſe ſat nobis fuerit: ea ſiquidem cognita reliquas pro ſuis meritis metiri ac æſtimare haud difficile fuerit. Selectiſſima itaque Smaragdus ea eſt quæ viridiſſima, lucidiſſima ac puriſſima exiſtens, ſuo quidem virore oculos conſtanter explet, ſatiatve: ita vicinum aërem proprio tinctu inficiens, vt neque Soli neque vmbris ſeu lucernis cedat: quin potiùs perpetuo contumacique virenti fulgore ſemper irradiat, ſui ſemper præbet conſpectum, ſubſtantia pertinaci ac duriſſima. Porrò Smaragdorum quæ planæ ac læues ſunt, ſpeculi ſpeciem referunt, & imagines rerum admotarum ſupinæ repræſentant. Ideoque in ſcriptis eſt, Neronem gladiatorum certamina Smaragdo conſpexiſſe. Vires huic adſcribunt præſtantiſſimas aduerſus venena omnia: vt & hinc octo granorum hordei pondere in polline deuorata, venenatos à morte vindicare potens iampridem explorata ſit. Affirmans etiam ſerpentis oculos diffluere, ſi optimam Smaragdum diutius intueantur. Comitiali præterea morbo vel à collo pendulam vel annulo geſtatam, ceu amuletum generoſum prodeſſe, Hemitritæumque ſanare confirmant. Iam verò apud omnes conuenit lapidem hunc rerum venerearum impatientem eſſe. Vt etiam Albertus ille Magnus adſeuerare non dubitarit, Regi Hungariæ cum vxore rem habenti, Smaragdum quam annulo portabat, in tres diuulſum fuiſſe partes. Proinde palàm eſſe ereditum comperio, ad caſtitatem non mediocrem hunc lapillum habere proprietatem. Addunt denique & ipſum memoriam fouere, viſum recreare, opes augere. Mitto quæ de lapillo hoc ſuperſtitioſorum magorum nugaciſſima impoſtura mentitur. Porrò qui non vſque adeò virent, vino & oleo abluti (auctore Plinio) emendantur.

Optimæ probatio.

Smaragdi vires.

De

De Sardonyche.

CAPVT V.

SArdonychas olim Romanis in magno fuisse pretiò autor est Demostratus. Porrò numerosa specie visuntur, quarum India parens est, celeberrimæ habentur. Post has Arabicis laudem detulerunt, circuli præclaro candore, nec tamen nimis gracili, verùm in vmbonibus nitido. Optimæ autem indicantur, quæ colore constant veluti carnibus humanis vngue intersuso (qualem audio vulgus incarnatum vocare) vtroque secius colore vtcumque pellucido atque languido, ceu scilicet quis rubricam visu transmittere intelligat affuso etiamnum colòre vtcunque glauco. Itaque Indicæ præstāt. Colorum quoque varietate suā ostendunt dignitatem, vt vix in alia Gemma depingenda naturæ diuina sagacitas magis reluceat. Ex his namque generosiores, radice tanquam à basi quadam nigrirante (quam quis non iniuria, è nigro ad cœruleam descilcere crediderit) Onychas primum quadantenus repræsentant: hinc imitante Sardium subrubente zona præcinguntur, à qua deinde linea alba in gyri modum ambiuntur. Tandem verò lata atque diuersa intercapedine in ampliorem, nec minus artificiosum, ac candidum circulum meant. Postrema omnibus iis zonis, veluti basis quædam altera substernitur, quæ vt Arabibus nigerrima est, ita Indis cerea, vel cornea conspicitur, quasi videlicet in candido pingui vnguis humanus transfundi, accedente etiam subobscura quadam nubecula, existimetur. Ideoque nemini mirum esse debeat, si quis Sardonychas ex Sardij, Sarde & Onychis coitu fieri suspicetur, cum Sardonychas palàm sit trium illarum Gemmarum referre colores ac substantias. Præferuntur quibus candidæ, vel purpureæ zonæ sese ex ordine, citra alterius rei intermixtionem, recipiant, & albicantes circuli, immixta leui purpura, cœlestis arcus anhelationem quandam referunt. Melleæ verò & fœculentæ reiiciuntur, cum iis etiam quibus circulus aliquis sese quidem diffundit, non autem recipit. Aduersus venerea pollere, & animi fastum, item nocuos effectus arcere creditur.

Onychæ delineatio.

Probatio.

Potentiæ Onychū.

De Sardio. CAPVT VI.

SArdium à Plinio Sardam vocari inuenio, tametsi non desint viri non incelebres qui ab hac Sardium multum

discriminari iudicent, quòd videlicet hic ruber, illa verò alba visitur. Forsitan vocum vicinitas Plinio imposuit, fuit autem

Sardij, delineatio.

Sardius apud antiquos non infimi nominis; nunc autem nullus aut minimus eius vsus. Porrò colore conspicitur rubro, verùm subobscuro, vt si quis imaginetur terram rubicam pellucere quidem, sed subobscura offundi nubecula. Adeoque is sui generis optimus censetur, & quò latiùs ab hac perfectione reliqui abibunt, hoc minus nobiles iudicabuntur.

Probatio.

Virtutes.

Timorem pellere, audaciam præstare, à veneficiis maleficiisque gestantem asserere, sanguinem è naribus fluentem compescere, animo lætitiam, ingenio quoque acumen inuitare, perhibetur.

Onychiũ.

Præterea retundere iniurias creditur: vt vel hinc Sardonychas innocuas esse confirment, quòd Sardium complectuntur. Sardij item mares acrius fulgent, ideoque præstantiores habentur, quod & aliis ferè Gemmis commune est.

De Chrysolitho.

CAPVT VII.

Chrysolithi species & genesis.

CHrysolithos multiplici discrimine partiuntur, quarum ignobiliores Arabicæ dicuntur, quòd vario colore ac turbulento cõspectu sunt. Reperio etiam & Chrysolithos in Germania nasci, in iugis scilicet Mysinacis & locis conterminis, splendore tamen ad candidum languido, quàm aliæ magis fragiles.

Optimæ descriptio.

Selectissimarum India nutrix quæ quadantenus cæruleæ sunt, marinæ aquæ virorem ita præ se ferentes, vt aurum in collatione quadam veluti argenti facie cogant albicare.

Facultates.

Primò patribus respirationis adeoque astmaticis Chrysolithum conferre tradunt. Aduersus pusillanimitatem, & contra melancholicos metus stultitiamque pro amuleto defert. Dæmonas prauos pellere, sapientiam, animi quoque constantiam promouere creditur. Nocturnis item pauoribus, & molestiis intersomniis aduersari crebrò sum expertus. Addit & Thetel Iu[illegible]ens Philosophus Chrysolithos reperiri insignitas fœmina, vna manu autem, altera vero piscem continente: mercatoribus vtiles quòd stultitiam pellant, inuitent autem solertiam, qua illi suis negotiis bene absoluendis maximè egent. Quanquam & id suam abundè redoleat vanitatem.

De

De Beryllo.

CAPVT. VIII.

BEryllorum India parens est, ita vt rarò alibi oriantur. Est autem Beryllus vna ex virentibus, lucidisque Gemmis. Probatissimæ sunt quæ limpidi maris virorem proximè referunt. Ab his Chrysoberylli paulò languidiores, fulgore in aurū vergente, laudantur. Sculpuntur singulæ forma sexangula, quo color alioqui hebes & languidus angulorum excitetur repercussu, vix namque aliter politæ fulgent. Porrò quamuis decem eius faciant genera, sat tamen nobis esse putamus principem indicasse, vel hoc præsertim nomine quòd hac cognita, facile cuius fuerit reliquas species ad iam indigitatæ Berylli faciem metiri. Oculis humentibus, ructibus, suspiriis, iecineris quoque malis, illius ex aqua dilutum (infusionem nostri Seplasiarij vocant) non mediocriter auxiliatur. Inuenio & hanc Gemmam aduersus hostium iniurias, & contra segnitiem pollere, ingenio prodesse & coniugatos.

Berylli probatio.

Vires.

De Topazio.

CAPVT IX.

QVæ de Topazij intentione varia adferuntur, tanquam à nostro instituto aliena (quòd & in singulis ferè capitibus obseruare adnitimur) omittimus. Porrò Topazium Gemmarum amplissimum tradit Plinius, vt etiam Arsinoæ Philadelphi vxori statuam præbuerit quatuor cubitorum in delubro aureo sacram. Duplex eius differentia est, priorem Prasoiden, id est, porraceam, alteram autem Chrysopteron: rectiùs autem Chrysopterin (hoc est ad filicis herbæ virorem inclinantem) nuncupant. Neque enim à voce Græca *Pteròn* Latinis alam significante aut pennam, verum à voce *Pteris* filicem herbam indicante, Chrysopterin deriuari putauerim: est namque filicis viror quàm porri dilutior. Vt sit Chrysopteros, vel si mauis Chrysopteris Topazius aureo colore, transfusa insuper blanda quadā viriditate ad glaucum accedente. Qualem Topazium mihi æstate superiore commostratam fuisse

Duplex Topazij genus.

reminiscor, substantia quidem non mediocriter tenui, multum autem pellucida, colore tamen ex flauo in pallidum languido, immixto etiamnum aqueo quodam virore, adeoque filicis foliorum viriditatem repræsentare. Solæ autem hæ præcellentium Gemmarum limam admittunt vsuque atteruntur Topazij laus non vulgaris profectò, quandoquidem vires ei aduersus sanguinis eruptiones tribuuntur, ideoque vulneri admota sanguinem è vestigio compescere, iracundiam præterea ac venerea cohibere creditur. Nec desunt qui facto periculo audeant affirmare, quòd manus Topazium habens, ab aqua bulliente citra iacturam eripi possit, vt quæ aquæ feruorem vsque adeò temperet, vt ab ea omnem bullam mox pellat & calorem nocuum. Mirum verò quòd vires pro Lunæ augmento, aut decremento euariet, vt & hinc lunaticos iuuare perhibeatur. Sunt qui hunc lapillum stultitiam pellere, delirium auertere à momentanea morte ferentem vindicare, & phrenitidi obnoxiis amuletum esse prodant.

Facultates.

De Chrysopraso.

CAPVT X.

CHrysoprasum & Chrysoprasium Plinius scribere videtur. nam lib. 37. c. 8. Topazij genera discriminatim narraturus in hunc modum scribit: *Duo eius genera faciunt. Praso dem atque Chrysopteron similem Chrysoprasio.* Nec ita multò post subdit: *Vilioris turba est Prasius, cuius alterum genus sanguineis punctis abhorret. Tertium virgulis tribus distinctum est candidum.* Præfertur his Chrysoprasius porri succum & ipsa referente, sed hæc paululum declinans à Topasio in aurum. Eiusdem verò lib. c. 5. Beryllorũ discrimina descripturus, *Vicinum* (inquit) *genus huic est pallidius, & à quibusdam proprij generis existimatur, vocaturque Chrysoprasius.* Item & eius lib. c. 11. *Colos* (inquit) *appellauit Chrysolithum aureus, Chrysoprasum herbaceus.* Puto tamen vel scriptorum, vel typographorum oscitantia Chrysopraso, & *prasius* pro *prasus* substitutum esse, vel hac ratione quòd vtranque asserit porri succum referre, cui Chrysoprasi & prasi voces longè melius respondent: sicuti & ibidem his pro is, & Chrysopterin pro Chrysopteron reponendum censeo, vt scilicet in hunc modum Pliniana lectio castigetur. Et duo eius genera faciunt Prasoidem atque Chrysopterin similem

Chryso

Chryſopraſo, & demùm vilioris turbæ eſt Praſius (niſi tamen praſius vocem adiectiuum quoddam eſſe cenſeas) cuius alterum genus ſanguineis punctis abhorret. Tertium virgulis tribus diſtinctum eſt candidum. Præfertur his Chryſopraſus porri ſuccum & ipſa referente. Palam enim eſt Plinium eo loci Chryſopraſum tribus Praſi generibus conferre, eundemque præſtantiorem haberi velle. Sed hæc miſſa. Emendatur Pliniana lectio li. 37. c. 8.

Chryſopraſus itaque lapis porri viriditate ad aurum inclinante conſpicitur: ideoque herbaceum colorē imitatur. Optimus itaque eſt qui aureis guttis conſpergitur. Mirum quod lumini tam importunum ſcribunt quidam, vt genuinum decorem per ſolas tenebras oſtenter. Vires ei tribuunt contra ſacram auri ſitim! Cordis vires reficere, & oculorum imbecillitatem finire creditur. Deſcriptio. Virtutes.

De Amethyſto.

CAPVT XI.

PRæcipua inter violaceas Gemmas Amethyſto laus & autoritas: eius autem plura enumerantur faſtigia. Porrò Indicæ ſupremam ſibi vendicarunt maieſtatem: poſt has verò Arabicæ, Armeniacæ, Ægyptiæ & quæ in Galatia reperiuntur. Infimæ omnium quæ in Thaſo aut Cypro gignuntur. Singulæ tamen violas vtcunque referunt, fulgent quoque, ſculpturæ, vt ſi quæ aliæ faciles. Abſolutiſſimam purpuram Indicæ repræſentant, inter quas eæ quidem præcellunt quæ veluti ex carbunculo irradiantis in murice roſei, cuiuſdam nitoris iucundam anhelationem effundunt. Quarum, quæ blando quodam aſpectu tanquam ignitam eiaculantur ſcintillam, generoſiſſimæ atque efficaciſſimæ putantur. Neque etiam hîc adnotare pigebit quòd accedunt quidem Amethyſti omnes ad vini ruborem, verùm eo non adepto in violaceum finiuntur, vt purpuræ videlicet fulgor vſque adeò igneus non ſit: ſed vt vini colorem euariet. Quamquam inueniam & Amethyſtos quoſdam ad Hiacynthos deficere, alios verò ad vinum magis: nullæ tamen vinoſi coloris expertes omnino laudantur. Quæ verò ad cryſtallum ceu ſubalbida quadam ac leui purpura deſciſcunt, cunctis ignobiliores habentur. Veneris gemmam coloris luxus & illecebra vocari fecit. Ariſtoteles autor eſt amethyſtum vmbilico admotum Delineatio. Probatio.

vini vaporem primum ad se trahere, deinde eum discutere: proindéque à crapula & ebrietate ferentem vindicare. homini præterea contra topica amuletum esse comperio. Addunt & alij malas illum arcere cogitationes, & præcox fœlixque ingenium efficere. Ad hæc vigilantem & principibus gratum reddere eum à quo portetur. Sunt qui grandinem auertere & omnia prospera inuitare illum tradant. Mitto hîc quæ de hoc lapillo superstitiosi impostores credulis nimiùm auribus insusurrant, tanquam videlicet Christiano instituto indigna, qualia ferè sunt etiam quædam ex iis, quæ partim paulò ante, partim etiam & in aliis huius libri capitibus, è certis tamen autoribus, retulimus, cuius te vel ideo monitum cupimus, ne qua egregio illi censori, aut alij similis farraginis homini calumniandi ansa relicta videatur. quæ ea venia à nobis prodi esse iudicauimus, qua ab aliis prodita fuisse vidimus, quanquam omnino prætergressi simus quæ præstigiosam illam Magiam plus redolere cernebantur, quàm Christianam eruditionem deceret admittere.

De Hyacintho.

CAPVT XII.

Delineatio. HYacinthus à sui nominis flore nomen habet: eius namque colorem quàm proximè repræsentat. Est itaque Hyacinthus colore quidem fuluo, ab Amethysto (Plinio teste) differens quòd quæ in hoc emicat viola, in illo dilutior conspicitur, vt quis scilicet ab Amethysto ad aurum immixta etiam leui quadam, sed subobscura purpura, decíscere dixerit Hyacinthum. Genera. Triplicem eius inuenio differentiam. est enim qui ad rubrum plus inclinat, ignique purpurascit magis, cui nonnulli primam adiudicarunt authoritatem. Est & alius, è fuluo croceum repræsentans, quique igne obscurior redditur. Tertium è fuluo ad cœruleum non ingratam præ se fert anhelationem, inde sapphirini nomen habet, cum alij supremam maiestatem adiudicant, vel hoc nomine quod Hyacinthi Sapphirique naturas complecti, ex vtriusque tinctura videatur. Hic præ omnibus aliis aëra sentire perhibetur, sereno scilicet cœlo ceu gratulabundus, impensiùs superbiens, nubilo autem aut omnino obscuro iniucundior, humiliorque apparens. Probatio. Probantur qui nec obscuriores nec clariores sunt,

sunt, quique igni admoti vtcunque purpurascunt. Mirum quod temporum constitutionibus quique affici videantur vt cœlo placido pelluceant: ingrato verò tanquam eius iniurias ægrè ferentes, tristi aspectu compareant, vt vel hinc cœlestis illum esse naturæ, non abs re quis asseueret. Probatissimus quisque frigidissimus ore sentitur, & sculpturæ contumax vix tandem cedit. Porrò quod ad facultates spectat, pertinaci frigiditate corpora densare atque reficere, somnum conciliare, virtutes, cordis præsertim tueri, à populatim sæuiente peste, cùm manifesta sua qualitate, tum recondita quadam proprietate gestantem adserere, creditur. Ideóque pro amuleto collo suspenditur è regione cordis, vt cutem contingat. Nec desunt qui Hyacinthũ cõfirment diuitias augere, & animi alacritatẽ efficere; præterea & à fulguribus portantem defendere. Propietas.

De Margaritis.

CAPVT XIII.

OMnibus certè notiores sunt Margaritæ, quàm vt earum delineatiòne opus esse suspicer. Porrò quod ad earum originem attinet, varia est autorum sententia, cuius tamen diuersitatem dissimili earum genesi acceptum tulerim, non autem illorum, aut ignauiæ aut oscitantiæ, nec enim video cur cuiquam mirum videri debeat, si pro diuersa cœli constitutione illarũ generatio variet. Quid nãque prohibet aliter nasci eas quæ ab Erythræo mari, quæve à Taprobane & Toidis, vel etiam ab Arabiæ petuntur littoribus? secus autẽ quę è Paria vicinisque Austrinis vel etiã Occiduis Septẽtrionalibusque Oceanis ab edoctis vrinariis solertissima petuntur arte. Proinde Plinium rerum naturalium peritissimũ nullus inscitiæ aut negligentiæ insimulãdum cẽseo, quod de Margaritarum natalitiis aliter scripserit quam Austrinarum, Occiduarumque nuper inuentarum regionum lustratores literis prodidere, quorum monimenta prætereo ne prolixior fiam. Sat namque nobis in præsentiarum fuerit apud omnes conuenire, Conchas pro sua ætate ac magnitudine maiores, pro roris verò (appetente genitali tẽpore) cõcepti puritate vel obscuritate generosiores vel ignobiliores eniti. Qua ratione vberiorem has cum cœlica natura, quã cum æquorea cõsensum & cognationẽ obtinuisse manifestum puto. Flauescere deinde has vel igne, vel omninò senecta, atque etiam crassescere, læ- Genesis margaritarum.

uoremque sensim deponere omnibus in confesso est. Inuenio præterea & concham prænisa manu apprehensura, sese continuò comprimere, vtpotè suas operituram diuitias, gnaram scilicet quòd harum causa impetatur, inimicam quoque manum si forte cōprehenderit, amputare: iustissima (vel Plinio autore) tantæ temeritatis, luxus & auaritiæ pœna. Est & præterea apud Vogesum in Lotharingia montem amnis Margaritarum ferax: verùm non vsque adeò splendidæ sunt. Mirum tamē quòd quæ per genesim gratia in eis desideratur per columbas resarcitur: quæ scilicet deuoratas puriores tandem eas cum fæcibus reddunt restituuntque. Præferuntur quæ cādidissimæ, lucidissimæ, rotundissimæ, leuissimæ & minimi ponderis sunt, maximè autem si natura perforatæ sint. Porrò præcipua margaritis laus est, quòd siccitate innata corporis redundantias absumunt: vt vel hinc vires, spiritus, cor & principes corporis partes recreēt. Ideoque contra cardiacos & melācholicos affectus plurimùm celebrantur, magnoque vsu commendantur. Adde quòd à vulgaribus pestiferisque morbis defendunt, & diarrhœis magnoperè conferunt, hac tamen ratione, vt vel in polline vel alio quouis modio insumantur. Oculorum præterea abundantem humorem finire, ideoque & visui prodesse, oculis scilicet quàm tenuissimo earum puluere immisso, traduntur. Neque enim solo gestatu quidpiam illis posse reperio, quàm inexplebili humano luxui arridere.

De Carbunculis.

CAPVT XIV.

POsteaquam de tredecim illis, quarum sacra Apocalypsis meminit, Gemmis, sermoni coronidem imposuimus, pro nostri absolutione instituti, de aliis qui nunc passim in vsu sunt lapillis operæ pretium fuerit disserere, à preciosissimisque Carbunculis ordiri. Carbunculos itaque (ab igniti carbonis colore ita vocatos) inter ardentes igneasque Gemmas supremam sibi vindicasse maiestatem, apud omnes conuenit. Porrò in numerosas diuaricantur species: sunt namque Garamantici, Indici, Æthiopici, Alabaudici nominantur, singuli scilicet à suæ generationis loco. Persuasum autem habeo præsenti huic nostro argumento abundè facturum me satis, si Carbunculorum quatuor genera explicauero. Itaque verissimo generosissimoque, imò & Imperatoribus dignissimo

propriè

propriè vocato Carbunculo, Balagium, Rubinum, ac Granatum Gemmas vulgatissimas annumerabimus: hæ siquidem inter ardentes ignem à certissimo Carbunculo propriùs repræsentant. Porrò selectissimorum carbunculorum multiplicem inuenio differentiam. Quidam enim colore vehementer igneo in modum ardentis prunæ transflucent, ita tamen vt extremus earum igniculus in Amethysti violam desinere videatur, sed & per tenebras lumen diffundunt nō iniucundum: sunt & alij qui pinnato fulgore pellucent. Alij alba præcincti venula, qui coloris præstantia atque illecebra nullis aliis cedant, quibus etiam familiare esse perhibent inter ignitas prunas ceu mortuos languidosque comparere: superffusa autem aqua, carbonibus extinctis, è vestigio priori gratia ceu rediuiuo colore gloriabundos resplendere: tanto naturæ miraculo, vt hinc Carbunculi genus hoc præcipuum nonnulli reputent. Hunc Carbunculum Apyrotum nuncupari comperio, quod ignem non videatur sentire. Demum & hunc sequitur qui Sandrastos quibusdam, aliis Garamantites vocatus est. Hic ex India vel Arabia, qua meridiem spectat, petitus superiorum splendore atque igneo colore nobilis, aureas insuper guttas continent velut stellantes: intrò quidem semper, numquam tamen in facie conspectas, hoc etiam ordine disseminatas, vt Hyades cum guttarum numero tum serie iudicari valeant. Ideoque & hoc Carbunculi genus viti quidam non incelebres cæteros albis (quod aiunt) equis præire confirmant quòd præ aliis longè vberiùs cœlestes complectatur virtutes, syderumque concepisse similitudinem videatur. Qua de re & Chaldæis sacrum quibusdam æstimatum est. Gemmarum omnium charissimæ sunt Carbunculi, vt eadem sit earum cum reliquis comparatio quæ auri ad metalla quæuis analogia. Iucundiores tamen existimantur quæ Amethystizontes dicuntur: quarum scilicet extremus igniculus in violam desinit ac purpuræ quamdam effert anhelationem. Porrò in omni Carbunculorum genere, mares fœminis excitatiùs fulgent, fœminæ autem ceu pinguiores crassiùs nitent. Quòd autem ad vires attinet, Carbunculi singulis quibus Gemmæ omnes aliæ præditæ sunt virtutibus commendantur, vt vel hinc omnium nobilissimi sint habiti. Soli siquidem eiaculato igne fulgoremve rutilo solem imitari vel hoc schemate palam conspiciuntur. Vt & hinc præ cæteris Phœbo dicati creditum sit, quem cunctis syderibus tamquam regem præesse adstruunt Philosophi. Ideoque & solum hunc lapillum suam in reliquos posse figuram imprimere, cum tamen

Apyrotus.

Carbunculi vires.

alius nullus in idem præstando sit, Aristoteles autor est.

Balagij delineatio.

Cæterùm Carbunculis proximam sibi gratiam dignitatemque Balagius coloris iucunditate & illecebra fecit. Lapis quidem colore rubro & prælucido, sed qui superaffuso sublanguido quodam fulgore cramesinum vulgò dictum colorem quadantenus referat. Sequitur deinde Rubinus lapis ita vocatus, laudatus maximè si per tenebras in speciem blandæ cuiusdam scintillæ micare videatur & simplicissima consistat substantia. Illis denique Granati succedunt longè obscuriore ac minus grato colore, tamquam videlicet opaca quadam vmbra vel nubecula Rubinum offundi iudices. Lapis certè non rarus, proinde & hoc æui in minimo pretio habitus. Porrò harum Gemmarum vt quæque magis minusve ad verum Carbunculum accedit, commendatior aut ignobilior & clarioribus aut obscurioribus proprietatibus donata censetur. Balagio itaque similes ac Carbunculo facultates, sed imbecilliores tribuunt. Rubinum aduersus pestilentem aërem pro insigni amuleto portant & contra terrentia somnia. Granatum præterea melancholiæ aduersari & cor reficere credunt. Adulterantur autem omnes vitro rubore infecto: sed & elanguidos foliis bracteisque quibusdam rubicundissimis substratis excitatiores reddunt, vt non sit facilè à spuriis veras secernere. Scalpturæ verissimæ contumaces sunt. Adulteratæ cote deprehenduntur, quòd fragiliore ac molliore sint comparatæ quæ materia, sed & centrosa scobe dignoscunt, vt nonnunquam etiam pustulis argenteis intus nitentibus.

Rubini descriptio.

Granati delineatio.

Probatio.

Rubini vis.

Granati vis.

De Adamante.

CAPVT XV.

Adamantis descriptio & genera.

MAximam in rebus humanis sibi gloriam asciuit Adamas, multo quidem æuo solis Regibus & iis paucis agnitus. Nunc autem tum creber, vt omnibus benè in deliciis sit, & luxu. Est autem generosissimus Adamas colore ferro candenti haud absimilis. Fatiscit hircino sanguine, maximè si aliquot ante dies hircus petroselino, silere montano & vino sit educatus: plumbo item dissolui reperio.

Porrò in sex Adamantem partiuntur genera. Indicus non in auro nascitur, sed quadam cum Crystallo cognatione, candore placido translucet. Huic proximus est Arabicus, minor tantùm, nec alibi quàm in syncerissimo auro generatus.

Incudibus

Incudibus & ferreis malleis vterque deprehenditur: ita namque iis vterque resistit, vt indomitus citra omnem iacturam, à ferro & incude sese explicet. Quinimò pusilla tametsi mole, ignibus etiam vastissimis iniectus medius pertinax atque illæsus ita permanet, vt nullam prorsus ignis actionem admisisse (etiamsi multos dies ibi perseueret) palam ostendat, vnde & indomitam antiquis vocari Gemmam inuenire est. Est & alius Adamas Centros nominatus, milio magnitudine respondens. Alius deinde Macedonicus cucumeris semen æquans. Hunc sequitur Cyprius in sulphureum desciscens, qui licet à prioribus fulgoris languore deficiat, præcipui tamen in medicina vsus est Plinio. Postremus verò Siderites ferreo fulget nitore. Hunc ab antiqua peritum minera passim dici audito, atque ideò ab inerti vulgò reliquis præferri. Sic vulgus ignauum suo ducitur sensu, vt crebrò vtilissima quæque pro optimis reponat. Hîc namque siderites ictibus cedit & malleis, adeò videlicet ab Adamantis natura palam degenerans, vt vel hunc solam apud eos nominis gratiam vsurpasse credatur qui rebus externis contenti ad omnem veritatem oscitare consueuere. Neque pigebit etiam secundò recensere, non sine magno naturæ miraculo fieri, vt vis illa Adamantis indomita, qua scilicet suarum partium integram contra ferri ignisque iniurias connexionem pertinaciter tuetur, ab hirci sanguine calido quidem & recenti ita afficiatur, vt tandem conniueat & atteri patiatur. Indéque seposito omni superbo, quo antea gloriabatur, fastu, malleis & incudibus cedat, vt sese in minimas etiam partes frangi, mangonum vsui, permittat, qui iis postea fragmentis nullam duritiem non superant. Porrò maxima Adamantis quantitas auellanæ nucis magnitudinem & formā æquare perhibetur. Generosissimus itaque & selectissimus iudicabitur Adamas, qui iam narrata descriptáque inuicta natura præditus, crystallo paulo obscurior, ferrum candens nitore refert, cœruleóque quodam interfuso splendore, ita quidem refulget, vt flammeum solaremque quemdam radium transmittere videatur: quasi scilicet vario translucentique suo fulgore quandam cœlestis arcus anhelationem repræsentet. Porrò vires Adamanti ferè diuinas tribuunt Philosophi, efficaciores tamen in auro, quamquam quibusdam placere inueniam ferreā quandam tenuissimam bracteam susterni debere. Contra venena & incantamenta amuletum esse præsentaneum testantur, qui Adamantum præsente toxico madere confirmant. Ideóque pestiferis causis resistere creditur: negantque ferentem fascinari posse, adeò scilicet cacodæmonib. inuisus esse perhibetur.

Insaniam

Margin notes: Probatio. — Mira Adamantis ad hircini sanguinis vim dissensio. — Probatio. — Proprietates.

Insaniam, metus quoque vanos, ac terrentia inter somnia arcere fertur. Gemma reconciliationis prædicatur quòd hostilem demulceat furorem, & viri cum vxore necessitudinem foueat. Ab incubis & succubis eum adserunt qui adamantem portat. Vanum omnino & præstigij quamdam præ se ferens imaginem eorum nugamentum puto, qui adamantem dicunt vxoris insciæ ac dormientis capiti suppositum statim prodere sit pudica, néne. Vel hac ratione quòd ipsa à mariti consortio quasi fugibunda statim excidat, si quidem fideli toro iniuriam impudica fecerit. Adamante scilicet marito castóque toto indignam muliereulam hoc schemate palam ostendente.

Dissidium. Huic lapillo natura rerum omnium parens tale cum Magnete dissidium ingenuit, vt illo præsente omnem vim tractricem à Magnete direptam planè conspicias. Quin magis tractum ab hoc ferrum feroci quadam vi ab admoto Adamante reuelli cernere est. Vt & hinc multis visum esse suspicer Adamantem aliis Gemmis iunctum ipsarum ad se virtutem omnem trahere, quod non crediderim. Cæterùm nunc reconditas illas veréque admirandas proprietates ad dæmonum imposturas demandabimus quòd earum causam naturalem nemo (vt puto) adferat exactam, vti censori nostro ac similibus viris parum circumspectis, nihilque suæ ignorantiæ condere volentibus forsitan videtur? Absit non ab hoc tantùm vno, sed & à quouis alio verè docto & piè Christiano. Quinimò ea propter in Dei & Domini nostri omnium creatoris propensiorem admirationem feramur, eiusque magnificentiam ardentiori studio ac necessitudine efferamus.

De Achate. CAP. XVI.

MAximum tempus auctoritatem ademit Achatæ, non quòd viribus minùs quàm antiquitùs polleat, sed quòd copiosior sit: qua enim occasione solet in rebus humanis elationem fastumque raritas adferre: eadem etiam multitudo, & crebrior familiaritas contemptum parere consueuit. Plinius auctor Pyrrhum Epirotarum regem Achaten habuisse, nouem Musis cum Apolline citharam manu tenente insignem: nulla arte, sed sola naturæ solertia ac virtute, sponte maculis ita discurrentibus, vt Musis quoque singulis sua redderentur insignia.

Porrò tam est vulgaris Achates vt delineationem eius & genera scribere omninò superuacaneum arbitrer. Probatissimæ verò sunt perspicuæ, quæque leoninæ pelli similes sunt, vel etiam

etiam nigræ albis interſectæ lineis. Mercurio ſacram Achaten rudis nimirùm antiquitas credidit, eam præſertim quę apud Indos nata eſt, vbi vario colore, guttis etiã phœniceis conſperſa viſitur. Cæterùm omnem Achatem venenis, peſtiferis, araneorum atque ſcorpionum ictibus, aduerſari, prudentiam ac facundiam præſtare, ab aduerſa fortuna tutari, viſum fouere, cor recreare, ſitim ore contentam arcere adſtruunt. Nec deſunt qui tum maximè efficacem ſcribunt, cum ſetis leoninis inuoluta defertur, quod quàm à vanitate quoque abſit, iudex eſto. Probatio. Virtutes.

De Alectorio.

CAPVT XVII.

Alectorius lapis in ventriculo capi reperitur, obſcuri cryſtalli ſimilis & colore & ſubſtantia, niſi quòd paulò craſſior apparet, non excedens fabæ magnitudinem. Probatur quæ intus velut ſtagnantem ingeſti cibi micam modicam nec vſque adeò obſcuram oſtentat. Sunt quoque qui audeant affirmare caponem in quo Alectotius ſit abſolutus, bibere numquam: ideóque ſtrenuis militibus ex vſu eſſe creditur. Proinde Milonem Crotonienſem eius Gemmæ in ore contentæ præſidio, nullo vnquam certamine ſuperatum prædicant. Porrò alectorio vires tribuunt non incelebres contra pericula quæuis Præterea Venerem ciere, homini conſtantiam, mulieribus virorum gratiam conciliare, ferenti quoque facundiam præſtare, potens creditur. Sed & ſitim ac cordis æſtum arcere ore incluſa experimento non rarò conſtat. Geneſis & delineatio. Probatio. Virtutes.

De Torcoide.

CAPVT XVIII.

Torcoidem tam in magno pretio eſſe ferè apud omnes conſpicuum eſt, vt multi ſuo tunc demum luxui aliqua ex parte ſatisfactum putent, cum præclaram quandã nacti fuerint. Genera & delineatio.

Duo itaque ſunt eius faſtigia, à ſuæ ſcilicet propagationis loco nuncupata. Inferior ſiquidem Hiſpanica: altera Indica ſeu Orientalis nuncupatur. Vtraque tamen conſimili, craſſa & minimè perſpicua ſubſtantia Porrò Hiſpanica colore vtcũque virente, ſubobſcuro adeóque ingrato conſpicitur: ideóque reſpuitur ceu viliſſima. Indica autem ex herbaceo, cyaneo quodam lacteſcente nitore gratiam gignit non vulgarem. Colorem igitur præbet ceu in cœruleum ex viridi, lacteum quiddam perfuſum imagineris. Rarò citra rimam venulámve reperta.

Probatio. reperta. Probatissima tamen est quæ simplicissima,& persimili substantia, purissimóque & citra omnem labem colore suam commendat iucunditatem. Mirum quòd de diuinis eius virtutibus caussantur. Noui reuera virum quemdam Insulanum, mihi quidem multa necessitudine deuinctum, qui dum viueret Torcoidem in deliciis habebat, annulóque aureo perpetuò gestabat. Is cum fortè, ex sæua ægritudine in fata concederet eundem quoque retinuerat. Tumque naturæ quodam veluti miraculo contigit, vt Torcois illa, quæ superstite etiamnum suo domino cum numerosis sui generis myriadibus de pulchritudine ac integra puritate certare potuisset, tamquam heri sui necem lugens, longè tum obscurior adpareret, adeóque continuò rimam per medium portaceam efferret, vt & hinc tum maximam suæ maiestatis partem deposuisse videretur. Proinde de ea mihi aliquando comparanda auiditatem abegi. Ego namque cùm ob periucundas lapilli illecebras, tum ob ingentes vires quibus idem vir, facto periculo, Gemmam eam pollere constanter asseuerare solebat: eam si quando liceret, quauis etiam ratione comparare constitueram. Sed enim meus me fefellerit error, nam dum in auctione ventri expositam, eandem illam litura & vitiis conspersam contemno, hanc alter ciuis vili coemptam è vestigio mihi ostendit. At cum illam ego pristina, ceu postliminio rediuiua sinceritate & maiestate (renouato domino) perspicio, occœpi mecum vehementer mirari, inopinatum naturæ ac admiratione dignissimum portentum, deinde & è re nata, meam damnare infelicitatem. Vel hoc euentu coram edoctus diuina

Vires. quadam lapillum illum facultate donatum esse. Porrò ostendendis prodigiis illustris plurimum est Torcois, vt & vix credibili virtute ferentem ab imminenti periculo (tanquam videlicet innato contra aduersa quæque quodam amuleto medicamentóque) fortiter vindicare celebretur. Adde quòd cor & oculos recreare, & hilaritatem prosperitatemque adsciscere creditur.

De Corallio.

CAPVT XIX.

Genesis. Corallium & Lithodendrum appellari inuenio,quòd arboreus lapis appareat. In mari mollius primum crescit,inde verò duratur. Cumque sub aqua quidem vireat, statim atque hanc superarit,rubescit. Adstruunt candidas illud intra aquam proferre

proferre baccas, quæ extra eam in ſanguineas degenerent: eaſque & forma & magnitudine ad hæc, & colore corna ſatiua repræſentare. Mirum quòd tactum lapideſcit ſi viuit, proinde reſtibus primum reuellunt, aut ferramento acri præcidunt: qua de re Curalliũ Theophraſtus, à radendo, Græcæ voci alludens, illud appellauit. Porrò arboreum eſſe Corallium vel ipſius rami palam oſtenderint. Diuerſam præterea à ferro ignito naturam Corallium exhibet: illud namque vt aqua, ita & hoc mollior e aëre illico duratur. Commendatiſſimum eſt quod rubicundiſſimum, vel albiſſimum, æquabili vſquequaque concremẽto, forma fruticis, ac tereniri facilè cedens. Quòd autẽ in lapidis exactam duriciem coiit, ſcrupuloſum, inane, lacunoſumque eſt, damnatur. In magna antiquitùs, apud Indos præſertim, fuiſſe auctoritate Corallium in literis comperio. Hi namque pro eo ſuos olim conſueuiſſe vniones permutare traduntur Nunc autem quòd crebrius eſt, in magno adeò non eſt pretio. Dæmonas infenſos arcere perhibetur. Vt & hinc ſuſpicandum ſit prudentem vetuſtatem. Corallio per diuerſas formas (non ſine licet faſtu quodam aut illecebra nunc vſurpetur) effigiato, & ex ordine infilato, preces Maritanas docuiſſe numerare. Magnus illius in medicina vſus percrebuit. Quandoquidem refrigerat ſiccatque mediocriter. Ideóque ſanguinis reiectionibus prodeſt. Album verò Corallium à collo ſuſpenſum vt ſtomachum vel pectus contingat, è naribus conſuetum fluere ſanguinem raro compeſcuiſſe vidimus. Cor præterea & ventriculum, vel ingeſtum, vel extra, vt adhæreat admotum, roborat. Surculus eius pro amuletis infantulorum collis appendunt: fulminibus & marinis æſtibus tempeſtaribuſque reſiſtere æſtimatur. Proinde Ioui Phœbóque ſacrum puratum eſt. Religioſum præterea geſtamen eſſe amoliendis periculis comperio, vt decore ac religione gaudeat. Adhæc & contra veſicæ tormina & calculi mala, in puluere vſtos ſurculos & ex aqua potos auxiliari fertur: item & lienem abſumi, ſi id medicamentum ſæpius potetur. Oculis deinde prodeſſe, vlcerum caua explere, cicatrices tenuare, denique & ſurculos ex vino potos vel ex aqua (ſi febris vrgeat) ſomnum conciliare Plinius auctor eſt. Nec deſunt qui affirment illius pollinem eroſis dentibus infartum, ægros dentes radicitus eruere demum & gingiuas firmare. Commentitium omninò puto quòd Coralli puluere fruges euadant vberiores. Quamquam & Coralli puluerem inueniam amaras aquas dulces efficere.

Probatio.

Vires.

De Corneolo.

CAPVT XX.

Delineatio. Probatio. Vires.

CORneolus Gemma est vulgaris minij colore, sublanguido tamen, seu videlicet in humanam carnem perspicuitas perfusa sit. Rheno frequentissima est. Probatur, quæ purissima iuxta ac nitidissima consistit substantia, colore carneo translucido. Sanguinem propalam cohibet, liuentes dentes suo polline emendat, omnem ab eis detergens sordem. Iracundum animum placare creditur.

De Cyaneo Græcis, Cæruleo Latinis, vulgaribus autem Lazuli vocato lapide.

CAPVT XXI.

MAgnam profectò auctoribus peperit obscuritatẽ, legentibus verò perplexionẽ, cœrulei seu Cyanei nominis diuersa significatio: aliis scilicet sub hac voce cœruleam arenam cum Cyanea Gemma confundentibus: aliis autem solam eadẽ dictione metallicam arenam complectentibus. Plinius namque naturalis Historiæ lib. 33. cap. vlt. ita infit: *Cæruleum arena est, huius tria genera fuere antiquitus: Ægyptium quod maximè probatur: Scythicum, hoc diluitur facilè, cumque teritur in quatuor colores mutatur, candidiorem, nigriorem, crassiorem, tenuioremve. Præfertur huic etiamnum Cyprium. Accessit his Puteolanum & Hispaniense, arena ibi confici cœpta.* Dioscorides item lib. 5. cap. 97. sic habet ad verbum, *Cærulei origo ex ærariis metallis est. In Cypro copiosus ex arena literali, secundùm quosdam sub cauatos specus maris inuenitur, quod & magis probatur.* Galenus verò simplicium pharmacorum lib. 9. inter metalla Cæruleum reponit. Deinde Paulus Ægineta de Cæruleo, Dioscoridis sententiam penè ad verbum refert: quam etiam Plinius, eo quo diximus capite, imitatus palam ostendit non de Gemma sermonem se facere, sed de metallico Cæruleo: quod ærosa quadam substantia, non tamen lapidea, consistere ad oculum videre est: vt vel hinc in confesso esse debeat, iis locis auctores illos Dioscoridem, Galenum Paulumque (dico) non de Cæruleo, lapide Cyaneâve Gemma disseruisse, verùm de metallico illo Cæruleo quo ad generosas imagines pictores vti consueuere, Galli azurum vocant. Sed enim Plinius idem ille lib. 37. quẽ Gemmis dicauit, ita habet. *Reddetur & per se Cyanos accommodato paulò antè Iaspidis nomine colore Cæruleo. Optima*

Optima Scythica, dein Cypria postremò Ægyptia. Adulteratur maximè tinctura, idque in gloria regis Ægypti adſcribitur, qui primus eam tinxit. Diuiditur autẽ hæc in marẽ fœminãque. Ineſt aliquãdo & aureus puluis, non qualis in Sapphirinis; Sapphirus enim & aureis maculis & punctis collucet, Cærulea & Sapphiri raróque cum purpura. Optima apud Medos, nuſquã tamẽ pellucida. Quibus verbis ſtatim ab ipſo limine videtur Plinius vtrunque confundere. Cœruleũ ſcilicet metalli cum Gemma cœrulea. Primũ quidem vel hoc maximè, quòd Scythicæ, Cypriæ & Ægyptiæ rationem habuerit, quemadmodum etiam ſuperiore lib. 33. de arenoſo Cyaneo ſingulariter agens Cyanei Ægyptij, Scythici & Cyprij meminit. Hinc reuera non mediocrẽ hos locos video impoſuiſſe difficultatẽ viris etiã doctiſſimis; aliis videlicet de vtriuſque confusè Plinium intelligentibus, aliis de ſolo arenoſo cœruleo hos torquentibus ſermones, autorum inſimulantibus damnantibuſque tanquam hanc inter Gemmas arenam malè collocarit. Inter quos Hermolaus ille Barbarus, vir alioqui peritiſſimus ac de re medica & Plinio optimè meritus (pace tanti viri, pro veritate tamen, dixerim) neſcio qua iudicij adumbratione perculſus, non veretur Plinium negligentiæ calumniari. Mihi verò (abſit omnis arrogantia) Pliniana lectio rectiùs conſultiuſque hoc loco, ideſt, lib. 37. cap. 9. caſtiganda videtur, & in hunc modum ſuo autori reponenda. Reddetur & per ſe Cyanos nomine, accommodato paulò ante Iaſpidi colore cœruleo. Vt his ſcilicet verbis & Iaſpidi & Cyaneæ Gemmæ ſubſtantias conuenire quidem, ſed colore alterum ab altero diſcriminari declaret oſtendatque, vt & quis ex Iaſpide Cyaneum lapillum ementiri poſſe intelligat ſi illi colorem cœruleum addat. Cui & id optimè adſtipulatur quod mox ſubtexuit: *Adulteratur* (inquit) *maximè tinctura.* Quòd demum hoc loci Plinius non de cœrulea arena diſſerat manifeſtant hæc eius ſubiecta verba: *Ineſt aliquãdo & aureus puluis, cum iis quæ ſequuntur quæque ſupra retulimus.* Nam & ea non arroſæ illi arenæ, ſed Cyaneæ (vulgato nomine Lazuli vocatæ) Gemmæ ita ad amuſſim conſentanea eſſe conſtat, vt nemini dubium (meo tamen iudicio) eſſe debeat, Plinium hoc loci de ſola Cyanea Gẽma agere, neque etiam facilè credendum fuerit tam celebrem autorem, ac rerum naturalium tam indefeſſum, acrem ac peritum indagatorem ſcriptoremque, vulgatiſſimam hanc Gemmam latuiſſe. Neque etiam vel leuiter ſuſpicandum puto quòd agnitæ nuſquam meminerit, cùm præſertim diligentiſſimum ſeſe naturæ mirabilium perſcrutorem, præconem, promulgatoremque ſemper exhibuerit. Sed neque huic noſtræ opinioni refragatur

Caſtigatur Pliniana lectio lib. 37. cap. 9.

gatur quòd iam citatis locis Ægyptij,Scythici,Cypriique Cœrulei meminerit. Quid namque impedit vtramque, cœruleam arenam dico ac Gemmam Cyaneam, tribus iam indigetatis locis oriri? Sed enim lib. 33. cap. vlt. Ægyptium maximè probari scribit secundo loco Cyprium, nouissimo verò Scythicum reponit: quibus accessisse adnotauit & Puteolanum & Hispaniense. Vbi verò de Cyanea Gemma(quæ ei Cyanos per se vocatur)hoc est lib. 37. cap. 9. scribit, omnibus Scythicam præferri dicit. Dein Cypriam commēdat,nouissimam autem Ægyptiam æstimat. Ecce quàm hîc vltimam facit, illic primam effert, vt & hinc non de iisdem Plinium diuersis his locis scribentem intelligere debeas. Quinimò Sapphirum hunc capite cum Cyaneo lapillo postea complexus,ita infit: *Cœrulea & Sapphiri rarò*(vbi etiam coniunctionem *quo* semouendam puto) *cum purpura,&c.* His ergo certè rationibus eò sum adductus,vt Pliniū illis locis non de arena Cyanea aut Gemma tantùm,sed lib. 33. de arenoso Cœruleo,lib. autem 37. de Cyanea Gemma capiendum existimem. Quis enim(obsecro) tam inerti,aut in Pliniū, alioqui grauissimum autorem,tam infenso ingenio fuerit,vt ea quæ Cyaneæ Gemmæ(emendata licet lectione) Plinius propalam tribuit, arrosæ illi arenæ quadrare inaudiat: quam nemo lapidea substantia vel puluere aureo gloriari rectè quidem dixerit? Potiùs itaque Lazuli vulgò nuncupatæ Gemmæ consentire hæc profectò videbuntur:cùm ea substantia sit lapidea, Iaspidi scilicet germana, aureumque puluerem coram ostentet. Qua de re subinde vehementer mirari subiit, hoc loco Plinij sensum tot, tamque celeberrimos authores Plinianæ lectionis etiam studiosissimos hactenus(quod legerim)ita fuisse,vt vtrūque confuderint, magno humanæ conditionis detrimento:dum nempe apud omnes ferè seplasiarios arena pro Gemma in medicādis corporibus quàm ineptissimè vsurpatur. Sed hæc quorsum? eò nempe vt melioris doctrinæ gratia omnem de medio tolleremus implicationem,& aliquam Pliniano sensui adferremus restitueremúsue lucem. Est itaque Cyanos Cœruleáve Gemma lapillus substantia quidem Iaspidi haud absimilis, colore Cœruleo. Probatur aureo puluere conspersa. Vnde & stellatum lapidem dici inuenio,quòd stellis similiter lumini expositus aureo puluere scintillet. Præfertur quæ Cœruleum sui nominis præstantissimum(quem nostri Azurum vocant)colorem assequitur, consimili vndequaque substantia & concremento. Lapis est sculpturæ non vsque adeò contumax. Vidi ego ex eo Cantharidem tam affabrem tamque graphieè conflatam, vt eminus veram iudicarem: puluere nimirum aureo tam apposité

Descriptio. Probatio.

sitè, quod in animante fuluum natura fecit, imitante, vt eum lapillum ad id muneris procreatum quiuis sanæ mentis non immeritò iudicasset.

Porrò quod ad vires attinet. Aduersus melancholicos affectus eius pollen toties ablutus dum eius dilutum peregrinum nullum præ se ferat saporem efficacissimè ingeri, literis & experientia confirmatur. Melancholicum enim humorem per inferna deponit; non lotus verò, cum infernis superiora, non citra magnum laborem, commouet. Nec desunt qui pueris à collo gestatum nocturnos arcere pauores testentur. Oculorum aciem reficit atque demulcet. Collo appensus prægnantes ab aborsu adserere perhibetur. Volunt autem appetente partu semoueri. Proprietates.

De Chelidonio.

CAPVT XXII.

Chelidonius, vel Chelidonia (vtroque enim genere dicitur) lapillus est paruus, perspicuus minimè, è iuuenculaiũ Hirundinum ventre exsectus. Mense Augusto, Luna crescente, reperiuntur optimi, magnáque ex parte bini, aliquando autem singuli, in earum scilicet ventriculis aut iecusculis. Dicuntur namque (autore Plinio) matres exclusis pullis hunc dare lapillum deuorandum. Inuenio & hîc quoque solertissimæ naturæ non supprimendum miraculum, nempe quòd illarum pulli per coniuncta rostra in sese reconditas has Gemmas prodant. Dicunt etiam & has debere erui priusquam primigenius pullus terram contingat. Quanquam ne hoc quidem sua vanitate carere putem. Hanc bifariam discriminari tradit Plinius, aut enim est rufa, aut nigra, vel potiùs ex pullo nigricans, hirundinũ vel pauonum colore, miniméque pellucet, sed aspectu ingrata visitur. Sunt & earum aliquæ, parte quidem vna nigricantes, altera verò purpurascentes nigris intercurrentibus maculis. Probatissimas esse comperio quæ substantia purissima ac simplicissima, & aureis guttis insigniuntur. Porrò singulæ tametsi incultæ sint & pusillæ, magnis tamen virtutibus præditæ adstruuntur, vt & de ipsis rectè id occini possit: Generationis locus. Differentiæ. Probatio. Vires.

Regnat in exiguo praecellens corpore virtus.

Rufam siquidem sub ala sinistra gestatam lunaticos, hoc est, comitiales, insanos, & languidos sanare perhibent. Prætereà & facundiam, & apud homines gratiam, promouere confirmant. Nigricantem verò similiter portatam testantur reges & principes conciliare, & cœpta negotia pro animi senten-

tia absoluere, omniumque gratiam inuitare. Eius verò ex aqua dilutum, oculorum aciem reficere dicunt. Neque superstitione vacare putem quòd rufam in panno lineo mundo, nigram autem in croceo tantum inuolutas suis præstare potestatibus nugantur, cui & id accedit quòd parentibus præsentibus erutis vires effluant

Contra Amstelre damum

Hîc magna mihi profectò incessit admiratio de viri cuiusdam de literis alioqui bene meriti, non leni oscitantia, qui in scholiis suis in Marbodeum vbi agit de Chelidonia autorem citaturus quò Chelidoniam Gemmam oculis ostenderet proficere, Plinium adduxit lib. 8. c. 27. & lib. 25. c. 8. 11. quibus in locis non de Gemma, sed de eius nominis herba palam est Pliniũ disseruisse. Siquidẽ, vt rem per capita ex ordine recenseamus, ita habet dicti iam c. 27. titulus: *Quæ animantia quas herbas ostenderint cerui, lacerti, &c.* Demũ in contextu dè Chelidonia agens ita infit: *Chelidoniam visui saluberrimã hirundines monstrauere, vexatis pullorum oculis illa medentes.* Deinde lib. 25. vbi constat Plinium de herbarum viribus disceptationem ex professo instituisse, cap. 8. sic habet: *Animalia quoque inuenere herbas, in primis Chelidoniam: hac enim hirundines oculis pullorum in nido restituunt visum, vt quidam volunt erutis etiam oculis.* Capite denique eiusdem lib. 2. postea quam Centaurium vtranque, maiorem scilicet & minorem oculos iuuare tradidit, ita subnectit: *Iam Chelidonia supradictis omnibus mirè prodest.* Ex quibus luce meridiana clarius esse constat Plinij locos hos ab Amstelredamo nostro citatos non posse ad Chelidoniam Gemmam torqueri, verum de similis nomenclaturæ herba tantum debere intelligi. Quæ ideò annotauimus ne quis eius autoritate falsus, in similem errorem impingat.

De Ætite.

CAPVT XXIII.

Genera.

ÆTitæ quatuor genera refert Plinius, vulgato tamen nomine singuli, Aquilæ lapides vocantur. Vidi ego cinereo colore Ætiten, alterum albo, tertium pullo. Sonitu dignoscuntur si quatiantur: tum enim in sese conceptum lapillum manifestè produnt. Lapis est cortice duro, scabro & minimè læui. Sunt qui aquilam in nido marem & fœminam habere astruunt, negantque illam sine eis oua parere: ideóque solis iis quæ è nidis eius alitis erutæ fuerint vim medicã concedunt,

Probatio. Delineatio. Virtutes.

Nihil

Nihil igne hic lapis deperdere creditur. Porrò Ætites grauidis, quæ ob vteri imbecillitatem fœtum ægrè continent, brachio sinistro alligatur magno earũ vsui, parturientibus autẽ brachio dextero admoueri debet: fœminis item alligata citra dolorem (notatu dignum) fœtum dicitur extrahere. Nec desunt qui hanc velint statim à partu auferri, ne vterus sequax partum vitiet. Mirum quòd furem prodere fertur si quis in pane conditum offerat, neque enim mansum, vel etiam cur ea decoctum quicquam, furem deuorare posse confirmant. Tritum & cerato exceptum comitiales strenuè iuuare comperio. Mitto quæ de hoc lapide præstigiosi illi ac toto cœlo aberrantes magis nugantur: neque enim vxorum furta deprehendere, vel futura præsagire hunc citra incantamenta posse crediderim. Quò ego quæ de furis proditione prænotaui, referrem, si non autorum ridicula & non digna fide grauitas & fides reclamaret.

De Magnete.

CAPVT XXIV.

NAtura, vt saxis vocem hominis obloquentem, immò & Echo resonantem dedisse videri potest: ita & Magneti sensum manusque tribuisse quodammodo non ineptè existimetur. *Nomina.* Ferri namque indomita propemodum pugnacissimaque natura trahenti illi exemplo cedit, vtque propius accessit ab eo continetur & quodam veluti cõplexu cohæret. Sunt qui ab inuentore, ita vocato in India pastore nomenclaturæ illius rationem adferant: quibusdam autem Sideritès, aliis Herculeus nominatur. Hic tametsi in Ida primùm repertus sit, passim tamen apud Hispanos & in aliis quoque locis nascitur. *Genesis.* Qui verò à Troade petitur, qui & albus pumici haud absimilis comparet, fœmineus est, & non vsque adeò efficacis potentiæ, ideóque respuitur. Æthiopicis laus & præcipua commendatio, iis præsertim qui ad cœruleum magis inclinant, quales maximè in Æthiopia Zimiri regione arenosa reperiri inuenio. Æthiopici argumentum est, quòd Magnetem quoque alium trahit. In metallis ferreis oritur. Hunc Germani atque Itali habent, ferrugineo tamen seu pullo magis colore: qui qua parte cœruleum propinquiùs refert, acriùs trahit. Autor est tamen Diogenianus, probatissimum Magnetem argenti adeò similem esse, *Probatio.* vt incautos facilè fallat, quem & ad maleficia præstantiorem esse testatur. Porrò omnibus præfertur qui maximè trahit, & qui vstus Hæmatiten ferè repræsentat. Quod autem ad vires *Virtutes.*

attinet. Potus triobolorum pondere ex succo fœniculi hydropicis aquam detrahit: ferro item intoxicato vulneratis præsenti remedio subuenit, oculorum medicamētis imponitur præterea & ad epiphoras: adusta verò crematus tritusque sanat. Cōmentitium puto quod de Magnete quidam nugantur. Nempe quòd in somnis ignorantis fœminæ capiti subditus, adulteram lecto deturbat, fidelem verò probamque vxorem ad mariti amplexus etiam dormientem, prolectet. Vanum insuper nec è republica esse iudico, quod quidam Magnetem furibus suo fumo atque nidore vsui esse narrant: quasi scilicet ad furta lapis natus sit. Hîc subit vehementer mirari, admiratione non vulgari dignā huius lapidis tractricem virtutem, qua videlicet ferrum non solum quod contingit coram, trahere, verum etiā & suo contactu similes in id transferre vires trahentes, vnde & aliud quodcunque congeneum ferrum conuellere possit, vt viderim non rarò plures acus hac ratione sese suspendere, tanquā scilicet mutuis sese manibus inuicem cōprehendissent. Quinimò non desunt qui facto periculo affirmare audeant ferrum à Magnete in libra posito tractū nihil Magneti ponderis adiicere, ceu nempe ferri grauitas vi lapidis absorbeatur. Porro tractricē hanc virtutē ab vrsa cœlesti Mignetem mutuatum esse coniectant, argumento quòd acus hoc affricta libere in solaribus horologiis pendens ad vrsam saltem minorem ferè moueatur, Magnetis potentiis acum sequacē trahentibus: vrsa verò vtrumque acum & lapilli in ea virtutem, ceu sibi affinem congeneamve, conuellente atque alliciente, eademque vi sidus hoc appetēte. Quod si ita est, facultas illa Magneti cum ab initio perfusa est, tum perpetuo vrsæ radiis & influxu vegeratur. Proinde si quis eorum quæ de lapilli huius trahente potestate diximus, rationem expetat, nō inscitè responderi possit virtutis eius causam esse cùm lapilli specificam formā, tùm eius germanitatem cum ferri natura, & eorum quidem vtriusque consensum cum vrsa illa cœlesti, cui & obnoxior sit lapillus ipso ferro. Quibus & id adstipulari video, quòd solum ferrum Magnetis viribus parere palam conspiciatur, easque cōtumaciùs retinere perpēdatur. Ad hæc, quòd (autore Plinio) vulnera asperiora fiunt ferro, Magnete cōtacto.

Theamedes lapis. Discordia. Porrò huic lapidi contrariam inuenio Theamedē Gemmā, omne à se ferrū respuentem profligantemque. Est & Plinio genus aliquod Magnetis, vitri liquorem alliciens. Lapillo item illi cum alio discordia est non obsura: is siquidem alio illitus tractricem omnem facultatem perdere fertur. Dissidet etiam cum Adamante, qui & iuxta positus illum trahere non sinit, quinimó conuulsum iam ferrum admotus illico reuellit. An autem

vires

vites hæ occultæ mirificæque Cacodæmonum imposturis adscribi debeant: an potiùs inde auidiùs admirandus atque laudandus Dominus omnium creator Deus, ac per ea quæ in hoc lapide facta sunt, sempiterna eius virtus & diuinitas magis cognoscenda, & in mirabilibus suis operibus benedicenda; tuum esto iudicium Lector.

De Hæmatite.

CAPVT XXV.

QVando superiore capite Hæmatitis meminimus, non abs re quædam & hîc de eo recensere operæpretium videtur. Duo itaque Hæmatitis genera Plinius facit: alterum à Magnete cognominatum, sanguineo exterius colore, ideóque trirus is sanguinem refert, ferrum tamen Magnetis modo minimè trahit. Hunc pro vero Magnete à non paucis pharmacopolis damnoso errore venūdari vidimus. Alterum autem Hæmatiten dicit idem Plinius venis rudentibus discerni, hoc est, ab optimo desciuisse iudicari: ita enim Plinium intelligo. Hîc siquidē Dioscoridi probatissimus est, non qui intermistas habet venas rubentes, sed qui puro colore (vt eius verbis vtar) niger est, durus, in se æqualis, & nulla infectus sorde, nullóque zonarum excursu. Itaque duæ nobis præcipuæ hæmatitis species relinquuntur: altera exterius rubens, interius autem nigricans, vt Magnetis colorem quadamtenus imitari videatur: altera verò omni ex parte nigra. Quamquam nec me fugit alia etiam à Plinio numerari illius fastigia, verùm duo hæc nostro instituto suffecerint. Neque enim de singulis Gemmis, sed de selectissimis vulgatissimisque disserendum suscepimus Porrò quod ad vires attinet, oculis cruore suffusis mirè prodest, muliebre profluuium sistit, & cum mali punici succo iis qui sanguinem reiiciunt confert. Vesicæ prætereà vtilis est & serpentium ictibus. Ex lacte oculos à lachrymis vindicat. Imò & ipsos procidentes ingenita vi continet cohibétque. Calfactoriæ & extenuatoriæ est facultatis.

Genera. Probatio. Virtutes.

De Succino.

CAPVT XXVI.

VAriæ multùm de Succini ortu autorum sententiæ sunt. Prætermissis tamen de eius origine & natura opinio-

nibus diuersis, sed & de eo ridiculis Poëtarum fabulis, in India atque Germania Plinius tradit nasci defluente medulla arboris è pinearum genere: quemadmodum è Cetao, gummi, & ex Picea, resina redditur. Erumpere námque humoris abundantia, succosumque primum esse, dein verò vel rigore vel tempore autumni densari atque durari confirmant, & intumescentibus tandem marinis æstibus rapi, ac in littora nonnunquam transportati aduersa. Indeque succino nomen, quod pini arboris succus esse credatur, argumento quod attritum pineum refert odorem, accensumque tedæ modo nidore flagret. At liquidum primo stillare indicio quidem sunt quædam intus translucentia. Porrò succinorum tria esse præcipua genera litteris proditum est. Primum, quod melleo colore conspicitur: secundum, quod Phalernum vinum: tertium quod candidum refert, quod & odore præstantissimum est. Præferunt quidam Phalernum, fuluum scilicet ac translucens consimili vndequaque substantia & concremento, ea tamen lege vt non nimio ardore flagret, sed leuem tantùm ignis ostentet anhelationem, non autem igneum fulgorem adsequatur. Apud multos autem album odoris illecebra commendat. Rude quidem primum & austerum legitur, tandem verò adipe lactentis suis incoquitur, deinde expolitur. Porrò quod ad succini virtutes spectat, infantibus pro amuleto ligari, lymphationibus prodesse, ac lotij difficultatibus, inuenio. Prætereà in polline exhibitum albos menses, stomachi fluxiones, ventrisque profluuia sistere, cerebro didicimus experimento. Cor & cerebrum vel odoris præstantia propalam recreat. Ex melle teritur ad oculorum finiendas humiditates. Attritum & calfactum festucas, quisquilias & leuissima quæque allicit & trahit, præter Ocimi tamen surculos, quos authore Plutarcho, reiicit repellitque, vna etiam cum iis quæcunque oleo perfusa fuerint. Succinum seplasiariorum officinis *charabe* barbata Arabum voce dicitur. Hoc genere & Lyngurium vel (vt aliis placet) Lincurium contineri, coloris, substantiæ & proprietatum congenea germanitas, multis persuasit: forsitan enim fuerit secundi generis, hoc est, Phalerni ruborem referentis, species quædam ardentior. Fabulosum omnino esse suspicio est, quod plerisque Gemmarum perscrutatoribus videtur, Lyncurium ex Lyncis animalis vrina arena mox à deiectu contecta, Solis deinde ardore concreta ac durata consistere.

Genera.

Probatio.

Vires.

Lyngurius.

De fictitiarum à veris Gemmis differentia & dignoscendi ratione. CAP. XXVII. *& vltimum.*

NOn mediocrem fidei ac maiestatis partem Gemmis ademit de republica pessimè meritorum hominum pertinax auaritia & luxus. Quandoquidem inde factum est, vt tam subtili dolo ferè omnis generis Gemmæ adulterentur, vt à fictis veras dignoscere vix sit aliquis modus. Sunt quippe qui ex veris, ac viliotibus, alterius generis lapillos ementiuntur: vti iam vsus percrebruit multo contumacique igne Sapphiro Adamantem fingere, & tanta arte imitari, vt multis hic fucus non rarò imposturam faciat: vocántque album Sapphirum. Quibus longè perniciosiores sunt, qui nitro, vitro, ac aliis vilissimis materiis, adiecto coloris mendacio, optimas ita æmulãtur, vt sua nequitia naturæ opus, sagacissimámque & inuincibilem artem, tantùm non assequantur, qui vtinam à republica amandarentur: suis nãque id genus fallaciis tam huic quàm auctoribus, qui solerti studio & diligentia de verarum Gemmarum natura & viribus doctissimè disseruerunt, ita quidem imponunt, vt dum qui ementitas decepti, pro Germanis emerunt, easque iis non esse præditas facultatibus deprehendunt, quibus philosophi naturales donatas esse confirmarunt, & Gemmas, & de ipsis definientes auctores, vel vilitatis vel mendacij atque temeritatis damnent, vel etiam plerumque malè audiant qui certissimas absolutissimasque commẽdant. Vt itaque impostorum vitari queant scelestissimi fuci, paucis Gemmarum probandarum rationem persequi libet, vbi primum te monuerimus & has multo æuo senescere, proindeque & gratiam & vires sensim multis seculis deponere. Pellucentes igitur lapilli sereno ac matutino cœlo: omnino autem in horam quartam probari debent. Re namque compertum est iis hotis ac aëris constitutione penitùs longè introspici posse quicquid vitij habeant. Porrò & pondere internosci comperio, quamquam & hîc diuersas multùm authorum esse sententias animaduertam, nonnullis enim placet generosas grauiores esse: aliis contrà sentientibus, eas scilicet leuissimas minimique ponderis esse, quod & facto periculo deprehendi, nec id citra rationem fuerit: vel hoc præsertim nomine, quòd fictitias cum ab ignobiliori adeoque & minùs efficaci gente, tum ex longè obscuriori ac magis terrestri substantia fieri palàm sit, quibus etiam Plinius adstipulatur lib. 37. cap. vlt. *Experimenta* (inquit) *pluribus modis constant. Primum pondere grauiores sentiuntur.*

Gemmas tandẽ senescere.

Hora probãdis Gemmis opportuna.

Pondus. Generosæ minoris ponderis.

Post hæc corpore: fictitiis pustulæ in profundo apparent, scabritia in cute & capillamento, fulgoris inconstantia, &c. Quibus coram ostendere videntur, quòd à falsis intelligat veras pondere superari. Cui & id suffragatur, quoque Margaritas præferri, quæ minùs graues sunt. Examinantur denique & corpore. Ementitis quippe bullæ in profundo comparent, quas & scabra cute & capillamentis, staminum tenuissimorum instar intercusantibus, conspicias: fulgore item inconstante atque iniucundo, nitore videlicet priusquam aciem complectatur elanguido. Certissimarum siquidem splendor colórve non in facie tantùm (vt in adulterinis) & per omne corpus, quibusuis etiam forma & situ gratissimæ iucundissimæque visuntur, ceu scilicet ad sui decoris spectaculum blanda quadam oculos alliciant comitate: quò namque diutius inspiciuntur, hoc magis delectant, ac gratia nòn inefficaci obtutus explent. Laudatæ item limam non capiunt: vt vel hoc solo veras à falsis dispescere mangonum magna pars norit. Sunt tamē qui Smaragdum & Topazium excipiant. Deinde & ignibus propinquæ non spuriæ, illæsæ euadunt: excepto tamen Chrysolectro ignium rapacissimo. Adhæc duriores máximè commendantur, nimirum quòd lapidi propria sit durities. Quòd autem ad optimatum delectū pertinet, æqualibus cauas vel extuberantes postponunt. Oblongas quadratis prætulit antiquitas: verùm nunc anteponunt quadratas, vt quibus angulosis minima olim fuerit auctoritas, nunc versa vice clarior sit gratia. Illas sequuntur quæ lenticulæ forma, deinde quæ triangulæ. Omnium verò nouissimæ æstimantur rotundæ, quamuis forsitan omnibus præferri deberent, si figuræ rationem spectes.

Bullæ ementitas ostēdunt. Fulgoris incōstantia.

Argumētum à lima. Experimentum ab igne. Laudatorum electio.

Epilogus.

Nostris verò his lucubratiunculis ad vmbilicum tandem perductis, postremò te quoque beneuole lector admonere visum est, nil tibi mirum esse debere, quod Gemmas quandoque masculino, aliquando autem fœminino genere scripserim, nimirum cùm vtroque genere, ac promiscuè illas collocari apud classicos auctores crebrò legere sit. Cuius quidem rei vel vnicus mihi testis & auctor est idoneus Galenus ille Medicorum ab Hippocrate abundè princeps libro 9. simplicium pharmacorum.

FINIS.

Clarissimo, ac eruditissimo viro Francisco Rueo Medico, Insulis artem Apollineam profitenti, frater Paschasius Balduinus, Canonicus Phalempinensis S. P. D.

Hac Epistola super his duobus Ruei libris iudicium continetur primùm: deinde de Hebraicis Gemmarum nominibus, déque earum admiratione, vsu, abusu, & viribus tractatur.

PErlectò libello, quem de viribus ac natura Gemmarum nuper elaborasti, non potui tibi non gratulari, optime Francisce, hoc à te argumenti genus esse tractatum, ac illustratum, tum quòd tuam professionem non dedeceret eiusmodi studiorum inquisitio, tum quòd nos quibus potissimum sacris operam nauare opus est, permolesta animi anxietudine atque labore leuaueris. Ea enim non nihil ad sacra pertinere nullus, reor, inficias ibit, cum tam sedulò ac seriò illis interserantur, ac ordine disponantur. Atque peuitius ista exquirere, quia per varia prophanorum scripta disperguntur, atque ea mente ab eis explanantur vt ad temporale commodum proficiant, per otium nobis non conceditur. Sed & Pontificiis decretis plus nimio eisdem incumbere veramur, cogimur quoque præscriptis diuinis sacras euoluere litteras. *Scrutamini scripturas*, inquit ipse sacrosanctorum oraculorum conditor, *quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere*, &c. Quòd verò Ioannis *Apocalypseos*, locum tibi potissimum delegeris, ibique traditum ordinem tenueris, ac deinceps cæterarum Gemmarum quæ celebriores habentur, non omiseris elucidationem, maximè probo. Certissimum enim ac solidissimum locum qui in diuinis literis habetur, & qui tuo congrueret instituto, selegisti, vtpote cuius interpres & auctor idem esset de quo ambigere nefarium sit. Illa autem nomenclatio, quæ in Exodi libro digeritur cap. 28. incertior ob variam interpretum translationem, & diuersas scriptorum opiniones habetur. Si voces Hebraicæ perinde compertæ essent atque Græcæ, nulla eligendi ratio, nisi fortè quia hæ ad sacerdotium ornamentorum splendorem, illæ autem ad ciuitatis diuinæ cultum & ornatum pertinent. Nunc quia Hebraicus sermo paucissimis fuit agnitus qui externarum linguarum habuere peritiam, tum ob vetustatem, tum ob solitariam Hebræorum vitam qui ab aliis gentibus segregati, earum commerciis rarius vterentur. Græcus autem tam nobis familiaris, vt in quotidianum vsum nostrum

Hebraica nomina Gemmarum.

nostrum transierit, meritò quod sic vsitatū habetur, præ altero tibi in explanationis materiam sumpsisti, ne ambiguis fundamentis iactis totum quod superstrueretur vacillaret. Hebræi siquidem maximè huius ætatis, tāta caligine in horum noticia cæcutiunt, vt plusquam talpas exoculatos credere fas sit: nisi fortè quorundam lapillorum Hebraica vox in externam linguā detinata antiqua veritatis vestigia etiam cæteris nationibus reliquerit, ac inde à primis auis ad nos vsque permanarit illorum incolumis nomenclatura. Quotum præter Sapphirum qui ipsis vniuocè quoque dicitur, & Iaspidem Iasphe nominatum, nullum crediderim hac ratione cognitam: tametsi etiam in Iaspide aliud interpretes nonnulli sentiant, eundem in Beryllum vertentes, cæterorum nomina ad linguam nostram translāta variant, aliis alia suspicantibus. Vnde non satis compertum habetur an idem Diuus Ioannes sacris illis Gemmis antiquitus per Mosen proditis alludere, vel conuenire voluerit, quandoquidem in nominum descriptione cum interpretibus antiquis nōn plurimum dissentit, hoc est, tantùm in Carbunculo, Achate, Ligurio & Onychino, quarū vice Chalcedonium siue Carchedonium, Sardonychen, Hyacinthum & Chrysoprasum, constituit, vt non satis liquidum sit de interpretum fide, cùm iam omnis illorū versio in dubium à nonnullis vocata sit. Arbitror tamen illum non eosdem lapidos adiicere voluisse cum onychis, qui apud Mosen inter duodecim Gēmas memoratur nullam mentionem fecerit, quem plerique omnes in eo nomine ab Hebraica voce scholam trāslatum vocitant: nisi fortè Sardonychen idem Ioannes pro illo statuerit quod Iosephus facere videtur. Cuius onychini lapilli in tuo opusculo vix recordatus es, cùm tamen præ cæteris in veteri instrumento eius mentio frequentius repetatur. Arbitror id consultò tibi accidisse, quod malignioris sit naturæ, nec inter celebriores Gemmas supputetur, neque tantæ sit dignitatis & vsus vt curæ tibi fuerit illum enucleatiùs explicare. Quod idem in Lyncurio, quem nostrates Theologi aut Physiologi Ligurium appellitāt, efficere visus es nisi quòd succini naturam demonstrans eius aliquantulùm memineris. Porrò cæterorum qui sacris libris cōtinentur, quos tamen Apocalypsis non habet, gaudeo te non fuisse oblitū, quatenus non minus è re Theologica fuerit hos noscere quàm illos. Carbunculum & Achaten Exodus liber cap. 28. atque Ezechiel nobis exhibent, Adamas quoque ab eodē Ezechiele cap. 3. & Zacharia vsurpatur, quamuis hoc potius interpreti Latino quàm veritati tribuerim. Neque enim Hebraicus sermo permittit Gemmam omnium nobilissimam

Sapphirus. Iaspis. Probatio.

lissimam intelligi:cùm durities indicem tantùm,nō præ signis eminentia petatur,vt etiam sit è silice illic memorato. Intellexerim itaque pro illo aliquod saxi genus: quod etiamnum Græcus interpres ostendit,in petram eam vocē vertendo. Sunt qui in Exodo ac Ezechiele loco Iaspidis Adamantē collocent, tanta est Hebræorū oculis offusa caligo. Nec non sunt alij qui pro vitro quod Iob c.28. ab interprete positum est,vocem Hebraicam Zecucith, in adamantem vertendam autument. Idipsum pene in omnibus Gemmis reliquis vsuuenit Hebræis vt subinde nouā vel aliam pro alia excogitent:sic sunt cæci errorū magistri, quibus illæ diræ à sacro Psalte profusæ imputantur. *Obscurentur*,inquit,*oculi eorum ne videant*. Est quoque eodē cap Iob vocabulum,quod in corallium trahunt cùm nusquam in sacris habeatur: id autē est pro quo,excelsa,traduxit interpres Latinus, minus consideratè vocem Hebraicam pro altera sumens. Inuenimus quoque alteram vocem, in eminentia, in eodem cap. versam,quam etiam volunt esse cuiusdam Gemmę symbolū,Gabis ea dictio scribitur. Hæc autē dixerim vt tuum consiliū approbem,qui diui Ioannis Gemmis explanandis, reliquas etiā vsu & dignitate celebriores non omittēdas censueris,in queis eas quæ sparsim in diuinis literis leguntur,tametsi clarū non sit quæ sint,verisimile fuerit contineri. Non obnuerim tamen illud primum seculum,quo sacræ conditæ sunt scripturæ, hoc est, Mosis ætate, non vsque adeò fuisse edoctum vt omnium Gemmarum pernouerit naturas & vires,cum inficiari nō queamus illud tunc primū omnem ruditatē exuisse, & perspicuum sit ab ætate Plinij non parum immutatam esse earum Gemmarum æstimationē, & quibusdam non parum precij accessisse, cum eo tempore primū vel secūdum dignitatis locum obtinerent vniones,nunc autem vix quartum sortiantur H-S. idest,sestertiū centies vna Cleopatræ Ægypti reginę Margarita,quæ summa non minus æstimatur ducentis & triginta quatuor millibus trecētis quoque & septuaginta quinque ducatis. Potuerunt itaque eo rudi seculo Adamantes & nonnulli alij lapilli primæ nunc indicaturæ fuisse ignoti:& qui maximè tunc dignitatis fuere, temporis accessione nobilioribus cedere cœperunt. Ecce quò me protraxit tuus de Gemmis lapillis operosus labor. Cernis quis tandem Epistolæ finis erit, si cuncta examussatim pergam edicere quæ fœcundū hoc tuū argumentum parere possit,si mysticas à singulis Gemmis significationes eruere parem:si duodecim fundamenta his lapillis ornata,portasque singulis Margaritas extructas, Theologorum more,ad morum fabricā & sacramentorum expressionē trahere velim.

Virtutes.

Gabis.

Gēmarū admiratio.

Gēmarū precium.

Quem hæc contemplatio,atque tam decori habitaculi adumbratio,ad vitæ purioris splendorem nō pertrahat? quis prauos mores ad rectitudinis lineam huius ciuitatis tam speciosæ desiderio non corrigat?quis tam obesæ mentis & hebetis ingenij, qui non ex iis perpendat, quanta munditie præpollere debeant ciuitatem tantis ornatam miraculis ingredi cupientes, cùm nihil coinquinatū,vt palam diuus ipse Ioannes asserit,in illam recipiendum sit?Iam paulisper non pigebit animū attendere in eos qui horum lapillorum gestaminibus gaudent onerari, vel vt se ad exercitia spiritulia inde promoueant,quod in illis mirificis vestibus quas sacerdoti magno apparatas legimus,factū credimus:vel vt eorum fulgoribus sese venditent apud vulgus ignobile gloriolam quampiam ex his captitantes, & quiddam diuinum sibi arrogantes, quod Tyrio regi impingit propheta Ezechiel,quem in medio ignitorū lapidum ambulasse sugillat: de quo paulò ante dixerat, *Eò quod eleuatum cor tuum quasi cor Dei.* Et pòst,*Omnis lapis pretiosus operimētū tuum.*Eiusmodi homines quis nō fateatur degeneris esse animi,qui propriis ornatibus priuati, hoc est, virtutibus denudati,exoticos & externos cultus asciscunt,tiaras,digitalia,cingulos,& quid non frequentissimis lapillis infarciunt? perinde ac si illos vertendi essent, animi natiua ornamēta fastidientes.His hominibus si vel mentis mica inesset,cura diuersa,ea nimirū quæ omne factitium & cōmentitium aspernatur,in primis appeteretur, quas honestos mores illis ipsis lapillis designatos induere satagerunt. Excellens quidē naturæ opus & non exiguum miraculum est Gemmarum natura & vis, si spectetur materiæ temperamentum & quædā lucis cum elemētari crassitie copulatio,& eo præcellentius quo durabilius: & tam est mirabile, vt ipsa natura suam totam vim in earum opificium collegisse ac effudisse videatur. Quamobrē has gestaturis, quia summopere intuentium oculos alliciunt, expedit, vt cuiusdā insigniotis operis symbolum aut signum adsumant, quò mens haud in paucis naturæ gradibus illas antecellē vegetior,& ad suæ operationis promptitudinem accommodatior reddatur: & àd æternam beatitatem, ad quā benignus cōditor illā destinauit,compendiosius perueniat. Hoc præcipuū horū lapillorū munus crediderim, quod si defuerit, indignum prorsus celsitudini humanæ gestamē poterit indicari,nec vnde corpus quod corrumpitur ornatū aucupatur, inde maius dispendiū animus cœlestibus natus incurrat, ne nimiò lapillorum fulgeris addictus,lapideus etiā ipse animus euadat, ac proinde à sua conditione decidat:nec ab iis honoris subsidiū quærat,quibus ipse opinionem honoris elargitur.Hac ratione

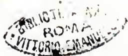
Cōtra luxum in Gemnis gestandis.

Admiratio earum rursus, & gestatio licita quæ.

ratione agnoſcant Reges & Põtifices,& quicunque horum geſtiunt adiacenti luce glorioſiores apparere eorundẽ vires,illaſque ad animi vegetationẽ transferãt,vt in Sapphiro ſit caſtitas & cœleſtiũ amor,in Carbunculo ardens charitas,in Adamante iuſtitiæ cõſtantia,in Smaradgo facilis humanitas,& in cæteris ſimile aliquid quod menti virtutẽ tribuat, nec quid dã ſimiaticum referant hoc eſt, ne ſicut ſimia in purpura faſtum quẽdam oſtentent & ſe ridendos præbeant. Nolim tamẽ ſalubres Gemmatũ vires attenuare, corporibus humanis oppidò quàm profuturas,ſi cõmoda illis applicentur. Quas vires & proprietates vt reliquarum rerum,corpori humanò cõducibiles,fuerit phyſicorum veſtigare:illa verò ſigna quæ mẽtem moueant,Theologorum:vt in eadẽ re tractent medica phyſici,& diuina Theologi, atque ſic vnumquodque membrum in myſtico Chriſti corpore,ſuo munere dignè perfungatur. Vides optime Franciſce, tui libelli lectione me nõ parum fuiſſe delectatum,qui tot verbis gaudium teſtatũ reliquerim, & affectus hos velut oſtro percitus vel potiùs numine afflatus ediderim, ne prorſus perditum laborem tuum autumes.Nam ſi eiuſmodi fructus neutiquam ſequantur,fruſtra fuerat à ſacris tuum argumentum petiſſe: quandoquidem luce clarius eſt in his Gemmas eſſe memoratas non vt corpori decorando ſeruirent, ſed animi virtutibus vel conquirendis vel conſeruandis proficerent:ſed neque alioqui plurimum decuiſſet eundem libellum cuius *ieurourgounton*,dicare,quibus ſacra tractare ſemper incumbit: ſed neque me cenſorẽ ſtatui oportuiſſet, cuius vires tantæ rei expediendæ impares ſunt. Non pauca etenim è philoſophorũ adytis, nonnulla è Theologorum placitis in medium deduxiſti,de quibus certum ferre iudicium difficile fuerit, quando nec ſummus Philoſophus poſſit omnibus his ſufficere, & Theologus interdum conniuebit,nonnunquã diſſimulabit,modò nihil ſit oraculis cœleſtibus ac eccleſiaſtis dogmatibus repugnans. Eiuſmodi ſentimentorum nonnunquam narratorem, non aſſertorem ſuſpicio, quòd habeas non infimos auctores quibus acceptum feras quod expromis,& quibus te tuearis, cùm liberum ſit in pleriſque vtramque partem fouere. De quibus nunc eſſet longiùs quicquam diſſerere,præſertim cùm probè calleas quid intus habeam. Relinquo ſua Aſtrologis apoteleſmata, Theologorum turbam non modò refragantem, ſed manibus pedibuſque illò adrepentem interim diſſimulo,de quibus nihil mihi libet nunc ſcribere, quando prolixior ipſe fuerim quàm putaueram,præſertim tibi occupatiſſimo, cuius ſeria interpellare, piaculi quiddam refert. Vale.

Vires naturales.

F I N I S.

Alardus Rueus etiamnum puer, Patris obſeruantiſſimi libellum Lectori commendat hoc Elegiaco.

Qui legis inuiſi conuiuia cruda Thyeſta,
Diſcerptúmque vagis curribus Hippolytum.
OEdipodémque oculis captum: ſtructámque venenis
Medeam, regum belláque ficta legis:
Qui legis Harpyias, Centauros, Gorgonas, Hydram,
Quid niſi monſtra, precor, prodigioſa vides?
Talia qua cruciant animum malè ſana faceſſant,
Quaque virum ſapiant perlege ſcripta Patris:
Hic vim gemmarum tractat qua cognita longè
Illarum vincit commoditate decus.

Eiuſdem ad patrem integerrimum Epigramma.

Ecce pater, volitant totum tua ſcripta per orbem,
Docta per æternos ſcripta legenda dies:
Nempe tuo exemplo me noſtrum nomen in auras
Spargere vis: tutum nunc pandis iter.

1-7-3-4